

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

VYDAVATEL:
JAN LAICHTER.

REDAKTOR:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

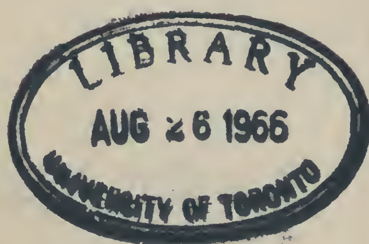

ROČNÍK VIII.

1901.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER, KRÁL. VINOHRADY.

TISKEM VOJT. GRUNDOVÉ NA KRÁL. VINOHRADECH.

LIBRARY
AUG 26 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Obsah ročníku osmého.

A.

Články.

Strana

Rukověť sociologie: Podstata a methoda sociologie. Píše T. G. Masaryk 1, 98, 173, 662, 735, 822, 904
Nová škola. Napsal Fr. Drtina 13, 91
O významu umění ve vývoji. Podává dr. Frant. Krejčí 22, 81, 182
O věcech slovenských. Úvahy a kritiky 28, 106, 189, 266, 337
Slezsko 113, 168
Péče o zdravotnictví v Čechách r. 1896 až 1898. Píše Dr. Vl. Preininger . 161
Několik kapitol z moderní nauky o infekci a immunitě. Orientační článek od Dr. K. Zikmunda 193, 274, 353
O rozvoji exaktních věd přírodních v 19. století 241
Několik slov o středním a vyšším školství americkém. Napsal Oskar Axamit 247
Pařížské paběrky 256, 347
Poslání naší vlasti České s hlediska všeobecného. Dr. Augustin Smetana. 321
Slezské školství 329
O hospodářském významu zdravotnictví. Dr. Stan. Růžička 401
Sociální postavení dětí v severočeském revíru. Napsal Ed. Štorch . . 408, 497
Staré gymnasium a nová doba 418
Richard Wagner jako básník a myslitel 424, 506, 584, 668
Sociální demokracie a volby 1901 429
Obraz světa podle vývoje astronomie 481, 575
Škola pro ošetřovatelky nemocných při London Hospitalu 490
Přehled vývoje sociálních dějin ruských 561, 652, 742, 810, 889
Několik slov o hesle: »Svůj k svému«. (Návrh) 641
Školní výchova dětí málo nadaných. Uvažuje a referuje E. Růžičková . . . 647
Idealism a materialism v přírodní vědě. Napsal F. Wald 721, 801
III. Sjezd českých přírodozpytcův a lékařů. Napsal Dr. Edward Babák . . 729
Změna volebního řádu do zemského sněmu v Čechách? 753
Umění monumentální. Napsal Bedřich Schuhmacher 829
Zjednodušený pravopis 881

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Anderlíkova F. Y., Spolužáci . . . 316
Beneš Šumavský, Mladý rek burský 316
Broučkova pozůstalost 315
Čečetka F. J., Od kolébky do hrobu 617
Jaro 310
Jirásek Alois 858
Kalendáře 230
Kunětická-Viková, Vzpoura 704
Milota Jan, Všehochuť 315
Neruda Jan, Sebrané spisy 710
Papáček P., Ruský sborník 318
Plumlovský V. B., Honza v zakletém zámku 316
Z Radostova, Pšenice a koukol . . 315
Říha V., Povídka o svatbě krále Jana 312
» Pohádka o třech zakletých tovaryších 321
Sebrané spisy a nová vydání . . . 706
Šimáček M. A, Světla minulosti . . 789
Šťastný A. B., Drobné pohádky přírodopisné 317
Tisovský T. E., Čumil a Chytrouš . 317
Tisovský T. E., Potulný kominíček . 316
Vendyš B. K., Povídky dobrým srdcím 317
Zvon 65

Spisy vědecké a poučné.

Beaujon G., L'école symboliste . . 940
Von Bloch, Johann, Zur gegenwärtigen Lage in China 557
Brandt, 33 Jahre in Ostindien . . . 398
Brausewetter E., Finnland im Bilde seiner Dichter und seine Dichter 629
Burgess J. W., Political Science and Comparative Constitutional Law . 77
Bury J. B., A History of Grece to the Death of Alexander the Great 153
Combothecra L., La conception juridique de l'Etat 78
Dugard M., De l'éducation moderne des jeunes filles 477
Esmein A., Éléments de Droit constitutionel français et comparé . . . 77
Fagnet E., Histoire de la litterature française 940
Friedjung H., Benedeks Nachgelassene Papiere 715
— — Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—1866 715
Garski Dr. Stanislaw, Etyka Ludwika Feuerbacha 153
Gebauer Jan, Slovník staročeský . 620
Göhre Paul, Wie ein Pfarrer Socialdemokrat wurde 154
De Greef, Guillaume, Problèms de philosophie positive 474
Haurion M., Précis de Droit administratif et de droit public général . 77
Helfert, Frh. von, Kaiser Franz I. von Oesterreich und die Stiftung des Lombardo-venetianischen Königreichs 939
Hobson J. A., The Social Problem . 940
Hostinský O., Bedřich Smetana . . 545
Hubka Ant., Čechové v Dolních Rakousích 619
Huther A., Die psycholog. Grundprinzipien der Paedagogik 238
Chamberlain B. H., A Practical Introduction to the Study of Japanese Writing 154
Chodové, strážcové českých hranic 617
Jellinek Dr. G., Allgemeine Staatslehre 77
Jülicher Adolf, Einleitung in das Neue Testament 556
Kapff Dr. S. C., Výstraha přítele mládeže k mladým lidem 154
Karějev N., Istoriko-filosofskie i sociologičeskie etjudy 155
Kidd. Ben., Sociální vývoj 933
Knihovnictví České 67
Krapotkin P., Lebenserinnerungen 153
Kräpelin Dr. E., Die psychiatrischen Aufgaben des Staates 154
Krones Franz, Oesterreichische Geschichte 154
Kulisch Dr. M., Beiträge zum oesterreichischen Parlamentsrecht . . . 77
Lafargue Paul, Le Socialisme et les Intellectuels 154
Lacour L. Les Origines du Féminisme Contemporaine 940
Leroy Beaulieu, La Rénovation de l'Asie: Sibérie — Chine — Japon 555
V. Lettow-Vorbeck, Oscar, Geschichte des Krieges von 1866 in Deutschland 715
Lichtenberger H., R. Wagner poète et penseur 424
Mareš Fr., Idealism a realism v přírodní vědě 702

Mayer Ernst, Deutsche und Französische Verfassungsgeschichte . . 78
Moure Ch., D'ou vient la Décadence économique de la France 155
Národopisný sborník československý 619
Natorp P., Sozialpedagogik 78
Paulsen Fr., System der Ethik . . . 78
Píč J. L., Čechy předhistorické . . 615
Preininger Dr. Vl., Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví 236
Programy čtenija dlja samoobrazovanija 155
Rádo-Rothfeld Dr. S., Die ungarische Verfassung 78
Rehm Dr. A., Allgemeine Staatslehre 77
Robertson J. M., A Short History of Freethought 154
V. Schlichting, Moltke und Benedek 715
Schmoller G., Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre . . 78
Schön Joseph, Ueber die Ziele Russlands in Asien 475
Schrader W., Erfahrungen und Bekentnisse 153
Schumacher Fritz, Im Kampfe um die Kunst 791
Sládek Václav, Dějiny řecké literatury doby klasické 153
Sladkovský Dr. Karel, Výbor z politických řečí a úvah 861
Slovensko 539
Srb Adolf, Politické dějiny národa českého od r. 1861 865
Strümpell L., Die paedagogische Pathologie 940
Vaněk Dr. O. F., Èbrejská slavnost pesa'h 396
Vceh L., Die Paedagogik des Pessimismus 556
Wernle P., Die Anfänge unserer Religion 476
Vyhlídal Jan, Čechové v Pruském Slezsku 618
Tarnowski St., Historya literatury polskiej 154
Thomayer Jos, Vliv civilisace na nervy člověkovy 868
Tobolka Dr. Zd. V., Karla Havlíčka Borovského Politické spisy I . . 867
Tobolka Dr. Zd. V., Slovanský sjezd v Praze r. 1848 867

Zprávy.

Ženy připuštěny k řádnému studiu mediciny — Dělnické byty — Vypsání ceny — O tuberkulosních bacillech v másle 79
Otázka vědomí a intelligence u zvířat — Česká Mysl — Studentské směry — České knihovnictví — Výroční zpráva Československé Jednoty — Zvláštní časopis pro studium pravzniku a vývoje křesťanství — Oprava 156
Dědičnost dlouhého věku u člověka — Bolest u zvířat a vztah bolesti k intelligenci — Studentský Sborník — Studium venkova — Udělení a vypsání ceny — První spolek lékařek 239
Vliv krevní příbuznosti u člověka — Nový klam optický a optický paradox — Úplná česká bibliografie — Příbuznost krve lidské a opičí — Tuberkulosa v Paříži 319
Účinek světla slunečního na bacilly Kochovy v chrchlích — Nový důkaz přenosnosti zimnice bahenní skrze komáry — Matice Opavská v Opavě — Husův vzpomínkový týden r. 1901 399
Boj proti alkoholismu — Věstník samosprávný a národohospodářský — Spolek »Tonnerovo nadání« v Praze — Věci slovenské — Pan Vaněk — Odpovědnost . . 479
K oslavě básníků Otakara Mokrého a Julia Zeyera — III. Sjezd čes. přírodozpytcův a lékařů v Praze r. 1901 — Podpůrná činnost ve studentstvu — Časopis pokrokového studentstva — Sociální význam školních lékařů 559
Slovensko — Alkoholism a slovenská representace — Doktor věd technických — III. Sjezd českých přírodozpytcův a lékařův od 25. do 29. května 1901 v Praze — Klub přátel veřejného zdravotnictví pro Čechy, Moravu a Slezsko — Výstava zdravotnická — Klub přátel veřejného zdravotnictví — Program pokrokové a lidové mládeže slovinské — Mezinárodní řeč Esperanto — Typy a lebky zločinců — Devatenácté a dvacáté století — Trvalost plemen — Český Skansen v Praze — Filologické listy 632

Slovensko — Falešné rukopisy — Komenského labyrint světa — Zdravá mládež školská — Oslavy dne Husova — Prvá doktor a na české universitě — Zeměpisný atlas — Produkce knih v nejdůležitějších kulturních zemích . . 717

Slovensko — Sociální práce studentů v Upsale — Kočovné knihovny v Dánsku 870

Boj o bytí — Jubileum notového tisku — Kočovné knihovny v Americe — Plivání na podlahu — Odsouzen, že nedal děcko očkovati — Chyby tiskové . . . 941

B.

Rozhledy politické.

I. Vnitřní.

Volby vyčerpávají všechen politický život v Rakousku — Volebním heslem Mladočechů je — svornost — Mandát imperativný je následkem nedůvěry voličstva k poslancům — Politika volné ruky za Badeniho zklamala — Volební kompromisy uzavírají Mladočeši se stranami silnými — Klerikálům na Moravě nabízeli lidovci kompromis, ale v Čechách Staročechy odmítli — Černá internacionála — Kompromis se zemědělci — Čechové při volbách slezských a vídeňských — I mladším stranám je volební boj vrcholem politické činnosti — Výjimku činí strana česká lidová — Volební hnutí u Němců — Rozdíl mezi Němci umírněnými a radikálními — Co bude po volbách — Český sněm proti české obstrukci — Táborové hnutí posloužilo jen Mladočechům a klerikálům — Klerikalism využívá nacionalismu a státoprávnictví — Klerus a politika.
(10. října 1900.) 38

O práva bezprávných — Jak mladočešství upravilo půdu klerikalismu — Volby jsou alfa a omega české politiky — Mladočeši dle dra Herolda nepotřebují programu — Lucida intervalla Národních Listů — Národní Listy proti mladočeským poslancům — Národní politika je jediným denníkem mladočeské delegace — Staročeši nedovedou se emancipovati z vleku mladočeského — Mladočeští poslanci proti obstrukci — Zmatek nad zmatek panuje v české politice — Rozklad strany národní sociální — Volby pražské — Vláda a rakouští průmyslníci — Účinek politický hospodář. neúspěchu v otázce bosenských drah.
10. listopadu 1900. 124

Smutné zjevy volební — Neúčast občanstva — Odpuzování dělnictva — Hledá se svornost. Nálezce prosí o navrácení strana mladočeská — Ubohé kandidatury — Konservatism politických útvarů zachraňuje ještě stranu svobodomyslnou — Budou-li Mladočeši obstruovat, bude to proti jejich vůli · Radikálové mají býti nástrojem vlády — Politická práce české strany lidové — Český sněm — Přirážka к dani z lihu — Politika ovládá všechno konání, třeba bylo svou podstatou politice sebe vzdálenější — Ze Slezska: Volby.
(10. prosince 1900.) 204

Volební neúspěchy Mladočechů — Úpadek národní strany svobodomyslné — Její vnitřní rozklad a politická anarchie — Ztráty sociální demokracie — Mladočeši nemají smyslu pro vzdělavací práci v lidu — Poslanci opouštějí státoprávní prapor — Jazykový radikalism — Sňatek následníkův na českém sněmu — Mladočeské vzdychání po pravici — Volby mezi Němci vyzněly všude proti pravici — Vlny německého radikalismu odplavují trosky německé strany liberální — Duševní ubohost českého radikalismu Neúspěchy stran mladých — Činnost české strany lidové.
(10. ledna 1901.) 278

Složení říšské rady po nových volbách — Útvary strannické v nové sněmovně: němečtí agrárníci — Secese z německé strany pokrokové — Výboj antisemitismu a nacionalismu — Itio in partes mezi Němci — Německé souručenství mrtvo? — Rakouské svědomí ústavověrné šlechty — Klerikální internacionalism v rakouské

sněmovně — Společný klub českých poslanců — Mladočeši se kloní k oportunní politice — Obstrukční chutě národních socialistů a agrárníků — Rozpory v hnutí agrárním — Trůnní řeč je novým zastavením na křížové cestě české politiky — »Kolik hlav, tolik smyslů« platí až nazbyt o české politice státoprávní — Ze Slezska: Sněmování slezské — Poučení z voleb — Shoda a neshoda českopolská — Sociální demokracie a strany národní — Volební geometrie slezská.
10. února 1901. 359

Obstrukční mraky na politickém nebi — Zostření jazykových sporů jazykovou otázkou samého parlamentu — Nová porážka a nový ústup Mladočechů — Vzdání se Mladočechů — Partyzánská obstrukce národních socialistů a smutný její konec — Pozdní stud mladočeský — Fiasko strany národně sociální jest také neúspěchem mladočeské strany — Starých hříchů se Mladočeši zříkají a v nové upadají — Ústup od obstrukce je ústupem od jazykového radikalismu Kaizlova — Návrat k politice hospodářské a osvětné — Strana agrární musí provozovat předem politiku hospodářskou — Nepochopení stavovské politiky u vůdčích směrů ve straně agrární — Staročeši redivivi — Záludnost klerikalismu — Pravice na obzoru — Práce kulturní vývahou klerikalismu, jehož nebezpečí roste s blížící se pravicí.
(10. března 1901.) 433

Nevíra v trvalou dělnost říšské rady — Nové nebezpečí obstrukce zažehnáno — Neúcta k právům poslaneckým — Disciplinární stíhání poslance Seitze — Právo interpelační: místo ministra zemské obrany odpovídá nadporučík v interpelaci obviňovaný — Nutnost změny vojenského práva trestního — Zamlklost mladočeského poselstva — Doznání, že obstrukce byla zhoubná, z úst samého předsedy poslaneckého klubu na říšské radě — Nezdar agitace proti ústupu od obstrukce — Nár. Listy proti politice svých poslanců — Co dále? — Otázka nové většiny — Svítá v domácí české politice? — Ze Slezska.
(10. dubna 1901.) 513

Úspěchy hospodářské a kulturní jsou pro Mladočechy svědectví o neúspěšnosti jejich politiky — Galerie umění v Praze bude míti politický význam — pro Němce — Vládní bezohlednost k Mladočechům — České zemědělské poplatnictvo má zaplatit mladočeské úspěchy pro německý průmysl a obchod? — Ze Šavla Pavel: radikální metamorfosy dra Fořta — Dr. Edv. Grégr, radikál, jenž spoluprovozuje oportunní politiku — Mladočeská důtka klubovním radikálům — Nouze naučila Dalibora housti a Mladočechy učí touze po programovosti — Vypisuje se několik míst na vůdčí místa mladočeského dorostu. Konkursní podmínky sdělí pan dr. L. Dvořák. Méně kvalifikovaní mohou na sjezdu mladé generace mladočeské účinkovati jako statisté — Spojení mladých stran — Radikálové a Mladočeši průkopníci klerikalismu — Sankce klerikalismu s nejvyšších míst — Jan Křtitel Körber — Klerikalism v Uhrách — Uhry na cestě pokroku.
(10. května 1901.) 593

Pracovní horlivost poslanecké sněmovny — Panská sněmovna ukazuje smysl pro svoje poslání — Jak se snaží pan dr. Koerber »urovnávat silnice pro budoucí poutníky a poutnice« — Pokusy oživit německý liberalism. Proč myšlenka liberální ztratila půdu v německém lidu — Austrogermanism proti pangermanismu? — Svornost pracovní nebo svornost volební? — Zmatek nad zmatek v mladočeské straně — Z mravní pathologie českého života.
(10. června 1901.) 675

Ze slavnostních dnů — Smířlivá nálada Čechů — Němci proti smíru — Hospodářský a sociální pokrok hradbou proti pokroku národnímu? — Mladočeši jsou ochotni k pracem hospodářským. Chtěli-li dříve za úspěchy národní přijímat škody hospodářské, chtějí nyní zisk hospodářský za národní odříkání: tedy variace lidového rčení »z bláta do louže« — Dojem z císařských dnů a rusko-české sbratření dnů sokolských; čili: jak Národní Listy matou plány mladočeských politiků — Mladočeská kadetka pod firmou »mladší generace národní strany svobodomyslné« — Agitace k volbám — Klerikální bezohlednost vůči místům nejvyšším — Cizina o Češích — Interviewy — Dr. Riegr a dr. Herold pro společný postup staročesko-mladočeský — Národnostní smír — Po etapách — Professor Masaryk o české politice na soudu ciziny — Národnostní otázka na zemských sněmích — Volební právo do zemských sněmů.
(10. července 1901.) 757

Politické prázdniny — Přípravy a plány pro činnost podzimovou — Před volbami — Agitace proti moravskému vyrovnávání — Nehody Národních Listů — Nekázeň v národní straně svobodomyslné — Zásadová nejednotnost Mladočechů — Námitky proti moravským smiřovačkám — Předvolební kompromisy — Slezsko.
(10. srpna 1901.) 834

Rok voleb — Politická přeměna v Uhrách — Úpadek liberalismu — Slováci k volbám — Základy národního programu Slováků — Nacionalism nebo demokracie má být politickým programem Slovenska? — Drobná práce pokrokové mládeže Slovácké — Drobné práce v třeba i v Čechách jako soli — Jen drobnou prací lze čelit klerikalismu — Manifestace klerikálního mohutnění — Kněžské kandidatury — Volební hnutí — Staročeskomladočeský kompromis — Moc zpátečnictví v Předlitavsku — Volby v Haliči a v Krajině.
15. září 1901. 911

II. Zahraničné.

Zajímavá smlouva španělsko-francouzská.
(10. října 1900.) 44

Bernhard hrabě z Bülova, nový kancléř německé říše — Anglické volby sněmovní — Dvě zajímavé zprávičky.
(10. listopadu 1900.) 128

Jihoamerické spory pohraničné — Jazyková otázka na Maltě — Vleklost krise čínské.
(10. prosince 1900.) 209

Otázka novofoundlandská a řešení její cestou výměny — Otřes důvěry v nestrannost Švýcarska jako rozhodčího soudce — Waldeckův zákon proti řeholím.
(10. ledna 1901.) 281

»Neodvolatelné« podmínky míru, jež mocnosti diktují Číně.
(10. února 1901.) 366

Cilské snahy po nadvládě nad jižní Amerikou.
(10. července 1901.) 761

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Peněžní tíseň v Anglii, Německu, Rusku — Státní půjčka uherská — Klesání konjunktury v Německu — † Lucam.
(10. října 1900.) 47

Dobrý odbyt pětikorun a dokončení valutní reformy — Uherský státní rozpočet na r. 1901 — Celní samostatnost Uher — Průplav Povážím k Odře — Průplav dunajsko-vltavský — Úpadek bursy vídeňské — Organisace českých spořitelen.
(10. listopadu 1900.) 131

Zemská přirážka ke státní dani z lihu — Absolutism a státní finance — Bosenské dráhy a uherský kombinovaný tarif do Levanty — Průplavní agitace v Rakousku — Anketa o terminovém obchodě obilním — Bursovní ztráty pražských spekulantů — Nouze o uhlí, Opava, Vídeň, Praha.
(10. prosince 1900.) 211

Rok 1900 na burse — Kursovní ztráty v Berlíně, Vídni, Praze a Budapešti — Pražské banky — Nové německé bankovní podniky v Rakousku — Spojení české eskomptní banky s dolnorakouskou společností eskomptní — Bankovní úpadky berlínské — Rozpočtová provisoria v Rakousku a v Čechách — Dluhy a rozpočet města Prahy.
(10. ledna 1901.) 285

Rakouskouherská banka v prvním roce nových stanov — Podíl státu na výtěžku banky — České filiálky bankovní — Záložny a české podnikání průmyslové a

obchodní — Statistika českých záložen — Ruské finance.
(10. února 1901.) 368

Státní rozpočet na r. 1901 — Opuštění investičního rozpočtu — Opětné vydávání umořovací renty — Böhm-Bawerkův rakouský blahobyt — Zvýšený výnos státních daní a nepřímých dávek — Zdanění akciových společností — Povaha akciových společností — Ostatní podklady Böhmova optimistického nazírání — Rozpočtové exposé a bursa — Náprava měny a mincovní program na rok 1901.
(10. března 1901.) 437

Finanční politika státních drah železných — Finanční význam státních projektů průplavních — Přepjaté naděje v působnost vodních cest vnitrozemských — Průplavní projekt uherský — Bankovní bilance za r. 1900.
(10. dubna 1901.) 518

»Válečný rozpočet« Anglie na rok 1901 — Podnikatelská a spekulační činnost bank českých.
(10. května 1901.) 597

Daň z jízdních lístků železničních — Státní účetní závěrka za rok 1899 — Osobní doprava po železnicích — Doprava po parnících a tramwayích — Státní půjčka pro investice železniční a vodní — Půjčky loterní a prémiové — Společný rozpočet říše — Svaz českých spořitelen — Poštovní spořitelna v Rakousku — Peněžní trh — Banky cedulové v Rakousku, Německu a Švýcarsku — Valutní krise ve Španělsku.
(10. června 1901.) 678

Zemský rozpočet království Českého na r. 1901 — Zemská dávka z piva — Místní železné dráhy zemí garantované a jejich finanční výsledky — Nová emise rakouské renty korunové — Výdaj bankovek desetikorunových — Bankovní a průmyslová krise v Německu — Podvodné zakladatelství — První státní rozpočet knížectví Černohorského.
(10. července 1901.) 764

Výnos osobních daní přímých v Rakousku 1900 — Společnosti pro pojišťování na život — Průmyslová a úvěrní krise v Německu — Dokončení místní dráhy Posázavské a turistika v okolí Prahy — Železnice a kuřáctví.
(10. srpna 1901.) 842

Stažení posledních státovek z oběhu — Placení zlatem — Zlatý poklad banky Rakouskouherské — Thesaurace a odplývání zlata do ciziny.
(17. září 1901.) 914

Rozhledy zemědělské, průmyslové a obchodní.

První sjezd slovanských řemeslníků a živnostníků v Praze — Manifestační sjezd českého kupectva v Turnově a sjezd kupectva uherského — Industrialisace Uher — Oprava volebních řádů do komor obchodních — Mezinárodní kongres pro obchod obilní — Podmořské telegrafování a nové kabely německé. 49

Sjezd rakouských průmyslníků ve Vídni — Bosenské dráhy a Dalmacie, Uhry a Rakousko — K bilanci Pražské obchodní komory — Pařížská výstava. 135

Rolnický sjezd v Praze — Hospodářství a národnost — České problémy národohospodářské. 214

Hospodářské rozhledy za rokem 1900 — Rolnické poměry, skladiště družstevní, ubírání kapitálu a nouze o nevěsty — Průmysl textilní, cukerní a strojnický — Železnice a labská doprava — Vodní cesty vnitrozemské a naše projekty průplavní — Telefony v městech českých a německých — Ruský konsulát v Praze — Obchodní musea v Bukurešti a Petrohradě a rakouští komerční referenti v cizině — Svůj k svému a »pravda« v životě hospodářském. 290

Hospodářský program vlády — Tržební bilance naše za rok 1900 — Zemědělské produkty — Průplavní předloha v Prusku Splavnění Vltavy v Praze — Splavnění

středního Labe — Pražská paroplavební společnost. 373

Statistika vzájemného obchodu rak.-uherského — Účinky zrušení mlecího řízení ve zvýšeném dovozu uherské mouky do Předlitavska — Celní válka Ruska s Něměckem a Severoam. Unií — Agrární cla v Německu a celní přirážka na ruský cukr v Americe — Celní rozpor mezi agrárníky a industrialisty v Rakousku — Báňská produkce v Rakousku a v Čechách 1899 — Báňský průmysl světa — Český ruch podnikatelský — Vládní předloha investiční — Dráha z Rakovníka do Loun — Spojení s Dalmacií trajekty mořskými — Železnice transbalkánská — Jednání o braneckém kontingentu a úlevy v branné povinnosti. 442

Rozšíření obchodních akademií na ústavy čtyřleté — Vady vyššího školství obchodního — České odborné školy v Českých Budějovicích — Zemská školní rada živnostenská — Hospodářské obležení Olomouce — »Svůj k svému« ve vládních výnosech a v německém řemeslnictvu pražském. 522

Průplavní předloha vládní a změňovací návrhy v parlamentě i mimo parlament — Strach agrárníků z průplavů — Meliorace a regulace — Nové místní dráhy — Nepřímá výnosnost dopravních prostředků — Sociální zřetele — Technika a hospodářství — Komunikace a vojenství — Správné určení zařizovacího kapitálu a výnosnosti — Státní oběti pro komunikace — Hospodářská společenstva na Moravě. 599

Předloha zákona o drahách bosenských — Předloha investiční a vodní — Zpráva výboru o vodních cestách — Sjezdy o vodních drahách na Moravě a říční i průplavní spolek moravský — Česká společnost národohospodářská v Praze 1900 — Keramická výstavka Českého obchodního musea v Praze — Hospodářská činnost Národní jednoty pro východní Moravu — Živnostnictvo proti průmyslovým ústavům vzdělávacím a živnostenské dodávky pro vojsko — České odbory zemědělských rad v Čechách a na Moravě. 685

Vyhlídky na úrodu v r. 1901 — Schválení zákonů o stavbě železnic a drah vodních — Naděje průmyslu — Státní síť železniční a vodní doprava po Labi a Vltavě v roce 1900 — Nové kursy národohospodářské v Praze — Nová dvojtřídní česká obchodní škola v Praze — Činnost státu na povznesení malých živností — Technologicko-průmyslové museum v Praze — Malá účast a pomíjení českého živlu při státní akci živnostenské — Výsledky zemské akce — Průmyslové a obchodní školství pokračovací v Čechách 1900 — Konsumní úvěr v drobných živnostech a obchodech — Informační kanceláře. 770

Sjezd českého rolnictva v Opavě — Přípravné kroky ku provádění zákona o vodních drahách — Přístavy v Praze a na Smíchově — Uherské plány — Průplavní předloha francouzská — Nové průplavní projekty v Rusku — Osnova celního tarifu německého — Česká akc. tkalcovna v Zábřehu. 845

Sjezd pro vnitrozemskou plavbu ve Vratislavi — Vodní stavby a projekty v Prusku a u nás — Reforma živnostenského řádu v Rakousku. 915

Rozhledy sociální.

Volby do živnostenských soudů — Socialistické kongresy v Štýrském Hradci, Čes. Budějovicích, v Mohuči a v Paříži — Kongres pro dělnické byty — Výdělková a hospodářská společenstva v Německu. 54

Sociální politika při dodávkách veřejných — Podpůrná pokladna pro hospodářské dělnictvo v Uhrách — Uherská agrární politika. 135

Proti alkoholismu — Smutný primát Slezska a Moravy, Haliče a Bukoviny v alkoholismu — Mezinárodní kongres proti alkoholismu ve Vídni — Dělnické úrazové pojišťování v Rakousku 1898 — Učednické útulny — Aliance podnikatelů a dělníků v Anglii. 221

Stávky a výluky 1899 v Rakousku, Německu, Francii a v Anglii — Hornické

hnutí v Čechách — Stávkový zákon Millerandův — Návrhy na zřízení dělnických komor ve Francii a v Rakousku — Nový zákon domovský. 298

Zpráva živnostenských inspektorů o domáckém průmyslu v Rakousku — Osnova stávkového zákona ve Francii — Proti italským dělníkům v Německu — Sociální činnost a naše ženy. 377

Nemocenské pojišťování v Rakousku 1898 — Stávkový ruch v Rakousku 1900 — Stávka v Národním Divadle — Stávky v cizině — Československá obchodnická beseda — Ubývání obyvatelstva na českém venkově — Přeplňování zastaralých oborů zaměstnání — Učednická anketa ve Vídni — Osmihodinový den pracovní pro hornictvo v Anglii a rakouský parlament — Schůze pracovní rady — Otto Wittelshöfer. 450

Výsledky sčítání obyvatelstva v Rakousku — Odlidňování venkova — Jubileum 50letého trvání organisace anglických strojníků — Pojišťování podnikatelů proti stávkám. 529

Dělnická úrazovna v Praze v r. 1899 — Zřízení rakouské společnosti pro dělnickou ochranu — Ústřdední ústav pro dobročinné snahy v Paříži — »Office social« v Lyoně — Sociálně politická činnost vlády Millerandovy. 607

Výroční zpráva živnostenských inspektorů rakouských — Závady v podnicích maloživnostenských – Devítihodinná doba pracovní v dolech uhelných — Sjezd Dělnické Akademie — Předloha zákona o pensijním zaopatření soukromého úřednictva — Ustavení rakouské spotečnosti pro dělnickou ochranu — Sjezd sociální demokracie uherské — Soustřeďování obyvatelstva v městech — Berlín, Londýn. 691

Rozšíření kořalečního moru v Čechách a prostředky reformní — Vystěhovalectví z Rakousko-Uherska – Reorganisace živnostenské inspekce v Uhrách — Mezinárodní kongres hornický v Londýně a devítihodinná pracovní doba v hornictví v Rakousku. 778

Poměry úřednictva samosprávného — Nedělní klid letní v pražských obchodech — Rozmnožení obvodů živnostenské inspekce v Čechách — Pijácký rozpočet Virtemberska. 850

Letní dovolené v závodech obchodních a průmyslových -- Stávka ocelářských dělníků v Sev. Americe — Pojištění podnikatelů proti stávkám v Rakousku — Novela k zákonu o živnostenských soudech v Německu — Socialistické sjezdy v Americe, Norsku a Dánsku. 919

Rozhledy školské.

Autonomisace nebo postátnění školství — Heslo autonomie národním fetišem — Stíny nynější autonomie školské — Obavy i před úplným postátněním — Východištěm z toho: školský program české strany lidové — Nutnost rámcového zákona říšského — Zodbornění školství — W. Bölscheho »Wirklichkeitsunterricht« — Mezinárodní sjezdy pro obecné a střední školství v Paříži. 58

Volební sliby učitelstvu — Zklamání věšteb předsednictva Ústřed. spolku — Skutečnost otázky úpravy služného — Potřeba duševní a politické organisace učitelské — Školstvi na sjezdě sociální demokracie československé a na sjezdě slovinských klerikálů — Ze školské statistiky — Význam a psychologie hry — Tolstoj o náboženském vychování. 140

Potřeba pronikavějšího reformování školství všech stupňů — Potřeba reformy učitelského vzdělání - Snahy k odstranění liberálního zákona školského — Hlavní vady nynějšího školství — Potřeba tříd a škol pro slabomyslné, ústavy pro spustlé žáky — Potřeba zvláštních lékařů školních — Potřeba národního a odborového osamotnění školství — Potřeba omezení byrokratismu ve školství — Paul Lacombe o reformách ve školství Potřeba organické spojitosti všeho školství — Mezinárodní dopisování mládeže — Školní spořitelny v Belgii a Francii

— Hypnosa a suggesce při výchově — Hygiena lidského hlasu — Vyšší školství ve Spojených Státech — Kurs paedagogické psychologie v Petrohradě — Spolek pro umělé vykrašlování škol v Berlíně. 225

Požadavky učitelské v posledním zasedání sněmu zemského — Učitelská organisace v rozhodující době se ukázala býti nepevnou — Neupřímnost poselstva k učitelstvu — Povolení zatimních požadavků nejnižším třídám platebním — Ochota zemského výboru k jich poukázání — Poslanec ze řad učitelských — Krise v učitelské organisaci — Rozvoj Dědictví Komenského — Prof. Schigut o rakouském školství odborném — Organisace školství neodpovídá životu — — Potřeba nové organisace školství — Návrh takové organisace. 301

Postup klerikalismu do školství — Školství ve Francii — »Loi Falloux« — Protiklerikální návrhy Ferryho — Rozvoj středních škol klerikálních ve Francii — Úpadek středních škol laiků — Návrhy nynější vlády francouzské — Klerikalism ve školství belgickém — Klerikální ruch ve školství rakousko-uherském — Ze statistiky středního školství rakouského — Jednostranná politika poslanců slovanských — Nevyplacené přídavky učitelstvu v Čechách — Bída učitelstva v Čechách příbuzná s bídou učitelstva ve Španělsku — Universitní prázdninové kursy učitelské. 381

Věci školské na říšské radě — Trůnní řeč o školství — Zmenšené vydání v rozpočtu na školství — Žádost haličského učitelstva k říšské radě — Symptomatický hlas učitelský po sestátnění obecného školství — Útoky na školu a učitelstvo v panské sněmovně — Pilné návrhy posl. Černého — Rozšíření exercicií středoškolských — Věci školské ve sněmovně uherské — Výnos císaře německého o reformách ve školství středním — Pokusy o reformu skolství středního na Rusi — Přestávky při vyučování — Drama »Flachsmann als Erzieher« — Volání po zjednodušení německého pravopisu — Povolení návštěv vyučování — Alkoholism mezi žactvem škol obecných — Výstava »Umění v životě dítěte«. 456

Postupující rozklad učitelské organisace — Příčiny rozkladu — Změna taktiky v Ústředním vedení — Výsledky nové taktiky — Poslední rozhodnutí zemského výboru v otázce služného učitelstva — Smutná perspektiva učitelstva do budoucnosti — Poslední valná hromada delegátů — Nový obrat v taktice — Úbytek zkoušených sil učitelských — Vzrůst neobsazených míst učitelských v Čechách — Zpráva zemské školní rady — Sjezd pokrokového učitelstva moravského v Brně — Porušení immunity poslance-učitele — Postup klerikalismu do školství — Emil Zola proti škole konfesionální. 533

Pokrokové hnutí v učitelstvu moravském — Snahy a cíle hnutí tohoto — Spisek důvěrníků pokrokového učitelstva moravského — Cíl pokrokového hnutí v učitelstvu moravském — Studie o našem školství obecném — Škola našeho venkova. 609

Macešská péče země o učitelstvo — Hrozivé příznaky hmotné bídy v učitelstvu — Nový elaborát subkomitétu zemského výboru na úpravu učitelských platů — Projednávání jeho v zemském výboru — Politická svépomoc učitelská — Uzákonění středoškolských extensí — Extense učitelstva škol obecných a měšťanských — Sjezd českých přírodozpytců a lékařův o školských otázkách: přetěžování mládeže, masturbaci s hlediska školního. 697

Přijatý zákon o služném učitelstva — Jeho přednosti a nedostatky — Jednotlivá jeho ustanovení — Do jaké míry splňuje oprávněné požadavky učitelské. 783

Věci školské na sněmích zemských — Úprava právního postavení slezského učitelstva — Nový disciplinární řád pro učitelstvo moravské — Zákon o učitelských pensích na sněmu dolnorakouském — Těsnopis na měšť. školách v Horních Rakousích — Dvacetileté trvání spolku pro české feriální osady — Prázdninové kursy učitelské — Feriální kursy universitní v cizině. 853

Valná hromada delegátů Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách — Bilance nynějšího vedení — Přijatý zákon na služné učitelstva v Čechách u srovnání se současně přijatým zákonem na služné učitelstva ve Slezsku —

Přípravy ke svazu všeho učitelstva československého — Obmýšlená záložna svazu — Učitelské knihkupectví v Brandýse n. L. — Odepření náhrady za substituci posl. Černého — Sjezd absolventů pedagogií Konflikt na schůzi delegátů Ústř. spolku moravského — Odchod a resignace Slaměníkova — Snahy »Jednoty učitelstva škol měšťanských« a její úspěchy — Sjezd a valná hromada učitelstva měšť. škol na Moravě — Návrhy na reorganisaci škol měšťanských. 921

Rozhledy literární a umělecké.

Slovo úvodem — Vedení národního divadla v nových rukou — Činnost odstupujícího družstva — Čím se divadlo oddaluje lidu — Nepěkné zjevy při boji o divadelní správu — Bývalý ředitel F. A. Schubert — Zavedení nové správy divadelní byl čin politický — Nový časopis belletristický »Zvon« — Nový odborný list »České Knihovnictví« — † prof. Eduard Albert 62

Třetí výstava »Manesova« — Náš umělecký »svět«. Studentstvo vysokoškolské si výstavy téměř ani nevšimlo; za to dělnictvo — »Manesův« list k české veřejnosti; jeho činnost a jeho publikace. 145

Kalendáře 230

Literatura pro mládež 307

Divadelní: nové kusy dávané za nové správy; režie, herectvo; nový pokus o popularisování divadla — Slovo o kritice — Úmrtí. Husův pomník 386

Boj o Zeyera — Hudební 461

Publikace »Slovensko« a vzájemnost československá — »Bedřich Smetana« Ot. Hostinského — Z uměleckých výstav v Praze 539

Práce archaeologické — Z literatury lidopisné — Gebauerův Staročeský slovník — Zemská galerie — Václav Brožík — Výstava Krasoumné jednoty 615

Prof. Mareše »Idealism a realism v přírodní vědě« — V.-Kunětické »Vzpoura« — Souborná vydání a nová vydání — Nerudovy Sebrané spisy 702

M. A. Šimáček, Světla minulosti — Fritz Schuhmacher, Im Kampfe um die Kunst. Beiträge zu architektonischen Zeitfragen 789

Machar, Alois Jirásek — Z politické literatury: Výbor z politických řečí a úvah dra Karla Sladkovského — Ad. Srb: Politické dějiny národa českého od roku 1861 — Dr. Zd. V. Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848 — K. Havlíčka Borovského Politické Spisy — Prof. Jos. Thomayer: Vliv civilisace na nervy člověkovy 858

Z politické literatury (Dokončení): L. Niederle, Makedonská otázka. Co hatí Slováky? — Procházka Frant. X., Zábavy psychologické — Smetana Aug., Paměti kněze z církve vyobcovaného — Stuart Mill, Tři essaye o náboženství — Stalker Jak, Imago Christi — Benjamin Kidd, Sociální vývoj. — Divadelní: repertoire, výprava. — † Josef Mojmír Podhorský 927

Zprávy vojenské.

Ruská armáda 73
Vojenství Černohorské 472
Bulharska armáda 553
Srbská armáda 624
Španělská armáda 627

Rukověť sociologie.

Předeslov. Zamýšlím tu v Naší Době část po části podávat soustavu sociologie, a to ve formě rukověti.

Rukovět sociologie, trvám, je dnes už možná, alespoň se chci pokusit o kritický přehled badání sociologického; z práce samé nejlépe vynikne, že a proč nynější stav sociologie vedle výkladu učení samého vyžaduje veliký pozor na otázky methodologické.

První oddíl; methodologický.

I. Podstata a methoda sociologie.

O podstatě a methodě sociologie jednají ve svých spisech sociologové, autorové různých soustav sociologie; budou uvedeni v následující historii sociologie. Mnozí mají o methodě sociologie spisy zvláštní, na př. de Roberty La sociologie, Essai de philosophie sociologique, 1881. Posud je nejužitečnější, promyslit si z Comtea dotyčné partie methodologické, tedy:

Cours de philosophie positive [4] (ed. Littré 1877) I., 1. a 2. a VI,, 58.—60., přednášku o podstatě posit. filosofie a hierarchii věd, IV., 46.—49., přednášku o podstatě a methodě sociologie.

Comteovy idee zpracovány jsou v soustavu logickou J. St. Millem A System of Logic [8], 1872: kniha VI. o methodách věd duchových. Podle příkladu Millova pojednává se o methodách věd a specielně také o sociologii v novějších logikách; na př. u Wundta, Logik [2] 1893, II., 2, také Sigwart a j.

Dilthey, Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung z. d. Studium der Cesellschaft u. d. Geschichte, 1883, I. sv.

Odborníci jednotlivých disciplin sociologických podávají úvodem úvahy methodologické také o sociologii a ovšem o poměru své vědy k sociologii; obzvláště historikové, ekonomikové, státovědcové, právníci; tato literatura bude uvedena na svém místě.

1. Potřeba klassifikace věd pro určení podstaty filosofie a sociologie. Živě si vzpomínám na nejistotu, ve které jsem se ocitoval na počátku svých studií akademických: chtěl jsem studovat filosofii a zároveň jsem měl sklonnost k sociologii — ale

jak se člověk stane filosofem? Co a jak musí studovat? Mathematik, fysik, také právník a medik má určitou vědeckou dráhu, má dokonce určen termín a obsah zkoušek, ale — filosof? Doktor mediciny smí léčit, má určitou dráhu životní, praktickou, ale doktor filosofie? Titul, víc nic — ba smí volit poslance ....

Sbíral jsem různé definice filosofie, četl různé přednášky o »domnělém úpadku filosofie« a pod. themata zejména přednášek vstupných, ale nezmoudřel jsem. Ve své úzkosti osmělil jsem se prosit o radu slaveného filosofa — abych prý prostudoval dějiny filosofie. Divné mně to bylo: dějiny filosofie, ale já bych se byl spokojil filosofií. Než dal jsem se do chronologického studia filosofů a tu utkvěl jsem hned na Platonovi. A právě to také mne chytlo, že již Plato se trápil definicí, co je filosof a co je sofista. Platonovy klassifikace vedly mne ke klassifikacím věd pozdějším a tak jsem se řadou dostal až ke Comteovi. U něho nalezl jsem zároveň poučení o tom, co je sociologie. Pochopoval jsem, že úplnou klassifikací, úplným vylíčením věd speciálních také pojem a obor filosofie přesněji bude určen. Tak vznikly: Základové konkrétní logiky.[1])

Je patrno: Úplnou klassifikací věd určuje se místo, jež každá věda a specielně sociologie má v soustavě vědění, soustavě věd. Určuje se tím zároveň pojem filosofie. Vidět z vývoje logiky za poslední léta a vidět to zejména také z methodologických prací specialistů sociologického oboru (státovědců, ekonomiků atd.), jak klassifikace věd je naléhavým úkolem novodobé filosofie; obzvláště také veliký a bohatý obor věd sociologických (»sociálních«, jak se říkává) nutí ke klassifikaci. Na př. C. Menger[2]) z ekonomiků, Jellinek[3]) ze státovědců, Lehmann[4]) z právníků atd.

Pro sociologii je poučný právě Comte, jak klassifikací věd a určováním pojmu filosofie ustanovuje pojem, obor a methodu sociologie. Comteovi to bylo tím nutnější, že v době jeho o podstatě sociologie byly pojmy mnohem neurčitější než dnes; ostatně jasní se názory posud jen zvolna. Když jsem před lety mluvíval o sociologii, mnozí učení pánové nedovedli slovo a pojem odlišit od — socialismu; dnes alespoň zdomácněl název. Podobně se sociologii

---

[1]) 1885; překlad německý 1886 je v tom onom rozšířen a poopraven. Základní myšlénku a směr uznávám posud; to ono bych dnes formuloval jinak.

[2]) Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der politischen Oekonomie insbesondere, 1883.

[3]) Allgemeine Staatslehre, 1900, 3—111.

[4]) Die Systematik der Wissenschaften und die Stellung der Jurisprudenz, 1897.

vedlo v Německu, teprve v posledních letech Comteův (prý nad míru nefilologický) název: sociologie tam zdomácňuje. Že právě se sociologií jsou obtíže zvláštní, to pozorovat už z toho, že se stále ještě tak mnoho píše o methodě sociologie. Množství sociologických disciplin nutí k určování poměrů jednotlivých věd mezi sebou a k sociologii, k témuž úkolu vede různost škol resp. method (na př. v ekonomii).

2. Obrazec klassifikace všech věd. Zklassifikujme si tedy všecky vědy:

Klassifikace vědění, věd.

Vědy

theoretické			praktické
	abstraktní	konkretní	
I.	1. Algebra, mathematika t. zv. vyšší	*A*. geometrie	*a*. počtářství všeliké, deskriptiva
II.	2. mechanika	*B* + *C*. Části akustiky, hydrostatika atd., astronomie, kosmologie, geologie, mineralogie atd.	*b* + *c*. technologie v nejš. smyslu (podmaňování přírody)
III.	3. fysika 4. chemie	(geofysika, geochemie atd.)	
IV.	5. biologie	*D*. Botanika, zoologie (anthropologie)	*d*. fytotechnika, zootechnika, medicina (hygiena)
V.	6. psychologie	*E*. psychologie konkretní (lidoznalectví), psychol. zvířecí	*e*. didaktika, paedagogika
	7. sociologie	Konkretní obory sociologické	praktická sociologie = politika
	8. jazykozpyt	mluvnice	znalectví řečí, učení řečem
	9. aesthetika	theorie umění	aesthetika praktická (umění v domácnosti a t. p.)
	10. logika	logika konkretní (klassifikace a organisace věd)	logika praktická

filosofie.

3. Noetická zásada této klassifikace. Rozdíl věd praktických a theoretických a v těchto abstraktních a konkretních. Z tohoto schematu myslivý čtenář sám vyčte si hodně mnoho. Vidí především, že svět rozdělen na patero velikých oborů: vztahy číselné a prostorové — pohyb — hmota a její vlastnosti — život — duch.

Vědění o světě, o těchto oborech je uloženo ve vědách, a sice má každá věda svůj zvláštní předmět. Kolik zvláštních předmětů,

tolik zvláštních věd, můžeme říci. Ovšem vzniká otázka, kolik je těch předmětů zvláštních. Mluvit o »hmotovědě« bylo by příliš obsáhlé, svět hmotný rozpadá se na více oddílů a částí; totéž platí o »duchovědě« a t. p.

Pouze objektivně, předmětem, vědy nemohou být určeny, proto že jsou vědami poznávajícího ducha; věda určuje se také subjektivně způsobem lidského poznávání. S té stránky lišíme především vědy theoretické a praktické. Rozdíl biologie a mediciny na př. ukazuje, co tento rozdíl znamená: vědy praktické určují se zvláštním cílem, účelem, kdežto vědy theoretické mají účel svůj v sobě, ve svém předmětu a ve své methodě, ve vědění pro vědění, kdežto vědy praktické jsou vědami ad hoc.

Člověk je právě bytostí theoretickou i praktickou zároveň, má nejen rozum, ale také vůli a z poměru rozumu a vůle vzniká právě rozdíl věd theoretických a praktických. Vědy praktické založeny jsou na theoretických; podle potřeby k určitému cílu snášíme z několik, z mnohých oborů poznatky. Poměr věd theoretických k praktickým je poměr zvláštní a jiný, nežli poměr věd abstraktních ke konkretním.

My totiž vědy theoretické různíme na abstraktní a konkretní. Příklad: biologie a zoologie. Svět totiž složen je z věcí, individuí konkretních, z jednotlivin; tyto jednotliviny jsou předmětem zvláštních věd a proto mohlo by být konkretních věd počet nesčíslný. Je jich dost, ale přece není zvláštní věda o každé jednotlivině, nýbrž o kategoriích jednotlivin. Tedy na př. zoologie o všech zvířatech, ačkoliv i kategorie menší jsou předmětem konkretních věd specialnějších. Může být specialista řekněme pro housenky a specialista pro Napoleona nebo Byrona.

Vedle skutečných jednotlivin jsou předmětem poznání »základy«, »prvky« těchto jednotlivin: a tyto »prvky«, »základy« studují se vědami abstraktními. V jistém smysle předmět věd abstraktních není: pohyb na př. je abstrakce v tom smysle, že dány jsou věci v pohybu; podobně číslo a tvar abstrahujeme z věcí (hmotných), totéž platí o vlastnostech fysikálních a chemických, o životě atd. Jsou jednotlivá živá individua, život vlastně není.

V ustavení věd abstraktních jeví se ta subjektivní stránka našeho poznávání. Říkáme, že vědy konkretní založeny jsou na abstraktních. Je to poměr zvláštní a jiný, nežli věd theoretických k praktickým, ale nemáme pro ty různé logické poměry zvláštních názvů. Zoveme-li vědy abstraktní také základovými (fundamentál-

nými), myslíme na to, že jsou základem nejen konkretním, ale také praktickým.

4. Počet specialních věd. Co se počtu věd týká, tož lze říci, že každá přirozená kategorie jsoucna může být předmětem zvláštní vědy. Ale ovšem o to běží, jak a kolik takových kategorií se ustanovuje. Vidíme, jak věd stále přibývá. Ve věku starém bylo věd málo a také ve věku středním; v době nové pořád jich více a více přibývá. Přibývá jich dělbou práce. O tomto vývoji bude řeč ještě častěji, zde zatím klademe si určitěji otázku, mohlo-li by být více nebo méně abstraktních věd, nežli v obrazci je uvedeno? Podle dnešního stavu poznání mohlo by být sporno, nemá-li se fysika a chemie pojímat v jedno, snad i s mechanikou; jsou přírodozpytcové, kteří celou přírodovědu pojmově pojímají jako mechaniku. Ale i v tomto případě lze, držíme-li se empiricky vývoje a skutečného stavu vědy, klassifikovat přírodozpyt uvedeným způsobem. Podobně by jiní nelišily mechaniky od mathematiky, někteří nebudou lišit biologii od chemie, psychologii od biologie a t. p. — — to všecko by odpovídalo určitým (materialistickým, monistickým a p.) názorům filosofickým, ale methodologie nedrží se pouze filosofie, ale také empiricky daného vývoje, určitěji řečeno specialisace vědění. Počet desíti abstraktních věd odpovídá dnešnímu stavu filosofie a vědy nejlépe.[1])

Počet věd konkretních nedá se ani apriorně ani empiricky ustanovit. Mohla by být věda o každé dané jednotlivině; ale duch lidský, toužící po jednotnosti svého vědění, nutně pro svou obmezenost poznává obsáhlejší třídy, kategorie jednotlivin. Lze tu vyslovit pravidlo to, že ve všech oborech lišit můžeme konkretní vědy všeobecné resp. všeobecnější a speciální (speciálnější). Na př. dějepis všeobecný, specialní až přímo individualní (biografie); podobně ekonomika všeobecná a speciální atd.

Co do počtu věd praktických, tu podle složitosti a vážnosti dosahovaných účelů také budeme rozeznávat vědy všeobecnější a speciálnější.

5. Netoliko klassifikace, nýbrž také organisace věd: stupnice věd. Při naší klassifikaci neběží o přehled různých věd, nýbrž o klassifikaci přirozenou, organickou, organisující. Jsou velmi podrobné a umělé klassifikace věd, ale právě umělé — nejlepší z nich mají vadu, jakou má klassifikace Linéeova.

---

[1]) Comte stanovil jich šestero: mathematika (mechanika večtena) — astronomie — fysika — chemie — biologie — sociologie. Stanovení těchto pouze šestero abstraktních věd je očividně neúplné (a do jisté míry proti zásadám Comteovým samým).

Vědění všecko je jednotné, tvoří organickou soustavu; a proto že vědění se historicky vyvíjí, vzniká otázka, jak se jednotnost všeho vědění, in concreto věd dá logicky a methodicky provést. Vědy jednotlivé vyvíjejí a zdokonalují se dělbou vědecké práce; avšak dělba práce vyžaduje také organisaci.

Člověk od přírody touží po vševědoucnosti; protože však také jednotlivec se vyvíjí, že si nemůže vědění osvojit všecko najednou, rázem, nýbrž postupně část po části, vědu po vědě, vzniká otázka methodická a didaktická, kterým pořadem studovat? Podle abecedy slovníka naučného nebo podle nějakého logického pravidla?

Patrně podle pravidla. A pravidlo to vyslovil už Sokrates svou maieutikou: pojem má rodit pojem, tedy začít tak, aby se přirozeně mohlo postupovat od pojmu k pojmu, od vědy k vědě. Komenský to řekl slovy: a primis et imis, per media ad ultima et summa mentes hominum (veluti artificiosa quadam scala) eleventur — duch lidský má být jakoby nějakými umělými schody vynášen od prvků a od nejnižšího, přes prostřední k (věcem a pojmům) posledním a nejvyšším. Comteova hierarchie věd je týž pojem, jen jasnější a vypracovanější.

Hledíme-li zatím hlavně ke vědám abstraktním, tož máme ve své klassifikaci zároveň stupnici věd, ty schody Komenského: od mathematiky počínajíc pořadem budeme si osvojovat mechaniku, fysiku atd. Stupnice tato uspořádána je v celku tak, že vědy postupují podle složitosti (mathematika je méně složitá než sociologie); zároveň vědy podle pořadu stupničného slouží jedna druhé (na př. mathematika mechanice — psychologie sociologii) a konečně stupnice má také význam historický, vědy se v celku pořadem stupničným vyvíjely. Pravím v celku, protože musíme dělat rozdíl mezi prvými pokusy vědeckými, které se ve všech oborech dály současně a mezi uvědomělým methodickým ustavením vědy. Na př. byla biologie zároveň s chemií, ale pokud chemie nebyla exaktní, nemohla být exaktní biologie.

Bude teď úplně jasné, co znamená pouhý přehled věd a co znamená přirozená, organická klassifikace: klassifikace věd je analysí a synthesí pojmového organismu vědního, je učlánkováním celé soustavy vědění.

6. Stupnice nemůže být čistě objektivistická, věcná, je podstatně methodologická. Comte se svého positivistického stanoviska ustupnil abstraktní vědy čistě objektivně; vymýtiv psychologii jako vědu samostatnou a podřídiv ji biologii, měl

stupnici objektivnou, stupnici člověka diváka, pozorujícího svět ze svého positivistického křesla divadelního.

Takové čistě objektivistické stupnice není, protože ten divák člověk se také musí dívat do — sebe. Na to Comte chtěl zapomnět. Proto psychologie je nám také samostatnou vědou a tím samým již je po objektivistické nepřetržitosti stupnice. Abych to znázornil: U Comtea abstraktní vědy by se schematisovaly takto

mathematika — astronomie — fysika — chemie — biologie — sociologie.

Tím právě je označena ta objektivistická věcná nepřetržitost.

Avšak té věcné nepřetržitosti není. Alespoň já nedovedu přijmout tak jednoduchý positivistický monism (materialism nekritický); podle mého názoru již mezi chemií a biologií věcná nepřetržitost přestává a přestává mezi biologií a psychologií. Schematisoval bych tedy takto:

mathematika — mechanika — fysika — chemie
biologie
psychologie — sosiologie
jazykozpyt
aesthetika
logika
filosofie.

Takto graficky naznačuji, že stupnice věd má po výtce methodický, nikoli věcný význam. Comte jak řečeno odstranil psychologii, zapomněl na jazykozpyt, na aesthetiku, na logiku pamatoval, ale nerozhodl se o ní. Tím sestrojil si stupnici prostou a objektivistickou, ale sestrojil ji na úkor noetiky.

Přírodovědy dají se objektivisticky a věcně ustupnit; ale duchovědy se takovému ustupnění vymykají, neboť jejich poměr věcný je jiný. Jiný je poměr psychologie a sociologie a jiný věd těchto k duchovým vědám ostatním. Slovo, řeč je svět zvláštní vedle světa myšlenkového a hmotného; proto jazykozpyt methodicky závisí na psychologii a sociologii, ale závislost ta je jiná, než-li jak biologie visí na chemii.

Aesthetika opět má své zvláštní postavení v soustavě věd, proto že umělecké dílo a krása přírodní zase je svůj svět zvláštní.

A konečně logika: táž logika platí ve vědách všech a proto lze se logice naučit hned v mathematice; ale proto že každá věda logických — hlavně methodických — pravidel užívá způsobem poněkud pozměněným, proto že jiný předmět nutí k jinému poněkud postupu, plnost logiky vzniká poznáním věd všech. Proto logika

může být v stupnici na místě posledním, ačkoli v jistém smysle zase všem vědám předchází. Než o tom promluvíme zvláště při filosofii, o níž platí totéž, co tu řečeno o logice.

Shrnujeme: Máme vlastně stupnice dvě — přírodovědeckou a duchovědnou. Poměr obou těchto stupnic věcný nedá se vystihnout stupničním nadřaděním, poměr ducha a světa je právě jiný. Je jakýsi parallelism. Avšak methodicky a didakticky pro vědecké studium lze vyjmenovaných desatero věd abstraktních ustupnit v určeném pořadí.

7. Poměry mezivědní: nástrojnost. Hlavní pojem stupniční je nástrojnost ve smysle té Sokratovy maieutiky; organism vědní vzniká z rozmanitých a zvláštních poměrů mezivědních.

A poměrů těch je mnoho.

a) Vědy praktické budují se na theoretických, na abstraktních a konkretních; *b)* vědy abstraktní slouží za základ vědám konkretním; *c)* vědy abstraktní stupničně slouží naduvedeným vědám abstraktním; *d)* obdobně slouží vědy konkretní konkretním a tento poměr se komplikuje tím, že mohou být konkretní vědy více méně všeobecné nebo speciální; *e)* obdobné poměry vznikají mezi vědami praktickými a konečně *f)* máme poměr věd (abstraktních — konkretních — praktických) k filosofii.

Jaká to rozmanitost poměrů! A poměry ty náležitě objasnit a vyložit je úkolem logiky konkretní: soustava vědecká, soustava vědění je organismem zvláštním, právě vědeckým, methodicky ustaveným. Představujeme si organism ten mimoděk podle analogie organismu živého, nebo nějakého umělého stroje, ale to je jen analogie; posud se však analogie té zneužívá a nadužívá, musíme si zvykat methodické poměry mezivědní si představovat čistě logicky, prostorové vztahy a dokonce obrazy hmotné logice neslouží. Stupnice tedy na př. není nic linealního, a vůbec soustava věd je soustavou sui generis.

8. Je nástrojnost vzájemná?

Řekli jsme, že theoretické vědy jsou základem praktickým: co jsou praktické vědy vědám theoretickým? Co konkretní abstraktním? Co abstraktní v stupnici nadřaděné, abstraktním v stupnici podřaděným? Co obdobně platí pro poměr věd konkretních (všeobecné: specialní)?

Nebudu všecky tyto otázky zodpovídat, stačí ukázat, že tu máme četné a docela nové úkoly logické. Posud i logikové i odborníci o poměrech těchto málo kdy jednají přesně. A hlavně béře se daný historický stav věd za stav již definitivní. Avšak historicky

daný stav a tudíž i poměr věd není roztříděním a poměrem logickým. Každá věda ve svém okamžitém statu quo ustavena je nejen logicky, ale také historicky; t. j. podle osobnosti vědců a podle celkového stavu vědění a vědecké přesnosti nalezáme v každé vědě příměsky věd jiných, osobní stanoviska jednotlivých pěstitelů atd. Tedy na př. sociologie theoretická není posud přesně odlišena od praktické politiky. Podobně nejsou odlišeny obory abstraktní od konkretních. Dále na př. Comte a Spencer užívají v sociologii mnoho biologie, ale to po soudu mém není správné atd.

Kdo o poměrech těch přemýšlí, postřehne, že poměr věd praktických k theoretickým je jiný, než theoretických k praktickým. Praktické, říkáme, budují se na theoretických, ad hoc, k určitému danému účelu beřou se poznatky; theorie roste z praxe, praxe theorii klade určité úkoly, kdežto theorie, jak právě říkáme, praxi slouží.

O konkretních vědách se často říkává, že abstraktním jsou »pomocnými« tím, že jim »skýtají material« (na př. zoologie biologii). To neznamená nic jiného, než-li že abstraktní myšlenky přirozeně (jinak to ani být nemůže) se ustálují pozorováním jednotlivin skutečných: zoologie biologovi žádného materiálu nedává, biolog i zoolog pozorují stejné předměty a formují, z nich ten abstraktně, onen konkretně své poznatky. Mnohý zoolog ve své zoologii bude mít hojné a vzácné poznatky biologické, ale to neznamená, že zoologie slouží biologii, nýbrž: zoolog X myslil nejen zoologicky, ale také biologicky a myslil biologicky proto, že právě zoologie biologii vyžaduje za základ.

Podobně má se věc se vzájemností věd stupničních. Vůbec lze říci: vzájemnosti naprosté mezi vědami není a být nemůže. Nemůže být vzájemnosti věcné, ani vzájemnosti logické. To vyplývá z toho, že duch lidský se logicky a methodicky vyvíjí; poměr věd a kategorií věd je jednostranný.

9. Obor věd t. zv. pohraničních. Jen několika slovy dotknu se poměru věd, jejž bych označil názvem: mezivědí. Poměr ten označuje se obyčejně složeninami dvou slov na př. psychologie fysiologická, chemie fysikalní, psychologie sociální atd. Říká se, že prý vědy takové zabývají se pohraničním oborem věd dvou. Poznamenávám stručně, že tu běží o poměry věd nestejné. Často se klade důraz na zvláštní methodu, jindy se postihuje poměr věcný, často v takových »pohraničních oborech« se jeví věcná i methodická nehotovost.

10. Stupnice věd konkretních i praktických. Ještě stručnější buď upozornění, že také vědy konkretní a praktické lze uspořádat stupničně a stejně části věd jednotlivých.

11. Vědy ustavené historicky. V naší klassifikaci nemá místa filologie, nemá ho hlavně theologie. Jsou to vědy ustavené historicky. Z důvodů kulturních, školských a didaktických ustavena jakožto novodobý humanism umělá soustava vědění, jemuž se říká filologie.

Jiného druhu je theologie; zde rozhoduje myšlenkový směr, jenž různé vědy spojuje v jedno corpus vědní. Jak filologie je sloučením historie, jazykozpytu a mluvnice, aesthetické kritiky atd., tak theologie má svou psychologii, svou ethiku a vědy ostatní. (Na př. sociologie »křesťanská« atd.) Patrno, běží o zvláštní směr (»ducha«) vědy, o zvláštní její užití.

V míře menší všecky vědy, jak už řečeno, jsou ustaveny historicky, ale filologie a theologie mají své postavení zvláštní a význačné.

12. Pojem vzdělání všeobecného. Ve filologii skrývá se také značná část t. zv. polyhistorie, vzdělání všeobecného (encyklopaedického). Už Aristoteles lišil »vzdělance« od specialisty. Dnes ještě více vzdělání všeobecné se požaduje. Člověk, dokonce člověk moderní, touží po vševědoucnosti; školy, časopisy, revue, encyklopaedie vyhovují tomuto požadavku.

Nemá-li vzdělání všeobecné být nahodilou sloučeninou všech možných a nemožných poznatků, musí filosofie řídit výběr látky a konkretní logika musí didaktice a paedagogice určit postup vzdělávací.

13. Filosofie a vědy. A co konečně je filosofie — jaké je její postavení v soustavě věd, její poměr ke vědám?

Vědy speciální mají každá svůj zvláštní předmět; má filosofie také nějaký svůj předmět? Někteří říkají, že má. Spencer na př. jí ponechává »nepoznatelné«.

Jiní zase některé vědy pokládají za filosofické, zejména: psychologii, také sociologii, aesthetiku, logiku, noetiku, ethiku, filosofii, náboženství.

Zase jinaké je určení filosofie, že filosofie nemá vlastně svého zvláštního předmětu, ale že prý je sloučením věd několik, po případě všech v jedno. Ovšem tím zase vzniká zvláštní předmět, totiž vesmír jako celek, kdežto vědy speciální mají jednotlivé toho celku části — celkový názor o světě a životě, toť filosofie. Comte myslil,

že k filosofii netřeba více než nejvšeobecnější poučky věd abstraktních; Comte zároveň kladl váhu na methodu věd.

Určení filosofie může se dále dít kombinací uvedených způsobů: může se jí totiž určit nějaký zvláštní předmět a zároveň mohou se veškeré vědy prohlašovat za filosofické. To se děje často; a liší se pak filosofie jako metafysika a vědy »filosofické«.

Konečně lze zvláštní způsob a kvalitu myšlení prohlašovat za filosofii. To se obyčejně dělávalo — mluvilo se o »královně věd«, o moudrosti a t. p.

Filosofie, jak vidno, je do značné míry osobní, individuelní, je do značné míry historicky ustavená. Proto v různých dobách měla nejen různou methodu, ale také různý obsah. Pohlédneme-li do historie filosofie vidíme, jak na počátku filosofie byla jednotným celkovým názorem o světě, protože nebylo poznatků mnoho. Ještě u Platona všecky vědy splývají v jedno, filosofie je láskou k poznání, láskou k moudrosti. Již u Aristotela se z filosofie vydělují jednotlivé vědy a proces ten pokračuje, až konečně dnes vědy jako psychologie, aesthetika, ba i logika stávají se vědami samostatnými, speciálními.

Ale tou měrou, kterou vědy osamostatňují, kterou se specialisují, filosofie stává se naléhavým úkolem nové doby. Ovšem vyžaduje doba naše filosofii poněkud jinou — docela nová arci nemůže být, jako nic na světě není docela nové.

Filosofie dnes musí být vědeckou. Nechceme, aby byla nad vědami (stará m e t a - fysika), chceme ji mít ve vědách. Filosofie vědecká, jak říkáme.

Každý filosof musí být v nějakém oboru, buď ve vědě celé nebo v částech, odborníkem.

Filosofie bude organisátorem vědeckého názoru o světě. V tom úkol je dvojí. Věcný: vybírat a scelovat jisté poznatky věd. Comte myslil, že stačí nejvšeobecnější poznatky věd abstraktních; myslím, že filosofie, vyvíjevší se posud hlavně myšlením abstraktním, počíná se obracet ke vědám konkretním a praktickým. Methodický úkol filosofie: synthese celku.

Filosofie jako celkový názor na svět je v stupnici věd poslední, osvojujeme si ji poznáním věd co možná všech, alespoň vědeckým vzděláním všeobecným; zároveň však filosofie všem vědám je základem věcným i methodickým.

Podle toho bych předmět filosofie přesněji určil takto:

1. Každá věda speciální má být pěstována »filosoficky«, t. j. se stálým zřením k celku.

2. K tomu napomáhá logika. Logika abstraktní a zejména noetika jakožto uvědomění našeho poznávání, logika konkretní klassifikací a organisací poznatků a věd, logika praktická návodem, jak vědecky pracovat.

3. Filosofie vždy měla svůj mocný popud v potřebách životních — ethika je jádrem filosofie.

4. Konečně filosofie v užším slova smysle — (metafysika) — je tou vědeckou vševědoucností (Komenského pansofií): vševědoucností, proto že vědeckou, právě proto obmezenou.

Filosofie vědecká je svým směrem a duchem v zásadném sporu s theologií a církevními positivními náboženstvími. O tomto chronickém poměru jednáno bude podrobněji později.

Nová škola.

Napsal Fr. Drtina.

Za krásného jitra červencového opustil jsem hlučnou, přeplněnou Paříž. Rychlík unášel mne na západ do klidné Normandie. Byl to výlet zábavný a poučný zároveň. Vyhověl jsem laskavému pozvání p. Demolinsa a spěchal jsem podívat se na školu, již r. 1899 založil a k níž nesou se nejslibnější naděje opravdových francouzských vychovatelů a přátel mládeže.

Vystoupil jsem ve Verneuilu, čistém venkovském městečku. Již ve vlaku učinil jsem zajímavou známost. Představil se mi abbé Edmond Gatouil z Aurillacu, jenž stejně jako já přál si navštíviti novou školu. Pokus Demolinsův, jak vidno, budí pozornost na různých stranách. S milým abbéem jsem strávil příjemný den a konal též zpáteční cestu do Paříže.

Z Verneuilu omnibus dovezl nás k cíli cesty naší za půl hodiny. Krajina jest pěkná, celkem rovinatá s mírnými pahorky. Cílem cesty bylo město Des Roches půvabně rozložené, obklíčené lesy, poli a lukami. Je to vlastně rozkošná samota venkovská, pro školu jako by stvořená.

Blížíme se cíli: u silnice z pěkného lesa vyhlíží na nás hlavní budova školská, upravená z bývalého zámku, opodál v polích zdvihají se již dvě rozsáhlá, jednopatrová stavení, o něž se škola již za prvý rok svého trvání rozšířila. Čistý, vonný vzduch lesní, velebné ticho a posvátný klid mile působí na člověka hlukem Pařížským znaveného. Je tu tak svěže, přirozeně.

Vystupujeme z vozu a vstříc nám přichází i srdečně nás vítá p. Demolins. Milý člověk na první pohled, přímý a otevřený, a co zvláštního, celým vnějškem svým neprojevuje žádného znaku, dle nichž u nás z daleka neklamně poznáte kantora, professora. Ale ovšem, p. Demolins je vlastně »homme des lettres«, žurnalista, a chápeme dobře, že pokus jeho přispěti k reformě školství francouzského není nadšeně vítán oficiálními zástupci francouzského školství.

Demolins, původně člen redakce »Tempsu«, pochopil, že nedostatkům současného školství může býti odpomoženo jen soukromou cestou, pokusem dobře promyšleným, založením jakéhosi ústavu pokusného, v němž by předem vyloučeny byly všechny stinné stránky současné výchovy. Značný rozruch působil spis jeho »A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons«, v němž podobně jako dříve již P. de Coubertin ukazoval k mnohým pěkným a zdravým stránkám anglické soustavy výchovné. Spis vyvolal čilou diskusi i získal mu mnoho nadšených přátel, kteří pod vedením jeho sestoupili se ve společnost se slušným kapitálem závodním, zakoupili vzpomenutý zámek s rozsáhlými pozemky ve výměře 23 hektarů, zámek účelně přestavěli i svěřili p. Demolinsovi, aby zdravé myšlenky své uvedl ve skutek. Škola byla otevřena v říjnu 1899. O vlastním smysle a podstatě nové výchovy, o niž se tu děje pokus, dovídáme se z nové knihy Demolinsovy L'Éducation nouvelle[1]) Úvahy knihy té neomezují se jen na poměry francouzské, majíť význam mnohem širší!

* * *

Postátněním školství vyvíjí se jednak šablonovitá jednotnost, jednak vznikají ústavy veliké s nezměrným počtem chovanců.[2]) Výchova individuální je v poměrech takových illusorní, a výsledek, že se v ústavech takových vlastně vůbec nevychovává. K tomu druží se ta nepříznivá okolnost, že ústavy ty jsou umístěny ve velikých městech v podobě rozsáhlých internátů, jehož stinné stránky jak po stránce zdravotní a tělesné, tak morální jsou každému známy. Vyučování samo v ústavech takových necílí k výchově a mravnímu povznesení, nýbrž má úkol jediný a výhradný — jest přípravou ke zkouškám, bez nichž další postup chovanců jest nemožný. Žák musí cpáti do paměti své vědomosti nezažité dle příruční učebnice, o samočinnosti, soudnosti, samostatném pozorování nemůže býti řeči. »Dřina« ke zkouškám — toť vlastně souhrn kolikaleté práce nebohého chovance. E. Lavisse, známý historik francouzský dobře ukazuje k tomu (v časopise »Temps«), že nová výchova má míti úkolem přivésti žáka, dnes příliš trpného, k rozumové činnosti i poskytnouti mu mravní volnosti, jež by s věkem jeho rostla a mohutněla, zkrátka »nová výchova mějž úkolem zajistiti společnosti

[1]) Odkazuji i k dvěma jiným spisům Demolinsovým: »Les Français d'aujourdhui: 1. Les types sociaux du Midi et du Centre, 2. Les types sociaux du Nord, zajímavé příspěvky k povahopisu francouzského národa.

[2]) Jsouť lycea s 1500—1800 chovanců.

nynější volnou činnost, jíž potřebuje, jako výchova stará zjednávala staré společnosti poslušnost, z níž žila.«

Kdo vychovává na lyceích Francouzských? Professor má ustanovený počet týdenních hodin, maximálně asi 18, a jen po tuto dobu obcuje se svými žáky: je patrno, že nemožno mu je poznati individuálně a že sám jim zůstává cizincem. Po celou dobu ostatní buď jsou zůstaveni sobě a rodině anebo — v internátech — mají nad sebou dozorce »surveillant,« který i ve studovnách s nimi opakuje. Je to obyčejně mladý člověk, připravuje se ke zkouškám, výchově vlastní žáků sobě svěřených věnovati se vůbec nemůže. Jediným prostředkem udržeti kázeň a zdánlivý pořádek vnější jest mu zastrašování před tresty, a čestným příjmím jeho, v němž vyjádřeno jest celé smýšlení žáků, stává se přezdívka zobecnělá »pion.« Přetvářka, lež, podvod jsou za řádů takových ovšem na denním pořádku. Chovancům vše jest předepsáno do nejmenších podrobností, každá minuta vyměřena, každé hnutí stanoveno a kontrolováno — zkrátka, celý system policejní jen vnuká žáku myšlenku, jak klamati, a v očích soudruhů gloriola hrdinství ozařuje toho, kdo klame nejdůmyslněji a nejdovedněji. Lež a podvod jsou takto soustavně pěstovány.

Nuže, ve škole Demolinsově dozorce jest odstraněn a professor stává se zároveň vychovatelem. Systém anglický je tu šťastně nápodoben. Ovšem, změna to dalekosáhlá, jež professora úplně zbavuje úřední tvářnosti jeho, ale činí jej samostatným tvorem, přítelem oddaným žactva, jež v něm nespatřuje tak svého představeného, jako spíše druhého svého otce.

Professor Demolinsův žije úplně ve škole. Vždyť škola, až budou úplně provedeny všechny zamýšlené stavby, stane se vlastně celou velikou obcí. Professor v ústavě tedy bydlí, se žáky ve společné jídelně jí, jeť každý stůl upraven pro 10 osob a každému při jídle předsedá vždy professor, muž nebo žena. Je-li totiž professor ženat, manželka jeho sama též vychovává a vyučuje (zvláště mládež v útlejším věku), anebo jest zaměstnána při správě ústavu. Professor ve škole nejen bydlí a jí, nýbrž od rána do večera žije tam se žáky, nikoliv, aby na ně dohlížel, nýbrž aby je vychovával. Zvláštní hodiny studijní (études) v ústavě Demolinsově odpadají, třídy jsou po 10—15 žácích, a professor při hodině samé (classe) netoliko vykládá, nýbrž se žáky pracuje, slabším pomáhá, liknavé vyučuje, zkrátka jest duchem třídy a tuto proměňuje v laboratoř, kde v utěšeném závodění šťastně pokračují všichni, kde není možna liknavost a nepozornost, tato kletba všeho vyučo-

vání na školách našich. Přeplněnost tříd našich jest největší překážkou žádoucího pokroku, a předním požadavkem rozumné výchovy budoucnosti bude dojista počet žáků v jednotlivé třídě podstatně zmenšiti. Ale professor má zároveň účast ve všem konání žactva, on jest při hrách jich, koupání, zábavě, on sám zná prakticky football i cricket, on sám jest oblečen stejně jako žáci — a toto stálé, přátelské a družné soubytí professora se žáky způsobuje právě a tuží mezi nimi styky, jež nijak nezadají vroucnosti a důvěrnosti poměru rodinného. Od professorů — všichni nabývají po jistou dobu průpravy v kollejích anglických — žádá se vzdělání všeobecné, nikoli pouhé vědecké odbornictví, jež tak často vlastní předmět svůj výhradně mívá na zřeteli a k nerozumnému jednostrannému přetěžování žactva vede. Ovšem povolání takové nebude po chuti tomu, komu škola jest řemeslem, kdo zaměstnání učitelské nevolí si ze záliby vrozené a lásky k mládeži, nýbrž pro výdělek a živobytí. Kdo však učitelem chce býti z podnětu vnitřního hlasu a vrozeného nadání, tomu dojista soubytí s mládeží stane se žádoucím zdrojem cenných pedagogických zkušeností. Říkalť jeden professor Anglický, jenž v činnosti výchovné prožil takto celé žití své: »Zdá se mi, že nestárnu, že jsem vždy žákem, neboť žiji stále týmž životem jako žáci moji.« Učitelé z povolání v možnosti takového života budou spatřovati povznesení svého povolání.

Ale na tom není dosti. K otázce mé, jakých prostředků kázeňských ve škole se užívá, odpověděl Demolins prostě a pravdivě: »Žáci jsou si sami nejlepšími strážci. Nechceme-li, aby musil stále četník nad nimi bdíti, třeba ve vlastním nitru jich četníka vzbuditi.« Naproti pohodlnému principu přísné autority a bázlivé poslušnosti staví princip lásky a úcty, vědomí cti a povinnosti: Neposkytněme žactvu příležitosti, aby lhalo a se přetvařovalo, i nebude toho dojista činiti. I vypravoval zajímavou rozmluvu, již měl se synem svým, když se vrátil z anglické kolleje v Bedales (kollej ta byla na mnoze vzorem ústavu Demolinsovu):

»Čemu jsi se nejvíce podivil v nové škole?«

»Oh! Nikdy se tam nelže.«

»A proč se tam nikdy nelže?«

Chlapec odvětil po krátkém přemýšlení: »Není toho třeba, nikdo tam nešpehuje. A mimo to, kdyby žák některý lhal, byl by nucen opustiti školu, poněvadž ostatní chlapci by s ním nechtěli mluviti. Táže-li se professor, kdo je to, jenž něco provinil, vinník vstane a dí: »Já jsem to.«

»Ale ostatní se mu smějí.«

»Naopak, nalezají to velmi hezkým, že nemá nikdy strachu.«

Funkce dozorců v ústavě Demolinsově neexistuje. Ale řádnou kázeň udržovati pomahají vyspělejší žáci. Těmto vštěpuje se záhy přesvědčení, jak blahodárně mohou působiti na mladší své spolužáky a zdatně přispívati k docílení úkolu školského. V každém pokoji bydlí 6—10 žáků, a dospělejšímu svěřeno jest dbáti pořádku a správného chování. Nazývá se »capitaine.« Žáci zvykají spolu jisté samosprávě: knihovnu, předměty potřebné ke hrám, různé sbírky sami si uchovávají a spravují. Všeobecně jsou žáci přidržováni k tomu, aby poslouchali starších spolužáků. Žáci přivykají se rovněž k práci tělesné, a zvláště vštěpuje se jim přesvědčení, že práce taková člověka neznecťuje. Neviděl jsem nikde u žáků ústavu bázně, nesmělosti, nepozoroval jsem nijaké přetvářky. Zpříma hledí člověku do tváře, škola jest jim druhým domovem, celý ústav tvoří jednotnou rodinu, kde všichni k sobě lnou a ve vzájemné důvěře pojí se k úspěšné, vydatné práci. Chlapci rostou tu znenáhla ve skutečné muže. Při odchodu žáků na prvé prázdniny takto k nim promluvil Demolins: »Pracujeme o to, abychom z vás učinili muže .... Svým chováním a celým svým držením ukažte rodičům svým, že umíte sebe sami vésti a že hodni jste důvěry, jež se vám projevuje.«

Žákům se projevuje důvěra jako příštím mužům, a výsledek jest, že jako muži se chovají.

I výchova náboženská vyznačuje se svou pokrokovostí. Náboženství vyučují duchovní různých vyznání. Modlitba není předmětem kázeňského příkazu: zůstává aktem spontáním každého jednotlivce. Společně se večer předčítá část evangelia nebo Následování Krista, vlastní modlitbu vykonává každý žák ráno i večer ojediněle kleče u lože svého. I přijímání svátostí zůstaveno jest dobré vůli a rozhodnutí žákovu. Katecheta jen povzbuzuje, nepřikazuje, nehlídá a nehrozí. Jeť účinnost každého aktu podmíněna volností jeho.

* * *

Při organisaci ústavu svého sledoval Demolins cíl, aby uskutečnil pokusnou přeměnu středních škol francouzských a chovance vzdělal tak, by opustivše ústav mohli se podrobiti baccalauréatu, této nezbytné ve Francii podmínce studia na vysokých školách, anebo vstoupili v samostatný život praktický, zemědělský, průmyslový neb obchodní. Hlavní překážku žádoucího zdaru studia středoškolského spatřuje Demolins v jednostranné převaze studií klassických

a naprosté při tom neuspokojivosti výsledků studia latiny a řečtiny. Faktum jest, že na klassických lyceích a kolejích francouzských podobně jako na gymnasiích našich jazyky mrtvé zabírají samy o sobě skoro tolik času, kolik se ho věnuje všem ostatním předmětům dohromady. Takto celé vyučování nemá žádoucí rovnováhy. »Ale konstatování tohoto faktu nabývá výminečné závažnosti, víme-li, že přes to dítky naše postupují do rhetoriky a filosofie (nejvyšších tříd lyceí francouzských) — a ve skutečnosti neumějí ani latinsky ani řecky: s námahou překládají a rozumějí užívajíce slovníku a gramatiky.« A ježto předměty tyto nejvíce času i píle takto bez žádoucího výsledku vymahají, nemůže ani učení ostatním předmětům býti korunováno zdarem, a tak nastává stav, jejž charakterisoval v proslulé své řeči J. Lemaître slovy: »Pravím, že prostřední bachelier ès lettres t. j. dobrý mladík, jenž neumí latinsky ani řecky, ale jenž naproti tomu nezná lépe ani jazyků živých ani geografie ani věd přírodních, jest monstrum, není k ničemu (un prodige de néant).«

Má-li nastati náprava, jest samozřejmě potřebí dobu klassickým jazykům věnovanou zmenšiti na prospěch předmětů ostatních, za to však zdokonaliti methodu vyučovací latiny i řečtiny a tak docíliti uspokojivějších výsledků. I rozumuje Demolins v podstatě takto:

»Nejlepší a nejúčinnější methoda nějaké řeči naučiti jest učiti jí mluvením.

Ale dnes professoři nedovedou latinsky mluvit, tím méně řecky.

Tudíž je potřebí obrátiti se k postupu, jenž živému slovu nejvíce se přibližuje. Tím jest čtení. Dítě musí čísti, čísti, mnoho čísti a způsobem souvislým. Nemůže-li mluviti s profesorem, může aspoň mluviti s latinskými autory samými. A je vskutku podivné, že nynější soustava činí toto obcování takřka nemožným tím, že zatvrzele staví mezi spisovatele latinské a žáky dvojitou zeď slovníku a gramatiky.

Prostředek nejsnadnější a nejrychlejší pro čtení a porozumění textu jest užívati překladu; toto užívání umožní bezprostřední přetlumočení celých stránek, celých kapitol, celých spisů.

Toť postup, jenž se blíží nejvíce postupu přirozenému, který záleží v tom, že se učíme jazyku nějakému napřed mluvením, a nenalézáme-li nikoho, s kým bychom mluvili, čtením.

Tato methoda bude míti následkem nejen, že se znova umožní naučiti se latinsky těm — mnoho jich ostatně není — jimž jazyk tento může prospěti; ale ještě více, ona zmenší ve značné míře čas, který se nyní věnuje tomuto studiu a jenž na zmar přichází.«

Demolins chce tedy, aby se jazykům klassickým učilo stejně jako jazykům živým a zvláště mluvě mateřské, aby předcházela prakse a k ní teprve se pojila theorie gramatická. Ve Francii již před ním myšlenku tuto propagoval prof. Olivier Benoist ve spisku »Le latin appris en trois ans, le grec en deux ans.« Zde nacházíme celou myšlenku podrobně rozvedenu. Praví:

»Ve třech letech dítko rozumí své mluvě mateřské, ve čtyrech jí mluví. V jednom roce nebo nejvýše ve dvou dítě starší i dospělé, je-li posláno do Anglie nebo Německa, rozumí jazyku země a mluví jím. Jak je naproti tomu možno, že po šesti, ba osmi letech namahavých studií žáci kolejí našich, kteří se hlásí k baccalauréatu, mohou jen s velikou nesnází provésti překlad latinský 25 řádek ve dvou hodinách pomocí slovníku, a že jen asi třetina kandidátů dovedou úkol obstojný, a ostatní dvě třetiny jsou odkázány k opakování zkoušky?«

Příčinou zdaru tam i nezdaru zde je methoda. Dítko, jež se methodou přirozenou učí jazyku mateřskému, slyší značný počet slov a frasí, které takto samoděčně vstupují v ducha jeho, vrývají se v jeho paměť — dítko rozumí, dříve nežli samo jediné slovo dovede utvořiti.« Kdykoli mu matka ukáže předmět nějaký a poví mu jméno jeho, cvičí se již dítko v překládání. A zkusí mnoho dítko, když matka je učí mluviti? Stále jen úsměvy vyměňují mezi sebou.«

Jiný je však poměr učitele a žáka. Jakoby schválně nahromadilo se množství nesnází ubohému školákovi tím, že gramatika položena při vstupu do učení jazykového. Studium její samo sebou i duchu vyspělému je suchopárné — ale odporné je dítkám, které naučí se této spoustě pravidel a výminek syntaktických, časování a skloňování jen násilně pomocí mechanického opakování a pouhého cvičení paměti. A methoda ta přenáší se i na čtení spisů. Žáci nikdy nečtou ve škole celých spisů, nýbrž jen některá místa, a to způsobem nesmírně volným, jen několik řádek denně, což patrně nevzbudí v nich velikého zájmu k tomu, co spis celý obsahuje . . . Ví se ostatně všeobecně, že mládež vzdělaná touto kouskovací methodou ve starých literaturách nezná jich, nemá v nich záliby, a z celého tohoto šesti až sedmiletého studia odnáší si toliko snažnou touhu — aby nikdy o nich neslyšela. Toť výsledek, jehož se docíluje, jenž však patrně nebyl zamýšlen.

Jinak ovšem bývalo dříve, co se týče latiny. Byl to vlastně do našeho století jazyk živý, professoři uměli latinsky mluviti a mluvili. I užívali pro jazyk ten právě methody, již požadujeme pro jazyky živé. Učili jazyku tím, že jím mluvili a četli. »Ovšem, dnes

profesoři sami nedovedou latinsky mluviti, často ani obstojně psáti. Jsouce pak povinni učiti tomu, co špatně sami znali, vrhli se na gramatiku a slovník. Ale postup tento je nekonečně méně účinný a nekonečně delší. Od té doby učení latině stále upadá.«

Demolins i Benoist tedy živé slovo z důvodů uvedených nemožné usilují při vyučování klassickým jazykům nahraditi slovem psaným — čtením. Jde o čtení souvislé, obsahující pokaždé stránku, později větší počet stránek. To však jest možno toliko, dáme-li žákům do rukou text latinský nebo řecký zároveň s překladem. Překlad poučuje okamžitě o smysle každého slova a každé frase a nenutí žáků, aby často bez výsledku a vždy s odporem dlouho hledali ve slovníku. Práce žákova by záležela v tom, že by četl jednu nebo více stránek latinských a rozuměl jim. Pak by se mu překlad odňal a byl by dotazován jen na základě latinského textu. Nemůžete nutiti žáka, aby rozuměl nějakému místu vyňatému z prostředku autora, ale můžete právem a dobře od něho požadovati, aby se připřipravil pomocí překladu na určitý počet řádek, stránek, tak aby je pak přeložil na základě pouhého latinského textu.

A čím se stane gramatika v této nové soustavě pedagogické? Třeba přiznati, že speciální studium skloňování a časování bez textu není nezbytné, abychom nějaké řeči dovedli porozuměti: dítko ve vlastní zemi a dospělý v cizině naučí se jí zcela prostě posloucháním. Každý, kdo čísti bude texty latinské v počtu dostatečném — a to je možno toliko pomocí překladů — naučí se ohýbání slov právě čtením těchto textů. Třeba tu jen užíti prostředků názorných, vedle sluchu třeba zrak žákův zaměstnati.

Každé skloňování a časování pravidelné i nepravidelné nechť si napíší žáci sami nebo nechť si opatří otisky, ale s písmeny velikými zdálí čitelnými na pohyblivých deskách lepenkových, jež se navěsí na stěny pracovny v pořádku methodickém, aby žák snadno se v tom mohl vyznati a rychle nalézti časování nebo skloňování, jehož by potřeboval. Desky ty ve zmenšené podobě ve formě atlantu by i žák každý mohl míti po ruce. I usuzuje Benoist takto:

»Žák za pomoci překladu, jsa obklíčen skloňováním a časováním přiblíženým takto názoru jeho, bude zbaven tohoto hledání ve slovníku, které neprospívá nikterak rozumu, nýbrž se mu protiví a vzlet jeho za každým krokem zadržuje. Bez nesnáze počne čísti latinský text, jemuž bude takto hned rozuměti bez předchozího studia a bez učitele (?) Bude-li při této práci pozoren, bude moci potom si opakovati místa, jimž porozumí, a dovede je vysvětliti

bez překladu. V tomto cvičení bude postupovati stále rychleji a dovede posléze čísti v krátké době celé dílo, pochopiti celek jeho, poznati a osvojiti si celý obsah.

Pro upotřebení této nové methody pedagogické profesor uloží pro přípravu žákům jistý počet latinských stránek, a oni se připraví za pomoci překladu a vzpomenutých desek; na to dá vykládati beze vší pomocí text takto připravený. Při této příležitosti vyloží dítkám dle čteného textu všechny podrobnosti a všechny vysvětlivky, jež by je mohly zajímati.

Co do pravidel syntaktických, profesor bude je vykládati, kdy se právě náhoda vyskytne při výkladě autorů na základě přípravy žákovské, a zároveň ukáže jim místo, kde je naleznou v gramatice. Mimo to vyvěsí se též na deskách po stěnách příklady ku pravidlům syntaktickým.

Připomínám, že vzpomenuté desky vydala vskutku tiskárna Lahureova.

Demolins uvádí řadu svědectví, že methoda tato se osvědčila, kde se s ní stal pokus. Je v ní snad jádro správné, a uznává se nyní všeobecně, že všechno učení jazykové má začínati praktickým mluvením, z něhož poznatky gramatické přirozeně se mají vyvíjeti. Přiznati dlužno, že i rozumné užívání překladu zvláště ve studiu soukromém, je s prospěchem a celou práci zrychluje — leč nalezati v něm nějaký zázračný elixir, jak se Demolins a Benoist domnívají, jest rozhodně přepjaté a jednostranné. Ostatně na ústavě Demolinsově vyšší ročníky nejsou ještě otevřeny a nemožno dnes říci, osvědčíli se methoda ta či nikoliv. (Dokončení.)

O významu umění ve vývoji.

Podává dr. Frant. Krejčí.

Mluvíce o významu umění máme na mysli otázky o podstatě uměleckého díla, umělecké tvorby, o poměru jejím k jiným činnostem lidským a o místě, jaké umění náleží v celkovém názoru o světě. O těchto otázkách chci pojednati se stanoviska theorie vývoje, protože se domnívám, že právě s něho lze postřehnouti vztahy umění k celku bez odborné znalosti a praktické způsobilosti, kterou se honositi nemohu, a zároveň bez aesthetických theorií, které netěší se nějak zvláštní důvěře ani umělců samých, ani obecenstva nepředpojatě oddávajícího se požitku krásy. Avšak abych neupadl v touž chybu, nebudu theorii vývoje dokazovati, aniž její platnost předpokládati; naznačil jsem pouze povšechný ráz postupu pojednání, v němž jednotlivé otázky umění se týkající mají býti řešeny z praemis samozřejmých, obecně uznaných, při nichž theorie vývoje jest pouze vůdčí myšlenkou, abych po logicku se vyjádřil, heuristickým prostředkem.

Z téže příčiny nepodám z předu žádné definice umění. Chci právě v definici shrnouti výtěžek své úvahy a vyhnouti se zbytečným polemikám s celou řadou definic, z nichž mne žádná neuspokojuje. Čeho bude v té příčině třeba, stane se ve výkladě samém.

Beru tedy umění v tom nejširším smyslu, v jakém je každý rozlišuje od ostatní lidské činnosti, od vědy, od náboženství, od filosofie, od sociálních institucí atd. a přijímám pojem ten v rozsahu ustáleném, v němž zahrnuta jsou umění výtvarná: stavitelství, sochařství, malířství, pak hudba a básnictví.

Přecházeje nyní k věci samé shrnuji všechny záhady, o něž nám běží, v prostou, všeobecnou a všeobecně pochopitelnou otázku: K čemu jest umění na světě?, v kteréžto stylisaci dovolí nám i nejupjatější odborník znalec i nejsnivější umělec pojednati o věcech, o nichž mluviti považují za svoje výhradní právo. Umění není zajisté jen pro umělce a znalce, nýbrž pro každého, anebo lépe: umě-

leckým výtvorem obrací se umělec ke svým bližním vůbec a i ten, kdo je slep pro krásy barev a hluch ku zvěstem z říše tonů, dává umělci odpověď a staví se vůči umění na jisté stanovisko, s něhož mlčky nebo hlasitě, vědomě nebo nevědomě odpovídá na otázku: K čemu jest umění. Abychom mohli na tuto obecnou otázku dáti odpověď rovněž obecnou a ve kteréž by zároveň zahrnuta byla rozmanitost subjektivních momentů objektivní formulí, pozorujme činnost lidského individua in abstracto, zdali všechny její projevy s nějakého hlediska nesou se za jedním cílem. Myslím, že vezmeme-li život člověka tak, jak jest, přirovnáme-li jej k životu jiných tvorů tak, jak se nám jeví, a vezmeme-li celou přírodu jakožto danou, krátce, zůstaneme-li v oboru dané skutečnosti, nebude o tom sporu, že veškera činnost člověka, i ta, kterou nazýváme hmotnou prací, i ta, kterou nazýváme rozumovou činností, děje se za účelem uhájení existence. Máme-li na mysli člověka, jenž jest odkázán sám na sebe anebo člověka v rodině, jak si jej musíme představiti na počátku vývoje, jest věc ta samozřejmá, a když jej pozorujeme jako člena společnosti, není dlouhých reflexí třeba, aby se uznalo, že také všechno, co koná jakožto člen společnosti, přímo nebo nepřímo směřuje na prospěch jeho, k zachování jeho vlastní existence; neboť prospěchem celku jest podmíněn prospěch jednotlivce. Rozdělení práce ve společnosti stalo se z této příčiny, takže všechny projevy společné činnosti, všechny instituce sociální s tohoto stanoviska dlužno posuzovati. Co nedojde vysvětlení se stanoviska individuální sebezáchovy, ba co se tomuto principu zdánlivě příčí, to nachází vysvětlení se stanoviska sebezáchovy rodové, spolkové. Cokoli konáme, myslíme, cítíme: konáme, myslíme, cítíme, abychom existovali, abychom mohli existovati. K čemukoli nás nutí zájem společnosti, což možno rozšířiti až na zájem lidstva, to konáme vědomky nebo nevědomky, aby společnost, aby lidstvo existovati mohlo v daných okolnostech a my a naši potomci s touto společností, s lidstvem. Nenajdeme ani sebe nepatrnější, sebe subtilnější, sebe abstraktnější činnosti, která by nepřispívala nějakým způsobem uskutečnění tohoto cíle. O některých činnostech je patrno, že je člověk každý konati musí, aby mohl vůbec žíti, o jiných vidíme, že by je nemusil konati, kdyby nebyl vývojem a existencí vázán na společnost, ale že když je nekoná on, že je musí konati jiný člen společnosti. Činnosti pak, které přímo nebo nepřímo tomuto principu sebezáchovy se příčí, se zastavují nebo opravují buď pudem nebo rozvahou uvědomělou jednotlivce, nebo působením společenské vůle. I můžeme plným právem souditi, že také umělecká čin-

nost slouží účelu takovéto sebezáchovy a v tom máme první a nejobecnější odpověď na otázku, k níž hledáme odpověď.

Jenže bohužel odpověď tato jest tak obecná, že nemůžeme se od ní nadíti, že by poskytla světla o podstatě umění a o ostatních otázkách týkajících se umění. Je tím vytknut pouze jeden znak v obsahu pojmu umění, který má společný se všemi ostatními činnostmi; je tím vytknut moment, který přehlédnouti nesmíme, ale který nehodí se k charakteristice umění vůči jiným zjevům. Je to ten moment, kterému dal výraz Horác svým »aut delectare aut prodesse volunt poëtae«, vezmeme-li jej doslovně. Je to ten moment, na jehož základě dělívají se umění na užitečná (architektura) a krásná a jenž zcela zřetelně patrn jest při vzniku jednotlivých uměn, pokud shledáván bývá buď v přebytku energie, jemuž ulevovalo se hrou, tancem zpěvem, anebo ve snaze k obnovení energie, povzbuzením, občerstvením, usnadňováním praktických činností, rhytmem, střídáním, vzbuzováním libých počitků, napodobováním, anebo konečně v potřebách kultu. Pochopíme dobře, že zábava má veliký význam pro duševní i tělesné zdraví člověka, že poučení usnadňuje jeho snahu po sebezachování, že zpříjemnění, okrášlení — jak říkají jiní — života, jehož nám umění bez odporu poskytuje, rovněž tomuto účelu slouží. Avšak v některé z těchto věcí spatřovati pravý účel, jediný cíl umění, bylo by podceňováním jeho; neboť pak bychom nepochopili, k čemu tolik námahy, tolik odříkání, tolik ústrků na straně těch požehnaných duchů, jimž Musy daly do vínku snahu uměleckou. Proto-li tráviti má úmorná činnost duševní tělo nadaného umělce, aby kochaje se jeho výtvorem břichopásek hověl si v pohodlném křesle a znovu nabyl chuti k požitkům? Proto-li básnili Homer a Virgil, aby se po staletích stali prostředkem výchovy v rukou suchých pedantů? Pak by měli pravdu ti, jimž je jedno, jdou-li se pobavit do Národního Divadla nebo do Varieté, do kostela na zpívanou mši anebo do zahradního koncertu. Pak by Žižkovští siláci byli stejné hodnoty jako Ondříčkové nebo Maroldové. Když by pak někdo odmítal takovéto hyperboly slovy: neznám ušlechtilejší zábavy než tu, kterou poskytuje požitek díla uměleckého, přisvědčím mu úplně, ale připomínám ihned, že v epithetu »ušlechtilá« jest skrytě obsaženo to, čím se umění nad zábavu povznáší, že tedy podstata jeho nevysvětlena zůstane, dokud nebude jasný pojem ušlechtilosti. Z podobných příčin nemožno za účel umělecké tvorby považovati zpříjemňování a okrašlování života: neboť sobě umělec zpříjemňuje a okrašluje život málokdy; biografie umělců bývají martyrologie. Umění není také luxus, přepych, není dekorací národ-

ního nebo lidského bytování. K tomu mínění mnoho přispělo pozorování, že rozkvět umění bývá podmíněn okolnostmi, jež svědčí o vysokém stupni rozvoje národa v každém ohledu, o jeho duševní vyspělosti, o hmotném blahobytu, o svobodě a sebevědomí; avšak zapomíná se, že geniové, k jichž zplození napjala příroda všechny nejlepší síly a zvolila nejpříhodnější okolnosti, s vrcholu národního blahobytu hledí příštím věkům vstříc, v jichž lůně kryje se bouře převratů, že význam jejich děl bývá pochopován teprve od nešťastných potomků; zapomíná se, že také v dobách největšího utrpení a ponížení nebe sesílá národům věštce, těšitele, spasitele.

Dle toho všeho princip sebezáchovy, ačkoli jím vytýká se jeden ne nedůležitý moment tvorby umělecké, nehodí se k objasnění pravé podstaty umění a jeho účelu čili, abychom to logicky vyjádřili, nepodává nám differens specificum, jímž bychom umění mohli rozlišiti od jiných činností lidských a proti nim je charakterisovati. Avšak jednu konsekvenci tohoto principu můžeme vzíti si pro další uvažování: že totiž umění jsouc na každý způsob ve službách sebezáchovy jako jiné způsoby lidského konání není samo sobě účelem. Říkává se, že účelem umění je tvoření krásna, což bývá pronášeno všelikými duchaplnými výroky od Platóna až po Hegla. Nechci šířiti se v tomto okamžiku o pojmu krásy a krásna, k čemuž později bude lepší příležitost, ať si tím myslí kdokoli cokoli: jakmile však v tom vidí cíl umění, musíme mínění jeho interpretovati, po případě korrigovati, v ten smysl, že ani tím není vyčerpána podstata umělecké tvorby. Umění nevzniklo k vůli kráse, aby tím snad doplnilo přírodu, a člověk není k tomu, aby dospěl ideálu krásy. Věc má se asi tak, jako s pravdou, která je cílem vědeckého poznání. Pátráme zajisté po pravdě, chceme dojíti pravdivého poznání, ne abychom se vyrovnali bohu, nýbrž zcela jednoduše proto, že toho potřebujeme ve svých starostech o zajištění existence, a jako tím nesníží se ideálnost snažení po pravdě, tak ani ideálnost uměleckého tvoření neutrpí, sesadíme-li ideál krásy s vyvýšeného místa lidských cílů.

Ani pravdu nehledáme k vůli ní samé, ani netvoříme krásu k vůli ní samé. Jedinou oprávněnost má to v ústech umělce, když odmítaje pokyny moralisty chce míti umění svobodné a svou tvorbu neodvislou. Tu se v něm ozve umělecký instinkt a dobře činí jemu se oddávaje s důvěrou. Avšak nemůžeme to říci o lidstvu vůbec; neboť má-li býti pravda a krása cílem lidského snažení, musilo by býti možno absolutní pravdy a absolutního krásna dosáhnouti a co se krásna týče, musili bychom věděti, co krása jest, o kteréžto

nemožnosti později více. Postupme tedy již od principu sebezáchovy výše nebo dále, kam vůbec postoupiti lze, abychom odtamtud po případě nabyli náhledu o podstatě umělecké tvorby a uspokojivé odpovědi na otázku, k čemu jest umění.

Jako jest samozřejmý princip sebezáchovy, tak myslím jest rovněž samozřejmý princip všeobecného vývoje t. j. jako pochopujeme bez dokazování, že vše, co člověk koná, děje se k zachování vlastní existence, tak rozumí se takřka samo sebou, že vše, co se děje ve světě, počítaje v to i vznik lidského individua, jeho život a zánik, děje se za nějakým cílem, takže to, co v daném okamžiku jest, není tu k vůli sobě samému, nýbrž k vůli něčemu, co přijíti má; že přítomnost jest přípravou budoucnosti, stupněm vývoje v určitém směru. Kdyby někdo účelnost dění světového popíral, nezbytně by upadl v pessimism, který rodí beznadějnost, lhostejnost a pohrdání životem, což jest v přímé protivě s principem sebezáchovy. Teprve přijímáme-li cíl nějaký pro vývoj povšechný, nabývá snaha sebezachování smyslu.

Nemusíme ani věděti, jaký ten cíl jest, kam vývoj směřuje, pouhým uvědoměním si, že nějaký cíl toho všeho býti musí, docházíme nového hlediska k posouzení toho, co se děje s námi, v nás a okolo nás. Snaha sebezachovati jeví se pak podřaděnou tomuto cíli neznámému; pochopujeme, že snažíme se o zachování vlastní existence, protože jest toho třeba k dosažení cíle jiného; máme pro lásku k životu důvod a prchavý okamžik radosti ze života nabývá pro nás ceny. Všechno, o čem jsme mohli mysliti, že slouží sebezáchově: Konání, poznávání, umělecké tvoření, jest ve službě vývoje povšechného. Jedinec se svými subjektivními tužbami a požadavky mizí a ztrácí se v tom mohutném proudu obecného vývoje, který vše unáší s sebou neodvratnou nutností; jest nucen bráti vše tak, jak to přijde, nechávaje se unášeti tomuto proudu s resignací nebo důvěrou a v tom smyslu uskrovňovati hrdé sebevědomí, jehož výraz jest často slýchané slovo: Člověk přírody vládce a pán. Neboť svorně s touto přírodou podléhá nějaké neznámé moci, z jejíž okruhu není uniknutí. Zákonností přírodních sil tato moc ovládá hmotu a aequivalentem téže zákonnosti v pudu, instinktu, žene vše organické za tím určitým neznámým cílem. Člověk tuší, že i to, co v něm vzbuzuje zdání samostatnosti, sebevědomí, svoboda vůle, jest stejně nutným následkem těch věčných sil, které působí v nevědomé hmotě. Pozoruje, že jest sebe vědom a svoboden nikoli, aby byl pánem přírody aby vymknul se jejím zákonům a v celkový vývoj účinně zasahoval: nýbrž že je sebe-

vědom, že je schopen poznání, že je svoboden, aby tomu vývoji sloužil, jehož směr a cíl nemůže změniti. A proč mu tedy dala příroda, abychom mluvili obecnou fraseologií, proč mu dala sebevědomí, proč v něm vzbudila snahu poznání a zdání svobody? Vždyť dosahuje svého účelu jinde bez vědomí tvorstva a to jistěji a lépe? Úvaha o tom přivede nás blíže k naší vlastní otázce.

Když máme na mysli, že přesná zákonnost dějství přírodního nese se za určitým neznámým cílem, když pozorujeme, že sebevědomí a úmyslná činnost vzniká ponenáhlu z činnosti pudové a když si dobře všimneme, na kterém stupni vývoje úmyslná činnost se vyskytuje, nemůžeme souditi jinak, nežli že na tomto stupni pudová činnost nepostačuje k dosažení onoho cíle a žádá doplnění činností rozumovou, úmyslnou. Není zajisté neznámo, že pud se mýlí t. j. že nevědomé konání za jistým účelem podnikané míjí se svým cílem, což se zvláště stává, kde individuum octne se náhle ve změněných okolnostech, jimž organism jeho nestačil se přispůsobiti. Jak snadno mohou instinktivní činnosti, jež v náležitém prostředí slouží výborně ku zachránění života, ve změněných okolnostech býti na záhubu. Na př. pud, kterým hmyz tíhne ku světlu podstatně umožňuje páření, když je to světlo měsíční; ale přináší smrt, když je to světlo lampy. (Pokračování.)

O věcech slovenských.

Úvahy a kritiky.

O věcech slovenských psává se u nás i na Slovensku jednostranně. Líčí se totiž útisk, tedy činnost Maďarů. Po dobrém uvážení rozhodli jsme se rozhlednouti se po činnosti samých Slováků a zkoumati, nejsou-li oni sami částečně vinni neblahým svým postavením. Řekněme hned: jest na Slovensku mnoho shnilého. Kde kdo, ve slovenské věci zasvěcený, to cítí a jest už svrchovaný čas mužně to říci celé veřejnosti. »Veřejnost je hlavní základ všeho dobra v zemi; zachová-li se všechno jen pod pokličkou, nepodrobeno soudu veřejnému, nemůže se nic napraviti, a tak odsouzeni zůstaneme vždy k starému šlendriánu ....«[1]) Je nám jako operatéru, jenž stojí při chorém bratru; ruce se mu chvějí, ale musí říznout a ránu vymačkat. Ani vřelý soucit s odsouzenými národovci Martinskými nesmí zadržeti nás v úmyslu říci pravdu; ba katastrofa, neštěstí ukládá tím důtklivěji jíti k základům a hledati nápravu věcí.

Začínáme od hlavy, t. duchovním ohniskem slovenským a vůdčí společností.

Duchovním ústředím Slovenska je Turčanský Sv. Martin, městečko malé, nečítající ani tři tisíce obyvatelů. V tom, v této nepatrnosti duchovního ohniska, tkví osudná chyba pro celý národ. Má zajisté svou příčinu, že duchovní ústředí bývají v největších městech. Na Moravě se mluvilo, že národní ústředí mělo by se umístit do některého českého města, na př. do Přerova nebo Kroměříže, ale darmo je, zůstane jím velké Brno vzdor tomu, že je sídlem německé byrokracie, německého velkého průmyslu a německé většiny. Velké město svou mohutností, davy lidstva, průmyslem, obchodem, svými školami, chrámy, divadly, musei a j. přispívá najisto k zmohutnění ducha lidského a z velkých měst

---

[1]) Karla Havlíčka Borovského Politické Spisy. Pořádá Dr. Zdeněk Tobolka. Str. 124.

také mocnějším proudem osvětový život po národě se rozlévá. Velcí duchové vyvinuli se z pravidla ve velkých městech a také tíhnou — výjimka neruší pravidla — k velkým městům; vyhledávají-li venkov, pravidlem tak dělávají, když města se nabažili. Na tomto místě nezkoumáme obšírněji příčinu jevu toho, neptáme se, bude-li tomu vždy tak — jest tak.

Slovensko nevytvořilo velkých měst, ale Slováci umístili duchovní ohnisko do městečka bezmála nejmenšího. V letech šedesátých, kdy Martin nabídnuv se za sídlo Slovenské Matice položil tak v sobě základ duchovnímu středisku, málo jen se lišil od vesnice. A oni si jej vyvolili za hlavní město! Tenkráte zajisté genius národa zaspal. Přijde-li do Martina sto lidí, nelze se jim v hostincích usídlit. O slavnostech konaných v srpnu každého roku, bývají hosté ubytováni v soukromých domech. Pohostinnost obecenstva je jistě veliká a bratrská, ale pohostění se obávají, že jsou přece jen břemenem. Maloměstskost dosti neladně směšuje se s velkoměstskostí; z malých přízemních domků přicházejí na věnečky mladíci ve fracích a s klaky a o národních slavnostech procházejí se páni a dámy v salonních oděvech, hladkých rukavicích a pod slunečníky po ulicích, jimiž tekou potůčky hnojnice. Nevysmívám se; vybírám to i ono na doklad, že se Martin za hlavní město nehodí.

Nejen že jest malý, ale též chudobný a chudoba je vždy na ujmu kulturního rozvoje. Každého roku hrnulo se množství národa do Martina, ale město nebylo s to, aby zbudovalo prostranný hostinec. Velkou továrnu na nábytek a pivovar nezbudovalo město, nýbrž je to majetek národa.

Martin je přeplněn zemanstvem, z celé stolice sem do úřadů sběhlým. Zemanští úředníci jsou nástroj vlády. Jdou-li dva slovenští intelligenti po ulici slovensky rozmlouvajíce, už je stíhají oči maďaronských úředníků. Zazpívá-li si Slovák v hostinci národní píseň, už je zaznamenán. Toto špehounství, ustavičné a vnikající až do rodinných krbů, dusí duchovní život; lidé se jím otupují nebo vybuchují výstředním vzdorem. Ve velkém městě zaspívá si Slovák svobodně, neobává se odevzdati list se slovenskou adresou, nebojí se slovensky mluvit atd. Najisto je maďarisace ve větších městech méně výbojnou, méně dotěrnou, méně dusivou a odpornou než v malých městečkách. Slováci žijí nejsvobodněji v Budapešti.

Dr. Štefanovič navrhl před dvěma roky obšírnou úvahou za hlavní město Slovenska Zvolen, jenž by byl najisto lepší než Martin. Ale hledisku našemu vyhovuje ještě více Trnava, »Slo-

venský Řím«. Trnava je město výstavné a má asi 12.000 obyvatelů, je v kraji velmi úrodném, obyvatelstvo města i okolí je zámožné, vesnický lid kypí národní individualitou, město je na cestě k Prešpurku a Vídni, blízko Moravy, s níž má velké obchodní spojení (na velké trhy trnavské jezdí moravští obchodníci). Minulost sama naznačuje Trnavu za město významné budoucnosti. R. 1561 byla tu založena jezuitská universita a odtud přeložena r. 1774 do Budína a odtud do Pešti; má tedy nynější Pešťská universita původ svůj na Slovensku. R. 1793 založen tu byl spolek Učené slovenské tovaryšstvo. Je tu katolický spolek sv. Vojtěcha, jenž vydává lidový měsíčník Pútnik sv. Vojtešský, kalendář, školské a náboženské knihy; tu jsou tři semináře, gymnasium, reálka, učitelský ústav, nemocnice . . . to vše nasvědčuje, že jsou tu podmínky osvětě příznivé. Procestujte Slovensko křížem krážem, v Trnavě cítíte se nejlépe. Sluší se doufati, že se přece slovenské poměry jedenkráte zlepší, že na př. nabudou Slováci národních gymnasií, reálek, odborných škol, university; možno-li tyto ústavy umístit v Martině? Také je škoda zakládati v tak malém městečku museum celého národa.

Slyším námitky. Znám je, ale že by Martin byl vhodný za kulturní středisko národa, nikdo mne nepřesvědčí.

Avšak ani Trnavu nepovažují četní intelligentní Slováci za vhodnou a navrhují Budapešť.[1]) Tam utlačovaní národové uherští žijí nejsvobodněji; tam se nepřihodí, aby komu překážela slovenská, srbská neb rumunská píseň, tam také se nikdo neobává mluvit svým jazykem a slovenský spolek má tam více volnosti než kterýkoli na Slovensku. Slováci táhnou se podle Hronu k Ostřihomu na Dunaji a od Ostřihoma neširokým ovšem pruhem k Budapešti a při samém hlavním městě je něco slovenských dědin. V Budapešti pak je Slovákův mnoho; z maďarské statistiky nelze se dověděti pravdy, ale obecně se čítá, že je v hlavním městě na 200.000 Slovákův. A tak soudí mnozí Slováci, že by bylo národu nejprospěšnější, kdyby se hlavní stan vědy slovenské, literatury a umění založil v Budapešti; sem by se tedy především měly přenésti redakce hlavních listů.[2]) Jistě více Slovákův jezdí do Budapešti než do Martina a kteréhokoli slovenského města a tak i museum patřilo by sem. Že by Slováci, přenesouce duchovní středisko do Budapešti, svůj politický význam a přání spíše uplatňovali, je více než pravděpodobno. Mně schází vlastní zkušenost, neznám totiž buda-

[1]) Slováci píší z pravidla Pešťbudín.

[2]) Tu vycházely Peštbudínské Vedomosti, předchůdce Nár. Novin.

peštských poměrů. Ale najisto přesvědčen jsem o tom, že Martin za středisko osvětového života se nehodí a že jednou ze příčin slovenského živoření je právě toto město, jakožto ústředí.

Mají-li se slovenské věci základně uvažovati, otázka duchovního ústředí musí se zařadit mezi první a uvážit znovu. Potom zajisté Martin jím nezůstane, ale bude jím Trnava anebo snad Budapešť.

*

Vůdčí společností slovenskou — o níž jsme vpředu řekli, že budeme její činnost pozorovati —, nazýváme především redakci Národních Novin.

Národnie Noviny pěstují slovenské a slovanské vědomí a vštěpují nenávist k nepříteli, ovšem svrchovaně surovému. To jest jejich program.

Ale toto národní a slovanské vědomí nepěstují věcně. Bezobsahový zvuk: jsem Slovák, je musika na bubnu, jež vábí toliko děti. Národní vědomí musí mít obsah, t. jakous takous znalost dějin, znalost vlasti, znalost literatury, znalost lidu, potom povinnosti k národu (k chudině, škole, literatuře) a p. V tom smyslu Nár. Nov. vědomí národní nepěstují; tu a tam zrnko padne, ale ujasněného programu, jak věcně lásku k narodu pěstovati, není. Věcným obsahem jsou Nár. Nov. ze všech časopisů nejméně slovenské. Čteš číslo, dvě, tři i čtyři a kdyby nebyly psány slovensky, mohl bys se domnívati, že čteš list rumunský neb rusínský neb srbský nebo i list Sasíků Sedmihradských. Úvodním článkům právem se vytýká »vysoká politika« (často totiž pojednávají o věcech zahraničních), ve feuilletonu bývá nejčastěji překlad, na dopisy z venkova jsou nejchudší ze všech časopisů slovenských, všecka ostatní část je pouhá registratura i denní zprávy (chýrnik) bývají ve mnohém čísle úplně neslovenské. List sympatisuje sice se všemi Slovany — nejvíce s Rusy, nejméně s Poláky —, ale věcného poučení o nich je opět maloučko; zvláště o životě českém podávají Nár. Nov. obraz velmi neúplný a důsledné pěstují přesvědčení, že Slováci jsou odlišný od Čechův a samostatný národ a v literárních příspěvcích mimoredakčních škrtnou každou zmínku o jednotnosti českosloveského národa. Přehled o politice maďarské podávají dobrý (takto nadbytečně obšírný), ta jest jádrem časopisu a správně zaznamenávají maďarskou nezákonnost a surovost. Avšak nevšímají si hospodářské a jiné činnosti maďarské.

Který je politický cíl Slovákův?

Touto otázkou přivedeme nejvíce Slováků do rozpaků. Nár. Nov. odpovědí hrdě: Memorandum z r. 1861 [1]), ale z obsahu jejich nevypozurujeme cíle toho, nevypozorujeme žádného programu. Vidíme denní zápas, ale stačí to, zaznamenávat a jen zaznamenávat útoky politického odpůrce? Nechť povědí Nár. Nov. nebo čtenáři jejich, co je potřebí dělati dnes, co zejtra? Kdo se z Nár. Nov. poučil jak jest ku př. se zachovati k tak zv. straně lidové (roz. klerikální)? Nabádají-li Nár. Nov. k takovýmto otázkám? Myslíval jsem, že politický a vůbec pracovní program je tajností několika osob, nebo se mi zdálo nemožným, aby nebylo cíle a promyšlené cesty k němu, ale dnes vidím, že není programu žádného, že se pracuje nahodile, efemerně, že pracuje, kdo chce a jak chce. Žádné vedení, ve všem nejasno! Proto jsou i výsledky tak žalostné, žalostné nejen působením maďarisace, ale též vlastním zanedbáváním. Dnes jsou Slováci od memoranda tak daleko, že je nezbytná potřeba jiného politického programu.

Není nejen programu politického, ale není vůbec programu pro národní práci. Nár. Nov. najisto práci neorganisují. Ať si jen každý čtenář jejich dá otázku, kolikrát jej podnítily k práci a kolikrát mu daly praktickou radu, jak by měl na prospěch obce neb spolku neb společnosti pracovati. Kolik knihoven vzniklo z jejich podnětu? [2]) Nebo snad zakladatelé potravních spolků, národu tak užitečných, brali podnět a radu z Nár. Novin? Poučte mě, zda-li jedna jediná dědinská škola vznikla z podnětu Nár. Nov. a vůdčí společnosti? Kterou školu jste zachránili před pomaďarštěním? [3]) Který čtenářský spolek vznikl vaším přičiněním? V Ružomberku založili si Slováci Občanskou Besedu, ale té dal podnět muž stojící na opáčném polu

---

[1]) Toto memorandum národa slovenského ku sněmu vypracoval Štěpán Daxner a žádá se jím, »aby osobnosť Slovákov a vlastenskosť ich reči bola uznána a zabezpečená zákonom; aby osobnosť tá v priestore, który zaujímá ako celistvá národopisná masa, bola uzákonená pod menem »Slovenského okolia«; aby národné a rečové práva boly vymerané podle zásady úplnej rovnosti národov uherských: teda v hraniciach »Okolia« slovenčina uznaná za orgán života verejného, školského, cirkevného pri plnom inak práve diplomatičnosti jazyka maďarského vo vysokých úradoch krajinských (roz. říšských); všetky snemovné zákony, nesrovnávajúce sa s rovnoprávnosťou národov (16. z r. 1791, 7. z r. 1792, 4. z r. 1805, 3 z r. 1836-6. z r. 1840, 2. z r. 1844, 5. §. 3. z r. 1848 a 16. 1, 1848) zrušené; založená slovenská právnická akademia a na peštianskej universite katedra reči a literatúry slovenskej.«

[2]) Lud. Rizner, zakladatel mnohých knižnic, jímž se Nár. Nov. pro tuto činnost jeho rády pochlubí, přinesl si podnět a pomoc z Moravy. I mnohé jiné knižnice vznikly z podnětu a pomoci české.

[3]) Ev. školy v Pukanci zachránily se jistě bez zásluh Martina.

s Nár. Novinami. Evangelický farář v Sielnici svolává hospodáře; v Lipt. Sv. Mikuláši přednáší ev. farář ve čtenářském spolku; nechť povědí, povzbudil li je příklad neb poučení z Martina. Či ten ev. farář v Gemerské stolici, jenž učil hladový lid cihly a košťata dělati, došel u vás, v Martině poučení? Anebo ten, jenž ve Zvolenské stolici hospodářské přednášky pořádal a mlékařský spolek založil?

Vůdčí společnost jest povinna dáti iniciativu a příklad, práci organisovat a kontrolovat. A toho na Slovensku není. Neupírám ani tady činnost drobečkovou, nahodilou, ale plánu pracovního není, ovšem potom není ani energie, se kterou by se národ k vytrvalé práci povzbuzoval a není-li díla, není také co kontrolovati.

Organisaci práce samou redakci Nár. Novin myslím si takto:

Potravní spolky — výjimka neruší pravidla — se osvědčily. I měla si redakce vzít mapu, vyhledati místa, kde asi by potravní spolky býti mohly a veřejně měla ona městečka a dědiny k založení takových spolků povzbuditi; ba i osoby mohla vyznačit, k nimž má důvěru, že by k založení spolku podnět dáti mohly. Vláda akci této nepřekáží, proto by veřejnost v té věci nebyla nikomu vadila. Nadále pak měla založení každého spolku zaznamenávati jako úspěch a povzbuzovati tak obce liknavé. Už je potravní spolek ve Sliači a Likavce, ale ještě není tam a jinde . . .

Když založili v Ružomberku besedu a vláda její stanovy schválila, měla redakce otisknouti stanovy a jmenovati zase obce, ve kterých by čtenářský spolek býti měl a vyzvati je, aby podaly stanovy ku schválení. Těžko by bylo vládě nepovolit Breznu a j., co povolila Ružomberku.

Tak to u nás dělají hlavně lokální časopisy. Slovensko lokálních časopisů nemá a proto se mají drobné práci věnovati časopisy ústřední, třeba i největší. Slovensko je vytisknuto z parlamentu, ale Nár. Nov. jsou bezmála samá politika. Pro drobnou práci, jíž se národy povznášejí, nemají porozumění pražádného. Pachtí se býti listem nejvyššího politického slohu, jako by byly listem ministra zahraničních záležitostí, ony, jež mají sloužit národu nepolitickému, malému, chudobnému a v osvětě opozděnému.

Pravil jsem, že Nár. Nov. ku práci podnětu nedávají a že práci neorganisují; ale ony bývají často i dobré práci na překážku. Sotva se najde kde list, který by měl tolik sebevědomí jako Nár. Noviny. Bozi na Olympu. Metají hromem do každého, kdo v ně nevěří. O mladší generaci, tak zv. hlasistech, kteří se odvážili slovenský život kritisovat, píší jako o uličnících, blbcích a zrádcích. Salvovy Slovenské Listy odhodlaly se tu a tam říci jiné mínění.

potom přinesly satyru na lidi, kteří domnívají se býti dobrými vlastenci, když při plných pohárech zpívají Hej Slováci, konečně přinesly parodii na redaktora Nár. Novin, jenž napsal sice knížečku proti pití, ale sám byl Hlasem usvědčen z pohoršlivého příkladu: pomsta jim, národovci martinští vymohli, že tři přátelé Salvovi vzali své podíly z kauce a tak byl list zničen, list obsahem svým slovenský, vychovávající, list dobrý, próto též oblíbený. Martinská společnost nesnese sporného mínění, zvláště nestrpí kritiky.

U Nár. Novin není smyslu pro mravní výchovu národa. Je na příklad známo, že Slovensko stůně lihovým morem; tisíce lidu i intelligence upadají mravně a hynou na těle. Hlavní list a vůdčí společnost měly by zřídit rozsáhlou organisaci, jež by příkladem, slovem psaným i mluveným proti moru bojovala, zatím v Nár. Nov. za celý rok nenajdete o věci článečku, ba spíše si udělají z nepijáků žert; také nikde snad na Slovensku nedává se v té příčině příklad tak zlý jako v duchovním ústředí. Přicházejí hosté domácí i cizí a navrátivše se s ustrnutím a pohoršením vypravují, co viděli. Okřídlené slovo: tu se hýří! jež vyslovil český umělec do Martina zavítavší, platí na puntík. Darmo je úvodníkář Nár. Nov. odmítá. Pro pravdu se lidé nejvíce zpouzejí. Alkoholismus je veliká otázka slovenská, nejdůležitější ze všech, a žaloba naše buď tak pojímána, že doufáme sociální chorobu léčit pravdou. Pravda, vytýká-li kdo vady, roztrpčí lidi jí dotknuté, ale konečný výsledek kvasu je vždy mravní prospěch. Jen v tom úmyslu žalujeme, nemíníce nijak celé obyvatelstvo města, nýbrž jistou intelligentní společnost.

Věc tato musila ven; stav je křiklavý a pro národ osudný! Uvidíme-li potřebu, podáme toho doklady.

Neštěstím Slovenska je to, že intelligence nepochopuje významu lidu. Nár. Nov. jsou list kastovnický, list pro pány a nic podstatného nepodniknou na povznesení lidu. Tu a tam čtete poetické o lidu rčení, ale to je prázdné slovo. Kdyby Nár. Nov. znaly cenu lidu, jinak by se na př. chovaly k lidovému školství. Uplyne rok, dva i tři a nedočtete se o škole obecné (slov. lidové, pospolité, národní) slova.[1]) Slováci nemají university, nemají středních a odborných škol, i myslili byste si, že se vší energií vrhají ke škole obecné, aby si ji zachovali a povznesli, ale oni neznajíce ceny

[1]) Před několika roky byl v Nár. Nov. o škole článek od učitele Maliaka, pravděpodobně vyžádaný na něm na četné dolehání Domu a Školy, aby Nár. Nov. i školu pojmuly do svého programu; letos o prázdninách bylo tu promluveno k učitelům článkem od učitele Buriana.

lidu neznají ani významu školy lidové. Jeť na Slovensku asi 2050 konfesijních škol katolických a asi 770 evangelických; v těchto školách je vyučovací řečí slovenština a slovenský lid si ji také s kněžími svými spravuje, třeba i sem vliv maďarské vlády doniká. Na těchto školách je přes 2800 učitelů, i patrno jest, že by se takovým zástupem pracovníků, po národě rozsetým, hodně pořídilo, ale slovenská intelligence netuší o tom, že lidová škola je základ kulturního života a tak školu tu hříšně zanedbává. Učitelstvo je bídně placeno — 300—400 zl. ročně —, nedostává se mu odnikud povzbuzení a mravní podpory. Častěji přivádím thema o důležitosti školy v rozhovor říkaje, že je Slovensku potřebí nejprvé vzdělaného a nadšeného učitelstva, to že povznese lid a lidem povznese se národ, ale intelligent slovenský odpoví z pravidla v ten smysl, jako mi kdysi odpověděl jistý advokát, takto muž rozumný: Co nám takový neborák (= ubožák, roz. učitel) pomůže, my potřebujeme intelligenci. Do únavy vykládáte a nepřesvědčíte — ovšem též na výjimku —, že je potřebí začít od lidu a tu že má největší důležitost škola, učitel. Podle zákona mají dědinské školy prázdniny čtyřměsíční, ale ony bývají prázdny šest měsíců, od sněhu do sněhu; byl-li kdy v Nár. Nov. článek o tomto zlořádu pojednávající? A měl by tam být každý rok. A vícekrát v roce. Na Slovensku nechodí vůbec 33.000 dětí do školy; kdy pak nad tím Nár. Nov. užasly, kdy zapřísahaly národ, aby nenechával děti své jako hovádka bez vzdělání?! Slováci nejsou tam, kde jsme my, nemůžeme je měřit naším měřítkem, ale u nás už před r. 1848 zvláště Havlíček poučoval v Pražských Novinách o učiteli a škole obecné a průmyslové důkladně, srozumitelně a přesvědčivě.

Intelligent slovenský řekne: My potřebujeme politickou moc a jak tu budeme mít, máme rázem všecko.

Slovensko má přes 50 poslanců; kdyby to byli Slováci, byl by to hodný kus politické moci. Jak tedy těchto poslanců nabýt? Slovenský intelligent odpoví: K tomu je potřebí několik set tisíc a těmi by nám mohla posloužit slovanská vzájemnost, zvláště československá. To je způsob maďarský; jest nespolehlivý a nemravný — odmítáme jej. Správná rada je: Vychovejte si vzdělané a mravně zdatné voliče! A tak tedy dospíváme k závěru, že Slovensko dodělá se politické moci pomocí sedláka! Kdyby jen intelligentní Slováci pochopili, co je sedlák! Oni chválí jeho kroj, také si jej občas oblekou, ale za sedláka se stydí; oni snášejí kroje a výšivky do musea, ale ducha lidu si nevšímají.

Sedlák je dále živitelem národa; čím je vzdělanější, tím

více blahobytu v národě. Zdar všech živností podmíněn jest lidovým vzděláním. Jak jinak chcete povznést řemesla? Vypozorovalo se u nás zvláště v dobách starších, že v městech, kde byli špatní učitelé, byli i špatní řemeslníci a měšťané chodívali k řemeslníkům do měst sousedních. Jak jinak vybřednouti z kořalečního moru než zvýšením mravní osvěty ve všem lidu? Jak vymanit lid z rukou nesvědomitých židů? Jak zjednati lidu vážnost u úřadů a na železnicích? Ve vzdělání lidu měla by i maďarisace odpor největší.

Na Slovensku nebylo do nedávna laciného čtení pro lid, Dušan Makovický jal se před několika roky vydávat Poučné čítanie, knížečky pro lid, ale Nár. Nov. nedoporučily je ani jediným slovem. Snad proto, že některé jsou z Tolstého, jehož jsou Nár. Noviny hlavním odpůrcem, ano hanobitelem; ale už takové, které poučují o kořalce a tabáku, měly by bezpodmínečně národu ku čtení doporučit. Před rokem počala martinská mladší generace vydávati laciné čtení pro lid, čtení to slabé, ale tomu již Nár. Nov. činí reklamu, protože vydavatelé jsou jejich stoupenci a odpůrci — ač nevědí proč — tak zv. hlasistů, již výše vzpomenutých.

V Amerikánsko-Slovenských Novinách ze dne 6. září t. r. je dopis ze Slovenska, v němž referuje dopisovatel o slavnostech martinských, v srpnu konaných. Tu čteme stesk, že mnozí z intelligence slovenské nedělají skoro nic. Předplatí prý noviny a potom už se domnívají, že je národní povinnosti dosť učiněno. »Oj, ne tak, rodáci moji, naší povinností je lid poučovat, spolky zakládat, školy v dobrém pořádku držet, lid na čtení našich novin a knížek napomínat atd. A když toto svědomitě vykonáme, potom uvidíme, že za několik roků budeme lépe stát než nyní a páni maďarisatoři se mohou skrýt za kamna. Zvláště potřebny jsou nám dobré školy, ale těch máme málo. Učitelův dobrých národovcův, kteří i lid poučují, je velmi málo.« Dále praví, že by měli Slováci podporovati ve studiích chudobné a nadané šuhaje, kteří chtí býti učiteli a kněžími, z toho že by měl národ lepší užitek, než když podporuje akademiky.

Vida, tu máme obyčejného člověka — soudím to dle slohu i dle toho, že žaluje na intelligenci — a jaký to zdravý smysl pro základní práci národní. Kéž tento dopisovatel seděl v redakci Nár. Novin! Ony neplní z jeho programu skoro nic. Vlasť a Svet[1]) prospívá národu slovenskému více, hodně více než Nár. Nov. Tento

[1]) To je »poučno-zábavný a hospodárský časopis«, týdenník pro lid, jejž vydává »Uherský krajinský vzdelavací spolek slovenský«, jenž je pod dozorem vlády a časopis je podporován penězi Slovenské Matice, vládou zrušené.

můj úsudek, vím, mnohého překvapí, ale já jej pronáším s dobrým rozmyslem. Časopis Vlasť a Svet učí slovenský lid číst — v tom je velký pro Slovensko význam! — a nikoho ještě neodrodil, Nár. Noviny čte hrstka lidí, a to bez užitku. Kdyby si Vlasti a Sveta Slováci hleděli a přispívali do něho i lepší spisovatelé, bylo by národu mnohem užitečnější než všestranné snažení zachovati Nár. Noviny. Ty spějí ku svému konci, nebo nejsou života schopny. Je to hlavní list a přece při vší agitaci národních předáků sotva který ze slovenských časopisů má méně odběratelů než ony.[1]) Jsou velmi pasivní a dovolávají se národní daně. Škoda každého krejcaru, chudobný národ musí dobře rozvážit, na co obětuje. Nár. Noviny udržovaly se v posledních letech jen jakousi autoritou: jsou hlavním listem, jsou třicet let staré, s nimi jsou sdružena nejlepší jména ze slovenské minulosti a p. Staly se modlou. Ale dnes při vší zbědovanosti slovenské nikdo se snad již modle té neklaní; schází jen energie: modlu svrhnout. Hodně let již slyším po celém Slovensku žaloby na Nár. Noviny a na martinské vůdcovství. Tak jest, jak pravím. Jen jednou jedinkrát slyšel jsem Nár. Novin se zastati. V samém Martině nazval výborný muž redakci Nár. Novin »naším (roz. slovenským) neštěstím.« Říkávám, slyše tyto žaloby: Mějte též zmužilost svoje přesvědčení na patřičném místě říci. A to pravím slovenské intelligenci i na tomto místě. Ona stále na Nár. Noviny žaluje, plnými ústy běduje: Martin, Martin! ale otevřeně samé redakci a Martinu svého přesvědčení nepoví, jezdí do Martina na neplodné slavnosti, předplácejíc list živoření jeho udržuje atd. Za přesvědčením jde čin. Tak se na muže sluší. Jeremiášův pláč a stereotypní polemika s Maďary (mimochodem řečeno, polemika často frásovitá, málo kdy věcná — právě martinsky pohodlná) Slovenska nevzkřísí, nýbrž je potřebí činů a práce.

(Pokračování.)

---

[1]) V Čechách a na Moravě nemohou se nijak ujmouti; kolikráte se za ně agitovalo, ale nadarmo. Nejsou odleskem slovenského života — k vůli tomu by je Čech odbíral — a pouhá politická registratura je za 12 zl. drahá. Mnozí Češi se předplatili, ale už po půl roce list vrátili.

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Volby vyčerpávají všechen politický život v Rakousku — Volebním heslem Mladočechů je — svornost — Mandát imperativný je následkem nedůvěry voličstva k poslancům — Politika volné ruky za Badeniho zklamala — Volební kompromisy uzavírají mladočeši se stranami silnými — Klerikálům na Moravě nabízeli lidovci kompromis, ale v Čechách staročechy odmítli — Černá internacionála — Kompromis se zemědělci — Čechové při volbách slezských a vídeňských — I mladším stranám je volební boj vrcholem politické činnosti — Výjimku činí strana česká lidová — Volební hnutí u Němců — Rozdíl mezi Němci umírněnými a radikálními — Co bude po volbách — Český sněm proti české obstrukci — Táborové hnutí posloužilo jen Mladočechům a klerikálům — Klerikalism využívá nacionalismu a státoprávnictví — Klerus a politika.

Zajímavá smlouva španělsko-francouzská. — Nový český svatý.

Od prvých počátků ústavního života v Rakousku uplynulo více než padesát let. Ale za celé půl století nenaučily se naše strany politické pojímati ústavnost hlouběji. Vrcholem ústavnosti jim byl a je parlamentarism. Proto největší zájem ve veřejném životě budí vždy volby. Volební hnutí vyčerpává i nyní všechny síly politické. Měsíc uplynul od rozpuštění říšské rady, celý čtvrt roku ještě zbývá do volebních dnů, ale již není v Rakousku strany, která by nebyla učinila svá opatření pro volební boj.

Mladočeši vydali svoje volební prohlášení 16. září. Všechen smysl toho, co považoval za potřebné výkonný výbor národní strany svobodomyslné říci lidu, vyzníval v naději, že »národ český svým hlasem projeví s jednáním svých poslanců souhlas.« Mladočechům prostě při nových volbách neběží o nic jiného, než aby neztratili ani jediný mandát. Proto i nejvyšší politická moudrost, k níž dospěl klub národní strany svobodomyslné při rozhovoru »o důležitosti a významu nastávajících voleb na říšskou radu,« bylo mínění, že volbami musí se projeviti naprostá politická jednota národa českého proti Vídni, rozumí se: jednota ve zvolení poslanců svobodomyslných. Takovým spůsobem již nebude volebním heslem ani obstrukce-neobstrukce, nýbrž pohodlnější a možno-li, ještě bezvýznamnější svornost proti Vídni. Mladočeši dovedli obratně zájem strany — a ničím jiným volební svornost není — povýšiti na zájem národa.

Heslo svornosti má býti Mladočechům náhradou za opravdový volební program. Neboť s přesným programem k volebnímu osudí jíti nemohou. Všecken jejich politický postup přestal býti plánovitým od prvého vzniku německé obstrukce. Žijí ze dne na den a z ruky do úst. Dnes neznají, co budou činiti zítra. Proto není mezi nimi shoda ani v otázce obstrukce, kterou sami z otázky holé taktiky povýšili na přední otázku národní. Radikálové v klubu i mimo klub a s nimi Národní Listy chtějí, aby se volby

dály ve znamení obstrukce, aby poslanci přijímali mandát imperativný. Proti tomu ozvali se dosud již všichni, kdož měli v poslední době vliv na běh české politiky, počínaje drem Englem a Pacákem, kteří si přejí politiku volné ruky. Za zdravých poměrů nebylo by pochyby o tom, že rozhodne mínění odpovědných poslanců. Ale v Čechách je již skoro pravidlem, že ve věcech nejdůležitějších proti všem odpovědným řidičům naší politiky provede svoji neodpovědná redakce Národních Listů. Působí při tom nejen její vliv jako jediného denního listu strany svobodomyslné. Mnohem více působí slabost umírněných živlů v klubu, kteří za letních měsíců nechávali upravovati táborovým hnutím půdu pro radikální, obstrukčni politiku a nyní pojednou požadují, aby jim voličové úplně svěřili, má-li se provozovati politika obstrukční nebo oportunní. Zapomínají, že k tomu je potřebí, aby požívali plné důvěry lidu. Ale po úpadku mladočeském od zrušení Badeniho jazykových nařízení bylo by přímo divem, kdyby voličové poslancům důvěřovali neobmezeně. Politika volné ruky již jednou zklamala český lid. Po nastoupení ministerstva Badeniho také mladočeští poslanci zaměnili oposiční a obstrukční postup za politiku volné ruky a do dvou let skončili v klerikálně šlechtické většině pravice. Proto je pochopitelno, že lid se kloní k tomu, aby poslancům svěřil mandát imperativný. Aspoň voličské schůze v Přelouči, Dušníkách a j. uložily přímo poslaneckým uchazečům, aby ve Vídni obstruovali.

Předstíráním, že do Vídně mohou jíti pouze poslanci, kteří nejsou zásadně proti obstrukci, zamítají také Národní Listy prosbu o několik mandátů, kterou za Staročechy vznesl na výkonný výbor národní strany svobodomyslné Hlas Národa. Výkonný výbor nechal odmítati Staročechy Českým Listem, nejhorším mezi všemi špatnými mladočeskými listy, ale sám neodpověděl. Patrně dle starého pštrosího zvyku, ponèvadž mu přání Staročechů nebylo oznámeno oficiálně, neví o něm. Ale jisto dnes již je, že Staročeši sotva budou podarováni nějakým mandátem. V Čechách jsou příliš slábi, aby Mladočeši v nich viděli vážné odpůrce a kompromisovali s nimi. Neboť proti kompromisu, kde z něho plyne zisk, strana svobodomyslná není. Na Moravě ujednala kompromis nejen se stranou národní (staročeskou), nýbrž — dle Katolických Listů — docela i »nabízeli lidovci prostřednictvím spojené strany národní kompromis straně katolické«. Tedy Mladočeši jsou již docela ochotni ke kompromisu s klerikály. Což ani tento vroubek do knihy hříchů mladočeských neotevře voličům oči? Ovšem klerikalism je nyní u nás hodně mocný. V Čechách troufají si Katolické Listy diktovati, aby se volby konaly ve »znamení víry svatováclavské«. Na Moravě rostou klerikální kandidatury jako houby po dešti. A nejsou beznadějny. Ovšem užívají klerikálové všech volebních zbraní a nezastavují se ani před kompromisem s Němci. Na Znojemsku budou němečtí křesťanští sociálové ve všeobecné kurii voliti českého katolického kandidáta (P. T. Šilingera, redaktora Hlasu), za to však katoličtí voličové čeští budou podporovati německého křesťansko-sociálního kandidáta v třídě městské. Ale nad klerikální internacionálou se v Čechách nikdo nepozastaví.

Stejně smluvili Mladočeši kompromis se zemědělci, dle něhož selští poslanci »vstoupí do klubu svobodomyslných, lidových poslanců českých

a zařídí v něm agrarní odbor.« Spojení mezi stranou svobodomyslnou a agrární je dosti přirozené. Neboť čeští agrárníci, jak svědčí jejich volební provolání, dosud se nevybavili z bludného kruhu mladočeského státoprávnictví. U agrárníků je dosud hospodářská politika v područí politiky státoprávní a nacionální.

Rovněž neutěšené jsou volební přípravy Čechů tam, kde jsou odsouzeni k menšině. Ve Slezsku dohodli se Češi o společný postup s Poláky. To značí, jak dosud věci stály, že budou pomocí českých hlasů na Těšínsku zvoleni dva polští klerikální poslanci (ve venkovských obcích, kde dosud volen J. Swiezy, a ve všeobecné třídě, kde posledně Češi podporovali klerikála polského Ciencialu proti českému sociálnímu demokratovi Cingrovi). Hůře ještě je ve Vídni. Vídeňští Čechové zase letos staví své samostatné kandidáty. Ovšem k malému užitku české věci. Neboť nedocílí více, než že podráždí Němce. Na projití není ani naděje. Ba není ani naděje, že by sčítací kandidáti mohli býti slušnou demonstrací početné síly českého živlu ve Vídni. Nebylo by proto rozumnější, kdyby vídeňští Čechové podporovali kandidáty socialistické, o nichž přece vědí, že jsou pro přísnou národní rovnoprávnost? Ale ovšem — většina vídeňských Čechů nebude volit ani uchazeče sociálně demokratické ani sčítacího kandidáta českého, nýbrž antisemitského křesťanského sociála, třeba že za vlády antisemitů se dála českému lidu v hlavním městě říše nejhorší příkoří (zákaz českých návěštních štítů, výprava proti české škole atd.)

Nelépe než staré strany české se připravují k volebnímu boji strany mladší. Národní dělníci dobře cítí svoji slabost a proto spoléhají na kompromis s Mladočechy a státoprávníky. Mladočeši, vědomí své síly, žádali na národních dělnících úplné podrobení. Byli ochotni podporovati několik národně socialních kandidatur. Ale národně dělničtí poslanci za to měli býti zavázáni vstoupiti do svobodomyslného klubu na říšské radě a přijati jeho program. K tak zjevnému pomladočeštění se strana národně sociální odhodlati nemohla. Proto z kompromisu sešlo. Zbyl tedy národním dělníkům pouze kompromis se státoprávníky, který v zásadě proveden, a snad se stranou radikálně pokrokovou, která se usnesla kandidovati nejen v kurii městské a venkovské, nýbrž i v kurii všeobecné. Je pravděpodobno však, že k faktickému kompromisu mezi všemi stranami státoprávními, starými i mladými, dojde všude, kde nastane boj proti sociální demokracii, která tentokráte bude kandidovati nejen v třídě všeobecné, nýbrž i v kuriích privilegovaných, kde bude míti jakou naději na úspěch. Z měšťanských stran českých jediná česká strana lidová zásadně uznala, že »místa poslanecká v t. zv. páté kurii mají býti ponechána těm vrstvám, které v ostatních voličských třídách volebního práva nemají« a odporučila svým přívržencům, aby volili uchazeče sociálně demokratické; neboť »vlastní politickou představitelkou tříd (vyděděných) je nyní strana sociálně demokratická«. Česká strana lidová také jediná nerozhodovala na prvém místě a dosud nerozhodla o kandidaturách, nýbrž o tom, jak využíti volebního ruchu pro politické vzdělání a uvědomění lidu.

U Němců volební boj nezašel až k nepokrytému smlouvání o mandáty. Německé souručenství na schůzi předsedů klubů levice, která se konala 18. září, rozhodlo, že volební kompromis nemá býti umlouván.

Spokojilo se tím, že se jednotlivé súčastněné strany zavázaly, že se v nové sněmovně zase na základě s'ejného programu sejdou k společnému postupu. Ale to neznamená, že by byly mezi Němci poměry, které zaručují všem stranám jejich državu. Nastanou volbami jistě změny v táboře německém, ačkoli programové rozdíly mezi jednotlivými stranami nejsou značné. Vždyť nejmírnější z oposičních Němců: Němci pokrokoví liší se od strany nejkrajnější, Němců nacionálně radikálních jen tím, že nežádají, aby svazek Rakouska s Německou říší byl vtělen do základních zákonů státních, a že nechtí celnímu spolku s Německem. Ale místní a osobní vlivy spůsobí četně změn. Nejoslabenější z voleb vyjde strana lidová. V Dolních Rakousích mnohé její mandáty a mnohé její představitele pohltí strana křesťansko-sociální; v zemích českých bude míti vážného odpůrce v německých radikálech, kteří očekávají, že vejdou v novou sněmovnu v počtu 25—30 poslanců. Ovšem mnoho z roztažitosti nacionálních radikálů půjde také na účet strany pokrokové, jak ukázal již sjezd německých pokrokovců, konaný 30. září v Trutnově. Radikálové svolali rovněž do Trutnova svůj vzdorosjezd. A dokázali, že účastenstvím nezadali v nejmenším sjezdu pokrokovců. Vedle toho dovolávání se samého panovníka, aby působil na zakázání schůze radikální, k čemuž se pokrokovci odvážili, a ráz jednání na sjezdu pokrokovém, jenž stál úplně ve znamení německého radikalismu, ukázaly slabost německé strany pokrokové. Stejně asi utrpí ve volebním zápasu německá katolická strana lidová. Nepomůže ji, že sjezd jejích hornorakouských přívrženců se vyslovil ostře protičesky tím, že uložil Němcům katolickým za povinnost bojovati proti všem státoprávním snahám. Nepomůže jí ani, že se přímo ústy pana Ebenhocha ucházela o přijetí do německé poruky. V Tyrolsku již spojili se proti ní nejen Němci pokrokoví s nacionály, nýbrž i křesťanští sociálové chystají vpád do volebního obvodu samého pana Dipauliho.

Volby vyčerpávají všechen politický život v Rakousku. Přece však všechno volební hnutí nedovede více, než způsobiti okamžité opojení. Vlastní otázka: Jak dále? zbude teprve pro dobu povolební. Neboť je příliš malá naděje, že by volby mohly ukončiti současnou státní krisi. Nenastoupí-li Mladočeši cesty umírněné politiky, bude Rakousko po volbách tam, kde bylo před rozpuštěním říšské rady. Ovšem je jisto, že svobodomyslní poslanci nemají mnoho chuti do nové obstrukce. Budou-li zbaveni nátlaku voličstva, je dosti pravděpodobno, že s chutí opustí obstrukci. Ale ovšem k tomu nestačí jen aby byli pojištěni na šestiletí pro volby říšské. Běží ještě o český sněm. Leč sněmu vyprší lhůta rokem 1901. Budou-li zavčas na rok volby sněmovní provedeny a budou-li tím Mladočeši i pro zemský sněm zabezpečeni na celé šestiletí, budou asi ochotnější k vyjednávání s vládou a k vzdání se obstrukce. To tím spíše, že vláda má doposud v ruce nejsilnější zbraň proti Mladočechům — český sněm.

Většina Čechům příznivá na zemském sněmu českém je závisla na volbách v kurii velkostatkářů. Ale ve velkostatcích nesvěřenských, které volí 54 poslanců (velkostatky svěřenské vysílají jen 16 zástupců), mohli by za pomoci vlády Němci snadno nabýti většiny, kterou měli až do 1883; a tím by nabyli i většiny na sněmu. Že Němci s možností tou počítají

je zřejmo. Vždyť v poslední době přešlo neméně než 17 statků zapsaných v zemských deskách, jež zaručují volební právo v prvé třídě, do německých rukou. Ostatně i kdyby nedošlo ke krajnímu prostředku, jakým je násilná změna většiny na sněmě, je vládě silnou zbraní nesvolání sněmu. Němci vydali heslo: žádná říšská rada — žádný sněm. Národní Listy ve své lehkomyslnosti měly ihned pohotově odpověď, že »nynější sněm . . . je rovněž tak německou kreaturou jako vídeňský parlament.« To ovšem nepřekáží zástupcům mladočeským v zemském výboru, aby naléhali na svolání »německé kreatury« — zemského sněmu. Němci neprovozují-li již politiku rozumnější, jsou aspoň důslednější. Vydali heslo proti českému sněmu a v zemském výboru byli důsledně proti žádosti o jeho svolání. A přece utrpí německý lid v Čechách, nebude-li sněm zasedati, stejně jako český. Bude-li finanční správa zemská v nepořádku, ponesou toho škodu Češi, Němci i vláda. S tím jistě budou počítati Mladočeši a bude-li toho strannická jejich potřeba žádat, setrvají v obstrukčním vzdoru. Vzdor Němců a vlády, jenž by se mohl projeviti znemožněním českého sněmu, neodpomůže. A to tím spíše, čím více Mladočeši podlehají živlům radikálním.

Táborové hnutí razilo dvojím směrem cestu. Vhánělo svobodomyslné poslance na cesty radikální, ale tím spolu upevňovalo jejich postavení před 8. červnem dosti otřesené. Na táborech byla slavnostně vyhlášena svornost proti Vídni, kterou mladočeští vykladači obratně vyložili za svornost volební t. j. za nutnost, aby zvoleni byli poslanci mladočeští. Mimo Mladočechům nepřinesly tábory politický zisk žádný. Vídeň prohlédla jejich strojenost a neopravdovost; lid poučení ani uvědomění na táborech nenašel. Proto na konec, na táboru Soběslavském, uznala pochybenost táborového hnutí i strana radikálně pokroková, jediná z mladých, opravdových stran, jež se táborů účastnila. Za to klerikálové na táborech zdomácněli. Poznali, že nálada lidu proti Vídni je zbarvena radikálně. Proto se neostýchali a oslavovali po táboru přeštickém přímo starého radikála dra E. Grégra, který kdysi v Čechách vedl boj proti klerikalismu. Dnes státoprávní plášť zakryl všechny rozdíly a spojil svorně radikály i klerikály. Na táborech českých se ukázalo, jak klerikalism dovede využíti každého hnutí, které je oblíbeno v lidu.

Národní a státoprávní klér však nemáme jen v Čechách. I Chorvati jsou tak šťastni, že se jim vnucuje k vedení národních věcí vyšší hierarchie. Na katolickém sjezdě v Záhřebě mluvil sarajevský arcibiskup dr. Stadler pro státní právo. Za to dostal důtku z kabinetní kanceláře. Ale to byla jistě voda na klerikální mlýn. Dr. Stadler stal se rázem populárním mužem. Cesta, kterou nyní právě podnikl do Říma, byla řadou oslav. Řím obratnost bosenského arcibiskupa ocenil. Neobyčejně milostivé přijetí, jež se dru Stadlerovi u papeže dostalo, bylo vlastně schválením jeho vystoupení. Ovšem Řím ví, že v nejvyšších kruzích mu ojedinělé vystoupení proti rakouské politice, jakou si přeje dvůr, neuškodí a u lidu získá si tím mnoho přízně. A sympatií lidu v příznivé době dovede klér hodně využíti. Na Moravě připravovali si klerikálové půdu také účastí v akcích lidu milých: v katolickém Cyrilomethodějství, v podnicích národopisných a pod. Za to nyní mohou již se odvážiti k otevřenému politickému postupu na celé čáře. Arcibiskup Kohn vyzval všechno duchovenstvo,

aby se v dekanátních poradách dohodovalo o tom, jak by při říšských volbách nejúspěšněji podporovalo katolické kandidáty. To značí, že zneužívání kazatelny a samého náboženství pro politické cíle došlo předem schválení od nejvyššího církevního úřadu v zemi. — *G. G.* —

*

Posledního května podepsána byla v Paříži zajímavá smlouva rozhraničovací. Byla poslední z těch, jimiž definitivní rozloha francouzské Afriky byla stanovena. Francie a Španělsko rovnaly v ní své nároky na kusy západoafrického břehu.

Ztrativše v nedávné válce svůj poslední majetek zámořský, Španělé obrátili zřetel opět k černému dílu světa. Zmínil jsem se o koloniálních plánech jejich v loňském červencovém čísle. A zároveň vyložil jsem, jaké nároky si tam koruna španělská činila. V Sahaře vlastnila si 700.000 ☐ kilometrů. Na Gabunu dlouhý pruh země, souběžný jižní mezi německého Kamerunu, mezi mořem a levým bř ehem řeky Ubangi, zvící poloviny celé Francie.

Tyto veliké nároky Španělové nemohli žádnou vědeckou ani hospodářskou prací podepříti. Proto se čekalo, že smluvných práv svých na Gabunu se vzdají, aby na severu zachránili, co jen by se dalo. Ostrůvky elobeyské, Corisco a Annobom, ve větší menší vzdálenosti rozseté před reklamovaným břehem, po odchodu z pevniny byly by se pro Španěly staly majetkem zcela bezcenným. Poněvadž jsou strategicky důležity, osadní politikové němečtí nelenili upozorniti vládu říšskou na výhodnost jejich zákupu. Snad nescházelo ani na tajné naději, že později bylo by lze nabýti i úrodný Fernando Póo.

Ujednáním, jež jest pro Španělsko dosti výhodné, politickému světu způsobeno bylo jisté překvapení. Už proto, že po třech bezvýsledných pokusech proběhlo tak hladce. A pak tím, že stal se pravý opak toho, co se čekalo.

Pařížský vyslanec del Castillo nerozpakoval se oásu západní Adrar a sebchu (solní pánev) idšilskou (odkud se ročně tohoto nerostu rozváží do Sudanu za deset milionů franků), ponechati druhé smluvní straně.

Castillo dobře rozpoznal, že úrodná oása pro Španěly nemá daleko té důležitosti, jako pro Francouze. Těm že nutně na tom musí záležeti, aby byli pány veškerých ostrovů pouště. Španělové podrželi, co hlavně ze Sahary pro ně cenu mělo: západní břehy. Ostrovanům kanárským jsou vody jejich, rybami úžasně bohaté, důležitým zdrojem výživy. Jsou-li podstatny naděje na minerální bohatství pobřežních hornatin nelze dnes ovšem říci.

Před pařížskou konvencí na celých 17 čtvereč. kilometrů udávala se v zeměpisné statistice rozloha majetku španělského na Gabunu. Za saharské ústupky Francouzové vykrojili nyní pro Španěly ze svého Conga pěknou enklavu 25000 čtv. kilometrů. Země velice úrodná, přibližně rovná čtvrtině Bavorska, mohla by míti pro Španěly cenu nemalou. Už proto, že dosud uvalují značná cla na produkty tropických zemí. Tak mohla by nově získaná Guinea španělská státi se výnosnou osadou plantážnickou, jakou jest dnes (portugalský Sao Thomé) i jejich Fernando Póo.

V konvenci nic se nepraví o severní hranici španělské Sahary, jež tam dotýká se marockého sultanátu. V jižní části jeho náleží Španělům pobřežní místo Ifni, postoupené jim mírem, uzavřeným v roce šedesátém. Asi ne náhodou domáhali se právě letos konečného vydání jeho zvláštním poselstvem u dvora marockého. Praví se, že s dobrým úspěchem.

Proto mnozí politikové osadní jsou toho mínění, že konvence daleko není tak důležita tím, co obsahuje, jako tím, co v ní není. Krátce, že dohodnutí mezi Francouzi a Španěly in puncto šerifské říše jí předcházelo. Ve Španělích ani ve Francii by nikdo proti němu nebyl. Z úst francouzského publicisty padl výrok v mnohém vzhledu vskutku významný, že obě strany včasným dohodem o to se musejí postarati, aby se při dělení o kůži filalijských panovníků mezi ně nepřipletl — »nějaký třetí zloděj« (troisième larron).

Otevřená severní hranice jejich Sahary a pak práva na Ifni odkazovala by jižní část Marokka do sféry Španělů, kdyby k podobné transakci došlo. Ale i pro případ jinakého upravení věci mají v rukou dobrý kompensační objekt.

*

Neznám ni počtu ni původu svatých patronů našeho království a doufám, že tomu důsledku realistického nevlastenectví u mne nikdo příliš se nepodiví. Však představuji si, že byli alespoň v dobromyslné fantasii mé — pokorní mučedníci, skromní mužové božího slova. Ale teď v národní nebe české chystá se vejít nový, divný svatý. Království jeho docela není z tohoto světa. Nevím, kterak v řadě kněžských říz a biskupských miter vyjímati se bude — pan Deschanel, předseda francouzské komory poslanců, virtuos pera i jazyka, majitel nejbezvadnějších kabátů, jehož nespoutané srdce se svěží tváří a koketním jíním ve vlasech harmonicky se slučuje v představu vážného mládí, co tolik dámám se líbí.

Před kanonisačním tribunálem pánové Hladík a Pachmajer, zdejší konsulové nacionalistické strany ve Francii, jsou advokáty nebe.

Ex consensu rerum spadá tedy na mne být zástupcem ďábla. Docela nezamýšlím snižovati pana presidenta. Pan Hladík, jenž opětovně jím byl přijat v audienci, líčí jej jako muže velmi talentovaného, přívětivosti přímo úchvatné. Nemám nižádné příčiny panu redaktorovi nevěřiti, také milerád připouštím, že miláčkovi jeho kyne ještě skvělá budoucnost. Klikatá čára politické kariéry sice vyžaduje, aby pan Deschanel s vysokého křesla předsedy sněmovního nejdřív skočil dolů, ve fauteuil chefa vlády. Přátelé jeho tvrdí, že jen proto, aby se při příležitosti nejbližší vyšinul mnohem výše: na křeslo hlavy státu.

Proroctví ta nejsou bez podstaty. Pan předseda neovládá přece nadarmo velmi nesnadné, ale málo rytířské umění, pro nic příliš se neexpenovat. Díky jemu pevné brány nepřístupné pevnosti, jež zve se francouzskou akademií, dokořán se před ním rozlétly, díky jemu ztekl ve věku poměrně mladém takovou dráhu. To vše připouštím a doznávám, ale o tom, že by to bylo něco zvlášť úctu vzbuzujícího, velice pochybuji. Než to by nebylo příčinou, kterou bych opírat se měl kultu Deschanelově, jenž u nás nyní se propaguje. Každý má zrovna tolik práva, nalézti v panu předsedovi zálibu, jako já zůstati vůči němu chladným.

Ale oba pánové, ku kterým od své výstavní návštěvy pařížské při-

družil se i dr. Herold, největší orator českého národa a největší nepřítel jeho jazyka, provádějí s panem Deschanelem věci, o kterých nelze pomlčeti. Nemluvím o tom, že zveličují za všecku dovolenou míru důležitost a váhu komorního předsedy. Oni z muže s budoucností činí muže budoucnosti, takřka exponent nejenergičtějšího myšlení politického ve Francii.

Proti tomu musím se rozhodně ozvati. Ve straně, ku které mám čest se hlásiti, sympathie pro Francii nebývaly příliš rozšířeny. Jako upřímný frankofil, o příčině toho nejednou jsem uvažoval. Došel jsem přesvědčení, že úkaz onen pochází z toho, že officiálním a vlasteneckým tiskem vždy se u nás dělala reklama mužům a náhledům, toho nanejméně zasloužívším. Vzpomínám právě vzhledem na Francii rád na dobu politického tirocinia svého. Tenkráte, po nevelkém neúspěchu u Lang-sonu, celá smečka zaslepených doktrinářů a nedočkavých karièristů hnala s pomocí ulice útokem proti Julesu Ferrymu, tvůrci moderního osadního imperia francouzského, za potlesku — Národních Listů. Ty nevedla k němu znalost poměrů a přísné zkoušení Ferryovy politiky. Ale staročeské listy zastávaly se všech »středních« stran a obzvláště těch, jež právě byly u vesla. Ochraně mladočeského moniteura těšily se proto strany radikální. Ten tehda byl pro mne, jako pro tisíce jiných, studnou politické moudrosti. Po jeho příkladu byl jsem naplněn nesmírnou záští proti »Tonkiňanu«.

Dnes většina jeho hanobitelů tehdejších zmizela za »šedivou zdí zapomnění« anebo uvázla v politickém propadlišti. Ale dílo muže, jenž zemřel dříve, než dostati mohlo se mu satisfakce, rozvilo se v obrovské panství — jedinou naději západní republiky.

Tehdy rušili koncepce Ferryho ti, kdož neuměli nic než strnulým zrakem zřít v díru ve Vogesách. Dnes klidný rozvoj nesmírné državy zámořské, k níž Ferry položil základ, doktrinami svými ohrožuje dědic apoštolů revanche, pan Deschanel.

V tom smyslu významná jest řeč, již promluvil 4. března ku svým voličům v Nogentu le Rotrou.

Po zdvořilé pokloně, ve směru kanálu la mancheského, předseda sněmovny francouzské tam doslova zvolal:

»Nedejme se odvésti od velikých povinností, které veliké války pevninské z druhé polovice tohoto století nám uložily, a setrvejme na přímém pochodu za svým nezměnitelným cílem.«

Jest přirozené, že řeč ta v táboře nacionalistů vzbudila mohutný ohlas. Ten ale byl jásotem, s jakým zdejší přátelé jejich ji uvítali, daleko předstižen. Predilekce pramenící z půdy domácí, víra nenapravitelných romantiků v možný influxus, physicus, ve prospěch naší věci, pak klamný názor o skutečném prospěchu milované země — takřka zákonně k tomu je vedly.

Poslyšme tedy, co Francouzové sami soudí o politice, tolik odporučované panem Deschanelem.

Není tomu dávno, co pan Pachmajer, cituje pařížský Journal des Débats, správně označil jej za list veliký a seriósní. Nuže uvedeme nejdříve úsudek jednoho z jeho redaktorů. Mluvě o předsedově řeči pan de Caix d'Aymont rovnou praví, že neví, co si o ni myslit. Dotýkaje se machinací anglického tisku, jenž umělým pěstováním germanofobie snaží se vypuditi Francouzům z hlavy vzpomínku na Fašodu (a jiné důležitější porušení

zájmů, ne pouhé hrdosti francouzské, jež na Nigeru a jinde Fašodu předcházely), de Caix praví: »Že v tomto díle podporuje jej (tisk anglický), výmluvnost jisté školy, kteráž nejsouc schopna změřiti velikost úlohy, kterou jsme všude po všem světě na sebe vzali, jak se zdá, neváhala by vydat ji v nebezpečí tím, že myslí, a co horšího, že hlásá, že doba velikých revindikací kontinentálních není uzavřena pro nás.«

V květnové Revue de Paris lodní poručík X. pojednával o různých methodách námořské války. »Vojenský autor tající se pod značkou všech záhad, v článku tom »skutečně vložil prst do rány«, když napsal, že politická situace Francie století XVIII. podivuhodným způsobem takřka znovu se rodí za našich časů. »Osady«, praví, »nutí Francii, aby měla loďstvo, Elsasy-Lotrinky, aby měla vojsko. Bez loďstva Francie abdikuje ve světě, bez armády abdikuje v Evropě. Ale Francie raněná nehodlá zemříti. Jde o to, jak rozetnout ten problem tak těžký. Zde musí mluviti fakta a nevyhnutelnosti jejich jest třeba uposlechnout. Jelikož Francie nevede s Němci války a od třiceti let zdržuje se jí, jest z toho souditi, že asi není více zájmem národa, aby pro nynější čas znovu domáhal se svého místa v Evropě, ale aby zajistil si místo, důstojné sebe, na zeměkouli.«

Akademik Sorel, ve čtvrtém z srpnových čísel Tempsu, potvrdil a prohloubil diagnosu lodního důstojníka, že pro Francii z hrobu povstávají poměry doby, jež brzy bude předpředešlým věkem. Referuje o Waddingtonově historii války sedmileté, Sorel názorně ukazuje chyby a omyly, jež stoupenci sterilní politiky odvety dnes ihned jsou ochotni znovu opakovat.

Po válce o dědictví španělské, tak nákladné a tak nevýnosné, Francouzi znovu vyrojili se na moře a úsilovně rozšiřovali panství své v obou Indiích. Ale Anglie nespoutala aspirace jejich v Evropě proto, aby jim v zámoří dovolila se donner carrière libre. Nemohouc zameziti osadní expansi starých protivníků, Britannie snažila se zmocniti se ovoce činnosti jejich. Účelu toho bylo lze dosíci prostředkem velmi jednoduchým. Zatažením Francouzů v krvavé konflikty pevniny buď podpalováním ctižádosti jejich, anebo tím, že by je, vybravši si dobré spojence, donutila k boji.

Je pravda, Francie tehdy byla nejucelenějším a nejvíce homogenním ze všech evropských států. Však ani tak nebyla s boje na dvě fronty. »Bylo třeba, aby volila: defensivu a prosté zachování se v Evropě anebo osady.« I kdyby byla volila poslední, byla by vždy bývala dosti silnou uložit Evropě majestatem gallicae pacis. Sorel výmluvně vypisuje, že volba byla těžká. Staré rivality, ba předsudky, svody rozeklaných hranic, táhly ministry královy na stranu Bedřicha II.

Zničiti dům rakouský bylo jejich cílem. Velikosti interessův vzrostlých jim mezitím za mořem, pranic nechápali. Krátkozrakost svou draze zaplatili ztrátou Indie východní, jíž veliký Dupleix nebyl s to ubrániti.

Vom Hass zur Liebe giebt's nur einen Schritt — Versailleský dvůr brzy po válce sblížil se s arcidomem. Anglie rozdmychovala oheň a když vypukl, postavila se na stranu — pruského krále. Na březích Ontaria a svatého Vavřince bila se za zájmy nového přítele. Francii nepodařilo se Bedřicha pokořiti, za to ztratila Indii druhou — Canadu. Osudných ztrát těch tenkráte nikdo necítil. Dvořané a státníci staré školy, až do Mirabeaua, kontinentální politiku prohlašovali jednomyslně za »allure naturelle de la France«.

A potom, osobitým kouzlem filosofa na pruském trůně nebyli očarováni jen encyklopedisté — kollegové, ale i ministři, válečníci, vůbec kde kdo. Za čest si pokládali být jeho vrstevníky a důmyslnost diplomatických a strategických kombinací jeho »takřka smiřovala je s porážkou. Na osady mnoho se nemyslilo: pohostinnost berlínská, přehlídky, manévry, filosofické hostiny způsobily, že celý svět na ně zapomněl.« Nejčelnější mužové Francie jednostranností tou chybovali nejvíc. Nikdo neměl smyslu pro úsilí Montcalmovo. Voltaire vyslovil se o Canadě, že to jsou jitra sněhu.

Tak jako ve filosofii orlové myšlénky nebyli vždy nejsamostatnější, tak v politice nejevili vždy největší bystrozrak. Temena Dupleixova a Montcalmova snad se nedotýkal silný vzduch výšin, jenž ovíval obry přehlížející les francouzských duchů. A přec', jak správně posuzovali situaci i zájem otčiny a jak špatným prismatem díval se na ně autor Candida.

Kdo by necítil dosah slov Sorelových, jenž v závěrku svého pojednání dí: »Osady francouzské rozprostírají se dnes hlavně v Indočíně a v Africe a podmínky, za jakých byly nabyty, podmínky, za jakých mohou býti podrženy, nebezpečí ve kterých mohou býti ztraceny a prostředky, kterými je lze zachovati jsou tytéž jako v XVIII. věku.«

Nevím, kterak nogentský řečník smířil se s těmito fakty. Ale potom, co řekl, ideje jeho vyhlašovat za předzvěst budoucna — — —

J. M. P.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Peněžní tíseň v Anglii, Německu, Rusku — Státní půjčka uherská. — Klesání konjunktury v Německu. — † Lucam.

Průmyslová a báňská konjunktura, až do nedávna ustavičně stoupající, a zápletky v jižní Africe a východní Asii přivodily peněžní tíseň, z níž teď Evropě, Anglii a Německu pomáhá Severní Amerika. Vláda anglická užila americké pomoci při umístění 10 milionů liber pokladničních poukázek, kterých bylo potřebí jak na finanční potřeby státní, tak na posílení banky anglické, jejíž kovový poklad dřívější potřebou zlata valně byl již oslaben. Také německá vláda vypůjčila si na čínské operace 80 mil. M. v Americe, která se takto stává dodavatelem již nejen obilí a strojů, nýbrž i hotových kapitálů Evropě, velikášstvím znenáhla udolávané.

I Rusko pociťuje silně finanční účinky vojny východo-čínské. Hned k prvnímu mobilisování vojska bylo určeno 150 milionů rublů, od polou do konce července pak denně 600.000 a od srpna denně 900.000 rublů. Všechny válečné náklady dnes činí již okrouhle 600 milionů rublů a dalších 112 milionů spotřebuje stavba mandžurské dráhy Číňany zničené. Zlatá záloha státní banky ministrem Wittem po léta tak pečlivě pro zavedení zlaté měny nastřádaná a dosud na 800 milionů rublů obnášející, bude tudíž brzy vyčerpána a Rusko půjde se svými valutními záměry za příkladem Rakouska, jehož valutní reforma rovněž několikráte válečnými událostmi byla zmařena.

K úhradě mezinárodních výdajů v Číně Rusko zvýšilo cla u značného počtu zboží při přechodu přes hranice evropské a fioské o 30—50 procent — vyjímajíc ovšem celní sazby, jichž výše obchodními smlouvami s cizinou jest vázána — není pochyby však, že ani toto zvýšení nestačí, a že Rusko bude musit finanční přispění hledati zase za hranicemi u přátel francouzských.

*

V Uhrách naléhá opět silně potřeba nové půjčky státní. Nedošlo v posledním roce ke shodě při jednání mezi vládami vídeňskou a budapešťskou stran osvobození uherských cenných papírů, rent, zástavních listů atd. od rakouské daně rentové, které budilo u nás pochopitelný zájem jako snad jediná příležitost, kde byli bychom mohli naproti uherské bezohlednosti a zejm. úspěchům uherským v posledním vyrovnání vymoci zase sobě jisté koncese. Uherský stát i uherské národní hospodářství potřebují peněz na vlastní investice erární, na zdokonalení zemědělství, na zřizování průmyslových závodů, na stavební ruch v Budapešti, na podniky obecní atd. Tato potřeba kapitálu může za dnešních poměrů úrokových a za dnešního rozkvětu průmyslového dojíti ukojení jedině v Rakousku, protože ani Německo ani Francie přes všechny politické sympatie k Maďarům kapitály své jim nepropůjčují.

Osvobození uherských cenných papírů od rentové daně v Předlitavsku znamenalo tedy pro Uhry vyšší kursy, za které je Uhry u nás mohou odbýti, zkrátka prospěch milionový. Uherská vláda slibovala zrušení dopravní daně z nákladů vodních — právě nyní dokonává se nový velký úspěch Uher co do železničního spojení s Balkánem — (dunajská paroplavební společnost rakouská platí této daně ročně 400.000 zl., které se jí u nás státní subvencí nahrazují), ale tato koncesse nebyla v žádném poměru s výhodou, jaké by se osvobozením od rentové daně dostalo papírům uherským. Jsou však i jiné záležitosti, kde Uhry přímo chikanují naši polovici říše: je to výsada Uher, že je potřebí jejich přivolení k postátnění jižní dráhy, z části územím uherským probíhající, je to dále odpíravé stanovisko Uher k připojení bosenských drah k dalmatskému Splitu, aby dopravní monopol bosenský zůstal Rjece a poplatky železné brány, znemožňující dovoz obilí k nám a vývoz našich produktů na Balkán a j.

Když v květnu 1900 uherská vláda vydala novou $4^0/_0$ní korunovou rentu v obnosu 70 mil. korun, kterou za kurs $91^0/_0$ vyložila k veřejnému upisování, pracovala plnou parou, aby si pojistila úspěch této emisse. Padesát milionů bylo upsáno v samém Uhersku. Ale přes to byl výsledek upisování velmi skrovný, a kurs nové půjčky klesl konečně i pod beztoho nízký kurs emisní. Nyní má být vydáno dalších 50 milionů, ale finační skupina Rotšildova, které bylo vyhrazeno právo opce pro tuto půjčku, chovala se za dnešních poměrů peněžního trhu naprosto odmítavě. Stejně dělo se Uhrám ostatně již i s $3^1/_2{}^0/_0$ půjčkou investiční. S touto situací souvisí dle všeho prohlášení uherského ministra financí, že investiční potřeba státního rozpočtu na rok 1901 opatří ne půjčkou, nýbrž z pokladních hotovostí.

*

Znenáhlé klesání průmyslové konjunktury německé, o kterém jsme referovali minule, zračí se nejenom ve značném úbytku emittovaných papírů a založených společností akciových, nýbrž i o »černých dnech«, které se na burse berlínské — ovšem ne v rozsahu našich kritických dní bursovních — staly bezmála zjevem trvalým. Kdo nechtějí připustiti přepjatost spekulace, která bývá průvodkyní solidního rozkvětu hospodářského, hledají příčinu krise v antikapitalismu a nepřátelství obecenstva i zákonů k burse.

Jde však jen o smutnou likvidaci jak nesolidních výstřelků hospodářského rozmachu i těch slabších obětí, které povstalým vírem v záhubu rovněž bývají strhnuty.

*

Tento měsíc zemřel v Išlu bývalý generální tajemník a viceguvernér Rakouskouherské banky Lucam. Měl jen několik ročníků reálky a školy obchodní, ale vstoupiv záhy do služeb banky dovedl se vlastním přičiněním povznésti k nejvyššímu úředníku banky a ke klasikovi literatury bankovní. Jeho spisy o bankovnictví vynikají ovládáním a zpracováním látky, širokým rozhledem a mistrnou řečí. Jako praktik a organisator bankovní byl tuhým centralistou, který dovedl dlouho vzdorovati maďarským vlivům po dualisaci banky, a když poměry ukázaly se silnějšími než jeho autorita, šel do výslužby. Ještě však před nedávnou dobou ozval se stařec bezmála osmdesátiletý a téměř po dvoudesetiletí mimo aktivní službu jsoucí, za poslední obnovy privilegia proti další decentralisaci a proti sesilování uherského vlivu ve správě bankovní. Jako úřadník banky, která přes všechny privilegie ke zvláštním ohledům na prospěch státu a národního hospodářství zavazující nezapomínala na tučné dividendy akcionářů, dbal i Lucam v přední řadě o sesílení posice banky; za rok 1873, kdy veškeren hospodářský organism Rakouska krvácel z hlubokých ran, vyplácela banka Rakouskouherská akcionářům svým 10%ní dividendu. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. První sjezd slovanských řemeslníků a živnostníků v Praze — Manifestační sjezd českého kupectva v Turnově a sjezd kupectva uherského — Industrialisace Uher — Oprava volebních řádů do komor obchodních — Mezinárodní kongres pro obchod obilní — Podmořské telegrafování a nové kabely německé.

Ve dnech svatováclavských konal se v Praze na Žofíně první sjezd slovanských řemeslníků a živnostníků. Účastenství bylo opravdu imposantní. Dostavilo se na 3500 živnostníků, ale obrovskou většinou z Čech, několik set z Moravy, několik málo desítek živnostníků krakovských a z ostatního rakouského Slovanstva nikdo nebo skoro nikdo.

Hůře bylo již se samým programem a věcným jednáním sjezdu. Vykládalo se nejprv o organisaci živnostnictva způsobem již z nesčetných schůzí a sjezdů známým — byli řečníci, kteří prohlašovali organisaci za jedinou spásu živnostnictva, i sama Zemská jednota živnostenských společenstev v Čechách po všechna léta svého trvání pořád jen organisuje, odporučována šablonovitě i pro jiné země se slovanským obyvatelstvem stejná organisace, jakou má živnostnictvo v Čechách, která však posud živoří a nijak nechce ku předu.

Politické příchuti nabylo rokování o nutnost přiděliti živnostenské zákonodárství sněmům. Centralistické zákonodárství ukázalo prý se nedostatečným a škodlivým, jednotlivé země jsou prý na tak rozdílném stupni kulturního vývoje, že je potřebí zákonodárství individuelního. Ale zemský sněm právě v Čechách ukázal se býti za nynějšího složení — a kdy v něm nastane radikální náprava? — tak neplodným a kde něco provedl, tak neobratným organisátorem, že právě u živnostenské výroby, tolik rozdílných zájmů zahrnující a tak bystrého pozorování skutečností i hospo-

dářského rozhledu vyžadující, patří k tomu notná dávka optimismu a sebedůvěry očekávati záchranu drobných živností od přidělení zákonodárné kompetence ve věcech živnostenských sboru zákonodárnému toliko dle jména jinému, v němž však zasedají tytéž strany a tíž lidé a který nanejvýš je lidovým snahám ještě nepřístupnější. Či jak organisováno je zemí školství zemědělské a školství pokračovací a jak s druhé strany organisováno je státní odborné školství průmyslové? Jaké je postavení učitelů pod zemským zákonodárstvím a jaké jsou jejich platy naproti platům úředníků a sluhů státních? Jak je postaráno o reformu chudinství, jak byl opraven stavební řád, kolikrát byly opravovány zákony o okresních záložnách hospodářských, jak vypadá zemská akce na povznesení drobných živností vedle akce státní, jak »promyšlenými« návrhy ubíjí sněm dobu jemu k zasedání vyměřenou? Běda živnostníkům a dělníkům, kdyby jejich budoucnost měla viseti na zákonodárné činnosti stran a živlů, dnes ve sněmu dominujících.

A potom: nevede úplně samostatné zákonodárství zemské ve věcech živnostenských důsledně k uzavřené hranici celní? Jest na dlouho možný volný styk obchodní mezi zemí na př. s průkazem způsobilosti pro továrny a zemí s naprostou svobodou živnostenskou? Nenaříká se u nás již nyní na př. na rozdílnost živnostenských (a tím i sociálních) zákonů v Předlitavsku a v Uhrách? Není konečně rozhodnutí o zákonodárné kompetenci živnostenské také z veliké části věcí ne pouze živnostnictva, nýbrž i velkoprůmyslu a dělnictva? Nemusilo by zemské zákonodárství živnostenské právě v Čechách, zemi průmyslové nejvyvinutější, býti průmyslu a jeho dělnictu příznivější než v zanedbané Haliči, v Krajině a Dalmacii?

O tom všem se neuvažuje, tvrdí se toliko nejprvé naděje a omlouvá se nynější nečinnost: však počkejte, až — atd., a uvidíte! A zatím krise pokračuje, pohlcujíc neúprosně všecky, kdož nedovedou jí čeliti odbornou zdatností a kapitálem . . .

Při referátě o živnostenském školství a vzdělání přemnozí účastníci již netrpělivě odcházeli, právě jako druhý den při jednání o úvěru a pojišťování maloživnostenském. V resoluci o školství pohřešovali jsme konkretnost, požadavcích, které vyzněly příliš všeobecně. Mluvil-li posl. Adámek, že politika živnostenská se provozuje soustavně již od Bílé Hory, ale proti nám, je to fráse, a vytýkal-li, že není přes 18leté návrhy dosud zemského zákona o pokračovacích školách, protože tomu vláda nechce, je to právě u něho přímo blasfemie.

Pověděti něco reelního živnostnictvu o významu slovanské vzájemnosti v ohledu hospodářském, je těžko; vždyť jsme se u nás ještě nezmohli ani na vzájemnost českou! A tak co sjezdový referent vykládal, byla zbožná přání, druhdy zastaralá, dle zkušenosti již neosvědčená nebo už docela fantastická a ostatně platící spíše pro větší průmysl než pro malé živnostnictvo. Znalec skutečných poměrů hospodářských by byl na př. právě polským hostem musil říci, že u nich obchod skoro vesměs je v rukou cizích, s nimiž lze obchodovati jen za hotové, že živějším stykům se Slovinci a Chorvaty vadí geografická vzdálenost a drahá doprava, že u maloživnostnictva právě pro malost kapitálu potřebí jest k rozšíření odbytu nad místní meze většího ruchu sdružovacího, k němuž u nás sotva jsou počátky atd.

Obšírné a z valné části zajímavé návrhy o živnostenském úvěru a starobním pojištění, přednesené moravskými hosty, kterým tudíž připadl lví podíl skutečně věcného referování, zatím jenom zaznamenáváme.

Sjezd končil přečtením resoluce o tisku živnostenském, jemuž prý se nedostává podpory, zvlášť pokud jde o tisk organisační a agitační.

Celkem dlužno říci: veliké účastenství, mnoho »manifestace,« málo práce, výsledek žádný.

*

Současně konán byl v Turnově manifestační sjezd českého kupectva. Účastníků na 400. Požadavky střízlivé a rozumné střídaly se s přepjatostmi. Sjezd vyslovil se pro zkrácení pracovní doby na 12 hodin, ale proti dalšímu rozšiřování klidu nedělního, pro vhodnou změnu zákona o obchodech s potravinami, pro úplné zrušení kartelů, pro odstranění podomního obchodu, pro rozdělení liberecké komory na dva komorní obvody, konečně pak zvlášť pro zavedení průkazu způsobilosti u živností obchodních, v němž spatřoval sjezd důležitý (nikoliv jediný) prostředek k povznesení obchodnického stavu a ku zlepšení úvěru. Praktickým byl jedině návrh na zřízení velkonákupního družstva, jež samo musí ovšem vzejíti ze skutečného přičinění malého počtu podnikavých jednotlivců.

*

Čtrnáct dní před tím konal se třetí zemský sjezd kupců uherských v Miškolci. Jednání bylo konkretnější: zřízení zemského kupeckého spolku, návrhy pro uherskou celní politiku, obnovení mlecího řízení, berní oprava a pod. Byl projeven stesk kontrastující s chlubnými daty uherské statistiky o průmyslovém vzestupu: spotřební síly uherského národa ubývá, zemědělství vázne, četné industrie upadají, obchod klesá a zisku ubývá. Ani uherské duby nerostou do nebe.

V rakouském průmyslnictvu jaksi škodolibou radost způsobil ústup Uher v »otázce papírové«. Ministr vyučování nařídil totiž, že se ve školách a v úřadech musí užívati papíru výhradně domácího, uherského, kterýž zvláštními známkami již na první pohled měl se lišiti od papíru cizího, t. j. rakouského. Ale nařízení to bylo předčasné, protože uherské papírnictví není ještě tak vyspělé, aby množstvím i jakostí mohlo dostačovati potřebě, a muselo býti zatím odvoláno.

Radost bude ovšem jen dočasná, ukvapenost uherského ministerstva svědčí jen o tom, že dobrá vůle nesmí tak příliš předstihovati skutečnou možnost. Zatím však dává uherská vláda s okázalostí znovu na veřejnost, že v 12 letech (1887—1898) bylo v Uhrách založeno neméně než 1609 nových průmyslových podniků se základním kapitálem 2967 mil. korun, že jenom loni vzniklo v nejrozmanitějších průmyslových oborech 175 nových továren, z nichž 24 s přímou podporou nebo povzbuzením ministerstva, a že o zřízení 28 nových závodů s kapitálem tolikéž milionů korun se jedná. Exportní propaganda pěstuje se co nejúsilovněji, subvenční politika státní jest v oboru průmyslu a exportu uvedena v hotovou soustavu, k povznesení kupeckého vyučování vydalo se loni $1^1/_4$ mil. korun, značné sumy věnují se na půjčování strojů živnostníkům, výcvik učednictva, zakupování surovin atd.

*

Berní reforma učinila nezbytnou i změnu volebních řádů do komor obchodních a živnostenských i samého zákona komorního. Spočívalť volební právo do komor na placení určitého obnosu bývalé daně výdělkové, který byl pro kategorie velkého obchodu a průmyslu v samém zákoně komorním stanoven obnosem 100 zl. ročně. Poněvadž však nynější daň živnostenská shrnuje v sobě bývalou daň výdělkovou a příjmovou i s t. zv. válečnou přirážkou, takže nyní na př. daň stozlatovou platí již podniky střední a malé, bylo by nastalo úplné přesunutí voličstva ve volebních kategoriích komorních a musí se tudíž na základě nové všeobecné daně výdělkové stanoviti nový census volební, nemá-li zastoupení jednotlivých kategorií doznati naprosté přeměny. A při zájmových zastupitelstvech, jakými jsou právě komory, je první podmínkou volební řád takový, aby různé zájmy jednotlivých kategorií obchodních a živnostenských skutečně v komorách byly zastoupeny. Že pak má různé zájmy řemeslo a velkoprůmysl, drobný obchod pro přímý odbyt místním zákazníkům jiné zájmy než velkoobchod vývozní anebo dovozní, je pochopitelno.

Přirozeně budí u nás zájem volební řády do komor v zemích českých. Majíť ryze českou komoru jenom České Budějovice, většinou českou mají Praha a Plzeň, kdežto v Liberci a Chebu, v Brně, Olomouci a Opavě český živel v komorách vůbec není zastoupen, vyjímajíc jen případy, kdy na místo člena zemřelého nebo vystouplého nastupuje náhradník. Příčinou jest na Moravě liknavost a špatná organisace našeho živnostnictva a obchodnictva, které ještě dnes — v poslední skoro hodině — místo rozumné, ale ovšem namáhavé práce organisační volalo v Moravské Ostravě po nepraktickém, protože nesplnitelném fantómu rozdělení komor dosavadních na obchodní a živnostenské. V Liberci a ve Slezsku je český živel v menšině, k Chebu patří jediný český okres Louny.

Při tom datuje se i český ráz obchodních komor v Praze, Plzni a Budějovicích teprvé od volebních řádů z r. 1884; do tohoto roku byl český živel i zde v menšině a na schůzích rokovalo se česky a německy teprv až od konce let osmdesátých. Německá strana v Pražské komoře, která i po novém řádě volebním z r. 1884 podržela plnou třetinu členstva, totiž kategorie velkoobchodu a všeobecného velkoprůmyslu, volební řád tento nikdy neuznala, jelikož byl vydán sice po vyslechnutí komory, ale bez jejího souhlasu (volební řády vydává dle zákona ministerstvo »ve srozumění« s komorou), odmítala zastoupení v presidiu i účast na volbách presidia a účastnila se pouze odborných prací v komoře.

Česká většina mohla se nyní pokusiti o to, aby prostým majorisováním byla hleděla snížiti poměrně census pro volební sbory velkého obchodu a průmyslu a pomoci tak českému živlu k okamžitému dobytí celé komory. Avšak výklad správního dvoru soudního, dle něhož úplně vyhovuje zákonu komornímu, byla-li komora vládou o volebním řádě vyslechnuta, třeba s vládní osnovou jeho nesouhlasila, mohl by dopadnouti dnes na šíji české majority, jako před 16 lety dopadl na šíji německé, a jak věci dnes obecně stojí, vláda sotva by byla přivolila k volebnímu řádu, který by ohrožoval dosavadní německou posici v komoře. Pro toto stanovisko měla by vláda i věcný důvod: bude zajisté i v novém zákoně komorním stanoveno, že daňový census pro kategorie velkoobchodu a velkoprůmyslu musí býti tak vysoký, aby zahrnoval skutečně jen velký průmysl a obchod,

kdežto střední a malý obchod mají volební sbory zvláštní. I Němci však pochybovali, že by bez znásilňovacího pokusu s české strany vláda chtěla i v jejich prospěch na poměru obou stran něco měniti.

Došlo tedy ke kompromisu a přijat census pro velkoprůmysl 1000 a pro velkoobchod 500 korun daně výdělkové — census, který zajišťuje oběma stranám zastoupení dosavadní, Čechům dvě a Němcům jednu třetinu, a volební řád pak oběma stranami jednohlasně přijat. Češi vzdali se snah po úplně české komoře a Němci po opětném dosažení většiny nebo aspoň větší minority.

V nynější době je podobné dohodnutí věru vzácností; že se stalo nejprve na půdě hospodářské, ukazuje, že smutné výsledky národnostních sporů nejpalčivěji se pociťují v naší letargii hospodářské.

Ostatně v zastupitelstvech odborných nesejde na majoritě větší či menší, nýbrž na kvalitě zvoleného členstva. Bohužel v té příčině staly se české mandáty komorní kořistí proudů politických, jichž vlivem dostali se do komor lidé, kteří svou odbornou kvalifikací, svými názory a způsobem svého vystupování velmi smutně representují elitu českého obchodnictva a živnostnictva jak před representanty průmyslu a obchodu německého, tak před veřejností, činnost komor sledující, vůbec. Komora českobudějovická — snad právě proto, že jsme tam jako mezi sebou, po domácku, bez Němců — jest co do členstva nejslabší komorou v Čechách a i v ostatních komorách českých bylo by potřebí leckterých změn, aby komory i co do členstva skutečně byly nejvyšší samosprávnou organisací obchodnictva a živnostnictva.

Přáli bychom si však zavedení minoritního zastoupení v komorách; dostali bychom tím sice několik německých velkoprůmyslníků do komory budějovické, ale nabyli bychom i značných minorit v Liberci, Brně a Olomouci. Neboť, že by došlo brzy ke zřízení šesté české komory pro východní české kraje, dosud k Liberci a Praze patřící, naprosto nedoufáme.

*

Mezinárodní kongres pro obchod s obilím, v dnech 28.—30. června t. r. ve Versailles konaný, učinil pro účelnou organisaci obilního prodeje v zájmu rolnictva následující návrhy: organisování prodejních družstev, která by pod vedením rolnického syndikátu kupovala obilí od rolníků buď za hotové s podmínkou, že se kupní cena definitivně upraví dle střední ceny roční, nebo za denní ceny na účet družstva, nebo konečně která by jako sprostředkovatelé prodávala na zvláštní účet a příkaz společníka, poskytujíce mu na stržené obilí zálohu; dále zřizování rolnických sýpek a skladišť pro uschování, mísení a třídění obilí co možná v sousedství vojenských zásobáren, poskytování kapitálu ku stavbě skladišť obilních úvěrními pokladnami hospodářskými, správné zjišťování cen obilních, zákonnou úpravu burs plodinových a zákaz bursovní hry v produktech a pod.

V Německu objevují se znovu staré snahy o součinnost zájmových zastupitelstev v jednotlivých zemích v tom směru, aby komory zemědělské účastnily se delegáty svými porad komor obchodních a naopak, aby ke vzájemné výměně názorů utvořily se stálé komise ze stejného počtu zástupců komor rolnických a obchodních.

*

V srpnu 1900 byl položen první podmořský telegraf mezi Německem a Amerikou, zároveň první německý kabel zaoceanský. Kabely zaoceanské jsou skoro vesměs majetkem soukromých společností anglických; cizím státům a společnostem patří jen menší kabelová spojení mezi některými ostrovy, světlárnami a pod. s pevninou. Tato závislost všeho zámořského styku telegrafického na kapitálech a zájmech anglických projevovala se dost často v zápletkách politických a krisích hospodářských. Anglie zvídala o důležitých příhodách často dříve než pravý adresát. Francie a Německo toužily nejvíce na tuto závislost, již nyní Německo skutečně počíná odstraňovati. Nový kabel 8080 km dlouhý, jest majetkem německo-atlantské telegrafní společnosti. Německo platí za toto používání ročně 14 mil. marek a béře za to poplatky až do obnosu 1·7 mil. marek, o eventuelním přebytku jsou pak zvláštní ustanovení. Náklad stavební obnášel 19 mil. marek.

Rovněž bude položen již pátý kabel mezi Anglií a Německem. Opatření a položení kabelu nesou oba státy společně, připojení k telegrafním liniím pak dotyčná země. Stouplť počet telegramů německo-anglických na $2^1/_2$ mil. ročně (říši německé dostává se značných příjmů transitních i za dopravu telegramů z Rakouska do Anglie). *T.*

*

SOCIÁLNÍ. Volby do živnostenských soudů — Socialistické kongresy v Štyrském Hradci, Čes. Budějovicích, v Mohuči a v Paříži — Kongres pro dělnické byty — Výdělková a hospodářská společenstva v Německu.

Předešlý měsíc vykonány volby do nově zřízených živnostenských soudů v Praze, Plzni, Teplicích a Ústí n. L. Instituci sociálně velevýznamné šli v Praze vstříc s porozuměním pouze sociální demokraté: odbornou přípravou svých kandidátů na úřad soudců laiků. Zaměstnatelé — pokud vůbec k volbě přišli — volili mechanicky dle kompromisní kandidátní listiny na rychlo sestavené. Jen v V. skupině volební, obchodu, podlehli kompromisní kandidáti kandidátům českým, tak že tento sbor skvěle »dobyt«, úspěch v tomto případě po stránce věcné velmi pochybný, jakož vůbec u kandidátů zaměstnatelů, ať kompromisních čili nic, po jich odborné kvalifikaci a přípravě pro úřad soudce laika při novém soudě nikdo se neptal! Máme patrně dost zkušeností, že to i bez toho jde taky: v naší samosprávě všech tří stolic, v parlamentě atd. — Také ve volební skupině dělnické v třídě obchodu opanovali národní socialisté; ostatní třídy vesměs dobyli sociální demokraté, kteří soustředili na svých kandidátech 9411 hl. proti 4195 národně socialním. Prvější také při volbách do všech shora jmenovaných ostatních soudů českých opanovali pole.

Skutečně smutný příklad své výkonnosti, ano i dobré vůle spolupůsobit při zavádění institucí sociálněpolitických, dala zase naše samospráva. Obci pražské připadl po zákonu úkol, sestaviti volební seznamy jak zaměstnavatelů, tak dle jich udání dělníků u nich zaměstnaných. Obec od této — jistě obtížné — práce pomohla si tak, že prostě vyzvala vyhláškou zaměstnavatele k ohlášení svých závodů a dělnictva k volbám do živ. soudu. Kdo přišel, zapsal se a byl oprávněným voličem, tak že nebylo snad vídáno dosud volebních seznamů kusejších a zákonu protimyslněji sestavených než těchto. Dělnictvo, netečností zaměstnatelů jinak volebního práva zbavené, aspoň reklamacemi částečně vše napravilo. Zaměstnatelům

— jichž z Prahy a předměstských soudů okresních, obvodu to nového soudu, ani celých 600 nepřišlo k volbě — na celé věci málo záleželo, jako obyčejně, když se jim dává do rukou nějaká reformní instituce, aby z ní vlastní pílí něco pro povznesení stavu sami udělali. V té věci naši továrníci našim maloživnostníkům nic nezadají. Celé soudnictví ve sporech pracovních klade jim tu zákon s dělníky na polovic do rukou (senát živnostenského soudu skládá se ze dvou soudců laiků, jednoho ze stavu zaměstnatelů, druhého z dělníků, a z úředníka soudního jako předsedy), aby nalézali právo v živnostenských sporech pracovních, aby vnesli ve výklad zákona životnost a odbornost a aby jasným výkladem zákona přispěli na obou stranách k jasným pojmům o právní povaze smlouvy pracovní a tím k omezení sporů — a ze zaměstnatelů dostaví se sotva každý padesátý, aby se své strany volil lidi k tomu způsobilé. A pak bude zas nářku, že živnostenské soudy neosvědčují se, nebo přímo »poškozují« toho či onoho; že je nutno, aby vláda atd. Pak budou zas ve svém živlu.

*

Všechny velké socialistické kongresy, které minulý měsíc konaly se na evropské pevnině: štyrskohradecký německé sociální demokracie rakouské, mohučský německý a mezinárodní pařížský přes zdánlivě bezvadný vnější úbor orthodoxní byly přímo těhotny kvasem Bernsteinovým. Na pařížském kongresu ruce se zdvihaly sice ještě poslušně pro resoluci Kautského o nebezpečnosti a přísné výjimečnosti socialistického portefeuillu v měšťáckém kabinetě, ale v hlavě vězel Bernstein a jeho ideje. Na sjezdu mohučském otřásal sám referent o programovém bodu obchodně politickém socialistickým dogmatem svobodné tržby, ocifuje se neustále v odporu s tím, co oficielní resoluce hájila, kdežto mysl byla plna něčeho jiného, něčeho, čemu život učil a ne co hlásala stará doktrina. Připouštěje oprávněnost ochranářské politiky celní, viděl a žádal v ní přímo i ochranu domácího dělníka proti jeho zahraničnímu konkurentu — ačkoli resoluce jím přednesená mezi jiným žádala i snížení osobních tarifů železničních za účelem umožnění skutečné volné stěhovavosti dělníkovy. Resoluce ovšem většinou odhlasována, ale duch, který ji oživoval, nebyl více jejím vlastním. I otázka obeslání sněmu pruského — předmět dlouhých, vášnivých a planých sporů — rozhodnuta konečně kladně, a ve sněmu po příštích volbách očekávají se sociální demokraté už dnes, kdy je do voleb ještě tak daleko, ne jako vetřelci, ale jako opora dnešní slabé protiváhy dusivé pruské reakce. Na sjezdu štyrskohradeckém, o němž předešle obšírně referováno, vývody Vollmarovy byly přijaty s bouřlivým potleskem a kritika mohla mu vytknouti pouze tolik, že řekl otevřeně to, co referent opatrně zamlčel. V Paříži řečník v komplimenty důmyslu Kautského oděl vlastně chválu pravdivosti Bernsteinovy — všude tu zrovna klíčilo jarými silami proudu reformního. I sama stará bašta střízlivé stavovské politiky dělnické, angličtí tradeunionisté na svém letošním 38. kongresu přiložili polínko na hranici starému náboženství, vypustivše tentokrát úplně ze svého programu obvyklý bod o sespolečenštění prostředků výrobních a třídní organisaci proletariatu. Jednomyslným bylo usnesení sjezdů proti dobyvačné politice koloniální, jak se zejména nyní v Jižní Africe a Číně provádí; dr. Singer na sjezdu mohučském jménem dělnictva německého přímo odepřel přijati

práci, kterou by musil děkovati snahám protiosvětovým, zejména vyzbrojení k tomu účelu mocného loďstva válečného, jehož postrádatelnost pro německý obchod statisticky dovozoval poukazem k tomu, že německý obchod zahraniční od r. 1872 do 1899 při malém loďstvu vzrostl o 65% (ze 6 miliard na 10), anglický s mohutným loďstvem jen o 4%. Ve věci ovšem názory daleko nejsou svorny; otázka denního chleba průmyslu při nesmírné jeho dnešní expansi momenty mravní namnoze utlačuje, i Bernstein sám nalézá se v protivném táboře.

*

Na zářijovém sjezdu české strany sociálně-demokratické v Budějovicích s potěšením pozorován pokrok co do úrovně referátů a debat proti dřívějším sjezdům, i vzrůst strany co do šíře, postrádána však význačnější práce ideová, neprospívající při poměrně malém dosud účastenství akademické inteligence. Jednání sjezdu bylo utlačováno přílišnou bohatostí programu. Kromě organisace, v níž zejména i ženy dobyly si konečně určitého samostatného místa, zabýval se sjezd mimo jiné volebními věcmi, komunálním programem a školstvím; přijal také návrh, aby dítky posýlány byly do škol, kde vyučuje se v jich řeči mateřské. Tisk strany čítal v r. 1900 politických časopisů 11 s ročním nákladem 7,077.200 exemplářů, odborný tisk as $1\frac{1}{2}$ mil. exemplářů. Táborů uspořádáno 226 (40 zakázáno, 7 rozpuštěno), schůzí důvěrných 5005, organisačních 4546 a voličských 338. Ruch zajisté čilý.

*

S povlovným rozkladem marxismu pokračuje klidně, ale vytrvale idea praktického státního socialismu. Na letošním pařížském kongresu pro dělnické byty (v červnu) zůstali už Francouzi osamoceni se svým stanoviskem, že podobné věci sluší výhradně zůstaviti soukromé iniciativě a že stát se tu vždycky osvědčuje neschopným, dražším, strannickým atd. Delegát anglický suše pravil, že by v Anglii mu ani neuvěřili, že ještě někde mají tak zastaralé názory a ukázal k tomu, že při velikosti podobného sociálního problemu, který na př. v Paříži vyžaduje nákladu 500 mil. franků, každý kromě obce je bezmocným. Ostatně i dnes kapitály, investované v dělnických domcích anglických (100 milionů franků) a francouzských (jen v Lyoně na př. 5 milionů franků), jsou imponující. Řešení otázky je dle povahy věci různo ve velkoměstech, kde při způsobu stavebním a drahotě pozemků nutno omeziti se na nezávadnost zdravotní a trochu komfortu při bytech dělnických. Řešení ujímají se ve Francii a Anglii — po nejvíce ruce filantropické; hospodářská stránka jeho dosud se neuplatnila, ač na kongresu dovozováno, že kdyby domky dělnické zaručovaly aspoň 4%ní zúrokování kapitálu (a takové zúročení je dosažitelno, i vyšší, při účelné stavbě), pohrne se franc. i angl. kapitálu na toto pole hojně. — První místo zaujímá dodnes Anglie se svými hotely pro svobodné dělníky, kde za 60 ct. dostati lze pěkný nocleh a použíti místnosti pro osvěžení, stravu pak za laciný peníz. Jsou to ústavy filantropické, ale i ty vynášejí 5—6%. Nyní přikročuje se k zařízení podobných asylů pro svobodné dělnice. Na kongresu bylo vzpomenuto i krásných úspěchů vídeňské nadace Frant. Josefa na tomto poli. — Druhý modus, vlastní rodinné domky dělnické, vzorně představuje Belgie. V málo letech

zápůjčkami v sumě 32 milionů franků a spořitelními penězi zřízeno 15.000 domků dělnických, které se pronajímají a při mírných splátkách v 15 až 25 letech mohou přejíti ve vlastnictví dělníkovo; docela i dědičné právo manželky a descendentů k domku je ve Francii a Belgii zákonem zvlášť upraveno a pomýšlí se na prohlášení nezastavitelnosti jich dle amerického vzoru. Ze 14 typů domků dělnických, vystavených ve Vincennách Francií, Německem, Belgií, Švýcary, Anglií, vyznačují se německé solidností, belgické láci. Za 2638 franků pořídí se domek (i s pozemkem), prostý sic, ale zdravotně dokonalý, o 4 obytných místnostech, kde dělník s průměrnou denní mzdou 3 fr. 50 ct. může nejen obývati, ale státi se i vlastníkem jeho.

*

Společenstva výdělková a hospodářská v Německu hned od počátku jak známo učiněna byla služebnými skoro výhradně maloživnostnictvu, později i rolnictvu, a tu přirozeně nejprve vyvinula se ve formách družstev úvěrních na rozdíl od Francie a Anglie, kde vývoj jich nesou převážně na svých bedrách třídy pracující, v Anglii hlavně za zlevněním potravin družstvy konsumními, ve Francii za osamotněním malého rolníka, řemeslníka a dělníka pomocí družstev výrobních, která mají jim umožniti vzestup na stupeň podnikatele. V Německu bylo 31. března 1900 ze 17.988 družstev, jež byla předmětem šetření, 11.477 úvěrních, 1404 konsumních, 1332 převážně zemědělských nákupních, 2389 převážně zemědělských výrobních, zbytek strojových, skladních, stavebních a j. Seskupeny jsou v 31 svazech, z nichž Crügerův všeob. svaz (Charlottenburg, založ. 1859) čítá 1633 družstev, svaz zemědělských družstev v Offenbachu n. M. resp. Darmštatě (před 17 lety založ.) 7136, a svaz Raiffeisenských družstev (Neuwied) 484 družstev. Roku 1899 měla — pokud zprávu podala — družstva

počtem	náležející ke svazu	členů	povolených úvěrů M	peněz členských M
875	Charlottenburg	508.327	2,127.929.807	127.889.911
3667	Offenbach	260.050	122.258.862	6.897.419
2014	Neuwied	168.675	48.703.270	1.309.005

Konsumních spolků podalo zprávu 534 s 468.992 členy, a s tržbou za potraviny 115,381.541 M. Čistý zisk $11^1/_2$ mil. M připadl členům, již ze 60% náležejí stavu dělnickému. Podíly členské činily 10 mil. M. Z výrobních družstev, Schulze-Delitzschova ideálu jako koruny ruchu družstevního, daří se jen zemědělská. 12 družstev výrobních s 1966 členy a tržbou as 2 mil M. náleželo oboru knihtiskařskému, výroby tabáku, hrnčířskému, strojnickému a soukenickému. Výsledky družstev stavebních při veliké nouzi o malé byty poměrně dosud mizí. Nejnověji začínají se obírati usídlováním zemědělských dělníků, otázka, kterou se také zářijové shromáždění svazu Crügerova podrobně zabývalo. *P.*

*

ŠKOLSKÉ: Autonomisace nebo postátnění školství — Heslo autonomie národním fetišem — Stíny nynější autonomie školské — Obavy i před úplným postátněním — Východištěm z toho: školský program české strany lidové — Nutnost rámcového zákona říšského — Zodbornění školství — W. Bölscheho »Wirklichkeitsunterricht« — Mezinárodní sjezdy pro obecné a střední školství v Paříži.

Z kruhů učitelských dostala se v diskusi širší veřejnosti otázka, má-li se školství obecné úplně zautonomisovat, nebo úplně postátnit. Zvláště některé z mladších u nás stran politických otázkou tou se podrobněji obíraly.

Heslo autonomie stalo se velmi oblíbeným koníčkem, na němž politické strany u nás velmi rády jezdívají. Heslo autonomie stalo se dokonce jako státní právo národním fetišem, proti němuž nesmí se nic uváděti. Je dosud v dobré paměti, kterak strana staročeská měla na říšské radě tisíc chutí sníti s autonomní polévkou návrhu Lichtenštejnova i mouchu konfesionelní školy. A Mladočeši, tito chudokrevní a slaboduší epigonové Staročechů, sotva že politické pole ovládli, neměli nic jiného na práci, než pro autonomní obal návrhu Ebenhochova, schvalovati vlastní jádro školy konfesionelní. V autonomii vidí také epigonové mladočeských epigonů bezpečný lék k ozdravění churavícího národního organismu. Velmi rádi přehlížejí četné hříchy, jichž se dosavádní autonomie obecní, okresní i zemská na školství i učitelstvu dopustila i dopouští. V čerstvé paměti jest opravdový kulturní skandál, jímž mladočeská většina obecního zastupitelstva v Mladé Boleslavi přijatým návrhem na zrušení školy řemeslnické se vyznamenala. Zapomínají se, anebo nechtějí se ani uznati četná příkoří, ponižování, nepřátelství a nepřízeň, která proti učitelstvu od představitelův nynější autonomie přímo namnoze čiší.

Nynější autonomie školství, i v tom úzkém rozsahu v jakém dnes je, přišla trochu předčasně. Dříve, než pro ni občanstvo bylo vychováno a vzděláno. A následky toho zakusilo právě učitelstvo, jemuž se nemůže proto vytýkati, že není pro autonomii nadšeno a že si nepřeje, aby zákonodárství ponechalo autonomii úplně volné pole. Úřad samosprávný byl a je dosud u nás namnoze v rukou lidí málo vzdělaných, kteří školství nerozumějí, školsví a poměrův učitelských si nevšímají, ale přec o nich rozhodovati, osud učitelů v rukou míti a jim poroučeti chtějí. Není divu, že v rukou takovýchto lidí stala se dnešní autonomie absolutismem v menším, jehož jho právě učitelstvo nejvíce zakouší. Hlavně při obsazování učitelských míst. Zde jest pole pro největší nespravedlnosť autonomie zcela otevřeno. Zde také nemá místa žádné odvolání. Poslanci na sněmu zemském mají na svědomí, že nepostarali se dosud o to, aby obsazování učitelských míst dálo se dle jistých, zákonem jasně vyznačených norem. Autonomista může jako člověk úplně samostatný, neodvislý a pod moc úřední nepostavený užiti úřadu svého dle své vůle na škodu učitelstva. Případ, kdy by autonomní předseda nebo člen místní, okresní nebo zemské školní rady pro nesprávné, učitelstvu křivdící, jednání byl potrestán, je téměř neslýchaný.

Není ani jinak divu, že učitelstvo nemohlo k autonomii přilnouti. Vždyť ta autonomie se všemi svými poslanci na sněmu zemském nedovedla se za celou dlouhou dobu, co na sněm český chodí, postarati o to, aby učitelstvu jen poněkud dostatečné postavení hmotné zabezpečila. Nejvýše dovedla ještě utužiti krutý řád disciplinární rozmnožením celé stup-

nice citelných trestů o nové pokuty stozlatové. Po celé třicítiletí od vydání základního říšského zákona školského, ukládajícího zemím, aby se o hmotné postavení učitelstva náležitě postaraly, musí se učitelstvo zemí českých přiživovati o prázdninách česáním chmele na Rakovnicku a dobýváním pařezů na hranicích českomoravských. Mimo to znamenati možno, že ze skupiny našich nejvřelejších autonomistů na sněmu zemském vycházejí téměř každoročně a vždy s větší určitostí různé zpátečnické návrhy, tu na ztenčení docházky školní, tam na zrušení a omezení počtu tříd ve školách. Autonomisté naši, zvláště pak čeští poslanci za obce venkovské, vystupují proti učitelstvu dokonce jako nepřátelé. Nepřejí mu ani toho žebráckého platu, vytýkají mu prázdniny, málo hodin ve škole, nepřejí mu ani tolik volnosti, kolik mu byrokracie ponechává a chtějí je míti svým otrokem právě tak, jako byrokracie a před tím církev. Lze bezpečně tvrditi, že kdyby dnešní představitelé autonomie zemské školské zákony dnes na sněmu zemském projednávali, že by to pro školství a učitelstvo dopadlo hůř, daleko hůř, než za květu liberalismu v naší říši roku 1869.

Učitelstvo nemůže také neviděti odstrašujícího příkladu země, která jako ve mnohých jiných oborech, také ve školství požívá největší samosprávy, t. j. Haliče. Zde učitelstvo autonomii přímo proklíná a utíká se před ní o pomoc k říšské radě a ministerstvu. Také učitelstvo jiných států a zemí pokročilých jako Německa, Švýcarska, Anglie, států skandinávských i Spoj. Států je s autonomií nespokojeno.

Učitelstvo dle hlasů ve svých časopisech vyslovuje se rozhodně proti autonomii místní a okresní, proti tomu, aby obce a okresy samy své školy zřizovaly a platily, aby o školství a učitelstvu rozhodovali lidé nevzdělaní, předpojatí, lidé školství nerozumějící, lidé, kteří ve školství a v učitelstvu vidí jen břemeno a zlo, lidé chtějící učitelstvu dát pociťovati, že jsou strůjci jeho osudů. Učitelstvo je proti autonomii, která obce a okresy školní uzavírá čínskou zdí a dbá jen o prospěch jednotlivců a jednotlivých míst bez ohledu na celek.

Učitelstvo nemůže však býti nadšeno ani úplným postátněním školství. Vždyť právě z učitelstva bývá administrativě státní vyčítáno, že školství byrokratisuje a tím mu nemálo škodí. Tohoto fakta dovedou výborně využívati klerikální nepřátelé v bojích svých proti moderní škole. Na škody, které byrokratism ve školství způsobuje uniformováním, omezováním svobody vyučujících, diktováním určitých spásonosných method a mn. j. bylo již několikráte na těchto místech ukázáno.

Slovem, učitelstvo svírané skřipcem autonomie na jedné a skřipcem byrokracie na druhé straně, nemůže se nadchnouti ani pro úplnou autonomii, ani pro úplné postátnění školství. NB Oba tyto vlivy ve školství svírajíce učitelstvo, ponechávají volný průchod ve školství klerikalismu, který se tu pomalu, ale jistě zakořeňuje. Ani byrokracie, ani autonomie nedovedla býti ve školství dostatečnou protiváhou stále pevněji do školství se zadírajícího klerikalismu.

Kulturní a školský program naší české lidové strany řeše otázku správy školské, chce správně domáhati se ve školství osamotnění národnostního a odborového. Chce, aby národ náš měl platný vliv na vytváření školství dle osvětových potřeb svých v souhlase s myšlénkovou povahou doby naší. Školství ve smyslu programu našeho nemá býti zvláště po stránce

výchovné a vyučovací spravováno centralisticky, ale dle jednotlivých národností rozděleno tak, aby každé poskytnut byl dostatečný na vliv svérázné utváření její. Program náš žádá, aby školství až do nejvyšších instancí spravováno bylo příslušníky vlastní národnosti, a aby, pokud nynější soustava správy školské bude míti platnost, byla v ministerstvě kultu a vyučování zřízena zvláštní sekce pro kulturní a školské potřeby národa českého.

Program náš, přihlédaje k faktu, že by při dnešních poměrech na sněmech zemských bylo školství při úplné autonomii zemské oklestěno a namnoze úplně zklerikalisováno, žádá rámcový zákon říšský, který by každému národu zajistil všestranný rozvoj dle jeho povahy, míru povinné návštěvy školské, učitelstvu pak spravedlivý postup, náležité hmotné zaopatření, plné užívání občanských práv, řádnou ochranu a spravedlivý řád disciplinární.

Školský program náš u vědomí, že vše, co svěřeno bývá plně autonomii, nikdy tak neprospívá, jako když svěřeno jest rukám povolaným, jen k vykonávání určitých výkonů určeným, žádá vedle vzpomenutého znárodnění současně náležitého zodbornění školství. V tom smyslu přeje si oddělení administrativního dozoru na školství od dozoru výchovného a vyučovacího. Administrativu ponechává správě politické, říšské, zemské, okresní a obecní, která se má opírati o sbory, v nichž vedle přiměřeně rozmnoženého počtu zástupcův učitelstva zasedati mají volení zástupcové občanstva a náboženských vyznání, dále znalci lékařští, techničtí a dozorcové školští.

Vlastní péči o vyučování a vychování, stanovení organisace školské, plánů a osnov učebných, rozhodování o změnách a reformách, jež po těchto stránkách nutnými se ukáží, ukládá program náš učitelstvu samému. A správně! Neboť uznává-li se, že o vnitřních záležitostech stavu rolnického rozhodovati mají rolníci, stavu živnostenského živnostníci, obchodnického obchodníci, pak musí se i učitelstvu ponechati, aby o vnitřních otázkách vyučování také samo rozhodovalo.

Proto domáhá se program náš jednotného vyššího orgánu, nejvyšší rady školské, poslední to instance národa v otázkách výchovy a vyučování. Instance tato, do níž by si učitelstvo v každém národě volilo ze středu svého poměrně dle různých kategorií ústavů vyučovacích a stupňů školských výbory okresní, stala by se vlastním kulturním a osvětovým střediskem života národního a bedlivým strážcem toho, by školství vždy na dráze pokroku zdatně kráčelo ku předu. Poměr této instance k ministeriu kultu a vyučování určil by se zvláštní normou. Vzpomenuté nejvyšší radě školské odpovědni by byli okresní i zemští dozorcové školští, zbavení tíhy administrační a závislosti v působení svém na úřadech politických, aby tím úsilovněji věnovati se mohli vnitřnímu rozvoji školství, Právo obsazování učitelských míst příslušelo by zemskému úřadu školnímu, nebo ministeriu kultu a vyučování, které by vždy k dobrozdán nebo návrhu (ternu) nejvyšší rady školské přihlíželo.

Školským programem české strany lidové dá se otázka zautomisování či postátnění školství obecného nejlépe rozřešit, jak ku spokojenosti učitelstva náležitým zodborněním školství, tak ku spokojenosti občanstva,

jemuž jistý vliv v dosavadních místních, okresních i zemských radách se neubírá.

Ve vídeňské »Woche« dává W. Bölsche moderní paedagogice nové heslo; »vyučování skutečnému životu.« (»Wirklichkeitsunterricht.«) Smysl pro skutečno, moc nové skutečnosti vznikající úžasným rozvojem techniky vniká hluboko do nitra našeho, do nitra, které si lidé ještě na počátku století úzkostlivě uzavírali, nedbajíce šumu a shonu vezdejšího světa. Moderní paedagogice nadhazuje se pomalu problém, do jaké míry a kterak je záhodno hned od počátků vychování tento smysl pro skutečnosť vštěpovati. Nesčíslné návrhy opravné zdají se směřovat k tomu, aby bylo méně abstraktně z knih učeno, ale za to více viděno. Doporučuje se zdokonalení vyučování přírodním vědám, názorného vyučování, reforma kreslení. Proniká snaha překládat učení z dusné světnice školní do volné přírody. Zavrhuje se stará methoda, charakterisovaná slovy lékařovými: »Školní světnice s horkými hlavami a studenýma nohama« a vyžaduje se důtklivě pro celé tělo výchova zdravotní. Vše to zdá se Bölschemu směřovati ke vzpomenutému, skutečně novému odvětví vyučovacímu, jemuž dává jmeno »vyučování skutečnostní.«

Nynější směr vyučovací ohlíží se příliš po vzdálenějších předmětech a předmětů chovance přímo obklopujících nedbá. »Warum in die Ferne schweifen, — sieh', das Gute liegt so nah'.« Bölsche radí všímat si podrobněji věcí nejbližších, kalamáře, jeho vzniku a vývoje, křídy, při čemž vzpomenuto býti může zajímové pradávné doby křídové, kdy žila zvířata ta, jejichž mikroskopicky malé skořepinky tvoří křídu a jejíž technické zužitkování takové a takové jest. Radí podnikati s dětmi vycházky do polí, lesa atd., až celý obzor toho obyčejného »skutečna« v tom nejvšednějším bude pochopen. Skutečnostní vyučování zbudí potřebnou »úctu před každou prací, úctu před velikou duševní jiskrou, která proudí každou i zdánlivě nejnepatrnější prací.« Skutečnostní vyučování vyvolá rostoucí úctu před všedností, před všedními věcmi, a v tom bude nemalá mravní jeho cena a zisk.

V Paříži uspořádáno bylo u příležitosti světové výstavy celé množství sjezdů, z nichž celých šestnáct bylo věnováno věcem školským, vychovaní a vyučování.

Mezinárodní sjezd pro obecné školství za předsednictví člena pařížské akademie M. O. Gréarda a za účasti půltřetího tisíce paedagogů, z nichž na 350 bylo z jiných států, uznal ústy svého předsedy potřebu organické souvislosti a shody všech kategorií školství, které také my ve svém programu školském se dožadujeme. Sjezdové práce rozděleny byly v patero sekcí. V prvé, jednající o vyučování domácímu hospodářství poukazováno, že vyučování to má se konati především v rodině, že však přece podobně jako ženské ruční práce náleží do dívčích škol. Základy mají se podati již ve škole mateřské, načež na dalších stupních má býti přiměřeně dále stavěno. Ve druhé sekci, o návštěvě školy rokující, poukázáno, že ve Francii dosud 4% dětí školu nenavštěvuje, v Anglii, že z 5 mill. dětí pouze 4 mil. do školy chodí.

Nejlepší docházkou pochlubiti se může Německo, kde je o to přísnějšími zákony postaráno. Školství přináší tím zdárnější výsledek, čím jest docházka školní delší. Ve třetí sekci při jednání o vyučování mravo-

vědě uznán za nejpůsobivější prostředek příklad učitele. Vzpomenuto tu také společností pro éthisování nejširších vrstev lidových a jich blahodárné činnosti. Vyučování mravovědě má býti opřeno o skutečný život, má vésti k samostatnému usuzování mravnímu. Čtvrtá sekce rokovala o dalším rozšiřování obecného školství. Žádáno, aby školy rozšířeny byly o takové, které zaokrouhlovati mají vzdělání všeobecné, dále o průmyslové, obchodní a hospodářské. V těchto školách má se mládež uzpůsobiti hlavně pro život praktický. V páté sekci konečně jednáno o vzdělávání mládeže po dokonané docházce školní. Pro tento věk doporučeno zřizování pokračovacích kursů a pořádání soustavných přednášek. Ukázáno tu na prospěch lidových universit, čítáren, knihoven a pod. Večerní kursy pokračovací měly by přihlédati k ústavě, právům a povinnostem občanů a k dějinám současným. Po sjezdě poukázal ministr vyučování, že otázky výchovy a učby kladou se nyní ve všech kulturních státech na místo nejpřednější.

Na sjezdě učitelstva středoškolského při rokování o sociálním významu středního školství požadována zlatá střední cesta mezi jednostranným centralismem, dusícím každé volné hnutí ve školství tomto a úplnou autonomií, jejíž výlučnost by zase znemožňovala vespolný styk a žádoucí součinnost škol jednotlivých. Také tu uznána důležitost universitní extense, položen důraz na tělesnou výchovu žactva a péči zdravotní. Projednávána tu byla otázka přípravného vzdělávání učitelstva středoškolského. Otázka učitelův a učitelek na středních školách rozluštěna se zřetelem ke zkušenostem v Americe v ten rozum, že hochům je v určitém věku výhodno, jsou-li vychováváni ženami právě tak, jako je výhodno děvčatům, jsou-li vychovávána v jistém období muži. Věk, kdy výchova od druhého pohlaví má přestávati stanoven nebyl. Pro ženy na středních školách vytčena potřeba vzdělání v praktickém hospodářství, správě domácnosti, vaření, ručních pracech atd. Také jich výchova morální by měla býti doplněna a zdokonalena. Doporučení hodným uznáno mezinárodní dopisování žactva, o němž svého času na těchto místech bylo referováno, a to, jak pro úspěch ve vyučování cizojazyčném, tak pro značný význam éthický, protože se jím již v útlém věku dociluje přátelský styk příslušníků různých národností.

— rt—

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ. Slovo úvodem — Vedení národniho divadla v nových rukou — Činnost odstupujícího družstva — Čím se divadlo oddaluje lidu — Nepěkné zjevy při boji o divadelní správu — Bývalý řiditel F. A. Šubert — Zavedení nové správy divadelní byl čin politický — Nový časopis belletristický »Zvon« — Nový odberný list »České Knihovnictví« — † prof. Ed. Albert.

Zavádíme novou stálou rubriku. Chceme v ní osvětlovati a vykládati významnější události literární a umělecké, chceme literární a uměleckou produkci českou oceňovati vždy v úhrnném a stručném přehledu; podrobněji budeme rozbírati hlavně to, co je pro nás význačné a významné. Časem snad se nám podaří rozšířiti své pozorování i na cizí literatury a vybírati z nich to, co nám může být poučné a prospěšné.

*

Od července t. r. vede Národní divadlo nová správa. Odstupující družstvo vedlo ústav od roku 1881. Přehlížíme těch asi 20 let divadelního života. Řid. Šubert byl v čele jeho od r. 1883. při poslední své

oficiální zprávě »Sedmnáctý rok Národního divadla« podnikl revisi dosavadní činnosti tohoto ústavu. Z té vytýká jako kulminující záslužné body: 1. povznesení domácí české produkce dramatické; 2. Národní divadlo sledovalo od samého začátku vyšší cíle umělecké; 3. v pořadu her byla zastoupena produkce všech národů a věků; 4. Národní divadlo rozšířilo jméno českého umění dramatického do celého světa (míněn zejména úspěch Národního divadla na mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni r. 1892); 5. Národní divadlo prostředkovalo s bratrskou láskou jinoslovanskému umění dramatickému.

O tom není pochybnosti, že Národní divadlo znamená proti době předešlé pokrok velmi značný, že zejména nesnadné počátky překonalo s nemalým úspěchem. Ale mnoho bylo jen výsledkem našeho vývoje národního a kulturního; Národní divadlo samo je jen členem tohoto vývoje. V povznesení domácí tvorby dramatické na př. Národní divadlo nebylo než výkonnou mocí onoho našeho vývoje. Brzy pronikala na veřejnost nespokojenost; měla svou příčinu hlavně v tom, že Národní divadlo nepokračovalo k dokonalosti stejným krokem, jako začalo. Snad ještě ve výkonném umění dramatickém; velicí umělci jednotlivci sice mizeli, ale umělecká úroveň celku, všech zaměstknaných sil přece jenom neustále stoupala. A to musí být hlavní snahou moderního jeviště.

Nám z dosavadní minulosti Národního divadla nejvíc je líto všeobecného nadšení pro nový ústav. Vědomí o jeho významu pronikalo do poslední chaloupky. Byli jsme svědky tohoto nadšení, viděli jsme, jak i venkovští lidé svůj tolikrát zpřevracený groš jemu obětovali, jak bývalo jejich touhou viděti ten zlatý dům u Vltavy. Vzpomínáme na hojné divadelní výpravy z venkova do Prahy. A toho nadšení dnes už není. Ovšem vychladne i nejhoroucnější plamen, zevšední i nejkrásnější předmět.

Ale tady je ještě jiná příčina. Rozebírám si sám na sobě svou lhostejnost k divadlu. A přece jsem se kdysi tlačíval tak často u kasy divadelní až do omdlení.

Pro mne je hlavně příčina v tom: Národní divadlo jdouc otrocky za vzory jiných ústavů ve velikých městech vymklo se lidu a dostalo se do moci oněm vrchním 10.000 (u nás sotva 1000). A ty do něho zatáhly onu moderní divadelní nemoc: pro dobré tři čtvrtiny navštěvovatelů jest divadelní umění věcí vedlejší; jejich divadelním světem jsou toalety, dráždivé pohyby baletek, osobní zjevy herců a hereček na jevišti, boje a pletky zákulisní, všelijaké historky ze soukromého života hereckého.

Tomu pojímání hoví naše žurnalistika. Pražskými hlavními žurnaly procházívá málo do veřejnosti; po Praze se to jenom mluví a překlepává. Ale podle hlavních žurnálů opičí se též listy venkovské; i ony chtějí mít stálou rubriku o divadle. Chtějí svými zprávami čtenáře chytit. Mají v Praze své korrespondenty, kteří ve svých kroužcích, od interessovaných herců a hereček samých, sbírají divadelní klepy. Pro ty klepy venkovské lístky musí být také v každé kavárně v Praze; jen pro ně se čtou.

A pak jsme zakusili jiné nepěkné důkazy, že divadlo je doménou těch vrchních 10.000. Zpěvák, herečka odchází od divadla, jiný a jiná zase přichází. Jedni by chtěli udržet odcházejícího, jiní přejí přicházejícímu. Obě strany pracují intrikou, přepjatými ovacemi, v čemž hlavně roli přejímají často dámy, zejména jedná-li se o oblíbeného u nich herce. Plnou

měrou zažili jsme letos zapřahání se do vozů jejich, příboje novinářských »Zaslán« a podobné divadelní zjevy. A to vše se musí dít před celou veřejností. Vrstvy lidové nemají při tom jinou úlohu nežli diváci při aristokratických koňských dostizích. I ti se někdy rozechvějí pro některého závodního koně a sázejí na něj svůj groš, jako ten aristokrat tam uvnitř v ohradě.

To je psychologický důvod naší nechuti k divadlu, aspoň u nás demokratičtějších lidí. Takové zjevy působí u nás odpor, z odporu k těmto zjevům dostavuje se lhostejnost k divadlu. A z ní zúžený kontigent navštěvovatelů — právě navštěvovatelů myslících, přístupných skutečnému umění divadelnímu. Správa divadelní musí se pak ovšem starat o kusy pro své obecenstvo. Jsme přece jenom »demokratický« národ!

Ovšem podobné věci dějí se jinde také; ale tam se na širší veřejnosti nežádá tolik činného účastenství v těch vedlejších událostech. A kdyby i: velký národ to snáze snese nežli my. Pro škopek špíny nalitý do velkého rybníka mohu se v něm ještě koupat, ale vyleje-li se do obmezeného bassinu, nepolezu tam.

To zdá se mně největším hříchem staré správy, oddálila divadlu lid. Udělala některé pokusy, zavedla odpolední lidové představení, dopřávala divadlo v některých málo slavnostních dnech dělnickému lidu a pokusy nade všecko očekávání se zdařily. Ale stará správa divadelní byla to hlavně, která po tak dlouhou dobu tutlala tak živé hnutí pro druhé české divadlo v Praze, divadlo lidové — z pouhého strachu z konkurence.

A jak už známe naše poměry, nebude při nové správě lépe. Noviny, které z prvu horovaly pro myšlenku druhého lidového divadla, budou asi v té otázce nyní mlčet, aby nezpůsobily domnělé rozpaky své divadelní správě. Vždyť už boj o novou správu v divadle podával nejméně naděje, že noví lidé nesou si málo smyslu pro demokratisaci umění divadelního.

Míníme zejména nedůstojný a neurvalý útok na osobu bývalého řiditele Šuberta. Nemužně a obojetně vedl si podle zprávy p. Šubertovy intendant divadla dr. Herold. Nízké byly mnohé útoky, vedené v listech venkovských i pražských; zejména frakce radikální neštítila se nejhorších prostředků. Řid. Šubertovi jistě nelze upříti opravdovou snahu, upřímnou práci a obětavost hmotnou i tam, kde to bylo pro něho pouze čestné postavení. Po sinekuře, jak mu bylo vytýkáno, zajisté nehnal se nikdy. Jeho působení u Národního divadla za okolností, často málo záviděníhodných, mělo své viditelné výsledky. Útoky tím nepěknější, vedly-li k nim některé osoby motivy, které řid. Šubert ve své obraně charakterisoval francouzským rčením »ôte-toi de là que je m'y mette.«

Zavedení nové správy do Národního divadla byl čin politický: šlo o novou posici pro stranu mladočesko-radikální. Jako politický čin je charakterisován hlasováním v Zemském výboru, politický ráz ukázaly noviny, do kterých zápasící strany ukládaly svá hojná »Zaslána«, polemiky, invektivy. »Národní Listy« a »Radikální« pracovaly horlivě pro nový režim. Politický ráz dokumentován byl hlavními faiseury nové správy: Jar. Kvapilem, drem Klumparem, prof. G. Schmoranzem a j. Mladočešství nabylo rázem vrchu a vedení v ostentavním životě vnějším, zejména politickém, v životě kulturním převažovali je pořád svou prací Staročeši. Nyní šlo o to získat pro Mladočechy ze života kulturního ty posice, které nej-

více bijí širokým vrstvám do očí. Na Národní divadlo namířeno v první řadě. —

A mladočešství objevuje se i v tomto činu ve své staré podobě: nedostatkem citu pro zodpovědnost ze svého postavení. Nejvyšší správu Národního divadla má svěřenu všestranný dr. Herold jako intendant, který dovedl si svou pravomoc rozšířiti. Umění rozumí ovšem tak jako historii a literatuře. Když dovede mluviti o Jiřím z Poděbrad, o Palackém, proč by nedovedl rozhodovati též o uměleckém ústavu? Řid. Šubert při svém odchodu prozradil nám mnoho charakteristického z činnosti p. Heroldovy při divadle. Nikdo z předchůdců intendantů nestaral se prý tak málo o umělecké záležitosti Národního divadla jako dr. Herold. Po celou dobu svého úřadování neuznal za potřebné konferovat s řiditelem o uměleckých záležitostech divadelních. Ovšem nic překvapujícího. Docela po Heroldovsku, Adámkovsku, Grégrovsku!

Mluvit o nové správě divadelní, o směru nového artistického vedení a o jeho úspěchu, nebylo by zajisté spravedlivé. Jeť jeho vláda ještě krátká; začala se také v době pro divadelní život nejméně příznivé. Nové řiditelství, pravda, začíná svou činnost na vykonané práci svého předchůdce a za lepších podmínek hmotných: tím větší požadavky smí kritika klást. Z vedoucích osob má chef opery K. Kovařovic za sebou kus zdatné práce, hlavně jakožto dirigent osvědčeného symfonického orkestru na Národopisné výstavě. Nový řiditel Národního divadla, G. Schmoranz, nese si do nového svého úřadu sympatii široké veřejnosti, která od něho očekává povznesení divadla.

*

Od 1. října t. r. vydává zvláštní družstvo spisovatelů nový týdenník belletristický »Zvon«. Redaktorem jeho byl ustanoven osvědčený redaktor Světozora, loni zaniklého, M. A. Šimáček. Směr nového časopisu je vytčen jednak programem, jenž byl uveřejněn před vyjitím prvního čísla v novinách, a ještě lépe jmény sdružených spisovatelů: Thomayer, Vrchlický, Jirásek, Heyduk, Winter, Herites, K. Kučera, Frant. Kvapil, Rais, F. X. Svoboda, Šimáček, Klášterský, F. J. Procházka a J. Borecký. V celku kruh České Akademie. V tomto zjevu zdá se nám být pro naše poměry literární ledacos charakteristického.

A řeknu hned svůj názor o novém časopise: nevidím v něm literární čin, jak by v něm ráda viděla kritika starovlasteneckého tisku. Nemá z daleka toho významu jako kdysi almanachy a časopisy, s kterými bývá nový časopis srovnáván, řekneme jen »Máj« a »Lumír«. Tam hledal kruh spisovatelů pevnou tribunu pro své nové názory a nové ideje proti ustálené přežilé moci literární u nás. Proč zakládá však spisovatelské družstvo nový časopis belletristický? Nemají tribuny pro své idey? Otevřte »Zlatou Prahu« a najdete v ní Vrchlického, Jiráska, Heyduka, Wintra atd. Otevřte »Květy«, »Osvětu«, »Lumíra«, »Českou Revue« a všude narazíte s malými obměnami na táž jména. Tedy mají všude literární vládu ve své moci. A přinesou do »Zvonu« jiný směr a jiné idey umělecké nežli ty, co ukládají do Lumíra, do Osvěty, do Květů, do Zlaté Prahy atd.? K tomu se snad ani sami sdružení spisovatelé nechystají.

Neznamená tedy nový časopis nic jiného nežli koalici na rozšíření staré državy. A to je více význačné pro široké vrstvy čtenářstva nežli pro

rozvoj naší literatury. Spisy některých z nich, zejména povídkářů, jsou čteny, vycházejí v druhém, třetím i v souborném vydání; autoři jejich mají svou popularitu. V tom je jejich síla a opora. A nový časopis chce zajistit půdu zrovna v širších vrstvách čtenářstva, chce »přinášet práce . . . . vybírané s bedlivým zřetelem na širší kruhy čtenářské«, jak praví prospekt. Tedy v první řadě list rodinný, jako jím byl Světozor a jako je jím Zlatá Praha. Ovšem i takový časopis má své oprávnění. Ale popularita často zavdává příčinu k domnění, že populární spisovatelé jsou též skutečně vůdci rozvoje kulturního. A v tom právě vězí druhá příčina, proč byl založen nový časopis.

Sdružení spisovatelé to dost otevřeně také ve svém provolání prohlašují. Ve »Zvonu« chtějí nejen hlásat své stanovisko, »ale hájit svou práci proti útokům jakýmkoli.« Znalcům našich literárních poměrů je tím napověděno dost: nový časopis je namířen proti kritice mladších směrů. Starší náčelníci literární byli po hezkou řadu let výbojným postupem mladších zaraženi, že se k vydatnější obraně mohou sebrati teprve dnes, po boji. Vidí k tomu vhodnou chvíli: bývalá »moderna« je v sobě rozdvojena; jedni z ní smiřují se se staršími, druzí, kteří stáli kdysi vedle sebe, táhnou dnes proti sobě, a jiní postupují samostatně bez ohledu na své druhy, bez ohledu na tábor nepřátelský. A to je zase významné, že staří spisovatelé sdružují se k obraně proti mladší teprve dnes, kdy vlastně boj jejich je již vybojován a názor o literární činnosti starší generace v celku ustálen nejen pro kritiku dnešní, nýbrž i pro literární historii.

Naši Akademikové zatoužili zejména po jiné kritice, nežli ji máme dnes. S důrazem vytkli svůj ideál kritiky; s důrazem — slova ta nesou název »Místo úvodu«. »Kritika česká musí být uznalá, chvalná. Ano, smí být i vyčkávavá. Musí (podškrtnuto v citátu) se těšit z nynějšího a smí se těšit na budoucí . . . Kritik co takový může být třeba celý nešťasten, že nemůže vyhovět přání té jisté části obecenstva po důkladné řezbě, že musí až příliš často užit fádních slov chvalných — ale kritik Čech musí si přec jen zamnout vesele ruce. Místo lučavé, rozborné, široké, slavné kritiky zbývá mu ovšem »při té zvláštní posici nynější« pouhý jen referát. Ale referát poctivý . . .«

Tohle je citát z Nerudy — u Nerudy opravdu překvapuje. Tím mají být osvědčena slova programu, že starší »generace spisovatelská . . . navazuje literární prací svou na Hálka a Nerudu«. Kdybych já si vytkl za úkol »navazovati literární prací svou na Nerudu«, byl bych citoval jen následující slova z Nerudova aforismu, který byl zajisté stvořen jinými poměry české literatury, nežli jsou dnešní, aneb bych aspoň dvakrát třikrát ta slova podškrtl; » . . . Referát poukazující rychle k tomu, co by se objevilo v literatuře nového — myslím poeticky nového nejen pro nás Čechy, nýbrž pro svět vůbec«. Tím bych chtěl osvědčit, že jsem pochopil snahy a práci Nerudovu, a v první řadě jeho práci kritickou. A ta ukazuje na jiný smysl, nežli si sdružení spisovatelé hořejším citátem chtěli z Nerudy vybrati.

Skutečná básnická i kritická činnost Nerudova byla by sdružené spisovatele poučila o tom, že se on a Hálek, třeba si stáli dlouho po boku, nedají zahrnouti pod jeden literární směr, že jako básníci stojí docela diametrálně proti sobě, že Neruda prvně se snažil kriticky vystihnouti bás-

nický význam Hálkův a korigovati ustálené veřejné mínění o jeho domnělé závratné výši.

Neruda by protestoval proti snaze dělat z jeho jména prázdné heslo, jako se udělalo politické heslo z jména Havlíčkova.

Po starých mladší, seskupení kolem Lumíra — a V. Hladíka. I oni chtějí v Lumíru, jenž se stane rovněž »belletristickým a literárním týdeníkem«, zůstati »věrni zásadám uměleckým, jež vedly k jeho založení Janem Nerudou a V. Hálkem . . .« atd. Jen že mladí z Lumíra nedůvěřují svým silám a hledají oporu ve »sdružené práci starších a mladších«. Staří ve »Zvonu« vystupují trochu sebevědoměji.

Jedna věc se mně při novém podniku líbí. Je víc rázu hospodářského. Spisovatelé sdružili se v podnik kapitalistický, který patrně má nésti zároveň zisk hmotný. České spisovatelstvo před lety učinilo »Májem« krok k lepšímu zabezpečení svému hmotnému. Bude-li ve »Zvonu« též první krok, který by spisovatele trochu uvolňoval od moci nakladatelského kapitalu?

*

Počátkem října počal vycházeti nový měsíčník odborný »České Knihovnictví«, redigovaný drem Zd. V. Tobolkou a vydaný nákladem dra Fr. Bačkovského. Líbí se nám na něm, že si vytkl hlubší úkol, nežli bývá u podobných časopisů, často jen sloužících čistému sportu knihovnímu. Za cíl časopisu vytýká si redaktor «poučovati o zřizování knihoven, jich praktickém vedení, o knize po stránce obsahové a po stránce její úpravy, zvláště úpravy umělecké. Časopis ten bude si všímati knihoven a čítáren všech druhů.«

*

Dne 26. září zemřel náhle na svém letním sídle v rodném svém městě Žamberce prof. Ed. Albert u věku 60 let (* 20. led. 1841). Jeho vědecká činnost v oboru mediciny, zejména v chirurgii, jeho dovednost operateurská, jeho působení klinické měly v širokém světě nejlepší jméno. Vídeňská universita čítala ho ke svým nejpřednějším silám. O své vědomosti lékařské uměl se sdělovat nejen svým obratným pérem, nýbrž i neobyčejně výmluvným jazykem. Od r. 1895 byl členem panské sněmovny a od té doby působil činněji jako politik. Byly doby, kdy se u nás o Albertovi věřilo, že má ve Vídni ve věcech českých závažnější slovo nežli celá česká delegace. Slovo jeho často rozhodovalo při obsazování stolic na české universitě. Z činnosti politické nejznámějším stal se svým požadavkem jazykového utrakvismu v našich zemích.

České literatuře prokázal znamenité služby svými obsáhlými výbory vlastních a cizích překladů z české literatury básnické od Kollára a Čelakovského až po nejmladší básníky (r. 1893 »Poesie aus Böhmen« a »Neuere Poesie aus Böhmen«; r. 1895 »Neueste Poesie aus Böhmen« (dva díly); r. 1900 »Lyrisches und Verwandtes aus Böhmen« jako doplněk k předešlým svazkům; a rovněž překlad Erbenovy »Kytice«, pořízený společně se sl. M. Kvayserovou). Tento jeho čin byl ne neprávem srovnáván s divadelní výpravou do Vídně; čím tato byla našemu umění hudebnímu, tím že jsou výbory Albertovy českému básnictví: pevné koleje do šírého světa. U nás divili jsme se jeho obsáhlé znalosti české literatury, třeba že měl své rádce, jistotě ve výběru, a Němci jeho dovednosti,

s jakou ovládal německý jazyk básnický, vystihuje nejjemnější záchvěvy lidové mluvy české německým překladem. Zejména J. Vrchlický má mu mnoho děkovati: obsáhl jeho širokou činnost monografií českou a představil jej důkladněji nežli kdokoli jiný německému čtenářstvu. Psal též drobnější články esthetické a literární do českých časopisů. V poslední době pokoušel se i v českých verších samostatných.

Albert neskrblil grošem, kde bylo třeba. Prof. Gebauer v předmluvě k svému životnímu dílu, »Historické mluvnici jazyka českého«, zaznamenal doklad takového vzácného pochopení velikého díla; bez munificence Albertovy bylo by asi ještě dlouho odsouzeno trvat v rukopise.

Asi před šesti lety zavál mne vítr do Žamberka. Prohlížeje město potkal jsem dobrého známého, prof. Fr. Šemberu, důvěrného přítele Albertova. Při pochůzce městem zastihli jsme prof. Alberta. Vykládal o každém památném místečku, ať na něm památka již zanikla nebo ještě existovala; zejména stopy po Českých Bratřích vyhrabával s velikou pietou. Napsal o nich také rozpravu »Památky o Českých Bratřích v Žamberce« (v Čas. Čes. Mus. 1890, a v následujícím ročníku »Památky po Bratřích českých v Kunwaldě«). Vodil nás po okolních kopcích, ukazoval tamodtud památná místa poblíž města i ve vzdáleném okolí. Vykládal se znalostí, jež šla do nejmenších podrobností a do nejpodřízenějších dat. Poznal jsem jeho smysl pro českou historii a pietu k ní, lásku zrovna dětinskou k rodnému kraji a městu.

Pozval mne k sobě na večer. Setkali jsme se tam s řid. J. Černým. Utkvěl mně v mysli dojem na dlouho, když jsme vešli do vnitř. Nezarážela mne ani tak vzácná umělecká výzdoba, kterou jsem u vzdělaného boháče předpokládal, jako to, že po jeho stolech v jednom výklenku byly rozloženy snad všecky knihy básnické, vyšlé v poslední době. Knihy starších básníků i nejmladších. A co zvláštního, všecky byly rozřezány. V rozhovoru jsem poznal, že je dobře pročetl. A vedle nich na druhém stole měl rozevřen veliký foliant Gebauerovy Historické mluvnice; těžký, přísně odborný obsah jazykozpytný stejně vzdálený poetickému vzletu jako vědě medicinské. Studoval v ní, jak sám pravil, s velikou zálibou. Ten široký zájem, ta všestrannost nutila opravdu k obdivu.

V rozhovoru po večeři mluvilo se o všeličems. Albert vedl slovo; rád disputoval. Přišli jsme na socialismus, na militarismus. Má, nevím už jaká poznámka, vyvedla ho z klidu. Za to se mně vryla do paměti jeho slova: »Jen ne sem s humanitou! V člověku je bestie! Ta musí být z něho stále vymrskávána; po dobrém z něho nejde. Aby z mass nevynikala a všecko kolem nepohltila, musí jí držet na uzdě ozbrojená moc.« Vidím ještě, jak to vymrskávání provázel mocným pohybem ruky, vidím jeho jiskřicí zavlhlé oko, zanícenou tvář, slyším jeho dutý hlas, který s důrazem prodléval na významných slovech. Šlo mu vše z hlubokého přesvědčení. A mrazilo mne při té scéně. Nevím, proč to, ale kdykoli jsem potom viděl tištěno jméno Albertovo, ta scéna se mně vždy vynořovala z mysli. Ten hluboký, všestranně vzdělaný člověk a takové názory sociální! Vykládal jsem si později, proč lpěl tak konservativně na ustálených řádech a zřízeních. Nedivil jsem se, když se na př. k ženskému studiu mediciny postavil ne zrovna přátelsky. *—k—*

FEUILLETON.

(Národnost německo-rakouská a americká).

Dost často slýcháme o národnosti německorakouské, o tom, že Němci rakouští jsou jiní, docela jiní než Němci v říši, zejména severní; a podobně mluvívá se o Američanech v poměru k Angličanům, jako by anglicky ani nemluvili, tak málo se jazyk sám pokládá za podstatu národnosti. Přiznávám se, že mne to vždy divně dojímalo, neboť vyrostl jsem v našem ovzduší českém a v tradici, že jazyk je hlavní a podstatnou známkou národnosti. Vím sice teď, že ani Kollár, ani Šafařík, ani Palacký tak nemyslili, ale učeni jejich neproniklo a proto jsme byli vychováni v jednostranném kultu jazyka. A právě proto se laika tak zvláště dotýká slyší a vidí-li, že se jinde jazyk pro národnost odhaduje jinak. Dá to člověku dost látky ku přemýšlení.

A hodně vděčné látky ku přemýšlení podává v té příčině vyšlá letos kniha Štyrsko-hradeckého germanisty professora Antona E. Schönbacha: Gesammelte Aufsätze zur neuren Litteratur in Deutschland, Oesterreich, Amerika. Graz, 1900.

Kniha tato má také širší význam literární, který mne tu přímo tak nezajímá, ačkoli o něm nesmím pomlčeti.

Kniha totiž, obsahující starší úvahy Schönbachovy z různých časopisů odborných i neodborných, řeči přednesené v Schillerově ústavě v Štyrském Hradci, na Štyrsko-hradecké a pražské německé universitě, obdržela promyšleným a velmi vážným úvodem psychologické pojítko a stala se nerozlučným celkem. Autor praví: »spisovatel má, pokud béře své zaměstnání vážně, vydávati jen takové knihy, které mu jeho vnitřní tvůrčí touha vnucuje, a v nichž se odráží kus jeho vlastního vývoje«. A Schönbach praví o této své knize, že obsahuje stati, které on sám »zažil«. Jsou to »Stationen eines Bildungsganges, der auf Umwegen an's Ziel gehangt ist«. Schönbach se řídil radou slavného germanisty Wilhelma Scherera: Kdo chce plodně propracovati řadu vědeckých problemů, musí se k tomu připraviti co možná nejširším všeobecným vzděláním. Velmi mnoho životního kapitálu věnoval Schönbach na sebevychování, než praví, že, kdyby dnes měl zase tu cestu prodělávat znova, šel by týmž směrem. Kniha naše je tedy poučným dokumentem sebevzdělání jednoho z uznaných současných učenců.

Část prvá obsahuje Německo: Schiller u. die moderne Bildung, Uhland als Dramatiker, Rede zum Uhlandstage, Zu. Gustav Freytag's 70. Geburtstage, Arthur Fitger, Ludwig Steub, Karl Müllenhoff.

Část druhá obsahuje Rakousko: Joseph Schreyvogel-West, Grillparzer, Eduard von Bauernfeld, Anastasius Grün, Hermann von Gilne, Gottfried von Leitner, Ludwig Anzengruber, Zur Geburt des »Euphorion«.

Třetí část o Americe obsahuje studie: James Fenimore Cooper, Longfellow's dramatische Dichtungen, Nathaniel Hawthorne, Der Amerikanische Roman der Gegenwart.

V knize nápadny jsou některé problemy esthopsychologické. Vzdor mnohým subjektivnostem, vzdor šovinismu a jiným slabostem, Schönbach si zachoval ohromující útlost vkusu, všestrannost a objektivnost, jakou málo který literární historik má. V rozkládání prvků kulturních předčí Schönbach daleko Tainea. — Schönbach má velmi vysoký pojem o tom, co znamená »nesmrtelnost« básnická. Skonkretněnou ji vidí u Shakespearea. V Anglii všechny časopisy a knihy, kluby a parlament, romány a essaye jsou přeplněny obraty Shakespearových veršů, jeho obrazy a podobenstvími; jeho postavy dělají nebezpečnou konkurenci biblí a v Australii pokládal kdosi zcela vážně krále Leara za patriarchu ze starého zákona. A má Německo takové »nesmrtelné« básníky? Málo, snad jediného Göthea. Schiller již nebyl nesmrtelným za doby prvního romantismu, brzy stalo se opovrhování basníkem Tella dokonce patentem pro Götheovství. A Göthe sám žije jen výborem básní, Wertherem, prvním dílem Fausta, Götzem a Egmondem, Hermannem a Dorotheou, sotva spisy jako Wahlverwandschaften, Tasso, Iphigenie, Dichtung u. Wahrheit, . . .»und nach Wilhelm Meister habe ich neulich einem Universitätsprofessor sich verwundert erkündigen hören«, podotýká vtipně Schönbach. Lessing dle jeho úsudku žije mocně dosud. Herder ztrácí se — ač prý neprávem — vedle Kanta, a Klopfstock je mrtev nadobro. »Nesmrtelnějšími« jsou Grillparzer, Heinrich von Kleist, Uhland.

Zajímavé je mínění Schönbachovo o historickém dramatu. Myslí, že pro Němce je nad míru nesnadné historické drama. Němec nemá takové historické tradice, jako ji mají národové jiní, na př. Angličané. Shakespeare mohl při skladbě svých historických děl počítat na publikum, které mělo pevnou a nadšenou tradici historickou. Anglickému publiku staly se historické povahy již ustálenými typy, jež byly dramaticky již upotřebitelny. Kdyby byl Shakespeare neměl této výhody, byl by sotva napsal své války Červené a Bílé Růže, a kdyby je byl napsal, neměl by býval publika. Takové výhody dramatikové němečtí nepožívali. Mimo Josefa II. a Bedřicha Velikého historických typů Němci žádných nemají, a nemají proto osobního vztahu k starším dějinám. Toto »historické sebevědomí« je dle Schönbacha měřítkem výšky civilisace.

Než přikročme již k rozboru národnosti. V rozboru vídeňského Addisona Schreyvogla-Westa a Grillparzera snaží se professor Schönbach dokázati národnost německo-rakouskou. Jaké obyvatelstvo původně obývalo nynější německé Rakousko není nám známo. Víme jen o prastarém národě Keltů, jimž kdysi celá střední Evropa patřila, víme, že po nich přišli Římané a kultivovali tyto kraje, na ně vtrhli Germáni a zničili římské provincie, pak přišli divoké jízdecké tlupy hunské a nepozorovaně

od severu a jihovýchodu přibývalo obyvatelstvo slovanské. Pak nastává zpáteční návrat Germánů, bajuvarští vévodové zakládají nové kolonie, tvoří vrchní vrstvu společenskou, pod níž slovanští rolníci klidně orbu pěstují částečně se germanisujíce, částečně setrvávajíce při své národnosti. Jest jisto, že německé obyvatelstvo těchto krajů není ryze německého původu. S vládou Babenbergů počíná zde vývoj uspořádaného státu. Biskupství a jiné duchovní ústavy šíří vzdělání, po kterém následuje poesie. Schönbach tvrdí, že již ve 12. století tu existovala silná národní kultura rakousko-německá. Zde nabyly Nebelungy a Kudrun pevné formy, zatím na Rýně a ve Švábsku se přebásňovaly bretonské a francouzské knihy v německé básně. Zde byly ještě zbytky národní lyriky, zatím v západním Německu rytířští pěvci dávno se cvičili v románských strofách.

A zázračným výkvětem této doby je Walther von der Vogelweide. V něm pozdravují nás — praví Schönbach — předkové německé poesie v Rakousku, a on zároveň nám ukazuje vlastnosti, které i dnes tvoří svéráznost našeho kmene národního. Po Waltherovi přichází doba šťastného blahobytu v německých zemích rakouských, vyvíjí se zámožný sebevědomý stav rolnický, města vzrůstají, Vídeň nabývá prvního místa. Poesie této doby je nejvíce satirická, bičuje bujnost života, opičení se po cizinách: chválí prostotu starých předků. Duchovní básnictví napomíná k askesi, avšak bez valného výsledku, kvete píseň lidová, humanisti přenášejí své odbojné učení na university, provozuje se i latinské divadlo. Poesie konečně utlačována je politikou, neboť Rakousko stalo se hradbou západní Evropy proti Turkům. Následkem rodinných spojení dynastie vnikají vlivy portugalské, španělské, italské, nejméně pak francouzské.

Ovšem svérázná, pravá americká literatura — pokud tato je možna — počíná teprve novoanglickým transcendentalismem, dvacet let po poslední válce za svobodu s Anglií a vítězství Jacksonově u Nového Orleansu (8. ledna 1815.) Dřívější duševní život amerikánských kolonií byl koncentrován v Nové Anglii. Literatura byla kalvinistická, rigorosní, v rukou kleru. Aby duchovní uveřejňoval spisy, bylo jeho povinností. Nejvynikajícím spisovatelem této doby je Jonathan Edwards, kterého Schönbach nazývá Kantem kalvinismu. Teprve v našem století vzniká snaha založiti amerikanskou belletrii. Vystupují spisovatelé jako Brown, Washington Irving, Cooper, N. P. Willis a svérázný básník Edgar Allan Poe. Než zde jsou vlivy anglické a německé ještě příliš patrny, to není ještě literatura pravých Jankeeů. Konečně přichází nová, svérázná škola z Massachusetts, starého sídla náboženského vzdělání. Prostřednictvím Cousinovým vzplanula zde vášnivá záliba pro Kanta, Fichteho, Hegela. A výsledkem těchto proudů jsou právě novoangličtí transcendentalisté. Význam »škola« se pro tento nový směr velmi málo hodí: těmto pravým Jankeeům společny jsou více impulsy, enthusiasmus, nálady, city, než určitý program, přesné ideje. Filosofický jejich vůdce je Ralph Waldo Emerson, první jejich umělec Nathaniel Hawthorne. K nim druží se H. G. Thoreau, Leo Lowel, Holmes, Walt Whitman a j. Krásnou knihu o nich napsal Ol B. Frothingham: Transcendentalism in New-England. Tento směr je hlavním předpokladem pro pochopení současné americké literatury.

Teprve od spojení Gottschedova s rakouskými benediktiny počíná působení literatury německé, které hlavně v druhé polovici 18. století je

silné. Na počátku našeho století máme tedy následující hlavní elementy rakouské kultury: pokleslou poesii národní, která soustředěna je ve fraškách, v kouzelných hrách na jevištích předměstí, romanskou poesii, oblíbenou u dvora a ve vysokých kruzích, klassickou literaturu německou a hudbu, která je podstatným prvkem každého vzdělaného Vídeňana. Nejčistším representantem tohoto typu Rakušana je v žurnalistice Josef Schreyvogel-West a v poesii Grillparzer. To jsou zároveň zakladatelé nového, silného, svérázného umění rakousko-německého: Eduard von Bauernfeld, Moriz von Schwind, Frant. Schubert, Ferd. Raimund, E. von Feuchtersleben, Fr. Halm, M. Lenau, Hermann v. Gilm, A. Grün, Adalbert Stifter, Robert Hamerling, Ludwig Anzengruber, Rosegger, Marie v. Ebner-Eschenbach, Ferdinand v. Saar jsou jeho representanti. »Sie alle sind Österreicher, in ihnen allen pulst das Blut des deutschen Stammes, der hier in einem Jahrtausend des Kämpfens und duldens sich eine feste Stätte erobert und seine Sonderart ausgebildet hat.«

Studium americké kultury je jedna z Schönbachových stací sebevýchovy. Kdo zná jeho veliké zásluhy o starou a novou literaturu německou, soudil by, že Schönbach v Americe je dilettantem. Člověk se však brzo přesvědčí, že Schönbach zná lépe Ameriku, než znal na příkl. Taine Anglii. A angličtí literární historikové schválně opomíjejí literaturu americkou jednak ze žárlivosti, jednak z pýchy nad The Old Home.

Moderní autoři američtí jsou i u nás velmi známi; Bret Harte, Mark Twain, Howells, Henry James junior a j. vnikli po celé Evropě i do nejširších vrstev. Pravou americkou specialitou těchto autorů je tak zv. Short Stary: Kratičké obrázky ze života, plné delikatní nálady. Schönbach je přirovnává k náladové krajinomalbě. Sem patří překrásné, effektní líčení přírodní, hlavně ze života ptáků od zoologa Audubona a od Thoreaua. Takovéto drobné beletristické literatury zúčastňují se také velmi mnoho ženy americké. V časopisech amerických je belletrie do polovičky od žen. Literární však cena jejich prací pokulhává. První místo mezi nimi zaujímá Anne Brandstreets. *J. V. Š.*

Zprávy vojenské.

Pro možné zápletky v Asii chceme čtenářům »Naší Doby« předvésti vojenský obsah ruské armády.

Ruská armáda čítá sbor gardy, sbor granátníků a sbor kavkazský (tento má 3 válečné divise), 21 armádních sborů po 2 divisích, mimo tato velitelství nacházejí se ještě divise samostatné; dohromady čítá celá armáda 52 divisí.

Pěchota skládá se z 12 pluků gardy, 16 pluků granátnických, 181 pluků řadové pěchoty, dohromady 209 pluků čítajících 836 praporů.

Střelci dělí se v Evropě a Kavkaze na 1 brigádu gardových střelců, 5 armádních brigád po 4 plucích po dvou praporech, 1 kavkazský pluk po 4 praporech, 1 pluk domorodců po 4 družinách, 8 finských praporů, dohromady 68, ve válce pak 76 praporů.

V Asii nalézá se jedna turkestanská brigáda se 4 prapory, pak dvě zákaspické brigády po 4 praporech, dvě západosibířské brigády po 4 plucích po 2 praporech, dohromady 36 praporů. Řadové vojsko v Asii čítá mimo to ještě 36 praporů. Jízdy čítá ruská armáda 54 pluků dragounských; veškerá jízda jest sestavena v 17 divisí jízdeckých, válečných.

Co se dělostřelby týče, má ruská armáda v Evropě a Kavkazu 52 dělostřeleckých brigád, které dohromady 364 batterií čítají; mimo tuto dělostřelbu má Rusko ještě tak zvanou střeleckou dělostřelbu čítající 24 batterií, pak dělostřelbu hmoždířovou, skládající se ze 7 pluků s 24 batteriemi, pohorská dělostřelba čítá pouze jeden pluk s 3 batteriemi.

Jízdecká dělostřelba včetně kozáků čítá 44 batterií, ve válce pak 46 batterií.

V Asii čítá dělostřelba 30 batterií.

Mimo tyto brigády a batterie má ještě ruská armáda létací dělostřelecký park pro 52 pěších divisí, létací střelecko-dělostřelecký park pro 5 evropských střeleckých brigád, pak 7 létacích hmoždířových, jeden létací park pro pohorskou dělostřelbu, dále 2 západosibířské létací dělostřelecké poloviny parku. Již v míru jsou pro záložní dělostřelecké brigády zřízeny evropské (6) a kavkazské (1) záložní dělostřelecké parky.

Technické sbory v Rusku jsou poděleny v zákopnické brigády (7), které se ze 23 zákopnických praporů (70 setnin zákopnických a 23 telegrafických), 2 záložních zákopnických praporů (6 setnin), 8 mostních praporů (16 setnin) 7 praporů polních inženýrů a 1 praporu železničního

(4 setniny) skládají, mimo to jest ještě jedna železniční brigáda, čítající 3 prapory s 15 setninami.

V Asii jest jeden turkestanský prapor zákopnický (4 setniny), jeden východosibiřský (4 setniny), 1 zákaspický (3 setniny), jedna západosibiřská setnina, 2 zákaspické železniční prapory (10 setnin), jeden jiho-usurský železniční prapor (6 setnin). Ve válce zřídí se ještě mimo tyto výše jmenované pluky a prapory ještě 2 záložní prapory zákopnické (12 setnin) a 3 záložní železniční prapory (12 setnin).

Náhradní sbory skládají se z 16 setnin zákopnických, 4 telegrafních a 4 podrývních.

Záložní armáda čítá v Evropě v míru 17 záložních pěších brigád, které ve válce postaví a zřídí 17 záložních pěších divisí.

V Kavkaze nacházejí se 4 záložní pěší brigády a jeden samostatný prapor (5 setnin), které ve válce 6 divisí armádních a dva pluky po 5 praporech zřídí.

V Asii nachází se 15 kádrů záložních, které ve válce 10 pluků různé síly a 25 samostatných praporů zřídí. Celá záložní armáda čítá v míru 123 praporů a ve válce 653 praporů pěchoty.

Mimo pěchotu má však Rusko i záložni dělostřelbu, jejíž úkolem jest, záložní divise ve válce dělostřelbou opatřiti; v míru čítá 41 záložních batterií, které ve válce zříditi mají 164 batterií.

Náhradní dělostřelba utvoří ze 7 parků nahradních ve válce 18 brigád parkových pro záložní brigády po 6 batteriích a 18 brigád parkových pro záložní brigády po 4 batteriích a 2 parky pro dělostřelbu pohorskou.

Ruská armáda má ještě pevnostní sbory, které jakožto posádka pro pevnosti již v míru, v těchto posádkou leží, sbory tyto skládají se z pěchoty, jízdy, dělostřelby a hradebníků.

V míru čítá pevnostní pěchota jeden pluk Vladivostocký s 5 prapory, 1 pluk Ossovjecký se 4 prapory, 16 pluků po 2 praporech tedy 32 praporů, pak 13 samostatných praporů po 5 setninách, dohromady 144 setnin, ve válce pak čítá pevnostní pěchota 155 praporů. V pevnostech nachází se zvláštní pevnostní dělostřelba, která 55 praporů a 11 samostatných setnin čítá; ve větších pevnostech nachází se ještě 4 prapory obléhací dělostřelby a 16 baterií výpadních. Hradebnický pevnostní sbor skládá se z 11 setnin, pak jsou ještě říční podkopní setniny a 7 telegrafních oddílů pevnostních.

V pevnostech Kowně, Osovjeci, Varšavě (2), Ivangorodu a Novogeorjevsku nacházejí se oddíly pevnostní vzduchoplavby, dále zřízeno jest ještě šest oddílů pevnostních holubů.

Náhradní vojsko má účel, armádu ve válce doplňovati a skládá se z 209 praporů pro pluky řadové pěchoty, gardu a granátníky, pak 7 praporů pro 7 střeleckých brigád, 1 prapor pro Rigu, 6 pro Sibíř, 9 setnin finských střelců a 6 setnin pro plastunské prapory na Kavkaze.

Jízda náhradní má pro každý pluk řadové jízdy zvláštní kádr, který však úplně oddělen jest od tohoto řadového pluku a zcela samostatným bývá; nachází se 21 kádrů s 64 oddíly kádrovými, což odpovídá síle řadové ruské jízdy čítající 10 pluků gardy a 54 pluků řadových.

Souvozí. Celá ohromná ruská armáda má pouze 22 dopravních

setnin, které ve válce v dopravní prapory s 110 setninami se zněni a každá setnina pět dopravních oddílů zřídí. Při celé armádě zřízeno jest ve dva oddíly dělitelné plukovní nebo armádní souvozí, jehož první díl za pluky a druhý díl $^1/_2$ až 8 kilometrů za těmito se pohybuje. Souvozí pro válečné divise jest takřka souvozí III. řádu a pohybuje se až za vojsky naposled.

Poučné sbory, které i při ruském vojsku zřízeny jsou, mají za účel důstojníky a mužstvo různých zbraní odborně vzdělati, právě tak, jako v Rakousku střelecká armádní škola, škola pro šerm, jízdecká a pod.

Pohraniční stráž, ač podřízena jest ministerstvu financí, má svým náčelníkem jenerallajtnanta, pak vlastní důstojnický sbor a mužstvo, které z řadové armády k pohraniční stráži se přidělí. Dnes čítá tento sbor, jehož hlavním úkolem jest, hranice střežiti proti pašování a nedovolenému překročení hranic z 15 jenerálů, 152 štábních, 805 vyšších důstojníků a 36.000 mužů s 13.000 koňmi. Pohraniční stráž dělí se na brigády, které v 10 zvláště určených armádních okresích rozloženy jsou a v 29 brigád sestaveny jsou.

Kozácké vojsko. Každý kozák musí činně 3 až 4 léta sloužiti, starší kozácí jsou povinni mladší již ve své domovině v užívání zbraní vyučovati, ročně odbývají se veliká cvičeni s kozáky-dovolenci; každý kozák má své zbraně při sobě a jest za ně, jakož i výzbroj koňskou osobně zodpověděn.

Kozácké pluky, které nejen z pěchoty a jízdy, ale i dělostřelby se skládají, dělí se na pluky 1. a 2. výzvy, ve válce pod'e potřeby sloučí se v brigády nebo armádní divise; poněvadž však kozácké zařízení kruhům vojenským příliš zastaralým se býti zdá, třeba jest v brzce velikou změnu mezi kozáky očekávati; pluky nosí jména dotyčných krajů, z kterých se mužstvo vybírá, tak ku př. uralský, kubánský, orenburský, astrachánský, krasnojarský, zabaikalský pluk.

Kozácké vojsko čítá 8 (19)[1]) praporů pěchoty, $52^1/_4$ (149) pluků jízdy s 311 (910) sotněma a 20 (40) jízdeckých dělostřeleckých divisí. V míru čítají kozáci as 60.000 ve válce ale 250.000 jezdců.

Zemská obrana, která se pouze z dobrovolníků skládá, kteří vlastními koňmi opatřeni jsou, mají vyjímaje v Asii, kdež plní jakousi službu policejní, malou důležitosť an jejich síla v míru pouze 3—4000 jezdců obnáší.

Domobrana čili opolčení čítá as 5,000.000 bojovníků, pouze o domobrancích nejmladších 4 ročníků vedou se důkladné listiny. Úkolem domobrany jest hlavně pro polní a záložní armádu čerstvé síly dodávati.

Celá ruská armáda dělí se na 24 armádních sborů a jednu samostatnou divisi kavkazskou; vojsko nacházející se v Asii v žádná sborová velitelství sestaveno není.

V Evropě čítáme u pěchoty 52 divisí, 104 brigád, 209 pluků s 836 setninama; jízda čítá 23 divisí (mezi těmito jsou 4 kozácké) s 349 brigádami, $100^1/_3$ pluky a 591 škadronami, dělostřelba má 52 brigád, 364 pěších a 44 jízdeckých batterií divisních; střeleckých brigád jest 10 s 24 pluky a 74 prapory, záložní vojsko čítá 108 pluků pěchoty a 47 batterií

---

[1]) V závorce uvedená čísla znamenají sílu ve válce.

dělostřelby a různé kádry pro jízdu; pevnostní sbory čítají 56 praporů pěchoty podělených na 17 pluků a 13 samostatných praporů, dělostřelby 4 setniny. V Asii jest 88 (125)*) praporů pěchoty, 85 (160) škadron jízdy a 34 (35) batterií.

Síla ruské armády obnáší dohromady ve válce 63.400 důstojníků a 3,460.000 mužů.

V Rusku slouží se 15 let a sice 6 let činně a 9 let v záloze, v Asii pak 7 let činně a 3 léta v záloze.

Vrchní velení nad celou armádou má sám car, který ve válce, když do boje sám netáhne, zvláštního vrchního velitele jmenuje. Důstojnické gáže byly právě v tomto roce o dosti veliké obnosy zvýšeny. Co se umístění vojska v kasárnách týče, bydlí ještě za naší doby přes $10^0/_0$ mužstva mimo kasárna u občanů, jmenovitě jest to jízda, která ponejvíce ve vesnicích se nachází.

Záložníci povolávají se na 2—4 týdny do zbraně vždy po 5 letech. Ruská armáda může mimo jiné i výtečně sepsanými a srozumitelnými předpisy pro vojsko se chlubiti; oděv ruské armády jest čistě národní z temně zeleného sukna bez knoflíků, veškeré vojsko má za obuv boty.

Místo tlumoku u nás užívaného jest zavedena taška, která se přes pravé rameno zavěsí.

Výdaj na celou armádu obnáší skoro 289 s válečným loďstvem až 356 millionů ročně. *Jk.*

---

*) V závorce uvedená čísla znamenají sílu ve válce.

Úvahy a kritiky.

Dr. G. Jellinek, **Allgemeine Staatslehre**, str. 706 Berlín 1900:

Prvý svaz. díla: Das Recht des modernen Staates; v II. sv. bude státověda speciální s hlavním zřením k ústavě říše německé. Jellinek náleží k modernějším, pokrokovým státovědcům německým, jak to dokázai svými spisy staršími, zejména obhajováním subjektivního práva veřejného t. j. učením, že individuum má (přirozená) práva politická. Tento názor, jeví se také velmi určitě a znatelně v celém spisu novém. Pro poučení státovědecké a politické spis Jellinka hodí se právě u nás velmi dobře. *S.*

Dr. H. Rehm, **Allgemeine Staatslehre**, Freiburg i B., str. 360 1899.

Rehmův směr státovědecký je kompromissem mezi konservatismem a pokrokem a také mezi methodou čistě právnickou a politicko-filosofickou: v praxi spis vypadl příliš historicky, jsa na mnoze snůškou rozmanitých učení starších, doplňuje takto druhý nestarý spis autorův: Geschichte der Staatswissenschaft, 1896. Tvoří svazek veliké sbírky založené Marquardsenem: Handbuch des öffentlichen Rechte der Gegenwart. *S.*

A. Esmein, **Éléments de Droit constitutionel** français et comparé. 2. vyd. str. 783, Paříž 1899.

Autor je známý akademický učitel v Paříži a jeho spis je typ francouzské officiální státovědy a státního práva jak se v učebnicích podává pod názvem práva konstitučního. Skládá se z základů ústavních a správních; Francouzové nemají státovědy a státního práva podle klassifikace německé u nás zobecnělé. V knize vyniká partie o suverenitě, kteréžto učení ve Francii od časů Bodinových je jaksi národni.

Od Esmeina je také učebníce dějin práva francouzského: Cours élémentaire d' histoire du droit français, 3. vyd. 1898. *R.*

M. Hauriou, **Précis de Droit administratif et de droit public général**, 4. vyd. 1900.

Učebnice francouzského práva ústavního a správního, velmi prakticky provedená. *R.*

Dr. M. Kulisch, **Beiträge zum oesterreichischen Parlamentsrecht**, Leipzig, 1900.

Autor je žák Jellinkův; probírá rakouský parlament na základě novější literatury, kritika není příliš pronikavá. *T.*

J. W. Burgess, **Political Science and Comparative Constitutional Law**, 2 sv. Boston a Londýn, 1898—1900.

Pokus státovědy americké t. j. autor by rád psal se stanoviska amerického a methodou zvláštní americkou; nemyslíme, že se mu to dost podařilo, neboť vidět ve spise příliš vliv státovědy německé. Autor srovnává ústavy hlavních států: Ameriky, Anglie, Francie a Německa a na

tomto základě pak podává všeobecnou vědu státní; při tom si dává mnoho záležet, aby náležitě odlišil stát a vládu. *R.*

Ernst Mayer, **Deutsche und Französische Verfassungsgeschichte** vom 9. bis zum 14. Jahrhundert, 2 sv., 1899.

Srovnávací studium staré ústavy německé a francouzské a vlastně také římské (zbytku římských institucí); srovnání provádí se velmi podrobně a s velikou znalostí literatury, také francouzské: *R.*

G. Schmoller, **Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre.** I. sv., Leipzig, 1900.

Schmoller, hlava ekonomistů t. zv. historických, podává tu ve formě učebnice výtěžky své 36leté činnosti akademické. Můžeme spis jen doporučit a vřele doporučit a zejmena proto, že jeho studiem pochopí se těsná souvislost hospodaření s ostatním životem společenským, hlavně s mravy, mravností, právem, státem a s národností. Hospodaření se stopuje v plnosti kulturního vývoje. Druhá část spisu (tiskne se již) bude přímo extraktem kulturních dějin civilisovaného člověčenstva. Ke každé kapitole citovány jsou hlavní spisy, výběr jejich je dobrý a praktický. Totéž platí o rejstříku věcném. *D. G.*

L. Combothecra, **La conception juridique de l' Etat**, 1899.

Spis charakteristický, jistě nápadný pro francouzskou literaturu; tím totiž, že poučuje své krajany o čistě právnické methodě státovědecké, kteréžto methody u Francouzů posud je po skrovnu. V tom jeví se značný vliv německé vědy na Francouze. S té stránky spis také má interes politický, jak totiž Francouzové počínají se na Němce dívat jinak, než velí kodex nacionalistický. *S.*

Dr. S. Rádo-Rothfeld, **Die ungarische Verfassung**, geschichtlich dargestellt, Berlín, 1898.

Praktický a vhodný přehled (na 212 str.) vývoje uherské ústavy. *Ph.*

P. Natorp, **Sozialpedagogik.** Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinsschaft, Stuttgart, 1899.

Docela správné počínání socialisovat paedagogiku, abychom to řekli jedním slovem. Stanovisko kantovské. *F.*

Fr. Paulsen, **System der Ethik** mit einem Umriss der Staats- und Gesellschaftslehre, 2 sv. 5 vyd., Berlín, 1900.

Soubor ethických pravidel a zvyků, jimiž se dnes (v theorii!) řídí vzdělanectvo evropské — tak asi by se mohlo říci, kdyby stanovisko Paulsenovo nebylo Kantovsky německé. Autor podává dějiny mravních názorů (Řekové — křesťanství — přechod antiky do křesťanství — středověk — doba moderní) a soustav ethických. Po poměrně stručném výkladě zásad a hlavních otázek ethických čteme praktickou část ethiky (poučení o způsobu života), následuje pak část sociologická o rodině, přátelství, životě hospodářském (hlavně o socialismu) a státě. *F.*

ZPRÁVY.

Ženy připuštěny k řádnému studiu mediciny. Zaznamenáváme tuto již opozděnou zprávu vlastně za tím účelem, abychom se opřeli těm, kteří proti studiu žen uvádějí důvod z konkurrence. Klademe tímto odpůrcům ženského studia otázku: Kdo vyživí ženy nestudující? Odkud berou prostředky své výživy? Patrně od mužů, jestli si nemohou vydělávat samy a tudíž musejí úsilněji konkurovat ti mužové (otcové, manželé, bratří atd.), kteří se o nezaopatřené ženy musejí starat. Argument, že studující ženy ohrožují budoucí generace je přímo směšný, považíme-li, že odpůrcové ženské práce vědecké, k níž se hlásí počet praskrovný, klidně snášejí, že tisíce žen, ba milliony žen a dcer dělnických, živnostníků, rolníků atd. již dávno pracují jako mužové.

Dělnické byty. Praktického řešení otázky té podjala se společnosť »továrny na anilinové produkty a sodu« v Ludwigshafenu na Rýnu. Založena r. 1865 měla tehdy 30 dělníků, kdežto v r. 1898 čítala 100 chemiků, 30 inženýrů, 230 obchodních úředníků a asi 4900 dělníků; celá výměra obnášela 850.000 m^2, z čehož připadá na zastavenou plochu 246.000 m^2, na níž stojí 284 tovární budovy, 78 úřednických a 492 dělnic. obydlí. Tato nalezalí se západně továrny na volném terénu, jenž je k západu a severu zcela otevřený. Celá dělnická kolonie zaujímá 24,000 m^2 a bydlí tu (r. 1899) celkem 492 rodiny se 2900 osobami ve 123 domech (jednopatrových). Každý dům stojí o sobě, v zahrádce, a je rozdělen ve 4 byty, z nichž každý má svůj zvláštní vchod a zahrádku. Dělnické obydlí sestává ze 2 síní, 1 komory, 1 kuchyně, 2 sklepů a 120 m^2 zahrady; dozorcovo obydlí má o 1 síň více. Ovšem v některých, zvláště starších domech nebylo tohoto rozdělení, ale přece má každý byt 2, resp. 3 obývací místnosti. — Nájemné, jež še sráží hned ze mzdy, obnáší týdně M 1·59—1·8 (= asi 100—112 K ročně), pro dozorce M 2·3 (= asi 238 K ročně) což je asi $^1/_3$ průměrného nájemného v místě obvyklého. Továrna hradí ze svého náklad na udržování (asi 35.000 M ročně); jen občas jsou povinni obyvatelé dáti si síně malovati. — Náklad na domky obnášel okrouhle 2 miliony marek.

Na jiném podkladě vznikly dělnické kolonie v München-Gladbachu (v Rýnské provincii). Město to vyniká velikým průmyslem a čítá 55.000 ob., z nichž více jak třetina přináleží stavu dělnickému. V r. 1869 utvořila se tu akciová společnost pro stavby dělnických obydlí s kapitálem 90.000 M., jenž vzrostl do r. 1898 na 330.000 M; dividenda obnášela až 5%, dnes vyplácí se dle usnesení 4%, ale tvoří se reservní fond 10% kapitálu základního se rovnající, jehož se má k dobročinným zařízením použiti. Do konce r. 1898 vystavěla společnosť 479 domů, v nichž bydlí

asi 5000 lidí. Domy jsou systému kotážového, vždy dva a dva k sobě přistaveny, ale tak, že každý byt má svůj přímý vchod a svoji zahrádku. Domky jsou jednopatrové; byt má 5—7 místností, sklep, půdu atd.; v přízemí je kuchyně, resp. obytní pokoj, záchod, v patře ložnice a ostatní místnosti. Základní plocha domku menšího je $24\frac{1}{2}$ m^2, většího 34—35 m^2. — Domky jsou rozloženy dle potřeby v různých částech města; největší skupina má 167 domků. — Společnosť domky prodává. Cena v l. 1895—97 činila domku s 5 místnostmi kol 4000 M (4800 K), se 7 síněmi 4700 M (5600 K). Podmínky prodeje jsou tyto: Při uzavření koupě složí kupec $7\frac{1}{2}$ % kupní ceny; pak platí jaho nájemné ročně 4% ze zbytku a na amortisaci tolik, aby celý roční poplatek činil $7\frac{1}{2}$ % kupní ceny; než se splatí $\frac{1}{3}$ ceny té (což je asi po 6 letech), mají obě strany právo výpovědi; přestane-li takto nájem, vrátí se nájemci zbytek, jenž zbude po po odečtení ročního nájemného obnosu $5\frac{1}{2}$ % kupní ceny a jiných nákladů (daní, oprav a p.) z toho, co posud zaplstil, a to se $3\frac{1}{2}$ % úroky. — Ze 463 domů bylo již definitivně prodáno 130 a pouze 83 byly pronajmuty. Amortisace při hořením placení provede se v 17 letech, kdy tedy dělník nabývá majetnictví.[1]) (Nedala by se i u nás zříditi takováto akciová společnosť, jež do počátku nepotřebovala by velikého kapitálu?)

Dr. Vl. Prngr.

Vypsání ceny. Filosofická Jednota v Praze vypisuje cenu padesáti korun, p. JUDrem Fr. Voldanem, advokátem v Českém Brodě věnovanou za nejlepší práci o pojmech mravu a práva se zřetelem k etymologii názvů těch v různých jazycích. Práce nepřesahuj dva tiskové archy. Dostane-li se ceny práci úplně všem podmínkám vyhovující a k uveřejnění připravené, přičiní se Jednota o její publikaci. Práce konkurenční budte zaslány anonymně s adressou autorovou ve zvláštní obálce uzavřené a heslem opatřené starostovi Jednoty Filosofické, prof. Fr. Čádovi (Praha-II., Smetanova ul. 8a) do konce února 1901. O udělení ceny rozhodne porota výborem Filosofické Jednoty zvolená.

O tuberculosních bacillech v másle vědecké pojednání uveřejnila Lydia Rabinovičova v časopise »Deutsche medicinische Wochenschrift«. Protože je práce obsahu hygienického zmíníme se o ni blíže. Statistické údaje o nálezích tuberkulosních bacillů v másle neshodují se. Schuchardt nalezl ve 2%, Roth v 10%, Brusoferro v 11% a Groening dokonce v 47% vzorků vyšetřovaných zárodky tuberkulosy. Obermüller znepokojil naposled obecenstvo zprávou, že ze 14ti vzorků bakteriologicky vyšetřovaných všude nalezl bacilly tuberkulosní. Autorka zkoumala 80 vzorků másla, které koupila v rozmanitých obchodech s máslem a stáncích tržiště. Bádání svá prováděla v Kochově laboratoři. Z nich ani jednou nepodařilo se na výživných půdách bakterie souchotiny vzbuzující vypěstovati. Když však částky másla byly vpraveny morčeti do těla, vyvinuly se u něho změny, v nichž drobnohledem nalezaly se bacilly tuberkulosním sice podobné, ale od nich v ohledu chorobotvorném odchylné. Tyto bakterie másla nejsou bacilly tuberkulosní Z tohoto bádání Rabinovičové vysvítá, že pravdu měl Schuchard řka: vyskytují-li se vůbec tuberkulosní bacilly v másle, je to nález velice vzácný.

[1]) Referováno dle práce dra. J. Marcusa ve Viertelj. f. öff. Gesundth. XXXI. sv.

O významu umění ve vývoji.

Podává dr. Frant. Krejčí.

(Pokračování.)

Aby tedy selhávající pud upravila a uvedla opět jeho působnost v ten směr, ve kterém prospívá konečnému cíli, příroda dala nejvýše vyvinutým individuím sebevědomí a s ním jistou dávku samostatnosti vůči neodolatelné nutnosti, s níž vývoj jde ku předu.

Jako však nutno za to míti, že úmyslná činnost člověka a všechno, čím zdánlivě samostatně zasáhá v průběh vývoje, má býti v souhlase s cílem tohoto vývoje, tak není vyloučena možnost nesouhlasu, takže člověk může na základě uvědomění a poznání jednati cíli vývoje na příč, takže zrovna jako pud, tak i sebevědomost, místo aby vývoj usnadňovala, umožňovala, jej zdržuje, ba znemožňuje. Jako se mýlí pud, tak může se i rozum mýliti, čehož doklady uváděti bylo by zbytečno. Má-li však a musí-li vývoj jíti určitým směrem, pak jest třeba zase něčeho, čím by rozum na scestí zbloudivší byl napraven a to zase děje se působením téhož pudu, jemuž byl rozum původně dán na pomoc. Pud a rozum jsou dvě vzpružiny všeho dějství, v němž má účast tvorstvo uvědomělé, pud a rozum jsou hybla vývoje člověka jednotlivého i společenských celků. Rozum pomáhá pudu a pud udržuje rozum ve směru odvěkou nutností vykázaném.

Řeknu-li nyní, že umělecké tvoření jest pudové, instinktivní, jest tím rázem osvětlen poměr jeho k činnosti rozumové a význam jeho ve vývoji.

V uměleckém tvoření přicházejí opět k platnosti ony skryté základní síly, jimiž řídí se vývoj v určitém směru a jichž působnost v člověku byla nesprávným t. j. celkovému účelu se příčícím rozvojem rozumnosti utlumena. Co nesprávným užíváním volnosti bylo pokaženo, to má instinktivním vlivem umění býti napraveno. Vůli lidské, která zvráceným vedením rozumovým ochabuje, skrze

umění dostává se podpory, aby stačila na vykonání úlohy, která jí náleží ve vývoji celku. Umělecký výtvor má obsahovati korrektiv lidských snah; jím působí to neznámé, co řídí osudy veškerenstva, na nás, abychom našli zase pravou cestu, od níž jsme se odchýlili. Umělecký výtvor tedy ukazuje, kam máme zaříditi svoje úmyslné konání a tím zároveň, kam vývoj směřuje, čeho je potřeba, co zde není, a co by mělo býti, a jak by to mělo býti. Umělecký výtvor je tedy vzor, je ideál a vzhledem k tomu možno umění pojímati jakožto *pudovou anticipaci vývoje,* což si dovoluji předkládati jakožto definici umění se stanoviska, s něhož jsem si předsevzal o podstatě umění pojednati.

A nyní již opusťme abstraktní sféry, v nichž jsme přespříliš snad prodleli, abychom se stanoviska podané právě definice se přesvědčili, zda-li možno tak vše, co umění se týče, pochopiti a aspoň některé hlavnější záhady s tím souvisící uspokojivě rozřešiti.

O tom asi nebude sporu, že umělecké tvoření děje se na pudovém základě čili do jisté míry instinktivně. Můžeme v té příčině odkázati na obecné skoro ponětí o geniovi, v němž spatřuje se vrchol umělecké činnosti, jehož díla jsou výkvětem umění. O něm soudí se obecně, že tvoří svá originální díla nevědomky v jakémsi stavu nadšení, extase, vytržení, v němž zapomínaje své lidské bytosti, jako by žil na okamžik v jiném světě, v němž povznáší se smělou předtuchou nad přítomnost a skutečnost, zjasněným hledem proniká závoj budoucnosti a odkrývá lidstvu pravdy, jichž hlemýždí postup vědy dochází teprv po dlouhých létech. O něm bájili, že z něho mluví nějaká vyšší mocnost; neboť nemohli pochopiti, odkud se mu dostává duševních darů, jimiž vyniká nad obyčejného člověka a věděli, že nižádným způsobem nelze nabyti vlastním přičiněním toho, co umělce činí umělcem, toho, co zbude, když z jeho činnosti odejmeme vše, čeho lze nabyti studiem, napodobením, pílí, cvikem. Takovýto genius, t. j. tento obyčejný pojem genia, kryje se s pojmem umělce ve smyslu naší definice a k němu odkazujeme, nikoliv k tomu zástupu drabantů, duchů menšího a nejmenšího řádu, kteří v potu tváři spějí ve stopách geniem naznačených. Neboť jen takový geniální umělec může zastati úlohu, která přisouzena jest umění ve vývoji, a ti ostatní imitatores servum genus mají úlohu jinou: šířiti myšlenku jím pronesenou, pochopiti ji a nésti v kruhy nejširší, opakovati jeho slova, až je uslyší všichni a až proniknuvše do srdce všech, k nímž byla mluvena, pohnou je k činům, které obmýšlela příroda, když zplodila genia. Ti ovšem kráčejí již vědomě směrem geniem naznačeným, jejich tvoření jest

uvědomělé; avšak v tom, že geniovo dílo je vábí a nadchne a k činnosti povzbuzuje, že se jím dají vésti, unášeti, jest také patrna instinktivnost uměleckého tvoření; v tom ohledu slouží nevědomky témuž vývoji jako tvorba geniova.

Avšak tím ještě není vyčerpána instinktivní stránka umění, pohlížíme-li naň se stanoviska vývoje; neboť nejen tvoření umělecké děje se instinktivně, nýbrž také účinek díla uměleckého na ostatní lidstvo jest instinktivní. Má-li míti tvoření umělecké žádaný účinek, t. j. má-li umělec získati nás pro to, co nám chce říci nového a má-li příroda skrze něho dosáhnouti, aby obrátila vývoj v určitý směr, musí také v nás vnímáním uměleckého výtvoru vzbuditi se pudoví činitelé našeho nitra, kteří tvoříce základní vrstvu naší bytosti a nejvydatnější zdroj motivů našeho jednání docházejí uvědomění pouze vlnou citovou. Umění musí působiti na cit, umělec musí mluviti k srdci našemu, v němž city se tají, aby tak nabyl bezprostředního vlivu na naši vůli, aby námi pohnul i přes odpor instance rozumové, která vůli dala směr nesprávný.

A klíč k srdci našemu našlo instinktivně umění v tom, co nazýváme krásným. Co jest krásno? Abstraktum pouhé, znamenající vlastnost jistých jevů, které se nám líbí. Není to výrazem vlastnosti, pro kterou se nám líbí; nýbrž té okolnosti, že se nám líbí. Krása sama o sobě není nic, jsou jen předměty libost vzbuzující, k vůli kteréž vlastnosti my si jich všímáme, po nich toužíme, jich dosíci hledíme, aby ten dojem libosti trval co nejdéle. Proč se nám líbí, proč po nich toužíme, to nedovedeme říci, to si nedovedeme vysvětliti, my můžeme pouze v nějakých formulkách vědeckých si to uvědomiti, uvésti to v souvislost s jinými duševními stavy. Můžeme na př. říci, že se nám něco líbí proto, poněvadž to podporuje činnost organismu a tím přispívá našemu životu — známý teleologický výklad počitkového přízvuku; — tím jsme však nepověděli příčinu libosti, nýbrž pouze konstatovali, že dojmy sloužící organismu jsou příjemné, že se líbí; ale ten cit sám jsme tím nevysvětlili, ten je instinktivní. Zde podléháme pudu a proto je marno chtíti libost, krásu definovati a ještě marnější na tom základati nějakou vědeckou theorii, třeba se jmenovala aesthetika. Než nezabíhejme. Chtěl jsem říci pouze, že to, co nazýváme krásným, co v nás budí zálibu, co se nám líbí, jest klíčem k srdci našemu, v němž rozum city spoutány drží, klíčem, jenž umělci jest dán přírodou, aby měl přístup k vůli naší, kde nejsnáze a nejúčinněji lze na ni působiti uvolněním instinktivních jejich zdrojů. Proto říkáme, že dojem uměleckého díla jest bezprostřední anebo, že má býti bezprostřední: má nás unésti,

uchvátiti, aniž bychom se starali proč, má nás uvésti v stav, v němž oddáni dojmu, okouzleni jeho krasami, jsme s to, abychom porozuměli, co nám umělec říci chce, abychom jej pochopili a s ním souhlasili. Proto jsem řekl, že také ve vnímání uměleckého výtvoru jeví se instinktivní podklad umění, kteroužto vlastnost jsem vytknul jako charakteristický znak jeho v definici výše uvedené.

Nyní můžeme dopověděti, co jsme napověděli o pojmu krásy a krásného. *Krása*, o jejíž podstatě nic není známo, *jeví se tedy prostředkem*, kterým umělec instinktivně hledí dosíci úkolu, jaký má umění ve vývoji; jest podmínkou uměleckého tvoření, ale nemůže býti činěna jeho cílem. Umělecký výtvor je vždy krásný, líbí se nám a kdyby nebyl krásný, nebyl by uměleckým výtvorem, avšak není tu proto jen, aby se nám líbil, má účel jiný. A proto nesmí umělec v kráse spatřovati svůj cíl, nesmí se chtíti jen líbiti a který umělec obmezuje svou snahu na to, není pravým umělcem; ten pouze lichotí pudové stránce naší přirozenosti anebo vzbuzuje obdiv svou dovedností a ne uměním. Jest ovšem požadavkem, aby umělec dovedl vytvořiti něco, co se nám líbí, tato možnost jest vůbec podmínkou umělecké tvorby a vyskytováním se této možnosti počíná vývoj umění. Dokud nedovedl člověk krásných předmětů tvořiti, dotud nemohlo o umění býti řeči a kdo to nedovede, i kdyby měl nejmohutnější dar anticipace vývoje, není umělcem. Proto snaha dovednost tu si zjednati je prvním projevem, zábleskem uměleckého povolání. Než jako jinde, tak i zde nastává přesunutí hodnoty. Jako lakomec zapomíná, že peníze jsou prostředkem k něčemu jinému, a v hromadění jich nachází cíl svého snažení, tak i mnohý nadaný člověk ve snaze po dovednosti umělecké spatřuje jediný cíl umění a stává se virtuosem, nikoli umělcem. Myslím však, že takový výtvor, při němž nic jiného nemůžeme chváliti než dovednost, techniku, na př. v ovládání barev, tónů, v napodobení vynucujícím téměř zdání skutečnosti, není důkazem nadání uměleckého, není projevem umění. Nejpatrnější jest to u tak zvaných interpretujících umění: na výkonném hudebníku a herci. Jejich výkony jsou nezbytny, aby skladba nebo báseň dosáhla svého účinku a na jejich dokonalosti namnoze účinek ten závisí; avšak přece cítíme, že úloha jejich jest vůči skladateli podřízenou, že jsou jejich krásné výkony pouze prostředkem v rukou umělce skladatele a protestovali bychom, kdyby se poměr skladatele a výkonného umělce pojímal obráceně; a kdekoli pozorujeme, že skladba má být prostředkem, aby vyniklo umění herecké, anebo aby zastkvělo se nadání operního pěvce, mluvíme o úpadku uměleckého vkusu anebo aspoň o nedostatku

uměleckého vkusu. Tím se nesnižuje nikterak význam těchto podružných umění, neboť, jak praveno, jsou nezbytnou součástkou celku hudebního a dramatu, nezbytnou podmínkou, aby umění tato dosáhla svého účelu. A podobně nesnižuje se význam krásy, pokládáme-li ji za prostředek a ne za cíl uměleckého tvoření. Na úplnější ještě dotvrzení toho vizme krásu, jak se vyskytuje v přírodě. Odtamtud vlastně se jí teprv umělci učí, odtamtud poznávají její účin na člověka a přece je patrno, že přírodní krása není samé sobě účelem. Ty krásné okotěšné květy mají lákati hmyz jasností svých barev, aby pomáhal aktu plození; ty libé zvuky ptačích hrdel slouží podobnému účelu; krásná těla umožňují zdokonalení rasy a ten požitek, který má oko vnímavé pohledem na krásnou krajinu, na klenbu nebeskou, tu krásu, kterou nechává odtamtud na sebe působiti, tu si tam teprv člověk dal sám a cítí ji, pokud si ji tam dal sám; neboť jenom associace představ, upomínky temné neb jasnější, jež se tím pohledem vzbuzují, a jen, pokud se vzbuzují, jsou příčinou záliby. Proto tak mnohá mysl zůstane pohledem takým nedotknuta a na druhé straně zase mnohý vidí v přírodě jen krásu. Nuže a tato krása, nedostižená napodobením umělců výtvarných, nevystižená obrazy básníku slouží vývoji — proč by to bylo snížením krásy, kdybychom i v uměleckém výtvoru ji pokládali za prostředek k něčemu jinému? Ano, pravý význam umění pochopíme jen, vidíme-li podstatu jeho v anticipaci vývoje. Tvoření krásna jest sice nezbytným prostředkem k tomuto účelu; kdyby však bylo samo účelem, pak by příroda byla největší umělkyní a nepochopili bychom, proč by člověku nemělo postačiti to krásno, jež jest v přírodě a jehož nedostihne lidská dovednost.

Zní to však opravdu nezvykle: pudová anticipace vývoje! Vzpomeneme-li při tom na Dvořákův slovanský tanec, na zátiší virtuosně malované, na zdařený portrait, na poprsí umělecky provedené, na krásnou budovu — těžko tam tu anticipaci uvidíme anebo ji snad ani neuvidíme, ač to jsou uznané výtvory umělecké. Musíme na to pohlížeti jinak. Připustíme-li především v souhlase s obecným míněním, že umělec má ideál t. j. že má nějakou myšlenku, ideu, kterou chce výtvorem svým vyjádřiti a přidáme-li k tomu s našeho stanoviska, že tato idea mu byla vnuknuta instinktivně: pak již spíše pochopíme, že tato myšlenka může býti anticipací vývoje. Není třeba, aby umělec si této vlastnosti své idei byl vědom, nepotřebují to ani pochopiti hned ti, k nimž se přímo obrací; avšak pozorujeme-li umění v celku a přirovnáme-li vývoj jeho k povšechnému vývoji vzdělanosti, pak musí býti patrna.

Říkáme- li o geniovi, že předstihuje svou dobu a je-li známým faktem, že mnohý geniální výtvor bývá pochopen teprv generací pozdější, je to dokladem naší theorie. Kdyby výtvor jeho nebyl anticipací vývoje, buď by musel býti pochopen rázem od současníků, anebo by zůstal vůbec nepochopen i v dobách následujících. Říkáme-li dále, že básníci jsou věštci, že jsou učiteli svého národa, nebo celého lidstva, je tím opět anticipování celého vývoje naznačeno. Když je národ v ponížení, pějí mu hymny na slavnější minulost, aby vznítili jeho sebevědomí, podněcují jej k činům, ukazujícé vzor, neboť verba movent exempla trahunt; když společnost jest rozrušena, pozvedají varovný hlas a líčí v dílech svých zhoubné následky vášní rozžírajících svazky společenského řádu, staví současníkům zrcadlo před oči, aby se vzpamatovali a prohlédli, dokud je čas; bojují umělci proti předsudkům perem, štětcem, dlátem, zpěvem, hájí pravdu a pomáhají pravdě k vítězství. Oni nejspíše ujmou se potlačených a u nich nejvíce najdeš spravedlnosti uprostřed rozzuřených vášní plemenných, náboženských; oni vycítí nejdříve, co se rodí a připravuje v lůně přítomnosti, čeho jsou srdce sice plna, ale čemu rozum nerozumí a pochopivše instiktivně hlas přírody povědí světu, oč běží; pomohou myšlence k uvědomnění a připravují věky příští. Ovšem jsou i neumělci, kteří v tomto smyslu předstihnou svůj věk a anticipují vývoj; avšak umělec jest povolán, aby současníky k tomu ideálu povzbudil, by je vedl směrem pravým a k tomu jej obdařila příroda smyslem pro krásu a nadáním tvořiti krásu, aby skrze ni, jak jsme již připomněli, nabyl vlivu na srdce lidí a tím na jejich vůli. Učená pojednání třeba o sto věků anticipovala vývoj, zůstanou bez účinku, nedostane-li se myšlenka v nich obsažená v lid a to je úkol především umělců, kteří mají prostředky, aby přivedli sémě ideí ke vzrůstu v nitru lidském. Jsou myšlenky, na něž nestačí rozum obyčejného člověka, jež srozumitelnými učiniti nestačí řeč a ty činí umělec přístupnými vyjádřiv jemluvou svého umění. Jeho výtvor mluví k srdci, vzbuzuje cit a dokáže více než dlouhé výklady; ba některé představy nedají se ani jinak sděliti než mluvou umění. — Když takto na věc pohlížíme, není-liž význam umění pro vývoj ohromný a lze-li vznešenější účel uměleckému tvoření vytknouti, než aby prostředkem krásy bylo vůdcem na dráze vývoje? než aby výtvor umělecký byl ideálem, vzorem, k němuž mají se nésti snahy lidstva?

Pohledněme na jednotlivé uměny, abychom poznali, zdali a jak se v jich historii tento vznešený cíl uskutečňuje. Jest již z předu patrno, že ne všechny stejným způsobem tomuto cíli sloužiti mohou,

že nemůže každá uměna anticipovati stejný ideál; neboť poskytují různé prostředky umělci. Co se architektury týče, mohl by vzniknouti spor, má-li se vůbec považovati za umění v tom smyslu, jak odlišuje epitheton artes liberales — krásná umění — od ostatní činnosti a dovednosti. Při architektuře převládá od jejího počátku moment praktický a jsou mnozí, kteří je jako užitečné umění vyřazují z oboru výtvarných umění, v němž je jiní kladou na první místo.

S našeho stanoviska jest patrno, je činnost, při níž hlavní věcí jsou zřetele praktické, nemůže míti toho instinktivního rázu, který připisujeme tvorbě umělecké, aniž ideálu, jenž by anticipoval vývoj v některém směru. Praktický zřetel je dán z předu, stavitel si ho musí býti vědom, jemu vyhověti jest jeho úlohou a v její rozřešení záleží cena díla, umělecká sláva, na něco jiného není ani času ani příležitosti. Výtvor stavitelský může býti krásný; avšak je zřejmo, že krása slouží zde buď sebezáchově anebo jest přídavkem, doplňkem díla netvoříc jeho podstatu, s čímž souvisí, že stavitel béře na pomoc uměny jiné. Ale v jednom oboru jeví se architektura uměním nepopíratelně, pokud budujíc chrámy slouží kultu. Z počátku sice i zde byl praktický ohled vším. Chrámy vznikly z náhrobků jako příbytky nejprvé duší zemřelých pak božstev, jež si člověk myslíval v takových poměrech a s takovými potřebami jako sebe sama a vedle toho byly shromaždištěm ctitelů při obřadech, kterýmžto požadavkům stavitel vyhovoval s řemeslnou vypočítavostí. Čím se však stávala představa o bohu vznešenější a ideálnější, tím větší a nesnadnější byl požadavek vzbudovati bohu příbytek důstojný a čím více se prohluboval náboženský cit, tím více bylo příležitosti a pobudky k instinktivnímu tvoření. Stavitel, chtěl-li důstojný chrám vzbudovati bohu všemohoucímu, všudypřítomnému, tím samým snažil se na př. ideu vznešenosti, všemohoucnosti boží svým dílem vysloviti a stával se umělcem v našem smyslu, neboť výtvor jeho hlásal výmluvněji, co člověk nemohl pochopiti anebo co z těžka chápal z řečí hlasatelů slova božího. Jako mnohého člověka teprv pohled na mohutné výjevy přírodní naučí se modliti dávaje mu cítiti vlastní malomoc a převahu síly nadpřirozené, tak se cítí člověk v posvátných prostorách velebného chrámu bohu blíže, neurčitá představa o stvořiteli světa přechází v cit zbožnosti, v němž netroufáme si pozvednouti oči k němu, ale spínáme ruce k modlitbě. Pochopujeme, že stavitel proniknutý tímto citem pokoušel se vystihnouti svým dílem ideál o bohu; instinktivně hleděl, aby ohromností hmoty a smělostí jejích nakupenin, lepostí forem anebo tajuplností

uspořádání dílo samo praesentovalo se příbytkem boha, a jako z úpravy příbytku soudíme na jeho obyvatele, tak vycítil zbožný člověk v chrámě, co chtěl tvůrce jeho naznačiti. Proto každý pokus o vystižení ideálu božstva architektonickými prostředky jest krokem na dráze vývoje, každý výtvor, jenž takto člověka povznáší k představě nejvznešenější, k níž by sám nedospěl, jest anticipací vývoje. Proto také vývoj stavitelství chrámového u Řeků, Indů, Egypťanů, Mexikánů, Židů odpovídá vývoji jejich náboženství a ještě dnes slyší pozorovatel mohutných rozvalin starých chrámů tlumený hlas slov, jimiž tu mluvíval Bůh k lidu svému a pochopí z nich lépe, jakou měl představu o bohu ten. kdo chrám budoval a kdo v něm obřady konal, než všemi popisy a líčeními mythologické vědy.

Podobně musíme vývojový význam sochařství shledávati na půdě náboženské. Souhlasím s těmi, kdo jako Parker nalézají původ sochařství v modloslužbě; neboť tomu nasvědčují dějiny vzdělanosti. První skulptury byly sošky bohů a je pochopitelno, že v tom byl impuls vývoje technické stránky tohoto umění, jakož i zárodek instinktivní tvorby umělecké. Na stupni náboženského vývoje, který nazýváme fetišismem, musel člověk míti boha v rukou, nepostačila mu pouhá představa o mocnosti nadpřirozené či lépe nebyl jí ještě schopen. Člověk chtěl míti jistotu, že oběti, které přinášel, nejsou nadarmo, a té si zjednati troufal pouze u boha viditelného, u modly; proto potřeboval idol, kdežto nějakou podobu člověka si stvořiti nebylo nikde popudu. Vždyť předkové stávali se duchy a bohy a tudíž nebylo příčiny snad vypodobňováním památku jejich uctívati, v kteréž okolnosti někteří spisovatelé spatřují původ sochařství. Poněvadž pak duchy a božstva představoval si člověk na tom stupni nadané silami a schopnostmi nadpřirozenými, hleděl to naznačiti i na svých modlách. Lidská podoba nebyla tu nezbytným požadavkem, neboť k vyjádření sil nadpřirozených t. j. nadlidských hodily se údy těl zvířecích lépe a v té kombinacl zvířecího s lidským vyčerpávala se tvůrčí fantasie primitivních umělců. Je také přirozeno, že modla svým vzezřením působila na své ctitele. Hrozivé příznaky ze zvířat vzaté nejen strašily a k poslušnosti vybízely, nýbrž také přenášely svou ukrutnost v cit a jednání modlícího se k takovému bohu. Je tedy zase obráceně také přirozeno, že zjemněním modly, mohlo se působiti na zjemnění citu a mravu vnukajíc lidem jemnější a ušlechtilejší představu o bohu. Pomníme-li pak, že první sochaři byli kněží, a že na jich působení závisel pokrok mravní i rozumový, přiznáme, že také modlám připadal ve výchově lidstva veliký úkol, v němž mohli se

sochaři súčastniti jako praví umělci, instinktivně jdouce na dráze pokroku. Když pak představa o bohu byla tak dalece zušlechtěna, že vyzula se ze všech přídatků nelidských, že si nedovedli boha jinak představiti než jako mocnější či s našeho stanoviska řečeno, ideálnější lidi, a měl-li sochař umělec této představě dáti výraz svým výtvorem: mohl to učiniti jen idealisováním těla lidského. Idealisování to obmezovalo se z prvu pouze na zveličování, jak vidno z Homerovských představ a z pomníků králů-bohů egyptských; kterýžto moment nezmizel ani z pozdější nejskvělejší doby sochařského umění a dosud se uplatňuje v obrovských rozměrech pomníků. Postupem zdokonalující se techniky přistoupilo k tomu v Řecku pochopení krásy těla lidského, k čemuž v této šťastné zemi všechen život vedl, a tu nebyl žádný tvar dosti krásný, dosti dokonalý a svému účelu přiměřený, jímž by umělec zpodobil svou představu o bohu. Ovšem musel znáti tělo lidské a dovésti je vytvořiti napodobením. Tak šel instinktivně vývoj sochařského umění od představy o bohu k člověku, od ideálu nadpřirozené bytosti k ideálu těla lidského. Socha boha v krásných tvarech těla lidského, to byl cíl umění sochařského; v tom jest jeho význam a nikoli pouhé dokonalé zpodobení člověka v hmotě. Krásné tělo není zase účelem, nýbrž prostředkem k vyjádření ideje vyšší a jak může býti takový výtvar anticipací vývoje ve smyslu našem, krásně naznačuje Taine (392) řka o nejdokonalejším výtvoru řeckého sochařství, o soše Athény vyšlé z dláta Feidiova: »Vymýšleje její jasný a vznešený výraz, měl Feidias na mysli mocnost, která se vymykala ze všeho rámce lidského, jednu z všeobecných sil, které vedou běh věcí, činnou rozumnost, která byla pro Athény duší vlasti. Snad slyšel zavznívati ve svém srdci ohlas nové fysiky a filosofie, které pomíchávajíce ještě ducha a látku, považovaly myšlenku za nejlehčí a nejčistší ze substancí, za jakýsi éther všady se rozprostírající za účelem zavedení a udržení pořádku světa; tak se vytvořil v něm názor vyšší, než názor obecný; jeho Pallas převyšovala Palladu aiginskou, již tak vážnou, o celou velebnost věcí věčných.« Tak si také představuji tvorbu umělce sochaře, že svým výtvorem má pověděti něco, co člověk obyčejný buď neví, nebo jenom z pola tuší. Dokud sochaři řečtí vypodobovali bohy svého národa, heroe a polobohy, dotud bylo sochařství na své výši. Bohové řečtí byli již sami sebou ztělesněním názoru o světě, každý z nich byl symbolem nějaké síly skládající svět, nějaké příčiny dění všehomíra, anebo zosobněním nějaké ideje mravní tak, že sochaři zpodobujíce je, výrazu dávali nějaké ideji, básnili a filo-

sofovali a tak svými krásnými těly, pro něž Řek měl od přírody vyvinutý smysl, unášeli jej výše od přítomné skutečnosti, povznášeli jej, vzdělávali nábožensky a mravně. Když však nastal úpadek citu náboženskéhò, a s ním mravní zkáza a rozvrat společenský, kleslo sochařství se své výše; odpadla pravá snaha umělecká a zbyla pouze mistrná dovednost ve vypodobování těla lidského, při čemž vloudily se cíle jiné, rozmařilé kochání se v dojmu krásných tvarů, lichocení pudům; ze sochařství stalo se umění dekorativní. A když v křesťanství převzalo úlohu jeho malířství, zlatá doba jeho minula. Zdá se, jakoby úkol jeho byl ve vývoji dokonán; neboť nyní zastanou jej jiná umění lépe a tím vysvětluje se často slýchaná žaloba, že nynější doba pro sochařství nemá smyslu a porozumění.

(Dokončení.)

Nová škola.

Napsal Fr. Drtina.

(Dokončení.)

V naději, že doporučovanou methodou lze úspěšněji asi v polovině nynějšího času jazykům klassickým učiti, odkazuje v celé své soustavě výchovné Demolins latinu i řečtinu třídám vyšším a i zde omezuje je toliko na sekci literární.

Celý ústav Demolinsův skládá se totiž z šesti ročníků, jež odpovídají třídám lyceí francouzských od šesté pro rhetoriku.[1]) Žáci mladší 11 let jsou vřaděni v přípravné oddělení elementární obdobné škole obecné. Celá doba dělí se však na dvě periody, jež sekcemi nazývá:

1. sekce všeobecná (section générale) obsahuje tři první ročníky a odpovídá tedy gramatikálním třídám lyceí.

2. sekce speciální (section spéciale) obsahuje tři ročníky vyšší a odpovídá lycejním třídám literárním. V první sekci předměty učební jsou stejny a společny všem žákům, ve třídach vyšších však žáci se rozestupují ve čtyři oddělení, jichž studia jsou od sebe odchylná: literární, vědecké, zemědělské a kolonisační, průmyslové a obchodní.

Vyučování ve všech ročnících jest dopolední. Odpoledne se věnuje pracím praktickým, večery činnosti umělecké. Celé rozdělení předmětů i času znázorní nejlépe připojený obrazec.

* * *

[1]) Po oddělení elementárním (8—10 let) žák na lyceích a kolejích francouzských vstupuje do oddělení gramatikálního (věk 11—13 let ve třídách sixième, cinquième, quatrième) a pak literárního (věk 14—16 let ve třídách troisième, seconde, rhétorique). Latině se učí od šesté, s řečtinou se počíná v páté třídě po novém roce. Po rhetorice je první část baccalauréatu a pak poslední třída lycea filosofie.

Počet týdenních hodin.

Section générale — Section spéciale

	I. Classes	Sixième	Cinquième	Quatrième	Lettres 3., 2., 1. rok	Sciences 3., 2., 1. rok	Zemědělství a kolonisace 3., 2., 1. rok	Průmysl a obchod 3., 2., 1. rok
Dopoledne	Frančina	3	3	3[1])	5	2	2	
	Angličina a němčina	8	8	6	2	2	2	4
	Latina a řečtina . .	—	—	—	10	—	—	—
	Zeměpis	2	2	2[2])	2	1	3	3
	Dějepis	2	2	2[2])	2	1	1	1
	Mathematika . . .	2	2	3	2	7	2	3
	Geologie	—	1	1	} 1 (Geologie, Botanika, Zoologie)	1	1	} 1 (Geologie, Botanika, Zoologie)
	Botanika	1	1	1		1	1	
	Zoologie	1	1	1		1	1	
	Fysika	1	1	1	} 1 (Fysika, Chemie)	2	1	2
	Chemie	1	1	1		2	2	2
	Kreslení	2	2	2	2	3	2	4
	Hospodářství a kolonisace	—	—	—	—	—	7	2
	Účetnictví	—	—	1	—	—	2	4
Odpoledne	II. Práce praktické.							
	Zahradnictví a vzdělávání půdy . .	6	6	7	Jako v sekci všeobecné, ale jen pokud čas stačí a se zvláštním zřetelem buď k zemědělství nebo k průmyslu a obchodu			
	Práce ze dřeva a železa	5	5	6				
	Návštěvy hospodářství a továren, sbírky mineralogické, botanické a zoologické, vyměřování, rýsování .	4	4	4				
Večer	III. Činnost umělecká a společenské zábavy	Vždy od $7^1/_2$—9 hod. večer mimo žáky VI. tř., kteří chodí spat o 8 hod. [3])						

[1]) Od 4. třídy počínaje čtou se v překladech ve všech odděleních vybrané věci ze spisovatelů řeckých a římských.

[2]) Od 4. třídy počínaje zeměpis a dějepis Anglie a Německa vykládá se anglicky a německy.

[3]) Je stanoven tento pořádek: Pondělí: Čtení životopisů slavných mužů. — Úterý: Přednášení a představení. — Středa: Vyřezávání ze dřeva, modelování. — Čtvrtek: Tanec. — Pátek: Koncerty (hudba a zpěv). — Sobota: Přednášky a světelné projekce. — Neděle: Vzdělání morální a sociální. V neděli dopoledne vždy bohoslužby a kázání.

Úkolem nižšího oddělení jest zjednati žákům nutné vzdělání všeobecné, to jest takové, jehož potřebuje nezbytně každý jednotlivec, ať se pak obrátí k povolání jakémukoliv, i podati jim vzdělání takové ve způsobě přístupné dítkám mladším čtrnácti let. Středem vzdělání tohoto jsou tu jazyky živé: frančina, angličina, němčina. »Každý člověk dobře vzdělaný musí stále více v budoucnosti čísti i mluviti plynně těmito třemi řečmi, nechce-li míti na sobě znak inferiornosti v jakémkoli postavení.«

Avšak i zde musí býti užito jiné methody. Demolins dovolává se R. Frary-ho,[1]) že i ve vyučování jazyku mateřskému dosud neprávem postupovalo se jako při vyučování jazykům mrtvým, to jest kupilo se uměle množství abstrakcí a subtilit, prováděla se tyrannie orthografie, gramatisovalo i analysovalo se. Vše to snad prospělo formálnímu jakémus vyškolení soudnosti žákovy, k vlastnímu však cíli, jímž přece jest ovládati jazyk, jemuž se učíme, se nedospělo.

»Konstatoval jsem již,« píše Demolins, »co všichni ostatně vědí, že nyní studují se jazyky živé tak, že se jim nikdo nenaučí skutečně. Je to vždy stejný omyl: učí se jim příliš všeobecně jako jazykům mrtvým. Třeba však učiti se jazykům živým, jako se učíme jazyku mateřskému, mluvením. Gramatika má býti studována teprve později a v míře, pokud je to nutno. Jako se duch dětský zpěčuje studiu suchopárnému a temnému gramatiky a užívání slovníku, tak jest schopen jazyk živý osvojiti si praxí. Učí se mnohem snáze sluchem nežli zrakem.«

Doporoučí tu methodu, jíž v posledních letech se též na školách našich počíná se zdarem užívati. Přední podmínkou zdaru jejího jest ovšem, aby professor, jenž jazyku cizímu učí, mluvil jím dokonale jako jazykem mateřským (nebo aby přímo domorodci jazyku tomu učili), a aby ve třídách byl počet žáků co nejmenší, by všichni praktického mluvení mohli se účastniti. Mluvení samo (bez překládání) buď stále doplňováno názorem předmětů skutečných, modelů nebo vyobrazených, o nichž se mluví. Teprve ve vyšším kursu, když dítko jazykem již hodně mluví, budiž probírána gramatika soustavně, fraseologie, synonymika, idiotismy atd. Spolu se doporučuje, aby ve třídách vyšších zeměpis a dějiny Anglie a Německa těmito jazyky byly vykládány.

»Konečně, by zjistila pokrok dítek, nová škola užije postupu, jehož účinnost bude rozhodná. Dle úmluvy s jistými výchovnými ústavy v Německu a v Anglii tyto přijmou mladé Francouze na

[1]) Ve známém jeho spise »Question du latin« (Paříž 1885).

dobu tří, šesti měsíců, celého roku, dle přání rodičů. Takto žák, jsa jakoby vnořen v ústředí, jehož jazyku se má naučiti, učiní velmi rychlé pokroky. Při návratě bude v mluvení již vycvičen, což zjednoduší velice vyučování gramatice a literatuře. Pobyt tento v cizině bude tím prospěšnější, čím žáci budou mladší. V mladém věku naučí se dítky jazykům s neobyčejnou rychlostí, takřka o tom nevědouce, hravě. A je-li jednou praktická znalost jazyka získána, pokrok jest velmi rychlý, poněvadž není již nesnáze porozumění a mluvení.« Náklad na cestu a pobyt v cizině hradí úplně škola.

Změn podstatných dožaduje se Demolins ve vyučování země- a dějepisu. Na oba předměty dívá se jako na základ vědy o člověku a společnosti, oba poučují o ústředí, v němž člověk i společnost se vyvíjejí. Ústředím tím jest především místo, kde se žije: toť »působí přímo a nutně na formy práce, majetku, organisace rodinné, organisace správní, ba na rasu samu, jejíž schopnosti pozměňují se tím neb oním směrem.« Působení toto však pozměňuje se dřívějším vývojem rasy, jejími dějinami.

»Dějepis a zeměpis takto úzce sloučeny mají úkolem vysvětlovati původ různosti rasové růzností ústředí, mají tudíž předmětem vysvětlovati člověka a společnosti čili jinými slovy různé skupiny, které existují mezi lidmi po všech stránkách.«

Děje a zeměpisu ve smysle moderním připisuje Demolins význam nad jiné důležitý. Dle něho čím starověku byla filosofie, čím středověku theologie, tím době nové bude věda o člověku zkoumaném ve světle pozorování methodického a srovnávacího, jehož základem jsou podmínky místa a práce jak pro přítomnost v geografii, tak pro minulost v historii. Obě discipliny však musí býti obnoveny, aby obsahovaly v různých ústředích a různých obdobích člověka reálného a živoucího.

Mnohem více nežli na nynějších lyceích francouzských klade se v plánu Demolinsově důraz na vzdělání v přírodních vědách s bedlivým zřetelem k jich praktickým aplikacím. »Studium věd přírodních v typu nové školy má východištěm přímé pozorování: toto jest tím snažší, že školy tyto jsou zřízeny na venkově, a že dítky tyto mohou snadně nasbírati četné ukázky říše nerostné, rostlinné i živočišné. Mimo to život, zvyklosti, vnější části zvířete studují se před orgány vnitřními a kostrou, podoby a struktura rostlin před jich tříděním, jména a úkazy hvězd a planet před zákony jich pohybu. Odpolední vycházky na rozvrhu označené dovolují konati tato pozorování, sbírati rostliny nebo hmyz, jež jsou pak pečlivě rozřaďovány a tříděny žáky samými. Věda stává se přirozenější,

srozumitelnější, půvabnější; proniká snáze do ducha a utkvívá tam hlouběji. Studium nezůstavuje po sobě nechuti, jako se děje velmi často s našimi methodami čistě theoretickými a knižnými, nýbrž touhu rozšiřovati stále znalosti tyto i když školu opustí, dík živému zájmu, jenž jednou byl probuzen.« Správně zajisté studium přírodovědné děje se tu přímým pozorováním, pod širým nebem, ve volné přírodě.

Zvýšená péče se věnuje konečně i kreslení, jež se stává takto pomocným předmětem studia přírodovědného.

* * *

Upozornil jsem již výše, jak bedlivě se dbá otužení tělesného žactva, a že žáci všichni jsou povinni v ustanovených dobách též hmotně pracovati. I zde Anglie byla vzorem. Program školy Abbotsholmské správně takto vytýká cíl: »Cílem naším jest vyvíjeti výchovu fysickou, vědění i zájem v zaměstnání průmyslovém, energii v podnicích a přesné ocenění vykonané práce, ať již jednotlivec v budoucnosti sám ji má konati nebo říditi. Mnoho nehod v životě zaviňuje se fysickou slabostí; proto dítky mají každé odpůldne fysicky se cvičiti a rukama pracovati. Pociťuje se potřeba toho, aby celému tělu se dostalo energie a aby umenšila se citlivost, jež pochází z přetížení rozumového a života příliš sedavého.« Pěstuje pak se zahradnictví a hospodářství, jakož i práce ze dřeva a železa. Škola sama má 23 hektarů půdy různé povahy, jejíž vzděláváním žáci účelně se zaměstnávají. Vzdělání řemeslné má úkolem vyvíjeti zvláště tělesnou schopnost a zručnost, tužiti sílu a zdraví, pěstiti trpělivost a vytrvalost, posléze i porozumění umělecké. K tomu druží se konečně návštěvy továren, statků, sbírání a rovnání přírodnin, vyměřování, rýsování atd. Okolí Desrocheské svým rázem zemědělským i zkvétajícím průmyslem poskytuje hojné příležitosti cenného poučení. Účelnými a řádně regulovanými návštěvami studují a pozorují methodicky žáci změny postupné, jimž jsou podrobeny produkty minerální, vegetální a animální. Zbývající čas odpolední pilně se věnuje hrám a výcviku tělesnému: pěstuje se v zimě foot-ball, v létě cricket a lawn-tennis. Vedle toho poskytnuta žákům příležitost cvičiti se v jízdě na kole i veslování (na říčce Itonu v sousedství školy). Ústav sám jest zařízen vzorně po stránce hygienické, vytápěn parou, osvětlován elektricky, lékařský dozor neustálý. Nemocnice účelně vystavěné v ústraní parku za první rok trvání ústavu nebylo vůbec třeba upotřebiti.

Večery dle naznačeného programu jsou zabrány produkcemi uměleckými a společenskou zábavou. Jde o to vytvořiti člověka společenského, »l'homme du monde«.

To jsou součástky výchovy i výuky v onom oddělení všeobecném. Demolins doufá, že působením této výchovy rozmanité skryté schopnosti žáka 12—13letého mohly se projeviti tím neb oním směrem, i může nyní s větší určitostí se rozhodnouti, kterým směrem chce studovati dále. Oddělení vyšší, tříleté, dělí se totiž na čtyři sekce; pro jednu z nich musí se žák rozhodnouti.

V sekci literární hlavním předmětem studia jsou jazyky klassické. V oddělení tomto žáci se připravují k baccalauréatu ès lettres. Oddělení vědecké je průpravou k baccalauréatu ès sciences. Ostatní dvě oddělení, jak již naznačeno, jsou povahy praktické.

Škola v minulém, prvém roce svého trvání měla 90 žáků, z nichž 50 pobývalo ve škole a 40 bylo rozesláno na vzpomenutý dočasný pobyt do Anglie nebo do Německa. Tito letošním podzimem vrátí se do školy, jež o dvě rozsáhlé budovy právě byla rozšířena. V jednom domě bude vždy bydliti jen 40 žáků zároveň s některými professory. V domě tom mají své ložnice, studovny a společnou jídelnu. Celé soužití v domě takovém má býti povahy rodinné. Každý dům takový bude míti jakoby vlastní svou samosprávu. Pro vyučování samo dostavuje se právě veliká budova ústřední, kde budou umístěny vlastní učebny, sbírky a prostorná aula, jíž se též k bohoslužbám katolickým bude užívati. Budoucí vývoj školy bude se díti stále novými, samostatnými stavbami domů obytných kolem této ústřední budovy školské. Tak vyvaruje se dobře kasárnickému nahromadění žactva v budově jediné. Každý dům má zachovati si vždy povahu důvěrnosti a srdečnosti rodinné a posílati chovance své jakoby do externátu položeného v nejbližším sousedství.

Rok školní dělí se na tři běhy (termes), z nichž každý měří asi tři měsíce: 1. běh podzimní počíná se 15. zářím a trvá do vánoc, 2. běh zimní počíná se 15. lednem a trvá do velikonoc, 3. běh letní počíná se tři neděle po velikonocích a trvá do konce července. Velké prázdniny jsou toliko šestinedělní, za to o vánocích a velikonocích mají žáci po tři neděle prázdno. Rozdělení toto má mnohé přednosti a doporučuje se. Žáci třikrát do roka mohou se takto na delší dobu vrátiti k vlastní rodině. Tak život rodinný a školský jsou stále sloučeny a navzájem blahodárně na sebe působí.

V každém běhu vydávána je tiskem zvláštní zpráva školská

»Journal de l'Ecole Des Roches« poučující o stavu školy i žactva za této doby a uveřejňující též vzorné práce žákovské.

Je patrno, že podnik Demolinsův jest pozoruhodný a budí slibné naděje do budoucnosti. Na škole Desrocheské jsou dány podmínky samostatného vývoje, v ní snad vyklíčí símě žádoucího pokroku, jež přenese se zejména na ústavy státní. Upozorňuji na souhlasnou úpravu studií klassických na škole této i na obdobných pokusných ústavech v Německu (zvl. ve Frankfurtu n. M.). I tam počíná se moderními, živými jazyky, a řeči klassické odkazují se do vyšších oddělení.

Dvě věci v pokusu Demolinsově snad souhlasu nenaleznou. Škola je přístupna jen vrstvám zámožným. Obnášíť roční plat za žáka 2250—2500 franků. Mimo to ve vyšších speciálních kursech škola si vytkla, myslím, úkoly tak rozmanité, že jim nedostojí. Obě oddělení praktická (hospodářsko-kolonisační a průmyslovo-obchodní) nemohou se na ústavě samém zdárně vyvíjeti; jim vždy lépe bude se dařiti na školách odborných. Ustav Demolinsův lépe by se měl omeziti jen na sekci literární a vědeckou a pracovati k vytvoření typu jednotné školy střední moderně humanitní jakožto přípravy ke studiu vysokoškolskému. Škola ta jest dnes důležitým problemem moderní paedagogiky a vážným úkolem nejbližší budoucnosti. K ní by se měly nésti všechny snahy a práce reformní.

Rukověť sociologie.

B.

14. Klassifikace oboru sociologického. Obrazec věd sociologických. Pravidla ustanovená pro klassifikaci a organisaci věd vůbec musíme teď provést v oboru sociologickém. Podobně jako dříve a z téhož důvodu uděláme si napřed schema různých věd sociologických:

Obor sociologický

theoretický		praktický
abstraktní	konkretní	
sociologie	mesologie (anthropogeographie) populacionistika ethnologie ekonomika státověda, církvověda věda o intelektuální, umělecké a mravní organisaci společnosti dějiny	politika ve smysle nejširším (politika společenská) politika ve smysle užším (politika státní) zákonovědy správověda politika hospodářská vojenství

N. B. Toto schema neobsahuje (pro obor konkretní a praktický) všech a všech možných disciplin; o mnohých (na př. statistice, vědě finanční, státním právě atd.) bude jednáno později.

15. Různé názvy pro sociologii. Terminologie je posud rozháraná. Dnes užívá se zejména názvu: sociální, politická filosofie nebo věda; sociální fysika je zastaralé, metapolitika ojedinělé, politika je název Angličanů (»politics«); také filosofie dějin, jak brzy uslyšíme, je často totéž, a konečně musí ten, kdo studuje dějiny myšlení sociologického, poučení hledat v oborech, které časově měly důležitost, tedy v různých pří-

rodních právech, také v statistikách a konečně v uvedených sociologických vědách konkretních i praktických.

Rozumí se samo sebou, že ty různé názvy odkazují k jistým rozdílům věcným a k vývoji vědy historickému. To bude jasno z dalších úvah o methodě a z historie sociologie.

16. Sociologie vědou o organisaci a vývoji společnosti. Nezáleží mnoho na tom, podáme-li nějakou definici sociologie, proto že definice věd vůbec nepodávají určitého obsahu tomu, kdo obsahu toho nějak nezná sám. Řekneme-li tedy, že sociologie je vědou o organisaci a vývoji společnosti, řekli jsme prc toho, kdo obsah vědy zná, dost málo, kdo by se o sociologii chtěl poučit pouhou definicí. Za to mnohem více o podstatě a obsahu sociologie ví ten, kdo pochopil význam podané klassifikace a organisace věd: vidí v celé soustavě věd zvláštní obor lidského poznání a jeho věcný a logický poměr ke vědám ostatním.

Sociologie je vědou, podškrtuji vědou, tak a v tom smysle, v jakém vědou je psychologie nebo fysika. To se posud od mnohých popírá, ale neprávem, neboť a priori musí se uznat, že to, čemu se říká život společenský, stručně společnost, musí a musí býti předmětem vědy. Skutečný vývoj sociologie a všech konkretních a praktických věd sociologických tomuto požadavku odpovídá.

Někteří filosofové a specialisté se domnívají, že život společenský je docela zvláštní, docela jiný než příroda a že tudíž, je-li fysika, chemie atd. vědou o přírodě, sociologie nemůže býti vědou takovou, jakou vědy přírodní. Zejména proti sociologii stojí ti, kdo hájí t. zv. svobodu vůle, proto že sociologie jako věda pátrá po zákonech organisace a vývoje společenského, ale takových zákonů, říkají ti odpůrcové, není a být nemůže.

Jiní totéž formulují poněkud jinak: že prý sociologie (někdy se to formuluje o historii) má za předmět jevy individuelní, osobní, zákony stanovit sociologie by nemohla, to může jen přírodověda.

V takových a podobných námitkách potkávají se lidé různých jinak táborů — Schopenhauer, Dilthey, Rickert[1]). Souhlasit lze však jen s tím, že sociologie má jiný předmět než přírodověda a že má také jinou methodu — vytkl jsem při výkladu o stupnici důrázně, že tato nemá toho významu, jaký jí připisoval Comte, a řekl jsem, že mezi jednotlivými kategoriemi věd jsou značné rozdíly. Dilthey a Rickert mohou mluvit proti naturalismu sociologie —

[1]) H. Rickert, die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begrifsbildung I., 1896; Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, 1899.

souhlasím, ale proti vědeckosti sociologie není oprávněné námitky, i když uznáváme, že sociologie není tak přesnou jako fysika nebo dokonce mathematika. Ale podle toho měřítka by vůbec vedle mathematiky nebylo vědy.

Jiná třída námitek proti možnosti sociologie vyplývá z umělých klassifikací věd. V té příčině, jak uvidíme, mnozí filosofové a zejména právníci mají četné pochybnosti; ale pochybnosti ty nebudeme zde vyvracet jednotlivě a in abstracto — vysvětlení další tu zjednají světlo.

Pravím tedy: sociologie je vědou v plném slova smysle; vědou zvláštní a speciální.

17. Sociologie vědou abstraktní. Sociologie je vědou o společnosti abstraktní a sice jedinou vědou abstraktní; pro studium přírody máme několik věd abstraktních, pro studium společnosti jen jednu. Proto, že život společenský je pro nás mnohem jednotnější než příroda; neříkám, že příroda není jednotnou, ale ve společnosti nevidíme takových rozdílů jako na př. mezi spojením fysikálním a sloučením chemickým. A dejme tomu, že by se všecky abstraktní vědy přírodní daly pojmově redukovat na jednu, přece empirický vývoj věd vedl k rozdělení na věd více. To je při oboru sociálním vyloučeno a právě podstatou společnosti.

Abstraktnost sociologie dobře objasnil už Vico svou »historií ideální«; po něm všichni, kdo budovali »filosofii dějin« mínili totéž, totiž, zbudovat základní vědu o společnosti lidské.

Mnozí prohlašují sociologii za vědu konkretní; vlastně jen proto, že slovem »abstraktní« a »konkretní« rozumějí něčemu jinému, než my zde.[1])

[1]) Spencer na př. Ale Spencer má poněkud jinou klassifikaci věd; líšíť vědy abstraktní o formách věcí (logika, mathematika), abstraktno-konkretní o prvcích neboli zákonech věcí (mechanika, fysika, chemie), konkretní o věcech a jejich celistvosti (mineralogie atd., fysiologie, psychologie, sociologie). V celku však, jak vidno, také Spencerova klassifikace odpovídá naší (resp. Comteově).

Z novějších pojem abstraktních a konkretních věd odchylněji určuje Giddings, The Principles of Sociology 1896, 49. Sociologie (vedle psychologie, biologie, geologie, astronomie, chemie) je mu vědou konkretní, abstraktními vědami mathematika, fysika, ekonomika, ethika, politika — patrně docela jiné roztřídění. Ale také Giddingsovi sociologie je všeobecnou vědou sociální, vědou sociálních prvků a prvých principů a mezi sociálními vědami vědou základovou, a to je věcí hlavní.

Comte uznával podle svého pořadu stupničního stupně abstraktnosti; sociologie je mu proto »méně abstraktní« než mathematika, je mu »konkretnější.« V tomto smysle slova: abstraktní, konkretní znamenají také něco jiného a sice znamená konkretní zde tolik, co »životní,« člověka se týkající.

18. Konkretní vědy sociologické. Klassifikace konkretních věd sociologických je neustálená. Pravidlo všeobecné zní, že o každé přirozené kategorii sociálních jevů může být zvláštní věda: Podle toho lze ustanovit zvláštní vědu o vlivu přírody na společnost (mesologie, anthropologie), vědu o fysiologické organisaci společnosti (populacionistika, mohla by se zvát také demografií); zvláštní sociální obor jsou rasové a národní zvláštnosti, organisace společnosti národní, tedy ethnologie atd. — o každé zvláštní organisaci společenské může být zvláštní věda.

Mnohé sociologické vědy konkretní posud řádně ustanoveny nejsou. Také zde většina disciplin ustavena je ještě více historicky, než logicky. Tak na př. měla by být zvláštní církvověda; posud ji pěstují theologové ve svých různých disciplinách a právníci v právě církevním. Taktéž je třeba zvláštní discipliny o intelektuální, umělecké a mravní organisaci společnosti; zatím máme vědu tu v částech správovědy a některých oborech literárních, jak na svém místě uvidíme.

Počet konkretních věd sociologických rozumí se může časem býti větší, tou měrou, kterou společnost se differencuje a složitěji organisuje.[1])

Zapomenout nesmíme na pravidlo konkretní logiky, že vědy konkretní mohou být všeobecné (všeobecnější) a speciální (speciálnější). Budeme tedy lišit na př. státovědu všeobecnou a speciální dějiny všeobecné, speciální a nejspeciálnější (biografie) atd.

Logicky důležit je poměr konkretních věd všeobecných k abstraktním, v tomto případě k sociologii (abstraktní). Mezi oběma jsou jisté podoby logické, ale jsou také rozdíly. Kosmologie na př. jinak se odnáší k geologii nežli mathematika, fysika a chemie; podobně dějiny všeobecné v poměru k dějinám na př. Čech jsou jiné než sociologie atd.

Při tom se však nesmí zapomínat, že velmi často konkretní vědy všeobecné z důvodů didaktických (tedy ne logických) obsahují

---

[1]) V té příčině ještě Mill byl ve velkých pochybnostech (Logic VI, 9, 3—4). Nejen že nemá jasného názoru o poměru sociologie a sociologických věd konkretních, vyděluje ze sociologie (»všeobecná věda o společnosti«) jen ekonomiku a politickou ethologii, vědu o příčinách formujících charakter národův nebo věků. (Charakter věků patří do historie!) Mill ani státovědu (»vědu o vládě«) netroufá si oddělit od sociologie.

Ad vocem: ethologie. Wundt užívá slova (Logik II, 2, 369) pro označení vědy jednající o mravu a mravních představách.

části potřebných věd abstraktních. Všeobecná zoologie má úvodem mnohé výklady biologické, všeobecná státověda výklady sociologické — budujíť se vědy konkretní na abstraktních.

19. O sociologických vědách praktických bude obšírnější řeč při rozboru organisace politické; zatím stejně budiž upozorněno, že jejich klassifikace a organisace podnes málo je provedena logicky, jsou ustaveny posud historicky, podle časových, lokálních, osobních poměrů a potřeb.

20. Sociologie jakožto věda abstraktní v poměru k historicky daným sociologickým vědám konkretním a praktickým. Ve skutečnosti také sociologie není ještě dost logicky ustavena, nejsou od ní odlišeny vědy konkretní a praktické. Ale požadavek logický, methodologický je, pojmově si tyto trojí poznatky odlišovat.

Protože vědy konkretní a praktické budují se na základě abstraktním, základové poznatky abstraktní mohou být obsaženy ve vědách konkretních a praktických a nemusejí být odlišeny v abstraktní sociologii pro sebe. Na př. historik opravdu hluboký a pochopující skutečný vývoj společnosti má filosofii dějin (= část sociologie) implicite v líčení konkretně daného národa a jeho vývoje; sociologické poznatky jeho mohou se z jeho historie abstrahovat. Posud mnoho specialistů sociologických takto postupuje. Je to podobné tomu, jak dobří odborníci postupují přesně logicky, logických pravidel si ani neuvědomujíce.

Tento stav věci musíme si ujasnit, hledíme-li zejmena na danou literaturu (knižní) a na školství. U nás sociologické vědy pěstují se téměř jen na fakultách právnických a pěstují se tu po výtce prakticky, pro dané účely správy státní; proto v přednáškách a podobně v učebnicích a spisech universitních učenců vůbec podává se často neučleněná směs poznatků theoretických a praktických, teprve v době novější obory se od sebe odlišují a jednotlivé vědy sociální pěstují se soustavněji a podle pravidel logiky konkretní.

Jak řečeno: z důvodů praktických může vědec tento stav věcí zachovávat, jen o to běží, aby si toho byl vědom a poznatky si methodicky učlenil.

21. Části sociologie: statika a dynamika. Comte dělil sociologii na statiku a dynamiku; ale toto jeho rozdělení svádí posud k omylům i u těch, kdo je přijímají. Patrně proto, že Comte sám statiky sociologické nevypracoval, pokládaje dynamiku pro

theoretický i praktický zájem náš za důležitější a bezprostřednější.[1])

Statika podle Comtea poučuje o podmínkách existence, dynamika o stálém pohybu společnosti.[2]) Statika je druh sociální anatomie a studuje vzájemné působení a protipůsobení různých částí soustavy sociální; při tom podle možnosti abstrahuje od pohybu, který ty části stále o jistý stupeň pozměňuje.[3]) Statika má za předmět stálou harmonii různých prvků sociálních, dynamika stálou filiaci jejich posloupných variací.[4]) Statika je všeobecnou theorií přirozeného (spontaního) pořádku společností lidských; poučuje o všech podmínkách existence společných všem společnostem lidským, o zákonech jejich harmonie.[5]) Statika je theorií existence, dynamika theorií pohybu, se stanoviska čistě politického, statika hledá zákony řádu, dynamika pokroku.[6]).

Poměr statiky a dynamiky konečně Comte vykládá podle t. zv. principu d'Alembertova: otázky pohybu redukují se na jednoduché otázky rovnováhy[7]) a zejména v sociologii tento princip se uskutečňuje: zákony harmonie udržují se stále za všeho pohybu; »kdyby zákony existence vždy mohly být dostatečně známy, nepochybuji, že by se na ně mohly redukovat všecky otázky činnosti, jako v mechanice.«[8])

Vyložil jsem myšlenku Comteovu pečlivěji, protože se jí posud nedosti rozumí. Zejmena neběží v statice o prostorové vedlesebe sociálních sil, ani o postižení jejich v daném okamžiku.[9]) Rozumí se, že statika může postihovat rovnováhu také v daném okamžiku, tedy teď, ale teď vlastně není, je jen pojem pohraniční, byla jen minulost a bude budoucnost, přítomnost vlastně není. Podle mnohých definicí by se zdálo, že statika je výkladem o nynějším stavu (status: statika) společnosti; ve skutečnosti statika na takové určení časové nehledí, studuje stav společnosti v minulosti stejně jako dynamika, právě proto, že přítomnosti vlastně není. Hi-

---

[1]) Comte, Philos. positive IV, 383.
[2]) IV, 231.
[3]) IV, 235.
[4]) IV, 283.
[5]) IV, 383.
[6]) IV, 261.
[7]) I, 491.
[8]) VI, 686.
[9]) Ještě L. Stein tak určuje statiku, Wesen und Aufgabe der Sociologie, 1897, 7, 29.

storik, posuzuje Římany podává nám nejen dynamiku, ale také statiku římského státu a národa.

Co se principu d'Alembertova týká, lze ho analogicky (analogicky!) užít také v sociologii; ale hlavním úkolem bude, skutečný poměr historického vývoje a podmínek existenčních ustanovit z přímého pozorování života společenského.

Pro věc je lhostejno, chtěl-li by kdo podle Lagrangea naopak otázky statické redukovat na otázky dynamické; postup podle Lagrangea odpovídá více faktu, že sociologická dynamika e vypracovanější než-li statika, také u Comtea.[1])

Mně je sociologie po výtce výkladem sociálních vlastností člověka a sociálních sil, otázka po tom, co společnost za stálého vývoje udržuje. Nazírání statické a historické jsou dvojí stránkou jednoho a téhož pochodu poznávacího.

Pro ustanovení methody a pojmu historie je důležito, pojem statiky a dynamiky si náležitě ujasnit. Nyní ještě poznámku o terminologii.

Comte užil tu názvů a pojmů z mechaniky; sociologie byla mu také »sociální fysikou«. Nerad těchto přírodovědeckých názvů užívám, ale zdomácněly a terminologie je vůbec nedostatečná. Místo dynamiky lze užívat historie; ale nemáme obdobného slova pro sociální statiku. Slovo historie má smysl dvojí: a) historie jako věda, subjektivní, b) objektivní, jako dějstvo. Při slově statika toho dvojího smyslu postrádáme a proto nesnadno se užívá slova statika vedle historie (statický — historický.)

V řečeném smysle subjektivním vedle poznání historického (historie jako vědy) poznání statické jeví se jako logické, historie a logika staví se pak proti sobě podobně jako dynamika a statika.[2])

22. »Filosofie dějin« = sociologická dynamika. Sociologická dynamika je to, co se posud zvalo »filosofií dějin«. Název pochází z Francie (od Voltairea); Francouzové rádi užívají: filosofii ve spojení jako: filosofie mediciny a t. p. Název filosofie označuje tu abstraktní, základové poznatky jistého oboru.

Uvidíme z dějin sociologie, že historický pohyb dříve se vnucoval sociologickému studiu než otázky statické; styšeli jsme, že ještě Comte historii společnosti klade nad studium podmínek existenčních.

---

[1]) Giddings, Principles of Sociology 1896, 56, užíval by proto raději názvu: kinetika než dynamika.

[2]) V jednotlivých vědách historii vědy lišíme od daného učení (dogmatiky): dogmatický — historický.

Z tohoto historického stavu věcí je pochopitelno, že filosofie dějin vypracovala si svůj zvláštní ráz a svou methodu; sociologie moderní vyvinula se také z filosofie dějin a má tudíž namnoze ještě starší ráz filosofie dějin.[1])

---

[1]) Mnozí němečtí filosofové sociologii a filosofii dějin liší jako vědy dvě. To pochodí od nepoznání historického vývoje sociologie, od nepřesného lišení sociologických poznatků konkretních a abstraktních, od neurčitosti pojmu filosofie a konečně od nepochopeni vědecké podstaty historie. Wundt na př. (Logik II, 436) sociologii docela nesprávně omezuje na »stavy« společenské, historii a tudiž také filosofii historie ukládá »pochody« (Vorgänge); Wundt nejen si neujasnil poměru statiky a dynamiky sociální, Wundt vůbec má pochybenou klassifikaci věd, jak hned uvidíme.

Barth (jak vidno z titulu spisu: Die Philosophie der Geschichte als Sociologie) stotožňuje oba obory; lze to potud, pokud starší sociologie, a právě filosofie dějin, na statické problemy nemyslila. Pravdu má Barth (12), že úplná filosofie dějin musí být filosofií společnosti celé.

Liší-li Barth (9) filosofii dějin materiální od formální (= noetické zkoumání poznávání historického), musilo by se také mluvit o sociologii materiální a formální — každý vědec dnes musí si uvědomit logiku svého oboru.

Filosofii dějin a sociologii liší také L. Stein (ještě l. c. 24 liší oba obory k vůli methodě, ale pak by zdokonalením methody nynější sociologie také se stala jinou vědou než dokonalejší sociologie budoucnosti), podobně Simmel (vidí ve filosofii dějin druh staré metafysiky: Das Problem der Sociologie, Schmollerův Jahrb., 1894), také Dilthey, Combes de Lestrade, také Giddings (nemluví vždy důsledně, srv. str. 33, 302) Karějev a j.

O věcech slovenských.

Úvahy a kritiky.

(Pokračování).

O bezzásadnosti slovenských vůdcův ponechejme promluvit samého Slováka.

Ve 3. čísle Hlasu je článek Samoklam (rozuměj klamati sama sebe) od »Starého Zvolenčana«, v němž pronáší tyto myšlenky: Žijeme jen jednostranně, výlučně jen passivně, život náš rozplývá se v čiré obraně, a to ještě jen v obraně slovné. Dříve než můžeme národ organisovati, musí se vyslovit zásada, jíž má organisace sloužit. Já nenalezám v národě slovenském docela žádné zásady, leda zásadní oposici vládě, t. vše, co vychází od vlády, se odsuzuje a všemu vládnímu se odporuje. —

Mně, pisateli této stati, se přihází, že odkládám několik čísel Národních Novin za sebou, nenaleznuv věcného zrna, míním něco takového, co by čtenáře poučilo, povzbudilo aneb aspoň pobavilo. Prázdný papír! Kdo se kdy z Nár. Novin přiučil na př. slovenské statistice? Ani statistiky maďarského výboje tu nenajdete, na př. kolik odborů neb členů má maďarisační spolek, u Slováků Femka zvaný, kolik má majetku, kolik knižnic a opatroven založil na slovenské půdě a p. Kdo poznal z Národních Novin stav slovenských škol, slovenského průmyslu a obchodu, vzdělanost jednotlivých krajů?

Takovýto mělký a prázdný list nevychovává též čtenářův věcně a hlouběji myslících. Otažte se slovenského inteligenta, jak by se měly slovenské věci reformovati, kde s reformou začít, jak práci národní organisovati, a uslyšíte z pravidla odpověď, o tom že ještě nepřemýšlel. Nám by se zdálo, že s takovými otázkami uléhá a se probouzí a jemu ještě nepřipadlo otázku si dáti. Taková jest nevěcnost v slovenských myslích — následek to nevěcné výchovy národa.

Jalový romantismus.

Redaktor Nár. Novin jde do Vídně, seskupí kolem sebe tamnější slovenské akademiky a řeční jim: Za námi je osmdesátimilionový národ! To je blouznění a mluví-li tak staří politikové, viděti, že provádějí politiku nevěcnou.

Romantismem je i poslední politická demonstrace martinských národovcův. Mám soucit i s uvězněným zločincem, tím více s lidmi hodnými, a martinských vězňů vzpomínám vstávaje lehaje, ale když už jsem se do analyse pustil, podrobují jí i tento čin.

§ 174. trestního zákona uherského zní: Kdo skutek, zákonem za zločin anebo za přečin vyhlášený, oslavuje způsobem v § 171.[1]) určeným anebo pachatele některého zločinu neb přečinu vychválí neb veřejně vyznamená proto, že jej spáchal, má se trestati vězením do šesti měsíců.

Když takovýto zákon jest, proč tedy takto demonstrovati? Slováci přece vědí, že maďarská vláda a maďarský soud jim nic neodpustí, proč tedy jednati proti zákonu? A uvítání uspořádal advokát Dula, znatel zákona ... Jednou jednají odhodlaně proti zákonu, jindy si na železniční stanici kupují lístek po maďarsku, s maďarštinou — míním ústní — jdou na poštu a k úřadům, ač toho zákon neukládá. Nejsou tedy ani na tom ustáleni, mají-li co podnikati proti zákonu aneb se zákonu podrobiti. Kde není zásad a pracovního programu, tam se snadno přestřelí a také snadno důležitá věc omešká. Nemíním, že bychom se měli zákonu kořit, ale kdo se rozhodne proti zákonu demonstrovati, musí si býti jist politickou silou; konečně slavnostní uvítání mělo by býti pro muže činů, pro vůdce národa, věcí tak nepatrnou, že je škoda obětovati jí drahý čas, veliký kapitál a spokojenost rodin. V takovýchto případech je skutečně lépe pro národ pracovati než stiádati ve vězení. Říci velikou pravdu a za ni se obětovati, to je něco jiného; pronásledovaná pravda jde po národě od hlavy k hlavě, roste jako lavina, až konečně drtí křivdu.

Míti jasný cíl, jíti potom od stupně k stupni, rozmyslně a vytrvale, lopotně, až je znoj v tváři, ne jeden neb několik, ale mnoho — o takovém způsobu národní práce Slovensko ani nesní. Přijde jakýsi šťastný politický převrat, spása z venku ...

Neplodný politický romatismus pěstuje zvláště Vajanský a musíme tudíž k jeho činnosti blíže přihlednouti.

Vajanský je básník a novelista; na tomto poli tvořil dosti

[1]) § 171. Kdo na nějakém shromáždění veřejně, slovem anebo kdo rozšiřováním tisku, písma, obrazu aneb jeho vystavením k veřejnému pozorování spáchati zločin nebo přečin přímo vyzve ...

šťastně. Od okupace Bosny je v redakci Nár. Novin a píše články politické. Je to zajisté špatné národní hospodářství odtrhnouti básníka od umělecké tvorby a dáti jej k politice. Tak plýtvá básnickou hřivnou národ od politiky odtržený! Vajanský píše bezmála všecky úvodní články; ale to nejsou úvahy politické, nýbrž stylistické úkoly, líčení bouře, líčení války... Jeť vášnivý nepřítel Maďarů, spílá jim péro jen k papíru přiloživ, a to tak mistrně »poeticky«, že lidé touže vášní naplnění s chutí přečítají jeho články. Ale člověk, jenž si umí dáti otázku, jaký je mravní a politický prospěch z takového psaní, čte články jeho s trpkostí velikou. Nechtě nic nepřehlednouti čtu je po hodně let, ale to je trýzeň. Vždy tatž vášeň, vždy totéž spílání (beťáři, zloději, oplani, podláci, darebáci, smilníci, ležiboci, grmani, prašivci, vandali, barbaři, lumpi, blbci, hloupí chvastouni...), týž nářek o ukradeném majetku matičním, o ukradených dětech, o zavřených gymnasiích, o óvodách (opatrovnách) a polgárkách (měšťanských školách) — jen žádná nová myšlenka, žádná praktická rada, žádný ethický podnět.

Aby čtenář porozuměl, podám některou ukázku Vajanského psaní. —

V Čase ze dne 12. srpna 1900 byla kratičká zpráva o martinských slavnostech. Vyjímám z ní ostřejší místo·

»Martinské slavnosti jsou případným obrazem mělkosti martinského vedení. Což divno, že silnější povahy, vřelejší vlastenci této mělkosti snésti nemohli — a nesnesli. Rozbil se — chvála Bohu! — jednotný tábor slovenský. Už nebude se zaháleti na uherském Slovensku ve jménu svornosti. Živo je a bude i živěji, ve Skalici, na Myjavě, v Žilině, v Mikuláši, v Ružomberku, brzy všude. Odboj jde Slovenskem proti Martinské nečinnosti — a přirozeno, že odbojníci Martinu se už i vyhýbají — a pořádají si schůzky své. Tato situace už zřejmě se obrážela při letošních Martinských slavnostech (7., 8. a 9. srpna); byly slabě, velmi slabě navštíveny. Proto usneseno — aby martinské vedení své fiasko zakrylo — že se budou tyto slavnosti příště konávat ne už každoročně, nýbrž teprva každé druhé léto. Zdá se nám, že toto usnesení znamená už — konec martinských slavností. A je to dobře? Co je v cestě pokroku, musí se rozbít! Čím dříve, tím lépe... Tak milujeme Slovensko pod Tatrami — bez sentimentality, bez lyrismu!«

Na to odpověděly Nár. Noviny pérem Vajanského (poznávám ho dle řeči) už dne 14. srpna, z kteréž odpovědi vyjímám opět jen místa nejostřejší.

»Práve tak podlo, lživo a špinavo píše o našich slávnostiach »Čas«, pražský orgán »realistov«. Na výrony tohto časopisu neodpovedávame po celé roky; špinavá zlosť a ustavičný jed sa nám protiví, a čestný človek nerád babre sa v kloake. Ale teraz popísal tento v Čechách poriadnymi luďmi opovrhovaný »orgán« také podlé lže a obvinenia, že ich musíme spomenúť.

Myslíme, že pre našich ludí postačí tento výťah, a takého podliaka niet medzi Slovákmi, ani medzi našimi opponentmi a haniteľmi, ktorý by pri týchto slovách neriekol: »Ďakujeme pekne za lásku takýchto lhárov a vrahov všetkého, čím sa ešte držíme, čím ešte žijeme! Tak kopú nás »humanisti«, na zemi ležiacich, hrdúsených, obieraných, prenasledovaných . . . Dlho žijeme, preniesli sme nejeden nápad, ale tak diabolsko-zákernícky, tak podlo lžive nás nenapadol posiaľ žiaden vrah a nepriateľ. Takú zlosť, spojenú s bornirovanou blbosťou, mohol spáchať iba Boha a česť opustivší chlap. Smutno bude, jestli v Čechách nenajde tento oplan-zákerník náležitého zavrátenia. Toľko sú povinní čestní Češi slovenskému národu!!

Tímto se Vajanský ještě dost nevybouřil a proto v nejbližším čísle, dne 16. srpna, bouří v úvodním článku dále; opět některá místa vyjímám.

No títo odvekí vrahovia (Maďaři) naši o mnoho väčšiu cenu a vážnosť dostávajú, keď naši vlastní súkmenovci, v spolku s niektorými prašivými ovcami slovenskými (přívrženci Hlasu) do jedného roha s nimi dúchajú a hanobia tých pár dní sviatkových, ktoré si my horko-ťažko vybojujeme voči hroznej politickej moci našich protivníkov.

Túto podlosť spáchala takzvaná ‚lidová strana‘ česká, jestli totiž ona odpovedá za to, čo sa v jej orgáne »Čase« píše. Polemisovať s jednotlivými perfídiami a lžami je jednoducho nemožno . . .

Takej hnusnej, podlej, priamo perfídno-udavačskej nástrahy nespáchal proti nám ani největší maďarónsky šovín! Tak podle, chabo, lžive nevrhol se na slovenskú národnosť žiaden maďarón, žiaden Žid, žiaden zaplatený udavač a detektív. Je v tom veľká porcia diabolismu, pod viechou »milujeme Slovensko«, krútiť mu povraz na hrdlo! Je v tom už tá na kubus vyhnatá lož, hovoriť o láske, keď sa kričí: »Sláva Bohu, rozbitý je tábor slovenský!« . . .

Tu spojila sa podlosť s hlúposťou, aby nám zkyslila naše slávnosti . . .

I tu lžú a podliačia. My iste vieme, že niet poctivého Čecha, ktorý by tlieskal, keď »Čas« kope a hanobí Slovákov, hynúcich

v driapoch maďarismu, keď židovskou, hilsnerovskou slinou pľuje na ich dobrých mužov . . .

Teraz môžu nadávať, môžu slintať a besnieť sa — sú odhalení čo lhári, a na reči a nadávky lhára nedá nič žiaden čestný človek. O mienku prašivých oviec a nečestných ľudí sa nestaráme! Toľko »lidovej strane« a jej pohlavárom, nakoľko »Čas« je ich úradným orgánom«.

O mladší generaci, už výše vzpomenuté, Vajanský vyjadřuje se slovy: Kretinci, zgrmancovaný (zpotvořený) rozumčok, mikrokefalský modzog, hlúpi chvastúni, rozumisti, tupí duchom a zkazení srdcom, prašivé ovce a p.

Le style c'est l'home, to je Vajanský.

On předně dráždí Maďary proti Slovákům takovým způsobem, že by Maďaři musili býti anděly (a ne výbojci), aby svou brutálnost vůči Slovákům nestupňovali. On vhání spor do takových krajností, že myšlenka na nějaké příměří neb smír je úplně nepřipustitelna. Kydáš-li denně na surového vládce, což jiného můžeš očekávati než surovost větši a větší? Správně řekl jistý Slovák: »Chceme-li na vládě něčeho vymoci, nesmí za to žádat Martin.« A proto radil, aby za povolení slovenského gymnasia žádala zastupitelstva slovenských měst a dědin, nikoli vůdci martinští. Začkoli Martin v Pešti žádati bude — pravil — už napřed je ztraceno. Lidé, zvláště vládci, přirozeně zavírají dvéře před tím, kdo pro ně nemá nic jiného než jizlivou hanu. Farář Kmeť, předseda slovenské musejní společnosti, je jistě tak vroucí národovec jako Vajanský a přece se mu podařilo za vlády Banffyho, bezohledného šovina maďarského, získati pro museum 300 zl. roční zemské subvence. Letos vláda vyslovila museu pochvalné uznání. Ovšem v museu se pracuje a — nenadává. Kdyby Vajanský byl předsedou musea, již by ho nebylo.

Vajanský je politický násilník. Snad se mu nic tak neprotiví jako humanita. Vyslov slovo to, a vrhne na tebe největší nepřátelství, pohrdání a posměch. Kretini a zgrmancovaný modzog! A přece byl Slovák — Kollár prvým nadšeným hlasatelem humanity! A přece národ malý, slabý, utiskovaný má jediného pomocníka v humanitě, to jest jediná jeho — řekněme tak — zbraň proti hrubému nepříteli. Čeho se mohou Slováci dovolávati? Ani dějin, ani vyspělé kultury, ani početnosti, ani zámožnosti — nic z toho nemají, ale jsou lidmi a mají právo žádati, aby se s nimi jednalo lidsky. To je humanita, jež je právem každého člověka a národa, jež zavrhuje všecko násilí, jež dává rovné právo všem. Udeří-li

Slovák Maďara, tento udeří Slováka dvakrát, a tak jde rána za ranou, spor roste, národové vyčerpávají v něm síly a štěstí lidské se maří. Takový není úkol člověka a národů. Vajanský zastává křesťanství a zatracuje humanitu: jistě ani podstatu křesťanství nepochopil. Sebe sílit a surového nepřítele nedráždit, to by mělo býti zásadou všech utiskovaných národů. I ten, kdo má důvěru v násilí, nemůže ho specielně Slovákům doporučovati: oni přece násilím nepřekonají Maďary! Už tedy z politiky musili bychom Slovákům radit, aby se dovolávali humanity. Humanita chce, aby každý začal reformovati od sebe; každý sebe nejprve siliž a zušlechťuj. Vajanský kde koho reformuje, pěstí vrhá se na lidi nejlepší vůle, ale sebe reformovati zanedbal; v jeho psaní není žádné stopy po hlubším studiu a mravní hodnotou svou rovněž nezáří. Mluvím trpce, ale pravdu. Výše jsem se zmínil o kořalečním moru; nahledněme trošku, jak se na vnějšku jeví. Najdete člověka ležeti jako mrtvolu, tváří zabořeného do bláta; to je sedlák neb dělník. Nebo najdete ráno člověka ležeti vedle potoka, leží jako mrtvý, a když si člověka toho blíže prohlédnete, poznáte, že je to — inteligent. Nezmiňoval bych se o zjevech tak žalostných, kdyby se i tohoto druhu inteligenti nestavili v čelo národa. Jsem o tom do hloubky duše přesvědčen, a potvrzují to psychiatrové, že takovíto lidé jsou intelektem nejasní, bezzásadní a proto nespolehliví, rovněž i citem a mravem otupělí: i cítím povinnost svoje přesvědčení veřejně říci a národ varovati. Musíme býti opravdoví a svědomití a nedopustit, aby pro ohledy na jednotlivé osoby trpěl celý národ. —

Povšimněme si nyní, jak smýšlí Vajanský o poměru Slováků k Čechům.

Je historickým faktem, že Slovensko vyvedeno bylo z duchovní tmy českou knihou; i nyní je udržuje na jakés takés kulturní výši česká osvěta; a také v budoucnosti, i kdyby maďarisace ustala, Slováci jsouce sami o sobě národem malým a chudobným, bez české osvěty odkázáni by byli ke kulturnímu živoření. Nechť na př. Vajanský najde na Slovensku nakladatele, který by vydal slovenský naučný slovník. Nebo ať nás poučí, jak si Slováci, třeba až maďarisace ustane, založí a udrží národní divadlo. A přece »Nár. Nov.« a Vajanský zvláště kulturní život český před Slováky ignorují, ničeho nečiní, co by české osvětě usnadnilo postup na Slovensko. Nemohu se rozpomenouti na jediný případ, že by »Nár. Nov.« některou českou knihu — kromě těch několika, jež specielně o Slovensku pojednávají — slovenským

čtenářům doporučily. Míním doporučení sebe stručnějším literárním referátem. [1])

Do Čech přicházejí od Slováků častěji soukromé dotazy, který český časopis by si mohli předplatit aneb kterou knihu koupit; v národu se tedy cítí potřeba české literatury, ta žízeň tam jest, ale hlavní domácí list nejde té žízni vstříc, on naopak českou literaturu umlčuje.

Vajanský je tak velký a slavný, že o lásku Čecháčkovu nestojí. Čechové beztoho — tak vypravuje Čechům, když příjdou do Martina — jsou z poly Němci a budou od Němců pohlceni. Chodí-li slovenští mladíci na české školy, pomaďaří se. Jak to? táží se užaslí posluchači. Inu tak, že navyknou fajnému životu a když se potom na Slovensku usadí, chtí opět fajn žíti, Slovák je jim sprostý a proto přestoupí k Maďarům. Když red. Bielek odvážel několik slovenských chlapců na řemeslo do Prahy, řekl Vajanský, že je zaprodává Čechům, anebo, že provádí lidokupectví. (Pokračování.)

Pozn. redakční. Byli jsme upozorněni od Slováků, že přání autorovo, aby Slováci psali do vládních novin, je nevyplnitelno, redaktoři by příspěvků nepřijímali a přijímat nesměli.

Dále nás upozorňují, že od dra. Štěpanoviče Zvoleň byla doporučována za ústřední místo Slovenské.

---

[1]) Došlé redakční výtisky české ovšem oznamují, ač i to tuze málo; zdá se, že čeští nakladatelé — dobře si všímajíce, jak který časopis o jejich dílech referuje — málo co k oznámení zasílají.

Slezsko.[1])

Slezsko bylo kdysi nazváno mostem, který spojuje nás Čechoslovany se slovanstvem východním. Ve skutečnosti je mostem mezi námi a Poláky a tak prostředně ovšem spojuje nás se Slovany východními. O udržování mostu starávají se obyčejně strany, které spojuje. Jsoutě mosty věc dobrá, ale také nákladná. Náš však most slovanský, správně česko-polský, byl dosud vlastně výjimkou. Ale nesmíme předbíhat — o tom bude řeč později.

Slezsko je v zemích koruny české zemí zvláštní. Historicky je slepeno z kusu bývalého Slezska a Moravy — z Těšínska — a z Opavska. Těšínsko je polsko-česko-německé, Opavsko jen německo-české. V Opavsku však je ještě kus Moravy — jsou to enklavy moravské, bývalé území panství arcibiskupských a kapitolních. Patří k nim okresy Jindřichovský a Osoblažský, které jsou úplně německé. Ostatek enklav je v okresu Opavském a Bíloveckém. V okresu Opavském je to deset obcí s 5762 Čechy a 431 Němci. Jedna z těchto obcí (Lhotka) je většinou německá, Vlaštovičky jsou odrodilecké a Jaktař (541 Č. a 74 N.) je též v rukou odrodilců. Ostatní jsou české. Na Bílovecku je jediná obec v enklavě moravské a sice Slatina se 771 Čechy a 180 Němci. Enklavy volí poslance s Moravou, ale politickou, soudní a školní správu mají společnou se Slezskem právě jako berní, ač vedou se pro ně zvláštní knihy. Proto také národně a kulturně vůbec jsou spojeny se Slezskem. Pokud tedy jsou naše, trpí slezskými poměry stejně, jako české obce slezské. Moravští poslanci se o ně starají pramálo.

A národnostní poměry ve Slezsku? — Začneme číslicemi. Čechů je 22% všeho obyvatelstva (129.814), Poláků 30·2% (178.114) — Němců pak 47·8% (281.555). Důležito je také vědět, jaký je poměr národnostní (dle sčítání z r. 1890) v každém díle Slezska zvláště. Uvidíme později proč.

---

[1]) Míníme uveřejňovat pravidelné zprávy o Slezsku. Aby byly pro čtenáře naše jasnější, přinášíme stručný orientační článek o nynějším stavu věcí ve Slezsku.

Na Opavsku je 65.987 Čechů (18·6%) — ostatek (238.816) jsou Němci a hrstka Poláků. Nejčeštější je venkovský okres opavský (má méně než šestý díl Němců), Klimkovický se slabou čtvrtinou Němců a konečně Bílovecký, v němž je Němců o tisíc více než Čechů (8 proti 9 tisícům). Značnější počet Čechů je v okresu Vítkovském (přes 2000), v ostatních jen sem tam některý. Souvisle bydlí Čechové na Opavsku, Klimkovicku a Bílovecku, ač i tu zabíhá do jejich oblasti němectvo. Čistě české obce snad už ani není. Dle posledního sčítání bylo jich ještě 14, ale dnes už jistě je jich méně. Vždyť na př. v Kylešovicích (u Opavy), které ještě r. 1890 byly ryze české a považovaly se za jednu z nejuvědomělejších obcí, svádí se právě letos tuhý boj o školu; vede jej proti našim strana, která sama si dala nejprve název Deutsch — potom už jen Deutschfreundlich. Vůbec — ztratili jsme a ztrácíme ještě dosud posici za posicí. Přibylo-li v posledních letech Poláků 15%, Němců 4·5% přibylo Čechů jen 2·8% — ztrácíme proti Němcům na Opavsku a proti Polákům na Těšínsku. —

Už dle číslic je vidět, komu patří budoucnost Opavska a komu budoucnost Těšínska, nepostaví-li se pevné hráze proti příboji německému a ještě pevnější proti polskému.

Kolik je nás na Těšínsku? Tento díl Slezska patří vlastně Slovanům. Je tam pouze 41.857 Němců proti 73.879 Čechům a 177.403 Polákům. České jsou okresy Frýdecký (skoro úplně), Fryštátský na polo. Značnější menšiny máme v okrese Bohumínském a Těšínském (přes 7000 a přes 4000). Frýdek (s vlastním statutem) má dle sčítání skoro $^2/_3$ Čechů proti $^1/_3$ Němců a několika Polákům. Správa jeho je však německá.

Ačkoli tato čísla napovídají dosti mnoho, přece nemůžeme se jimi spokojit — nemůžeme pouze dle nich soudit. Udává-li na př. statistika, že Čechů vlastně ubylo — je nutno všímnouti si, ubývá-li nás při dnešních poměrech stále a bude-li ubývat na pořád.

Které jsou příčiny našeho dosavadního slábnutí, naší slabé organisace na Slezsku?

Předně — poloha země. Slezsko je slepeno ze tří částí a ty části nemají jednotného střediska. Opava se může nazvati střediskem kulturního života německého, českého již se značnou reservou. Je tam sice i pro nás zemská vláda, je tam naše zemská hosp. společnost, je tam naše gymnasium — ale to je všechno víc jen pro Opavsko. Pro Těšínsko je střediskem (ovšem také jen

z části) Těšín svými novinami, svou Maticí osvěty lidové, vůbec pracovníky našimi, tam usazenými. Nyní s ním soupeří Frýdek s novým časopisem a se svými okresními spolky. Frýdku pomáhá taká české gymnasium místecké. Přirozeným střediskem, srdcem našeho života není však ani Opava, ani Těšín, ani Frýdek.

Dne 25. října byla schůze důvěrníků slezských, vlastně národní rady a byla v Přívoze (u Ostravy). Tento fakt naznačuje správně, kde by byl přirozený střed českého obyvatelstva slezského — hlavně českého, ovšem také polského; německého již hodně méně.

Do Ostravy a okolí, do celé té průmyslové krajiny sbíhá se náš život. Je pramalinko jenom našich osad, jejichž obyvatelstvo by se neživilo v Ostravě a okolí (nejvíc zase ve Vítkovicích). — A i rolnictvo tam má spád. Ačkoli má na mnoze do Opavy hodně blíže, jezdí přece na trhy Ostravské, protože tam všecko výhodněji prodá. Opava je vůbec jen město úřadů a škol — proti Ostravě mrtvé město. Je to ovšem přirozeno. A dokud bude okrsek Ostravský růst, bude Opava spíše, aspoň po této stránce, klesat. Právě poslední dobou vystěhoval se lihovarník Grauer z Opavy, nechav rozsáhlé budovy ladem, a postavil si novou, obrovskou továrnu na Ostravsku — ve Svinově. Svinov je sice slezský, ale je při samých hranicích, má největší nádraží, nejlepší spojení a patří vlastně už k Ostravě, s níž je vlastně spojen skoro bez přetržení obcemi Novou Vsí a Lhotkou, které se táhnou podél silnice až k Ostravě. Ve mnoha našich obcích je už víc než polovice obyvatel dělníky — a přibývá jich pořád, protože továren ještě pořád přirůstá a bude přirůstat. (Ve Studénce vedle starých vápenek nyní továrna na železniční vozy). Ovšem — továrny vesměs z cizího kapitálu.

Ostrava je tedy srdcem našeho života — ale schází jí ještě mnoho, aby plnila svůj úkol, který jí tím samým připadá. Život český v Ostravě je ve znamení zpuštěnosti, desorganisace — a všechno vlastně pro ziskuchtivost několika lidí. Většina naší intelligence tamní je zaměstnána v dolech a továrnách a tak stojí už svým postavením proti dělnictvu. Ale ani v intelligenci samé není organisace tak pevná, tak solidní, jak by bylo třeba. Poslední volby ukázaly to zase víc než dobře. Nedělalo se skoro nic, a pak se zrádcováním mělo donutiti, aby všichni šli k volbě.

Nadává se svorně na socialisty — ale nejsou-li lepší než ostatní, nejsou jistě o nic horší ani v národních věcech. Intelligence nešla k volbám k vůli nějaké padesátce či stovce vánoční remu-

nerace — a dělnictvo mělo jít, když jednalo se vlastně o jeho chléb? A o ten šlo — protože není organisace lidu veškerého, organisace z dola až nahoru solidně ustavené. V massách by dělnici mohli volit, jak by chtěli ale jednotlivci nemohou dělat nic. Je tedy třeba se postarat o organisaci mass lidových. K tomu bude ovšem třeba lidí vytrvalých, obětavých a hodně energických.

Ostrava nemá stálejšího lepšího divadla (ani na zimu), nemá řádného knihkupectví, gymnasium působí dosud pramálo — vůbec schází Ostravě ještě skoro všecko, aby mohla býti kulturním střediskem toho lidu, který se tam z příčin hospodářských sbíhá.

A organisace toho lidu je těžká. Jednak se dělnictvo často stěhuje, jednak je v Ostravě přes týden jenom v práci, po práci a hlavně na neděli zajíždí si do svých domovů.

A přece je jí třeba — ovšem ne jenom v dělnictvu, ale také v rolnictvu. Nemáme ve Slezsku kromě hrstky měšťanů, úředníků a řemeslníků nic než rolnictvo a dělnictvo — v těch je naše budoucnost. I v českých městech (v Polské Ostravě, Klimkovicích a Frýdku) je bohatší třída, hlavně průmysl a obchod, z větší části v rukou německých. I tam je naše budoucnost vlastně v dělnictvu — a drobném živnostnictvu.

Co vykonalo české vedení pro dělnictvo? Můžeme říci — na pramalinké výjimky — nic. Nyní organisace a lid dělnický proto podléhá nejenom němčení, nýbrž i horším ještě věcem. A nyní — po stávce — i socialistická organisace je hodně rozrušena. Národní dělnictvo nemá ve Slezsku skoro nic — křesť. sociální nanejvýš některý místní spolek.

Ve Vítkovicích a také i jinde v závodech žádají po dělnících — ovšem zcela zbytečně — aby uměli německy a, pokud mohou, žádají, také aby dělali Němce. Dělnictvo — nejsouc organisováno dostatečně — podléhá tomuto tlaku.

Dělnictvo má však — to nutno doznat — pramálo lásky k českému vedení. Ale proč? Jednak vidí špatné »vzory« v intelligentech, kteří při všem vlastenčení rádi si zaněmčí a posýlají děti do německých škol, nebo k vůli groši hrají všemi barvami, jednak vidí, že vedoucí české vrstvy je odkopávají, že žádají po něm obětí, ale samy pro dělnictvo neudělají ani zbla. A lid zdejší lne přece ke každému, kdo s ním upřímně cítí. Toho však není v naší intelligenci — až na malé výjimky.

Před sociálním demokratem se žehnají víc než před čertem, štítí se ho víc než nejhoršího dareby, a co je »nejlepší«: neznají ho. Jsou tu páni ve Slezsku narození, ve Slezsku působící, kteří si

myslí, že už tím samým znají dobře poměry v lidu — že netřeba jim s lidem obcovat, s ním se stýkat mimo kanceláře za zeleným stolem. Dobře kdosi o nich řekl, že socialisty za celý život ani neviděli.

Ač dělnictvo tvoří už dnes dobrou polovici Čechů slezských nemění se u vůdců nic. Když se posledně ozvaly hlasy, aby se dělnictvu nechala V. kurie, zvláště na Těšínsku, kde naše hlasy váží mnoho, aby naše české vedení se nestavělo aspoň proti dělníkům, když už jim nechce pomáhat, nebo aby se s dělnictvem jednalo o kandidáta, který by i nám mohl býti sympatický — zaklínali všici aby se to pro Bůh jenom nedělo. Kde pak také socialistům udělat koncessi, se socialisty vyjednávat. — Všici ujišťovali, že mají dělnictvo rádi — ale získat prý se musí jinak. Jak — když se pro ně nic nedělá — toť ovšem hádanka.

S každým se smí vyjednávat, každému se smí v něčem povolit, i Němcům, kteří nás tlačí a námi pohrdají, i Polákům, kteří nám berou posici za posicí a přátelí se s Němci proti nám — jen s těmi, kteří jsou krev z naší krve a k tomu dobrou polovicí naší budoucnosti — s těmi se jednat nesmí. Ovšem jsme zde sami boháči — patříme všici k vrchním »deseti tisícům«.

Ale jako všude, je i v tomto jednání hodně neupřímnosti. Jsou přece na Těšínsku známi i farářové, kteří dělají koncesse socialistům a ve svých obcích jdou na mnoze s nimi; venku se ovšem křižují, že se socialisty jednat nelze. Kdyby tito a jiní intelligenti měli dost odvahy říci to i veřejně — byly by ledy prolomeny a snad bychom se přece dočkali ještě my jara.

To bychom ovšem musili podporovat dělnickou organisaci osvětnou, odborovou, vůbec všechnu, protože všechna je hrozně slabá. Druhá polovice našeho lidu je rolnictvo. Uvědomění národního je v něm zrovna tak málo jako v dělnictvu — ba snad ještě méně. Méně čte, méně odebírá knih i novin a špatněji posýlá děti do školy.

A nejdivnější snad se bude zdáti, že po této stránce jsou nejhorší poměry v zámožných obcích okolo Opavy. V horách a dále od Opavy vůbec je to lepší. (Mluvíme zde hlavně o Opavsku). Je to, tuším, vlivem »nóbl« společnosti v Opavě a vlivem škol.

Němci považují už celé Opavsko za svůj Besitzstand — vlastně považovali. Aspoň baron »Zdenko Sedlnitzky« řekl jednomu z našich nejlepších pracovníků: Všude můžete pracovat, a nebudeme Vám překážet, jenom Opavsko nechte na pokoji. Dnes už i on si zvyká na to, že Opavsko přece jen zůstane naším —

ale že bude zachováno, nebude zásluhou politiky, nýbrž hospodářské organisace. Však na tu dojde později.

Napřed zmíníme se o školách, o něž jsme už několikrát zavadili. Ve Slezsku nemáme vůbec českých škol. To, čemu se říká česká škola, je škola, jejímž cílem je na základě češtiny naučit děti německy. Ale ještě mnoho našich obcí má školy utrakvistické, v nichž je vyučovací řečí němčina — čeština jen druhou zemskou řečí, řečí výpomocnou. Takové školy Němcům nestačí, proto stavějí si šulfereinské vedle nich. Nám ovšem stačit musí. Část »našich« obcí má školy německé. Úplně českou školu nesmí si obec ani zřídit. Je snad až příliš známo, že na př. Polské Ostravě zakázáno zřídit českou měšťanskou školu. Nemáme v celém Slezsku české měšťanské školy, nemáme mimo některé pokračovací a jednu zimní hospodářskou školu, mimo jediné gymnasium nic, ale pranic. Či přece — máme jedinou českou dívčí školu klášterní v Klimkovicích, ale ještě hodně neúplnou a bez práva veřejnosti. A přece v Opavě a ve Frýdku aspoň, a to se ví, že v Polské Ostravě by jich bylo třeba jako soli.

Školský zákon slezský je svým poněmčovacím rázem proti zákonu říšskému. Ale kdo se nás tu může zastat, když samy vlády a zástupcové naši zase po jiné stránce pomahali zákon rušit a klestit novelami a bůh ví, jak ještě tomu říkají.

Škole dává ducha vlastně učitel, nuže, jaké zde máme učitelstvo? Ať mluví fakta. Asi přede dvěma lety jednalo se o založení časopisu, orgánu »Ústředního spolku česk. učitelstva ve Slezsku.« Věstník Matice Opavské z r. 1899 udává počet českých učitelů na 265 — ale z těch bylo té doby v Ústředním spolku pouze 189. Dle toho se zdálo, že spolkový orgán by se mohl udržet. Ale tu se dověděli, že z těch 189 učitelů neodebíralo »Národ a školu», která byla a je orgánem spolku jenom 136. Tak ovšem zašla chuť i těm nejhorlivějším. A ti jsou právě mezi učiteli prostředních let — nejstarší jsou poněmčilí, neteční a nejmladší z veliké části nemají zájmu pro nic. Je tím ovšem vinno vychování na našich zmrzačených ústavech učitelských — nejen snad Opavském ale i Příborském českém, z něhož nyní se k nám hlásí většina učitelů na české školy. Mimo jiné všeobecné vady našich ústavů působí v Příboře maloměstský život se všemi svými vadami až příliš zhoubně. Professor je kandidátovi moc vysoko, a jinak — u koho co získá? Měšťanstvo, mimo intelligenci, která patří v takovém městě mezi polobohy, ařsi je sebe řádnější, nemůže poskytnouti širšího rozhledu studentovi ústavu učitelského, nemůže mu poskyt-

nouti ani znalosti společenské, jaké by potřeboval — a vzdělanost? Kolik má jejich stánků a kolik jich může míti takové město? Právě slezští učitelé, ti čilejší říkají, že by ústavy učitelské měly býti jen ve městech, která aspoň svému kraji jsou živým kulturním ohniskem. Avšak nedivme se a nesvalujme vinu na učitelstvo. Vždyť je mnohem odvislejší než všude jinde. Nejen, že úřady veřejně germanisující jsou až příliš bedlivými jeho strážci — učitelstvo slezské je odvislo od obcí. Obce vyplácejí platy, obce dosazují si učitele. Jakým lidem tu třeba dělat poklony, jakým lidem uhýbat a dělat koncesse — pochopí jen ten, kdo ví, jak nízká je celkem úroveň vzdělanosti. Učitel nemůže, nesmí se opříti tak snadno těm, jejichž protekcí místo dostal. Jenom nejsamostatnější povahy mohou něco dělat — ale pak jdou cestou křížovou. Že i v nejuvědomělejších obcích není v tom poměru samý jas — je snadno pochopitelno tomu, kdo zná náš lid vůbec.

Jelikož pak kněžstvo má veliký vliv v obcích, je slezský učitel daleko víc odvislý od něho, než v jiných našich zemích. Že jsou výjimky, je jisto, ale jen výjimky.

Vláda podporuje učitele němčící — a to působí zhoubně na slabé povahy v učitelstvu, ale také na celé obce. Skoro všude je učitel obecním tajemníkem. Kde je uvědomělý — a je jich přece bohudíky dost — působí velmi blahodárně. Tím hůře však, kde je smýšlení německého, tam němčí se pak celá obec. Jaktař, Vlašťovičky, Lubojaty jsou nejlepšími doklady. Učitel jako obecní tajemník zapisuje i obcovací řeč — divme se pak, že slezské sčítání je tak »spolehlivé« a že z obce ryze české udělá při sčítání obec skorem ryze německou.

Byl přijat konečně na sněmu zákon, který zajišťoval učiteli podobné aspoň postavení jako má na Moravě. Ale nesvědčí o veliké lásce a vážnosti k učitelstvu, že bylo provedení zákona od sněmu podmíněno tím, dostane-li země, jak žádala, daň z lihu. Byla by to radost, kdyby každý opilec mohl učiteli vytknout: já tě platím! Proto však nedošel zákon sankce, a tak může učitelstvo ještě čekat — ještě chvíli to bude trvat, že učitel 28tiletý dostane nadučitelské místo, zatím co lépe kvalifikovaný, skoro 28 let ve službě působící je zamítnut, protože nemá v obci kmocháčků a strýčků. (Stalo se a stává se častěji.) Tolik zatím o školách.

Z toho je patrno, že náš lid nemá ve Slezsku mnoho příležitosti vzdělávat se. Národní škole ukrádá němčina polovic a více času, jiných škol ani pro naši mládež vlastně není, neumí-li německy. To je příčinou, že v lidu je hrozná pověrčivost — větší

než kdekoli jinde. Z Bílovecka a Klimkovicka chodí lidé za Frýdek »na bohy« (k věštkám, čarodějnicím). Pověrčivost však není jediným ovocem nevzdělanosti, které ve zhoubném díle pomáhá divoký život Ostravský.

Lid je proto — pokud aspoň sahá vliv pánve Ostravsko-Karvínské — mnohem hrubší a drsnější, než jinde a než by byl přirozenou svojí povahou.

Proto také řádí alkoholismus, alkoholism nejhrubší se všemi svými průvodci, venerickými nemocemi a p. tak hrozně. Na mnoha místech můžete říci s dobrým svědomím, že každý třetí muž a každá desátá žena jsou alkoholíky — a neublížíte nikomu. Na mnoha místech je to ještě horší. A náš spisovatel by tu našel až zbytkem látky pro takovou a snad horší ještě vládu tmy, než jak ji líčí Tolstoj.

Za takových poměrů je práce ovšem daleko těžší, než jinde. Odvislost od německého kapitálu, germanisace úřední, alkoholism, hrubost a pověrčivost jsou zajisté až příliš mocnými nepřáteli, i kdyby ani nebylo nedůvěry, jaká je v lidu proti intelligenci zakořeněna dlouhými lety.

A intelligence? Odvislý, bezbranný učitel, odvislé kněžstvo (od patronů a s nimi spřátelených úřadů církevních i světských), odvislé úřednictvo státní, zemské i soukromé — toť v celku slabí zastancové lidu. A vydaří-li se ještě nějaký samostatný intelligent z Čech nebo z Moravy na »velikého« pána, který se stará jen o sebe a lidu nedbá — je pokaženo víc, než může celá generace napravit.

Jinak nebylo by ani možno pochopit, jak mohl býti před nedávným rokem stihán farář, uvítavší presidenta slezského česky. Jinak bylo by nepochopitelno, jak mohl nynější president odbýti občanstvo, které si mu při vítání stěžovalo, že všecko dostává z úřadů po německu, slovy: Na to tu není ani místa ani času! Jinde by to říci tak snadno nemohl, nemohl by vsednout do kočáru, dát prásknout do koní a ujet. Jinde nemohl by se president vymlouvat, že je zástupcem císařovým, a že proto jej nutno vítat německy. Také sotva kde jinde by dostal hejtman důtku, že málo germanisuje. Náš lid snese mnoho, mnoho si tedy páni mohou dovolit. Proto také podporovaly při předešlých volbách úřady nepokrytě (ovšem ne násilně, ale vlivně) volbu faráře Thienla za V. kurii Opavskou, byl jim ze všech nejmilejší. Ale nekrčí se tak jako naší lidé ani Poláci — a tím méně Němci. Jejich intelligence je namnoze hodně útočná i když by dle svého úřadu měla býti nestrannou. Soudce, který udává faráře, že se mu opováží psáti

česky (Wanitschek), naďučitel (polský), který nechce psát jako tajemník protokolu, v němž jde o povolení subvence české škole (v Lazích), řiditel učitelského ústavu (v Opavě) utrakvistického (tak trochu alespoň), který vypeskuje kandidáty mluvící na chodbě česky — nejsou ojedinělými snad výjimkami.

Než přes to není třeba zoufat. Je v lidu dosti ještě dobrého jádra, dosti chápavosti a vloh, dosti touhy po vzdělání a důstojném životě a je v intelligenci přece jen část, která pracuje a úsilovně pracuje. Není možno — pro krátkost — psáti o těch, kteří pracovali v minulosti, není možno psáti o buditelích Slezska — nutno zatím psáti jen o přítomnosti. Všeobecně jen budiž podotknuto, že buditelská činnost začala besedami, divadly, tábory, časopisy a knihami, pak záložnami, hospodářskými spolky a politickými. Střediskem byla dlouho Opavská Polit. hosp. jednota — která však nedostávala subvenci, aby prý jí nevydala na politiku.

Jméno každého našeho poslance je spojeno se založením několika hospodářských a j. spolků, Stratilovo na Opavsku, Hrubého zase na Těšínsku, Gruda působil více řečnicky. Dosud se stará rada Hrubý o organisaci rolnictva a řemeslnictva na Těšínsku, Dr. Stratil zase nyní více jako člen zemského výboru podporuje naši organisaci veškeru. Že i jako poslanci se o ni musejí starat je na bíle dni. — Které jsou naše nejdůležitější organisace?

První místo patří nyní největšímu a nejčilejšímu spolku — »Ústřední hospodářské společnosti pro české kraje ve vojvodství Slezském.« Činnost její začala r. 1896 a jak roste, poznáme z několika číslic. Koncem správního roku 1897 byly v ní čtyři okresní spolky a 35 místních, z nichž 8 připadalo do enklavy. Byly to vesměs besídky — až na jediný spolek včelařský. Přijala za rok 1897 na subvencích 2630 zl. ostatních pak peněz 461 zl. 93 kr. Koncem správního roku 1899 bylo v ní už víc než dvakráte tolik spolků totiž 75 a subvencí dostala 6820 zl. Ač není to ještě suma, která by spravedlnosti odpovídala, je přece vidět značný pokrok. Společnost pořádala za ten čas 60 přednášek, několik kursů a přehlídek dobytka a j. — vůbec není oboru, jehož by si nevšímala. Její zásluhou byly buďto založeny anebo aspoň udržovány a podporovány Raiffeisenky, jichž je od r. 1898 zřízeno již 19. Kromě těch založeny lihovar v Milostovicích, mlékárna v Jarkovicích a dvě hospodářská nákupní a prodejní družstva (Frýdek, Bruzovice a Klimkovice). K této organisaci patří také záložny, jichž je 12. A organisace tato stále roste. Poněvadž Ústřední hosp. společnost pracovala dosud pro všechny tyto spolky, ač by

do jejího oboru patřily přesně vzato jen hosp. besídky a okresní spolky, vzrostla její agenda nad míru. Také nelze jí s úspěchem takovým, jakého je třeba, starat se o sprostředkování nákupu a prodeje, o výměnu peněz a pod. Jedná se tedy nyní o založení svazu svépomocných spolků po vzoru moravském. Jednání s Němci a Poláky nevedlo k cíli, bude tedy třeba svazu samostatného. Celá činnost společnosti byla možna při veliké píli tajemníka p. Zíky a předsedy barona Rollsberga. Je to jediný šlechtic, který pracuje pro náš lid i obětavě i účinně. Tento spolek zajistil a zajistí naši věc na Opavsku lépe než všecka politika — a má jednu výhodu, jíž ostatní organisace nemá. Úřady jej podporují a vybízejí dokonce i ku práci v ní a lid, vida makavé úspěchy, nabývá ponenáhlu přece sebevědomí a chuti k samostatné práci. Méně důležita je »Politicko-hosp. jednota Opavská«, která zase letos rozvíjí poněkud větší činnost ovšem na Opavsku.

Spolek na zakládání knihoven ve Slezsku založil dosud na 90 knihoven. Jaká je nyní jeho činnost, poznáme z toho, že za rok 1898 rozdal 1120 knih a předplácel 32 časopisů. Příjmů měl 537 zl. 7 kr. a vydání jen o tři kr. méně. Darem dostal 320 knih. Správu spolku má v rukou kněžstvo, dle toho se ovšem kupují a rozdávají také knihy a časopisy.

O zakládání knihoven stará se také Matice Opavská (dle poslední vydané zprávy má 548 členů), která mimo to vydržuje v Opavě knihovnu lidovou (1398 svazků), udržuje vlastním nákladem museum, školu průmyslovou a stará se o českou školu obecnou, jakož i o některá stipendia a podpory žactvu českého gymnasia. Matice má v Opavě své dva domy, jež však jsou přes polovici odhadní ceny zadluženy.

Jí podobná je Matice osvěty lidové na Těšínsku, která rozvíjí jarou činnost sama i její damský odbor.

Zemský spolek má též učitelstvo a hasičstvo. Hasičská ústř. jednota svedla zajímavý boj. — Do r. 1897. měli hasiči společnou podpůrnou pokladnu. Němci však toho roku nepřipustili českého zástupce do výboru. Čechové se odtrhli — a založili si pokladnu svou. Za to určil zemský výbor, že jenom těm, kdo jsou v německé pokladně, smějí se udělovat subvence. Po tuhém zápasu zrušil sněm r. 1898. toto usnesení a uznal naši pokladnu za rovnocennou s německou. Jednotu řídí, jako hasičské sbory vůbec, skoro vesměs učitelstvo.

To jsou celkem spolky, mající význam pro celé Slezsko. Zmínil jsem se o nich trochu šíře, aby bylo patrno, kde se práce

nejvíce daří a ktera nám nejvíce pomáhá. Dle toho je pak snadno poznat, jakým směrem třeba dále jít. Organisace svépomocná je nejvydatnější a setkává se nejméně s překážkami. Je to jediné pole, na němž smí se volně hýbat i slezský učitel a to znamená mnoho.

Svépomocná organisace řemeslnická je už slabši, ba skoro nijaká. Výjimkou jest snad jediné družstvo tkalcovské na Frýdecku, které také letos pořádalo výstavku ve Vyšních Lhotách, a jež podporuje čilý odbor dámský Matice osvěty lidové na Těšínsku.

Až budeme míti aspoň tolik, jako v organisaci rolnické, vykonáno i v řemeslnické a dělnické, pak netřeba se báti o budoucnost našeho lídu. Tato činnost — jak dokazují už číslice v hosp. společnosti mimo jiné — vynutila nám kus uznání a respektu i u vlády i u Němců.

Nejslabší je práce kulturní na Těšínsku, totiž ještě málo rozvětvena. Proto také Poláci mají volnější pole proti nám, snadněji nás přemahají, ač sami nejsou o nic lépe organisováni. Ale jsou počtem silnější a umějí přísti s Němci. Rozdíly jazykové nejsou veliké, proto polský farář nebo učitel má snadnou práci. A pak příliv z Haliče je veliký a agitace se strany intelligence veliká. Není třeba psáti o podrobnostech. Čas jich přinesl a přináši stále dosti od spolehlivého dopisovatele. Při přílivu polském z Haliče, při útočnosti mladých, není možno na dlouho obstát bez boje. Boj je nám se zdá, čím dříve tím lépe. Chápu dobře bázeň našich poslanců před bojem s Poláky; byli by ve sněmu sami, a dosud to s Poláky jakž takž šlo ve shodě. Máme za Těšínsko jednoho českého poslance, za Opavsko dva. Na Těšínsku ho neztratíme, na Opavsku rozhodnou dvě, ba snad jedna obec. Jsme tedy i bez boje s Poláky v nebezpečí, že pozbudeme své většiny v kurii obcí venkovských a tak i místa v zemském výboru. Oč by se nebezpečí zvětšilo bojem s Poláky? (Dokončení.)

ROZHLEDY

POLITICKÉ. O práva bezprávných — Jak mladočešství upravilo půdu klerikalismu — Volby jsou alfa a omega české politiky — Mladočeši dle dra Herolda nepotřebují programu — Lucida intervalla Národních Listů — Národní Listy proti mladočeským poslancům — Národní Politika je jediným denníkem mladočeské delegace — Staročeši nedovedou se emancipovati z vleku mladočeského — Mladočeští poslanci proti obstrukci — Zmatek nad zmatek panuje v české politice — Rozklad strany národní sociální — Volby pražské — Vláda a rakouští průmyslníci — Účinek politický hospodářského neúspěchu v otázce bosenských drah.
Bernhard hrabě z Bülova, nový kancléř německé říše. — Anglické volby sněmovní. — Dvě zajímavé zprávičky.

Volební hnutí v Čechách setkalo se s mnohem menším zájmem, než jakého se kdo nadál. Pouze ve všeobecné třídě voličské je ruch živější. Rvou v ní od úst třídně organisovanému dělnictvu několik chudých soust politických práv, jež i rakouský volební řád dělníkům přiznal, všechny téměř naše strany politické. Sama strana radikálně pokroková rozhodla se vejíti ve volební zápas o práva bezprávných. Na své schůzi v Pardubicích 21. října ohlásila kandidatury v páté kurii. Na všeobecnou kurii soustřeďuje se také zápas jediných dvou stran, jež vešly čile a bystře ve volební kampaň: sociální demokracie a klerikalismu.

Klerikálové letos poprv odhodlali se vystoupiti se samostatnou kandidátní listinou. Troufalost jejich jest horším příznakem úplného úpadku národní strany svobodomyslné než všechny porážky vídeňské, než zrušení jazykových nařízení a výnosy Kindingerovy, jež po pravidle tanou českému člověku na mysli, když vzpomíná na bídu české politiky. Ale mnohem těžším symptomem vnitřní choroby českého národního života je vzrůst klerikalismu u nás doma, v Čechách. Mladočeši přímo i nepřímo pracovali pro klerikalism od let. Uměle pěstovali nemyslivost českého lidu, udržovali jeho nevědomost, zanedbávali všechno politické vzdělávání. Když podobně hříšným způsobem půdu připravili, spojili se na říšské radě s klerikály německými. Tím svázali si ruce pro domácí boj proti klerikalismu. Vedle toho přirozeně rehabilitovali klerikalism v očích lidu. Neboť prostý rozum nedovedl srovnati, proč by v Čechách měl nám býti nepřítelem klerikalism, který je ve Vídni spojenec našich poslanců. A to, co nedovršila pochybená činnost Mladočechů, dokonal státoprávní radikalism, jenž dvakráte se sešel ruku v ruce s klerikalismem. Rituální pověrectví učinilo ze státoprávníků průkopníky radikálů. A druhé mladé strany státoprávní sešly se s klerikály na táborech. Tak postupně umožněno, aby klerikalism se odvážil chtíti zastupovat český lid.

Není-li mimo všeobecnou třídu voličskou živější volební hnutí u nás, není to ani divno ani nelze toho litovati. Mladočeši jsou si bezpečni volebním úspěchem. Voličstvo je znechuceno. Zvrácený postup Mladočechů

ochromil všechen jeho zájem a podryl všechnu jeho víru v úspěšnost politické práce. Mladočeši slibovali lidu úspěchy nedostižitelné (alespoň v dohledné době). Stavěli politický cíl, s nějž nebyly jejich síly. Nutným následkem bylo zklamání, nedůvěra v činnost další a nechuť k politické práci. Nejlepší čeští lidé se od politiky odvracejí. To že způsobila, je těžším hříchem národní strany svobodomyslné než všechny neúspěchy jazykové. Účast v politickém životě si uchovali téměř jenom ti, kdož osobními nebo zájmovými vztahy jsou připoutáni k mladočeské straně. Přicházejí-li nyní mladé strany, které se účastní voleb, se stejným postupem, se stejnými hesly, jež před časem odložili Mladočeši, nemohou zaujati a získati lid. Za stávajících okolností bylo by také přímo hříšno upínat všechnu pozornost lidu k volbám, z nichž nelze slibovati si ani nejmenší prospěch. Volby mohou býti výsledkem a zevním projevem dlouholeté práce o politické uvědomění lidu, práce organisované nejen čistě zevně, spolkově, jak v Čechách bylo zvykem, nýbrž i duchovně, (zejména literárně). Ale která z mladších stran vykonala podobnou úmornou činnost? Volby mají býti zase prvými kroky politických organisací místo posledními. A výsledek? Ze stejných chyb musí vzrůsti i stejné neúspěchy jako u Mladočechů. Ale pro český lid by bylo přílišným, aby se mladočeská historie opakovala v radikálně státoprávním vydání.

Jak hluboko Mladočeši poklesli, to vyznačil dobře dr. Herold v Chrudimi, kde voličům frivolně vykládal, že sice »se říká a píše, jaký mají poslanci politický program, jakou taktiku a k jaké taktice mají je voličové přidržeti« ale »otázky tyto jsou naprosto rázu podřízeného!« Mladočeši prostě nemají jednotný program a — dle dra Herolda —ani ho nepotřebují. Samy »Národní Listy« pohlížejí aspoň občas vážněji na českou politiku, než rozhodující a vůdčí mladočeský poslanec. Vždyť v jednom z řídkých, světlých svých okamžiků volají docela po programu pro národní stranu svobodomyslnou. 8. listopadu doznaly, že jejich »politika nemá určité tvářnosti, že není co do programu přesně vymezena a že nemá pevně stanoveného cíle«. Ale samy místo programu stavějí volební heslo, heslo obstrukce z důvodů státoprávních. Hlásají nyní vytrvale, že čeští poslanci musejí ve Vídni »v práci (parlamentní a zákonodárné) překážeti v zjevném úmyslu, uváděti nynější ústavní poměry ad absurdum«. Ovšem netáží se při tom, zda česká delegace bude míti dosti moci a síly, aby skutečně znemožnila centralistickou dosavadní ústavu. Vždyť jim nejde o nic více, než aby využily, co možno nejvíce, radikální nálady předvolební pro sebe. Za tím účelem nezaleknou se ani vystupování proti samému vedení národní strany svobodomyslné. Vůdčí lidé mladočeští: dr. Pacák, jenž je předsedou českého klubu na radě říšské, dr. Škarda, předseda výkonného výboru národní strany svobodomyslné, dr. Stránský, jenž je vůdčí Mladočechů moravských —, druh po druhu více nebo méně napovídali možnost obnovení pravice. A pojednou 7. listopadu napíší Národní Listy: »že možno kalkulovati zcela vážně s takovými aliancemi (totiž německou stranou katolickou lidovou — a bez ní je pravice nemožná —), je ovšem možno jen ve společnosti, kde nalézají se elementy, jež nejdůležitější zásady strany pokládají jen za vývěsní tabule a za zboží pouze reklamné«. Patrno z toho, že Národní Listy

nejen hrubě se liší svojí politikou od politiky svobodomyslných poslanců, nýbrž že přímo se staví proti nejvlivnějším poslancům.

Mladočeská delegace nemá vlastního listu; a kdyby nebylo staročeského, čistě výdělečného novinového podniku Národní Politiky, neměla by ani jediného denního listu, který by psal v jejím smyslu.

Ale nejen nejrozšířenější staročeský list i sama strana národní se staví dobrovolně do mladočeských služeb. Že účastí na táborech Staročeši jenom přispívali k upevnění mladočeského postavení, přiznala sama prvá schůze Českého klubu. Stejně po všechna poslední léta všechen staročeský tisk dělal mladočeskou politiku. Dle toho jak svobodomyslní poslanci kolísali ve Vídni, kolísal doma mezi rovnoprávností jednojazyčnou a dvojjazyčnou, hájil pravici jako jedině možný pro Čechy parlamentní útvar a odsuzoval ji, když mladočeští poslanci se s většinou rozešli, hájil politiku oportunní, ale vítal obstrukční vítěze atd., zkrátka neměl jediné samostatné myšlenky a vždy jen dbal toho, co činili a chtěli Mladočeši. Neboť se domníval, že činy národní strany svobodomyslné jsou výrazem přání většiny lidu a neměl odvahy, aby hájil politické cesty širším vrstvám nesympatické. Teprve, když na schůzi Českého klubu byly otevřeně doznány všechny staročeské chyby, jež zaviňoval vliv mladočeský, zdálo se, že se národní strana přece jednou emancipuje z područí strany svobodomyslné. Ale volební provolání, jež vydala strana národní 11. listopadu, ukázalo na novo, že není vlastně rozdílu mezi staročeskou a mladočeskou stranou jinde než v otázce postupu. Staročeši poslední dobou vystupují zase bezpodmínečně proti obstrukci.

Ostatně o výhodnosti či zhoubnosti obstrukce ještě není shody ani mezi českými svobodomyslníky. Národní Listy při zprávě, že dr. Žáček vyslovil se v Přerově proti obstrukci, vyčetly svým poslancům, že »pán ten není osamělý v odsuzování obstrukce, jenom že on upřímností a přímostí, s jakou se k tomu doznává, velice na svůj prospěch liší se od ostatních, kteří to zejména nyní před volbami popírají.«

Ale neujasněnost a nehotovost vůdčí české strany nezasahuje jen taktiku, nýbrž i základní zásady. Vždyť již jediný denník národní strany svobodomyslné doznal, že jeho strana stejně v otázce jazykové jako státoprávní je nejednotna, bez programu. Neujasněnost programu státoprávního, jenž byl přece na letošních táborech ohlášen za samospasitelný program národní a stal se docela kriteriem českosti, pociťují i jinde. Budivoj, list poslance dra Zátky, neustává v posledních dnech volati po společné schůzi všech českých stran, na níž by se vyjasnilo, co která strana heslem státního práva míní, a co ve státoprávní snaze je všem stranám společno a mohlo by býti důvodem pro společný postup. Státoprávní schůzi navrhuje také agrárník Alfons Šťastný, jenž v Selských Novinách očekává, že českého státního práva lze dobýti v době dohledné — trpným odporem. Zmatek nad zmatek panuje v celé české politice.

Nejhorší však rozpory vypukly ve straně národní sociálni, která nyní neví, čí je. Pražské její vedení chtělo se vymaniti ze služeb mladočeských a osamostatniti stranu. Volební kompromis se stranou svobodomyslnou neuzavřelo. Ale moravská část národního dělnictva prvá se vyzula ze strannické discipliny a uzavřela kompromis s moravskou stranou

lidovou (mladočeskou). Ji následovaly mnohé venkovské národně-dělnické organisace v Čechách, jež buď se vyslovovaly pro mladočeské kandidáty nebo přímo se prohlašovaly za součást národní strany svobodomyslné (v Mnichovu Hradišti na př.). Ale sami oficiální uchazeči o poslanecký úřad, které doporučuje pražské vedení strany národní sociální, slibují, že za mladočeskou volební podporu vstoupí do svobodomyslného poslaneckého klubu na říšské radě, ač oficiálně strana jejich vstup svých poslanců do mladočeského klubu zamítla. Na Pardubicku zapsal se Mladočechům tímto způsobem bratr Weinstein a na Plzensku bratr Fressl.

Úpadek národní strany svobodomyslné vysvědčily letos také obecní volby pražské, při nichž při prvé volbě prošlo 17 Staročechů a pouze 9 Mladočechů, ač z 36 míst, která se osazovala, dosud měly stejně strana staročeská i mladočeská po 18 starších. Nápravu pražského hospodářství, jež je vskutku zoufalé, neboť dluhy obecní převyšují již i zemské dluhy Čech a stouply vysoko nad 70 mil. korun, pražské volby nepřinesly a přinésti nemohly. Vždyť o místa obecních starších ucházely se vlastně pouze strany, které způsobily současný úpadek hlavního města země; ovšem vystupovaly letos pro změnu a z důvodů ryze osobních (že dru Podlipnému nebylo ponecháno křeslo primatorské) z části bez kompromisu. Kandidatura strany státoprávní neměla významu, vždyť je to strana, jež nedovede než přivoditi obnovené vydání mladočešství. Vystoupení Klubu Za Starou Prahu nemělo býti ani ničím jiným než osvědčením, že samo obyvatelstvo se staví proti zbytečnému ničení uměleckých památek Prahy. Nejen na staročeské, nejen na mladočeské, což jistě by bylo pochopitelno, nýbrž i na kandidátní listině Staré Prahy byli odporučováni lidé klerikální — U klerikálů je patrna snaha využíti myšlénky o zachování starobylého rázu Prahy pro sebe, jako pro sebe využili na Moravě práce národopisné.

Za neutěšených poměrů českých není ani divu, že se vídeňská vláda pramálo stará, aby smířila Čechy a odvrátila od obstrukce. Ovšem nemá také plánu, jímž by se mohla pokusiti o odstranění ústavní krise rakouské. Záchranu hledá jedině v tom, že klade zájmy hospodářské proti zájmům národním a politickým a očekává, že lid na ráz zapomene svých národnostních sporů a chopí se práce hospodářské. Ovšem marně. Vždyť byla vláda odmítnuta i tam, kde se nejspíše nadála podpory. Se svojí starou písničkou hospodářského programu přišel pan dr. Koerber na sjezd průmyslníků, aby žádal projev proti obstrukci. Místo toho němečtí průmyslníci odpověděli uznáním správnosti obstrukčního postupu tam, kde bylo porušeno právo. Že hospodářský program vlády nemá valné přítažlivosti, je tím pochopitelnější, čím více se rozplývá v obecných, širokých a nejasných slovech a vrcholí v ošuntělém heslu: »průmysl se musí podporovat«, a čím méně mu odpovídají skutky vládní.

V otázce bosenských drah měl poprvé osvědčiti dr. Koerber svoji zdatnost v hájení hospodářských zájmů Rakouska. Ale utrpěl úplnou porážku. Uhry dostanou ihned tratí Sarajevo-Novi Pazar přímé spojení s mořem, se Solunî a budou míti otevřenou cestu přímou a levnou pro svůj obchod na západní Balkán. Rakouský obchod by potřeboval, aby nabyl přímé cesty do západních končin Balkánu nepatrnou trať Jajce-Banjaluka. Ale o té se ani nemluvilo. Po čase snad dostane se mu dráhy

Bugojno Aržano, která spojí dalmatský Split se Sarajevem, ale za to bude musit ještě povoliti Uhrám novou dráhu Doboj-Samac. A jsou to ke všemu vesměs dráhy, na jejichž stavbu Rakousko se zaručuje 65·6% a Uhry jen 34·4%. Je za podobných poměrů div, že i mezi Němci, kteří nejsou v táboře radikálně nacionálním, ozývá se volání po úplné rozluce s Uhry, po personální unii? »Dnes jest obecné přesvědčení v Rakousku: nejen obchodní a celní rozluka, nýbrž také jiná rozluka s Uhry musí nastati v dohledné době. Všichni stejně soudí, pouze ve způsobu, jímž to vyjadřují, jsou rozdíly. Blížíme se ryzí personální unii«. (Wage).

— *Gg.* —

*

Úkoly, spadající na vrub státu, vzrůstají za našich časů takřka každým dnem. Rovněž počet těch, kdož mají formální právo hlásiti se o účast při jejich řešení, vzrostl způsobem poměrně velice značným. Ale jest-li více povolaných, nic nenasvědčuje tomu, že by bylo více vyvolených, a stesky, že vyspělejší duchové favorisují vědu na úkor politiky, také nepozbyly dosud vší platnosti. Přes to rychložízná doba s jakousi zálibou mluví o úžasné spotřebě talentů, vládnoucí i ovládaní radují se z veliké zásoby »přicházejících mužů«. Nikdo nepřihlíží k tomu, že mnozí z nich jsou jen k tomu zralí, aby nikdy nepřišli, nikdo neptá se po mravním oprávnění jejich. Parlamentární saň, která ve Francii dáví ministerstva, jak pohádkový drak nešťastné princezny, jest aspoň mnohohlavá, v sousední říši sám na to stačí jediný císař Vilém. Právě chronické vakance v německých říšských a zemských pruských úřadech to byly, které nám vnukly hoření poznámky.

Než na poslední změnu v nejvyšším úřadě obnoveného císařství jich applikovat nelze. Kníže Chlodvík Hohenlohe, třetí kancléř její, jenž těchto dnů zřekl se své funkce, zaujímal v nejednom ohledu výjimečné postavení. Stařičký státník, neklerikálně katolického smýšlení, jenž v mladších letech býval premierem Bavorska, druhého co do důležitosti státu spolkového, a pak místodržitelem říšských zemí, byl veliký grandseigneur, spřízněný se samou rodinou císařskou, v němž federalistická nálada Jihoněmců s velkoněmeckou tradicí »veliké doby« sjednocena byla v celek nikoliv neladný. Když hrabě Caprivi, nástupce Bismarckův a skutečný služebník svého pána, všecku hořkost svou odvážel s sebou v zátiší venkovského zámečku lužického, jen proto, aby ji odsud s sebou odnést dal ke hrobu, Hohenlohe uvázal se v jeho dědictví, na přání císaře a příbuzného svého. O jakékoliv ukájení ctižádosti anebo touhy po činech starému pánu nemohlo jíti; v jeho věku vzít na se také břemeno, jistě bylo obětí nemalou. Že by mu bylo dopřáno, dávati politice říšské mocné impulsy, nemožnosti toho při povaze Vilémově a v letech, kdy příroda i na nejvýše postavených osobách velitelsky vymáhá svou daň, kníže si bezpochyby netajil. Ale ctižádostí jeho bylo asi, aby politice říše vnukl cosi z oné aristokratické vyrovnanosti, kterou oddychovala celá bytost jeho. Debat ve sněmu se říšský kancléř mnoho nezúčastnil, obmezoval se na krátká prohlášení, větší řeči fysicky sotva byl schopen. Ale jako vodník dotekší se vody, starý diplomat zcela se změnil, jak zasedl ku psacímu stolu; ve svých výkladech k panovníkovi uměl prý znamenitě bránit svoji půdu. Avšak stylistické umění

knížecího péra nedovedlo konec konců zvrátiti správné rozpoznání německého historika, dass alte Minister und junge Monarchen sich wenig vertragen. Jakkoliv kancléř s vytrvalostí skutečně vzácnou snažil se udržet se v úloze moderatora, počínání císařovo v nejtěžších chvílích letošní krise čínské jasně mu ukázalo, že pomalu klesnout má na pouhého figuranta. Zlomyslní žurnalisté rozhlašovali, že o rozhodnutích politicky i finančně nejzávažnějších kancléř dovídal se teprve z novin. Třebas to snad bylo dosti přehnáno, zcela bez podstaty fama ta nebyla. A k tomu ten nebývalý příval řečí císařských. Vojákům odjíždějícím na východ německý panovník-orator-skladatel-malíř a kněz dnes přísně přikazoval, aby v Číně řídili se vznešenými zásadami bojovníků Attilových, aby zítra v taláru kazatele mluvil k nim slovy Písma. Rodové i osobní pýše kancléřově obcházení jeho osoby v tak závažných okolnostech musilo nutně připadati urážlivým, tak jako jeho taktu i jeho senilní poněkud umírněnosti extase císařovy a »synthesa« Biče božího se Synem božím jeviti se velmi podivnou.

Začátkem září kníže, o němž před tím (as ne bez jeho vědomí) opětovně se opakovalo, že na odstoupení nepomýšlí, za Vilémem náhle přijel do Homburku. Výsledkem té návštěvy byl načechraně psaný list v Říšském věstníku, brillanty k nejvyššímu řádu Hohenlohově a — povolání dra Bernharda hraběte z Bülowa za nového kancléře říše.

Věcí odstupujícího státníka bylo by bývalo, aby v říšském sněmu zastával se neobyčejně drahé politiky čínské. Z toho, že nesetrval v úřadě do zcela blízkého zasedání sněmovního, soudilo se, že bránit politiky té buď nemohl anebo nechtěl.

Z kancléřů Vilémových dosud žádný neodešel v míru, Hohenlohe tuším, nečiní výjimky.

Hrabě Bülow, potomek velice rozvětvené staré rodiny šlechtické, jak jméno ukazuje, původu slovansko-meklenburského, jest nejlepší hlava, se kterou se nepokojný císař na svých cestách sešel. Bülow má nejen všecky dary ducha, potřebné k těžkému úřadu svému, ale i všecky přednosti šťastného temperamentu. A těch jest mu jistě velmi potřebí, nevím zda více nahorů anebo dolů. Nejsa bez vtipu a veliký smíšek, postrádá morósnosti tak mnohých německých duchů, nerozčiluje sebe ani sněmovníky »feuilletonistickou« výmluvností svou, bohatou na obrazy, vzaté z přírody, která mu v krátkém čase na řečnickém nebi zjednala vynikající místo.

Však hrabě Bülow, alespoň doposavad, dovedl ku svým krokům připoutati něco, bez čehož všecko »královské umění« politiky jest mnohdy bez moci: Štěstí. Za jeho úřadování vyvedla Francie hloupost, že odmítla dohodnout se s Německem o příštím osudu osad portugalských. Bülow ihned dorozuměl se s Anglií, jistě ne na neprospěch říše. I kondominium Anglie, Ameriky a Německa nad souostrovím samojským, zaviněné před dvaceti lety samotným sněmem říšským, jenž Bismarckovi odepřel souhlas k annexi jeho, dovedl odstraniti Bülow. Ovšem ne bez obětí, ale jistě tak dobře jak jen se dalo.

Na březích světového moře Vilém II. nalezl v hraběti z Bülova pěknou lasturu, pomocí níž leckterou kapku tohoto podkladu německé budoucnosti bude moci přelit na své území. Jest ovšem otázka, nebude-li

chtět následovat známého chlapce sv. Augustina a druhá, snad ještě aktuálnější, jak dlouho to bude trvat, než onu lasturu — sám rozbije.

Tři ruští carové, Mikuláš I. a Alexandrové II. a III. skoro po tří čtvrtiny století spravovali říši pomocí tří toliko kancléřů: Nesselroda, Gorčakova, Gierse.

Vilém II. spotřeboval jich stejný počet za necelých třináct let své vlády dosavadní.

Není dokonce třeba, býti obhájcem ministerských zkamenělin, aby se člověk nad tímto faktem vskutku zamyslil.

*

Anglická ústava předpisuje obnovu parlamentu jednou za sedm roků, ale konstituční zvyklost pravidelně zkracuje dobu tu na šest. Letos provedeny nové volby již po pěti letech, pod dojmem a v zájmu války, kterou za pomoci Spojeného království a všech osad jeho vedl proti dvěma malým hollandským republikám jihoafrickým pan Chamberlain.

Za těchto voleb dály se věci, které četní ctitelé Anglie by do nedávna byli měli za nemožné.

Bezpečně se zdá, že už i v zemi, která nejdéle a snad jedině těší se dobrodiní skutečně parlamentární vlády, voličstvo pozbylo tradicionelní záliby v argumentativním umění a smyslu pro jemnosti jeho. Po způsobu dekadentů přálo sobě silnějších dráždidel, odnášejících se k pudům a náklonnostem nezakrytě sobeckým, ba zcela zpátečnickým. Zvýšeným požadavkům těm dřívější vůdcové a miláčkové jeho sotva by byli bývali s to vyhověti. Málokdy byli pouhými politiky, skoro v každém vězel silný kulturní prvek, schopný samostatného života. Nalézáme mezi nimi literáty i dějepisce, bohoslovy i přírodozpytce, ale nebylo dosud případu, aby v skvělou řadu tu vítězně vtrhl pouhý businessman. Tím hrdina, jejž obrovská většina nejvzdělanějšího politického sboru evropského v minulých dnech vyzdvihla na štít, nazván být musí v úzkém, zcela přiléhavém toho slova smyslu.

Hysterické výbuchy davové ztřeštěnosti, které zdály se býti výsadou Paříže, dostoupily v Londýně již začátkem léta nedostižné přímo prudkosti. Mocný nepřítel jihoafrických Boerů z této předehry voleb brzo rozpoznal, do jaké míry jeho krajané jsou ochotni dáti se do služby nejbrutálnějších hesel. Neunavně jsa činný ve prospěch věci svojí, Chamberlain proto s obratností zkušeného debatteura obkládal pilně průzračnou rouškou slovní nahé appely na voličstvo velkobritanské, aby proti odpůrcům politiky jeho použilo moci brachyální. Zločinné počínání ministra osadního bylo by v mladé společnosti snad vedlo k občanské válce. Vždyť postačilo, aby i obec tak vyspělou zbavilo (alespoň na čas) čestného titulu vlasti volného slova! Není potom divu, že o volbách všecky příkazy politické mravnosti a politického rozumu, pohrdavě hozeny byly do kouta, že protivy stran vzrostly a tábory příkřeji se rozstoupily. Zajímavým důkazem prohlubujícího se rozštěpení jest, že byli zvoleni nejvášnivější zastanci politiky ministra osadního, tak jako nejrozhodnější odpůrci jeho, (Morley, Labouchère, Harcourt a Bryce) třebas většinami zmenšenými. Za to liberálové tak zvaní imperialističtí z velké většiny propadli, i když je, jako

kapitána Lambdona, jednoho z obhájců Ladysmithu, zdobil hledaný laur vojenské slávy.

Ku konci ještě několik slov o osobních změnách. Z opposice propadli Sir Wilfrid Lawson, člen domu od roku 1859., horlivý stoupenec hnutí střídmosti. Redaktor protichamberlainského Morning Leaderu Filip Stanhope, Dr. Clarke, znamenitý právník, konservativec, ale odpůrce války, bývalý generální konsul transwalský v Londýně. Vítězem nad ním jest pan Harmsworth, redaktor jingoistického denníku Daily Mail. Vlna imperialismu přelila se i přes nejodlehlejší volební okres říšský, ostrovy orkneysko-shetlandské. I tamní pastýřové a rybáři, namnoze dosud jen gaelsky mluvící, uznali za dobré zahnati dlouholetého zástupce svého Lyella a zvolili většinou třiceti hlasů poslancem unionistu Wasona. Z dvaceti dvou tradeunionistických kandidátů dělnických zvoleni byli jen dva, Keir-Hardie a Bell. Jest novým dokladem pro zostřenou itionem in partes, že všickni třídně umírněnější kandidátí dělničtí vesměs propadli, kdežto právě oba zvolenci jsou rozhodní socialisté.

Jeden ze ctihodných commonnerů děkuje svou volbu jedině třem hlasům. Za to obrovskou většinou, skorem 7000 hlasů zvítězil nad odpůrcem svým poslanec-bard Abraham, zástupce waliských horníků, bývalý kovkop, jakýsi kymerský Bezruč.

Vedle válečného paroxysmu, zmítajícího zemí, vedle úpadku politické soudnosti mezi voličstvem a vedle nesjednocenosti, v samotném táboře liberální opposice, ještě jedna okolnost zpečetila její porážku. Na straně její bylo dost mužů poctivých, moudrých a statečných, však nebylo nikoho, kdož by byl býval s to paralysovat kouzlo, kterým Chamberlain působil na voličstvo jako politický charakter. Ne v ethickém ale v psychologickém slova toho smyslu. »Síla povahy, jako taková, působí vždycky vznešeně, i když cílů její schvalovat nelze«. A právě v politice síla posud nejvíce rozhoduje, i když jest to, jako v daném pádu jenom »Grösse des Bösen«. Neštěstím strany liberální bylo, že v rozhodném okamžiku neměla nikoho, kdo by mocí osobnosti své zfanatisované zástupy za sebou — byl strhl.

*

Podle zprávy Národních Listů rakouské ministerstvo vnitra nařídilo soupis všech úředníků přímořských zemí korunních, již mocni jsou jazyka albánského.

Podle zprávy Času na vojenském učelišti kahýrském jazyk habešský byl zaveden jako povinný předmět.

Nevypadají zajímavé ty dvě zprávičky, původem svým tak od sebe vzdálené, ale tendencí svou tak příbuzné tak jako něco, čemu Němci říkají »Schatten der Zukunft?« *J. M. P.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Dobrý odbyt pětikorun a dokončení valutní reformy — Uherský státní rozpočet na rok 1901 — Celní samostatnost Uher — Průplav Povážím k Odře — Průplav dunajsko-vltavský — Úpadek bursy vídeňské — Organisace českých spořitelen.

Co bylo nářku na nepříručné nové pětikoruny a ze všech mincí stříbrných právě ony nejrychleji šly na odbyt; zbyla jich v Rakousko-uherské bance, která teprv před málo měsíci v oběh je uváděti začala, již

jen zásoba několika set korun. Zvlášť došly prý pětikoruny obliby v průmyslových obvodech severočeských, moravských a slezských, kde mzdy dělnické poměrně jsou nejvyšší, i v Uhrách se jich v době žní mnoho rozšířilo, takže nyní je bezmála v oběhu celý kontingent pětikorun v obnosu 64 mill. K a namítá se již otázka, neměl-li by se jejich zákonný oběh ještě zvýšiti. Méně jsou již oblíbeny zlatníky, jichž koluje dnes přibližně asi za 100 mill. K, a koruny, které se mohou vydati do úhrnného obnosu 200 millionů, ale které kolují dosud jen obnosem asl 80 millionů korun. V únoru 1901 budou vydány nové bankovky desetikorunové, za které má naše vláda uložiti u banky Rakouskouherské 112 mill. a uherská 48 millionů korun ve zlatě, takže bude těchto nových bankovek, určených spolu s pětikorunami k náhradě za papírové pětky, nyní z oběhu stahované, obíhati úhrnem za 160 millionů korun.

Za to se nyní zase jen pořídku objevují nedávno zavedené bankovky dvacetikorunové, jichž provedení po technické i umělecké stránce vzbudilo četné posudky nepříznivé.

Obojí bankovky po 20 i 10 korunách jsou ovšem toliko přechodního rázu a zmizí, jakmile bude proveden poslední krok valutní reformy, uvedení v oběh zlatých 20 a 10korun a výplata bankovek zlatem. Horkokrevní oficiosové uherští předpovídají toto ozlacení peněžního běhu našeho na dobu poměrně velmi blízkou; rakouští jsou opatrní, znajíce z historie, že v Rakousku byl již dvakrát, v r. 1858 a 1866, stanoven určitý termin placení hotovými, a že válečné události vždycky pak dovedly sbořiti plány nejkrásnější a nejsmělejší!

*

Německý týdenník národohospodářský vypočítává, co skutečně stála již dosud náprava měny v říši rakouskouherské. Vláda rakouská dodala dosud k účelům valutním zlata za 190·4 millionů zl., uherská pouze za 81·6 mill. zl. Rakouská vzala k těmto účelům z pokladních hotovostí 19·2 mill. zl. a zbytek 171·2 mill. zl. opatřila si dluhem, vydáním renty za 143·77 mill. starých zlatých ve zlatě; uherská vzala z pokladních hotovostí plných 54·7 mill. zl. a na zbývajících 26·9 mill. zl. vydala renty za 24 mill. starých zlatých ve zlatě. Celkem bylo tedy dosud vydáno k valutní reformě 272 milliony zlatých, z čehož činí roční úroky na 11 mill. zlatých čili od začátku valutní reformy úrokové břemeno úhrnem asi 85 mill. zlatých! Platíme tedy ustálení své měny sumou závratnou, ale ještě dráže přišly nám doby jejího ustavičného kolísání!

*

Finanční ministr uherský Lukács podal sněmovně státní rozpočet na rok 1901. Úhrnné výdaje i příjmy obnášeji něco přes 1056·5 millionů K, rozpočtový přebytek činí letos 35.880 K a loni činil 144.331 K. Zřejmo, že při dvou milliardách obratu tyto rozpočtové přebytky nemají co do číslice významu, zejména uváží-li se, že dle závěrečných účtů uherských za rok minulý byly příjmy o 15·9 mill. K příznivější než rozpočet a, počítají-li se úspory a jiné dodatečné opravy rozpočtu, byl konečný výsledek proti rozpočtu loni příznivější o 35 mill. K.

Účinky nového vyrovnání rakouskouherského zračí se v tom, že sice zvýšením kvoty stoupla poplatnost Uher na společné výdaje, ale že na

druhé straně zaplatí Předlitavsko zase Uhrám dle zákona o přikazování spotřebních daní té zemi, v které cukr, pivo, líh a petrolej byly zkonsumovány, jenom za první polovici roku 1900 5·9 mill. K jako náhradu za cukr a pivo, které v Rakousku byly při výrobě zdaněny, ale v Uhrách spotřebovány. Zákon přikazovací prý tudíž vyhověl všemu očekávání, o čemž věru ani u nás nebylo pochyby. I kdo neznal podrobných dat, věděl, že každá změna vyrovnacích předpisů na konec směřuje vždy k dalším prospěchům Uher.

V oné miliardě výdajů jsou zahrnuta i mimořádná vydání a investice, hlavně k účelům železničním.

*

Rozmazlený miláček maďarský není však ani s tím spokojen, že mu připlácíme na vojsko, na strategické dráhy, na jeho spojení s Bosnou, že mu poskytujeme na své útraty levný úvěr hypoteční, že jsme mu svými milliony zregulovali valutu a povznesli tím neobyčejně jeho kredit státní — on ještě stále vyhrožuje, nebudeme-li povolovati ještě dále, že ze společné domácnosti uteče. A ubohá Cislajtanie, jakoby nemohla existovati bez Uher, jen platí a mlčí, snáší hrozby, odkopávání a výsměchy, a nedovedouc vzmužiti se k jedinému, energickému činu pro'i tomuto pokořujícímu vyssávání, zapřisahá ještě uherskou polovici, aby neutíkala — v zájmu svém vlastním.

Nedávno i městské zastupitelstvo budapeštské usneslo se podati sněmu petici o zřízení samostatného celního území pro Uhry, a u nás dovolují si průmyslníci skoro jen anonymně, kárati se z přílišného pesimismu a přílišných obav před celním šraňkem rakouskouherským, a ukazovati k tomu, že celní čára mezi Rakouskem a Uhry znamená též veliké zdražení správy uherské i uherského konsumu, že by Předlitavsko uvalením cla na uherské obilí mohlo nesmírně ohroziti celé zemědělství uherské, nyní již jen na odbyt k nám odkázané, že celý export Uher do Německa, Švýcarska a zemí severních musil by se díti skrze Rakousko, že není tak snadno průmysl dostatečný si vypěstovati a ještě nesnadněji že jest, jej zachovati a že již leckteré průmysly v Uhrách byly vzbuzeny a přece opět zanikly.

*

Že si Uhry cestu k samostatnosti urovnávají a že by byla snad lepší rozluka nyní než za podmínek pro naše země nepříznivějších později, zdá se již skoro nepochybno. Na jiném místě uvádíme, jak budeme opět stavěti Uhrám dráhu k Soluni, a málo dní před tím došly zprávy, že dokončili již v Uhrách úřední studia o spojení Dunaje s Odrou ne kanalisováním Moravy, nýbrž splavněním Váhu až k Žilině a odtud zbudováním průplavu severně k Bohumínu na Odře. Průplav moravskooderský byl by vedl i k Vídni a měl býti podnikem rakouskouherským, však také za rakouské peníze zbudovaným, průplav povážský bude úplně uherským, a emancipoval by uherský export do Německa, Švédska, Dánska atd. skoro úplně od železnic rakouských.

*

Snad bude míti ostatně projekt uherského kanálu dunajskovážsko-oderského alespoň v jednom směru příznivý účinek na Rakousko. Dosud se Rakousko — jako onen psychologický osel mezi dvěma otýpkama — nemohlo rozhodnouti mezi spojením Dunaje s Labem a s Odrou, a nevystavělo tedy žádný průplav. Pomýšlejí-li nyní Uhry na kanál co možná ve vlastním území, není průplav moravskooderský již možný a lze mluviti již jen o průplavu dunajskovltavském, pro nějž svědčí i to, že na jeho pokračování leží i Hamburk, prostředkující přímé spojení s Anglií i s Amerikou.

*

Vídeňská bursovní komora podala ministrům financí a práv memorandum, v němž vykládá příčiny úpadku bursy, žádajíc vládu o přispění k nápravě. Počet návštěvníků bursy klesá; — roku 1856 obnášel tento počet 1377, dosáhl v roce 1873 nejvyšší číslice 2941, roku 1895 klesl na 1557 a zmenšoval se od té doby rok co rok, až letos obnáší pouze 1037. A nejenom počet, ba i kvalita návštěvníků bursovních klesá. Počet bank se sice nezměnil, ale počet bankovních domů klesl úžasně, komisionářské domy likvidují jeden za druhým, nemohouce unésti břemen daňových a tlačeny jsouce nynější soudní praxí o závazcích bursovních. Dříve bývalo čestnou obchodní povinností každého většího obchodníka, knihkupce, droguisty, majitele koloniálního obchodu atd. míti vstupenku bursovní. Dnes vypudila je odtud daň bursovní a gros návštěvníků bursovních skládá se vždy víc a více ze schudlých lidí, kteří v boji vždy namáhavějším těžce zápasí o denní chléb.

Ale k uzdravění bursy musí pracovati nejen stát, nýbrž i bursa sama, banky, které z trhu effektního čerpaly valný díl své moci a bohatství a které trpěly ochotně všechny výstřelky a nešvary, jen když prospěly jejich zájmům, třebas se jimi podkopávala vážnost bursy a ničilo pravidelné její funkcionování!

*

Po německých organisují se i české spořitelny. Německé založily si již na jaře svou Ústřední banku v Praze, která má býti střediskem všech německých spořitelen, vymohly si na vládě, že se smějí súčastniti desetinou svých reservních fondů upisování akcií nové banky, od které bude nepochybně vycházeti direktiva pro působení německých spořitelen v Čechách vůbec.

Nyní združují se i české spořitelny, věkem mladší, finančně slabší, početně řidčí. V Čechách je 73 spořitelen českých a 104 německé. Účastníků českých spořitelen je (dle stavu z r. 1898) 284.000, německých 585.000; vklady českých spořitelen obnášejí 179 mil. zl., vklady německých 372 miliony zl., reservní fondy českých $10^1/_4$ mil. zl., německých $36^1/_2$ milionů zl., pensijní a j. fondy u českých $1^1/_2$, u německých 12·6 mil. zl., spravované jmění u českých 192·1, u německých 425·8 mil. zlatých. První česká spořitelna byla založena r. 1854 v Plzni, po níž následovaly Mladá Boleslav, Jičín, Příbram, Kutná Hora a Chrudim. K podnětu právě Chrudimské spořitelny konal se v Praze sjezd spořitelen, který se usnesl sdružiti se v jednotnou organisaci hospodářskou a založiti zvláštní časopis.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Sjezd rakouských průmyslníků ve Vídni — Bosenské dráhy a Dalmacie, Uhry a Rakousko — K jubileu Pražské obchodní komory. — Pařížská výstava.

Od měsíce června není parlamentu, volby konají se teprv v lednu 1901, a téhož ještě roku má počíti jednání o celní a tržební jednotu s Uhrami i přípravná vyjednávání o nové smlouvy obchodní s Německem, Italií, Belgií atd., které opět na řadu let určí podmínky, za jakých bude pracovati náš velkoprůmysl. I rozhodl se ministerský předseda dr. Körber zjednati si informace o názorech mezi průmyslníky pracujícími na velikém, dávno již ohlašovaném sjezdu rakouských průmyslníků, který byl svazem rakouských průmyslníků na konec října t. r. svolán do Vídně, a udati tam opětně svůj mnohoslibný program hospodářský, když parlamentní tribuna nyní jest uzavřena. Přišel, viděl a zvítězil. Průmyslníci rakouští, kteří tolik touží po vnějším uznání v titulech a řádech, ztratili úplně hlavu, vidouce mezi sebou excellence ministerské a byli málem ochotni počítati od blahosklonných slov ministerského předsedy novou epochu rakouské politiky průmyslové. Pan dr. Körber sliboval pomoc průmyslníkům v parlamentě, pomohou-li také průmyslníci jemu, aby se parlament stal práce schopným, aby vymizely živly obstrukční. A nikdo z přítomných velkoprůmyslníků se nenašel, kdo by byl řekl, že všechno to, nač průmysl na tomto sjezdu jako v předchozích anketách si stěžuje — vládní tarifní politika, nedostatek železničních vozů, tarify uhelné, nedostatek státních dolů uhelných, jednání úřadů živnostenských a p. — jsou správní vady, k jichž odstranění vláda nepotřebuje ani parlamentu ani §u 14., jež by naopak mohla odstraniti při dobré vůli a energii sama. Také dr. Lueger se dostavil, aby přivítal sjezd jménem města Vídně, úplně zapomenuv na požadavky strany křesťansko-sociální pro zavedení průkazu způsobilosti pro továrny a jiná nadělení, jaká jsou v programu strany jeho uchystána pro kapitalistický velkoprůmysl.

Tím nechceme celý sjezd odsuzovati. Bylyť i na něm předneseny pozoruhodné návrhy a referáty. Dvě věci bychom zejména vytkli. Jednak rozhodnější vystoupení proti Uhrám. Referát vyzníval sice v požadavek, aby se hleděl při jednání v roce 1901 uzavříti definitivní celní a obchodní svazek s Uhrami, ale v debatě byla s potleskem vítána slova, že lepší je úplné rozdělení, než podvádění, že průmyslu našemu netřeba se báti celní linie mezi oběma státními obvody říše, a pro případ, že by celní svazek byl obnoven, žádal sjezd zřízení společného úřadu pro právní záležitosti celní, oddělené súčtování společného posud důchodku celního, záruku úplné rovnosti výrobců a obchodníků státu jednoho s výrobci a obchodníky druhého a stejnoměrnou úpravu zákonodárství sociálněpolitického v obou státech. A tento konečný bod byl druhou pozoruhodností sjezdu: průmyslníci rakouští na sjezdu mluvivší ukázali se zde až nerozumně antisociálními, odpůrci dělnického zákonodárství z pouhé vášnivosti i tam, kde jim neukládá obětí. Pokorní nahoru, brutální dolů . . .

*

Uherská vláda dosáhla opět vítězství nad Cislajtanií. Jsme ubohá země. Zmítáni jsouce domácími nesváry nedovedeme se sebrati ani naproti Uhrám a cizině a ve společných záležitostech stali jsme se loutkou v rukou

sebevědomých a energických politiků uherských. Když jsme měli platiti na bosenskou okupaci, poukazovalo se nám na výhody, jaké vyplynou pro nás z toho, že se Dalmacii dostane širšího pozadí a že našemu průmyslovému odbytu přibude jakási nová kolonie. V Bosně bylo však zbudováno na společné útraty říše sice hojně drah, ale tyto směřovaly jen k připojení k železniční síti uherské. Dráhy rozvíjely se všemi směry, jenom ne k Dalmacii, která je posud se svým »přirozeným pozadím« spojena pouze několika silnicemi a cestami horskými, a která ztratila z veliké části i ten obchod, jejž dříve měla, na prospěch uherského obchodu a uherských železnic. Dalmatské železnice jsou dosud zlomkem, od ostatní sítě zhola odloučeným, Split nesmí dostati připojení, aby nesoutěžil s Rjekou.

Nyní »dohodly se« obě vlády, t. j. rakouská ustoupila tou měrou, že má se v okupovaném území vystavěti nejprve strategicky důležitá trať ze Sarajeva do sandžaku novopazarského, čímž se dosáhne spojení se Solunem, jakmile bude projektovaná trať prodloužena do Mitrovice. Protože však bosenské dráhy jsou dosud připojeny bezprostředně jen k železniční síti uherské, znamená nynější úmluva spojení Budapešti se Solunem v době, kdy o spojení Cislajtanie s tímto přístavem vůbec ani se nemluví. Teprv až bude hotova tato trať, zbudují se současně dvě další: jedna — z Doboje do Šamce — postaví se jsouc výlučně na půdě bosenské na společné útraty říšské, aby zkrátila ještě i dosavadní přímé spojení z Budapešti do Sarajeva; druhá — z Bugojna do Aržana — má za účel spojení Bosny se Splitem, ale bude vyžadovati ještě nákladného a obtížného spojení z Aržana do Splitu na půdě dalmatské, spojení k tomu prý ještě málo významného. Aby se spojila Bosna s Předlitavskem, stačilo by jen provedení malé trati z Jajce do Banjaluky, ale stavbu této dráhy Uhry nedovolí, o ni se ani nejednalo, my smíme přímo po dráze jen do Banjaluky, do Sarajeva a Soluně nikoliv!

Sebevědomý parlament by tuto »dohodu« vyjednavatelů prostě odhodil; parlament rakouský . . .?

*

Obchodní a živnostenská komora v Praze slaví dne 18. t. m. jubileum půlstoletého svého trvání. Když byla dne 18. listopadu 1850 v zasedací síni místodržitelské ustavena, nebylo v kraji pražském a pardubickém, pro něž byla zřízena, železných drah parních, kromě z Brna a Olomouce ku Praze a odtud k Podmoklům, nebylo burs v Praze, byl tu jediný filiální eskontní ústav rakouské Národní banky, jediná skromná večerní a nedělní škola průmyslová a jediná (německá) nedělní škola pro učně kupecké v Praze a některé elementární pokusy o průmyslové školství na venkově, v Praze byla jediná řemeslnická záložna Zdekauerem založená, telegraf byl teprv nedávno otevřen veřejnému užívání za drahé poplatky doručovací, nebylo parníkové dopravy v Praze, Vltava byla stižena několikerými cly vodními, uhlí teprve začalo docházeti užívání v domácnostech, jsouc nesmírně zdražováno dovozem. V pokroku, jaký nastal v těchto a jiných směrech, přísluší nemalý díl zásluhy Pražské komoře, do r. 1884 ovšem německé. Ona usilovala o zakládání železnic, poštovských běhů, telegrafních a telefonních linií, o zřízení obou burs pražských, a o zakládání

škol odborných a pokračovacích, o splavnění Vltavy a zbudování přístavů i o projekt průplavu dunajsko-vltavsko-labského, ona založila a udržuje nákladem přes 32000 zl. dvě průmyslová musea a zlatnickou školu v Praze a věnuje dalších 30000 zl. na jiné odborné a pokračovací školy, kursy, stipendia, musea atd. ve svém obvodě. Ona se v roce 1860 energicky ozvala o poskytnutí svobod občanských, které jedině prý mohou povznésti hospodářství i finance státní, postavila se proti liberálním smlouvám obchodním z let šedesátých a v roce 1874 — první v Rakousku — žádala za důraznou akci v postátňování železnic. Vymohla zřízení a zabránila r. 1874 zrušení báňské akademie v Příbrami, r. 1887 velkolepou akcí hájila úvěrní potřeby Čech pamětním spisem o bance Rakouskouherské, z ní vyšel podnět k zemské jubilejní výstavě v Praze, od ní rozšířila se úsilovná akce o povznesení malých živností, ona proti obsáhlému železničnímu programu Körbrovu opět v popředí postavila komunikační potřeby našeho království. Byla po dvě třetiny svého dosavadního trvání ovládána Němci, ale tito Němci byli hospodářskými autonomisty, kteří nesčíslněkráte zakročovali peticemi a deputacemi k vládě i panovníkovi na prospěch Prahy a Čech, domáhajíce se toho, aby Praha stala se střediskem ruchu obchodního a komunikačního, ohniskem průmyslové a řemeslné přičinlivosti i vzdělání odborného a trpce si stěžujíce na hospodářské zanedbávání Čech a Prahy na prospěch Vídně, Budapešti a Terstu. Teprv od volebního řádu z roku 1884 jest komora v rukou českých, třetina mandátů komorních (velkoprůmysl a velkoobchod) náleží však dosud Němcům. Od té doby a zejména v posledních pěti letech stoupla novými zákony hospodářskými i vnitřní iniciativou nesmírně vzrostla agenda komorní, a vždy vydatnějším povolováním subvencí a stipendií i její rozpočet.

Komory nejsou sice již jedinými informátory vlády a úřadů, jakými bývaly při započetí své působnosti. Jest tu parlament říšský a zemské sněmy, velké průmysly jsou organisovány v četných a vlivných spolcích odborných, maloživnostníci mají své jednoty společenstevní, jest konečně velká již řada poradních sborů speciálných a co rok téměř přibývají nové. I hospodářská poradní činnost se tedy specialisuje. Je však zjevno, že i v této záplavě institucí činnost komorní nepopíratelně zúžujících komory udrží svůj význam — nehledíc ke drobné agendě, komorám vzhledem k úřední jich povaze již dle zákona přikázané — i ve velkých otázkách tehdy, budou-li pečlivy ve volbě svého členstva i úřednictva, budou-li se v jejich dobrozdáních a pamětních spisech doplňovati a korrigovati vědecká vyškolenost theoretiků-úředníků s životními zkušenostmi praxe a s důkladnou znalostí skutečných poměrů a potřeb hospodářských v tuzemsku vůbec a v komorním obvodě zvlášť.

Šetřivši těchto zásad povznesla se komora Pražská a zaujímá jedno z nejpřednějších míst mezi obchodními komorami Rakouska, její enunciace doznávají pozornosti a její příklad došel zhusta následování jinými korporacemi. A je-li co způsobilo, aby ji stlačilo na úroveň nižší, bylo by to jen vybírání jejího členstva a funkcionářů ne dle odborné kvalifikace, nýbrž dle politického vyznání a voličského krasořečnictví.

*

Zakončení pařížské výstavy světové podnítilo řadu úvah o tom, jaký užitek přinesla výstava návštěvníkům a vystavovatelům. Návštěvníky lze děliti ve dvě veliké kategorie. Jednak pouhých diváků, jimž šlo jen o to, aby viděli Paříž a výstavu, či aby mohli říci, že byli letos v Paříži a na výstavě, tak jako dělali loni společenský výlet na břehy dalmatské nebo do Švédska — jednak těch, kteří očekávali od výstavy odborného poučení. Prvých bylo daleko více, oni tvořili právě massu návštěvnictva, která kupila se kol atrakcí, zejména nebylo-li v nich zvláštního vstupného, a která jinak valila se kol vystavených objektů, brzy unavena, apathicky, již skoro se ani neohlížejíc, jen aby prošla co možná všemi výstavními budovami a mohla pak na učiněný dotaz doma říci: »bylo-li to na výstavě, viděl jsem to« a nalézajíc pak příjemné odškodnění za bezúčelné a duchamorné vláčení se pavilony na boulevardech, v kavárnách, divadlech a jiných zábavných, někdy smutně zábavných místnostech pařížských.

Ale i ti, kteří na výstavě hledali odborného poučení, nenašli ho v té míře, jak ho očekávali. U mnohých nestačily k tomu čas a peníze — chtělať se viděti také Paříž — u velikého množství chybělo náležité přípravy a vzdělání, na výstavě samé pak musil poučení každý pracně po skupinách sháněti.

A vystavovatelé? Až líto nám bylo i peněz i péče i nadějí, které se věnovaly účasti na výstavě v nejasném očekávání výhod, jaké snad přinese — a zde obrovská většina předmětů míjela se pozorností, již upoutávaly snad téměř jen exposice vynikající ohromností nebo nápadností či dokonce jen bizarností! A tak bude u přemnohých vystavovatelů jediným výsledkem výstavy reklamní medaile, nebo byla-li to ministerstva či jiní protežovaní vystavovatelé, také »velká cena« výstavy Pařížské.

*

SOCIÁLNÍ. Sociální politika při dodávkách veřejných — Podpůrná pokladna pro hospodářské dělnictvo v Uhrách — Uherská agrární politika.

Časovosti nabývá znenáhla upravení dodávek veřejných, státních, zemských, obecních, železničních a pod. Úkoly státu a obcí rostou a s nimi i jejich hospodářské potřeby a význam, jaký má řádné upravení dodávek veřejných na průmysl domácí. Stavby budov, mostů, tratí, lodí, železničních vozů, zařízení a menší potřeby úředních místností, nemocnic, chudinských a pod. ústavů, uniformování zřízenců železničních, bezpečnostních, finančních atd. atd. přinášejí do roka domácí výrobě výdělky stamilionové a řádné upravení těchto dodávek má tudíž veliký význam pro stejnoměrné a slušné zaměstnávání průmyslu, pro poměry dělnické, a do nemalé míry i pro morálku veřejnou. Známo, že nejhledanější téměř místa v komisích obecních jsou v dozorčí komisi nad dodávkami, že správcové zásobáren a ekonomátů v úřadech i na vojně bývají zhusta lidmi nejváženějšími, nejhledanějšími a časem i hmotně velmi výhodně situovanými.

Úřad pro statistiku práce uveřejnil výsledky svých studií o tom, jakým způsobem upravena jest v moderních státech průmyslových ochrana dělnictva při veřejných pracích a dodávkách

Dělnictvo snaží se tu dosáhnouti zajištění přiměřené mzdy a dodržování pracovní doby v místě obvyklé, a sice buď tak, že se podnikateli veřejných prací a dodávek v podmínkách ofertních přímo předepisuje mzda a doba pracovní dle mzdových tarifů mezi organisacemi zaměstnavatelskými a dělnickými smluvených nebo jinak vhodně vyšetřených, anebo že se podnikateli jen nařizuje placení mzdy v místě obvyklé. Nad zachováváním těchto předpisů bdí buď sám úřad práci zadávající, nebo se ponechává organisovanému dělnictvu, aby zakročilo u úřadu proti nezachovávání podmínek stanovených se strany podnikatelovy. Někde zaručují se ve smlouvách dodávkových i řádné stravování a ubytování, zdravotní a bezpečnostní opatření, nedělní klid a maximální den pracovní, lhůty výplatní a pod.

Podnikatelé naši naléhají ovšem na to, aby upravovaly se veřejné dodávky vůbec a ne pouze co do předpisů sociálně politických, aby úprava nešla hned jen na útraty podnikatelstva, nýbrž aby i průmyslu byl poskytnut bezpečný podklad pro kalkulaci, zejména aby zřízen byl ústřední úřad dodávkový, aby byly sebrány a uveřejněny platné vyhlášky a nařízení o dodávkách, aby byl občas zjednáván přehled o rozsahu veřejných prací a dodávek atd.

*

Uherský ministr orby podal sněmu předlohu zákona o zřízení podpůrné pokladny pro invalidní hospodářské dělníky a pro jejich vdovy a sirotky. Zemědělskému dělnictvu má se jí poskytnouti přispění v případě neschopnosti ku práci následkem úrazu, invalidity, nebo při dosažení 65. roku stáří. Řádnými členy pokladny mohou býti zemědělští dělníci nebo služebníci obojího pohlaví, kteří zaplatí zápisného dvě koruny a týdenní příspěvky 20 nebo aspoň 11 haléřů. Mimořádní členové platí ročně jednu korunu. Zaměstnavatelé jsou povinni zaplatiti za každého dělníka 120 haléřů, stát přispívá ročně 100.000 K. Rovněž může býti každý zakládajícím členem pokladny, zaplatí-li jednou pro vždy 50 korun. Pokladna má poskytovati členům v případě úrazu nejdéle po 60 dnů denní podpory 1 K, při delší neschopnosti k práci měsíčně 10 K, při úmrtí následkem úrazu 400 K. Kdo je nejméně 10 let členem pokladny, obdrží po dobu své nezpůsobilosti k práci, nechť nastala z jakéhokoliv důvodu, měsíční podporu nejméně 10 korun; kdo takovéto podpory nepožívá, obdrží při dosažení 65. roku 100 korun a má nárok i na jinakou podporu v úrazu a nemoci. Mimořádní členové mají nárok pouze na podporu úrazovou, členové, kteří platí poloviční příspěvky, obdrží i poloviční podporu.

Návrh nedosahuje ovšem dostatečné podpory dělnictva zemědělského a má v jednotlivostech četné vady. Přes to zasluhuje pozornosti u nás, kde o zemědělském dělnictvu vůbec ani se nemluví.

*

I v jiném směru chce vláda uherská zasáhnouti v sociální otázku agrární. Státní daň gruntovní platí se tam v třetím čtvrtletí, nejdéle do 15. srpna. Nezaplatí-li sedlák, počnou exekuce a zabavené obilí se v polou září prodá třeba i pod cenou odhadní. Aby se vyhnul berní exekuci, hledí rolník prodati v čas své obilí, ale upadá právě zase ve spáry židovských

obchodníků obilních, kteří využívajíce jeho tísně, tvoří hotové ringy ke stlačování cen. Této obilní lichvě chce nyní stát zabrániti. Chce uzavříti s většími obchodními firmami smlouvy, dle nichž by přejímaly zabavené obilí za denní kurs bursovní. Zabavené obilí by se totiž uložilo do sýpek, odkud by je rolník do 30 dnů mohl zaplacením daně vykoupiti. Třicet dní po zabavení bylo by obilí definitivně odevzdáno některé z firem, s kterými stát smlouvu uzavřel, za cenu bursovní. Zbytek tržní ceny po srážce daně by se pak ovšem vrátil exekutovanému rolníku. Očekává se, že by se takto i místní lichváři obilní donutili držeti se denních cen bursovních. Na všechen způsob by se tím malí rolníci vysvobodili aspoň od této příčiny upadání v ruce lichvářské, uvedli ve spojení s velkým trhem a v bezprostřední známost denních kursů v cenách obilních.

*

ŠKOLSKÉ. Volební sliby učitelstvu — Zklamání věšteb předsednictva Ústř. spolku — Skutečnost otázky úpravy služného — Potřeba duševní a politické organisace učitelské — Školství na sjezdě sociální demokracie českoslovanské a na sjezdě slovinských klerikálů — Ze školské statistiky — Význam a psychologie hry — Tolstoj o náboženském vychování —

Volby do říšské rady jsou přede dveřmi, a před volbami do sněmu zemského je nedaleko. Se sliby mladočeského poselstva strádajícímu učitelstvu roztrhl se v pravém slova smyslu pytel. Předseda Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách p. V. Rašín, pověřený od učitelstva intervenovati s rozhodujícími kruhy v otázce úpravy služného, sklidil již před prázdninami na místech nejkompetentnějších plný koš slibů, což vyvolalo v něm silnou dávku jakéhosi radikálně-státoprávního augurství. V nechvalně známém důvěrném sdělení svém, které dal po dvou exemplářích rozeslati každé jednotě učitelské a které by nyní rád zatušovati dal, pochvaloval si, že jeho přičiněním nastal v rozhodujících kruzích neočekávaný obrat, že v zemském výboru pracuje se návrh zákona o služném, jímž návrhy školské komisse sněmovní zlepšují se tak, aby přechodní služné platilo jen dvě léta místo pěti a kvinkvenálky, aby počítaly se od zkoušky učitelské způsobilosti místo od pěti let po této zkoušce a věštil, že vypracovaný návrh zákona bude již počátkem měsíce září připraven a v nejbližším zasedání sněmovním projednán.

Orakulum starosty Ústředního spolku bylo nepravdivé. Kýženě očekávaný měsíc září uplynul, a o předpovídaném zákoně na služné, v němž měl býti vzat zřetel i k návrhům zlepšovacím, ani slechu. Zprávy zemského výboru ve staročeských listech otiskované strhují navnaděnému učitelstvu bělmo s očí. Jako hromová rána dotýkají se důvěřivé »Školy našeho venkova«. Zemský výbor nebyl ani sněmem oprávněn pověřiti přísedící dra Pražáka, dra Herolda a dra Werunského k vypracování osnovy zákona o služném učitelstva, jak starosta Rašín učitelstvu namlouval. Nedostal k tomu od sněmu ani direktivy. Návrhy na služné učitelstva (posl. Anýže, Werunského, školské komisse) sděleny pouze zemské radě školní, aby o nich podala své dobré zdání. Zemský výbor vyjednával s vládou o otázce ozdravění zemských financí, na nichž úprava služného učitelstva jest závislá a učinil výpočty o finančním efektu podaných návrhů. Při nejbližším, dle posledních zpráv prosincovém zasedání sněmu zemského nebude tedy

podán žádný návrh zákona na úpravu učitelských platů, jen vytištěná zpráva školské komise. Zpráva tato, právě publikovaná, uznává potřebu dosud platný systém místních tříd služného nahraditi systémem osobním a »služné učitelstvu vyměřiti jak toho nezbytně vyžadují nyní panující drahotní poměry, úkol a význam učitelského povolání ve státní společnosti.« Jinak odůvodňuje zpráva zemského výboru návrhy školské komise, jež v srpnovém čísle této revue byly jako minimálním požadavkům učitelstva ani z daleka se nerovnající zkritisovány. Rozpočtová komise prohlašuje dle zprávy zemského výboru, že »návrhy školskou komisí přijaté mohou jen tehdy býti provedeny, když jednání mezi zemským výborem a c. k. vládou ku příznivým výsledkům povede, nebo když zemský výbor bude s to, své toho druhu návrhy tak formulovati, aby zemské přirážky ku přímým daním nebyly zvýšeny.

Zemský výbor vyjednává s vládou o dani z líhu, která vynésti má asi 3 mill. korun. Touto částkou uhradí se stěží polovina deficitu zemských financí, obnášející 6 millionů korun, natož obmýšlená byť i nedostatečná úprava učitelského služného. Perspektiva učitelstva na zlepšení jeho neblahého postavení hmotného je i přes sliby starosty Rašína velmi zamlžená, uváží-li se, že každé zvýšení přirážek k zemským daním dali si mladočeští poslanci od svých selských voličů zakázati, aby měli nač se odkazovati, vyšlou-li učitelstvo zvláště nynějších posledních tříd platebních s jeho těžkým hmotným strádáním do nového století.

Interpelace přísedícího zemského výboru dra Herolda o tom, jak daleko postoupila otázka úpravy učitelských platů nebyla ničím jiným, než volební agitací. Referent prof. Pražák odpověděl na ni, že dal sebrati statistický a finanční materiál pro různé možnosti, v návrhu školské komise obsažené a že zemský výbor návrhy tyto předložil vládě k posouzení. Vláda však odpověděla, že celou otázku pokládá za finanční, na níž jí ingerence nepřísluší a že nesouhlasí s naprostým zrušením podučitelských míst. Jakýkoliv příspěvek na úhradu zvýšených platů učitelských rozhodně odmítla.

Vyhlídky učitelstva do budoucnosti jsou jiné, než jaké ukázal ve svém červencovém »důvěrném sdělení« starosta Rašín. V nejbližším kratičkém zasedání sněmovním v prosinci bude podána vzpomenutá zpráva zemského výboru. Jinak využijí mladočeští poslanci sněmu zemského k agitačním volebním řečem. V příštím, v neurčité době svolaném zasedání podá zemský výbor návrh zákona. Sněm odkáže jej školské komisi, která o něm rozpřede debatu všeobecnou a podrobnou. Podobně pojedná o něm komise rozpočtová, které mimo to svěřen bude úkol nalézti úhradu. Sněm potom návrh přijme a odevzdá jej zemskému výboru, který dožádá se souhlasu zemské školní rady. Tato instance podá o něm zprávu a nebude-li míti námitek, podá se teprve zákon k sankci. Že by poselstvo na sněmu zemském přistoupilo na nějaké zkrácené jednání, kde se jedná o hladovící učitelstvo, není při známé jeho přízni k učitelstvu ani pomýšlení.

Rozhodně upřímnější k učitelstvu než mladočeši jsou radikální státoprávníci. Ti na voličské schůzi v Labské Týnici ústy posl. Šíla otevřeně prohlásili: »Až budeme míti svoje státní právo, tehdy vyhovíme učitelstvu; zařídíme si všechno, jak budeme chtít.« Rozumí se, že pro takovýto radikálně-státoprávní program je učitelstvo království přímo nadšeno.

Po slavných slibech, kterými v důvěrném sdělení hladovící učitelstvo konejšil, odnesl předseda Rašín z poslední deputace, kterou místodržiteli a nejvyššímu maršálku předvedl, pouhý dojem, že se naléhavost otázky zvýšení služného učitelstva na oněch místech uznává. K takovým koncům přivedla učitelstvo změna politiky v předsednictvu Ústředního výboru. Před třemi roky počalo učitelstvo spoléhati jedině na sebe, svou sílu a organisaci. Orgán učitelský byl plný »boje za práva«. Minimální požadavky učitelstva uznány byly od celé veřejnosti české za skromné a nejvýš oprávněné. Dnes, právě v době před volbami, které by mělo učitelstvo organisované náležitě využít, není po boji za práva ani potuchy, a sebevědomí učitelstva je pokleslé. Předsednictvo Ústředního spolku varuje učitelstvo před každým rozhodnějším vystupováním proti vládnoucím stranám a vykládá mu veřejně na schůzi delegátů, že v otázce úpravy služného třeba přistoupiti na kompromis. Duševní vůdce učitelstva přijímá kandidaturu poslaneckou od národního dělnictva v V. kurii a »rozvíjí jeho program (?)« proti straně sociálně-demokratické, která dosud školství a učitelstvo nejrozhodněji bránila, a dává se konec konců podporovati i radikálními státoprávníky, jejichž kulturní poslání v lidu záleží v rozsévání rituelních pověr. Organisace učitelská je duševně nejednotná, rozháraná a vstup do ní je dnes dokořán otevřen i živlům konservativním a klerikálním. V učitelstvu přichází se pomalu k poznání, že vedle organisace stavovské jest třeba také organisace politické, organisace, jejíž členové byli by přibližně stejného smýšlení politického. Dnes představuje české učitelstvo po stránce politické obraz velmi pestrý. Není divu, že taková organisace vlivu svého všude pozbývá.

Sjezd československé sociální demokracie konaný v době od 8. do 10. září v Budějovicích rozšířil svůj program školský v přijaté resoluci o řadu nových požadavků. Vyslovil se zásadně pro národnostní autonomii ve školství. »Vzhledem k tomu však, že si této autonomie národové dosud nevymohli a zákonodárstvím zemským hrozí školství reakce, přísluší rozhodovati o základním principu věcí školských říšskému parlamentu volenému na podkladě všeobecného, rovného práva hlasovacího.« Nejvyšším úřadem vyučování má býti do provedení autonomie národní říšská rada školní, v níž byli by zastoupeni učitelé i lékaři, volení svými soudruhy v povolání a ostatně (většinou) volení členové z ostatního občanstva. V resoluci žádá se dále zrušení škol jedno- a dvoutřídních, další zřizování škol měšťanských do té míry, aby každému žáku umožněna jich návštěva. Dále dožaduje se strana rozšíření povinné návštěvy školní z 8 na 9 roků a v plánu vyučovacím mravovědy a občansko-právního vychování, základů národního hospodářství a finanční vědy. Ostatní požadavky sociální demokracie jsou z dřívějších sjezdů známy.

Druhý sjezd slovinských klerikálů z 11. září je přesvědčen, že nyní platný zákon školství obecného nedává dosti záruky pro křesťanské vychování mládeže. Protože není naděje, že by říšská rada požadavky klerikální splnila, uznal sjezd potřebu obraceti se na sněmy zemské, aby v mezích svého působení snahám klerikálním vycházely vstříc. Sjezd uznává potřebu zakládání soukromých škol »na podkladu úplně katolickém« a pozdravuje novou klerikální organisaci slovinského katolického učitelstva.

Statistika školství v zemích rakouských jasně ukazuje, jak daleko jsou země tyto za státy nejpokročilejšími. Ze 45 millionů, které země rakouské na obecné školství dávají, připadá 13 millionů na země, 8 mill. na školní okresy, 12·5 mill. na obce, ostatek na školní patronáty, nadace a pod. činitele. Stát dává na školství obecné pouze 562—614 tisíc korun. Jakékoli příspěvky další rozhodně odmítá. V Prusku hradí stát 40 procent, u nás sotva 0·4 procenta nákladu na školství obecné. V Prusku vyžaduje náklad na obecné školství 212 millionů v korunách a v zemích rakouských pouze 90 millionů korun. V Sasku dle nejnovější statistiky vzrostl v posledním desetiletí náklad na školství obecné z 18·2 millionů M na 34·3 millionů M, tedy o celých 88 procent. Vydání na osoby učitelské vzrostlo za zmíněnou dobu z 13·8 millionů M na 21·1 millionů M, tedy okrouhle o 55 procent. U nás poselstvo, zatím co vládě ochotně povoluje veliké milliony na mimořádné výdaje vojenské, křižuje se, mají-li se úpravou učitelských platů zvýšiti přirážky zemské o nepatrné procento. — Ve Švýcarsku připadá jedna škola na 365 obyvatelů, v Německu na 826, v zemích rakouských na 1350. — Docházka školní je po třicetiletém trvání zákona školského dle nejnovější Badeniho statistiky, uveřejněné ve »Statistische Monatsschrift«, velmi nedostatečná. Zcela bez školního vzdělání je v zemích rakouských dosud 10·11 proc. dětí. V Haliči, Bukovině a Přímoří je až 35·83 proc. dětí bez školního vzdělání a mimo to jsou tu četné obce do školních obvodů ještě vůbec nezařazené. Nejlepší návštěva školní je v Horních Rakousích a Vorarlbersku, kde nebude už bez mála žádných analfabetů. K těmto zemím řadí se postupně Dolní Rakousy, Čechy, Morava, Solnohrady, Slezsko a Tyroly. Zcela nedbalou návštěvu má vedle Haliče, Přímoří, Bukoviny Dalmacie a Krajina. Němci mají ze všech národů říše nejmenší počet dětí školu vůbec nenavštěvujících, národové slovanští počet největší. V německých okresích v Čechách jest takových dětí pouze 0·05, v českých již 0·09 proc., v německém Slezsku 0·04, ve slovanském již 1·7 proc. V Haliči mimo to je ještě na 300.000 dětí, které ve zmíněný statistický výkaz nemohly býti pojaty. Příčinou, proč děti do školy nechodí, není vždycky nedbalost rodičů, nýbrž nejčastěji citelný nedostatek škol, jímž hlavně země Slovany obydlené trpí.

Paedagogický a sociální význam hry je dávno uznáván. Hra jako projev aktivity, jako přirozený cvik motorického ústrojenstva je prostředkem k rozvoji činnosti životní jak po stránce tělesné i duševní. Dětský organism stává se hrou způsobilým k pohybům druhu nejrůznějšího. Při hře budí se přirozená touha vyniknouti nad druhy, kterýžto fakt jest mocným vzpružováním rozvoje duševního. Rozumové stránky lidské přirozenosti zvláště pozornost, paměť a obrazotvornost hrou ve značné míře se podporují. Hravost přímo souvisí s fantasií dětskou. Úkonem fantasie znázorňuje si dítě ve hře předměty a úkony, jež napodobuje. K dětským výtvorům fantasie při hrách stačí velmi hrubý podklad analogický. Hrubá hůl přeměňuje se obrazotvornou alchymií dětskou v koně a p. Hra ukazuje překvapujícím způsobem živost dětské fantasie. Ve hrách dětských projevují se zárodky obrazotvornosti umělecké. Děti při hrách stávají se v jistém smyslu básníky i herci zároveň. Rozsáhlé pole otevírá hra praktickému důmyslu. Sully dovozuje, že hra jest přirozeným průchodem činného popudu, chuti konati něco a vynalézati nové způsoby výkonů těch. Dítě je, jak

praví Compayré, nejšťastnější ve hře, když si k ní samo může sháněti material. Při hrách rozvíjí se jakýsi vyšetřovací pud, jakási náklonnost k experimentování. Děti při hrách, zvláště pak v přípravách k nim, projevují smysl konstruktivní. Ve hře hledají se počátky činnosti volní. Ne kratochvílí a zábavou, ale vážnou věcí, opravdovou prací rozumovou, školou myšlení a vůle, studiem jest hra dítěti. Vysokého významu sociálního jsou zvláště hry, při nichž řada individuí se musí účastniti. Tu probouzejí a rozvíjejí se ve značné míře city sociální. Hrající zvykají si podřizovati se vedení vůdce hry, a to ne z donucení, ale dobrovolně. Radost ze spoluúčinkování s druhy v jednotné činnosti jest elementem veliké sociální důležitosti. Hrami tohoto druhu sílí se u veliké míře sociální spolužití.

Význam her uznávali a uznávají všichni velicí paedagogové. Komenský hru vykládal již psychologicky. Co ve hře baví, jest dle něho pohyb, neboť, když pohybem děje a zachovává se všecko, je přirozeno, že vše, co žije, v pohybu si libuje. Druhou ve hře zálibu vidí Komenský ve volnosti, »což zřejmo odtud, že nikdo z donucení si nehraje.« Kant ukazuje, že hra je tak milá proto, že je stavem ustavičně se střídající bázně a naděje. Spencer staví hru na nejpřednější místo při vychování tělesném. Jako příjemné rozčilení duševní prospívá hra životní činnosti tím, že srdce sílí a občerstvuje.

V novější době usiluje se o psychické a biologicko-fysiologické objasnění hry. Je tu několik theorií, předem pak theorie vykládající hru z přebytku síly, t. zv. »Kraftüberschusstheorie«. Když všechny smyslné potřeby jsou ukojeny, když není ani žádného jiného podnětu k myšlení a jednání, tu zbývá ve člověku i zvířeti pud po zaměstnání sebe samého, a tento pud, pud po hře pochodí z nevyužité zásoby síly. »Zvíře pracuje, hrozí-li mu nedostatek a hraje si, nutí-li je k tomu přebytek síly.« Zástupci této theorie jsou Schiller, Jean Paul a Beneke. Ze současných myslitelů H. Spencer odvozuje hru z přebytku nervové energie a životní síly (overflow of energy). Nadbytek této energie vybíjí se v činnosti, nemající žádného účele, t. j. ve hře.

Zástupcem druhé theorie t. zv. »Erholungstheorie« je Lazarus. Dle ní je hra určena pro zotavení, t. j. příležitost, spotřebovanou nebo ztenčenou sílu životní obnoviti.

Nejnověji obíral se studiem hry basilejský prof. Kar. Groos. Ve spisech svých »Die Spiele der Thiere« (1896) a »Die Spiele der Menschen« (1899) podává rozsáhlý materiál ku své theorii hry, kterou označuje slovem »Einübungstheorie«. Tato theorie Groosova uvažuje o hře jako o výsledku přirozeného výběru. Hra je všude tam, kde se nejedná o vážný výcvik v činnosti, k jistému cíli směřující, ale o předběžné cvičení a nacvičení vrozených (zděděných) pudů. Biologicky jest Groosovi hra nacvičováním nehotových disposic. Tento biologický výklad hry doplňuje se potřebně výkladem čistě psychologickým. Hra jest cvičením vloh, slouží potřebě, kterou tím ukojuje a je provázena proto libými pocity. Trojí libost je při hře konstatovati: libost podnětu vůbec, libost z příjemného podnětu a libost z intensivního podnětu. Kde psychické síly vážně t. j. za účelem zachování života a pod. jsou zaměstnány, tam se nehraje, ale pracuje. Práce je tím bližší hře, čím je lehčí.

Pokud se týče vztahu hry k umění, míní Groos podobně jako Schiller, že umění ze hry vzniklo. Libost ze smyslově příjemného a pravidelného, kouzlo rythmu, rozkoš illuse jsou samé principy, které ze hry v umění přecházejí.

Zářijové číslo »Revue blanche« přináší úvahu hr. Lva Nik. Tolstého o náboženském vychování. Ve formě, v jaké se nyní učení náboženské podává, je vychování náboženské přečinem, k duševní smrti vedoucím. Vědomě předvádějí se dětem, které v plné důvěře k rodičům a učitelům se obracejí, zřejmé nepravdy a falešné pojmy náboženské. Děti hrozbami věčných trestů učí se, že je v tomto životě třeba především plniti vůli nikoli boha odpuštění a lásky, boha Ježíšova, ale hrozícího a neúprosně trestajícího boha starého zákona. Starozákonná tradice o bohu zachovává se proto, že lid udržuje v hrůze a činí jej tak k ovládání světskou mocí ohebnějším. Za jediný základ náboženského vychování má Tolstoj plnění přikázání lásky k bližnímu. O metafysických otázkách, zvláště o otázce trvání života po smrti, o níž lidstvo nikdy jistoty nenabude, mělo by se před dětmi buď mlčeti, anebo říkati pouze to, že božství, které nás na svět k našemu nejlepšímu dobru poslalo, pravděpodobně i po smrti naše dobro chtíti bude. *—rt—*

*

UMĚLECKÉ: Třetí výstava »Manesova« — Náš umělecký »svět«. Studentstvo vysokoškolské si výstavy téměř ani nevšimlo; za to dělnictvo — »Manesův« list k české veřejnosti, jeho činnost a jeho publikace —

Spolek výtvarných umělců »Manes« pořádal od 14. října do pol. listopadu svou třetí výstavu — toť nejnovější událost v našem uměleckém »světě«. Pevnými a sebevědomými slovy — v tom býváme vůbec silni — oznámil ji už v létě ve svém orgánu »Volných Směrech«, v krásném sešitě věnovaném architektuře. Přísně a povzneseně to tam zní: »Snahy naší mladé generace, měřítko, jaké klade na umění české vůbec a na sebe samu zvláště, mají dojíti touto výstavou výrazu a ukázati, co při nejvyšším napjetí sil zmůže a kam ji musí vésti cesta další. Chceme výstavu individualit, vyslovujících se bezohledně na vkus velkého množství, hledících jen na umění, hlásajících upřímně svoje kredo, třeba musili na prodejnost své práce resignovati« . . . Odhodlanost posledních dvou vět, přecházející až v sílu resignace, není u nás už tak obyčejná a vzbudila rázem sympatii. Ano, řekl jsem si, to je řeč umělců, a nikoliv kramářů.

A skutek — výstava? První dojem byl týž. Opravdovost, vážnost, vážnost mladicky podnikavá, ne stařecky strnulá, pozdravila příchozího a zároveň cos útulně intimního a vybraně úpravného a při tom jednoduchého. Tím prvým pohlédli na příchozího vystavující umělci; tím druhým uvítal ho architekt prof. Kotěra. On prostředky celkem nepatrnými přetvořil nevlídné místnosti Novoměstských sálů na tři půvabné umělecké stánky a dal každému tušiti, co dovedl by vykouzlit při prostředcích větších — umělecké výstaviště, jehož Praha nejen jako kulturní středisko zemí českých, ale i sama pro sebe nezbytně potřebuje.

Hlavní část výstavy, prostřední stánek, a ještě oba konce síně výstavní výbor vyhradil pracím Fr. Bílka. Už tím zřetelně vyjádřil své stanovisko k umělcovu dílu. Upravil za nepříznivých okolností (rušivý

lustr, nízký strop) téměř svatyni malou, poněvadž vidí v díle tom silný, mohutný výraz vážného, opravdového života; vidí v něm upřímný projev hluboké duše; vidí v něm, t. j. v hlavních jeho pracích, mistra v ovládání uměleckého materiálu; vidí v něm vzácnou »uměleckou individualitu, vyslovující se bezohledně na vkus velkého množství, hledící jen na umění« — ale ne k vůli umění, nýbrž na umění jako na výraz života — »hlásající upřímně svoje kredo, třeba musila na prodejnost své práce resignovati«; vidí v něm pozdní ratolest z toho jihočeského kmene, z něhož kdysi vzrostli Štítný, Hus, Žižka, Chelčický — ratolest, která jakoby dodatečně pospíchala dáti těm starým zbožným tužbám českým umělecký výraz, květ své duše . . . Tak si jednání výstavního výboru vysvětluji pro sebe. A souhlasím s ním. Netřeba být bigotním mužem[1]), aby se člověk zastavil před Bílkovou »Kalvarií«, před tím symbolem vykoupení, symbolem spásy, a nikoliv obrazem těžkého umírání, trapné smrti v naturalistském vylíčení, a pocítil mocné pohnutí, vzbuzené dílem umělcovým, z něhož cítit, jak sám se rozechvíval při práci své, jako kdysi Fra Angelico, jenž klečíval a plakával před podobnými výjevy, vlastní rukou malovanými. Smí někdo tvrdit, že dnes takové cítění je nemožné, nepravdivé atd.? Na těch přípisích a příkresbách na dřevěné stěně za Ukřižovaným netřeba se zastavovat. Ony zmizejí samy, jak jen dílo bude někde v chrámě nebo v kapli v jisté výši a vzdálenosti umístěno. To jsou nadbytečné květy, určené k odpadnutí, zrovna jako ten ubrus, kalich atd. před křížem. Za to svícen v podobě ruky je velmi případný . . . Zcela jinou sílu, divokou, vichřicovou, má relief »Jak jsme vláčeni vášněmi« — vášně zobrazené divokými koňmi, vláčejícími člověka, třeba trochu nedošlechtěnými, ale vždyť jsou to vášně! A jakoby vzlyk z toho všeho šílenství zazníval . . . Za to »Orba« — zdá se mi dílem přepjatým v myšlence i v provedení. Meunier vylíčil ve svých bronzech také lidskou lopotu — a jakou! — lopotu belgických uhlokopů. A jak ty jeho malé bronzy jsou plny velikosti, monumentálnosti! Neuchýlil se od pravdy. A »Orba« se od ní uchýlila.

Ale kdyby Bílek nic jiného nebyl vytvořil než sousoší »Golgotu«, dost byl by vytvořil. S uměním velikým vyjádřil tu bolest mateřskou — »Ó, vy všichni, kteří jdete mimo, pohlédněte, zda jest bolest, jako bolest má!« — největší bolest ubohé, hořem ztrnulé matky, že jí syna odňali a že hanebně ho popravili. Zvolil k tomu tu chvíli — a ve volbě té vidět opět umělce básníka —, kdy Krista s kříže sňali a zrovna ho odnášejí do hrobu. Matka hořem ztrnulá zůstává ještě chvíli na místě popravy, také miláček mistrův Jan, který se přímo svíjí bolestí nad popravou Pravdy a Lásky . . . Ale za chvíli také oni oba se zvednou a odeberou se tam, kam srdce je táhne — k Němu . . . Nevane velikost z pojetí toho? Necítit něco podobného v tom prohloubení vnitřním, jako u starých mistrů, na př. u Rogiera van der Weyden, jenž několikrát, a vždy nevýslovně dojemně, zobrazil matku Kristovu, také již starší ženu, jak bezvládně pod křížem od hoře klesá? »Golgota« je dosud hlavní dílo Bílkovo, v němž cítit plně jeho originalitu, mohutnost jeho tvůrčí síly

---

[1]) Dokonce snad ne bigotním »mužem«(!), jak přenáhleně bylo už napsáno.

i umělecké vtělování její. Jak on dovede ovládat materiál, viděti také — a co se týká pohodlných pozorovatelů, vidět to hlavně — na jeho podobiznách, zvláště na studiích dvou stařeckých hlav, vyřezaných také v dřevě. Ale i podobizna otcova i matčina jsou plny výrazu. Že jsou vyřezány ve zdravém poleně a ve zdravém pařezu? Nač se nad tím opět zastavovat? Nač hned podezírat cit umělcův v čemsi, jakoby ve frivolnosti? Vždyť jsou to nehotové fragmenty trámu dílny umělcovy! Ty milé hlavy přec tolik přispěly k vybudování dílny té, ony ji skutečně pomáhají nésti — nu, není to opět krásně, čistě, vroucně myšleno? Bylo by nespravedlivo, přecházeti rychle, ne-li domýšlivě, mimo tak neobyčejný talent; nespravedlivo, pro některé formální nedostatky mladého umělce — a byť jich i mnoho bylo! — přehlížeti dílo jeho celé, ten bohatý zdroj jeho tvůrčí síly, tu čistou hloubku jeho duše, to umělecké vtělování širokých záchvěvů této jeho vážné duše, hloubavé, teskné, ale z cíle svého se radující.

Překvapující zdroj tvůrčí síly, na pohoršení a poplašení officielního světa prudko trýskající, dere se z dvou prací Fr. Kupky. Z Paříže poslal je sem umělec ten mladý, 29letý, a vyvěšení jich v této výstavě, která je povahy převážně klidné, přemítavé, snivé, trpné, způsobilo malou sensaci tím ostrým sarkastickým výsměchem celému světu, tou nevrlou skepsí, tou hořkou pochybovačností, jaká mluvi z obou těch prací, zajímavých myšlenkou i technikou. »Blázni« nazývá se jedna a představuje dvě nepřátelské strany, jak proti sobě se všemi kulturními vymoženostmi: děly, puškami, bubny, s praporem, korunou a infulí atd., vytáhly a už už »ve jménu božím, církevním, státním atd.« se srážejí — dvorní historik ve fraku, na němž plno řádů, s nesmírnou vážností zaznamenává toto krvavé vraždění, které se stalo — k vůli pohraniční čáře majetkové . . . Sarkasmus tohoto líčení, plného břitkých a trefných drobností, je rozhodně goyovský. Za vlivu Goyova práce ta jistě se rodila, goyovská je postava »církevního« hodnostáře v ženských sukních a s infulí na hlavě, — Goyova »Devota Profesion« kmitla se mi hlavou — ale slepého opičení po Goyovi tu není, nýbrž, co tu Kupka vylíčil, to má být další cesta týmž směrem, kterým Francisco Goya se dal už před stem let a kterým jde cesta do dalších set let. Ovšem namáhavá. A Kupka musí nabrat ještě mnoho síly, aby tou cestou opravdu po goyovsku kráčel. Ale Kupka má už v tom líčení něco zcela svého — jemně myšlený, ale mocně účinný kontrast, jenž myšlenku podivuhodně vyzvedá. Na ono bitevní divadlo pohlížejí totiž dva clownové směšně odění, dívají se na to se své pravé divadelní rampy a jsou — zaraženi. Po jich přirozenosti zaražení to projevilo se podivným smíchem: »Hle, je-li možno?! Oni se tam do opravdy ubíjejí! Pro pohraniční čáru! A ve jménu čeho všeho! Ne, to jsou hotoví, opravdoví blázni!« A cítit, jak v zaražení clownů zajiskřila moudrost s lidskostí. . . Kdo takové věci dovede kresbou vyjadřovat, ať třeba ještě cítíme, že napovídá mu Goya, nebo snad také Rops, na toho možno žádostivě upřít zraky — na další jeho práci.

Na komposicích Jana Preislera mysl si odpočine. Hlaholí-li u prvého klášterní zvony, hlomozí-li u druhého velkosvětský ruch, slyšíš tuto sladkou píseň kosa. Preisler je lyrik, a jeho skladby jsou plny la-

hody, plny harmonií, jež nesou se zvučně dál, plny poesie. »Jarní večer«, okřídlený, mladý, krásný, zaletěl do březového lesíka a uléhá v něm . . . Je plno hudby v originální myšlence té, jest jí plno i v liniích a tónech skladby té. V trojdílném obraze »Jaro« cos podobného cítit v střední jeho části, v postavě jinochově, snivé a krásné jako ze sna, jako z pohádky. (Obě krajní části zůstaly mně obsahově i malebně cizí). I ve studiích, velmi vkusně a originálně zarámovaných, cítit měkkého muzikanta.

Zalíbil-li si Preisler vůbec v motivech jarních, obral si St. Sucharda hlavně motivy letní. Zralý život, mužný, rodinný, pracný — »Ukolébavka«, »Poklad« a nyní dekorativní výplň, triptych ušlechtilé práce, zobrazující návrat ženců s pole, našich to lidových postav, tváří a vzhledů: v levém křídle milý s milou — ti se našli, rozumí se, nejdříve; v střední části zvážnělý muž s kosou na rameni zvolna vrací se s matkou a synkem domů; v pravém pak křídle žena s děckem v náručí už vyhlídá je všecky na prahu domku . . . Obraz rodinného štěstí, klidný, zdravý, jasný, prostičký a krásný. Se stejně silnou vroucností jako uměleckou vyspělostí Sucharda složil tuto idyllu na českém venkově. Také oba bronzy, jadrné dvě dětské hlavičky, i cínová plaketa, zahradník zalévající záhon, jsou plny těchto šťastných darů.

Práce Lad. Šalouna jsou temperamentu ohnivějšího, ruchu dramatického a projevují rovněž všude veliký smysl pro formu. Vášnivou láskou dýchá ohnivé lnutí k sobě dvou svěžích mladých těl na dekorativní váze i ve skupině »Žhavé květy«; veškerá tíha bídného života, těžkého boje o kus chleba sténá ze skizze »Vyhnanci«, z hruba jen hozené, ale která už je hotový život, živá pravda. Tato skizza patří k nejpřednějším pracím této výstavy. Na ní nejvíce cítit, jak z vlastního zdroje umělec čerpal.

Švabinský vzbuzuje opět a opět příjemný údiv svým mistrovstvím v lehkém, hravém, naprostém přemáhání a ovládání formy ve svých kresbách — podobiznách. V nich jest jeho hlavní síla dosud. Mnozí jiní svou řeč, svou formu, svůj sloh tu stále ještě hledají — on už je bezpečně má, je svůj. Tím lehčeji — což ovšem nám se snad zdá — jde takto k vystižení povahy, nitra a půjde ještě směleji a dobývavěji. Illustrace k »Máji« přes všecky své přednosti nezdají se mi máchovskými.

O Úprkovi netřeba mluvit, o jeho původnosti a samostatnosti v nazírání i v zachycování. Je naprosto svůj i v novém oboru své tvořivosti, v leptech, v nichž právě jiní i na této výstavě ukazují svou závislost na cizině. Všude a všude svítí to u něho veselostí, dýše širokým zdravím, voní plodnou zemí, a vždycky po našemu, třeba leckdy primitivně, vždycky upřímně.

Z krajinářů Hudeček jest důvěrným tlumočníkem tichých a slavných nálad přírody. Jeho mysl i jeho štětec vyslovují se s jemným a ušlechtilým taktem, s noblessou nitra i zevnějšku, citu i výrazu, zdrželivě a přec tak výmluvně a teple. Jeho malba, zvláště »Večer« a »Měsíc«, je komorní hudba, příbuzná hudbě »Znělek nočních« R. Mayera (III. a IV.)

Milenko má, ty noci tmavá, tichá —
tak jemná, jako bys jen blažit chtěla,
pro všechny boly hojných léků měla,
ztiš srdce mé, jež v divné touze vzdychá.

Má duše — snad že na svět přišla lichá —
se marně po soucitu ohlížela,
jen ty's jí — jejím snům jsi rozuměla —
hojící láska na ni z tebe dýchá.

Totéž splývání s přírodou, kterou on nechce přepřírodovat, tatáž intimnost, poesie. Slavíčkův štětec naproti tomu je plukovní tambor; zamávne, a plechový orkestr spustí — vesele, jásavě, energicky, výskavě i sem tam vřískavě, ale rozveseluje, vzpružuje všecko kolem. Jeho hollandské — či snad skotské? — vesnice s rozpálenými střechami to nejvíce dosvědčují. Dojem přirozeně není tak trvalý jako u Hudečka. Slavíček s ohromným chvatem hledá, hledá svůj výraz, silný výraz pro své silné cítění. Hledá jej také s nemenším žárem a úsilím Kalvoda, jehož »Mrak« a »Za deště« vyšly z ruky mnohoslibné. Akvarely sl. Zd. Braunerové, zachycující tři malebné, přívětivé partie staré Prahy, jsou samý život a milý úsměv a samá vlídnost vráskovitých tváří starých pražských ulic a koutů. Tu nic nepřipomíná barevnou fotografii. Fr. Šimon více slibuje dívčím aktem na břehu mořském, než samým »Mořem«. Toto jeho »Moře« chová se jako onen Valdštejnův strážmistr — »wie er sich räuspert, wie er spuckt«, atd. Pan Šimon, — až jen statečně vyplave — sám se kdysi srdečně zasměje, jak se do vln böcklinovských vrhnul s mladickým sebeobětováním. Otrok i se zlatými řetězy pánovými je přec jen otrok, a ten sedlák Lope de Vegův je přec jen na svém statku králem. Lionardovo malířské »Amen, amen, pravím vám« zní doslovně: »Říkám malířům, ať žádný nikdy nenapodobí způsob druhého, sic by slul synovcem, a nikoliv synem přírody.« Ale není to na hanbu začátečníku umělci, když obere si takový vzor a dobře ho napodobí. Kdyby byl podepsal »Moře à la Böcklin«, bylo by po diskussi — až na ty obláčky. Hrdost umělcova musí však mít jiný cíl.

Z ostatních vystavujících každý s něčím umělecky nějak zajímavým se dostavil — výstavní výbor byl nezvykle u nás přísný – ale třeba vyčkat u jedněch na osamostatnění, u druhých na širší rozvití. Smysl pro pohádkový svět, u nás na velikou škodu zanedbávaný, bujně se rozvíjí u Panošky, hlavně zatím ve směru figurálním, kde dovede si se zdarem naivně zahyperbolisovat. Ale o tom později. Županský znovu osvědčuje svým titulním listem pro »Starou Prahu« jemný smysl pro dekorativnost. Bém a Zd. Vorlová bystře a vnímavě dovedou se dívat na lidskou hlavu, jak portretní jejich studie svědčí. Konečně i dekorativní nádoby z kameniny, jež vystavují dámy Boudová a Knížková, jsou vkusně pracovány a jistě zpříjemní a zveselí mnohý koutek mnohých světnic a světniček, do nichž budou rozprodány.

A konečně ještě sám mistr Aleš je tu. Svižně přijel jako bujarý husitský hejtman a jakoby volal: »Tak tak, hoši! Jen prorážejte nové cesty českému umění, ale u všech všudy buďte všude a vždycky svoji!«

*

Nevím, jaký jest hmotný úspěch této výstavy, t. j. nebude-li deficitu . . . Jak to zní smutně, přesmutně! Za tu všecku snahu, a krásnou snahu, za tu všecku práci, a krásnou práci — — budou-li výlohy výstavní kryty! A zrovna tak otázka zněla u výstav dřívějších i u výstav »Jednoty výtvarných umělců«. O, my se za to umíme chlubit, vyčítá-li nám někdo nerovnocennost, ihned svým uměním. Hubu pro své umění máme největší, oči malé a srdce skoro žádné.

Zarazilo ukrutně, že nepřišlo na výstavu — studentstvo vysokých našich škol. Na 4000 je jich na universitě a na technice, a z těch čtyř tisíců přišlo jich asi tramwayový vůz. Je to náhoda či nějaká nakažlivá nemoc? Ať tak či onak, ten stín je truchlivý.

»Nemyslete, že lze žíti bez umění« — psal v srdečném listě »Manes« českému dělnictvu, zva je na svou výstavu. »Ovšem, život lze odbýt i bez něho, ale to není život, nýbrž temné, smutné živoření. Ať se mluví cokoli o účelu krásy a umění, jisto je, že bez něho duch lidský pustne a upadá a naopak, že jím se podivuhodně povznáší. Je třeba vám to říci v době dnešní, tak nešťastně materialistické, neboť vy právě máte velice zapotřebí toho povznášení ducha, který trpí v stálé denní lopotě. Vy cítíte těžce, jak trpí, a proto právem usilujete i vy i vaše noviny, aby dostalo se vám podílu na vyšším životě duchů.«

A dělnictvo přišlo na výstavu v několika zástupech.

*

Třináctý rok trvá a působí v Praze »Manes«, pátý rok už vydává umělecký měsíčník »Volné Směry«, třetí výstavu zrovna uzavřel, a za to všecko o valné hromadě může mnohohlasým sborem si zazpívat:

Třináct let jsem u vás sloužil,
a nic jste mi nedali.

Povzdechl si už také. K prvému číslu lonských »Volných Směrů« přiložil list k české veřejnosti a v něm stručně a prostě si postěžoval: »Sedávej, panenko, v koutě«, praví první polovice českého pořekadla, a dobře tomu, kdo se v druhé polovici téhož pořekadla nezklamal. ‚Manes‘ sedí v koutě veřejnosti již dvanáctý rok a namáhá se ze všech sil, aby v něm jako hodný vyhlížel: skromně přihlásil se svými Listy z palety, nezištně podal okolojdoucím Mik. Alše [1]), na vlastní vrub ujal se skvostných kartonů »Vlasti« [2]), v průjezdu Lehmannově chátrajících, bez vtírání po tři roky nabízel Volné Směry, bez hřmotu a frásí ukazoval ve výstavách spolku, čím pro české umění jsou mladí jeho

[1]) Výbor prací mistrových — celkem 200 reprodukcí ve 3 dílech. (Viz Naši Dobu IV. 251.) Vázaný výtisk této skvostné a originalní publikace stojí 16 K.

[2]) Není Vám při tom do smíchu? Hle, mladé družstvo Manesáků, které přes to vše, že s velikými obětmi vydává krásný umělecký časopis a nezištně do něho pracemi svými přispívá, vyplňuje ještě »citelnou mezeru v životě našem národním« — totiž nedostatek mecenášů! — a zakupuje Alšovy kartony »Vlast«, ten jediný náš bohatýrský epos, který německý obchodník rozvěsil v průjezdu na hanbu všem mimojdoucím Čechům! Myslil bys, že už pro tento skutek tisíc rukou se rozpřáhne, aby »Manesovi« stisklo pomocně ruku.

bojovníci — seděl v koutku a čekal, že najde ocenění svých snad u sedmé velmoci i jednotlivců, a že ti, kteří mohou, podají mu své ruky pomocné, aby mohl bez dalšího nuzování pokračovati na dráze s mladým zápalem započaté. Leč veřejnost a ti, kteří by mohli, o rozvoj a podporu snah ‚Manesových' příliš se nepřičinili.« [1])

Nevím, jaký úspěch měl tento list, zda-li přičinili se ti, kdož mohou; ale kdo se předešlého roku přičinil, to byl »Manes«.

Prohlédněte si IV. ročník »Volných Směrů«. Část obrázková i textová jest pečlivě vybraná a bohatá. Na ukázkách uměleckých zcela přirozeně redakce dala si obzvláště záležeti. Výbor, uspořádání, způsob reprodukce svědčí vesměs o dobrém vkuse; úprava pak celková, často nákladná, dokládá o opravdové lásce k celému podniku. Už tou úpravou každý sešit a celý ročník pomáhá rozšiřovat jemnější cítění a vkus u nás. V ročníku tomto je přes 300 reprodukcí uměleckých děl českých i cizích. Z cizích — kromě karikaturistů — jsou zastoupeni Manet, otec impresionismu, Degas, jeho umělecký blíženec, a veliký idealista Puvis de Chavannes. Text věnován už skoro celkem — až na několik příspěvků belletristických, a také z nich některé trefně přiléhají k obrazům a kresbám — umění výtvarnému. Je poučný a nabádavý.

Schwaigerovi, Bílkovi, moderní architektuře, kreslířům-karikaturistům »Volné Směry« věnovaly zvláštní souborná čísla, která jsou nejozdobnější částí IV. ročníku. Na ně upozorňujeme přátele své, neboť způsobí jim radost a rozkoš.

Hanuši Schwaigerovi vystrojily obzvláštně slavnostní číslo, trojité. Jako by se mladá obec Manesovská byla střekla, že tu jde o trumf. Není divu. Taková originalita, nepřebraná a mnohostranná, jako je Schwaiger, musí lákat a vábit k sobě. Ta jistota v pohledu, v úsudku, v cítění, zachycení a vystižení povahy několika rysy, ta jistota v každém rysu, v každém tónu barevném; ta jistota tak suverenní a tak prostá, přirozená; odtud také ten humor jeho slunný a dětsky dobrácký i jeho satira po nejostřejších kalenicích chrámů, zámků i boháčovských domů svižně poskakující a na nejostřejší píšťalu hvízdající — to všecko musí přirozeně mladou obec uměleckou sirenovsky lákat a strhovat. A Schwaiger k této mladé společnosti umělecké stal se také důvěrnějším. Nakreslil jí obálku na své trojité číslo a na ní malé svoje kredo. Na přední straně do téhož rámce nakreslil kus Jindřicho-hradeckého zámku — prvý domov své fantasie, a pod to krajinu hollandskou s větrným mlýnem, při měsíci — druhý domov své fantasie. Na zadní straně obálky jest ještě důvěrnější. Malá dekorativní karta — srdcové eso a v něm jetelový čtyřlístek. »Jedinou kartu vyhrál jsem v životě, a to jest — atd.« A co v této obálce jest uloženo, to list za listem je hlt z nejzdravějšího a nejčistšího pramene.

Bílkovi věnováno druhé souborné číslo. Jsou v něm reprodukována téměř všecka díla, o nichž dříve byla řeč.

Třetí, trojité, je pro velikou většinu českých čtenářů novinkou. Vykládá ve statích od K. B. Mádla a J. Kotěry přesvědčivě a velmi poutavě a poučně napsaných — o veliké touze, která zachvátila hlavy i srdce

[1]) Vinen jest ovšem také »Manes« sám svým nedostatečným prostředkováním. Kdo ví na př., že možno státi se také členem »Manesa?« »Umělecká Beseda má své jednatele po venkově, »Manes« jich nemá atd.

bystřejších umělců architektů ve starém i novém světě, aby už také v oboru architektury zase jednou se tvořilo, a nikoliv stále jen kompilovalo a napodobilo. Ta touha veliká po novém výraze ozvala se v Anglii i v Americe, ve flámské Belgii, Švédsku, Německu, Italii, ve Vídni a také u nás. Řada nádherných ukázek, statě ty illustrující, dokazuje »rozlehlost, šířku, hloubku a rozmanité nacionalní zbarvení nového proudu, který cílí a pílí k metě slohu, jenž zatím nemá jména, ale má vyslovenou snahu býti svým, dnešním, slohem naší doby.« Je to znamenitý úvod, nebo lépe řečeno, zasvěcení našeho intelligenta do tohoto nového vážného a silného ruchu v oboru uměleckém.

Podobným úvodem neboli zasvěcením je též dvojité číslo »Kreslíři karikaturisté«. Dává našemu čtenáři nahlédnout do přebohaté říše drobnějšího umění, ale o nic menšího, ať nedím nižšího, než jsou nejrozsáhlejší výborné malby olejové, do říše jiskřivých vtipů, veselých nápadů, bolestněkomických postřehů, práskajících šlehů, řízných posudků i odsudků — do říše karikatury. Francouzské, anglické, německé mistry, jen ty vrcholky, předvádí v roztomilých ukázkách tento skvostný sešit »Volných Směrů«. Z amerických mistrů kreslířů-karikaturistů zastoupen jediný Ch. D. Gibson, slavný illustrator měsíčníku »The Pictorial Comedy«. Z našich výbor byl ovšem nejtěžší — kde hledat, když české karikatury umělecké dosud není? A přece našlo se několik výtrysků, a kde kdo spočine na nich s radostí — i po těch nejslavnějších cizích. *Fra Tito.*

Úvahy a kritiky.

Dějiny řecké literatury doby klassické. Vzdělal Václav Sládek. V Praze 1898. Nákladem Jednoty českých filologův. Cena 8 K.

Kniha populární, věnována pro mladež dorůstající na gymnasiích. Kniha psána pro povzbuzení, nejen pro poučení, pro povzbuzení k studiu literatury klassické. Právě proto mohla být méně filologickou, více literární a sociální v tom smysle, aby souvislost literatury s životem řeckým vynikala. To by pro naše poměry literární bylo tím potřebnějši, že neznáme populárních spisů zobrazujících nám slavnou dobu klassickou.
Ph.

P. Krapotkin, **Lebenserinnerungen**, 2 sv., 1900.

Autobiografie nadšeného evolucionisty a theoretického anarchisty. Vzpomínky na vlast, propagandu revoluční, žalář v pevnosti Petropavlovské a konečný útěk do Londýna a — žaláře francouzského. Dokument politického života moderního.
J.

J. B. Bury, **A History of Grece to the Death of Alexander the Great**, 1900.

V jednom, třeba i dosti objemném svazku, dějiny Řecka až po založení říší Alexandrových; kniha se čte velmi příjemně a podává živý obraz řeckého vývoje. Vhodné illustrace stupňují dobrý dojem. Prameny z novější literatury o Řecku jsou vybírány kriticky.
Ph.

W. Schrader, **Erfahrungen und Bekenntnisse**, 1900.

Známý paedagog, jehož učebnice vychování a vyučování rozšířena je v četných vydáních, podává tu svou paedagogickou zpověď; nebylť Schrader jen theoretikem, ale také praktikem, inspektorem. Autobiografie podává nám obraz téměř celého století — máť Sch. již 83 let. Starci takovému můžeme věřit, že německá gymnasia mají hodně mnoho předpisů, ale málo samostatnosti — to platí o gymnasiích a jiných školách u nás do slova!
V. S.

Dr. Garski Stanislaw. **Etyka Ludwika Feuerbacha** 1900. Nákladem Wýdawnictwa »Krytyki«.

Obšírnější výklad (str. 205) dosti zapomenutého filosofa německého, jehož názory měly tak pronikavý vliv na vývoj marxismu. Výklad je jasný.
R.

Dr. E. Kräpelin, **Die psychiatrischen Aufgaben des Staates**, 1900.

Známý psychiatr Heidelbergský poučuje o úkolech státní správy, směřujících k zamezení choromyslnosti a k ošetřování již nemocných. *G.*

B. H. Chamberlain, **A Practical Introduction to the Study of Japanese Writing** (Moji no Shirubé), 1900.

Kdo se chce »prakticky« naučit japonsky, užije knihy s prospěchem; praktickost spočívá v tom, že autor dovedně sestavil ty obrazce, kterých je nejvíce třeba. Jak známo, obrazce ty pocházejí z čínštiny. V knize Chamberlainově je jich celkem 4500. Autor snažil se toto paměťové učení japanštině co možná přizpůsobit našemu gramatickému postupu evropskému. *L.*

Výstraha přítele mládeže k mladým lidem před nejnebezpečnějším nepřítelem jejím, čili poučení o tajných hříších, jejich následcích, léčení a vyvarování, provázené příklady ze života. Napsal Dr. S. C. Kapff. Překlad podle čtrnáctého vydání. Druhé české vydání.

Lze užít s prospěchem; ale každého podobného spisu musí se užívat s pozorností. *W.*

J. M. Robertson, **A Short History of Freethought**, Ancient and Modern, 1899.

Pěkně psaný spis známého anglického literáta Robertsona; historie svobodného myšlení v otázkách náboženských. *H.*

St. Tarnowski, **Historya literatury polskiej**, 1900.

Na památku 500 trvání university Jagellonské obšírná historie polské literatury v pěti velikých svazcích. Prvý svazek líčí věk XVI. (doba starší odbyta velmi stručně), druhý věk XVII., třetí věk XVIII., čtvrtý a pátý polovinu věku XIX. Spis je vlastně spisem politickým — autor velmi pilně a obšírně stopuje vývoj politický, ukazuje jak z něho vzniká literatura. Stanovisko hraběte Tarnowského, hlavy Krakovských stanczyků, je známo. *R. V.*

Franz von Krones, **Oesterreichische Geschichte**. Leipzig, G. J. Göschen, 1899—1900.

Dva malé svazečky (str. 199—211) ve sbírce katechismů Göschenových, dobrý přehled rakouských dějin. *Ph.*

Lafargue Paul, **Le Socialisme et les Intellectuels**. 1900.

Příspěvek literární k pochopení poměrů francouzských, jak totiž socialism pořád více působí na vzdělance a směry t. zv. moderní. *S.*

Göhre Paul, **Wie ein Pfarrer Socialdemokrat wurde**. Eine Rede. Berlin 1900.

Credo bývalého faráře Göhrea — a důvody, pro které opustil stav duchovní a připojil se k sociální demokracii svých názorů náboženských se nevzdávaje. *R.*

Ch. Moure, **D'ou vient la Décadence économique de la France**, 1900.

Jeden z četných varovných hlasů upozorňující Francouze na hospodářský úpadek. Příčina toho úpadku: záliba francouzského lidu ve hře na vojáky a militarismu, jemuž napřed přivykla šlechta, podle šlechty opičil se lid. Možná — ale pečlivá analyse světové tržby a jejího vývoje by neškodila. *Z.*

Programmy čtenija **dlja samoobrazovanija**, Petrohrad, 1899.

Třetí vydání seznamu spisů ze všech oborů vědy sloužících k sebevzdělání; v prvé části dány jsou pokyny všeobecné, v části druhé je podrobnější seznam spisů. Neškodilo by, vydat u nás něco podobného. *V. J.*

N. Karějev, **Istoriko-filosofskie i sociologičeskie etjudy**, Petrohrad, 1899.

Různé studie po výtce z oboru sociologie a historie; o hislorii jako vědě, o filosofii historie a sociologii, o pokroku, o subjektivismu v sociologii a p. Z ruských autorů podrobněji probráni Tolstoj (Vojna a mír), Granovskij a Danilevskij. *V. J.*

ZPRÁVY.

Otázka vědomí a intelligence u zvířat octla se v novodobé fysiologii nervové ve zláštním stadiu, o němž chceme stručně něco málo pověděti. Nehledě ke scholastické psychologii, kterou se stanoviska sv. Tomáše Aq. hájí páter Wasmann (S. J.), znamenitý znalec života mravenců, dle níž zvířata mají jen »smyslovou schopnost poznávací« proti »duchovní schopnosti abstrahovací« lidské (to je tvrzení o »tělesné« duši smrtelné proti nesmrtelné duši lidské) — možno v dnešní biologii rozeznati dva hlavní směry. Jeden z nich je rozhodně nevědecký: a ten právě je rozšířenější, takže představuje úřední vědu. Bez kriticismu, jenž zejména v této otázce nabývá velkého a rozhodujícího významu, hemží se i ve vážných sbornících vědeckých zprávy o intelligenci zvířat nejen člověku nejbližších, ale i o kulturní a sociální a ethické vyspělosti mravenců, včel atd.; ba fysiolog velmi populárního jména (Verworn) neostýchá se napsati mohutný svazek o duševním životě nálevníků a slavný fysiologický psycholog Wundt ještě nedávno mluvil o »vůli« amoeb. Přenášení zkušeností, jež máme o jednání svých bližních, srovnávajíce jich duševní stavy předpokládané se svými, jaké máme podobně jednajíce, provádí se nezřízeně, nerozvážně a přímo proti zdravému rozumu, i na zvířata nejnižší; anthropomorfism znešvařuje vědeckou literaturu jednající o duševním životě zvířat. Zapomíná se, že o člověku, jenž za podobných poměrů jedná jako jsem jednal nebo jako bych jednal já, mohu sice s velikou pravděpodobností říci, že jeho duševní stavy, úvahy, rozhodnutí dějí se podobně jako u mne; ale daleko menší cenu má tento úsudek z obdoby, pozoruji-li jednání opice, chování se psa a kočky, setkání dvou mravenců ohmatávajících se tykadly atd. Čím níže ustrojen je tvor, jehož jednání, resp. pohyby pozoruju, tím více pozbývá váhy můj úsudek z obdoby, činěný o jeho duševním životě. A jestliže život vyšších obratlovců opravňuje, abychom soudy z obdoby s opatrností rozšířili i na ně, jistě život nižších obratlovců odchyluje se nepoměrně od života mých bližních, než abych s jakou pravděpodobností mohl vypovídati o rozumu atd. těchto zvířat; a u bezobratlých z většiny narážíme na ještě větší překážky úsudku z analogie.

Proti tomuto směru, zřejmě nevědeckému, poněvadž tvrdí prostě, čeho nelze vědecky prokázati, totiž existenci lidských pochodů citových a myšlénkových u zvířat (a když ne lidských, tož aspoň »rudimentérně« lidských) — stavíme druhý názor, který určitě pronesl nejdřív biolog německý v. Uexküll. Dle názoru toho jest otázka po subjektivnu u zvířat vůbec nevědeckou: neboť vědecky lze stanoviti pouze objektivní pohyby a jich objektivní podněty, ale nikoli subjektivní děje je snad provázející;

s velikou pravděpodobností, hraničící takřka s jistotou, usuzujeme o jiných lidech kolem sebe, že mají svědomí, pocity atd. podobné našim a řeč jejich nám naše mínění potvrzuje — u zvířat však — čím nižších tím rychleji — nás tato pravděpodobnost opouští. Člověku je velmi těžko uhodnouti myšlénky psí; kdybychom chtěli vědecky prozkoumat reakce psa v daném shluku poměrů, především bychom musili přestati vmýšleti sebe do jeho jednání — a to je nepochybně věc přeobtížná; a pak bychom musili velmi pečlivě a přesně srovnávati podněty a reakce; musili bychom je hleděti — pokud možno — uvésti ve vztah bez psychického průvodu; a teprvé tenkráte, když by se jednání psa nedalo pochopiti na základě pouhého mechanismu (strojového takřka), bylo by na místě, přiznat úvahu nebo vůbec činitele psychického, o němž bychom však nikterak nemohli říci, že je totožný s lidským.

Cítím už předem námitku; novodobá fysiologie chce prohlásit živočichy za stroje, jak učinil Descartes? — Ani pomyšlení. Descartes jistě jednal nesprávně upíraje zvířatům psychickou existenci a srovnávaje je se znamenitými automaty; Descartes vypovídal víc, než mohl dokázati — neboť psychickou existenci nelze zvířatům právě tak upřít jako dokázat. Ostatně snad Descartes neudělal tím, že rozšířil svá některá pozorování u zvířat svědčící o strojové reakci, na veškery reakce, větší chybu, než moderní přírodozpytci, kteří i u nálevníků spatřují podivuhodnou intelligenci — opravdu lidskou, neboť se vmýšlejí se svými všemi zkušenostmi lidskými do nepatrného kousku živé hmoty. — Tedy nejde o obnovení názoru Descartova. Naopak, zdá se býti pravděpodobným, že činnost duševní provází vůbec život, že je — abychom řekli konkretněji, — vázána vůbec na živou hmotu: neboť živá hmota skládající těla všech živočichů a rostlin vykazuje podstatnou shodu v základních svých vlastnostech a bylo by spíše nepředstavitelno, že vědomí objeví se teprve u člověka, než že je přívlastkem života ústrojného vůbec. Ale není možno stotožňovati lidské vědomí s vědomím, jež snad vyskytuje se u raka, mravence, nálevníka. A poněvadž nemáme žádného vědeckého prostředku ku zjištění subjektivna mimo úsudky z obdoby, které však záhy selhávají a vlastně naprosté jistoty o existenci a jakosti subjektivna vůbec dáti nemohou — je třeba zkoumati život zvířat bez předsudků, objektivně, jako zkoumáme jevy v přírodě neživé, kterou člověk-divoch také anthropomorfisuje.

Podám na objasnění příklad, jenž snad rozptýlí zbylou nedůvěru čtenářovu. Kolem elektrických lamp poletuje v letních nocích spousta hmyzu; letí ke světlu z velikých dálek a často hynou za výstřednost pudu toho. Nejen laik, ale i mnozí učenci soudí, že se těm zvířatům »světlo líbí«, právě jako švábi a jiná zvířata »světlo mají v ošklivosti«. Novodobá zkoumání však ukázala, že tento let za světlem je v podstatě shodný s obracením se rostliny ke světlu, kteréž přece nikdo nebude přisuzovat zálibu ve světle. Heliotropism (obracení se ke slunci, světlu vůbec nebo obracení se od něho: positivní a negativní h.) zove se tento zjev. A jest jedním z mnohých: tak kořeny rostlin rostou k živným látkám půdy, nálevníci ženou se na dálku za kořistí, z níž do vody vycházejí dráždící látky; mluví se o chemotropismu (obracení se k látkám chemicky působícím — nebo odvracení se od nich: ch. positivní a negativní). Tak se mluví o thermotropismu a jiných tropismech. Jde o reakce na podněty,

o zvratné (reflexní) pohyby v širším smyslu. Možno je chápat zcela strojově. Vězí-li za nimi nějaký element psychický, ani nelze dokázat ani vyvrátit. Je však jedno jisto: že ohromné množství pohybů a vůbec jevů životních lze vědecky analysovat bez předsudků anthropomorfických.

Tím zběžně charakterisuju vědecký směr novodobé fysiologie nervové. Nenarazil jsem ovšem ani zdaleka na rozmanitost individuálních názorů jednotlivých učenců. Tak na př. americký fysiolog Loeb popírá vůbec vědomí u nižších zvířat a tvrdí, že o vědomí lze mluviti jen tam, kde lze dokázat associační činnost a paměť. Nezmínil jsem se o velmi zajímavých důkazech Betheových, jimiž pravděpodobně vykládají se i mnohé velmi složité sociální zjevy u mravenců jako prosté strojové výkony, do nichž si jen naivní pozorovatelé vmyslili lidské stavy duševní. Zajdu na to jindy.

Dr. *E. Babák.*

Česká Mysl. Časopis filosofický. Orgán filosofické jednoty v Praze. Redigují: Fr. Čáda, Fr. Drtina, Fr. Krejčí. »Česká mysl« vychází dvouměsíčně v sešitech pětiarchových. Předplácí se: na 1/2 léta K 4·—, na rok K 8·—. Jednotlivé sešity po K. 1·40.

Studentské směry. Vydává A. Heinrich. — Vycházejí měsíčně (kromě prázdnin). — Redakce a administrace v Praze čís. 178-III. Předplatné obnáší na semestr 3 K, pro studenty a učitele (přímo v administraci) 2 K, jednotlivá čísla po 60 h., pro studenty a učitele (v administraci) 40 hal. Při odebrání aspoň 10 ex. sleva.

České knihovnictví. Časopis věnovaný potřebám českých knihoven. Vydavatel a redaktor. Dr. Zdeněk V. Tobolka. Vychází vždy 1. dne v měsíci o 32 stranách. Předplatné v Praze a v knihkupectvích obnáší na celý rok 12 K, na půl léta 7 K. 25 h, na čtvrt léta 4 K. 26 h. poštou na celý rok 12 K 24 h, na půl léta 6 K 37 h, na čtvrt léta 3 K 26 h. Jednotlivá čísla se neprodávají. Dopisy a všecky zásilky redakční buďtež adresovány Dru Zd. V. Tobolkovi v Praze (Sokolská tř. č. 50.); předplatné i všecky objednávky a dotazy administrační a expediční nakladateli Dru Frant. Ba`kovskému v Praze.

Výroční zpráva Československé Jednoty v Praze za čtvrtý rok správní 1899.

Hlavní činností roku minulého bylo podporování slovenské mládeže studující na školách českých. — Protože pak prostředky hmotné v době letní scházely se neobyčejně skrovně a Československá Jednota kromě základního fondu, utvořeného z odkazů po zesnulém studujícím Juliu Mackovi (300 zl.), který byl po srážce poplatku dědického Jednotě vyplacen a po zesnulých manželích Rottových (200 zl.), který jí byl správou Českého klubu odevzdán, jiných hotovostí neměla v záloze, byla nucena obmeziti a zmenšiti stipendia až posud poskytovaná a ustanovil výbor sumu nejvyšší pro střední školy 80 zl. při žácích s vyznamenáním studujících a 50 zl. pro žáky studující s prospěchem aspoň dobrým, pro Československou obchodní akademii a pro školy malířské stipendia po 100 zl. a pro studující na vysokém učení po 50 zl.

Při tom bylo usneseno, nových stipendií prozatím nevypisovati a uděliti podporu jen žákům až posud podporovaným, aby aspoň tito ve studiu zdržováni nebyli.

Byly pak uděleny podpory tyto:

desíti žákům české realky v Hodoníně	zl.	650.—
třem žákům českého gymnasia ve Strážnici	»	180·—
dvěma žačkám dívčího ústavů Vesnina v Brně a hr. Pöttinga v Olomouci	»	100·—
čtyřem posluchačům vysokých škol technických v Praze . .	»	200·—
jednomu studujícímu lékařství v Praze	»	50·—
čtyřem studujícím na československé obchodní akademii . .	»	400·—
třem žákům malířské akademie	»	300·—
Celkem přiřknuto bylo za školní rok 1809—1900 27 studujícím	zl.	1880·—

Roku předcházejícího bylo podporováno 26 studujících a náklad na ona stipendia činil 5270 zl.

Studující na drážďanské umělecké akademii i letos ponechán již i proto, že projevil pilnost a nadání tak veliké, že během roku postoupil do vyššího oddělení, ač z pravidla každý posluchač tohoto ústavu musí v každém oddělení pobýti po tři až čtyři semestry. Nad to pak obtíže k předstoupení na pražskou akademii malířskou byly veliké a nepřekonatelné.

Ve prospěch menšin českých ve Slezsku a v Rakousích obmezil se výbor na akci knižní.

Učňovská akce nedosáhla roku letošního rozsahu tak velikého jako v létech minulých; přes to však učňů slovenských přibylo.

Má-li agenda tato přinésti ovoce ještě hojnější, bylo by hlavně třeba, aby důvěrníci Československé Jednoty k učení se v Čechách vybízeli hochy zdravé, pilné, snaživé; z takových utvoří se po náležitém vzdělání se v odborném i školním řádný dorost národně-uvědomělých mistrů a obchodníků, jichž na Slovensku jest tak velice třeba. — Nelze přece upříti, že Slovák v české škole a u českého mistra, milován a mezi svými mnohem více prospěje a učiní pokroky mnohem větší, nežli u německého mistra ve Vídni nebo u maďarského v Uhrách, kde stále jest jen vysmíván a odstrkován pro svou neznalost řeči německé nebo maďarské a kde také a docela přirozeně -- jak i odpůrci naši nuceni byli uznati — v odborném vzdělání velmi málo vyzíská a ve školním zcela ničeho. Výchova ta pak arci působí na charakter člověka a nepřispívá nikterak k národní uvědomělosti.

S druhé strany pak bylo by podnikání tomuto na prospěch, aby se k provádění jeho přihlásilo více pracovníků, kteří by o věc chtěli se starati.

Myslíme, že v každém větším městě českém i moravském nalezl by se přítel utiskovaného Slovenska, který by vzal na sebe úkol, opatřiti do roka aspoň dvěma slovenským učňům místa spolehlivá a slušná, aby tím věci prospěl.

Tak by se nejlépe osvědčila vzájemnost československá, o níž se u nás tolik horuje.

Čestnou doktorkou filosofické fakulty Vídenské ke svým 70. nanarozeninám jmenována byla moravská spisovatelka německá paní Marie von Ebner-Eschenbach.

Zvláštní časopis pro studium pravzniku a vývoje křesťanství vychází pod tímto titulem: Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums. Vydává Dr. E. Preuschen.. Ročník o 4 seš. 10 mk.

Oprava. Pan Karel Pekárek, stavitel v Šumburku nad Děsnou, žádá za uveřejnění násl. opravy:

V časopise »Naše Doba«, ročník VII. seš. 6. str. 433, jest poznámka:

»Důležitý jest mlýn Mezivoď na Kamenici v Plavech. Patří Pekárkovi, ale je na prodej.«

Ku konci stránky pak jest vysvětlení železnobrodské záložny, jest též prý ochotna prodat ho Němcům.

Tedy případ Šlejhar!

Proti tomuto větším dílem nesprávnému podání se ohražuji a prosím následující vysvětlení uveřejniti:

»Že velmi důležitý jest mlýn Mezivoď na Kamenici v Plavech, při kterém je veliká vodní hnací síla a rozloha luční pro případné rozestavení stávajících dvou budov, jest pravda, nepatří však železnobrodské záložně a nikomu jinému než-li mně a nedojde to také ani k případu Šlejharovu. O prodeji tohoto mlýna nebylo dosud řeči, an se právě letos vodovod, totiž jez, přítoková a odtoková struha znovu zařizuje a zvětšuje tak, aby se co možná největší vodní hnací síly dosáhlo.«

*

Vůči tomuto vysvětlení podotýkám, že moje tvrzení nebyla libovolná, ale dle místních a vůkolních zpráv podaná. Z různých těch zpráv vybral jsem nejmírnější. Pokud vysvětlení páně Pekárkovo je skutečnou opravou čtenářové snadno posoudí sami. *J. Zásadský.*

Oprava. Ve článku »Nová škola« v č. 1. na str. 18 ř. 15 sh. čti místo město místo.

Péče o zdravotnictví v Čechách r. 1896—1898.

Nedávno vyšla ze státní knihtiskárny Pražské objemná kniha[1]), vyličující zdravotní poměry a zařízení za léta nadepsaná, kniha plná suchých číslic a officielně držených výkladů, tedy kniha, která není příhodnou lekturou pro širší obecenstvo. Ale přes to jest to kniha poučná, z níž lze leccos vyčísti, co je — mimo zdravotnictví — pro naše poměry velice význačné. Chci stručně, pokud se v rámec tohoto listu hodí, poukázati na nejdůležitější udaje úředního toho spisu a připojiti i své úvahy a názory, jež, byť snad nedosáhly všeobecného souhlasu, jsou dobře míněny a na vlastní zkušenosti založeny.

Předem se asi tázati budeme: jest viditelný aspoň nějaký úspěch opatření zdravotních? Víme, jak se nerado vydává na zdravotnictví, jak se mnohdy hubuje na »výmysly zbytečné« a p.; proto má zpráva taková vyvrátiti námitky a ukázati, že byla činnosť ve směru tom úspěšná. A toho podává zpráva důkazů několik. Tak poznamenává stálé klesání úmrtnosti celkové: průměr let 1870—79 byl 29·39$^0/_{00}$ obyv. (t. j. zemřelo 29·39 ze 1000 obyv.), v l. 1880—1889 klesl na 28·75, kdežto r. 1898 byla úmrtnosť jen **24·5**$^0/_{00}$. Poněvadž úmrtnost řídí se dle nemocnosti a tato je v prvé řadě špatnými poměry zdravotními podporována, lze logicky usouditi, že tyto se lepší a tudíž jak nemocnosť tak úmrtnosť klesá.

To ještě lépe dokazují nemoci nakažlivé, při nichž může zakročení se strany úředních orgánů zdravotních tím lépe a účinněji se prováděti. A tu vidíme, že v posledním desítiletí 1889—1898 připadlo ze 100 úmrtí na infekční nemoce: 19·9, 17·7, 18·9, 17·6,

[1]) Zpráva o poměrech a zařízeních zdravotních v království Českém za rok 1896—1898. Vydal dr. H. Pelc. c. k. dvorní rada atd. (Stran 358 velik. formátu) s četnými přílohami a diagramy).

16, 17·4, 9.7, 9·6, 9·2, 10·3, čili r. 1898 zemřelo z 10.000 obyv. jen 25.9, kdežto v r. 1889 ještě 51.1 osob nemocemi těmi. Tedy umírá nyní o polovinu méně lidí nákazou než před provedením zdravotní organisace, jež potřebovala ovšem několik let, než mohla se vykázati úspěchy zcela zřejmými[2])

Úspěchy ty jeví se zvláště u tří nemocí zcela přesně a sice u neštovic, střevního tyfu a záškrtu, při nichž nám ještě jiné prostředky pomáhaly (očkování, seroterapie). V l. 1878, 1888 a 1898 zemřelo osob: neštovicemi 5016, 4344, O; tyfem 2358, 1702, 713; záškrtem 9448, 8629, 3129. — Z toho vidno, že povinné hlášení nemocí nakažlivých a přísné provádění desinfekce snižuje úmrtnosť proto, že i nemocnosť se obmezí; na př. pravých neštovic hlášeno v l. 1892—98: 7092, 3889, 838, 26, 56, 21, 4.

Další příčina snižování nemocnosti a úmrtnosti jest stejnoměrnější rozdělení lékařů po venkově, jež nastalo provedením zdravotní organisace a zvětšením počtu lékařů vůbec, čímž lze snadněji dosíci pomoci lékařské. Byloť ve službách obcí lékařů v l. 1896—98: 948, 967, 973; všech lékařů (a ranlékařů) bylo 2131, 2255, 2380 čili připadl 1 lékař na 2750, 2620, 2500 obyv. Přibývá tedy lékařů, což jest s prospěchem pro obyvatelstvo, ale ovšem v neprospěch lékařů samých; proč, vyložil jsem ve svém zmíněném článku.

Na organisaci zdravotní pak závisí i zlepšování poměrů zdravotních vůbec, provádění hygienických opatření a humanitních zařízení. Ač není v oboru tom práce posud taková, jaká by se strany obcí a okresů býti měla, přece i tu jest dosti vykonáno. O tom pěkný přehled podává se ve příloze 1 (strany I.—XXI.), Dobrým popudem bylo jubileum 50letého panování našeho krále a císaře, za kterou příčinou založeny, resp. doplněny a zorganisovány tyto ústavy: 25 nemocnic, 27 chorobinců, 16 sirotčinců, 71 chudobinců a ústavů zaopatřovacích, 13 opatroven, 13 ústavů polévkových a j.; dále zřízeno 26 vodovodů a 3 lidové lázně atd.[3]) Jest chvály hodno oslavovati raději jubilea takovými skutky než prázdnými slavnostmi . . .

Výsledek práce na poli zdravotním jeví se ještě v jiném směru, totiž vzrůstem obyvatelstva, ač ovšem ne zcela zřejmě. Na př. ve Francii počet jeho nevzrůstá přes to, že úmrtnosť je malá,

[2]) Toto je novou podporou požadavku, ve článku mém »Věci lékařské« loni (str. 641—647) vysloveného.

[3]) Divno, že dělnické domky jako část obytního zdravotnictví nedošly od nikoho podpory (vyjímaje neuvedený dar Chrudimské spořitelny).

a to proto, že přebytek živě rozených nad úmrtími je velice malý. V Čechách je přebytek tento dosti značný. Narodilo se v l. 1896—98 živých dětí 218914 (= 37·36‰ obyv.), 215648 (= 37·5‰) 214291 (= 36·00‰); zemřelo 147653, 150161, 149098 = 25·22, 25.42, 24·5‰ obyv. Obnášel tedy přebytek onen: 71261, 65487, 65193 = 12·16, 11.08, 10·95‰ obyv. Přebývá tudíž průměrně 10‰ obyv.; proto, přes stěhování se do ciziny, obyvatelstvo Čech roste; r. 1869 bylo 5105682, v r. 1880 5529122, r. 1890 5808702, koncem r. 1898 5951123.

Srovnáme-li však tento skutečný příbytek, jenž činí za 8 let posledních jen 142421 osob (ročně 17800), s přebytkem živě rozených, vidíme, jak ohromný počet se tu ztrácí[1]). Tato ztráta je zaviněna vedle jiných příčin jmenovitě velikou úmrtností v dětském věku (0—15 let). Ze 100 zemřelých bylo v l. 1895—98 dětí:

ve věku do 1 měsíce . . .	14·82,	14·14,	13·25,	13·23
» do 1 roku	38·63,	35·99,	35·82,	34.03
» do 5 roků	47·56.	47·29,	47·06,	46·84
» od 5 do 15 let . .	3·66,	3·38,	3·35,	3·59

To značí jinými slovy, že z 1000 živě narozených dětí zemře během 1 měsíce asi $^1/_{10}$, během 1 roku $^1/_4$, během prvých 5 let života $^1/_3$! Úmrtnost sice i tu klesá, ale přece jest jen dosti značná, což tím více padá na váhu, že v některých okresích je přece jen poměrně malá (pod 40% úmrtí všech, na p. Dubá 33·4, Dvůr Králové 37·26, Jablonné 38·8, Králové Hradec 38.9, Nové Město a Rokycany 39·2, Mnich. Hradiště 39·3). Právem se pak tážeme, proč průměrně není úmrtnosť ta všude pod 40%, a odpověď dostaneme, podíváme-li se, které okresy vykazují zvláště velkou úmrtnost dětí. Jsou to: a) okresy průmyslové a hornické, jako Jáchymov 62.9, Duchcov 62·5, Most 56·7, Liberec 56·3, Teplice 56·2, Kladno 55·2, Ústí n. L. 54·5, Příbram 54·2, Slané 53, Kadaň 53, Falknov 52·9, Žatec 52·4, Chomutov 51.9‰; b) okresy, v nichž je mnoho nalezenců na výchově, jako Ledeč 59·4, Tábor 57·8, Pelhřimov 55·8, Hora Kutná 53·9, Polička 52·2, Brod Německý 50·6‰; okresy kol Prahy[2]), jako Vinohrady 56·2, Smíchov 55.5, Karlín 51.2.

[1]) Upozorniti ještě nutno, že v l. 1870—1880 přibylo ročně 42340 osob, r. 1881—1890 však 28950 a v l. 1891—98 jen 17802, tedy že přes příznivější zdravotní poměry příbytku ubývá. Z toho lze souditi, že stěhování ze země je stále větší a větší, zjev jistě vážný.

[2]) Praha sama jeví malou úmrtnosť dětí (27·05%) a to asi proto, že pracovní a chudší lid bydlí více v okolních obcích.

Tyto číslice illustrují nejlépe význam hygieny pro sociální poměry. Neboť ukazují, že zdravotní poměry lidu dělného nejsou ještě takové, jaké by měly býti (čí vinou, lze snadno dokázati) a že jest povinností příslušných činitelů o nápravu se postarati. Hlavně bývají obytné místnosti nedostatečny, což se ani vydáním zákona o stavbě levných obydlí nezlepšilo, a mimo to je celá výchova dětí velice vadná: jsouť děti svěřovány cizím lidem anebo ponechány samy sobě, špatně živeny a nedostatečně oblékány. Nemoci z toho plynoucí, totiž choroby dýchadel, zažívadel a známá křivice, poukazují jasně, kde lze zjednati nápravu. Vedle poučení lidu o významu hygieny věku dětského má býti postaráno v centrech průmyslových a báňských o útulky pro děti, kde by se jim po celý den dostalo ošetření, a o zlepšení obytných poměrů zřizováním domů dělnických s levnými byty.

Tímto by se však posloužilo i dělníkům samým, neboť i celková úmrtnosť okresů hojně lidem pracovním obydlených je značná, na př. Most 34$^0/_{00}$ (o 10$^0/_{00}$ více než průměr!) Duchcov 34.4, Trutnov 30·3, Teplice 34·20, Falknov 29·2, Příbram 27.02$^0/_{00}$ atd. Jakkoli se hygienickými a záchrannými opatřeními v podnicích dotyčných značně zmenšilo zlo ze práce tovární, hornické a p. plynoucí, přece ještě zbývá mnoho vykonati, aby dělník nalézal se přibližně v takových poměrech, jako člověk t. zv. středních tříd.

Nebezpečı s prací tělesnou spojené vysvítá též z oddílu o nemocenských pokladnách, stručného, ale přece velmi poučného. Ze 1000 obyvatelů, ve stáří výdělku schopného, zmírá ročně průměrně **6·65**, kdežto z téhož počtu členů nemocen. pokladen **10.** — Jaký význam pak by mělo snížení nemocnosti i úmrtnosti v této třídě obyvatelstva, lze souditi z toho, že r. 1897 byly ve 1202 pokladnách 597363 osoby, jež se svými rodinami representují jistě asi $^1/_3$ obyvatelstva Čech.

Se stanoviska sociálního mohly by ještě dvě okolnosti býti zajímavy. První týká se počtu nemanželských dětí, jež mohou býti též nepřímým důkazem nepříznivých poměrů výdělkových. (Aspoň často se mi na omluvu konkubinátu, z něhož někdy více dětí zplozeno, uvádí, že výdělky nejsou takové, aby se mohla domácnosť společná zaříditi a poplatky s oddáním spojené zaplatiti[1]). A tu vidíme, že okresy s četným lidem pracovným a pak okresy horské vykazují

[1]) Ještě jeden důvod bývá uváděn: žena nechce sňatkem pro své nemanželské děti ztratiti příslušnosť dle jejího mínění výhodnější, na př. žena do Prahy příslušná žije často po leta s mužem, do nějaké malé obce příslušným, majíc s ním dosti četnou rodinu.

značné procento »dětí bez otce.« Zemský průměr těchto je 13% živě rozených. Nad 20% mají okresy Falknov, Jáchymov, Kadaň, Kraslice, Planá, Podbořany, Vary Karlovy, Tachov, a j.; kdežto velmi málo (5—8%) mají okresy Benešov, Blatná, Brod Č., Hořovice, Kora Kutná, Strakonice (jen 4.94) a velmi četné okresy středních Čech (34 čes.), tedy výlučně rolnické, pod 10%. Ze 57 čes. okresů je ve 54 méně než 13% a jen ve 3 více, kdežto ze 35 němec. je ve 29 více a jen v 6 méně. Poněkud snad působí tu blízkost Pražské porodnice, že v okresích kol Prahy je menší % nemanželských dětí (v Praze je jich 48%!), ale přes to je nápadné veliké procento ve jmenovaných okresích, což lze si snad jen horšími poměry celkovými vysvětliti.

Druhá okolnost je rozložení nalezenců, kteří se dávají na výchovu do rodin. Jsou to výlučně české okresy, kde se tito opuštěnci nalézají a sice Benešov 1010 nal., Brod Č. 623, Brod N. 607, Hradec Jindř. 201, Karlín 164, Klatovy 189, Kolín 414, Hora Kutná 1161, Ledeč 1632, Litomyšl 124, Milevsko 323, Pelhřimov 1553, Polička 243, Příbram 402, Sedlčany 697, Smíchov 230, Tábor 1943, Třeboň 343, Vinohrady Král. 398. Ze 13513 nalezenců z ústavů Pražského a Vídeňského je v 19 okr. 12258 čili 90%. Vyjma okresy kol Prahy[7]) lze tvrditi, že nalezenci beřou se na vychování, aby plat na ně pomohl hraditi domácí nedostatek. Kapitola o těchto ubohých tvorech je velice poučná a smutná . . .

Hromadění jich v jistých okresích má za následek též značnější jich úmrtnost a mělo by se toho dbáti, aby byli stejnoměrněji rozloženi. Správa nalezince vydá dítě těm, kdož se hlásí, je tedy třeba, aby se o ně hlásili i z jiných okresů, kde by pro děti ty byly lepší poměry, na př. okr. Mělník (je jich jen 28), Roudnice (13), Boleslav Ml. (24), Hradec Král. (7), Litoměřice (11) atd.

Anebo lze ze zdravotního stavu nalezenců v cizím ošetřování utvořiti si jiný úsudek, totiž že by bylo dobře zrušiti nalezinec a vydati vždy dítě matce. Snad by se tím podařilo snížiti velkou jich úmrtnost, neboť je dokázáno, že sice úmrtnost nemanželských dětí je větší než manželských, ale oněch že méně umírá, jsou-li v ošetřování matky, než u cizích lidí. Ne láska, nýbrž ziskuchtivost nutí ženy bráti si »Pražáta« do ošetřování a tím je z valné části vysvětleno, proč jich tolik umírá. Na Moravě není nalezince a tudíž není nalezenců, a stav dětí nemanželských není horší než u nás.

---

[7]) Tu je mnoho matek, že si beřou své nemanželské děti do ošetřování, ale tak, že pěstounem je jiná, jí příbuzná osoba.

Konečně mají na stav zdravotní obyvatelstva vliv nemalý zařízení humanitní, různé ústavy určené pro nemocné, choré a staré, k práci neschopné lidi, jakož i děti. Tu pak v prvé řadě uvésti nutno péči o chudé k práci neschopné osoby, jež jevila se takto: V 6070 obcích stávaly chudinské ústavy, jež podělily 91864 osob tak, že průměrně 1 chudý obdržel za rok 17 zl. 58 kr. čili denně ani ne 5 kr. (!) Nejvíce podpor dávají Praha a Liberec (až 60 kr. ročně na 1 hlavu obyvatelstva); kdežto průměrně v okresích je poměr ten 20—30 kr., ale v některých jen 8—10 kr. — Vlastní chudobince byly jen 503 se 3629 m. a 5204 ž., což je počet dosti malý. Neboť osoba k práci neschopná má býti vždy jen v chudobinci zaopatřena, a ne posýlána »od čísla k číslu« anebo tak chatrně podporována, aby musila žebrati. — K ústavům těm patří chorobince, jichž bylo mimo Pražský pouze 6 okresních se 360 osobami. — Kdo na pochůzkách Českými kraji viděl četné chromé i jinak zmrzačené nebo nemocemi, stářím a j. stížené osoby, jež obtěžují žebráním, přizná mi, že na tomto poli zbývá nám ještě mnoho doháněti. Jak se posud podpora chudých a chorých leckde pojímá, není důstojno naší doby.

Podobně málo staráme se o sirotky: jsouť pouze 44 ústavy se 816 hochy a 641 děvčaty. Sirotčince mají velikou důležitosť pro zmenšení zločinnosti, neboť z opuštěných dětí rekrutuje se nejvíce material soudů. A podobný význam mají vychovatelny, pracovny a p., jichž počet posud je nevalný, Ve zprávě zmínka se činí pouze o 4 pracovnách, v nichž bylo 1592 m. a 213 ž.

Že pak ani o t. zv. choré není dobře postaráno, vidno z tohoto: jsou jen 3 ústavy pro slepé se 163 m. a 180 ž., ale mimo ústavy je slepců 3233[1]), hluchoněmých ve 4 ústavech je 383, mimo ně 5076; kretinů je mimo ústavy 2053 (tyto dvoje kategorie nepodmiňují ovšem vždy neschopnost k práci).

A pokud se nemocných osob týče, není ani tu ještě vše v pořádku: jeť nemocnic málo. Bylоť veřejných 75 se 7323 lůžky a 93 soukromé se 2185 lůžky, úhrnem tedy 9608 lůžek. Počítá-li se 1 lůžko na 500 obyv., mělo by lůžek býti aspoň 11900 a chybí jich tedy 2292. Vykládati význam nemocnic není třeba; vždyť snad každý uzná, že ošetřování v ústavě dle nejlepších hygienických

---

[1]) Ubývání slepců vysvětloval bych si tím, že jest lépe o pomoc lékařskou postaráno i při nemocech očí dětí (kde porodní báby neoprávněným léčením oslepnutí zaviňují); aspoň příčiny této ubývá; a mimo to, že ubylo, resp. zmizely neštovice, které byly často příčinou oslepnutí.

zásad zřízeném, provádění operací a p. musí se setkati s lepšími výsledky než ponechá-li se nemocný v poměrech, jež jsou velice často více než jen nepříznivé. Proto jest žádoucno, aby brzy mě náš venkov dostatek moderních nemocnic.[1])

Ježto pak náklad na ně je značný, měl by stát přispěti naí stavbu ústavů takových z prostředků, jež mu tak hojně z naš země plynou, a to tím spíše, že si na tyto, autonomními sbory stavěné a vydržované ústavy vyhražuje za souhlasu (!) zemského výboru značná práva, stanovená zvláštní »instrukcí pro c. k. okresní lékaře ohledně konání dozoru nad všeob. veřejn. nemocnicemi.«

Vůbec je podivno, že o zdravotnictví vydává se zpráva jen státním úřadem. Vždyť stát přispívá na zařízení veřejné měrou nepatrnou (není-li mimořádných opatření při epidemiích) a přece musí jeho orgánům sloužiti kde kdo, jenž je z fondů obecních, okresních a zemských placen, i všichni autonomní úřadové. O tom bylo dobře na sněmu řečeno: Země platí, stát poroučí. Dnes jsou obvodní a obecní, jakož i nemocniční lékaři spíše orgány státními než samosprávnými, podávajíce zprávy o své činnosti politickým úřadům, a divně to působí, že v době, kdy domáháme se samostatnějšího postavení naší vlasti, popouštíme jedno po druhém státu. Že tomu tak, je jedním z důkazů i zpráva, z níž jsem čerpal popud k tomuto článku.

Snad brzy budu moci referovati o zdravotní zprávě, vydané zemským výborem, čímž doplní se vhodně posud vydané zprávy o zemských ústavech. MUDr. *Vladimír Preininger.*

---

[1]) Ostatně těch není ani v Praze, vyjímaje jeden pavillon v c. k. nemocnici a dostavované nemocnice dětskou a Vinohradskou.

Slezsko.

(Dokončení.)

Poláci slibovali, že po Sviežym budou kandidovati Čecha. Měl by to býti rada Hrubý. Toho však nechtějí, vykonal příliš mnoho pro českou věc. Ale oni nechtějí vůbec žádného Čecha. Bez našich hlasů však sami nezvítězí — aspoň v V. kurii ne — a ani ve IV. na ponejprv. Dohnali bychom je k užším volbám a naše hlasy by padly víc na váhu — mohli bychom více docílit, než při nynější shodě. A v V. kurii zvláště — tam nás nechají možná i Poláci sami na holičkách, aspoň z velké části. Bojíť se Cingra a dělají mu ústupky kde jen mohou. Budoucnost naše na Těšínsku je z veliké části, ba z většiny v dělnictvu. A to máme od sebe odvracet na dobro, odhazovat je, k vůli nejistému, ba přímo nebezpečnému spojenci? Poměry dospěly tak daleko, že se nám zdá třeba poctivého, otevřeného boje, aby se odklidilo dusno, které se za dosavadní shody nahromadilo. Dlouho by ani s námi v boji nevydrželi — potřebují nás, aby sami se svým prorazili. A k tomu: Co nám pomůže naše »nerušená« shoda, když se jí vydáváme v nebezpečí, že ztratíme až na malé výjimky své posice na Těšínsku? Koho budou potom naši poslanci zastupovat? Je-li ještě možno — ale pochybujeme o tom — bylo by ovšem lépe vybojovat boj mimo volby.

Ze všeho, co dosavádc řečeno, vysvítá již částečně, jakého smýšlení jsou vůdcové slezští. Stísněné poměry nutí je, aby měli »ohledy«, a veliké ohledy na politické vedení v Čechách a na Moravě. Právě proto jsme u nás ve Slezsku vůbec velice zdrženliví a opatrni v posuzování politiky českých poslanců; mohli bychom přijíti i o ten slabounký paprsek přízně, který na nás vyzařují, nemohli bychom už tak účinně ukazovat lidu na solidaritu. Toho druhu jsou asi důvody naší zdrženlivosti, ač je jisto, že každá nešikovnost české politiky mstí se nejvíc na nás. Zrušení jazykových

nařízení a praxe nynější ve Slezsku jsou nejnovějším důkazem. Proto více mlčíme, neozýváme se. Ale přece máme zde všichni skoro strach z obstrukční nálady našich zástupců, a ozvali jsme se, třeba dosti nesměle, na schůzi v Neplachovicích.

Jsme malí, je nás málo, byli bychom rádi větší, a této touze do jisté míry lahodí státoprávní program. Nevěří mu ani naši vůdcové, dělají to víc k vůli nynějšímu vedení českému, že se k němu tak »nadšeně« hlásí, a těší se na př. jak naši resoluci budou otiskovat »Národní Listy« a po nich kde který list a lístek. Jinak je naše politické vedení hodně konservativní a do jisté míry klerikální. Je to snadno pochopitelno. Kněží je nejvíc v politice činno, mají u Slezského lidu dosud nejvíc důvěry. Řekl jsem do jisté míry klerikální. U nás ve Slezsku jsou rozdíly stran mnohem mírnější než jinde, aspoň stran českých. Tlumíme je vůbec všichni, protože je třeba každého člověka jak chleba. Kdo chce pracovat, ať je takový neb onaký, každý dostane místo. Je to doposavade takový mlčky uzavřený kompromis pod quasi hegemonií duchovenstva, které však zde nevystupuje tak útočně, jako na Moravě nebo jinde.

Jací jsou naši poslancové? Vytýká se jim nyní, že mají málo styku s lidem, že se mu jaksi odcizují. Ale z veliké části neprávem. Dr. Stratil je přístupný každému, v zemském výboře a u vlády vůbec jsou služby jeho neocenitelny. Má u vlády nejvíc vlivu, ze všech našich poslanců. Rada Hrubý je čilý, je v dobrém styku se svými voliči, pracuje skutečně a svědomitě a politik je dobrý. Je snad nejpopulárnější z našich poslanců a ne zadarmo. Svojí činností přináší opravdu velikou oběť.

Jedině u dra. Grudy nejsou výčitky bez podstaty. Jeho povaha je příliš autokratická, než aby mohl býti v důvěrnějším, ba vůbec jen dobrém styku s lidmi. Jeho jednání je už známo všude a odráží mnoho lidí od práce. Tím prý zaviněn úpadek naší věci v Kateřinkách. Uměl by býti pánem, ale vůdcem býti neumí.

Než podívejme se přece jen blíže, jak tato výtka všem poslancům činěná povstala. Všude setkáváte se s jejich jmény; kde nejsou předsedy, jsou místodředsedy nebo aspoň členy výboru a sice členy, na nichž spočívá většina práce. Mají býti všude, není tudíž divu, že nestačí. Avšak bez viny přece jen tak zhola nejsou. Nemají dorostu, který by práci za ně přejímal. Mají-li býti volby do správy důležitějšího podniku, je skutečně těžko shledat tolik pracovníků, kolik je třeba. A myslíme, že »Polit.-hospod. jednota« by si jich byla mohla vychovat více. A zase se nám zdá, že osobní

věci odstrašovaly mladé od její činnosti. Tak aspoň se tvrdí všeobecně a dle mého zdání ne bez příčiny.

Dnes však noví pracovníci rostou. Vzbudila je a budí jednak čilá »Ústřední hosp. společnost,« jednak jsou to někteří mladší lékařové a jiní, nedávno do Slezska přišlí, mimo některé, kteří o nějaký rok déle jsou ve Slezsku. Rozvětvující se organisace nutí do práce i lidi, kteří dosud málo nebo nic nedělali. A ti snad převezmou časem všecku práci drobnější a svépomocnou, tak že zástupcům lidu ve sněmu zbude skutečně jen to, co jim patří a co budou moci pak lépe zastat. Dělba práce provádí se u nás poměrně rychle. A nerozdělenost práce, skupení její v málo rukou, toť pramen výtek, protože několik málo lidí na práci všecku prostě nestačilo.

Ze starších pracovníků žijících ještě je znám lékař Kolofik. Lid jej miluje; po celém Opavsku není populárnější osoby; udržuje Sokola a je tak ohniskem života mladých lidí v Opavě a okolí.

Z nedostatečného rozčlenění organisace, jaké bylo zvláště do nedávna, plynula také neznalost osob. Tak byli často voleni důvěrníky lidé, kteří nezasluhovali ani špetky důvěry. V té věci je už mnoho napraveno. Zbývá zmínit se ještě o novinách.

Opavský Týdenník je dnes vlastně podnikem obchodním. Pro samé ohledy nesmí se svobodněji hnout, ač redakce je dobře obsazena. Ale redaktor — jediný — má příliš mnoho práce. Týdenník je barometrem smýšlení většiny naší ve Slezsku. Dle nátěru, ovšem ne hrubého, klerikálního, vidíte, jaká je naše většina ve Slezsku.

Také »Těšínské Noviny« podlehly tomuto vlivu poslední dobou, zdá se, že více než třeba, a nový frýdecký list (»Slezské Listy) je přímo klerikální — ovšem není v něm zase politika, jako spíše obsah poučný.

Je přirozeno, že má Slezsko takové listy — jiné by se zatím neudržely. Kdo je politicky jiného smýšlení, spokojuje se listy z Čech a z Moravy, a lid, který dychtí po nových zprávách, odebírá — vládní »Moravské Noviny.« Než ty se vypudí a než se paralysuje zhoubný vliv, jaký mají, bude trvat hezky dlouho. Jsou nepřítelem pokroku, který by se neměl jen tak přehlížet. Odebírá se jich až příliš mnoho.

Poměr úřadů k lidu není zrovna nejlepší. Jak církevní, tak světské šetří hodně Němců. Bojí se Schönererovského hnutí, jehož vůdcem je zde lékař Türk, zvolený v V. kurii na Opavsku. A on sám je protivník nebezpečný. V politice je sice zbrkle nacionální,

ale není zpátečník a jako lékař — nejobětavější a nejlidumilnější člověk, jakého zřídka jenom najdete.

Ale přece aspoň na Opavsku je ponecháno pro práci poměrně dosti volnosti. A kde by snad se chtělo zasáhnout, jako na př. nařízením, aby kněžstvo podporovalo jen volby katolických kandidátů (katolických ovšem ve smyslu politickém), vyjde nařízení celkem na prázdno, protože poměry Slezské je činí nemožným, neproveditelným.

Choulostivější je to na Těšínsku. Tam podporují církevní úřady Němce a Poláky. To řekne vám každý, kdo tamní poměry zná. Nesmí nás mýlit nějaký ten groš na české podniky, který někdy p. kardinál Kopp dá. Dá jistě desetkrát víc na německé. Tak na př. dal na německou školu v Bohumíně (ač jsou tam už jiné dvě, ovšem klášterní) 10.000 K, v semináři vidnavském bylo původně zakázáno mluvit jinak než německy, ale nešlo to. A že byli stíháni kněží za to, že dopisovali úřadům česky — je ještě v dobré paměti.

V jeho smyslu pracuje nebo aspoň kazí práci také někteří větší pánové vikariatu Těšínského. Tak v Polské Ostravě nedá se kanovník Bitta kněžím ani skoro pohnout.

Výnos o volbách, o němž se tolik psalo, byl vikariatem vydán ale kardinálem zrušen, ne snad z lásky k nám, ale z přátelství k vedoucím politikům Němců Slezských.

Úřady státní a zemské jsou vlastně také proti nám. Máme-li kde svého úředníka, však se sotva smí pohnout, němečtí mají plnou vůli i v politických agitacích. Po tom, co jsem napsal už s hora, není ani třeba zvláštních dokladů. To snad je také příčinou, že opavské české gymnasium nejeví nijakého skoro vlivu na své okolí. V Opavě se říká: »Dříve nesměli professoři nic dělat, aby byli c. k. a teď nedělají nic, že jsou c. k.«

Loyalita slezských Němců je už hodně známa — je skoro na bodu mrazu, místy hodně pod ním. Za to musíme býti tím loyalnějšími my, tak soudí naši lidé zároveň s vládními orgány. Loyalita sahá tak daleko, že se musí president vítat v plné parádě, střílením a Bůh ví čím, jenom abychom byli u vlády dobře zapsáni. A úřady rády toho užívají, třeba i proti našim lidem. Tak na př. učitel, který je ve věcech národních čilejší, než Slezská míra dovoluje, má na krku hned zemského inspektora — ne aby se přesvědčil o skutečném pokroku, ale vědí-li děti o kterém kde Babenberku (je to skutečná událost) a kdo ví ještě o kom. Běda, nevědí-li. Než — ubývá takového jednání, čím více roste a sílí orga-

nisace našeho lidu. Schází jí ovšem ještě mnoho. Scházejí nám zejména školy, zrovna od nejnižších. Tíží nás také nespravedlivý volební řád. Je nás přece s Poláky přes 52% a máme zrovna pětinu poslanců. Že nám pomůže jen všeobecné právo hlasovací, je tudíž víc než jasno ovšem také spravedlivější rozdělení okresů. To musí býti naším prvním politickým cílem — a kdo toho si přeje, je naším nejlepším spojencem.

Němci a Poláci jsou silnější fysicky, Němci mimo svůj počet kapitálem, jejž mají v rukách, skoro vesměs — Poláci hlavně jen počtem a přílivem z Haliče. Jak velikou zbraní je Němcům jejich bohatě vyvinuté školství, netřeba vysvětlovat. Abychom se nějakých ještě aspoň škol dodělali, bude třeba dobýti Frýdku, udržet Polskou Ostravu, posílit Klimkovice a podporovat vůbec naše české menšiny ve městech.

Že spojenci Němců jsou ve Slezsku jako na Moravě, ba víc ještě, i židé, a sice i židé, kteří v Haliči bývali horlivými Poláky, netřeba ani podotýkat. Ale to třeba říci, že jejich postavení, hlavně na Těšínsku, je hodně podobno postavení židů na Slovensku. Také příčiny toho stavu jsou podobny uherským. Jen že ani u nás nemohou lidé pochopit, že nadávky a štvaní jsou zbraň sprostá, nelidská, a že nejlepším antisemitismem by byla solidní vlastní práce.

Byl bych zapomněl zmínit se o našem studentstvu. Ale je ho málo — a nemá ještě toho významu, jaký by v poměrech slezských míti mohlo a mělo. Je sdruženo v »Opavě« a v »Odře«. »Odra« kdysi projektovala pracovní sjezdy, slibovala cosi jako národně-sociální statistiku — co se v té věci stalo? Zdá se nám skutečné práce na slezské studenstvo trochu málo. Co dělá naše studentstvo pro věc Slezskou v Praze — je známo. Jen k přednáškám ať si pozve po druhé víc pracovníky — než řečníky.

To by byl tak obrázek našich poměrů ve Slezsku. Bude ovšem třeba jej doplnit podrobnostmi a k tomu bude dost příležitosti v přehledech událostí slezských. Zvláště snad bude nutno přinésti přehledy o stavu nynějšího života německého a polského. *J. C.*

Rukověť sociologie.

C.

23. Sociologie v stupnici věd. Sociologie a psychologie. Věda vědě stává se nástrojem svým učením a svou methodou; obojí určuje se pořadem stupničním.

Těsný poměr jest především mezi sociologií a psychologií. Jevy sociální a historické jsou právě také psychickými; člověk je v jedné a téže osobě individuum své pro sebe, ale zároveň také členem společnosti, bytostí sociální. Nemůže proto být výkladu sociologického bez pomoci psychologie; na př. sociologický výklad náboženství vyžaduje analysi psychologickou. Ovšem vidíme, co je psychologické a co sociologické: psycholog bude analysovat cit náboženský, představy náboženské; sociologa zajímá vznik a vývoj náboženských organisací, najmě církve, vývoj náboženství, politická moc náboženství atd.

Tu běží právě o to, jak si formulujeme poměr individua ke společnosti. O tom bude kapitola zvláštní; zatím z toho pro výklad nynější potřebujeme jen tolik: krajní individualista, neuznávající společnosti, bude uznávat jen psychologii a sociologii bude neuznávat, krajnímu kollektivistovi ztratí se individuum a tím i psychologie, za to mu sociologie bude hlavní vědou duchovní. Comte na př. podlehal kollektivismu tolik, že psychologie neuznával i z toho důvodu, že člověk je vlastně bytostí sociální, jakožto individuum můžeme se prý studovat jen in abstracto; a proto je mu sociologie vlastní vědou o člověku, psychologie ztrácí se mu v biologii.

Comte, jak už řečeno, ma stupnici čistě objektivistickou, psychologie v ní místa nemá, vědomí (individuální) a pozorování vlastního nitra nemůže být zřídlem psychologie, psychologie proto zvláštní a samostatnou vědou není.

Comteův strach před subjektivismem sociologickým a tudíž také jeho odpor proti samostatné psychologii popularisoval Buckle,

žádající pro historii hlavně methodu statistickou. Podobně Marx a Engels se svého positivistického materialismu odpírají psychologii, usilujíce o sociologii čistě objektivistickou. Moderní evolucionism také sesiluje positivistickou sklonnost k sociologii objektivistické, k sociologii bez psychologie.[1]) Po dnes vyskytují se sociologové, varující před psychologií a usilující o sociologii bez psychologie. Z těch někteří jdou do krajností, neuznávajíce, psychologického učení,[2]) kdežto jiní více upozorňují na nebezbečí pro methodu sociologie, prýštící z nadužívání psychologie [3]). Krajnosti jistě jsou škodlivy a mstí se na vědě; vidíme to nejlépe na Comteovi, jak od své objektivistické methody se na konec přesmekl k methodě čistě subjektivistické.

24. »Psychologie sociální«. T. zv. sociální vědy pohraniční vůbec. Dnes mnoho se mluví o zvláštní »psychologii sociální«; methodicky i věcně se pak obor ten prohlašuje za »obor pohraniční«. [4])

Není pochybnosti, že takové obory se mohou ustavovat; ale běží o to, co v soustavě věd znamenají: podle naši klassifikace a stupnice skutečného mezivědí sociologického neuznáváme. Je to dělba práce methodická, nikoli věcná. »Psychologie sociální« nám znamená, že sociolog některé jevy sociální a historické podrobněji vykládá také psychologicky. Na základě naši klassifikace a organisace věd lze nám proto všecky takové a pod. pokusy náležitě klassifikovat [5]).

Rozumí se nám samo sebou, že psychologie se neužívá pouze sociologií (abstraktní), ale také sociologickými vědami konkretními a praktickými. Na př. ekonomika vyžaduje psychologický rozbor pohnutek hospodářských; vídeňská škola (C. Menger) podává psychologickou analysi pojmu hodnoty. Podobně bude politika a jednotlivé vědy politické užívat psychologie. Podle toho mohlo by se mluvit o psychologii ekonomické, státovědecké (nebo státní), politické atd.

---

[1]) V ruské literatuře bylo mnoho sporů o subjektivismu v sociologii; u Karjejeva, Vvedenie, 36, 297.

[2]) Na př. Coste, Les Principes d' une Sociologie objective, 1899.

[3]) Na př. Patten, The relation of Sociology to Psychology (Annals of the Amer. Academy of. Polit. and Social Science) 1896.

[4]) Nejsoustavněji Fr. Eulenburg, Über die Möglichkeit und die Aufgaben einer Socialpsychologie (Schmollers' Jahrb.), 1900.

[5]) L. Schweiger, Philosophie der Geschichte, Völkerpsychologie und Sociologie in ihren gegenseitigen Beziehungen (Berner Studien zur Philosophie u. ihrer Geschichte., herausg. v. L. Stein) 1899 postrádá správné klastifikace věd.

Hledíme-li ke skutečným pracím tohoto oboru musíme učinit ještě jednu poznámku. Podle pořadu stupničního bude rozdíl, jestli si stanovíme sociální (sociologickou) psychologii nebo psychologickou sociologii (ekonomiku a t. p.). V prvém případě jde o interes psychologie, v druhém o interes sociologie. To se nám podle pravidel stupničních a z toho, co řečeno o nástrojnosti a vzájemnosti věd rozumí samo sebou; ale nerozumí se to samo sebou u mnohých autorů, u nichž tyto pojmy methodologické jsou zatemněny. Nebudu opakovat, že tu neběží o terminologii, nýbrž o věcný a methodologický poměr věd; můžeme užívat slova jako: »psychologie sociální« a j., jen když s ním spojujeme náležitý pojem, t. j. když si stále jsme vědomi postavení sociologie v celé soustavě vědní. Běží o to, mít o poměrech věd názory učleněné a ty bude mít jen ten, kdo si vědy správně klassifikuje a organisuje, kdo se propracoval k vědomí zvláštní logiky konkretní.

Názvu: »psychologie sociální« užívá se nestejně. Ve smysle užším, na př. pro studium určitých typů a fásí osvětných,[1]) nebo k účelům paedagogickým.[2])

Ve smysle širším užívá se názvu pro t. zv. psychologii rodovou (Völkerpsychologie.[3]). Její zakladatelé Lazarus a Steinthal prohlašují psychologii člověka společenského za »pokračování« psychologie individuální. Toto určení je jistě více obrazné než logické; nestává se však jasnější, čteme-li, že psychologie rodová je vědou o »duchu národů« (Volksgeist), učením o prvcích a zákonech duchového života národův. »Duch národů« přijat tu patrně z doby romantické, kdy duch ten tvořil písně, zákony, řeč, všecko možné. Lazarovi také duch ten je všetvořivým, a předmětem psychologie rodové je všecko, co duch tvoří.[4]) Ponenáhle obor psychologie rodové zúžen byl na studium řeči, mythu a mravu. V tomto rozsahu psychologii rodovou přijímá také Wundt.[5])

---

[1]) Vierkandt, Naturvölker und Kulturvölker. Ein Beitrag zur Socialpsychologie, 1896; srv. Schultze, Psychologie der Naturvölker, 1900 (autor by se prý neostýchal nazvat svůj obraz »psychologií koloniální«).

[2]) Baldwin, Social and Ethical Interpretations in mental Development. A Study in Social Psychology, 1897; Mental Development in the Child and the Race, 1897[2]; Vincent, The Social Mind and Education, 1897. Natorp, Sozialpaedagogik, Theorie zur Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft, 1899.

[3]) Zeitschr. für Volkerpsychologie 1860, Úvod.

[4]) Ibid. II, 396: Lazarus tu staví proti ekonomice, jakožto vědě o vnější produkc národů, psychologii rodovou jakožto vědu o »Gesammtheit des producirenden Geistes«

[5]) Wundt, Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwickelungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte, 1900; I: Die Sprache.

Jiný druh studií tvoří t. zv. psychologie massová: psychologický výklad některých, hlavně anormálních vzrušení massových.[1])
Co o sociální psychologii platilo by ovšem také o sociální biologii (pathologii a t. p.) a všech podobných pokusech.

Ale vždy mějme se před takovými dvojitými jmeny v obory na pozoru. Dnes je sociální (ve smysle sociologickém nebo politickém) mnoho a proto se hemží rozmanitých »sociálních« oborů — nedejme si imponovat jmenem!

25. Sociologické vědy »pomocné«. Upozornil jsem na pojem vědy »pomocné«. Zase nemáme nic proti názvu, běží o smysl a obsah. Chtěl-li by kdo psychologii nazvat pomocnou vědou sociologie, nic nenamítám, pokud pojem má smysl; avšak pravý smysl pojem může mít jen potud, pokud je dán přirozenou klassifikací a stupniční organisací věd. Bez ní rozplývá se v methodické nic.

Příklad tomu u L. Steina.[2]) Stein neurčil přesně pojmu a obsahu sociologie; pokládá ji za »pohraniční« s dějinami, obzvláště dějinami kulturními a filosofií dějin, srovnávací ethnografií a anthropologií, ekonomikou a morální statistikou. Sociologie (snad také jiné vědy sociální, autor to neříká jasně) má tyto vědy »pomocné« : a) biologii, anthropologii, ethnografii, palaeontologii, demografii, moralní statistiku, počet pravděpodobnosti; »pomocnými« jsou dále: b) kriminální anthropologie, soudní medicina, dějiny vůbec a kulturní zvláště, filosofie dějin a ekonomika; c) »právo, náboženství, politika, sociální logika a ethika, dále všecky discipliny, které jako na př. moralní statistika mají za předmět imperativy sociálního jednání.«[3])

To je docela nemethodické nakupení všech možných věd, bez všeho methodologického pořádku. Jak pro boha těch »pomocných« věd užít? De facto jsou to vědy všecky, považíme-li, že sociologie také úzce je spojena s uvedenými vědami »pohraničními«.

Do toho chaosu přivede pořad jen konkretní logika. Ustupníme si vědy abstraktní, ujasníme si poměr abstraktní sociologie k soci-

---

[1]) Tarde, Les lois de l'imitation, 1895; Le Bon, Psychologie des foules, 1896; Sighele, La folla deliquente. Studio di psichologia colletiva, 1892; La coppia crimminale. Studio di psichologia morbosa 1897; Lombroso und Laschi, Der polit. Verbrecher und die Revolution, (ed. H. Kurella), 1891, 92. Sem lze připočíst psychologické líčení jakobínů a revoluce vůbec, již podal Taine ve své historii francouz. revoluce a j.

[2]) Wesen und Aufgabe der Sociologie, 5.

[3]) Uvádím do slova, proto že se vedle sebe staví vědy a sociální skutečnosti: vedle morální statistiky a ethiky náboženství (ne filosofie náboženství).

álním vědám konkretním a praktickým a pak ovšem nejasný poměr věd »pomocných« zmizí.

26. Sociologie, vědy přírodní a mathematika. Společnost není pouze organisací duchů, ale zároveň těl; proto sociolog musí být vědecky připraven také vědami přírodními.

Především biologii potřebuje nejen k vůli psychologii, ale sociolog musí posuzovat přirozený vzrůst společnosti (populacionistika) a musí studovat vliv přírody na společnost (mesologie). Obzvláště pozornost zasluhují dnes také problemy »sociální pathologie« a »sociální therapeutiky« (tyto obory shrňuje v jedno Worms).

Biologie (pojem beře se tu v moderním pojímání t. zv. biologie všeobecné) sociologovi poslouží mnohou analogií. Vzniká zvláštní a samostatné studium zvířecí »společnosti« [1]) a vůbec moderní evolucionism, usilující o historii zvířectva, poskytne sociologii mnohý podnět k přemyšlení a srovnání. Obzvláště konkretní obory biologické, najmě zoologie, stávají se prodloužením historie člověcké; také geologie a zeměpis spojují se s historií a vzniká obor t. zv. archaeologie neboli praehistorie. [2])

Nejen učením, také methodou biologie a vědy přírodní vůbec sociologovi mohou sloužit. V biologii jsou jevy již hodně komplikované; konstatování skutečných příčin může být vzorem pro konstatování příčin složitých jevů sociálních a t. d.

Skutečně sociologie od Comtea počínajíc k přírodovědcům do školy chodila a chodí. Bez mála bych řekl, příliš mnoho a dlouho. Svědčí o tom nejen název sociologie: sociální fysika ale také terminologie: statika — dynamika, kinetika a j. a hlavně názor, že společnost je organism. Avšak jak nechceme, aby sociologie se ztrácela v psychologii, tak musíme zavrhnout směr sociologický, který šmahem přejímá učení a methodu biologickou, čímž sociologie se stává pouhou biologickou analogií. O tomto zneužití analogie budeme muset pojednávat jinde ještě obšírněji.

Přesnost přírodovědy a ještě více její technické úspěchy mnohé socilogy, podobně jako psychology, vedly ku přeceňování přírodověd pro učení a methodu sociologie. Avšak skutečný a velký vliv přírody na člověka a pokroky přírodovědy nemohou být důvodem, předpisovat sociologii obsah a methodu.

Sociolog v mathematice po stránce methodické naučí se přesnosti a určitosti vědecké a to s prospěchem tím větším, že socio-

---

[1]) Na př. Espinas, Des sociétés animales, 1878².

[2]) Nábadný spis Quinetův: La Creation, něm. od Cotty, Die Schöpfung. 1871.

logie ještě tak přesná není. Po stránce věcné při statistické indukci užije počtu, obzvláště také počtu pravděpodobnosti, na př. k odhadování trvání života, přibývání obyvatelstva a t. p. [1]). Někteří specialisté chtí mathematikou některé obory konkretní učinit přesnými zejména populacionistiku a ekonomiku.

27. Sociologie a filosofie. Sociologie je vědou samostatnou, nikoli »filosofickou«; obvyklý teď název: »Sociální filosofie«, užitý již od Hobbesa, říká vlastně jen, že sociologie je vědou o společnosti abstraktní.

Mnohým však sociologie má užší vztah k filosofii, proto že je vědou o společenském životě; vidí se zvláštní ráz filosofický v tom, že všecky projevy života lidského odehrávaji se ve společnosti a že tudíž sociologie je vědou všeobsáhlou, studující všecky projevy ducha lidského, kdežto vědy ostatní všecky mají obor užší. S toho hlediska mohlo by se říci, že sociologie je po výtce vědou jednotící vědy ostatní; jednotnost a harmonie všech věd in concreto znamená, že jedna věda má převahu a k tomu se hodí sociologie. Tak si věc představuje zejmena Comte.

Není to správné. Plato pokládal mathematiku za vědu po výtce filosofickou — po stránce methodické mínění má smysl docela oprávněný, jak vidět z vážnosti, kterou mathematika má také ve filosofii nové (Descartes, Spinoza, Leibnitz, Kant, Comte a j.). Jiní filosofové kladli zvláštní důraz na přírodovědu (»přírodní filosofie«) jiní na psychologii (Beneke). Toto oceňování filosofickosti jednotlivých věd je však do značné míry osobní a časové; časové — dnes se úsilněji pěstuje sociologie a tudíž se v ní vidí věda po výtce filosofická, kdežto ve skutečnosti právě proto jí být přestává tím totiž, že se jako věda samostatná z filosofie vyděluje.

Co se týká důvodu, že všecky projevy ducha našeho se dějí v životě společenském — ne všecko, co se odehrává ve společnosti, je proto předmětem sociologie; umění na př. také je ve společnosti a také mathematika a přece jsou aesthetika a mathematika vědami zvláštními.

Sám jsa sociologem nevidím ve své vědě vědy obzvláště filosofické; pokud tento názor o filosofii bych ještě držel, rozhodl bych se pro psychologii, jakožto theoretický základ filosofie. To ovšem také souvisí se stanoviskem, jež zaujímám v otázce individuum versum společnost. Ale vlastním jednotivem věd je konkretní logika a filosofie.

[1]) Comte užívání počtu pravděpodobnosti vůbec a specialně také v sociologii neuznával. O počtu pravděpodobnosti v sociologii srv. Masaryk, Humeova skepse, 1883.

Že vzdělání sociologické všem odborníkům je prospěšné, to dokazovat dnes už třeba není. Také netřeba dokazovat, že sociologie je nutna jakožto základ pro vzdělání politické a sociální. Sociologie měla by se již stát stejně jako psychologie předmětem výchovy středoškolské; ovšem by především musila mít určitější postavení na vysoké škole samé, zejména vůči fakultě právnické.

28. Příklad klassifikace věd umělé, neorganické. Snad už bude jasno, jaký methodologický význam klassifikace věd má, že se jí totiž určuje postavení jednotlivé vědy v celé soustavě, v celém organismu vědním. Schema klassifikační je znázorněním celé konkretní methodologie, jak totiž věda vědě může sloužit za přípravu věcnou a methodickou.

Rozumí se, že význam ten má jen klassifikace přirozená, organická, filosofická, nikoli však klassifikace umělá, neorganická, poskytující pouhý přehled množství věd, ale nepodávající návodu, jak sjednotit specialní vědy v organickou, filosofickou soustavu vědní. K vůli poučení podívejme se tedy na umělou klassifikaci věd. Je jich velmi mnoho, ale vybírám Wundtovu. Protože tu běží o sociologii, stačí nám klassifikace věd duchových a filosofie.

Wundt liší vědy na filosofii (souvislost všeho jsoucna) a vědy speciální (jednotlivé kategorie jevů); tyto vědy speciální jsou buď formální (mathematika) nebo reální (empirické): vědy přírodní a duchové. Tyto pak člení se takto:

I. Vědy o duchovém dění (o pochodech duchových):
   1. Psychologie: duchové pochody v lidském vědomí.
   2. O duchových pochodech za jistých podmínek:
      a) Psychologie zvířecí a psychologie rodová (Völkerpsychologie): duchové pochody jednotlivých bytostí a společností.
      b) pochody duchové v poměru k pochodům tělovým = vědy psychofysické:
         α) psychofysika: o vzájemných vztazích pochodů duchových a tělových;
         β) psychofysický přírodopis zvířat; anthropologie, ethnologie: o psychofysické organisaci jednotlivých bytostí a jejich skupenin (Gesammtheit).

II. Vědy o plodech duchových.
   1. Filologie: o duch. plodech vůbec:
   2. Národní hospodářství, politika, soustavná právověda, soustavná theologie, theorie jednotlivých umění, speciální methodologie věd: vědy o jednotlivých třídách duch. plodů.

III. Vědy o vývoji duch. plodů = vědy historické:
   1. Dějiny individuální (životopis), dějiny národů, dějiny světové neboli universální: dějiny všeobecné.

2. Dějiny hospodářské, dějiny státní a právní, děj. náboženské, děj. umění, děj. jednotlivých věd: dějiny jednotlivých tříd duch.. plodů.

Vědy filosofické.

A. Věda o poznání: vznik poznání.

1. Formalní logika: forma pochodu poznávacího;
2. logika reální: uskutečnění processu poznávacího:
   a) historický vývoj poznání: všeobecná historie vědy,
   b) logický vývoj poznání: noetika (therie poznání):
      α) čistá (všeobecná) theorie poznání: podmínky a principie poznání,
      β) užitá theorie poznání neboli methodologie.

B. Věda o principiích: soustavné spojení vědy.

1. Všeobecná věda o principiích neboli metafysika,
2. speciální věda o principiích:
   a) filosofie přírodní:
      α) všeobecná filosofie přírodní;
      β) speciální: všeobecná kosmologie; všeobecná biologie;
   b) filosofie ducha:
      α) všeobecná filosofie ducha neboli filosofická psychologie;
      β) filosofie jednotlivých výtvorů ducha: ethika a právní filosofie; aesthetika, filosofie náboženství;
      γ) theorie duchového vývoje lidstva: filosofie dějin.

Je vidno — to není klassifikace organická, nýbrž umělá, přehled vědění, nikoli jeho filosofická organisace. A v přehledu tom pro sociologii není místa, ačkoli se uznává filosofie dějin; za to máme dvojí psychologii, vědy historické dělí se od věcných tak, že na př. dějiny metafysiky nepatří do filosofie, že speciální methodologie odtrhuje se od methodologie filosofické atd.

Jen ex post a nahodile Wundt mluví také o soustavě věd duchových a tu, patrně pod tlakem názorů Millových a Comteových, ale beze všeho uvědomění, jedná napřed o logice psychologie (individualní — rodová), potom o logice věd historických (filologie — dějiny — vědy filologicko-historické: jazykozpyt — mythologie — ethologie [věda o mravech]) a na konec o logice věd společenských: sociologie, ethnologie, populacionistika, státověda, ekonomika, právověda. Nikde se neujasňuje, jak a proč se stanoví tyto skupiny a obory vědní — Wundt si právě pojmu a úkolu orsanisace neujasnil.[1])

[1]) Na některé vady Wundtovy klassifikace upozornil jsem již v Konk. logice (něm. vyd.) 214, 245.

Pohled na tuto neučleněnou směsici stačí, abychom se přesvědčili, že Wundtova klassifikace je methodologicky docela planá. Kdo si pročte jeho trojsvazkové dílo logické, nalezne toho mučivý doklad. Ať si na př. čtenář vyhledá, co tam řečeno o filosofii dějin, co o sociologii, státovědě a přesvědčí se, jak Wundt o podstatě a methodě všech těch věd nemá jasnosti. Čtenář jeho spisu se proto nepodiví, žc tam nenalezne zmínky o politice a j. Filologii pojmově brát za vědu jednu, stejně theologii atd., to všecko jen prozrazuje, že Wundt přidržel se rozmanitých, zejména v Německu obvyklých přehledů (ne klassifikací!) věd a na tomto historicky daném základě snesl různé methodologické poznatky v jakýs takýs vnější pořádek.

O významu umění ve vývoji.

Podává dr. Frant. Krejčí.

(Dokončení.)

Značně jinak má se to s malířstvím. Prostředky, jež uměleckému instinktu poskytuje, jsou tak rozmanité, tak účinné a tak dokonalé, že není předmětu, jejž by nemohlo zobraziti a není myšlenky, kterou by nemohlo mluvou své zvláštní krásy vyjádřiti. Nemůže býti pochybnosti, že malířstvím může býti uskutečněno to, co pokládám za pravou úlohu umění, anticipace vývoje. Postavme se před kterýkoli obraz skutečné ceny umělecké a uvidíme, že v té kráse malebné, v té kombinaci barev, v tom rozdělení svitu a temna, v té snaze napodobiti přírodu, v těch postavách, krajinách, v těch ideálních koncepcích zjevů ze světa nadzemského, vždy prokmitá něco, co nám chce malíř říci, že do obrazu vložil něco, co z něho musíme vyhleděti, co jde za libost, způsobovanou vnímáním zrakovým a co si odnášíme s sebou do prósy života a k vůli čemu se opět a opět vracíme k jeho výtvoru, jako ke zdroji útěchy, nadšení a povznesení. Obraz, na němž nic nás nedojme než na př. zručnost napodobení, která vzbuzuje zdání skutečnosti, buď není pravým uměleckým dílem anebo nebyl námi pochopen. Virtuosnost nesmí činiti malíř jediným svým cílem a pozorovatel nesmí ji činiti měřítkem umělecké ceny. Jestli kde, v malířství je nejzřejměji patrno, že krása jest jen prostředkem, že je mluvou, která lichotivě dotýkajíc se citu našeho, chce něco znamenati. Proto není jedno, co malíř maluje, jaký zjev přírody neživé, jakou postavu, jakou scénu ze života a nepostačí, »když se mu to povede«. Anebo snad spíše můžeme říci: ať si maluje, co maluje, jen ať to má nějakou myšlenku. To bylo to, čeho pohřešil jeden kritik v kollekci obrazů Maroldových, jehož mistrné kresbě, mistrnému vystižení skutečnosti jsme se podivovali. A to bylo to, co naproti tomu nejvíce lákalo do výstavy Vereščaginovy, co činí Rěpkina tak velikým. Proto bych souhlasil s těmi, kdo nežádají od obrazu, aby vyloudil vzdech: »to je krásné«, nýbrž, aby pohnul pozorovatele, aby se zamyslil. Tím ne-

hájím nikterak symbolism v malířství. Naopak symbolism pokládám za úpadek v malířství, poněvadž je to vnášení do umění malířského prostředků cizích, čímž se dokumentuje neschopnost k vyjádření něčeho, co umělec obmýšlel. Malíř musí vystačiti s prostředky, jež mu jeho umění skýtá a jimi vtěliti myšlenku. V symbolické malbě není krása malířská prostředkem, nýbrž krása jiného druhu, je to oklika, zacházka, která svědčí o obtížích pro umělce a pozorovatele unavuje.

Když takto pohlížíme na malířské umění, pak uznáme zajisté možným, aby myšlenka, kterou umělec obrazem vyjádřiti má, byla po případě anticipací vývoje. Toho však příklady nutno hledati v minulosti, v dějinách umění a vzdělanosti; neboť teprve vývoj, budoucnost může dáti umělci za pravdu a jeho velikost ukázati. Jeden příklad uvedu, ačkoli pro náš účel postačí již přesvědčení, že takového něco jest možné. Jest známo, že malířství rozvilo se v květ teprv křesťanstvím, kdež bylo ve službách kultu jako sochařství v době klassické na půdě náboženství polytheistického. Tu ovšem muselo býti viditelným, malebným interpretem ideí tohoto náboženství, muselo jeviti jeho myšlénkový a citový ráz. Ježto pak povaha náboženství křesťanského jest negace pozemského života, negace slastí, jež poskytuje život, pohrdání vším, co na světě cenu míti se zdá, obrácení zraků do onoho světa, kde jsou poklady, jež ani mol nezžírá ani rez nekazí, odříkání se, askese, jež způsobuje život ctnostný a samotářský: hlásal to lidu malíř štětcem svým maluje světce, mučenníky, scény z bible a alegorie zásvětné, v nichž zcela přirozeně chmurná nálada se zračila, v tělech a obličeji, v pozadí, vůbec v celé koncepci a obrazy ty odpuzovati musely od žití, od přírody, od krásy tělesné a vůbec od všeho, co by mohlo vábiti nás k životu a uvésti v pokušení. Malíř přemáhal tělo, svět i ďábla svými výtvory. Takovéto ideje působily vydatně k zušlechtění lidstva degenerovaného mravně rozmařilostí pohanskou a zhrublého vlivem zápasů s barbarskými národy germanskými, jichž krví osvěžila se fysická jejich síla; bylo tedy v zájmu vývoje, aby ideje křesťanské pronikly všemi vrstvami lidu. Avšak když pronikly a stávaly se podkladem společenského řádu, počaly se ukazovati neblahé účinky takového chmurného názoru světového jednostranně odvádějící člověka od přírody — příroda vzbudila reakci, kterou instinktivně zahájili umělci. Vlivem všelikých okolností, z nichž hlavní bylo povznesení blahobytu a obnova vzdělanosti staroklassické, počal se hlásiti k svému právu pud k životu, k požívání života, což kontrastovalo s názorem náboženským a vedlo k neshodám

a sporům v myslích lidí. Tomu přirozenému pudu porozuměli hned malíři a výtvarní umělci a jím vedeni počali malovati jiné světce, jiné mučenníky, jiné anděly, než jací rodili se v obraznosti temných kobek klášterních. Zářil z' nich odlesk bujícího, kypícího života; svěží kolorit, krásné tělo, jehož cenu naučili se znáti z trosek sochařství klassického, veselá nálada přítomného života, láska, nádhera, přepych, reminiscence pohanského naturalistického bájesloví: vše to hlásalo návrat k světu, k přírodě, odmítalo askesi, zjemňovalo způsob života, mravy, povzbuzovalo k práci a uvádělo člověka z neplodného snění ve skutečnost, v níž jest hledati jeho účel. A poněvadž se to dálo ve službách kultu, v obrazech ideály náboženské vystihujících, smířil umělec náboženství opět s životem, zpohanštil je v jistém smyslu, ale učinil je takým, jakým je potřebovala raça arijská pro svůj vývoj. To je ten veliký význam umění italského v nejkrásnější době jeho rozkvětu, k tomu cíli seslalo nebe lidstvu Rafaëly a Leonardy da Vinci. A tak bychom mohli zase v nizozemské škole najíti reakci proti tehdejší znemravňující ženskylosti a rytířskosti, povznesení malého člověka s jeho radostmi a žalostmi; tak bychom mohli v uměleckém vystižení typu národnostního, v němž přispívají sebevědomí národnímu, čehož na př. my dosud postrádáme, shledávati příspěvek ke všeobecnému vývoji — avšak nemaje času přestávám na zmínkách uvedených a přecházím k nejzáhadnějšímu umění, k hudbě.

Zde bych mohl přímo odvolati se k celé řadě myslitelů, kteří právě a jen v hudbě spatřují se uskutečňovati ten cíl, který jsme vytknuli umění vůbec a k celému zástupu skladatelů, kteří v tomto smyslu hudbu pěstují. Mohl bych citovati Schopenhauera, otce moderního wagnerianismu, jenž hudbu pokládal za filosofii v tónech; neboť prý skrze ni člověk uvědomuje si bezprostředně to, co tvoří podstatu světa, skrze ni vycítí ty tajemné síly, jež v přírodě živé i neživé a v jeho vlastním nitru jsou vzpružinou všeho dějství a všeho vývoje. Mohl bych citovati samého Wagnera, jenž se domnívá, že pouze citem lze objektivně seznati skutečnost světa a že v divadle je zárodek všeho mravního vývoje, jenž hudbou chtěl vykoupiti, spasiti lidstvo. Než nebudu je uváděti, ježto mají náhledy jejich právě tolik odpůrců, jako vyznavačů, a ježto wagnerianism svou rafinovanou strojeností, svou vyfilosofovanou tendencí, zdá se mi na lehké perutě tónové krásy skládati těžké břímě nejasných idejí, jímž tlumí její účin v srdcích našich, zdá se mi více mluviti k rozumu než k citu a tím ztěžovati pravý účel hudby. Mně postačí vzpomenouti na výrok Shakespearův, že jen srdce zlosyna

může uzavřeno zůstati kouzlu hudby a třeba na jeden aforismus Nietzscheův, že bez hudby nebylo by štěstí na světě. Hudba jest mluvou affektu, vášně; jí se uvolňuje tlak citů, který ochromuje pravidelný chod organismu duševního i tělesného a zabraňuje výbuchu, který nezbytně nastati musí, když energie duševní nemá dostatečného odpadu v činnosti volní, aneb když je napjetí tak veliké, že přesahá schopnost orgánů funkci duševní regulujících, když jako prudká bystřina vystoupne z břehu a unáší sebou všechny představy, snahy, celou osobnost, aniž je něco s to dáti jí určitý směr. Hudba rozjařeného uchvátí do krajů radosti, kdež jej nechá jásati a vyhovuje každému nápadu jeho rozechvěné obraznosti, až se vybouří; hudba vrací zarmoucenému slzy, zasmušilému řeč, ztýranému skýtá potěchy. Hudba krátce rozpoutává city a dadouc jim volný průchod, uklidňuje, smiřuje s životem, jest zdrojem jen libých dojmů, jest opravdový kvietiv vůle; neboť vrací mysli rozbouřené, roztoužené, rozervané rovnováhu, klid — ano jest opravdu štěstím lidstva.

Kouzlo, kterým jímá mysli i srdce, jest neodolatelné. A odkud pochodí tato její moc, která umělci nás vydává takřka na milost a nemilost? proč tóny mluví tak bezprostředně k srdci našemu? Není uspokojivější odpovědi na tuto kardinální otázku hudební esthetiky, nežli jak ji podal Spencer, jenž nám připomíná jednoduchý, ale v následcích dalekosáhlý fakt, že vášně lidské — ty pudové reakce na neobyčejné dojmy — od prvého počátku svého, ještě dříve než zasvitlo mu světlo sebevědomí — byly ve spojení se zvuky, s tóny i hřmoty a sice v hlase, který zcela přirozeně každý silnější dojem člověku z plic a hrdla vyluzoval. Tak vznikla škála zvuková, která byla zároveň i škálou citovou a to bylo embryo veškeré říše tónů, to bylo základem té tak zvané esthetické záliby v tónech; odtud pochází citový účin hudby, ze žádných fysiologických podmínek anebo z nějakých prvků tónových kombinac, které by činily zdroj hudební krásy. Libost tónů a zvuků jest výsledek associace a reprodukce způsobené pudem a utvrzené dlouhým vývojem řeči, v jejímž přízvuku rudimenty původních associací dosud spatřujeme. Tytéž zvuky, jež vydával z prvu bezděčně, asi jako citoslovce (a bylo jich na počátku mnohem více než na nynějším stupni řeči), tytéž vydával úmyslně, když si ulevoval písní, tytéž zvuky slyšel v přírodě živé i neživé a rozuměl jim jako výlevům, výrazům citu. Z těch zvuků záleží materiál, který hudebník kombinuje v melodii a harmonii, takže celé nitro člověka promítnuto jest v říši tonů a každá jeho součástka může se zase

do nitra odtamtud reflexí vrátiti. Tóny jsou tedy, jak kdosi řekl, klávesy našeho srdce a odtud pochodí ta bezprostřednost účinku hudby.

Umělec může nyní chtíti buď k danému citu hledati přiměřený výraz, anebo chce vzbuditi v nás určitou náladu; jiný účin obmýšleti nemůže; neboť hudba jest naprosto abstraktní mluva citu a žádná představa, žádná idea určitá nemůže jí býti proslovena, jen to neurčité množství subjektivních upomínek, které v jednotlivci vyvolává, protože jemu jsou spojeny v mysli s citem, do něhož byl uveden zvukem. Umělec docílí jen náladu všeobecnou, citový rámec, jejž si vyplňuje každý sám. Uvede nás v náladu chmurnou nebo veselou, stupňuje ji, změňuje ji; ale za to, co si při tom budeme mysliti, nemůže se zaručiti, upomínky naše mají naprosto volné pole a hudba je pohání jako kouzelník před duševním zrakem naším; jenom obecnou associací z životní praxe, kde určité zvuky nejen s určitým citem byly spojeny, ale i s určitým výjevem, na př. prostřednictvím rhytmu v tanci, obřadech, pochodech atd. jest možno i našim myšlénkám dáti určitý směr, který však i zde zůstává subjektivním a ve svých podrobnostech u jednotlivců zcela různým může býti. — Kdo naslouchá nějaké symfonii, může z ní vyslyšeti něco zcela jiného, než-li obmýšlel skladatel a tu mu dáván bývá směr nějakým slovem v nadpise. Chce-li umělec také nějaké určité představy vzbuditi ve vnímateli, musí nezbytně utéci se o pomoc k řeči nebo k uměním výtvarným. Proto již na počátku v písni a příležitostné hudbě (pii tanci, pochodech, obřadech, recitaci atd.) sdružila se hudba s uměnami jinými a vzala na sebe úkol interpreta citu, ke kterémuž se převýtečně hodí. Z povahy její vyplývá, že vůbec se jí v takovémto sdružení nejlépe daří, jakož také nejvyšší výkvět hudební tvorby jest opera-hudbo-drama.

A v tomto sdružení musíme též hledati její význam pro anticipaci vývoje. Co ideálů a tužeb lidských vtěleno jest v píseň, jež zavznívajíc člověku od kolébky vychová z něj muže činu, jež nesouc se od dědiny k dědině, od tábora k táboru slučuje stejně cítící ve spolek stejně chtějících. Každá doba převratu má své hymny, které podivuhodným způsobem svou melodií vystihují náladu doby a mají suggestivní moc na zástupy, která nepomine, dokud není dosažen cíl, boj dobojován. Čím jsou písně národům porobeným! bez nich by upadly v tupou resignaci, v zoufalost; s nimi jest jim život snesitelný i v poutech a skrze ně věští se jim vysvobození; neboť je-li člověk strůjcem svého osudu, jest jím i celý národ a jest

třeba, aby měl vůli, odvahu, energii, aby chtěl. Písněmi energie se hromadí, život udržuje, nedají usnouti, neustále, třeba hrozně zvolna, tvoří se nálada, připravující půdu myšlenkám spasným a činům.

Jak přispěla hudba k zvroucnění citu náboženského, toho důkazem jest moderní snaha reformní v hudbě chrámové; neboť podniká se za tím účelem, aby uprostřed víru myšlenek, řekněme nenáboženských, srdce bylo získáno libým lichocením tónů. Umělecký instinkt zde spadá v jedno se snahou vědomou náboženství obroditi a podporuje ji vydatněji než výklady písma. Jsou-li vášně základními motory lidského žití, tedy vývoj záleží ve vhodném, účelném rozdmychání nebo ztlumení jejich a hudba jest tu nejvítanějším prostředkem tohoto vývoje, neboť ničím snáze nelze na cit působiti, v němž dřímá plamen vášně. Instinktivně hudební umělec skládá k básním melodie, aby pomohl citem uskutečnění myšlénky, aby rozplamenil k činu a instinktivně zjemňuje výbuchy vášně svými melodiemi. Obecné jest přesvědčení, že hudba zušlechťuje cit a kdyby ničím jiným nesloužila pokroku, dosti by konala. Z toho patrno, jak máme na operu pohlížeti: cituji nyní Wagnera, že divadlo jest školou lidstva, a rozumím tomu tak, že má býti zdrojem ušlechtilé veselosti, která vzbuzuje radost k životu, a kvietivem vášní, jichž jednostranné vzplanutí ruší duševní řád. Není nevýznamno, že právě v naší nervosní době hudební umění vzkvetlo; s našeho stanoviska budeme souditi, že nevzkvetlo proto, že se smysl pro hudbu vyvinul, nýbrž proto, že nervy naše jakožto orgán citlivosti potřebují nějakého prostředku, který by je instinktivně uklidňoval; proto je záliba v hudbě instinktivní; proto také budeme žádati po hudebním umělci, aby nerozčiloval a nepřepínal čivstvo přepracované horečnou činností moderních snah, nýbrž aby nechal hudbu býti tím všelékem naší neklidné mysli, jakým ji chtěl míti ten řecký bůh, když lyru vynašel. To je moje stanovisko vůči modernímu směru wagnerovskému i vůči reakci, jež víc a více se šíří v hudební literatuře i filosofické i tvoření uměleckém.

Zbývalo by promluviti o básnictví; avšak toho pominu, poněvadž úloha, kterou básníci vykonali ve vývoji kulturním, je tak zřejmá, že z ní anticipace vývoje vyplývá sama sebou. V pojmu básníka jest pojem věštce zahrnut a ten pojem zahrnuje v sobě anticipaci věků příštích. Všechno, co jsme o uměnách jiných řekli o každé zvláště, platí v souhrnu o básnictví. Jen to dodáváme, že básnictví, majíc za prostředek pouze krásu řečí a myšlenek, předpokládá vyšší intelligenci u těch, pro něž působiti chce, a proto používá rádo pomoc jiných uměn, aby zjednalo náladu přiměřenou

a získalo srdce naše pro své ideje. Ono jest nejschopnější, aby spojilo všechny umĕny k společnému účinu a to jest pak vrcholem uměleckého tvoření, jak to vidíme na půdě náboženské, z níž vyrostlo též divadlo Dionysovo.

Bylo mým úmyslem pohleděti na umění se stanoviska trochu jiného, než bývá obyčejem a byl bych šťasten, podařilo-li se mi aspoň tolik, že odtud některé stránky umělecké tvorby a zvláště poměr její k jiným způsobům činnosti lidské určitěji vynikly, podařilo-li se mi ukázati, že umění jest drahý skvost příliš jadrné podstaty, než aby mu ubylo na ceně zkušebním kamenem filosofických theorií, které nám již vzaly tak mnohý ideál a tak zbytečně ztrpčily život. Theorií vývojovou teprv pravá cena umění vysvitne a můžeme s plným vědomím oddati se požitku z něho, jako je instinktivní kouzlo, jímž nás jímá.

O věcech slovenských.

Úvahy a kritiky.

(Pokračování).

Pěstitele československé vzájemnosti pohlavkuje Vajanský jednoho za druhým. Prof. Masaryk je kořenem svým Slovák — otec jeho byl rodem z Uher. Slovenska, — slovenské poměry studuje a chce také Slovensku sloužit; i je s dostatek známo, jak se k němu Nár. Noviny chovají. Prof. Pastrnek píše slovenskou dialektologii, pěstuje vzájemnost prací a obětmi, nekritisuje ani Martin, aniž koho jiného, ale od Vajanského dostal též svůj díl. Když totiž dne 13. května 1900 byly přeneseny ostatky Šafaříkovy z Karlína na Olšany, prof. Pastrnek proslovil řeč, již zakončil: »Ty žiješ a žíti budeš stále u věčné paměti naší jako jeden z majáků, které ozařují budoucí rozvoj národa našeho, na cestě ke vlastní, slovanské, na základě svobody vybudované kultuře, jejímž největším cílem jest humanita. Budiž Tobě nehynoucí sláva!« Humanita! Toho nemohl Vajanský Pastrnkovi ztrpěti. Dne 17. května píše v úvodním článku: »Len nevďak alebo nadutá stupidita môže veľkému Slovákovi Šafárikovi pripisovať hnusno-falošné tóny akejsi bezosobnej, hmlistej humanity, tohoto otravného opia pre mladé, v borbe stojace národy, menovite národy slavianské.« Níže ještě protestuje proti »falsifikátorstvu zbŕklych čudákov alebo schválnych nástrah.«

Slovo výše již vzpomenuté: tu se hýří! pronesl akademický malíř Věšín. Ev. farář Janoška použil slova toho v přípitku při banketě v Martině, napomínaje národ k střídmosti. Avšak Vajanský jinak věci pochopuje než Janoška, a dne 4. srpna 1900 vrhá Věšínovi, jenž tolik lásky Slovensku prokázal uměním je povznes, tato slova v odměnu . . . »drzou lžou,[1]) zlomyseľnou klebetou je menovať

[1]) To je Vajanského obyčej, druhým lidem vytýkati lež, což mi připomíná přísloví: Kdo v té peci sedá, jiného tam hledá. Já sám mohu Vajanského usvědčit z nepravdy věda, že jinak v Nár. Novinách referoval, než jak slyšel řečníka mluvit. On na př. hází procenty a jinými čísly, ale sotva tomu kdo věří znaje, že Vajanský, básník, má právo na básnické licence.

ju (roz. zábavu o martinských slavnostech) »hýrením«, ako to urobil istý takzvaný »priatel« Slovákov.

Ale i tichý básník Heyduk, jehož nejlepší plod vytvořila láska k Slovensku, dostal v Martině šleh nezasloužený a od Vajanského není hoden odpovědi.

Naposled Vajanský s učitelem Burianem kopli Kálala.

Ambro Pietor, zodpovědný redaktor Nár. Novin, zaujal čelné postavení v redakci na přání katolických kněží, již složili větší díl kauce, a k vůli těmto je též proti vzájemnosti, nebo katoličtí kněží se obávají, že vzájemnost zanesla by na Slovensko husitismus a svobodomyslnost.

Jan Francisci, nejstarší slovenský literát, sídlící v Martině, napsal před několika roky v listě, že Češi hlásí se k Slovákům jen tenkrát, když chtí mít z nich užitek.

Ale vraťme se zase k Vajanskému.

Ten, když jednou přišel do Prahy, mluvil k českým literátům — německy; patrně jim chtěl dáti na srozuměnou, že slovenština jest od češtiny tak rozdílná, že by mu čeští spisovatelé nerozuměli.[1]) Nechť nyní zví, že oni v jeho němčině viděli úkaz pathologický. Buď jak buď, Vajanský československou vzájemnost kulturní poškozuje a tím škodí především Slovákům samým. Vícekráte jsem o tomto škodném působení jeho rozmlouval s vážnými muži slovenskými a ti vykládali je asi takto: Vajanský je člověk chvilkový, po umělecku rozmarný, bez zásad, ale především je pyšný; kdyby slovenský život kulturní srostl s českým, kdyby slovenští muži žili jednotně s českými, Vajanský by se mezi nimi ztratil, kdežto na osamoceném Slovensku mní se býti prvním.[2]) »On má len jedinú zásadu: všetko kolom seba skosiť, aby len jeho bolo vidět.«

A tak řekněme již souhrnně: Politická činnost Vajanského positivních výsledků nemá; on naopak rozplameňuje nenávist Maďarův proti Slovákům; odvrhuje osvětu českou, jíž je podmíněna osvěta slovenská; odkopává nejlepší přátele národa slovenského; pilné, mravné i způsobilé lidi představuje národu jako kretiny

[1]) Nár. Nov. často si raděj zaněmčí, než by se vypůjčily české slovíčko. Tak píší: Franc, Heinrich, rajchsrát, mustra, vinšujem a j. Vajanský kromě toho užívá — činil to zvláště před několika roky — rusismů čtenářům nesrozumitelných a dosud napěchuje do krátkého článku 20—40 cizích slov, tak že kolikrát dosti vzdělaný čtenář článku jeho neporozumí!

[2]) Jsem přesvědčen, že tato malicherná pýcha i některým jiným překáží býti pro československou vzájemnost.

a prašivé ovce, aby dílo jejich znemožnil; otravuje konečně své čtenáře politickými články, mravně tak nízkými, že jest mezi Slováky a snad mezi vším Slovanstvem ojedinělým, nebo tak nikdo na Slovensku dosud nepsal a národní duch slovenský jest zcela jiný, než jaký je ve článcích Vajanského.

Přijde čas, že se celé Slovensko bude za úvodníky Vajanského stydět!

Takové je tedy naše o Vajanském přesvědčení, shodné s mnohými úsudky slovenskými, vyznívajícími na př. slovy, že »Vajanský je nešťastie Slovenska.«

A nyní je třeba říci, že Vajanský jest vůdcem slovenského národa. Na Slovensku se sice praví, že je vůdcem Pavel Mudroň, ale my přihledáme nikoli na titul, nýbrž na skutečnost a tu vidíme vůdcem Vajanského. A proto jsme se jím obšírněji zabývali. Jeho politická činnost je velký balvan v cestě, jejž odvalit vidíme nevyhnutelným. Vajanský ať píše básně a novely, kamž tíhne svým nadáním, ač i toho již dobrou polovici utopil. Na Slovensku je o žurnalistu velká nouze, ale Vajanský je v politice nahraditelný silou hodně slabou.

*

Na Slovensku bezmála až do této doby nebylo kritiky a z toho vzešla velká škoda. Svornost pojímala se tak, že co Martin udělá, dobré jest, a proti tomu že nikdo nesmí veřejně říci slova. Ani Salva, muž energický, hodně let nespokojený, ve vlastních časopisech svých ku kritice se neodhodlal. Bál se, nebo jej, nemlčícího, martinské vedení pronásledovalo, protože si zřídil knihtiskárnu, prý konkurenční. Vydává po dvanáct let časopisy, vydal mnohé knihy, některé dobré, ale v Martině buďto jeho věci ignorovali, buďto odsoudili.[1]) Pyšným autoritám martinským bylo nesnesitelno, aby si druhý člověk, docela bývalý »rechtor« (roz. učitel) zjednával v národě význam a zásluhy.

Pokud vím, jediný dr. Štefanovič měl tolik mravní odvahy, že

[1]) Tu mi připadá výrok výborného pracovníka slovenského, jemuž i Martin vzdává česť: Martin všetku činnosť utlumuje, niveluje. V samém Martině vydal Ant. Bielek knížku Náš ľud, jeho biedy a ako mu treba žiť, knížku to dobrou, kéž ji měl každý Slovák, ale Bielek je z lidí drobnějších, nikoli z vůdců, proto se Nár. Nov. o knížce nezmínily, až je k tomu důtklivým způsobem vybídl dr. Štefanovič. Člověku by se zdálo, že si vůdcové národu mnou radostí ruce nad pěknou knížkou pro lid, tak zanedbaný, ale vůdcové se poradí s malichernou pýchou svou a chtí knížku umlčeti.

časem dal martinským vůdcům svůj nesouhlas na jevo, avšak soustavné kritiky, nemaje svého časopisu, nepěstoval.

Před několika roky založen byl v Martině týdenník L'udové Noviny, list klerikální, takto věcný, lidu přístupný, obsahem svým slovenský, ale darmo očekáváte, že se odhodlá ku kritice přísných vůdců. Čtrnáctidenník Hlásnik rediguje a vydává A. Pietor, zodpovědný redaktor Národních Novin; časopis tento jest syn Národních Novin, zcela jim podobný, toliko je prost otravné přítěže Vajanského. Jaký div, praví-li »Starý Zvolenčan« ve vzpomenutém už článku, že Nár. Noviny a Hlásnik »sú zbytočné, lebo to, čo dočítame sa v jedných (rozuměj Národních Novinách), opakuje sa v druhých: K čomu tedy dva razy to samé a to isté tlačiť a kupovať« Slovenské listy Salvovy, jež šly svou cestou, národovci martinští dovedli zničit, jakmile se jich trošku dotekly. Nesnesou pravdy. Pyšná autorita martinská každý odlišný proud udušuje a tak dusí život národa, jenž chce mít stálý pohyb, stále nové proudy. Klidná voda hnije. Ani troška sporu nevadí, jen vůli mějme rovnou. Ztrnulost v kruzích vůdcovských zapřičiňuje zbahnilost v celém národě. Slovensko zatím ještě ani netuší, jaké dobrodiní mu vzešlo Hlasem, a to proto, že časopis tento jal se martinské vedení kritisovati. Ještě je nevyhnutelná potřeba politického listu lidového, třeba to byl laciný týdenník, jenž by kritiku nad martinským vedením vykonával, a to kritiku spravedlivou, bez ohledu na osoby, vytrvalou, stopující čin za činem v celém národním životě. Myslím, že si mnozí čtenáři povšimli, kterak Nár. Nov. obsahem svým klesly, co zanikly Slovenské Listy — přestala soutěž, zanikl list právě ku kritice přichystaný. Není-li kritiky a kontroly, snadno se ve vůdčích kruzích rozmáhá pohodlnost, povrchnost a přidruží-li se pánovitost a požitkářství, jest mravní nákaza na blízku . . . (Dokončení.)

Několik kapitol z moderní nauky o infekci a immunitě.[1])

Orientační článek od Dr. K. Zikmunda.

Infekcí (z lat. infectio = znečištění, nákaza) vyrozumíváme dle Virchova vniknutí z venčí a vtělení nějaké cizí hmoty v lidský nebo zvířecí organism, kteroužto hmotou vzniká nemoc. Mohou to pak dle Virchova i nověji dle Behringa býti buď hmoty živé (bakterie, plísně atd.) anebo neživé (na př. jed hadí, abrin a jiné jedy vegetativné). V tomto širokém smyslu vyslovil se o infekci Virchov [2]) již před 25 lety a dle Behringa [3]) neukázalo se dosud valné potřeby na definici této něčeho měniti. Dle názoru tohoto jsou v širším smyslu slova infekčními i různé choroby povstávající následkem přechovávání různých příživníků ze řady červů v těle lidském, na př. trichinosa, aneb i různé choroby kožní podmíněné jednak parasity ze řady arthropodů (svrab), jednak ze řady prvoků (protozoí) (na př. nemoc Darierova) a posléze i různými plísněmi jako na př. při sykose, favu, pityriase, některých lišejích atd.

Mluvíme-li však o nemocech infekčních, po výtce máme na mysli hlavně infekční nemoci povšechné, vyvolávané nejnižšími druhy ústrojenců z řady rostlinné — bakteriemi. K celkovým infekčním nemocem v tomto užším slova smyslu čítali bychom pak z hruba asi tyto nemoci: Tyf skvrnitý, tyf střevní i zvratný, neštovice, spála, spalničky, neštovice plané (varicella), difterii, růži, akutní rheumatismus kloubový, akutní zánět vnitroblány srdeční, epidemický zánět mozkových a míšních blan, zánět plic, influenzu, choleru asijskou i choleru nostras, mor dýmějový, žlutou zimnici,

---

[1]) Z části předneseno v »Budči brněnské« dne 5. dubna 1900.

[2]) Virchovův Archiv. Sv. LXXIX. 1876 a Virchov: Die Fortschritte der Kriegsheilkunde besonders im Gebiete der Infektionskr. (Citov. z násled.)

[3]) Behring: Allgemeine Therapie der Infektionskrankeiten. 1899. (V Samuelově a Eulenb.: Lehrbuch d. allg. Ther. u. ther. Meth.)

úplavici střevní (dysenterie), tetanus či strnutí, uhlák (anthrax), sněť tráskavou (Rauschbrand), maligní oedem, tuberkulosu, lepru či malomocenství, všecky nemoci pohlavní sdělné, různé přenosné nemoce spojivky oční vzteklinu atd. Obyčejně čítá se sem ještě střídavka či malarie, leč nemoc tato je působena jistým druhem protozoí (haemosporidiem malariae), tedy výše organisovaným příživníkem z říše živočišné a nenáleží tudíž mezi infekční nemoci v užším smyslu. U některých ze jmenovaných nemocí jest způsobitel jejich ještě jednak hypothetický, jednak ne zcela jistý. Tak na př. neznáme ještě specifického mikroba u spály,[1]) neštovic, spalniček, tyfu skvrnitého, vztekliny.

Jaká úloha náleží bakteriím při infekci? Na otázku tuto odpověděl zevrubně již před 25 lety rovněž Virchov v díle svém: »Die Fortschritte der Kriegsheilkunde, besonders im Gebiete der Infectionskrankheiten,« a zásady v odpovědi té vyřčené stojí do dnes neotřeseny. Virchov tam praví: »Úloha, která mikroorganismům při nemoci se připisuje, může různě býti pojímána. Jest myslitelno, že tyto bytosti přímo svou činností živé části těla napadají a ničí, avšak též, že nějakou škodlivou látku, nějaký jed produkují, který život ohrožuje. Dle druhého výkladu není tělo mikroba (bakterie) samotného lidskému organismu nebezpečno, nýbrž jest pouze vyrábitelem jedu. Při tom může se zase dvojí možnosť rozeznávati, a to dle toho, zůstává-li jed mikrobem výrobený v jeho těle, a mikrob sám-li tím jedovatým se stává, aneb je-li vyměšován na venek, a mikrob sám při tom zůstává neškodným. Žádné z obou možných vysvětlení není snad vymyšleno, mámeť pro obé zkušenosti. Parasitární nemoci kůže jako na př. favus nebo onemocnění sliznice dutiny ústní často u dětí se vyskytující a zvané moučnice či soor, neb parasitární nemoci zvukovodu jsou povahy čistě místní; plísně[2]) nemoci ty vyvolávající nejsou ani jedovaty, aniž produkuji jedy; působí jen místně ničivě, čistě mechanicky — rozežírají tkáně jako houba dřevo, a jsou tedy povahy čistě místní. Též možno si podobnou místní činnost plísní (a možno i bakterií) představiti i uvnitř orgánů (útrob lidských i zvířecích), a Grohe-ův pokus svědčil by o tom, že možnost taková existuje. Grohe vpravil totiž druh plísně zvané Aspergillus do vnitra živých zvířat, i viděl pak

[1]) Nemoci infekční v užším smyslu způsobeny jsou vždy jen mikroorganismy či bakteriemi, a to tak, že bakterie jednoho druhu vyvolávají vždy onemocnění jedno a totéž a nikdy jiné, čili působí specificky.

[2]) Plísně jsou rostlinné útvary již poněkud výše stojící v řadě rostlinné nežli bakterie.

v krátkém čase, když plíseň se byla rozmnožila, povstávati v nejrůznějších orgánech ložiska, jež zcela z nitek plísně té sestávala. Tato plíseň pronikala tkáněmi a posléze je zničila. Učiníme-li však jiný pokus, na př. očkujeme-li králíka nepatrným množstvím lymfy (šťáva kolující v cévách lymfatických či mízních) odebrané daňku onemocnělému nakažlivou nemocí u daňků často epidemicky se vyskytující, a shledáme, že králík před uplynutím 24 hodin zhyne, jakkolivkrev daňkova obsahovala bakterie nemoc tu vyvolavší v minimalním toliko množství, musíme za to míti, že mechanickou[1]) hypothesou zde nevystačíme. Když ještě pak i ten pokus provedeme, že kapku krve z pošlého právě králíka vpravíme jinému, zdravému zvířeti do oběhu krevního, a vidíme-li i tohoto zmírati v několika hodinách, tu nutno si představiti, že jedná se určitě o nějaký jed. Tím dokonce nepopírám připustnost mechanické hypothésy; naopak! mám ji za připustnou i správnou pro jisté případy. Avšak nepokládám ji za správnou pro velké infekční nemoce, nejméně pro epidemické. Spíše zdá se mi, že jak jsem již r. 1845 byl přednesl, jedná se zde o řadu chemických změn v krvi (ichorrhaemie a septhaemie). Jest možno, že sama těla některých mikroorganismů jsou jedovatá, než máme proto ještě velmi málo důkazů. Zbývá tedy hlavně jen fermentativní či zymoticka theorie. Dle této vyráběl by mikrob z látek, jež sousedství svému ujímá, a jichž ku budování svého těla a ku svému množení potřebuje, látky nové, při čemž povstávala by jako odpadová látka či sekret — hmota chovající jisté jedovaté vlastnosti. Tak vyrábí plíseň námelová tak zvaný ergotin, tak kvasinky alkohol. Tyto odměšované jedy lze odděliti pochopitelně též od mikroorganismů, jež je vyrobily; jich účinnost není vázána na přítomnost plísní samých — jsou jedovaty samy o sobě.[2]) Představuji si, že na nějakém místě vstupu či vzniku do lidského organismu tvoří se ložisko mikrobů jako na př. u strnutí či tetanu, difterie, cholery,[3]) jež u velkém množství jed (enzym) vyměšují,

[1]) Mechanicky mohou bakterie účinkovati i tím způsobem, že, když se v některé tkáni na př. sliznici byly v ohromné míře pomnožily, mohou přispěti i ku mechanickému stlačení přívodných cév krevních a tím úmrť tkáně čili nekrosu způsobiti (jako ku př. u zánětu difteritického).

[2]) Tak na př. jedy vyrobené bacillem způsobujícím difterii neb i strnutí či tetanus vstříknuty do krve zvířete způsobují též typické celkové onemocnění difterií a tetanem.

[3]) U těchto 3 nemocí bakterie vyvolávající nemoci ty nelze v krvi dokázati. U tetanu na př. sedí bacilly tetanové v ráně, zde se množí a zde produkují jed, jenž sám se toliko do oběhu krevního dostává a krví až ku nervovým středům, míše a mozku přichází. Podobně děje se u difterie a cholery. U difterie sedí a rozmnožují se bacilly difterie jen ve sliznici hltanu resp. nosu neb hrtanu, a u cholery nalezneme kommabacilly cholerové jen v tenkém střevě.

jenž nejen tkáň sousední usmrcuje, nýbrž i v krev a lymfu přechází a život lidský ohrožuje, aniž by mikroby samy do krve se dostati musily — a aniž by vniknuvše tam měly pathogenický význam. Panumovi podařilo se ze hnijících tekutin isolovati novotvořený jed, i nemůže býti pochybnosti o tom, že t. zv. septikaemie či septhaemie (otrava krve produkty některých mikrobů pathogeních) nemůže vztahovati se snad na mechanické poruchy těly mikrobů vyvolané. Avšak podobně jako bakterie má i každá živočišná buňka schopnost bráti z okolí svého to, čeho ku svému vývoji potřebuje, i odměšuje právě zase tak látky, které mohou míti podobný účinek jako výměšek bakterií (fermentativní, enzymový). Pepsin ku př., nebo tripsin nebo ptyalin jsou fermenty vytvořené těly buněk jistých žláz v těle zvířecím a možno za to míti, že fermenty tyto ve příliš velkém množství jsouce vyrobeny, jevily by účinky otravné.«[1])

Jako dodatek k citátu Virchovovu stojž zde ještě, že dosud dělíme fermenty (totiž látky mající vlastnost štěpiti lučebně jiné látky nejedovaté v jedovaté) na fermenty organisované t. j. těla bakterií sama, a na fermenty neútvarné (enzymy) t. j. látky z těl bakterií (po případě i z buněk živočišných) vyměšované (Hlava — Obrzut). Produkty působení těchto fermentů jsou látky po výtce též jedovaté, a pro pathaloga důležitost mají hlavně fermenty těmi rozštěpené bílkoviny (albumosy a peptony). Tyto albumosy a peptony jsou albumosám a peptonům povstalým při pepsinovém trávení v žaludku velmi podobny, liší se však od nich svými jedovatými účinky a slují proto toxalbuminy.[2]) Tyto toxalbuminy hrají při nemocech infekčních důležitou roli a jsou vedle toxinů — (ptomainy a kadaveriny) — látek to zásaditých, tvořících se při dalším rozkladu bílkovitých látek — hlavními chemickými jedy při infekčních nemocech.

*

Jak si představujeme povstání infekce? Aby infekce nastala, nutno jest: 1. aby byla otevřená brána, kudy nakažlivina (conta-

---

[1]) Pepsin je ferment vyráběný žlazkami sliznice žaludeční a je nezbytný ku trávení bílkovin v žaludku; ptyalin je ferment vyráběný slinnými žlazami v dutině ústní se nalézajícími a obsažený ve slinách; účinek ptyalinu je proměna škrobových látek v cukr. Tripsin pak je výměšek pankreatu či mikteru, žlazy to příslušející ku zažívacímu ústrojí a je důležitým při trávení všech tří druhů pokrmu (bílkovin, uhlohydrátů či škrobových látek a tuků.)

[2]) Dle Buchnera nalézají se v řadě této určité látky bílkovité, neměnící se ani při vysoké teplotě a vyvolávající hlavně horečku — zvané proteiny bakteriel-

gium) do těla vniká, 2. pathogenita nakažliviny či potřebný stupeň jedovatosti (virulence), 3. potřebný počet jedinců bakterielných a 4. potřebný stupeň náchylnosti organismu k infekci.

1. Neporušenou koží a do jisté míry i neporušenou sliznicí se infekce mnohem řidčeji udává nežli vykazuje-li kůže neb sliznice oděrky nebo rány. Toto jsou tedy ony dvě cesty, kudy se infekce udáva, a kde nakažlivina do těla vstupuje: kůže a sliznice. (Sliznice jest blánka složená obyčejně jen z několika málo vrstev buněk t. zv. epithélových a vazivové tkáně podepithélové, a vystýlající většinu dutin tělesných, na př. dutiny zažívací, — tedy úst, hltanu, jícnu, žaludku, střeva — nebo dutin čili cest dýchacích — nosu, nosohltanu, trubice dýchací, bronchů i plic atd.). U většiny nakažlivých nemocí známe též určité místo vstupu kontagia. Tak na př. víme, že infekce tyfu střevního i cholery vzniká vniknutím nakažliviny hlavně pitnou vodou do zažívadel; víme dále též, že na př. infekce tuberkulosy plic nebo zánětu plic povstává vniknutím a silným rozmnožením příslušných bakterií do dychadel a t. d. Jest patrno, že, čím lépe jest nám známa nakažlivina i místo, kudy vstupuje do těla, tím snáze poměrně budeme se moci nákaze ubrániti. Vím-li na př., že nákaza malarická (střídavka) přenáší se bodnutím komárů neb moskytů, budu se moci nákaze v malarické krajině spíše vystříhati (aspoň poměrně), než ten, jenž o tom vědomosti nemá. Z toho též vysvítá důležitost popularisování nauky o nakažlivých nemocech — neboť znalost nepřítele jest pro nás důležitou zbraní v boji proti němu. Že vedle vody a vůbec potravy jest to hlavně vzduch, jenž infekci přenáší a umožňuje, jest faktum. Ve vzduchu — hlavně ve vzduchu měst — dokázáno množství choroboplodných (pathogenních) zárodků různých druhů. Všichni choroboplodné zárodky vdechujeme, leč ne všichni onemocníme. Od čeho jest to odvislo? Na otázku tuto, pokud možno, podrobněji bude odpověděno později, zde prozatím předešlu něco. Především je známo, že každý organismus má přirozený obranný apparát protiinfekční, o němž později šíře bude promluveno, a jenž působí tak, že zárodky bakterielné ničí se při samém vstupu do těla; dá se pak mysliti, že apparát tento vyvinut jest u různých individuí různě mohutně. Že při tom vedle individuality a stáří individua a jakosti apparátu tohoto hrají nejspíš ještě jiní méně dobře známí činitelové jistou úlohu, jest velice pravdě podobno. Jakého asi druhu tito vlivuplní činitelové jsou, jest nám málo známo. Byla na snadě myšlenka, že snad nastuzení je takovým momentem, při němž, poněvadž nastává překrvení břišních orgánů a sliznic všech traktů,

způsobuje toto následné aktivní či tepenné překrvení vhodnou výživnou půdu pro choroboplodné bakterie, jež mohou se pak v tom množství rozmnožiti, že vyvolají nemoc. Předpokládána též při tomto překrvení sliznic jistá proměna bakterií; mělo se totiž za to, že ony bakterie choroboplodné, s nimiž všude na sliznicích de norma se shledáváme a jež za obyčejných poměrů nemoc nevyvolávají jsouce ve stavu avirulence (nejedovatosti), následkem tohoto zvýšeného přítoku krve a výživy do sliznice stávají se virulentními. Leč přesvědčující pokusy Chodounského[1]) a j. ukázaly, že předpokládané metamorfosy bakterií nevirulentních ve virulentní následkem nastuzení neexistují a že nastuzení nemá valného vlivu na vznik a průběh nemoci. Než přes pokusy tyto neřídnou nikterak řady autorů, kteří vliv zachlazení pro vznik nemocí infekčních uznávají — z důvodů čistě spekulativních — exaktních důkazů však pro to nemají. Ruhemann[1]) na př. představuje si, že nastuzení jest skutečně jednou z příčin chorob, ovšem jen takovou, která sama o sobě nepůsobí, nýbrž teprve tehdy, když potká disponovaný organismus, a tato disposice spočívá dle něho na přítomnosti pathogenních bakterií; Ruhemann myslí, že nastuzení i sebe silnější nevzbudí žádnou nemoc, nejsou-li přítomny příslušné bakterie. Nověji Kisskalt[1]) uvažuje zase o věci takto: Následkem chladu (při zachlazení) zúží se kožní cévy kapillární, a krev stáhne se k orgánům břišním a ku sliznicím všech traktů. Následkem toho nastane aktivní (tepenné) překrvení sliznic. Při zvýšeném přítoku krve tepenné jest však dle vykonaných pokusů alkalita krve[1]) snížena oproti normálním poměrům, a tím dána možnost ku bujení choroboplodných zárodků, jichž všechny sliznice vykazují i za normálních poměrů hojnost. Tím prý se stává, že po předcházejícím zachlazení tak často pozorujeme zánět plic atd. Že nastuzení a nemoc vůbec (tedy ne určitě infekčního původu) v jistém vztahu příčinném k sobě stojí, jest jisto. Tak na př. vidí praktik denně, že nastydnutí u choulostivců skutečně disposičním faktorem — aspoň při zje-

[1]) Chodounský: Viz: Časopis českých lékařů. 1899. č. 23 a 24. — Sborník klinický, sv. 6. atd.

[1]) Ruhemann: Ob u. inwieferne gilt die Verkühlung als Krankheitsursache. 1898. (Citov. z práce Chodounského)

[1]) K. Kisskalt: Locale Disposition, Verkühlung u. Abhärtung. (Münch. mediz. Woch. 1900. Nro. 4.)

[0]) V krvi normální rozpuštěny jsou některé soli alkalií, jež někteří němečtí autoři mají za onu součásť, jež na bakterie ničivě působí a jež jest hlavním faktorem při zmíněném již přirozeném zařízení obranném. V žilách obsahuje krev těchto baktericidních látek více než v tepnách.

dnání různých katarrhů po případě ovšem jen překrvení sliznic nosních, střevních atd. — býti může. Jsou lidé, kteří potřebují jen několikrát bosi přejíti ráno nevytopený pokoj, aby si ulovili buď řádný průjem anebo aspoň rýmu. Že by ovšem katarrh takový, který dá se skoro libovolně reflektoricky [1]) vyvolati, byl nějakým infekčním onemocněním, nebude nikdo tvrditi — ale stavem normálním rozhodně není a není dosud dokázáno, že by takové katarrhy bez součinnosti bakterií vyvolány vůbec býti mohly. Podobně nemožno ženskému lékaři neviděti vliv nastuzení žen v době menstruační na vznik akutních katarrhů děložních (t. zv. zastydlé periody). V ohledu tom praví na př. A. Martin [2]) v učebnici ženských nemocí pojednávaje o příčinách katarrhů děložních: »Es ist unverkennbar, dass viele Frauen wohl meist in Folge wenig geeigneter Gewöhnung in früher Jugend gerade um diese Zeit (der Menstruation) sich besonders zu Erkältung disponirt zeigen« etc. Podobně přičítá Halpern (»Medycyna« č. 20. r. 1900) zachlazení i původ prudkého katarrhu měchýře močového s odměškem hlenohnisovým v jednom ze svých případů (jednalo se o 2leté děvče, jež sedělo v zimě delší dobu na trottoiru), neboť dle autora nebylo možno dle nákazu bakteriologického — jenž byl úplně negativní — a dle toho, že za 10 dnů nastalo úplné vyhojení, souditi na jinou příčinu.

Že by však vliv zachlazení při vzniku nemocí infekčních hrál nějakou roli, jak někteří autoři se domnívají, není dokonce absolutně dokázáno. Tak Eichhorst [3]) uvádí na př. nastuzení mezi hlavními příčinami cholery nostras. Mnozí badatelé (Keller, Ullmann, Sproder atd.) snažili se též dokázati, že mezi vznikem nemoci a poměry metereologickými jsou jisté vztahy, leč nepodařilo se jim věc objasniti.

2. Co týče se nakažliviny samé, předpokládáme u ní jistý stupeň jedovatosti či schopnosti nemoc vzbuditi (pathogenity). Nejsouť všecky druhy bakterií stejně člověku nebezpečnými. Jedny jsou člověku lhostejny (bakterie nepathogenní) nemohouce nemoc vzbuditi, jiné ohrožují naopak nebezpečností svou silně lidské zdraví i život, vyvolávajíce infekční onemocnění (bakterie pathogenní). Než nezáleží toliko na jednotlivých druzích bakterií, záleží i na kultuře čili jinými slovy na jedovatosti jedinců téhož rodu a druhu. Mimo to jest z bakteriologie známo, že potkáváme se mnohdy s dvěma odrů-

---

[1]) To jest podrážděním konečků citlivých nervů kožních chladem a sdělením tohoto podráždění středům vasomotorickým v prodloužené míše.

[2]) A. Martin: Pathologie u. Therapie der Frauenkrankh. 1893. Str. 162.

[3]) Eichhorst: Cholera nostras. (Real-Encyclop. Eulenburg's 1894. Sv. IV.)

dama téhož mikroba morphologicky i vegetativně stejným, z nichž jedna je pathogenní, druhá ne. Mluvíme pak o různých varietách nevědouce jiného výkladu. Tak jsou známy různé odrůdy streptokokků (hnisavé bakterie kuličkovité formy spojené v řetízky), dále různé odrůdy bacilla difterie, které přebývají v dutině ústní, nosní a i jinde u zdravého člověka a Sörensenem, Stoossem a Toddem[0]) popsán a nalezen bacillus difterie při jistém druhu endemické rýmy u dětí i u dospělých jakožto původce této rýmy. U příležitosti nálezů těchto a jiných ještě tvrdí Kassowitz,[1]) že bacillus difterie onemocnění difteritického nevyvolává, i vykazuje mu podřízený jen význam ve příčinosloví difterie. Podobně tvrdí Schanz,[2]) že i t. zv. bacillus pseudodifteriae Hofmann-Wellenhofův i bacillus nalezený jako domnělý vyvolavatel jistého onemocnění spojivky oční zvaného — xerosa spojivky — jsou pravým, jen jedovatosti své postrádajícím — nevirulentním bacillem difterie, a praví, že ho lze nalézti nejen v normálním vaku spojivkovém, ale i jinde, na př. na sliznici zdravé i nemocné úst, nosu, při různých lišejích kožních, při abscessech plicních atd. — zkrátka všude tam, kde je direktní souvislost se vzduchem, poněvadž ve vzduchu je ve velké míře obsažen.

V čem to záleží, že týž bacillus nevyvolává jednou žádné nemoci, po druhé vyvolává nakažlivou rýmu, a po třetí crouposní neb difteritické onemocnění sliznic různých stupňů, určitě nevíme. Jedná se tu patrně asi o změnu vnitřních vlastností takové bakterie při zachování z hruba zevní formy těla, způsobu množení, způsobu chování se na různých půdách výživných atd., i mohli bychom fakt ten uvésti snad v jakýs ovšem silně vzdálený vztah s opuštěnými ovšem již názory Naegeli-ho a Billrotha, kteří popírali vůbec stálost jednotlivých druhů bakterií poukazujíce k učení Darwinovu a myslili, že neexistují různé species bakterií, i nevěřili tedy, že určitá species vyvolati může určité onemocnění infekční. Z nejnovějších a novějších prací o hnisavém kokku zv. Stafylokokkus (Bumm, Heidenreich, Lingelsheim a j.[3]) vyplývá však, že aspoň tento druh bakterie jest do jisté míry schopen jisté změny formy, a tak se zdá, že přece něco pravdy mohlo by zůstati na pozorováních Naegeliho a Billrotha.

[1]) M. Kassowitz: Kritisches über Diphteriebacillen u. Heilserum (Wien. med. Woch. 1899. č. 38 a 49).

[2]) Schanz: Der sogen. Xerobacillus u. die ungift. Löfler'schen Bacillen. (Zeitschrift f. Hyg. 1899. Ref. z Č. č. 1.)

[3]) Lingelsheim: Aetiol. u. Therap. d Stafylokokkeninfection (Beitr. z. exper. Ther. Behring's 1900).

Že ovšem skutečně celé species bakterií mohou podléhati jistým velkým změnám ve virulenci (jedovatosti), tedy i v pathogenitě, jest dokázáno v laboratoři bakteriologův. Shledáno totiž, že za jistých okolností, na př. zvýšením nebo značným snížením teploty, účinkem světla, ozonu, přidáním různých chemických roztoků k výživným půdám, neb Pasteurovou passáží jistými druhy zvířat t. j. očkováním kultur nějaké virulentní bakterie ze zvířete jednoho rodu na zvíře jiného rodu ubývá virulence té kultury bakterielné, a naopak zase na př. kultivací za nepřístupu vzduchu neb passáží zase jinými druhy zvířat virulence přibývá. Tím způsobem můžeme si do jisté míry vysvětliti i různý účinek jedné a téže sorty bakterií při infekci. Podobně pochopíme dále, že bakterie jinak tělu zvířecímu neb lidskému indifferentní jako na př. bacillus coli communis zdržující se normálně v tlustém střevě člověka, může za jistých, nám dosud blíže neznámých okolností státi se pathogenním a vyvolati nemoc. Pozorování Hlavy,[1]) Gilberta a j. ukazují aspoň, že při onemocnění zvaném cholera nostras hraje bacillus coli communis ne-li prim, tož aspoň nikoliv zcela podřízenou úlohu, poněvadž se při onemocnění tom nalézá v abnormně velkém množství ve střevě.

Zajímavy jsou i následující nálezy: Angličan Miller[2]) dokázal bakterie vyvolávající vlákninový zánět plic (diplococcus pneumoniae Fränkel-Weichselbaumův) v dutině ústní zdravého člověka. Týž mikrob odkryt dále jako původce mnohého hnisavého zánětu středoušního Zaufalem[3]), Foou a Uffreduzzim[4]) jako původce epidemického, hnisavého zánětu mozkových a míšních blan. Týž mikrob nalezen dále i při ozaeně (druhu chronického katarrhu sliznice nosní vředovitého s následnou atrofií sliznice i skořep a provázeného smrdutým výměškem) a jinde.

Pro posouzení změny virulence jest zajímavým úkaz zvaný symbiosa a associace. Zjevy tyto spočívají v tom, že, žije-li několik různých druhů bakterií pospolu na téže výživné půdě (symbiosa), nabývá některý z nich buď větši nebo menší virulence nežli měl před tím žije sám. Tak pěstujeme-li na př. diplokokka zánětu plic na téže výživné půdě (na př. bouillonu) zároveň se stafylokokkem (kuličkovitá forma vyvolávající hnisání a přicházející ve

---

[1]) Hlava a Obrzut: Pathologická anatomie 1893 I. díl.

[2]) Miller: The human mouth as a focus of infection.· (Deut. Cosmos 1891. Cit. z Eulenburg. Real-Encycl. XV.).

[3]) Zaufal: Viz: Prag. mediz. Woch. 1889.

[4]) Foa a Uffreduzzi: Viz: Zeitsch. f. Hyg. 1888 IV.

hroznovitých skupinkách), zvýšíme jedovatost diplokokka. Mosny [1]) ukázal podobně, že i přítomnost jinak neškodného (nepathogenního) bacilla (bacillus prodigiosus) ve spolku s bacillem sněti třáskavé neb bacillem maligního oedemu zvyšuje jedovatost posledních dvou. Naopak jest zase dokázáno, že na př. bacillus prodigiosus zmenšuje účinek bacilla uhláku, a bacillus coli communis že snižuje účinek bacilla tyfu střevního — a tedy že působí antagonisticky (Pavlovský, Heidenreich.) [2]) Podobný antagonismus pozorovati možno i mezi rakovinou a streptokokky vyvolávajícími onemocnění zvané růže (erysipelas, Rothlauf), i známy jsou zajisté případy rakoviny, kde přistouplá náhodou k nemoci té infekce růží měla na nádor rakovinný vliv hojivý. (Zjevu tohoto chytli se, rozumí se samo sebou, klinikové jako tonoucí stébla a hleděli stižené ve vysoké míře rakovinou a tedy beztoho již ztracené — umělou inokulací nákazy růžovité přivésti k žádoucímu vyhojení — leč pokusy tyto bohužel se nezdařily. Antagonismus tento mezi rakovinou a růží zdál by se snad — aspoň ovšem silně vzdáleně — ukazovati na jistou možnost oprávněnosti theorie Adamkiewiczovy [3]) o parasitárnosti rakoviny.) Podobně však i jinde pozorován byl hojivý účinek nově přistouplé infekce růže k infekci prvotní jiného druhu a to při tuberkulose spojivky oční (Kuhnt, Zimmermann [4]).

Symbiosa neb associace (připojení více druhů k jednomu druhu bakterií) různých druhů má zvláštní důležitost u infekčních nemocí. Tak u difterie, spály atd. přidružením bakterií vyvolávajících pochody hnisavé (strepto- a stafylokokků) komplikují se těžce nemoci základní, jednak tím, že jedovatosti jednoho nebo druhého druhu bakterií obyčejně přibude, jednak pak i tím, že dvojí infekce jest rozhodně horší infekce jednoduché. Proč tak často se bakterie hnisavé připojují ku stávajícím již procesům infekčním jiným, vykládá se nejnověji tak, že infekce hnisavými kokky jest mnohem spíše možna v organismu zbaveném částečně immunity své již infekcí prvou (hlavně rozpadem krvinek při každé horečnaté nemoci pozorovaným).

---

[1]) Mosny: Association du pneumoc. avec le stafyloc. pyog. doré (La Sem. méd. 1895.)

[2]) Citov. z Hlava-Obrzutovy Pathol. anat. I. díl str. 84. 1893.

[3]) Dle stávajících učení složena je rakovinná tkáň z buněk epitheloidních povstalých bujením základní tkáně neb zbytků tkáně vývojové či embryonální. Adamkiewicz však tvrdí, že tyto buňky podobné epithelovým buňkám nejsou ničím jiným než parasity ze řady prvoků a to druh coccidií. Adamkiewicz: Die Untersuchungen über den Krebs etc. 1893.

[4]) Zimmermann: Zeitschr. f. Augenheilk. IV. 2. 1900.

3. Svrchu se pravilo, že ku vzniku infekce potřebí jest i jistého, určitého množství infekčního agens (nakažliviny). Nestačí obyčejně na př. vniknutí, řekněme 2 neb 5 jedinců bakterielných — třeba sebe virulentnějších, aby nemoc infekční se vyvolala. — Množství jich musí býti naopak mnohem větší, má-li infekce nastati, a to z důvodu existence zmíněného již obranného apparátu daného přírodou každému jednotlivému organismu. Bližší vysvětlení funkce tohoto zařízení podáno bude v odstavci následujícím.

4. Ku vzniku infekce zapotřebí jest konečně i jistého stupně náchylnosti organismu k infekci. Otázka náchylnosti organismu k infekci souvisí úzce s otázkou immunity, i bude úkolem následujících řádků krátce osvětliti společně tyto otázky. (Dokončení.)

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Smutné zjevy volební — Neúčast občanstva — Odpuzování dělnictva — Hledá se svornost. Nálezce prosí o navrácení strana mladočeská — Ubohé kandidatury — Konservatism politických útvarů zachraňuje ještě stranu svobodomyslnou — Budou-li mladočeši obstruovat, bude to proti jejich vůli — Radikálové mají býti nástrojem vlády — Politická práce české strany lidové — Český sněm — Přirážka k dani z líhu — Politika ovládá všechno konání, třeba bylo svou podstatou politice sebe vzdálenější.
Ze Slezska: Volby.
Jihoamerické spory pohraničné — Jazyková otázka — na Maltě — Vleklost krise čínské.

Volby jsou v Rakousku v plném proudu. V některých zemích počaly v polovici prosince již volby hlavní. Všude však se zahájily a již také provedly volby volitelů. V Čechách hnutí volební přineslo málo potěšlivých zjevů. Nápadná, až zarážející, byla neúčast občanstva při volbách. Místa, ve kterých se k volebnímu osudí nedostavil zhola nikdo, nebo ze řady oprávněných voličů 5—10, nebyla výjimečná. Mnoho na neúčasti občanstva jsou vinny rakouské řády volební, které nepřímým volením odnímají voličům bezprostřední vliv na vysílání zástupců do sborů zákonodárných a tím seslabují jejich zájem, a jež mimo to podělují voliče nestejným vlivem (dle kurií). Mnoho viny jistě spočívá také na neutěšených politických poměrech v říši. Lid prohlédá, že rakouský parlamentarism je pouze zdánlivý, který střídavě s § 14tým formálně udržuje ústavnost, fakticky však je pouhým pláštíkem absolutismu, z něhož se Rakousko dosud nevybavilo. Nejvíce však viny nese dosavadní běh české politiky. Po celých čtyřicet let ústavního života domácí česká politika přímo promýšleně vzbuzovala a pěstovala v lidu nechuť k životu veřejnému. Je-li pravdou, že »malý ten, kdo zná jen malý cíl,« je stejně pravdou a zejména v politice, že cíle našich snah musí býti úměrny našim silám. Největší a nejkrásnější cíl, není-li moci k jeho uskutečnění, je nicotný, a na škodu. Politika, má-li býti výsledná a má-li udržeti zájem lidu, musí míti stanovenu řadu cílů dosažitelných. Při tom ovšem mety konečné se zříkati nepotřebuje. Ale v Čechách od let šedesátých upínalo se všechno politické snažení jen k zaslíbené zemi státního práva. Pro práci v přítomnu nebylo smyslu. Jaký div potom, že lid po čtyřicetiletém bloudění politickou poušti když stále se nedočkává země zaslíbené a čeští Mojžíšové nedovedou mu ukázati ani znamení její blízkosti, reptá a — což horšího je — lhostejní. Lid po dosavadní neúspěšnosti vší činnosti politické ztrácí víru ve veřejnou práci.

Ale neúčast voličstva není jediný povážlivý zjev současných voleb. Mnohem horší je, že volby na novo budí trpkost v českém dělnictvu proti nedělnickým vrstvám národa. České obce, pokud jsou povolány k spolupůsobení při volbách, počínaly si způsobem strannickým, namnoze přímo protizákonným. Vždyť místy, jako na př. v Nuslích u Prahy musilo samo okresní hejtmanství volby volitelů pro zřejmá porušení zákona

zrušiti. Jinde — a to stalo se bohužel i v Praze — snažila se obec aspoň zneužíti svého zaměstnavatelského postavení, aby činila nátlak na svoje zřízence. Konečně v místech smíšených docházelo i k takovému smutnému zjevu, že Češi, než by volili Čecha sociálního demokrata, raději nešli k volbě a nechali projíti Němce. Ovšem dělnictvo odpovídalo stejně: místy uzavřela sociální demokracie kompromis s Němci proti kandidátům českým. Ale lze se tomu diviti? Bylo na českých národních stranách, aby se aspoň v místech zněmčených nebo smíšených shodly se sociální demokracií a tím aby zabránily vítězství německé. Dohoda byla by možná; vždyť sociální demokracie má v programu a skutky také osvědčuje snahu o národní spravedlnost. Již proto vlastně a bez smlouvání by měl býti Čechům, kde nemohou zvoliti svého, národního kandidáta, milejší sociální demokrat třeba Němec než Němec jiné barvy politické.

Neblahý postup proti kandidátům třídně organisovaného dělnictva vedou za ochotné pomoci všech ostatních národních stran Mladočeši. Ale je to také jediný tah, který se jim ve volební době podařil a daří. Jinak ani jejich toužená svornost se neosvědčila a to ve vlastních řadách národní strany svobodomyslné. Aspoň výkonný výbor mladočeský uznal za nutné již po dvakráte vyzývati svoje důvěrníky, aby nepracovali pro strany cizí. Ale proto ještě nejsou mladočeské naděje na vítězství seslabeny. Je jisto, že v lidu mladočeská strana pozbyla mnoho půdy. Ale výsledek toho jeví se jen na schůzích voličských, kde se Mladočeši ocitají v menšině, nebo které musejí pořádati při zavřených dveřích a za slabé účasti nemnohých věrných a vyvolených. Ve volbě samé však udrží si strana svobodomyslná ještě značnou převahu. Neboť každá strana, která jednou nabyla naprosté moci, uchová si svou moc ještě dlouho potom, když již pozbyla přízně v lidu. Působí k tomu různé svazky osobní a hospodářské, tak že zevní přechod ze strany ke straně se děje hodně pozvolna.

Strana svobodomyslná vyhlásila již své kandidátní listiny ve všech posledních třech kuriích. Mnoho zajímavého na nich není. Jsou prostě znakem toho, jak strana mladočeská upadá se stupně k stupni. Stačí jistě uvésti, že mezi mladočeskými ucházeči ve všeobecné třídě voličské je nejlepším kandidátem — pan Březnovský — známější a význačnější svobodomyslní poslanci, kteří před třemi roky kandidovali v páté kurii jako Adámek, Engl, Janda, letos na kandidátní listině se nevyskytli, buď, že vůbec o mandát se neucházejí (Adámek, Engl), nebo že se musili, aby se zabezpečili před propadnutím, uchýliti do kurií jiných (Janda do Kramářova okresu jičínských obcí venkovských). Jinak je ještě příznačno, že dr. Kramář musil opustiti svůj volební okres a uchýliti se do okresu nejkonservativnějšího, kde při všeobecné porážce Staročechů byl ještě zvolen staročeský kandidát, na Táborsko.

Volební kompromis s agrárníky, o nějž vyjednávali Mladočeši až do polovice doby volební, se rozbil. Na straně mladočeské nebylo opravdového úmyslu kompromis ujednati. Běželo jí jen o to, aby jednání o kompromis hodně protáhla a tím připravila agrárníky o čas k agitaci. A to se povedlo. Rolnický sjezd 8. a 9. prosince konal se již ve znamení přímo protimladočeském. Rolnictvo vymanilo se z mladočeského područí a to vážně a asi na vždy. Svědčí tomu, že nechce zůstati při slovech. Vyhlásilo bojkot Národním Listům a usneslo se zahájiti

jednání o vlastní denník agrární. Že i vnitrně se ponenáhlu vybavuje rolnictvo z mladočeštví, toho dokladem bylo na sjezdě volání po národnostním smíru a proti šovinismu národnímu, nepřímé přiznání páté kurie dělnictvu, zamítání dosavadních lichůtek, jimiž jednotlivé strany rolnictvo častovaly, a konečně i uznání, že hospodářská organisace zemědělská nesmí býti nijak pronikána činností politickou. Ovšem na ráz emancipaci z mladočešství očekávati nelze. Vždyť těsná souvislost s mladočešstvím, z jaké vychází agrární hnutí, je značena i osobně, tím že v čele protimladočeského selského hnutí se ocitají také selští poslanci — mladočeští. Politicky na sjezdě se ozvalo staré mladočešství převírou v zázračnost státního práva od něhož i rolníci si slibují obecnou úlevu.

Čím více se blíží vlastní výkon volební a po něm nové zasedání říšské rady, tím více se zase uvažuje o konečném rozhodnuti rakouské ústavní krise. Vše závisí na tom, bude-li obnovena obstrukce, jejíž následkem byl by absolutism. Mladočeši do obstrukce mnoho chuti nemají. Svědčí o tom všechno jejich postupování. Národní Listy 18. listopadu snažily se vzbuditi mínění, jakoby za činy směřující proti Čechům nebyla odpovědna celá vláda a zejména ne ministerský předseda dr. Koerber, nýbrž pouze dva ministři odborní, v jejichž resortech se změny Čechům nepříznivé udály, baron Spens Booden a dr. Böhm Bawerk. Ale nejen Národní Listy hodně slevily v posledním měsíci se svého radikalismu. I živlové, kteří v poslaneckém klubu mladočeském byli nejradikálnější, buď se přímo vyslovují proti státoprávnímu radikalismu a radí k umírněnosti, jako učinil pan dr. Fořt na voličských schůzích v Jílovém a v Sadské, nebo moudře a opatrně mlčí, jako činí nyní pan dr. E. Grégr a J. Sokol. Z podobných zjevů nutno soudit, že Mladočeši nebyli by nepřístupnými k vyjednávání s vládou, kdyby jen pan dr. Koerber měl sebe slabší vůli vážně vyjednávati. Ovšem musil by učiniti aspoň formálně nějaké ústupky českému poselstvu na říšské radě, jež by potom doma strana svobodomyslná mohla vydávati za vítězné trofeje. A nemusily by to asi býti ani ústupky věcné. Zprávy, které se stále trousí o parlamentní přeměně kabinetu, zdají se napovídati, že Mladočeši by se spokojili s ústupky povahy čistě osobní: snad s obětováním barona Spense a dra Böhm Bawerka, kteří by se stali beránky snímajícími hříchy celé vlády, a přenecháním některého odborného ministerstva Čechům. Ale vláda nemá chuti a snad vzhledem k Němcům také odvahy, aby učinila Mladočechům jakoukoli, sebe menší koncesi. Spoléhá příliš, že česká delegace bude na říšské radě úplně osamocena, a že sama uzná potom marnost svého obstrukčního konání a nastoupí cesty klidné oposice, v níž by dr. Koerber asi viděl Čechy raději než ve straně vládní. Docela bez podkladu protičeské plány vládní nejsou. Vždyť proti obstrukci se vyslovila i volební provolání stran, jež jsou české straně svobodomyslné nejbližší — klerikálních i liberálních Slovinců. Němci ke všemu snaží se obratně využíti protiobstrukční nálady slovinské. Ukazují neunavně na to, že alpské Němce a alpské Slovany víže více zájmů hospodářských než alpské a sudetské Slovany a demonstračním objektem je letošní investiční vládní předloha, která slibuje dráhy Slovincům příznivé. Že Poláci obstrukční Mladočechy by nepodporovali, je samozřejmo. Zbývá jen český velkostatek. A jeho věrnost lidovým českým poslancům? Nejlépe ji

vyznačuje, že i v současných říšských volbách vešli v jednání o kompromis s velkostatkem ústavověrným a to ne beze zdaru. Proto výpočet vlády zatlačiti beze všech ústupků české poslance z obstrukce do prosté oposice není špatný. Ale cestu k němu volí dr. Koerber nesprávnou. Ze všeho se zdá, že chce, aby z Čech přišli do říšského sněmu poslanci radikálnější — snad aby se vyhnul všemu vyjednávání o smírné opuštění obstrukční taktiky. Vždyť jinak nelze vysvětliti, proč vláda ponechala faktické provádění zrušení jazykových nařízení právě na dobu volební? Proč považovala čas voleb za nejvhodnější, aby provedla osobní Čechům nemilé změny na vrchních místech státní správy v Čechách (pensionování pana Jansy, presidenta vrchního zemského soudu v Praze)? Proč státní úřady zahajují zase od oposičních let 1891—1894 neobvyklou praxi stíhání pro politické přečiny? Vše to a podobné je přece jen voda na radikální mlýn?

Neutěšené zjevy současných voleb snaží se aspoň z části vyvážiti politickou nevolební akcí česká strana lidová. Její politický klub pořádal 27. listopadu veřejnou schůzi pro všeobecné rovné a přímé, tajné právo volební se zastoupením menšin. Jí měl býti dán popud k větší a úsilovnější činnosti o všeobecné právo hlasovací, jež je základním požadavkem skutečně lidového parlamentu. Zatím rozhozen byl v desíti tisících leták, který propaguje snahu o lidovou opravu volebních řádů a byla zahájena akce petiční. 6. prosince pořádal klub české strany lidové schůzi o českém hlášení při kontrolních shromážděních, která byla rozpuštěna. Tím bylo spůsobeno, že požadavek, aby »přehlídky záložníků nebyly řízeny vojenským delegátem a nebyly na půdě vojenské, pod vojenskou právomocí« musil býti zůstaven pouze propagaci tiskem, o níž se stará Čas. Využíti rozporu, který vznikl formálně z nacionálního důvodu mezi vojenskou správou a českým lidem, k probuzení snah o rozšíření občanské pravomoci naproti pravomoci vojenské, je jistě pokus o ústavní práci, který nezasluhuje usnutí.

12. prosince byl zahájen ke krátkému zasedání český sněm. Práce jej čeká dost a dost. Má v desíti dnech vyříditi rozpočet za rok 1900 a přijati rozpočtové provisorium na prvé měsíce 1901 a schváliti vládní předlohu o zemské přirážce k dani z lihu, kterou má býti aspoň částečně pomoženo zemským financím. Ale rozumí se, že ani při tom se sněm neobejde bez politických řečí a návrhů. Dr. Baxa chce zavésti v debatu sněmovní prohlášení arcivévody následníka, jímž se vzdal za své potomky nároků na trůn. Debata má míti význam státoprávní (ve skutečnosti nebude míti význam žádný) a Mladočeši, kteří jsou dnes ve vleku radikálním, jistě se nedají panem Baxou přetrumfnouti. Ale nelépe si počínají Němci, kteří se na př. stavějí proti přirážce k dani z lihu pro — její autonomistický ráz. Bez politiky se neobejde již žádný čin ať hospodářský ať kulturní a ať by byl sebe vzdálenější všech politických motivů.

*

Netřeba nám ze Slezska podávat ani zpráv, kde kdo kandiduje — Němci, ať si jsou té neb oné strany jsou vlivem Wolfovým a Schönererovým stejně nacionální; chtějí vlastně všichni totéž, jen že ne všichni se k tomu stejně

upřímně nebo neomaleně přiznávají. Nás zajímá hlavně politická činnost česko-polská, její naděje a výpočty. —

Na Opavsku měli jsme ve čtvrté kurii už jednou poslance víc než na polo našeho. Byl to baron Rollsberg, předseda Ústř. hosp. společnosti. Ten však letos kandidatury nepřijal a tak zůstane mandát Němcům, poněvadž našeho kandidáta narodního nebude volit nikdo z Němců. V páté kurii staví Čechové svého kandidáta — ovšem jen početního. Užší volby rozhodnou, komu dát hlasy. Naši lidé bohužel sotva se odhodlají volit kandidáta socialistického. Zdá se také, že křesťansko-sociální strana se chystá do boje — aspoň projekt příjezdu Luegrova do Opavy dává to tušiti. Při dobré kázni a organisaci volební práce mohou naše hlasy nabýti značné ceny. Na Těšínsku to letos dlouho vřelo. Jindy byla shoda hned hotova — letos nemohlo k ní dojít. Swieźy odstoupil, dle úmluvy měl býti volen od Poláku i Čechů kandidát český! Poláci se ze svazku vyzuli. Schůze národní rady slezské, (která se ustavila na schůzi v Přívoze dne 25. října — předseda Dr. Stratil, jednatel Dr. Dienelt) po dlouhém a napjatém debatování zvolila tři zástupce, aby vyjednávali s Poláky. Odpůrcové shody česko-polské, a zastanci vyjednávání s dělníky v V. kurii byli přehlasováni. Žádáno, aby zvolení zástupcové vyjednávali o zvolení jednoho Poláka a jednoho Čecha. Jmenován rada Hrubý (V.) a Dr. Michejda (IV.). Dána však možnost, aby byli zvoleni oba Poláci, zaručí-li se, že officiálně vystoupí proti šovinistům polským a že urovnají se věci sporné na Bohuminsku, Fryštátsku, Frýdecku — vůbec, kde překročiy už míru. Vyjednáno (3./11.), aby oba kandidáti byli »pro tentokrat« Poláci — Dr. Michejda (IV.) a rolník Stwiertnia (V.). Jsme zvědavi, co naši vyjednavatelé za to na Polácích vymohli. Budeme bedlivě kontrolovat jakého úspěchu docílili. Že tím vydána česká věc na Těšínsku velikému nebezpečí se strany Cingrovy — je jisto. Vyváží-li toto nebezpečí pochybné spojenectví a přátelství Poláků — je hodně nejisto. Nutno doznat, že překážkou jednání s dělnictvem je do značné míry rolnictvo samo. Je to jednak následkem poměrů hospodářských. Průmysl připravuje rolníka o nejlepší síly. Dělnictvo vydělá v továrnách mnohem více, je pojištěno pro stáří a to budí nevoli rolnictva, které si skutečně neví rady. Ostatně je rolnictvo zvláště proti socialistům přímo fanatisováno s mnoha stran a dělnictvo samo svým vystupováním spory často jen zvětšuje. Na některých místech však už nyní vidět změny k obapolnému prospěchu.

Konaly se a konají volby volitelů. — Při nich ztratili jsme Kateřinky u Opavy, kde za IV. kurii zvoleno volitely 11 Němců. Smutné znamení pro příští zemské volby, při nichž záleží na každém hlase; ztráta Kateřinek může nás zbavit obou zemských poslanců za Opavsko-Bílovecko. Z jiných obcí docházejí zprávy příznivé, z některých nade vše očekávání. (Svinov). Tyto dvě jmenované obce by měly býti cílem naší úsilovné práce — Kateřinky jako protiváha Opavy, Svinov pro svoji velikou budoucnost. Roste a poroste dále — přibývá továren, přibývá obyvatelstva. Továrny ovšem cizí, nám nepřátelské — ale lid náš. Dobrá organisace může lid uchránit před terrorismem. Ztráta těchto důležitých posic byla by pro českou věc ve Slezsku velikou pohromou. — Dle zpráv jaké docházejí z Polské Ostravy, jsme na nej-

lepší cestě — ke ztrátě tohoto města. Už dnes vytýká se liknavost — kdy volby jsou přede dveřmi — České zastupitelstvo prý nedělalo nic, aby se udrželo. Vliv cizího kapitálu ohromný, my tam nemáme žádného. *Gg.*

*

Evropské velmoci nemají od několika let ve svých pohraničných sporech s jihoamerickými republikami před rozhodčími soudy docela žádného štěstí. Již v loni Anglie docela pohořela se svým požadavkem na Yuruari, zlatonosnou a úrodnou východní končinu venezuelskou. Rozhodčí soud, jejž pod předsednictvím Martense, vynikajícího ruského professora práva mezinárodního, skládali dva soudcové angličtí a dva severoameričtí (za Venezuelu) ze sporných 130.000□ kilometrů přiznal Guyaně britské snad asi čtvrtinu.

Francouzům rozhodnutí soudu smírčího, jenž v hlavním městě jejich zasedal, se tehdy velmi líbilo. Sotva tušili, že za půldruhého roku sami budou podobným rozsudkem obšťastněni. Be sporu, jejž stát francouzský již po 187 let vedl s Portugalskem a napotom s Brasilií, o východní a jižní hranice francouzské Guyany, rozhodčí soudce, spolková rada švýcarská v Bernu, právě v těchto dnech dala skoro zcela za pravdu Brasilii Vláda pařížská požadovala původně celé pobřeží mořské až k ústí řeky Araguary a veškeré pozadí všech tří Guyan, tedy nejen vlastní, ale i hollandské a britské, o rozloze 400.000□ km. Ačkoliv později spokojiti se chtěla toliko s 260.000□ km., rozhodčí soud uznal řeku Oyapoc za totožnou s onou řekou Vincence Pinzona, která dle míru utrechtského z roku 1713 tvořiti má hranici mezi Francií a dědičkou Portugalska, Brasilií. Rozhodnutí dopadlo pro Francouze nanejvýš nepříznivě. Kdežto již roku 1856 Brasilie marně nabízela sama jim značnou část sporného území, rozhodčí soudce přikázal jim na jižním pozemí americké osady jejich celých 8000□ km.

*

Čtenářové Naší Doby jistě před nedávnem četli ve svém osobním žurnále něco o novém násilí, kterého se dopustil pan Chamberlain. Míním jeho nařízení, kterým se nakazuje, že na Maltě po patnácti letech dosavadní italská řeč úřední nahražena má být angličinou. Protesty vynikajících ostrovanů, zvláště volených členů zákonodárného sboru, pan Chamberlain odbyl velmi nedbale, ba přímo ironicky.

Zpráva ta vzbudila u nás, v klassické zemi jazykových sporů, zájem takřka přirozený. Nikde ale nečetli jsme — a to jest pro zběhlost novinářů našich v otázce pro ně skoro životní velice charakteristické — že Chamberlainův úkaz jest pouhou superposicí nespravedlností a že nahražuje prostě jednu křivdu druhou. Ještě od dob dávno zašlé vlády půlměsíce nad souostrovím obrovská většina jeho obyvatelstva mluví maltánsky, t. j. západními vlivy korrumpovaným nářečím jazyka arabského Jsou to vlastní Maltánci, ona species Židů na třetí, kteří z přelidněné vlasti rozšířili se po všech jižních březích Středozemního moře. Ve zbylém šestém dílu obyvatelstva, jenž italsky anebo anglicky mluví, měšťané z blízkého poloostrova přistěhovalí mají ovšem převahu. Majíce převážný vliv na volbu oné poloviny sboru zákonodárného, jež není jmenována vládou, dokázali před časem, že vlaština stala se výlučným jazykem úředním

na ostrovech. Však agitaci venkovského obyvatelstva, vedeného hlavně kněžstvem, podařilo se vymoci maltánské řeči v úředním jednání jakási práva.

Podrobnějších zpráv o jejich rozsahu nemohl jsem se nikde dopíditi a neumím rovněž pověděti, pokud dotčena byla nařízením ministra osadního.

*

Otázka čínská jest dle všeho dosud velice vzdálena svého rozuzlení. Ruské vojsko z největší části od Pekingu bylo odvoláno, z části dopraveno domů a z většiny soustředěno ve hranicích vlastní Mandžurie. Ta se docela jistě, ať již se věci na dálném východě jakýmkoliv způsobem vyvinou, stane dříve nebo později kořistí carskou. Japanský kabinet, jehož hlavou se před nedávnem stal markýz Hirobumi Ito, sleduje podobnou politiku a pomalu odvolává své pluky. Jednak asi z příčin finančních, ale jednak z důvodův ruskými s shodných, ale přec zcela jiné cíle sledujících. Markýz Ito, přední stoupenec politiky panmongolské a čínskojapanského spolku, dobře postřehl vzrůst mravního vlivu, jejž ministři carovi rozumnou politikou snaží se nabýti nad obrovskou říší. Proto pospíšil si následovati jejich příkladu.

K politice obou mocí přistupují ještě Amerika a (možná, že dost proti vůli své i) Anglie. Jedině Německo, Francie a Italie do nedávna s větší menší rozhodností trvaly na tom, aby přísná exekuce provedena byla na Číně. Vlivem ostatních mocností budou i ony bezpochyby donuceny, aby do poháru hořkého vína, určeného pro dvůr císařský, vlily hodně vody.

I německé listy byly nuceny uznati, že právě v čínské krisi diplomacie francouzská dobře obstála zkoušku. Pekingský vyslanec republiky větřil nebezpečí v době, kdy kollegové jeho ještě naprosto nechtěli připustiti, že by zde bylo vůbec něco, co by jim bránilo, by klidně dále hráli lawn-tennis. A zrovna tak francouzský ministr Delcassé nejpřesněji formuloval rozsah trestů, jež na Číně měly býti vykonány, a nejvíce radil k přísnosti a rozhodnosti.

Nechci nikterak rozsuzovati, zda všecko to, co pan Delcassé na Číňanech žádal, snáší se zcela s příkazy humanity. Ale politicky nemohly se evropské moci dopustiti neomluvitelnějšího než pochybení, když naproti Orientálům daly se na cestu ústupkův. Proměnou trestu smrti na princi Tuanovi, generálu Tung-fu-hsiangovi, a ostatních vůdcích boxerů v deportaci, mohlo býti ulomeny největší ostny oné kytice, kterou Delcassé podával císařskému dvoru. Ale teprve potom, až by mandarini všecky podmínky bez výhrady byli přijali a alespoň to, co ihned uskutečniti se mohlo, také provedli.

Jestliže diplomacie »Krajního západu« dobře rozpoznala, že v čínské krisi unum necessarium moci evropských jest rozhodnost, kollegyně její z »Nejzazšího východu« stejně určitě toho byla si vědoma, že nejlepším spojencem jejím jest jejich nesvornost. Hlavní plnomocník čínský, Li-hung-čang, byl sama nemoc, nehybnost a sklíčenost, dokud pan Delcassé v koncertu velmocí udávalo takt, ale jakmile zpozoroval postupující rozvrat, změnil se ve vtělenou čilost. S energií, kterou by člověk u starého pána, na smrt prý nemocného, nikdy nehledal, místokrál Li vyjednává

s vyslanci velmocí, odporuje, reklamuje a z kanceláře jeho přímo srší protesty všeho druhu.

Ztenčené vojsko spojenecké zatím podniká až k samé čínské zdi výpravy na »potrestání« boxerů. Při některých jedná se skutečně o odplatu za řadu hrozných ukrutností, které během léta povstalci na evropských vetřelcích byli spáchali. Ale někde se jedná také pouze o ukojení vojácké ctižádosti, anebo něčeho ještě horšího, chtivosti plenu, jakož prý vůbec uniformovaní představitelé naší civilisace z největší části osvědčili v Číně pramalou úctu k VII. přikázání.

Císařský dvůr, jenž původně dlel v městě Tai-yuen-fu v provincii Šan-si, unikl odsud dále na západ, do Si-ngan-fu, města někdy rovněž sídelního, ležícího v sousední provincii Šen-si. Zde kolísá císařovna-vdova a staročínská rada její mezi nadějí a skleslostí, vydávajíc edikty, které brzy nestydatým požadavkům bílých ďáblů hoví, a brzy obsahem svým nepřímo jim se vysmívají. Cizincům přející císař Kvang-si také, ač pomalu, vrůstá zase do dřívějšího panovnického postavení svého.

V poříčí obrovské řeky Jang-tse místokrálové Liu-kun-yi a Čan-či-tung dovedli doposud zachovati pořádek a tím prokázali vlasti své znamenitou službu.

J. M. P.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Zemská přirážka ke státní dani z lihu — Absolutism a státní finance — Bosenské dráhy a uherský kombinovaný tarif do Levanty — Průplavní agitace v Rakousku — Anketa o terminovém obchodě obilním — Bursovní ztráty pražských spekulantů — Nouze o uhlí, Opava, Vídeň, Praha.

Zemské sněmy sešly se ke včasnému vyřízení rozpočtů zemských a k projednání zákona o zavedení jednotné přirážky ke státní dani z kořalky. Výnosem této přirážky mají se sanovati neuspokojivé zemské finance, jimž málo prospěly nedostatečné kvoty zreformovaných daní přímých. Navržena jest přirážka 20 h z litru alkoholu, úhrnný výnos přirážky bude činiti asi 19·2 mil. K v Předlitavsku a bude se mezi jednotlivé země děliti dle skutečné spotřeby alkoholu v zemi. Na Čechy připadlo by asi 3·79 milionů K, na Moravu 3·18 mil. K, na Slezsko 1·07 mil. K, na Halič ovšem nejvíce (5·71 mil. K), na Dolní Rakousy 2·17 mil. K. Vláda naléhá, aby předloha byla rychle vyřízena, tak aby nová přirážka mohla vejíti v platnost již 1. lednem 1901.

Nehledíc k tomu, že specielně v Čechách ani tímto způsobem nebude trvale pomoženo zemským financím, kterým by nejlépe slušelo přikázati daně reální, máme v Rakousku daň z lihu — proti jiným povážlivějším daním spotřebním — nejnižší snad ze všech států evropských. V Německu vynáší daň z lihu na 1 obyvatele dvakrát více než u nás, v Belgii třikrát, ve Francii skoro čtyřikrát, v Anglii více než šestkrát; na hektolitr lihu připadá daně mimo Švýcarsko a Dánsko ve všech státech evropských značně více, v Anglii až pětkrát tolik co u nás, v Rusku a Švýcarsku těží vláda z lihu monopolem, jehož výsledky zejména ve Švýcarsku jsou neobyčejně příznivé.

*

Jako zhynul kdysi absolutismus na finanční úbytě, tak i bezparlamentní vládu posledních let donucuje finanční nedostatek pomýšleti na soužití s parlamentem, na povolené rozpočty a úvěry investiční. Poklad-

niční přebytky jsou vyčerpány podporami k úlevě nouze, náklady k upravení valuty, zejména obmezením dluhu salinkového; ano vláda pomáhá si k penězům, jichž potřebuje na nezbytné investice železniční, tím, že objednává lokomotivy a vozy pro státní dráhy místo hotového placení na splátky. Továrny ovšem s radostí vyhovují zakázkám státním; vláda jim zaručí ve smlouvě amortisaci a úroky a továrna, pokud potřebuje sama úvěru k provedení zakázky, snadno si jej u banky opatří. Tak tedy vlastně továrny prostředkují vládě úvěr, jehož tato sama použiti nemůže. Ale vláda potřebuje nejen lokomotiv a vagonův, nýbrž i hotových peněz. Mají-li býti v lednu neb únoru vydány nové 10korunové bankovky na místě stahovaných pětek, musí vláda za ně složiti u banky příslušný obnos ve zlatě. A tu jsou dobré nejenom malé stozlatové úspory, v jakých si libuje ministr financí, nýbrž i zálohy od jižní dráhy. Když stát koncem let padesátých prodal tratě, tvořící t. zv. jižní dráhu, zaplatila společnost jenom část kupní ceny hotově, kdežto většinu měla platiti později a má platiti částečně ještě dnes. Společnost ráda by nyní tyto roční kvoty, jimiž se dividenda akcií ovšem značně snižuje, vykoupila jednou pro vždy odbytným, o něž by se s vládou smluvila. Vláda nemůže sice změniti o své újmě smlouvu s jižní dráhou, přijala však prozatím na účet budoucího výkupného od společnosti zálohu 13 milionů korun. Že při tomto hospodaření pochodí daleko lépe než stát jeho kontrahenti, je pochopitelno.

*

Nové ujednání vlád rakouské a uherské stran bosenských drah nebylo veřejností přijato tak hladce, jak snad vláda rakouská očekávala. V Dalmacii nastalo silné protestní hnutí proti soustavnému zanedbávání této země, ve Vídni nebylo čelnějšího spolku, kde by nebylo bývalo diskuse o otázce drah bosenských, a časopisy vídeňské byly plny perných úsudků o našem poměru k Uhrám a k zemím zabraným, o hospodářském programu vládním, k vůli kterému měly ustati boje národnostní, a o skutečném hájení hospodářských interessů vládou atd.

A současně ohlašují obchodníci jinak vždy protežovaného Terstu nové stesky o úpadku cukerního vývozu rakouského do Levanty. Poněvadž uherskému vývozu nestačily ani levné tarify železniční do Rjeky ke konkurenci s cukrem rakouským — ze Rjeky jako z Terstu byly již vodní tarify stejné — uherská vláda povolila a smluvila s Lloydem jediný kombinovaný tarif, neobyčejně levný, pro železniční i vodní dopravu cukru do Levanty a sice po železnici do Budapešti, odtud po Dunaji do Galace a z Galace po parnících rakouského Lloydu — k tomu ještě Rakouskem plnými 7 miliony korun subvencovaného — do Levanty. My máme také subvencovanou paroplavební společnost dunajskou, jejíž smlouva o státní podporu má býti co nevidět provisorně prodloužena, Lloyd béře jenom od nás subvenci — proč také u nás nebyl by možný přímý tarif železniční a vodní, proč všechno, železnice, terstské kupectvo i Lloyd, přímo jako by závodily znechutiti našim cukrovarům terstský vývoz a naříkati pak současně na nevlastenectví cukrovarů vyvážejících po Labi a přes Hamburk?

*

Uherský projekt průplavu považského od Dunaje k Odře probudil u nás opětně agitační ruch kanálový, Dunajský spolek koná dne 13. pro-

since ve Vídni »Wasserstrassentag«, do Přerova svolán byl sjezd výrobních tříd a obecních zástupců z údolí řek Moravy a Bečvy k agitaci pro průplav dunajskooderský, rolnictvo polabské pokračuje ve schůzích pro splavnění a regulaci středního Labe. Nevíme, jak dopadnou resoluce sjezdu vídeňského — české kruhy sotva se ho budou účastnit, aby se ušlo rekriminacím na nečinnost parlamentu, která jediná překáží vládě atd. — ale průplav dunajskooderský Moravou není dnes již možný, nesetká-li se projekt průplavu považského s obtížemi nepřekonatelnými. Celkový náklad jeho činil by prý 101 mil. zlatých, průplavu moravského dle projektů asi 83 mil. zlatých — onen zaplatily by Uhry z největší části samy, na tento by nám pouze přispívaly. Ale průplavem Považským získají Uhry jak regulaci Váhu i pro lokální dopravu a melioraci, tak na Předlitavsku téměř nezávislou vodní dráhu pro spojení nejen Uher, ale i Balkánu a Levanty s Německem, Švédskem a Dánskem a pro budování nezávislosti politické, jsouce na třech stranách — Rjekou, Galacem, Štětínem — spojeny s mořem, t. j. se světem. A to již stojí za několik desítek milionů většího nákladu pro průplav Považský!

*

Vláda rakouská koná již po několik měsíců obrovskou anketu o terminovém obchodě obilním, položivši účastníkům řadu otázek o pojmu terminového obchodu s obilím, o jeho vývoji, účincích, zákazech nebo obmezeních, o reformě a jejích způsobech. Vláda vypracovala k anketě rozsáhlé tabulky a vysvětlivky, sebrala i jiné materialie o světové tržbě obilní a prohlásila při zahájení ankety, že nechce slyšeti omílání toho, co bylo o terminovém obchodě již tisíckráte řečeno a napsáno, nýbrž jen zužitkování výsledků šetření a porad jinde konaných pro naše poměry hospodářské. Toto očekávání vlády sotva dojde splnění a stejně nedojde ke shodě názorů o tom, je-li terminový obchod obilní příčinou klesání cen obilních, jak domnívají se agrárníci, či nikoliv, jak tvrdí obchodníci. Pozoruhodným byl malý počet expertů českých, ač Čechy jsou země velikého obchodu obilního a ač i česká věda národohospodářská čítá vynikající agrárníky.

Jenom v jednom bylo prý dle »Zeitu« docíleno jednohlasné shody naproti černovickému professoru universitnímu dru Adlerovi: v tom, že kdo vyhraje-li na burse, spokojeně zastrčí zisk, ale prohraje-li, uvádí právní námitku hry differenční, je darebákem. A to bylo také vždy naším stanoviskem, kdykoli v našich časopisech byly nářky nad »ubohými obětmi« bursy, »obětmi«, které věděly, že hrají odvážnou hru, a dokud vyhrávaly, dobře žily a tyly, ale prohravše chodily na trh se svými ranami.

*

V posledních měsících utrpěla Praha na burse ztráty, které odhadují se na mnoho milionů zlatých. Vypočítává se řada známých osob z českého života politického, obecního, hospodářského, které byly stiženy prohrami deseti a statisícovými. Ten stal se z pyšného majitele »domů« obratem ruky nájemníkem, onen zas uchyluje se zničen do soukromí z mnohovládného postavení veřejného. Dle Mattušova výroku v říjnové schůzi českého klubu ztraceno bylo v posledním roce na burse vídeňské na 250

milionů korun. Jde až závrať z číslic, jakými na obětech tohoto hrozného loupežení súčastněni jsou čeští lidé. Hrají čeští statkáři, úředníci, obchodníci, soukromníci; bankovní agentury vídeňské a pražské zaplavují naše lidi svými nabídkami písemními a ústními a kapitalista, obchodník, statkář, který vám neupíše akcii nebo podíl podniku, vynášejícího 8—10 procent, vrazí celou postrádatelnou hotovost do bursovní hry, v které hodlá vydělati sto, dvě stě a více procent. Ovšem kdo chce snadno a záhy své jmění zdvojnásobniti neb dokonce zdesateronásobniti, musí se i mnoho odvážiti; a tak »kupuji« se papíry v obnose, který mnohonásobně převyšuje celý hráčský vklad spekulantův, a když očekávání sklamalo, nestačí vklad ani k zaplacení differencí ceny kursovní. Hraje-li se tolik v národě, jehož zemědělství nijak nestojí na výši doby, jehož řemesla uvnitř klesají, jehož velkoprůmysl jest v zárodcích, je to zjev osudný, svědčící o nemalé hnilobě mravní. A maně se namítá otázka, není-li celý náš život hospodářský i politický založen na hazardu, nejsou-li ony desetimilionové ztráty bursovní jen jedním ze symptomů celého našeho vychování a jednání politického i hospodářského.

*

Nouze o uhlí, která po drahnou dobu existovala jen v spekulačních projevech obchodníků a v úzkostlivých myslích »přednostů domácností,« úplně pominula, průmyslový i domácí konsum jsou — za drahé peníze a druhdy jakoby jen z milosti — zásobeny a »Hlas Nár.« pravdivě připomíná, že snad ještě nikdy nebylo v Čechách nahromaděno tolik uhelného paliva jako dnes, a že vyvolávají se dnes uměle pověsti o nové chystané stávce uhlokopů, aby se nynější vysoké ceny mohly udržeti. I dělnictvo i konsumenti byli a jsou jen k tomu, aby dnes ti, zítra oni pomáhali plniti měšce uhelných velkokapitalistů. A v drobném obchodě byl konsument vůbec vydán v šanc obchodníkovi. V Opavě městská rada bez dlouhých řečí a komisí usnesla se zříditi městský sklad uhlí, z něhož bude se uhlí prodávati městskému obyvatelstvu za cenu svéstojných nákladů, a sice za hotové, za cenu vždy na měsíc platnou a veřejně vyhlášenou, nejméně půl a nejvýš 10 metrických centů na jedinou objednávku, i s dovozem do domu, který se děje dle pořadu objednávek. Co se stalo, a vlastně nestalo v Praze, je známo.

Vídeň spotřebuje prý ročně asi 13 milionů mctů. kamenného uhlí; poněvadž v posledních 3 letech bylo uhlí zdraženo o 10, 10 a 20—40 krejcarů na centě, zaplatilo obyvatelstvo za uhlí v těchto letech o 5·2—7·8 milionů zl. více, než před tím. Do pražských nádraží přiveze se ročně všeho uhlí asi 4·5 milionů mctů. Jakou úsporu obyvatelstvo znamenalo by, kdyby v Praze následovalo se příkladu daného Opavou a chystaného již i četnými družstvy průmyslnickými. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Rolnický sjezd v Praze. — Hospodářství a národnost. — České problémy národohospodářské.

Dne 8. a 9. prosince konal se za účasti asi 800 rolníků v Praze sjezd českého rolnictva, sjezd rokováním více politický, než hospodářský, třebas na něm bylo právem řečeno, že nejkrásnější politika rolníkova je, zachová-li statek pro sebe a své syny. Charakteristickým bylo, že referát

odborný o hospodářsko-družstevní organisaci byl zůstaven delegátu slezskému, podobně jako na sjezdu slovanského živnostnictva v Praze věcné referáty ponechány účastníkům moravským. V resoluci o hospodářské družstevní organisaci žádal sjezd: zemské svazy hospodářských společenstev pro veškerá družstva prodejná, nákupní i úvěrní pod jednotným vedením. Tyto zemské svazy spojtež se v jeden ústřední svaz pro všechny země koruny České, ze správy a vedení tohoto ruchu hospodářsko-družstevního budiž veškerá politika vyloučena, předsednictvo sdružené se zmocňuje, by svolalo zvláštní pracovní komité z předáků hospodářských společenstev a odborníků ku práci se hlásících a k ní povolaných. V učebnou osnovu středních a vyšších škol hospodářských pojaty buďtež theorie i praxe družstevní, aby této organisaci dostalo se pro příště zdatných správců a pracovníků. Od státu žádá se ustanovení zvláštního fondu pro skytání bezúročných, neb nízko úročitelných půjček na podporu ruchu družstevního. Družstvům hospodářským buďtež daně sleveny nebo sníženy, lihový kontingent budiž spravedlivě rozdělen mezi lihovary hospodářské, zejména družstevní.

Od této resoluce daleko se liší resoluce pocházející z agitačně agrárních kruhů českých s všeobecnými frásemi a bez určitých konkrétních požadavků. Sjezd v ní prohlašuje, že považuje pevnou, pronikavou stavovskou organisaci, všechny příslušníky stavu ve všech krajích koruny objímající, za nejjistější základ i prostředek k ochraně práv a těžce ohroženého postavení rolnictva, neboť jest přesvědčen, že jen vlastní silou bude potom možno vymoci si vyplnění svých oprávněných požadavků národních, stavovských i hospodářských a že jen mohutnou organisací dostane se mu sesílení uvnitř i na venek. Dále prohlašuje sjezd, že trojjediné toto království svatováclavské i celé mocnářství rakousko-uherské je státem zemědělským a zemědělskou že býti také musí tohoto státu obchodní a celní politika, že připojuje se zásadně k projevům zemědělských korporací rakouských, ve kterých vysloven byl požadavek, aby při nastávající úpravě zahraničních poměrů obchodních a celních dbáno bylo co nejpečlivěji zájmu domácího zemědělství, zejména zájmů vývozních. Konečně přál si sjezd, aby stát provozoval nejpřísnější dozor nad vyděračstvím velkokapitalismu v podobě kartelů a burs.

Viděti z této resoluce, že výborné studie Fiedlerovy i neunavná jeho poučovatelská činnost v zemědělské radě a jinde o povaze zemědělského exportu odrazily se od vůdců agrárních beze stopy, právě tak, jako nedotkla se jich pranic skutečnost, že co platí v naší monarchii o Uhrách, platí méně již o Předlitavsku, jako celku, a dokonce již ne o Čechách, Slezsku a Moravě — totiž zemědělský ráz země. A kam pro Bůh vyvážeti, nejde-li právě o ječmen, slad, dříví — do Německa, kam dováží Rusko, Amerika, do Švýcar, které u nás okupovalo Uhersko, či do Italie, Balkánu, nebo do Ruska?! My, kteří jsme právě v našich zemích pasivní a zaplavováni pšenicí a moukou uherskou?

*

Prof. Bráf přednášel 18. listopadu 1900 v Českém klubu o »českých problémech národohospodářských«, t. j. o těch potřebách, které vznikají ze zvláštního vývoje, ze zvláštnosti českých nedostatků a českých cílů národo-

hospodářských. Dle prof. Bráfa neschází nám ani tak podnikavosti, jako spíše hospodářského milieu, prostředí, v němž by vznikaly talenty podnikatelské. Pokládá heslo »svůj k svému« podobně ochrannému clu za dočasnou cenu za pokrok, kterou mají nésti především lépe postavené třídy v národě, obce a korporace, a doporučuje na druhé straně zřízení jakési akademie, která by měla v evidenci technické talenty, poskytovala jim prostředky k cestám do středisk zahraničního velkoprůmyslu, kde by ssáli do sebe samostatného ducha podnikatelského. Proti oběma těmto prostředkům našeho povznesení hospodářského nelze činiti námítek ani se stanoviska všeobecné politiky národohospodářské ani míru národnostního. Cílem naším musí býti, abychom dovedli uživiti všechny své příslušníky, naše národní menšiny, vznikající odlidňováním našeho venkova a stěhováním se českého dělnictva do průmyslových a hornických obvodů německočeských, jsou jen svědectvím naší hospodářské slabosti.

Přednáška vzbudila diskussi, u nás v hospodářských otázkách věru neobvyklou. Národně ochranářská její tendence byla sice velikou většinou schvalována, avšak kladen důraz i na vzájemné povinnosti českých výrobců a obchodníků — povinnosti, jichž ostatně stoupenci hesla »svůj k svému« nikdy nepopírali — naznačováno, že v hospodářských jednáních rozhoduje konečně vždy, abychom tak řekli, kapsa a polemisováno někde i s názorem o národnostních menšinách našich. Někde ukazováno i na domnělé nebo skutečné fiasko všech těchto snah, které se hlásají, ale neplní, a naznačováno, že by bylo lépe, kdyby se toto heslo ani neprohlašovalo, protože ho ani prováděti nelze.

Otázku oprávněnosti a praktické provednosti tohoto hesla lze uvésti na zásadní otázku, řídí-li se člověk při svém jednání výhradně nebo v první řadě motivy a úvahami hospodářskými. Zajisté nikoliv. Nemluvíme ani o ryzím altruismu — kde přinášíme ochotně hospodářské oběti ve vyšším zájmu lidském, národním, třídním, ano i jen strannickém, nečekajíce za ně náhrady; na př. platíme na časopis, s jehož směrem třeba ani nesouhlasíme, jehož nečteme ani nepotřebujeme, na spolek, jehož činnosti se neúčastníme, který je nám nesympatický nebo dokonce komický. Ale ani v t. zv. hospodářských jednáních nelze mluviti o tom, že by člověk řídil se zásadou hospodárnosti, t. j. snahou dosíci co nejlepšího úkoje svých potřeb obětmi co nejmenšími, čili prostě řečeno, zásadou soukromého prospěchu, zištnosti. Vedle tohoto motivu působí daleko větší měrou, než se předpokládá, motivy jiné, společenský mrav, zvyk, známost, předsudky, i pouhé pohodlí atd. Proč by vedle těchto motivů neměl býti účinným i motiv národnostní, proč by měl býti méně šlechetným a morálním účel povznésti hospodářství národa ethnografického, celními šraňky neohraničeného, než vypěstění vlastního průmyslu v národech politických, ve státech uzavřených? Je dobrovolné »ochranné clo«, dobrovolná národní přirážka k účelu hospodářské emancipace jen proto méně oprávněna, že jí nelze vynutiti řadou pohraničních celnic s ručnicemi a trestními paragrafy? Objednává-li kdo z lokálního interesu nebo z lokální solidarity u místního obchodníka a živnostníka, co by snad levněji a lépe obdržel ve větším městě, pokládá se za zcela správno, a celkové národnostní semknutí hospodářské bylo by zavržení hodno? U nás není nikomu s podivením, že usadí-li se ve městě německý nebo židovský lékař nebo advokát, přejde k němu ihned veškerá

klientela německá nebo židovská, neptajíc se, bude-li nový soukmenovec lepší či lacinější než dosavadní lékař či advokát český, nejdemokratičtější listy neváhají vybízeti své stoupence, aby chodili jen do hostinců, kde jejich orgán jest vyložen, aby při nákupu odvolávali se na inserty v něm uveřejněné, aby nakupovali jen u firem v něm inserujících, ač ovšem absolutní výhodnost těchto nákupních pramenů nikterak nemohou garantovati — a ma se jen našim novým podnikatelům klásti v cestu podmínka okamžité i hospodářské převahy (lepšího nebo lacinějšího výrobku) nad dosavadními dodavateli jinonárodními? A pak u nás — právem bylo to vytknuto — ani tento neřekněme ani »hospodářský zápas«, nýbrž jen vědomý směr obecenstva k hospodářské emancipaci nenabyl a nenabude bohudíky těch brutálních forem, k jakým sáhli naši krajané — ne na odvetu hesla »svůjsvéjáckého«, ale spontánně a dříve — vypovídáním českých nájemníků, vypuzováním českých řemeslníků z bytů, »očisťováním« měst od českých služek a tovaryšů atd.

Je také namnoze — ovšem nikoli vesměs — jen předsudkem, že by české zboží bylo horší nebo dražší než výrobky jinonárodní. Jsou velké závody české, které vyrovnaly se hned od počátku kvalitou a lácí podnikům nečeským — a přece mohly se zpočátku naproti těmto dávno zavedeným, s nákladnou reklamou pracujícím závodům udržeti jen pomocí apelu národnostního, který nebyl jim nic více než vyzváním k obecenstvu, aby aspoň přišlo, prozkoumalo a ceteris paribus přidalo se k podniku v rukou soukmenovce jsoucímu, aby prostě neřídilo se vesměs předsudkem, že lze vždy výhodněji nakoupiti u cizince než u našince. Či má býti přípustna reklama sebe křiklavější a podvodnější, jenom ne označení podniku jakožto českého, smím se dovolávati pozornosti obecenstva lživě jakožto »nejlevnější pramen«, »jediná příležitost k výhodnému nákupu«, jenom ne tím, že hlásím svůj podnik jako část celého jmění národního, o jehož povznesení pracujeme?

Chyba byla v tom, že kdo chtěl »podporovati« české podniky, chtěl zároveň nabyti též výhod materielních. Chtěl právě u našince laciněji koupiti a dráže prodati než u cizího a popřál mu výdělek raději než našinci. Ještě dnes tisíckrát denně opakuje náš venkovan u našince: »to jsem nemusel choditi k vám — tolik bych byl dal (nebo dostal) u X. také!« Nebylo by naopak slušno trochu shovívavosti a lásky k našinci? Stát dlouho ponechává ochranná cla, a my chceme, aby naše nové podniky byly ihned lepší a lacinější než staré cizí? Ovšem také silně hřešili a hřeší naši řemeslníci a maloobchodníci — naše nové velké závody jsou i co do jakosti a cen výrobků zpravidla úplně schopny soutěže s velkozávody cizími — ale máme jim vytýkati mrvu v jejich oku, zříme-li, jak pod ochranou vládních cel vykořisťují pro sebe domácí konsum monopolickými cenami velkoprůmysly kartelované? Jak bezmocné skřípění zubů po léta způsoboval rakouský kartel železářský? Připouštíme, že se ho zneužívá, ale není snad dobré myšlénky, ani dobré věci, aby se nenašli lidé, kteří jí na osobní svůj prospěch využívají.

Kupuje-li prý dále choť Dra Herolda šaty od židovských obchodníků pošle pak na antisemitskou schůzi písemný projev sympatie, neplyne z toho pro vnitřní oprávněnost národní hospodářské solidarity právě tak nic, jako pro heslo »české dítě do české školy« z toho, že mladočeské kapacity

posílají děvčata do klášterních pensionátů německých, anebo jako když strana, ohánějící se svobodomyslností, persekvuje v zemském výboru úředníky pro odchylné politické přesvědčení, a kupují-li naše spanilomyslné slečinky několikastozlatové obleky od vídeňských a bližších nečeských firem, aby v nich prodávaly na matičném nebo jiném národním bazaru kytičky nebo pentličky, je to právě dokladem, jak jednostranně a hloupě chápou se u nás naše problémy národnostní. Nedostatek vzdělání, opravdovosti nebo veřejné mravnosti nemůže však býti důvodem proti principům jinak oprávněným!

A při tom nechceme ani ukazovati znova do omrzení na celá století politiky merkantilistické všech států kulturních, na nejnovější příklady Uher, Ruska, balkánských zemí, na Němce v říši a u nás, na vzornou hospodářskou a třídní družnost dělnictva, na hospodářskou, politickou i kmenovou solidaritu židovstva, na obrovskou řadu analogií u všech národů a za všech dob! Jen z posledních měsíců vytkneme jen německé clo na pivo, uherské zákony a výnosy vládní o dodávkách pro veřejné ústavy, volání našich průmyslníků o zaručení tuzemských dodávek domácím velkoprůmyslníkům, poplach ve Vídni, že některé obecní práce měly býti zadány třebas daleko levnějším strojírnám českým (třebas německo-českým) atd.

Právem tudíž i hospodářský program české strany lidové prohlašuje za snahu strany hned na počátku zejména »co největší vymanění (našeho národa) z hospodářské odvislosti od živlů nepřátelských« tak abychom — jak v debatě bylo řečeno — »sami zaměstnávati mohli všechny své příslušníky a opatřovati co možná všechny své potřeby«. Realism byl však již daleko dříve vřelým stoupencem hospodářské emancipace našeho národa. Již když jubilejní výstava v roce 1891 svým všestranným úspěchem povzbuzovala k osvěžení naší hospodářské a zejm. průmyslové a obchodní podnikavosti, »Čas« ve výstavních rozhledech« r. 1891 trpce želel naší národní hospodářské nedostatečnosti a doporučoval vřele »hospodářský patriotismus«. »Kamkoli jsme se obrátili po výstavě, jeden citelný nedostatek zel na nás ze všeho toho krásného zboží V Čechách vyrábí se na př. plyš a aksamit v okolí Hlinska, Divišova a Soběslavi — dělníci živí se nuzně z výroby, ale za to bohatě těží z toho obchodník. Naše zemědělství jest bohudík v rukou českého rolnictva, ale obchod s obilím už v českých rukou není. Totéž viděti v jiných velkých oborech. Naši strojníci, inženýři a chemikové jsou rozhodně znamenití, jich pověst sahá daleko za hranice, mnozí z nich pracují s velikým zdarem v daleké cizině, ale firmy Ringhoffer, Škoda, Česká montanní společnost, Daňkovka — jsou ty české? Nejsou-li některé z nich zrovna v řadě našich zarytých nepřátel, však jistě nemají na našem národním pokroku žádného zájmu a často jdou ruku v ruce s našimi odpůrci. Na česko-moravském pohoří a na českém jihu, v těchto dvou zanedbaných krajinách země české je nouze a nasledkem toho laciná práce. Kdo toho dovedl využitkovati? Snad my tam zakládáme továrny? Nikoli, židovské firmy vídeňské zřizují si tam filiálky a vyssávají tak mozoly tamějšího pracovného lidu.«

Na výstavě poznávali jsme prý »zející obludu« nepodnikavosti způsobené hlavně tím, že neumíme těžiti kapitálem a že nám schází nejdůležitější a nejpotřebnější vzdělání, totiž obchodní.

»Ale ani to vše nestačí ještě vysvětliti naši podřízenost v oboru podnikání průmyslového, vysvětliti, proč jsme výteční pracovníci, ale špatní podnikatelé a ještě neobratnější obchodníci; při vší své intelligenci a dovednosti se dáváme — jedním slovem řečeno — vykořisťovati. V té příčině stačí jen prohlédnouti si pavillon záloženský a Živnostenské banky. Tento pavilon je krásně zřízen, velmi pěkně znázorněno tam naše úvěrní hospodářství, ale na takovou vysoce pokročilou zemi jsou ty úvěrní operace, které tam jsou vykázány, náramně, až k pláči chudičky. Což není u nás velkých úvěrních ústavů? Arci že ano, ale jsou německé nebo židovské. Velké banky české: »Česká banka Union«, »Česká spořitelna«, »Filiálka rakousko-uherské banky«, »Česká eskomptní banka«. Filialka »Cretitanstalt für Handel u. Gewerbe« atd. jsou vesměs v rukou našich nejzuřivějších nepřátel. Těch peněz, které na nás ústavy tyto vydělávají, používá se proti nám. Což jména jako Forchheimer, Schmeykal atd., známá v bankovním světě pražském, nejsou snad známa také čtenářům politických časopisů?« A zatím u našich lidí, i kde podnikavosti skutečně se nenedostávalo, byla nedostatkem kapitálu zničena.

Přistupuje pak k našemu živnostnictvu a řemeslnictvu připomíná »Čas« dále, že je »třeba, aby výstava stala se východištěm hospodářského vlastenectví. Máme v tomto směru i vydatné vzory. Maďaři v letech už třicátých emancipovali se od cizího obchodu. Šlechta kráčela v čele měšťanstva, jež odvrátilo se od Paříže a Vídně a podporovalo své živnostníky, obchodníky a své dělníky. Toť přece začátek veškeré obchodní organisace, abychom nejdříve do svých rukou dostali trh domácí. Český průmyslník i živnostník a obchodník musí nám státi blíže nežli cizinec. V tom spočívat, musí silný hospodářský zisk naší výstavy, aby obecenstvo obracelo zraky své domů. Kruhy hospodářské, průmyslnické a živnostnické provedly už svou tichou práci na výstavě, avšak hlavní hospodářský činitel, obecenstvo, nekoná ještě svou povinnost. Obecenstvo musí sobě toho býti vědomo, že české podniky má podporovati. Mají-li podniky všeho druhu dostati se do rukou českých, obecenstvo musí české výrobky hledati a za stejných podmínek všude českým dávati přednost před výrobky cizími. Peníze dané do rukou našich národních odpůrců udržují nás v závislosti. Tam hyneme i politicky, kde jsme v hospodářském podruží. Toto napomenutí několikráte důrazně pronesl inženýr pan Richard Jahn na výstavišti samém, jmenovitě 14. září krásně promluvil o národohospodářském patriotismu pravě: ‚I u nás nastoupiti musí konečně ve všech kruzích také ten praktický národohospodářský patriotism, který s hrdostí odmítá vše, co cizí, který dříve, nežli kupuje, se ptá, odkud pochází ten výrobek. Stateční naši obchodníci musejí se zříci zastupování cizích firem a musejí věnovati veškeré síly své k podpoře a povznesení domácí práce a výroby a řádné organisaci komerciální. To jsou úkoly, kterým věnovati musíme nejlepší síly své všichni — konsumenti i producenti!‘«

Ovšem není ještě úplné jasnosti v tomto názoru: na jedné straně uvedení příkladu maďarského a pochvala Jahnova hrdého odmítání všeho cizího produktu, na druhé požadavek stejných podmínek bez úvahy o tom, že na př. u nových průmyslových oborů a podniků nově zakládaných nelze ani vesměs žádati ihned výrobky stejně levné a dokonalé jako u starých konkurentů — vždyť s těmito obtížemi počátků počítá i stát svou

politikou celní a průmyslovou -- že dále ve skutečnosti při nákoupi nejlepších pramenů ani neznáme nebo že se o výhodnosti jich snadno můžeme mýliti a že tudíž jde často vlastně o vyvrácení předsudku proti naší výrobě a našemu obchodu zakořeněného a nyní asi právě tak oprávněného, jako když v jistých kavárnách a obchodech lidé s lepším kabátem bývají pořád ještě od sklepníků a příručích oslovováni po německu.

Je to antisemitism, je to národnostní šovinism? Zajisté nikoli. Je to přirozená, oprávněná i morální snaha po hospodářském povznesení národa jakožto prostředku k povznesení kulturnímu a politickému, snaha, kterou praktikovaly a dle možnosti i nyní provádějí všechny státy a která u národa celními hranicemi naproti jiným národům uvnitř říše nechráněného je tím nesnadnější, ale také tím mravnější, že její uskutečnění může se opírati ne o zákon a jeho vykonavatele, ne o celní strážníky a tresty, nýbrž toliko o činitele a vlastnosti mravní, o vědomí povinností, jaké máme k hospodářskému životu národa stejně jako k literárnímu a politickému. A pak: smí výrobci nebo obchodníku na př. německému u nás povstati třebas deset konkurentů německých nebo francouzských atd. a jenom ne český? V našich podnicích je konečně umístěna i dost značná část kapitálu českožidovského.

Nechceme nikterak předbíhati dalšímu prohloubení a specialisování hospodářského programu strany, ale je-li hospodářství jen částí celkového života národního, platí snad pro ně Havlíčkovo »já pán, ty pán« stejně jako v otázkách jazykových, narodně politických, školských atd., a »svůj k svému« bylo by jen hospodářskou aplikací a důsledkem toho, co přijato v program jazykový a politický.

Je zakrýváním pravé podstaty věci nazývati šmahem heslo »svůj k svému« antisemitským. Nutnost podporovati »odběratelskou ochotou«, jak to profesor Bráf napsal, průmysl a obchod svého národa i s vlastními obětmi, pokud jsou nezbytny a snesitelny, je přesvědčením lidí, kteří k antisemitismu, klerikalismu a jiným zde namnoze jen strašákům jistě mají právě tak daleko, jako upřímní Čechové k planému vlastenčení na státoprávních táborech. Nikdo rozumný se také neklame, že národohospodářské povznesení je dílem ne okamžitého nadšení, ale dlouhé výchovy obchodnické, technické a morální, že nelze nám »dobyti« ani německého průmyslu ani obchodu, nýbrž že nám jíti může jen o to, abychom napjetím všech sil kapitálových, technických i kupeckých domáhali se většího podílu na velkoprůmyslové i obchodní činnosti v Čechách i v Rakousku.

Nikdo rozumný nezneuznává také vady přečetných našich živnostníků a obchodníků a bude je co nejpřísněji kárati — ale nejen kárati, ne pro ně zatracovati, nýbrž i napomahati k jich odstraňování. Ale ten válečný pokřik, ono »Kampfunternehmen«, metané v tvář každém novému podniku, který se prohlásí za český, třebas by na »odběratelskou ochotu« ani nereflektoval, kažné nové české továrně, která povstane naproti deseti a stům německým, silně upomíná na ony historické alarmy, které ze zemí »mateřských« začaly se ihned ozývati vždycky, jakmile nevděčné kolonie — jakými byly skoro u nás na př. dlouho Uhry — nechtěly býti průmyslu a obchodu zemí domácích již jen helotskými dodavateli levných potravin, surovin a sil pracovních, nýbrž chtěly žíti také vlastním celým životem hospodářským.

Ještě o dvou výtkách odpůrců se zmíníme. Leckteří obchodníci prý na český odbyt apelují, ale sami od nečeských dodavatelů kupují. Avšak na zboží utkvívají zisky při každém přechodu jeho od výrobce suroviny až na detailistu, který je dodá konsumentovi: v ceně zboží platí konsument nejen výrobní jeho náklady, nýbrž i zisky dodavatele suroviny a pomocných látek, výrobce, dopravovatele, velkoobchodníka, detailisty. Čím blíže ke konsumentovi, tím větší bývají (relativně) tyto zisky, a hospodářství národa získá i tím, když alespoň poslední tento zisk zůstane mezi jeho příslušníky, než je-li národ naprosto jen konsumentem, passivem naproti celému tomuto koloběhu hospodářskému. Kde jsou čeští výrobci a velkoobchodníci, má zajisté i detailista povinnost hleděti k nim, obchod a výroba musí býti tak disciplinovany jako spotřebitelstvo, ale tento velkoobchod a velkoprůmysl nemohl vzejíti ani se udržeti, dokud neopíral se o síť českých maloobchodů.

Dále jest prý z tohoto hospodářského povznesení, jaké má za účel heslo »svůj k svému«, vyloučeno dělnictvo, největší část národa, které dle toho také na toto heslo bude pohlížeti. Avšak v samém denníku dělnickém bylo kdysi dokazováno, že povznesení našeho průmyslu i dělnictvu bude na prospěch, a je to docela zřejmo. Ubylo by nezaměstnanosti a vystěhovalectví (Čechy jižní a východní!) a mzdy snáze by se zvýšily. A potom, právě dělnictvo dovede své osobní hmotné prospěchy podřizovati zájmům celku: stávkují, boykotují dílny, které nechtějí se podrobiti smluvenému cenníku, třebas tím sta a tisíce příslušníků jejich bylo na čas vydáno strádání, boykotují závody, třebas byl chléb, pivo a jiné potřeby jimi dodávané lepší, bližší nebo levnější než zboží, které nyní budou nuceni odbírati — vše to pro vyšší zájem třídní nebo stavovský.

Když bylo dělnictvo sociálně-demokratické samozvanými soudci z národa vylučováno, pokládali jsme to za chybu nejen národní i politickou, nýbrž i hospodářskou, protože se tím vhání do nečeských rukou dělnický konsum — konsum, který úžasně roste početním vzrůstem dělnictva, zvyšováním jeho mzdy a stoupáním jeho míry životní, konsum, který jest nad to dobře organisován a účelně veden, veden také ne vždy dle přísných zásad soukromého prospěchu hmotného, nýbrž — dle analogie hesla »svůj k svému« — přečasto dle potřeb vyšších zájmů třídních!

Opakujeme: »svůj k svému« není neekonomické, nýbrž naopak n á r o d o hospodářské a je-li ho snad zneužíváno k agitacím politickým nebo konfesijním, není tím dotčeno jeho správné jádro, jak je naproti kosmopolitickému liberalismu právě mezi Němci nadšeně hlásali a hlásají List, Knils Weber, Eheberg a jiní a jak je v praxi prováděly a provádějí všechny národy a všechny státy, navyjímajíc ani Anglii minulosti a »Větší Britani« budoucnosti! *T.*

*

SOCIÁLNÍ. Proti alkoholismu. — Smutný primát Slezska a Moravy, Haliče a Bukoviny v alkoholismu. — Mezinárodní kongres proti alkoholismu ve Vídni. — Dělnické úrazové pojišťování v Rakousku 1898. — Učednické útulny. — Aliance podnikatelů a dělníků v Anglii.

Jakous ironií osudu počíná u nás organisace hnutí proti alkoholismu právě v době, kdy se má pomoci zemským financím přirážkou k dani lihové, jejíž výtěžek má se zemím rozdíleti dle spotřeby alkoholu. Ve Vídni

bude v dubnu 1901 osmý mezinárodní kongres proti alkoholismu, v Praze konala se ustavující schůze komitétu zemského, do jehož výboru byly zvoleny pečlivě vybrané honorace, jakožto zpravidla nejlepší prostředek, aby spolek co nejméně byl platen. Ostatně k největším šiřitelům alkoholismu patří živnostenské úřady, čítajíc v to i samosprávné magistráty. Není dle živnostenského řádu živnosti, pro jejíž početní obmezení by byla dána taková obmezení, jako pro živnosti hostinské a výčepnické, čítajíc v to i výčep pálených nápojů lihových — ale obmezení tato praktikují se tak málo, jako ostatní zákony živnostenské a správní vůbec. Poněvadž pak zde přísluší značná ingerence obci, pomáhá k rozmnožování hostinců a kořalen namnoze i rivalita mezi obcí a okresním hejtmanstvím, a tak slyšíme od let bez nápravy oprávněné nářky na přeplnění té živnosti, která dle zákona co nejvíce co do počtu by mohla býti obmezována.

Velikým nadháněčem alkoholismu je bída hmotná, zejm. nízké platy dělnictva zemědělského. Leckde bývá kořalka hlavní součástí mzdy dělnické a majitelé nebo pachtýři menších pozemků zajišťují si ve žních dělnictvo slibem ani ne tak zvýšené mzdy jako zvětšené dávky nebo o něco lepší kvality kořalky. Zvýšení mzdy, náhrada kořalky pivem a ovocnými víny, která by byla schopna velikého rozšíření a obliby, kdyby u našeho rolnictva bylo více smyslu pro pěstování stromoví a zpracování ovoce, byly by zde vedle nezbytných represivních opatření živnostenské policie a vedle poučovatelské a výchovné činnosti prostředkem nejpůsobivějším. Že jsou to na neštěstí právě severní slovanské země, v kterých alkoholism nejvíce řádí, bude jasno ze srovnání těchto čísel, dle nichž činil

	počet obyvatelů r. 1898	největší celoroční konsum lihu v letech 1896—1898
v Čechách	6,164.678	202.455 *hl*
na Moravě	2,414.720	169.882 »
ve Slezsku	657.001	57.145 »
v Haliči	7,304.159	305.088 »
v Bukovině	718.847	33.895 »
v Dolních Rakousích .	3,010.826	115.892 »
v Horních Rakousích .	829.446	9.381 »
v Solnohradsku . . .	185.145	5.825 »
ve Štýrsku	1,352.357	33.498 »
v Korutanech	373.061	26.117 »
v Krajině	513.708	16.444 »
v Gorici a Gradišce . .	737.057	3.320 »
v Přímoří		3.298 »
v Terstu		4.817 »
v Dalmatsku	578.894	5.391 »
v Tyrolsku	951.267	21.721 »
ve Vorarlberku . . .		2.284 »

Morava a Slezsko, Halič a Bukovina drží tedy primát v průměrné spotřebě alkoholu. Připadá-li v Cechách na 1 obyvatele ročně průměrem asi $3^1/_3$ litru alkoholu, připadá na jednoho obyvatele Moravy ročně průměrem více než dvakrát tolik, přes 7 litrů, ve Slezku dokonce asi 8·8 litru, kdežto na Halič připadá na 1 obyvatele průměrem asi 4·2 a v Bukovině

asi 4·7 litru alkoholu. Horní Rakousy jsou co do počtu obyvatelstva něco přes třetinu Moravy, ale jejich spotřeba alkoholu činila dle této tabulky jen asi jednu osmnáctinu lihového konsumu moravského, na 1 obyvatele připadá tam pouze 1·1 litru alkoholu ročně. Podobně Štýrsko je větší než polovice Moravy (co do počtu obyvatelstva), ale jeho lihový konsum nečiní ani pětinu konsumu moravského. Pro moravské politiky bude smutnou útěchou, že země mající obyvatelstva jen asi dvě pětiny z toho, co Čechy, bude na výtěžku přirážky k dani z kořalky účastniti se obnosem toliko o 610.000 korun menším než Čechy. Někde hmotná bída, většinou pak neuvědomělost, jinde zase furiantství a skoro vesměs prosáknutí národa živly, které pro zvětšení své kapsy demoralisují celé kraje, lákajíce k alkoholu hospodáře, jeho ženu, syna i dceru a čeleď — jsou hlavní příčiny kořalečního moru v zemích československých.

Na mezinárodním sjezdu vídeňském bude dle předběžného programu 26 přednášek o alkoholismu a dědičnosti, alkoholismu a venerických nemocech, alkoholu a vychování mládeže, o historickém vývoji zneužívání alkoholu, o snahách protikořalečních v Německu, Švédsku, Finsku, Norsku, o alkoholové otázce a třídním boji, dokonce o alkoholu v německých koloniích — ale jen jediná z toho a to poslední věnována jest alkoholismu v Rakousku a o kořalečním moru v Uhrách vůbec nebude řeči. Bude tedy sotva možno podati na sjezdu topografii alkoholismu, vylíčení místních poměrů hospodářských, sociálních a ethnografických, které alkoholismu připravují půdu, vystižení činnosti jeho kolportérů atd., třebas ministerstvo vnitra bylo již v letě t. r. podniklo skrze politické úřady a okresní lékaře šetření o alkoholismu s řadou otázek o rozsahu a formě alkoholismu, zejm. o tom, je-li alkoholism jen spojen s návštěvou hostinců či též domácím zvykem, u mužů či také u žen a osob mladistvých či dokonce u dětí, v jaké je souvislosti s počtem hostinců, kořalen a s prodejem likérů v kupeckých krámech i také s počtem úrazů při práci zemědělské a průmyslové, lze-li jako následky alkoholismu pozorovati příznaky degenerace obyvatelstva atd. O výsledku šetření tohoto není dosud nic známo.

*

Ministerstvo vnitra vydalo právě — jak obyčejně pozdě — statistiku o dělnickém úrazovém pojišťování v roce 1898, z níž zajímá hlavně neobyčejné stoupnutí úrazů pracovních v Rakousku. Počet oznámených úrazů vzrostl v Rakousku v letech 1890—1898 ze 16.041 na 75.146, na 10.000 dělníků pojištěných připadalo v roce 1890 jen 195, v roce 1898 již plných 538·5 oznámených úrazů. Z úhrnného počtu oznámení úrazových připadá na úrazovny ve Vídni 28.514, v Praze 14.651, v Brně 11.118, ve Štýr. Hradci 4810, v Salcburce 2521, v Terstu 2036, ve Lvově 1877 a při úrazovně rakouských železnic 9616 oznámených úrazů. Čísla úrazoven teritoriálních jsou zároveň jakýms obrazem průmyslové intensity obvodů, pro něž úrazovny jsou zřízeny — ovšem obrazem potud nezcela přesným, že v úrazech rozhoduje i povaha průmyslu (málo poměrně úrazů v průmyslu textilním, více při zpracování dřeva a kovů, nejvíce v živnostech stavebních). Úrazů smrtelných bylo v r. 1898 v Rakousku celkem 877, úrazů, které byly základem rent náhradných, bylo 20.996, ostatní lehčí úrazy byly vyléčeny do 4 neděl a nezakládaly tudíž nároku na rentu

úrazovou. Vzrůst úrazů způsobil ovšem i stoupnutí výplat na renty a jiné náhrady ze 205.598 zl. v r. 1890 na 4,792.987 zl. v r. 1898, počet důchodků obnášel v tomto roce úhrnem 32.717 a úhrnný roční obnos rent 2,730.927 zl. Počet pojištěných závodů činil 246.050, z čehož připadalo 91.650 na podniky průmyslové a zbytek na zemědělské podniky s motory, počet pojištěnců průmyslových činil však 1,651.040 a zemědělských jen 549.072, úhrnný obnos mzdy pak u průmyslových podniků 532·68 mil. zl. a u zemědělských dokonce jen 4·43 mil. zl. Pochopitelno tudíž, že průmysl domáhá se toho, aby bylo pojištění zemědělské od průmyslového odděleno.

*

Lacinou sociální politiku provozuje ministerstvo obchodu s učednickými útulnami. Vlastně mu ani nejde o sociální stránku otázky, nýbrž o zabezpečení řádného dorostu řemeslnického, tedy o kus akce maloživnostenské. A přece je otázka ubytování učednického požadavkem humanity. Případy, že jest učeň na bytě i stravě u mistra, stávají se výjimkou, zvláště v městech; u továrních učňů pak o internátech učednických dokonce není stopy. Byty jsou drahé, lepší mistr zřídka je ochoten učiniti učně členem své domácnosti; a stalo-li se kde, shledali živnostenští inspektoři nezřídka, že učňové řemesličtí i kupečtí sdíleli společné komůrky nebo kuchyně se služkami. Učeň tedy bydlí dnes vždy častěji mimo domácnost mistrovu: u rodičů nebo příbuzných v místě učení nebo jako podnájemník a noclehář nebo dokonce v soukromých noclehárnách hromadných, nebo dochází večer do vzdáleného 1—1½ hodiny cesty domova a stravuje se přes den nanejvýš v laciných jídelnách nebo výčepech. I kde je učeň v domě mistrově, má sotva kdo chuti neb i času se s ním mimo čas práce a jídla zabývati. V průmyslových městech venkovských je pravidlem, že učňové docházejí i ze vzdálenějších osad denně do dílny, majíce za oběd jen kus chleba a nanejvýš k tomu trochu špatné studené kávy z domova přinešené. Tito učňové mají po nepřetržité práci 10—11 hodinné pak večer ještě pozorně a čile účastniti se školy pokračovací, psáti, kresliti, počítati a po osmé hodině večer ubírati se opět domů. Je-li v továrně nebo v dílně práce náhodou dříve skončena, jest učeň odkázán býti obyvatelem ulice, dokud mu pokračovací škola neotevře svůj teplý útulek.

V zemích jihoněmeckých, v otázce řemeslnické výchovy vůbec pokročilých, je od dávna zařízena řada ústavů, které mají dílem poskytovati učňům přístřeší a zaopatření vůbec na místě ubytování u mistra nebo v soukromém příbytku jiném, dílem mají pak pečovati i o jejich přiměřené zaměstnání a zaopatření v hodinách prázdně. U nás nenašlo se dosud činitelů, kteří by se byli zařizování učednických útulen chopili — kromě konfesionálních. Učednická útulna katolického Johannea v Praze jest největším toho druhu ústavem v Rakousku, a druhou podobnou, ač menší, útulnu usnesl se v Praze založiti ústřední spolek ku pěstění židovských záležitostí. Ale společenstva živnostenská, jejich jednoty a časopisy, staví se k těmto snahám ne-li nepřátelsky, aspoň passivně; ovšem, učeň jsoucí pod dozorem útulny, není vydán do té míry v šanc »otcovské kázni« mistrově a mistrové i tovaryšů, jako učeň, jehož rodiče jsou rádi, že vůbec do učení se dostal.

Po několikaletém šetření podniká nyní vláda »akci« ke zřizování útulen: vydala německou brožuru, v níž dává odporučovati především učednické besídky pro doby prázdně — je to lacinější — a slibuje dáti jim jednou pro vždy podporu — 200 korun . . .

*

V Anglii vznikla nová forma sdružení podnikatelskodělnických, jsoucí jaksi vyšším stupněm kartelů. Původcem jejím je továrník kovových lůžek v Birminghamu, E. J. Smith, a základní myšlenkou její jest smlouva o sdružení svazu podnikatelského s dělnickým. Odborový spolek dělnický zaváže se, že bude pracovati jen u podnikatelů, kteří náležejí ke svazu podnikatelskému, a tento zase zaváže se, že bude zaměstnávati jen členy odborové organisace a že touž měrou, jakou podnikatelé zvýší pomocí svazu ceny svých výrobků, budou stoupati i mzdy dělnické. Je to tedy přibrání dělnických organisací k podpoře organisací podnikatelských za cenu podílu dělnictva na vyšším zisku pomocí této organisace dosaženém, zabezpečení podnikatelů i dělníků před konkurencí, protože i vznikání nových podniků i odpadnutí od svazu bude ztíženo (podnikatel nový nebo odpadlý nenajde způsobilých dělníků, a s druhé strany nebude dělníků ve vytčeném oboru mimo odborovou organisaci stojících); je to však i zabezpečení delšího míru mezi podnikateli a dělníky, protože společně udržovaný monopol poskytuje oběma stranám výhody a protože každá strana potřebuje a užívá druhé k sesílení své vlastní organisace. Pro případ sporů je postaráno o dohodčí úřady a smírčí soudy.

Od kartelů liší se nové organisace, kterým se dostalo názvu aliance, tím, že neustanovují společné ceny, nýbrž jen minimální zisk, jehož musí každý podnikatel dosáhnouti nad výrobní náklady, které mohou býti rozdílné, takže není vyloučena konkurence mezi jednotlivými podnikateli a tudíž ani ne zatlačování podniků slabších silnějšími.

*

ŠKOLSKÉ: Potřeba pronikavějšího reformování školství všech stupňů — Potřeba reformy učitelského vzdělání — Snahy k odstranění liberálního zákona školského — Hlavní vady nynějšího školství — Potřeba tříd a škol pro slabomyslné, ústavů pro spustlé žáky — Potřeba zvláštních lékařů školních — Potřeba národního a odborového osamotnění školství — Potřeba omezení byrokratismu ve školství — Paul Lacombe o reformách ve školství — Potřeba organické spojitosti všeho školství — Mezinárodní dopisování mládeže — Školní spořitelny v Belgii a Francii — Hypnosa a suggesce při výchově — Hygiena lidského hlasu — Vyšší školství ve Spoj. Státech — Kurs paedagogické psychologie v Petrohradě — Spolek pro umělecké vykrašlování škol v Berlíně.

Potřeba pronikavějšího reformování školství všech stupňů všude se počíná uznávati. V první řadě je to škola obecná, která vyžaduje oprav již z té příčiny, protože více než devět desetin všeho obyvatelstva je na ni odkázáno. Mimo to všechno další vzdělávání na školách středních, odborných a vysokých musí býti navazováno na kmenové vzdělání ve škole obecné podávané. Učitelstvu škol obecných měly by se již proto splniti všechny podmínky k důležité práci jeho nutné: vyšší vzdělání, plné užívání občanských práv, dostatečné hmotné opatření. Bez těchto podmínek nebude učitelstvo nikdy moci náležitě svůj kulturní úkol společenský plniti.

Reforma učitelského vzdělání měla by býti prvním krokem k reformám školství obecného. Od doby vydání pověstné školní novelly v r. 1883

učitelské vzdělání se krok za krokem až po naše dni oklesťuje. Ústavy učitelské připravují učitelstvo více pro služby církve, než pro kulturní jeho poslání ve škole a v lidu. Marným zdá se býti proti tomu všechno vzpírání se učitelstva a volání jeho po vzdělání pokud možno nejvyšším. Snahy reakce, v zemích rakouských vždy více sílící, směřují nyní již otevřeně k odstranění liberálního zákona školského z roku 1869. Dr. Porger ve schůzi katolického školského spolku nedávno zcela zřejmě pravil: »Tak mnohá stvůra liberalismu byla již povalena, jenom ještě mohutná stavba zvedá se tu z dřívější doby — toť jsou školské zákony, jež nevyhovují požadavkům křesťanského obyvatelstva. Nám nepostačuje heslo o roztřídění dítek dle náboženského vyznání; celý duch školy musí býti jiný a také učitelé musí býti duchem tím prodchnuti. Oprava školy v tomto směru nastati musí.« Jak se křesťanští sociálové vídeňští starají, aby učitelstvo bylo duchem jejich prodchnuto, toho důkazem je ve Vídni praeterování a suspendování učitelstva pokrokového. Plný bojovnosti za školu konfesionální je pastýřský list lineckého biskupa Doppelbauera. Denuncuje, že nevěrecká, t. j. současná škola otřásá nejen láskou k bohu a církvi, ale i láskou k panovníkovi, dynastii a vlasti. Proti zhoubnému působení školy nevěrecké doporoučí bojovný biskup dvojí prostředek: pěstování vědy v duchu katolickém (potřeba samostatné katolické university) a zdárné volby do sborů zákonodárných.

Je sice pravda: Obecná škola nynější má své vady a nedostatky, které je třeba náležitými reformami odstraniti. Zcela nesprávným však jest, hledati je v duchu základního školského zákona, v nynějším svobodomyslném učitelstvu a nikoli tam, kde skutečně jsou, t. j. v neutěšených sociálních a politických poměrech.

Hlavní vadou naší školy obecné je zhoubná přeplněnost škol, bránící výchově individuální, výchově od duše k duši, a donucující přímo učitelstvo k užívání tuhé vojenské kázně, která nutný pro výchovu teplý, přátelský poměr mezi učitelem a žáky valně ochlazuje a na mnoze jej i v nepřátelství zaměňuje. V Dánsku je počet žactva na jednu třídu zákonně na 35 vyměřen, u nás na 80 a jsou tu třídy i se 100—120 žáky proti zjevnému znění zákona. Není pochyby, že by po náležitém omezení žactva na jednu třídu a nutném při tom rozšíření škol řada výtek obecné škole činěných ne-li naprosto utichla, tedy alespoň náležitě se ztenčila.

Velkou překážkou zdárnějšího prospěchu ve škole jsou úlevy v docházce do školy pro žáky 7. a 8. školního roku, zavedené klerikální školní novellou. Zařízením tímto dosáhli klerikálové v roce 1883 skutečně cíle svého, t. j. ztenčení povinné návštěvy školní. Poslední důležitá dvě léta školní návštěvy jsou na venkově illusorní. Děti 7. a 8. školního roku o úlevu hromadně žádají a od samého jara až do zimy do školy nechodí. Odstranění úlev v docházce do školy jest rovněž důležitou podmínkou ku zvelebení školství obecného.

Vzpomenuté neutěšené poměry sociální zaviňují, že mládež školní nedostatečně živená, potřebným oděvem, obuví, školními potřebami neopatřená do školy je nucena choditi. Je úkolem místních obcí, aby o tyto věci náležitě se postaraly zakládáním obecních stravoven pro mládež, opatřováním jí oděvu, obuvi a školních potřeb.

Velkou závadou také jest, že není ani v nejmenší míře postaráno o to, aby mládež mravně zanedbaná a spustlá byla od mládeže ostatní oddělována a zvláštním ústavům polepšovacím svěřována. Nelze ani dosti důtklivě připomínati, jaké mravní škody může jediné spustlé dítě mezi ostatními dětmi nezkaženými způsobiti. Také děti slabomyslné pro nedostatek zvlášť pro ně zřízených tříd a škol jsou nuceny školy obecné navštěvovati, jen aby prospěch a pokrok dětí duševně normálních zadržovaly a učitelstvu práci do značné míry stěžovaly.

Mnoho péče věnovalo se v posledních desetiletích budovám školním, jich vnějšímu i vnitřnímu zařízení, aby ve všem požadavkům hygieny vyhovovaly. V posledních létech uznává se potřeba systemisování míst zvláštních lékařů školních. V Berlíně a jinde vypracovány jsou pro lékaře školní zvláštní instrukce a poměr jich k učitelstvu a správám škol náležitě upraven. Požadavkem hygieny jest, aby obce místní zařizovaly pro mládež dostatečný počet hřišť, koupelen, a plováren a pod., a tím kladly lepší podmínky k tělesné výchově, bez níž ani výchova duševní a mravní dařiti se nemůže,

Pokud se administrativy školské týče, tu jsme již několikráte na těchto místech uznali potřebu národního a odborového osamotnění ve školství. Otázka, kterak by národ prostřednictvím odborných znalců k rozvoji školství působiti měl, je vhodně řešena v našem školském programu.

Proti byrokratismu a všelikému uniformování školství na těchto místech několikráte již jsme se ozvali. Dnes již v Německu alespoň i ministr vyučování proti byrokratismu školskému se vyslovuje. Je věcí nejbližší budoucností, aby této hydře, znemožňující všeliký pokrok ve školství byla hlava utnuta.

V poslední době čím dál tím zřetelněji vyslovuje se požadavek, aby škola obecná stávala se vzornou dílnou, semeništěm práce, aby učení bylo dle Spencera samoučením a theorie ze skutečné práce a praxe se vyvíjela, a aby jeviště práce školní přiměřeně na přírodu se rozšířilo. Požadavek tento tlumočí v poslední době velmi zřetelně pařížský paedagog Paul Lacombe ve své knize »Esquisse d' un enseignement basé sur la psychologie de l' enfant.« Paul Lacombe mimo to žádá, aby vyučování nepočínalo čtením a psaním, ale spíše kreslením a modelováním tak, aby oko předem náležitě se pozorováním přírody vycvičilo. Jednotlivým předmětům vyučovati měli by dle vzpomenutého spisovatele výhradně odborníci, předmět svůj do nejmenších podrobností ovládající.

Velikou vadou nynějšího školství je, že jednotlivé kategorie jeho nejsou v náležité organické souvislosti. Učivo škol středních a odborných není vhodně navazováno na učivo škol obecných. Také učitelstvo jednotlivých kategorií není vespolek nijak sjednoceno. Roztříděno jest v řadu kast, z nichž jedna o práci druhé se pranic nezajímá. Potřeba společných porad učitelstva všech kategorií, v nichž by se společné otázky vychovatelské a vyučovatelské řešily stále živěji se pociťuje. První krok v tomto směru učinilo učitelstvo všech škol ve Greifswaldu v Německu, utvořivší k řešení společných otázek vychovatelských a vyučovatelských zvláštní jednotu.

Století devatenácté končí návrhy na reformu školství všeho odvětví. Století dvacátému připadne úkol návrhy tyto vhodně realisovati.

Myšlénka mezinárodního dopisovaní žactva vyrostla na půdě francouzské. Jean Finot věnoval této otázce pozornost ve své »Revue des Revues«. Nedávno vydal professor lycea v městě Tarbes, Paul Mieille spisek s názvem »La correspodance interscolaire et les correspondances internationales.« Líčí v něm vznik a blahodárné působení mezinárodního dopisování mládeže. Schopnost rozuměti cizojazyčnému dopisu zvyšuje pocit duševní síly, vyvolává radost a probouzí v míře nemalé interes cizímu jazyku se učícího. Mezinárodní dopisování všude, kde se zakořenilo, osvědčilo se býti vhodným prostředkem ku zvyšování rostoucího zájmu pro cizí řeči. Přispívá v míře nemalé k osvojení si jisté hotovosti a jistoty slohu. Velkou předností mezinárodní žákovské korrespondence je, že se jí dociluje jisté výměny myšlénkové s osobami skutečnými. Mimo to přispívá toto zřízení k rozmnožování poznatků o zemích a lidech cizích.

Myšlenky mezinárodního dopisování chopili se s velikým úspěchem vždy praktičtí Němci. Prof. dr. Martin Hartmann v Lipsku získal pro tuto myšlenku zájem širší veřejnosti a založil před třemi léty německou centrálu mezinárodního dopisování v Lipsku. Instituce tato uvedla během tříletého trvání svého tisíce mládeže školní i lidí dospělých v dopisovaní se žáky i dospělými osobami z Francie, Anglie, Ameriky. Lipská centrála mezinárodního dopisování vyřídila od března roku 1897 do konce června 1900 na 6641 přihlášek převážnou většinou žákovských. Ze zemí anglických nedošlo jí tolik adres, aby všem, kdož se k dopisování přihlásili, mohla vyhověti. Značně větší účast byla v severní Americe. Největší kontingent dopisovatelů má lipská centrála ve Francii. Francouzští hoši vzdor národnostnímu záští, které od r. 1870 živly nacionalistickými je živeno, dopisují si velmi horlivě s hochy německými, Nelze pochybovati, že mezinárodní dopisování žactva působí blahodárně na utváření se teplejšího poměru národnostního.

Mezinárodní dopisování žactva mají v Německu v evidenci z pravidla učitelé cizích řečí. Jedině žáci, zasluhující v mravním ohledu plné důvěry, mohou se k dopisování přihlašovati. Žáci tito musejí podávati záruku, že dovedou v dopisování potřebný takt zachovávati. Požaduje se od nich dokonalá znalost mateřštiny a jistý stupeň znalosti řeči svého korrespodenta. Učitelé podávají k dopisování potřebný návod. Důtklivě kladou vyvoleným dopisovatelům na srdce, aby nikdy nepsali, co by jim samým, jich rodičům, škole, obci a vlasti nebylo ke cti. Záležitosti týkající se politiky a náboženství se vylučují. Přihlašování žactva a sdělování adres sprostředkovávají výhradně učitelé.

V počátcích dopisování užívají žáci výhradně mateřštiny. Přicházejí tak velmi rychle v duševní cítění s dopisovateli svými; později píší jednou mateřštinou, podruhé řečí svého dopisovatele. Dopisy mateřštinou psané mají býti v každém ohledu vzorem. Chyby v dopisech cizí řečí psaných se opravují a pisatelům v nových dopisech sdělují. Učitelé vedou žáky ku přesnému dodržování lhůt při dopisování, aby zájem nepravidelným dopisováním neklesal.

Mezinárodní dopisování je výborným prostředkem k úspěchu při vyučování cizím jazykům a vyvolávání dobrého mezinárodního poměru mezi dvěma různými národy, v čemž je nemalá jeho cena éthická. Sympathie, která dopisováním se vyvolává, rozšiřuje se pomalu na celý kruh rodinný,

školu, volné družství, širší společnost i celý národ a vede tak ku zušlechťujícímu národnímu bratrství. V kruzích našeho učitelstva škol obecných i středních o otázce mezinárodního dopisování žactva nezavedena ani ještě diskuse.

Školní spořitelny zavedeny byly před 30 roky na podnět univ. prof. F. Laurenta v Gentu, po celé Belgii. O tom, jak jsou rozšířeny svědčí výkaz státní spořitelny v Bruselu za rok 1899. V Belgii je celkem 9535 obecných škol, z nichž 6974 = 73% odhodlalo se myšlénku školních spořitelen podporovati. Z 1,085.177 školních dětí užilo školních spořitelen 350.182 žáků. Úspory žákovské činily na konci roku zmíněného 8,116.731 fr. Mimo to užilo školních spořitelen 16.489 žáků středních škol, jichž úspory činily 477.038 fr. V celku mělo 366.671 dětí belgických škol na konci roku 1899 ve školních spořitelnách uloženo 8,593.769 fr. Také ve mnohých krajích Francie, na př. v departementu Landes, jsou školní spořitelny v rozkvětu.

O hypnose a suggesci, jako účinném prostředku vychovatelském pojednal J. D. Quackenbos v Harpnerově »Magazinu.« Hypnosou a suggescí možno prý ducha líného, duševně opozděného povzbudit a oživit, zvrácenosti při výchově napravit a vlohy duševní do pravých kolejí uvésti. Ba i zločinné disposice lze prý tímto prostředkem vymýtit. Quackenbos uvádí případy znamenitých výsledků hypnosy a suggesce při vyučování hudbě a při výcviku hereček. Podáváme cum grano salis.

O hygieně lidského hlasu přednášel v listopadové schůzi učitelského spolku berlínského univ. doc. dr. Theodor S. Flattau. Poukazoval k tomu, že by lidský hlas měl býti právě tak ošetřován, jako kterýkoli jiný nástroj hudební. To se však neděje. Přemnoho lidí, kteří v povolání svém hlasu nevyhnutelně potřebují, jako kazatelé, učitelové, důstojníci a j. hlas svůj si kazí. Ukazuje se daleko větší počet hlasů ruinovaných, než v dobách dřívějších. Výchova lidského hlasu je mnoho zanedbávána. Hlasy dětské jsou ve školách vystaveny mnohým poruchám. K zabránění tomu je třeba, aby učitelé více než dosud seznamovali se se stavbou hlasivek, naučili se rozpoznávati nemoci hlasové a znali prostředky k jich léčení. V přijaté resoluci vyslovili účastníci přání, aby učitelstvo osvojovalo si pro svou školní činnost theoretické a praktické vzdělání ve fysiologii a hygieně hlasové.

V listopadovém čísle »Deutsche Rundschau« píše profesor university v Cambridge dr. Emerton o vyšším školství ve Spojených Státech. Vysoké školy zakládají se tu velkou většinu z privátních nadací a menšinou jenom jako v Evropě z prostředků státních. Panující kruhy myslí totiž, že školství vysoké je na lepší cestě k rozkvětu, je-li privátní činností podporováno. Namnoze se tu každé vzdělání, podávané ve škole jiné, než obecné považuje za přebytečné. Již střední školy, t. zv. »Colleges« jsou většinou z fondů soukromých založeny. K těmto »Colleges« připínají se zvláštní školy medicinské, právnické, theologické, pro něž zvláštních předpisů nestává. Z těchto škol vznikají americké university. Vysoké školy tyto, podřízeny jsou zvláštním výborům školním s presidentem města v čele. Ze 7 členů tohoto výboru, k němuž druží se ještě 30 členná rada dozorčí, jsou 2 odborní znalci školství. Sociální postavení učitelstva severoamerického

je výborné. I privátní docenti a asistenti jsou tu dobře placeni, protože v Americe nižádných míst nehonorovaných není.

Při petrohradské universitě zřízen byl kurs pro paedagogickou psychologii. — V Berlíně ustavil se spolek k uměleckému vyzdobování školních místností. *rt.*

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.

Kalendáře.

Tak kolem vánoc přijímá náš lid do svých domů starého známého — kalendář. Na tři měsíce i na víc předem nachrlily jich na statisíce exemplářův moderní i zastaralé stroje tiskařské. Mnohé z nich opakují svou výrobu ještě před vánoci v novém vydání. Kolik je v našem národě lidí, kteří koupí za rok jedinou knihu! Ta kniha je kalendář. A tato nesmírně četná a čtená literatura vchází k lidu bez kontroly, bez vedení se strany povolaných činitelů — nyní, v době universitních extensí, v době, kdy se tolik hlásá potřeba zvýšiti vzdělání lidu.

A co při tom nejhoršího: sáhněte po některém starším ročníku kalendáře a srovnejte si jej s většinou kalendářů nyní vycházejících. Nenajdete pokroku. Nepoznáte, že tam ten první byl psán pro generaci, která chodila do školy jen do 12 let a to ještě jen za krátkých dní zimních, když to dovoloval oddech od práce; nepoznáte, že tyhle jsou určeny pro lidi poměrně vzdělanější, žijící za jiných poměrů sociálních, za jiného zřízení státního, za velikého vývoje hospodářského, technického. Zvláštní houževnatý konservatism žije v těch kalendářích. Ztuhly obsahem, jako strnuly u některých dávné tituly »minuční«, »národní« (nyní = lidový), »vlastenský« a j.

V něčem se přece hlásí i v kalendářích pokrok doby, zejména její zvýšená praktičnost. Knihkupci, nakladatelé a jiné závody vytrhli z celého kalendáře prosté kalendarium, vyzbrojují je co možná elegantně, i umělecky upravené a zasílají svým odběratelům, aby si je mohli zavěsit ve svém pokoji. Druhý vzpomene na Vás kalendářem útržkovým, opět jiný podložkovým.

Jiná změna: rozsáhlý formát dřívějšího kalendáře, při jehož rozměrech upravovateli tanuly na mysli velké upracované ruce venkovanovy, seschl se v malý příhodný formát kapesní. Pojímá v sebe z pravidla jen poučení praktického rázu. Vzdělanější majitel nosí jej při sobě, znamená si v něm ve chvatu, ne jako venkovan v pohodlné chvíli za svým stolem.

Přibylo nám hojně zejména kapesních odborných kalendářů. Podávají z pravidla poučení a pokyny všeobecné. Vedle toho však celou úpravou jsou namířeny na určité povolání, na určitý stav. Vzdělanější rolník má na výběr trojí »Kapesní kalendář hospodářský«, dvojí kalendář vydává se pro učitelstvo, dvojí pro studentstvo středních škol, jeden pro studenty vyšších škol, máme i zvláštní »Kalendář malého čtenáře«, zvláštní svůj kalendář mají profesoři, lékaři, právníci (t. j. od soudu a advokáti), soukromí úředníci, poštovní a telegrafní úředníci, herci, železniční zřízenci, dělnictvo československé, zahradníci, ba i »Bratrstvo vzájemně se podpo-

rujících řemeslníků a živnostníků« v Praze. Uvádím jen ty, které se mně podařilo dostati do rukou. Bohaté praktické znalosti podává Batovcův »Politický kalendář«. Ale tyto odborné kalendáře nevzal jsem si za předmět svého rozboru. Jejich upravení je vhodné. Jsou to kalendáře budoucnosti.

*

Mám na srdci slovo o lidových kalendářích.

Namáhal jsem se o to, abych zjistil, kolik vychází kalendářů lidových a určených pro širší vrstvy. Poznal jsem jich přes 60, ale jsem si vědom, že nejsou všecky.[1]) Myslím, že počet jejich lze odhadnouti asi na 80, s odbornými přes 100. Před 15 lety bylo všech kalendářů (i ś odbornými) asi 50. Tedy vzrůst neobyčejný.

Nápadný vzrůst kalendářů zejména letošního roku má své několikeré příčiny. Kalendářní kolek, počátkem tohoto roku zrušený, uvolňuje nakladatele, že mohou zvyšovati rozličná vydání svých kalendářů. Letos nakladatelé častěji ještě nežli předešlá léta dávají na trh týž kalendář jednou pod názvem »velký«, po druhé »malý«. Obsah je týž, »malému« nebo »menšímu« se jen nějaký arch tiskový ujme; někdy rozhoduje jen prostá úprava: lepší papír, kolorovaný deskový obrázek, přiložený větší obraz před titulním listem atd. A tak dostáváme na př. »Velký Slovanský kalendář« a »Malý Slovanský kalendář«, »Velký Pražský kalendář« a »Malý Pražský kalendář« atd. Takových rozdvojených vydání poznal jsem asi 20 (vlastně tedy hned o 10 kalendářů méně).

Jiná praktika nakladatelská: ze dvou kalendářů udělá se třetí. A to buď tak, že se k společné části (kalendarium, trhům atd.) připojí prostě zábavný text obojího samostatného kalendáře a vznikne tak třetí kalendář dvojitý — obyčejně s dvojnásobnou cenou. Nebo se zkombinuje několik tiskových archů z jednoho, pak nějaký arch z druhého, za tím ještě z třetího, pak třeba zase arch z prvního a p. Tak na př. olomucký nakladatel Promberger pořídil si šest základních kalendářů: »Velehrad«, »Methoděj«, »Libuše«, »Práce«, »Sv. Hostýn«, »Ječmínek«, z nichž některými mají se získati katoličtí kněži, na Moravě tak vlivní, jinými ženy atd. Prostým skládáním jich vznikly pak další čtyři kalendáře: »Velký moravský kalendář, díl I.« a »V. m. k., díl II.«, »Malý moravský

---

[1]) Redakci byly zaslány tyto kalendáře na r. 1901: z nákladu R. Prombergerova: »Libuše«, kalendář českých žen a dívek, roč. I., redakcí K. Bufkové, rozené Wanklové a Mil. Procházkové, »Práce«, roč. I., redakcí Ant. Nečáska, »Methoděj«, roč. II., uspořádala A. Nesvadbíková. Z nákladu J. Steinbrenera ve Vimperce na Šumavě a v Novém Yorku: »Velký zábavný kalendář«, díl I., II. a III. (každý pro sebe tvoří samostatný celek), »Velký národní kalendář pro čas a věčnost«, redakcí Aloise Dostála, »Marianský kalendář pro katolický lid«, roč. XIX., vydavatel a redaktor: Ad. Rodler. Nákladem J. F. Pavelce v Strakonicích: »Strakonický Dudák«, roč. VIII., řídí Fr. Nováček a Fr. Topka. Nákladem A. Hynka v Praze: »Vlast«, roč. XXVIII., spořádal Al. Březina Novopacký, »Velký pražský kalendář«, r. XXI., rediguje Jar. Tichý. »Národní stráž«, kalendář českých menšin, roč. VI., red Ant. Hubka. Nákladem J. Otty: »Velký slovanský kalendář«, roč. 30. Pořádá J. Loukota, »Kalendář Besed lidu«, roč. 7. Usp. Aug. Eug. Mužík. »Hasičský kalendář rodinný«, roč. 7. Z nákladu B. Stýbla: »Prorok«, roč. 45. Uspořádal Fr. J. Peřina a »Vlastenský kalendář«, 49., uspořádal týž. Nákladem V. Krause v Táboře »Kalendář právníků«. Nákladem dra Fr. Bačkovského »Kapesní kalendář všeobecný« a »Kalendář studujících škol středních«. Kromě toho zapůjčil mně ochotně pan dr. Bačkovský na 30 kalendářů z jiných nakladatelství; jiné našel jsem též v universitní knihovně.

kal., díl I.« a »M. m. k., díl II.«. Tím se nám vykládá, že se může prodávat kalendář o 500 str. za 2 K. Promberger tento vznik svých kalendářů označil na titulním listě. »J. Steinbrener, katolické nakladatelství a umělecká kněhtiskárna« ve Vimperku, z 10 kalendářů základních, při nichž je již hojně společného, slepil další tři »Velké« kalendáře. O této provenienci dočítáme se aspoň na obálkách v ohlášení. Jiní nakladatelé vyrábějí stejným způsobem svůj zvýšený počet kalendářů, ale nepokládají za slušné vznik takového literárního plodu také označiti, (na př. v kalendářích vydaných nákladem Jar. Pospíšila, B. Stýbla a j., »Pečírkův kalendář«, kdysi tak čítaný, propůjčil své staré jméno cizímu textu — kalendářů Prombergrových).

Kalendář je kniha, která má největší a nejjistější odbyt. Proto se kalendáře chopila špekulace. Vydavatelé závodí lácí, množstvím obrázků, zřídka vnější úpravou. Za korunu se prodává dost objemná kniha; jsou kalendáře též za 30 i za 20 kr. Nakladateli jde o to, aby výrobu kalendáře co nejvíce snížil: šetří se na kvalitě papíru, na honorářích za práci redakční, za články a p. Větším nakladatelům je hej, zejména vydávají-li nějakou publikaci illustrovanou. Obrázky z ní mohou dobře zužitkovat ještě v kalendáři. Tak katolický nakladatel Steinbrener ve Vimperku tiskne modlitby, svaté obrázky a k nim text ve všech možných jazycích. Totéž provedl letos s kalendáři. Tiskne tytéž kalendáře pro Čecha po česku, pro Němce po německu, pro Slováka po slovensku, pro Chorvata po chorvatsku, pro Maďara po maďarsku atd., snad ve většině jazyků evropských. Ve všech užívá týchž stočků; ke všem přilepuje tytéž svaté obrázky, které se patrně prodávají ještě o sobě a v jiných publikacích. Tedy docela tovární velkovýroba. Nebo nakladatel Otto vydává »Besedy lidu«; obrázků, kterých obyčejně bylo užito již dříve v jiných publikacích, užije se po třetí v kalendářích. A tak vede si skoro každý vydavatel kalendáře. Výroba kalendáře hradí se kromě toho též hojnými inserty cizími nebo vlastními, které moderní vynalézavost reklamní vsouvá již též u kalendáře mezi ostatní text. Někde viděti, že k vůli určitému druhu insertů dává se kalendáři zvláštní směr. To vše pobádá k tomu, aby se vydávaly nové a nové kalendáře.

Kalendářů, jako je na př. Haasovský »prostonárodní a všesrozumitelný«, »Nový pražský k. pro město a venkov« — již 53. ročník — který se sám označuje jako »spolu i kniha zábavná a poučná pro veškeré občany jakéhokoli povolání, totiž pro duchovní, úředníky, umělce, řemeslníky, hospodáře a různé obchodníky«, vychází dnes již málo.

Dnes píší se jednotlivým stavům i v širších vrstvách lidových zvláštní kalendáře.

Od dob dřívějších pamatovalo se zejména na rolníka. Teď jdou nakladatelé s proudem času a vydávají našim přehojným spolkům hasičským zvláštní »Hasičský kalendář« (dva). A právě tak se chytli již spolkaření vysloužileckého a obmyslili je »Kalendářem vojenských vysloužilců«. Pro odvedené, adepty vojenského stavu a pro ty, kterým se vojákování líbí i po odbyté službě vojenské upraví se »Vojenský kalendář«. »Hasičský kalendář« znamená: jsou tam hasičské zprávy, hasičské povídky, hasičské obrázky, hasičští velikáni. A totéž se opakuje při vojenských, při vysloužileckých. Bývá v těch kalendářích jen rozdíl mezi méně klerikálními

hasiči a mezi docela klerikálními. Nakladatel si objedná na př. u téhož Al. Dostála jednu povídku hasičskou, jednu vojenskou, jednu vysloužileckou atd.

Živé snahy za emancipaci ženskou vedly k zvláštním kalendářům, určeným českým ženám, kde je vše přísně ženské; redigují jej jen ženy, píší tam jen ženy, píše se jen o slavných ženách, o dámských spolcích atd. Kalendářům, určeným bohatším ženám, dá se při větší ceně elegantnější úprava. Některé kalendáře mají docela již svůj krajinský ráz, jako »Strakonický dudák«. Steinbrenerova velkovýroba kalendářů podává i starým a málo vidomým lidem zvláštní kalendář s velkými písmeny. Na všechny vrstvy appeluje svým zvláštním obsahem na př. »Humoristický kalendář«, kterému se již v letních měsících u nás dělává s upocenou vynalézavostí hlučná reklama. Pornografický »Kalendář pikantního světa« nachází prý, jak se sám vydavatel jednou chlubil, hojný odbyt i bez takové umělé reklamy.

Jednotlivé směry a strany chopily se kalendáře jako výhodného prostředku, jímž lze mezi lidem šířiti své snahy a záměry. Že je kalendář k tomu vhodným prostředkem, je nejlépe viděti z velikého množství kalendářů klerikálních. Měl jsem jich v rukou asi 20 a nejsou patrně ještě všechny. A jdou za svým cílem určitě a vypočítavě. Jejich úsilí a záměrům je vše přizpůsobeno od obrázku titulního až třeba do posledních slov v zadu na desce: »S tímto dobrým katolickým kalendářem přivádíš si dobrého a nestranného i osvědčeného přítele do domu svého a s ním štěstí a požehnání pro čas i věčnost«. V jednom kalendáři Steinbrenerově je na př. místo při kalendářní části vyplněno jezuitskými zázraky, jako: »Kterak nejsv. Srdce Pána Ježíše zázračně zachránilo a uzdravilo«. Při měsíci únoru vypravuje se v »Nejjistější ochraně v boji a ve válečné tísni« zázračně pojímaná pověst o vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary atd. Obsah jejich je z pravidla jen zhrubělá, zploštělá a špatně illustrovaná »Vlast« p. Škrdlova s přídavkem několika nedokrevných anekdot, vtipů, i dobrých praktických pokynů.

Své kalendáře evangelicky klerikálně provedené mají čeští evanjelíci (na př. »Hus«, držený čistě konfesijně, nebo dobrý »Kalendář Husova domu« s hojným poučením z českých dějin). Československá strana sociálně demokratická vydává již na 22. rok svůj »Dělnický kalendář«, vedený snahou čtenáře poučit a povznášet. Vedle toho má svůj kalendář formátu kapesního. Letos proti nim vznikl »Kalendář české demokracie« Klofáčovy strany národně demokratické. Má sloužit jako onen agitaci a sesílení strany. Od 20 let vychází u nás »Kalendář českožidovský«. Letošní hnutí antisemitské, sesílené processem s Hilsnerem, vyneslo nám též »velký antisemitský kalendář« »Obranu«, stojící ještě trochu pod úrovní našeho běžného antisemitismu.

Obsah jde u většiny z kalendářů starými kolejemi po století ustálenými: kalendarium, označení trhů, všelijaké pranostiky dobyly si během více než 400 let svého historického práva. Skoro tak starý je způsob dávati v kalendářích praktické pokyny hospodáři v pěstování dobytka, v případech onemocnění a p. Pro významné události a pro domácí zápisky bývalo již od dávna ponecháváno prázdné místo. Nyní stalo se

zvykem tyto události vypisovati v podobě politických přehledů. Asi od polovice předešlého století přibrána do kalendářů po způsobu »almanachů« část zábavná.

A v této konečné podobě vede se obsah kalendářů až podnes. Docela konsekventně a tradicionelně. Kalendáře ustálily si tak svůj obsah, každý má svůj tak ustálený kadr přispívatelů, že nakladatel o vyplnění jeho stará se z pravidla sám nebo tuto starost přepouští některému svému příručímu. To děje se po desítiletí bez kontroly literární, bez kritiky. A přece jak významnou by se mohl kalendář státi knihou!

V belletristické části kalendářů setkáváte se většinou s jmény autorů odjinud vám neznámými. Každý nakladatel má již své. Některá jména, jako Al. Dostál, Vl. Pittnerová a j. vyhrabete skoro v každém kalendáři. Ku podivu, kde naberou tolik času, jen aby to vše fysicky napsali. Není pochyby, máme své kalendářní spisovatele. A jaká je jich řada. Při jejich výrobcích se nehledí na esthetickou cenu, nehledí se na původnost. Jen zřídka kdy pokládá si nakladatel za čestnou úlohu, aby dal kalendáře vyplniti plody zvučnějších jmen. Platí to zejména o některých pražských nakladatelích (Otto, Šimáček, Kalendář Národní politiky a j.)

Skoro všecky kalendáře, které se chtějí dostati do lidu, kladou váhu na část zábavnou. Jinak všude zavádí se ještě poučení praktického rázu o škálách kolkovních, o nově zavedených poplatcích poštovních a telegrafních a p.

Z událostí politických pokládá se z pravidla za nutné poučiti lid o hlučných událostech: o burské válce, o vzbouření v Číně, o výstavě pařížské. Kalendář »Koleda« zvěčnil docela slovem i obrazem »českou obstrukční muziku« ve vídeňském parlamentě. Rozumí se, že nikde nesmí scházeti zpráva o nějaké události, jež se týká vysokých pánů, protože jsme demokratický národ. Tu a tam obstarají si naše korporace národní pro kalendáře příležitostné články samy. Letos na př. o jubilejním roce Ústř. Matice Školské. V žádném kalendáři nesmí ovšem chyběti snůška otřepaných illustrovaných »vtipů« a anekdot, plundrovaných obyčejně ze všech starých i novějších humoristických časopisů, domácích i cizích.

Skutečného poučování, jehož náš lid tolik potřebuje, najdete v příruční knize našeho lidu málo. Po této stránce zdá se mně, že nejvíce ze všech lidových kalendářů poskytuje kalendář českých menšin, »Národní stráž«, redigovaný Ant. Hubkou. Vyniká i jinak. Mnoho poučení zejména v oboru technickém přináší Prombergrův kalendář »Práce«, redigovaný Ant. Nečáskem. Je určen hlavně vzdělanějším živnostníkům. Dobré články poučné obsahuje též druhý kalendář Prombergrův »Methoděj«. I v jiných kalendářích se vyskytne tu i tam některé dobré poučení.

Ještě ubožejší nežli slovesná část bývají v lidových kalendářích obrázky. Illustrace náleží též k staré výzbroji kalendáře. Nakladateli jde hlavně o hojný počet obrázků, poněvadž tím vzrůstá poptávka po kalendáři. Aby se výroba zlaciněla, sáhá se k illustracím bůhví jak starým — často v kalendáři vyskytne se nám ještě i dřevoryt; byl vytažen patrně ze staré zásoby.

Neklade-li se umělecké měřítko na část slovesnou, tím méně mluviti lze o umění při kalendářních illustracích. Primitivní umění zastrčených

malířů překonává z pravidla ještě primitivnější umění reprodukční, vržené na nejchatrnější papír. Tak přicházejí na svět mazaniny, s nimiž mohou konkurovati v naší pokročilé době již jen titulní listy jarmarečních písniček. A co se illustruje! V textu jen sceny řvavé, vraždy a rvačky, zákeřné číhání, nemožné bitvy kouřící se prachem a krví, přeplněné mrtvolami a zbraněmi. Bylo mně nápadné, kolikrát jsem v kalendářích našel zobrazeného člověka povaleného na zem, ubíjeného nebo ubitého. A mezi tím podobizny potentátů, ministrů, banální, nevtipné karrikatury při anekdotách a vtipech — text závodí s obrazem v hlouposti a často i v nízkosti. A to má být duševní strava pro lid! Tím se má lid zušlechťovat, jeho vkus tříbit! —

Štěstí má-li nakladatel zároveň jiná illustrovaná díla, určená pro vzdělanější vrstvy a užije-li z nich obrázků pro své kalendáře. Co se ubere obrázkům uvnitř, přidává se z pravidla na barevný titulní obrázek, aby kalendář táhl.

V obrázkové části zavádí nakladatelství Prombergrovo dobrou novotu: přidává barevné přílohy z našich malířů, kterou mohl by si majitel kalendáře sám dát za prostý rámeček. Chce tím vytlačit křiklavé cizí reprodukce, jež často shledáváme v příbytcích našich venkovanů.

*

Bídný stav našich lidových kalendářů je nám všem hrozným vysvědčením. Nám všem — literátům, novinářům, učitelům — nejen našim tuctovým nakladatelům. Ti hledají konečně svůj zisk, kde se jim k tomu podává vhodná příležitost. Ale my neseme hlavní vinu, že jim bez dozoru a bez protestu přepouštíme tento významný prostředek výchovný. Vlastně významný je posud většinou jen k jeho úpadku. Povznesme jej skutečně na významný prostředek výchovný. Myslím asi tímto způsobem.

Redakce kalendářů budiž svěřována pouze lidem, kteří znají skutečně jeho potřeby. Udělejme průměrnému člověku kalendář, který by mu byl pravé »vade mecum« v jeho životě. Obyčejný člen našeho lidu nacházej v něm svého praktického rádce, jako mají již mnohá povolání ve svém odborném kalendáři. Podejme mu v kalendáři knihu, kterou by dole na okrajích hojným obracením listů ohmatal skutečně do černa.

Chceme na každém člověku, aby si byl vědom svých povinností občanských, aby vykonával řádně svá práva jako příslušník celku státního, obecního. A čím ho připravujeme pro tento úkol? Škola mu až dosud neposkytuje nic. Vložme mu takové poučení do kalendáře, jenž požívá nejvíc jeho důvěry. Poskytněme mu v kalendáři spolehlivého rádce ve věcech zdravotních, právních, při výběru školy pro děti, rolníka a řemeslníka obeznamujme s vymoženostmi a pokroky v jejich oborech.

Zábavná část v kalendáři nebyla by mně zrovna ideálem. Jednou se musíme dopracovat toho, aby každá osada měla svou knihovničku, jež by mu podávala jádro poučení i zábavy. Snad se jednou dočkají naši potomci toho, že veliká část venkovanů bude mít asi 10 nejnutnějších knížek svých. Ale ta doba je patrně ještě daleko. Zatím nechť vypomůže kalendář.

V kalendáři máme prostředek, kterým lze chopiti jeho náladu a chuť ke čtení. V zábavné literatuře musel by kalendář podle mého mínění postupovat jinak, nežli se děje nyní skoro napořád. Vyhoďme z kalendářů

odpadky činnosti belletristické, zažeňme z nich tlupu nedůstojných šumařů literárních. Lidu dávejme jen dokonalé plody slovesné. Kalendář by měl podávati výbor z našich spisovatelů. Tolik dobrých věcí starších zůstává zapomenuto. Lidu mělo by se z toho dostávati nejlepšího. A rovněž část obrázková měla by být tak provedena, aby se skutečně vkus lidu povznášel a zušlechťoval. *Jc*

*

Dr. Vladimír Preininger: **Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví**, se zvláštním zřetelem na země koruny české. V Praze. Bursík a Kohout 1900. K 20·80.

Stává se, že nepatrná sbírečka s 20 básničkami osmnáctiletého autora, který si ještě dobře neosvojil český pravopis a grammatiku a jehož myšlenkový fond o mnoho nepředstihl průměrnou duši vrstevníků a přátel spisovatelových, vyvodí řadu úvah, v nichž se odhaduje budoucnost autora a páčí přibližná cena prvního pokusu. V české literatuře nebyla za posledních 20—30 let, co literaturu sleduji, snad ani jediná sbírka básní, jediný svazek novell, jediný román kritikou přehlédnut, ačkoli je také veliký počet intelligentů, kteří nečtou básně a přece dychtí míti určitý obraz současné literární produkce národa svého.

Srovnejte takový tenký, chudokrevný sešitek prvních básnických pokusů s dílem, na něž hodláme právě širší kruhy upozorniti. Leta vychází dílo po sešitech, 5—6 let vyžádalo si tuhé práce, nežli dozrálo k tisku — a literatura o něm neví. Čím si to vysvětliti? Dílo přece není tak odborné, aby mělo význam jen pro autora a sazeče, jak lze tvrditi o některých publikacích odborných. Naopak je důležité, neocenitelné pro každého, kdo má co činiti s hygienou. A přece nečetl jsem dosud o spise tom nějaké úvahy. Příčina vězí v tom, že je málo spisovatelů, kteří by z povinnosti žurnalistické registrovali každý nový spis vědecký a že je ještě méně těch, kteří by vládli perem a současně rozuměli věci, o které hodlají psáti. Jen tím lze si vysvětliti, proč za posledního desetiletí ani odborným kruhům o větších publikacích lékařských se nereferovalo, jak upozornil před několika nedělemi v Časopise lékařů českých prof. Chodounský u příležitosti recense o nové knize doc. Veselého. Před lety »Národní Listy« v literární hlídce probíraly neb aspoň registrovaly každý nový spis lékařský — neušel jim ani jediný sešitek Thomayerovy sbírky přednášek. Byl pilný a svědomitý referent — při redakci jistě není viny — a těch jest nyní pořídku.

Během letošního roku lze znamenati v lékařské literatuře vzmach velmi utěšený, což pobízí k pilnějšímu sledování toho rozvoje, jíž ze zřetele na druhou českou universitu, jejíž potřebu nic tak nedovede manifestovati, jako rozkvět literatury lékařské. A na ten třeba stále upozorňovati i v listu širokým vrstvám určeném, neboť i ti rádi občas nahlédnou přes hradby přísné vědy, aby odhadli, není-li za hradbami mrtvé ticho . . .

Konec roku přinesl — zásluhou oficielního nakladatele českých kněh lékařských, firmy Bursík a Kohout — čtyry nová díla lékařská, z nichž první, spis Preiningerův nalezá se v rukou našich jako dokonalý celek, ostatní (Hlavy-Honla Bakteriologie, Panýrka Klinická terminologie a Veselého Klinické vyšetřovací methody a lékařská technika)

zatím 1. sešitem na knihupeckém trhu se objevily; tyto tu jen dle jména uvádíme a najde se příležitost příště o nich promluviti.

Spis Preiningerův zahrňuje 17 velkých kapitol. První (Lékaři) pojednává o studiích lékařských, praxi, povinnostech a právech lékařů, nostrifikaci diplomů, vykonávání praxe vůči cizině, o zvláštních odvětvích lékařství (homoeopathii, zubních lékařích, masáži, orthopaedii, hypnotismu) a konečně i mastičkářství (zákonodárství naše je v této příčině velmi nedostatečné, jak každý lékař ví ze zkušenosti).

Druhá kapitola věnována lékařským komorám. Třetí pojednává o zákonodárství zdravotní služby státní (o organisaci zdravotní při politických úřadech, o fysikátní zkoušce a o povinnostech lékařů při politických úřadech). Čtvrtá kapitola probírá organisaci zdravotní služby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku — tedy bolestnou kapitolu lékařské existence. Následují v 5. kapitole výnosy, dle nichž jest se říditi při podávání zpráv zdravotnických. Šestý oddíl jedná o lékárnách (sestaven dle týchž asi kriterií jako první oddíl). K němu pojí se zákonodárství o léčivech a jedech; v té příčině nejdůležitější jsou a měla by každému známa býti ustanovení týkající se ručního prodeje, tajných léků a dovozu léčiv z ciziny; tajné léky poškodily už nesčetně osob chorých na zdraví a finančně, což vyvodilo účinnou státní akci, kterou zlu aspoň z části odpomoženo. Osmá kapitola pojednává o lázeňských místech a minerálních vodách, devátá o léčebných a humanitních ústavech (nemocnicích, porodnicích a nalezincích, ústavech pro choroduché a ústavech zaopatřovacích). Následující kapitola probírá organisaci chudinství, péči o nemocné a pojištění nemocenské a úrazové. K nejdůležitějším částem knihy náleží oddíl pojednávající o nakažlivých nemocech, v němž lze dočísti se o všeobecných i zvláštních předpisech a o výdajích v příčině nakažlivých nemocí. XII. oddíl pojednává o mrtvých tělech (o ohledání zemřelých, dále o pohřbení, převozu a vykopání mrtvoly, hřbitovech a hrobkách). Podstatná část knihy je dále oddíl o zdravotní policii, který zahrnuje zákony a nařízení o obydlích, potravinách, živnostech a dílnách, dopravnictví, osobní bezpečnosti atd. (opatření zmrzlých, utopených atd.). Školnímu zdravotnictví věnován oddíl XIV., ve kterém jsou uvedeny všecky hygienické předpisy do poslední doby vydané, zvláště o nakažlivých nemocech a vyučování zdravovědě. V dalším oddílu uvedena ustanovení týkající se lékaře jakožto soudního znalce, o soudním ohledání mrtvoly a o soudně lékařských poplatcích. Oddíl XVI. týká se porodních bab a XVII. zvěrolékařství. Vedle dodatků a doplňků, které ještě během vydávání díla přibyly a nemohly na dotyčná místa už zařazeny býti,[1]) obsahuje spis ještě seznam zákonů, nařízení atd. dle data jich publikování sestavený a obšírný i praktický rejstřík.

Dílo, které leží před námi, je plod několikaleté pilné a svědomité práce; bylo ho dávno potřeba, neboť spis dr. Šťastného »Zdravotní policie vztahující se na mrtvé tělo a zdánlivé úmrtí« a prof. J. D. Panýrka: »Nařízení o zdravotnictví na školách obecných v království Českém« vzta-

---

[1]) Autor míní po čase, když by nový materiál vyrostl, vydati sešit doplňků, neboť nelze očekávati v našich malých poměrech, že by mohlo brzy k novému vydání celého díla dojíti.

hují se jen k malým částem oné veliké nauky, které je věnován spis Preiningerův, jenž je nad to všemožně úplný.

Ojedinělé chyby a nedopatření vytýkati nebylo by vhodno na tomto místě, jednak proto, že čtenář sám si je opraví, jednak aby se nezdálo, že tím má býti hodnota veliké a cenné té práce snížena. Sem tam dal by se některý passus říci slohem méně »úředním«, aniž by se tím jasnosti ublížilo.

Knihy budou moci lékaři, lékárníci i úředníci oněch samosprávných a státních úřadů, kterým jest pečovati o zdravotnictví, s prospěchem užívati a přijde jim jistě vhod. *N. O.*

Die psychologischen Grundprinzipien der Paedagogik.
Von A. Huther. Berlín 1900 (Hermann Walther) str. 62.

Předmětem spisku je výklad appercepčního pochodu, který se jeví při poznávání a chtění. Autor shledává v psychické aktivitě, která prý spontanně u každého aktu apercepčního vystupuje, základní pružinu veškerého dění duševního. Ta prý se jeví jako intelligence (theoretická appercepce) a jako vůle (praktická appercepce). To je celý výsledek dosti nezáživné spekulace autorovy, výsledek jistě hodně problematický. *D.*

ZPRÁVY.

Dědičnost dlouhého věku u člověka. Dle Wallacea a Weismanna je délka života určena přírodním výběrem: průměrný věk všech individuí jistého druhu rostlinného nebo živočišného řídí se prospěchem, jaký plyne celému druhu z dlouhého nebo krátkého života jeho členů. K udržení druhu stačí u jepice několikahodinný život; u slona a orla je nezbytna dlouhověkost, aby druh nevyhynul atd. Aby přírodní výběr mohl vypěstovati jistý průměrný věk u daného druhu, který je nejvýhodnější v daných poměrech životních, k tomu je třeba, jako všude jinde, kde výběr působí, jednak množství jedinců různověkých (aby z nich byli nejvhodnější vybráni), jednak dědičnosti dlouhověkosti nebo krátkověkosti. Je tedy otázka: dědí se délka života? Miss Beetonová a Pearson konali šetření a došli k závěru, že přímo i kollaterálně se dědí dlouhý život v linii mužské; další výzkumy, týkající se krátkověkosti a linie ženské nedospěly ještě k závěru. — Dále jde o to, zjistit u člověka přírodní výběr v činnosti. Je ho těžko a priori u člověka popřít: kdo se lépe hodí, stavbou těla a výkony, do daného prostředí, zajisté spíše bude déle živ, spíše zanechá potomky a déle je bude chránit. Popříti přírodní výběr je tolik jako tvrditi, že počet úmrtí není ve vztahu ke konstituci a znakům individuí. Chceme-li ho přímo dokázati, můžeme jíti dvojí cestou. První je, že určíme úmrtnost ve vztahu k velikosti jistého ústroje: tak činil Weldon. Jen že je těžko zvolit ústroj, na němž závisí v širokých mezích a zřejmě délka věku: neboť schopnost vzdorovati nemocem nezávisí na jednom ústroji, nýbrž na složitém vztahu soustavy ústrojů. Beetonová a Pearson brali se druhou cestou: vybrali jedince celkově podobné neb aspoň ve skupině znaků podobné, k čemuž se nejlépe hodí členové téže rodiny. Ukázalo se, že asi 80% úmrtí u člověka je výběrových; u bratří totiž korrelace mezi věky úmrtními blíží se koëfficientu, jenž stanoven byl pro dědičnost různých znaků tělových (velikost postavy, délku předloktí, index hlavový, barvu očí atd.). Dědí se tedy délka věku asi tou měrou, jako různé znaky tělové. — Kdyby byly vystaveny rody změněným podmínkám životním (n. př. přestěhování) — a sice různé typy rodinné, podařilo by se časem určiti korrelaci vzdornosti a snad i vztah délky života k jistým ústrojům. *(Nature.)*

Bolest u zvířat a vztah bolesti k intelligenci. O bolesti u všech bytostí mimo mne nemohu soudit, leda z pohybů. Dráždí-li se psu nerv jdoucí do zadní končetiny, vyje a brání se: snad má bolest neb aspoň trapný pocit podobný mojí bolesti — ale nemohu to tvrditi. U králíka, u kachny objeví se podobné reakce, ale slabší; zdá se, že bolest je tu daleko menší: sotva přestane dráždění nervu, zvíře žere a chová se zcela normálně. U žáby reakce pohybové jsou dosti silné při dráždění nervu, ale jsou i po odstranění mozku: těžko mluviti o bolesti u zvířete bez mozku, těžko zneuznati vztah vědomí a intelligence k mozku. Ještě tíže mluviti možno o bolesti u nižších zvířat bezobratlých. Normann (americký fysiolog) přeřízl dešťovku: zadní kus se svíjel, přední lezl klidně dál: sotva lze vykládat svíjení zadní polovice za výraz bolesti, vždyť v ní není mozku, za to přední polovice s mozkem leze klidně dál. A když prořízl

přední polovici opětně, lezla přední čtvrtina — s mozkem — nerušeně dál, za to druhá se začala svíjeti. Svíjení patrně vzniká tenkrát, když podráždění z průřezu se šíří nazad; nevzniká, šíří-li se podráždění od průřezu do předu. — Chicagský fysiolog Loeb ukázal, že někteří jiní červi na proříznutí těla pranic nereagují, pokračujíce zcela nerušeně v činnosti začaté před říznutím. Viděl korýše se kopulovati dál, i když jim odřízl zadky. Německý fysiolog Bethe ustřihl včele ssající med s květu zadek, aniž se včela vyrušila. — Ostatně vypravují věrohodní zvěrolékaři, že koně často při krvavých operacích nepřestanou žráti: tedy i u nejvyšších zvířat bolest je slabá. U bezobratlých, zvlášť nižších, je nejvýš neurčitá, temná, velmi rychle pomíjející nebo dokonce schází. Zdá se celkem, že vývoj bolestivosti jest úměrný vývoji vědomí nebo intelligence. Zdravý, intelligentní člověk cítí bolest plnou měrou, vzpomínka setrvá dlouho a živost vzpomínky zmnoží intensitu bolesti. Je-li vědomí — i u člověka jindy normálního — zamlženo, třeba v jistém okamžiku vznikne silná bolest, ale pro slabost vzpomínky bolest rychle slábne. — U slabomyslných, blbých, je konstantně citlivost pro bolest tupá. Křičí-li a pláče novorozenec, nepochybně trpí; ale nemám velikého soucitu, neboť jsem přesvědčen, že jeho bolest není příliš velká, že zmizí v několika vteřinách, aniž zanechá stopy ve vědomí, kterážto prodloužená stopa je vlastně podmínkou bolesti. Bolest je funkce intelligence. (*Richet, Douleur*).

Studentský Sborník, redakcí Th. Bartoška, vychází 1. každého měsíce vyjma srpen a září; předplatné $^1/_2$ ročně: 1 K 60 h, studujícím 1 K 10 h. V Praze II.-1930.

Studium venkova, nikoli zastaralé, sentimentální, ale realisticky ethické lze pochytit v časopise: »Das Land,« rediguje Sohnrey. Vychází dvakrát v měsíci v Berlíně, $^1/_4$ ročně jen 1·56 marek.

Udělení a vypsání ceny. Filosofická Jednota pořádala v uplynulém roce školním opět přednášky konkurenční, jichž se účastnili 4 akademikové české university. Z nich obdržel první cenu padesáti korun p. PhC. Gustav Tichý za přednášku »Budhismus a křesťanství.« Mimo to byly uděleny dvě čestné odměny po dvaceti korunách. Odměněni byli p. PhC. Prok. Mir. Haškovec za přednášku »O vývoji moderních literatur,« a p. Bedřich Šimon, právník, za přednášku »Fouillée-ho nová theorie ideí, sil a jeho psychický monismus.« — Filosofická Jednota odmění i v roce školním 1900/1 cenami nejlepší z přednášek, jež studující vysokých škol při schůzích jejích z oboru věd filosofických konati budou. Každá z přednášek konkurujících budiž vyměřena asi na hodinu a po přednesení rukopis její výboru předložen. Přihlášky přijímá pořadatel přednášek prof. Fr. Drtina (Smíchov, Hořejší nabřeží, 6.) do konce února 1901. Přednášky samy konati se budou ve schůzích Jednoty a budou všeobecně přístupny.

První spolek lékařek. Ženy, které studují lékařství na universitě Syrakusské, ve Spojených Státech, založily národní spolek. Jedna ze zakladatelek je doktorka lékařství paní Alžběta Blackwellova, jedna z prvních doktorek, které zmíněná fakulta promovala. Je to první lékařský spolek žen na světě. (La Presse médicale, 1900, nr. 94)..

O rozvoji exaktních věd přírodních v 19. století.[1]

Veliký moment velkolepého rozvoje věd jest ovšem v jich užitečné stránce, ale zkušenost učí, že přímé sledování a hnaní se za prospěchem ve vědě stěžuje obyčejně dosažení cíle. V našem století provedeno bylo úspěšné rozdělení práce, ani jedni pracovníci rozmnožili nesmírně poznatky vědecké bez ohledu na užitek, kdežto druzí na základě jich k užitku mířili. Chceme-li tuto podati nárys vývoje věd přírodních (při čemž biologii necháme úplně stranou), budeme sledovati vědy theoretické, jichž pokrok právě pro všestranné jich zaokrouhlování kryje se především s pojmem vývoje. — Pro postup soustavný rozeznávati budeme I. základní vědy mathematické, pojící se k základním pojmům kvantity, prostoru a času: A) arithmetika, algebra, vyšší analysa. B) geometrie. C) mechanika (věda o síle a pohybu). II. pokusné vědy přírodní: A) fysika B) chemie.

Podstata vývoje záleží ve všeobecných zásadách k nimž vědy tyto dospěly; na zdokonalení výzkumných method a p. nemůžeme v schematickém nárysu zacházeti. — Obecné zásady věd mathematických (arithmetiky, algebry, analysy, geometrie) byly dány už začátkem století a v podstatě se nezměnily; ovšem jmenovati sluší řadu výtečných pracovníků v těchto oborech: Abel, Bouquet, Briot, Cauchy, Dirichlet, Gauss, Jacobi, Kummer, Poncelet, Riemann, Steiner, Weierstrass atd. — Za to už mechanika vykazuje ohromný převrat: z vědy o síle a pohybu stala se vědou o energii či práci. Ačkoli obsah zákona o zachování energie jest vlastně obsažen v základních rovnicích mechaniky, spadá odkrytí zákona tohoto v obor fysiky — a přece zas nebyli to fysikové, kteří objev učinili, nýbrž lékař J. R. Mayer, sládek Joule, inženýr Colding a především fysiolog Helmholtz. Všeobecné zásady mechaniky byly

[1]) Z přednášky J. H. van't Hoffa na 72. sjezdu společnosti německých přírodozpytců a lékařů v Cáchách 1900.

před tím, zvlášť Lagrangem, obsaženy ve dvou rovnicích, z nichž jedna týkala se jevů pohybu, druhá rovnováhy; ale odvození obou bylo nepohodlné a obsah neprůhledný. Zákonem neměnitelnosti množství energie nabyly tyto základní rovnice tak jednoduché podoby, že lze se odvážiti formulace jich i před širším obecenstvem. Zákon dí:

Celkové množství energie je neměnitelno.

Podotknouti sluší, že energie může míti dvojí tvar: mluvíme o energii kinetické (hybné = »živá síla«) a potenciální. Kinetickou energii má tekoucí voda; potenciální, natažené pero, zdvižený kámen atd., kde je schopnost k projevení energie kinetické. Tedy zákon dí jinak:

Souhrn energie kinetické a potenciální je veličinou stálou.

Tedy vzniká-li pohyb, získaná energie kinetická rovná se ztracené energii potenciální (na př. energie potenciální obsažená ve zdviženém kameni, počne-li padati, se zmenšuje přecházejíc v energii kinetickou: kinetická energie kamene dopadajícího k zemi rovná se energii potenciální kamene zdviženého a podepřeného). V rovnováze klidu kinetická energie rovná se nulle. —

Přejdeme k fysice a chemii. Přesné hranice mezi oběma vědami nelze určit. Nedávno pravil vynikající chemik, že Lavoisier a Bunsen byli vlastně fysikové, a ne chemikové. »Chemik, jenž není fysikem, není nic.« Nicméně je možno při studiu jevů přírodních státi na dvojím hledisku a odtud definovati fysiku jako nauku o přeměnách síly či lépe energie, chemii jako nauku o přeměnách hmoty. —

Výtěžky fysikálního výzkumu v 19. století možno navázat na základní myšlénku, že přírodní děje lze převésti na čistě mechanické jevy pohybové a projevy sil. Jsou li přírodní zjevy, jako světlo, zvuk, teplo, elektřina, magnetism, pro naše smysly rázu specifického, ale v podstatě vesměs jen různé tvary pohybu, je dána možnost, tyto zjevy přírodní v sebe navzájem a v pohyb očím našim patrný převésti. Za prvou velikou vymoženost fysiky tudíž pokládám, že stanovena byla proměnlivost tvarů energie navzájem. Faradayovy úžasné úspěchy plynuly v prvé řadě z pevné víry v uvedenou větu. Dnes všude vidíme přeměňování jednoho tvaru energie v druhý: parní stroj mění teplo v pohyb, dynamoelektrický stroj mění pohyb v elektřinu a ta topí a svítí anebo měníc se v magnetism pohybuje vozy.

Druhým znamenitým poznatkem jest uvedený už zákon zachování energie, dle něhož energie může se měnit jen jakostně, nikoli mnohostně. Množství energie jest tedy klidným polem v letu jevů a schopnost k vykonání práce je společným měřítkem všech jevů přírodních (Gauss, Ostwald). Na př. teplo, jež může 1 kg. vody ohřáti z 0^0 na 1^0 C odpovídá práci spotřebované ke zdvižení 425 kg do výše 1 m.

Když přírodní jevy se navzájem v sebe mohou přeměňovati a když platí mnohostný zákon, jenž řídí vztah mezi mizícím a vznikajícím, nastává otázka, ve kterém smyslu se přeměny dějí. Odpověď na tuto otázku, třetí důležitý pokrok, provedený hlavně Carnotem a Clausiusem, vychází ze zcela banální skutečnosti, že na př. v železné tyči nemůže přeměna tepla díti se tak, aby jedna polovice se stala teplejší, druhá chladnější, nýbrž že naopak takový rozdíl se snaží vyrovnati. Helmholtz dal této větě jasnou, téměř samozřejmou formulaci, že dějící se přeměna právě snahou státi se přemáhá odpor proti ní vznikající a tak vykoná práci. Zjevující se »volná práce« řídí dění se pochodu a dá se často předem vypočísti. Tak i nejdokonalejší parní stroj může přeměnit jen malou část tepla kotli přiváděného v práci, za obyčejných poměrů pouze 20%, kdežto ostatních 80% energie vyzáří do prostoru jako teplo. —

Čtvrtý fundamentální krok pojí se k otázce: Připustíme-li možnost přeměny dle uvedených tří principů, jak rychle se tato přeměna děje? Na př.: výbuchem nastane místní zvýšení tlaku v ovzduší; tento tlakový rozdíl má se dle uvedených principů vyrovnat a nadtlak pohybuje se, pomalu slábna, ovzduším jako zvuk. Nelze z uvedených principů říci, jak rychle se tento zjev pohybuje. Ale za předpokladu, že zvuk je vlnivý pohyb šířící se v pružném prostředí (vzduchu) podařilo se Newtonovi a Laplaceovi v úplné shodě se skutečností vypočítati rychlost zvuku na 330 metrů za 1 vteřinu. — U ostatních zjevů přírodních není tak uspokojivého výkladu. Že zvuk je kmit, není jen domněnkou, nýbrž skutečností. Jinde však jsou pouhé domněnky, třeba vedly k velikým úspěchům. Toto kinetické pojetí vesměs ústí v představě, že je vedle hmoty ether: hmota, že se skládá z nesmírně malých, dokonale pružných částic (atomů), lišících se od tělesa k tělesu; ether že je všudypřítomné, vše pronikající prostředí. Molekuly prý jsou nosiči obecného přitahování, jež se jeví na př. jako tíže; pohybují prý se přetržitě následkem vzájemných nárazů, což odpovídá teplu. Ether je drahou jevů zářivých, na př. pro světlo.

Vyjdeme od vývoje názoru na světlo. Newton viděl ve světle tělíska s velikou rychlostí vymrštěná. Když Fresnel odkryl počátkem století interferenci světla, změnil se názor o světle ve smyslu Huyghense, dle něhož světlo je vlnivý pohyb etheru millionkrát rychlejší než zvuková vlna. S počátku myslilo se, že kmity světelné jsou longitudinální (vlny ve směru postupu), k výkladu polarisace bylo nutno představu změnit: mělo se pak za to, že světlo je transversální vlnění etheru (kolmé na směr postupu). — Avšak pojetí etheru jako prostě pružného prostředí vhodného pro postup transversálních kmitů nevystačilo vůbec, aby se vyložily vztahy mezi světlem, elektřinou a magnetičností, zjevné na př. v tom, že hmoty vodící především elektřinu (kovy) jsou pro světlo neprostupné a naopak (sklo je průhledné, ale špatný vodič elektřiny.) I vyslovili Maxwell, Helmholtz a Lorentz mínění, že kmity etheru jsou elektrické povahy. Tato t. zv. elektromagnetická theorie světelná slavila brzy první triumf, ana na základě jejím vypočtena byla rychlost světla. Další triumfy následovaly. Neboť dle této theorie je světlo jenom zvláštním případem kmitu, totiž kmit etheru nepatrného trvání: od červeného k fialovému světlu je 400—800 billionů kmitů za vteřinu. Rychlejší a volnější kmity bylo objeviti. Volnější kmity méně než 400 bil. za vteřinu jsou paprsky ultračervené (tepelné poněvadž projevují se zářením tepelným, ne světlem); rychlejší než 800 billionů, tedy za světlem fialovým, jsou paprsky ultrafialové, chemické (působící na př. na fotografickou desku, ale s malým účinem světelným na naše oko). Ještě rychlejší jsou asi paprsky Roentgenovy (odpovídají tomu, co předpovídal Helmholtz o velmi rychlých kmitech elektromagnetických.) Zcela pomalé naproti tomu (ovšem ještě asi 100 millionů za vteřinu) jsou kmity Hertzem vyšetřované, jež přímo z elektrických kmitů byly vytvořeny, které se chovají jako neviditelné světlo a upotřebují se v telegrafii bez drátů. Lze tedy za to míti, že světlo jest působeno kmity elektrickými a sice pohybem atomů či ionů elektricky nabitých obsažených ve zřídle světelném (jichž váha dle nejnovějšího pojetí obnáší asi tisícinu váhy atomu vodíkového.)

Kdežto kinetika etheru vedla k velkolepým úspěchům, kinetika hmoty jeví rozvoj skromnější vzhledem k nepoměrně složitému problemu nepřeklenutelných růzností látkových. Představa hmoty jako částic se pohybujících, pružných, se přitahujících nabyla obsahu, když tyto částice chemie definovala jako molekuly, kdežto pohyb jich při pojetí tepla jako tvaru energie dal se uvésti ve vztah k teplotě. Krönig, Clausius, Maxwell, van der Waals, Boltzmann obja-

snili představy o skupenství, povaze plynů, kapalin a mezi nimi ležících stavů kritických. Empiricky skutečné, ale kinetickou cestou nalezené pravidlo souhlasných stavů je výsledkem konečným: specifické rozdíly těles dovozuje toto pravidlo z tří základních veličin, kritické teploty, kritického tlaku a kritické hustoty — tak že známe-li tyto veličiny, můžeme většinu vlastností příslušné hmoty napřed udati.

Rozumí se samo sebou, ale nestačí dosti připomínati, že představy o podstatě věcí jsou pouhé pomůcky, abychom určili číselné vztahy jevů. (Tedy nikoli výrazy skutečnosti, jak rádi materialisté za to mají: ether, jeho kmit atd., jsou výmysly, pomůcky myslecí.)

Tím jsme už přešli do chemie.

Co se jakostných přeměn hmoty týče, udrželo se principielní rozlišení prvku a sloučeniny. Jen že počátkem století některé za prvky pokládané látky byly rozloženy (Davy); analysou objeveny byly nové, tak že čítáme dnes na 80 prvků, Sluší tu jmenovati především tato jména: Berzelius, Bunsen, Ramsay. Úsilné práce Newlandse, L. Meyera a Mendělejeva zjistily organickou souvislost prvků, tak že v t. zv. přirozené jich soustavě scházející členové byli předpověděni s detailním udáním vlastností, což lze srovnat s Leverrierovým předpověděním planety Neptuna a objevením jeho Galleem: jen že v onom případě nedalo se říci, kde tušené prvky budou nalezeny. Lecoq de Boisbaudran, Cl. Winkler a Nilson našli v galliu, germaniu a skandiu prvky Mendělejevem předpověděné jako ekaaluminium, ekasilicium a ekabor.

Zdálo se, že synthesa chemická zarazí se před hranicí, která dělí látky organismem vytvořené od anorganických. Ale Wöhlerova synthesa močoviny zrušila tuto mez. A zas Pasteur prohlásil novou hranici: tvoření látek opticky aktivních prý je pouze výhradou živých bytostí. Avšak i tato mez padla a chemik je přesvědčen, že půjde až k buňce, organisované hmotě biologově. Graebe a Liebermann sestrojili alizarin, v. Baeyer indigo, Ladenburg alkaloid coniin a E. Fischer cukr hroznový. Bílkoviny a enzymy jsou však vlastní nástroje života a pokusy o jich sestrojení jsou dosud marny.

Při mnohostném sledování hmotných přeměn byl zákon zachování hmoty hlavním výsledkem; bylo ho použito ve zvláštním způsobu, ano provedeno obrazné znázornění na základě hypothesy neproměnlivých atomů, kterážto řídila podstatnou část chemických výzkumů. Atomistické pojetí sloužilo Daltonovi k vyjádření slou-

čenství jakosti a množství a k odvození zákonů vahových; připojením ke Gay-Lussacovým zákonům objemovým a k Avogadrově pojetí molekuly nabyla atomistická formule molekulární podkladu k dalšímu spracování. Kekulé stanovil mocenství prvků; stereochemie určuje dokonce jich polohu v prostoru a vše se kryje dokonale s přírodními i umělými isomery.

Dále se vyznačuje rozvoj chemie 19. století přenešením fysikálních method a zásad na pole chemické. Vlastně už atomistika vděčí svoji existenci — vahám; spektroskopie Bunsenem a Kirchhoffem založená užívá method optických; upotřebení method elektrických vedlo k odkrytí elektrolytické dissociace (Clausius, Arrhenius.) Berthollet, Guldberg a Waage pokusili se přenésti do chemie učení o všeobecném přitahování a vyložili chemickou rovnováhu. Thomsen a Berthelot snažili se upotřebiti zákon zachování energie při chemických problemech a stanovili, že množství tepla při reakci vyvinuté je měrou affinity. —

Konkretní či specielní vědy mají za předmět zkoumání části našeho okolí: astronomie, meteorologie, geografie, geologie. K vůli zaokrouhlení vytýkáme jen dva velké výsledky. Astronomie ukázala pomocí spektroskopu, že i v nejvzdálenějších prostorách, odkud k nám světlo mnohá leta letí, táž hmota existuje jako zde, železo, vodík a asi dvacet jiných prvků, a je podrobena týmž zákonům vzájemného přitahování. Vypočítává dějiny světa v budoucnosti dle pohybu velikých těles světových se spolehlivostí, která hraničí na jistotu. — Geologie poučuje o minulosti; shledává, že při vzniku země nebyly činny katastrofy, o nichž se dříve mluvilo, nýbrž že se země vyvíjela za týchž zákonů, jimž dnes je podrobena a jimiž se bude řiditi do konce.

Několik slov o středním a vyšším školství americkém.

Napsal Oskar Axamit.

O americkém školství rozšířeny jsou u nás právě jako jinde názory vzájemně velice odlišné. Příčinou toho jest jednak vzdálenost země, jednak také zběžný a nedostatečný názor a nepřípadné, nelogické srovnávání poměrů amerických s poměry evropskými. Účelem následujícího náčrtku, psaného na základě vlastních zkušeností a očitého názoru, jest přispěti k správnějšímu názoru na školství americké a k lepšímu jeho cenění.

První nesprávností, které se dopouštějí mnozí pisatelé o školství americkém, jest mínění, že high schools (vysoké školy) nebo seminaries (semináře) jsou rovnocenné našim gymnasiím, kdežto jediné správně lze je srovnávat s našimi nižšími gymnasiemi. High schools a seminaries (tyto liší se od předešlých jen tím, že mívají internát) jsou ústavy tříroční. V obojích těchto školách učí se asi týmž předmětům a v témž rozsahu jako na našich středních školách v nižších třídách. Nelze popírati, že síly učitelské na těchto ústavech bývají mnohdy značně chatrné. Bývají to dívky nebo mladíci, graduovaní na bakaláře filosofie neb umění, ba někdy bývají to dokonce pouze bývalí absolventi některé high school. Předměty, jimž učí, nejsou vždy specielním jejich oborem, a mohu z vlastní zkušenosti podat hojně dokladů, jak povrchním bývá často jejich vzdělání. Učil jsem sám němčině jistou učitelku němčiny, která z angličiny do němčiny dovedla překládat jen pomocí slovníku a to ještě s hrubými chybami grammatickými. — Kdysi byl jsem představen řediteli high schoolu, který vyučoval frančině a němčině. Oslovil jsem jej francouzsky, ale nebylo mi porozuměno. Rovněž tak dopadl jsem s němčinou. Studoval jsem s jistým medikem, absolventem seminary, který o prázdninách vyučoval na semináři latině, ač sám Caesara s těží překládal.

To všechno zdá se vrhati nepěkný stín na high schools. Ale nutno jest uvážiti, že tato vada není jen specialitou americkou a že ústavy tyto nejsou vlastně ničím jiným než přípravou pro studium na menších universitách, které skoro se rovnají našim vyšším třídám středních škol. Zaujímají tedy high schools v Americe (rozuměj vždy Spoj. Státy severoam.!) asi ono místo, které u nás nižší gymnasia. Mimo to pak třeba míti na paměti, že učitelé a učitelky, dosáhnuvše hodnosti bakalářské nebo vůbec ani na bakaláře nepovýšení, nabyli pouze všeobecného vzdělání asi jako u nás maturanti škol středních, nikoli vzdělání specielního. Ostatně učitelové sami během několika roků vzdělají se v předmětě, jemuž vyučují, pak již sami. Že onen ředitel, který zajisté mnoho let frančině a němčině učil, jazyky těmi mluviti nedovedl, nemůže padati tolik na váhu, jak se zdá, neboť, jak jsem se později přesvědčil, ovládal řeči ty v písmě skutečně velmi dobře. A na našich školách měšťanských a středních jest jistě také většina učitelů, kteří moderní jazyky po stránce filologické dokonale znají, ale prakticky jich neovládají. Díváme-li se takto na americké high schools, musíme doznati, že podávají vskutku velmi dobrou přípravu pro studium na menších universitách (= vyšší gymnasia), a že mladíci vstupujíce na universitu, přicházejí dokonale vyzbrojeni.

Čtenáři jest asi nápadno, že university srovnávám s gymnasiemi. V Americe nutno činiti rozdíl mezi dvěma druhy universit, nižšími a vyššími. Nižší university skládají se ze tří fakult: filosofické, fakulty pro umění a fakulty věd technických. Někdy bývá k nim přidělena také fakulta medicinská, o jejímž vztahu k universitě promluvím později. Na fakultě umění a filosofické nevyučuje se však jednotlivým odborům věd specielně jako u nás, nýbrž všem předmětům, které pojaty jsou v učebný plán našich gymnasií, mimo to také vědám sociálním. Po skončeném čtyřletém studiu skládá se zkouška a approbovaní žáci stanou se bacchalors of philosophy nebo bacchalors of arts (bakaláři filosofie neb umění). V následujícím udávám průměrný rozsah, v jakém jednotlivé předměty se přednášejí: Jazyku řeckému věnují se průměrně 3—4 hodiny týdně. Čtou se: výbor z Lysia, Homer, některý dialog Platonův, Demosthenes, Euripides, Sofokles, Aischylos a Aristofanes. Pak se probírá historie řecké literatury. (Řečtině učí se na klassickém oddělení tedy na onom, jež vede k hodnosti bakaláře umění. Ti, kteří chtí dosáhnout bakalářství filosofie, nemusí řečtinu poslouchati). Z latiny, jíž rovněž věnovány jsou 3—4 hodiny, přečte se Livius, Cicero, Tacitus, Horác, Plautus,

Terenc, Quintilian, Plinius Ml., Iuvenalis, Persius, Catullus, Lucretius a Seneca. Angličině učí se 2—3 hodiny týdně a probírá se právě tolik, jako na našich středních školách z jazyka vyučovacího. Z moderních jazyků učí se němčině 2—3 hodiny týdně, eventuelně právě tolik z vlaštiny neb frančiny. Volba jazyka jest dovolena a probéře se asi tolik, jako na našich školách reálných z jazyka francouzského. Z filosofie, jíž učí se v prvých dvou ročnících po 3, v druhých dvou po 2 hodinách týdně, přednese se logika, psychologie, historie filosofie dle Zellera řecké, dle Falckenberga moderní. Z dějin béře se asi tolik, kolik u nás na středních školách. Ze sociologie, jež přednáší se po 2 roky 2 hodiny týdně, probéře se historie vývoje společnosti lidské, o základě moderní společnosti, o státu, o hospodářství, o politických a sociálních poměrech soudobých atp. O přednešeném se diskutuje. Z politických věd probírá se národní hospodářství 3 hodiny týdně a ústava, zákonodářství a politické poměry Spojených Států 2 hodiny týdně po 2 roky. Z matematiky dojde se až k počtu differenciálním a integrálním, z geomotrie pak až k analytické geometrii rovinné, předpokládaje týž postup jako u nás na školách středních. Přednáší se v prvním ročníku 4—5 hodin, v ostatních po 3 hod. týdně. Fysika přednáší se ve spojení s chemií 3—4 hodiny týdně po 2 roky. Z přírodních věd probéře se biologie zvířat i rostlin, entomologie, anthropologie, geologie, anatomie a fysiologie zvířat i rostlin a systematika všech tří říší. Přednáší se po 3 hodiny týdně ve všech 4 ročnících. Přednášky spojeny jsou s pracemi v laboratořích, vědeckými vycházkami, cvičením ve fotografování, v poslední době pak i s praktickým užitím Rönthgenových paprsků.

Jak již z tohoto plánu jest patrno, profituje student ve všech předmětech více nežli náš gymnasista. Ba graduovaný bakalář obeznámen jest i s takovými vědami, které dnes každého vzdělance interessují, o nichž našemu oktavánu se ani nesní a které později pracně musí sháněti: s filosofií, sociálními vědami, národním hospodářstvím a p.

F a k u l t a t e c h n i c k á podává vzdělání v oborech chemie, mechaniky a inženýrství. Při fakultách bývají i malé továrny, v nichž posluchači prakticky se cvičí. Tyto techniky přirovnal bych asi k našim vyšším průmyslovým školám. Stůjž zde učebný plán pro toho, kdo by se o věc blíže interessoval. Z předmětů přípravných poslouchají technikové přírodopis, matematiku, fysiku, chemii a vědy politické, sociální a některý z moderních jazyků asi v tom rozsahu jak předem naznačeno bylo, když jsme mluvili o učebném

plánu filosofických fakult. Jen v matematice probírá se ještě počet differencialní a integrální a v geometrii také sférická analytika. Všichni technikové jsou povinni poslouchati deskriptivní geometrii, která se přednáší 4—6 hodin týdně ve spojení s rýsováním, pak nižší a vyšší geodesii rovněž 4 - 6 hodin týdně ve třetím roce. V létě po dvoje prázdiny se vždy měsíc mapuje. Mechanikové mimo to poslouchají elementární mechaniku 4 hodiny týdně první semestr. Nástroje mechanické 3 hodiny druhý semestr, thermodynamiku 4 hodiny týdně 1. sem. 2. rok, o kotlech a pumpách 4 hodiny týdně 2. rok, mimo to 2 hodiny týdně jsou prakticky zaměstáni v universitní továrně. Dynamiku strojnictví 3 hodiny týdně 1. sem. a motory a transmisse 3 hodiny 2. sem. 3. ročník. O strojích vůbec 4 hod. týdně 1. sem. a o síle materiálu strojního 2 hod. týdně 2. sem. K tomu rýsování a praktické práce v továrně. Elektrotechnikové poslouchají theorii o dynamice a magnetické indukci 2 hod. týdně první semestr, v druhém semestru pak mají praktická cvičení v konstruování dynamicko-elektrických strojů 2 hod. týdně. Mimo to elektrické laboratorium 3 hod. týdně. O elektrickém světle a transmissi 3 hod. první pololetí a pokračování o dynamických strojích 3 hod. druhé pololetí. O elektrických dráhách, elektrometalurgii, kladení kabelů, zákonech atd. 3 hodiny týdně v posledních 2 rocích. Kromě toho jsou stále zaměstnáváni v továrně. Chemikové anorganickou a organickou chemii poslouchají v 1. sem. 8 hodin, základy qualitativní analyse 4 hod. v prvním sem. Qualitativní analysi 10--15 hod. v 1. sem. 2. roku, quantitativní 15 hod. 2. sem. Stoichiometrii 2 hodiny týdně 1. sem. 2. roku. Toxiologii 6 hodin týdně 1. pololetí a o plánech a zařízeních chemických továren 8 hod. týdně 2. polol. V posledním roce pak jsou přednášky o historii chemie, zákonech, o obchodních poměrech atd. 2 hodiny v obou semestrech. Mimo to jsou téměř po celý ostatní čas v laboratoři zaměstnáni. Civilní inženýři a stavitelé poslouchají o tesařství, hodnotě kamene a zpracování jeho 3 hod. týdně prvý, o železe, oceli a podobně, o zpracování jeho tolikéž i druhém sem. O stavbě na zemi a na vodě 3 hod. prvý semestr, o stavbě přístavů, kanálů a železnic tolikéž 2 sem. (civilní inženýři). O stavbě domů pak 3 hod. týdně (stavitelé). O stavbě silnic, o úpravě řek a p. 3 hod. v obou semestrech (civ. inž.), o stavbách monumentálních a architektonice rovněž tolik po oba semestry (stav.)

Přecházím k fakultám medicinským. Bývají zařizovány při nemocnicích a sice tím způsobem, že lékaři v nemocnici zaměstnaní sami fakultu lékařskou vydržují a potřebné ještě učebné

síly si platí. Režii tuto pak hradí ze školného, které obnáší za semestr sto až dvě stě dollarů*) O čistý zisk se dělí. Mimo to ovšem bývají takové ústavy dobrodinci hojně nadány. Poměr fakult lékařských k universitám bývá takový, že jediné pojítko bývá president (rektor), který na počátku semestru má zahajovací řeč, tedy pojítko docela formální. Jinak medicinská fakulta sama přijímá své žáky, vybírá kollejné, má svoje konference, jest zkrátka institucí neodvislou. Fakulta lékařská udílí diplomy doktorské po čtyřletém (dříve tříletém) studiu. Dostatečného vzdělání pro budoucí povolání lékařské se zde neposkytuje. Fysiologie se ku př. přednáší pouze 4 neděle. Některé obory jako nemoce kožní, oční, psychiatrie a p. dokonce jen několik dní. Obstojně přednáší se chemie (6 měsíců), anatomie (rovněž tolik), histologie, chirurgie a nemoci interní (po 3 leta). Cvičení pitevní konají se tak, že student pitvá vždy celý rok část těla lidského, ku př. první rok ruku, druhý nohu, třetí vnitřnosti, čtvrtý hlavu, ostatek pak musí naučiti se jen díváním. Z praktického histologování probéře se tolik jako u nás. Mikroskopujeť se každodenně 3 hodiny po 6 měsíců. Rovněž stejně přednáší se z pathologické anatomie, sekce však bývají řídké, a nutno se omeziti na odlitky voskové a na praeparáty histologické. Po ukončení druhého ročníku skládá se písemná zkouška ze všech odborů lékařství. Mimo to zkoušejí profesoři po celý rok jako u nás na školách středních, tak že při malém počtu posluchačstva profesoři vlastně stále vědí, co v kterém posluchači vězí.

Zkouška i promování děje se hromadně, tedy podobně jako u nás při zkouškách maturitních na středních školách. Přijetí na fakultu lékařskou děje se na základě dobrozdání ředitele high-school, na níž dotyčný studoval anebo nutno se podrobiti zkoušce, jestliže na high school potřebného vzdělání nenabyl. Při zkoušce se žádá asi tolik, co se u nás na nižším gymnasiu probéře. Podobně jsou přijímáni studující i na ostatní fakulty, a po složené zkoušce bakalářské bývají promovováni. Promoce, která trvá dva dny, jest velice slavná. Studenti a studentky, oděni v černé taláry a čtyřrohé čapky a nesouce na žerdi korouhev s vyšitým letopočtem běžícího roku, ubírají se v průvodu na místo k tomu účelu vymezené, kdež je shromážděn sbor profesorský a publikum s hudbou. Zde jeden ze studentů poděkuje jménem všech profesorům, potom někdo vypravuje veselou historku ze studií, jiný přednáší o některém thematě ze svého oboru a p. V meziaktí hraje hudba. To děje se obyčejně pod širým nebem. Druhý den rozdají se slav-

*) V roce bývá jen jeden běh, trvající šest měsíců bez přestávky.

nostně diplomy a večer bývá banket. Na tomto místě bude snad vhodno připomenouti, že na universitách amerických klade se velká váha na praktické řečnictví a že po dokonalém výcviku bývá v některém kostele (unitářů, baptistů a p.) veřejné závodění studentů v řečnictví, což v novinách i na rozích bývá oznamováno.

Rovněž se dostává studentům výcviku vojenského. Posluchači jedné university, mediky vyjímaje, tvoří jeden regiment, jehož velitelem je důstojník Spojených Států. Nižší důstojníci a šarže jsou vybráni ze studentů samých. Studenti jsou povinni opatřiti si stejnokroj a připláceti si na úplnou výzbroj. Ti, kteří ve vojenství vyniknou, jsou poznamenáni u ministerstva vojenství Spojených Států a později přidělováni ku generální adjutantuře jednotlivých států.

Promovaní bakaláři filosofie nebo umění vstupují do veřejného života k různým úřadům asi tak jako u nás absolventi vysokých škol jdou k dráhám, poštám a p. nebo se stávají učitely anebo konečně oddají se dalšímu studiu a odbornému vzdělání na některé universitě evropské či americké. Podobně se má věc s doktory mediciny. Také bakaláři v oboru věd technických vstupují již do služeb.

Nižším universitám na roveň postaveny jsou školy theologické, hospodářské a zvěrolékařské.

Ústavů theologických jest velký počet. Doba studií trvá tři neb čtyři léta a posluchači složivše zkoušky hlásí se za kazatele jednotlivých církví.

Školy hospodářské založeny bývají při universitách, jako ku př. znamenitý ústav takový je při universitě v Burlingtonu. Mívají tříletou dobu vyučovací. Učí se ku př. v prvním ročníku: srovnávací anatomie, algebra a geometrie, chemie, hygiena, srovnávací fysiologie, algebra a trigonometrie, angličina. V druhém roce: meliorace, botanika, histologie domácích zvířat, němčina nebo frančina, nauka o hospodářských plodinách, o chorobách domácích zvířat, hospodářská praxe. V třetím roce: zahradnictví, fysika, mechanické inženýrství, fotografování, národní hospodářství, historie, logika. Mimo to zařízeny jsou také čtyřnedělní mlékařské kursy.

Zvěrolékařských ústavů jest celkem málo; nejlepší jsou newyorský a bostonsky. Studenti, kterých jest v tomto oboru velké množství, dosáhnou po tříletém studiu hodnosti doktora zvěrolékařství. Věnovati se tomuto studiu při dnešním zákonitém zařízení, dle něhož všechen dobytek, který se prodává, musí býti Kochovým

serem vyzkoušen, není-li tuberkulosní, jest velmi výhodno. Mimo to i jinak jsou ve Spojených Státech zvěrolékaři hledanější nežli u nás.

Nezmínili jsme se dosud o studiu právnictví. Právnictví nestuduje se zpravidla na universitách, nýbrž ti, kteří se chtějí státi advokáty nebo soudci, po dosažení hodnosti bakalářské z filosofie neb umění vzdělávají se soukromě. Budoucí soudcové chodívají po dosažení bakalářství do praxe jako clerks (písaři) a zde se učí potřebným věcem.

Ti, kteří se hodlají oddati dalším a důkladnějším studiím, ať lékařským nebo filosofickým vstupují na university vyšší, na university ve smysle slova evropském: v Baltimore (John Hopkins university), Ithace (Cornell u.), Philadelphii (Pensylvania u.), Cambridge (Harward u.), New Haven (Yale u.) Na universitě této studují filosofové na př. jeden rok některý odbor, načež vracejí se na universitu, kdež byli na bakaláře povýšeni, podají dissertaci, za dva měsíce složí zkoušku a jsou jmenováni magistry umění (master of arts). Anebo vzdělává se potud, aby mohl podati důkaz, že jest schopen samostatné práce v tom neb onom oboru tím, že podá dissertační práci o některém svém výzkumu, složí potom přísnou zkoušku ze svého oboru a prokáže úplnou znalost jazyků německého a francouzského, částečnou pak jazyka latinského. Potom jest graduován na doktora filosofie.

Medikové studují některý specielní odbor své vědy po dobu jednoho neb více roků, často velice specielní. Měl jsem na harwardské universitě kollegy, kteří jen osteologii po 2 roky výhradně se zabývali. Když byl takto nabyl doktor, již na menší universitě graduovaný, důkladných znalostí specielních, skládá státní zkoušku, platící jen pro stát, v němž chce praxi provozovati, a vystaví se mu vysvědčení pro jeho specielní obor. University, o nichž právě se zmiňujeme, jsou vesměs nadány velikým jměním a jsou pokud se týče knihoven, laboratorií a p. tak zařízeny, že se mohou měřiti s nejlepší universitou evropskou.

Nebude snad nezajímavo zmíniti se ještě o způsobu života amerických studentů. Studenti bydlívají, nejsou-li v internátě, v bytech, za něž platí od 3·5 až 6 dollarů měsíčně za pokoj a celé zaopatření. Zde bývají společné jídelny, společný salon, koupelna, nezbytný v Americe »lawn« t. j. místo pro hry, croquet a lawn tennis. Jindy si béřou pouze pokoj za 1—1·5 dollaru a vaří si pak obědy a večeře sami. Stravovat se v hostincích není zvykem, ba v mnohých státech navštěvování takovýchto místností pokládá se

za cosi sprostého. Do kaváren, kterých je v Americe málo a jen ve velkých městech, nechodí se vůbec. Za to scházejí se studenti buď v soukromých bytech nebo ve spolcích a klubovní život nahražuje jim náš hostinský a kavárenský.

Studentské spolky jsou duchovní a světské. Duchovními jsou mimo jiné zejména Spolky křesťanských jinochů a Christian endewors, z nichž zejména prvé jsou nadány hojným jměním, tak že skoro v každém městě mají vlastní velké budovy s knihovnami, tělocvičnami atd. V Christian endewors pak scházívají se mladíci a dívky k společným rozhovorům, čajovým večírkům a p. Také přednášky a rozhovory se pěstují. Zavedena jsou cvičení tělesná a hry, podporováni jsou do neštěstí padlí nebo nemajetní kolegové atd. Spolky světské jmenují se obyčejně začátečními písmenami řecké abecedy, tedy na př. *αxx* a p. Bývá jich při universitách mnoho, tak že každý z pravidla jen málo členů čítá. Ve spolcích těchto scházejí se mladíci zejména za příčinou společné přípravy ku zkouškám. Mimo tyto spolky existuje při každé universitě spolek hráčů míčem, dříve footbalistů, nyní častěji, poněvodž football v Americe upadá, baseballistů. Zápasy jednotlivých universit bývají pozorovány s velikým zájmem i nejširší veřejností a neobyčejně dovední pálkáři a nadhazovači těší se veliké slávě, ba i roční zprávy o hráčích jednotlivých universit bývají uveřejňovány. Zdálo se mi směšným, když ptal jsem se Američana, co soudí o universitě v Hannovru a dostal jsem odpověď: »Jest to dobrá universita, mají tam znamenitý sbor baseballistů.«

K o l l e j n é obnášívá na universitách, vyjímaje fakulty medicinské, kde je vyšší, 60—100 dollarů za semestr. Od školného se neosvobozuje, za to existuje při ústavech hojnost státních i jiných stipendií. Americký student žije většinou na svou vlastní pěst. O prázdninách vyučuje, nebo cestuje za obchodem a p., po čas školního roku vydělává si zase jinak. Medikové ku př. zhotovují kostry pro ústav, začež každou třetí dostanou odměnou, jiní zase obsluhují kollegy při jídle, myjí nádobí a jiné domácí práce vykonávají. Nezřídka stává se, že student třeba 20letý se ožení a studuje potom dále, ana žena jeho pracuje a muže svého vydržuje.

Studenti američtí studují nejraději společně: jeden předčítá partii, druzí pak o ní hovoří, navzájem se zkoušejí, zase trochu se baví, zazpívají si a studují dále.

Jsou vzájemně úslužní a pravdomluvní, nač v Americe zejména se dbá, a vyhýbají se zbytečným řečem. Pokud věku se týče, jsou stáří nejrůznějšího. Mnohdy se stává, že někdo byl řemeslní-

kem a v pozdějších letech rozhodne so pro další studie, vystuduje na vlastní pěst high school, zase vydělává, vstoupí na universitu, dosáhne hodnosti bakalářské, ba mnohdy již v pozdních letech stane se i doktorem. Takový student není ani dost málo podceňován od Američanů, naopak; takový je právě vážen a ctěn, neboť: Self made man jest jim pravým mužem.

Pařížské paběrky.

1.

Psát o Paříži a zvláště po výstavě, kdy každý desátý člověk ji navštívil, zdá se být dost zbytečno, vždyť i obrázky Nerudovy přes ctihodné své stáří nepozbyly ještě svěžesti. A přec i pro obyčejného turistu snad zbudou ještě nějaké paběrky k zachycení — zničí-li leckterou illusi — kdo za to?

Jel jsem do Paříže přes Belgii. Z dobrých důvodů. O poměrech a zařízeních francouzských drah nepředcházela pověst právě nejlepší a trať severní dráhy od belgických hranic ze Jeumontu do Paříže jest po francouzském území nejkratší. Pověst nelhala. Již v Belgii postrádáme vzorné čistoty, pohodlnosti a rozlehlosti nádraží německých. Špinavé vestibuly, čekárny, vozy i zřízenci. Vše to ve Francii se ještě stupňuje. Nádraží malá, začouzená, místnosti nízké, čekárny i pro první třídu špinavé a nečisté. Zrovna tak vagony. Nejstarší konstrukce vozů, které u nás již dány do výslužby na lokálkách, bez průchodů a klosetů, kupé nízká a úzká. I v druhé třídě, jež liší se od třetí jen několika zamaštěnými polštáři, mačká se na každé straně deset osob. Třetí třída nalézá se při některých vagonech v prvním poschodí.

Restaurační vozy, klosety a toilety jen při vlacích některých, zvláště vyznačených. Vlaků trojí druh: omnibusní, kterých však cizinec pro jich vleklou pomalost nemůže použíti, expresní, pravidelně s první a druhou třídou a konečně rapidní, velmi rychlé, ale obyčejně jen s třídou první. Jízdní ceny velmi vysoké, na naše poměry skoro dvojnásobné. Buffety na nádražích buď žádné neb málo úpravné. Podivno, že ani na velkých nádražích pařížských (ústředního nádraží Paříž vůbec postrádá) není restaurace.

Celá tato zanedbanost a opozdilost železničních zařízení francouzských nepůsobí na cizince právě příznivě. Čítal přece tolik o technické pokročilosti Francie, o vysokém stupni francouzského inženýrství, strojnictví, stavitelství. Kde jest příčina? Těžko říci, ale to, že valná většina francouzských tratí nalézá se v rukou akci-

ových společností, honících se po co možná vysoké dividendě, že společnosti tyto nečiníce si vzájemné konkurence, nýbrž majíce hlavní tratě kartelově rozdělené, ovládají faktický monopol, vysvětluje mnoho, ne-li vše. Boháč jezdící první třídou nepříjemností těch ovšem valně nepociťuje, ale »lid?« Také zvláštnosť »demokratické republiky.«

Severní i východní kraj francouzský, pokud z oken rychlíku zběžně se dá postřehnouti, jest krásný i úrodný. Svěží zeleň luk a lesů provází příjemně zrak až do nejzazších obzorů. Při tom všude ruch průmyslový, jako v sousední Belgii. V každé větší stanici vypíná se les továrních komínů. Doly, hutě, strojovny, tkalcovny, cukrovary provázejí tě po celé trati. A celý kraj i tam, kde terrén zdánlivě jest překážkou, propleten a zkřižován jest průplavy a kanály. Silnic a nákladních vozů zříš poměrně málo, ale mezi širými lukami u úpravných vesniček v sotva několik metrů širokých průplavech kotví velké nákladní lodi, že si nedovedeš mysliti odkud a kde se tam vzaly. Těchto laciných komunikací musíme Francii a západní Evropě vůbec záviděti.

Rapidní vlak jede s nevídanou u nás rychlostí. Co okamžik mihne se zastávka a rostoucí jich počet ukazuje na blížící se hlavní město. Přes to blízkosť ta není tak patrna, jako u jiných velkoměst, kde čilý stavební ruch již na míle cesty daleko rozhodil bloky činžáků a kde dlážděné, osvětlené a kanalisované ulice rozlehlých předměstí střídají se se širokými plochami zahrad a polí. Snad pevné pásmo hradeb a fortifikací stavební ruch Paříže na venek utlumuje. Ale ku podivu, že i uvnitř Paříže ruch ten jest poměrně nepatrný. V žádném světovém městě neviděti tak málo novostaveb, jako v Paříži. A starých baráků hodných sbourání jest tam dost a dost.

Vlak projede hradbami a uhání již nad i pod ulicemi pařížskými. Jeť terrén Paříže dost nerovný a dalo by se zde jistě aspoň stejně mnoho vrchů a vršků napočítati jako v pověstném Římě. Ulice v zevním obvodě města široké, ač dosti neupravené, přes to frekvence již čilá. Ovšem záleží na tom, ve které čtvrti se nalézáme. Kdežto v částech západních, hraničících na lesík boulognský, právě na obvodě Paříže sídlí plutokracie, jsou čtvrti východní venkoncem dělnické a domovem chudiny. Vlak mírní svůj let, nepřehledné moře budov zahalené v kouř a mlhu velkoměsta již jej obklopuje a z mlhy té dva obrovské výtvory lidského ducha a lidské práce vítězněční k nebesům: železná věž Eiffelova jakožto smělý triumf přítomnosti a nový majestátní dóm Sacré Coeur na Montmartru jakožto kamenný pomník ukazující k minulosti.

2.

První starost po příjezdu činí otázka hotelová. Jako každé světové město i Paříž má v tom směru výběr co nejbohatší: od knížecích paláců, až do smrdutých brlohů, před nimiž se zdaleka žaludek obrací. Zejména nutno se míti na pozoru před zvučnými názvy. Každý hotel jest »Grand hôtel«, třeba to byla bouda na spadnutí. Nejlépe jeti na místo předem již odporučené, jinak sklamání není vyloučeno. O umístění ovšem ani letos nebyla nouze. Nesčetný počet stálých i ad hoc improvisovaných hotelů pohltil by ještě dvojnásobný počet cizinců, než jakým se Paříž i v nejnavštívenějších dnech honositi mohla. Ostatně fluktuace byla nepřetržitá a sta a tisíce, jež dnes přijely, vystřídaly pouze sta a tisíce týž den odjíždějící. Za to ovšem návštěva světové výstavy nezůstala bez vlivu na ceny příbytků — ale také jen na ty. Ceny ty byly skoro zdvojnásobněny, zejména v blízkosti výstavy a lepší poloze. Deset franků denně za malý pokojíček ve čtvrtém poschodí a beze všeho komfortu bylo pravidlem. Zařízení ve starších hotelích — a v Paříži většina hotelů jest staršího rázu — jest dosti nepohodlné a primitivné. Dřevěné příkré schody, úzké korridory, nízké stropy, malá okna, primitivní klosety atd. Jen postele bývají pohodlné a široké.

Cena pokoje zvýší se — jako v západních zemích vůbec — značně i cenou snídaně. Za konvičku z pravidla mizerné kávy a kolečko másla nutno zaplatiti jeden až půl druhého franku. I ve drahých Švýcarech bývá za touž cenu snídaně opulentnější. Snídati mimo hotel jest snad vůbec nemožno. Kaváren sice hojnosť, ale v těch se do 11. hodin dopoledne mete a smejčí. Ostatně pařížské kavárny se patrně proto tak jmenují, že se v nich ve dne káva nepije, aspoň ne bílá. Ta jest oblíbena — z pravidla teprve po večeři. Za to se tam pije výhradně skoro absinth a »bok« (černé pivo). Dopoledne, v poledne, odpoledne, večer, v noci kavárny, vlastně stolky na chodnících před nimi, plny lidí: od dělníka v bluze, až po vyfintěnou koketu, samý absinth. Bůh ví, co ti lidé na té ostré lihovině mají: ale konsumují jí úžasné množství. Alkohol zdá se být vůbec nutnou potřebou všech tříd i vrstev ani černá káva se nepije bez značné dávky rumu neb koňaku. Jaký účinek vykonává také množství alkoholu na pařížský lid ve směru fysickém i mravním?

Jiný oblíbený nápoj kavárenský jest »bok«. Kdežto v restaurantech piva vůbec nedostaneš, pije, vlastně srká se, zejména večer, v kavárnách všeobecně. Ovšem nikoliv pro žízeň. Jest z pravidla

teplé, špatné a drahé. Jen v několika málo hostincích lze obdržeti dobrý plzeňský »prazdroj« neb pravé mnichovské za ceny poměrně nikoliv přehnané. Ale Pařížanu, jak se zdá, na jakosti nezáleží, jeho chuť není tak jemně vyvinuta jako naše, jemu jest dobré každé pivo, i kyselé a parfumované. Ostatně pití piva těší se rostoucí oblibě. I v tom jest mimovolné nápodobení Němců, jimž se sice Francouz směje, ale podle jichž píšťaly dnes píská. A přece vína francouzská jsou lahodná i levná. Pijí se však jen při obědě neb večeři a vždy ve množství velmi skrovném. Naše večerní pijáctví a hospodování jest věcí neznámou. Oběd i večeře odbudou se při malé lahvičce vína a nikomu nenapadne zůstat seděti při druhé a třetí. Po deváté večer jsou hostince na dobro již prázdny, uklízí se shasíná a zavírá. Za to v poledne od půl dvanácté do půl druhé a večer od sedmi do půl deváté jsou přeplněny a v oblíbených, levných a dobrých restaurantech sotva lze najíti místa. Mimo tuto dobu ovšem marně bys žádal teplý pokrm. Pařížan mimo pravidelné hodiny nejí. Jídel z pravidla přehojný výběr s exotickými názvy, úprava i pro český choulostivý žaludek snesitelná. Zajímavy jsou závody firmy Duvalovy, jichž po boulevardech i frekventovanějších ulicích roztroušen značný počet. Ohromné elegantní místnosti se ženskou posluhou, v poledne a večer z pravidla přeplněné nejpestřejším, avšak slušným obecenstvem. Pokrmy levné a chutné, ale porce velmi skrovné. Podivně těžkopádný jest způsob placení a kontroly. U vchodu obdržíš lístek s rubrikami: 2 ct., 5 ct., 10 ct., 20 ct., atd. Usedneš-li, odebéře ti číšnice lístek a dle tvé objednávky vyplní čárkami příslušné rubriky, jsi-li po jídle, požádáš lístek zpět, dáš zpropitné, prohlédneš, je-li vše řádně zaneseno a odebéreš se k pokladně, kde zaplatíš. Pokladní ti lístek salduje a ty saldovaný lístek při východu opět odevzdáš. Ostatně i v jiných restaurantech nevyhotovuje účet sklepník, nýbrž tzv. písárna a sklepník peníze ihned odvede. Zpropitné hází se do společné pokladny a po odchodu hostů se stejným dílem rozděluje. Způsob jistě spravedlivější a pro obecenstvo pohodlnější než instituce rakouských milostpánů-nadčíšníků. Ostatně pařížský číšník liší se od našeho nejen úborem, maje místo zamaštěného fraku čistou bílou zástěru, nýbrž celým zevnějškem. Vážný, s oholenou, v komicky důstojné záhyby staženou tváří, upomíná spíše na naše kostelníky. Také v chování jeho jest cos důstojného. Důvěrnosti k hostům si naprosto nedovolí, ale tím právě mimoděk imponuje a vykonává nepřímo vliv na výši zpropitného. A okolo zpropitného se v Paříži a třetí republice jak známo točí vše, — nejen sklepníci . . .

3.

Jaký dojem činí zevnějšek Paříže, její budovy, ulice, náměstí, sady, kostely? Snad člověk jest těmi věčnými chvalozpěvy o Paříži příliš napjat a proto skutečnost sklame. Ovšem město veliké, obrovské, ale to si uvědomíš teprve, kráčíš-li hodinu, dvě, po témž boulevardu nemajícím konce; ruch, hluk, rachot, křik, ale z toho většina jde na účet francouzské živosti, pohyblivosti a nevázanosti. Řekněme především, co se nám líbí: širokosť boulevardů, stará košatá stromořadí na nich, pěkná nábřeží a četné mosty přes Seinu, úpravné sady, četné pomníky — ale líc má i svou rub. Paříž byla co do svého zevnějšku moderním a na výši doby stojícím městem před sto nebo padesáti lety. Dnes dokonce již ne. Co v Paříži jest krásného, velikolepého, velkoměstského, datuje se z dob Bourbonů a Bonapartů, od té doby Paříž stojí — a tím jde zpět. Louvre, Tuillerie, Elysejská pole, Opera, Notre Dame; vše hlásá starou a snad zašlou slávu. Chápeme naše předky, kteří před padesáti lety slétali se do Paříže jako do ohniska kultury a zde v němém úžasu opíjeli se vírem města světového, ale sami se více nerozhřejeme. Co jest dnes francouzská sněmovna (palác burbonský) proti parlamentu peštskému neb berlínskému? Co pařížská radnice proti vídeňské neb hamburské? Jak málo důstojné místnosti má »nesmrtelná« akademie! A což starý Palais royal, dnes stánek kramářů a hokynářů! A to platí i o budovách soukromých. I na boulevardech málo staveb vynikajících, vše staré a chatrné. Jak jinak se representuje vídeňská »Ringstrasse« neb i kőruty peštské!

Co však zejména cizince nepříjemně zaráží, jest nedostatek čistoty na ulicích. Mimo města italská nikde neviděti tolik papíru, smetí a odpadků jako v Paříži, třeba i na elegantních boulevardech. Na některých místech šlape se v tom jako po stelivu. Jdeš-li se ráno podívat do tržnice nedaleko bursy, nemůžeš do vnitř vniknouti, již v okolních ulicích jest odpadků, že není dlažby viděti, v tržnici samé pak najdeš hnojiště. A v těch hromadách se lidé ještě přebírají tyčemi a hledají smrduté a hnijící odpadky. Z toho kouká cholera.

Ovšem i v Paříži se metou ulice, ale velmi pohodlným způsobem. Ráno vypustí z hydrantu na asfaltovanou neb špalíčkovanou dlažbu proud vody, který nejbližším otvorem stéká do stoky. Metaři smítají odpadky a smetí do proudu a co tento sebou odnese, zmizí, co ne, zůstane. I jiná zařízení čistotou nevynikají. Na staré červotočivé lavičky v sadech nemožno usednouti pro nečistotu,

stejně málo čistoty na jistých místech, která slovou libozvučně »urinoir«, umístěných třeba v středu promenády tak estheticky, že zakrývají pouze právě to nejnutnější, za to polepeny jsou uvnitř samými adresami lékařů a apatykářů léčících tajené nemoce — pro Paříž jistě charakteristické.

V živých ulicích Pařížských krámy obchodníků jsou vlastně jen skladišti, prodávání samo děje se na ulici. Chodníky do polovice své šíře zastaveny jsou regály a výklady, při nich stojí prodavači v dlouhých černých kabátech, zde se kupuje a uvnitř z pravidla jen zaplatí. Tu lze dostati nejen ovoce, potraviny, pečivo, ale i látky, sukna, boty, prádlo, nákrčníky, hole, papír, knihy, mýdlo, voňavky, galanterní zboží a vše možné. Zvláště překvapuje množství vetešníků. Starý nábytek, obrazy, skvosty, hodiny, sochy, šatstvo, knihy, často exempláry již jen do pece se hodící, zabírají chodníky předních ulic, nábřeží a boulevardů. Není divu, že pak Paříž po té stránce vypadá jako veliký tandlmark. Vedle toho ovšem s druhé strany opět obrovské sklady jako Au bon marché nebo Printemps, kde několikapatrový dům od sklepů až po střechu naplněn jest zbožím nejrůznějšího druhu a kde dostaneš vše, nač si pomyslíš. Kdyby Adam, jak jej pán Bůh stvořil, vstoupil do takového skladu, v půl hodině může vyjíti zaopatřen na cestu třeba do Sibíře. Celá armáda prodavačů, pokladníků, účetních, dělníků, jako ve velikém úlu. Chodíš skladem hodinu, dvě a nedojdeš konce, na konec nevíš již kde jsí byl a kde ne. Jest to obdivuhodný útvar nové koncentrace hospodářské, chovající v budoucnosti stejná nebezpečí pro maloobchodníka, jako dnešní tovární velkovýroba pro živnostníka.

Mezi budovami monumentálními čelné místo zaujímají chrámy. První místo přísluší dnes ovšem nedokončenému ještě chrámu sv. Srdce na Montmartru, jenž majestátně vévodí celé Paříži. Vedle toho kathedrála Matky Boží, kostel nejsv. Trojice, sv. Magdaleny, sv. Sulpicia a j. v. Vnitřky kostelů překvapují na katolické chrámy svou poměrnou jednoduchostí. Po italském způsobu není lavic, nýbrž židličky. Při stálém sedání, klekání, vstávání obecenstva vrzají židličky na kamenné podlaze skoro nepřetržitě, což ovšem k povznesení pobožnosti valně nepřispívá. Ještě méně zamlouvají se pestře uniformovaní vrátní či kostelníci, jichž několik promenuje po kostele sem a tam a kteří s ohromnými berlami podobají se našim regimentstamborům. Jde-li kněz k oltáři nebo na kazatelnu, jdou dva před ním a tlukou svými holemi do země, až uši zaléhají. Hlavní lodě odděleny jsou od pobočních železnou mříží.

V chrámě notredamském využitkuje toho posvátná špekulace k vybírání zvláštního poplatku za přístup do hlavní lodě k oltáři. I při mši stojí u dveří hbité osobičky, které chytají návštěvníky, energicky požadují od nich vstupné, chrastí měďáky, dávají zpět atd. Kdo zaplatí, smí blíže, chudý ať zůstane u dveří. To jest křesťanské bratrství v praxi. Vzpomínka na Kristovy důtky není věru daleka.

Také t. zv. Pantheon, v němž pochovává národ své slavné muže, jest vlastně bývalý katolický kostel sv. Jenovefy. Ještě nástěnné malby tomu nasvědčují. Oltář, kříže atd. jsou ovšem pryč. Divně působí procházejí-li se zde lidé dnes s klobouky na hlavách, neubráníme se aspoň pocitu jakés profanace. Chtěla-li republika slavně pohřbiti opovědné nepřátele katolicismu Voltaira, Huga a j., proč vyvolila k tomu právě bývalý katolický kostel?

Zajímavy jsou stavby mnohých aristokratických paláců i veřejných budov, jako ministerstev. Hlavní budova nestojí průčelím na ulici nýbrž hluboko ve dvoře a na ulici jest dvůr ohražen buď holou zdí neb podřízeným nějakým stavením. Tím docílí se pro budovu ticha, světla i lepšího vzduchu. Neboť pařížské ulice líbeznou vůni zrovna nevydávají.

4.

Pouliční život pařížský má ovšem ráz zcela velkoměstský. Obrovská frekvence pěších i povozů, ruch, šum a hluk pro našince málo příjemný. Pomalé procházení vidí člověk jen večer na boulevardech, kde chodí lidé nemající co dělat, všude jinde po celý den spěch a shon. Ovšem den začíná v Paříži hodně pozdě, tak k desáté, před tím ulice jsou dost mrtvy. Za to večer trvá dlouho, ovšem zase jen v kavárnách na boulevardech. Vše ostatní, co se o nočním životě pařížském povídá, jest báchorkou. Krámy zavírají se v Paříži z největší části k osmé neb deváté hodině z večera a postranní ulice jsou o jedenácté již pusty a prázdny. Není pravda, že Pařížan žije v noci, leda bychom pod Pařížanem rozuměli ten zlomek dekadentních a vyžilých vrchních desíti tisíc, který denně navštěvuje divadla a odbývá pak svá soupers v drahých restaurantech boulevardových v »dámské« společnosti. Ani s touto nezdá se to býti tak zlé, jak si cizinec představuje. Paříž má ovšem svou prostituci, jako každé velkoměsto, a na boulevardech se jí večer jen jen hemží. Kdo však »galantních« dobrodružství schválně nevyhledává, může býti každé dotěrnosti ušetřen.

Typ pařížský není bez význačnosti a velmi podobá se italskému. Muži malí, drobní, suší a pohybliví. Černé, dlouhé vlasy, nízké čelo, tmavé oči, orličí nos, sporý vous, vybíhající obyčejně v delší špičku. Oblek u zámožnějších tříd veskrz tmavý, na hlavě cilindr. U dělnictva převládá modrá bluza. Ženy rovněž malé, plné, z mládí velmi hezké a málo která postrádá knírků pod nosem. Některé honosí se i slušným plnovousem. Konversace velmi živá a rychlá, tak že cizinec se svou nejlepší frančinou marně natahuje uši, aby zachytil ostře vyrážená a zase polykaná slova. Při tom gestikulace, někdy až komická. Francouz vypravuje nejvšednější věc, ale při tom kroutí očima, mračí se, cení zuby, šermuje rukama, vyráží citoslovce a nečlánkované výkřiky jako na divadle. Na cizince nepůsobí tato afektovanosť, jež patrně leží v národní povaze samé, příjemně. Děti jsou velmi hezké, malí hoši mají široké černé zástěry a velmi často v ústech — cigaro. V Paříži se ovšem rychle zraje a o dobrý i zlý příklad není nouze. Co však překvapuje, jest aspoň v bohatších pařižských čtvrtích, poměrně malý počet dětí vůbec. Patrné následky pověstné francouzské soustavy dvoudětné.

Nevalně imponují francoužští vojáci. Malí, slabí, s kejklavou chůzí ve svých nevkusných, strakatých stejnokrojích jdou v četě a každý má jiný krok a jinak drží pušku. Mimo službu jsou bez poboční zbraně a podobají se spíše posluhům než vojákům. Jen kavaleristé jsou silní. vysocí lidé a mají uniformu vkusnější, až na přilbice s dlouhými černými žíněmi, jako rozcuchané ženské vlasy. Dost komicky působí francouzští abbéové se svými opentlenými širáky, přeskovými střevíci a nezbytným brevířem v ruce. Na ulici, ve výstavě, na železnici, v hospodě a snad také v divadle a kdo ví, kde všude jinde, nedá abbé svou knížku z ruky. Modlí-li se z ní, jest ovšem jiná otázka.

Obrovské vzdálenosti pařížské nelze zmoci pěšky. Avšak velice se sklame cizinec, představuje-li si pařížské komunikační prostředky na obzvláštní výši. Drožek jest ovšem nesčetný počet a nejsou drahé, za to však hodně ošumělé. Praktického taxometru po německém vzoru nemají. Za to jsou pod přísným dohledem policejním a pařížští policajti je kontrolují, jsou-li v dostatečném počtu na místě vykázaném. Z ostatních dopravních prostředků přední místo zaujímají omnibusy. Jsou to nemotorné archy, skoro takové, jaké u nás jezdily v letech 70ých mezi Karlínem a Smíchovem, se sedadly uvnitř i na střeše, kam se leze po krkolomných schůdkách. A přece tato horní místa i od dam s oblibou jsou vyhledávána.

Ostatně jízda po pařížském omnibuse není tak jednoduchá. Nehledě ku směru jízdy pro cizince naprosto nesrozumitelnému, nelze do vozu beze všeho vstoupiti. Napřed nutno na určitých křižovatkách ulic ve zvláštní kanceláři vzíti si číslo pro směr jízdy, pak čekat až přijede omnibus, načež vyvolává konduktér čísla a teprve, až vyvolá vaše, možno vstoupiti. Chcete-li někde přestupovat, nutno celou proceduru opakovati znova. Při návalu a značné frekvenci jest snad zařízení takové za nynějších poměrů komunikačních nutné, ale praktické rozhodně není. Jedeš-li někam dále omnibusem a přestupuješ-li, trvá to snadno hodinu i dvě. Vada leží ovšem v primitivnosti komunikací pařížských vůbec. Mimo omnibusy existují ještě elektrické dráhy, ale v počtu naprosto nedostatečném, pak otevřena byla letos podzemní dráha, jež slove, nevím proč, »metropolitain«, protínající střed Paříže od východu k západu. Kdo však seznal poměry, přesnosť, pohodlí a rychlosť na městské dráze berlínské a konečně i vídeňské, toho tento pařížský podnik, jenž již se zřetelem k světové výstavě by měl býti nejmodernější a nejdokonalejší, naprosto neuspokojí. Sestoupíme po úzkém schodišti do temného, neprovětraného, karbolem čpícího tunelu a zde se tlačíme, až přijede vlak. Vlak přijede, vše obsazeno, nikdo není vpuštěn, přijede za čtvrt hodiny druhý, stejně tak. Vozy jen prvé a druhé třídy, ale bez jakéhokoli rozdílu vnitřní úpravy. V druhé třídě namačkáno lidí jako v nedělních pražských tramwayích. Rámus, křik, hubování, tlačení. Chcete-li se dostat pohodlně dále, nezbývá, než koupiti třídu první.

Také po Seině, jež hadovitě se vine Paříží, lze se dostati od východu k západu a naopak. Jezdí praktické parníčky, ale z pravidla rovněž přeplněné a v delších obdobích. Společnosti provozující paroplavbu jsou asi tři a každá má jiná přístaviště. Přijíždí parníček, chceš ho použíti, pospícháš na přístavní můstek a on zatím jede ti kol nosu k přístavišti protějšímu. Než bys tam doběhl, jest zase pryč. Také ceny lístků u různých společností jsou různé a libovolné. Jednou platíš 10 ct., po druhé za touž cestu dvojnásobně. Ptáš se, proč? Jest to prý parník mimořádný, výstavní, a pozná se podle toho, že má vzadu praporeček.

Velkou vadou jest nedostatek orientačních nápisů. Na parnících, na omnibusech, tramwayích, na vozích, bijí ti v oči obrovské plakáty všeho druhu, dozvíš se, kde řežou kuří oka, kde prodávají skřipce, kde mají nejlepší voňavky, kde léčí tajené nemoci, ale naprosto se nedozvíš, kam parník neb omnibus jede, kdy jede, co stojí lístek. Výjimku tvoří nádraží, kde nad každou

pokladnou uvedena jest doba a směr vlaku, ku kterému lze právě lístek koupiti. Nejnepochopitelnější jest ale, že ani poštovní schránky na psaní nejsou řádně označeny. V lecjakých vratech i průjezdech soukromých domů jest otvor a teprve, přihlédneme-li blíže, shledáme že by to mohla býti schránka na psaní. Vlastně jsou otvory tři: pro psaní místní, do provincií a do ciziny. Úřednictvu jest tak roztřiďování psaní uspořeno.

Ostatně ústřední pařížská pošta jest budova třeba nová, přece tmavá, špinavá a dosti těsná. Pro obecenstvo má asi čtyry pulty a asi sedm a půl rozskřípaných per. Tout comme chez nous.

(Konec příště.)

O věcech slovenských.

Úvahy a kritiky.

Mravnost slovenského národa je v těchto dobách brána v těžkou zkoušku; ohrožujeť ji zajisté alkoholismus, působení židů a maďarisace. Ujišťuji, že jest nebezpečí dosti veliké a že nákaza již také hojné vrstvy zasáhla. Na Slovensku nejsou si tohoto nebezpečí dobře vědomi; vůdčí národní kruhy kladou hlavní důraz na politické národní uvědomění doufajíce, že se poměry slovenské napraví, bude-li se kde kdo dušovati: jsem Slovák; kněží, jimž by mravnost lidu měla býti prvním úkolem, kladou důraz na vyhranění své konfese a prospěch její; úřady a školy dbají hlavně maďarisace.

Starejte se o mravnost svou i národu a zvýšíte tak i osvětu i blahobyt; i národnosti posloužíte — nebude zajisté odrodilců, kteří slovenský národ tolik hubí, nebo mravní lidé odrozují se jen výminečně.

Toto napomenutí o mravnosti mám právo adresovati zvláště na některé vůdčí osoby. Řekl jsem a podávám též doklady.

Drahý člen rodiny umírá a zdravý člen prožívá noci v krčmě a v jaké (!) krčmě! Historka je delší, ale je tak hnusná a zarmucující, že se mi příčí pověděti ji do konce. U takových lidí mravnost a lidskost ztratily dno a z toho pramene, ubohý národe, nedočkáš se ničeho dobrého. A co je při tom ještě žalostného? Historka je veřejným tajemstvím, ví ji celé město i širý kraj a přece muž onen zůstává nadále v důležité funkci národní! Jednotlivec poklesne, to není zjev řídký, ale my želíme, že i okolí jeho má tak málo mravní citlivosti. V tom hlavně tkví naše obavy.

Známo je, že zástup národovců martinských šel na nádraží uvítat odsouzeného redaktora. Ale co jim oslavenec vyvedl? Druhý den seděl do pěti hodin do rána v hospodě s renegátem, úhlavním

nepřítelem oslavujících jej druhů a Slováků vůbec. Oni proň slzy ronili, panny podávaly mu kvítí a 22 lidí proň strádalo a dosud někteří strádají ve vězení! Ak je ten svet zmotaný!

Ale ještě není dost. Tento oslavenec, tonoucí v nápoji, napsal knížku proti — pití, ne pro sebe, pro lid (ubohý lide, máš to učitele!), a když Slovenské Listy — doplňmež zmínku již výše učiněnou — udělaly na to satyru, nejpoctívanější stařec napsal do Nár. Novin článek, kterým se pijáckého hrdiny zastal, satyrujícímu redaktoru dal důtku a s několika jinými postaral se o zničení listu jeho.

Z takovéhoto rozsudku není se kam odvolati, špatnost zůstane vítězem! Tu čtenář porozumí, že nám, slovenské věci pozorujícím, bylo těžko nadále pozírati mlčky. —

Dva z vůdcův martinských zajeli si v létě do Mikuláše. Chtíce poškodit na cti i na majetku nenáviděného red. Salvu, smyslili lež takovou, že nenáviděného v užší společnosti představili jako sprostého zloděje. Když je uražený chtěl zažalovati, ubezpečoval jeden z pomluvačův, že neřekl ani jediného urážlivého slova — lhal zase. Tak jednají mužové inteligentní, už stárnoucí, stavící se na čelo národa! Není-liž viděti, že mnozí ve své vůdcovské bujnosti upadli v nevázanost takovou, že už docela necítí mravních pout, jako je čest a pravda.

Pokročme dále držíce se pořád Martina.

Tu je banka Tatra. Co všecko slibovali banku zakládajíce! Jako by měla spasit národ. Jaké bylo tudíž sklamání, když akcionáři nedostali asi za deset roků krejcaru dividendy. A dodnes banka tato naproti jiným peněžním ústavům živoří Hlavní příčinou je to, že banku řídili a řídí lidé nezpůsobilí. Když byl ředitelem banky Krupec, byl duší její jeho švakr, který neměl o věcech finančních ponětí. V době zlé zvolili za ředitele obchodníka Houdka z Ružomberka, k úřadu tomu způsobilého, jenž prováděl očistu tak, že odstraňoval neschopné úředníky. Ale v Martině považují banku za sinekuru nezaopatřených lidí, zvláště miláčků, a tak Houdek musil udělati místo jinému. Byl té doby v Martině mladý muž bez zaopatření, byl spřízněn s vládnoucí dynastií slovenskou a ženitbou se v ni ještě více vetkal: udělali jej ředitelem banky Tatry, ač neměl žádné k tomu kvalifikace, ač neuměl hospodařit ani s vlastním dědictvím. Později jej učinili ředitelem továrny na nábytek, kombinujíce tak, že při dobrém technickém správci (Čechu) může bráti ředitelský plat člověk, který nemá o věci ani ponětí.

Proč odstranili z banky Tatry Križka? To je archivář, historik, uvyklý hledati ke všemu doklady, muž se širokým rozhledem, čistý karakter, a přece se jim nehodil.

»Starý Zvolenčan« píše v Hlase III. str. 78: »Tatra banka je najvýznamnejší národný peňažný spolok, a čože má národ, poťažne úbohý ľud slov. z neho? Chcete príklady, ktorými bych vám vohnal krev do tváre, akobych vás dolapil v krádeži? Dajte si pokoj s vašimi peňažnými ústavmi. Kdeže je krupinská sudodielňa, kde žilinský mlyn a čoho svedoctvom sú podniky sv.-martinské? Svedoctvom našej neschopnosti, nespoľahlivosti a napokon sobectva!« Redakce Hlasu tady poznamenala: Súdite priostro. Považujme tedy s redakcí úsudek »Starého Zvolenčana« za upřílišený, nicméně z něho vyciťujeme, že inteligentní společnost slovenská potřebna je mravní očisty. —

Mnozí synkové martinských předáků, nikoli chudobných, studovali z národních stipendií a podpor, kdežto na žáky skutečně chudobné se nedostalo; než kdyby byli aspoň studovali, ale oni — jak to řekl onen český umělec? A když se navrátili z nedokončených studií, vyhledány jim sinekury s dobrými platy při bance, továrně na nábytek nebo pivovaře. Martin dává takový příklad, že celé Slovensko vypravuje s pohoršením. Myslíme, že se čím dál méně národní daně do Martina schází, aspoň známe případy, že mnozí odpírali podporu nejsouce jisti správným jí použitím. Pokud jsou národní podpory pod dozorem Mudroňovým a Halašovým, věříme v počestnost, nicméně jich žádáme, aby bránili tomu, by se podpory udílely z pohnůtek rodinkářských a kamarádských. Mrzkost nebuď nikdy zakrývána pláštíkem vlasteneckým; tak to dělají maďaroni a vy jim to vyčítáte. —

Rozhlédněme se nyní po vší inteligentní společnosti slovenské.

Dva příznaky shledáváme u inteligence po celém Slovensku: požitkářství a duševní zbahnilost. Choroby tyto připomínají mi vždy Šafaříkových Starožitností, z nichž vyciťujeme zbahnilost Slovanů Polabských. Požitkářství a línost je vždy příznakem degenerace, upadání národa. Požitkářská a zlínělá vrstva národa je také bližší odrození, jež je vždy degenerací; vizme na př. slovenské zemanstvo. Požitkářská a zlínělá inteligence nedrží národ, ona naopak je příživníkem národa; ona se považuje za vůdce národa, ale jest jeho škůdcem. Jistý advokát vystoupil jednou o národních slavnostech s hostmi na pavláčku a po chvíli připil národu. Dole stál sedlák a uslyšev advokáta připíjet pravil: »Hia, ty kujone, tobě je snadno připíjet, když jsi mě včera o tři sta zlatých . . . .«

(připravil). Týž advokát má v místě a okolí tuším 23 domy a hospodářství. I je patrno, že lid ochuzuje, že tedy národ poškozuje, a je dle našeho mínění špatný vlastenec, byť se o banketech jakkoli vlastenecky naparoval. My si vlastenectví takových lidí nevážíme stejně jako onen sedlák. Horování je laciné, my chceme vlastenecké skutky; nikoli vlastenecké divadlo, nýbrž vlastenecký život. To je ten realismus, kterému se vysmíváte. A tento advokát je též jeden z vůdců.

Advokáti slovenští — jsou jistě také výjimky — pověstni jsou hostinami přímo knížecími. Vidíce tuto hojnost a nádheru a hned vedle ní hladovící a pohrdaný lid, nemůžeme uvěřit lásce vaší k lidu tomu. Nejzachovalejší v inteligentní společnosti jsou dosud — pravím to z čistého přesvědčení — evangeličtí kněží; ale i ti vystrojují hostiny až s osmi jídly a po hostině mnozí píší žádosti za podpory k evangelickému podpůrnímu spolku v Německu nebo k vládě maďarské, kteráž podporou svou pevně svazuje ruce členům samosprávné církve. To valně přispívalo k mravnímu životu evangelických kněží, že neoplývali bohatstvím. Nyní i mezi nimi rozmáhá se požitkářství, odtud i snaha dosíci vládních podpor ..... však také ne bez příčiny farář Janoška v Cirkevních Listech napomíná, žaluje, káře a zapřísahává.

Víno, mnohdy drahé a různaké, mají ve sklepech i rodiny nezámožné, za to přečasto v požitkářském domě není knihy a časopisu. Chodíváme na Slovensko s představou o kraji chudobném, proto býváme, přijdouce na martinské slavnosti překvapeni, s jakou lehkostí lidé tady peníze vyhazují. Ale to jen za požitek. Když se někdy vyskytne kolportér a nabízí brožurky a knihy, lidé se od něho odvracejí. Vím na př., že v mnohé dědině mezi sedláky rozprodal kolportér více knih než o martinských slavnostech, kde se sešlo několik set zámožné inteligence!

S požitkářstvím jde obyčejně přepych v oděvu; obojí je služba tělu. Hosté na Slovensko přišlí, zvláště na slavnosti martinské, bývají překvapeni najmě drahými výstroji ženskými. R. 1890 byla v Martině na slavnostech paní Kusá z Brna, nyní provdaná za Fantu v Praze, paní vzdělaná a zámožná tolik, že mohla tuším deset tisíc Vesně věnovati, a přece tato paní, pravděpodobně nejzámožnější ze všech, byla z celé ženské společnosti nejskromněji oděna, t. ve vkusné tištěné šaty. O posledních slavnostech slov. dívky odmítaly české tanečníky turisty, protože neměli plesového úboru. Takovýto aristokratický duch zajisté neshoduje se s chudobou a uhněteností národa. Luxus, panující ve velké vrstvě ná-

roda, není věcí malichernou; jest nepřítelem osvěty, ba i mravnosti, kteráž je vždy jednoducha a skromna. Palacký varoval český národ před luxusem pravě, že zžírá samé kořeny společenského života. Vidím tak, že tímto napomenutím třeba zaměřit hlavně na inteligenci slovenskou, jež přejala luxus od ničemného zemanstva.

Línost ducha ve slovenské inteligenci rád bych zobrazil několika příklady.

Je obecně známo, jak zdlouhava je slovenská inteligence v odpovídání na dopisy. Ne že by nechtěl, ale pro pohodlnost nemůže se k psaní dostati; odkládá a odkládá, až za uherský měsíc zasedne ku psaní, často vůbec nezasedne. Hotová oblomovština; slyšíte je stále na práci naříkati a nic nedělají. Ve společnosti, zvláště při víně, se nadchnou práci slibujíce, ale už druhý den jsou chladní a nečinní. Před několika roky o martinských slavnostech, jsouce podrážděni jakousi persekucí vládní, sešli se četní národovci u advokáta Mudroně a umluvili organisaci; ujednali tu též, že důvěrníci sepíší křivdy každého okresu a zašlou Halašovi do Martina. Zjistit data a sepsati je — to je kousek práce; i nemyslete, že byla vykonána; myslím, že kromě dra Daxnera sotva kdo druhý takový spis, jistě důležitý, Halašovi zaslal. Vůbec se organisace tato neosvědčila žádným patrným činem.

Redaktoři čeští častěji žádají u slovenské inteligence za některý literární příspěvek; slibů mají naši redaktoři dost, ale příspěvky nedocházejí ani za rok, ani za dva, tak že redaktoři všecku chuť po součinnosti se slovenskou inteligencí ztratili a mají o ní ponětí tuze divné. Takovýto slib, potom stálé odkládání a konečně nesplnění slibu je zaznamenáno v Riegrově Naučném slovníku při článku Slovensko. Je to těžká choroba národa — jí začíná odrozování, a inteligence slovenská, třeba i národně uvědomělá, má na sobě více stop odrozovacího procesu než obecný lid, jenž je p r a c o v i t ý, s k r o m n ý v požadavcích a m r a v n ý.

Tato línost je v hojné míře i při inteligentní mládeži; redaktor Hlasu stěžuje si v 1. čísle III. roč., že mnoho lidí mu práce slíbilo, ale neposlalo, anebo poslalo začátek a na dokončení že darmo čeká.

Jsou ovšem i ve slovenské inteligenci pracovníci neobyčejně pilní a svědomití, lidé mravní a střídmí, ale nebudu jich zde jmenovati a chváliti maje tentokráte úkol vytknouti vady.

Však nejsem s výtkami ještě u konce.

Pýcha inteligence naproti lidu, jíž jsem se výše dotekl, je smutnou specialitou Slovenska. Je úzko pohlížet, kterak sedlák, jda k inteligentovi, často už na dvoře jeho smeká a tento nejedná

s ním jinak než jako kdysi pyšná vrchnost s robotníky. Na martinských slavnostech sedláka téměř neuvidíme, jako by k národu nepatřil, kdežto u Čechů neb Němců mívají sedláci a dělníci na národních slavnostech, zvláště ve venkovských městech, převahu. A přece, převracejme slovenské věci jakkoli, povznesení národa slovenského nemůžeme očekávati leda od povznesení selského a dělnického lidu. Zemanstvo, jehož je množství, je po většině zvrhlé a odrodilé; úřednictvo je větším dílem požitkářské a v poutech maďarisace; kněžstvo je na výjimky bez ideálního vznětu a je v poutech maďarské hierarchie, střední školy jsou maďarské: nuže, odkud lze se nadít povznesení národa než od lidu? K tomuto přesvědčení nemůže se slovenská inteligence dopracovati. Třeba to i vysloví, to je prázdný zvuk, opakovaný po jiném národu, ale v krvi a tuku toho přesvědčení nemá — skutky její to dosvědčují. Inteligent nejen že pohlíží na sedláka a dělníka se zemanskou pýchou štítě se ho, ale bezmála kde který chce také z lidu těžit: utrhuje mu na mzdě, strhuje mu nemilosrdně, když od něho kupuje, zneužívá úřadu k tak zv. vedlejším příjmům atd. Ovšem též sedlák »pány« nenávidí; považuje každého »pána«, ať je Maďar nebo Slovák, za svého nepřítele, škůdce. Také mu nedůvěřuje, když ho poučuje. Na jedné straně vídíme pýchu, hojnost, požitkářství, přepych v oděvu i příbytcích, na druhé straně nedostatek lidského sebevědomí a nenávist k »pánům«, nedostatečné vzdělání a bídu všestrannou. V chudobných stolicích jsou celé téměř dědiny bez komínů, příbytky jsou tmavé a nečisté — přečasto ještě v rodinné jizbě sedá drůbež na bidle pod stropem, v ohradě jsou prasata a telata —, oděvu je nedostatek a strava bývá často tak bídná, že »pán« svému psu lepší dává. To jsou zajisté nezdravé poměry společenské a daleko ještě máme k jejich vyzdravení. Mnoho ještě vytrpí slovenský lid vinou — slovenskou; nejen Maďar a žid, ale též Slovák: zeman a pozemanštělý inteligent tísní lid slovenský. Třeba nápravy nejen ve věcech politických, ale též sociálních (v užším smyslu); mám to na mysli zvláště poměr zemana a lidu, inteligence a lidu, židů a celého národa. Robota je zrušena, ale duch z dob těch zůstal do dnes.

Tu nelze mi též pominouti kleru; katolické kněžstvo, cítivši se za roboty za jedno se zemanem, i po robotě zůstává na výjimky k národu netečným a nečinným, anebo docela slouží maďarisaci. Čím méně je v něm lásky křesťanské, ušlechtilosti a vzdělanosti, tím více je pýchy stavovské a sobeckosti. Lid říká knězi: Jejich Milost a kněz vidí se nad ubohým lidem tak vznešeným a mocným,

že člověku křesťansky cítícímu je úzko na to vzpomenout. Jistý kněz — příklady lépe vysvětlují — chtěje v kázání svém ukázati vznešenost stavu kněžského, vykládal, že má moc z oplatku udělati tělo boží a z vína krev boží, a tak důrazně tuto moc svou vyličoval, že lid, z kostela vyšed, kroutil hlavou a jeden druhého se tázal, zdali dobře porozuměl, kázání tak pochopiv, že Jejich Milost pravila se býti — nad samého Boha. Připusťme, že je to ojedinělý výstřelek, ale vím dobře, že největší část slovenských kněží považuje za nejpilnější potřebu učit, jak vznešený je stav kněžský a úctu ku kleru stotožňuje se zbožností.

To je též úkaz chorobný a čtenář zajisté vyciťuje, kterak na Slovensku zneužíváno je »hlouposti lidské« a kolik osvětné práce je tam ještě potřebí! Za takovéhoto působení katolických kněží — ovšem jsou i zde úctyhodné výjimky — je také lid katolický níže než evangelický; slýchávám to od samých kněží a sám rovněž dobře rozdíl ten poznávám, rozmlouvaje s lidem nebo pozoruje jeho příbytky, oděv, čistotu a j. — to lepší je z pravidla při evangelících.

Ale i kněží evangeličtí hojnou měrou napodobují katolické, dávajíce se titulovati velebnými a důstojnými pány, Jejich Milostmi, biskupy, a toužíce po velkých příjmech a upadajíce v požitkářství, v němž vězí bezmála celá inteligence, stírají se své církve to nejlepší: lidovost, rovnost vyplývající z křesťanské lásky a skromnost v potřebách těla, při jakýchž vždy se povznáší duch. —

Při inteligenci slovenské — ovšem i tu jsou výjimky — jeví se veliká lhostejnost, ano lehkomyslnost; jsou to družky línosti a požitkářství, o nichž jsem už výše mluvil. Doložím to zase skutečnou událostí. R. 1894 byl v Martině, právě o národních slavnostech, distriktuální konvent. Byl jsem též konventu přítomen, když tu asi o desáté hodině ráno, po veselém věnecku, byla přítomna jen malá část slovenských vyslanců — maďarští byli do jednoho — a mělo se hlasovati o věcech i národně důležitých. Někteří se rozběhli, aby delegáty sehnali; i hledali je dospávající v ložnicích, ale též v hostinci při cikánské hudbě, která od věnečku, do bílého dne trvajícího, doprovodila některé účastníky do hostince druhého, a tu se hrálo, zpívalo a pilo dále. O zejtřejší den se nestarejme! To je strašný dojem! Člověkem zachvěje a počne příčiny slovenského utrpení hledati ještě jinde než v maďarisaci. Když potom takovíto lidé řeční o utrpení, nevěříme jejich bolu, jako nevěříme redaktoru, jenž ve dne i v noci debužíruje a potom s omámenou myslí od 8 do 9 hodin píše národu článek o strašlivém utrpení dobrého lidu podtatranského. V poslední chvíli běhá

děvče z knihtiskárny do redakce pro každých několik řádků, kde se s chvatem shání koncertní kousek Jeremiášova pláče. Hříšná lehkomyslnost je při vás a pyšné furiantství!

Mluvím-li trpce, nechť si to čtenář vysvětlí tím, že se mi vynořuje mnoho obrazů lehkomyslnosti, nedbalosti a že zachvívá mnou opravdová úzkost o národ. Čtenář si tam představuje zápasníky s napjatím mysli jako v Thermopylách a oni zatím — čest výjimkám —: O zejtřejší den se nestarejme! —

Vytýkáme tedy: bezprogramovost, zanedbávání a využívání lidu obecného, lehkomyslnost i nedbalost, požitkářství i mravní nákazu.

Tuto výtku naši srovnejme se slovy Zvolenčana (pseudonym dra Štefanoviče), jež čteme v brožurce Z našich úloh (z r. 1898) na str. 5. »Deje sa už nahrnuly na nás, je čas svrchovaný vyrvať sa z navyknutej tuposti, bezmyšlienkového hovenia, jakémusi očakávaniu neporozumitel'nému a neodôvodnenému; je čas prestať videť summu národnej práce v hodovaní, toastovaní a oslavovaní výtečníkov, je čas počať mysleť a pracovať organicky, systematicky.« —

V samých Nár. Novinách, když tři redaktoři byli ve vězení, napsal v úvodním článku dne 20. listopadu 1900 Kapitán (pseudonym jistéhd ev. faráře) takto: »Dobre by bolo rozmýšlať o týchto veciach a uveriť, že nie naši ústavoborci, ale naša l'ahostajnosť (iné označenia nechcem hl'adať, lebo by som prišiel do ostrého tónu), je našim najväčšim nepriatel'om. Pravda, chyba je aj na vedení . . . « —

Tento náš článek vyšel z úrady několika málo Čechův a Slovákův. Jeden ze Slovákův, muž po celém Slovensku vážený, píše: »Vidím, že oni (roz. martinští vůdcové) nemajú žiadneho programu národnej práce, neznajú ani svôj ciel', ani spôsob, ani prostriedky, preto ani nesbierajú sily, ani nevedú nikoho. V tom by ešte nebola vina, možno, že nemôžu alebo nevedia (neumějí). Ale v tom je už skotočne vina, že hneď otočia sa nepriatel'sky proti každému, kto dačo rozmyslel a má ochotu k práci, a podivné je to, že hnevajú sa na to, z čoho mali by sa tešiť.« — (Dokončení.)

Několik kapitol z moderní nauky o infekci a immunitě.

Orientační článek od Dr. K. Zikmunda.

(Pokračování.)

Co jest immunita proti některé infekční nemoci? Immunitou nazýváme onen stav organismu, v němž všechny elementy buněčné mají schopnost ničiti bakterie nemoc vyvolávající (Hlava). Disposice čili náklonnost k nemoci infekční jest naopak onen stav organismu, kde právě jmenovaná schopnost organismu lidského neb zvířecího schází, aneb jest vyvinuta jen v míře nedostatečné. Budiž hned z kraje řečeno, že při immunitě každé infekční nemoci dlužno rozeznávati dle Behringa dvojí způsob: immunitu proti bakteriím nemoc tu vyvolávajícím a immunitu proti jich jedovatým produktům (toxinům). — Jak si máme představiti podstatu immunity? Vniknou-li pathogenní bakterie v dostatečném množství do organismu a nevyvolají nemoci, tu můžeme si to vysvětliti buď tak, že bakterie ty v těle hostitelově zahynuly a dále se tedy nemnoží, anebo, že nezahynuly, že dále se množí, ale produkty jich výměny látek (toxiny) nepůsobí žádných aneb nepatrných jen příznaků infekční nemoci t. j. horečky, ani zánětlivých příznaků atd. Jak si tento posleďní fakt máme vysvětliti, o tom později. Nejprvé si objasníme, v čem spočívá fakt prvý, to jest — onen, že pozorujeme často (dle různých známek — a dokázati přímo můžeme to pod mikroskopem), že bakterie choroboplodné do organismu sice vnikají, ale že tam hynou. Tuto záhubu bakteriím přináší zmíněné již přirozené zařízení obranné. V čem záleží tento apparát? Záleží v tom, že jednak krev sama má vlastnost bakterie ničiti (ovšem individuelně různě mohutnou), a jednak, že má každá buňka celého organismu vrozenou vlastnost jakožto živá hmota nepříteli se brániti. Představme si, že vnikne nějakou ranou neb oděrkou v kůži nebo ve sliznici jisté množství virulentních bakterií pathogenních do organismu, na př. bacillů uhlákových. Co se stane?

Přímý následek této invase bacillerní jest zánět kolem místa invase, a mikroskopem můžeme veškery symptomy i veškery fáse zánětu viděti. Tak vidíme především, že kapilláry krevní v okolí invase bakterií se roztáhly, — patrně k tomu cíli, aby do okolí vetřelců přivedeno bylo více krve a tím tedy i více látky baktericidní (bakterie ničicí), a jednak aby i buňkám základní tkáně — tedy v případě našem buňkám kůže a podkožního vaziva — neb sliznice a vaziva podslizničního — zvýšeným přítokem krve přivedeno bylo více výživy, na posilu proti nepříteli. Druhý zjev, který můžeme viděti, jest, že buňky základní tkáně i se svými jádry rostou, se zvětšují a počnou se děliti. Z jedné buňky povstávají dělením 2, 4 i více buněk kulatých s jedním aneb více jádry — zvaných leukocythů, jež velice bílým krvinkám[1]) se podobají; mimo to protlačují se roztaženými stěnami kapillár do okolí a odtud pohybují se směrem ku vetřelci; podobně i leukocythy pohybují se směrem ku vniklým bakteriím, vše tlačí se do bezprostřední jejich blízkosti (chemotaxis).

Než i více možno viděti. Možno viděti, jak některé buňky (bílé krvinky prostouplé z cév krevních i buňky povstalé dělením základní tkáně) počínají bakterie přijímati do svého těla, čili jak těmito buňkami bakterie jsou pohlcovány. Zjev tento pozoroval prvý ruský badatel Mečnikov a nazval jej fagocythosou.

Ze zjevu tohoto jest patrno, že jednak fixní buňky tkání, jednak i bílé krvinky zúčastněny jsou do jisté míry na obranné činnosti organismu — čili jinými slovy, že elementy tyto zúčastněny jsou na přirozeném immunisačním aktu proti bakteriím. — Ke zjevu tomuto (fagocythose) dlužno podotknouti, že jest dosud sporno, jsou-li bakterie v těle buněk lymfoidních se ocitnuvší ještě živé nebo již mrtvé. Někteří badatelé němečtí (Flügge, Bitter, Emmerich a j.) tvrdí aspoň posledňejší, upírajíce Mečníkovovu objevu vůbec velkého významu při aktu přirozené immunity protibakterielné, a hlásajíce, že bakterie usmrcovány jsou tekutou částí krevní (serem) a to hlavně draselnatými solmi v ní obsaženými. Dle tohoto učení bylo by údělem leukocythů — podobně jako oněch cařihradských známých psů — vykonávati v organismu funkce zdravotně policejních orgánů t. j., zdechliny a mrtvoly vyhledávati a je požírati. Zdá se však, že nejen serum krevní, nýbrž i ostatní elementy krevní, ba tkáně vůbec stejně platnými jsou členy apparátu obranného v organismu. Jest patrno, že u lidí mladých a zdravých bude

[1]) Krev, jak známo, složena je z vody, rozpuštěných v ní různých solí a bílkovitých látek (serum krevní) a z červených a bílých krvinek.

apparát tento v lepším stavu, a následkem toho že bude přirozená immunita bakterielná větší než u lidí starých, churavců neb dětí. Že za stejného stavu zdravotního organismu hraje důležitou roli při aktu přirozené immunity i individualnost, netřeba dokazovati.

Mimo solí alkalií v seru krevním obsažených jsou zde obsaženy však dle různých badatelů ještě jiné látky, jež vyráběny jsou nejspíš buňkami organismu samého a to při infekci ve zvýšené míře a jež náležejí vesměs ku pojmu zmíněného přirozeného apparátu ochraného. O těch s Fränkelem [1]) pravili bychom asi toto: a) U každého individua obsaženy jsou v krvi látky, jež baktericidně působí, a jež Buchner nazývá alexiny. Alexiny vyráběny jsou z buněk tkání organismu (hlavně snad z leucocythů), potřebují ku své působnosti solí (chloridů a sulphatů alkalií) a nalézají se u individuí uměle proti nákaze serem immunisovaných ve zvýšené míře. Buchner [2]) nejnověji vykládá, že tyto alexiny, jež jsou blízky složením svým bílkovinám, a jež nazývá teď enzymy proteolytické, vyráběny jsou hlavně leucocythy či fagocythy a v menší míře i ostatními buňkami organismu. Enzymy tyto volné mají dle B. vlastnost, bílkoviny rozpouštěti.

Dle Behringa jsou v krvi každého individua buď u větší nebo menší míře obsaženy látky neutralisující direktně jedy vyráběné bakteriemi (toxiny) a Behringem nazývány jsou antitoxiny (protijedy). Je-li antitoxinů v krvi málo, jest infekce snažší. Pfeiffer předpokládá v krvi zvířat uměle immunisovaných proti choleře neb tyfu (na př. u kozy, morčete) látky, jež jsou s to bacilly tyfu resp. kommabacilly cholerové ve 20 minutách rozpustiti. Látky tyto, jež nazývá lysogenními, předpokládá Pfeiffer i u některých zvířat neimmunisovaných (na př. u kozy). Gruber konečně předpokládá v krvi morčat proti tyfu immunisovaných jisté látky, jež jsou rovněž s to bacilly tyfu usmrtiti, a nazývá tuto vlastnost krve agglutinační, poněvadž bacilly tyfu zajdou — t. j. ztratí svou pohyblivost a při tom agglutinují [3]) t. j. seskupují se fysikální silou jakous v houfce, slepují se jaksi (odtud slovo »agglutinace«, značící slepování).

Immunita bakterielná proti některým druhům bakterií pathogenních může býti některým druhům zvířat vrozena; tak pes,

---

[1]) C. Fränkel: Ueber den Werth d. Vidal'schen Probe zur Erkennung des Tyfus abd. (D. med. Woch. 1897.)

[2]) Buchner: Natürl. Schutzeinricht. d. Organ. etc. (Münch. med. W. 1899.)

[3]) Dle nejnovějších prací autorů spočívá agglutinace na čistě mechanickém zjevu srážení se bílkovin v tekutině, ve kteroužto sraženinu mechanicky pojaty jsou i těla usmrcených bakterií.

kohout neb holub mají vrozenou immunitu proti bacillům uhlákovým.

Mimo immunitu přirozenou rozeznává se ještě immunita[5]) získaná. Jak možno immunitu proti některé infekční nemoci získati? Immunitu zjednati si možno: 1. tím, že přestojíme dotýčnou infekční nemoc akutní, 2. tím, že dáme se napřed očkovati (praeventivně očkovat) seslabenými neb zcela neúčinnými (mrtvými) kulturami bakterielnými téhož rodu, 3. tím, že se dáme napřed očkovati produkty výměny látek bakterií (filtrátem z usmrcených bakterií), 4. tím, že se dáme napřed očkovat serem immunisovaných zvířat, 5. postupným vpravováním vždy větších a větších dávek čistých jedů bakteriových a 6. posléze i vpravením zcela cizích látek nebakterielního původu. (Dokončení.)

[5]) Immunita získaná jest hlavně immunita toxinová t. j. i proti jedovatým výměškům bakterií.

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Volební neúspěchy Mladočechů. — Úpadek národní strany svobodomyslné — její vnitřní rozklad a politická anarchie. — Ztráty sociální demokracie. — Mladočeši nemají smyslu pro vzdělavací práci v lidu. — Poslanci opouštějí státoprávní prapor. — Jazykový radikalism. — Sňatek následníkův na českém sněmu. — Mladočeské vzdychání po pravici. — Volby mezi Němci vyzněly všude proti pravici. — Vlny německého radikalismu odplavují trosky německé strany liberální. — Duševní ubohost českého radikalismu. — Neúspěchy stran mladých. — Činnost české strany lidové. —

Otázka novofoundlandská a řešení její cestou výměny — Otřes důvěry v nestrannost Švýcarska jako rozhodčího soudce — Waldeckův zákon proti řeholím.

Výsledek voleb v Čechách způsobil Mladočechům nemilé překvapení. První a druhý volební den přinesl jim nepopíratelnou porážku a třetí nemohou ani nejnaivnější političtí optimisté v národní straně svobodomyslné pokládati za vítězný. Pokud běží o zevní úspěch, vykazují volby pro Mladočechy ztrátu sedmi mandátů. 3. ledna ve všeobecné třídě voličské z 11. volebních okresů českých, z nichž 9 bylo dosud v ruce strany svobodomyslné a 2 zastupovali sociální demokraté, nabyli Mladočeši 7 mandátů, z nichž o 2 musili zápasiti ještě v užší volbě, a národní dělníci získali 4 místa poslanecká. Nelépe se dařilo straně svobodomyslné 8. ledna ve venkovských obcích. Ze 17 českých okresů, z nichž dosud 16 zastupovali Mladočeši, připadlo agrárníkům okresů 6 a straně svobodomyslné 11. Pouze v kurii městské neklesl počet svobodomyslných poslanců. Z 18 českých okresů uhájili svobodomyslníci čeští všech svých 17. Jeden zůstal na dále v rukou konservativních. Ale ani zde nemohou se Mladočeši chlubiti vítězstvím. Neboť počet mladočeských hlasů i tu neklamně svědčí o úpadku národní strany svobodomyslné. V plné polovici okresů počet hlasů pro svobodomyslné uchazeče klesl (při srovnání s volbou z r. 1897). V ostatních místech sice stoupl, ale nepatrně, celkem o necelé $^1/_2{}^0/_0$, kdežto počet hlasů protimladočeských vzrostl od 1897 téměř o plných $25^0/_0$.

Ale vedle tohoto zevního neúspěchu staly se volby pro stranu symptomem mnohem horšího a nebezpečnějšího vnitřního rozkladu. Zejména volby v páté kurii a ve voličské třídě městské vysvědčily, v jaké anarchii se vedoucí česká strana politická octla. Členové, ba důvěrníci, ba i tisk strany mladočeské pracovali proti oficiálním svobodomyslným kandidátům. A v městské skupině pardubické došlo až k tomu, že proti oficiálnímu mladočeskému uchazeči, starému místnímu poslanci Sokolovi mohl býti postaven — ovšem bez svého vědomí a proti své vůli — dr. Engl, bývalý předseda mladočeského poslaneckého klubu na radě říšské, jenž obdržel celou třetinu hlasů. Stejně svědčí o vnitřní anarchii ve straně, že někteří zemští poslanci mladočeští agitovali a pracovali proti mladočeským kandidátům říšským (dr. Šíl), ba byli jejich protikandidáty (Hyrš, Jaroš) a v jednom okrese také prorazili. (Jaroš proti dru Dvořákovi na Hradecku.)

Volební porážku musí zaznamenati letos také do svých análů sociální demokracie.

Poslanců mezinárodně organisovaného dělnictva ubylo. Ve staré říšské radě bylo sociálně-demokratických členů 14, v nové sněmovně bude jich 9. Dle zemí v Haliči ztratili 2 mandáty (v r. 1897 nabyli 3, letos pouze 1); ve Slezsku 1 mandát získali (před 3 lety prorazili v okrese jednom, nyní v obou slezských volebních okrscích); na Moravě, kde měli 3 okresy, prošli jen ve dvou; v Čechách ztratili oba české a čtyry německé mandáty, takže udrželi jediný; za to v Dolních Rakousích, kde neměli dosud žádného poslance, zvolili si tři zástupce (2 za Vídeň, 1 za Vídeňské Nové Město). Vedle toho při volbách v kurii městské, kde stavěli sociální demokraté sčítací kandidatury, vykazují poměrně dosti značné stoupnutí hlasů. K rozboru této volební porážky se vrátíme příště.

Celé volební období ukázalo, že Mladočeši nemají vůbec smyslu pro politické vzdělávání lidu, k němuž rozšířená (po čas vypsaných voleb) svoboda shromažďovací poskytuje tolik příležitosti. Ale co se strana svobodomyslná za celou dobu čtyřměsíční učinila? Na 16. prosinec svolala do Prahy sjezd důvěrníků, který měl čistě formální průběh. Vydala volební provolání, v němž nedovedla říci více, než že českou obstrukcí měl býti podán důkaz, že čeští poslanci dovedou stejně jako Němci znemožniti parlament, že chtějí pracovat pro »státní právo zemí koruny české, jednotu a nedílnost naší vlasti a rovnost našeho jazyka svatováclavského« a konečně, že je nezbytna svornost t. j. opětné zvolení mladočeských poslanců. Ovšem byly ještě voličské schůze poslanců a byly letos, poněvadž mandáty byly leckde ohroženy, četnější, než jindy za voleb bývají. Ale to, co jednotliví poslanci považovali za nutné lidu vykládati, bylo dle možnosti ještě ubožejší a prázdnější než oficiální projev strany a řeči byly tak stereotypní, že i Národním Listům bylo stydno je otiskovat.

Nemnoho lze z poslaneckých projevů zaznamenati. Volby se strany mladočeské se nedály ve znamení státního práva. Po dru Fořtovi, jenž označil radikální státoprávnictví přímo za dětinství a státní právo za bambitku, ze které nelze střílet, přišel dr. Sláma a prohlásil naprostou beznaději na dobytí českého státního práva. Proti státoprávnímu radikalismu vyslovil se i dr. Kaizl, jenž také připomínal »povinnost obezřele a rozumně postupovati.« Jenom že náhrada a vyvážení, jež pro českou politiku našel dr. Kaizl na místo radikálního státopravnictví, neznamená ani nejmenší pokrok. Dr. Kaizl radikalism státoprávní nahražuje radikalismem jazykovým.

Doznávají-li již svobodomyslní poslanci otevřeně, že státoprávní program jim není akutní a nepřirostl jim ani valně k srdci, není s podivem, že státoprávní akci, kterou s takovým hlukem chystali pro sněmovní zasedání, v pravém slova smyslu odbyli. O záležitosti sňatku arcivévody následníka učinili na sněmě návrh jímž »c. k. vláda se vyzývá, aby sněmu předložila slavnostní prohlášení z 28. června 1900« t. j. prohlášení kterým se arcivévoda následník za své potomky z morganatického manželství vzdal nároků na trůn. Z celého návrhu bylo patrno, že Mladočechům šlo přímo o to, aby jejich projev nenabyl politického významu. Vždyť návrh vlastně ani neobsahoval žádné petitum; neboť poža-

davek, aby slavnostní prohlášení následníkovo bylo předloženo sněmu je čistě formálního rázu. Aby využili příležitosti k oživení žádosti o rozšíření práv konstitučních, aby žádali, by domácí řád rodu panovnického byl vtělen do základních zákonů státních a tím by byl podroben ne více volnému rozhodování panovníka jako hlavy rodu ale ústavnímu vlivu panovníka i zastupitelstva lidu, k tomu svobodomyslní zemští poslanci neměli odvahy.

Touha po obnově pravice nepokrytě zněla z projevu dra Kramáře k voličům. Radost jeho nad volebními úspěchy šlechtické strany polského kola, která nejživěji vždy propagovala myšlenku pravice, byla touhy té nepřímým výrazem. Ještě otevřeněji než dr. Kramář vyslovil se pro pravici dr. B. Schwarzenberg, šlechtický zástupce českého lidu na Budějovicku. Ale v nové říšské radě nevstoupí do pravice nejen Rumuni a někteří Rusíni, jejichž lid volil se zřejmou tendencí proti pravici, nýbrž ani němečtí klerikálové. Směr, který mezi nimi vždy se klonil k pravici (tak že došel přezdívky »černých Čechů«), je poražen v současných volbách v osobě barona Dipauliho i kolísavého dra Ebenhocha,

Mezi Němci staly se volby silným projevem proti pravici a pro německou myšlenku nacionálně radikální. V samých Čechách získali němečtí radikálové ve všeobecné třídě voličské 5, ve venkovských obcích 3 a ve městech 2 mandáty (a o další 3 svedou tu užší volbu.) Dosud (před provedením ještě některých voleb) mají již němečtí nacionální radikálové 19 poslanců, jejichž mandátů nabyli většinou na úkor německé strany pokrokové.

Na straně české znamenají volby zejména v páté kurii také sesílení nacionálního radikalismu. Národní dělníci jsou jeho nejtypičtějším představovatelem. Ale vítězství to je pouze chvilkové, nemá a nemůže míti trvalosti. Neboť schází-li všechna duševní moc nacionálům německým, platí to dvojnásob o českých. Či není významným příznakem již to, že téhož dne, kdy národní dělníci zaznamenávali si první volební úspěchy nacionalismu, prvý a nejkrajnější denní list nacionálního radikalismu Radikální Listy oznámil svůj zánik? A má jiné vůbec duševní posice český radikalism? Nepatrný rozsahem a slaboučký obsahem denník národně sociální Česká Demokracie musil zdvojnásobiti svoji cenu a sám neklade si nadějí, že na dlouho přečká volby.

Ostatní mladé strany mimo agrárníky se ani nedopracovaly volebních úspěchů; spíše poklesnutí musejí zapsati do své kroniky. A je to přirozeno; neboť strany ty z mladočešství vyšly a mladočešství dosud se nezbavily. Proto lid, když není mezi nimi a stranou mladočeskou ani třídního, hospodářského rozdílu, nechápe, proč by měl jejich poslance zaměňovat za mladočeské.

Klidněji, méně znatelně, ale pro budoucno tím úspěšněji pracuje česká strana lidová. V provolání volebním vysvětlila, proč se nepustila ve volební zápas. Dnes není zapotřebí pouze nových lidí pro českou politiku, ale i nových cest. Aby bylo možno nové cesty nastoupiti, k tomu třeba teprve pracného upravování půdy v lidu. »Tu nezbývá než šíření všeobecného politického vzdělání a probuzení politické mravnosti. Lid český musí si plněji uvědomit své kulturní poslání, lid český musí se vymanit z politické

fráze a obrátit se k politické práci, lid český musí svou národnost zabezpečovati nejen vzděláváním theoretickým, ale také praktickým a zdatnou činností a podnikavostí hospodářskou. Lid český musí si uvědomit, že je v pravém slova smysle lidem, lidem pracovním, dělným, dělnickým — lid český zachová se jen politikou do opravdy lidovou a demokratickou, politikou především pronikavých sociálních reforem, politikou svobody duchovní a národnostní, politikou starající se stále a stále o duchovní a hospodářské zvelebení té veliké většiny našeho národa politicky a hospodářsky posud slabé a posavadní politikou zanedbávané.«

A že česká strana lidová chce práci v těchto směrech dle nejlepšího svého svědomí a dle sil svých dostáti, o tom svědčí nejnověji přednášková činnost jejího Politického klubu, jež se — dle ohlášeného plánu — vyvinula v politicko universitní extensi, která uspořádá cykly výkladů nejen v Praze, nýbrž i po českém venkově. — *Gg.* —

*

V lednovém a únorovém čísle loňského ročníku Naší Doby pojednali jsme (dost nedostatečně) o nejnovější formě odvěkého soupeřství anglofrancouzského v zámoří. Zmínili jsme se tenkráte o otázce novofoundlandské, respective o právech, která Francouzové na základě míru utrechtského z r. 1713. vlastní sobě na jisté části pobřeží bývalé osady své. Rozsah jejich, sporný mezi nimi a vládou ostrovní, byl dočasně upraven jakýmsi modem vivendi, trvajícím od roku 1880. Legislatura ostrovní prodloužila jej v loni, v nejprudší chvíli krise jihoafrické o jeden rok, ale odmítla učiniti stejně pro letošek. Následkem toho obě vlády chystají se k tomu, přímým vyjednáváním předmět sporu se světa odstraniti. Pro Francouze práva ona mají především cenu jako předmět výměnný. Angličanům způsobují mnohem více obtíží, než vlastním držitelům výhod. Jako kompensační předmět (neprávem prý) britská Gambie se jmenovala. Však za odstoupení její londýnské listy žádaly vedle vzdání se práv na novofoundlandské břehy i zrušení anglofrancouzského kondominia nad melanésským souostrovím novohebridským v Australii. Že by Francie byla k obému ochotna, jest sotva podobno pravdě. Táhlé a ještě k tomu rozkouskované území britské Gambie není vlastního života hospodářského ani politického schopno. Tak jako portugalská Guinea splyne jednou nutně s obrovskou plochou západní Afriky francouzské, jež ji obklopuje Jelikož urychlením tohoto processu Francie podstatně by nic nezískala, jest zajisté lépe, za zrušení práv novofoundlandských Nové Hebridy dát si odstoupiti.

*

Ani v Anglii, po zkušenostech s Venezuelou, ani ve Francii po zkušenostech s Brasilií, nebude asi ochoty učinit věc předmětem rozsudku nějakého soudu rozhodčího. Na této náladě není snad zcela bez viny spolková vláda švýcarská, jež nálezem svým ve hraničním sporu guayanskobrasilském (alespoň ve Francii) zviklala poněkud víru v naprostou nestrannost svou ve věcech jihoamerických. Tím jistě poškodila svou tradicionelní reputaci soudcovskou a zároveň věc rozhodčích soudů vůbec. Francouzští diplomaté přijali ovšem rozsudek s klidem slušícím mužům velikého světa. Ale průhledné poznámky Tempsu o znamenitých zájmech

švýcarských občanů státních v severobrasilském státu Pará, sousedícím se sporným územím, o úžasném vzrůstu švýcarského obchodu s republikami jihoamerickými v posledních dvaceti letech, jsou rozsudku toho nepřímou sice, ale velmi srozumitelnou kritikou.

*

Politické strany francouzské chystají se tou dobou k novému »kulturnímu boji«. K pokračování v oněch velikých zápasech mezi stoupenci světového názoru liberálně-republikánského a klerikálně-monarchického, jež sváděny byly před dvaceti lety. Na známý zákon Ferryho, znamenající částečné posvětštění školstva, následovalo vypuzení všech řádů, jež neměly k pobytu v zemi zákonného oprávnění. Bylo třeba tehdy sáhnouti k násilí, aby nařízení vládní mohlo provedeno býti.

Než již několik měsíců po prudkém konfliktu tom příměří nastalo mezi oběma tábory, dotud potírajícími se s ostrostí neobyčejnou. Brzy se ukázalo, že příměří mělo býti jen předstupněm k hotovému míru. Nikdo jiný než sám Lev XIII., jeden z nejobratnějších politiků, kteří kdy seděli na stolci svatého Petra, snažil se položit k němu základ. K nesmírnému zděšení všech ztrnulých zpátečníků papež nejenom ve vší formě uznal republiku, ale dokonce dobrovolně vstoupil v řady politických přátel její, znovu a slavně potvrdiv francouzský protektorát nad missiemi a katolickými obcemi Nejzazšího východu. Papeži nejednalo se o nic menšího než o shodu církve se zpronevěřilou nejstarší dcerou její, založenou ne na jednotě víry, nýbrž na stejnosti interessův. Přes všecku svou paradoxnost shoda ta byla by jistě prospěla oběma, kdyby jí bylo bývalo přáno upevniti se.

Ze začátku se zdálo, že se tak stane.

»Novokatolická« nálada, o jejíž hlubších příčinách zde se rozepisovati nemůžeme, byla v zemi vůčihledě na postupu. Jakési analogon toho, čím na poli umění slovesného byli Huysmans a Bourget, byl v politice přítel Gambettův Spuller, nedávno zemřelý, původce učení o novém duchu, jenž mezi republikány zavládl vůči církvi. Mnozí republikánští politikové a žurnalisté (Sarcey), kteří sami zůstali ideám svým věrni, dali rodinám svým nastoupiti cestu přísné církevnosti a děti své svěřili vynikajícím ústavům církevním. Rostoucí obliba posledních jen částečně mohla býti vysvětlena lepšími snad methodami a paedagogickými úspěchy jejich a starostlivějším výběrem vyučovacího personálu. Ve svrchu dotčené intellektuální chamadě sluší spíše hledati vlastní její původ. Vliv kléru na výchovu vzdělanectva francouzského zásluhou její rok od roku vzrůstal. Počet řeholí, členstvo i majetek jejich, poznenáhlu, ale velice znatelně stoupal, mnozí »novokatolíci« plnými plachtami spěli vstříc starokatolickému moři, ku kterémuž »mohutný světový ruch katolicismu« je neodolatelně lákal. Hnutí to, obzvláště tak velkého rozsahu, nemohlo žádnému stranníku pokrokovějších idejí v zemi jeviti se něčím blahodárným, ale užíti bylo proti němu lze jen forem duchovního boje. A k tomu liberalism francouzský, negativní a neurčitý — Gambetta sám prohlásil filosofii (!) za světový názor svůj — chřadnoucí jako všude, nebyl ve zvláštní míře uschopněn. Ale politicky znamenalo toto hnutí v první klidnější fasi své účinnou podporu Lvovy

politiky, sesílení papežsko-republikánské alliance a do jisté míry i postavení francouzského v cizině.

Ale Lev XIII. nepočítal s odporem fanatiků, kterých jest ve straně klerikální snad více než jinde. A to nejprvé s trpným, ale pak činným a čím dále, tím prudčím odporem jejich. Oni dovedli to konečně tak dadaleko, že jemně předené pouto, kterým diplomat na papežském trůně třetí republiku obratně k sobě vázal, hrubou rukou prostě roztrhali.

Zákony, které měly zabrániti hromadění se dalšího jmění mrtvé ruky, neprospěly nic anebo velice málo. Mnichové nalezli prostředky, aby vyhnuli se jeho dosahu, a tou měrou, jakou stoupala jejich moc, stoupala vůči vládě jejich troufalost. Nechceme nikterak popírati zásluhy, jež někteří řádové zjednali si o nemocnice a lidumilství. Ale že celá řada kongregací provozovala čistě politickou agitaci, jejímž cílem nebylo nic než státní převrat a kterou by jinde žádná vláda tak dlouho byla nesnesla, to uznávají plně i mnozí světští kněží. O tom svědčí nedavný list státního faráře ve Figaru, jenž přes svou 100 (!) frankovou službu měsíční a osamocenost svou na vyprazdňujícím se venkově neztratil svůj bon sens. Ten slovy nejostřejšími odsuzuje novinářskou činnost assumptionistů, v četných listech jejich, nazvaných La Croix, stejně jako vášnivá kázání bojovných kněží, jako P. Forbesa a P. Olliviera, kteří v nenávisti své proti republice zašli daleko za všecku dovolenou míru.

Rozšafný farář přímo praví, že akce vlády proti vylíčené činnosti zmíněných kongregací musila dostaviti se se stejnou určitostí, s jakou bouřka snese se nad údolím farníkův jeho z mraků, jichž pochod obvykle sleduje s věže vesského kostelíčka svého.

Potvrzení náhledu svého pisatel hledá hned v podstatných rozdílech zákonů z let osmdesátých a návrhů Waldeckových; prvé prý vyšly z hlavy svobodného zednáře a stranníka, nynější jsou dílem legisty.

Není pochyby, že venkovský duchovní posuzuje situaci úplně správně. Nynější premier Waldeck-Rousseau, jsa v první řadě právník a politik, jest stejně vzdálen protináboženského fanatismu mělkých radikálů, tak jako antikatolických nechutí theoretičtěji naladěných duchů. Waldeck vždy moudře se přidržoval Gambettova slova, že protiklerikalism není vývozním artiklem a všemožně se vynasnažoval o dobré osobní i veřejné styky se stolicí papežskou, už k vůli frankofilské politice její. Ale na druhé straně ministrpresident nepřipustil, aby dvacetiletým vývojem, přelétlým kolem jeho skrání, rozežrány byly přesné soudy jeho o tom, jak velkou míru svobody moderní stát bez nebezpečí pro své trvání odpůrcům svým povoliti může.

Úředním šetřením zjistilo se, že nerušený rozvoj řeholí zvýšil moc jejich měrou úžasnou. Členstvo jejich dostoupilo čísla 200.000 osob, rozdělených po zemi bez mála v 15.000 osad. Jenom nemovité jmění jich, namnoze zapsané jako majetek osob soukromých, páčí se na 1100 millionů franků. Jmění veškeré dostupuje cifry dvou milliard; v posledních dvaceti letech přibylo ho o 50%.

Že tato klerikální armáda v žádném směru neznamená sesílení republiky, toho ani žádný objektivní nepřítel její tvrditi nemůže. Proto také není divu, že ministrpresident neváhal předložiti sněmovně tak zvaný zákon spolkový, jehož účelem jest, znemožniti jak trvání tak i další tvoření se ve Francii všech kongregací státem výslovně nepřipuštěných, jakož i další

vzrůst církevního jmění. Waldeck-Rousseau, tak jako kdysi Freycinet, spoléhal při tom na mlčelivý souhlas, nebo alespoň na neutralitu vysokého duchovenstva, mezi kterými řády netěší se právě zvláštní oblibě. Neméně doufal, že i papež Lev XIII. a kardinál Rampolla, zahraniční ministr jeho, smíří se volky nevolky s pokrokem proti řeholím, tím spíše, že v konkordátě o nich zmínky není.

Než, jak se aspoň zdá, stalo se jinak. Papež Lev XIII. přenesl se přes diplomatické prostředky, které mu byly po ruce a v rozmluvě s panem des Houx, redaktorem Matinu, jakož i v listě ku kardinálu-arcibiskupu pařížskému Richardovi, zlými výčitkami zasypal francouzskou vládu. Papežův list trochu připomíná některé italské filosofy ranné renaissance: jako ti, byli originální směsicí středověkých a antickynovodobých názorů, zrovna tak papežův list jest zajímavou organickou sloučeninou církevně theologické a čistě světsky politické argumentace.

Průsvitná ruka devadesátiletého papeže z listu hrozivě zvedá se proti pařížskému kabinetu. Lev XIII. vytýká mu nevděk a opětovně s důrazem poukazuje na nepopíratelný význam činnosti missionářské pro moc a váhu Francie za mořem.

Papež prohlašuje, že řehole určeny jsou k tomu, aby byly cestou, po níž dosíci lze dokonalosti křesťanské a poukazuje na nerozlučnou souvislost mezi činností všech druhů a odvětví jejich. Narážeje znovu na politický charakter missií, papež neváhá podotknouti, že pro trvání a úspěch jejich ani »nadpřirozeného vlivu řeholníka kontemplujícího« nelze postrádati! Lev XIII. snad poněkud naivně táže se, co řeknou tomu různobarevní katechumeni francouzských missionářů až dovědí se, že duchovní otcové jejich v domově svém sami jsou předmětem útisku. Po obmezení svobody řeholí ve vlasti činnost missií jest prý nemožna, neb »kterak žádati lze ovoce od stromu, jemuž podsečen byl peň?« Dav s obratností vatikánské diplomacii vlastní problesknouti možnosti, že by protektorát nad katolíky Dálného východu mohl býti svěřen také jiné moci, papež končí vyzváním ku katolíkům francouzským, aby modlitbami snažili se zažehnati nebezpečí, ohrožující rozkvět řeholí.

Pro francouzské republikány vzešel zde skutečně obtížný problém. Rozvážnější mezi nimi, přece nemohou uzavříti se dvojímu poznání. Za jedno, že ve Francii vždycky bude lidí, které sklon ducha jejich zákonně takřka povede ke katolicismu. A pak, že nepoměrně více bude těch, kdož se katolíky narodili a z tradice a záliby na zděděném jimi zůstanou. Mezi nimi jsou statisíce dobrých republikánů, kteří věrně plní předpisy víry své, ale zároveň dle slavného výroku O'Connellova spíše jsou ochotni politiku svou brát z Istambulu nežli ze Říma. Všem pravým liberálům ovšem nejvážněji o to se jedná, aby zabránili pád pokrokovějšího směru svého. Ale zároveň jde jim také o to, aby nepřestoupili jeden z nejpřísnějších příkazů jeho a neznásilňovali svědomí těch, které vniterný vývoj dovede k opačnému pólu. Ještě méně může být jejich cílem, svévolně urážeti city neoffensivně katolických spoluobčanů, kteří mají obrovskou většinu v zemi.

Smířiti všecky tyto zájmy, stejně důležité, ba posvátné, jako si odporující, lze jen s nesmírným fondem důmyslu a taktu. Waldecku-Rousseauovi nastává tu skutečná »státníkova zkouška«. *J. M. P.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Rok 1900 na burse. — Kursovní ztráty v Berlíně, Vídni, Praze a Budapešti. — Pražské banky. — Nové německé bankovní podniky v Rakousku. — Spojení České eskomptní banky s dolnorakouskou eskomptní společností — Bankovní úpadky berlínské. — Rozpočtová provisoria v Rakousku a v Čechách. — Dluhy a rozpočet města Prahy. —

Bursovní rok 1900 patří k dosti truchlivým. Pětiletá bezmála vysoká konjunktura průmyslová v Německu v polou roce povolila, ceny tovarů nemohly stoupati tou měrou jako ceny nejdůležitějších surovin, železa, uhlí a bavlny, zvlášť zdražení uhlí — vzbuzené kartely těžařskými a velkoobchodnickými, stávkami hornickými v Anglii a v Rakousku a velikými potřebami válečnými — stalo se metlou průmyslu, dopravním ústavům i všemu ostatnímu spotřebitelstvu, klesly papíry bankovní, železniční a především báňské, ukázaly se i křiklavé případy mravní hniloby a výslednicí všech těchto poměrů bylo klesnutí papírů bursovních, které jediné pro Berlín páčí ekonomik v »Neue fr. Pr.« na 1524 milionů marek. A Rakousko, které se co do průmyslového rozmachu a zakladatelské periody posledních let nemůže daleko rovnati Německu, pocítilo ihned všechny zhoubné účinky odrazu německého v klesajícím odbytu a v klesnutí kursovních hodnot, které páčí se u bank na 21·8⁰/₀, u železnic na 20·1⁰/₀, u průmyslových akcií dokonce na 54·1⁰/₀ a celkové kursovní ztráty na vídeňské burse na plných 808 milionů korun. Jedině Pražský trh ztratil prý při celkovém engagementu 80—100 milionů marek v loňských krisích bursovních asi 20 milionů marek, na poměry naše obnos ohromný!

Také budapeštská bursa zaznamenává do polou roku 1900 u porovnání s posledním dnem roku 1895 kursovní ztráty u akcií budapešťských bank a spořitelen 42 milionů korun, u akcií pojišťoven 14·8 milionů, u mlýnů 9·2 mil., u dolů a cihelen 36·4 mil. a u všech akcií na burse znamenaných dohromady kursovní ztrátu 150 milionů korun. Ovšem kursovní ztráty na uherských cenných papírech nesou zajisté ze dvou třetin jich majitelé zahraniční (i rakouští), ale je i z toho zřejmo, že jedině rakouský kapitál, o jehož usnadněný přístup Uhry znovu tolik se přičiňovaly novým statutem bankovním, zachránil uherské hospodářství v posledních, zejm. uherskému zemědělství nepříznivých dobách, před nebezpečím vážných krisí finančních.

Z pražských bank jediná Živnostenská proti konci roku 1899 uzavírá rok 1900 s malým zvýšením kursu; kursy všech ostatních bank pražských klesly — nejméně Unionka, nejvíce (o 250 K) Česká eskomptní banka, jejíž splynutí s dolnorakouskou eskomptní společností hrozí poškoditi malé akcionáře, aby velcí mohli uvolněných prostředků bankovních užíti ještě k vydatnějším spekulacím montanním. Česká průmyslová banka dokonce nepřinesla bankovnímu životu českému osvěžení, jaké bylo od ní očekáváno; provedla toliko velice snadnou subskripci podílů České grafické společnosti Unie v Praze a založila první svou filiálku v Mladé Boleslavi, kteréžto v průmyslovém ohledu nenepatrné město dosud úplně ušlo pozornosti správ bankovních.

Neprominutelného opomenutí dopustila se Česká průmyslová banka, že nechala anglorakouské bance přímo do klína spadnouti skladiště mělnické, pro cukr i obilí velmi hojně upotřebované, netroufavši si do podniku spadajícího mimo nejvšednější obor t. zv. pravidelného obchodu bankovního.

Nepřímou zásluhu má ovšem Česká průmyslová banka spolu s kolínskou (nyní Pražskou) úvěrní bankou, že zburcovaly k větší činnosti zkostnatělou dříve banku Živnostenskou, která loni uvedla zejm. v život Úvěrní banku v Lublani, jediný to dosud bankovní ústav krajinský, Pražská Úvěrní banka pak založila filiálku v Olomouci.

Koncem roku zvěstovaly konečně noviny, že bylo povoleno zříditi »Ústřední banku německých spořitelen« se sídlem v Praze — po jejím příkladě usnesly se i české spořitelny, ovšem značně slabší, o podobné organisaci — a že jednáno o zřízení velikého úvěrního ústavu, který by na nejširší finanční podklad postavil úvěrní organisaci živnostnictva. Tato »rakouská živnostenská banka« — známý to již od let padesátých ideál německého živnostnictva rakouského — měla by sídlo ve Vídni a právo zakládati filiálky ve všech dílech monarchie. Živnostnické úvěrnictví trpělo a trpí však dosud jednou velikou vadou: domněnkou nemalého procenta živnostníků, že podporovati je snadným a levným úvěrem znamená vlastně nežádati ani úrcků ani splátek zapůjčeného kapitálu . . .

*

Mezi správami České eskomptní banky a dolnorakouské eskomptní společnosti byla uzavřena smlouva znamenající v podstatě připojení České eskomptní banky k ústavu dolnorakouskému. K tomu konci přejdou akcie banky v majetek dolnorakouské eskomptní společnosti, která zvýší svůj nynější akciový kapitál 19·6 mil. K na 60 mil. K. Akcionářům České eskomptní banky nabídnou se výměnou akcie dolnorakouské společnosti, které se zároveň z 500 zlatových přemění na 200 zlatové.

Společnost tato, solidní ale bez rozmachu, platila 6—7%ní dividendy, kurs jejích akcií obnášel asi 150%, v obchodech zakladatelských dosud valně nepůsobila. Naproti tomu česká eskomptní banka patřila k nejčilejším bankám v Čechách (správa její byla veskrze v rukou německých, ale banka měla velmi četnou klientelu i v českých kruzích průmyslových), měla filiálky asi v 14 městech německočeských, byla bankéřem železářské skupiny Wittgensteinovy a prospívala s ní tak, že platila 15—20% zisk, a její akcie znamenaly 15. prosince 1470 K při nominální hodnotě 400 K, kdežto akcie dolnorakouské společnosti 1520 K při nomin. hodnotě 1000 K, tak že nyní při smlouvě akcie pražské prostě vyměněny za vídeňské.

Ovšem zůstane každá společnost i se svou správní radou existovati i příště pro sebe, Česká eskomptní banka nebude zrušena ani formálně změněna ve filiálku společnosti dolnorakouské, ale není pochyby, že pražský ústav bude od nynějška dirigován z Vídně a že hospodářská centralisace nabyla tím nového posílení. Sloučení obou bank chápe se všeobecně jen jakožto snaha montánní skupiny Wittgensteinovy nabýti pro své spekulace širšího podkladu finančního, jaký právě poskytuje jinak daleko méně hybná dolnorakouská společnost se svými 45 milliony zlatými vkladů a nyní 30 mil. zl. akciového kapitálu. Také prý byly akcie České eskomptní banky papírem dosti neprodejným, jelikož se vždy ihned vědělo, od koho nabízené papíry pocházejí, a nabízely se tudíž za ně kursy nižší. Skupina potřebujíc hotové peníze hledí si je opatřiti prostřednictvím nových

akcií dolnorakouských, které půjdou asi čileji na odbyt a v kterých je možna daleko větší ažiotáže.

Ostatně se již v létě 1900 mluvilo o vyjednávání eskomptní banky České s Německou bankou v Berlíně (srovn. N. D. VII str. 692) za stejným účelem rozmnožení závodního kapitálu; zprávy ty byly popřeny, nabývají však nynější transakcí dodatečného potvrzení.

Jak bude toto sloučení působiti na české poměry hospodářské, nesnadno říci. Zdá se, že Česká eskomptní banka ve vlastním zájmu nevzdá se hned dosavadní podnikatelské působnosti, která také jí — a nejen průmyslu — neobyčejně prospívala. Pokyne-li jí vděčnější pole jinde — nezbude ani průmyslu, než hledati si bankéře jiného, a že jej najde, není pochyby. Obrátí-li se národně česká část tohoto průmyslu k bankám českým, tím lépe bude pro nás. Vždyť i naše banky znenáhla probírají se z dosavadní podnikatelské ztrnulosti. Vykládati poslední transakci jakožto výstražné memento proti našemu hospodářskému »svůj k svému« nepokládáme za správno. Vždyť hospodářská centralisace právě pražskému a českému Němectvu nejvíce škodí a Němci pražští dnes trpce pociťují, že heslo »Los von Prag« kdysi vydané odklonilo severní německé Čechy k Drážďanům a Berlínu a jižní i západní k Vídni a že každé hospodářské poškozování Prahy — které nepočíná dnes jako »spravedlivý trest« za naši bezbožnost národní, nýbrž trvá soustavně od zakládání železnic, stanovení diferenčních cel terstských atd. — podkopává právě nejvíce německý velkoobchod pražský a tím hospodářskou basi pražského němectví vůbec. A Němci naši dobře věděli, proč ve střízlivých dobách dovedli slučovati politický centralism s hospodářským autonomismem.

*

V Berlíně vzbudil obrovský poprask úpadek dvou velikých hypotečních bank t. zv. bankovní skupiny Spielhagenovy. Zjistilo se, že ředitelé obou bank nejenom uzavírali lehkomyslné obchody, půjčujíce na pozemky nepoměrně vysoké obnosy odměnou za úsluhy a úplatky jimi od dlužníků vyžadované, nýbrž že padělali bilance a vedli knihy způsobem zhusta podvodným. Bankéři odporučovali obě banky, lákáni jsouce vysokými provisemi sprostředkovatelskými, k ukládání peněz v jejich listech zástavních, a banky samy udržovaly vysoké kursy svých papírů tím, že skupovaly své papíry, které se na trhu objevily, uvádějíce je na druhé straně opět za stejný kurs v obecenstvo. Ovšem jakmile se následkem znepokojujících pověstí začaly zástavní listy objevovati na trhu četněji, bylo po kupování veta. Ředitelé vedli nádherný dům, byli v čele náboženských a humánních podniků, pomořanská hypoteční banka dostala dokonce titul dvorní banky Jejího Veličenstva císařovny, jeden z ředitelů dostal nedávno ještě vysoký řád a byl prý odporučen pro povýšení do stavu šlechtického. A nyní konkursy, vyšetřovací vazby, prohlašování vysokých pánů, že neměli s bankéři oficielních styků, příval zástavních listů na trh — v Německu koluje jich za 6000 milionů marek — a ochuzení tisíců jak akcionářů, tak majitelů zástavních listů.

*

Konec prosince přinesl řadu provisorních zákonů (císařských nařízení dle § 14.) o rozpočtovém provisoriu na první polovici roku 1901, o účetním zákoně za rok 1900, o prodloužení zákona stran osvobození daňového pro průmyslové podniky v Terstu a pro obchodní lodě námořní, dále o státní dotaci $2^1/_2$ milionu korun pro fond meliorační a o prodloužení státní subvence paroplavební společnosti dunajské na rok 1901.

Co do českých projektů regulačních, již státní rozpočet na r. 1900 obsahoval na úpravu Vltavy 170.000 korun (zejm. pro trať nad Prahou v zájmu čilé parníkové dopravy mezi Prahou a Štěchovicemi), na regulaci Labe 180.000 K a na zřízení telefonického spojení od Prahy k Budějovicům, jímž se mělo zdokonaliti povodňové zpravodajství v poříčí Vltavy a zabrániti nahromaďování vorů Prahu ohrožujících 64.000 K (celé zařízení bude státi asi 181.800 K). Dále věnováno v investičním rozpočtu 600.000 K na zřízení vorových přístavů na Vltavě a Labi a především přístavu na císařské louce u Smíchova, který má býti potom spojen kolejemi s nádražím smíchovským a sloužiti za překladiště; pro vorové přístavy v Čechách byly již v předchozích letech povoleny větší obnosy: r. 1895 a 1896 z mimoř. dotace pro vodní dráhy dohromady 120.000 K, r. 1897 v investič. rozpočtu 680.000 K a v dvou dalších letech opět 600.000 a 800.000 K, celkem tedy $2^1/_2$ mil. K. Kanalisace Vltavy a Labe od Prahy k Ústí n. L. rozpočtena úhrnem na 25·9 mil. K, z čehož hradí země $^1/_3$ a stát $^2/_3$. Dosud věnoval stát 6·4 mil. K, jako 4. splátka státního příspěvku vřaděno 2·48 mil. K. Provedeno bylo již zdýmadlo u Klecánek úplně a u Libšic z části, započato již u Troje a počne se brzy i na nejdolejší trati vltavské.

V rozpočtovém provisoriu na první pololetí 1901 shledáváme tytéž položky na regulaci Vltavy se 170.000 K a regulaci Labe se 180.000 K, kanalisaci středního Labe od Mělníka k Hradci Králové se 200.000 K, zřízení vorových přístavů na Vltavě a Labi s 800.000 K. Projekt splavnění středního Labe měl býti do konce r. 1900 hotov, ale malý obnos na regulaci Labe věnovaný svědčí, že jde pořád ještě toliko o práce přípravné.

Povšímnutí zasluhují značné obnosy určené v státním rozpočtu na úřední budovy v městech českoněmeckých; známo, že i do Prahy docházívalo zhusta opotřebované kancelářské zařízení z měst českoněmeckých, pro která bylo před tím nově opatřeno. Že to znamená statisíce věnované místním a krajinským stavitelům, živnostníkům a j. dodavatelům z peněz státních, je nepochybno, a husté sítě železniční, poštovní a telefonní, četné školy a úřady měst českoněmeckých znamenají miliony státních investic a statisíce ročních důchodů státního úřednictva!

*

Zemské sněmy neprojednaly osnovu zákona o zavedení zemské přirážky ke státní dani z lihu; když byl dalmatský sněm předlohu následkem roztrpčení vzniklého úmluvami vlád o bosenských drahách odmítl, byla vládou v ostatních sněmích odvolána. Sněm český usnesl se tudíž o čtyřměsíčním provisoriu rozpočtovém na rok 1901 přijav návrhy, aby se přirážka zemská s výhradou dodatečného, definitivního schválení sněmem stanovila $55^0/_0$, a aby zemský výbor byl zmocněn k sesílení po-

kladničních hotovostí učiniti výpůjčku až nejvýše do sumy 6 mil. korun. Zároveň byly přijaty resoluce, jimiž se zemskému výboru ukládá, aby okamžitě vstoupil v jednání s vládou ohledně osnovy zákona na zavedení samostatných zemských přirážek k státním daním z nápojů lihových a aby předložil příslušnou osnovu zákona v příštím zasedání sněmu, i aby s vládou vyjednával v té příčině, aby veškeré reální daně státní byly přenechány zemskému fondu.

*

Jednání o rozpočtu města Prahy na rok 1901 poskytlo příležitost zabývati se financemi a zejm. dluhy obecními vůbec. Dle administrační zprávy za rok 1898 bylo město Praha bez dluhů až do roku 1845, kdy vypůjčilo si pro zřízení novoměstského vodovodu 50.000 zl. konv. m. od České spořitelny. R. 1848 a 1849 následovalo 150.000 zl. od tehdejší rakouské Národní banky (nyní Rakousko-uherské), r. 1852 dalších 242 tisíc zlatých od České spořitelny na zaplacení bezúročných záloh státních z let 1850 a 1851, roku 1864 1 milion zl. na stavbu městské plynárny na Žižkově a řetězového mostu Eliščina, roku 1867 200.000 zl. pro stavbu silnice na Letné a u Dejvic, r. 1872 1 milion následkem povodní katastrofy a pro rozšíření vodovodu u Žofínského ostrova, r. 1874 dalších 5 milionů zl. pro stavbu Rudolfova nábřeží a zakoupení a demolování hradeb novoměstských, v letech 1875—1878 celkem 2·1 mil. zl. na stavbu Palackého mostu a nábřeží. Od let 80tých učiněna 1881 dvoumilionová půjčka ke stavbě nových budov školních, 1885 1 milionová půjčka k regulaci Žofína a koupi trestnice svatováclavské, a téhož roku dvoumilionová k rekonstrukci starého mostu řetězového, ke stavbě jatek v Holešovicích a k demolování hradeb od Slepé brány ke Slupi, 1888 1 milionová pro novou plynárnu v Holešovicích, 1894 nová školní půjčka 700.000 zl., 1896 třímilionová půjčka asanační, za kterou následovaly další 3 mil. zl. k témuž účelu v r. 1898, dále r. 1898 $1^1/_2$ milionu zl. ke stavbě ústřední tržnice, zeměbraneckých kasáren a nové kanalisace. K tomu přistupují veliké půjčky na prostředky dopravní, na které obec Pražská vypůjčila v r. 1894 nejprve 2 mil. zl., roku následujícího ke stavbě elektrické centrály v Holešovicích a převzetí vinohradské elektrické dráhy 3 mil. zl. a konečně roku 1898 k zakoupení koňské dráhy od belgické tramwayové společnosti a přeměně její v elektrickou 5 milionů zl. Po konversích, které ke snížení úrokové míry do polou let osmdesátých byly provedeny, po předsevzatých amortisacích a s druhé strany s připočtením poměrně menších obnosů zde neuvedených činí dluhy Pražské obce koncem roku 1900 veliký obnos 78·15 mil. korun, značně více než dluhy celého království Českého.

Naproti tomu se ovšem uvádí v aktivech Prahy 114·21 mil. korun, z nichž připadá přes polovici (65·39 mil. K) na nemovitosti obci náležející a 50·5 mil. K na budovy školní — ale v nemovitostech těchto jsou objekty, které město Praha nikdy nebude moci zpeněžiti a budovy školní rovněž nemohou býti účelu svému odňaty, dokud trvá škola a dokud není postaráno o jiné vhodné pro ni umístění. Podniky výnosnými jsou jenom plynárny, elektrické dráhy, mosty, jatky, tržnice, a že některé z těchto podniků nehradí z přebytků nad vlastní náklady provozovací řádné zúrokování a amortisaci nákladů zařizovacích, ukážeme někdy příště.

K tomu přistupuje, že podniky elektrické budou vyžadovati na nové tratě ještě několikamilionového nákladu, kterým se jich výnosnost sotva zvýší — jsouť již nyní některé tratě vhodně pojmenovány názvem »pacifické«, vedené polemi ke zvýšení prodejní hodnoty pozemků, vlivuplným osobám náležejících, a tratě, které přibudou, nebudou z pravidla výnosnější dosavadních.

Nejhůře zabrousila obec Pražská — mimo nerozřešenou kanalisaci — v projektu asanačním. Dle přednášky mag. sekretáře Dra Steina zakoupila Pražská obec v asanačním obvodě 26.329 m.^{2} stavební plochy za 1,926.000 zl. dle programu první kampaně expropriační a dalších 57.111 m.^{2} za úhrnný obnos 3,784.000 zl., celkem tedy 83·440 m.^{2} za 5,710.000 zl. Zakoupiti dlužno ještě stavební plochy 156.000 m.^{2} Ze zakoupených bylo již zastaveno 27 stavebních ploch, 9 se jich zastavuje a o 6 se vyjednává; z těchto 42 míst však zastavěla sama obec 14 na vlastní útraty, prodavši dosud jen 22 stavebních ploch za 960.000 zl. Celý asanační obvod obnáší 365.400 m.^{2}, z čehož plných 278.000 m.^{2} nalézá se dosud ve vlastnictví soukromém; poněvadž pak některé budovy zůstanou zachovány, jest předmětem asanace asi 250.000 m.^{2} Asanační obvod Starého města zahrnuje 300 a Josefova 260 budov (a 13 krámů řeznických), v mnohých budovách mají dokonce jednotlivé pokoje zvláštní majitele (takovýchto dílčích vlastníků je ještě 583). — Zřejmo již z těchto číslic, že k asanaci přikročeno bez uvážení obrovského finančního dosahu celého projektu, celá akce uvázla, místo nové, nádherné a obchodní čtvrti jest asanační obvod ruinou a i co bylo nově zbudováno, bude časem potřebovati asanace nové.

Nejsmutnější jest, že přes tyto všechny dluhy, činící asi 390 korun na každého obyvatele Pražského, nejsou právě nejdůležitější podniky — kanalisace, asanace — ještě provedeny, a že, neměly-li přirážky obecní na rok 1901 býti zvýšeny, bylo nutno četné žádoucí položky z rozpočtu vůbec vypustiti t. j. pouze odročiti.

Celkový rozpočet města Prahy na rok 1901 činí přes $10^1/_2$ milionu korun, z čehož přes $4^3/_4$ milionu musí se uhrazovati přirážkami, a k novým investicím bude zapotřebí další půjčky asi 12 milionů korun.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Hospodářské rozhledy za rokem 1900 — Rolnické poměry, skladiště družstevní, ubírání kapitálu a nouze o nevěsty — Průmysl textilní, cukerní a strojnický — Železnice a labská doprava — Vodní cesty vnitrozemské a naše projekty průplavní — Telefony v městech českých a německých — Ruský konsulát v Praze — Obchodní musea v Bukurešti a Petrohradě a rakouští komerční referenti v cizině — Svůj k svému a »pravda« v životě hospodářském. —

Hospodářské rozhledy za rokem právě uplynulým nevyznívají tak růžově jako za jeho bezprostředním předchůdcem. Žně r. 1900 byly u nás jen prostřední, zůstávajíce daleko za úrodou z r. 1899 a klesnuvše o něco i dokonce pod průměr pětiletý. Společenstevní ruch u nás probuzován byl zejm. pro zřizování skladišť obilních k organisaci odbytu produktů zemědělských, jichž podporu vláda i země zajistila. Avšak zakladatelské hnutí vyskytuje se mezi rolníky německými daleko intensivněji než mezi českými a nynější volební perioda se svým stereotypním podkuřováním uvědomělosti a pokročilosti našich zemědělců, řemeslníků atd. byla věru málo schopna je podněcovati. A tak mají Němci na př. již obilní skladiště v Bílině

a Chebu a zřizují je nyní v Žluticích, Teplicích, Duchcově a j. — v českých krajích zatím jen »nejdále přípravy pokročily« v Plzni, Čáslavi, Kouřimi, Pardubicích, my u nás sice deklamujeme »ne z oka mutného, z ruky pilné náděje kvitne«, ale láteříme jen na táborech, v novinách a hostincích, zatím co Němci z příznivé situace, z podpor státních i ze zemského úvěrního fondu zemědělského pro sebe prakticky co nejvíce vytěžují.

Naše noviny přinášely pak co měsíc »smutnou statistiku« rostoucího zadlužení rolnického a exekučního prodeje nemovitostí. Číslice tyto nepovídají však o specielních příčinách zadlužení a prodejů, o jejich rozdílné účinnosti dle krajů a národnosti atd. Jisto je, že nemalá část kapitálu, o nějž zadlužení rolnictva vzrostlo, stěhuje se zase do záložen a spořitelen. Jsou to dědické podíly synů a věna dcer, které z rolnického stavu odešly k jiným povoláním a třídám obyvatelstva. Rolnickému venkovu ubíhají totiž nejenom námezdní síly pracovní, nýbrž i vlastní potomstvo majitelů půdy, a čím »pokročilejší« a zámožnější kraj, tím méně má jeho ženská i mužská mládež chuti k namahavému zaměstnání rolnickému. Četná rodina, která byla dříve sedlákovi neocenitelnou silou pracovní, je mu nyní při zvráceném vychování našeho lidu zhusta jen pasivem, živlem ryze spotřebním. »Prachová« děvčata venkovská povrhují životem rolnickým, dávajíce přednost nečinnému životu žen důstojnických, úřednických — a není-li tu náhodou advokáta, soudního adjunkta nebo okresního komisaře, vezmou — dle svých poměrů — za vděk i šikovatelem nebo četnickým strážmistrem, který to »přivede« časem až na kancelistu. Zvýšení platů úřednických tuto invasi nevěst venkovských do města jen sesílilo. Vyplacená věna stěhují se (v nejlepším případě!) do záložen na 4%, aby pak za 6% byla opět rolníkovi půjčena — zase na věna dcer, studia synů. A tu je běda sedlákovi, běda venkovu, jemuž se odnímá provozovací kapitál, běda méně majetným dcerám středních stavů městských, jimž venkovské krásky s věnem často jen na krvavý úvěr získaným zúžují možnost zaopatření!

Průmyslu nesmírně vadily vysoké ceny a druhdy i naprostý nedostatek uhlí, který se stal hotovou kalamitou. Mnoho závodů bylo na jaře 1900 nuceno výrobu na čas zastaviti nebo obmeziti, v létě pak přiměl poplach o opětně hrozícím nedostatku nakupovati za drahé ceny zásoby, které dlouhým ležením se znehodnotily. Vláda naproti celému loupeživému zájezdu uhelných kartelářů zmohla se jedině ku konání ankety, jíž — odhalivši svou úplnou bezmocnost — stávkujícímu hornictvu i spotřebitelům uhlí jen uškodila. Textilní průmysl zdražením surovin poklesl, cukrovarnictví též málo bylo podněcováno k rozšiřování závodů — dle posledních zpráv usiluje o vypěstění vlastního cukerního průmyslu i největší konsument exportního cukru, Anglie, a do Španělska a Italie samy naše strojírny dodávají zařízení a vůdčí síly pro nové cukrovary — a české strojnictví neutrpělo tímto poklesnutím jenom tím, že mělo značné zbytky zakázek z roku předešlého. V Uhrách se buduje sice několik nových továren textilních a cukerních, ale z tohoto odbytiště jsou naše strojírny vypuzeny vládou uherskou, která známé výhody daňové a j. novým závodům poskytuje toliko s podmínkou, že stroje objednány budou vesměs u strojíren domácích, třebas výrobky jejich byly dražší nebo špatnější. Strojírnám uvalilo konečně nové břemeno zvýšení poplatkové sazby na dělnickou

úrazovnu, tak že čtyři velké pražské strojírny platí nyní úrazovně asi 100.000 zl. ročně, bezmála tolik, co 68.000 zemědělských podniků, úrazovému pojištění v Čechách podrobených, dohromady.

Železnice české vykazují následkem uhelné stávky rovněž značné schodky dopravních příjmů, nemohše úbytek z prvního čtvrtletí roku 1900 pozdějším zvýšením dopravy nikterak vyrovnati. Za to mají severní Ferdinandská i jižní dráha zvýšené příjmy asi o 4 miliony korun, společnost státní dráhy asi o 3 miliony korun; příjmům těmto odpovídají však i značně zvýšené výdaje.

I labská doprava česká utrpěla loni jednak prodloužením mrazů až do března a k podzimu opět dlouhým suchem, jednak stávkou hornickou, pro kterou se doprava hnědého uhlí, i když fysicky již byla možna, o plné tři neděle opozdila a vůbec zmenšila. Přes to odešlo loni po Labi do Německa celkem 16·8 mil. mctů (předloni 22·28 mill. mctů) českého hnědého uhlí a denně ho bylo průměrem přeloženo na labské lodě 588 vagonů (předloni 750 vagonů). Valně větší část českého hnědého uhlí odchází ostatně po železnicích do Sas a do Bavor. Z jiných druhů zboží vyniká v labské dopravě cukr, jehož byly loni jako předloním dopraveny po vodě bezmála tři miliony mctů — cena cukru v Ústí nad Lab. je směrodatnou pro počítání cukerní ceny u nás vůbec a v poslední době vzmáhá se překládání cukru v Mělníce, jemuž vadí nepříznivé tarify dráhy severozápadní, dále ječmen, slad a zboží skleněné.

*

Loňské zprávy o uherském projektu plavebního průplavu od Dunaje Váhem (přes Žilinu) k Odře vzbudily i v Předlitavsku rozruch, jemuž dlužno přáti trvalejšího úspěchu, než měly periodické agitace a projevy v minulosti.

Vnitrozemské vodní cesty docházely po staletí a tisíciletí uznání a užívání jakožto velmi pohodlné a levné i poměrně rychlé dopravní cesty naproti dopravě silniční. Jakmile však od let třicátých století 19. začaly úžasným rozmachem šířiti se železnice po Anglii i pevnině evropské, zájem o budování nových umělých cest vodních chladl a mizel, a zdálo se, že vnitřní vodní doprava železnicemi — jakožto co do rychlosti, pohodlnosti a pravidelnosti daleko dokonalejším prostředkem dopravním — úplně bude vytlačena a odstraněna, že zkrátka železnice úplně dostačí, aby zmohly veškeren i nejsilnější ruch dopravní. Teprv od let sedmdesátých 19. stol. mínění opět se obrací na prospěch cest vodních. V Sev. Americe počínají využitkovávati nesmírné výhody, jaké poskytují spojená velká jezera i rozsáhlá a na všecky strany rozvětvená úvodí Mississippi pro povznesení odbytu zemědělských produktů, ve Francii ministr Freycinet 1878 rozkládal velkolepý program dopravně-politický, dle něhož vedle zdokonalení a postátnění sítě železniční měly býti všechny starší průplavy přestavěny pro lodě s větší nosností a na státních průplavech všechny dávky zrušeny, a zejm. v Německu skoro kvapem zdokonalovány a nově budovány vodní cesty vnitrozemské. Osvobození od poplatků a technické pokroky ve stavbě průplavů i lodí i v pohonu způsobily neobyčejný rozvoj plavby vnitrozemské. I v jiných státech, zejm. též v Rusku, jsou vnitrozemské vodní cesty velecenným činitelem vnitřní dopravy. Připadáť na 100 km^2 vodních

cest v délce v Holandsku 14·5 *km*, v Belgii 7·5 *km*, ve Francii 2·3 *km*, ve V. Britanii 2·0 *km*, v Německu 1·9 *km*, Švédsku 1·5 *km*, v Italii 0·9 *km*, Rakousko-Uhersku 0·8 *km*, v Rumunsku 0·7 *km*, konečně v Sev. Americe 0·4 a ve Španělsku a v Kanadě 0·1 *km* na 100 km^2. V Rakousku došlo v posledních desítiletích jen k regulaci Dunaje, Labe a Vltavy, nyní kanalisuje se trať od Prahy k Ústí n. L., ale splavnění Vltavy Prahou a kanalisace středního Labe od Mělníka ku Hradci Králové a Jaroměři dosud čekají na vyřízení a průplavy dunajskovltavskolabský a dunajskooderský jsou dosud projekty, které ani co do technické stránky provedení nejsou dosud úplně vyjasněny.

Dne 13. prosince 1900 konal se tudíž ve Vídni agitační »sjezd pro vodní cesty«, jehož súčastnili se inženýři, obchodníci, továrníci i zemědělci i vláda značným štábem vysokého úřednictva a který osvětlil nutnost výstavby průplavů se stanoviska zemědělského, průmyslového i obchodnického. Ministr obchodu Call při všem platonickém zájmu o průplavy dovozoval, že nelze násilně urychlovati studia o technické stránce našich průplavních projektů, které následkem zvláštních nepříznivých poměrů horo- a vodopisných vyžadují technických zařízení, pro jaká dosud v cizině není vzorů, zejména obrovská zdvihadla a opatření k zabezpečení dostatečných mass vodních. Avšak hned v zápětí oznamovaly oficiosní žurnály, že prý sice vláda věnuje větší obnos na studia projektů průplavních, že však na provedení některého projektu dosud není peněz, a kdyby — jak se toho domáhala před rokem komora Pražská — byla otázka zbudování průplavů dunajskolabského a dunajsko-oderského uváděna v parlamentě v souvislost s předlohou o zbudování druhého spojení s Terstem, byla by prý i tato předloha ohrožena. Napovídá se tedy zřetelně, že před dokončeným zbudováním druhého železničního spojení s Terstem na stavbu průplavů v Předlitavsku pomýšleti se nebude, a odkazování ministrovo na zvýšenou položku ke studiu kanálů bylo tedy jen lacinou útěchou nedočkavců, útěchou nad to nikoliv novou, jelikož zvláštní hydrotechnické oddělení pro vodní cesty v ministerstvu obchodu trvá již od r. 1893, aniž spatřujeme ve stavbě průplavů jakéhokoliv pokroku. A právem bylo ve veřejných listech poukazováno, že přes 569.000 korun dosud na hydrotechnické oddělení ministerstva věnovaných provádí se kanalisace Vltavy způsobem pro rozsáhlou voroplavbu vltavskou tak nevhodným, že se tím doprava vorů od Prahy k saským hranicím skoro trojnásobně zdražuje a proplavování vorů zdýmadlem u Klecan působí dojem plavby bouřlivými peřejemi.

Na sjezdu došlo také k diskusi o trati budoucího průplavu dunajskovltavského. Všechny skoro dosavadní projekty – aspoň ty, které vycházely s české a vídeňské strany — měly výhradně na zřeteli průplav odbočující od Budějovic jihovýchodně směrem k Vídni. Se strany hornorakouské a nyní též bavorské navrhuje se však též zřetel k jiné trati, která by odbočujíc z vltavského údolí u Budějovic, Krumlova nebo Vyššího Brodu ústila do Dunaje u Lince. Zastanci této trati uvádějí, že by průplav budějovickovídeňský — delší a dražší — sloužil zejména zájmům severoněmeckým, vídeňským a uherským, kdežto průplav budějovickolinecký — kratší, snadnější a lacinější — by oživil zpustlou nyní plavbu od Pasova k Vídni, přivedl v labské dopravě náklady bavorské a jiné jihoněmecké, oživil projektovanou dráhu turskou, které by zjednal lodní spojení s Če-

chami a Německem. Oživuje se tu projekt, který zaměstnával již před málem sto lety Gerstnera; místo průplavu byla tehdy zbudována první železná dráha pevniny evropské (Budějovice-Linec).

Bylo též na sjezdu navrhováno žádati regulaci rakouské Visly, kterou se Rakousko v konvenci s Ruskem a Německem z r. 1871 zavázalo provésti do r. 1892, ale později posunulo do roku 1912. Ale zpozdění pouhých 20 let v Rakousku zdálo se sjezdu tak nepatrným, že nestálo ani za resoluci . . .

Dne 5. ledna pak zasedal v ministerstvu obchodu vodní subkomitét průmyslové rady, jemuž vláda sdělila, že vypracovány jsou projekty pro průplavy dunajskooderský, dunajskovltavský, oderskolabský (od Přerova k Pardubicům) a oderskoviselský (od Hrušové ku Krakovu), a východně od Krakova pro průplavy mezi Vislou a Sanem i Sanem a Dněstrem. Průplavy oderskoviselský a sanskodněstrský technicky již tak daleko pokročily, že mohou býti podrobeny revisi traťové, kdežto pro průplav dunajskooderský jsou již vypracovány i detaily projektů stavebních. Průplav tento prohlásilo subkomité za hlavní článek každé průplavní sítě rakouské, který tudíž nejprve musí býti proveden — snad aby Uhři touto nabídkou Předlitavska upustili od svého průplavu považského. Co tomu asi řeknou čeští interesenti?!

*

Značně rozmohlo se za předloňský rok užívání telefonů, ač ovšem nedosahuje daleko poměrů německých nebo skandinavských. V Předlitavsku zvýšil se počet městských sítí od r. 1898 do 1899 ze 219 na 253, délka vodicích drátů z 86.909 na 92.081 *km*, meziměstské linie z 90 na 102, délka tratí ze 7710 na 8524 *km*, počet centrál ze 196 na 222, hovoren ze 443 na 484, účastníků ze 26.664 na 29.182 (v Německu téhož roku 159.561) a telefonů z 27.970 na 31.032. Příjmy obnášely v roce 1898 5,653.314 K a r. 1899 6,106.876 K (v Německu 30·4 mil. marek), výdaje v týchž letech 4,904.166 K a 5,091.277 K.

Znovu zde upozorňujeme na úžasnou liknavost našich měst v příčině péče o zařízení sítí telefonických. Mapa telefonních sítí v Čechách vykazuje »uzavřené území« severočeské přímo poseto sítěmi telefonními. Dle stavu z počátku roku 1900 byly sítě tyto v 53 městech německočeských a v 34 místech českých. A nejsou to vesměs německá místa s velikým počtem abonentů. Smržovka měla loni abonentů 6, Chrastava, Přísečnice, Rokytnice po 12, Jirkov 14, Mikulášovice 15, Bilina, Chřibská, Šluknov po 17, Hostinné a Podbořany po 18, Františkovy Lázně, Hrádek a Kadaň po 20 atd. Za to ovšem jiná města německočeská mají abonentů telefonních daleko více než česká; následujíť po Praze (s předměstími) s 2800 abonenty Liberec (529), Karl. Vary (518!), Plzeň (309), Teplice (286), Ústí n. L. (188), Žatec (150), Warnsdorf (133), Budějovice (116) a teprve po Chebu, Děčíně, Jablonci, Mostě, Mar. Lázních, Aši a České Lípě se 60 abonenty Kolín a za ním po nové řadě německé (Podmokly, Trutnov, Falknov, Rumburk, Chomutov, Vejprty) Mladá Boleslav s 43 abonenty! Nemají dosud telefonní sítě Ústí n. Orl., Litomyšl, Vysoké Mýto, Humpolec, Jindřichův Hradec, Písek, Domažlice, Příbram, Nymburk, Jilemnice atd. atd.

*

Mezi úředními novinami rakouskými a tiskem ruským vznikly šarvátky o zřízení ruského konsulátu v Praze. Pravdou jest, že vláda zřizování cizozemských konsulátů v Praze kladla a dosud klade všemožné obtíže. Když Pražská obchodní komora již v roce 1892 žádala, aby byly v hlavním městě Čech zřízeny konsuláty německý, italský, belgický, švýcarský, francouzský, ruský a anglický, odvolávajíc se na četné poměrně konsuláty v daleko méně významných jiných městech rakouských, odpovědělo ministerstvo obchodu, že soustředění konsulátů v Praze pro Čechy již proto prý jest vyloučeno, jelikož prý krajiny průmyslem a vývozem nejvíce vynikající jsou od hlavního města příliš vzdáleny a že tudíž o praktické ceně těchto konsulátů nemohlo dojíti přesvědčení. Naznačilo se tu prostě, k čemu směřovaly snahy vlád od desítiletí: že totiž Praha prý není a nemá býti hospodářským středem království. Teprve v posledním pětiletí vymohla Pražská komora, že byly v Praze zřízeny konsuláty francouzský (1894), švýcarský a anglický (1898) — konsulát říšskoněmecký zřízen byl brzo po bouřích r. 1897 — a setkávajíc se s malým zájmem u vlád rakouských a společných usiluje komora o zřízení dalších konsulátů obracejíc se k vyslanectvím, obchodním komorám a j. činitelům těchto států. My máme v Rusku 16 konsulátů, Rusko u nás toliko 6 (ve Vídni a Budapešti, v Terstu a Rjece, ve Lvově a v Černovicích). V Praze však nemají prý býti za konsuly cizích států ustanovováni státní občané rakouští vzhledem k národnostním poměrům, nýbrž toliko příslušníci ruští, což vzhledem k žádoucímu plodnému působení konsulátů by dlužno bylo vítati, kdyby tomu společná vláda rakousko-uherská nedávala zbytečně ráz ponižující provokace Prahy.

*

Snahy o povznesení domácího průmyslu a vývozního průmyslu pokračují ve všech státech. V Bukurešti má býti při obchodní komoře zřízeno obchodní museum se stejnými účely jako podobné ústavy v jiných městech (informace o celních sazbách, odbytištích, o výhodnosti nových spojení obchodních a p.). Ministerstvo obchodu darovalo již ke zřízení tohoto musea komoře veškeré objekty, které byly vystaveny v rumunském pavilonĕ výstavy pařížské. Rumunsko podporuje vůbec v novější době úsilovně vzrůstání vlastního průmyslu, zejm. i bezcelným dovozem potřebných surovin z ciziny.

I v Petrohradě bylo soukromým podnikem založeno obchodní museum, jsoucí hlavně stálou výstavou produktů a vzorů ruského zemědělství a průmyslu. Konečně Rakousko na zakladě posledního vyrovnání s Uhrami vysílá komerční referenty ke studiím tržebněpolitickým do Berlína, Australie a Japonu, východní Afriky a Indie. Za referenty vyhlédnuti úředníci obchodních komor vídeňské a liberecké a vysloužilý odborný chef ministerstva obchodu Bažant, dříve úředník obchodní komory brněnské.

*

Ad vocem »svůj k svému«. Byli jsme interpelováni, že prý příliš mnoho klademe důraz na povinnost hospodářské solidarity čili krátce na svůj k svému a příliš málo na doslov tohoto hesla »a vždy dle pravdy«, t. j. že poskytování přednosti příslušníkům našeho národa má míti platnost

jen tehdy, podávají-li nám stejné podmínky ekonomické jako prodavač jinonárodní. Také prý v tomto smyslu uvědomění naše své povinnosti již vyhovuje dostatečně.

Odpovídáme, aby věc byla jasna; jdeť o problém skutečně národní a chceme dnes toto thema ukončiti. Běželo nám především o zásadní obhájení hesla »svůj k svému« jakožto skutečně národohospodářského. Byloť to, co vidíme u několika kramářů, přenášeno na veškeren stav obchodnický, že z toho vyplývala konkluse: každý český a vůbec každý křesťanský obchodník je lenoch a vyděrač a blahoslavený kraj, v němž převládají obchodníci němečtí a israelitští, neboť oni prodávají jen dobré věci a lacino a zvyšují možností výhodného nákupu i životní úroveň obyvatelstva.

Zvláště dělnický konsum byl nepřímo poukazován, že hospodárného nákupu dojde jen u obchodníků nečeských. Tedy v hospodářském ohledu naprostá negace vší solidarity národní, na kterou všude jinde právem tak spoleháme, kárajíce každé odrodilství.

Ale nejenom to. V článcích »Času«, které vyšly současně (20. a 21. prosince 1900) s našimi řádky v tomto listě a s nimiž lze z valné části souhlasiti, byly dány »dva příklady« nových českých podniků (česká společenská továrna na klobouky v Praze a česká společnost pro obchod a průmysl v Praze), moderně zařízených a vzorně vedených, které jakostí i cenami svých výrobků firmám cizím dojista se vyrovnají a v leccems je i předčí.

A přece, jděte třebas na letošní Pražské plesy a zeptejte se těch paní a slečen našich bývalých primatorů, našich veličin politických, divadelních, spisovatelských, pivovarských a jakých jiných, jak malé procento »naplnilo pokladny« českého hedvábnického obchodu přes všechnu jeho ekonomickou rovnocennost se závody nečeskými, a až se ukáže teplé jarní sluníčko, jděte po pražských modistkách a kloboučnících a dejte si předložiti účetní doklady, od koho budou míti objednánu většinu svého zboží. Ovšem oba jmenované podniky prospívají — společnost hedvábnická platila po hojné dotaci reservních a j. fondů 7% dividendy a kloboukárna rozšiřuje se již nyní na výrobu zboží plstěného — ale prospívají tou menšinou našeho odběratelstva, která dílem z vědomého citu povinnosti, dílem aspoň bez předsudku proti českému »svůjsvéjáckému« podniku — předsudku to druhdy uměle živeného — přišla, přesvědčila se a přišla opět. Ale kdyby »svůj k svému« žilo u nás docela uvědomělý život, bylo by podobných podniků u nás již dávno několik, prospívajících a výnosných a krámy na čelných ulicích města patřily by nám a ne cizincům. Náš člověk, jak jej známe, přeje bohužel více cizím, než své vlastní krvi; a kdyby dosáhli aspoň národní solidarity pro případy bezpečné nebo aspoň pravděpodobné rovnocennosti našineckého zboží, byli by naši »svůjsvéjáci« spokojeni.

Tvrdí-li se, že kdo apeluje na vlastenectví, obyčejně mívá špatné a drahé zboží — dobrá, jděte k tomu, kdo na ně neapeluje, ale — jděte k našinci!

Konečně: Palackého »pravda« a stejné hospodářské podmínky, jaké by měl poskytovati prodavač kupujícímu, jsou naprosto rozdílné věci, leda že bychom »pravdu« stotožňovali s úspěchem, ať jakkoliv dosaženým. V hospodářském zápase jenom dle překonaných nauk liberalismu vítězil

ten, kdo byl nejlépe vyzbrojen kapitálově, technicky atd. — avšak ve skutečnosti přečasto ten, kdo byl schytralejší a bezohlednější. Ovšem zvítězil často jen dočasně, ale dovedl v tomto čase zničiti četné existence lidí daleko schopnějších, přičinlivějších, ale čestnějších.

Vybeřme jen nahodile několik příkladů. Založíte novou továrnu a vypravíte i řídíte ji co nejsprávněji. Kalkulujete dle známých vám ofert staršího konkurenta ceny tak, že vám zbývá jen mírné a zúročení amortisace značného kapitálu zařizovacího — řekněme 10%. Ale konkurent, aby vám znemožnil odbyt, sníží dosavadní své ceny o 5%. Co dělat? Snížíte rovněž, ač kapitál váš naléhá na zúročení a amortisaci, kdežto konkurentovy investice snad výtěžky minulými jsou již umořeny. Avšak konkurent sníží ceny až po náklad výrobní a pracuje bez zisku, dokud vás nevyhladověl a nezničil, trávě ze starších výdělků a slibuje vynahraditi si, co mu ušlo, jakmile odstraní vaši konkurenci.

Zvíte, že firma X. dodává podniku Y. zboží, jež byste v téže jakosti mohl dodávati stejně nebo i o něco laciněji. Nabídnete je, ale jste zdvořile vykomplimentován — neboť ředitel podniku Y. má od firmy X. provise, k jakým se odvážiti nemůžete.

Vezmete si do domu krejčovou na plesové šaty, pro něž chcete látku objednati u firmy Z. Slyšíte však od švadleny odbornické a mnoha prý zkušenostmi dotvrzené dobrozdání, že zboží firmy Z. je sice snad stejně laciné, ale špatné, přeležělé, těžko zpracovatelné, zkrátka nejlepší pramen že je firma U., nevíte však, že proto, poněvadž vaší důvěrnici za provisi zdarma poskytuje látky na její toiletní potřeby, jako dostává francouzská kuchařka svůj sou z každého franku nákupu.

Kde je tady »pravda«, a kde opět okamžitý úspěch?

Ale nehledě k těmto a tisícerým příkladům spadajícím pod pojem méně loyální konkurence, bývá druhdy i při úplně loyálním zápase novému podniku nesnadno soutěžiti ihned jakostí i cenami. Nové podniky vůbec — i když nejsou zakládány tak naivně, jak se u některých skutečně u nás stalo — mají zhusta obtíže se získáním vhodných řídicích sil technických a komerčních, s výběrem způsobilého dělnictva, při méně šablonovitých výrobách i se zařizováním strojním, potřebí dále značného kapitálu a dlouhé doby, než se po zahájení výroby počnou vraceti podniku první peníze za výrobky zpravidla na delší úvěr poskytnuté atd.

A nemůžete-li ihned vyrovnati se konkurentům cenami a jakkostí, budete dle názoru liberální politické ekonomie zničeni, a právem, neboť kruté »zákony« ekonomické neznají slitování ani nad vaší nevyspělostí ani nad vaší — po případě proto neloyálním konkurentem — čestností, právě tak, jako táž — na štěstí překonaná — theorie hnala do továren nedospělé děti, vysilovala v úmorné dlouhé denní práci za nedostatečnou mzdu muže a ženy, jen aby tam kdesi v cizině za mořem mohla dodávati metr kalika o desetník laciněji a povaliti tak jiné závody, jiné lidi, jiné národy . . .

Co tedy může hospodářsky znamenati požadavek »vždy dle pravdy« v hesle Palackého? Nikoliv rázem a vždy hospodářskou paritu stejné podmínky pro nákup obecenstvu poskytované, nýbrž jen tolik, aby podnikatel náš dle nejlepšího vědomí a svědomí svého o tuto paritu se přičiňoval, čili aby odběratelská ochota národnostní nebyla mu poduškou

lenosti, nýbrž jen pomocí přes první bez jeho zavinění nesnadné počátky hospodářské, pokud by jí nutně bylo potřeba.

Specificky českou obtíží novým podnikům našim jest ovšem, že se u nás musí analogiemi z theorie i z praktické politiky všech možných národů a států naproti úsměškům teprvé dokazovati to, co se téměř všude jinde pokládá za samozřejmou povinnost. Než nemýliž nás to, a ono posměšné »svůjsvéják« z konce století 19. připadejž nám stejně jako ono »Wlastenzer« z jeho počátku. Tehdy šlo o literaturu, nyní o hospodářské povznesení a osamostatnění, a národ potřebuje obojího.

A znovu opakujeme: »svůjsvéjáctví« nežádá ani zpravidla hmotných obětí, naše podniky jich převážnou většinou dnes ani nepotřebují ani nechtějí, ony žádají jen, aby netrpěly předsudkem, že co je české, jest již tím samým dražší a horší než zboží cizí, a aby závislost našeho konsumu na cizích dodavatelích, dnes čím dále tím zbytečnější, konečně přestala.

F.

*

SOCIÁLNÍ. Stávky a výluky 1899 v Rakousku, Německu, Francii a v Anglii. — Hornické hnutí v Čechách. — Stávkový zákon Millerandův. — Návrhy na zřízení dělnických komor ve Francii a v Rakousku. — Nový zákon domovský.

Úřad pro statistiku práce uveřejnil opět obvyklou statistiku stávek a výluk dělnických v Rakousku 1899. Stávek bylo celkem 311 v 1330 podnicích s 90.919 zaměstnanými dělníky, z nichž stávkovalo 54.763, t. j. 60% a dalších 5374 bylo následkem stávky nuceno zaháleti. Mezi stávkujícími vyniká tentokrát nepoměrně vysokým procentem ženské dělnictvo, jehož bylo 18.954 proti 35.809 dělníkům mužským (v roce 1898 bylo na 32.000 mužs. dělníků stávkujících dělnic pouze 7.564), neklamný důkaz, že stávkovalo hlavně dělnictvo textilní (Náchod, Hronov atd., Brno). Na Čechy připadalo 45% stávek, na Dolní Rakousy 22·5%, na Moravu 12·8%. Mezi postiženými podniky byly 423 velkozávody, důvodem stávky byl nejvíce požadavek 10hodinové doby pracovní. Ztraceno bylo stávkami v roce 1899 přes 1 milion pracovních dní a dělnictvu ušly přes 2 miliony korun mzdy. Výluk bylo 5, jimiž stíženo bylo 3.457 dělníků, tj. tři pětiny dělnictva v dotyčných závodech zaměstnaného.

V Německu bylo 1899 úhrnem 1336 stávek, z nichž 1288 bylo do konce roku skončeno. Stávkami těmito stíženo bylo 7121 závodů se 256.858 zaměstnanými dělníky; 1090 závodů bylo jimi úplně zastaveno. Útočných stávek bylo celkem 1019, obranných 269; úplného úspěchu dosáhli stávkující v 331, částečného v 429 případech, kdežto 528 stávek skončilo v neprospěch stávkujících. Ve 23 výlukách do konce roku 1899 zrušených bylo z práce vyloučeno 5298 dělníků a jiných 1728 bylo výlukou rovněž donuceno zaháleti.

Ve Francii bylo v témž roce 1740 stávek se 176.000 stávkujícími v 4290 podnicích; částečného úspěchu dosáhli stávkující v 70% případů, úplného skoro v 12% případů. Ze stávkujících připadalo 40.000 na průmysl textilní, 31.000 na hornictví, 27.000 na kovový průmysl a 217.000 na živnosti stavební.

V Anglii činil 1899 počet stávek 721, súčastnilo se jich 178.440 osob. Úhrnná ztráta pracovních dnů obnášela 2,496.000. Výsledek stávek

byl příznivý asi pro čtvrtinu dělníků a pro více než dvě pětiny zaměstnavatelů; u ostatních dosaženo kompromisu.

Hornictvo hnědouhelných obvodů severočeských chystá prý se opět ke stávce za osmihodinovou dobu pracovní. Vůdcové sociálně-demokratičtí prý zrazují ze stávky, která by jako každá prospěla zase pouze kapitalistům, ale valná část hornictva, hlásící se k neodvislým socialistům, trvá na svém záměru a připravuje se, obmezujíc zatím faktickou svoji práci na 8 hodin, třebas sněmu trvala déle. Zprávy ty naplnily nepokojem obyvatelstvo, které tak citelně odneslo loni nemírné zdražování uhlí, k němuž byla podnikatelům stávka uhlokopů vítaným podnětem. Nouze o uhlí pominula sice, ano v některých dolech německých bylo prý těžení obmezeno o 10%, úzkostlivý průmysl nahromadil si dost značné zásoby drahého topiva, ale obnovení stávky vzbudilo by novou paniku, při tuhé zimě od nového roku nastalé i domácnostní spotřeba rychle vzrostla a dojde-li ke stávce, budeme míti v málo nedělích nedostatek a drahotu novou. Stávka uhlokopů stala by se pak chronickým neduhem každého zimního období; nebo že by dělnictvo ani tentokráte se svým požadavkem 8 hodinné práce neproniklo, zdá se nám dnes nepochybno.

*

V této době nabývá zvlášť zajímavosti Millerandův zákonodárný pokus o kvalifikaci práva stávkového.

Dle osnovy zákona tímto ministrem francouzské dolní sněmovně předloženého má ve všech podnicích s nejméně 50 zaměstnanými dělníky nebo zřízenci každému nově nastupujícímu dělníku nebo zřízenci doručena býti tištěná vyhláška o tom, má-li pro pracovní spory platiti rozhodnutí smírčího soudu dle tohoto zákona čili nic. Platí-li dle vyhlášky toto rozhodnutí, tvoří vstup dělníka do podniku po lhůtě tří dnů vzájemný závazek podrobiti se tomuto zákonu. Pro všechny poměry, které upravuje, způsobuje pak zákon tento společenství zájmů mezi dělníky a zřízenci a zavazuje je, aby se rozhodnutím na jeho základě vydaným podrobili. Principem jeho jest povinná solidarita dělnictva, povinnost menšiny dělnictva vejíti ve stávku, která byla většinou jeho odhlasována, a povinnost zaměstnavatelů podrobiti se řízení dohodčímu.

Osnova Millerandova je v příkré protivě k německé káznicové předloze Vilémově; tato stávkokaze podporovala a chránila, onano je odstraňuje, v Německu hrozeno káznicí stávkáři, který by byl chtěl stávkokazi jakkoliv v práci překážeti, ve Francii stávka většinou dělnictva přijatá je závazná i pro menšinu, pro všecko dělnictvo.

V podnicích, které vyhláškou rozhodnutí smírčího soudu dle této osnovy by se podrobily, volí dělníci stálé delegáty, kteří je u majitele závodu zastupují a jemu jejich přání a požadavky přednášejí. Delegáty mohou býti vůbec dělníci nebo dělnice nad 18 let věku, vyjímajíc osoby řídící nebo dozorčí v podniku. Majitel závodu má k tomu účelu delegáty jednou měsíčně přijati. Nedá-li do 48 hodin ani na písemné jejich požadavky odpovědi nebo nenaznačí-li za sebe rozhodčí, mohou dělníci zahájiti stávku. Naznačí-li rozhodčí, učiní dělníci též tak, nevydá-li však rozhodčí výbor do 6 dnů svého nálezu, může rovněž dělnictvo usnésti se na stávce, buď pro celý závod nebo část jeho, vždy však jen řádným tajným

hlasováním, které musí delegáty dělnictva nejméně 6 hodin napřed dělnictvu i správě závodu býti oznámeno. K schůzi, v níž se o stávce hlasuje, je přístup cizím přísně zakázán. Lístek musí zníti jen buď »pro« nebo »proti« stávce. Potřebí jest nadpoloviční většiny platných lístků hlasovacích, která rovná se nejméně třetině počtu dělníků k hlasování oprávněných; jinak se druhý den hlasuje znova. Výsledek hlasování sdělí se ihned majiteli závodu a představenému obecnímu odevzdá se protokol o hlasování. Stávka takto usnesená je pro všecky dělníky závaznou, avšak hlasování o dalším trvání stávky musí každých sedm dní býti opětováno a, dopadne-li záporně, musí práce ihned zas býti zahájena. Po zahájení stávky má spor býti rozhodnut dohodčím úřadem; výrok jeho jest závazným po šest měsíců. Nebyla-li stávka odhlasována, opakuje se celé smírčí řízení znovu. Znásilňování voličů, delegátů a smírčích soudců stíhá osnova citelnými pokutami peněžními a ztrátou volebního práva do obchodních komor, pracovních rad a j. čestných korporací. — Podrobení se tomuto zákonu jest ovšem fakultativní, osnova činí je však zároveň podmínkou pro dosažení veřejných dodávek a staveb státních, pro udílení státních koncesí (zejm. i báňských), doporučujíc stejný postup i správám komunálním a provinciálním.

Druhá předloha Millerandova týká se dělnických komor, skládajících se z polovice z dělníků neb zřízenců, z polovice ze zaměstnavatelů, kterýžto poměr sluší zachovati i v sekcích, skládajících se z příslušníků stejných nebo příbuzných živností. Do kompetence dělnických komor mají dle této předlohy náležeti podávání dobrých zdání vládě o poměrech pracovních, zjišťování obvyklé mzdy a obvyklé doby pracovní, péče o nezaměstnané a vůbec podávání návrhů a zpráv v otázkách dělnických.

V rakouském parlamentě mohl by Plenerův návrh na zavedení komor dělnických slaviti letos patnáctileté jubileum; arciže komor jinak složených, než jak je navrhuje Millerand. Plener chtěl dělnické komory pro obvody souhlasící s nynějšími obvody předlitavských komor obchodních (mimo Dalmacii), jichž členy by byli pouze dělníci a jichž náklady by uhrazoval stát. Mimo poradní činnost podobnou osnově Millerandově měly dělnické komory Plenerovy voliti do poslanecké sněmovny dohromady 9 poslanců — pramalé to zastoupení mass dělnických v ústředním parlamentě.

Proto také dělnictvo, které v letech sedmdesátých po komorách toužilo, nebylo návrhem Plenerovým valně nadšeno, pracujíc za dosažením všeobecného práva hlasovacího do zastupitelstev zákonodárných vůbec a organisujíc se třídně a odborově i bez komor ve spolcích a svazech odborových a politických.

*

Smutného významu nabyl pro tisíce rodin dělnických 1. leden 1901 následkem nového zákona domovského či vlastně jeho provádění našimi obcemi. Domovský zákon z r. 1863, zrušiv veškeré starší předpisy, odloučil úplně nabytí práva domovského od pobytu v obci. Domovského práva mohlo se nabýti — kromě dětí a manželek, které narozením resp. provdáním nabývaly domovského práva v domově otcově resp. manželově — toliko dosažením veřejného úřadu státního nebo zemského nebo učitel-

ského a pak výslovným přijetím ve svazek obecních příslušníků, k němuž však obec nemohla býti nucena. Nikoli tedy pobytem v obci, třebas kdo bydlil a pracoval i daně platil v obci sebe déle.

Poněvadž s obecní příslušností je spojeno u nás i právo chudinského zaopatření v obci, obce přirozeně přijímaly nové příslušníky jen ve velmi řídkých případech, když jim z toho zřejmě neplynulo nebezpečí zvýšených břemen chudinských — tedy jen lidi zámožné. Čím více nyní s rostoucí industrialisací státu a s ruchem obchodním a dopravním vzrůstala pohyblivost obyvatelstva a jeho stěhování se do míst a okresů průmyslových a báňských, tím větší byla divergence mezi domovskou příslušností a skutečným pobytem i výdělkovým životem milionů obyvatelstva; celé generace vyrůstaly a pracovaly po desítiletí v obcích, s nimiž domovským právem nesouvisely, a naopak v rychle rostoucích předměstích velkoměst a v místech továrních a báňských tvořili příslušníci obecní jen nepatrné procento obyvatelstva.

Tento nepřirozený stav znamenal však také nespravedlivé obtížení rolnického venkova na prospěch míst průmyslových, která vyčerpavše pracovní sílu přistěhovalého obyvatelstva odstrkovala živly práce neschopné na obtíž obcím domovským.

Zákon z 5. prosince 1896 vrátil se tudíž ke starším zásadám, ustanoviv, že lze vydržeti nárok na propůjčení práva domovského 10 letým nepřetržitým a dobrovolným pobytem v obci, nepožíval-li uchazeč v této době trvalé podpory chudinské. Desítiletá lhůta, od které lze první nároky na propůjčení práva domovského počítati, počíná dle zákona 1. ledna 1891. Poněvadž by tedy prvním lednem 1901 nabyly přečetné osoby domovského práva v obcích svého nejméně od 1. ledna 1891 trvajícího pobytu, o jehož uznání by mohla zakročiti i dosavadní příslušná jejich obec, v které nebydleli, užily četné obce málo šlechetným způsobem pod nejrůznějšími záminkami svého práva vypovídacího, aby zhostily se chuďasů, kteří by u nich domovské příslušnosti nabyli a jim snad časem na obtíž připadnouti mohli. Bohužel, že chovaly se tak nejenom německé, nýbrž i mnohé české obce naproti příslušníkům českým. A z denníků starších stran jediný »Hlas Národa« (22. prosince) našel pro to ostrá slova pokárání. Vedoucí, svobodomyslná, demokratická strana a její denník nechaly tento barbarský útisk na vlastních synech národa bez odezvy. Ovšem ani zákonodárné sbory nelze ušetřiti výtky; vědělo se, co se bude díti v obcích, a přece nebylo obmezeno libovolné a kruté vypovídací právo obcí ani nebyla časověji upravena otázka zaopatření chudinského ani otázka financí obecních.

*

ŠKOLSKÉ: Požadavky učitelské v posledním zasedání sněmu zemského — Učitelská organisace v rozhodující době se ukázala býti nepevnou — Neupřímnost poselstva k učitelstvu — Povolení zatímních požadavků nejnižším třídám platebním — Ochota zemského výboru k jich poukázání — Poslanec ze řad učitelských — Krise v učitelské organisaci — Rozvoj Dědictví Komenského — Prof. Schigut o rakouském školství odborném — Organisace školství neodpovídá životu — Potřeba nové organisace školství — Návrh takové organisace.

Také poslední zasedání sněmu království Českého ani ty nejskrovnější tužby učitelstva nesplnilo. Poslanci zemští, tolikráte se láskou k učitelstvu a škole zapřísahající, propustili ty, jejichž hlavní pomocí před deseti

léty politické pole a všechna vůdčí místa ve společnosti národní ovládli, do nového století se starou jeho bídou, se starým jeho, stále se stupňujícím strádáním. Všechny ty sliby, které nynější předseda Ústředního spolku na rozhodujících místech sklidil a kterými hladovící učitelstvo venkovské konejšil, ukázaly se býti pouhou hrou, prostým volebním manévrem. Učitelstvo musilo býti pro dobu volební v zájmu věci mladočeské uspáno. Nikde na voličské schůzi nebylo slyšeti to sebevědomí učitelské, jejž vypěstovati bylo předním úkolem obrozující se učitelské organisace.

Učitelská organisace v okamžiku, kdy měla ukázati svoje zuby, to jest v době volební, ukázala se býti slabou, nepevnou. Učitelstvo slavným ujišťováním předsedy Ústředního spolku, že záležitost úpravy jeho hmotného zaopatření jest na nejlepší cestě, ukolébané, složilo v době volební ruce v klín. Vše vložilo na bedra svého předsedy, který neunavným voděním učitelských deputací věc učitelstva více poškodil, než jí prospěl.

Nynější vedení přivedlo učitelstvo na starou, neosvědčenou cestu doprošování se lepších poměrů svého stavu, na cestu, na níž si je vždy přáli míti jeho chlebodárci na sněmu. Prof. Čelakovský dokonce chtěl, aby učitelstvo na sněm království Českého ne tlouklo, jak stojí v Písmě, ale poníženě klepalo.

Se žebráckou mošnou chodil předseda Ústředního spolku p. V. Rašín k rozhodujícím činitelům na sněmu zemském. Almužnu také pro učitelstvo sklidil. Nejinak možno zajisté nazvati to, co při posledním zasedání sněmu království Českého se pro učitelstvo nejnižších tříd platebních stalo. Než, bída učitelstva posledních tříd platebních jest tak veliká, že by se tu vděčně i ta padesátka nebo stovka zatímního přídavku jako almužna přijala. Zemský výbor však neřídí se pořekadlem: »Kdo rychle dává, dvakrát dává« — a proto s provedením posledního usnesení sněmovního otálí.

Všechna ta dosavadní akce na sněmu k úpravě učitelských platů směřující, od neupřímných interpellací posl. Herolda, až do posledních schůzí zemského výboru, vyznačuje se vší tou falší a neupřímností k učitelstvu, která u poselstva na sněmu zemském jest již typickou. Vynikne zřetelně, vytknou-li se postupně ty jednotlivé akce poslaneckých stran, jak za sebou následovaly.

Oficielní orgán mladočeský rozhlásil před zasedáním sněmovním, že klub vyslal dr. Engla k maršálkovi, aby otázku platů učitelských dal na denní pořádek sněmovní. Klub poslanců německých usnesl se podati na sněmu návrh na brzké projednání učitelského služného. Orgány mladočeské vytýkaly neupřímnost akce poslanců německých, tito zase jim v listech německých rovným dílem spláceli. V rozpočtové komisi navrhl posl. Epinger při projednávání rozpočtu na rok 1900, aby se do rozpočtu na rok 1901 vložila suma $9^1/_2$ mill. K na zvýšení platů učitelských. Proti tomu vystoupil posl. Podlipný s důvodem, že není pro obnos ten dosud nalezena úhrada. Návrh jeho, aby se návrh Epingerův odložil na dobu, kdy se bude jednati o provisoriu na rok 1901 přijat byl jednohlasně.

Při debatě o prozatímním rozpočtu na r. 1901 slevili poslanci němečtí polovinu a navrhli, aby se pro příští rok zařadil do rozpočtu obnos 4,750.000 K na provedení návrhů školské komise v celém rozsahu od 1. července 1901. Než i to bylo poslancům mladočeským mnoho a dali proto posl. Fořtem navrhnouti, aby se prozatímně zvýšil plat podučitelův

a učitelů dvou nejnižších tříd platebních s dodatkem posl. B. Schwarzenberka, aby se tak s'alo na účet projektované přirážky k dani z líhu. Návrh tento proti hlasům poslanců německých, trvajících na svém, pro učitelstvo daleko příznivějším návrhu přijat byl hlasy mladočeskými a velkostatkářskými. Zatím bylo místodržitelem oficielně ohlášeno, že zamítnutím návrhu na přirážky k daním z líhu sněmem dalmatským, tento nový příjem pro země byl pochován. Na rychlo svolaná nová schůze rozpočtová dne 21. prosince se usnesla, aby za účelem postupného upravení platů učitelských na dobu, než vyřízen bude v příštím jarním zasedání dotyčný zákon definitivně, zemský výbor vypláceti dal osobám učitelským v V. a IV. třídě obecných a IV. třídě měšťanských škol jako zatímné přídavky takové obnosy, kterých je potřebí k doplnění služného jejich na výši, jež ve zprávě školské komise pro dotyčné osoby a třídy jest stanovena. Dle tohoto usnesení mělo se základní služné učitelstva posledních tříd platebních na obecných školách zvýšiti na 700 zl., na měšťanských na 800 zl. Tím by se však stalo, že učitelé posledních tříd platebních měli by vyšší základní služné, než kolegové jejich ve vyšší třídě platební. To členové rozpočtové komise poznali teprve, když nepromyšlený návrh svůj již odhlasovali. Ukázalo se, že by na provedení jejich usnesení navržená částka 4,750.000 K ani z poloviny nestačila. Proto druhého dne přijat byl sněmem k návrhu posl. Fořta závažný dodatek, návrh rozpočtové komise valně omezující, dle něhož sluší návrh ten tak vykládati, aby nenastala nepoměrná kolise ve služném učitelstva IV., V. a III. tř. platební, — že plat učitelských sil s vysvědčením zralosti má se zvýšiti až na 900 K a základní plat učitelských osob se zkouškou způsobilosti na obecných školách až do 1200 K a na měšťanských až do 1600 K. Provede-li zemský výbor toto usnesení sněmovní o zatímních přídavcích, zvýší se žebrácké příjmy většiny učitelstva posledních tříd platebních o 50, 90, 100 zl., což vzhledem ku zvýšeným poměrům drahotním rovná se pouhé almužně. Veškerý výdaj na tyto zatímní přídavky nebude činiti ani 3,300.000 K. Sněmem povolený obnos 4,750.000 K se tedy nevyčerpá, nepoužito z něho zbude asi 1,450.000 K. Neméně strádajícímu učitelstvu tříd ostatních (III., II., I.) nedostane se zatímního přídavku žádného, ač sněm k tomu prostředky povolil.

O provedení usnesení sněmovního radil se zemský výbor již několikráte. Z jednání jeho je patrno, že se mu jedná o to, aby povolené zatímní přídavky hodně pozdě učitelstvu se dostaly. V poslední, v těchto dnech konané schůzi zemského výboru usneseno teprve, aby »zemská účtárna vyšetřila zevrubně finanční výsledek provedení tohoto usnesení, aby se požádal zemský úřad školní o mínění v této věci, jakož i o sdělení, zda by po případě vláda byla ochotna svoliti k poskytnutí těchto příspěvků osobních a spolupůsobiti při opatřeních, která by se jevila nutná na provedení zmíněného usnesení sněmovního.« Jak patrno, hladovící učitelstvo posledních tříd platebních si ještě počká, než tu povolenou almužnu od zemského výboru dostane. Je po volbách do říšské rady, a přísedící zemského výboru, posl. Herold, interpelace svoje odloží zase na příhodnější dobu před blížícími se volbami do sněmu zemského.

Při volbách do říšské rady zvolen byl poslancem z učitelstva pan Jos. Černý, kandidovaný stranou národního dělnictva za podpory strany

radikálně statoprávní a radikálně pokrokové. Není pochyby, že může býti dobrým strážcem svobody školy a učitelstva na říšské radě. Posl. J. Černý byl dosud hlasatelem éthisování lidu. Ve straně národního dělnictva, k níž se veřejně přihlásil, bude míti půdu pro éthisování nad jiné vděčnou. Začíti může s éthisováním hned od hlavy národního dělnictva, posl. Klofáče.

Krise v učitelské organisaci dostoupila vystoupením největší jednoty učitelské, pražského »Komenského«, svého vrcholu. Předsednictvo Ústředního spolku, které mělo dosti odvahy viniti členstvo pražského »Komenského« z protiorganisačních snah, nemělo tolik statečnosti odvolati svá obvinění, ani když se o jejich nicotnosti přesvědčilo. Protiorganisační snahy mělo samo předsednictvo Ústř. spolku, když v důvěrném sdělení vyzývalo učitelstvo venkovské, aby se proti pražskému »srazilo v jeden mohutný šik«. A mělo by býti přece hlavním úkolem předsednictva Ústř. spolku brániti tomu, aby v třídní organisaci učitelské netvořily se třídy nové, t. j. třída učitelstva venkovského proti městskému a obráceně.

Nový člen organisace učitelské pražský klerikální ředitel a předseda »Besedy Učitelské« K. Bulíř pokrokovostí organisace dosud nenasáknul. V těchto dnech statečně se přimlouval za to, aby místa pěstounek na školách mateřských svěřována byla jeptiškám na úkor světských pěstounek, jichž celé řady jsou bez místa.

Zatím, co Ústřední spolek jednot učitelských octnul se špatným vedením na šikmé ploše, ztrativ členstvo největší jednoty své, jakož i valnou většinu členstva Jednoty měšť. škol, může se »Dědictví Komenského« pochlubiti řadou úspěchů, značících, že toto literární sdružení učitelské dobrým vedením je na cestě stálého vnějšího i vnitřního rozvoje. V posledním správním roce vložilo do rukou svého členstva vynikající Úlehlovy »Listy paedagogické«, nejvýznačnější to v poslední době projev učitelstva československého a prof. Školy překlad výborného spisu Kiddova »Sociální vývoj«. Mimo to učinilo počátek s vydáváním »Encyklopaedické knihovny«. Dva svazky této potřebné pro učitelstvo publikace, t. j. Steinichovy »Počátky zeměpisu hvězdářského« a Wimmerova »Botanika« již vydány, třetí, t. j. Úlehlovy »Dějiny mathematiky«, jsou v tisku. Také na mládež pamatováno publikacemi velmi šťastnými. Vydán pro ni »Ruský sborník«, soubor to vhodných ukázek spisů Tolstého, Turgeněva, Garšina, Leškova, Dostojevského. Nádherně vypraveným »Jarem« učinilo »Dědictví Komenského« velmi šťastný pokus o ryze umělecké dílo, mládeži určené. Sdružení toto vydává pro učitelstvo revue »Paedagogické rozhledy«, dobře řízené J. Mrazíkem. Také finanční stav »Dědictví Komenského« je velmi dobrý. Čistého jmění vykazuje slibné sdružení toto 23.673·74 K; členstva čítá 1532, tedy dosud zlomek učitelstva poměrně malý. —

Ve vídeňské »Die Wage« pojednává prof. Eug. Schigut o rakouských školách odborných. Je mu podivným, že Rakousko, které pokud se importu a exportu týče, zaujímá v Evropě ne příliš čestné místo šesté, svým školstvím odborným mnohé jiné státy daleko předčí.

V Rakousku jsou nyní následující kategorie průmyslových a obchodních škol odborných: řemeslnické a pokračovací školy, k nimž přípravu podává škola obecná; nižší (dvoutřídní) školy odborné, vyžadující přípravu ve školách měšťanských; vyšší odborné školy (státní průmyslové, obchodní akademie) s přípravou na školách měšťanských nebo nižších středních a

školy vysoké, požadující předpravné vzdělání z vyšší střední školy. Mimo tyto uvedené kategorie škol je celá řada speciálních ústavů vzdělávacích všech oborů, privátních i státních.

Hlavní vadu organisace tohoto školství vidí prof. Schigut správně v tom, že jednotlivé kategorie nejsou v nijaké organické spojitosti, že vyšší kategorie nenavazují, jak by se přirozeně díti mělo, na vzdělávací materiál kategorií nižších. Základní touto vadou trpí, jak jsme již několikráte na těchto místech měli příležitost vytknouti, organisace rakouského školství všeho. Každá z jednotlivých kategorií škol odborných připíná se k některé kategorii škol všeobecně vzdělávacích, t. j. buď k obecné, měšťanské nebo střední škole. Je-li s tímto uspořádáním spokojena praxe, život, tyto zde nejpovolanější činitelé, na to se při organisaci nehledělo, kritika pak toho si nevšimnula.

Skutečný život nedává absolventům jednotlivých kategorií škol odborných nijaké záruky, že jim vhodné místo pro jich síly bude opatřeno. Jediný stát přijímá do svých služeb absolventy škol vysokých. Všude jinde v životě není vysvědčení, ale skutečný výkon rozhodujícím pro uchazeče o místo. Průmyslníci, obchodníci z pravidla málo se starají o to, jakou školu kdo absolvoval, jakého vysvědčení nabyl, ale o to, co kdo dovede pro závod jejich přinésti. Naplnění odborných škol rakouských vysvětluje si prof. Schigut jedině právem na jednoroční službu vojenskou, které se absolventům mnohých škol odborných poskytuje. Mnohé dvoutřídní obchodní školy práva jednoročního dobrovolnictví absolventům svým neposkytující, musily býti na př. pro nedostatek žactva přeměněny v odborné školy střední, které teprve tím, že práva toho absolventům svým podaly, žactvem se naplnily.

Vadou je, že ne skutečný život, ale byrokracie rakouská jediná jest rozhodujícím činitelem, učebné plány odborných škol osnujícím a na jejich vnitřní a vnější rozvoj vliv majícím. V jiných kulturních a průmyslových státech jest odborné školství ponecháno samostatnému rozvoji. Stát v rozvoj jeho, zvláště vnitřní, nezasahuje. Tím se vysvětluje, že v takových státech vznikají a trvají školy, které životním poměrům skutečně odpovídají. Vnitřní jejich organisace připíná se plně k životu. Vzorem jsou vysoko rozvinuté odborné školy ve Švýcarsku a Německu.

Naše střední školy jsou dle mínění prof. Schiguta na nejlepší cestě státi se školami odbornými. Každá reorganisace středního školství směřovala dosud nepřímo k tomu, aby reálka stávala se čím dál tím více přípravou pro techniku, gymnasium pak přípravkou pro universitu. Profesor Schigut žádá, aby se tímto směrem při budoucích reformách dále šlo, a střední školy, aby na vyšším stupni svém připravovaly chovance vždy více pro vzdělání odborné. Nižší střední školy (realné i gymnasijní) měly by se spojiti v jedinou, všeobecnou pro každé povolání duševně připravující střední školu s vyučováním moderním jazykům. Vyšší střední školy pak měly by se stávati školami, vždy více k odbornému vzdělání svých chovanců přihlížejícími.

Novou reorganisaci školství představuje si prof. Schigut následovně. Ku čtyřtřídní škole obecné s pokračovací školou pro žáky, kteří by na vyšší vzdělání školské neaspirovali, družila by se všeobecná šestitřídní škola střední, poskytující absolventům svým úlev při konání služby vo-

jenské. Dalším stupněm nové organisace školské byly by odborné školy střední (3 až 4třídní), dělící se dle odborů na školy gymnasijní, průmyslové, technické, obchodní a hospodářské akademie. Na tyto navazovaly by, jako nejvyšší stupně školství, university, techniky, vysoké školy obchodní a zemědělské.

Diagramaticky znázorňuje prof. Schigut věc takto.

Nynější organisace.

Obecná škola (5 tř.)

Měšťanská (3 tř.) — Nižší střední (4 tř.) — Nižší odborná (2 tř.)

Odbor. střed. (2—4 tř.) — Vyšší střední (4 tř.)

3 kategorie — (gymn.) (reálka)

universita — technika

Prof. Schigutem navržená nová organisace.

Obecná škola (4 tř.)

Pokračovací školy.

|

Všeobecná střední škola (6 tř.)

|

Odborné střední školy (3—4 tř.)
(gymnasia, průmyslové, technické školy, obchodní a hospodářské akademie)

|

Odborné školy vysoké 3—4 tř.)
(university, techniky, vysoké školy obchodní a zemědělské.)

Prof. Schigut očekával by od této navržené organisace mnohých výhod. Dle jeho mínění neztenčila by se míra všeobecného vzdělání, které místo v nynější 7—8 třídní střední škole, podávalo by se ve všeobecné, jednotné střední škole šestitřídní. Studium klassicismu mohlo by se současně v ní pěstovati se studiem moderních jazyků. Absolventům navržené všeobecné školy střední poskytly by se výhody jednoročního dobrovolnictví. Absolventi nové střední školy ve studiích dále pokračujíci, vstoupili by do jedné z navržených středních škol odborných, kdež by síly jejich již odborně tuženy a pro vysoké odborné školy náležitě připraveny byly. V tom by viděl prof. Schigut velikou přednosť před nynější organisací, požadavků doby nedbající.

Význačnou známkou dnešního školství jest, že se stále víc a víc specialisuje. Návrh prof. Schiguta je dalším krokem této specialisace školství. Kdo chce býti dnes ve společnosti užitečným, musí se státi specialistou a při obmýšlených reorganisacích školství musí se k tomuto faktu náležitě přihlížeti. Veškerá výchova školská pak musí jíti ve směru této speciali-

sace, musí hleděti k tomu, aby chovanci postupem doby vzdělávací stávali se vždy víc a více specialisty. Prof. Schigutem nastíněná organisace školství, hledící ku vzpomenuté specialisaci školství má jistě mnohé přednosti před organisací nynější, revise nutně vyžadující. *—rl!—*

*

Literární a umělecké.

Literatura pro mládež:

knížky umělecky vypravené; knížky prosté.

Od Mikuláše do Vánoc výkladní skříně knihkupecké stkvěly se, jak obyčejně, samými téměř obrázkovými knížkami pro mládež. Z obálek i z otevřených knížek křičelo to a vřeštělo barvami jako ty trubky a píšťalky na Mikulášském trhu Staroměstském a svítilo pozlátkem jako tam ty metly, čepice a ornáty svatých Mikulášů. Jestliže jsme nahledli do těch knížek, podivili jsme se, jak ve mnohých veršíky pod obrázky byly buď blíženci tam těch na trhu, zdobících různé výtvory pernikové tvarů praehistorických, anebo aspoň draly se do jejich příbuzenstva. A v těch lepších a v neveršovaných bylo tolik ještě slzavé vody, že, kdyby se z těch řádků provalila a v noci mrzlo, regály knihkupecké objevily by se ráno s výzdobou dlouhých rampouchů.

— Ale což! Pro děti je to dobré. My jsme ani toho neměli.

Nakladatelům i spisovatelům toto stanovisko rodičů, zdá se, je zcela vhod. Ty věci takto mnoho nestojí, ani nákladu, ani přemýšlení, prodávají se strašně draho a kupovat se musí. Vždyť je tu chvála Bohu tolik dětí! Nač tudíž chtít víc! Spokojí-li se kdo margarinem, nač bych mu podával zdravé, vonné, zlaťoučké máslo? . . . Ale toto stanovisko chytrých málo šlechtí ty, kdož na něm stojí, zrovna jako není poctou druhým, že kupují a platí margarin za máslo. Co by to bylo za poplach, kdybychom otázali se některých maminek, zdali je to pravda, že prý dávají svým dětem místo hovězíny — ó, hrůza! — koninu! Do mdlob by padaly. Ale mysl dětskou živit, ba i přecpávat něčím nezdravým, nevkusným, ah, to už se nepokládá za společenský hřích a vůbec ne za hřích.

Slovem — voláme po obrázkových knížkách pro mládež, aby byly výrazem uměleckým.

— Ale co pak je toho třeba? — namítne leckdo, ba vrhne ještě zlostný pohled. Je tolik urputných nepřátel zdokonalování. — Dítěti dostačí všecko, i nejprimitivnější obrázek. Nač tu třeba uměleckého výrazu?

Jest ho třeba. Jde tu o prvé dojmy, které dítě vnímá a které zakořeňují se v duši jeho na vždy. Aby tyto prvé dojmy byly co možná nejhlubší, v radosti a kráse nejčistší, o to poctiví vychovatelé musejí se přece tak přirozeně starati, jako každý stará se o svou květinu v květináči, aby dostalo se jí nejlepšího světla, svěžího zalévání atd. Že dítěti dostačí každý, i nejprimitivnější obrázek, jest ovšem pravda. Ale dítě zvedne také

a skřoupne s chutí lecjakou ranní padanku pod stromem. Zdaliž takové výjimečné případy máme povyšovat na pravidla? Právě ony volají hlasitě po lepším opatření a uspokojení dětské chtivosti a zvědavosti. »Vzpomínáme si všichni na malé dřevoryty v knihách našeho mládí. Tato nevymazatelnost nejrannějších dojmů literárních a malířských dokazuje nejpádněji nutnost dobrých a uměleckých děl pro dětskou světnici a školu. Každé dítě, a mohli bychom říci, každý člověk vnímá více svýma očima nežli svýma ušima, i myslím, že bychom mohli mnohem více těžiti z této okolnosti,« praví Walter Crane.

Poupěti slunce, dítěti radost! A kdo dovede nejpůvabněji vyjádřit mladost-radost, aby vyjádření to strhlo každého, mladého i staršího, plně zachyceným životem, vytrysklým smíchem, jiskřivou veselostí, zdravým dechem pravého života, a aby vzbudilo chuť k životu, lásku k životu, energii, samočinnost? Kdo to dovede? Jen umělec to dovede.

Chopili se také umělci, básníci i kreslíři, ale hlavně kreslíři, evropští i američtí, výbavy dětských knížek.

Anglickým umělcům náleží čest, že už sto let mají na starosti a laskavé péči pohádkový svět dětský. Hlavně však v posledních třech desítiletích součinností předních svých členů snesli už — o čem my sníme — skutečné poklady mladým pokolením anglickým. Nikde jinde není tolik umělců-illustrátorů knih dětských, jako v Anglii. Je to hotová výprava pro zlaté rouno poesie, které oni vidí ukryto v dětském srdci. Je to hotový útěk do dětství před hamižnou skutečností. Snad takto záliba ta dá se také vysvětlit. Tato Anglie umělců a myslitelů — neboť není na světě jen Anglie Chamberlainů a Cecil Rhodesů, jak samo sebou se rozumí — stane se každému, kdo ji blíže pozná, nevýslovně milá a přítažlivá. Walter Crane zahajuje skvělou tu řadu. Vzdělav se, jak sám vypravuje, na kresbách a malbách mistrů vlašských, především na ranní škole benátské, potom na kresbách Dürerových, na skulpturách parthenonských v Britském museu, hlavně však osvojiv si přednosti umělců japanských, což prý bylo rozhodnější než všecko ostatní, dal se do výzdoby a illustrování knížek dětských. Jaká důkladnost a opravdivost! Podle toho byl také úspěch veliký, trvalý. W. Crane s přítelem svým Randolphem Caldecottem a se sl. Kate Greenawayovou povznesli dětskou knížku na vysoký stupeň umělecký, umělecky v ní vyjádřili svou duši, veselou, čistou, dětskou duši, a učinili knížky ty potěšením všech, kdož schopni jsou radosti, mladých i starších. Za těmito třemi kreslíři poety vystoupili jiní a připojili se s nadšenou láskou a pracovitostí k jejich směru a činnosti, ale zcela samostatně: Robert Anning Bell, Charles Robinson, H. Granvill Fell, A. Gaskin, pí. Gaskinová, slečny Alice B. Woodwardová, Alice M. Mitchellová, Winifred Smithová a jiní a jiní, všichni rozmilí a vzácní, aristokrati pérokresby, ale demokrati srdcem. Překvapuje asi značný počet umělkyň. Ale je to věc přirozená, že žena má tak jemné porozumění pro život a svět dětský a lne k němu i v umění. — Doporučuji alespoň — koho to zajímá — tři ze šilinkových obrázkových knížek W. Cranea (W. Crane's Picture Books): »Little Red Riding Hood«, »Puss in Boots«, »The fairy Ship«, nebo poněkud dražší »The Baby's Opera«, »The Baby's Bouquet«, »The Baby's Own Aesop« (po 6 K); nebo rozkošnou dětskou knihovničku

»The Banbury Cross Series« — výbor nejpěknějších pohádek a popěvků lidových, s velikým vkusem illustrovanou od jmenovaných už mladších anglických umělců a umělkyň, tištěnou na ručním papíře, originálně vázanou, a to všecko za šilink svazek! Vyšlých dosud 12 knížek kdekol.v se stane majetkem malých čtenářův, stane se jistě nerozlučným členem rodinným na vždy; zůstane hostem svrchovaného vkusu a taktu a srdečné veselosti. Zvláště dva svazky pohádek, illustrovaných od R. Anninga Bella, a svazek Ezopových bajek, velmi vtipnými obrázky doprovázených od Ch. Robinsona, jsou přímo dokonalou ukázkou dětské knížky umělecky vypravené, ať s kterékoliv stránky hledíme na ni. Od téhož Ch. Robinsona jsou ještě dvě knížky pro děti illustrovány — »The Child's World« a »A Child's Garden of Verse« — plny veselé a něžné poesie. Zrovna taková je k minulým vánocům vyšlá knížka s obrázky K. Greenawayové »The Apríl Baby's Book of Tunes«, pozoruhodná též trefným tónem vypravovacím.

Z amerických umělců zvláště Heywood Sumner vyzdobuje a illustruje rozkošně a s humorem dětské knížky. Ale viděl jsem jen malou ukázku z nich.

U ostatních germanských národů není takového hromadného snažení v tomto oboru, ale vynikají tam po různu znamenití pracovníci.

Norské národní pověsti, jak je vypravuje Asbjörnsen, illustroval směle a rázovitě, s úchvatným vystižením severní přírody Erik Werenskiold.

Dánského knížete pohádkářů, Andersena, doprovází na příjemné cestě mladým světem srdcí, jenž je dosud přes všecku páru a elektřinu hodně prostranný a svěží a fantasii přístupný, mistr Hans Tegner, básník-kreslíř, umělec s bohatým a mnohos ranným talentem, s hravou fantasií, s jemným i, když je třeba, břískavějším humorem, s dobromyslně satirickým úsměvem, nu slovem, dobrý společník Andersenův. Andersenovy pohádky s těmito kresbami vycházejí zrovna nákladem Fr. Šimáčka, překladem Vrchlického, a vítáme a doporučujeme je upřímně.

Němci nemají při své velikosti velikého výběru. Musejí sáhnout ke starším umělcům, ke Schwindovi, Ludvíku Richterovi a Speckterovi. Ale mohou sáhnout k nim s radostí a chutí. Schwind jest i u nás známý malíř pohádkář, jenž tak opravdově se vžil do svého nadpřirozeného světa, až v něj i věřil. A umělec, jako jest L. Richter, ten milý Sasík, jest pravým požehnáním pro národ. Pracoval nejjednodušími technickými prostředky, ale co všecko uměl vypravovat mladým očím, jaké sváteční nálady uměl vkládat do mladých srdcí, jakou spokojeností a veselostí uměl je vyplňovat, jak utvrzoval v nich povahu, jak prohluboval v nich lásku k rodné chalupě a půdě atd.! Kolik to pokolení odchovalo se, odchovává se a ještě se odchová jeho obrázky znázorňujícími veškeren život lidový, po celý čas roční, sváteční i všední, vnitřní i zevnější! My máme též podobného Richtera, stejně vroucného, ale při tom rázovitějšího — Mik. Alše, ale nedovedli jsme ho dosud tak úplně oceniti a vzácné síly jeho využitkovat na prospěch mladých našich pokolení, jako Němci svého Richtera. Mladší německé talenty, zvláště ty, které se kupí okolo »Jugend« a které vydaly letos prvý svůj pokus »Märchen ohne Worte«, působí sice dekorativněji, než ti starší, ale chybí jim vroucnost a nehledaná naivnost těch starých.

Z románských národů Francouzové mají znamenitého zobrazovatele dětského života. Je to Boutet de Monvel, jenž illustroval lidové písně francouzské, výjevy z dětského života a historické pověsti pro mládež. Jeho »Jeanne d'Arc« je skvělým vzorem péče a důkladnosti, jak předvádět historické výjevy, aby plným životem uchvacovaly mladou mysl.

Ze slovanských národů největší péče o obrázkové knížky umělecky vypravené jeví se u Rusů. Vidíme tam totéž v začátcích, ale už krásných, překvapujících, co u Angličanů je v plném rozvoji a rozkvětu. Několik vynikajících umělců dalo se do illustrování pohádek, a všecky tyto jejich práce směle se mohou přiřadit k ostatním evropským. Na prvé místo stavím Helenu Dmitrijevnu Polěnovou, záhy zemřelou na velikou škodu ruského umění, duši překrásnou a umělkyni mnohostranně nadanou. Její obrázky k pohádkám překvapují svou originálností v invenci i provedení, svou pohádkovostí, poetičností, srdečnou naivností a některé skvostnou barevností a dekorativností. Na nic praničím nepřipomínají, jen svou výší uměleckou připomínají nejlepší jména předešlá. S. V. Maljutin je druhý umělec pohádkář, jejž nejvřeleji doporučuji našim čtenářům. V kresbě je trochu primitivní, ale zdá se, že schválně, právě k vůli naivnosti, za to v barvě je velmi působivý. On také jen akvarelovými kresbami vyzdobuje pohádkové a písničkové knížky. Tak na př. Puškinovu »Pohádku o caru Saltanovi« — je přímo radost vzít ji do rukou. A poslyšte věc neslýchanou! Tato pohádka, nádherně vypravená, s 20 barevnými a vyzlacenými obrázky a s podobnou obálkou, dle akvarelů zhotovenými, stojí — 25 kopějek. A nevydává to dobročinný spolek, nýbrž nakladatel A. J. Mamontov v Moskvě. U nás stála by několik korun . . . Také malíř Nesterov, Korovin, jenž vzbudil sensaci svými dekorativními malbami na výstavě Pařížské (a odnesl si zlatou medaili), Lanceray a Bilibin podali velmi pěkné ukázky originálních illustrací pohádek a povídek.

Což u nás? Nejsme — to jest, nemusili bychom být tak chudi, jako jsme. Máme Jos. Manesa, ale nevyužitkovali jsme ho ještě pro děti, jeho, jenž zobrazoval život dětský a rodinný jako málo kdo jiný. Máme Alše, ale on ponechán je stranou, nedochápán, on, s takovou zásobou humoru, a našeho humoru, specificky českého, s kresbou tak výraznou a při tom prostou, s takovou láskou k životu dětskému, poněvadž sám jej vesele zažil. Jeho výborné kresby pérem, jako jsou na př. v knize »Našim dětem«, nezůstávají ani o vlas za anglickými. Máme Schwaigera — on sice illustroval Wiesnerovi knížku pohádek, a je to chlouba naší obrázkové literatury pro děti. Už ta obálka chichotavá! Ale divno, že umělec s takovým skvělým humorem, když byl prvý pokus svůj tak skvěle provedl, nebyl už vyzván, aby illustroval nové a nové knížky pro děti. To je nevysvětlitelno.

Konečně letos »Dědictví Komenského« učinilo opět pokus o obrázkovou knihu pro mládež, umělecky vypravenou, a vydalo »Jaro«. Vidět, že všímá si pokroku ve věcech vychovatelských také tímto směrem. A nakladatel našeho měsíčníku pokusil se o podobnou knížku pro mládež a vydal »Povídku o svatbě krále Jana«, též umělecky vypravenou. Není to věc tak snadna, opatřit text dobrého, zdravého jádra a k němu příbuzné illustrace. Oba pokusy se značnou měrou zdařily, a možno knížky ty

doporučit každému; vynikají nad řadu tak zvaných obrázkových knížek, jarmarečních to výrobků. Ale poněvadž přikládáme velikou váhu podobným knihám a potřebu jich pokládáme za velmi důležitou, neobmezíme se pouhým doporučením, nýbrž poukážeme na různé stránky, textové i illustrační, které nás neuspokojily — s uměleckého stanoviska.

Hned obálka »Jara«, kterou p. Preissig poslal z Paříže a která dokonce v Paříži provedena, zaráží. To má být jaro našich dětí? Ta dívčina neveselá, ba už blaseovaná, která koketně sedí, jakoby jí zrovna komorná měla upravit vlasy, ta dívčina že má být představitelkou našich dětí, symbolem naivnosti, veselosti, jiskřivosti, srdečnosti, zvědavosti, udivenosti? Ne, ne, i v Paříži děti zůstávají dětmi, a Boutet de Monvel, který tak rozmile kreslí francouzské děti, ani jednou nenakreslil takového dítěte nedětského. Ale ani dekorativně obálka ta nepůsobí. Ty divné, nepřirozené oblouky květové — nevíš, jsou-li to obrovské, cukrovým květem obalené rohlíky či jakési kvetoucí mamutí kly — z chatrného stromku visící, nepůsobí vábně ani ladně. Je to přepřírodovaná příroda. Kdo přetrumfne skutečnou rozkvetlou jabloň? A přec myšlenka květinové dekorace byla dobrá. Ale pak by to muselo být vskutku dekorativní, jako to s velikým půvabem vyvádí Christiansen. Preissigova obálka myšlena je plakátově, a tu je na svém místě. Byl by to jistě pěkný plakátek, na př. na voňavky, na vonná mýdla a pod., kde už snese se, ba vyžaduje se trochu i mnoho rafinovanosti a lesklé povrchnosti. Tu jsou podmínky zcela jiné. Ale u obálky na knížku dětskou chceme veselé srdce, především srdce, a duši, jasnou, vroucnou umělcovu duši vidět, slyšet a všude cítit; virtuosní ruka už se předpokládá.

Co se obsahu týká, básně v »Jaru« rozhodně nejsou pro děti; jsou pro dospělé. Jak má dítě porozumět veršům »a zem poslouchá dojata a tuší v ňadrech poupata a čerstvou hlinou voní«? Může ono si představit zemi jako ženu — »tuší v ňadrech poupata«? Snad jak si ji Chodowiecki zobrazil? A co se týká jiných, přestaňme už probůh cpát do dětí politickou a historickou retoriku, pro kterou nemohou mít porozumění. Vždyť zralý čtenář s dobrým vkusem vybere si jen sem tam některou podobnou báseň. Nikde jinde necpe se do malých dětských hlav tolik veršů, často tak sentimentalních, ba fňukavých veršů, anebo zas planě rachotivých, naprosto nezáživných, jako u nás; a myslím, nikde jinde není u dospělých tolik nechuti k veršům, jako u nás. Vysvětlení je tuto. Znechucují je mládeži už, než jde do školy, a znechucují je mládeži po celou skoro dobu školní. Mládež je ve verších nesmírně vybíravá. Má smysl jen pro jasně vyhraněný verš, hudební, s nejsnadnější deklamací, rýmy jako břinkavé ostruhy husarovy, veršíky musejí znít jako zvonivé rolničky, musejí se do sluchu dětského přímo vřezávat. Jinde, na př. v Anglii, i na Rusi, ale hlavně v Anglii, vybírají s velikou chutí do dětských knížek veršíky veselé, lidové popěvky, při nichž děti srdečně se rozesmějou, a skvostný obrázek prodlužuje jen ten srdečný smích.

Z vážných pak vybírají a illustrují ty básničky, které komposicí, myšlenkou, citem, vůbec veškerým výrazem jsou pravé křišťálky — průhledné, jasné, čisté, vábivé a vždycky prosté. A bývají to hlavně lidové písně. Ty jsou svým duchem i tónem nejpřístupnější dětem, protože nej-

přirozenější. Tady jsou ukryty ještě poklady, nevyužitkované a ležící v hromadách před rukama. Pro umělce kreslíře rovněž nepřebrané poklady. Což pak my jich nemáme? Vezměte jen Erbena, vybírejte nejlepší písně a popěvky, čím veselejší, tím líp, a otiskujte je! A, kreslíři umělci, illustrujte je! Hned na prvé stránce máte ukolébavku; Smetana po ní sáhl a zanechal nám skvost; Sucharda po ní sáhl a zanechal nám druhý skvost. Přenášejme na děti zděděné bohatství lidové poesie, popěvky, písně, hádanky, dětské hry, ptačí řeč atd., jak je toho Erbenově sbírce a u Bartoše plno. K tomuto prazdroji národnímu je nejdříve voďme. — A ještě slovo k básním »Jara«. Pohádka »Kamenná princezna« zní sice pěkným tónem, ale je pro děti rovněž nejasná, neprůhledná. A pak — co je po takové pohádce pro děti, kde její rek Lála nakonec princeznu Vělušku »šťasten obejmul a v polibku mlhou se rozplynul, jak obláček polibkem slunce mizí«? To je tolik, jako bych dával dětem krásná jablka, ale jakmile je chytnou do svých ruček, krásná jablka se jim v ručkách rozplynou . . . To je zásadní nepochopení dětské pohádky. Namítne snad někdo: je to symbolická pohádka. Dobrá, ale pak ji otiskněte jinde. Děti pro takovou symboliku nemají a nebudou míti smyslu. Děti chtějí mít hrdinu, a ten jejich hrdina musí zvítězit a s princeznou se oženit a dobře se mít, zvláště když on také dobrým lidem pomáhal, utiskovaných se ujímal atd. A tak tomu chtějí hoši i děvčata. To jest jeden z hlavních principů pohádky.

Ale tyto veršované práce zabírají na štěstí velmi málo místa; desetkrát tolik je prósy dětskému věku přístupné a vhodné, a z ní nejvíce místa zabral kruh pohádek — knížka v knížce — »Pohádka o třech podivných tovaryších« od V. Říhy, jenž napsal též »Povídku o svatbě krále Jana«, vydanou nákladem Laichterovým. V. Říha (Dr. V. Tille) vystupuje v obou těchto pracích jako velmi obratný pohádkář a vůbec vypravovatel. Jeho obšírná studia lidových pohádek vůbec byla mu vydatnou průpravou. Vypravuje plasticky a jadrně, s podrobností epickou, která případně osvětluje okolí; oživuje všelikými veselými přerývkami proud vypravování; dovede vzbuzovat náladu a také ji udržovat; zná zblízka lidový život a způsob jeho vyjadřování, podle toho zbarvuje také řeč, ve které je mnoho rázovitosti, zbarvuje ji sem tam moravismy; nevtíravě prozírá ze všeho vypravovaní spravedlivost, dobrota, pomoc bližnímu, láska k prostému lidu, ujímání se utiskovaných; vesele všude projevuje se chuť k životu, energie, odhodlanost; milý dech lásky k svobodě provívá oběma knížkami. »Povídky o svatbě krále Jana« líbí se mi více. Úvod k nim »Jak se hosté sešli v lesní hospodě« je rozkošný obrázek náladový, jenž na vždy vryje se v paměť mladým čtenářům.

»Pohádku o třech podivných tovaryších« illustroval Jaroslav Panuška; »Povídku o svatbě krále Jana« L. Novák. Panuška je rozhodný talent krajinářský a pohádkářský. Má smysl pro humor, nevyhnutelný pro vypravování pohádek ať slovem ať pérem; má smysl pro naivní hyperbolisaci, ale nenalezl ještě své míry. Mnoho ještě v jeho pracích je nedokresleno. Cítit chvat, s jakým to hozeno na papír, a necítit dosud té rozkoše a zálibnosti, kterou umělec musí sám pociťovat svým vlastním vypravováním, že nerad odtrhuje se od něho, že prodlévá a shlíží se na každé linii, na každém tvaru. Discipliny, které talent čím větší, tím více potřebuje,

a které se musíme podivovat u všech těch dříve jmenovaných umělců, s malými výjimkami, discipliny tu ještě všude není. Titulní kresba jest jen buršikosně a polovičatě načrtnuta. Má to být a není napovězená pohádka. Hlavní zájem je, bude-li princezna vysvobozena z moci dračí. A toho v kresbě není. Ruský umělec Lanceray nakreslil (v lonském »Miru Iskusstva«) jako záhlaví podobného draka, jak svým ohromně dlouhým tělem tvoří kruh, ale v tom dračím kruhu klečí plačíc zakletá princezna. To už je hotová pohádka. To je náladový úvod. Panuškův drak, ležící hlavou na klíně smutné princezny (příliš podobné starořímskému princi — strana 33.), připomíná mi — nemohu se ubránit tomu, ač naprosto jsem dalek všeho podezřívání — stále a stále Böcklinovu »Felsenschlucht« . . . Krajina, dobře kreslená, hodí se místy do cestopisu, ale nikoliv do pohádky. Také jeho architektura není všude pohádková. Jak jen jsem pohledl na jeho »Skalní hrad«, bezděky hledal jsem dole název jeho; myslil jsem, že to illustrace k následujícímu nějakému cestopisnému článku. Takové určitosti pohádka nemiluje. Co je pohádková architektura, ukázal Maljutin . . . »Obři pod hradem« nepůsobí pranic obrovsky. Ale zdařilých obrázků je přes to vše dosti: »Dračí oběť«, »Kovář se stařikem«, »Chaloupka ve skalách«, »Dračí oči« a j.

Illustrace Novákovy dosti přiléhají k rázu povídek, ale jsou nesmělé, zdrželivé, příliš skromně doprovázející text. Ač chytají se po většině scén veselých a směšných, přece jako by se bály popustit uzdu. »Dlouhý barevný průvod« není příliš dlouhý; osm lidí před králem a královnou, a za králem jen málo zřetelná hlava! Tu byla příležitost k rozvinutí nádhery, jejímž středem a vrcholem byl a musel být přirozeně královský párek. Jinak skupina ta je živá.

Úprava obou knížek je pečlivá a vkusná. Laichterova je praktičtější: má menší formát, pevnou vazbu, papír bez lesku, typy větší, zřetelnější a plastičtější.

Kruh pohádek věnován Schwaigerovi; kruh povídek památce K. J. Erbena. Erben — praví věnování — prý »žil v kouzelné říši barevných stínů, jež zrodily se v srdcích českých«. To snad ne? Pohádky přec nejsou stínem českého srdce, byť barevným. Snad »v kouzelné říši barevných světel a stínů«?

Skládání a illustrování knížek pro děti je věc velice vážná, ale také velice milá. Kdež naleznete horlivějších, vděčnějších a odevzdanějších čtenářů a diváků, vykladačů? Také u všech pravých umělců cítit na jejich kresbách, jak pracovali radostně, vesele a s největší opravdivostí a pečlivostí. Nesmějí takové práce být řemeslné, kvapné, ledabylé. Třeba tu cítit duši hlubokou, rozveselenou, pohled i tón řeči humorem prochvělý, v každém slově, i v nejveselejším, ukrytou pečlivost a vybranost, vždyť tu jde o věc nejvážnější, vždyť tu do hry béřete dětskou duši. A počínáte-li si opatrněji, když na klín béřete neb pouze za ruku tílko dětské, jaké teprv třeba pozornosti, béřete-li duši dětskou! Vždyť pohádky přinesla, jak Andersen vykládá, babička Víla, stará, stará žena, s moudrou, laskavou, vrásčitou tváří a s očima veselýma. A přišla ona v plášti šarlatovém a s vysokým, špičatým kloboukem . . . Podobnou tvář, až třebas na ty vrásky, a podobné oči musejí mít všichni, kdož chtějí vy-

kládat pohádky slovem a kresbou. Třeba, aby také umělcova duše byla v tu chvíli dětská. Třeba, aby on byl přítelem těch malých, aby zajímal se každým jejich slovem, smíchem, pohledem, pohybem; aby se k nim měl jako zmíněná už Helena Dimitrijevna Polěnova, která při svých malířských studiích na venkově bývala obklopována zvědavými dětmi, a aby ji nevyrušovali v práci, dala si od nich vypravovati pohádky, které si také někdy zaznamenávala, a měla tak příležitost vžívat se a prožívat celý ten báječný pohádkový svět a vůbec celý ten zajímavý život mužických dětí...[1]) Ne každý dovede vykládat dětem, ne každý dovede jim psát anebo kreslit. Co se textu týká, vedle starých lidových pokladů pohádkových, pověsťových a zpěvných je celkem málo spisovatelů, kteří by měli ve svém slohu všecky ty vlastnosti vnitřní a zevnější v míře tak plné a bohaté jako onen prazdroj. Goethe, Andersen, Puškin, Tolstoj — na př. Ale oni nepsali jen pro děti; proto jejich vybrané práce hodí se tak výborně pro děti. Byli přirození jako jejich matka příroda. Naproti tomu jistě 90% knížek psaných pro děti nemá ceny pro děti. »Chceš-li psáti pro mládež, nesmíš pro mládež psáti.« *F. T.*

*

Na obrázku dítě nejvíce utkví. Je přirozený postup, že se pro děti vydávají hlavně knihy illustrované. Působí-li se jiným prostředkem, není nad živé slovo. Ale živé slovo dávno již zahnáno z přástek a besed do schůzí politických, do spolků, ze života soukromého do života veřejného. Po knihách pro děti shánějí se nejen bohatí rodiče, nýbrž i chudší. A pro ty se nedělají nádherně vypravené illustrované knihy. Laciná umělecky vypravená kniha pro děti, která by se mohla dostat co možná všem dětem do ruky — ó, do té máme ještě hodně daleko. Dvě tři dokonalé knížky pro děti, každá ve stotisících exemplářích — to by byl ideál.

Ale k takovému ideálu nedá nám dojít spekulace nakladatelská. Ta se vrhla na knížky pro mládež, jež mají svůj jistý odbyt, stejně lačně jako na kalendáře pro lid. S výsledkem skoro stejným. Výrobu kalendářů nekontroluje nikdo, spisů pro mládež všímají si z pravidla jen učitelské časopisy. Ale kdo z rodičů béře ty na poradu! Každý nakladatel vynasnažuje se spis autorův vpravit do pout spisů školních nebo spisů pro mládež. Ty jdou.

Dítě se učí ve škole záhy číst. Tajná radost rodičů, vidět malé dítě u knihy sbírat si skákavé řádky, vtlačuje mu do ruky knížku za knížkou. Přirozená těkavost dítěte vzbuzuje v něm nechut k četbě. Tu uměle brzy překonává a místo ní objevuje se obyčejně hltavost v čtení. Za čas ji vystřídá úplná omrzelost a zase prvotní nechut ke knize. Odtud máme tolik knihoven pro mládež. Vyrabitelé a nakladatelé vymyslili si odstínované stupně mládeže. A pro každý z nich vydávají se — aspoň podle jména — zvláštní knížky.

[1]) Stačí jen podívat se na japanský kalendářík na rok 1901, vyšlý právě s anglickým textem u znamenité firmy T. Hasegawa v Tokyu a zobrazující »měsíce japanských dětí«, dvanáctero druhů dětských slavností a zábav v roce, abychom se přesvědčili, s jakou až něžnou pečlivostí, s jakou veselou zálibou japanští umělci zobrazují život dětský. Tu není nic hudlařského.

V poslední době vyrojilo se nám hojně těchto plodů literárních.[1]

V Bačkovského »Dětské knihovně«, určené »čtenářům nejmladším«, vyšla Všehochuť od *Jana Miloty*. »Všehochuť«! Ten název dovede dítě málo upoutat. Jaký to nápad vzít si za vzor pro dětskou četbu školské čítanky se všemi jejich vadami! Střídají se podle vyšlapané methody rýmovačky s prosaickým vypravováním bez důvtipu skladatelského. Lepší verše bývají z pravidla parafrase lidových písní, ne vždy šťastné. Nač dětem vpravovat bezduché rýmování, jako je »Věci v pokoji«, »Věci v kuchyni«! »Postel, kamna, lenoška, Věšák, obraz, podnožka, Skříně, stůl, umývadlo, Stolice a zrcadlo, Knihy, sošky, květiny, Pohovka a hodiny«. S předměty kolem sebe se dítě seznámí ze zkušenosti, bez týrání ducha. Kromě toho kniha pro děti by měla být po stránce jazykové co nejpřesnější. A to o této knížce bohužel neplatí.

»Sbírka spisů pro mládež« u téhož nakladatele přináší v čísle 48. Pšenici a koukol od JUDra *Josefa Košína* (z Radostova). Podává »šestadvacet povídek o dětech pro děti«. Psát »povídky o dětech pro děti« (25 nebo 26) je vůbec zalíbený koníček p. Košínův (posud mají tři sbírky týž podtitul). Už v tom je naivnost. Dítěti je ideálem »velký« člověk, slyší o něm raději nežli o dítěti. A k tomu ta ošumělá, olověná invence nejvšednějších příběhů bez záblesku jarosti dětské, bez jiskry vtipu. Děti v »Pšenici a koukolu« jsou skoro napořád výrostci rodičů slabochů. Potom jejich sociální a paedagogická stránka. Pan Dr. Košín z Radostova líčí rád »milostpány« barony a rytíře; vychovatel, jenž musí poslouchat zbujného kloučka svěřence, píše list »milostpánovi«, otci svého žáka, peněžníku v Praze (str. 30); vesnická babička vzkazuje po vnoučkovi školáčkovi p. lekárníkovi v městě, že »mu ruku líbá« (již před 60 lety!) a podobné patolízalské vychování vpravuje se útlým dětem ještě na mnoha místech. A k tomu ten sloh starých preceptorů před 80 lety! Ukázkou: »Při každém bílení se vynese nábytek na dvůr nebo na náves a čistě se umyje, a do slamníků se dá čerstvá sláma, neb o tu na venkově není žádné nouze, a otýpky jsou trochu větší nežli ty, jež se prodávají v Praze, nebo zde se velice podobají doškům a jak jsou drahé!« (str. 33). K tomu ty nejapné obrázky! Místo dětí nadětí dědkové v strnulých posicích, neznalost venkova. Smysl mají ještě prosté črtové obrázky, které si může dítě napodobit. Uchovej nás Pámbu před takovou dětskou literaturou!

Nezvykle mezi dětskou literaturou působí »Broučkova pozůstalost I. Pohádky« (nákl. »Reformovaných Listů«). Nezvyklá je tato knížka svým obsahem: chce podati dětem poučení též o těch vztazích lidského života, o kterých se s dětmi nemluvívá, jež se u nás zastírají i dospělým (na př. o novinářích, nepěkná konkurence dvou lékařů, kteří oba léčí koktavost a j.). Nezvyklá četba dětská bohatou vynalézavostí podání, nezvyklá svým stilem biblickým, svou řečí někde starobylou, někde s dialektickými výrazy. Proudění života lidského je tu zachyceno allegoriemi, parabolami a podobenstvími. Často je toto zahalení dětskému rozumu hodně zavité (Pohádka o černém broukovi, Pohádka o Dr. Mackovi a Dr. Náckovi a j.). Celou knížkou proniká příliš zjevně tendence konfesionelně náboženská. Knížkou je namířeno na činnost dítěte jednostranně rozumovou, nábožensky zaujatou.

[1] Referuji jen o knihách zaslaných redakci.

Rád bych viděl dítě (dívku), které by, jak by se naučilo číst, sáhalo po Bibli a »začala ji mít velice ráda. Kdekoli ji otevřela, všudy cítila tu vůni andělskou« (str. 11.). Myslím, těm Broučkům že by obzvláště jedno chybělo — skutečné dětství, dětská radost ze života. Mezi jednotlivými »pohádkami« je značný rozdíl. Od hluboké »Pohádky o tom, čeho se hloupý Honza nejvíc bál« až k upřílišené, nevkusné »Poháce o Nepovídábl« jest několik stupňů.

Trochu dospělejším dětem podávají se již souvislé delší povídky. Známý vypravovatel dětský *T. E. Tisovský* vydal u Šimáčka rozmarné vypravování »Potulný kominíček« (s vyobrazeními K. V. Mutticha). Ku vzniku knížky dala asi podnět výpravná hra »Královna loutek«, před několika lety tak oblíbená. Z hračkářského krámu zmizela loutka, představující umouněného kominíčka. Zatím objevil se mezi lidmi trpasličí kominíček, který se vejde dospělému člověku do kapsy svrchníku, živý, rozumný. Autor provádí ho řadou dobrodružství, přivádí jej do styku s rozličnými lidmi. Své »příběhy skoro neuvěřitelné« spisovatel podává vypravováním obratným, do něhož dovede vložiti pěkná líčení — snad až příliš podrobná — rozličného života lidského, venkovského, zvířecího, spojuje vše hravou invencí, která dovede všeliké pravděnepodobnosti lehce překlenouti.

Povídka »*F. J. Anderlíkova*« »Spolužáci« (vyšla ve »Sborníku vybraných spisů pro mládež«, kterou rediguje Anderlík sám a vydává Em. Šolc v Telči) mohla by být dobře zařazena do klerikálního »Dědictví maličkých«. Má všecky vlastnosti publikací v oné sbírce: hledanou dobrodružnost, nabubřelou tklivost — chlapec sirotek z rodiny rázem schudlé tluče se světem od svého 10. roku a mění jednoho kočovného i usedlého pána za druhým, až zbohatne — odměna za dobré chování, pravděnepodobnosti i hrubé chyby gramatické — vše na známou patronu povídkovou naraženo.

Nakladatelská špekulace přenesla dřívější jednostranné dějiště z vlasti amerických Indiánů do jižní Afriky, o které se nyní právě tolik píše a mluví. Filigránský formát zaměněn za salonní kvartový. Ze záplavy »burské« literatury našel si p. Vilímek »Mladého reka burského«. Knihu »pro českou mládež zpracoval« *Václav Beneš Šumavský.* Zprávy novinářské, záplava illustrací z rozličných časopisů doplněna bujnou fantasií. Do textů dalo se vpravit vedle trochu horování pro svobodu hojně bojů, útěků, zatýkání, černých skutků i andělské obětavosti. Co by byl nedokázal text, mají udělat illustrace od Vênc. Černého i křiklavé barevné obrázky. A kdo by odolal takové přítažlivosti!

Jako všecky ostatní obory slovesné upravují se pro děti též hry. V Šimáčkových »Divadelních hrách pro děti« vyšlo jako 4. čís. »Honza v zakletém zámku«. Pohádka od *V. B. Plumlovské.* Spisovatelka upravila příběh o hloupém Honzovi v něčem v duchu lidovém, bez vnucujících se intencí paedagogických: Honza, mazlíček maminčin, zvykl jen zahálce. Otec donutí ho, aby šel do světa na zkušenou. Dostane se do vsi, kde slyší o zakletém zámku, v němž straší. Přihlouplý Honza odhodlá se tam přenocovat. Duch ho o půl noci holí, pořeže ho. Honza mu dá za to facku, vysvobodí ducha zakletého, stává se majitelem zámku a velkého bohatství. S lidovým tradičním Honzou má společné jen to, že má dobré srdce a že

na konec něco provede, seč není nikdo jiný, a tím prospěje. Hra má dost naivností, které ovšem dětská mysl promíjí. Výpravu hry usnadňují krojové typy, zobrazující hlavní osoby, od F. K. Hetteše.

V literatuře pro mládež dobyly si vynikajícího místa spisy, které chtějí dětem podat poučení o přírodě, buditi smysl pro ni způsobem co nejzábavnějším. Též v poslední době objevily se u nás některé toho druhu.

Pro nejútlejší věk jsou určeny Drobné pohádky přírodopisné od *A. B. Šťastného* (v Bačkovského »Dětské knihovně«). Krátký příběh, prostě a obratně vypravovaný vymyšlen za tím účelem, aby se jím objasnilo jméno živočicha, rostliny, nerostu. Děje se to metamorfosami, zosobňováním přírodnin. Škoda jen, že takový výklad jména bývá často násilný, nepřiměřený. Kočka hledajíc zlato pro svého pána, aby se za to měla dobře, »vyslídila« nový nerost, který se odtud nazývá »slída«. Z mladíka »bažícího« po nádherných šatech stane se »bažant« zlatý atd. Oč vtipněji počíná si ve své etymologii náš lid! Kdyby se spisovatel byl obmezil jen na tuto lidovou etymologii! Dítěti by pro život zůstalo aspoň kousek poznání z folkloristiky. Z vědomostí přírodopisných odnáší si z této formy beztoho jen jméno. V některých podařilo se spisovateli obléci věcnější poznání ve vzletnější formu (na př. »Uhlí«), podati jemnějším způsobem poučení o tvorech, proti nimž je lid zaujat (»Hadinec« a j.).

Pestrému životu v přírodě, zejména životu ptactva jsou věnovány »Povídky dobrým srdcím« od *B. K. Vendyše* v Šolcově »Sborníku vybraných spisů pro mládež«, sv. 1.) Spisovatel jde ze všech přírodopisných vypravovatelů pro mládež nejblíže za osvědčenými vzory u nás, zejména za K. Starým. Přírodopisné obrázky odívá v roucho povídky: někde pozoruje život zvířat, zejména ptactva, samo o sobě v přírodě, někde uvádí je ve styk s člověkem; v některé povídce převažuje život lidský, v jiné život zvířecí a člověk mu přidán jen za přízdobu. Všude proniká snaha poučit mladého čtenáře o tom, je-li zvíře člověku prospěšno čili škodné. V poutavé vypravování vkládá nenásilně tendenci, utvrdit v dítěti lásku k rodné zemi a k jazyku. Forma je svěží a přiměřená věku, jemuž je určena. Knize jsou na závadu hojné chyby tiskové a gramatické (spisovatel si zvláště oblibuje instrum. při adjektivech v doplňku, rovněž i *t* při subst. podle vzoru kos*t* atd.). Knížka má též některá vyobrazení; jsou hodně primitivní a neumělecká.

T. E. Tisovský napsal celý román dvou psů, Čumil a Chytrouš (vyšel ve »Vilímkově Knihovně malého čtenáře«. Na 231 straně spisovatel vypravuje různá dobrodružství velkého hafana a malého vycvičeného huňatého psíka: nespokojeni se svým losem ve venkovském statku vydají se do světa, kde bloudí a zažijí všelijakých útrap a dobrodružství. Vypravování má plno děje střídavého, pestrého, poutavého. Jednotlivé příběhy neodpovídají úplně přirozenosti psí. Z pravidla líčeno prostředím lidské duše: spisovatel si libuje zejména v podrobné řekl bych psí psychologii — ovšem je to jen člověk, který by snad v podobném případě podobně myslil a cítil. Nežli se seznámí pes se psem, potřebuje na to spisovatel asi 10 stran a j. Jeho psi mají jemný smysl pro přírodu, pro život lidský. Budit v tomto zahalení u dětí smysl pro přírodu není špatný prostředek; ale

nesmí se ho tak často užívat a tak jím zrovna přeplňovat knihu dětskou. Děti městské kniha vhodně seznamuje s venkovským životem.

Šťastnou ruku osvědčilo Dědictví Komenského »Ruským Sborníkem«, který pro dospělejší mládež uspořádal *P. Papáček.* Sestavovateli podařilo se spojiti dvojí účel: opatřiti vhodnou četbu pro mládež a zároveň čtenáře pomalu uváděti v bohatou literaturu ruskou. Vhodné ukázky jsou s to, aby vzbudily v mladém čtenáři touhu po hojnějších ještě hodech se stolu bohaté literatury ruské. Vydavatel snažil se zachytit svým výběrem ruskou tvorbu v rozsahu co největším: od byliny — se zdarem sice převedené, ale přece snad mládeži toho věku pro svou formu nedosti přístupné — od pohádky lidové a umělé až k charakteristickým úryvkům z nejpřednějších spisovatelů novějších: Gogola, Garšina, Turgeněva, Dostojevského, Tolstého. Prosté vypravování jako vylíčení pohnutých scen ojedinělých pěkně se střídají ve výboru. Vhodné stručné poznámky literární mohou podnítiti vědeckou zvědavost čtenářovu a touhu seznámiti se blíže s ruskou literaturou. Dědictví Komenského dá mu k tomu zajisté ještě více příležitosti. *Jc.*

ZPRÁVY.

Vliv krevní příbuznosti u člověka. O vlivu krevní příbuznosti u člověka obyčejně mínění značně se rozcházejí: jedni ji obviňují z nesčetných škodlivostí, jiní ji samu o sobě nemají za škodnu. — Jsou známy příklady společností lidských, v nichž po delší dobu nebylo křížení velkého, tedy společností s velkým počtem příbuzenských sňatků. Prozkoumání malých obcí na ostrovech Pitcairnu a Norfolku, obsazených před 100 lety vystěhovalci stále mezi sebou se množícími, jakož i jiná pozorování, kde i krveprznění a p. bylo rozšířeno, naprosto nepotvrzují, co se bájilo o škódnosti pokrevních sňatků. Ani židé nejsou národem degenerovaným: jsou velmi plodni a bez defektů připisovaných množení bez křížení. V Paillacu dle Ferriera je 1700 obyvatel, statných, silných námořníků, krásných a bystrých žen a v celé ostatní Francii není snad neodvedení k vojsku řidší událostí než zde, ačkoli tam jsou pokrevní sňatky velmi časté. U Toda-ů a Nilghiri-ů indických udržuje se ušlechtilá rasa, ač pokrevní sňatky u nich jsou pravidlem. Bourgeois a Séguin popsali svoje rody, v nichž bylo mnoho pokrevních sňatků bez škodlivých následků. — Za to Ménière r. 1856 prohlásil hluchoněmost za častý následek pokrevních sňatků. Rilliet rozšířil tvrzení to i na neplodnost, pozdní plodnost, zrůdnosti mravní i tělesné, epilepsii, slaboduchost, blbost, diathesu tuberkulosní atd. Ale časem redukovali lékaři tyto vady až na hluchoněmost a pigmentovou degeneraci sítnice vedoucí k oslepnutí: a tu nejde snad o vznik těchto defektů z příbuznosti krve, nýbrž o sesílení dědičných tendencí chorobných: má-li muž i žena, pocházející z téhož rodu, stejné zjevné nebo skryté vady, přirozeně vada se může lehce objevit u potomka a sesílená. Nebezpečí, jímž hrozí pokrevní sňatky, spočívá ve společnosti chorobného zatížení. Ale pokrevní sňatky ve zdravých rodech jsou neškodné, ba spíše prospěšné. Kretinism a idiotie dokonce nejsou častější, zdá se spíše, že řidší. — Pokrevní sňatky sesilují tendence u potomků — v rodech zdravých následuje zušlechtění, sesílení, v rodech zatížených (ku př. nervově) následuje zrychlené zhoršení, degenerace. (*H. de Varigny, Consanguinité.*)

Nový klam optický, a optický paradox. V sedění belgického spolku očních lékařů ze dne 29. května 1900 demonstroval Pergens z Brusselu nový optický klam. Položíme-li na potištěnou stránku prsten, vyříznutý z bílého papíru, který má průměr 6 cm. a uprostřed okrouhlý otvor o průměru 1—2 cm. můžeme zjistiti různé zjevy z nichž, jsou nejzajímavější tyto:

1. Prostor potištěného papíru uzavřený v otvoru prstenu, zdá se světlejší nežli ony části stránky, které jsou mimo prsten.

2. Litery v otvoru zdají se černější, větší a mezery mezi řádkami větší, nežli mimo obrubu prstenu.

3. Zjevy ty vystupují ještě zřejměji, užijeme-li prstenu vystřiženého z černého papíru.

4. Je-li prsten ten vykrojen z papíru barevného, nabývá prostor potištěné stránky uzavřený v otvoru prstenu, barvy komplementerní, t. j. na př. při modrém prstenu žluté.

Klamy ty vysvětluje Pergens domněnkou, že ony části sítnice, na nichž povstává obrázek stejnoměrně bílého papíru, zůstávají v jakémsi relativním klidu oproti těm částem, které sprostředkují vidění stránky potištěné a rozeznávání liter. Schopnost těchto odpočívajících jaksi partií sítnice přechází dle tohoto mínění na ony částky, které jsou v té chvíli činnější, a do jisté míry napomáhá jejich citlivosti.

Jako příklad vzaty z obyčejného života a spočívající právě na témže klamu optickém, uvádí Pergens známé faktum, že obrazy získávají nejednou na živosti koloritu a na výraznosti detailů. když se opatří přiměřeně širokými rámy. Optický paradox nazývá Pergens zjev spočívající v tom, že jeden a týž tisk zdá se nám jednou větším, když ho prohlížíme v otvoru papírového prstenu vyříznutého z listu drobně potištěného — a jindy zase menším, když je prsten potištěn velikými literkami. *(Revue generale d'ophthalmologie, 1900.)*

Úplná česká bibliografie, obsahující všechny knihy vyšlé od roku 1850—1900, vyjde v sešitech po 25 h. nákladem knihkupectví dra Frant. Bačkovského v Praze. Jest to práce několikaletá pánů K. Brunera a B. Jindřicha, a budou v ní knihy roztříděny abecedně dle spisovatelů i dle odborů.

Příbuznost krve lidské a opičí. Je známo, že se mísí pospolu jen krve zvířat velmi příbuzných bez rozpadu rudých krvinek, na př. krev koně s krví osla, krev zajíce s krví králíka, kdežto naproti tomu serum krve lidské ničí krvinky králika, koní atd. Friedenthal zjistil nyní důležité faktum, že krev lidská a opičí mísí se spolu beze škody, aniž tím trpí krvinky lidské neb opičí. Pokus ten podařil se jak v reagenční sklence tak i v organismu živoucím. Nový to důkaz příbuznosti člověka a opice (Archiv für Anatomie und Physiologie, 1900, Heft 5. u. 6. p. 494. Physiologischer Theil).

Tuberkulosa v Paříži. Baratier v »La tribune médicale« (1900, nr. 75.), dokazuje, že r. 1899 zemřelo v Paříži ze 47.000 12.300 souchotinářů. Hlavní příčinu vzrůstu této choroby vidí autor ve vzmáhajícím se alkoholismu.

Poslání naší vlasti České s hlediska všeobecného.

Dr. Augustin Smetana.

Mezi tím co všichni národové vůkol nás radostí opojeni jásotem vítají svobodu, tuto poselkyni a rukojmě šťastnější budoucnosti našeho pokolení, naše nadšené výkřiky radosti tlumí tesklivá starost, ponuré myšlenky dusí náš plný jásot. V zápětí svobody, jež vtáhla také v naši krásnou vlast, vidíme zlověstnou postavu, ještě sice zakuklenou a spoutanou, ale svým příšerným zjevem již hrůzu budící, neboť poznáváme ji — zkázonosnou nesvornost. Starou, tam na Bílé Hoře našim Čechám cizí kletou rukou zasazenou ránu, jež tak dlouho tiše a zvolna krvácela, jíž nyní mladá vítězná svoboda přináší hojivý balsám, aby těžce hnětenou vlast k budoucnosti tím mocnější probudila a posvětila pro příští krásnější život, tuto starou bolestnou ránu hrozí onen zlý duch znova rozdrásati, aby drahá země našich otců dlouhá léta opět krvácela a aby národ náš, sotva uvolněný ve svém vzrůstu k blahobytu na dlouhá léta zpět byl vržen. Zlý duch jakoby s potutelnou vypočítavostí vyhlédl si z národů pout zbavených onen za obět, v jehož dějinách zaznamenány jsou vzpomínky nejbolestnější a jemuž v řadě národů evropských vykázáno jest místo nejdůležitější, nejnebezpečnější — náš národ.

Naše vlast jest ze všech zemí slovanských nejdále posunuta do krajů německých a již následkem toho má zjevné povolání, přijmouti a východním kmenům slovanským doručiti vzdělanost německou (která předešla slovanskou, jako klassická německou a východní klassickou). Čechy mají tuto vznešenou missi mezi národy Evropy, neboť ve větším měřítku má se celé veliké Slovanstvo zmocniti ovoce západního života evropského, má toto svým vlastním bohatším životem v příštích stoletích ještě zušlechtiti, do Asie vnésti a národům východním podati. Učí tak historie. —

Na počátku věků svítal pokolení našemu den vzdělání duchovného nejdříve ve východní Asii, a počínal tenkráte velký den světodějného našeho žití, jemuž věčná noc předcházela. Z této noci vzniklo světlo ducha a bojovalo od té doby těžký krutý boj se tmou noci, neboť tma pronásledovala světlo, jež na své dráze vždy dále na východ se dralo, všude krok za krokem. Bojem sílilo se však světlo vždy více, neboť světlo jest mocí nad tmou a toto světlo po uplynutí dlouhých staletí vzňalo se v těchto našich dobách ve veliký plamen, daleko zářící po středoevropských zemích, aby odtud s vítěznou důvěrou započalo boj proti tmě na všech stranách, aby své paprsky vysílalo do všeho světa, aby rozpoutalo se v moře světla, aby celý svět objalo, ozařovalo a oslavovalo. A již toto světlo duchovního života vyslalo své paprsky za oceán do země budoucnosti, do Ameriky, avšak také zpět do zemí minulých dějin světových bude vždy více prouditi. Neboť duchovní noc všech národů země ustoupiti má duchovnímu dni jednoho velikého pokolení bratrského, celá stará noc promění se v nebeský den, až jednou po uplynutí dlouhých však šťastnějších staletí tento časný život pozemských věcí vezme za své a opět sklesne v noc, jež přijíti má. Toto je průběh duchovního života zde na zemi ve hlavních dvou fásích, minulé a budoucí, obrazně.

Tma jest obraz zvláštního života lidstva, života lidstva ve formě poroby, života zištnosti a smyslného požitku, s protivou oněch sil, jež právě vývoj života zvláštního ovládaly. Světlo však znamená všeobecný život lidstva, život lidstva v podobě svobody, život ideálního požitku a lásky, s organisací oněch sil, jež onen zvláštní život k slávě promění. Život světa v minulosti byl převážně zvláštní, život světa v budoucnosti bude převážně všeobecný. Naše doba však jest bodem obratu v dějinách od Zvláštního ke Všeobecnému, přechodem, zároveň koncem veškeré minulosti a základem vší budoucnosti našeho pokolení. Ačkoliv zmatky těchto dnů jsou velké, ač snažení po nových útvarech veřejného života tu a tam se zvrhá, ačkoli chaos přítomnosti jistě ještě poroste a všechny třídy evropských společností vždy více bude zachvacovati a všechno stávající zmate, příštímu novému světu duchovnímu musí duchovní chaos býti podkladem, jako minulému starému světu fysickému na počátku předcházel chaos fysický. A jako vůdčí síly přírodní byly mocí a koncem prvního nočního chaosu, z něhož tento podivuhodný svět pořádku, ba harmonické krásy zplodily, tak ony vůdčí síly duchovní, jež tvořiti a síliti bylo cílem celé minulé historie světové, totiž svoboda, vzdělání, humanita a láska budou

vedoucí bezpečné nitě, po nichž se nový svět světla v netušené nádheře vyvine z lůna tohoto přítomného duchovního chaosu. Konečně, jako od nynějška čas překonán jest a budoucnost a minulost vždy více v jedno splývají, poněvadž pouze toto jest pravým všeobecným životem, pravou věčností, v níž čas se nerozeznává; tím více překonán jest všechen prostor, a vzdělání nebude se, jako dosud, jednoduše šířiti po národech na západ, nýbrž právě tak bude se zpět šířiti na země východní, a čím Amerika bezprostředně, tím Asie bude na historické bási.

Náš kontinent však byl vyvolen, vyžíti průlom mezi starou a novou dobou za celé lidstvo, t. j. spostředkovati zvláštní život dějin se všeobecným. Evropa a její národové, příslušníci plemene kavkazského, zejména Pelasgové, Germáni a Slované, kteřížto kmenové, jádro a střed své rasy, tvoří velkou iranskou rodinu, předurčeni jsou k tomu, aby kříž vykoupení lidstva ze života zvláštního nesli, aby se tedy hmoždili za jiné národy ku blahu celého pokolení.

Onoho velikého významu, jehož kmen Pelasgů nabyl ve životě lidstva zvláštním, nabude ve životě člověčenstva všeobecném kmen Slovanů, t. j. jako na počátku dějin evropských národ kmene Pelasgů byl vzorem pro velikou stavbu společenskou, jež v budoucnosti má býti provedena, a jako jiný mocný národ téhož kmene byl nositelem práva, jedné z hlavních mocí minulých dějin světových; tak v všeobecném životě budoucnosti jeden z předních národů kmene slovanského učiní skutkem ideu lásky, jiný na konci dějin evropských provede tu velikou stavbu, dle onoho ideálního vzoru klassické minulosti. Německý kmen však jest středním členem rodiny iranské, jenž život kmene pelasgického spojuje se slovanským. Národu německému a pokrevenstvím mu nejbližším národům ve Francii a Anglii svěřeno osudem, aby byli užšími prostředníky života zvláštního a všeobecného. — Svou úlohu, život zvláštní převésti do všeobecného, Francie prakticky již rozřešila. Po více úsilných pokusech konečně neodvolatelně potřela moc tyrannie, a jako křesťanství již dávno svobodným učinilo člověka v myšlence, ona do opravdy vysvobodila každého člověka všech národů svým skutkem. Francie bude od nynějška dále pracovati na rozřešení otázky sociální. — Úloha Anglie jest také praktická, spadá však do života všeobecného, má tedy úlohu, jež tak pěkně paralysuje její egoismus a jež záleží v tom, že na různých místech země upravuje půdu pro kulturu evropskou (úlohu, k jejímuž řešení první kroky již v Americe, Asii a Australii učinila). Její postavení od pevninského svazu naprosto isolované, ručí za splnění jejího určení. — Německo však má theo-

reticky, prací vědeckou přeměniti život zvláštní ve všeobecný. Ve vědě německé problém tento vskutku již jest připraven a zralý k rozřešení, a třeba že nyní věda německá v Německu samém jest zneuznána, blízka jest doba, kdy národové, tak jako na práci každého jednotlivého všichni ostatní mají účastenství, také ovoce genia německého budou užívati.

Právě pro toto svoje určení bylo Německo dosud rozervaným, bolestně bijícím srdcem Evropy, a s tímto srdcem hraničí naše požehnaná vlast, naše Čechy, které mají v Evropě totéž povolání, jež na celé zemi připadá rodině slovanské. Naše Čechy jsou uzlem mezi národy německými a slovanskými, jsou zástupcem Slovanů vůči Německu. Zde vzdělání německé přejde ve slovanský živel, a bez újmy zvláštnosti slovanské, ba i modifikováno touto zvláštností, prouditi bude dále na východ. Živel slovanský zvítězí v zemi naší nad germánským, vždyť onen má tímto pouze vzdělán býti, aby přistoupil k plnění svého poslání (tak zvítězil živel germánský nad klassickým, byl jím však vzdělán); dříve však, dokud nebude stráveno vzdělání německé, vítězství, vítězství duchovní, nenastane. Poměr tento opírá se o zákon dějin.[1])

[1]) Zde vtírá se otázka, pro naše stanovisko sice specielnější, ale v přítomnosti pro naši vlast nejdůležitější: Mají Čechy přistoupiti ke spolku německých států (deutscher Bund) či ne? Jisto jest, že se nesmí otázka tato zodpověděti pouhou vášní lásky nebo nenávisti, a že pouhé sympatie neb antipatie neodchýlí proud historie od jeho věčného směru. O tom, co se státi má nebo ne, rozhodovati může toliko rozvážlivý politický soud a sice jen soud mužů těch, kteří brzy státi budou v čele našeho národa, kterým důvěra celé naší rakouské vlasti ku zodpovědění otázky dá plnou moc, a kteří, jsouce nositeli oněch idei, jež nás z duševního chaosu mají vyvésti k pořádku, usnesou se na tom, co dle jich přesvědčení přinese spásu celku. Dovoleno-li však jednotlivci doufati a naděje své vysloviti, naději se toho, že vídeňská říšská rada národy Rakouska dříve nebo později spojí v rakouský stát spolkový. Naději se toho, poněvadž se mi to zdá býti pravým středem mezi oběma extrémy: úplného připojení Čech se svými zeměmi korunními ke spolku německých států a úplného odtrhnutí Čech od rakouského svazku. Extrém první jest nemožný, neboť jím by slovanské národnosti v Čechách, zrovna proti poslání Čech, bylo dovoleno pouhé živoření. — Také úplné odtržení od Rakouska jest pro Čechy nemožné, poněvadž by se lehce staly kořistí Ruska, anebo v případě nejlepším, kdyby se totiž Rusko sprostilo své vlády, předčasně byly by spojeny s ostatním Slovanstvem, nejsouce pro svoje vznešené poslání ještě vzdělány. Také toto protiví se jejich poslání. — Byť sebe větší byla odpudivá síla mezi národnostmi rakouskými, mezi německou, slovanskou a maďarskou, oni mužové inteligence a důvěry, kteří zasedati budou ve vídeňské říšské radě (mezi nimiž neměli by scházeti ani zástupcové Maďarů) budou zájmů svých národů nejlépe hájiti asi tím, udrží-li právě tyto národy ve svazku. Naproti tomu není možno, že by politicky vzdělaní, svobodomyslní mužové parlamentu frankfurtského dopustili, aby se připojením všech států rakouských (německo-rakouské státy se přec

Čechy takto mají řešiti těžší úlohu než Švýcary a Belgie, jež obě za podobných poměrů, ale příbuznější živly měly sjednotiti, než je má naše vlast. Toto jest postavení naší země, kterého vy Čechové kmene slovanského a německého (Böhmen slawischen und deutschen Stammes) nemáte zneuznávati a které vás má naplňovati hrdostí. Zde obě národnosti do naplnění svého osudu musí spolubydleti, a to také učiní. Vládneť v dějinách posvátná bytost, nekonečno, které svými zákony dosahuje svého cíle, a dosahuje ho nezvratně, nechť konečné bojuje za ně nebo proti němu. Nekonečné toto zahrnuje ve všech sférách konečné, nekonečné života slunečního objímá konečné oběžnic, nekonečný život dějin světových obsahuje konečný život národů, a nekonečný život národa obsahuje konečný život jeho individuí. Co jest konečné, sobecké, pozemské, žije, namáhá a udře se konec konců jen pro své vyšší, pro nekonečné, božské, ať ve svém úmyslu bojuje pro ně nebo proti němu. Božské není závislé na vůli časného, ale právě naopak. Vede-li časné boj proti božskému, stává se zlem bojujícím proti dobru, musí vzíti za své, bojovavši posléze za božské. Tyto dni zejména tuto pravdu vynesly na světlo. V těchto dnech stala se prohnanost posledního krále francouzského, kterou obdivovala krátkozrakost, a nezměrná, hladovými novináři slavená »moudrost šedivého státníka, jenž řídil osudy Rakouska«, posměchem dětí; jak na pranýř postaven byl egoismus, špatnost těchto malých lidí, kteří dobro milionů obětovati chtěli svému špinavému blahu osobnímu! Jmenujte to, chcete-li, humorem genia světového, zohyzdí-li věci náhle v jejich protivy, odkryje-li na př. nejraffinovanější chytrost rázem jako blbou omezenost, jest to v dějinách rozhodně božské, proti jehož uskutečňování není odporu žádného. Cokoliv učinili špatní proti štěstí národů, a hodní pro ně, ve svém výsledku všichni pracovali pro toto štěstí národů.

Nejste s to proto ani vy, Čechové kmene slovanského a germánského, dáti osudu vlasti vaší jiný směr. Nemůžete zničiti to,

---

samy připojiti nemohou), nehledíc k různosti národností, spolek německých států stal monstrem, jemuž by nestejné politické vzdělání jeho spojenců ve vývoji jenom překáželo. Ba více, i Prusko stěží by zatím mohlo přistoupiti ke spolku německých států, tak že by se Frankfurt, Berlín a Vídeň musily státi třemi středisky vlastních středoevropských států. Jakkoliv značnými budou příště pokroky celého rakouského státu spolkového, německo-rakouské státy vším způsobem přetrvají isolaci Pruska od spolku německých států. Neboť dlouho to ještě potrvá, než v rakouském spolku národů (jenž nadále ani německou ani slovanskou monarchií býti nemá) Čechy vyspějí ve vysoko vzdělanou zemi slovanskou, která by se od tohoto svazku již ne násilně, nýbrž klidným postupem odloučila, aby započala své poslání.

co jest božské, co všeobecné, byste proti tomu i bojovali; svěřeno však je vám pozemské, to, co v této sféře jest zvláštním, a závisí na vás, chcete-li pro všeobecné bojovati na straně jeho nebo mezi jeho odpůrci, chcete-li ve svém životě národním na odiv stavěti sobecké, neboť nacionální jest vůči humánnímu sobecké, anebo chcete-li pracovati ve jménu všeobecného. Na vás závisí, rozřeší-li Čechy úlohu svou způsobem krvavým či nekrvavým, zda obtížněji a povrchněji, či snadněji a důkladněji; na vás závisí, zdali, až všeobecné dosáhne svého cíle, Nemesis zvláštní zájmy bude musiti zvrátiti, anebo uzná-li všeobecné tyto zvláštní zájmy za čisté. Krátce a docela jasně řečeno: Na vás Češích slovanského a germánského kmene záleží, zdali boj, který podstoupiti mezi sebou musíte (to vězí v poměrech vlasti naší, boj nemůže a nesmí vystati, on stane se životem a hybnou silou našeho národa), chcete vésti zbraněmi fysickými či zbraněmi ducha, zdali chcete, aby Čechy svému úkolu dějinnému dostály ke své hanbě anebo ku své cti. Úkolu svému dostojí. Na žáden způsob nezabráníte, aby osud Čech se naplnil; i zápas fysický povede k cíli, ale cesta ta bude trnitější a přiblížíme se ke své metě pod kletbou všeobecného, která nás nemine. Národem prostředkujícím zůstaneme, ale úloha rozřešena bude ke škodě naší a našich potomků. Vejdete-li však v zápas, jenž našemu osvobozenému národu bude kvasem, zbraněmi duchovními, jakého nyní nemá žáden národ evropský, pak blaze tobě požehnaná, krásná vlasti má! nejčestnější osud připadl ti v řadě národů, dějiny tvé zapsány budou do knihy slávy a štěstí udomácní se na tvých horách a údolích. — Ano, pak vlasti naší brzy nastane doba krásnější, kdy naši potomci kmene slovanského a německého, úplně svobodní, obejmou se vřelou láskou bratrskou a horlivým závoděním.

Dějiny arci učí, že se dokonce národové téhož kmene, jako na př. Poláci a Rusové, mohou nenáviděti. Myslíte, že jest větší nenávisti než mezi těmito národy? Avšak Polák nenáviděl v Rusovi Slovana, nýbrž smím-li říci Rusa historického, barbara, utlačitele, pacholka tyranova, nepřítele svobody. Vláda ruská jest hodna nenávisti, a dokud své vládě ruský národ slouží, nemůžeme jej milovati, třeba jest naším národem bratrským. Když vy Čechové byli jste ještě nevolníky, také vy Slované a Němci jste se nenáviděli. Vy Slované nenáviděli jste Němce jako nepřátele své svobody, poněvadž despotická vláda vaše byla německou. Běda vám Čechům kmene slovanského, kteří chtěli byste nenáviděti Němce svobodné! Zneuctíte tím dílo svých kmenovců, kteří tolik za nás všecky podnikli a jimž náleží od nás všech dík vlasti, nejkrásnější koruna

občanská. Běda vám Čechům kmene německého, kteří za přechmaty pokládáte plnou oprávněnost svých slovanských bratří, požívati úplné rovnosti s vámi ve všem a v každém, a kteří nepřejete jejich přání, spojiti se s Moravou a Slezskem k utužení vzmáhající se národnosti. Vám nezáleží na blahu vlasti. Běda vám všem, postrádajícím lásky! Ještě nestali jste se svobodnými! Národové svobodní nemohou se vzájemně nenáviděti. A rozbroj váš skutečně vydává smutné svědectví, že největší nebezpečí naší svobody, reakce ještě úplně přemožena, úplně bezmocná není. Reakce tato nastane, jestiť také toto zákonem přirozeným v dějinách, neboť tyto pohybují se toliko mezi akcí a reakcí; à nelze se nám opět zákonu tomuto vyhnouti; — zase však záleží na nás, nastane-li reakce mocná nebo slabá. Nesvorností pracujeme jen do rukou této staré příšery, pro ten starý ničemný systém, jenž úplně ještě není překonán. Několik jeho náčelníků toulá se v cizině, mnozí však z přívrženců jeho stojí ještě silně. Jest mezi miliony ještě statisíce takových, kteří sympatisují se starým systémem, jejž vždy »pořádkem« nazývali a kteří nejsou úplně neškodnými. Jsou to slepí, kteří viděti nechtějí a myslí, že, zamhouří-li své duchaprázdné oči, navrátí se ještě jednou stará tma; jsou to ti, jimž příšerným zdá se býti duchovní světlo, jež znenáhla proudí do našeho života. Kdyby tato strana zvítěziti mohla, kdyby zvítězila, řádila by strašlivě, ovšem jen za krátkou dobu, neboť také zhynouti musí. Největší pocta, jež potkati může nesmysl těchto špatných lidí, jest, že zhyne; lehce však mohla by naše nynější svoboda při tom také zhynouti. Proto ne proti sobě, nýbrž proti starému zlu obraťte své zbraně. »Boj proti starému systému do posledního dechu« budiž heslem naším! Vyhledejte jej v jeho pelešich a rozsedlinách, kde se skrývá, kde hluboce raněn strojí nové pletichy, napadněte jej, — ale buďte svorni! Svornost! aby srdce naše starý bol nad zotročenou vlastí kdo ví jak brzy zase nerozžíral. Ano, bojujme do posledního dechu proti starému otroctví, proti starému systému ohlupovacímu, který připravil nás o duševní a tělesné blaho, a jehož pád ještě mnozí potajmu želí; proti tomu, co kdysi nazývali právem, což však bylo jen pláštíkem jejich sobeckosti, smyslnosti a panovačnosti, proti tomu, čemu kdysi říkali náboženství, což však bylo pouze fíkovým listem jejich zpupnosti, marnomyslnosti a požívavosti, chceme bojovati do posledního dechu! Ale svornost! Svornost! aby národ náš nestal se opět kořistí svých nepřátel.

Vy šlechetní přátelé lidu obou kmenů, sjednoťte se jako mužové volní proti možnosti nové poroby. Rozum je principem jed-

noty, on vás sjednotí a »Svornost« a »Concordia«, která vás zdobí, oduševní vás vniterně. Učiňte tak k vůli své vlasti, jejíž dějiny plny jsou neštěstí a potupení, a jejíž blaho, jak brzy seznáte, pořád ještě vystaveno je velikému nebezpečí reakce. Nechť zavzní celou zemí volání po jednotě a svobodě, po svobodě, kolik jí jen snese vzdělanost našeho národa. S postupem času dobudeme mu ještě také svobody plné.

Ach, kéž bychom my Čechové slovanského a německého kmene v bratrské shodě s nezkaleným nadšením, s jistým citem radosti již brzy slaviti mohli svátek svobody, jenž stal by se svátkem založení štěstí našeho národa Dějiny národů byly dosud tvrdou školou svobody, neboť vznešeným cílem jejím jest štěstí pokolení lidského, a šťasten může býti toliko svobodný. Otrok se může zahrabati ve smyslný požitek, může z temného ukojení zpět potáceti se ve zvířecí chtíč, kochati se v pošetilých prázdných formách, může vesel, ba hodně vesel býti, ale šťasten? Ne! Šťasten může býti toliko člověk svobodný, toliko muž se srdcem volně bijícím, muž svobodných slov a skutků, muž s otevřenou bratrskou náručí pro dobré lidi všech národností, muž s otevřeným, do velikého širého všehomíra hledícím zrakem, jenž sblíží jej s duchem světa a podstatu tohoto ducha světového mu odhalí a ukáže, že konečně bytosti této nejen individua, ale také duchové národů jsou oním zvláštním a časným, dříve neb později pomíjejícím a že na těchto národech pouze vzdělání, humanita, šlechetná lidskost trvale žije v dějinách jeho a nepomíjí. — Zajisté jednotlivec jenom z lásky k svému národu usilovati má o své zušlechtění, ale také národy mají si vědomi býti, že slouží toliko duchu veškerenstva, a že jednou, třeba že ještě v daleké budoucnosti, ani národnosti nebudou vymezovati hranice všeobecnému sbratření. »J'aime mieux ma famille que moi, ma patrie que ma famille et l'univers que ma patrie.« *Přel. Zd. Zk.*

Slezské školství.

Dle poslední statistické zprávy bylo ve Slezsku v roce 1899–1900 508 obecných a 12 měšťanských veřejných škol. Z těch bylo 216 německých, 115 »českých«, 144 polských, 24 německo-českých a 9 německo-polských. Měšťanské školy jsou vesměs německé.

Soukromých je 39 německých, 7 českých, 14 polských a 2 německo-polské.

Nápadný je předně veliký počet škol soukromých. Je jich proto tolik, že skoro každý větší průmyslový závod má svou školu — odtud je také pochopitelno, že je jich veliká většina německých, ovšem pro české a polské děti.

Ostatně nebyl by počet škol zrovna zlý pro nás — aspoň ne počet škol veřejných — neboť na jednu veřejnou německou školu připadá víc obyvatel než na českou a také víc než na polskou. Jen že počet škol je falešným ukazovatelem poměrů. Němci mají všecky městské školy — ani Klimkovickou nevyjímajíc — jeť německo-česká, tedy všechny vícetřídní školy. Naše jsou velikánskou většinou jednotřídní a i na vícetřídních je často hodně přes sto dětí v jedné třídě. Proto je polodenního vyučování u nás tak husto.

Dle zprávy za rok 1898—1899 vyučuje se na 216 školách celodenně, na 209 polodenně a na 78 dílem polodenně dílem celodenně — totiž v některých třídách těchto škol učí se polodenně, v jiných celodenně. Znám trojtřídní školu, kde v I. třídě vyučuje se v odděleních po půldni, a kde neschválila z. šk. rada návrhu nadučitelova, aby se z jeho bytu udělala třída (veliký je dost), jemu že dá obec byt jinde. Ať prý se počká — až se bude stavět nová škola. Ovšem — není to škola německá, tož není na spěch. Tak má tedy víc než polovice škol vyučování polodenní.

Myslím, že netřeba se více tázat, kde je zdroj neuvědomělosti našeho lidu ve Slezsku. Polovice času aby se zabila němčinou,

kdy dítě ještě nemá ani základů mateřštiny vštípených, druhá část ubíhá polodenním vyučováním. Má tedy dítě při polodenním vyučování vlastně jen čtvrt dne na věcné vzdělání. Že najdete na většině škol potom děti, které nenapíší ani jednoduchého českého slova správně (německy teprve ne), — které z ostatních předmětů vědí proti dětem škol jednojazyčných a opravdu národních pramalinko — je přece nutno. Kdyby se učitel strhal, nemůže přece dosáhnout takového výsledku, jaký by byl žádoucí. Proto také je u lidu hodně mnoho nechuti ke vzdělání — zhnusilo ť se mu hned z mládí.

Proto také vidí často jediný cíl školy v tom, aby naučila německy. Proto neobstojí u nás dosud škola, kde se neučí německy, a měla-li němčiny málo, musí jí přibírat za čas hodně více. Tak bylo na př. v pensionátní škole dominikánek Klimkovických. A tento duch ubíjí ducha pravého. Inspektoři jako Sýkora, který neměl a nemá dosud nic pilnějšího, než zkoušet děti, jak umějí německy, který jim stále domlouvá, »že by bez němčiny nemohly být ani jenerály u vojska« (patrně s němčinou jimi všici budou), který na jiné předměty mimo němčinu sotva vzpomene — takoví Sýkoři nejsou výjimkou, ale pravidlem.

Aby nebylo omylu, tedy nutno podotknout, že ani matiční školy obecné nesmějí být bez němčiny, chtějí-li kdy dosíci práva veřejnosti.

Bídně je postaráno o školství naše obecné — pramizerné jsou ty základy vzdělání, které by ono mělo zbudovat silné a pevné.

A k tomu je to jediné naše školství — mimo gymnasium a zimní hospodářský běh v Opavě.

Návštěva škol je zvláště v průmyslových krajích prabídná. Dělnické děti chodí málo do školy, že rodiče jsou pryč v práci, selské — zvláště větší — že jejich rodiče jich potřebují k práci, ne majíce dosti čeledínů ani nádenníků. Není nic nového, uslyšíte-li na otázku, proč jsi se neučil, odpověď: »Já jsem na službě«. A často povídá vám to dítě desetileté. Na školách, jež z vlastní zkušenosti znám, je takových dětí 20 a více procent.

Příčina? Sedlák potřebuje aspoň k dobytku někoho, aspoň na menší práce. Tak jde dítě do služby k sedlákovi, pokud nedozraje pro továrnu nebo hornictví. To chlapci; dívky zase jsou odkázány celý život více na polní práci, na službu nebo na různé ruční polotovární práce.

Druhou příčinou je alkoholism. — Skoro $^{2}/_{3}$ dětí jsoucích na službě mají otce alkoholiky. Dobrý dělník má-li pořádnou ženu, živí rodinu často lépe než drobnější rolník — nedá také děti tak snadno na službu, spíše do učení a nebo hledí si najat nebo koupit kus pole a nechá je doma pomalu pracovat. Alkoholikové však je dávají šmahem do služby, aby se zbavili »zbytečné obtíže«.

Němčina — a zase němčina je vlastním cílem školství slezského. Ovšem — pravím to bez vytáček — je nám zde němčiny třeba; chceme německy umět — ale jde o to, aby se jí náš lid mohl naučit, aniž by byl obírán o svou národnost. Chceme mít učení a učení se němčině ve svých rukou. Myslím, že nikde není tak snadno dokázat správnost programu české lidové strany v této věci jako právě u nás ve Slezsku. Samostatné učení se němčině je nám na prospěch — nucené na škodu. Na prospěch je nám zde, že se Němci dosud ještě česky učit nechtějí — nač bychom je k tomu my měli nutit? Přijdou k tomu sami.

Kde že mám ten důkaz? Je mimoškolský — ale tuším, že v této věci má dosti značnou váhu.

Německá hospodářská společnost měla dříve tajemníka, který uměl česky a mohl chytat naše »německo-přátelské« rolnictvo do německé organisace. Nacionalism donutil Němce, aby si vzali nového tajemníka, čistokrevného Němce beze znalosti češtiny. Tak nemohou nyní ani »německo přátelským« lidem pořádat přednášek a schůzí — a umožnili nám získávat posice, které jinak by byly bývaly ztraceny.

Než — vraťme se zase k vlastnímu předmětu.

Naše školství má mnoho »přátel« mimo netečnost lidu samého — která je tak veliká, že na mnoha místech nedosáhne po celé měsíce návštěva školní ani 50%. O příklady není nouze. Znáte příklad zrovna klassický z Lazů. Dlouho jednáno o českou školu — konečně ji zřídila Matice osvěty lidové.

Přihlásilo se 117 rodin se 259 dětmi. Povolena jednotřídní soukromá škola — ale s omezeným počtem dětí. Nesmělo jich býti víc přijato jak 54. Co s ostatními? Konečně i výbor obecní — ač je proti nám — povolil místnost pro II. třídu v polské veřejné škole. Ale místnost — neschválena, ač Poláci v ní vyučovali celá tři léta až skoro do konce roku 1899. A naši ji přece žádali jenom na rok.

Zemská školní rada hrozila dokonce, že školu okamžitě zavře — bude-li do ní chodit víc jak 54 dětí.

Tu postavil školu p. Jan Křístek svým nákladem — se dvěma třídami.

Školní rada Fryštátská teprve po několikerém urgování vyslala kollaudační komisi. Škola byla posléze schválena a otevřeny tři třídy. Hlásilo se 257 dětí — ale smělo býti přijato jen 234. Žádalo se o povolení k přijetí více dětí, protože ani nejlepší návštěva nestoupne nikdy nad 90%. A leckde ve škole je přes 150 ba dokonce i přes 250 dětí. — Tam se povolí polodenní vyučování — v Lazech se nepovolilo, jen aby české škole nastavělo se co nejvíce překážek.

Není třeba vyprávět obšírně o jiných příkladech podobného jednání — ač je jich více. Tak v Josefovicích je škola už rok skoro hotova, ale o dosazení učitele ani zmínky. Je to škola česká — postavilo ji město Klimkovice, aby tam nevlepil Schulverein své školy — a tak ještě nyní se dějí pokusy, jak by mohla škola přece jen se státi německou, ač Němců v místě není.

Jak působí obsazování učitelských míst obecními výbory? — Jeden — dva příklady dostačí. Slatina u Bílovce je ze $^3/_4$ česká, z $^1/_4$ »německá«. Zastupitelstvo bylo zvoleno »české«. Vlivem úřadů a jiných pánů vyklubal se ze starosty časem Němec. A právě měl býti volen naddučitel. Agitovalo se ve výboře a českou stranou zvolený výbor zvolil nadučitelem všeobecně známého renegáta. Ovoce vidět — už nyní probleskují zprávy, že ve Slatině změní utraquistickou školu v německou. A naše úřady vyšší? Kdyby $^3/_4$ obce se ozvaly proti usnesení výboru — nic to nepomůže. Podobně je v Lubojatech, Bítově. Bítov je dosud skoro na dobro český, má všecky podmínky, aby mohl býti samostatnou obcí — ale němectvu nešlo by to k duhu a tak dostane Bítov, byv majorisován a umlčen vlastně Lubojatskými odrodilci, německou školu. A učitelé? — Na jednu schůzi, kde se jednalo o poučení obyvatelstva, jak zhoubně působí vyučování v jazyce cizím, bál se místní učitel přijít — a skutečně nepřišel, nepřišel ani po schůzi, aby jenom neupadl v podezření, že snad souhlasí nebo do konce byl dorozuměn s pořadatelem schůze.

Za to když by české zastupitelstvo chtělo jen literku jedinou změnit — to by bylo křiku. Česká škola se prostě nepovolí — ostatně naši lidé nejsou ještě tak daleko, aby žádali obecné školy české, aspoň je jich málo. A znám jinak intelligentní lidi, kteří horlí pro německo-české školy. Mimo úřední přátele mají slovanské školy zrovna takové, jen že ostřejší (i ve formě, kterou musí úřady

přece jenom vyhlazovat) »přátele« v Němcích. Stavby nutné školy užívají tu zástupcové kulturně »superiorního« národa jako pohrůžky k volbám. Na doklad buďtež uvedeny Kateřinky. 493 dětí Kateřinských chodí do Opavy do škol. Budou vyloučeny — pakli Kateřinští nebudou volit se stranou německo-přátelskou — a Kateřinky si musejí stavět novou školu. Ovšem, tak hrozit je možno jenom neuvědomělým lidem. Kdyby národní práce v Kateřinkách byla šla řádnou cestou, mohli míti dávno aspoň úplnou osmitřídní školu českou — nu a vedle ní snad dvojtřídní německou a nemuseli býti odkázáni na Opavu.

Ale jsme jisti, že si to opavští Němci s tou hrozbou rozmyslí — vždyť vědí, že to nejsou německé děti, které do škol opavských chodí.

Jinde by snad nutili obec, aby postavila dětem školy dle potřeby, u nás — jsou trochu »dále« ve vychovatelství.

O smýšlení německých nacionálův o českých školách netřeba psáti. — Je všude stejné. Ale jak i »mírnější« Němci soudí o školách slovanských, stojí za zmínku. Ostr. Zeitung psala o otevření polské školy v Těšíně: »Před otevřením školy byla pustá plakátová vojna. Škola je zde a je marno teď bojovati proti ní. Kdyby zdejší obecní výbor před 6ti lety byl přijal návrh dra Demla na povinné zavedení vyučování polštině ve zdejších školách, nebyli bychom nikdy měli obecné školy polské, ba snad ani polského gymnasia. Několik učitelů však zmařilo uskutečnění návrhu Demlova a následky tohoto jednání budou pro pokoj v městě i v zemi osudné.« Zase markantní doklad, kam Němci vlastně míří — i když zdánlivě povolují.

České školy mají o nepřítele víc než polské — a nepřítelem tím jsou Poláci. Veřejně prohlašují, že raději pošlou své děti do německé školy než do české — když nemají své vlastní.

Tak jednali a jednají v M. Ostravě. A »Nowa Reforma« se jich zastala. Všecky její komplimenty, které nám při tom udělala, jsou plané. Praví na př., že Čechové mají takovou kolonisační sílu, že by vytlačili samy Angličany ze zámořských osad, kdyby země jejich měla polohu Nizozemska, ba Češi prý by tam Angličanův ani nebyli pustili. To všecko, jen aby konec zdál se pravdivější: »Polský dělník maje se rozhodnouti, kam dá své dítě, dal by je raději do české školy, poněvadž češtině rozumí on i jeho děti lépe. Ale nebezpečí počeštění je větší pro polské dítě, než nebezpečí germanisace.«

A místy je polonisace prohlašována výslovně za přechodné stadium ke germanisaci. Tak to prohlásil aspoň Dombrovský správce školy.

Učitelstvo je tu slabé. Je jich málo pevného smýšlení národního, veliká část jich nemá ani tolik pedagogického smyslu, aby hájila práva. Odkud by měli sílu brát? Je třeba našeho učitelského ústavu ve Slezsku, aby kandidáti znali poměry zdejší od začátku a nebyli jimi tak překvapeni a z pravidla i zlomeni, jako noví učitelé přicházející z Moravy.

Že třeba pak zákonem upravit jinak i jmenování i výplatu učitelstva právě tak jako vyučovací plán sám — je na bíle dni — aniž je neznámo, jak. Kterou politickou cestou? Pro dnes nevíme jiné rady, než uvědomování lidu a součinnost s dělnictvem. To doma — a dle toho pak i mimo Slezsko. O jednotě národní s Čechy nemluvím, ta se rozumí sama sebou už dnes — ale neméně měly by se samy sebou rozumět i ty dvě prvé věci.

Učitelstvo pak ať žádá odstranění tajné kvalifikace, poněvadž ta je nebezpečnou zbraní proti našim, otevřeně našim učitelům.

O jiných českých školách nemožno mluvit — není jich — mimo shora zmíněné a českou dívčí, o níž bude teprve řeč.

Nuže jak prospívají odborné a pokračovací školy německé, jichž je celá řada?[1]) Polovice, ba přes polovici žáků odchází na mnoha školách (a právě v národnostně smíšených krajích) buď neklassifikováno, poněvadž nebylo možno jich klassifikovat a nebo s vysvědčením nedostatečnosti. Právě že je to ve smíšených krajích, nutno soudit, že neznalost řeči vyučovací je toho příčinou. Statistika to ovšem nepoví — ale co ze zkušenosti vím, je tomu tak.

Nemá tedy lid náš ani kde pokračovat — pak se nesmíme divit jeho hospodářské a politické nevyspělosti. Němci mají reálky (4), my ani jedné, mají školy hospodářské (3), pokračovací průmyslové (15), (my jednu utrakvistickou a 1 českou soukromou v Opavě), mají školu tkalcovskou, sochařskou, obchodní, košíkářskou, obchodní, průmyslovou a vyšší dívčí — my ani zbla. A lid náš posýlá synky většinou na gymnasia — na reálkách jsou sotva 4% studentů českých.

Slezsko, z nejprůmyslovějších zemí Rakouských, a nejprůmyslovější právě v krajích česko-polských — není ani tak opatřeno školami k tomu potřebnými, jako nejtišší, nejzastrčenější a nejmrt-

---

[1]) Podrobněji podáme jejich statistiku ve článku o slezských Němcích. Proto nyní jen zběžně se jich dotkneme.

vější země jiné. Není tedy divu, že volá se nyní se všech stran po doplnění školství a po jeho reorganisaci.

Je třeba učitelského ústavu — je třeba reálky — je třeba obchodní, průmyslové a jiných a jiných škol. Ale kdo je zřídí?

Zatím by byla na Ostravsku nejlepší půda pro ně, nejvíce garancií, že budou prospívat a že se jim dobře povede.

Nebyly by ovšem ve Slezsku — ale jedná se o zatím. Ostravsko jich potřebuje na mnoze samo a udrží je samo. Kromě nich povstanou tak jako tak později nové ve Slezsku, ale začátek musí býti položen v srdci našeho života — v Ostravě. U nás ve Slezsku není ještě dosti uvědomění, aby se školy takové hned udržely, ač časem budou míti jistě víc než dostatek žactva.

Proto zdá se mně volání po slezské Vesně ve Slezsku voláním plným sice zápalu, ale právě proto příliš horkokrevným a řekl bych dalekozrakým. Nevidí blízkých překážek. Ústav jako Vesna potřebuje silné návštěvy, má-li se udržet. Kde jí docílíme? V Opavě s hrstkou Čechů? V Těšíně, ve Frýdku či kde? Nikde. Naši venkované neposýlají dosud příliš do takových ústavů. Když nelze pro klášterní školu v Klimkovicích (pro pensionát) sehnat víc než 10 chovanek ze Slezska — ač klášterní ústav má nejvlivnější agitaci kněžstva na své straně, jak udržet Vesnu ve Slezsku, třeba že jiná města mají pohodlnější spojení se světem než Klimkovice? Myslím, že by nám daleko víc prospěla Vesna v Mor. Ostravě, — a nějaká dívčí (měšťanská v Opavě), časem snad i v Těšíně a Frýdku. V Moravské Ostravě je naše budoucnost. — Tam by mělo směřovat naše snažení, tam bychom měli posilovat i školství — aspoň my, kteří tam máme přirozený spád. Také se mně zdá, že dívčí škola byla by lepší v Kateřinkách než v Opavě. Opavy nedobudem — ale Kateřinky je třeba zachránit.

Ke školství jaksi patří kursy. Chystá se právě kurs obuvnický v Klimkovicích, lidové kursy nebyly povoleny v původní formě — ve věci však nebyly zkaženy — poněvadž nahrazeny pravidelnými přednáškami — změněna tedy jen forma — ne věc. Jen že jinde není ani hnutí — mimo Ústř. hosp. společnost, jejíž tajemník přednáší neúmorně, je pramálo postaráno o vzdělání lidu, školami tak macešsky nadaného.

Školské vzdělání má doplňovat také Spolek pro zakládání knihoven. Viděl jsem zásilku do jedné z uvědomělejších našich obcí — a byly v ní většinou zastaralé knihy z »dědictví«. Není tu dost účelnosti v plánu zakládání knihoven a tak leží potom

knihy na mnoze ladem. Vím, že více viny je snad na dárcích než na spolku, ale i v něm je asi příčina — jsou to přece knihy »katolické«.

Aby článeček doplnil to, co již v dřívějších zprávách i tuto jsem řekl, třeba se zmínit o organisaci učitelstva. Je rozdvojena — Opavsko a Těšínsko je silně znát v Ústředním spolku. Řevnivost obou částí zničila plán na založení podpůrného a pensijního fondu. Učiněn pokus, organisaci dáti jednotný směr, ducha — listem. Učitel Jos. Vlnka ve Frýdku začal vydávati učitelský list slezský — pokus selhal. On sám nestačí, jak vidět, na redakci, jinak by neohříval zastaralou věc: methodické rozbory článků a pod. a nebo by v nich aspoň pojednával o věcech slezských a ne pracizích. Nestojí s ním učitelstvo v řadě a tím méně professorstvo středních škol v našem kraji. Schází mu skoro všecko. Dal by se snad udržeti list — ale ten by musil míti hlubší věci, musil by přinášeti články založené na základech filosofických, musilo by v něm býti více ducha a méně škatulek a malicherností. Co se nepodařilo Vlnkovi samému, mohlo by se mu snad zdařit, kdyby si napřed našel spojence a pomocníky. A myslím, že je to nutno — vždyť našemu učitelstvu zde je třeba se emancipovat z tolika »vlivů«, jako snad nikde žádnému učitelstvu na světě. *J. C.*

O věcech slovenských.

Úvahy a kritiky.

(Dokončení.)

Snažili jsme se celým článkem ukázati, že hlavní chyba je ve vedení, v Martině, a doufáme, že jsme důkaz provedli. Vajanský, jsa vydavatelem a redaktorem malého měsíčníku, Slovenských Pohl'adův, nedovedl časopis ten udržeti: tak málo má tvořivého a organisatorského ducha, a hle, tento muž má hlavní slovo v řízení národa! Martinu vyčítá se mělkost a nedbalost, ale tu ještě třeba říci, že dobrou polovinu vší spolkové a veřejné práce národní koná jediný člověk, advokát Halaša; i noty opisuje, divadelní úlohy rozepisuje, zpívá a divadlo hraje, byty hostům hledá . . . Co by byl teprv Martin bez Halaše?! —

Nebylo možno psáti tak, abychom nezpůsobili tomu a onomu bol; ale věz každý, že nejvíce vytrpěl — pisatel. Vykonal jsem operační řez, práci to nejnemilejší, do níž se mnohým nechtělo, ač nespokojenost vyslovoval v ústraní kde kdo; nyní svolávám nespokojence — a ti jsou nejen ve Skalici a Ružomberku, ale i v Prešpurku, Modře, Pezinku, Žilině, Mikuláši, Jasenové, Zvolenu, Tisovci, Prenčově, Kremnici i j. — do koncilia, aby radili a jali se nemoc léčit od základu. Sám se radou svou konciliu neoddaluji a zopakuji souhrnně některé positivní myšlénky již výše pověděné a jiné k nim ještě přičiním.

Tu a tam na Slovensku slyšíme, že této doby nelze ničeho reformovati, protože není člověka genia, jenž by se mohl národu v čelo postavit; také prý není nic platno dělati program, protože není lidí, kteří by ho uskutečňovali.

To je omyl. Je sice velké štěstí zvláště pro národ opozdilý, má-li genie, nebo národ pochopuje idee snáze, jsou-li sdruženy s člověkem, původcem ideí nebo hlasatelem jich, ale v nedostatku geniálního vůdce nelze skládati ruce v klín, národ musí i tenkráte

ku předu. Lidstvo pokročilo od hmotných bohův k bohu duchovému; třeba se národu, nemá-li genia, dopracovati k ideám čili třeba vytknouti cíle národního snažení a je postavit namísto vůdce. Jsou tady pomocny dějiny vlastní i cizí, cíle a pracovní programy národův šťastnějších.

Cílem každého národa je povznésti se mravně, osvětově, hospodářsky a sociálně (politicky). Třeba pracovati ve všech směrech, nebo jeden podporuje se druhým. Ovšem mravnost a osvěta je první, odtud třeba začít, nikoli od politiky. Čtenářům neřekl jsem nic nového, ale Slovákům je to potřeba důrazně opakovati, nebo oni celého ducha zabořují v politiku. Mravnost a osvěta je základ; mnohý národ dostal rázem politickou samostatnost a přece živoří — schází mu onen pevný základ. Mravnost! Každý očisťuj nejprve sebe, své rodiny, odtud jdi k obci a národu. Sem spadá pro Slovensko velký úkol: pracovati proti alkoholismu. Hic Rhodus! Nedávno bylo kdesi správně řečeno, že Hurban a Hodža v téže době, co osnovali revoluci, pracovali usilovně, nadšeně proti alkoholismu. Viděli v alkoholismu pohromu na národ se valící, kdežto nynější vůdcové vězí velkou částí v alkoholismu sami. Ubezpečuji, že alkoholismus na Slovensku ohrožuje zkazit národ do kořene.

Také prostituce je bolavým vředem Slovenska, přešlým z měst maďarských. I v malých městečkách jsou veřejné nevěstince, čehož přece v jiných zemích nevídáme.

Úmyslné úpadky živnostníků uherských (a tak i slovenských), vypočítané na ošizení druhých lidí, mají pověst už i za hranicemi. Zlý příklad židů, stále a všude na oči stavený, jakož i maďarisace porušují mravnost velkých vrstev národa. Proto je potřebí tím větší bdělosti.

Osvětu slovenskou zadržuje maďarisace, ovšem trpí Slovensko i tím, že se uzavírá před osvětou českou.

Pokud se osvěty týká, předním úkolem slovenského vedení je starati se o osvětu lidu; v tom smyslu ponesou se též naše rady.

Výše pověděno, že Slováci mají dosud v moci větší část školství lidového. Inteligence toto školství bagatelisuje, protože je pro lid a lid v aristokratickém nazírání jejím je nic. Toto bagatelisování školy lidové je osudný omyl, jenž Slovensko krutě tresce. Škola lidová je základ v plném významu slova. Třeba byla vzdělanost nízká, je-li všeobecná, je to velká síla národa a při prvním úsvitu svobody národ se rychle vzmáhá; kdežto naopak ojedi-

nělí geniové nikdy už nezachrání národ ve tmu a mravní poruchu upadlý. Při všech bídných poměrech může Slovensko přec ku povznesení školy lidové něčím přispěti.

Nechť více dbá o školní budovy; někde je škola v bídném baráku. Ať zvýší učitelům služné; dnes mají mnozí čeledíni více než slovenští učitelé. Třeba se starati o vzdělání učitelstva; při každé škole buď sebe menší knihovna učitelská (aspoň 10—15 — 20 vybraných knih). Národní vedení měj na starosti též vychovatelský časopis.[1]) Inteligence chodiž do učitelských porad, tam projev pro školu zájem, povzbuď i přednášej (lékař ze zdravovědy, advokát něco z práva). Zvláště přičinliví učitelé, docilující v slovenské řeči pěkných úspěchův, buďte odměňováni národními stipendii, jako maďaroni odměňují učitele maďarisatory; už 200 zl. ročně neslo by možná větší užitek, než táž podpora některému studujícímu, ač i těm podpory srdečně přejeme; učitelům nebyla by taková stipendia toliko hmotnou podporou, nýbrž ještě více mravní odměnou.

Národní vedení měj též na starosti časopis pro děti, protože se tu nelze spolehnouti na nakladatele, jakož jsem se již vyslovil při časopise vychovatelském. [2]) V době českého vzkříšení

---

[1]) Jinde, na př. u Čechův, je dosti nakladatelův, kteří sckolím zrakem číhají, kde jaká časopisecká mezera jest; je také dosti lidí, kteří se k redakci nabízejí. Toho na Slovensku není, proto musí národní vedení pamatovati, aby některý důležitý časopis nechyběl. Této doby je vychovatelský měsíčník Rodina a Škola, již rediguje učitel Burian; je to časopis slabý, nemající naprosto té jiskry, jíž je potřebí ke vzpružení slovenského učitelstva. Redaktor naplňuje časopis většinou sám, mnohdy povídáním tak bezobsažným, že — jsem o tom přesvědčen — i trpělivého čtenáře odpuzuje. Pouhá stylistická způsobilost nestačí ani na Slovensku — spíše bych měl říci: zvláště na Slovensku — k řízení časopisu; Rodině a Škole schází obsah i vznět. Kdyby tak bylo možno získati pro redakci — ať už by byl titulárním redaktorem kdokoli — učitelského časopisu Zigmundíka! Ten, přibrav si na pomoc některého spolupracovníka českého, pořídil by tuším nejvíce.

K posouzení redakce Rodiny a Školy poslouží ještě tyto poznámky: V č. 12. čteme, že tímto naším článkem »vyzývá se slovenské obecenstvo, aby Vlasť a Svet všemožně podporovalo«. Buďto p. Burian článku našeho nečte a přece bouchá, anebo čte a pak úmyslně lže. Pisatel tohoto článku má k maďaronům tuze daleko, ale Buria už mezi nimi byl. Dnes je takový, zejtra onaký a přece je mu »charakter a statočnosť (poctivost) nado všetko«. Jednou požádal v listárně, aby mu redakce čes. uč. časopisů posílaly časopisy své výměnou; když se tak hned nestalo — známo, že redaktoři mnohdy nestačí strhnouti pásky s došlých časopisův — kopnul surově do idee, do československé vzájemnosti. Stal se Zévovým a jiných bohů na Olympu Ganymédem, tož zpyšněl; nechť raděj práská do hřívy, to mu více sluší než redaktorství.

[2]) Této doby vydává Jan Bežo v Senici (Nitranská stolice) Noviny Malých,

i genius Purkyně napsal článek do časopisu dětského a dnes i nejlepší čeští spisovatelé do dětských časopisův přispívají. Martinské vedení si na takovou »malichernost« ani nevzpomene; oni a dětský časopis! Co se od r. 1887 v dětském časopisectvu přece vyskytlo, bylo z podnětu a za podpory české. Na Slovensku je stálý stesk, že lid nemá pro čtení žízně, a čte-li přece, že není naučený za časopis platit; dětský časopis vypěstuje onu žízeň už za mládí, jím si také už za mládí čtenáři navykají na literaturu obětovati.

Dále je třeba míti na starosti žákovskou knihovnu při každé škole. Z ní půjčuje se i lidu dospělému, tak že netřeba vymáhati na vládě povolení knihovny spolkové; buď tedy v takové knihovně i výběr knih pro mládež škole odrostlou, knihy poučné (zvlášť hospodářské) i zábavné pro lid dospělý.[1])

Poučovati lid nepolitickými přednáškami je na Slovensku úplná volnost.[2]) Ev. farář Cimrák a ev. učitel Babka v Sielnici svolávají v zimní době v neděli večer lid do školy a tam přednášejí. Scházejí se evangelíci i katolíci a velmi si přednášky chválí. To by mohlo být v každém městečku i po dědinách, kde je učitel neb kněz.

Je třeba už konečně zakládati hospodářské spolky. Martinské vedení namítne, že by musily být maďarské; ať už by byly stanovy a výkazy maďarské, přednášky — a o ty jde hlavně — budou slovenské. Hospodářské spolky, jsouce nepolitické, budou mít od vlády pokoj a dá se v nich mnoho pracovati v duchu ná-

---

osm čísel do roka po 2 kr. Snaží se dost, ale je málo podporován. Kdysi jistou zprávičku, jež patřila do novin, vytiskl na obálce svého časopisu — pravděpodobně si netroufal obtížit.

[1]) Pojednávaje o povznesení vzdělanosti v lidu zmiňuji se o studující mládeži jen mimochodem. Studující slovenští ať se houfně hrnou do českých škol na Moravě, Slovensku nejbližších (do Hodonína, Strážnice, Hradiště, Místku); tak by nejspíše Slováci přiměli uherskou vládu, aby zakládala slovenské střední školy na Slovensku. Kteří studující by hodlali do státní služby, ať potom přestoupí do 6. neb 7. třídy reálné neb gymnasijní na ústav maď., aby tam mohli složit maturitu. Jedná se o maďarštinu; trošku si přinesou ze školy obecné, mohou v ní pokračovati i na českých školách, jako se děje v Hodoníně, potom ať se jí učí o prázdninách jdouce na př. na některé prázdniny do území maďarského. Nabyvše na českých školách většího vzdělání věcného, snadno potom dohoní, co v maďarštině zameškali.

Jakmile přijdou studující na prázdniny, národni společnost se jich ihned ujmiž, rozpřádej s nimi rozhovory, nabídni časopis a knihu slovenskou... Studující v Mikuláši o posledních prázdninách sami od sebe cestovali, to a ono sbírali, četli... Něco takového je všude možné, proto nebudiž zanedbáno!

[2]) Nár. Nov. řeknou, že nikoli vyhledavše na doklad ojedinělý příklad, jakož jest jejich obyčej omlouvati tak nečinnost.

rodním, dá se v nich pěstovati pospolitost. Přírodní vědy mají též velkou cenu vychovatelskou a je v nich hodné zrno demokratismu.

Národní slavnosti nezavrhujeme přejíce si jen, aby se na nich spojovalo užitečné s příjemným. Na martinských slavnostech — zmínili jsme se už — haleny neshlédneš; i žádáme mladší generaci, jež více k lidu łne, aby učinila začátek nic takového nepořádajíc bez účastenství lidu v kabanicích. Netřeba banketů za 1 zl. 50 kr., uveďte do obyčeje obědy za 30 neb 40 kr. Nacvičená divadla hrajtež se vždy nejméně dvakrát, t. jednou též pro chudší lid s malým vstupným, pro nejchudobnější bez vstupného.

Na laciné čtení lidové Slovensko dlouho nevzpomnělo. Martinská mládež vydala od prázdnin r. 1899 tři knížky se zábavným a poučným čtením pro lid po 10 kr.; radím, aby se redakce svěřila muži jednomu, způsobilému a svědomitému; k p. A. P. Zátureckému měli bychom všecku důvěru. Netřeba se štítit překladů, jen co by bylo čtení dobré. Ostatně vybralo by se pro Slovensko výborné a nejlacinější čtení z Matice lidu, Libuše, Přítele domoviny, Matice rolnické, ale tomu Martin nechce. Nicméně mnoho Slováků, i v lidu selském, tyto a jiné české knihy čte, a rozumí-li jim jeden, rozumí jim i druhý — celý národ české knize rozumí a byl by nepoměrně výše, kdyby se proň z české literatury vybíralo, jakož jsem o tom přesvědčen, že jedna z hlavních příčin, proč Slováci málo čtou, je ta, že se jim předkládá většina čtení slabého, mdlého, ano i věci nechutné, odpuzující. Nízko stojící čtenář je jako dítě: teprv to nejlepší je proň dobré.

Budiž dbáno o dobré kalendáře a buďtež vydávány na různých místech s lokální zajímavostí.

K povznesení osvěty na Slovensku přispěly by četnější slovenské knihtiskárny. Šim. Roháček, bývalý Salvův dílovedoucí, zřídil si v létě min. roku knihtiskárnu v Modře, zároveň knihkupectví, obchod papírem a škol. potřebami. Koupil si k tomu opotřebený, však dobrý stroj, něco liter, zatím je k práci sám s manželkou a učněm a jsem přesvědčen, že dobře vyžije. Té doby tiskne se u něho malý měsíčník Stráž na Sioně, jejž rediguje místní ev. farář Pav. Zoch, a zdá se, brzy tu bude vycházet i lokální časopis. Roháček je způsobilý, aby vydával i svůj kalendář. Tak se vyvíjí nové osvětové ústředí a takových knihtiskáren mohlo by býti na Slovensku ještě deset i dvacet. Člověk obyčejně nejvíce dbá, pobízí-li jej existence. Takovéto malé knihtiskárny snažily by se založit lokální časopisy (prý plíce každé knihtiskárny) a

těch je Slovensku nevyhnutelně potřebí. Lokální časopisy jsou čtení nejpřístupnější a pěkně uvádějí do čtení obecného. Vybízím starší sazeče slovenské i české, aby po slovenských městech — kde by měli oporu o některé národní inteligenty, kde by našli korektora, kdyby sami k tomu nedostačili — malé knihtiskárny zakládali. Českým sazečům poskytne v té příčině radu Československá jednota v Praze. Dr. Daxner v Tisovci, dr. Štefanovič v Prešpurku a j. měli by míti svůj časopis, řekněme laciný týdenník. Takoví muži měli by najisto vystoupit na širší působiště.

Je naléhavá potřeba zeměpisu Slovenska, třeba to byla jen malá knížka, přehledná a napsaná s vroucností k rodné půdě. Také dějepisného čtení je třeba, ovšem v jiné formě, než jak píše Sasinek. Je-li obava, že maďarisatoři knížek takových u nakladatelů nestrpí, ať se vytisknou v Čechách. Dále je potřebí podrobného místopisu; vidím, že už sama národní inteligence nemůže často na slovenské jméno místopisné vzpomenouti, kdežto maďarské jakoby měla na dlani. A mapy Slovenska není! Stále mluvíte o národním uvědomování a na takovéto zdroje jeho nepamatujete doufajíce je vštípit velkým bubnem.

Na konec této stati o povznesení lidové vzdělanosti vybízím ještě nakladatele, aby jen zkusili hledati sběratele (rozšiřovatele) svých časopisův a knih mezi lidem selským a řemeslnickým.

V národním hospodářství nejsem odborníkem a málo tedy poradím.

Hospodářské časopisy (Obzor a Hospodárske Noviny) mějte rozhled po hospodářských knihách českých a s nejvhodnějšími své čtenáře seznamujte. Hospodářské přednášky ve spolcích i mimo spolky; kočovní »učitel«; potravní a úvěrné spolky (podobny Raiffeisenovkám); rolnické synky posílati do rolnických a hospodářských škol na Moravě; učně k českým mistrům; studující mladíky na české obchodní školy; zřídit obchody lidovými výrobky.

A tak docházím k úkolům politickým drže se opět toho, co je možné a možné hned.

Martinské vedení, ač nemá jasného politického cíle, přece vyrozumíváme, že zaujímá jakési vysoké stanovisko, k jehož naplnění není sil. Rozumná politika pojme věc tak, jak jest, a odtud začíná nápravu.

Politický cíl je rovnoprávnost; škoda je Maďary »okolím« drážditi. Vůči Maďarům sluší konstatovati fakta, srovnávati je se zákonem a kde i zákon křivdí, srovnávati s právem přirozeným a stanoviskem humanitním. Politika, nejčastěji nemorální, bývává proti

těmto heslům, přirozenému právu a humanitě, hluchá, ale ona na konec přece jen pronikají. Fakta a rozumný důvod působí; nadávkami Maďary dráždíte, národ svůj znevažujete. Nejméně u vlády uherské platí spílající Martin; mladší generace, t. zv. hlasisté, byli od vládních listů pojmenováni stranou činu. Nadávání je politika laciná, alkoholistická, vidíme i cítíme, že se neosvědčuje.

Vůči ostatním národům uherským doporučuje se poměr přátelský, jakýž je také od Slováků zachováván; ještě více styků, aspoň časopiseckých. S Čechy kulturní jednota. Rusky se učit, ale zanechati fantasování. Hleděti si opět získati přístup ke koruně (pomocí Čechů, Poláků, zvláště šlechty české i polské) a probouzet ve Vídni svědomí.

Drobné politické úkoly: Působit na služné, aby dávali do rychtářského terna muže řádné;[1]) dobývání obecních zastupitelstev a úřednických míst při obcích; dobývání stoličných výborů a úřednických míst při stoličných úřadech; houfné podávání petic; všeobecné odpírání 2% přirážky na maďarské učňovské školy;[2]) domáhati se, aby obecenstvo, vydržující si školy církevní (jsou to školy veřejné) nemusilo platit 5% přirážku na maďarské školy státní; připravovati lid k volbě poslance, a to ne až v poslední chvíli, nýbrž po celé období, a jíti do volby vždy, bez opíjení a podplácení, ať vyhrajeme nebo prohrajeme, aspoň se národ v politickém zápase cvičí a vyzkouší. Tu všude viděti, jak dobře by sloužily lokální laciné časopisy.[3])

To jsou tedy některé myšlenky ku programu národní práce slovenské. Je nyní otázka, jak sesbírati a zorganisovati pracovníky?

Kdyby národ měl pracovní program a kdyby časopisy ve smyslu jeho po celá léta psaly, řekněme ve smyslu našich myšlenek, bylo by dost vychovaných lidí, kteří by dle programu sami od sebe pracovali. Přesvědčil jsem se mezi Čechy i Slováky, že je dost ochotných lidí k práci, jen jest jich potřebí hledati i mezi lidem obecným a jest potřebí dále pověděti jim, co mají dělati a jak. Při každé práci je hlavní znáti cíl. Na to nezapomínejme! Literát na př. vytkne si cíl práce, zdělá osnovu a potom teprv pracuje jistě. Slabším pracovníkům, na př. žákům ve ško-

[1]) Kdysi tuším v Sučanech celá obec služnému vyslovila přání, koho si za rychtáře přeje, a služný neodhodlal se odepřít.

[2]) To prováděli v Tisovci, až je ministerstvo od této přirážky osvobodilo.

[3]) O speciálních úkolech církví se nezmiňuji. Napnutí mezi katolíky a evangelíky je stále — vinou kněží.

Pomíjím též, co spadá do úkolů československé vzájemnosti.

lách, poví se cíl i osnova se poradí. V životě je samá obdoba; i v práci celé společnosti, národa třeba si vyjasnit nejprve cíl, potom stanovit pořádek práce a o práci se rozdělit. Na Slovensku, mluví-li se o organisaci práce, vždy se jmenuje jen kněz a učitel; to je omyl. Salvovi kdysi odepřel kněz neb učitel kolportovati, i vyhledal si řemeslníka neb rolníka a ten vykonal o hodně více, než by byli vykonali oni inteligenti. Neodlučovati lid od spolkové a veřejné práce, naopak je nezbytno ho do ní co nejvíce uváděti, hodně mu svěřovati a tak jej navykati samostatnosti. Odvrzte už jedenkráte aristokratickou pýchu: jen já mám rozum a lid je hloupý, já řídím, lid musí být voděn. Vidím na př., že skupinu starších a starých sedláků voličů vede k volbě do města mladičký písař nevolič, skoro chlapec; což by k tomu úkolu nedostačil některý z voličů sedláků? Tamto dr. Samo Daxner v Tisovci, ač rodem zeman, žije se svými hasiči, třeba se i v selské kabanice odívají, jako s bratry, družně, srdečně, rovný s rovným; také v Tisovci lze práci organisovati. Jděte už jen mezi lid a jistě spolupracovníky najdete. [1]) Farář a učitel má vědomosti, sedlák a řemeslník může míti rozum, zdravý společenský názor, dobrou vůli a vytrvalost. Slovensko musí zlidovět, t. povznésti lid, aby se dostal k vlivu a moci a tímto vlivem a mocí lidu povznese se národ. Bez lidu není národa; ta hrstka inteligence, která přichází do Martina na radovánky, není národ. Řekl jsem už výše, že inteligence umluvila organisaci, a co je z ní? Přijali titule vůdců neb důvěrníků a zaháleli dále. První je duch, t. výchova národa dle programu. Ale i jakás takás organisace je možna; slyšme Salvu, který se o povznesení lidu a národa mnoho napřemýšlel.

Salva před několika roky rozposlal oběžník, ve kterém oznamoval, že založí, dostane-li se mu podpory, časopis, jenž bude míti kromě odborných spolupracovníkův dva redaktory. Jeden redaktor prý bude celým Slovenskem cestovati; s cesty bude posílati zprávy o kraji, bude hledati dopisovatele, povzbuzovati k zakládání potravních i úvěrných i hospodářských spolků, hledati v každém okrese důvěrníky práci řídící a národní daň sbírající, ovšem též kolportery časopisu a knih. Redaktor pod štítem svého úřadu může bez překážek cestovati, může hodně vystupovati veřejně a soukromně dle libosti; něco takového dělají redaktoři maďarští i jiní, tu

[1]) Sice nás poučoval jistý ev. farář: Ta propast mezi inteligencí a lidem je dobrá, nechť jen zůstane dál; nebo jak se lid bude s inteligencí stýkati, zkazí se nám. Na to pravíme my: Je též inteligence mravná a tu posíláme mezi lid; ta propast nadále zůstati nemůže!

netřeba žádného povolení od vlády a bez hluku lze tu mnoho vykonati. Politikům třeba se učit i od obchodníků, kteří pomocí cestujících hodně docilují. Salvovi nebylo popřáno plán uskutečnit, nebo nedošel podpory. Když potom samojediný redigoval Slovenské Listy, napsal článek o slovenské kanceláři tak si ji představuje, že by se na př. advokátovi, horlivému, způsobilému a v národě oblíbenému pracovníku, dávala z národní daně taková podpora, aby se mohl advokátských prací docela vzdáti a všecek věnovati se národu. Konal by asi touž práci, kterouž Salva hodlal přidělit redaktorovi. Organisátor takový sám by se postaral, aby se národní daň na kancelář sešla. Poměry slovenské, mínil Salva, jsou mimořádné, je zle, třeba už něco začít, zkoušet to i ono. Ale co je platno lidem dobré vůle přemýšlet a navrhovati? Martinští absolutisté se pyšně usmějí a »řídí« osudy národa dle svého. To se nedá uskutečnit, řeknou s klidem filosofa a všecko zůstane při starém, až zase o slavnostech hlučně se udeří na buben, zatroubí fanfáry, že to vyburcuje služné, župana, snad i ministry, píší se zprávy v zemi i za hranicemi o pronásledování . . . a to je hlavní úkol národního vedení, to je vrchol národní práce.

Končím své úvahy a kritiky návrhem.

Budiž příštího léta svolána důvěrná schůze Slovákův a Čechův, na níž by se ujednal: 1. pracovní program slovenský, 2. pracovní program kulturní vzájemnosti československé.

Při prvém by Češi, přece jen v pracech organisatorských vyškolenější, byli rádci, při druhém je beztak potřebí obou stran. Za svolavatele a pořadatele schůze navrhuji Slováka dra Blaha a Čecha dra Pastrnka. Nechť sami dále uvažují, kde by důvěrná porada měla býti a koho na ni pozvati. Přijdou-li referenti připraveni, za dva neb tři dni se hodně ujedná.

Pozn. autorovy. Jezovitská universita v Trnavě byla založena 1635; omylem napsal jsem na str. 30 rok 1561, kdy byli do Trnavy uvedeni jezovité.

Že Budapešť má na 200.000 Slovákův, opsal jsem z některého slov. časopisu, možná, že z Nár. Novin, a číslo to udávají mnozí Slováci. Zápisek můj jest ovšem z r. 1895, kdy — před výstavou — bylo v Budapešti zvláště množství slov. zedníků, tesařů a jiných dělníkův. Jisto je, že, když zkusíme na ulici nebo v hostinci nebo v obchodě slovensky mluvit, překvapí nás, co lidí, třeba maďarsky mluvících, slovensky nám odpoví. Určité číslo Slováků v Budapešti neví nikdo.

Trnavu navrhuji za duchovní ustředí hlavně proto, že má úrodné, zámožné okolí a že je blízká Moravě jsouc s ní povždy v obchodním spojení. Jistý výborný

muž slovenský — nevím té chvíle který — předpověděl Trnavě významnou budoucnost. Minulost její je mohutná, což se zdá rovněž předpovídati i mohutnou budoucnost.

V ministerstvu uherském jsou někteří Slováci smýšlení národního. Jeden z nich, hodně vysoký úředník, je tuším ze spoluzakladatelů Matice Slovenské. A ten pronesl myšlenku, že by národní slov. spisovatelé měli psát i do Vlasti a Sveta, aby jaksi časopis duchem svým opanovali a učinili národu užitečnějším. Časopis ten je mezi lidem slovenským nejrozšířenější, je lidu téměř vnucován: nevtiskuje-liž se i národnímu člověku, od ministerstva vzdálenému, myšlenka táž? Vím, že by tam útoky na Maďary nepřijali, ale národně psáti neznamená hned také nepříteli spílati. Ušlechtilá povídka neb báseň, pěkně duchem a jazykem slovenským napsaná, je přece též plod národní. Příspěvek Vajanského by redaktoři neuveřejnili, ale vím, že uveřejnili práce mnohých národních spisovatelů. Myšlenku, že by národní spisovatelé mohli psáti do Vlasti a Sveta, slyšel jsem na př. i od výborného historika slovenského. Já si jistě každé slovo rozmyslím a znovu tvrdím, že Vlasť a Svet více Slovensku slouží než Národnie Noviny.

Nár. Nov. na náš článek »odpovídají«, ale jádra našeho článku se nedotýkají před čtenáři svými je zamlčujíce; proto žádáme redakci Hlasu, by vybídla čtenáře Nár. Novin, aby si článek náš přečetli v originále.

Výsledku náhlého nečekáme, ale víru máme pevnou, že pravda veřejně vyslovená nemůže být bez užitku, že ji jednou národ najde. Jen proto jsme ji pověděli.

Pařížské paběrky.

(Dokončení.)

5.

Na hlavní, proč v loni lidé jezdili do Paříže, málem bychom byli zapomněli — na výstavu. Nu nebylo by veliké neštěstí. Žádná světová výstava ještě snad nezůstavila v literatuře jak odborné tak neodborné tak málo stop, jako lonská. Ale ono skutečně není, o čem psáti. Multa sed non multum, v tom jest celá charakteristika výstavy. A ta multa ještě hodně nesoustavně rozházená na terrénu co nejnepraktičtěji voleném. Výstava ovšem byla v středu města, ač střed města jest pro Paříž pojem dost relativní. Ale představte si tak u nás — ovšem přirovnání jen v malém — Václavské náměstí a Karlovo náměstí obehnáno plotem, vmyslete si místo Vodičkové ulice řeku, jejíž obě nábřeží opět zahražena jsou prkny, a máte terrén pařížské výstavy. Vzdálenosti při tom ohromné a komunikace naprosto nedostatečná, tak že, kdo po celý den vydržel ve výstavě, vykonal jistě několik mil kroků. Elektrická tramway a tak zvaný pohyblivý chodník — mimochodem řečeno hračka pro děti a hodně drahá — dotýkaly se jen periferie menší části výstavy a jezdily většinou tratě své vůbec mimo výstavu nad pařížskými ulicemi, tak že pro navštěvovatele neměly valné ceny. Byly také i při největším výstavním návalu skoro prázdny. Severní výstavní břeh byl pak vůbec beze vší komunikace. A tak stalo-li se, že jsi denní obchůzku výstavy ukončil někde u Trocadera a nechtěl zde, na druhém konci Paříže, z výstavy vyjíti, byl jsi nucen unaven a rozmrzen celou hodinu blouditi prkenými chodbami, tunely a přes mosty, než jsi se dostal k hlavnímu východu na náměstí Svornosti. I tento hlavní vchod s podivnou bránou v byzantsko-orientálním slohu, zářící večer tisíci pestrobarevnými žárovkami, nebyl šťastně volen. Scházel všechen prospekt, vešel jsi a neviděl nic. Hlavní výhledy byly na novém mostě Alexandra III. na paláce umění s jedné a průmyslové

paláce na Esplanádě invalidů s druhé strany a pak ovšem od Trocadera na pole Martovo, kde zejména večer, kdy věž Eiffelova a světelná fontána zářily čarovnými barvami, byl pohled úchvatný.

Ale nejen terrén, i nesoustavnost exposice unavovala. Seřadění dle skupin a států (Francouz ve své naivnosti říká »dle národů«) mělo za následek, že často předměty téhož druhu nalézaly se na sedmi neb osmi různých místech. A vedle toho byly ještě zvláštní representační pavillony jednotlivých »národů«, ovšem s příslušnými hospodami.

To jsou ovšem obtíže, jimž se žádná světová výstava dobře nevyhne, ale právě proto rozumnost »světových« výstav vůbec uvádějí v pochybnost. Další chyba: exposice jednotlivých států byly velmi různé ceny. Objem místa a množství vystavených předmětů dokonce se neřídil skutečnou zdatností a vyspělostí dotyčného státu v určitém oboru, nýbrž okolnostmi zcela náhodnými, mnohdy jen důvody reklamními. Tak kdo by podle letošní pařížské výstavy přirovnával průmysl uherský k anglickému, dospěl by k úsudku velmi křivému. Ne to, co nejvíce křičí a se naparuje, je nejlepší a světová výstava takové mezinárodní dryáčnictví nemůže zameziti.

Že exposice rakouská byla slabá, velmi slabá, o tom mezi odborníky i neodborníky šel jeden hlas. Skromnost jest hezká ctnost, ale na pravém místě, ne na světové výstavě. Tak zvaný rakouský pavillon, jako většina ostatních, byl čistě representativní. Čech se tam setkal s milými podobiznami prof. Reinsberga a p. Kořenského a s hlavičkami všech rakouských časopisů od »Neue Freie Presse« až do nebožky »České Stráže«. Ostatek Rakouska resp. Čech roztroušen byl dle jednotlivých odborových skupin a naprosto se ztrácel. Čestnou výjimku činili jen Hanáci svými ječmeny a slady ve skupině zemědělské. I ty pěkné interieury jednotlivých rakouských zemí nevýhodným situováním na galerii značně trpěly.

Nejobsáhlejší a nejdůkladnější exposice z cizích států měly bez odporu Rusko a Německo. Bylo patrno, že obě vlády daly si záležeti, aby obeslaly výstavu co nejskvěleji, jistě z důvodů politických, třeba z různého stanoviska prýštících. Rusko chtělo prokázati svou sympathii, Německo chtělo ukázati svou moc a vysoký stupeň svého vývoje průmyslového. Ale žádný cizí stát nedodával také taký kontingent navštěvovatelů, jako Německo. Kudy jste chodili, klopýtali jste o němčinu, ve větších výstavních hostincích byli jste obslouženi německy, a našim Frankofilům svíralo se zajisté srdce, viděli-li a slyšeli-li tyto triumfy němčiny ve středu »velkého národa« a v srdci »krásné Francie«. A jaká ironie! I vás v cizineckém

vašem kroji a vzezření přes všechno linguistické vaše úsilí šmahem měli za Němce a zejména podnikaví prodavači vyvoleného národa již ze vzdálí deseti kroků lámali vám vstříc své »Herr«, »mein Herr!« Milý Čecháčku, ohražuj se desetkrát slavnostně »nix dajč!«, kus té německé politury ti zůstane přece na čele přilepen.

Život na výstavě od rána do noci byl ovšem hlučný, šumný, pestrý. Totiž asi od 10 hodin, poněvadž do té doby, jako zase večer, bylo dlužno odevzdati dva lístky, tedy platit dvojnásob. Pro nás nepochopitelný, jen kapitalistickým rázem celého nazírání francouzského vysvětlitelný jest způsob prodeje těchto lístků t. zv. ticketů. Jich nominální cena byla 1 frank, ale ony nebyly k dostání u pokladny, nýbrž prodávány po ulicích, zejména v okolí výstavy od mužů, žen, dětí a vůbec lidí, kteří si v tom nalezli zdroj výživy. S lístky provozována totiž živá agiotáž, vlastně disagiotáž. Místo za frank prodávány jednoho dne za 35 centimů, druhého za 30, třetího dokonce za 25. Kurs řídil se dle poptávek a prodavači byli patrně skartelováni. Ale oni nejen prodávali, nýbrž i kupovali tickety, ovšem za kurs o 5 až 10 centimů nižší. A tak tickety výstavní byly dobrým cenným papírem a pařížskému obecenstvu, jež jest na tuto manipulaci uvyklo již při lístcích divadelních, rozumělo se to samo sebou.

Ohromné množství výstavních hostinců, kaváren, naléváren, ochutnáváren atd. bylo ovšem vysvětlitelno. Obchody dělaly dle toho. Však známe ten smutný pohled na prázdné místnosti, se zívajícími a rozmrzelými číšníky a číšnicemi z výstav domácích. A kde byli spoří hosté, byli to cizinci. Pařížané najedli a napili se buď doma, aneb, zejména prostší lid v neděli, nosili ve velikých koších obědy a večeře ssebou. Celé tábory rodin usadily se na schodech pavillonů, v trávnících a kde se jim právě zalíbilo, zde jedly a pily a žádnému strážci bezpečnosti nenapadlo je při tom vyrušovati. Ostatně, kdo chtěl, mohl se i na výstavě najísti za ceny nikoliv přemrštěné. Rakušanům doporučovali vídeňskou restauraci a kavárnu, kde čepován plzeňský »prazdroj«, jak ohlašovala tabulka německá a — polská a kde hrány sprosté vídeňské »gassenhaury«.

O výstavních atrakcích nemohu mnoho psáti, poněvadž jsem se napálil jen jednou, starou Paříží. Dělala dojem velmi chatrný a byla stále prázdna přes komediantskou a řvavou reklamu přestrojených hastrošů. To odstrašilo mne od dalších pokusů a tak ku značnému prospěchu své tobolky neviděl jsem ani palác optický, ani švýcarskou dědinu, ani balon captif, ani cestu kolem světa a jak se ještě všecka ta lákadla jmenovala.

Za to výstava exotických národů a kolonií nebyla bez zajímavosti. Zejména kolonie francouzské (sev. Afrika, Madagaskar), anglické (Indie, již. Afrika, Kanada) a ruské (Sibíř, Turkestan) obsahovaly bohatý zdroj poučení i pro neodborníka. Ovšem ti blaseovaní a aklimatisovaní Arabové, Negrové, Číňané, Japonci, se v Paříži notně nudili, tak že budili až upřímnou soustrast. Ostatně hbitější a chytřejší z nich s různými orientálními tretkami dělali dobré obchody a mnohá elegantní Pařížanka u leckterého mladého snědého Inda neb Araba nápadně dlouho vybírala a vyjednávala.

Hlavní »hřeby« výstavy ovšem nebyly nové: byla to stará věž Eiffelova a světelná fontána. První známa byla již návštěvníkům poslední výstavy, nicméně smělá a stepilá konstrukce její stále ještě byla předmětem obdivu, četní zvědavci stále ještě dali se povznášeti k jejímu vrcholu. Fontána rovněž neměla půvabu novosti. Zabírala skoro celé průčelí hloubky hlavního paláce na poli Martově, tak že vchody do tohoto byly jen po straně, a nevynikala ani tak umělými vodotrysky, jako spíše četnými vodopády osvětlenými ze spoda a celým okolním upravením, zářícím tisíci a tisíci pestrobarevných elektrických žárovek. Byla spouštěna — proč, těžko říci — teprve o půl desáté večer, ale lid trpělivě čekal a sváděl krvavé bitky o deseticentimové židličky s jich opatrovatelkami, babami vybrané pařížské šerednosti.

Jazyková otázka byla na pařížské výstavě rozřešena velmi liberálně. Šest evropských jazyků uznáno za světové: vedle francouzského anglický, německý, italský, španělský a ruský, tak že tabulka s nápisem »východ« vypadala jako cislajtánská líc nových našich bankovek.

6.

Co zbývá ještě o Paříži říci? Ach, ano, vždyť jsem se ještě nedotkl politiky a Francie, jak to čteme stále v našich žurnálech a slyšíme v různých ohnivých přípitcích, jest přece naším věrným spojencem! Až na bodrého krajana pana Vyhnálka, jenž má hospodu s dobrým plzeňským a hrdou firmou »Aux amis de la France!« mnoho té vzájemnosti česko-francouzské jsme nepozorovali. Francouzům na spojencích vůbec málo záleží. Oni jsou »grande nation«, Paříž jest střed světa a slunce všehomíra, zde je vše nejlepší, nejvelkolepější, nejmodernější. Ono to sice už dávno není pravda, ale Francouz o tom neví, a kdyby mu to někdo řekl, tedy tomu nevěří. Kdo by myslil, že poslední výprask Francouze z jich marnivé

ješitnosti a obmezené domýšlivosti vyléčil, velice by se mýlil. Celá Paříž má klapky na očích a vystřízlivění bude jednou hrozně nepříjemné.

Se zřejmým odporem líčí se obyčejně Berlín jako město militarismu, kde každý krok upomíná na dobývačnou politiku Hohenzollerů — ale Berlín není nic jiného v tom směru, než kopie Paříže. Jděte po ulicích: rue d'Aboukir, de Solferino, boulevard de Magenta, de Sebastopol, faubourg Malakoff, quai d'Austerlitz, pont de Jena, avenue d'Eylau, de Wagram (po místech, kde Francouzi byli biti, ovšem ulice jména nemají) a zase place Vauban, avenue Kléber, Hoche, Niel, Mac Mahon atd., vizte vítěznou bránu na elysejských polích, četné pomníky, projděte sbírky Louvru, Luxemburského paláce, Versaillu: většina obrazů válka a zase válka, krev a zase krev. Ludvík XIV. a Napoleon jsou dosud největšími heroy Francie, poněvadž vyhráli nejvíce bitev. S posvátnou úctou putuje se do domu Invalidů k hrobu pofranštělého Itala, jejž revoluce vynesla na povrch a jehož dobývačná politika pokládá se za vrchol slávy Francie. A jména starých maršálů a jenerálů vyslovují se s nadšením, jsou vtesána všude v mramor a zlato, kladena za vzor mládeži. Láska k vlasti znamená pohrdání a nenávist ciziny, nacionalism touhu po výbojích, po vítězstvích, po světovládě. Neplatí to ovšem jen o Francii, ale jaké plody přinesou tyto divné květy počínajícího dvacátého století?

A ku podivu, že třetí republika všechny ty památky staré válečné slávy francouzské pečlivě opatruje, ač jsou zároveň oslavou a apoteosou absolutní monarchie a císařství a při vrtkavosti lidu pařížského pro nynější útvar státní nikoliv bez nebezpečí. Ale ovšem i republika snaží se vtisknouti Paříži svůj ráz. Na všech státních budovách vlají trikolory, všude pyšní se písmena R F, náměstí Republiky, Svornosti, Bastilly, boulevard Voltaire, Diderot, avenue Ledru Rolin, pomníky Voltairův, Rousseauův, Gambettův, dokonce i Fourrierův, pomník padlých na barrikádách (»pour la defense des lois(!) et de la liberté« zní nápis) — ale to vše činí dojem jakési zevnosti a strojenosti. Jako v Pešti musí být všechno uherskými barvami natřeno a vrátný v divadle s dalmanem a kalpakem, aby cizinec věděl, že jest v Maďarii, tak i Paříž nás chce zevnějškem přesvědčiti o svém republikanismu. Ale jak snadno lze nápisy vyškrábati, jména ulic zaměniti, prapory svinouti! A v životě pařížském mnoho toho republikanismu, aspoň demokratického republikanismu, pozorovati nelze. Ba zdá se, že zábavy a požitku lačný lid přímo touží po skvělém divadle přepychového života dvorského,

jehož nyní postrádá. Jak prázdno a pusto jest nyní v Tuilleriích a jak truchlivý dojem činí Versailles se svými opuštěnými budovami, travou zarůstajícími nádvořími, spustlými parky, jezery a oranžeriemi. Vše i s tím poetickým Trianonem zdá se být zakleto v dočasný spánek a čekat jen na jásavý výkřik davu »Vive le roi, vive l'empereur!«, aby procitlo k novému skvělému životu.

Možná, že i v té nadšené sympathii dnešní republikánské Francie k absolutistickému Rusku vyjadřují se mimoděk tajné tužby lidu francouzského. A vskutku není dnes snad populárnější osobnosti v Paříži nad ruského cara. Kdyby ten chtěl být francouzským císařem, byl by zvolen plebiscitem jistě hned, třeba čert vzal při tom republiku. Výrazem této záliby není jen nový nádherný most výstavní Alexandra III., nýbrž setkáváme se s ní všude. Ruské nápisy, ruské výrobky, ruské knihy, dokonce i ruské restauranty, podobizny cara a carevny atd.

To ovšem v moderní Paříži. Tam u pokoutních vetešníků a antikvářů v latinské čtvrti nalezneme ještě za rozbitými skly staré ocelorytiny vyobrazující hrdinství Kosciuszkovo, krveprolití při dobytí Varšavy a j. A na hřbitově montmartrském celá kolonie pochovaných emigrantů polských s nadšenými a v pomoc Francie doufajícími náhrobními nápisy. »Jeszcze Polska niezgynęła . . .« zní to zoufale a zas nadějně s pomníku jakéhos povstaleckého jenerála. Ba zgynęła, zgynęła, ubozí ideální snílkové, aspoň v Paříži zahozena jest teď mezi veteš a staré haraburdí.

Chcete učiniti závěr? Ano Paříž stála a stojí za podívanou. I dnes tam ještě jeďte a uvidíte mnohé, uslyšíte mnohé a naučíte se mnohému: uvidíte ulice široké a dlouhé, budovy monumentní, bohaté poklady umělecké, moře budov a lidí, uslyšíte věčný šum a ryk milionového města, arie světových oper zpívané slavnými herečkami, naučíte se znáti nejvyšší raffinovaný přepych a požitkářství, ale něco neuvidíte, neuslyšíte a nenaučíte se: neuvidíte tu slavnou, velkou, zářivou Paříž, o které vám vypravovaly dějiny, kterou vám líčily romány, kterou vám malovalo umění, neuslyšíte onen tlukot střediska tepen světové kultury a civilisace, o kterém jste snili, a nenaučíte se znáti národ duchem mladý, prací vytrvalý, mravně silný, života schopný, jemuž náleží budoucnost. Chcete-li v těchto ilusích dále žíti, pak do Paříže nejezděte! *C. H.*

Několik kapitol z moderní nauky o infekci a immunitě.

Orientační článek od Dr. K. Zikmunda.

(Dokončení.)

Dříve než přikročíme ku dalším výkladům o immunitě a jednotlivých bodech právě uvedených, uveďme si znovu na paměť fakt, že i normální krev lidská i zvířecí má vlastnost bakterie ničiti (baktericidnost krve resp. sera).

Některá individua mají tuto schopnost větší, jiná menší. Tak na př. kojenci a děti novorozené jsou immunní proti difterii rozhodně v míře mnohem větší nežli děti od 2 do 7 roků. Též tak dospělí. Mečnikov[1]) pozoroval, že má polovička normalních lidí serum preventivně[2]) (ochranně) účinkující proti choleře, podobně i nemocní cholerou; leč pravidelnosti při tom neviděl, neboť pozoroval uzdravení bez přítomnosti přirozené praeventivnosti sera — i uzavíral z toho, že netřeba vždy baktericidnosti sera pro přirozenou immunitu. Že vedle baktericidnosti a sera Mečnikovy fagocythosy existuje jestě nějaké jiné zařízení ochranné v lidském organismu — ukazují zřejmě pokusy Pasteurovy s tekutinami výživnými a pokus Behringův dokazující existenci specifických antitoxinů čili protijedů v krvi aktivně immunisovaných zvířat proti určité nemoci infekční. Pasteur[3]) shledal, že tekutina, v níž mikroby vzbuzující choleru slepic byly pěstěny, nemůže sloužiti za výživnou půdu nové kultury tohoto mikrobu, neboť tato v ní ponenáhlu odumírá. Za to mohou jiné bakterie v ní dobře růsti. Pasteur si

---

[1]) E. Mečnikov: Recherches sur le choléra et les vibrions. (Annales de l'Inst. Pasteur 1893.)

[2]) Známe očkování (immunisování) před infekcí, t. j. očkování praeventivní neb ochranné, a očkování po infekci nastalé — a toto nazývá se kurativni či léčebné.

[3]) Duclaux: Pasteur-Histoire d'un esprit. 1896.

představoval, že výživný material pro novou kulturu téhož druhu je starou kulturou úplně ztráven. Behring pak smísil serum antidifterické (vzaté z krve zvířete immunisovaného proti difterii vstřikováním seslabených kultur bacillů difteritických) v pokusné nádobě se serem obsahujícím toxiny difterické (jež samo vstříknuto byvši zvířeti do těla určitě toto usmrtilo), a vstřiknuv směs tuto do krve pokusného zvířete shledal, že zvíře zůstalo úplně zdrávo. Pokus ten dokazuje zajisté existenci antitoxinů — a tyto antitoxiny působí specificky, t. j. jen proti téže nemoci. — Vidíme tedy, že máme vedle fagocythů a baktericidnosti sera ještě třetího faktora při aktu immunitním — a to hlavně při immunitě toxinové — to jest antitoxiny Behringovy. — Behring z nálezu toho dělal další důsledky, na př. že immunisace je podmíněna vniknutím antitoxinů ze sera do těla infikovaného zvířete a neutralisováním toxinů antitoxiny a podobné jiné. Leč, jak později se ukázalo, nebude závěr Behringův o direktním neutralisování toxinů antitoxiny jako kyselin alkaliemi tak zcela korrektní, neboť pokus smíšení toxinů s antitoxíny byl proveden ve zkoumavce a ne v krvi živočicha, a neni správný, jak Pelnář [1]) ve svém velice pečlivě vypracovaném souborném kritickém referátu o immunitě praví, již z té příčiny, že není ještě důkazem, že se sloučily A s B, nedá-li látka A u přítomnosti látky B svou obyčejnou reakci α.

Kde se tyto antitoxiny tvoří, není také známo. Zdá se, že nejvíc pravdy, pokud týče se vysvětlování aktu immunitního vlastního, budou míti oni badatelé, již si představují, že bakterie a jich toxiny při infekci v krvi kolující mají účinek stimulační a dráždivý na přirozená obranná zařízení organismu napadeného, a Hueppe[2]) i jiní se asi správně domnívají, že látkami těmi dráždí se buňky celého organismu ku zvýšené obranné činnosti. Podobně jako jedy bakterielné působí dle Hueppe-a i sera hojivá, obsahující specifické antitoxiny ve smyslu Behringově, i není dle něho hojivé serum žádným rychlým prostředkem immunisačním ve smyslu Behringovy neutralisace jedů protijedy, nýbrž prostředkem zvyšujícím baktericidní vlastnosti krve. (Hueppe specielně si představuje, že antitoxiny v seru hojivém obsažené jsou s to direktně bakterie usmrcovati.) Dle Hueppe-a není qualitativního rozdílu mezi serem normálním a serem obsahujícím antitoxiny (immunisačním), nýbrž jen rozdíl quantitativní. Praví doslovně: »Der durch Giftfestigung und Immuni-

[1]) Pelnář: O podstatě immunity. (Sbírka před. a rozprav z oboru lék. 1899 č. 69, 70.)

[2]) Hueppe: Naturwissenschaftliche Einfüh. in das Studium der Bacteriol. 1896.

sirung gesetzte Reiz hat sicher nachweisbar die Wirkung ausgeübt, die Menge der im Blutserum vorhandenen activen Körper zu steigern. Nur scheinbar ist Etwas Qualitatives hinzugetreten; denn die nachweisbare Bacterien-Componente im Heilserum hat mit der Antitoxinwirkung nichts zu thun. Sie stellt nur eine besondere Reizform dar und kann ohne jede Aenderung des Erfolges fehlen, wenn nur in irgend einer Weise für einen Reiz gesorgt ist, der die specifischen Zellenterritorien und Zellen des Wirtorganismus zur Bildung genügender Mengen activer Körper veranlasst. Das Ueberflüssige gerade der Bacterien-Componente. also des einzigen Specifischen bei der Bildung der Antitoxine ist aus vielen Versuchen erwiesen.«

Behring uznává sice též, že výroba antitoxinů děje se funkcí živých buněk organismu, leč tvrdí, že hotový antitoxin působí bez jakéhokoliv spolupůsobení buněk těch direktně tím, že toxin (jed) neutralisuje.

Chauveau si představuje vznik immunity tak, že, očkujeme-li praeventivně n. př. seslabenými kulturami nějaké zvíře, že tyto seslabené kultury zanechávají v krvi očkovance jisté látky škodlivé životu virulentních bakterií později zvířeti do těla vpravených, tak že tyto zahynou (Theorie retenční).

Že podstata immunity není dosud řádně osvětlena, vyplývá již z toho fakta, že skoro každý autor má svou vlastní představu o immunitě. K vůli zajímavosti uvedu zde poněkud obšírněji ještě theorii Ehrlichovu, která zároveň ukazuje, jak daleko do spekulace uchýlí se mnohdy i seriosní badatel od fakt, schází-li mu potřebný výklad. Ehrlich představuje si sice též, že t. zv. antitoxin není nic jiného, než produkt novotvořivé činnosti buněk organismu, leč není to dle něho direktní následek dráždění buněk ku zvýšené obranné činnosti, jak Hueppe a jiní si představují, nýbrž indirektní — ve smyslu Weigertovy theorie bioplastické — to j. hojivé serum obsahující antitoxin odstraňuje prý jako každé jiné dráždidlo přicházející ze zevnějška nejprve překážku, která buňku dosud v klidu držela, a teprv potom, když překážka odstraněna, prý podporuje její činnosť novotvořivou. Při tom nastává prý hyperprodukce a nadbytek tento jako nepotřebný pro orgán přechází do krve a utvoří potřebné antitoxiny čili protijedy. Ehrlich se domnívá, že toxiny té které infekční nemoci mají specifickou affinitu (příbuznosť) k jistým komplexům buněk organismu; tak na př. toxin tetanový spojuje se velice rychle s buňkami centrálního čivstva otráveného zvířete. Ehrlich nazývá specielně onu látku v buňce, která s toxinem se spojuje, toxoforním (jedonosným) postranním řetězem (toxofore

Seitenkette). Antitoxiny pak nejsou dle Ehrlicha nic jiného, než ony látky v buňce, s nimiž toxiny se spojují — onen postranní řetěz — jež během immunisačního processu prý se odlučují, přicházejí do krve a tvoří antitoxiny. Dle něho jest tedy n. př. tetanový antitoxin rozpuštěnou a v krvi kolující součástí normálních buněk mozku a míchy. Tyto dedukce Ehrlichovy neukázaly se, jak později vysvitlo, zcela správnými, vedly však k zajímavým dalším důsledkům. Wassermann[1]) a Takaki (z Tokia) vzavše za základ tuto hypothésu Ehrlichovu měli za to, že tyto antitoxiny — tato »toxofore Seitenkette« musí býti již v centrálním čivstvu (mozku a míše) praeformovány, a tedy že tkáň mozku a míchy musí obsahovati tyto immunisující látky de norma. A skutečně při pokusech dokázali, že mícha, hlavně však mozek králíka, morčete, koně, holuba a člověka působí vždy tetanoantitoxicky čili jako protijed toxinu tetanového bacilla. Wassermannovi podařilo se pak isolovati z centrálního čivstva jako onu vlastní účinnou látku — jako onen antitoxin — jistý druh bílkovitých látek, zvaný nucleoproteïdy. Pokusy tyto zdály se potvrzovati správnosť hypothésy Ehrlichovy. Wassermann pak sám vysvětluje fakt ten v ten rozum, že tetanotoxin má značnou affinitu k jistým buňkám centrálního čivstva, a že tato affinita trvá ještě i jistý čas po smrti zvířete. Vstříkneme-li pak částʼ normální tkáně mozkové do oběhu krevního zvířete otráveného současně tetanotoxinem,[2]) spojí se jed tento ihned s částicemi oné současně vstříknuté substance mozkové, a nemůže se tedy již spojiti s mozkem a míchou zvířete pokusného a zvíře tak otráviti.

Mečnikov opětuje tyto pokusy shledal, že podobně jako tkáň mozku a míchy má i krevní serum slepice a morčete immunisační vlastnosti při tetanu. Dva Francouzi Roux a Borrel[3]) shledali, že pokus Wassermannův se nezdaří, vstřikují-li se emulse mozková a jed tetanový ne současně, nýbrž po sobě a na různých místech. Dále našli, že i aktivně i passivně immunisovaná[4]) zvířata podléhají

---

[1]) Wassermann a Takaki: Ueber tetanusantitoxische Eigensch. d. norm. Centralnervensyst. (B. kl. W. 1898. č. 1.)

[2]) Dávka 0·001 gm. tetanotoxinu objevila se jako smrtící dávka pro bílou myš. Tuto 2, 3 až 10teronásobnou dávku směšovali s emulsí mozku a míchy, a vstřikovali směs tuto pokusným myším; zvířata tato zůstala vždy na živu, kdežto zvířata kontrolná pošla.

[3]) Roux et Borrel: Tétanos cerébral et l'immunité contre le tétanos. (Ann. de l'Inst. Past. 1898. Ref. z Čas. č. lék.)

[4]) Aktivní či dle Behringa isopathická immunisace děje se buď postupným vstřikováním jedu bakterielného počínajíc malými, neškodnými dávkami a stoupajíc

tetanu, vstřikuje-li se jed přímo do mozku. Roux a Borell seznali dále, že několik jen kapek antitetanického sera vstříknutého přímo do mozku zvířete vyhojí lépe tetanus již vypuklý, než velké dávky sera vstříknutého do krve neb pod kůži. (Methodu tuto autoři zkoušeli i u lidí tetanem (strnutím) onemocnělých, zkoušeli ji i jiní n. př. Piťha[1]) na klinice prof. Pawlíka, leč bohužel bez zvláštního výsledku.)

Ze všeho vidíme, že Ehrlich i Wassermann učinili důležité objevy, že však šli v důsledcích příliš daleko. Úkazy ony všechny při immunisačním aktu antitoxiny můžeme si zcela dobře vysvětliti zvýšenou činností přirozeného apparátu obranného ve smyslu asi spojených názorů Mečnikov-Behring-Buchner-Hueppe-ových, představujíce si při tom, že vstříknuté serum chovající antitoxiny hraje úlohu specifického dráždidla.

K vůli celku stůjž zde ještě zmínka o Behringem hájené specificitě účinku antitoxinů Behringových — t. j. o faktu, že zvířata immunisovaná n. př. serem antidifterickým jsou skutečně nejsilněji a v první řadě jen proti difterii vzdorna. — Specificita tato jest skutečně určitě dokázána; leč neschází též na příkladech, kde immunisace neodpovídá nijak nějaké specifičnosti. Tak n. př. našlo se, že králík immunisovaný serem vzteklého psa není immunní proti vzteklině, za to však proti jedu hadímu (Roux) atd.

Zajímava jsou i následující pozorování:

Hueppe pozoroval již r. 1889, že zvířata dají se očkovati proti uhláku i produkty výměny látek (toxiny) bacilla zeleného hnisu (bac. pyocyaneus). Rumpf a Fränkel[2]) nalezli, že i proti tyfu dá se zvíře očkovati již po nastalé infekci mrtvými kulturami rovněž bacilla zeleného hnisu.

Wooldridge-ovi podařilo se immunisovati zvířata proti antraxu (uhláku) i jiným vstřikováním výtažku jisté žlázy telecí (thymusu či brzlíku). Dále docíleno immunity proti různým infekcím vstřikováním lidské moče, lidského i jiného sera (n. př. koňského), nukleinu atd., tedy zcela cizích látek, původu nebakterielního.

Všecky tyto fakty zdají se mluviti pro theorii o dráždění látkami těmi v krvi kolujícími přirozeného obranného apparátu. Apparát tento rozhodně jest velice složitý, a nenáleží k němu snad

až ku dávkám naprosto smrtelným; aneb děje se vstřikováním seslabených neb mrtvých kultur. Immunisace passivní jest immunisace serem obsahujícím antitoxiny.

[1]) Piťha: Příspěvek ku aetiol., symptomat. a therapii tetanu puerp. (Sbor. klin. 1899.)

[2]) Schürmayer: Die pathog. Spaltpilze. 1898.

toliko baktericidnosť sera, jehož dle různých badatelů jednak soli alkalií, rozpuštěné alexiny, agglutininy, bakteriolysiny a toxiny jakožto produkty buněk organismu účinnými jsou součástmi, nýbrž náleží k němu i jiná profylakční zařízení organismu.

Tak kůže sama svou skladbou i sliznice svým řasinkovým epithélem[1]) a odměšováním hlenů i různých sekretů majících baktericidní vlastnosti, jsou k tomu způsobilými vniknutí bakterií do organismu zamezovati Podobně vysokou horečku při infekční nemoci nutno čítati ku přirozenému apparátu obrannému, neboť bakterie při teplotě vyšší 38° C rozhodně tak nerostou a se nemnoží jako při teplotě 37°, a čím teplota je vyšší, tím poměry pro vzrůst a množení bakterií v nemocném těle jsou nepříznivější.

Jinak nepodala vlastního vysvětlení immunity žádná dosud publikovaná theorie. Pokoušelo se o to velice mnoho badatelů, leč všichni dopouštějí se při tom té chyby, že pochod tak složitý, jako jest pochod vitalný, jenž zajisté asi u různých infekcí i různě bude se projevovati, hleděli vysvětlovati jednoduchou nějakou mechanickou neb chemickou formulí (Pelnář). Ani Pfeifferovy předpokládané bakteriolysiny, ani Gruberovy agglutininy nemohou sloužiti za seriosní podklad ku vysvětlení immunity. Jediné, co naprosto dokázáno jest, jest Mečnikovova fagocythosa, zůstává však nám zase hádankou, co jest její příčina, proč vznikla a je-li antitoxicita a baktericidnost krve v jakémsi příčinném vztahu (Pelnář). Co jednotného by asi při aktu immunitním ještě bylo, jest odvislosť mohutnosti jeho od ústředního čivstva, neboť je známo, že, je-li toto nějakým hrubým způsobem dotčeno, že schopnosti brániti se proti infekci přirozeným způsobem ubývá. London a jiní dokázali, že někteří ptáci ztrácejí immunitu proti různým infekcím hladem, oškubáním, namočením do studené vody atd., což vše zajisté na centrální čivstvo silně depressivně působí. Podobným způsobem snad mohli bychom si vysvětliti i příznivý vliv strachu před nemocí a malomyslnosti, po případě i vliv alkoholismu na vznik infekce.

---

[1]) Epithél jsou nejsvrchnější vrstvy buněk na sliznicích.

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Složení říšské rady po nových volbách — Útvary stranické v nové sněmovně: — Němečtí agrárníci — Secese z německé strany pokrokové — Vývoj antisemitismu a nacionalismu — Itio in partes mezi Němci — Německé souručenství mrtvo? — Rakouské svědomí ústavověrné šlechty — Klerikální internacionalism v rakouské sněmovně — Společný klub českých poslanců — Mladočeši se kloní k oportunní politice — Obstrukční chutě národních socialistů a agrárníků — Rozpory v hnutí agrárním — Trůnní řeč je novým zastavením na křížové cestě české politiky — »Kolik hlav, tolik smyslů« platí až nazbyt o české politice státoprávní.

Ze Slezska: Sněmování slezské — Poučení z voleb — Shoda a neshoda česko-polská — Sociální demokracie a strany národní — Volební geometrie slezská.

»Neodvolatelné« podmínky míru, jež mocnosti diktují Číně.

Říšská rada sešla se po nových volbách k prvé své schůzi 31. ledna. Ve složení jejím nastaly změny dosti citelné. Nebylo snad volebního dne za letošní volební kampaně, který by nebyl přinesl překvapení. V celku bylo patrno, že je na postupu myšlenka nacionální (zejména v zemích českých) a že upadá vliv klerikalismu (zejména v německých zemích rakouských). Ve volebním boji získaly: německá strana lidová 8 (celkem má 49 poslanců), německá radikální 13 (celkem 21), česká agrární 5, česká národně sociální 4, čeští klerikálové 1 (celkem 2), polský klub 5 (celkem 60), polské strany lidové 1 (celkem 9), Rusíni 2 (celkem 11), Vlaši 4 (celkem 9); ústavověrný velkostatek 2 (celkem 30) a velkostatkářský střed 1 (celkem 3). Ztratily v letošních volbách: německá strana pokroková 1 (celkem má 35 poslanců), křesťansko-sociální 6 (celkem 21), německé volné sdružení 6 (celkem 3), katolická strana lidová 4 (celkem 23), mladočeská 8 (celkem 51), sociálně demokratická 5 (celkem 10) a Slovinci 1 (celkem mají 16 poslanců). Beze změny vyšel z voleb konservativní velkostatek se svými 19 a centrum se 6 členy a Chrvati, jichž je 9, Rumuni s 5 a Srbové s 2 poslanci.

Ovšem po samých volbách nastaly ještě změny ve stranickém složení poslanecké sněmovny následkem buď splynutí některých skupin (německé strany katolickolidové a centra, německé strany pokrokové a německého volného sdružení), buď secese jednotlivých poslanců ze stran, na jejichž program byli zvoleni. Tak mezi Němci utvořil se na říšské radě selský svaz německý (Bauernbund), k němuž se přihlásilo 6 poslanců. Je zajímavo, že i německé agrární hnutí, pokud se representuje na říšské radě, nedovedlo se stejně jako obdobné hnutí české vybavit z podruží nacionálního radikalismu, který je v přímém rozporu se stavovskými zájmy selskými. Následek jeho je programová neurovnanost a neurčitost a nevyzpytatelnost taktiky agrárních stran rakouských. Na jedné straně chce se agrární svaz německý dohodovat v hospodářských otázkách s agrárníky českými, na druhé straně však znemožňuje společný postup

nejen tím, že přijímá politický program radikálně nacionální, nýbrž i tím, že staví své hospodářské požadavky pod diktát nacionalismu. Chce totiž nový svaz nejen německé státní řeči, vyloučení Haliče, Bukoviny a Dalmacie z Předlitavska, nýbrž i celnímu spolku s Německem. Vedle toho vyznačuje se agrární svaz odporem proti militarismu, snahou o spravedlivější rozvržení daňového břemena a — čímž se prospěšně liší od českého hnutí agrárního — vědomou snahou o svobodnou školu.

Již dvojí — třebaže nepatrnou zatím — secesí byla postižena německá strana pokroková. Ztratila početně nemnoho: 2 ze svých členů. Ale významny jsou příčiny, jež vedly k rozkolu. Jednak pronikl již antisemitism do řad strany pokrokové, jež jediná z německých stran byla ještě přístupna židům, jednak nacionální radikalism poslanců z Čech vedl k střetnutí s hospodářskými zájmy poslanců ze zemí ostatních. Odpadlíky jsou dosud pouze poslanci Glöckner a Nowack. Ale nespokojenost trvá i mezi ostatními 9 poslanci z Čech, kteří těžce postrádají svého starého vlivu na stranu, o který přišli tím, že se jejich počet scvrkl s 23 na 9.

Ale i jinak je mezi Němci patrna itio in partes. Při nacionálním významu voleb všeobecně se očekávalo, že německé souručenství dojde utužení a rozšíření. Jeden z význačnějších členů německé strany lidové dr. Beurle přispíšil si také s návrhem, aby do německého souručenství byli pojati i němečtí klerikálové a němečtí radikálové. Němečtí radikálové k tomu odpověděli prohlášením, že nemohou se spojovat nejen s německými klerikály, nýbrž ani s ústavověrným velkostatkem, s křesťanskými sociály a se stranou pokrokovou, jež prý není čistě německá, neboť přijímá do svého středu i židy. Dle toho byl by možný společný postup jen mezi německou stranou lidovou a radikální. Podobným způsobem, poněvač bez německé strany lidové jakožto strany nejčetnější a národnostně nepodezřelé je souručenství nemyslitelno, a poněvač strana lidová nechce v souručenství vstoupit bez radikálů, nedošlo dosud k formálnímu ustavení německé poruky. Místo toho zahájena byla pouze akce o společný postup všech německých stran pro uzákonění státní řeči německé.

V poslední době nad to přiostřil se poměr mezi německými radikály a ústavověrným velkostatkem prohlášením, které po politických projevech Schönererových a po oficiálných projevech německo-radikálního sjezdu uznala za nutné vydat liberální šlechta. V ústavověrném velkostatku hnulo se pojednou rakouské svědomí, jež vedlo k osvědčení oddanosti panovníkovi a k vystoupení proti hnutí Los von Rom a proti státoprávním snahám německých radikálů.

Po volebních neúspěších, jichž se dočkali němečtí klerikálové ve svých nejvěrnějších zemích, po porážce barona Dipauliho v Tyrolsku a dra Ebenhocha v Horních Rakousích obecně se očekávalo, že se bude chtít katolická strana lidová zachránit v německém souručenství. Ale buď že viděla na křesťanských sociálech, jak slabým štítem pro volby je příslušnost k souručenství, buď že se obávala možného nepřijetí do německé poruky, místo snahy po nacionální organisaci projevil její list »Vaterland« nepokryté přání po mezinárodním parlamentním sdružení katolickém. Ovšem na ráz se klerikální internacionalism v parlamentní organisaci neuplatnil. Ale značné přiblížení k jednotnému internacionál-

nímu sdružení klerikálnímu na říšské radě nastalo. Němečtí klerikálové utvořili společný svaz: katolické centrum a stejně klerikálové slovanští (slovinští, polští a čeští) se spojili ve slovanské centrum. Odtud je již jediný krok, aby obojí klerikální centrum splynulo a aby rakouská sněmovna byla obšťastněna jednotnou klerikální organisací, jež by potom měla na 50, eventuelně s konservativní šlechtou na 70 členů.

Českých poslanců je na říšské radě 52 v mladočeském klubu, 5 v českém agrárním a 4 v národně sociálním sdružení. Aby bylo umožněno nacionálně jednotné vystupování všech českých poslanců, má býti založen společný státoprávní klub.

Co do postupu českých stran je dnes již více než jisto, že Mladočeši by se obstrukci rádi vyhnuli. Svědčí o tom neobyčejný klid jejich poslanců v parlamentě a svědčí o tom ještě více doma Národní Listy, jež všemi prostředky upravují přechod k politice oportunní. Proti tomu však národní dělníci a agrárníci slibují obstrukci; u národních socialistů budou obstrukční pokusy konečně pochopitelné. Šli do Vídně bez positivního programu, vemte jim možnost obstrukce a nebudou vědět co dělat.

Jinak však je u agrárníků. Zemědělci čeští vyslali je s nadějí, že stanou se svědomím poslanecké sněmovny, jež denně bude připomínat povinnosti její k upadajícímu selskému stavu, jež povede k ochranné práci, pro zemědělství a bude ji umožňovat. A místo živného chleba hospodářské akce v oboru agrárním chtějí agrární poslanci podat selskému lidu kamení obstrukce. Státoprávní radikalism se svojí důslednou taktikou buď pasívní oposice nebo obstrukce způsobuje vnitřní, programovou nejednotnost v hnutí agrárním a způsobí časem i rozpor zevní mezi politicky radikálními poslanci a mezi stavovským jejich voličstvem. Nebezpečnější však ještě nežli směr politicky radikální je agrárnímu hnutí směr, jejž zastupuje pan Alfons Šťastný se svými Selskými Novinami, a jenž stotožňuje zájmy malorolníků se zájmy šlechtických majitelů latifundií. Nedovede pochopit, že zájmy stavu selského se musí střetnout se zájmy velkostatkářů (na př. jen v otázce zrušení fideikomisů, vnitřní kolonisace a j.). Proti tomu rozumné hlasy vyskytují se občas v olomouckých Selských Listech, kde se poslední dobou volalo po jednotném, propracovaném agrárním programu a varovalo před nepřátelstvím proti svobodné škole, před nadbíháním šlechtě a před nerozumným odporem proti hospodářským snahám zemědělského dělnictva.

Za podobných poměrů stran byla zahájena 31. ledna říšská rada. Pan Klofáč et consortes přetáhli přes hlavu lví kůži a čekali, že vídeňský parlament se jich zděsí. V prvé schůzi učinili trochu povyku žádajíce, aby ministerský předseda mluvil česky a předseda sněmovny dle stáří Polák dr. Weigel aby mluvil polsky. Vedle toho sliboval pan Klofáč, bude-li trůnní řeč nepřátelskou Čechům, i demonstrace v císařském hradě. Když však trůnní řeč, jež skutečně obsahuje místa protičeská, byla 4. února předčítána, pan poslanec Klofáč zůstal doma. Tím trochu předčasně sesunul lví kůži, již 31. ledna navlékl, a Vídeň poznala k svému veselí, že jde jen o masopustní mumraj, z jehož lví masky povážlivě vykukují šedé, dlouhé uši.

Trůnní řeč, ač bylo předem ohlašovano, že bude Čechům nepříznivá, překvapila. Vládní program, který v ní byl vyložen, je reakční: politicky klade důraz na to, že ústava byla oktrojována (»dána ze svobodné vůle«), a nepřímo hrozí absolutismem, vyslovuje přání po utužení jednacího řádu sněmovny a vyslovuje se pro konfesionální ráz školy; národnostně uznala německou státní řeč, vzdala se letos poprvé jakékoli zmínky o jazykové rovnoprávnosti a vyslovila se proti českým snahám státoprávním. Znamená trůnní řeč nejhorší neúspěch mladočeské politiky: nejen že odnímá naději na sebe menší novou nějakou jazykovou koncesi, nýbrž i uznává požadavek německý, který ještě před dvacítiletím nenalézal přijetí ani u všech německých stran, a s nímž po půldruha desítiletí si sami Němci netroufali ani přijíti.

Ale nejen politika mladočeská zaznamenává z posledních dnů porážku. I všechna česká politika státoprávní vykazuje se novým neúspěchem. Na říšské radě podali čeští poslanci svá státoprávní ohražení, jež jsou zrcadlem vší státoprávní nepropracovanosti českých politických stran. Ale vedle toho: čtyry jsou státoprávní strany české na říšské radě a čtyry z nich podaly samostatná ohražení; nemohlyť se shodnout na státoprávním ohražení společném. Může co jiného více svědčit o tom, že státoprávní program může být pouze politickým programem jednotlivých stran, ale není a nemůže být českým, národním programem, nemůže být, jak chtělo lonské hnutí táborové, měřítkem českosti té které strany.

— *Gg.* —

*

Slezsko. Zasedání sněmovní bylo kratičké — jako zasedání všech sněmů. Dne 17. prosince byl sněm otevřen a 19. odročen. Jednalo se o zákoně o dani z lihu. Byl přijat — jednohlasně; s naší strany proto, že má se peněz touto daní nabytých použiti na úpravu hmotných poměrův učitelstva, jakož i z ohledu na nynější stav zemských financí. Přijat byl s dodatkem rady Hrubého: »C. k. vláda opětovně se žádá, aby stále měla na paměti přikázání reálních daní královstvím a zemím k úhradě jejich potřeb, a co možná brzo je uskutečnila.«

Z návrhů se strany německé zajímavy a pozoruhodny jsou projevy dra Mengra a dra Türka. Při debatě o zemských přirážkách, které zůstaly, jak byly (52·4% na přímé daně reální a 58·1% na daně osobní), stěžoval si dr. Menger, že sněm bývá svoláván na příliš krátký čas, že není vlastně možno ani rozpočet řádně vyřídit. Navrhl také resoluci, jíž se vláda vyzývá, aby sněmy svolávala v čas. Podobně ale skorem rozhodněji promluvil dr. Türk při debatě o návrhu zemského výboru na zjednodušení jednání sněmovního. — Zemský výbor navrhoval, aby byly povoleny stálé úvěry paušální 1. na udělování darů z milosti, léčení atd. učitelům, vdovám a dětem jej ch, jakož i zemským úředníkům a zřízencům, 2. na podpory malých spolků a 3. na podpory chudých školních obcí v oddílu »Vyučování a vědecké ústavy« v odstavci »Podpory na věcné školní potřeby«, které by pak zemský výbor sám rozděloval, aby ubylo sněmu práce. Proti tomuto návrhu vystoupil dr. Türk velmi rozhodně tvrzením, že takovým zjednodušováním se vlastně súžuje právomoc sněmu, což je zvláště v nynější době velmi nebezpečno. Rozumíme-li dobře, pak

má Türkův odpor význam dosti značný. Právě nyní — kdy hrozí se absolutismem, je obmezování právomoci sněmovní nebezpečnější než kdykoli jindy. Návrh však byl přes tento odpor přijat. Obou projevů všiml jsem si proto, že vidím v nich důkaz o možnosti společné práce s Němci na sesílení sněmů zemských, tudíž i autonomie, pakli že by se jednalo věcně, bez planého politisování. Návrh rady Hrubého, jímž se vybízí vláda, aby napravila ujednání své s Uhrami o dráhy bosenské, poněvadž dosavadní ujednání je na škodu naší polovice, byl přikázán zemskému výboru.

Toto zasedání sněmovní možno nazvati jedním ze zdařilejších. Zdá se, že nouze učí Dalibory housti. Bídný stav zemských financí, macešské nakládání se sněmy nutí aspoň trochu věcně jednat. — Vláda nechtic posiluje autonomii dokonce již i v nacionálním Slezsku.

Ale nacionální Slezsko mění se i jinak. V zemi, v jejímž hlavním městě honí policajti každou prodavačku mléka, která nemá na konvicích německého nápisu, kde okresní hejtmani zrovna agitují pro německé strany v obcích, kde zkrátka se němčí důsledně až do směšnosti — poraženi němečtí nacionálové ve všeobecné kurii právě v době největšího rozmachu bojů národnostních.

Volby tyto — provedené dne 3. ledna, mají pro nás slezské Čechy značný význam — ale ne jen pro nás — také pro českou politiku vůbec. Na Těšínsku zvítězil Cinger, soc.-demokrat, proti polsko-českému kandidátu Stwiertniowi. Dává se nyní trochu vina Polákům — že sami nevolili tak, jak měli. Ale naše vedení není o nic méně vinno. Bylo přece hned v poradách před volbami poukazováno, že Poláci nejsou spolehliví v té věci, že se bojí příliš Cingra, že si nebudou chtít rozlít ocet se stranou sociálně-demokratickou — a celou nenávist socialistů že odnese česká národní strana. Cingér zvítězil — a nedojde-li k poslednímu, je to jen zásluhou volitelů českých na Opavsku. V užší volbě po úsilovné práci sebráno 63 našich hlasů pro Eldersche, jejž volili částečně i křesť.-sociálové. Nepomohly nadávky nacionálů — ani úsilná agitace. Pěkná byla schůze socialistů s českými voliteli v Besedě Opavské. Jen že nevím, zda si kdo všimnul, že národnostní program, který Eldersch krátce vytknul, je vlastně program Havlíčkův a Palackého. —

Ale nelze se ubránit poznámkám. Volba nebyla pranic připravena. O 8. hod. před volbou měla býti porada. Po půl deváté přišel teprve dr. Stratil a oznámil: Moravský volební výbor doporučuje, abyste volili Eldersche — v užší volbě. Sociální demokraté budou volit za to naše kandidáty v M. Ostravě (v užší volbě), ve IV. kurii na Opavsku a v Olomouci - Prostějově. Bylo však už trochu pozdě. Volitelů byla sotva polovice při prohlášení. Odvolilo se. Bylo silné nebezpečí, že Türk přece jen bude zvolen. Volitelé naši se rozutíkali a v poledne museli býti sháněni teprve po celé Opavě. S těží zachránili jsme svoji reputaci a dokázali, že nejsme přece jen bez významu. A tuto předchozí nedbalost a potomní napjetí všech sil, aby neubyl ani jeden z našich hlasů, napjetí, o něž ani jeden z našich vůdců nemá nejmenší zásluhy, to nazval Opavský Týdenník obratem v taktice, jehož se Němci nenadáli. — Proti tomu konstatuji prostě, že o obratu není řeči. Na schůzi důvěrníků v Opavě bylo přece usneseno vyhlásit: Türka nevolit — Eldersche však může každý Čech volit. — Jaký tu obrat? Snad to, že vysloveno určitěji: Volte Eldersche

— chvála bohu — ač pozdě — přece ještě v čas — ale za to nepatří chvála rozmyslu našeho politického vedení. Dříve se měla věc jasně říci — nebylo by pak bývalo zbytečné motanice.

Než ať se stalo, jak se stalo. Ledy praskly. Při volbě bylo na mnoze pozorovat, jak působí tu přesvědčení, že je nutna součinnost se sociálními demokraty.

Týdenník těší se, že porážka na Těšínsku a nespolehlivost Poláků nebudou míti dalších následků. Mně však a vím, že i mnoha jiným se zdá zase: Běda nám, nebude-li to míti žádných následků. Pak je to znamením, že neumíme počítat s poměry, že zavíráme oči, abychom neviděli valící se potopu.

Nutnost shody se sociálními demokraty dokázaly volby v Kateřinkách — kdež jejich pomocí uhájen sbor třetí. A pakli že i dr. Gruda volil socialistu do výboru značí to snad již, že uznává se přece jenom železná nutnost poměrů. Bylo to vidět také v Kunčičkách, a jak nám neshoda — zbytečná — škodí, vidět ve Svinově a ještě víc v Ostravě, kde socialisté šli na mnoze s Němci. Je v tom otázka chlebová — a mimo to i nenávist proti našim stranám, které dělnictvo kopají, kdy jen mohou.

O shodu česko-polskou, t. j. o urovnání sporů našich s Poláky na Bohumínsku, Orlovsku a Těšínsku má jednati komise, v níž jsou za Poláky: Dr. Jan Michejda, Jiří Grycz st. z Ropice a Hilarius Filasiewicz z Těšína, za Čechy: rada Hrubý, dr. Lederer z Bohumína a Jan Křístek z Lazů. Jsme zvědavi na plody této komise — ač převládá v nás obava, že zůstane neplodnou.

Řekl jsem předešle, že u nás není klerikalism tak ostrý jako jinde. Ale už i u nás je nebezpečí — na Ostravsku je jeho orgán »Ostravsko-Přívozské Noviny«. Ten je divočeji klerikální než ostatní listy moravské této strany — ani Olmützer Zeitung nevyjímajíc. Také vystupoval proti kandidatuře dra Michejdy, že je protestant, a vybízel zrovna dra Kreisla »zasloužilého katolického pracovníka«, aby kandidoval. Ovšem, tím se dostaly tyto noviny do křížku s těšínskými a s jinými ostravskými listy. Zda však to přispěje k tomu, aby tyto listy se vymanily z područí klerikálního? V Ostravě vychází »Denník Ostravský«, ale má dosud málo ostravského v sobě. Více se doví člověk o Ostravě z Op. Týdenníku — než z Ostr. Denníku. Nemáme vlastně v Ostravě listu speciálně Ostravského — takovým by se měl státi denník od A až do Z. — Snad bude zajímat, že Opavský Týdenník sníživ předplatné na 12 K utrpěl ztráty — ač kolek zrušen — tak že nyní zase zvýšil předplatné na 14 K.

Sčítání lidu přinese v některých obcích zase nové ztráty, v některých snad získáme. Je to zlá práce, když už nyní proskakují výčitky, že vůdcové strany národní v samé Ostravě nehnuli ani prstem, aby zabezpečili pokud možná dobrý výsledek. Na Slezsku pracováno dosti hojně — přednáškami — rozdělováním brožurek, a jak už to vůbec šlo. Ovšem, vůdce Ostravska má své hospodářské starosti. Národní dům na př. má malou zahradu — chtělo tedy družstvo přikoupit od souseda. Ale vůdce ostravský je předešel, koupil místo od souseda sám — a nyní žádá záplatu za »vlasteneckou« službu. Proto se patrně naší národní organisaci tak výborně daří, proto má lid tolik důvěry ve své vůdce.

*

Za venkovské obce na Opavsku zvoleni: Herzmanský (Opava-Bílovec-Krnov) 157 hlasy proti 112 Stratilovým. Nadučitel Könne, který zprvu kandidoval, musil na dobro ustoupit. — Tak nedošlo ani k užší volbě, jíž bychom jinak byli čekali. Stojí za povšimnutí, jaký je v těchto třech polit. okresích poměr obyvatelstva. Odečteme-li obyvatelstvo městské a enklavy moravské zbývá poměr: Čechů asi 45.000 — Němců 50.000. Počet obyvatelstva tudíž ještě nevysvětluje, proč německý kandidát má o tolik (47 — protože dva Němci scházeli) hlasů více. Mnoho ovšem padne asi na vrub přirozených poměrů (obce, které mají přes 500 obyv. ale ne celý tisíc), ale ostatek třeba hledat v obcích, které dle sčítání jsou sice české, ale volí jak výbor tak i jiné zástupce po německu. — Ostatně — Krnov by se hodil nejlépe k severní skupině Bruntál-Frývaldov. Ta má celkem jen 85.000 obyvatelstva venkovského — tedy je to nejmenší skupina — ovšem, je německá. Pak by však bylo Němců ve skupině Opava-Bílovec o celých 15.000 méně než Čechů — a to přece nejde.

Ještě křiklavější je to na Těšínsku. Těšínsko volí jen jednoho poslance za venkov. Letos byl zvolen Dr. Jan Michejda — 334 hlasy. Celkem odevzdáno 591 hlasů — tedy o celé sto víc než na celém Opavsku v obou skupinách. Je tedy tento slovanský okres větší než oba dosud německé.

Ve městě šlo vše po staru, ač dle velikých příprav radikálních Němců se zdálo, že nastanou změny. Za povšimnutí stojí snad leda, že Opavská obchodní komora se vzdala volby (volí s městem a tu jejích 26 hlasů je kapkou na horkou plotnu).

Pozoruhodna je také skupina měst — Frýdek-Těšín atd. Poslancem je dr. L. rytíř Demel. Je to v jejich rodině dědičné. Letos však se zdálo, že posl. Demel o toto dědictví přijde. Ale v Těšíně a Frýdku nedosáhli nacionální Němci ničeho. A tato města si mohou zvolit poslance proti všem ostatním. Také letos ona jen rozhodla svými 895 a 222 hlasy. Demel dostal celkem 1436 hlasů, Glatter (n. radikál) 365, Resler (Čech) 227 a soc. dem. (Zimmermann) 60 hlasů. Všímáme si hlasů pro jejich poměr k počtu obyvatelstva. Jeť v těchto městech celkem 23.133 N. a 16.567 Slovanů (přes 9000 P., ostatek Č.) Třeba tedy hledat vysvětlení. Je ovšem na snadě. Naši lidé jsou celkem chudší, na mnoze od německého kapitalisty odvislí. Je tedy našich voličů méně, a co jsou — jsou málo samostatní — a ti samostatní konečně z veliké části málo uvědomělí. Zdálo se jim zbytečno jíti k volbě, když Resler nemůže prorazit. Tak v Klimkovicích volilo jen 63 našich lidí — ostatní (více než polovice všech) zůstali doma. Podobně je asi také v jiných městech, zvláště ve Fryštátě, kde je na 2400 Poláků a jen něco přes 600 Němců — a přece tam dostali něm. kandidáti 116 a náš jen 41 hlasů přese všecku česko-polskou shodu. Nezbývá tu zatím nic než drobná práce, aby slov. menšina se konsolidovala a stala se menšinou vlivnou.

Z toho snad aspoň částečně vidět chyby volebního řádu i volební geometrie slezské. Sluší dodat jen ještě, že Polská Ostrava dnes už jistě Těšínu se rovnající, nebo málo menší — je pořád jen vesnicí — a ovšem volí také s vesnicemi.

*

Spojené mocnosti evropské požadují na Číně přesné splnění následujících, neodvolatelných prý podmínek míru:

1. vyslání císařského prince do Berlína s úkolem, aby císaři německému vyslovil lítost císaře čínského nad zavražděním vyslance barona Kettelera; vystavění pomníku s nápisem, vyslovujícím lítost tu v řeči latinské, německé a čínské, na místě vraždy;

2. nejpřísnější potrestání celé řady urozených a vynikajících osob ze dvora a byrokratie čínské jako prince Tuana, Čao-ču-čiaa, Yy-hsienga a jiných, které vyslanci ve své společné nótě již označují a nebo teprv označí; zastavení veřejných zkoušek na dobu pěti let ve městech, kde cizinci povražděni anebo ztýráni byli;

3. důstojné zadostiučinění Japansku za vraždu Sugiyamy, kancléře pekingského vyslanectví jeho;

4. postavení smírných pomníků na všech hřbitovech cizineckých, jichž hroby byly zneuctěny;

5. zákaz dovozu zbraní a materiálu válečného a látek potřebných k jejich výrobě;

6. zaplacení rozumné náhrady státům, společnostem a jednotlivcům, rovněž i těm Číňanům, kteří poškození utrpěli proto, že byli ve službě cizinců, a zavedení takých opatření finančních, která by byla s to zabezpečiti výplatu náhrady a státního dluhu;

7. připuštění stálých stráží vyslanectev do Pekingu a opevnění cizinecké čtvrti;

8. zboření tvrzí v Taku a všech opevnění mezi hlavním městem a mořem;

9. obsazení vojskem evropským všech bodů, nutných pro zajištění volného spojení hlavního města s mořským pobřežím;

10. vydání provolání, po dvě léta v celé říši vyvěšenu býti majícího, kterým trestem smrti by se hrozilo každému členu jakékoliv proticizinecké společnosti a vypočteny by byly všecky tresty, uložené Čínou vůdcům posledních bouří; vydání císařského ediktu, kterým místokrálové, místodržitelé a úředníci provinciální budou prohlášeni za zodpovědné za bouře proti cizincům a za porušení území, slušícího pod soudcovskou moc jejich; pochybení proti tomu ustanovení má míti v zápětí ztrátu úřadu pro vši budoucnost;

11. opravení obchodních smluv ve smyslu usnadnění styků obchodních, a konečně

12. zrušení tsung-li-yamenu (státn rady čínské pro záležitosti zahraničné, nahrazení její jednotlivým ministrem, znalým alespoň jedné řeči evropské a reformu obřadů dvorských, platných pro slyšení cizích vyslanců podle přání, jež velmocemi budou vyslovena.

Tentokráte opravdu prý nemocný místokrál Li a princ Čing nótu přijali, ale protest místokrálů údolí jang-tse-kiangského proti některým ustanovením nasvědčuje tomu, že budou hleděti, aby v dalším vyjednávání nejtíživější body některé oslabili. Dvůr čínský vida nezbytí neklade žádného zvláštního odporu, ale zajímavo a pro ducha čínského příznačno jest, že mezi čtyřmi vysvětlivkami, jichž zodpovědění kommissaři svými od vyslanců žádal, nalézala se i otázka, zdali provinilci z krve císařské zároveň a současně s ostatními budou vydáni na smrt.

Brzy po schválení podmínek míru se strany dvora, Li v slyšení, jež měl u hraběte Waldersee, důtklivě toho dožadoval se, aby Pe-čili, vlastní jeho místokrálovství, cizineckým vojskem bylo vyklizeno. Maršál otevřeně prohlásil čínskému Bismarcku, že dříve dvanácti hlavním vinníkům musí se, a to co nejdříve, předčasně dostati poct, příslušných zemřelým, jež tolik cení se v Číně. Teprve potom jakož i po současné záruce válečné náhrady bude prý lze mluviti o odvolání vojska. Vyslanci v Pekingu že nebudou nikdy smět zůstat bez stráží a posádky že budou musit se ponechat jak v Tien-tsině tak v některých bodech na cestě k hlavnímu městu.

Nemyslím, že toto prohlášení udělalo na lstivého starce příliš velký dojem. Císařovna-vdova alespoň bez průtahu rozhodně prohlásila, že se nenavrátí do posvátné dvorní čtvrti pekingské před odchodem cizinců a že se opře i návratu císařově. A ti čínští mandarini a generálové, nad nimiž diplomaté evropští »neodvolatelným« ultimatem zlomili černou hůl, nemají také nejmenší starosti o ono místo šíje, kam čínští kati umějí tak dobře bíti. Obrovitý generál Tung-fu-hsiang, jenž císařovně sliboval, že sní všecky cizince s takou lehkostí jako při obědě svých pět liber masa, stále ještě velí vojsku u Si-nganu. Válečnická reputace jeho jest ovšem dávno v pekle; zdali také chuť, hodná závidění? Princ Tuan a vysocí hodnostové ostatní, za své zločiny na vždy vyhostění do nejpustších končin říše, také dosud prý se nepřipravili na cestu. Dle všeho nedojde as více k popravám, žádaným původně s takovým důrazem. I odpůrcové barbarského tohoto přežitku minula nemohli se ubrániti jakési přirozenosti krvavého požadavku, ohlášeného zároveň s hrůznými detaily proticizineckých bouří. Ale dnes rozhořčení už značně utuchlo a velitelský hlas novověké ethiky není jím více tak přehlušován. A ještě méně hlas pronikavé různosti zájmové, která jest vlastním pramenem užasně kolísavé a slabošské politiky pekingského consilia vyslaneckého vůči uprchlému dvoru. Li nesměl by být Lim, aby to neprohlédl a aby nepochopil, že získati čas znamená získat všecko. Úmyslem jeho jest asi, nekonečným protahováním jednání dát výlohám velmocí na čínskou výpravu vzrůst do tak obrovské výše, že samy odhodlat se budou musit k tomu, by Peking vyklidili. Co možná bez koncessí, aspoň bez takových, jež dvůr povoliti by nemohl anebo nechtěl. Domněnce té nasvědčuje, že místokrál přibral sobě ku pomoci nové dva vyjednavatele: prohnaného Šenga, šanghajského ředitele telegrafů a železnic, známého čtenáři z dob zenithu krise, a Ču-fua, bývalého vyslance v Koreji.

Každému lidsky může býti jenom příjemno, že nedojde k popravám, kterým předsedali by vyslanci velmocí. Ale na druhé straně jest těžkou chybou každá sleva s trestů, Číně ze začátku uložených. Politický dosah její nelze dnes ani přibližně odhadnouti. Orientální vynalezavost dvora najde po nějakém čase již nějakou formu pro návrat vysokých zapuzenců. Ti vyjdou tedy vlastně zcela bez trestu. Morální účinek evropského vpádu do země bude — alespoň pokud se týče dvora — dokonale zmařen.

Missionář-lazarista, nedávno do Šanghaie přibylý přímo ze Si-nganu, živými barvami líčí žebrácké vzezření uprchlého dvora. To úplně odpovídá úžasné zanedbanosti a spustlosti, jakou bílí ďáblové nalezli v nepřístupných zdech pekingského města císařského. Francouzský duchovní odporuje naší zprávě, z jiného pramene vzaté, že císař Kvang-sy vrůstá opět do pa-

novničího postavení svého. Když císařovnu-vdovu, vyschlou pergamentovou mumii, velmi »živých očí«, nesou ulicí staré kapitály říšské, nosítka císařova předcházejí před pozlaceným křeslem jejím. Kvang-sy, tichý jako vždy u přítomnosti strašlivé své tety, jest prý člověk úplně decrepidní, bez vší síly fysické i mravní. A k tomu císařovnina tělesná stráž tatarská, v uniformách daleko páchnoucích tělesnou nečistotou, pod prapory špinavými a s rezavými puškami, převěšenými přes rameno kusy provazů, svázaných dohromady! Není divu, že dvůr rád vrátil by se do Pekingu. — Na usmíření kletých »bílých ďáblů« padly prý v Si-nganu 27. dvě provinilé hlavy. Mandarina Čvanga a Yy-hsienga, bývalého místokrále šensijského, autora zbabělé řeže padesáti dvou missionářů podvodně vlákaných do vlastního yamenu jeho.

J. M. P.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Rakouskouherská banka v prvním roce nových stanov. — Podíl států na výtěžku banky. — České filiálky bankovní. — Záložny a české podnikání průmyslové a obchodní. — Statistika českých záložen. — Ruské finance.

Rakouskouherská banka skončila prvý rok svých nových stanov. V čem nový statut zavedl podstatné změny, jest zejm. splacení 30 milionů zlatých Předlitavskem z t. zv. dluhu 80milionového, skutečné rozdílení státního podílu na zisku banky mezi obě polovice říše (dosud se tento podíl státu na výtěžku banky odepisoval z onoho dluhu 80milionového), účast států již při zisku převyšujícím 4% akciového kapitálu banky, ale také nominální zvýšení tohoto kapitálu akciového z 90 na 105 milionů zlatých a úplná parita obou státních obvodů říše ve správě bankovní.

Avšak rakouskouherské národní hospodářství nemohlo plně využitkovati možnosti zvětšeného výdaje bankovek, jakou poskytovalo rozmnožení kovového pokladu zlatými splátkami státními; v agrárních částech monarchie způsobily méně uspokojivé žně a neúspěchy v chovu dobytka úbytek konsumpční síly a v obvodech průmyslových a obchodních způsobovaly politické a národní protivy vzájemné odcizování a mizení důvěry. Obchod směneční i poskytování záloh na cenné papíry klesly proti roku 1899 a jen žírový obchod se zvýšil přístupem poštovních správ rakouské i uherské, uherských státních drah a uherské ústřední pokladny státní k žírovému obchodu banky.

Odtud také čistý výtěžek banky za rok minulý jest o 1·8 milionu K menší než v roce 1899 a dostali by akcionáři menší dividendu, i kdyby nebylo nyní jiného způsobu dělení zisku mezi akcionáři a státem.

Dle privilegia staršího obdrželi z čistého výtěžku nejprve akcionáři 5% splaceného akciového kapitálu 90 mil. zl., ze zbytku připadla 4% do fondu pensijního (fond reservní byl tak vysoký, že nebylo k němu z čistého výnosu již nic připisováno), ze zbývajícího zisku doplnila se dividenda akcionářů na 7% a teprv o to, co nyní zbylo, dělili se polovicí akcionáři a oba státy. Podíl států (i daň z převýdaje bankovek) nevyplácely se však vládám, nýbrž odpisovaly se z dluhu 80 mil. zl., jejž stát byl učinil u banky již v letech 1860tých a který nebyl státem ani zúrokován, aniž jinými splátkami (kromě těchto podílů na zisku a daně bankovní) umořován. Z letošního zisku 16·5 mil. K (z hruba) byli by tudíž akcionáři obdrželi úhrnem 12·6 mil. K jako 7% akc. kapitálu a 1·8 mil. K

jako polovici z ostatního výtěžku, zbývajícího po srážce 0·3 mil. K jakožto dotace fondu pensijního, kdežto z dluhu státního by se byl odepsal konečný zbytek výtěžku bankovního v obnosu 1·8 mil. K jakožto formální podíl obou států.

Dle platného statutu obdrží však akcionáři nejprve 4%, ale ze 210 milionů K (30 milionů korun bylo k akciovému kapitálu prostě odepsáno z fondu reservního), tedy 8·4 mil. korun, ze zbytku připadne 10% čili 0·81 mil. K fondu reservnímu, všelijakými odpisy dle nových stanov banky silně ztenčenému, a 2% čili 0·16 mil. K fondu pensijnímu a o zbytek 7·13 mil. K rozdělí se akcionáři s oběma polovinami říše. Dostanou tedy akcionáři úhrnem 11.96 mil. K, tedy o 2,040.000 K méně, než by byli dostali za starého privilegia, nicméně však vždy ještě 5·7% z nominálně zvýšeného akc. kapitálu čili asi 6·65% z původního akc. kapitálu 90 milionů zl., kdežto podíl obou států se proti starému statutu téměř zdvojnásobnil.

Mezi Předlitavsko a Uhry dělí se však tento podíl 3·56 mil. K na ně připadající ne dle kvotového poměru, nýbrž dle výtěžku, jakého dosáhly bankovní ústavy v každé z obou polovic říše, tak že připadne dle toho na Předlitavsko 2·25 mil., na Uhry 1·31 mil. korun. Avšak Předlitavsko ztrácí ročně 2·4 mil. korun jakožto úrok ze 30 milionů zl., jež bance dnem 31. prosince 1899 hotově zaplatilo, kdežto Uhři splácejí nám na tento dluh dle předpisů vyrovnacích ročně pouze 0·36 mil. korun a to ještě pouze po 50 let. Mají tedy Uhři z rakouskouherské banky za minulý rok čistých 950.000 K, kdežto Předlitavsko pouze 210.000 K. Podíl Uher na zisku banky bude pak ještě stoupati, čím více poroste účast jejich na obchodech a výdělcích banky, kdežto Předlitavsku kyne pro případ uplynutí bankovního privilegia závazek zaplatiti bance i zbytek dluhu v obnosu dalších 30 mil. zl. hotově, začež Uhry zaplatí nám po 50 let ročně rovněž jen 180.000 zl., t. j. při 4%ním úroku a kapitalisování jen asi osminu toho, co musí bance platit Předlitavsko.

Dle nového statutu má banka v letech 1900—1902 zaříditi v obou státech nejméně po 10 nových filiálkách v místech označených dotyčným ministrem financí. Již loni zařídila jich banka 13 a z toho — dle »parity« — v Uhrách 7, v Předlitavsku 6. Na Čechy připadly 2 (v Pardubicích a v Ústí nad Labem), na Moravě musejí Jihlava a Moravská Ostrava ještě sečkati, o Slaném, Mladé Boleslavi, Jičíně, Vys. Mýtě, Táboře nebo Lounech atd. — se ani nemluví. Že z 13 českých filiálek je většina v území německočeském, rozumí se samo sebou: Cheb, Teplice, Žatec, Děčín-Podmokly, Ústí n. L., Liberec, Warnsdorf; pokládáme-li Prahu, Plzeň a Budějovice za kapitálově smíšené, zbývají nám pro převahou české úvěrní potřeby filiálky v Kolíně, Pardubicích a Hradci Králové. A při tom má Praha se směnečným eskontem 392·5 milionů korun filiálku se stejnou kompetencí jako Děčín se 2 a Cheb se 4·4 miliony K, čistý zisk banky z Pražské filiálky činil loni bezmála 1 mil. korun, přes 90% zisku docíleného bankou z českých filiálek vůbec!

Banka má povinnost zříditi do 6 měsíců filiálku v místě, kde toho vláda v dorozumění s generální radou banky uzná potřebu; není našim čelným městům venkovským libo pracovati k tomu, aby tato potřeba byla uznána?

*

Nastala — vzácný dost úkaz u nás — časopisecká půtka o záloženském podnikání. Hle, její původ: Francouzský zákon z 20. října 1895 ustanovuje, že od 1. ledna 1901 nesmí míti nikdo uloženo na své jméno ve veřejné spořitelně více než 1500 franků. Co tento obnos přesahuje, mělo býti do konce minulého roku ze spořitelen vzato, sice byly dotyčné vyšší částky uloženy na jméno vkladatele v rentách státních za denní kurs nakoupených. Vskutku bylo na základě tohoto zákona loni asi 175 milionů fr. ze spořitelen vyňato a za dalších 100—110 milionů fr. byly dne 31. prosince 1900 zakoupeny renty z povinnosti úřadní.

Na tento zákon navázal exportní vypravenec rak. ministerstva obchodu v Paříži A. Stiller v »Obzoru nár. hosp.« úvahu, v níž dovozuje: Spořitelny a záložny mají naučiti spoření malého muže; jakmile jsou však vkladateli prostředkem k zajištěnému zúrokování uloženého kapitálu, stávají se zlem, ujímajíce potřebný kapitál obchodu a průmyslu. Nechť tedy kapitál, jímž vládnou záložny, jest věnován plodnému podnikání, nechť tedy záložny podnikají, lépe než aby — jak nyní dělají — půjčováním na domy a nemovitosti a zakupováním realit obecný blahobyt podrývaly. Vadí-li tomu dosud jejich stanovy, buďtež dle toho změněny.

Kromě námitek, jichž tenor zněl, že naše úvěrní organisace smějí býti jenom chváleny, bylo i věcně namítáno, že vkladatelé dávají peníze do záložen, aby je bezpečně uložili, nikoli aby s nimi podnikali. Kdyby pak i podnikaly záložny, neužily by zisku ke zvýšení procenta pro vkladatele nebo ke snížení pro dlužníky, nýbrž ke zvýšení své dividendy. Naopak by záložna zdražovala úvěr, jakmile by musila uhrazovati eventuelní ztráty ve svých podnicích nebo i při dobrém podniku, protože by své finanční prostředky věnovala více na jeho zvelebení, než na poskytování úvěru. Vadí prý také mnohohlavost a časté měnění správ záloženských.

Nelze však popírati zdravé jádro výtek záložnám činěných; neplatí-li stejnou měrou o všech, tím lépe — platí však o valné jich části. Dle Schreyerovy statistiky českých záložen za rok 1899 činil stav půjček na konci tohoto roku při občanských záložnách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku úhrnem 459·9 mil. K. Z toho bylo však úvěru hypotečního 265·5 milionů korun, úvěru osobního jen 185 mil. korun, úvěru zástavou krytého 9·3 mil. korun; na úvěr osobní připadá tudíž jen 40%, na hypoteční $57^3/_4\%$. V Čechách činí dokonce hypoteční úvěr $60^3/_4\%$ veškerých půjček záloženských, úvěr osobní jen $36^2/_3\%$, ano, některé záložny půjčují tak na hypotéky, že jejich směnečná zásoba je nadmíru nepatrná. Na Moravě jsou číslice o něco příznivější, hypoteční úvěr činí zde $52^1/_4$, osobní bezmála 47%.

To znamená, že české záložny valnou většinu vkladů, které činily (u občanských záložen a záloženských spolků) koncem r. 1899 v zemích českých 498·6 mil. korun, ukládají na úvěr hypoteční, o kterém lze právem míti za to, že jest z největšího dílu úvěrem konsumpčním, nikoli výrobním. Ale i úvěr osobní, jejž záložny poskytují, je jen z části produkčním. Známo, že kromě lidí notoricky zámožných dosahují úvěru daleko snáze úředníci a j. lidé s pevným platem, pokud tento přesahuje nezabavitelné existenční minimum, než výrobce, který nemá ani protekce u ředitelstva záložny, ani ručitelů s nemovitým majetkem nebo s pevnými důchody.

A co do jiného uložení peněz shledáváme ve statistice záloženské jakožto aktiva všech českých záložen majetek v cenných papírech, hlavně rentách, zástavních listech, 25·36 mil. korun, v akciích průmyslových podniků pouze 1·85 mil. korun, v nemovitostech 22·6 mil. korun, ve vkladech u jiných ústavů 39·46 mil. korun. Zejména při záložnách českých je účet průmyslových papírů mezi aktivy záložen velmi nepatrný.

Zřejmo tedy, že kapitál národní v záložnách umístěný jen pranepatrnou měrou oplodňuje hospodářské, průmyslové nebo obchodní naše podnikání, že slouží ponejvíc úvěru spotřebnímu, a jen výjimkou výrobnímu (vyjma snad úvěr stavební), že zkrátka — z veliké části — hospodářskému podnikání kapitál spíše ubírá, a to druhdy i na prospěch úvěru cizozemského (na př. rent a zástavních listů uherských).

Připouštíme, že nynější způsob ukládání vkladů záloženských je pro záložny nejpohodlnější, ale hospodářsky nejvýhodnější zajisté není. Záložny mohly by a měly by daleko více účastniti se podnikání průmyslového a obchodního, ne-li jako přímí podnikatelé, aspoň jako spolumajitelé podniků akciových a družstevních. Pokud by se tato jejich účast pohybovala v mezích přiměřených finanční síle záložny a obmezovala se na podniky místní a snadno přehlédnutelné, nijak by neohrožovala bezpečnost vkladatelů. Či je snad půjčování — vyjma na pupilární jistoty — o tolik bezpečnější než solidní průmyslové podnikání? A co do měnlivosti správy: což nepodléhají v zásadě téže měnlivosti i správy všech jiných společenských podniků výrobních, obchodních, a nebyla by právě intensivnější působnost záložen zárukou větší trvalosti správy? Nečiňte jen, pánové, ze záložen kořist strannických sporů místních a politických a správa i úřadnictvo vybrané svědomitě dle věcné i morální kvalifikace dostály by obezřele i nesnadnějším úkolům, než je šablonovité půjčování majitelům domů, gruntů a stavebních parcel nebo na směnky s dvěma bezvadnými ručiteli! Co by znamenalo pro naše hospodářství, kdyby záložny jen čtvrtinu toho, co mají nyní uloženo v cenných papírech a u jiných ústavů (přes $64^3/_4$ mil. korun), uložily více v podnicích průmyslových, a bylo by to pouze něco přes $3^0/_0$ jejich jmění!

Konečně: Záložny rozdaly r. 1899 576.758 K t. zv. účelům dobročinným a obecně prospěšným, t. j. druhdy docela zbytečným nebo škodlivým spolkům a j. podnikům místním.

Představme si, že by jenom polovice tohoto obnosu, soustředěna v jediný fond, byla co rok věnována určitému účelu, důležitosti opravdu národní dle rozhodnutí ústřední organisace záloženské nebo jiných činitelů; v málo letech mohli bychom míti slezskou Vesnu i český ústav učitelský, v Moravské Ostravě průmyslovou a obchodní školu atd. atd. Ale rozstříknut na tisíceré specielní, druhdy dost malicherné místní účely neznamená tento půlmilionový kapitál nic nebo jen velmi málo.

A při tom čteme ve výborné záloženské statistice co rok se opakující výtku, že by záložnám, jichž účelem není přece vydělávati na členech, mělo stačiti $5^0/_0$ní zúrokování členských podílů a reservních fondů, že tedy záložny vydělavše $7·65^0/_0$ jmění vlastního, docílily zisku nad potřebu většího o 1·299 mil. K a že mohly půjčovati směle o $^1/_4{}^0/_0$ laciněji. Nejen však lacinější, i přístupnější by měl býti úvěr záloženský;

ale kdo nemá dům nebo vysoké fixum nebo protekci, sám či jeho ručitel, chodí, třebas jinak sebe více důvěry zasluhoval, mezi záložnami jako od Pontia k Pilátovi.

*

Nepříznivé zprávy docházejí o finanční situaci Ruska. Zlatý poklad říšské banky ruské obnášel ještě koncem r. 1899 927 mil. rublů, ale ke konci prosince 1900 již jen 737 milionů rublů nové měny, kdežto koncem roku 1897 obnášel u říšské banky a státní pokladny dohromady 1315 mil. rublů. Nastala však zlatá měna a tři leta dostačila, aby zmenšila zlatou pokrývku o 600 milionů rublů, nečítajíc koupě zlata od roku 1897 provedené. Současně s mizením zlata z bankovního pokladu přibývá v bance úvěrních papírů (bankovek) — jakmile zlatá měna byla zavedena, obecenstvo nemajíc důvěry ve finanční hospodaření absolutistického státu, žádá za bankovky zlato, jež — nemá-li náprava měny býti opět zastavena — dostati musí. Již dle státního rozpočtu na rok 1900 bylo prý v oběhu zlata za 639·4 mil. rublů (koncem r. 1899), peněz stříbrných za 164·2 mil. a papírových za 517 mil. rublů — činily tedy zlaté peníze v oběhu přes 48% veškerého peněžního oběhu. Také státní pokladny se prázdní, hospodaří se na dluh, vydírají se daně mužické a shání se nové půjčky v cizině přes všechno dementování úřední.

Ale v evropské tísni peněžní je málo u finančníků ochoty, jeť zadlužení ruské poměrně již převeliké. Nominální hodnota všelikých ruských cenných papírů do 1. ledna 1900 vydaných dohromady činí 32046 milionů franků, jejich tržní hodnota pak $34^1/_2$ miliard fr. Z toho připadá na půjčky s pevným výnosem (renty, obligace atd.) 26.269·8 mil. fr.,
a na půjčky s měnivým výnosem a sice na železniční akcie 333·5 » »
a na akcie a podílní listy prům. a obchod. společností 5.443·0 » »
Kupní cena efektů s pevným výnosem byla asi o 15% nižší než hodnota nominální, činivši asi $22^1/_2$ miliardy fr., kdežto nakoupení hodnot čís. 2. stálo dohromady 5.250 mil. fr., všechny papíry pak vyžadovaly k zakoupení obnosu asi 28 miliard fr. a vynášejí na úrocích asi 1468 mil. fr. (z toho 1065 mil. fr. papíry pevně zúročitelné), čili 4·31% kursovní hodnoty těchto papírů (34 miliard fr.) ze dne 31. prosince 1899. Za příležitosti výstavy a kongresů loni v Paříži konaných bylo pak zjištěno, že z oněch $22^1/_2$ miliard fr. ruských papírů jest přes 36% umístěno ve Francii, ano že z některých státních půjček ruských platí se ve Francii přes 80% annuit, že úhrnný obnos ruských papírů ve francouzském majetku činí na 8000 milionů franků, že z 20—25 miliard franků cizozemských efektů, které ve Francii jsou umístěny, je tedy nejméně 30% papírů ruských a že ruské papíry činí plných 10% veškerého majetku cenných papírů ve Francii, odhadovaného na 80—85 miliard franků.

Dvě hlavně věci jsou pozoruhodny při těchto číslicích: obrovská kapitálová moc Francie, jejíž obyvatelstvo má jenom v cenných papírech cizozemských uložený pětinásobný obnos své válečné náhrady z r. 1871 a v papírech domácích i cizích obnos devatenácteronásobný; a dále finanční podpora, jakou poskytuje bohatství francouzské republiky ruskému absolutismu, a finančně politické pozadí politické aliance ruskofrancouzské. »Svobodný« národ pomáhá z finanční tísně tuhému absolutismu. *S.*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Hospodářský program vlády. — Tržební bilance naše za rok 1900 — Zemědělské produkty — Průplavní předloha v Prusku — Splavnění Vltavy v Praze — Splavnění středního Labe — Pražská paroplavební společnost.

Hospodářská část trůnní řeči úplně selhala. Čekal se určitý hospodářský program vlády, která chtěla národnostní spory odstrčiti do pozadí poukazem na potřebu práce hospodářské a sociální — ale místo něho dostalo se nám dlouhodechého seznamu všech nebo skoro všech zákonných osnov, které z dlouhé doby parlamentní stagnace nashromáždily se v kancelářích ministerských. Ministerské dílny pracovaly a nyní dostáváme předběžný cenník všeho toho, co bude v novém otevřeném krámě co nevidět vyloženo. Každý najde něco, zemědělec, průmyslník, obchodník, dělník, třebas toto něco nebylo vždy žádoucí, a »program« je tak bohatý, že by na jeho skutečné zpracování nestačilo snad několik parlamentních období a že celá tato část trůnní řeči silně připomíná dlouhé seznamy mladočeských návrhů sněmovních, o kterých rovněž vždycky i jejich původci věděli, že k jejich projednání nedojde a dojíti nemůže.

A toto převeliké množství zákonodárné látky je k tomu naprosto neuspořádáno; v pestré směsici následují za sebou předlohy, které vespolek nijak nesouvisejí. Po předloze zákona o podpoře průmyslu následuje obchodní loďstvo, stavba přístavů a paroplavba na Dunaji, za kterou opět řadí se zákony o ochraně průmyslových vzorků a proti nekalé soutěži v obchodě. Hned dál pak opět předlohy sociální, zemědělské, regulace řek, oprava bursovního termínového obchodu, organisace stavovských společenstev zemědělských, železnice (druhé spojení s Terstem, lokální dráhy, investice drah soukromých a dráhy bosenské), a po nich opět vystěhovalectví, hygiena bytů, školství, přebytky kumulativních pokladen sirotčích, smírčí soudy obecní a zřízení elektrických drah a tisková reforma — marně hledáte nějaký logický pořad, věcné dělítko, pojme vás podezření, že snad je »program« sdělán jako slovník dle abecedního pořadu hesel, ale ani to zde není, až spřátelíte se s nezbytím viděti místo programu hospodářský kaleidoskop.

Ovšem pak také — nehledíc k několika pochopitelným výjimkám — nevidíte, jakou důležitost vláda tomu onomu bodu přikládá, co klade do první, druhé, třetí řady, co by mělo býti vyřízeno hned či aspoň letos nebo v této periodě zákonodárné a co jest pouze odložitelnou garniturou.

V první řadě jest tu ovšem 58 císařských nařízení dle §u 14., která sotva budou vesměs beze změny přijata, dále nevyřízené státní rozpočty z posledních čtyř let, předlohy investiční a železniční, zejména dráhy bosenské a terstské, kdežto revise celního tarifu a obnovení smluv obchodních dostanou se v nejlepším případě jenom do výboru sněmovního. Jak bude s ostatní slibovanou hospodářskou prací zákonodárnou — i když o dělnosti parlamentu bychom nepochybovali — a nač byl právě předkládán tak dlouhý rejstřík její, marně bychom se dohadovali.

*

Tržební bilance naše za rok 1900 zaznamenává aktivum 228·4 mil. korun, kdežto za rok 1899 činil přebytek vývozu nad dovozem 282·7 mil. korun. Nečítajíc drahokovy, obnášel přívoz naší monarchie 1683·5 milionů korun a vývoz 1911·9 mil. korun, co do množství přívoz 105·2 milionů

a vývoz 175·1 mil. metr. centů; srovnáváme-li množství a cenu, činí přívoz náš co do množství asi 60% a do ceny však 88% vývozu, t. j. dovážíme v celku zboží dražší a vyvážíme lacinější. A vskutku jest největší položkou vývozu dříví, jehož bylo loni vyvezeno za plných 252·3 milionů korun, tedy za více, než činí celé naše tržební aktivum; kdybychom nemohli vyvážeti dříví, byla by již tím naše loňská bilance o 23·9 mil. K pasivní. Ohromný vývoz dříví jest arci smutným znamením hospodářského stavu monarchie a zároveň špatným vysvědčením pro naši obchodní smlouvu s Německem, vývoz našeho dříví silně podporující. Vedle dříví jest nejčelnější položkou vývozu cukr, jehož se loni vyvezlo za 178·4 mil. korun (předloni za 173·1 milionů korun), jehož vývoz však udržován jest milionovými premiemi z kapes poplatnictva. Uhlí bylo loni vyvezeno za 93·1, dovezeno však za 106·6 mil. korun; kdežto vývoz uhelný stoupl u nás proti předloňsku jen o 5·6 mil. K, vzrostl dovoz uhlí, koksu a rašeliny proti předloňsku následkem stávky uhelné o plných 22·6 mil. K, takže jsme byli o 13·5 mil. K pasivní, loňská produkce naší monarchie nedostačovala ke krytí naší potřeby. Čtvrtou položkou v řadě našeho vývozu co do ceny jsou vejce, jichž bylo vyvezeno loni za 90 a dovezeno za 29·5 mil. K (dovoz tento jest ovšem z valné části jen průvozem vajec ruských skrze naše území do Německa, Anglie atd.) a tento zdánlivě nepatrný druh zboží byl loni nejčelnějším předmětem obchodu ze všech produktů rolnického hospodářství. Činilť i při samém obilí (mimo mouku a luštěniny) loňského roku vývoz 58·6 mil. a dovoz 31·1 mil. korun, u sladu vývoz 50 milionů korun, u jatečního dobytka vývoz 62·5 a dovoz 22·1 mil. korun, úhrnná tržba (vývoz i dovoz) u vajec 119·5, u obilí 89·7, u jatečného dobytka 84·6 mil. korun, přebytek vývozu u vajec 60·5, u obilí 27·5, u dobytka 40·4 mil. korun. A k tomu vyvážíme z obilí beztoho ponejvíce jen ječmen, v žitě jsme i jako monarchie pasivní, u ovsa kolísáme mezi bilancí aktivní i pasivní od r. 1897, v mouce máme vývozní přebytek jen pranepatrný, a hledíme-li k Předlitavsku, jsme pasivní ve všem, poskytujíce výhodné odbytiště produktům uherským. Ptáti se, povšimnulo-li si naše rolnictvo kdy těchto tržních obratů a dovedlo-li organisovati samo tento nový předmět výnosného obchodu zemědělského, bylo by zbytečno. Podobně jest se semeny: jejich dovoz činil u nás loni 35·5 mil. korun, vývoz pouze 21·8 mil. korun, platíme tedy ročně cizině za semena bezmála o 14 mil. korun více, než co sami vyvážíme, ač by se valná část těchto peněz dala při lepší péči o toto odvětví hospodářské ušetřiti.

Číslice tyto jsou zároveň dokladem, jak v celku rolnického hospodaření ztrácí obilí chlebové, zejména pšenice, relativně na svém významu a že výnosnost jeho vždy větší měrou bude určována ostatními produkty rolnickými, hlavními i vedlejšími, že však tedy také výška cen obilních bude čím dále tím méně spolehlivým měřítkem krise agrární.

Silně pasivní jsme v průmyslu textilním — naše textilní továrny pod ochranou celní pracují skoro jen pro tuzemsko, zejm. pro Uhry — zvláště v bavlnickém; dovoz bavlny (příze i látek) činil loni 185·5 mil. korun, dovoz vlny 164·3 mil. korun, dovoz hedvábí a hedvábného zboží 73·1 mil. korun, vývoz bavlněného zboží jen 21·5 mil., vlněného 68·5 milionů a hedvábného 36 mil. korun. Značné pasivní položky jsou konečně i kovové zboží (dovoz 74·7 a vývoz 36 mil. korun), stroje a přístroje (dovoz

51·2 a vývoz 14·8 mil. K) a předměty literární a umělecké (dovoz 49·9 a vývoz 23·3 mil. K).

Co do obchodu s drahými kovy zajímá hlavně pohyb zlata a mincí zlatých, jichž bylo v uplynulém roce vyvezeno za 57·15 mil. a dovezeno pouze za 35·62 mil. K (nebyly to však vyvezeny zlaté mince korunové měny, které jsou pečlivě uzavřeny v pokladnách banky Rak.-uherské), a sice vyvezeno o 5·46 a dovezeno o 2·12 mil. K méně než v r. 1899. Převaha vývozu zlatých mincí z naší monarchie tkví ovšem částečně v naší pasivní bilanci.

Celkem má tržební bilance naší monarchie i dosud z veliké části ráz vývozu plodin a surovin a dovozu — zvlášť jemnějších — tovarů.

*

Pruská sněmovna jedná o znovu předložené osnově stran zbudování řady splavných cest vodních v severním Německu. Když byla starší předloha o průplavu středozemském (mezi Rýnem a Labem) sněmem pruským zamítnuta, přikládala se hlavní vina tomu, že předloha vztahovala se toliko k západním krajům státu, beztoho bohatým a hojnými komunikacemi opatřeným. Vláda pojala tudíž do nové předlohy také řadu plavebních koncesí pro východní Prusko: velkoplavební dráhu z Berlína ku Štětínu, spojení Odry s Vislou a Slezska s průplavem oderskosprévským a zlepšení plavby na dolní Odře a dolní Havole, čímž pak i stavební náklad celého velkolepého projektu stoupl ze 260 na 389·5 mil. marek. Počítají-li se tři procenta na zúročení a půl procenta ročně na umoření této zápůjčky stavební, činilo by roční obtížení státu stavbou 13·6 mil., z čehož by však místní interesenti připláceli státu 4·4 mil. Jistou část nákladu by však věnoval stát à fonds perdu — zejm. na kanalisování veletoků východopruských — což by vyžadovalo ročně 2·7 mil. marek úroků a amortisace. Ostatní vodní stavby uhradily by znenáhla zúrokovací i amortisační potřebu svého stavebního nákladu, takže by po jisté přechodní, vývojové době — na západě 6, na východě 20 let — finančních příspěvků státu nevyžadovaly, nýbrž vydržovaly by se z poplatků plavebních, které na veškerých umělých vodních cestách mají býti vybírány.

Ale ani takto doplněná předloha nedochází zatím příznivého přijetí u středu a konservativců. Nehledíc k politickému antagonismu mezi západem a východem, mezi liberály a konservativci, mezi průmyslníky a agrárníky, činí se námitky i ryze hospodářské, zvláště rozdílné finanční posuzování železnic s jedné a vodních cest s druhé strany. Pruské státní dráhy vynesly ve správním roce 1899/1900 dopravních přebytků 563·4 milionů marek, z nichž po amortisaci železničního dluhu a mimořádných, zejména investičních výdajích železniční správy zbude ještě přes 170 mil. marek jako příspěvek na jiné potřeby státní — a s druhé strany průplavní předloha pruská určuje 390 milionů marek na stavbu a zlepšení vodních cest, jichž dostatečná přímá výnosnost — aspoň pokud by šlo o zúročení a amortisaci nákladu investičního — jest pouhou nadějí budoucnosti. U státních drah pruských byly stížnosti na vysoké tarify, zejména osobní, na nedostatečné investice a skrovná zařízení sociálněpolitická jakožto následky fiskalismu, a stát z peněz jimi vydělaných finančně posílený zakládá a posiluje jejich konkurenty. Neboť nedosti na tom, že projektované vodní

cesty daleko neuhradí úroky a umoření kapitálu stavebního, ony uberou i příjmu železnicím, kterýžto úbytek — odhadovaný pro první léta na 60 mil. marek ročně — teprv znenáhlým dalším rozvojem dopravy bude dílem odčiněn, dílem jen zakryt. A o ekonomické převaze vodních cest nad železnicemi i co do láce dopravy silně se pochybuje, dokud se pro vodní dopravy budují cesty zdarma nebo za poplatky zhola nedostatečné, kdežto na druhé straně ze železnic těží se půl miliardy ročně.

To, co v Německu sesiluje oposici proti vodním drahám, u nás by svědčilo pro ně: konkurence drahám železným, které u nás právě v obvodu projektovaných průplavů dunajskolabského a oderského jsou majetkem společností soukromých a jichž postátnění značně by se zlevnilo, kdyby zbudováním těchto průplavů a kanalisací středního Labe jejich dosavadní hromadné transporty přešly v očekávaném rozsahu na cesty vodní.

*

V Čechách pokročila splavňovací akce v posledních dnech aspoň tím, že komise pro kanalisování Vltavy a Labe od Prahy dolů byla nyní také pověřena úkolem vypracovati projekty a zahájiti jednání ke kanalisaci Vltavy uvnitř města od Holešovic ke Smíchovu a k vystrojení přístavu holešovického — dosud poměrně nejdražšího to rybníku světa — potřebným zařízením k překládání zboží z lodí do vagonů a naopak a ke spojení s nádražími železnic. Nádraží, o které zde především běží, je nádraží společnosti státní dráhy v Bubnech, i bylo by nejvýhodnější, kdyby také spojovací dráha touto společností byla vystavěna. Ale každý nový přístav na Labi nebo Vltavě bude musit zápasiti s nepřízní společností železničních. Dráha severozápadní má velkolepé překladiště v Laube, státní dráha překladiště v Krásném Březně; každý přístav na hořejším toku Labe nebo na Vltavě znamená časnější přechod na vodní dráhu a zkrácení cesty po železnici a tím i zmenšení příjmů železničních; že by pak vodní dráha vyvolala nové transporty, které by i železnicím těmto nahradily onen úbytek, společnosti tyto zatím nedoufají, pochybujíce, že by (v blízké aspoň budoucnosti) mohla uprostřed dvou železničních tratí týmž směrem severním plně působiti mohutná vodní dráha bez zkrácení vozby železniční. —

Nezbude tedy, než aby spojku mezi přístavem a železnicemi provedl stát nebo obec stejně jako jiné vystrojení přístavu zařízením překládacím. Všude jinde těchto úkolů chápou se města, aby se jich nezmocnily soukromé společnosti k účelům výdělkářským. U nás není ani té soukromé podnikavosti — vždyť jinak nebyl by přístav po tolik let zůstal násadou pro kapry — ani té horlivosti a šťastné ruky, jakou jinde mají města v podnikání hospodářském! Vždyť není dosud postaráno ani o polohopisný plán ani o zcela obyčejnou silnici k přístavu, a celá přístavní akce je jen jako druhé vydání městské akce kanalisační a asanační. Snad nyní půjde věc rychleji, když se od inženýrů-řečníků dostala teď k inženýrům-pracovníkům!

*

Také komitét pro kanalisaci středního Labe konal 2. t. m. schůzi v Nymburce. Nelze však říci, že by jí chvalné snahy komitétu byly znač-

něji pokročily, a pokud by se nepracovalo jinak než agitačními schůzemi a většinou parádními, ale bezobsažnými řečmi, málo by se věci prospělo. Leda že by komitét vskutku chtěl jen kanalisační myšlenku propagovati, vlastní práci — šetření technická a národohospodářská — pak ponechati zemskému výboru a obchodním komorám?

*

Zpráva Pražské společnosti pro paroplavbu na Vltavě a Labi v Čechách, provozující vlastně jen osobní dopravu mezi Prahou a Štěchovicemi, vykazuje za rok 1900 příjem z provozování paroplavby 223.800 a výdaj 214.300 K, tedy zisk při veliké režii celkem nepatrný, poskytující však nicméně letos 6% dividendu, jaká nebývala častým hostem tohoto podniku. Plavba provozována loni po 288 dní, až do Štěchovic však jen 162 dní; z 52 neděl a svátků plavebního období panovalo po 31 dní počasí deštivé a plavbě nepříznivé. Společnost zařídila novým přístavištěm v Bránice připojení paroplavby ku dráze z Modřan do Čerčan a Dobříše, kteréžto zařízení potkalo by se s větším úspěchem, kdyby byly možny kombinované lístky pro loď i některé výletní stanice železniční. Úspěchy společnosti odkázané hlavně na osobní dopravu výletní, závisejí úplně na počasí a jeho rozmarech; nákladů, zabezpečujících jedině větší výnos, téměř není, pravidelná denní osobní doprava je celkem skrovná. K tomu vadí společnosti zdlouhavá jízda při velikém počtu zastávek, málo přímých jízd, pozdní vyjíždění — v létě by mohly Pražské parníky vyjížděti o 6. hod. ranní — nepoměrný počet volných lístků právě u častějších cestovatelů, pustošení pražského okolí — nemluvě ani o závadách plavebních. Celkem je pražská osobní paroplavba dosud pořád teprv v plenkách a nákladní nad Prahou skoro ani neexistuje. *T.*

*

SOCIÁLNÍ. Zpráva živnostenských inspektorů o domáckém průmyslu v Rakousku — Osnova stávkového zákona ve Francii — Proti italským dělníkům v Německu — Sociální činnost a naše ženy.

Parlamentní anketa živnostenská z roku 1893, písemná expertisa, podniknutá z nařízení ministerstva obchodu politickými úřady v roce 1892 ku přípravě zákonného regulování t. zv. štukverkářství a domáckého průmyslu, a konečně odchylná dobrozdání komor obchodních o úpravě domáckého průmyslu přiměly vládu, aby zjednala si soustavný přehled skutečných poměrů v průmyslu domáckém prostřednictvím živnostenských inspektorů.

Zprávy tyto měly býti podány původně do konce září 1898, došly však teprv do konce roku 1899. Lhůta ministerstvem daná byla — jak obyčejně u tohoto ministerstva — příliš krátká, ministerstvo nemělo zdaleka ponětí ani o skutečném rozsahu domáckého průmyslu ani o obtížích, s jakými řádné vyšetření jeho je spojeno. Vyšetřován byl průmysl kamenný, zeminný, hliněný a skelný, zpracování kovů, výroba strojů, nástrojů, přístrojův a dopravních prostředků, výroba tovarů košíkářských, perleťových, koštěných a hraček, průmysl kožní a galanterní, tkalcovství, výroba šatů a ozdobných předmětů, průmysl papírnický, výroba potravin a konečně živnosti grafické.

Provedeno zevrubné šetření na základě jednotného dotazníku, ministerstvem vydaného. Zatím vydán byl díl I., jednající o Čechách, v dílu druhém budou následovati Morava, Slezsko, Halič a Bukovina, a v dílu třetím ostatní země předlitavské. Díl o Čechách zabírá 491 hustých stran — již z toho je patrno veliké rozšíření domáckého průmyslu v zemích českých, kde je průmysl tento daleko ne pouze vedlejším zaměstnáním rolnického obyvatelstva v době zimní, nýbrž většinou samostatným a trvalým výdělkovým zaměstnáním celých širých krajů a základem velikých průmyslů vývozních. A při tom ještě některé drobnější domácké průmysly české zůstaly nevyšetřeny a leckteré jiné zasluhovaly studia zevrubnějšího. Nejvíce místa zabírá líčení domácké práce v průmyslu textilním a sklářském — dvou z nejhlavnějších odvětví českého velkoprůmyslu —, pak v Praze zejména průmyslu konfekčního, oděvnického a modistského.

Vesměs však jsou pracovní poměry domáckých výrobců svrchovaně bídné. V okresu Kamenického Šenova a Boru zaměstnává se na 5000 dělníků broušením a krášlením dutého zboží skleněného: 12—15 hodinná denní doba pracovní a při tom týdenní výdělek $2^1/_2$ až nejvýše 6 zlatých, špatné poměry bytové a plicní nemoce jsou význačnými známkami tohoto obvodu. V okresu Jabloneckém vyrobí se do roka za 17—18 milionů zlatých t. zv. krátkého zboží skleněného, z čehož plných $95^0/_0$ prodá se do ciziny — Jablonecké zboží je známo tak dobře v Jižní Americe jako v Australii, Číně, Švédsku atd. — ale výdělek perlařů obnášel při 14—18 hodinném dnu pracovním 40—70 krejcarů denně, t. j. 3—4 krejcary za hodinu, a rodičům pomáhají navlékati skleněné perly na šňůrky i děti školou povinné často až do 3 hodin ráno.

Ne lépe je v domáckém průmyslu textilním; 12—14 hodinná pracovní doba, denní výdělek 15 a v nejlepších případech 50—60 krejcarů, pokuty dosahující až $50^0/_0$ mzdy, t. zv. káva a brambory jako výhradná potrava jsou illustracemi tohoto průmyslu. V celých krajích je permanentní bída domovem, celé tkalcovské okresy se degenerují, rostoucí soutěž mechanické tovární výroby ohrožuje i zbylé ještě existence, a přece konservativní obyvatelstvo nepřechází k jiným zldrojům výživy, nýbrž hyne hladem, tuberkulosou, tyfem nebo alkoholismem. I v jiných oborech domácké výroby týž obraz, dračka peří na Klatovsku při 11 hodinné práci vydělá denně 6 krejcarů a pod.

Vykořisťování podnikatelské — při tomto průmyslu obchodnické — dosahuje zde vrcholu; domácký pracovník, rozptýlený po horských chalupách a vesnicích nebo v podkrovních a sklepních komorách velkoměst, nemající ani vlastního materiálu pracovního ani druhdy vlastního nástroje, bez přímého styku se zákazníkem, jest úplně v rukou obchodníka nebo faktora. Odtud bídné mzdy nejenom v průmyslech hynoucích, jako je ruční tkalcovství, nýbrž i v kvetoucích, kde obchodník sám shrabuje zisky stoprocentní. Péče zdravotnická, živnostenský inspektor, maximální denní doba pracovní a jiné předpisy dělnické ochrany, úrazové a převážnou většinou i nemocenské pojišťování zde neexistují.

Co pak je nejsmutnější, podnětem k vyšetřování nebyly ani děsné poměry domáckých výrobců samých, nýbrž konkurence, jakou v jistých formách (velkoměstský štukverk) působili »oprávněným živnostníkům«; ubohý krejčí nebo švec, který nemaje přímých zákazníků pracoval do

skladu jiného mistra nebo továrníka neb obchodníka, sám z toho sotva jsa živ, budil zájem správy živnostenské ne jako člověk, nýbrž jako fušer, ne o něho mělo býti postaráno právní ochranou, nýbrž zamezeno, aby vedle pravidelné práce tovární nebo skladové neurobil boty nebo kalhoty pro některého známého a neničil tak jedině oprávněné živnostníky, t. j. ty, kteří, třebas nic více než on neumějíce, mají formální průkaz způsobilosti a mohli zaplatiti korporativní taxu do společenstva, kolek na odpověď živnosti a 2 nebo 3 zlaté roční daně výdělkové. Bylo by věru smutným znamením sociálního smyslu vlády, kdyby inspektorské monografie neměly míti positivních výsledků jak co do zákonodárství o pracovní ochraně, tak co do správních opatření, jimiž by se umožnilo převádění domáckého vyrábitelstva z hynoucích zaměstnání do jiných oborů průmyslových, jeho organisace k dosažení samostatného odbytu a pod.

Vydané monografie svědčí o veliké píli inspektorů živnostenských i o skutečném jich zájmu pro úkol jim svěřený. Jednotnost dotazníku, jinak výhodná, a přílišné druhdy lpění na něm zavinily však šablonovitý dojem práce, veliký spěch, s jakým byla provedena, způsobil, že málo bylo hleděno vylíčiti původ dotyčného průmyslu a jeho číselný rozsah v jednotlivých místech a oborech, někde neoznačeny ani jménem osady, nýbrž pouze všeobecně správní okresy, skoro nic nehleděno k odborné literatuře, vůbec cítíte skrovnou theoretickou přípravu k dílu tak obtížnému. Že všechna líčení nejsou stejné ceny (k některým připojeny i přehledné mapky místního rozložení průmyslu), je pochopitelno.

Uvážíme-li k tomu ještě ustavičné stesky inspektorů na veliké obvody inspekce, množství kancelářské práce a malý počet sil dozorčích, neubráníme se přesvědčení, že tato mimořádná veliká práce nemohla ani býti provedena, leč na úkor vlastního dozorčího povolání inspektorů.

Komu však svěřiti podobná šetření? Politické úřady jsou k tomu absolutně nezpůsobilé, zemský výbor a sněm dovedl vždy jen naříkati nad nedostatkem statistiky živnostenské a nedostatkem znalosti zejména poměrů v domáckém průmyslu, který prý vadil jeho intensivnější činnosti živnostensko-politické, a obchodní komory, kdyby byly měly pro tento úkol porozumění, byly by jej již dávno samy — aspoň některé — provedly. Obchodní komora v Plzni se před lety aspoň usnesla, že vyšetří poměry domáckého průmyslu ve svém obvodě, ale vyšetřila tak málo jako ostatní české komory. Jedině liberecká komora aspoň jabloneckému průmyslu věnovala pozornost, která přinesla netoliko lepší theoretické poznání tohoto průmyslu, nýbrž i zajímavé úspěchy praktické: společenstevní organisaci výrobců skleněných perel, jejíž účinkem mzdy o plnou třetinu se zlepšily.

I po inspektorské monografii zbývá zde dost co dělati. Předně doplniti a prohloubiti jejich materiál, když inspektorská šetření při nejmenším nejhrubší práci vykonala a ukázala, kde co hledati sluší. Potom zužitkovati studia tato k soustavnému vylíčení českého domáckého průmyslu, čímž byla by odbyta nejobtížnější část české deskriptivy průmyslové, jíž ku své hanbě dosud musíme pohřešovati. Konečně — to arci nemusí býti v časovém postupu věcí poslední — přikročiti k praktickému povznášení domácké výroby a výrobců družstevním organisováním, zdokonalováním techniky atd.

*

Millerandova osnova práva stávkového (srov. N. D. str. 299 t. r.) dochází malých sympatií u dělnictva francouzského a vůdci německých organisací odborových byla zavržena docela. Zákon majority, jehož lze prakticky užiti v politice, je téměř nemožný, má-li se ho užiti u společenství zájmových, zvlášť ve Francii. Nebude prý vůbec ani možno donutiti minority, aby účastnila se stávky majoritou usnesené, tak že by obligatorní stávka rozřešení sporu, místo urychlení, spíše jen prodloužila a spor zostřila. Bude prý lépe na místě obligatorní stávky zaručiti přísným zákonem svobodu práce. Celé sociální zákonodárství francouzské je prý málo platno, poněvadž není zachováváno. Na př. zákon o úrazovém pojišťování dělnickém vstoupil loni teprv 1. července v působnost, ale již vypuklo 84 stávek proto, že zaměstnavatelé proti výslovnému ustanovení zákona strhovali dělníkům se mzdy premie pojišťovací. Vláda sice zakročila, ale na prospěch zaměstnavatelů. Tak jako se nezachovává zákon z roku 1892 o ochraně práce ženské a dětské, nezachovával by se ani stávkový zákon Millerandův. Dělníkům nezbude prý, než aby i budoucně silnou odborovou organisací svým požadavkům zjednávali průchodu.

*

»Soz. Praxis« kárá, že badenské trikotové tkalcovny, majíce prováděti značné dodávky správě vojenské, shánějí dělnictvo v Italii. Dokud prý je dost dělnictva doma, kde snad se naříká na bezdělnost a nouzi, je nepřípustno přijímati cizozemské síly pracovní proto, že je lze snad dostati laciněji a pohodlněji, a k tomu ještě od továren, které mají značnější zakázky od správy vojenské. Co to je? Naše »svůj k svému« na poli sociálním.

*

V červenci m. r. byl v tomto listě učiněn výzev k organisaci ženského odborného vyučování českého. Na spis Haymerlův, o nějž se tento výzev opíral, bylo upozorněno současně ve výroční zprávě brněnské Vesny a později i v jiných časopisech našich. Ale to bylo také vše. Naše dámy velikou většinou nestarají se o vzdělání vlastní, jak by se tedy měly starati o vzdělání cizí! A k tomu ještě o vzdělávání továrních děvčat a žen, služek a jiných příslušnic nižšího řádu! Vždyť když přednášel poprvé prof. Dr. Čáda v Ústředním spolku českých žen o dětské psychologii, bylo jen 46 žen z pražské společnosti zvědavo poučiti se, jak vlastním dětem a jejich duševnímu vývoji rozuměti. A nač také? Naše dámy dětí buď nemají nebo mají-li, z pravidla se o ně nestarají. Vezmou dobře odporučenou bonnu nebo vychovatelku, nanejvýš ji slušně platí, a dovede-li dítě při obědě nebo návštěvě »slušně« se chovati, nic neruší jejich spokojenost. A dětská psychologie, co to vlastně je? Kdysi na plesích slýchala to slovo milostpaní od nezralých oktavánů, ale dávno již zapomněla mezi švadlenami a modistkami; a na večírcích u pí. poslancové X. nebo pí. radové Y. se o něčem podobném nikdy nemluvilo. Málo dětí a špatně vychovaných je příznačnou známkou naší bohaté buržoasie, a vina toho spadá na ženy tím větší měrou, čím více muž je plně zabírán svým povoláním výdělkovým a činností veřejnou.

Chcete ještě sociální smysl pro cizí a k tomu proletáře? Naše dámy daleko méně než u Němců a židů starají se o výdělkovou nebo odbornou činnost mužů; pokud je dost příjmů, aby se hovělo požadavkům domácnostním a společenským, starosti a námahy muže-podnikatele pramálo je zajímají a tím méně mají smyslu pro práci a zásluhy jeho personálu. Všude jinde bývá poměr čelnějších zřízenců k rodině zaměstnavatelově důvěrnější než u nás, a případy, kdy z podřízeného personálu vybrán byl společník a zeť majitele závodu, jsou u nás právě tak řídké, jako v Anglii a jinde časté. Když u nás kterýsi venkovský podnikatel slavil jubileum závodu, bylo potřebí velikého nátlaku, aby dcery jeho snížily se k prostě společenskému chování naproti nejpřednějším a nejstarším úředníkům, jichž svědomitostí a prací vlastně závod ze skromných počátků byl povznesen.

Křivdili bychom však, kdybychom neuznávali výjimek. Právě poslední doba zaznamenává značný dar pro založení české Vesny ve Slezsku a dar ten došel četných následovnic. Ale mezi těmito následovnicemi marně hledáš smetanu pražské dámské společnosti; dámy, kterým není žádný pražský klobouk dost drahý, které by považovaly za přečin obléci rukavičky podruhé nebo potřetí, nemají deset korun pro vzdělavací účel a na »Zádruhu« upíšou nanejvýš jeden podíl o 50 korunách — méně, než činí jejich týdenní výdej kapesní.

Proč se o tom zmiňujeme? Vidíme, že u nás posud marně voláme po hospodářských kursech pro tovární dělnice, že cvičné kursy pro služebné pořád nehýbají se s místa, že není útulen pro příchozí děvčata a že ty ženské podniky sociální, které tu jsou, skoro všechny trudně živoří.

Nechme stranou vynikající ženskou sociální působnost v Anglii a v Americe i četná zařízení ženská v Německu, ale i sama »lehkomyslná« Vídeň skončila loni v červnu již 43. kurs hospodyňský pro tovární dělnice a podobné kursy má i Linec, Kremže, Lublaň, Brno, Olomouc a j. místa v Rakousku.

Zříte-li pak, jak není počinu ani v těchto jednoduchých věcech, tu ani se neodvažujete klást ženám našim jiné nesnadnější úkoly sociální a hospodářské: prostředkování ženské práce, organisování té bídně placené ženské práce domácké a jejího odbytu, organisování a účelné vedení našeho konsumu nejen ženského, nýbrž vůbec domácnostního na prospěch naší české výroby a našich zejména ženských výrobců a pod. Snahy několika jednotlivců lámou a tříští se o indolenci ostatních — tou massou našeho dámského světa nehnuli ještě ani básníci ani sociální apoštolové, ba ani románopisci, nýbrž jen hrdinní tenoři a organisátoři kostumních bazarů. Lasciate ogni speranza! *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Postup klerikalismu do školství — Školství ve Francii — »Loi Falloux« — Protiklerikální návrhy Ferryho — Rozvoj středních škol klerikálních ve Francii — Úpadek středních škol laiků — Návrhy nynější vlády francouzské — Klerikalism ve školství belgickém — Klerikální ruch ve školství rakousko-uherském — Ze statistiky středního školství rakouského — Jednostranná politika poslanců slovanských — Nevyplacené přídavky učitelstvu v Čechách — Bída učitelstva v Čechách příbuzná s bídou učitelstva ve Španělsku — Universitní prázdninové kursy učitelské.

Postup klerikalismu do školství znamenati možno nejen v zemích naší říše, ale i v zemích a státech obývaných národy románskými. Na jaký stupeň vzdělanosti, hospodářské zdatnosti přivedl klerikalism druhdy

mocné Španělsko, jehož dnešní vláda nechává učitelstvo žebrati a bídnou mzdu jeho za léta mu zadržuje, na jaký Italii a jiné státy, je s dostatek známo. Dnes podetíná klerikalism i nedávno ještě mocnou Francii. O tom, do jaké míry ovládnuto je klerikalismem školství francouzské, podává zajímavé doklady M. Pollex z Paříže ve 329. čísle vídeňského týdenníku »Die Zeit«.

Francouzské školství ve svých základech je upraveno zákonem z roku 1850. Původcem tohoto zákona školského je ministr druhé republiky hrabě de Falloux. Francouzská revoluce odstranila duchovenstvo s vyučováním náboženským zcela ze školství. Tento revoluční radikalism byl zmíněným »loi Falloux« korrigován směrem zpátečnickým. Zákon ministra druhé republiky měl přivoditi návrat ke »starým, dobrým« časům předrevolučním. Stanovil zvláště, že duchovenstvo má míti ve školství přednost před učitelstvem světským a že míti má činné spolupůsobení při výročních státních zkouškách chovanců. Duchovenstvo stalo se po přijetí zmíněného zákona školského vůdčím orgánem všeho školství. Rozhodovalo od té doby nejen v zavedených t. zv. »svobodných«, t. j. z privátních prostředků zřízených, od státních úřadů neodvislých školách elementárních i středních, ale i ve všech státních, veřejných ústavech vyučovacích a vychovávacích. Duchovní ovládli pole školské nadobro. Měli právo vyučovati nejen náboženství, ale i všem ostatním předmětům učebným a při tom kontrolovati, vyučuje-li světské učitelstvo řádně v duchu církve.

Marně proti tomuto zákonu školskému bojoval o třicet let později Jules Ferry, podporován přítelem Gambettovým, poslancem Paul Bertem a ministrem vyučování Buissonem. Ferry podal v letech osmdesátých dva návrhy školských zákonů, proti zákonu Fallouxově namířených. Dle prvního návrhu Ferryho měli býti duchovní odstranění z nejvyšší rady vyučovací. Návrhem druhým mělo býti duchovním universitním a t. zv. »svobodným školám« vzato právo zkoušky pořádati a universitní hodnosti udíleti, jakož i právo spolučlenům státně neautorisovaných kongregací vyučovati i na vzpomenutých »écoles libres«. První návrh většinou hlasů prošel, návrhu druhému odporoval v senátu Jules Simon, jeden z nejzpátečnějších zlých duchů, jimiž Francie ve druhé polovici XIX. století byla soužena. Paragraf 7. druhého zákona Ferryho, odnímající řádovým bratřím právo k vyučování, padl přičiněním tehdy ještě silně monarchistickoklerikální většiny senátu. Ani ostatní přijaté paragrafy návrhu Ferryho nesplnily své poslání, protože nebyly jednak rozhodně v život uvedeny, jednak působnost jejich nebyla trvalá Záhy po vydání Ferryho zákonů zahnízdily se řády církevní ve školství francouzské ještě pevněji. Základní nový návrh Ferryho na bezplatné, obligátní vyučování interkonfesijní, padl v horní sněmovně přičiněním Jules Simona opět.

Ve školách státem zřízených se nyní vyučování náboženské sice neudílí, ale za to stále se rozmáhající školy privátní jsou ve Francii velkou většinou úplně v rukou klerikálních. Jesuité zřídili v Paříži dva velké ústavy: »École de la rue de Madrid« a v affaiře Dreyfusově často jmenovanou »École de la rue de Postes«. První vychovává pro civilní kariery, druhá důstojníky. Školy tyto jsou velmi četně navštěvovány žáky ze všech vrstev společenských, zvláště ale vyšších, a vychovávají zcela v duchu jesuitském. Vyučující obírají se výhradně žáky nejschopnějšími, žáky slabší

zcela zanedbávajíce. Prvější žáci-championi předvádějí se obecenstvu širšímu na konci roku školního na veřejných zkouškách. Parádními těmito zkouškami oslňuje se zrak rodičův i školních úřadův. Neznalci často přehlížejí, že na úkor velké většiny žactva cvičí se v těchto klerikálních školách několik žáků nadanějších. Tato jesuitská methoda dostala se ve Francii také do škol státních.

Školští bratří dovedou slíditi ve Francii po nejnadanějších žácích ve školách státních. Vyhledávají jich rodiče a všelijakými lákadly nutí je, aby děti školám jejich svěřovali. Pro nadané děti z rodin chudých mají v ústavech svých hojně míst bezplatných, stipendií a mnohých jiných výhod po ruce. Peněz k tomu mají nadbytek. Že při zavedené dressuře žáků nejschopnějších v klerikálních školách francouzských samostatnost myšlení a vychování pevných povah se zanedbává, to širší veřejnost zcela přehlíží.

O tom, jak školy klerikální ve Francii se rozmnožily, uvedl Henry Bérenger na konci r. 1898 následující údaje. V roce 1865 bylo ve Francii 278 duchovenstvem řízených středních škol (Collèges, Lycées, Gymnases), v nichž vyučováno 35.000 žáků. V r. 1876 stoupl počet těchto škol na 368 s 51.380 chovanci. V r. 1893 zvýšen byl počet škol těchto na 378 s 56.000 žáky a v r. 1897 čítalo se již 418 středních škol klerikálních s 62.188 žáky. Vítězný pochod kongregací ve školství nedovedlo nic zastaviti. Pronásledování i koncesse vládami udělované moc kongregací jedině zvýšovaly. V nedlouhé době jednoho lidského věku počet středních škol klerikálních zvýšil se ve Francii o polovinu, počet žactva témě o devadesát procent, zatím co počet škol a žactva na školách státních značně klesl. —

V r. 1865 bylo dle knihy Paul Desachy-ho »La France noire« 657 svobodných ústavů laiků se 43.000 žáky, v r. 1876 již jen 494 středních škol s 31.249 žáky, v r. 1884 323 s 22.600 žáky, v r. 1893 232 se 14.028, v r. 1897 229 se 12.813 a v r. 1898 dokonce jen 202 ústavy s 9.725 žáky.

Státní školy od roku 1865 do roku 1897 vzrostly ze 328 na 338, počet jich žactva okrouhle ze 66.000 na 86.000, tedy velmi nepatrně. Mimo uvedené klerikální školy je ve Francii ještě velký počet malých seminářů, v nichž připravuje se na duchovní stav 23.000 žáků. Téměř polovina lidí s gymnasiálním a reálním vzděláním vychovává se na školách klerikálních. V r. 1865 vychovávána byla lidí takových v ústavech klerikálních pouze čtvrtina a v r. 1884 o něco více než třetina. V roce 1897 bylo mimo semináře:

z privátních ústavů klerikálních	43% škol	40% žáků
ze státních ústavů	34% »	53% »
z privátních škol laiků	23% »	7% »

Povšimnutí zasluhuje při těchto číslech, že ústavy klerikální mají na velký počet svůj poměrně značně menší počet žactva, kdežto na školách státních na poměrně malý počet škol připadá velký počet žactva. Klerikální učitelé nejsou počtem žactva tak přetěžováni, jako učitelé světští.

Vliv klerikální výchovy je ve Francii všude patrný. Klerikální smýšlení ve školách vštípené převládá v kruzích úřednických, klerikálním duchem ovládnuto je naskrz důstojnictvo francouzské. Nedávno přičítal admirál francouzský de Cuverville své vojenské úspěchy ve veřejném prohlášení

tomu, že čety své svěřil ochraně sv. Michaela, kterýžto patron zabránil také tomu, že jakási explose na obrněnci »Duperré« byla bez větších následků udušena.

Nebezpečí úplného poklerikalisování tuší již sama vláda. Nynější předseda ministerstva připravil návrh zákona, dle něhož k úřadům státním mají býti povolávány jen takové osoby, které aspoň v posledních třech letech své vzdělavací doby navštěvovaly školy státní. Je velmi pochybno, jestli ustanovení toto přinese žádoucí účinek. Tři léta výchovy školní stěží stačí k tomu, aby klerikální duch, předchozí dlouhou dobou studijní vštípený, chovance opustil.

Klerikální výchova podporována je v rodinách francouzských zvláště prostřednictvím žen, které vlivu kněží v netušené míře podléhají. Obmyšleným polovičním návrhem nynějšího ministerského praesidia postup klerikalismu se nezastaví. Kongregace francouzské přečkaly zákony Ferryho a přečkají také polovičaté návrhy vlády dnešní.

V Belgii za vlády klerikální provádí se od roku 1884 zhoubná politika protiškolská. Od doby té až do konce století ze 27 cvičných škol zavřeno dle zprávy některých listů 15 škol, z 26 královských škol vysokých 6. Dále zavřeno tu 835 škol obecných, 185 dětských zahrádek a 1225 pokračovacích škol. Propuštěno ze služby 1500 učitelův i učitelek. Výsledek této protiškolské politiky ukázal se při vojenských odvodech. V r. 1896 mezi 1000 mladými muži bylo jen 303, kteří obecnou školu navštěvovali, v roce pak 1898 mezi 1000 muži u odvodu pouze 95 s elementárním vyučováním. Že se důsledky této protikulturní politiky dostaví ve všech oborech národního hospodářství, je nepochybné.

Po klerikálech cislajtánských, kteří mají sebrané značné obnosy na zřízení katolické university v Solnohradsku, volá také katolické kněžstvo translajtánské dne 3. ledna 1901 po zřízení katolické university v Uhrách. Není prý na státních uherských universitách dost professorů katolicky, to jest klerikálně smýšlejících. Klerikální úsilí toto postupuje souběžně s úsilím o zřízení třetí university maďarské. Poselstvo města Szegedinu žádalo v těchto dnech na ministerstvu vyučování zřízení nové university ve své obci. Poukazovalo, že zřídilo již řadu stipendií pro universitu v Szegedině. Také Prešpurk a Košice o vysoké školy se ucházejí.

Tužby klerikálů po ovládnutí školství všech stupňů jsou nenasytné. Časopis »Česká žena« stěžuje si na svobodomyslný ráz a ducha české university, kde prý »katolická víra nemá z největší části vřelých přátel«. List tento, usilující o organisaci českých žen pro snahy klerikální, horlí pro zřízení katolického gymnasia ženského v Chrudimi nebo Kutné Hoře. Zastupitelstva těchto měst jak známo vydatně podporují klerikální ženská paedagogia.

Soukromé obecné chlapecké škole školských bratří v Bubenči, z níž vyvinouti se má v intencích klerikálů mužské paedagogium, dostalo se již práva veřejnosti. Také Brynychem založené dívčí škole v Chrasti práva toho se dostalo. — Školdozorcem pro okres feldkiršský ve Vorarlbersku jmenován nedávno jezuita P. Ant. Eder. Na nepřízeň doby ke svým záměrům nemohou si věru klerikálové v zemích rakouských stěžovati. — Dle posledně vydané zprávy ministerstva vyučování je nyní v Rakousku 212 veřejných gymnasií a 106 reálek, úhrnem tedy 318 středních škol

se 104.980 žáky. Gymnasistů je 69.788, realistů 35.192. Z gymnasií je úplných 188, neúplných 24. Reálek je 78 úplných, 28 neúplných. Stát vede náklad na 159 gymnasií a 68 reálek. Ostatní střední ústavy vydržují země, města, biskupové, kláštery a soukromé spolky. Ústavů ku vzdělání učitelů jest 44, ku vzdělání učitelek 18. Vyučuje se v nich 6874 kandidátů a 3066 kandidátek. Českých paedagogií státních jest pouze 14. Dle jazyka vyučovacího je 175 středních škol německých, 81 českých, 34 polských, 8 vlašských, 3 ruské, 6 srbskochorvatských a 11 utrakvistických. Utrakvistické školy tyto zřízeny jsou po většině v krajích, obydlených Slovinci. Tito nemají dosud ani jediné čistě slovinské školy střední. Počet všech středních škol slovanských rovná se stěží dvěma třetinám škol německých, ač počet obyvatelstva slovanského daleko převyšuje počet obyvatelstva německého.

Tyto pro Slovany rakouské velmi neutěšené poměry ve školství středním jsou obžalobou vedoucích politických stran slovanských, provádějících jednostranně politiku jazykovou na úkor politiky kulturně-školské, která by měla býti pravým základem veškeré politiky. Křiklavé přímo poměry jsou ve Slezsku, kde pro 281 tisíc Němců zřízena jsou 4 gymnasia, 4 reálky, 3 učitelské ústavy státní vedle dvou soukromých, 11 škol měšťanských. Mimo to mají tu Němci školy hospodářské, řemeslnické, tkalcovské, košíkářské a j. Pro 130 tisíc Čechů je ve Slezsku 1 gymnasium. Reálka žádná, učitelský ústav žádný, měšťanská škola žádná. Při zimní hospodářské škole v Opavě je zřízeno skromné české oddělení. Poměry tyto přímo křičí po práci ve prospěch českého školství ve Slezsku, politickými stranami tak dlouho zanedbávaného.

Zemský výbor král. Českého zastavil z nepochopitelných příčin další vydávání podrobných sněmovních zpráv o školství. Vydává nyní od dvou let k návrhu poslance Adámka pouze stručné výroční zprávy. Důležitost podrobné statistiky školské pro veřejnost neuznává.

Zemským sněmem v prosinci povolená almužna pro nejvíce strádající učitelstvo posledních tříd platebních dosud vyplacena nebyla a patrně již nebude. Poslanci poukazují na zemský výbor, který usnesení sněmovní o povolených přídavcích ke služnému neprovádí. Zemský výbor opět vyčítá poslancům, že přijali sice návrh na přídavky učitelské, ale o úhradu se nepostarali. V poslední schůzi zemského výboru sdělil posl. dr. Pražák, že dle výpočtů zemské účtárny vyžadoval by náklad na povolené přídavky učitelské ročně 2,200.000 K, čímž by se zemská přirážka musila zvýšiti o $3^1/_2{}^0/_0$. Vzhledem k tomu pak, že »zemský výbor nemůže sesíliti zálohy okresním školním pokladnám, usnesl se žádati zemskou školní radu, aby působila k tomu, by zmíněné sesílení záloh okresním školním pokladnám stalo se prozatím z prostředků státních na tak dlouho, až sněm učiní přiměřené opatření ve příčině úhrady tohoto vyššího nákladu«. Jak známo, stát již několikráte odmítnul jakýkoli příspěvek na školství obecné.

Učitelstvo v Čechách mnohokráte, a ne zajisté naposledy sklamané, může v bídě své hleděti na druhy své v povolání na polouostrově pyrenejském, kteří s ním mají los přibližně stejný. Ve Španělsku, kde právě bouří se lid proti klerikalismu, který druhdy mocný tento stát k hospodářskému a kulturnímu vysílení přivedl, koluje mezi učitelstvem petice, ve které se prosí, aby učitelstvo alespoň od hladu bylo uchráněno. Ve

Španělsku má 21.456 učitelů 750—1000 peset služného, 1450 učitelů 1000—2000 peset a pouze 180 učitelů má něco přes 2000 peset (= přibližně našim korunám). Jsou na tom poměrně tak, jako učitelé bohatého království Českého. Jen to mají k horšímu, že dělají státu věřitele. Jest totiž vláda učitelstvu ve Španělsku dlužna 9,036.503 peset. Učitelstvo španělské žádá v petici zvýšení platu a zaplacení dlužných částek, ovšem bez úroků. Někteří z učitelstva dokonce zažádali za dovolení, by směli mezi obecenstvem žebrat. Analfabetů jest ve Španělsku na 6 milionů, což se rovná 33% všeho obyvatelstva.

Vídeňská okresní školní rada doporučila ministerstvu zříditi kursy na vysokých školách pro učitelstvo škol obecných a měšťanských. Spolek dolnorakouských docentů škol vysokých usnesl se uspořádati v době prázdnin od 25. července do 1. září pro učitelstvo zvláštní feriální kursy. Jako vhodné místo pro tyto kursy odporučen Wolfsberk v Korutanech, kde je zvláště vhodná příležitost ku přírodovědeckým exkursím. Přednášky konány budou v době dopolední. Účastníci zaplatí po 20 K kolejného za všecky přednášky. *— rt —*

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.

Divadelní: nové kusy dávané za nové správy; režie, herectvo; nový pokus o popularisování divadla — Slovo o kritice — Úmrtí. — **Husův pomník.**

V den 16. listopadu pravidelně vycházela brožura ředitele Šubrta, která podávala zprávu o uplynulém roku Národního divadla, o českém divadle vůbec a občas ráda si zapolemisovala s kritikou. Letos vyšla brožura Šubrtova hned v červenci, a nová společnost neuznala za dobré vydati už přehled svůj, na nějž doba ostatně je také příliš krátká, snad jej chystá na příští rok. Prozatím připomíná posvátné divadelní datum Almanach Národního divadla na r. 1901 se stavem osobním a přehledem her. Co více podával starý kalendář vydávaný pokladníkem Šrutem, seznam abonentů a divadelní bonbony, budou asi čtenáři muset oželeti.

Od nastoupení nové společnosti do polovice prosince, jak nás poučuje tento přehled a čerstvé upomínky, hráno na Národním divadle 8 novinek činoherních a her repertoirních a nově nastudovaných mimo to hráno asi 20, počet, který na dobu půl páta měsíce není ani přílišný ani neoprávňuje k posměchu.

Z novinek vynikají dvě tragedie, které obě teprve po letech dostaly se konečně na jeviště české, Tolstého Vláda tmy a Björnsonovo Nad naši sílu.

Jest jistý vztah v dílech obou básníků, kteří si svým hlubokým pojímáním úkolu básníkova, svým bojem za čistotu pohlavní a za mravnost jsou tak blízci. V Tolstého selské tragedii vidíme křesťanství zdrojem umravnění. Nejsou to zevní řády, ani zákony, které chrání společnost před zvířetem v člověku, (starosta se svým protokolem hraje směšný úkol) jenom ono dává mu možnost, aby se zdvihl z propasti, do které se neúprosně řítí, spustiv se zásad mravních, representovaných starým zbožným mužíkem.

Björnson nepopírá tyto výhody křesťanství, že poskytuje dobrou morálku, ale jemu je to příliš málo vůči tomu čím křesťanství má býti, čím býti slibilo; dobrou ethiku, vnitřní uklidnění, to poskytují i jiná náboženství, křesťanství chce býti mnohem více; nevyhovuje-li těmto slibům, nač vnucovati lidu přesvědčení, z něhož vyrostl? Ať se pokusí raději o životní názor nový!

Vidíme v Tolstém učitele lidu, který zná jen rozdíl křesťanství a vlády pudu, Björnson učí lid, který si navykl kritisovati křesťanství, a ztrácí tím podklad mravní existence své, tak že otázka je, lze-li upevniti křesťanství, tak aby odolalo všem útokům (snahy z první doby Björnsonovy) anebo nutno-li vzdáti se ho.

Různost národů a různost race jeví se i v názoru na vrstvy vzdělané: Tolstému jsou pouze šiřiteli mravní nákazy, vymýšlejí si banky a podobné věci, aby mohli žíti bez práce z cizích mozolů, Björnsonovi jsou výkvětem národa; křesťanství, nedovede-li získat tyto inteligenty, tento vrchol lidstva, nedovede-li přesvědčit ty, kteří by se radostně dali přesvědčiti, vzdává se existence vůbec.

V stavbě své jeví se drama Tolstého zdánlivě prostým seřazením příběhů, mravoučnou povídkou rozvedenou v akty, a zatím prozrazuje každý rys mohutného umělce, kterému i forma dramatická se lehce poddávala. Jaká to řada úchvatných scen, jak neleká se nejkrajnějšího, a neúprosně vzbuzuje v otupělém diváku hrůzu ze zločinu, aniž ubere tím soustrasti jeho s ubohým zločincem! Björnson napsal své drama jako první díl mysteria dramatu myšlenkového, bez erotiky, ale i zde pracuje básník mocně a efektně prostředky divadelními a ze zdánlivé diskuse čistě logické vyvinul silnou scenu dramatickou.

V druhém díle Björnsonova dramatu stejně jako v prvním křesťanství selže evangelium socialismu, také provedení jeho, velký skok v jeho vývinu, jeví se býti nad sílu. Ale básník propouští nás s utěšující důvěrou v moc vědy a techniky, která přece jen konečně člověka zbaví zoufalství a dá místo pokolení radostnému, zde zvláště jeví se Björnson pravým opakem Tolstého.

Obě dramata svým pojetím křesťanství byly obecenstvu našemu dosti cizí, jeho hladině snad se více přiblížil brněnský básník Filip Langmann, v jehož tragickém obraze z života dělníků »Bartoš Tuřanský« civilní a trestní soud hraje úlohu prozřetelnosti, kde účty na konci dramatu se pěkně vyrovnají.

Poměry dělníků k továrníkům jsou bezpečně vděčnou látkou pro drama, jsou v našich dnech tím, čím byly minulým poměry politické. Zakládajíce se aspoň zdánlivě na volné smlouvě, zaručují dramatickým osobám onu svobodu jednání, která je tak nezbytná pro ně, má-li působiti poeticky. Zde lze dovésti konflikty dosti daleko, aniž se znatelně překročí půda skutečného práva obou stran, a v malém lze předvésti všechny ty konflikty, které byly předmětem staré tragedie. Záleží ovšem na tom, jak hluboce básník o nich přemýšlel, jak je prožil, aby z nich vzrostlo drama skutečné. Na př. na dramatu »Stávka« od Jaroslava Borotínského [1]) nemusili bychom ani čísti věnování »Zastanci a předáku strany národně sociální V. J. Klofá-

[1]) Vyšlo v Repertoiru českých divadel č. 75, u Šimáčka 1900.

čovi a organisaci strany národně sociální« a mohli bychom poznati příslušenství autora k této straně, ba mohli bychom z něho vyčísti celý ráz její podle záliby v silných slovích a nepředložených činech, bezmezné nejasnosti, která obestírá faktické poměry (na př. podpůrnou pokladnu) a z hromadění hrubých efektů, které přece jen nedají dramatu. Langmannovi dělníci jsou klidní, přemýšliví krotcí lidé, hrdinství, vytrvání při zásadách, když k nim přistoupí pokušení v podobě zlata, jeví se jim téměř nemožným; není právě silnou stránkou kusu, že autor sáhl pro pomoc do říše hallucinací a stělesnil vnitřní smíření Bartošovo zjevem mrtvého dítěte. Také nejasností, jak vlastně souvisí žaloba na mistra se stávkou, trpí kus, který má několik účinných scen.

Nově nastudována byla Sofokleova Antigona, která nadějnou debutantku slč. Švagrovskou uvedla na jeviště české; mohutný spor práva nepsaného, božího s officielním zákonem, humanity s vlastenectvím, působil v novém podání přes četné zvláštnůstky inscenování silně očisťujíc na každého, vyjma na studentstvo, pro které bylo nejprve hráno, věříme-li aspoň hlasu v »Studentských směrech«, který ji naznačil jako »nehynoucí Antigonu, která už na gymnasiu tolik potu způsobí a která věčně věkův se bude dávati na studentská představení podle moudré zásady, že je dobré pro mládež, co již nikdo nechce poslouchati«. Článek »Cíle gymnasijní dressury« byl policií konfiskován, v interesu gymnasií měl se raději konfiskovati tento posudek divadelní, neboť není možná hůře kompromitovati gymnasia než tímto klepařským a arrogantním referátem, který až příliš smutně ukazuje »výsledky gymnasijní dressury«.

Že nově sehrána také Hilbertova »Vina« a Mrštíků »Maryša«, uvádím jenom, abych nepřešel od Antigony přímo k Šmahově komedii »Zlatu«, která se svým pessimistickým rázem přimyká k tragediím. Je to pouhá směsice různých scen odkoukaných pilným hercem a seřazených bez prohloubení. Děvče pramělké z rodiny sprosté podlehne moci zlata a vezme si bohatého obstárlého domácího, místo aby čekala několik let, až si její malíř získá jmění a bezpečnou budoucnost — to je vše; takovými plody mohla nová společnost nás věru ušetřiti.

Co do veselohry, zahájena představení báchorkou Holgera Drachmanna: »Byl jednou jeden král« zněl nevhodně její titul místo »Bylo jednou . . .«, neb král hraje tu pranepatrnou úlohu, jedná se o pokoření hrdé princezny, které líčí Drachmann celkem velmi věrně dle báchorky, rozšířené po nejrůznějších zemích. Drama existuje ve dvou, vlastně více versích, vzniklých ze snah, upraviti volné sceny z pohádky pro jeviště. Naše divadlo volilo z těchto versí nejstarší, která má řadu silnějších scen a dramatičtějších efektů, ale také mnohem volnější stavbu dramatickou, mnohem více rozvláčnosti než zpracování definitivní. Drachmann báchorku pevně lokalisoval, princezna pochází z jakéhos offenbachského Illyrska, princ však ze skutečného Dánska, jehož slávu hlásá stejně ohnivě jako básník na mnohých místech. Drachmann jest rozhodně básník, jehož seznati stojí za namáhání.

Zajímavé bylo srovnati novinku další Sheridanovu »Školu pohoršení« (vlastně pomluvy) s nově nastudovanou »Figarovou svatbou«; pocházejíce ze stejné téměř doby representuje jedna z nich podařenou ukázku staré veselohry školy Moliérovy, druhá hledá nové cesty, první tepe nezpůsoby společenské, ale je si vědoma, že ani jednoho z nich neodstraní,

druhá buší do základů staré společnosti s úmyslem zbořiti ji, první odehrává se v kruhu jednotné společnosti, druhá kontrastuje zástupce různých vrstev společenských, ale obě jsou velice zábavné, obě pocházejí od mužů, kteří měli význam i jiný než literární, od nichž se rádi dáváme baviti. Modernímu vkusu skutečně stará veselohra jest mnohem bližší než šosácké veselohry, které v tak ohromném počtu zplodilo naše století.

Pro zásluhu těchto dvou veseloher budiž novému režimu odpuštěno, že provedlo bezcennou frašku francouzskou »Ustupte ženám«.

Poslední veseloherní novinka jest opět dílo domácí, Svobodovy »Čekanky«, rozkošná to idyla z dob babiček našich; okolo nepatrného celkem děje rozvine se obrázek ze života lidiček obmezených, který strofická forma přenáší do takové výše, že promineme rádi všechny nedostatky co do životnosti postav a těšíme se s nimi z jejich štěstí, smějeme se, když si dělají zbytečné starosti o své draho vytoužené ženušky a podržíme dost zájmu pro nevinnou intriku, kterou hezký Plichta pokoří vzdory koketní Jiřiny. Scenicky se svými četnými dívkami z let třicátých působí veselohra neodolatelně a zdá se býti trvalým ziskem pro divadlo. Škoda jen, že její verš je ledajaký..

Překladům nevěnuje se z pravidla dosti péče, na překladech Sheridana i Björnsona ukázáno, že smysl některých vět zcela pozměnili. Drachmannovo drama dokonce ani nepřeloženo dle originálu, nýbrž dle starého špatného zvyku z němčiny. Zde by se především měla státi náprava.

Co do inscenování a provozování nelze rovněž pozorovati dosud změn takových, jaké se chválí při opeře; lze se jen nadíti, že se stane časem náprava tím, že režie svěřena síle ne herecké, nýbrž literární (dramaturgu J. Kvapilovi, který se však bude museti teprve osvědčiti). Prozatím se dějí vesele všechny ty nepřístojnosti, kterým jsme se smáli za režimu starého. V Björnsonově kuse postaveno právě tolik židlí, kolik jich pak (náhodou!) je třeba, nehledě k naprosto nevhodné chudobě, jíž chatrč ta byla vypravena; v Čekankách pan ředitel, který v sále, záclonou odděleném od jeviště, má řeč, cítí nevysvětlitelnou potřebu, zdvihnouti tuto oponu a míti svou řeč s oponou místo se sklenicí v ruce; to jsou úkazy, které, kdyby se pečlivě po celý rok sbíraly, samy by vyplnily »kalendář bezděčného humoru divadelního« a učinily jej knihou velmi veselou.

Mezi herectvem je viděti mnoho dobré vůle, některá představení byla velmi pěkná. Zvláště tragedie sehrány s velikou péčí; špatně hráno ve frašce »Ustupte ženám«, ale to snad byl protest proti ní. Pan Bittner se vrátil k divadlu, na němž nebyl dosud nahrazen, a osvědčil se v Zkoušce státníkově a v Čekankách, také pan Slukov je dosud činný, ač nemoc zdála se ohrožovati jeho setrvání při divadle. Paní Kvapilová dosáhla hlubokých a umělecky zasloužených učinků jako Klara Sangová v »Nad naši sílu«, pí Laudová utěšeně rozšiřuje pole úloh svých a sl. Gregrová roztomile sehrála Jiřinu v Čekankách. Ve všech skoro dramatech vystoupil a všude osvědčil velké snahy a zralé umění pan Vojan; k nejlepším novotám patří také, že pan z Steinsbergu dostává teď důležitější úlohy, málo se celkem dosud osvědčil nově angažovaný pan Inneman; po dlouhých bojích zákulisních konečně i paní Benoniová, rozloučivší se v červenci

tak dojatě s obecenstvem, zcela tiše se jako Cyprienna vrátila na scenu; paní Málková, která po mnohá léta hrála skoro výhradně úlohy služek, v mladých letech zemřela.

*

Nový pokus o popularisování divadla učiněn tím, že zaveden nový druh prostonárodních představení, vedle odpoledních nedělních a středových ještě večerní, se začátkem položeným na dobu pozdější. Pokus se posud neosvědčil a byl by smutnou předzvěstí pro samostatné divadlo činoherní, neobjeví-li se, že nezdar jeho zakládá se na příčinách nahodilých. Dosud obě představení hrána před domy tak prázdnými, jakých Národní divadlo nevidělo. Ceny jsou ovšem poněkud nelidové, aby lákaly vrstvy, divadlu nezvyklé, ale čekal bys, že na takové představení (zvláště na novinku) nahrne se dosti obecenstva divadelního, které rádo použije nižších cen, aby něco ušetřilo, než zdálo se, jakoby jedni se styděli, navštěvovati divadlo, když tam smějí také chudší, a druzí jakoby nechtěli ani tolik obětovati, kolik se na nich žádalo; pro to, jak je nám divadlo potřebou životní, jakou je nové velké drama událostí, je to ovšem věc povážlivě významná.

*

Dodatek. Mezi napsáním a vytištěním referátu uplynula pro nahodilé okolnosti taková doba, že se vidí připojiti stručné poznámky o novinkách od listopadu hraných. Není jich právě mnoho: sehrány všeho všudy tři nové veselohry, nebo přesněji jedna antická komedie, jedna veselohra a jeden žert.

»V uchu Dionysiově«, komedie od Jaroslava Vrchlického, patří k těm plodům, jimiž básník ubíjí systematicky svou slávu, stavě na odiv i nejpovrchnějšímu diváku ledabylost a spěšnost v tvoření svém. Nicotný děj, nízká ethika, sprostý tón a nedostatek humoru karakterisují komedii, jejíž nejveselejší stránkou jsou četné směšné anachronismy. Ani premiera nestrhla na se obyčejný potlesk a po ní komedie zmizela nepozorovaně s jeviště.

»Přítěž« od paní Vikové Kunětické jest aspoň veselá, třeba že bychom byli dle minulosti autorčiny a dle současně vydaného románu »Vzpoura« čekali těžší zboží než v tomto obrázku z domácnosti se nám jeví s jeho karikaturami služky, která nechce dělat nic, individualisty, který nechce také dělat nic, pensisty, který nemá co dělat a proto hraje na flétnu, mladé paní, která v koutku svého srdce si uschovala upomínku na známost z mládí, a jak se ti staří známí všickni jmenují, kterými autorka hlásá důležité učení, že, kdyby každý pěstoval jen své »Já«, nepřišel by na stůl ani oběd.

Ještě menší nároky činí žert Štolbův »Mořská panna«, historie, jak chytrá světoběžnice oškube českého statkáře, který si vyjel do světa, aby se tam bavil hodně nevázaně. V tomto cestování mohl by se spatřit satirický hrot Štolbova žertu, který předvádí své komické figurky skoro bez zápletky spokojen jsa se směšností situace samé. —*n*—

*

Docelujeme přehled divadelní ještě zmínkou o divadelní kritice. Dala nám k tomu podnět kniha Jos. Kuffnera Scéna za scénou. »Volné listy z kroniky rozvoje našeho divadla«. Kuffner podal v této knížce vybraný úsek své dlouholeté divadelní referentské a feuilletonistické činnosti při největších českých novinách. Po čas zaujímal svým rozhledem a svými zkušenostmi vynikající místo v naší kritice. Učil se u dobrých mistrů. Bravurní psychologické anatomisování francouzských kritiků jeví se u něho v mozolném úsilí pronikati zejména v duši divadelního davu, Lessingovský zákonodárný ton ozývá se u Kuffnera v afforistické a v sentenciesní formě. Naše divadelní umění má od něho mnohou dobrou myšlenku, které pomáhal v život svou publicistickou propagandou (na př. dramatická škola, produkce její na Smíchovském jevišti a j. v.), pomáhal vychovávat divadelní obecenstvo i herce. Ale dlouhá činnost při žurnále v témž oboru znavuje, zpovrchňuje a vyčerpává. Kritik zvykl si příliš svému čtenářstvu a čtenářstvo jemu. Zvyklo si na jeho kommentáře význačnějších zjevů v umění dramatickém, vysvětlování elementárních pojmů z něho v průvodu oblíbených úsloví, »sapristi« a »čertů«, čtvrt- a půlřádkových vět, přehojných vykřičníků a otazníků. Ale tento úkol má své nebezpečenství — snadno vede k trivialnosti. Kuffner je ve svém vyšetřování a zdůvodňování vždy jen tlumočníkem divadelních mas. Se širokým obecenstvem se stotožňuje, mluví za ně. V žádné otázce se nepostaví proti nějaké ideji lidové. Je to snad vlivem žurnálu, který má své ohledy na čtenářstvo. Pochopitelno, že na Kuffnera bude vždy naléhati některý nakladatel, aby vydal své rozptýlené feuilletony v celku. A je to dobře. Dějiny divadla nám dokazují, jak pokrok v umění dramatickém vyplývá ze společné práce divadla i kritiky.

Proto přáli bychom si, aby též jiní zástupcové divadelní kritiky podali čtenářstvu celkový obraz o své práci a o svých snahách v úhrnném spise. Je jistě škoda myšlenek na př. Arn. Krause, G. Jaroše, J. Vodáka, F. X. Šaldy a j., že pro budoucí literární historiky setlejí zároveň s novinářským papírem, na nějž byly vrženy. Bylo by to tím záhodnější, že mnozí setrvali při této činnosti jen na čas a nemohli si taktéž založiti jistou tradici svým dlouhým působením na témž místě. Toho se však sotva dočkáme. Který nakladatel se chopí díla, jež se staví tak často na odpor neoprávněným zálibám, často i choutkám širokého obecenstva divadelního? K tomu aby se úkol divadelní kritiky chápal jako skutečná extense lidového vzdělání v umění dramatickém, máme ovšem ještě hodně daleko.

Je to vůbec zjev v naší moderní literatuře nápadný, že se po časopisech a v novinách pěstuje tolik kritiky, že se též hojně čítá, ale v samostatných dílech zaujímá tento obor místo asi nejposlednější. Pravda, kritiky píší se většinou pro denní potřebu. Ale přece ne napořád. Není tomu tak dávno, co se u nás bojoval velmi ostrý boj o postavení kritiky. Silnější strana reklamovala pro ni nejen místo mezi obory vědeckými, jak to v celku přiznávaly i starší názory, nýbrž spatřovala v ní i po případě i dílo umělecké samo. Dnes naše obecenstvo nemá patrně pro to, co trvalého přináší v sobě naše kritika, ani tolik smyslu, jako ho mělo čtenářstvo asi před 30 lety, kdy mohla vyjíti Durdíkova Kritika. A přece od té doby naše kritika ukazuje značný pokrok. Vynikající naši kritikové mohli by svou činnost ukázat teprve jasně v celkovém úhrnném obraze. A čtenářstvo by zvykalo vážné práci při své informaci o nejnovější literatuře.

*

V noci z 28. na 29. led. t. r. zemřel básník Julius Zeyer u věku skoro 60 let (nar. 26. dubna r. 1841.) Podrobnější úvahu o Jul. Zeyerovi hodláme podati pro nedostatek místa v příštím seš.

12. února nasypán byl čerstvý rov na hřbitově vyšehradském J. L. Turnovskému, známému ošetřovateli »čerstvých rovů« v Osvětě. Zemřel na Král. Vinohradech právě v předvečer svých 63letých narozenin (nar. 9. ún. 1837 v Sobotce). Turnovský byl zvláštní zjev v našem životě literárním i společenském. Vynikal obdivuhodnou energií životní i pracovní. Osvojiv si své vzdělání úmorným studiem soukromým protloukal se po několik let neutěšeným životem kočovného herce, v němž se přiživoval zejména překládáním a zpracováním cizích her i samostatným skládáním hlavně pro repertoir venkovských společností divadelních — produkty ty ovšem nemají ještě skutečného života literárního; spíše jen literárně živořily. — Po malé štaci praktického života oddal se žurnalistice, v níž v první řadě hleděl sloužiti divadelnímu umění. Po té vrhl se zase na čas ve vír života divadelního, aby hereckou masku brzy zaměnil zase za žurnalistické péro. Jeho činnost žurnalistická vyznačila se zejména při redakci časopisu »Slovana« a hlavně při »Pokroku«. Od rozhodující tehdy strany staročeské dosazen byl za řiditele kanceláře Ústřední Matice Školské. Posledně působil zase při redakci »Hlasu Národu«. Při posledních táborech lidu pokusil se vystoupiti též politicky — ne zrovna se zdarem.

Literární činnost Turnovského plynula jistě z ušlechtilých úmyslů. Byla dost všestranná, pilná, ale do hloubky Turnovský málo pronikl. To nám ovšem vysvětluje postup jeho vzdělání, jeho boj o život a zvláštní naše poměry dostatečně. Nejdůkladněji vžil se do života a působení J. K. Tyla, jehož stal se příbuzným. Jeho životopis a úplné vydání jeho prací je literární čin Turnovského nejzasloužilejší. V poslední době pracoval a začal vydávati obsáhlejší »Paměti starého vlastence«, jejichž ráz nejlépe charakterisoval — ovšem v nejlepším úmyslu — titulem samotným.

A ještě třetí ztrátu jest nám zaznamenati. Dne 10. února t. r. zemřel náhle MUDr. Vladimír Preininger, v mladém věku 35 let (narozen roku 1865). Zesnulý vedle své praktické činnosti lékařské vynikl zejména jako horlivý popularisator vědy lékařské, jako upřímný pracovník v oboru hygienickém a jako neunavný šiřitel novověkých vymožeností v tomto oboru. Propagoval je jednak ve svých vlastních orgánech, »Rozhledech lékařských« a »Zdraví«, jednak v jiných čelných časopisech, v samostatných knížkách (jsou to na př. »Tělověda a hlavní zásady zdravovědy«, »Léčiva a jich účinky«, v Matici Lidu spisek o zdravotnictví příbytků, a j.), sbíral nařízení a zákony z oboru hygieny (»Předpisy o zdravotnictví školním«, »Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví — se zvláštním zřetelem na země koruny České« (v. Naše Doba, r. VIII., č. 3, str. 236 a n.), překládal spisy cizí, vydával spisy starší (Kodymovu zdravovědu). Vedle toho měl hlavní účast v propagandě zásad zdravotnických pomocí činnosti spolkové (velmi platně působil na př. v »České společnosti pro veřejné zdravotnictví«, ve »Spolku ku zřizování a vydržování léčeben pro nemoci plicní« a j. v.). K své horlivé činnosti byl veden snahami opravdu humanními. *Jc.*

*

Bez hluku přešla druhá výstava návrhů na pomník Husův, patrně proto, že ani teď neměla, pokud se týká hlavního účelu, rozhodného výsledku. Hus nebude mít v Praze svého pomníku na delší ještě dobu.

Ale výstava ta neprošla bez významu. Proti prvé výstavě znamená nesrovnatelný pokrok. Většina návrhů sice pořád ještě nasvědčuje, jak mnozí páni navrhovatelé berou na lehkou váhu umění monumentální, jak spokojují se hravě řemeslným schematickým řešením a nepokládají vznešené toto umění za výraz ducha tvůrčího, básnického, za dílo, které musí být plno poesie a jednotné nálady. Pořád ještě straší zastaralá schemata, pohodlná obvyklost, mělkost a povrchnost názoru. »Vezme se sokl, na něj postaví se osoba hlavní, do jeho rohů dají se případné osoby historické neb allegorické nebo ledajaké jiné, buď pěší, buď koňmo, a do jeho polí umístí se reliefy.« A pomník je hotov. Takto beze všeho horečného napjetí mozku, bez zrychleného tlukotu vzrušeného a schváceného srdce, bez nocí bezesných, bez hymnického vzplápolání a zas beznadějného choulení ve svou vlastní nespokojenost — bez toho všeho, jenom snad s větší spotřebou papiross možno nadělat při jisté odborné rutině pomníků Husových, Lutherových zrovna jako Jana Nepomuckého, třebas i Ignáce z Loyoly nebo lecjakých vladařů a jenerálů atd. do nekonečna, jen vždycky s mutatis mutandis. Ve světě, hlavně v Německu, dokladů dostatek. Velmi trefně jeden znamenitý německý architekt podotkl, že, kdyby někdo v noci ty allegorické přílepky s podobných pomníků odnesl, cizinec ani by nepozoroval, že tam něco chybí.

Na štěstí mezi 23 návrhy této druhé výstavy byly také takové, ve kterých duch se hlásí a které chtějí ztělesnit velikou ideu. Jeden z nich porota vyznamenala prvou cenou. Je to návrh mladého umělce Lad. Šalouna, jehož skizza »Vyhnanci« na poslední výstavě »Manesově« projevovala značnou sílu výrazu, napovídala o temperamentě prudším, o citu hlubokém a zdravém, o smyslu dramatickém. To všecko v míře stupňované jest v jeho návrhu. Na prvý pohled zarazí milým překvapením svěží komposice celková, živé, rušné a zároveň ladné, nikoliv však akademicky chladné skupinové roztřídění, jakož i linijové zharmonisování celku i jednotlivostí a prochvění všeho mladistvě vřelým citem. Nade všecko strhne k sobě hned při prvém pohledu ne-li všecku pozornost, tož větší její díl skupina Husitů. Podivujeme se, podivujeme se mladému umělci, cítíme srdečnou radost z jeho stupně umělecké vyspělosti, ale nedostavuje se — dojem velikosti. To všecko je spíš ladné než úchvatné; spíš zdramatisované vypravování nebo tři dramatické scény s opravdovým žárem vystavené nežli jednotný zjev grandiosní; to všecko ovívá nás spíš elegií než energií; spíše ztlumuje než uchvacuje a povznáší.

Šalounův návrh je trojdílný a zobrazuje tyto výjevy: Hus zemřel na hranici (střed pomníku, část hlavní). Jeho smrt vzbouřila lid český, jenž zahořel pro zákon boží a stal se božím bojovníkem (část levá, myšlená směrem k Týnskému chrámu). Ale ideály jeho se neuskutečnily; Bratří je sice přejali a vyčistili, ale údělem bylo jim — vyhnanství. Komenský, nejspanilejší květ Jednoty, ubírá se z vlasti do ciziny (část pravá, směrem k radnici), aby se už nevrátil . . . . Konec. Jakže konec? — voláme udiveni. Tedy dále idea Husem vyvolaná nešla a nejde? A což naše obrození? Dobrovský, Palacký, Šafařík, Havlíček? . . . Šaloun myšlenku

svou nedopověděl, dal jí zmizeti v písku pobělohorském. Šalounův Hus byl a už ho není. Co tedy z toho všeho? Nač to všecko bylo? Nesvítí, nežije nic z toho dosud? Zmalátněle, beznadějně to všecko vyznívá, zádumčivou elegií to zní z návrhu Šalounova jako asi z »Vyšehradu« Smetanova. Šalounův Hus byl a už ho není. Ale my přejeme si Husa, který jest a bude. Šalounův návrh není pomníkem Husovým, nýbrž jen trojdílnou plastickou illustrací delší jedné periody dějin českých: husitství a bratrství. Ale Hus je nám více; Hus značí nám zářivý vrchol naší minulosti, který svítí nám do přítomna i do budoucna. A tento jeho význam umělec musí nám zobrazit v jednoduchosti co možná největší, nejimposantnější, mohutně a vznešeně působivé.

To jest prvý a hlavní nedostatek díla Šalounova.

Ale jest ještě druhý. Myslím, že Hus na pomníku v pravdě monumentálním, významu národního a všelidského, na pomníku postaveném v ohnisku českých zemí, v Praze, nemůže být zobrazen, jak umírá na hranici. Nikoliv že zemřel — hlavní věcí jest, zač zemřel. A proto myslím, že si nepředstavujeme na pomníku Husa, jehož tělo bezvědomě klesá, zadušeno slepým živlem; nýbrž představujeme si Husa, jemuž nešlo o tělo, ale o čistou duši, a který nelekà se ani toho všeničivého živlu, jist jsa, že všeničivý ten živel přec jen nezničí ducha jeho, a tudíž raději kráčí na hranici, než aby ublížil duši své, svému svědomí, svému přesvědčení.

Celkem — podle mého soudu a citu — Šalounův návrh je pomníkem zlomené síly a není pomníkem neoblomné síly. Charakterisuje dobu a nikoliv ideu. Doba zašla, idea žije.

Jisto je, že Husův pomník nemůže být takový jako je ten který ze sterých pomníků na světě. Musí to být zcela nový a zvláštní, slovem husovský pomník. Lehko je to cítit, ale vyjádřit! Přetěžký úkol.

I Šaloun to ovšem cítil. Cítili to také někteří jiní a cítili to hlouběji, pokusili se s pravou vroucností o překonání přetěžkého toho úkolu, tušili správně, zvolili pravý směr, aby dostali se k cíli; ale cesta k němu, jak samo sebou se rozumí, je nesnadná, zarostlá, neprošlapaná — nedostali se k němu. Ale už to jim musí být na radost, že našli pravý směr. Jsou to St. Sucharda (heslo »Vypučels nad bahno«), Jan Kotěra (»Čist zašels, rýhu zanechav«) a J. Kvasnička (»Světový převrat«).

Sucharda a Kotěra pracovali společně. Jejich Hus, mravní velikán, kráčí mezi námi a nad námi ve své vznešené mravní velikosti. To je správně cítěno, pravdivě, krásně. Ale proč je Hus u obou těchto umělců fantomem, jakýmsi jen viděním, jakýmsi duchem? Což pak Hus není dnes tím, čím byl tehdy? Není-liž on nám dnes tak milý se vším, co bylo v něm i co bylo na něm, s tím prostým hávem i s tou prostou obuví, ve které za pravdou chodil, jako byl milý pokolením minulým? Proč chcete vysvléci z něho člověka? Vždyť on sám nikdy nezapíral v sobě člověka, v ničem se nevyvyšoval, byl jako člověk skromný (»v naději sluha Boží«), ba až pokorný (prosí všecky věrné Čechy v listě psaném v žaláři v okovách, »ač kto viděl jest mé lehké obyčeje v mluvení aneb v skutciech, aby sě jich nedržel, ale aby za mě Boha prosil, aby mi ráčil odpustiti«), ale ovšem v přesvědčení svém, dokud jiný nepřesvědčil ho o lepším, neústupný. Vysvlékajíce z Husa člověka a číníce ho fantomem, ubližovali bychom jemu, ubližovali bychom sobě. A potom — nač vedle něho zná-

zorňovat maličkost a ubohost ostatních lidí? Myslím, to je zcela zbytečné, protože vedle pravého Husa tím měřítkem, určujícím hrozný rozdíl mezi ním a námi, budeme my sami, kteří okolo budoucího pomníku budeme se kupit, my sami s veškerým svým licoměrstvím, pozérstvím, frazérstvím, s veškerou titěrností a malicherností, závistí a nenávistí, s nekonečnou sobeckostí atd. A naprosto bych smetl s blízkosti velikého Husa ten droboulinký zástupek s praporkem.

*

Jeden z nejoriginálnějších současných umělců pravil: »Přemýšlel jsem kolikrát a mnoho o pomníku Husově. Je to úkol z nejtěžších, poněvadž pomník musí být naprosto originální, jako Hus sám byl v jednání svém. Musí to být Hus a nikoliv pomník. Tu nesmí vylézt stará šablona, sokl a okolo něho paráda, ať v uniformě nebo bez ní, křídlatí a nohatí geniové a podobné haraburdí. Ne . . . já bych — vím sice, že kdybych to řekl, budou se tomu smát, ale ať — já bych předvedl Husa tak, jakým byl, prostého ve své velikosti, jak vznáší se nad námi a přec mezi námi, lidský a přece víc než obyčejně lidský; obrovskou bronzovou sochu jeho bych postavil dejme tomu k radnici, kde byla poprava, ale sochu beze všeho soklu. Sokl už by byl šablona. Tak jak mezi námi chodil, po dlažbě, jako všichni ostatní, lidský a přece víc než obyčejně lidský, veliký nad námi a přec mezi námi. K sobě nás povznášel, k sobě nás povznáší, stoje mezi námi . . . Dojem byl by ohromný, zcela nový. Viděl jsem jednou něco jen z daleka tomu podobného a c.tím ten dojem. Vím, že se tomu budou smát, ale ať. Kdo promyslí a domyslí, nezasměje se. To byl by jedině pravý Hus, nemá-li to být tyátr, póza, fráze, nýbrž má-li to být dílo v duchu jeho.«

*

Na konec malou jen poznámku ke složení poroty. Sochaře zastupovali v ní pánové V. A. Beklemišev, Rus, a Cypryjan Godebski, Polák. Žádný z nich v pracích svých nebral se »cestou nešlapanou, sám a sám«. Ba pan Beklemišev není prost strannickosti. Je nepřítelem volných směrů. Dokázal to nedávno, v listopadu m. r., kdy jako člen Císařské Akademie umění podal protest ještě s dvěma pány akademiky proti senátu Akademie, že povolil akademické výstavní místnosti (!) družině umělecké, kupící se okolo časopisu »Міръ Искусства«, aby v nich uspořádala výstavu svou. A přec co je teď v umění ruském vynikajícího, skupilo se a kupí se velikou většinou okolo tohoto uměleckého měsíčníku: Sěrov, Levitan (nedávno zemřelý), bratři Vasněcovi, kníže Trubeckoj, Nesterov, Somov, Korovin, Polěnova (záhy zemřelá), A. Benois, Maljutin, Maljavin a j. V sezení Akademie, když jednáno o protestě pana Beklemiševa, znamenitý krajinář Kujindži mluvil ve prospěch družiny »M. И.«, v níž prý jsou umělci, které on uznává nadějí ruského umění. A s Kujindžim vyslovil svůj souhlas Rěpin . . . Ne Vladimír Alexandrovič Beklemišev, kníže Trubeckoj je teď na Rusi pravým mistrem, jenž z mrtvé hmoty vyvolává život a vdechuje jí duši — jak o tom širý svět umělecký dobře ví. *T.*

Úvahy a kritiky.

Dr. O. F. Vaněk, **ʿEbrejská slavnost pesa'h.** Historická a ethnologická úvaha. 1900.

»Jsa vyzván sl. redakcí (totiž »Radikálních Listů«), bych projevil své mínění, co soudím o t. zv. »rituelní vraždě«, sepsal jsem stručnou úvahu předchozí. Všeliké věcné pochybnosti a námitky vezdy budou mi vítané a vděčně vezmu k nim zřetel v obšírnějším spisku, jejž za doby klidnější vydati hodlám. Sprosté repliky osob věci neznalých neb dokonce osobní útoky za povšimnutí hodné ovšem neuznám.« —

Autor, jak čteme, byl otázán od zástupců rituelní pověry, co soudí o »rituelní vraždě«; ale neřekl to přímo a jasně. Dokazuje totiž pouze, že u starých, ba prastarých Židů byly oběti lidské a sám musí uznávat, že Starý Zákon proti tomu vystupuje. Tedy: svatá kniha Židů je proti obětem lidským, je proti obětem rituelním, t. j. náboženským.

Autor tedy o nynějším stavu věcí neřekl nic, jen suggeruje, že by mohla být tajná sekta (str. 21). O té tajné sektě jsem už řekl častěji: není možno, aby se v běhu tisíciletí nevyzradila, aby její tradice a spisy nebyly odkryty. Všecky tajné sekty politické a náboženské, a právě také ty, jež autor uvádí, na př. na Rusi — (sekty křesťanské!) záhy se vyzradily.

Tradice tajné musily by být časem nějak zachycovány písmem a tajné nějaké literatury židovské není. To dosvědčují semitičtí znalcové velmi rozhodně. Cituji právě vydanou brožurku prof. Stracka, v níž se jedná o domnělých tajných spisech židovských a sektách. (Sind die Juden Verbrecher von Religionswegen? 1900.) Jak známo, chtěli pruští antisemité v panské sněmovně pruské podat interpelaci, vyzývající vládu, aby pořídila oficielní překlad těch domnělých tajných spisů. Interpelanti ukazovali vedle zločinu Chvojnického (Konitz) také na Polnou. Podobná přání vyslovena již v parlamentech častěji, ale vždy se ukázalo, že takových tajných spisů není. A to právě odborník tak uznaný ve zmíněné brožurce dokazuje zase.

Zkrátka: odkazování na nedokázanou a nikde nikým nenalezenou tajnou sektu a tajné spisy hodí se sice k rozčilování širokých vrstev lidu, ale člověk nejen vědecky, ale vůbec myslící bude se tázat po důkazech tvrzení. Vždyť bez důkazu tvrdit lze všecko, co komu je libo; ale člověk spravedlivý nemůže tak jednat. Každý právník by se před soudem velmi rozhodně ohradil, kdyby protivná strana místo důkazů operovala podobnými »možnostmi«.

Přihlédneme tudíž k důkazům autorovým blíže, seznáme předně, že dokázal více, než chtěl. Neboť je historicky dokázáno, že nejen národové semitičtí, ale také Řekové, Římané, Germáni v době starší mívali oběti lidské, a u všech těch národů vyskytovaly se v dobách starších zbytky lidojedství; následuje z toho, že nynější Řekové, Němci a národové germánští, také národové románští, mají tajné sekty rituelní? Podle logiky autorovy zněla by odpověď: ano!

A nejen to. Podle autora by musily být takové tajné sekty — křesťanské; ukazuje totiž, že první křesťané pojídali krev dětskou a že byly a na Rusku ještě jsou takové tajné sekty křesťanské!

Co se konečně týká důkazů pro obětování lidských životů u Židů samých, tož sluší vytknout chyb více.

Předně autor pořád ukazuje, co bylo u národů semitských a jiných. Zejména uvádí, jak arabští beduinové obětovali — velblouda; proto že jej podřezali, že krev vypili atd., autor beze všeho důkazu tvrdí, že docela tak se v době starší nakládalo s obětí lidskou. Proč? Autor jednoduše dekretuje, že zabití velblouda nebo u Židů beránka je obětí zástupnou proto, že »oběti zvířecí začasté jsou jen oběťmi zástupnými«.

Takovou logikou lze dokázat všecko! Dokázáno má být, že u Židů v době staré a po případě posud se obětují lidé; pro to pan Vaněk důkazu přímého nemá. Naopak v Starém Zákoně máme přímý důkaz, že Židé při slavnosti pesa'h obětovali jen zvířata. To se autorovi nehodí, proto tvrdí docela bez důkazu, že obětní beránek zastupuje člověka; pan Vaněk to tvrdí přes to, že sám říká, že oběti zvířecí jen »začasté«, tedy ne vždy, byly obětmi zástupnými. Kde je důkaz, že obětování beránka skutečně zastupovalo obět lidskou? Důkazu toho p. Vaněk nepodal. O tom ani již nemluvím, jak stále ukazuje na Beduiny, Karthagiňany, Řeky, Římany atd., aby dokázal, co podle jeho mínění bylo u — Židů.

Pan Vaněk se však — a to jest více než chyba — ani neštítil, znásilňovat fakty. V Starém Zákoně totiž oběti lidské přísně se zakazují — pan Vaněk z toho soudí, že tedy Židé oběti ty v době staré měli.

Nejsem semitolog, ale přečetl jsem si St. Zákon přece tak pozorně, že musím rozhodně odmítnout tvrzení p. Vaňkovo.

Místa, která pan Vaněk ze St. Zákona sám uvádí, podávají docela něco jiného, než tvrdí. Předně zakazují se oběti lidské výslovně, jakožto kult molochův (na př. III. Mojž. 18, 21 a častěji); u Jeremiáše (VII, 31) se dovídáme, že Židé napodobili kult molochův, že ho tedy původně neměli.

Jak nedovoleně autor nakládá s textem, ukážu na určitém příkladě. Praví a cituje: »Děti bývaly obyčejně zabity a pak upáleny (Soud. II, 31); mnohdy jen kosti z nich, kdežto maso pojídáno při obětním kvasu. (Ez. 16, 20, 23, 27)«. Nuže, co se čte na citovaných místech? Na prvém se vypravuje o Jeftovi, jak pobil Ammonitské a v dík za to učinil slib, že Hospodinovi chce obětovat, cokoli mu z domu vlastního přijde vstříc. Vyšla mu vstříc vlastní dcera — otec slib svůj splnil. A na druhých dvou místech mluví se o řečeném napodobení cizího kultu molochového a hřích ten co nejostřeji se zakazuje.

A podobně na místech jiných p. Vaněk text biblický si ohýbá. Ještě prý Izaiáš (49, 26) slibuje Židům, že budou jíst maso a pít krev svých nepřátel — ve skutečnosti prorok mluví o pomstě nad nepřáteli Židů, pravě: »A nakrmím ty, kteří tě utiskují, vlastním masem jejich, a jako mstou krví svou se zpijí.«

Pan Vaněk chodil do antisemitské školy Rohlingovy. Má všecky chyby svého mistra. Nevidí proto na př. rozdílu mezi obětováním vlastních dětí a nepřátelských cizinců; to, co čteme v uvedených místech o modloslužbě molochově a mezi tím, co tvrdí pověra rituelní, není spojitosti žádné. Ale pochybuji, že pan Vaněk pro takové rozdíly má smyslu. Pan Vaněk na př. vidí důkaz pro své tvrzení také v tom, že ženy ku požitku velikonočního beránka nebyly nuceny. »Proč to, nešlo-li o nic, leč o kousek jehněčího masa? Každá žena byla by jistě ráda zasedla k takovéto hostině! My ale víme, že u mnohých kmenů přírodních, na př. Indiánů, Hottentotů, černochů na bílém Nilu, Mastajů, Galla-ů a j. bývá krev zakazována ženám a jedině vyhrazena mužům.« Na doklad pro všecky ty Hottenty a j. pan Vaněk cituje bůh ví jaké spisy, ale nasbíráním citátů o těchto národech nežidovských nikomu není spomoženo pro Židy.

Pan Vaněk by jednoduše mohl vědět, že u Židů žena v chrámě má vůbec mlčet, t. j., že je méně oprávněná než muž, a proto že při všech pobožnostech hrá roli podřízenou.

Vyvrátil jsem hlavní důkazy páně Vaňkovy a charakterisoval jeho methodu. Pan Vaněk ve svých pracích posud se vyznamenával svědomitostí a pílí, tu však podlehl patrně svým antipathiím. *M.*

M. von Brandt, **33 Jahre in Ostasien**. I. Leipzig, Verlag von Georg Wigand, 1900.

M. von Brandt byl před roky vyslancem německé říše v Číně a generálním konsulem v Japanu a jakožto takový náleží k nejlepším znalcům spletitých poměrů východoasijských, které nám již řadou výtečných knih vysvětliti se snažil. Vysoký úřad svůj pojímal vždy vážně a nebyl z těch diplomatů, kterým přední věcí jsou plesy a zábavy a kteří s domorodci zacházejí jako pruský major se svými vojáky. Pan z Brandtů miloval národy, mezi nimiž žil, byl shovívavým k jejich vadám a jenom jeho přičinlivosti má Německo děkovati, že dnes má vážný hlas v koncertu velmocí na východě asijském. On to byl také, který se opřel nerozumným plánům u zeleného stolku kombinovaným, naduté a loupežívé politice násilí, kterouž Německo se stává netoliko směšným, ale jíž také trpí a bude trpěti. Z těchto důvodů jest velezajímavá kniha, jejíž prvý díl, líčící počátky činnosti autorovy ve východní Asii, leží před námi. Vypisuje se tu pruská expedice do Japanu, Číny a Siamu roku 1860—1862, které se súčastnil jako vyslanecký attachée. Na jaře roku 1862 vrátil se s expedicí do Berlína, a na podzim téhož roku jmenován byl generálním konsulem v Japanu, kamž ihned se odebral. Až potud sáhá první díl memoirů: můžeme býti opravdu zvědavi na ohlášené další dva. *P. H.*

ZPRÁVY.

Účinek světla slunečního na bacilly Kochovy v chrchlích studoval pokusně Jousset (Société de biologie, 27. X. 1900). Vystaviv chrchly souchotinářů účinkům světla slunečního vočkoval je pak morčatům a shledal, že zvířata tuberkulose nepodlehla aneb aspoň zůstala dlouho na živu, ačkoli byly bacilly v ráně nalezeny. Z toho vysvítá, že, vystaví-li se chrchly osob tuberkulosních účinkům světla slunečního, seslabuje toto jedovatost bacillů tuberkulosních. (*La semaine médicale, 1900, Nr. 45.*)

Nový důkaz přenosnosti zimnice bahenní skrze komáry podal Patrick Manson. Vystaví-li se člověk zdravý pichnutí komára Anopheles claviger, který obsahuje zárodky malarie, onemocní touto chorobou. Dosavadní pokusy toho druhu byly prováděny v Římě, tedy v místě, kde se malarie vyskytuje, i možno pokusům těm namítati, že onemocnělý mohl infekci získati také jinou cestou. Proto Manson podrobil v Londýně člověka zdravého pichnutí tohoto komára, přivezeného z Říma, kde byl krmen krví osob stižených třídenní zimnicí, mírnou a snadno vyléčitelnou. Člověk ten, který nikdy střídavkou netrpěl, byv tímto komárem píchnut, onemocněl typickou střídavkou se zduženími sleziny a v krvi jeho byly nalezeny zárodky (plasmodia) malarie. Záchvaty ty však zmizely po podávání chininu. (Kdy už jednou přestanou ti zbrklí experimentatoři prováděti pokusy na člověku? Poz. referenta.)

(*The Lancet, 1900, 29. September*).

Matice Opavská v Opavě plníc od r. 1878 svědomitě úkoly stanovami vytknuté šíří národní uvědomění, vzdělanost a osvětu mezi českým lidem ve Slezsku založivši mateřské školky, obecnou školu v Opavě a vymohši povolení ku zřízení českého gymnasia, jež bylo předloni postátněno. Na ochranu starožitností a vzácných památek historických založila zvláštní museum a vydává Věstník, pomůcku to ke kulturně historickému poznání Slezska, a zakládá s pomocí šlechetných dárců knihovny v obcích národně ohrožených. Aby umožnila rozvoj národního života v Opavě, koupila Matice Opavská dům, aby poskytoval útulek všem spolkům a podnikům národním v Opavě. Konečně aby čeští učňové nebyli nuceni navštěvovati německé školy, založila Matice Opavská českou průmyslovou školu pokračovací, jež v říjnu 1896 otevřena byla.

Ačkoliv Ústřední Matice školská převzala matičné školky, obecnou školu a gymnasium, jež předloni postátněno bylo, do své správy, přece nestačí Matici Opavské příjmy její k vyplnění ostatních úkolů svrchu vytčených, ona jednak koupí a přístavbou uvalila na sebe dluh přes 28.000 zl., jednak zařízení a pořádání musea jakož i vydržování české průmyslové školy pokračovací vyžaduje velkého ročního nákladu.

Proto v této velké potřebě obrací se výbor Matice Opavské na širší veřejnost, aby laskavě ráčila přistupovati za člena Matice Opavské. (Člen přispívající platí 2 zl. ročně, člen činný 50 zl. najednou aneb v 10 ročních lhůtách po 6 zl.; člen zakládající 100 zl. najednou aneb v 10 ročních lhůtách po 12 zl. — Každý člen dostává »Věstník« zdarma. — Přihlášky přijímá buď pokladník Dr. Ant. Kubíček, professor paedagogia v Kylešovské ul. č. 6., aneb Ant. Karásek, prof. čes. gymnasia v Horní ul. čís. 24.)

Husův vzpomínkový týden r. 1901. Oživiti vzpomínky Husovy a reformační na vysokých školách usilují už po několik let akademické spolky, v čele s Jeronymem. Na akademické Husově slavnosti r. 1901 slíbil přednášeti profesor filosofie dr. Frant. Drtina. K Husovu příštímu týdnu přinesl Čas řadu návrhů. O návrzích těch rokováno v Jeronymu. K poradám pozváni zástupcové České Obce Sokolské, Manesa, výtvarného odboru Umělecké Besedy, nakladatelství pražská a některé jiné spolky i súčastněné kruhy. Celkem usneseno, že Jeronym bude za součinnosti jiných spolků usilovati o provedení těchto návrhů: 1. Nakladatelé budou upozorněni a požádáni, aby spisy Husovy vydávali jednotlivě, opatřené kulturně historickými úvody; vydání souborná nesnadno pronikají v lid. 2. Měly by vydati se osnovné myšlenky Husovy neb aforismy z jeho spisů, podobně jako se vydaly vůdčí myšlenky Palackého, Havlíčkovy, Riegrovy. 3. Vhodná by byla anthologie nejlepších českých i jiných (přeložených) básní o Husovi a osobnostech české reformace. Zvláště byla-li by ilustrována. 4. Ottova Světová knihovna je nejpovolanější sbírkou k rozšíření Husových spisů s přiměřenými úvody. 5. Spolek Jeronym bude se starati přiměřenými způsoby, aby Husův knižní trh r. 1901 a v letech příštích byl živější. Zejména budou v období valných hromad upozorňovati se spolky na vzpomínkový týden Husův a na věc cti každého spolku, aby v knihovně své měl všechny spisy o Husovi a české reformaci. Vzato na vědomí, že redakce Času zase zavede v létě rubriku: Knižní trh Husova týdne. 6. Spolu s abonenty Národního Divadla bude usilováno, aby prázdniny přeloženy byly až za 6. červenec. 7. Se spolky jinými bude Jeronym působit k uspořádání výstavky obrazů českých a zahraničných, jež podávají Husa nebo mají jiný motiv z české reformace. 8. Jeronym upozorní ústřední sokolskou organisaci, nakladatelský závod Unii a spolky výtvarníků na anglickou společnost pro lidové vzdělání, jež v plakátové manýře vydává a po rozích ulic lepí obrazy z bible a z dějin anglických. Takové obrazy z dob české reformace na nárožích ulic pražských a všech měst a vesnic byly by o Husově týdnu rok co rok přiměřeným doplňkem přednášek a knihoven. Sokolská organisace získala by si velkých zásluh o provedení této myšlenky. 9. Nakladatelstva buďtež vyzvána k vydání životopisu Husova pro mládež škole odrostlou a poetické knížečky o Husovi pro žáčky. Spolek Jeronym sám dle možnosti přičiní se o vypsání konkursu.

O hospodářském významu zdravotnictví.

Podává Dr. Stan. Růžička,
assistent hygieny na lékařské fakultě.

Zdravotnictví jest dnes populárním heslem. Všude jeví se živý zájem o otázky hygienické. Vždyť skoro každý ze zkušenosti ví, jak drahocenným statkem jest zdraví. Naše lidská přirozenost jest však taková, že si nedovedeme dřív zdraví opravdu vážiti, až jsme ho na čas zbaveni my, aneb někdo z našich nejbližších. Tu byli bychom pak hotovi obětovati vše, snésti vše, abychom opět nabyli ztraceného zdraví.

A přece jakmile nemoc jest opět zažehnána a hrot útrap s ní spojených poněkud otupí, brzy nám zdraví sevšední a neradi se odhodláváme — zdrávi jsouce — přispívati k potírání nemocí a k rozhojňování zdraví t. j. k účelům veřejného zdravotnictví.

Tato neochota vyplývá ponejvíce z toho, že širší obecenstvo nemá správné představy o veřejném zdravotnictví, neuvědomuje si, že maličká peněžní oběť, jež se na něm žádá, může ho uchrániti od útrap a hmotných ztrát daleko větších. Chceme tedy v této úvaze ukázati, že zdravotnictví nejen ušetří mnoho a mnoho utrpení lidstvu, ale že jest i podnikem národohospodářsky aktivním.

Rozdělíme si tuto úvahu na tři části. V první části vysvětlíme si cíl veřejného zdravotnictví. V části druhé promluvíme o tom, jaké jsou výsledky zařízení hygienických, a odpovídají-li tyto výsledky nákladu, jejž zařízení ta vyžadují. V díle třetím zabývati se budeme oceněním těchto výsledků.

Cílem veřejného zdravotnictví jest upraviti okolí člověka, veškeré vnější vlivy naň působící tak, aby se tělesné i duševní síly co nejprospěšněji vyvinovaly, tak aby mohl produkovati co nejvíce práce, ať tělesné, ať duševní.

K dosažení tohoto cíle pracuje veřejné zdravotnictví ve dvou směrech snažíc se jednak momenty uvedenému cíli prospívající podporovati, jednak momenty škodlivé obmezovati a seslabovati. V onom prvém — jaksi positivním — směru pečuje o náležitou výživu člověka, o zdravý byt, šat, osvětlení, větrání, topení, atd. Ve směru druhém — jaksi negativním — potírá nakažlivé nemoci, odstraňuje otravné výpary, škodlivý prach, nebezpečná zařízení strojní ze závodů průmyslových, bojuje proti alkoholismu atd., to jest hledí předejíti nemocem, zabrániti vzniku jich.

V tomto druhém směru jde za stejným cílem jako lékařství v běžném slova smyslu: za obmezením nemocí; jen že tento cíl sleduje cestou radikálnější, snažíc se znemožňovati vznik nemocí; a to tím, že předně pátrá po podmínkách příznivých a nejvhodnějších prostředcích pro jich uskutečnění, jakož i na druhé straně po vlivech škodlivých a nejvhodnějších prostředcích k jich odstranění, za druhé pak uváděním těchto poznatků v praxi.

Nejlépe osvětlí snahy hygieny a prostředky k jich dosažení, zejména u poměru k lékařství v běžném slova smyslu několik příkladů:

Jeden z nejpěknějších příkladů poskytuje malarie (střídavá zimnice). Lékař se zabývá jen vyvinutými již jednotlivými případy onemocnění: snaží se každému jednotlivému nemocnému co možná ulehčiti, snížiti horečku, zmírniti záchvaty a pod. Hygienikova snaha však obrací se vůči Malarii jaksi personifikované, nehledě k určitým jednotlivým případům nemoci; snaží se vypátrati podmínky jejího vzniku, aby pak vhodnými prostředky znemožnil uskutečňování se těchto podmínek a tím vznik takových onemocnění. Jest sice již dávno známo, že příčinou nemoci té je parasit, jejž možno v době záchvatu u každého člověka, nemocí tou stiženého v krvi drobnohledem viděti; také je již dávno známo, že vočkováním krve takové člověku zdravému možno nemoc tu přenésti, ale úplně nám scházela do nedávna známost o tom, jakým způsobem ve skutečnosti nemoc tu získává. Jenom několik fakt v tomto směru ze zkušenosti bylo známo, jichž vnitřní souvislost však nám byla zastřena (ku př. že malarie se získá skoro výhradně v bažinatých krajinách, že hlavně večerní a noční pobyt mimo dům je nebezpečný). Teprve výzkumy let nejposlednějších ukázaly, že komáři — zejména, či snad výlučně, jistý druh: Anopheles claviger — malarii lidem vočkovávají: tu také je souvislost s onou zkušeností o bažinatých krajinách: tam právě komáři žijí (lárvy jejich, jak známo, vůbec žijí

ve vodě). A tu také ihned hygiena nasadila svoje páky: nutno odstraňovati jednak podmínky příznivé pro vývoj komárů, to jest bažiny (vysoušením), jednak, pokud to není možno, hubiti larvy ve vodě (pokrýváním močálů vrstvičkou petroleje: larvy se udusí) a konečně pečovati o to, aby k lidem, kteří se musí v takové krajině zdržovati, komárům stížen byl přístup, zejména v noci, kdy hlavně komáři létají (závoje na obličej, sítě do oken, rukavice). Loni byly uveřejněny dvě zajímavé zprávy o výsledcích takovýchto opatření. Celli konal dva roky své pokusy ochranné na několika železničních tratích italských, jdoucích krajinami, které jsou vyhlášeny jako nad míru nebezpečná sídla malarie (bařiny pontinské a j.). Ze 207 zřízenců dráhy, kteří byli uvedeným způsobem Cellim pokusmo chráněni onemocnělo jen 10, ač žili v nejnezdravějších krajinách a ve středu svých soudruhů — nechráněných — kteřížto poslední všichni nebo skoro všichni onemocněli. Podobně příznivých výsledků se podařilo Cellimu dosíci též u rolníkův italských za poměrů mnohem primitivnějších. — Fermi a Tonsini konali své pokusy na malém ostrově Asinara severně od Sardinie ležícím. Kdežto v předešlém roce bylo na ostrově konstatováno 40 případů střídavky domácího původu, v roce pokusném se neobjevil ani jediný nový případ.

Jako druhý příklad budiž uveden tyfus. Epidemiologickými studiemi dospělo se k závěru, že tyfus se nejhojněji vyskytuje tam, kde půda je hodně znečistěna ústrojnými látkami, tedy zejména tam, kde není postaráno v dostatečné míře o správné odstraňování odpadků ze záchodů, stok, tak že odpadky ty prosakují do země a ji prosycují. Takový stav půdy pak, jak s určitostí je dokázáno, jest příznivou podmínkou pro vývoj epidemií tyfových. Tento poznatek ovšem ihned se stal pro hygienu východištěm boje proti tyfu: kladen důraz na nutnost udržování půdy v čistotě, což se děje nejlépe správnou kanalisací. A skutečně možno uvésti celou velkou řadu příkladů, že v městech po provedení kanalisace náhle tyfus počal mizeti a v některých skoro zmizel docela.

Avšak všecky tyto věci vyžadují dosti značný náklad: Musí tu býti ústavy vědecké, v nichž by lidé odborně vzdělaní řešili otázky sem spadající, dále je třeba velikého apparátu úřednického od zdravotního referenta pro celý stát až po obvodní lékaře atd., jímž poznatky vědecké se uvádějí v praxi ve skutek, a konečně stavby kanalisační, vodovodní, nemocniční atd. atd. pohlcují rovněž veliké summy.

I jest přirozeno, tázati se, jaké jsou výsledky těchto nákladných zařízení zdravotních. Nemůžeme soustavně probrati výsledky všechny, předvedeme toliko jako příklad výsledky ohledně několika nakažlivých nemocí.

Tuberkulosa: v Anglii v posledních třiceti letech ubylo tuberkulosy o 50%; jistý optimistický spisovatel soudí, že za nových 30 let tuberkulosa v Anglii úplně vymizí. Ovšem výsledky nejsou všude stejné. Na příklad v Rakousku tuberkulosy neubývá v patrnější míře. Že při této nemoci nejsou doposud všude uspokojivé výsledky patrny, lze vysvětliti jistě z velké části tím, že nebylo do nedávna používáno žádných zvláštních prostředků proti tuberkulose, pouze všeobecných opatření zdravotnických. Teprve v poslední době vyvinul se intensivněji boj proti tuberkulose prostředky speciálními (potírání tuberkulosy dobytka za pomoci tuberkulinové diagnosy, léčba tuberkulosních nemocných ve speciálních sanatoriích) a můžeme již nyní říci, že boj ten bude velmi úspěšným.

Tyfus břišní: Na této nemoci můžeme lépe demonstrovati účinek opatření zdravotnických. Typickým příkladem v tomto směru je Mnichov. V první polovici tohoto století byl Mnichov pověstný svým tyfem, cizinci se mu proto vyhýbali. Tak ještě roku 1858 umíralo tyfem 334 obyvatel ze 100.000. Když pak přičiněním Pettenkoferovým v několika desítiletích provedena v Mnichově celá řada assanačních prací, klesla tato ohromná číslice do r. 1887 na 10 a v posledních letech vůbec již přestal tyfus býti stálým hostem města toho a vyskytuje se jen občasně. — Podobná čísla bychom mohli uvésti též o Vídni a celé řadě jiných měst.

Neštovice. Každý z nás jistě si všimnul, jak u nás ony tváře nesoucí stopy hrozné této nemoci, které dříve byly tak obvyklým zjevem, se stávají stále řidšími. Mladší generace lékařů u nás tuto nemoc vůbec z vlastního názoru a z vlastní zkušenosti neznají. Zkrátka můžeme dnes říci, že neštovice (pravé) u nás vymizely; a to děkujeme očkování neštovicemi kravskými. Stejný účinek měl tento prostředek neocenitelný a při správném provádění zcela nevinný též všude jinde, kde ho bylo náležitým způsobem použito. Stůjž zde na doklad několik čísel: Udává se, že před zavedením Jennerova očkování v Evropě skoro desetina veškerých úmrtí připadala na neštovice; zejména děti ve mnohých letech z poloviny i více právě neštovicemi zmíraly. — Jennerovo očkování proti neštovicím neprorazilo všude stejně rychle a stejně intensivně. I je poučno přirovnati úmrtnost na neštovice připadající v jednotlivých státech a městech podle toho, jak energicky se tohoto prostředku

chopily. Někde totiž cestou zákonodárnou učiněno povinným nejen očkování každého dítěte po narození nýbrž, i opětovné očkování po uplynutí jakési řady let (jak známo asi po 10 letech opornost očkováním získaná opět vymizí), jinde učinili povinným jen první očkování a jinde konečně docela nic. Uvedeme tu tři skupiny měst takto rozdělených a příslušný počet úmrtí připadající v nich na 1 million obyvatel v letech 1885—1887:

švédská města . .	2	v těchto městech jest povinné první i opětné očkování
německá » . .	5	
anglická » . .	53	povinné první očkování (nyní i to zmírněno)
švýcarská města .	167	očkování není povinné.
belgická » .	184	
rakouská » .	371	
francouzská » .	506	
uherská » .	1184	

Ve vojsku německém od r. 1875 jediný voják nezemřel neštovicemi (do r. 1894, dalších zpráv nemám).

Nakažlivý hnisavý zánět oční u novorozenců: Dříve 12 % všech novorozenců stiženo bylo tímto zánětem, jenž jest podmíněn gonorrhoickou nákazou spojivky oční dítěte během porodu od nemocné matky. Nyní mají porodní babičky nařízeno vypláchnouti každému novorozenci ihned po porodu spojivkový vak roztokem dusičnanu stříbrnatého. Účinek tohoto opatření jest, že počet případů hnisavého zánětu očního u novorozenců snížil se na 0·1 %. Asi u 70% všech slepců jest slepota zaviněna tímto zánětem. V Evropě jest asi 300.000 slepců, a je-li náklad na jednoho slepce denně 1 koruna, činí náklad na všechny ročně přes 100 millionů korun, z toho asi 70 % možno tedy ušetřiti uvedenou profylaxí. Jest viděti, že i hospodářský význam tohoto opatření jest veliký. Avšak nemenší význam jeho spočívá v tom, že mnoho lidí se uchrání tohoto velikého neštěstí, slepoty.

Podobně mohli bychom probírati výsledky týkající se nemocí, podmíněných jinými vlivy, než nakažlivinami. Ku př. výsledky ochranných opatření v průmyslových závodech proti škodlivým plynům a výparům, prachu, proti úrazům pohybujícími se částěmi strojů, explosemi a pod. způsobeným atd. atd.

Uvedeme ještě jenom, že celkové výsledky zdravotnických opatření se jeví zcela zřetelně jako veliké klesání celkové

úmrtnosti a nemocnosti v obyvatelstvu zemí, které se starají naznačeným způsobem o zvelebení svých zdravotních poměrů. Stůjž zde na doklad několik čísel (udávajících roční počet úmrtí na 1000 obyvatel v dotyčných městech pro několik za sebou jdoucích období):

Londýn:	v 17. století	80,	v 18. stol.	55,	r. 1871	23
Vídeň:	r. 1850	42,	r. 1880	29,	r. 1894	23
Pešť:	r. 1878	41,			r. 1895	24
Hamburk:	r. 1840	49,	r. 1860	30,	r. 1880	18.

O celkové nemocnosti nemáme statistiky, poněvadž každá nemoc se nemusí hlásiti, a tedy daleko všechna onemocnění nejsou úředně zaznamenána, avšak jest jasno, že souběžně s klesáním celkové úmrtnosti klesá i celková nemocnost.

Jakou cenu mají tyto výsledky pro lidstvo?

1. Ocenění všeobecné: a) jest méně útrap z nemocí. Víme, že nejen nemocný trpí svou nemocí, ale celá jeho rodina, jeho okolí snáší rovněž utrpení. A když pak nemoc končí smrtí, na dlouho usídlí se v rodině zármutek. A což když zemře otec, a rodina jeho octne se v bídě. Zajisté nemoc a smrt jsou příčinou velikých soužení v životě lidském, a zmenší-li se počet onemocnění a počet úmrtí, má to nesmírnou cenu pro lidstvo. b) Zmenšují se i hmotné ztráty z nemocí. Nemocný jest neschopen pracovati, přijde o svůj výdělek a mimo to jsou vydání za lékaře a léky. Často blahobyt rodiny rozbije se nemocí některého člena, tak že se nezotaví již z hmotných ztrát, jež utrpěla.

2. Podrobnější výpočty. Vypočtěme si pro Rakousko, jaká roční úspora vzniká pro přítomnou dobu tím, že oproti době asi před půl stoletím klesla úmrtnost (rovnoběžně s ní i nemocnost) asi o polovici, to jest as o 20 úmrtí na tisíc obyvatel. Za tím účelem musíme znáti 1. počet ušetřených dnů nemoci, 2. jaká ztráta průměrně vznikne jedním dnem nemoci. O počtu dnů nemoci není úplné statistiky, statistika však praví, že na jedno onemocnění připadá průměrně 20 dnů nemoci a na jedno úmrtí připadá 34 onemocnění. Když tedy o 20 úmrtí na tisíc je méně, uspoří se ročně v Rakousku, kde jest okrouhle 40,000.000 obyvatel, 40.000 × 20 = 800.000 úmrtí a tedy 800.000 × 34 onemocnění = 27,200.000 onemocnění a dále 27,200.000 × 20 dnů nemoci = 544,000,000 dnů nemoci. Odhadneme-li škodu z nevykonané práce za jeden den nemoci na 3 koruny, výlohy za lékaře a léky na 1 korunu, tedy vzniká průměrně z jednoho dne nemoci ztráta čtyř korun; a tedy z celkového onoho počtu 544,000.000 × 4 = 2.176,000.000 K.

Výpočet tento — založený jistě na číslicích střízlivých — ukazuje tedy, že následkem zvelebení zdravotnictví, jež způsobilo klesnutí úmrtnosti o $20^0/_{00}$, a ovšem též přiměřené klesnutí nemocnosti, máme v říši rakouskouherské každoroční úsporu více než dvou tisíc millionů korun. To jest ovšem summa ohromná. Pro přirovnání uvádíme, že celý rozpočet státní obou polovin říše obnáší asi $1^1/_2$ tisíce millionů korun.

Chci uvésti ještě jeden malý výpočet, který nás Pražany může zajímati. Jakou totiž asi škodu utrpíme ročně z tyfu. Máme nyní v Praze ročně asi 500 případů tyfu. Řekneme-li, že průměrně trvá tyfové onemocnění i s rekonvalescencí asi 50 dnů, dostaneme celkem $500 \times 50 = 25000$ dnů nemoci. Čítáme-li opět na den nemoci 4 koruny ztráty, dostaneme celkovou ztrátu $25000 \times 4 = 100000$ korun, což jsou úroky z kapitálu asi 2 millionů korun. A tu jsme ani nepočítali ještě mnohé další věci, jako případy úmrtí, kde tedy celá národohospodářská hodnota člověka úplně přichází v niveč, dále škody vznikající tím, že nemáme spolehlivé pitné vody a musíme si ji teprve svařovati a ochlazovati nebo nahrazovati tekutinami dražšími (sodovkou, pivem) a j. a j. A přece je tyfus nemoc, která se dá assanováním města tak spolehlivě vykořeniti!

Celkem tedy shrnuji úvahu svou opětným poukazem k ohromným škodám, jaké lidstvu působí nemoci, a na druhé straně k účinnosti zdravotnických opatření, tak že právem můžeme říci, že jest zdravotnictví podnikem národohospodářsky aktivním a že kapitál uložený v podnicích zdravotních nese velmi dobré úroky. Jest tedy rozumno podporováním a zvelebováním zdravotnictví jaksi se pojišťovati před nemocemi, spíše než nésti útrapy a hmotné ztráty z nemocí, neboť tímto pojištěním uchráníme se velké části strast a škod a pojistné dostaneme zpět.

Socialní postavení dětí v severočeském revíru.[1]

Napsal Ed. Štorch.

I. Hlavní střediska severočeské pánve hnědouhelné jsou města Most, Duchcov a Teplice. Celá krajina tato jest, jak první pohled na ni zjeví, dno bývalého jezera. Jest to kotlina rovinatá, místy mírně zvlněná, průměrně as dvě hodiny cesty široká. Sevřena je na severozápadě Rudohorami 650—890 *m* vysokými, které příkře z kotliny vyvstávají, a na jihu a jihovýchodě výběžky Středohor, jichž řada homolovitých vrchů 400—538 *m* (Bořeň u Bilíny) vysokých malebnosti krajině dodává. Geolog uvidí zde složení charakteristicky hnědouhelné: třetihorní útvar, diluvium, rašelinu. Dvacet rybníků tu zbylo z dávných dob.

Celá tato krajina postrádá větší řeky, Běla jest malá říčka, dává Labi za vteřinu 0·87 m^3 vody. Za to hustá síť železniční, nejhustší v Čechách, pokrývá tuto kotlinu. Hlavní směr komunikace jde rovnoběžně s Rudohořím, do Saska i do vnitra Čech je komunikace chabá, jediná důležitá železnice protíná kotlinu tu od severu k jihu. (Mulda—Most—Louny—Praha). Obchodní spád této krajiny je k Ústí nad Labem. Vůbec jest celý revír od ostatních Čech jako odříznut, což zhoubně působí na osamocený tak český lid zdejší.

Úrodná ta kotlina má příznivé podnebí. Teplota v lednu — 2·2⁰, (nejteplejší kraj v Čechách — 2⁰) v červenci 18·5⁰ (19⁰), průměrná roční teplota 8·2⁰ (8·5⁰). Rolnictvím se tu zabývá jen starousedlý lid, obrovský vzrůst obyvatelstva dlužno přičísti jen vlivu hornictva, kteréž určuje ráz celému kraji. Hlavní kontingent uhlokopů dodávají sem okresy: rakovnický, slanský, kralovický, příbramský a hořovický. Rapidní přibývání lidu dělného vidět z tabulky:

[1]) Referát chystaný pro zamýšlený sjezd učitelstva škol menšinových. Z finančních ohledů byl sjezd odřeknut.

Rok	Počet šachet	Počet horníků
1870	384	6.972
1880	239	14.829
1885	199	17.151
1890	186	21.825

A na jaře 1900 stávkovalo tu 32.000 horníků!

Vyniká tu také, že počet dolů se menší, vliv to centralisace velkých závodů.

Původní české obyvatelstvo zmizelo úplně, jen jména místní okazují na český původ, za to přistěhovalý lid hornický je český a podniká tu národnostně zápas s obyvatelstvem německým. Při úředním sčítání r. 1890 napočteno bylo v okresu mosteckém 9.524 Čechů (22·1%) a 43.421 Němců, v okresu teplickém (s Duchcovem) 11.462 Čechů (10·4%) a 109.648 Němců. Letošní sčítání uvede zajisté číslice Čechům příznivější. (Vládní návrhy na národnostní rozdělení Čech uvádějí v Mostecku 19·9%, v Duchcovsku 16·1% a v Teplicku 6% obyvatelstva českého. Ve skutečnosti jest procento Čechů nejméně dvojnásobné). Mezi horníky je 80% Čechů.

II. Každý učitel bojí se zdejší krajiny, a nejen pro zkažený vzduch dýmem, ale pro spustlé děti, které tu jsou postrachem vychovatele. Každý chce odtud.

O zkaženosti mládeže v této pánvi těžko si učiniti představy.

Malé děti kouří, jakmile se naučily běhat, kořalku pijí s dospělými zároveň, lžou, podvádí, jsou do krajnosti drzé, surové a vůbec litanie hříchů jejich byla by velice dlouhá. Místo toho podám některé příklady ze skutečnosti, které charakterisují mravy a způsoby dětí.

Učitel v B. odejde na okamžik z třídy, a děti zatím mu ukradnou se stolku hodinky, které tam měl položeny.

Přijede-li kolotoč, je hochovi maličkostí projezdit 20—30 kr. (na to dostane), nebo je prohrát v kartech, nebo ve hře »k čáře«, ale nikdy se učitel nedočeká, aby si koupil tužku nebo sešit.

Žádná taneční zábava se bez školních dětí neobejde. (Na dveřích visí zákaz c. k. hejtmanství, že školní děti nesmějí býti přítomny pod pokutou od x do y zlatých). A zde jsou zábavy třikrát za měsíc a na kolika místech zároveň!

Žák vytáhne na učitele ve škole nůž. (V K. u M.).

Jeden mladý dareba začal ve škole při čtení obstrukci. Vykřikoval k ostatním žákům: »Zavřete čítanky, nebudeme mít školu!

Dokud tady budu, nesmí (učitel) ani hnout, ani hnout!« A dělal kraval.

Drobní žáci, i z I. třídy, žebrají, jak jsem sám je přistihl, tímto způsobem: Jdou do cizí osady, vysvleknou jednu ruku z rukávu, ohnou ji a vstrčí ji loktem do rukávu a dělají mrzáky. Jiní zase znamenitě kulhají. Co vyžebrají, prokouří a promlsají.

Že si 12 letý kluk kupuje kořalku, není tu nic neobyčejného.

Žáci III. a IV. tř. kouřívají i před budovou školní. Když učitel pro ně pošle, utekou a za chvilku jsou tu zase a pokřikují do oken, že není možno učit.

Když chtěl učitel potrestati žáka, spustil tento: Já půjdu pro policajta, počkejte, budete musit na kancelář (obecní)! (V K. 1900).

Děti tu žijí úplně nevázaně. Z učitele si nic nedělají, (vědí, že je nesmí tělesně potrestat a jiný trest na ně nepůsobí) policajtům utekou a rodiče si chování dětí úplně nevšímají, jen v neustálé bití vkládají svůj vychovatelský um. Proto v mládeži zdejší vyrůstá bujná cháska bez mravu a citu.

Místní školní rady jsou německé, okresní rovněž, učitel je tu tedy zcela bez opory a ochrany.

III. Jaké jsou toho příčiny?

Exempla trahunt, — děti dělají to, co vidí na dospělých. Aby zde vychovatel mohl oceniti mravy mládeže, musí prve znáti mravy dospělých. Zde ani patrného rozdílu není. Děti chovají se jako dospělí, dospělí jako děti.

Především ale vytknouti sluší, že nejsou všickni stejní. Jsou zde i některé řádné rodiny hornické, a děti v nich hodné. Zde ale charakterisuji většinu, která vlastně representuje zdejší hornický živel, kdežto ti řádní držívají se obyčejně v skrytu.

Horník má buď denní, nebo noční šichtu, což se po týdnu střídá. Horník vydělá zde průměrem 4·32 K denně, ale skuteční uhlokopové vydělají 6—9 K denně, v mimořádných případech až 12 K.

Když přijde muž ze šichty, podá mu žena dva buřty a pivo, řádný oběd nevařila, ležela, nebo byla po klepech celý den. Ptávám se 56 žáků, obědvají-li. A tu shledávám, že jich 8—10—17, někdy až 28 (14—50%) vůbec nic od rána do večera nejedlo. Do syta nají se v poledne průměrem 6 žáků (10·7%). Jak vydatný bývá oběd dětí, vidět z toho, že z 38 žáků, kteří obědvali, mělo v 1 hod. po poledni 12 žáků zase hlad. Obyčejný oběd dětí jest: brambory nebo kaše, buchta, káva, chléb. Snídaně bývá pořízena takto: Matka uvaří v 5 hod. ráno obligátní kávu, dá ji muži do plechovky

na šichtu a zase si lehne. Když ji probudí pak křik dětí, dá jim napít trochu studené kávy, vyžene je do školy a spí dále. Málokterá žena umí dětem spravit díry v šatu.

Muž doma jen se vyspí, jinak je v hospodě. O výplatě se pije tři dni. V sobotu, v neděli a v pondělí jsou všecky hospody přeplněny a řev, mlácení do stolů, kvikot harmonik rozléhá se daleko po ulici. Mnohý se po ty dny ani doma neukáže. Přijde-li žena pro něho, nabije jí volaje: Já ti povím, kdo vydělává peníze! Já ti povím, kdo vydělává peníze! Já je mohu propít, když si je vydělám! — a vyžene ji. Ještě v úterý uzříme některé za stoly se povalovati. Napomenouti je nikdo nesmí, nebo jen malá jiskra stačí a již vzplane boj sklenicemi, židlemi a pod. materiálem. Policie mívá často tuhou práci. Málo kde vyskytne se zábava, aby nekončila rvačkou. [1])

Alkoholismus tu kvete. Na dětech jeví se pak smutné následky toho. Velké je procento dětí nezdravých a to tělesně i duševně. Děti blbé, slabomyslné, vrtošivé, zakrnělé, tuberkulosní často se vyskytují. Ženy nosí nemluvňata do hospod, kde mračna tabákového dýmu, a dávají jim kořalky a piva. Otec má radost, když klučina v peřince statně již »bafá z fajfky jako táta«. I do školy přijde někdy žák na mol opilý. Jeden žák vypravoval mi: »Vzali jsme si sud piva a všickni, kteří zůstávají v naší světnici, pili.«

Obyčejně bývají v rodinách hornických strávníci, horníci svobodní, kterých bývá 2—5. Přicházejí sem i holky a všeliká neplecha má tu před očima dětí volné pole. Jak se zde liberálně pohlíží na »lásku«, ukazuje tento fakt: Děvče v K. přivedlo si hocha domů k sobě, a když to rodiče nechtěli trpět, šlo s ním do I. poschodí domu, kdež jim dovolili do cizího bytu a tu ulehli. Později však žena horníka, jemuž tento byt náležel, spustila pokřik, že jí holka odloudila i jejího vlastního muže. Nastala hádka, vyhrnuli se až ven před dům, kdež se kamenovali a vše si vyčítali.

Pravidlem žije mladík několik let s děvčetem (»na hromádce«) a teprve v pozdějších letech dávají se také posvětit. Časná manželství jsou tu zvykem. Dětí je pak ovšem plno. Ubohé rodiny!

Sestavil jsem statistiku rodin, některá data uvedu.

---

[1]) Hostinští to dělávají při zábavách tak: Spolek, který zábavu pořádá, koupí od hostinského sudy piva, ten jim půjčí nábytek a sklenice, a páni pořadatelé sami točí pivo a prodávají. Hostinský si klidně lehne a ráno pak všecka škoda vzniklá se spočítá a hostinskému zaplatí.

344 rodiny mají 1163 dětí a to má:

13 rodin	. . . .	0 dítě
35 »	. . . .	1 »
50 »	. . . .	2 děti
75 »	. . . .	3 »
98 »	. . . .	4 »
42 »	. . . .	5 dětí
22 »	. . . .	6 »
5 »	. . . .	7 »
2 »	. . . .	8 »
2 »	. . . .	9 »

Průměrem na 1 manželství připadá 3·38 dítěte. Vypustíme-li rodiny mající nejvýše 2 děti, objeví se u ostatních průměr 4·20 dětí na 1 rodinu. Jak vidět, největší počet rodin má 4 děti, počet to, který nikde v zemědělské krajině nenalezneme, zvláště přihlédneme-li k mládí zdejších rodičů.

Čeho mohou se potom děti od rodičů nadíti? Otce téměř nikdy nevidí, a matka četnými porody vysílená je vychovávat — i kdyby chtěla — nedovede. Otec vydělá, pravda, poměrně dost peněz, ale po zapravení činže, dluhu v hospodě a u kupce nezbývá obyčejně nic, z čeho by se mohlo dětem něco opatřit, ať již vydatná strava nebo nutný oblek.

Nádenník, který nedovede vyživiti dvě děti, má jich šest, sedm. A jak může dvacítiletá žena udržeti v pořádku 3 děti, když neumí spořádati ani sebe? Vyrostla jak ten strom v lese, pak pracovala na šachtě — a poddala se milenci, takový jest obyčejný chod života ženy. Nezná nic, než lenošit, pomlouvat, hádat se a bavit se strávníky. Děti jsou jen obtíží. V rolnických krajinách využitkují dětí ku práci hospodářské, kdežto zde mají děti úplně volno. Mohou si dělat, co chtějí a také dělají.

Přijde-li na děti žaloba, tu se rodiče rozhněvají, — ale na učitele. Když v H. děti ze sousedního domu přelezly zeď a vlezly do školy, vloupaly se k uzamčeným starým čítankam a odloženým knihám a je ukradly, — tu rodiče těch dětí, ne aby je potrestali, ale smlsli si a podali na říd. učitele, p. V. S., žalobu k výboru »Ústř. Mat. Školské«, že »plýtvá majetkem matičním nechovaje v bezpečnosti knih školních«, a jako doklad přiložili — ukradené knihy. (1900).

Když domlouval učitel dětem, že byly do rána v zábavě, přiběhl jeden otec a zle vyčinil učiteli. »Starejte se o vlastní děti, za své dítě jsem si zodpověděn já!«

Učitel má malou vážnost u těch lidí, za to oni ale školství důkladně rozumějí. V H. usnesli se rodiče (1899), že budou chodit do školy na inspekce, když se jim učitel nebude líbit, že ho vyženou, a žádali na »Ústř. Matici Školské«, aby jim bylo dáno právo dosazovati učitele.

V K. u M. naváděl otec synka: Učitele poslouchat nemusíš, on ti nesmí nic udělat!

K doplnění charakteristiky podám několik výroků I. tř. školy v K. u Mostu.

— Náš tatínek byl za maškaru a nebyl ožralý.

— Ráno šli po ulici. Jeden měl harmoniku, jeden plecháč a prasečí nohu. Tou mlátil do plecháče. A dva po cestě tancovali.

— Psa nakrmíme a sníme.

Proč pak jsi neobědval? —- Maminka mně nechtěla dát.

— Měl sestru, potkala ožralce a ten jí roztrhal sukně.

— Jeden ožralý si tadyhle rozbil čelo.

— Náš tatínek byl ožralý a rozbil kamna.

— Náš malý kluk kouří z fajfky.

— Prosím, já nekouřím, když mně někdo dá dramo, já je roztrhám — — (Chlubí se žáček I. tř.).

— Jeden se za naší chalupou zabil.

— Kluk malý pije kořalku, jejich tatínek ho to naučil. Velká holka také pije kořalku a dává jednomu kostýrovi (strávníkovi). Ten vypije plnou skleničku.

Jak se jmenuje tatínek? — Strejček.

Jak maminka? — Tetka!

— My jsme včera zabili psa a já také jeď. — Byl dobrý? — Ju. — Jak se jmenoval? — Tyras, měl nahoru uši.

— My jsme zabili velkého psa a husu.

— My se budeme stěhovat. — Proč pak? — Domácí nás vyhnala. On tam chce jeden »na hromádku«. Domácí má dceru, Z. si ji namluvil, a my se musíme stěhovat

Co jsi snídal? Slanečka, tatínek přišel z hospody, vzbudil nás, dal nám rybičky a musili jsme do školy.

Odpovědi tyto vystihují úplně ovzduší, v němž děti žijí.

Byty jsou zde mizerné a velmi drahé, (z malé světničky taxa 120 K) jako vůbec zde všecky životní potřeby. Někde jsou pravá kasárna pro sta lidí, kolonie. Tu je rodin namačkáno. V obcích zdejších vůbec nelze dostati bytu Učitel Š., který se dostal do H., musil bydleti dva měsíce ve vybíleném sklepě, po půl létě dostal se do K. a tu bydlel mezi sudy s kořalkou, pak na půdě pod

střechou! (1900). Není tu vzácností 10—12 osob v malé světničce. O čistotě vůbec zde nemožno mluvit. Však tyfus, spalničky a j. nakažlivé nemoci odtud nikdo nevyžene. V Hostomicích a Světci měli loni pro rozšířené nemoci měsíc zavřenou školu, v Kopistech a jinde zavřeno několik tříd, v Mostě musili všecky školy zavříti. Byty plné nečistoty a hmyzu, malé, temné, nevětrané jsou dětem ku veliké zhoubě. Statistika nemocí ve školách nejlépe o tom svědčí.

Slovutný lékař, MUDr. Link, vyjádřil se, že vůbec nelze zdárně proti nakažlivým nemocem zde zakročiti. Musily by se osady prachem vyhodit a vystavět jinde znovu, kde by možno bylo hleděti aspoň k primitivním požadavkům hygieny. Na př. Hostomice mají 1 *m* pod povrchem země vodu. Z toho vzniká vlhkost bytů a neustálé nemoci.

Jak nedostatečna je výživa dětí, doložil jsem již shora.

Oděv bývá velmi chatrný. Ještě na konci listopadu, za sychravého počasí, běhají děti bosy. Nemají obuvi.

Kdo nezná zdejší poměry, diviti se bude té bídě i při poměrně značnějších výdělcích. Příčina leží v nehospodárnosti lidu, který nepamatuje na zítřek, ale utrácí lehkomyslně za trety, dokud má peníze, a pak tře bídu. Nevzácno tu viděti hladového kluka hráti si s koníkem, jakého by mu každé zámožné dítě z města závidělo. Vůbec věci povahy luxusní těší se tu oblibě. Nehospodárnost lidu viděti bylo dobře za stávky na jaře 1900. Ještě netrvala ani týden, a již v rodinách nebylo ani krejcaru. Prosili o podporu, i našli se šlechetní lidé, kteří chtěli jich bídě pomoci, poslali podporu, ale většina horníků přijatou podporu hned v hostinci propila, a rodina hladověla dále. Proto později pořadatelé sbírek pro stávkující zakupovali raději potraviny a ty rozdělovali. (Výkaz stávkových podpor v Kopistech u Mostu).

Zvýšení mzdy má za následek u většiny zvýšené pití. Jen ne žádné omezování v požitcích! Že se tím vyvinuly surové mravy, je přirozeno. V hostinci nikdo nesmekne, každý klobouk na hlavě a činí sázky v pití, nebo karbaní a nestoudné řeči vede.

V jedné obci sebráno bylo na vánoční nadílku dětem školním 80 zl. Peníze v rukou měli činovníci místních spolků. Když řídící učitel sháněl se po penězích, vyšlo na jevo, že jsou propity! — V M. předseda spolku zpronevěřil peníze spolkové (byl za to odsouzen) a neostýchal se žádati, aby služné, posílané matičním učitelům, šlo jeho rukama. V H. pokladník »Sokola« měl spláceti jisté pražské firmě přes 150 zl. za nářadí tělocvičné. Poslal první

splátku 10 zlatých a splátky další strčil do kapsy. Výboru okázal vždy tuto první stvrzenku. Nebudu dále šířiti tuto trapnou kapitolu, řeknu jen, že případy takové jsou téměř pravidlem.

Není schůze, aby v ní nebylo školních dětí. A co vidí? — 90% všech schůzí končí rvačkou, nebo aspoň hádkou. Tu slyší děti zhoubné řeči. Vykládají tu lidé, kteří stěží podepsati se dovedou, o věcech, o kterých nemají ani zdání, ale jichž ocenění vždy vyzní: Pryč s vládou, nebo Pryč s Zellerem, Pryč s učitelem! — a pod. Blábolení frázovitých řečníků, pitomé debatty a blouznivé resoluce bývají obsahem schůzí. Střízliv málo kdo svede větu, ale jakmile vyprázdní deset sklenic, dostane dar řečnický a tu bývá v hostinci jak ve zvěřinci. Rozumí se, že děti vše chtivě sledují. Schůze tu jsou každý týden.

V K. cvičili školáci v Sokole od 9—10hod. večer. Tělocvičnou byla šenkovna. Zde žáci pili kořalku a zpívali sprosté písničky. Když řídící učitel zakročil a zakázal tam dětem docházet, byl udán, (— ostýchám se říci kým —) zemské školní radě, že prý nevyučuje žáky předepsanému předmětu, tělocviku. Zemská šk. rada dala ovšem říd. učiteli za právo.

V Č. pořádali občané výlet školní mládeže. Dobře, děti šly i s učiteli. Na výletě ale mnozí občané tak se spili, že veliké pohoršení budili. I učitelům před dětmi nadali. Na druhý rok chystali výlet zase, ale sbor učitelský výlet odmítl z důvodu uvedeného. Za to ale měly vyšší úřady od té doby každý týden žalobu na učitele v Č.

Děti učí se drzosti a nestoudnosti od dospělých. Dítě, které se neumí rvát, nadávat a krást, je předmětem útrpnosti ostatních.

Uvažuje-li se o zkaženosti mládeže, musí se uvažovati o zkaženosti dospělých, ne-li jinde, tož aspoň v kraji tomto. Zde puzeno je dítě okolím svým na dráhu špatnou, zvláště rodina v tom velkou vinu nese.

Hřích rodičů mstí se na dětech.

Řezník J. prodal hostinec v K. Když se ho ptali, proč prodával tak výnosný hostinec, odpověděl: »Je rozdíl zacházet s dobytkem a s lidmi!« — —

Horník neví dne ani hodiny.[1]) Co chvíli nesou kolem raněného nebo zabitého horníka. Proto horník nevěda, bude-li zítra živ, užívá dneška, pokud jen možno, plným douškem.

---

[1]) 33·82% úmrtí horníků připadá na neštěstí při práci.

A poněvadž hledí stále v tvář velkému nebezpečí a práci opravdu namáhavou v podzemí koná, ztrácí u něho na př. žalář veškeru působivost. Horník nic si nedělá ze zavření — »neboť tam bezpečno, nic na něho nespadne, neupálí se, pracovat nemusí, jíst dostane« — — proto ty surové mravy jejich. Nic jim neimponuje, než fysická síla.

— Ještě na jeden motiv poukáži — na neurasthenii u dětí.

Nervosita a chorobná dráždivost u zdejších dětí je velmi rozšířena. Mnohý přečin proti kázeňskému řádu, mnohé rozpustilosti dlužno pojímati jako úkazy choroby psychické. Těžká tu úloha pro učitele, neboť každý chybný krok se najisto vymstí. Učitel musí mnohé grimassy a bujnosti přičísti chorobnému stavu duševnímu a dle toho je netrestati, ale léčiti. K tomu ale vykázán mu jen úzký obor činnosti, tak že učitel není s to, byť plnou měrou nápravy dosáhl. Ani kdyby učitel mohl s žáky nervosními přiměřeně zacházeti, nenastal by obrat, neboť změniti příčiny tohoto smutného úkazu není v dosahu moci učitelovy.

Uvedu příklady chování žáků stižených nervosou.

Učitel stojí u žáka a ten před jeho očima poskakuje v lavici a souseda pošťuchuje. Když ho učitel napomenul, přestal na chvíli, ale žádný trest ho neodvrátil od toho, aby aspoň prstem neťukal spolužáka. — Jindy žák téměř v šílenou zuřivost upadl, kdy druhý se na něho ošklíbal. Vzteklost pro malicherné příčiny bývá u takových stálým úkazem, rovněž vzpurnost a tvrdohlavost. Jeden žák byv pokárán nadával učiteli, kopal, tloukl vším a div se nepominul a v jiné chvíli ho pohled učitelův zrovna přimrazí a při mírné domluvě dá se do pláče. Jakýsi druh koprolalofobie jeví se u takových, totiž oni nutkáni jsou něco provést a veškera auktorita učitelova jim v tom nezabrání. Počet dětí neurasthenických nebývá stejný; ve třídě, kde jsem pozorování činil, bylo takových 18%.

Ze speciálních činitelů, kterými neurasthenie bývá vyvolána, přisuzuje se největší úloha dědičnosti a její vliv i zde se jeví v značné míře. Šířiti se o tom daleko by nás zavedlo. Nebyla-li náchylnost k nervose dítěti vrozena — praví dr. V. Mrázek[1]) — tož může býti získána špatnými zásadami paedagogickými a nevhodným ústředím, ve kterém děcko se vyvíjí. Toto platí o dětech zdejších, neboť, jak dříve ukázáno, výchova rodinná je úplně pochybená a poměry, v nichž děti zde vyrůstají, velmi nepříznivé.

---

[1]) Spis »Nervosa a její léčení«. (Praha 1900).

Špatná, nepravidelná výživa a nehygienické přebývání rovněž působí na vznik nervosy. Velikého kontingentu dětí nervosních nabývá se z dětí, které přestály chorobu, zvláště nějakou nemoc nakažlivou. A nemoci nakažlivé jsou zde přece endemické! Také časné požívání alkoholu a kouření působí tu zhoubně. Konečně i učebné osnovy školní, které nutkají k přetížení žactva, nejsou bez viny.

Instituce lékařů školních, u nás posud nezavedená, jest zde zajisté velmi potřebna, neboť učitel nemůže, při velikém počtu žactva, přihlížeti k potřebám individuálním a Školní Řád nedovoluje mu vždy hygienických opatření učiniti. Učitel musí s dětmi cvičiti v dusné třídě mluvnici a venku tak veselo, slunce teple hřeje, vše láká ven, — tu na žácích, kteří kolik hodin již sedí, je vidět, jaké násilí si činí nucenou pozorností, jíž celá přirozenost dětská se vzpírá, — ani o květině nesmí učitel vypravovati žákům venku, na zdravém vzduchu, ale v třídě, puchem naplněné . . . Doufám, že páni lékaři školní brzo pronikavé reformy způsobí. —

— Docházíme k výsledku, že sociální postavení dětí v severočeském revíru je docela jiné, než v krajích zemědělských, že mládež je spustlá a že potřebí zvláštních, účelně volených prostředků, má-li se co k nápravě podniknouti. (Dokončení.)

Staré gymnasium a nová doba.[1])

K založení gymnasia v Německu přivedl Melanchthona humanismus se svými stránkami dobrými i špatnými. Dobrými, poněvadž jeho ideálem bylo zušlechtění člověka na základě studia starověku, špatnými, poněvadž ideálem brzy se stala pouhá výmluvnost, které forma byla nade vše. A tato formální stránka svedla Melanchthona ku kardinální chybě: důkladné ovládání latinské grammatiky považoval za nejlepší prostředek jasného a správného myšlení, se čtením klassiků spojoval především napodobení jejich stilistického výrazu. Řeč mateřská jakožto barbarská neměla místa v jeho učebném plánu.

Zlé následky těchto vad objevují se ihned: školou Melanchthonovou mělo býti vlastně bojováno proti extrému scholastiků, kterýmž záleželo jen na trefném vyjádření pojmů, a při tom upadlo se v kontrérní extrém: nestaráno více o obsah řeči, ale jen pouze o slova. Přirozeno, že prohlédaví duchové počali proti novým vadám u školství vystupovati: Perrault a Montaigne ve Francii, Baco v Anglii, Leibniz v Německu a Komenský u nás. Vzniká prudký boj proti gymnasiu, který vede v 18. stoleti v rozdělení na gymnasia a školy reálné.

Druhá polovice 18. století je znovuvzkříšením humanismu (Lessing, Wolf, Goethe a Humboldt jsou v Německu jeho sloupy), který znovu upevnil systém gymnasiální. R. 1812 vešel (mluví se zde o gymnasiu v Německu) v platnost Süvernův novohumanistický plán učební, dle něhož cílem gymnasia bylo buditi vědecké interessy a vésti ducha k vyšším cílům nežli praktickým. Při tom však cílem byla přece — grammatika, čímž staré vady nikterak nebyly odstraněny. Proti gymnasiu bylo v boji pokračováno a v letech

[1]) Dr. phil. Albert Fischer, Das alte Gymnasium und die neue Zeit. Gr. Lichterfelde 1900. Str. 431.

1824—1826 učiněn byl mladším ústupek tím, že přibrány v látku učební moderní předměty: němčina, mathematika, dějiny, zeměpis a přírodní vědy. Gymnasium stalo se školou encyklopaedického universalismu, v gymnasiích zahostila se paedagogická mechanika, dle níž žák musí ve všech předmětech, bez rozdílu, k čemu má větší talent a náklonnost, prospívati stejně.

Když reptavé hlasy proti novému systému vždy hlasitěji se ozývaly, nucena byla vláda pokusiti se o novou úpravu gymnasií. Hledány cesty ku koncentraci všeobecného vzdělání, a když nenalezeny byly vhodné prostředky, sáhnuto bylo — ano o humanismu nemohlo býti již ani řeči — k starému formálnímu principu: »Grammatica in scholis facit miracula«. Touto »koncentrací« na novo umřel duch ve škole, a zavládlo slovo. Teprve r. 1882 Bonitzovým učebným plánem, v němž varováno bylo před převahou grammatiky na úkor ducha, vypovězen byl formalismu školskému od vlády boj. Ale choroba nebyla tím vyléčena: princip zůstal týž.

Roku 1890 svolána byla konference 44 znalců, která se měla o reformě gymnasia poraditi. Císař Vilém sám (studovalť také na gymnasiu) kladl do popředí nacionální basis a horlil proti gymnastice ducha. Mnoho bylo mluveno, ale málo vykonáno. Jenom vyučování klassickým jazykům co do počtu učebních hodin bylo omezeno. Cíl gymnasia zůstal však »humanistický.«

Učebnými plány z r. 1892 dána byla jistá tendence k nacianalisování gymnasií a přizpůsobení k poměrům a zostřen byl boj proti formalismu a přetížení žactva. Přes to však antika jest dosud podkladem všeho učiva, formalismus není překonán a přetížení žactva není odstraněno. Takový jest dnes stav gymnasia německého a také našeho rakouského. O všech jeho vadách netřeba se šířiti; jsouť všeobecně známy.

*

Nekonečná spousta spisů a brošur, zabývajících se reformou gymnasií, může býti rozdělena ve 4 skupiny. Jedni spokojují se pouhým tvrzením a důkazy, že celé gymnasium dnešní jest převráceno. Druzí podávají utopické plány: ten sní o škole pod šírým nebem, onen chce antiku zaměniti náboženstvím atd. K třetí skupině náležejí ti, kteří hledají nápravu v správnějším roztřídění učebné látky a bojují proti výhradnému právu gymnasistů na studium universitní. Skupina tato zahrnuje v sobě také přívržence t. zv. jednotné

školy (Einheitsschule).[1]) K čtvrté skupině jest počítati ty, kteří stojíce na půdě skutečnosti a vyzbrojeni jsouce zkušeností a odborným vzděláním přinášejí každý odjinud kameny k novostavbě gymnasia. Sem náleží především Paulsen, který dokázal z dějin německého školství neudržitelnost starojazykového systému a prohlásil universalismus za vlastní nemoc vyššího školství. Dále Nerrlich, který pokusil se dokázati z dějin neudržitelnost dogmatu o klassickém starověku a proti humanismu postavil deistický racionalism. Konečně materialistickému Ohlertovi zdá se, že nacionalism a přírodní vědy jsou spásou gymnasia.

Autor knihy, o níž tuto referujeme, má míněni, že reforma gymnasia jen v tom případě může přinésti prospěch, bude-li vyhovovati duchu času. Ideálem řeckého vzdělání bylo »mens sana in corpore sano«, ideálem středověku »vita religiosa«, v 17. a 18. st. vzdělání dvorské a světácké, v 19. století humanita, a dnes zavládá tendence realistická. Na basi realismu staví pak Dr. Fischer svůj plán a klade si otázky, které každý reformator gymnasia napřed si musí zodpověděti.

Jest cíl gymnasia ryze vědecký? Škola nemůže se omeziti na pouhé vzdělání rozumu, na vzdělání formálně-vědecké, nýbrž musí působiti na celého člověka na vývoj všech jeho sil. Tyto síly pak jsou: poznávání, cítění, chtění a vkus. Vychování musí tedy míti za cíl vzdělání intellektuelní, ethické, vytvoření charakteru a vytříbení vkusu (vzděl. aesthetické). Princip formálně-vědecký musí býti doplňován principem umělecko-vědeckým. Nečiňme z mládeže předčasné, chladně odměřující muže, nechme jí nadšení! Nechme ji branou krásna jíti v zemi poznání! Škola musí všem silám duševním k jejich právu pomoci a vedle reálného podávati také ideální.

Jest ideální vzdělání vyšší školy rázu humanisticko-kosmopolitického nebo nacionálního? U Řeků a Římanů bylo vzdělání rázu národního, za středověku bylo charakteru nábožensky světoobčanského. S vystoupením korsického dobyvatele na jeviště světa vystoupilo v Evropě znovu do popředí vědomí národní. Nacionální cit také dnes jest mocnější nežli všechny filosofické raisonnementy, tedy: napřed národní základ a pak kosmopolitická humanita.

---

[1]) K tomuto směru kloní se poněkud u nás pan prof. Dr. B. Foustka v článku v »Naší Době« v ročníku I.

Mají naše gymnasia státi se »praktičtějšími«? Gymnasium nemůže dáti opravdu »praktické« vychování, nemá-li se státi nějakou školou průmyslovou nebo technickou. Praktičností nepřiblížilo by se k duchovním a moderním otázkám naší doby, ale k moderní technice. Bylo by hrobem poesie a ideality. Pouhá praktičnost k reformě nestačí. Vychovanci gymnasia musí býti opatřeni potřebnou výzbrojí, aby dovedli se pohybovati v politických, sociálních, vědeckých a uměleckých poměrech soudobých. Staré »non scholae, sed vitae« platí dosud.

Jest omeziti pojem vzdělání pro vyšší školu? Gymnasium musí se státi místem, kde lze dosíci všeobecného vzdělání. Nutno však míti na mysli, že pouhé vědění není vzděláním, ač bez vědění není vzdělání. Podstatnou známkou opravdového vzdělání jest moc, schopnost, uměti se ve všech oborech lidské práce a snahy rychle a jistě orientovati. A v tom právě leží kardinální bod školské reformy vůbec a gymnasiální zvláště.

Mají naše vyšší školy býti křesťanské nebo konfessionellní? Nikoliv konfessionellní, nýbrž křesťanské! Křesťanské, poněvadž náboženství dává národu sílu a vnitřní pevnost. Náboženství však nesmí se mládeži do hlavy líti, nýbrž musí se »na srdce klepati«. To je jediná správná methoda.

* * *

Vychování musí státi v nejužším vztahu k přítomnosti. Jeho úlohou není vytvořiti lidi vůbec, nýbrž lidi takové, kteří přítomnosti rozumějí, kteří jsou své době užitečni a schopni převzíti po starších vedení ve státě a společnosti. Proto nikoli antika, ale přítomnost musí býti basí gymnasia. Filologové sice tvrdí: »Antika jest základem naší kultury«. Ale vím něco o Hamburgu a námořním obchodě, znám-li pramen Labe?! Vedou všechny proudy moderního života k prameni, ležícímu v klassickém starověku? Autor zkoumá základy naší (vlst. německé) kultury a dochází k závěru, »že antika nemůže býti pokládána za základ moderní kultury. Základ naší kultury jest nacionální a proto také základ našeho vyššího vychování musí býti nacionální. V Řecku nenapadlo nikomu vzdělávati mládež učením se cizích řečí, a jenom národní slabost přinesla u nás s sebou »klassické« vychování. Ale časy se změnily: národní duch se zase povznesl a s ním také zájem o přítomnost. To, co jest domácí, národní, staniž se středem vyššího vychování, a cizí

přistoupiž k tomu jen jako regulativní doplněk. Že antika pro nás význam má, o tom není pochyby. Nutno však pátrati, do jaké míry platnost v moderní kultuře si zachovala.

Autor probírá potom klassiky řecké a římské, na gymnasiích čtené. Xenofon jest mu suchopárný, unavující, jako filosof prospěchář. Platon je vhodný, ale některé dialogy jeho přeplněny jsou sofistickým žvastem; jinde jeví se přítelem paederastie. Herodot svým pohádkovým nádechem je poutavý, čtou se však z něho jen drobty. Thukydides byl by pro poznání kulturního života řeckého pro gymnasistu neocenitelný, kdyby nekazil požitek jeho »Feldwebelstil«. Proč se nečte v překladech právě jako Lysias pro žáka velice poučný. Demosthenes však jest »ein schön rednerischer Schwätzer«. Nekonečné rozvádění thematu »Přijďte rychle a vydatně Olynthským na pomoc!« v t. zv. olynthských řečech musí každého studenta znaviti. A jeho řeč »o věnci« jest pomník až protivné sebechvály. Pokud tragiků se týče, čte se Sofokles (vlastně jen jedna jeho tragedie), jehož životním ideálem jest stoický indifferentismus: »*τὸ φέρον ἐκ θεοῦ καλῶς φέρειν χρή.*«

Podobně probírá autor také římské klassiky a na konec přichází k těmto výsledkům: Řecká kultura má jistý význam pro nás, ale neveliký. Když už nechcete od ní upustiti, nechť tedy žáci čtou díla Hellenů v překladech s výkladem věcným, nikoliv filologickým, a získaný tím čas nechať věnují studiu řecké mythologie, plastiky a architektury. Latina však musí býti na gymnasiu podržena, poněvadž dlouhým užíváním stala se jazykově součástí německé kultury a poněvadž jest nejlepším prostředkem jazykově logického tříbení mysli. Latinská literatura má sice pro nás malou kulturní cenu, ale grammatika budiž držena v područí lektury.

Následuje Fischerův plán nového gymnasia.

Gymnasium má podati vzdělání reální, historické, ideální a technické. Formální vzdělání podá mathematika, grammatika a formální filosofie (logika, psychologie a aesthetika). Reálního vzdělání, t. j. takového, které jest v bezprostředním vztahu k životu, dosáhne se přírodními vědami (zoologie, botanika, mineralogie, anthropologie, chemie a fysika), zeměvědou, všeobecnou historií (dějiny Řecka, Říma stručně, dějiny Německa vzhledem k ostatním státům obšírně), kulturní historií (mythologie, stručné dějiny filosofie, vynálezy technické, dějiny umění) a studiem cizích řečí (jeden jazyk povinně, druhý nepovinně). Ideálního vzdělání dostane se žákům náboženstvím, o němž platí slova Carlyle-ova:

»Má-li se náboženství učiti, jest především a jediné nalézti lidskou duši, která sama má náboženství. To ostatní přijde samo sebou. Tak zv. »technické« vzdělání, které dosud hraje na gymnasiu smutnou roli, zastoupeno jest v plánu Fischerově tělocvikem, zpěvem, kreslením a cvičením ve zručnosti (ruční práce z hlíny, papíru, dřeva, kovu a p.).

Nemůžeme se zde dále pouštěti do podrobností, velmi poučných. Vývody spisovatelovy jsou jistě — sotva který filolog s dobrým svědomím to může popříti — z největší části správny. Jeho učebný plán jest v reformách umírněný a tím také snáze přijatelný. Předností jeho proti jiným jest, že jest souměrný, nikoliv jednostranný a že zbudován jest na pevném, jediné správném podkladě filosoficko-paedagogickém. Zůstává však vždy ještě nezodpověděnou otázka, postačí-li k reformě gymnasia upravení učební látky a není-li k tomu potřeba ještě něčeho více. Nebude-li opravdových, osvícených učitelů, absolventi gymnasií na sebe lepší školy vzpomínati budou jako Byron na Horatia a želeti budou nenavratitelných osmi let krásného mládí, ztrávených v nenáviděných školních kasárnách za dozoru lidí, kteří se svěřenou jí mládeží neměli pražádné účasti, a ke kterým mládež necítila pražádné lásky a upřímné oddanosti. *Nemicus.*

Richard Wagner jako básník a myslitel.

Tak nadepsána je kniha H. Lichtenbergera, professora university v Nancy: »R. Wagner poète et penseur«[1].) Lichtenberger je vřelý wagnerian, a kniha jeho podává přehled jak života Wagnerova a děl jeho hudebních, tak i přehledný soubor myšlenek a ideí uměleckých — na základě spisů Wagnerových — jimiž se řídil při své tvorbě.

Ve studii své vypisuje L. všechny fakty chronologicky. V »Předmluvě« vykládá důvody tohoto postupu. W. nepodává svých názorů systematicky; názory ty se často dosti značně mění v různých obdobích jeho života, a bylo by na pováženou chtíti vtěsnati je do rámce nějakého systemu. Proto je lépe pojednati o nich vzhledem k jejich vývoji historickému. L. sleduje tedy velkého mistra bayreuthského postupně od dobrodružného mládí až ku konečnému vítězství, snaže se vyložiti vývoj »člověka vnitřního« pokud možno objektivně.

V »Předmluvě« praví L. právem, že činnost Wagnerova nezajímá toliko dějiny hudby, ale i dějiny umění a civilisace německé vůbec. W. stvořil nový útvar umělecký — hudební drama. Ve svých kritických dílech formuloval zákony svého dramatu a umění vůbec. Jest nejen geniálním hudebníkem, ale také dramaturgem, esthetikem, myslitelem. A s tohoto trojího stanoviska rozbírá L. veškerou činnost Wagnerovu.

W. stanoví nejprve rozdíl mezi poesií a hudbou. Poesie jde ze srdce a prostřednictvím rozumu a obraznosti mluví k srdci; hudba jde ze srdce a mluví k srdci přímo, bez jakéhokoliv prostřednictví — vyjma sluch. A obě umění navzájem se doplňují. Básník

[1]) »Bibliothèque de philosophie contemporaine«, Paříž, F. Alcan 1898; druhé vyd., 10 fr. Za spisu Lichtenbergerova doslovně přeložena část, pojednávající o uměleckých názorech Wagnerových (str. 202—248); mimo to podány hlavní myšlenky z »Předmluvy« (str. 1—16).

tvoří vnější rámec děje: úlohou jeho jest vybrati osoby dramatu, postaviti je v určitou dobu a místo, stanoviti, čím jsou, co činí, co chtí. Hudebník pak odkrývá nám, co odehrává se v hloubi jejich duše, prozrazuje nám jejich vnitřní život, činí nás účastnými všech jejich radostí i strastí. Spojením slova a hudby rodí se pak umělecký obraz nejvyššího života, života nejdokonalejšího, jejž možno pomysliti. Předmětem poety-hudebníka jest »das von aller Konvention losgelöste Reinmenschliche.« (Sebr. sp. W.[2] IV. 318.)

Drama Wagnerovo jest především filosofické, či lépe řečeno symbolické; toť logický důsledek samotné povahy hudebního dramatu. Poeta-hudebník snaží se představiti nám spíše typ než individuum a tak eo ipso jest veden k tomu, aby položil do svých dramat — právě tak jako filosof do svých abstraktních úvah — ony velké problemy, jež od věků dotýkaly se duše lidské: problem lásky, smrti, problem účelu životního.

Tendence symbolické a filosofické vytýkají často Wagnerovi; vměšuje prý v poesii spekulaci, přerušuje prý pathetickou akci abstraktními tiradami z Feuerbacha nebo Schopenhauera, přesycuje prý svá dramata dlouhými rozpravami metafysickými, které posluchače unavují a nudí a odvracejí pozornost jeho od předmětu. Než ti, kdož takto rozumují, odsuzují se tím, že nejen nepoznávají pravé hodnoty díla Wagnerova, nýbrž že nepoznávají poesie německé, v čem je právě nejoriginálnější; totiž ve splývání živého obrazu a ideje, skutečnosti viditelné a hmatatelné s ideálním zákonem, který vykládá případ zvláštní, ve splývání, jež možno nalézti tak často na příklad v poesii Goethově, anebo poněkud odlišně, ale ve stupni dosti značném v dramatech Ibsenových. Goethe nazval tento způsob intuicí, jež v podstatě spatřuje v jednotlivém případě uplatněnou ideji všeobecnou. Wagner vychází tak jako Goethe od případu jednotlivého, od obrazu plastického, živoucího; ale pozadím tohoto obrazu je obecně platný zákon, jehož efemerní zjev zdá se mu býti projevem zvláštním. W. není básníkem allegorickým, který by vycházel od ideje abstraktní a snažil se potom vtěliti tyto abstrakce, není básníkem, který by zosobňoval způsobem více méně živým koncepci rozumovou. Počíná si právě naopak: spatřuje a podává přírodu skutečnou a živou a události života lidského; pouze v přírodě, v událostech života lidského odkrývá působení obecně platných zákonů, týchž zákonů, jež filosofové jako Feuerbach nebo Schopenhauer formulovali řečí abstraktní pro čistý rozum. Wagner sice má široký rozhled po těchto velkých problemech, ale zůstává vždy především umělcem; proto bylo by bezúčelné hledati u něho

nějakého systemu filosofického. Jest spíše »věštcem« a do jisté míry apoštolem, jest na sklonku století našeho — jako Tolstoj — nadšeným básníkem »náboženství lidské strasti«. Nesnaží se přesvědčiti rozum důvody logickými; dovolává se obraznosti, mluví k srdci.

Studium dramatu Wagnerova vede nás také ku zkoumání theorií jeho uměleckých. Wagner není naivním geniem, jenž dle slov Goethových zpívá »jako pták, na větvích jenž sídlí«. Málo jest umělců, kteří tak přemýšleli o zákonech svého umění jako právě W. Wagner přerušuje čas od času svou tvůrčí činnost a chápe se péra, ať už na obranu proti útokům, ať už proto, aby vyložil obecenstvu genesi svých děl a ideí, aby osvětlil své intence a usnadnil porozumění svých dramatických a hudebních děl.

Názory Wagnerovy o umění a zvláště o hudebním dramatě měnily se méně než jeho filosofické a morální theorie. Nabývají pevných obrysů kolem r. 1849 a utvářejí se v této době skoro definitivně. Mezi díly: »Das Kunstwerk der Zukunft« (1849) a »Oper und Drama« (1851) s jedné strany a »Listem k F. Villotovi« (1860) s druhé strany nelze znamenati podstatného rozdílu, ač v této mezeře přešel autor od optimismu k pessimismu, od Feuerbacha k Schopenhauerovi. Tím není ostatně řečeno, že by jeho názory v tomto desítiletí byly zůstaly úplně beze změny. Wagner nebyl myslitelem, konstruujícím čistým rozumem velikou budovu abstraktních theorií. Nevypracoval svou esthetiku, aby se jí řídil při své umělecké koncepci nebo aby si jí vytkl určitý program, ale prostě proto, aby mohl svým rozumem stopovati a kontrolovati práci své tvůrčí představy.

Zůstal vždy především umělcem. Tudíž nepůsobila u Wagnera theorie na uměleckou praxi, spíše určovala theorii praxe. Většina jeho kritických veleděl, zvláště nejdůležitější z nich »Oper und Drama«, byla napsána v době, kdy obíral se plánem díla »Der Ring der Nibelungen«, které v té době jevilo se jeho představě jako hudební drama par excellence, jako nejkrásnější výkvět formy nejvyššího umění, které lze pochopiti. Možno tedy říci, aniž by se zdálo paradoxním, že »Oper und Drama« jest především theoretickým ospravedlněním »Prstenu N.« Wagner se tu vyjadřuje na př. o volbě předmětů dramatických, o užívání alliterace, o zásadách, kterými se potom sám tak docela přesně ve svých posledních dílech neřídil. Leč v celku přes jisté variace v podrobnostech nezměnilo se všeobecné pojetí dramatu wagnerovského patrněji od r. 1849.

I.

Jediný pohled na všeobecné dějiny — praví Wagner — nás učí, že již jednou ve vývoji světovém se humanita vypjala až k dokonalému dílu uměleckému, majícímu původ v účinném a nadšeném spolupůsobení celého národa. Řecké drama za Aischyla a Sofoklea uskutečňuje plně ideál tohoto dramatu »kommunistického«, o němž snil W. a které chtěl obnoviti pro své vrstevníky i pro pokolení budoucí.

Především není toto drama co do látky umělým a subjektivním produktem jediného geniálního individua, nýbrž jest jaksi plodem součinnosti umělce a národa, jemným a skvělým květem samého národa řeckého. Látka řeckého dramatu klassického byla vzata z mythu a bohatýrské poesie. Jest tedy mythus božský a hrdinský produktem básnické obrazivosti národní. Prvotný člověk, stoje před velikolepým nebo hrůzyplným zjevem přírodním, hledá vysvětlení těchto zjevů, jichž pravý smysl mu uniká, a konečně připisuje je smyšleným příčinám mimopřírodním, tajemným a mocným bytostem, jež chápe jako bytosti sobě podobné, o nichž předpokládá, že jsou zmítány týmiž city a vášněmi, jež pociťuje sám.

Mythus jest tedy zjednodušené a zhuštěné představování přírodní, jaké se tvoří ve fantasii lidové. A drama zase je jen mythus zjednodušený a zhuštěný tvořivou obrazotvorností umělcovou, přivedený touto činností k svým prvkům a předvedený ve formě živoucí shromážděnému národu. Umělec řecký byl mluvčím celého národa; nežádalo se na něm, aby byl »originálným«: jeho posláním bylo určitě stanoviti, oživiti formou právě tak krásnou, právě tak výraznou jako možnou vše, co vlnilo se duševní hladinou jeho vrstevníků. A tito zajímali se skutečně o dílo, jež bylo také dílem jejich. Nejkrásnější, nejlepší a nejvzdělanější z nich propůjčovali se za herce a pokládali si za čest takto spolupůsobiti s básníkem; a obecenstvo osvědčovalo svůj zájem tím, že se houfně tlačilo do rozsáhlého amfitheatru, kde při vzácných a slavnostních příležitostech dávala se představení dramatická. Tak nabyla tragedie v životě národa řeckého výjimečné důležitosti. Nebyla to ani z daleka frivolní zábava, jakou jest divadlo za našich dnů, nýbrž nejvyšším a nejúplnějším uměleckým výrazem náboženského idealu řeckého; bylať tragedie i svým původem i svým duchem opravdovým aktem náboženským, důležitějším pro historii náboženské ideje v Řecku nežli vlastní obřady náboženské, slavené ve chrámech. Také s jiného stanoviska bylo řecké drama »kommunistickým«: bylo výsledkem

nejen bratrského závodění lidí, ale také bratrského závodění umění. A vskutku jsou úzce vespolek spojena různá umění a mohou dosáhnouti plného rozvoje jenom srdečnou shodou a intimním stykem.

Umění právě tak jako lidstvo splní své poslání jen tehdy, řídí-li se příkazem lásky. Drama řecké, jako poesie lyrická, z níž vzniklo, dovolává se součinnosti všech umění jednotlivých. V tragedii Aischylově neb Sofokleově poesie, hudba a tanec v jedno se pojí, aby povznesly člověka celého, smysly, zrakem a sluchem právě tak jako rozumem. A tímto plodným spojením dostupuje každé umění vrcholu účinnosti. V dramatě řeckém nejeví se tanec jenom jako řada plastických pós, rhytmických pohybů beze všeho smyslu, nýbrž dostupuje až k výši pantomimy a vyjadřuje tak výraznými a měnícími se pohyby všechny vášně a všechny projevy vůle, jež slovo činí přístupnými rozumu a jež tragický básník spíná ve verše. Hudba pak dodává tanci rhytmu a vyjadřuje svou tklivou mluvou verše básníkovy.

A poesie, která dodává duši a vědomou myšlenku tanci a hudbě, jest sama neschopna obejíti se bez přispění těchto dvou umění, leda pod ztrátou všeho styku s živoucí skutečností; odkázána jsouc toliko na své prostředky, zůstala by abstraktní a bezbarvou; neměla by přímého účinku na smysly, neměla tedy také opravdové existence. (Srov. příklad v »Sebr. sp. W.²« III. 103.)

Vysoké ceny dodává tragedii řecké, že není toliko dílem »literárním«, odnášejícím se k přemýšlení a fantasii, nýbrž umění živé, vnucující se přímo smyslům svou krásou jaksi materielní. Ba i architektura sama přispívá k tomuto podivuhodnému celku. Když zpěvy a tance, provázející obřady náboženské, nabyly rázu tak uměleckého, že nebylo možno je provozovati v prosté přírodní krajince zbudoval architekt posvátný háj bohům se stromořadím, to jest řecký chrám se svým sloupovím. A když z umění lyrického se vyvinula tragedie, tu chrám zvětšený, otevřený všemu lidu, změnil se v divadlo a stal se rámcem vhodným pro tuto novou formu kultu, rámcem, který svou harmonickou krásou byl hoden arcidíla, představovaného v jeho zdech. (Pokračování.)

Sociální demokracie a volby 1901.[1]

Že letošní volby přinesly rakouské sociální demokracii značné neúspěchy je beze sporu. Na prvý pohled o tom svědčí celkový volební výsledek. Volby z r. 1897 přinesly třídně politické organisaci dělnictva 14 mandátů. R. 1901 vešlo do poslanecké sněmovny jen 10 poslanců sociálně demokratických. Dle zemí a národností vyslaly do říšské rady:

	r. 1897.		r. 1901:	
Čechy	2 české,	5 německých	— českého,	1 německého
Morava	2 »	1 »	1 »	1 »
Slezsko	1 »	—	1 »	1 »
Dol. Rakousy	—	—		4 »
Halič	3 polské		1 polského sociálního demokrata.	

Dle toho národnostně sociální demokracie československá (3) a polská (2) mandáty ztratila. Němečtí sociální demokraté proti tomu získali (o 1) na počtu svých poslanců. Je však patrno, že rozdíl v postupu a zdaru volebním pro sociální demokracii není pouze určován národností nýbrž také zemí. V Čechách a na Moravě utrpěla ztráty nebo aspoň nepokročila k novému vítězství stejně německá jako česká třídně politická organisace dělnictva. Positivních úspěchů došla organisace německá pouze v Dolních Rakousích. Ovšem jistý rozdíl mezi německou a českou stranou sociálně demokratickou je i v zemích českých: aspoň pokud se týče míry volebních neúspěchů. »V okresech Čech, kde kandidovala sociální demokracie německá, ubylo 25·2$^0/_0$ volitelů, v okresích, kde kandidovala česká 42·2$^0/_0$. Na Moravě klesl počet sociálně demokratických volitelů v německých okresích o 30·8$^0/_0$, v českých o 60$^0/_0$«. Je nutno tedy při vysvětlování neúspěchů volebních pamatovat i rozdílu jejich dle zemí i dle národnosti. Toho rozdílu nedbaly ty hlasy sociálně demokratické, jež při rozkladech volební porážky sociální demokracie snažily se postupovat přísně marxisticky.

Nezdar při uplynulých volbách nebyl zcela překvapující. Denní tisk dělnictva, zejména německý, netajil se již delší dobou před samým výko-

---

[1]) Viz články: J. Steiner O volebních porážkách strany sociálně demokratické v Čechách a na Moravě. — Dr. F. Soukup Po volbách. — Fr. Modráček Úvaha o volbách. — V. Houser, Fr. Tomášek Posudky o volbách. Akademie V., 4 a 5.

nem volebním malými nadějemi. Přes to však rozsah ztrát pohnul sociální demokracii a to předem sociální demokracii československou k zpytování svědomí.

Listy denní: Právo Lidu, Arbeiter Zeitung i zahraniční Vorwärts vyhledávaly předem zevní příčiny porážky. Heslovitě shrnul je dr. Soukup, člen redakce Práva Lidu, v Akademii: »Provádění voleb volitelů v době pro dělnictvo nepříznivé (polní práce a kampaně v cukrovarech), — volby nepřímé, při nichž zhusta rozhodují nejrůznější zájmy osobní a místní, — umělé rozdělování měst v sekce, jen aby dělnická převaha byla učiněna neškodnou, — hospodářská odvislost a chudoba dělnictva — nedávné veliké stávky textilníků a horníků, — zklamání, přinesené sterilitou parlamentu, a následkem toho zmenšený zájem o zápasy politické, — nešťastná agitace lidí, stojících v čele frakce národního dělnictva, jež mnoho lidí zdemoralisovala, anebo jim veřejný život nadobro zhnusila — a konečně i zvýšený boj třídní, důkladnější organisace stran protisocialistických, jejich semknutí a zejména řízení volební akce z obecních radnic, s použitím všeho onoho pro volby neocenitelného aparátu, jenž autonomním úřadům, volby provádějícím, je po ruce«. V celku s tímto vystihnutím shodují se všechny projevy o volbách. Ale ovšem všechny téměř se jím nespokojují, vidí v nich pouze příčiny druhého řádu. Vlastní příčiny nutno hledati jinde. A tu již se sociálně demokratické posudky povolební rozcházejí v dvojí skupinu: výkladu přísně marxistického (Právo Lidu, Steiner, dr. Houser) a výkladu sice hodně úchylného od theorie historického materialismu, který však je za to bližší pravdě života (dr. Soukup, Modráček, Tomášek).

Ze skupiny prvé, z volebních výkladů psaných pod diktátem důsledného marxistického nazírání je nejvýznačnější rozklad dra Housera. Na něm je také nejpatrnější aprioristické usuzování. Dr. Houser vykládá, že »nedal se letos při volbách ani očekávat revoluční vzmach českého proletariátu, jako tomu bylo před čtyrmi lety. Tehdy stál náš lid pod bezprostředními účinky velikých bursovních poprasků r. 1895, neúrody r. 1896 a oslabění našeho průmyslu rozvojem průmyslu amerického a hlavně německého (to se nejlépe projevilo pasivní tržební bilancí naší r. 1898, prvý to případ od r. 1874). Ale léta následující, totiž r. 1898 a 1899, přinesla zotavení nejen českému zemědělství, nýbrž i průmyslu, ba r. 1899 učinilo Rakousko, a v něm ovšem nejvíce země sudetské, značný průmyslový i obchodní pokrok. Při takovéto produktivní prosperitě mohou se měšťácké snahy a zařízení bujně rozvíjet; tu také nelze pak mysleti na nějakou slibnější revoluční náladu proletariátu. To je možno jen tehdy, když výrobní síly nemohou se řádně rozpínat, jsouce vázány různými formami měšťáckého panství . . . Měšťáctvo naše (hlavně ovšem maloměšťáctvo) poškozené neblahými lety 1896 a 1897 nezískalo mnoho v následující příznivější době, ježto rozpočty zemské i říšské vzrostly, slevy na daních přímých pohltily zvýšené zemské přirážky, a příznivá hospodářská konjunktura využitkována k novým daním, úpravě platů, zvýšení tarifů a j. A teď právě ocitá se náš měšťák před několika roky opětného hospodářského úpadku. Taková perspektiva nemůže ho spokojeně naladit. On snaží se o zabezpečení svého postavení tím, že hledá konsumenta za cenu nejšpinavější konkurence, a ježto nemůže ho jinde nalézt než u domácího

krbu, dovolává se zvýšeným hlasem národních a kmenových citů. Do politické mluvy přeloženo znamená to učinit antisemitismus a nacionalismus přesvědčením mass a tím si zajistit zdroj příjmů. Za tímto cílem se žene naše měšťáctvo a nic nedbá, že tím oslabuje zahraniční vývoj Rakouska. A v tom právě se křižují zájmy měšťáctva s dosavadním feudálním a klerikálním regimem, jenž nechce dovolit podkopávání velmocenského lesku říše. Proto právě vidíme v Rakousku aspoň malou buržoasii naladěnu radikálně, hlavně v zemích sudetských, kde kapitalistický způsob výrobní už zdomácněl, a kde tedy rozpínavost měšťácká je nejsilnější. Snad není také daleka přeměna ústavy, kdy otěže rakouské vlády budou svěřeny zcela měšťáckým rukám, jak o to usiloval Eim a pracuje Kaizl; úřednická ministerstva jsou k tomu vždy nesmělým náběhem. Jde jen o podíl na této vládě, hlavně o podíl německého a českého měšťáctva, jakožto nejsilnějšího v Rakousku«. Dle toho volební úspěch z r. 1897 byl následkem hospodářské tísně. »A teď právě ocitá se náš měšťák před několika roky opětného hospodářského úpadku« a výsledek této hospodářské tísně — jsou r. 1901 volební neúspěchy? Má hospodářská tíseň z r. 1901 jiný vliv na politické poměry než hospodářská tíseň z r. 1897? Stačí povšechné záznamy dra Housera o hospodářském stavu v jednotlivých letech vůbec k tomu, aby se na jejich základech mohlo usuzovat o působení hospodářských poměrů, (jež samy jsou různotvárnější, nehledě ani k ostatním složkám zevních a hmotných poměrů, působících na útvary politického života) na politický vývoj? S výkladem na základě »všeobecných hospodářských a třídních příčin« nelze vystačit.

S výkladem dra Housera v celku se shoduje výklad bývalého poslance Steinera a Práva Lidu, ač obojí pohybuje se v tvrzeních ještě povšechnějších. Vedle toho omezují své poznání na příčiny druhotné a podřadné, jež Steiner shrnuje asi v tento pořad 1. vzrůst třídních rozporů a tím odpadnutí voličů, kteří nepatří bezvýhradně v řady sociálně demokratické, 2. ráz socialistický, jejž strany nedělnické musily si dodávati, aby mohly výsledněji vystoupit proti sociální demokracii, 3. neúčast u vlastních stranníků 4. deprese, kterou působila prohra hornické stávky 1900 a tříletá nedělnost parlamentu.

Ze skupiny druhé je nejvýraznější mínění Modráčkovo. Jemu je patrno, že »sociální demokracie neprodělávala ani tak urputný zápas třídní jako zápas s plemenným záštím a plemennými předsudky a idejemi«. K tomu mimo jiné (j. pochybenou jazykovou politiku vládní) přispělo »rostoucí účastenství v politickém životě maloměšťáckých vrstev, které vyburcovány byly z dřívější netečnosti svou hospodářskou mizerií nebo duchem doby a rozšířeným volebním právem«. Nepovažuje tedy za správný výklad, který přičítá na volebním neúspěchu větší vliv příčinám čistě třídním než působení sil nacionálních. Působily jistě rozpory třídní, ale působily méně než rozpory národnostní. Svědčí tomu i to, že utrpěla sociální demokracie právě porážku »v Čechách a na Moravě, těchto klasických domovinách nacionálního antagonismu«. Svědčí tomu i to, že nikde snad nedošlo ke kompromisu Čechů s Němci proti sociální demokracii, ale za to i Češi i Němci proti odpůrci národnímu podporovali sociálního demokrata. Že nerozhodovalo odpadnutí voličů nedělnických, »odliv měšťáckých živlů«, »poznáme z toho, že počet hlasů stran protivných vzrostl příliš ne-

patrně... Čí byly vlastně ty hlasy, o které máme letos v Praze a v Brně méně? A odpověď na to je možná jenom následující: Ty hlasy byly dělnické!« Modráček také upozorňuje, že československá sociální demokracie více ztratila než německá. Příčiny toho vedle menší vyspělosti organisace duševní i hospodářské jsou zvýšená nacionální citlivost Čechů, jakožto »národa národnostně, jazykově a kulturně potlačovaného« a snad i některé netaktické kroky politické: »vystupování sociálně demokratických poslanců narazilo více na nacionální smýšlení Čechů nežli Němců a vyvolalo u prvých intensivnější odpor než-li u druhých« — tak překlenuje příčiny ty Modráček.

Důsledky, jež jednotlivé hlasy z poznání příčin vyvozují jsou stejně různy jako samo rozpoznávání příčin neúspěchů volebních. Dr. Houser očekává, že nyní »očistí se strana od všech zbytků měšťácké morálky a výchovy, což je v ní stále živeno jako lék proti zkostnatělé prý dogmatičnosti a jako elixír živoucnosti i pokrokovosti.« Proti tomu dr. Soukup promlouvá podrobněji o prostředcích nápravných. Žádá větší péči organisaci odborové a osvětné, střízlivější postup (»opíjení fikcemi, kterých není, nám vždy jen škodilo«), větší útočnost v parlamentě a intensivnější propagaci národnostního programu, kdežto pro praksi požaduje Tomášek větší pozornost pro národnostní poměry ve zněmčeném území a účast při osvětných podnicích národních (Ústřední Matici Školské a snad i při Národních Jednotách).

Kde je rozpoznání správnější, o tom nemůže býti pochyby. Dogmatičnost zleňuje vývoj a v praktických důsledcích svých příčí se více názoru dějinného materialismu než úsudky sice méně pravověrné ale za to životnější. Třídní ráz — a o ten pro praksi běží i při uvedených posudcích — je pro stranu sociálně demokratickou nutný. Třídní boj má jistě i dobrý svůj význam mravní. Ale třídní ráz strany nevyžaduje naprostou výlučnost strany. Ta by byla pochopitelná jen u strany vnitřně slabé, pro níž již sám styk znamená podlehnutí druhým stranám vnitřně vyspělejším. Ale toho u sociální demokracie není. Proto nemá příčiny neúčastnit se společné práce, kde vyhovuje tato společným zásadám.

Snad ani není nutno ještě připomenout, že i my vidíme i v krajnějších posudcích, o nichž jsme referovali, jen posouzení a ne odsouzení.

— *Gg.* —

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Obstrukční mraky na politickém nebi — Zostření jazykových sporů jazykovou otázkou samého parlamentu — Nová porážka a nový ústup Mladočechů — Vzdání se Mladočechů — Partyzánská obstrukce národních socialistů a smutný její konec — Pozdní stud mladočeský — Fiasko strany národně sociální je také neúspěchem mladočeské strany — Starých hříchů se Mladočeši zříkají a v nové upadají — Ústup od obstrukce je ustupem od jazykového radikalismu Kaizlova — Návrat k politice hospodářské a osvětné — Strana agrární musí provozovat předem politiku hospodářskou — Nepochopení stavovské politiky u vůdčích směrů ve straně agrární — Staročeši redivivi — Záludnost klerikalismu — Pravice na obzoru — Práce kulturní vývahou klerikalismu, jehož nebezpečí roste s blížící se pravicí.

Všechna vnitřní politika upírala se v poslední době jedině k říšské radě. Političtí ptákopravci denně střídali své předpovědi dle klidnějšího či bouřlivějšího rázu jednotlivých schůzí. Zatím parlament zasedal již přes měsíc, jednal a jednal, ale ničeho neprojednal. Mladočeši provozovali t. zv. suchou obstrukci, interpelacemi a pilnými návrhy hradili cestu k projednání denního pořádku. Vedle nich a zprvu ne bez patrného mladočeského souhlasu činili poslanci agrární a národně sociální pokusy o obstrukci divokou. Vše svědčilo tomu, že poslanecká sněmovna se nestane v brzku dělnou. Ještě na sklonku února prohlašovali zástupci svobodomyslných českých poslanců na schůzi klubovních předsedů, že čeští poslanci neupustí od svého postupu, dokud se jim nedostane dostiučinění. A opravdově dostiučiniti české delegaci na poli národnostně politickém, po čemž od října 1899 Mladočeši neústupně volali, a což letos ještě učinili volebním heslem, bylo nemožno. Neboť neznamenalo by to nic jiného, než vyměnit českou obstrukci za německou. Obstrukční postup české delegace zdál se tedy neodvratitelný.

To tím spíše, když stejně nešikovností sněmovního předsedy hr. Vettera jako politickou neobratností mladočeskou byly jazykové rozpory jen zostřeny. Otázkou o přípustnosti českých dotazů oživila jazyková otázka samého parlamentu. Němci vyzdvihli požadavek, aby němčina se stala jednací řečí říšské rady. Ničím jiným nebyla jejich žádost aby se české interpelace vůbec nepřipouštěly. Tím byla ohrožena jedna z posicí jazykové rovnoprávnosti, jež v posledních letech (za předsednictví dra Fuchse byla protokolována prvá česká interpelace sociálně demokratického poslance J. Steinera) neněmečtí národové v parlamentě nabyli. Předseda sněmovny hr. Vetter přese všechny výhrůžky s české strany Němcům alespoň částečně vyhověl. Připustil sice české dotazy, ale ustanovil, že se musí sněmovně předčítat jejich německý překlad, který se také jako

text autentický zanese do protokolu. Český originál může být připojen na zvláštní žádost k protokolu pouze jako příloha. Tím zcela formálně byl učiněn nový krok k dorozumívací řeči německé, která, — pokud běží o poslaneckou sněmovnu, — při současném jejím složení, kdy v ní zasedá na 100 poslanců neumějících německy, je ovšem ilusorní. To platí prakticky.

Politicky rozhodnutí předsedy sněmovny znamenalo novou porážku jazykové politiky mladočeské. Národní Listy dobře to cítily a ohlašovaly ještě po 20. únoru hr. Vetterovi za mladočeskou delegaci krajní odpor, obstrukci, jež musí končit odstraněním jeho z předsednictví. Ale zatím jako obyčejně — skutek utek. Mladočeši spokojili se jednodenní debatou o rozhodnutí předsedově, (jež ke všemu ještě byla připuštěna pouze pod rouškou »slov k protokolu«) v níž ovšem velmi zostra spouštěli na pana Vettera, ale více neučinili ničeho. Neboť za politický čin nebude snad nikdo považovat denní dotazy na předsedu o jeho rozhodnutí.

Nikomu již po tom nebylo tajno, že česká delegace trvá v zákulisním vyjednávání s ministerským předsedou. Dr. Koerber dostal strach, že do 15. března nebude mít povolenu brannou předlohu; návrat k § 14tému byl jeho osobní neúspěch. Proto nebyl neochoten učinit Čechům jakés takés formálné ústupky, jimiž by kryli své vzdání se obstrukce. 4. března skutečně byla dohoda docílena. A již 5. března byla vyřízena branná předloha v prvém čtení.

Národní dělníci a agrárníci učinili pokus provádět obstrukci dále samostatně. Ale pokus jejich selhal. Skončil trapnou scénou mezi poslancem Fresslem a německými radikály, která se podobala jako vejce vejci — prosté rvačce. Své couvnutí ohlásili urbi et orbi zvláštním prohlášením, v němž se jednoduše vymluvili na svoji nepočetnost. Ale neprávem. Příčina, pro niž nemohli setrvat v obstrukci, je jinde než v jejich početní slabosti. Německých radikálů bylo v minulém období o polovici méně a dovedli nejednu schůzi držet celou sněmovnu v šachu. Nejeden z prostředků suché obstrukce (návrhy na čtení peticí na př., ba i samostatné návrhy za podpory mladočeských radikálů klubovních, s nimiž národní dělníci bez styku nejsou), byl přístupný poslancům národně sociálním a agrárním. Že však po prvém nezdařeném pokusu o obstrukci samostatnou ihned ustoupili, svědčí nejlépe o tom, že ne jejich nepočetnost, ale vědomí mravní slabosti je odvrátilo od obstrukce. Může-li kdy míti obstrukce naději ve zdar, je to pouze tehdy, když nepostrádá nutné mravní opory, když je výrazem přesvědčení o její nezbytnosti jakožto jediné zbraně menšiny proti většině, která se neleká ani formálního násilí. Ale toho u obstrukčníků národně sociálních nebylo. Sehrávali svoje obstrukční scény a na každém jejich projevu hněvu a rozhořčení bylo patrno, jak je strojený. Proto není divu, že záhy upadli v posměch. A směšnost v politice ubíjí.

Ostatně bylo příliš zřejmo, že jejich radikálnost není samoúčelná, že má příliš blízký a nízký cíl přetrumfnout Mladočechy a uchovat mladším stranám proti nim dobrou zbraň. Národní strana svobodomyslná nebezpečí vycítila a zříká se nyní, kde jen může, svých odchovanců. V konkurenční své nenávisti zašli Mladočeši tak daleko, že za potlesku celé sněmovny zakřikovali obstruující národní socialisty a ujišťovali, že »se

za ně stydí«. Národní Listy převzaly s celou, osvědčenou svou neomaleností boj proti straně národně sociální a agrární doma. Při tom nepominou ničeho, co lze těmto stranám vytknout. Vždyť 8. března vyčetly i poslanci Klofáčovi, — ač tím straně svobodomyslné neposloužily ke cti, — že »pánům z jeho strany byly dány (ještě při letošních volbách) nejen mladočeské hlasy, nýbrž i mladočeské peníze, jimiž udržován v činnosti volební aparát.« Ovšem, že se strana mladočeská za národní dělníky stydí, není divno; spíše je divno, že se v ní stud probouzí tak pozdě. Od roku 1897 provozovali národní dělníci nejhorší politiku pouliční kravalistiky, nohama šlapali všechny zásady politické poctivosti (byli antisemity a přijímali židovské peníze a stáli v obchodních stycích se židy; byli krajní odpůrci vlády a přijímali policejní peníze; bojovali proti klerikalismu a s prosem obcházeli klerikální ústavy a vyšší církevníky) a Mladočeši o tom věděli, ale mlčeli, drželi nad stranou národně sociální ochranou ruku a platili ji. Teprv když se stali národní dělníci nepohodlni mladočeské politice vídeňské, začali se za ně — stydět. Ale stydět by se měli i za sebe; neboť strana národně sociální je dílo mladočeské. V poměru k ní se octli Mladočeši tváří v tvář dvěma moderním myšlenkám: nacionalismu a socialismu. Způsob, jakým se je pokusili řešit — ve straně národně dělnické — ukazuje vnitřní, duševní nemohoucnost mladočešství.

Politickou neschopnost národní strany svobodomyslné ukázal neslavný konec české obstrukce. Za cíl obstrukce stanovili Mladočeši radikálnější dobytí českého státního práva, umírněnější aspoň dostiučinění za zrušení jazykových nařízení. 4. března však se vzdali obstrukce, aniž by jí sebe méně byli docílili. Voličstvu sice vyhlašují, že za upuštění od obstrukce se jim dostaly vymoženosti hospodářské a snad i osvětné. Pokud však pronikly o ústupcích vlády zprávy, je zřejmo, že běží jen o koncese formálné, které jsou buď stejně vzájmu Čechů jako Němců a vlády (splavnění Vltavy a Labe, jež prospěje nejen českému a německému obyvatelstvu Čech, nýbrž i státu tím, že zvýší poplatní sílu naší země) nebo takové, jež prostě přijít musily, neměla-li se stát nepřízeň vlády Čechům příliš křiklavou (podpora Praze po velikých státních subvencích Vídni). Jsou to vesměs věci, pro které by hlasoval kterýkoli německý poslanec zemí sudetských. O vymoženostech významu politického se při tom mluvit nemůže, nemá-li býti úmyslně sypán voličstvu písek do očí. Že ustoupili Mladočeši od obstrukce, proto není chybou. Chybou bylo, že vůbec kdy nastoupili bezvýslednou cestu obstrukční. Od obstrukce musili upustit, poněvadž byla bezúčelná a poněvadž mohla způsobit Čechům pouze újmy národní i politické.

Další však je chybou, že Mladočeši otevřeně nedoznají svoji porážku, jež je porážkou planého radikalismu. Kompromisují s radikální náladou voličstva a namlouvají mu, že se obstrukce vzdali jako vítězi a že kdykoli se k ní s prospěchem mohou vrátit. Tím jen udržují a posilují radikální smýšlení lidu a tak vážou sami na sebe metlu. Zůstávají věrni staré své politice dvojí tváře, — doma radikální, ve Vídni oportunní, — jež již v Čechách natropila tolik zla a stala se vlastním základem vší neupřímnosti a lži ve veřejném našem životě. A to jest, co činí obrat mladočeský málo utěšlivý.

Ústupem od obstrukce byl dovršen ústup od jazykové politiky mladočeské, která nepřinesla jediného trvalého zisku, ale hojně ztrát. Proti jazykovému radikalismu vystupoval realism od prvých počátků. Z politických listů jediný Čas stejně v době nadšení nad jazykovými nařízeními jako v době zklamání po jejich zrušení ukazoval na nebezpečí, jež omezeně jazyková politika přináší. Dnes se stal ústup od politiky výhradně jazykové k politice kulturní a hospodářské obecným heslem, jež konečně uznali upuštěním od obstrukce právě za úspěchy hospodářské a osvětné i Mladočeši. Ale mají-li se Mladočeši udržet na nové dráze, musí se vrátit k svým prvotným zásadám lidovým a pokrokovým, k zásadám politiky poctivosti a otevřenosti. Dosud neosvědčili ničím, že by k tomu měli vůli a sílu.

Volání po hospodářské práci ozývá se také ve straně agrární, třeba že její sněmovní zástupci dosud kladou nepokrytě výše cíle politické (státoprávní) než hospodářské. Aspoň na krajinské schůzi východočeského svazu hospodářských spolků a besed, kde zastoupeno bylo na 7000 rolníků, byl přijat návrh, aby vyzváni byli říšští poslanci za čtvrtou kurii, aby vstoupili v agrární parlamentní sdružení se všemi zemědělskými zástupci a aby umožnili plodnou činnost sněmovní. Tím objevilo se v českém hnutí agrárním poprvé internacionální zabarvení, jehož nemůže být prosto nižádné hnutí stavovské a hospodářské. V touze po dělnosti parlamentu ovládla politika stavovská nad politikou nacionální, za níž se dosud valná část strany agrární béře. Stavovská politika, kterou se domnívá hlásat Obrana Zemědělců a jež vybočuje v obstrukci s cílem státoprávním, nebo jako u Selských Novin pana Alfonse Šťastného v trpnou oposici, je prostým opakováním radikální státoprávně národnostní politiky mladočeské a staročeské, ale ani zdaleka není zájmovou politikou agrární. U pana Šťastného se docela všechen stavovský ráz secvrkuje na stálé a neodbytné rady, aby čeští rolníci se spojili se šlechtou, s velkostatkáři.

Vliv či docela vedení šlechty osvědčilo se u nás pro každou stranu zhoubně. Straně staročeské nejvíce ublížilo její područí šlechtě a tím i klerikalismu. Jak nesrovnatelné je nazírání české šlechty s tužbami kterékoli strany národní a lidové, ukazuje prohlašování šlechtického pisatele v Alétheii nacionalismu za »modlu, jež nikdy nemůže nabýti dominujícího vlivu na smýšlení v pravdě konservativní. Víra a loyalita dynastická jsou statky dle názoru konservativního důležitější nežli jazyk.« Tím podivnější je, že i nyní, kdy strana staročeská se chystá k nové aktivní činnosti, jak Hlas Národa několikráte nepokrytě ohlásil, neutuchlo v ní toužení po šlechtickém vedení české strany konservativní, jež se opětně vyskytlo v únorové Alétheii. Že s vlivem české šlechty stoupá vždy i vliv klerikalismu na veřejný život český, ukázala léta, jež předcházela pád strany staročeské, i poslední období mladočeské politiky.

Klerikalism dovede si velice obratně nasazovat masku nacionalismu. A daří se mu. Nejobratněji si tu počíná klerikál nejnebezpečnější — biskup Brynych. Loni, když se ozval zvláštním listem proti bezpráví spáchanému na českém lidu zrušením jazykových nařízení, dostal od českého tisku ihned titul nejčeštějšího biskupa. Letos docela se stal národním mučedníkem. Vláda žádala v Římě, aby Brynych byl pokárán

za projev proti zrušení jazykových výnosů. Ovšem stejně marně jako zbytečně. Brynychovi tím jen poskytla novou příležitost, aby se vyslovil pro »katolický nacionalism«, a českému tisku, aby vyvozoval z »aféry té poučení, že nemusí být úkolem české politiky, odkopávat muže, kteří mají příležitost a odvahu i u trůnu svobodně říci pravdu«. Za pěkné, kulaté slovo národního uznání dostane nejčernější klerikál v Čechách ihned vlastenecký glejt.

Dnes je nebezpečí klerikalismu v Čechách zase bližší. Neboť dle všech znamení na politickém nebi blíží se k nemalé radosti Katolických Listů obnova pravice. Poláci se nasytili nevýnosné politiky volné ruky; mají celou řadu bolestí, jež může jim zahojit jen účast ve vládní většině. Německá strana katolicko-lidová (centrum) a křesťansko-sociální vidí, že styky ani přímá účast v německé poruce nezakryjí jejich nenárodní ráz a nevymohou jim dobu šetření od útoků radikálů a nacionálů. Proto toužebně vzhlížejí k neněmeckým stranám sněmovny, u nichž prý jedině, jak uvádějí jejich časopisy, mohou nalézt ochranu svých zájmů náboženských. České obstrukce, jež byla překážkou pravice, není více. Což divu, že se množí pověsti o obnovení bývalé většiny. Ale pro Čechy pravice vždy znamenala jen zastavení boje doma proti klerikalismu a nepřímé posilování jeho posicí.

Za podobně neutěšených vyhlídek je dvojnásobně nutna práce kulturní. Česká strana lidová se jí podjímá dle svých sil. Ruchem petičním vzbudila prvý zájem o hnutí pro všeobecné hlasovací právo; vedle toho zahájila akci na odstraněnou národnostních křivd, jež ve třetí a čtvrté kurii způsobuje rakouská geometrie volební. Politické extense, jejichž účelem je doplňovat extense universitní, koná její klub nyní v pěti českých městech. Vedle toho se snaží soustavně budit zájem o kulturní potřeby slezské, zejména docílit odpomoci slezskému bezškolí. Dosud se podařilo uvést v proud akci o český ústav učitelský a o českou vyšší dívčí školu ve Slezsku. — *Gg.* —

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Státní rozpočet na rok 1901 — Opuštění investičního rozpočtu — Opětné vydávání umořovací renty — Böhm-Bawerkův rakouský blahobyt — Zvýšený výnos státních daní a nepřímých dávek — Zdanění akciových společností — Povaha akciových společností — Ostatní podklady Böhmova optimistického nazírání — Rozpočtové exposé a bursa — Náprava měny a mincovní program na rok 1901.

Ministr financí Böhm-Bawerk předložil 12. února t. r. poslanecké sněmovně rozpočet státní na rok 1901, končící přebytkem 834.241 korun. Suma státní potřeby Předlitavska v roce 1901 obnáší 1641·16 milionu, suma úhrady 1641·99 mil. korun, obojí asi o 58 milionů korun více než v roce 1900.

Co i z tohoto rozpočtu vyzírá, jest stát militaristický a zadlužený: na společné záležitosti, t. j. až na nepatrné obnosy vesměs na vojsko a námořnictvo válečné věnováno jest 265·9 mil. korun, na zemskou obranu 59·19 mil. korun, na státní dluh a jeho správu 346·28 mil. korun. Odpočteme-li od souhrnu výdajů potřebu ministerstva železnic v obnosu 246·54 mil. korun, která jest provozovacím výdajem hospodářské činnosti s podstatou státu nutně nesouvisící, shledáme, že z celkového zbylého

obnosu vlastních výdajů státních (1394·6 mil. K) připadá bezmála polovice (671·38 mil. K) na vojsko a dluhy, a můžeme čítati plnou polovici, uvážíme-li, že mnoho nákladů z důvodů vojenských je skryto pod jinými tituly (v ministerstvu vnitra, železnic).

Naproti těmto číslicím jsou pravými Popelkami položky na kultus a vyučování (75·11 mil. K), na ministerstvo t. zv. spravedlnosti (70 mil. K), na minist. orby (43·78 mil. K) a vnitra (67·57 mil. K). Plodná říšská rada figuruje s 2·58 mil. korun, ministerská rada stojí o málo více: 2·93 mil. korun.

*

Dvě změny provedl Böhm-Bawerk v rozpočtu, jak od doby Bilińského byl obvyklým. Předně odstranil t. zv. rozpočet investiční. Biliński chtěl ve státním rozpočtu i formálně rozlišovati pravidelné výdaje hospodářství státního s jedné a produktivní investice s druhé strany. Jenom to, co jest ryzím výdajem k účelům státní správy činěným, mělo býti pojato do rozpočtu statního; náklady na plodné investice, které výnosem svým samy se budou uhrazovati, měly býti vřaďovány do rozpočtu investičního a uhrazeny pravidelně půjčkou investiční. Zřízení zvláštního investičního rozpočtu bylo též ovšem jaksi mírným nátlakem na správu státní, aby co rok jisté sumy k investicím, zejména dopravním věnovala.

Ale v praxi svádělo toto zařízení k tomu, že pojem investice byl příliš rozšiřován, že pod hledisko produktivních výdajů byly řaděny i náklady na erární budovy, sloužící k účelům správním nebo vyučovacím, takže tímto nesprávným přesunováním výdajů pravý stav financí státních byl zastírán a bylo nebezpečí, že při formálně aktivním rozpočtu vloudí se do hospodářství státního deficity, uhrazování čirých výdajů státních dluhem pod rouškou plodných investic.

S druhé strany uvolňovalo však toto vyjmutí četných značnějších položek z pravidelného rozpočtu státního rozpočet v tom směru, že nebylo k úhradě kapitálů a výher státních zápůjček loterních k pod. splátkám potřebí vydávati t. zv. umořovací rentu, jak byla vydávána od roku 1868 až do roku 1895, nýbrž byla tato potřeba hrazena z obecných příjmů státních.

Böhm-Bawerk tento postup Bilińského zachovávaný i jeho následovníky v rozpočtech, třebas parlamentem neschválených, jaksi obrátil: odstranil zvláštní rozpočet investiční, ale zavedl zase znova rentu umořovací, jíž — kdyby se jí měla umořiti veškerá potřeba splátek a výher — musilo by býti vydáno asi za 23·7 mil. korun. Dřív jsme si tedy vypůjčovali na investice, k nimž ovšem neprávem byly přiměšovány některé položky tam nepatřící, dnes máme si zase vypůjčovati na splácení dluhů. Na obojí úkoly dohromady nestačí rozpočet Böhmův, tak jako jim nedostačoval Bilińského a Kaizlův.

Ale ovšem zaznívaly po rozpočtovém výkladě Böhmově fanfáry ve veškerém finančnickém tisku vídeňském, jakoby byly zde objeveny bývaly nové světy a nové principy finančněpolitické.

*

Pan Böhm objevil však zajisté něco, o čem nebylo tušení: rakouský blahobyt. Ještě v trůnní řeči naříkal Körber, jak národnostní spory ochromují hospodářský rozmach Rakouska, nenadáv se věru, že bude v málo

dnech svým kolegou zhola desavouován. Dle p. Böhma není všeobecný stav hospodářský přes všechny nářky — i tedy páně Körbrovy — špatný, jak dosvědčuje naše nikoliv nepříznivá tržební bilance, žádné ažio, vážnost a stálost našeho úvěru státního, příznivé příjmy státní a stoupající mzdový pohyb za posledních let. Ministr dal také současně v úředním listě uveřejniti výkaz daní přímých za minulý rok přijatých.

Daňové příjmy Předlitavska za rok 1900 vykazují skutečně značné zvýšení o 40 mil. korun proti roku 1899. Ale z tohoto zvýšení připadá 33 milionů na daně a dávky nepřímé, které vynesly čistých 636·4 mil. korun, kdežto daně přímé vynesly více toliko o 6·8 mil. korun a úhrnem jen 277·7 milionů korun. Daně přímé tvoří tedy pouze 30%, daně a dávky nepřímé plných 70% daňových příjmů státních.

Z daní spotřebních — rozumíme zde jen čisté výnosy, po srážce výdajů s hrubými příjmy spojených — vynesla nejvíce (94·2 mil. K), zvýšená daň cukerní; daň z piva vynesla loni 75·5, daň z kořalky 59·7 mil. korun, z petroleje 20 a z masa 15·6 mil. korun. Monopol tabákový přinesl eráru 141·4 mil., monopol solní 36·8 mil. korun, loterie, jejíž výnos stále se zmenšuje, jen 12·6 korun. Vášeň a hloupost lidská vynalezla si ovšem jinou formu — soukromé — poplatnosti, při které se lze rozčilovati den co den a ne jako loterní báby jen o tahu: bursovní spekulace, při kterých vídeňské bursovní kontoáry české hejly oškubávají. Taxy a poplatky vynesly 115·4 mil., kolky 43·7 mil. korun. Silně zmenšil se loni důchod celní, klesnuv proti předloňsku o 13·6 na 117·5 mil. korun, hlavně zmenšením dovozu petroleje (následkem zvýšeného cla — present Haliči).

*

Pokud jde o daně přímé, snižuje se ustavičně daň pozemková, jež vynesla loni jen necelých 56 mil. korun, kdežto daň domovní vynesla 59·7 mil., daň výdělková (všeobecná i akciová) 85·1 mil., daň rentovní 8 mil., osobní daň příjmová spolu s daní platovou 47·6 mil. korun.

Na loňském stoupnutí výnosu přímých daní účastní se poměrně nejvíce výdělková daň t. zv. podniků k veřejnému účtování povinných, která stoupla proti předloňsku o 4 miliony na 53·36 mil. korun a jak svou zákonnou sazbou tak praxí finančních orgánů patří zajisté k nejtísnivějším daním světa.

Pražská obchodní komora první na základě přesného vyšetření a rozboru fakt ukázala křiklavý konfiskační ráz naší praxe berní. Zákonná sazba daně činí již sama o sobě $10\frac{1}{2}$% zdanitelného výnosu; hledí-li se pak ke způsobu, jakým berní praxe tento zdanitelný výnos zjišťuje, vzroste daň průměrem na 14—20% čistého bilančního zisku nebo asi tolikéž procent obnosu vyplacených dividend. Kdo koupil akcie nějakého podniku, jako by z nich platil na státní dani výdělkové plných $2\frac{1}{2}$% splaceného kapitálu.

Zde lze učiniti zajímavé srovnání se státními železnicemi. Stát má ve svých drahách umístěno kapitálu za 2581 milionů a, odpočteme-li obnosy slosované a kontrahované, za 2506 milionů korun, z nichž má ročního provozovacího přebytku $62\frac{1}{3}$ milionů korun, čili 2·41% z první a 2·49% z druhé shora udané úhrnné sumy investovaného kapitálu. To

tedy znamená, že stát z kapitálu akciových společností, které mu nepatří a které neprovozuje ani nespravuje, béře ve formě výdělkové daně tak vysoké procento, jaké obnáší veškeren čistý výnos jeho vlastních železnic.

Následkem nových zákonů berních se poplatnost mnohých akciových společností bezmála zdvojnásobnila. Chemická továrna přeměněná 1898 na akciovou společnost (dosavadní veřejní společníci firmy rozdělili své společenské podíly na akcie, přibravše některé spolupracovníky závodu) platila jako podnik jednotlivců staré daně živnostní a příjmové se státními přirážkami v roce 1897 10235 korun, roku následujícího však jako společnost akciová na výdělkové dani podniků veřejně účtujících 44228 korun. Strojírna firmy Škodovy v Plzni platila staré daně živnostní a příjmové i s t. zv. mimořádnou přirážkou r. 1897 celkem 9808 korun, roku 1899 nové všeobecné daně výdělkové 13000 korun, r. 1899 po svém zakciování jen za druhou polovici roku 51985 korun a r. 1900 plných 103971 korun.

Nejsme ovšem proti zvýšení daně výdělkové u velkopodniků. Je známo, že stará daň výdělková svými sazbami nijak neodpovídala novodobým poměrům výrobním, nepostihujíc zejm. dostatečně velkopodniky, a že daň příjmová, která ji měla doplňovati, byla naopak tak nesmyslná, že by byla každý podnik úplně absorbovala, kdyby se bylo nestalo její obcházení přímo státní obecně známou a trpěnou institucí.

Příkrost nynější daně výdělkové podniků veřejně účtujících spočívá v tom, že poplatnost berní stíhá tu nepoměrně tíže podniky akciových nebo společenstevních sdružení kapitálových než-li největší soukromokapitalistické podniky jednotlivců nebo jiných společností obchodních. ačkoliv podnikatelský zisk u akciových společností a družstev nehromadí se v rukou jediných, jako u podniku jednotlivcova nebo u veřejné společnosti obchodní, nýbrž rozděluje se ve formě dividendy (vyššího zúročení kapitálu) v přečetné ruce, tvoře a rozmnožuje zámožnost širokých vrstev obyvatelstva. Ale takto na př. platí na každých 100 hl. vyrobeného piva u nás daně výdělkové soukromý pivovar průměrem 11—15·4 korun, závod akciový však 27—33·6 korun, na 100 q produkce připadá čisté daně výdělkové u cukrovarů soukromých 9·20 K, u akciových 18·08 korun atd.

Daleko povážlivějším zjevem jest však, že komuny (zejména země a obce) pídíce se ve své finanční tísni po nových zdrojích příjmů, přirozeně sváděny jsou zlým příkladem státní správy berní, která kapitály, stavící se ve služby živnostenského podnikání, pokládá vesměs takřka jen za drobty, padající se stolu bohatců, které dle obvyklého u nás pojímání věci oddělily se od kmene kapitálového, bezpečně uloženého v pupilárních papírech a obětovány jsou na zisk i ztrátu, na spekulaci, a při nichž tedy sebe bezohlednější konfiskace berní není nikterak povážlivou.

A tak vidíme nejnověji i země a obce bez rozpaků sahati diferenčními přirážkami úžasné výše po těchto zdrojích berních příjmů, stigmatisovaných za výstřelky bujnosti kapitalistické, jíž nelze dosti často pouštěti žilou — a nelze se klamati ani v nejmenším, že příklad, který tu daly zemské zákonodárství dolnorakouské i obec Vídeňská, povede i všude jinde k bezohlednému útoku na tyto přirozené nositele všeho našeho příštího živnostenského vývoje, dokud prostě nepodlehnou. A tato krátkozraká politika berní, která sobě samé podkopává půdu pod nohama odpuzujíc k vůli okamžité výpomoci z finanční tísně ze svého obvodu dosavadní

nejsilnější své poplatnictvo, zdvihá se s takovou vehemencí právě v době stíhajících se, blahovolných hospodářských programů vládních, v době, kdy připravuje se nový akciový zákon, předkládá se zákon na podporu průmyslu atd.

Také v Čechách už ozývají se hlasy z kruhů zemědělských, žádající přitužení poplatnosti akciových společností, tím nepochopitelnější, čím právě v této zemi zemědělství povinno jest na př. akciovým cukrovarům, nehledě ani k tomu, že na této šikmé ploše — jakmile jednou pronikne berní konfiskace všech podnikatelských důchodů, nad prostřednost vynikajících — nezbytně musí dojíti po velkopodnicích živnostenských na velkopodniky zemědělské, doposud v ohledu daňovém tolik favorisované, třebas úloha nositele našeho příštího rozvoje hospodářského z nich definitivně již přešla na průmysl a tomuto by slušelo alespoň stejně pečlivě a šetrně urovnávati cesty.

Mnoho tu škodí zmíněný již předsudek, jakoby akciové společnosti byly domény velkokapitálu, ačkoliv právě u nás drobný kapitál akciového a družstevního podnikání značně se účastní a ještě více by se měl účastniti. Konfiskační praxí berní vhání se beztoho úzkostlivý drobný kapitál zpět do spořitelen a záložen, a méně úzkostlivý do bursovních agencií, odkud se bohužel již nevracívá, a stálo by za vyšetření, není-li hráčská vášeň u nás tak rozmohlá plodem berní praxe tak jako státní loterie a hazardního názoru životního vůbec.

Berní zákonodárství přehlíží konečně docela sociální význam akciových a družstevních podniků, které nejenom ve službách svých, nad podniky jednotlivců poměrně stálejších, zaměstnávají rostoucí tisíce úředníků a zřízenců, situovaných hmotně daleko lépe, než je valná část t. zv. samostatných příslušníků stavu středního, malých rolníků, řemeslníků, obchodníků atd., nýbrž i umožňují vždy četnější třídě nesamostatných obyvatelů, na stálé platy a mzdy odkázaných, aspoň nepřímou účast v podnikání průmyslovém a obchodním, lepší zužitkování jejich malých kapitálů poskytujícím.

*

Avšak i ostatní podklady optimistického nazírání Böhmova na hospodářskou a finanční situaci Rakouska značně trpí vratkostí. Co se týče tržební bilance, nebyla nikdy kolísavější, než v posledním desítiletí. Měli jsme sice za loňský rok aktivum 228 milionů korun, ale r. 1899 činil přebytek vývozu nad dovozem dokonce 282·7 mil. korun a roku 1898 byli jsme naopak dokonce pasivní o 24 miliony korun. A tak tržební bilance naše skáče od roku 1892 téměř rok co rok skoky nepředvídanými a nenepatrnými. Pro budoucnost padá pak ještě na váhu, že s průmyslovým rozmachem Německa roste nám nejmocnější konkurent v samém týle, spojen s námi asi 30 a více přípoji železničními, kdežto Anglie byla a jest nám vždy přece vzdálenější, a obmezovala svoji průmyslovou převahu jen na jistá, ač velmi rozsáhlá odvětví, zejm. textilnictví a zboží železné.

Konečně ani vzestupný pohyb mzdy nedokazuje, co by si finanční ministr jím dokázati přál. Jednak je pohyb tento rázu mezinárodního a u nás cítíme většinou jen reflex onoho pohybu, jaký shledáváme v cizině.

S druhé strany pak je zvýšení toto pouze nominální, kráčelo pouze za zdražením potravin, uhlí a jiných potřeb existenčních, a jest jím vyčerpáno; reální mzda, t. j. souhrn užitných statků, jež dělník za peněžnou mzdu svoji si může opatřiti, je dnes sotva větší, než byla před zvýšením mzdy peněžité.

*

Exposé Böhmovo došlo také vlídného — jak jinak — přijetí na burse vídeňské. Bursa sice »bolestně pociťovala«, že ministr o ní ani se nezmínil, ale měla jinak dosti podnětů, aby mu jeho zapomnětlivost milostivě odpustila. Ministr slíbil zmírnění poplatkové novely — a stouply ihned hodnoty stavební; dal naději ve smírné upravení otázky investicí u severozápadní dráhy — a stouply akcie dráhy severozápadní; z výpočtu státního podílu na zisku severní dráhy odhadovala bursa příznivě očekávanou dividendu — a stouply akcie Ferdinandky; ministr prohlásil valutní reformu za — z největšího dílu — ukončenou — a bursa z toho »čerpala osvěžení«. Co byste chtěli víc?

*

V nápravě měny mají se i letos dle ministrovy připovědi státi některé kroky akci zakončující. Patrně stažení zbývajících 112 milionů zl. státovek, z nichž na Předlitavsko připadá 78·4 miliony zl. a které budou staženy, jakmile banka zhotoví bankovky desetikorunové, jimiž budou na čas vystřídány dosavadní pětky.

Mincí bude letos raženo dvacetikorun a korun každých za 12 mil. K a bronzových mincí za 1·2 mil. K; ze zlatých mincí připadne 10 mil. K v dvacetikorunách na účet banky Rakouskouherské, která ku chystanému placení zlatem potřebuje zlatých mincí, aby se jimi oběh zasytil. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Statistika vzájemného obchodu rakousko-uherského — Účinky zrušení mlecího řízení ve zvýšeném dovozu uherské mouky do Předlitavska — Celní válka Ruska s Německem a Severoam. Unií — Agrární cla v Německu a celní přirážka na ruský cukr v Americe — Celní rozpor mezi agrárníky a industrialisty v Rakousku — Báňská produkce v Rakousku a v Čechách 1899 — Báňský průmysl světa — Český ruch podnikatelský — Vládní předloha investiční — Dráha z Rakovníka do Loun — Spojení s Dalmacií trajekty mořskými — Železnice transbalkánská — Jednání o braneckém kontingentu a úlevy v branné povinnosti.

Výsledkem posledního vyrovnání rakousko-uherského jest zřízení úřadu pro statistiku vzájemného obchodu rakousko-uherského při našem ministerstvu obchodu. Doposud byli jsme při zjišťování důležitých obchodních vztahů mezi oběma státními obvody říše odkázáni na statistiku, kterou o svém obchodě s Předlitavskem vedly Uhry již od roku 1882 a o jejíž správnosti byly projevovány dosti zhusta oprávněné pochybnosti. Nyní upravena statistika vzájemných tržebních styků i v naší polovici a nedávno uveřejněny poprvé zatímní výsledky její za rok 1900.

Arciť není statistika tato bez vady: je pouze prozatímní, označuje zboží toliko dle množství a nikoli zároveň dle ceny; poněvadž mezi oběma státy není ještě hranice celní, zůstal nevystižen všeliký značný transport silniční atd. A pokud jde specielně o loňský rok, zatemňují význam statistiky pro poznání vzájemných tržebních styků mezi oběma státy jednak

značný dovoz uhlí z Uher, vyvolaný loňskou stávkou uhlokopů, jednak bohatá úroda uherská. Letos počne se již s uveřejňováním pravidelných výkazů měsíčních a od dubna bude udávána prý již i hodnota zboží vyvezeného i přivezeného.

S výhradou, že jde zatím jen o množství zboží, ukazuje nám již první statistika pasivnost Předlitavska: dovezli jsme z Uher 47·1 mil. metr. centů a vyvezli do Uher pouze 21·6 mil. metr. centů, tedy ani ne polovičku svého dovozu. Okrouhle o 25½ mil. metr. centů vyvážejí tedy Uhry k nám, více než od nás přivážejí. Již jediné obilí, luštěniny a mouka převyšují svou číslicí 21·9 mil. metr. centů o něco veškerý dovoz zboží z Cislajtanie do Uher. Silně přiváží se k nám také — mimo dříví, rašelinu a uhlí, jichž se k nám loni dovezlo z Uher 10 mil. q — rudy (zejm. železná), železo a železné zboží, píce a zeleniny, nápoje a ne neznačné množství výrobků průmyslových; dále přes 900.000 kusů dobytka jatečného a tažného a na 4 mil. kusů drůbeže. Vývoz cislajtánský do Uher jest, ač i v něm co do množství převažuje uhlí, dříví, železo a minerální oleje, přece v podstatě vývozem státu více průmyslového do státu převahou rolnického.

Statistika cenová nezpůsobí nám sice potěšení v tom smyslu, že by aspoň hodnotou náš vývoz do Uher byl větší dovozu — jeť naše pasivnost co do váhy zboží přílišná a zboží námi vyvážené je sotva tak hodnotné, aby tuto diferenci změnilo v opak, a budeme pasivní silně i co do hodnoty — ale ukáže zajisté aspoň tolik, že Uhry svým vývozem daleko více závisejí na Předlitavsku, než Předlitavsko na Uhrách. A to jak co do množství a ceny, tak i co do druhů zboží, jež vyvážejí, tak konečně co do poměru uherského exportu do Rakouska k celkovému vývozu uherskému.

*

To platí zejména, hledíme-li k nejnovějšímu rázu středoevropské celní politiky: ochraně domácího zemědělství vysokými cly na obilí a mouku a cly i hotovým chikanováním přívozu dobytka. Znesnadňováním vývozu uherských produktů zemědělských do ciziny vzrůstá cena nechráněného odbytiště cislajtánského pro zemědělství a mlynářství uherské.

Vidíme doklad toho již v prvním měsíčním výkaze vzájemného obchodu rakousko-uherského za leden 1901. Ovšem nikoli účinkem cel cizozemských, nýbrž následkem zrušení t. zv. mlecího řízení.

V době, kdy naše mlynářstvo a zemědělstvo i celá veřejnost byla čipernou, ale málo svědomitou agitací veštvávána v odpor proti mlecímu řízení, byli jsme zde v malém hloučku těch, kteří odvažovali se střízlivého samostatného úsudku, nepokládavše mlecí řízení ani za hlavní příčinu rdousící soutěže mlýnských výrobkův uherských v Předlitavsku ani jeho zrušení za bezpečnou záruku rozkvětu mlynářstva drobného. Naopak hlásali jsme, že zánik malých mlýnů byl zde dávno před mlecím řízením, kterého uherské mlýny — později než velkomlýny Předlitavské — začaly užívati intensivněji teprv od let 90tých, že jde tu vlastně o týž pochod vývojový, jakému podlehly a podlehají malé pivovary, koželužny, mydlárny a jiné obory maloživnostenské výroby, že konečně, bude-li mlecí řízení zrušeno, uherská vláda buď jinými opatřeními (vývozními premiemi,

tarify) svému mlynářství vývoz usnadní, anebo že uherské mlýny, majíce znesnadněný vývoz do ciziny, vrhnou se zdvojeným úsilím na trh předlitavský a že tedy mlynářstvo i zemědělstvo předlitavské bude poškozeno právě tím opatřením, od něhož si naopak slibovalo prospěch a zvelebení.

Poněvadž jsme nechtěli kapitulovati před falešnými, uměle skombinovanými číslicemi ani před velkodechými frásemi, vyslovováno vlastenecké politování, že se našla česká péra, která dovedla ze zadu napadati prospěchy národa, a něžně naznačováno i podezřelé spojení s pytlobarony budapešťskými. Než — agitace proti mlecímu řízení pohořela theoreticky, a praktický úspěch, jehož dosáhla, obrátil se na škodu těch, jimž měl prospěti.

Mlecí řízení bylo dnem 1. ledna 1900 zrušeno a zrušení toto prohlašováno za nejtučnější oko na hubené polévce rakousko-uherského vyrovnání. Bylo však ještě jako přechodní opatření povoleno, že se bude do konce prvního pololetí 1900 vraceti při vývozu mouky do ciziny clo z těch kvant obilí, která do konce r. 1899 s touto celní výhradou do monarchie byla dovezena.

Jsme tedy teprv od července m. r. úplně prosti mlecího řízení a letošní první (lednová) měsíční statistika vzájemného obchodu rakousko-uherského je zároveň první, v níž můžeme účinky tohoto zrušení sledovati.

A ejhle, Uhry k nám za jediný leden 1901 vyvezly o 104.435 m. centů mouky a 43.373 m. centů otrub více než v lednu 1900, kdy uherské mlýny pomocí restituce celní snáze mohly vyvážeti přes hranice říšské. To jest, konkurence uherských mlýnů v Předlitavsku ještě stoupla, rakouským mlýnům za jediný leden 1901 ušel odbyt (proti loňsku) bez mála $2^1/_2$ milionu korun za mouku a otruby, ušlo jim zpracování asi 125.000 m. centů obilí, ušel však také obchodníkům obilním zisk z prostředkování tohoto kvanta obilí mlynářům a rolnictvo jest poškozováno snížením ceny, které toto zvýšené zaplavování našeho konsumu moukou uherskou způsobuje.

Myslíte, že tato trapná zkušenost přiměje k větší opatrnosti ve vyhledávání nových hesel hospodářsko-politických? Ba nikoliv. Jsme jako děti, jimž lze podávati hračku za hračkou; rozbije-li se jedna a ukáže-li se koudel za pestrými cárky a pomalovaným porcelánem, je tu hned jiná hračka, neméně lesklá a neméně prázdná. A šarlatánové političtí i hospodářští, jakmile ucítí, že netáhne již cetka stará, že všetečnými analysami je znenáhla diskreditována, hned chystají novou. Opět zazní starý osvědčený buben a komedie počíná znovu, jen název je jiný a některé tretky nové. Že tu jde o miliony národního jmění, kdo by se o to staral?

*

Rusko vstupuje v hospodářskou válku s Německem a Sev. Amerikou. Dne 26. ledna 1901 vyzval pruský sněm ohromnou většinou 238 proti 43 hlasům vládu, aby při nastávající nové úpravě tržebnopolitických poměrů dostalo se zemědělstvu zvýšené ochrany celní. Ačkoliv o celních záležitostech nerozhoduje pruský sněm zemský, nýbrž říšský sněm německý, mělo usnesení toto váhu zvláštní jak vlivem, jejž mají pruští poslanci jakožto členové říšského sněmu, tak četným a mocným zastoupením, jaké mají agrární interesy i v poslancích jiných zemí, zvláště Bavorska, tak i okolností, že pruský ministerský předseda je zároveň kancléřem říše ně-

mecké. A hrabě Bülow prohlásil se rozhodně za stoupence značného poměrně zvýšení cel obilních v zájmu dostatečné ochrany, zachování a povznesení rolnického stavu německého, a s úmyslem získati touto ochotou hlasy konservativců pro průplavní předlohu, zejména pro průplav středozemský.

Tento obrat německé tržební politiky v proudy naprostého agrárnictví rozčeřil vlny doma i za hranicemi. Domácí němečtí příslušníci vrstev neagrárních — a zde srovnávali se průmyslníci i dělníci, obchodníci jako soukromí a jiní úředníci — ukazují, jak z celkového obyvatelstva již jen 37% se živí zemědělstvím, 38·9% průmyslem a 11·5% obchodem, že ani zemědělské obyvatelstvo v převážné většině nemá zájmu na vysokých cenách obilí, poněvadž až asi na 5—6% větších majitelů půdy neprodukuje ho o mnoho více, než co samo zase k své výživě potřebuje, že tedy cla agrární mají valnou příchuť velkostatkářskou, aristokratickou. Průmyslníci i dělníci svolávají protestní schůze proti zdražení chleba, tito dovozujíce, že již nyní mzda dělnická převážným procentem vyčerpávána jest výživnými a jinými nejnutnějšími potřebami existenčními, takže by po zdražení chleba již dokonce nic nezbylo na potřeby kulturnější a životní úroveň dělnictva nezbytně by musila klesnouti, onino pak dokazujíce, že zdražení potravin bude míti v zápětí požadavek zvýšení mzdy dělnické a tím znesnadnění konkurence německé na trhu světovém.

Naproti tomu zastanci agrární ochrany — a to nejsou pouze sobečtí interesenti — vykládají, jak nebezpečna jest závislost průmyslového státu na cizině co do zaopatřování nejpotřebnějšího druhu statků, potravin, v případě války s mocnostmi, které buď samy k nám potraviny dovážejí (Rusko), nebo aspoň dovoz obilí z ciziny mohou na čas ztížiti nebo docela zameziti (Anglie). Ukazuje se, jak až nezdravě industrialisovala se Anglie, jejíž Achillovou patou v případě války jest právě nebezpečí vyhladovění. Zemědělství je prý pořád ještě a zůstane jádrem národa, hospodářsky, kulturně i mravně, zásobárnou potravin, zdraví tělesného, sil duševních, svalů, mozků i charakterů. Zájmy průmyslu i dělnictva musí prý ustoupiti před zájmy zemědělství, hodnota domácí půdy nesmí býti zmenšena nebo zničena. Zdražení obilí nemusí prý ještě znamenati zdražení chleba; jednak bude cizina hledět, aby své výrobní a dopravní náklady a své ceny — jako se děje při cukru — ještě více snížila, t. j. tedy ono zvýšení cla sama z vlastní kapsy zaplatila, jednak i obchod prostředkovatelský bude ve vlastním zájmu hledět, aby části dosavadního zisku se zřekl a chléb nezdražoval, t. j. nebude moci celé zvýšení cen obilních přesunouti na konsumenty, ceny chleba nestoupnou v tom poměru jako ceny obilí.

*

To doma v Německu. Ale jak mají tato projektovaná zvýšená cla obilní vítati v cizině? Obchodní smlouvy Německa s Rakousko-Uherskem a Ruskem z roku 1892 byly uzavřeny těmito státy za předpokladu, že vysoká obilní cla autonomní budou naproti smluvním státům snížena, vždyť proč by jinak byly Rakousko-Uhersko a Rusko povolily Německu snížená cla na četné výrobky průmyslové? Jaké kompensace může Německo oběma těmto státům poskytnouti za jejich ochotu v clech průmyslových, nehodlá-li

připustiti na svůj trh jejich produkty zemědělské? A do Rakouska dováží Německo ročně za 470 a více milionů marek a do Ruska za 430 milionů marek, 62% vývozu německého pak tvoří tovary průmyslové!

Úvahy tyto daleko více musily dotýkati se Ruska, které má v Německu nejbližšího dobrého odběratele pro svůj skoro výhradně zemědělský export, než naší monarchie, která aspoň co do chlebového obilí — a o to tu hlavně běží — je sama čím dále passivnější. Rusko také chystá se k odvetě: ještě než zazněly hlasy po celní válce, stěžovali si němečtí průmyslníci, že následkem vyššího příkazu nedostává se jim na Rusi zakázek, i když jejich nabídky jsou co do cen i dodacích lhůt nejvýhodnější. A Německo zabralo v posledních letech na Rusi takové posice, že by jejich zničení dlouho nedalo se odčiniti, nejen co do exportu zboží, nýbrž i co do usídlení se německých podnikatelů a úředníků v ruských městech, přístavech, továrnách, obchodech, dolech atd.

Je však takové násilné vytlačení možné, může se na př. Rusko obejíti bez tovarů a podnikatelských i dělnických sil německých? Ba ano! způsobí se sice i ve státě vlastním různé posuny a poruchy hospodářské, ale daleko ne takové jako ve státě exportujícím. Vždyť čeká tolik konkurentů ochotných, aby nahradili toho, kdo z ucházení se byl vyloučen, nehledíc ani k tomu, že odpadnutím konkurenta zvlášť kvalifikovaného nebo privilegovaného může zemi náhrada povstati vznikem výrob a obchodů vlastních.

Ztracené trhy pak dobývají se dost nesnadno; dějiny našich hospodářských styků s Balkánem a Rumunskem jsou toho nejlepším dokladem!

*

Situace je tím složitější, že Rusko současně a dříve ještě, pustilo se v boj se Severní Amerikou. Amerika vybírá totiž celní přirážku z cukru dovezeného ze států, které poskytují cukrovarům exportní premie, aby tím premie tyto paralysovala. Platí tedy cukerní státy evropské vlastně cukerní premie státní pokladně americké (a anglické). Po dlouhém váhání uvalila Amerika přirážku tuto i na cukr ruský, což Rusko kvitovalo ihned vysokými cly na nejdůležitější předměty amerického vývozu do Ruska, zejm. na ocel. Poněvadž Amerika vyváží do Ruska asi dvakrát více než Rusko do Ameriky, skončí prý celní válka mezi oběma státy dosti záhy na prospěch Ruska.

*

Rozpor mezi agrárníky a průmyslníky vynořil se i v Předlitavsku, a v prudší míře, než by se bylo při nedávné ještě zdánlivé smířlivosti očekávalo. Ve Vídni konaly obě strany hlučná shromáždění, druhdy až příliš vášnivě vyznívající. Agrárníci — někteří s tlustými svazky konsulátních zpráv rakouských v ruce — vytýkali průmyslníkům, že nejsou exportu schopni vlastní vinou, malou podnikatelskou energií, špatnou jakostí zboží, druhdy i hotovou nesolidností atd., průmyslníci zase agrárníkům, že pro zájmy agrární těžce zápasí nejen na Balkáně, nýbrž i na vlastní domácí půdě. Mnoho pravdy bylo na obou stranách.

*

C. k. ministerstvo orby — jak známo nejliknavější a nejpovrchnější v uveřejňování statistických dat o předmětech svého oboru — uveřejnilo teprv nyní ve výroční zprávě statistická data o báňské produkci v Rakousku za rok 1899. Produkce drahokovů nemá dle dat těchto u nás valně významu; zlatých rud vytěžilo se pouze 3870 mctů v ceně 62.000 K, stříbrných 215.500 mctů v ceně 3·7 mil. K, úhrnná výroba zlata obnášela 188.700 K, stříbra 3·8 mil. K, rtuti pro erár 2·4 mil. K. Na zlaté rudy máme v Čechách 3 podniky (v Jílovém, v Bořkovicích u Benešova a ve Vysoké u Selčan) se 127 dělníky, na stříbrné rudy pracovaly ze 22 podniků pouze 4 se 3995 dělníky. Hlavním předmětem dolování jest u nás ovšem uhlí a železo. Na těžbě kamenného uhlí v Rakousku zúčastněny jsou země české 91·57%, na těžbě hnědouhelné 83·25%. Kamenného uhlí vytěženo v Rakousku za r. 1899 v celku 114·55 mil. q v ceně 89·4 mil. K (proti r. 1898 přírůstek o 5 mil. q čili o 4·64% a vzrůst peněžní hodnoty produkce o 7·2 mil. K čili o 8·77%). Stoupání hodnoty produkce kamenouhelné jest tudíž následkem stálého zvyšování cen uhelných mnohem větší než stoupání produkce samé. Z toho připadá na království české 40·7 mil. q (35·53%) v ceně 29·8 mil. K, na markrabství moravské 16·1 mil. q (14·09%) v ceně 14·47 mil. K, na vévodství slezské 48 milionů q (41·95%) v ceně 40·52 milionů K, celkem na země české 104·89 mil. q (91·57%) v ceně 84·83 mil. K. Z veškeré kamenouhelné produkce české vyvezeno 13·4% do Německa, Italie a Švýcarska, ostatních 84·6% spotřebováno v tuzemsku. Hnědého uhlí vytěženo v Rakousku za r. 1899 v celku 217·5 mil. q v ceně 95·167 mil. K proti 210·83 mil. q v ceně 86·98 mil. K, stoupla tedy těžba hnědouhelná o 6·68 milionů q (3·17%), její peněžní hodnota o 8·18 mil. K (9·41%). Z toho vypadá na král. české 179·59 mil. q (82·57%) v ceně 69·62 mil. K, na markrabství moravské 1·48 mil. q (0·68%) v ceně 0·56 mil. K, na vévodství slezské 9909 q v ceně 5146 K, činí tedy těžba v zemích českých 181·09 mil. q (83·25%) v ceně 70·18 mil. K. Železných rud vytěžilo se v Čechách v roce 1899 6·5 mil. q v ceně 3·28 mil. K, tuhy v ceně 1·33 mil. K.

Celkem báňský průmysl rakouský daleko není tak mohutný jako v ostatních zemích západo- a středoevropských a náš podíl na světovém ruchu hornickém je celkem nevalný.

*

Na kočovném sjezdu technickém ve Frankfurtě n. M. v listopadu 1900 byl počet lidí, kteří pracují pod zemí, udán na 3 miliony osob, jejich těžba přes 8000 mil. mctů užitečných látek v hodnotě asi 8000 milionů marek ročně. Rok co rok stoupá množství pokladů zemi odňatých, ve vždy větší hloubky proniká člověk — avšak jen až po jisté meze, dané teplotou, v níž jest člověku možno pracovati. Nejhlubší vývrt světa (u Parušovic v Pruském Slezsku) dosahuje hloubky 2003 metry, nejhlubší důl jest Calumet a Hekla Mine ve státě Michiganském (1502 metry). Teplota, při které může vydržeti pracující člověk, odhaduje se obecně na 40° C; na kratší dobu snese člověk i vyšší teplotu a ventilací dovede technika umožniti člověku práci i v hloubkách, kde by to příroda sama o sobě nedovolovala. Rozhodují tu tedy hranice hospodářské: do jaké míry by výtěžek dolování

nahrazoval náklady technických zařízení, práci v hloubce umožňujících. Pro zlatodoly transválské umožnilo a vyplácelo by se prý dolování i ve hloubce 3700—4500 metrů. I to jest ovšem nepatrná vrstva veškeré hloubky zemské; že by však vnitřek země byl tekutý nebo plynný, jak se dosud za to mělo, novější bádání o zemětřeseních prý nepotvrzují. Vnitřek země je prý pevný a i vulkanism není snad ve spojení s tekutým vnitřkem země, nýbrž má sídlo v kůře zemské.

*

Z ruchu podnikatelského málo co pozoruhodného. Především úpadek české firmy na výrobu koberců, jejíž majitel — z prvu zaměstnán byv při stavbě železniční — stal se z účetního akciové škrobárny znenáhla výhradným jejím majitelem, a když následkem uherské soutěže i nepřátelského chování dřívějších rolnických akcionářů škrobárnu, beztoho zadluženou, zastavil, zřídil si továrnu na koberce, vedle které však obchodoval i s cizími výrobky i jiného druhu. Nedostatek odborné znalosti, kapitálu i odbytu přivodil jeho úpadek.

Veliké úpadky jsou na denním pořádku v továrním soukenictví. Úpadek veliké německé soukenické továrny brněnské strhl i některé naše lidi a s nimi i některé peněžní podniky slovenské, úpadek jiné soukenické továrny v Roketnici ukázal mezi čelnějšími věřiteli i naši Českou banku průmyslovou.

Nechceme vytýkati průmyslové bance její německou klientelu, ale znajíce, že krmí daleko slibnější naše podniky pouhými »blahovolnými« frásemi, jsme přesvědčeni, že by v odvětví, jehož ohrožená prosperita již od posledních $1^1/_2$—2 let je známa, za týchž podmínek sotva byla českému závodu úvěr poskytla.

V Písku zřizuje se akciová továrna na zbraně a střelivo, v Olomouci koželužna a mydlárna. Česká společenská továrna na klobouky v Praze zařídila poboční závod v Lipové na Moravě, snažíc se přispěti tam k povznesení domáckého průmyslu pletařského, otevřela v Praze representační sklad a zřídila zastoupení v Brně, Vídni, Terstu a Budapešti.

*

Vláda opětně předložila říšské radě předlohu o zřízení nových železnic na útraty státní a o stanovení stavebního programu investičního státní správy železniční. Jako loni jde tu o t. zv. druhé železniční spojení s Terstem drahou turskou a karavanskou, dále o stavbu tak zvané dráhy Pyhrnské, o novou železnici mezi Uhrami a Haličí, významu téměř ryze strategického od Lvova přes Sambor k uherské hranici, o dráhu z Rakovníka do Loun a z Hartbergu do Friedbergu ve Štýrsku. Stavební náklad těchto tratí rozpočten na 241 milionů korun. Vedle toho žádá se asi 29 mil. korun pro místní dráhy, 272 mil. korun na zdokonalení dosavadní sítě státních drah (nové — druhé, třetí a čtvrté — koleje, rozšíření stanic, rozmnožení a zlepšení vozového materiálu atd.). Peníze mají se opatřiti vydáním investiční nebo korunové renty, z níž mají se také obnosem 80 mil. korun doplniti pokladní zásoby náhradou za zálohy, v letech 1898—1900 k investičním účelům železničním z pokladničních hotovostí vybrané.

Co do trati rakovnickolounské byl do vládních vysvětlivek vložen odstavec, že vláda vším důrazem se vynasnaží, aby od země a j. interessentů dosáhla přiměřených příspěvků. Nevíme, neopírá-li se tento odstavec již o nějaká vyjednávání se zemským výborem, ale neměli bychom dost ostrého výrazu, kdyby k takovému příspěvku našich činitelů skutečně mělo dojíti. Jeť linie Rakovník-Louny pro státní dráhy nejenom mnohoslibnou tratí, nýbrž dokonce nezbytností a nepostrádatelnou úlevou pro přetížené již paralelní linie státní. A země potřebuje peněz pro jiné věci, než aby je hříšně vyhazovala na účely ležící ryze v zájmu železničního eráru samého!

Tím spíše, když se má tak ohromná oběť přinésti Terstu, zemím alpským a — účelům strategickým. Není pochyby, že toto druhé spojení s Terstem k oživení vývozní dopravy přes Terst, zejm. z průmyslového severu říše, valně nepřispěje; že trať tato ponese ve skutečnosti sotva polovici toho, nač její výnos vypočítává umělým způsobem železniční předloha vládní, tedy nanejvýš jedno procento stavebního kapitálu; že však má zajisté veliký význam strategický, jak zřejmo z prvního pohledu na mapu obvodu, jímž jest projektována. O ostatních drahách alpských a karpatských pak vláda se ani neodvažuje vysloviti naději v určitou jejich rentabilitu, tak že kromě stavebního nákladu asi 228 mil. korun na tyto passivní dráhy bude potřebí ještě ročního státního příplatku 5—7 mil. korun.

A to jsou minimální břemena, která se mohou snadně a značně zvýšiti jednak pravděpodobným překročením rozpočteného nákladu stavebního, jak ukazuje zkušenost s dráhou arlberskou, jednak stoupnutím nákladů provozovacích, jednak konečně nepříznivější situací peněžního trhu, to jest nižším emisním kursem půjčky investiční.

To všechno znamená, že novým programem železničním nepatrná výnosnost našich státních drah ještě se zmenší, že z daní státních budeme muset na státní železnice ještě více doplácet — a že k té jediné nutné dráze, kterou nám investiční předloha povoluje, máme ještě přispěti sami!

Byl by to věru hřích, neodpustitelný hřích!

*

Je věru pokořující, že současně, kdy má parlament odhlasovati bosenské předlohy železniční, na prospěch spojení Budapešti se Soluní, diskutuje se projekt přímého spojení Dalmacie s Cislajtanií přes istrijské a dalmatské ostrovy pomocí trajektů, jimiž by se vlaky převáželý z ostrova na ostrov a konečně na pevninu. Jsou ovšem trajekty známou věcí mezi dánskými ostrovy, mezi Dánskem a Švédskem, i na sibiřské dráze jezdí se po bajkalském jezeře po trajektu, který se však zde valně neosvědčuje, ale přepravování je dost zdlouhavé a složité a zařízení dost nákladné, tak že bez nutné příčiny nikdo nebude takto korigovati přírodu, zřizovati trajekty, když nedaleko leží pevnina.

Přece však nebude snad jiného východiště. Okupovali jsme Bosnu, postavili její silnice a železnice, vydržujeme její hospodářství — vše na výlučný prospěch Uher; za to zničili jsme si Dalmacii, přetrhli její bývalé obchodní styky s Bosnou a Hercegovinou, zanedbali její přístavy na prospěch skomírajícího Terstu a Rjeky, a chceme-li se do ní dostati po železnici — musíme překlenovati šíje mořské a dáti se celé míle převážeti po trajektech . . .

*

Ruské kruhy zabývají se projektem zřízení transbalkánské železnice, která by nejkratším směrem spojovala Černé moře s Adrií. Dráha vycházela by z Varny, tak že by nynější trať Varna-Plevno-Sofie byla prodloužena přes bulharskosrbskou hranici a protínajíc jižní Srbsko, Albánsko a Černou Horu končila v černohorském Baru, jehož přístav byl by rozšířen. Jde tu nejen o nejkratší vývozní cestu pro ruské obilí, nýbrž o účely politické.

*

Čekali jsme, že při jednání o braneckém kontingentu bude také s důrazem k platnosti přiveden požadavek úlev v branné povinnosti, vlastně v konání služby presenční, alespoň pro žáky a absolventy jistých kategorií školských.

V Německu může býti i jednoročním dobrovolníkem každý dělník a pomocník, je-li jen vynikajícím pracovníkem ve svém povolání — a u nás donucují se celé kategorie ústavů i k nepřiměřeným změnám učebních osnov, chtějí-li míti nárok na dobrovolnickou službu jednoroční, která nebývá ani dobrovolnou, často ani jednoroční a přečasto ani nevede k hodnosti důstojnické. Z kruhů úřednických vyšla nedávno celá brožura, vyličující neblahý vliv branné soustavy na volbu povolání a jaksi korumpční účinkování její na ústavy vyučovací, a dožadující se rozšíření dobrovolnického práva a vůbec úlev presenční služby a s pochopitelnou reservou i všeobecného zkrácení služby vojenské; veškeré obchodní komory domáhají se za podnětem komory Pražské zkrácení služby presenční pro dvoutřídní školy obchodní a pro celé kategorie škol průmyslových, sama civilní ministerstva vítala by rázný krok sněmovny v tomto směru — ale parlament nehybný a nemyslící točí se jakoby v začarovaném kruhu, odtržen od skutečných požadavků a zájmů lidových, nechávaje vládu hospodařiti, jak se jí samé uzdá, a spokojen, když se nedostalo nic straně jedné jako druhé!

T.

*

SOCIÁLNÍ. Nemocenské pojišťování v Rakousku 1898 — Stávkový ruch v Rakousku 1900 — Stávka v Národním Divadle — Stávky v cizině — Československá obchodnická beseda — Ubývání obyvatelstva na českém venkově — Přeplňování zastaralých oborů zaměstnání — Učednická anketa ve Vídni — Osmihodinový den pracovní pro hornictvo v Anglii a rakouský parlament — Schůze pracovní rady — Otto Wittelshöfer.

Ministerstva vnitra a orby uveřejnila nedávno hlavní výsledky nemocenského pojišťování v Rakousku za rok 1898. Dle této statistiky bylo v Rakousku 1898 úhrnem 3483 pokladen, z nichž však 45 nepůsobilo ještě ani rok. Průměrný počet členů pokladen obnášel 2·75 milionu, t. j. asi devítinu veškerého obyvatelstva rakouského. Průměrný počet členstva jedné pokladny obnášel kol 800. Odpočte-li se 303.000 osob, které k pojištění povinny nebyly, zbývá členů k pojištění povinných 2·45 milionu, z čehož na ženské pohlaví připadá 0·4 mil. — počet poměrně velmi skrovný. Daleko přes polovici členstva (1·6 mil.) jest pojištěno u pokladen okresních a závodových, u pokladen společenstevních je pojištěno 0·34, u spolkových 0·39, u bratrských (hornických) 0·35 milionu osob. Na Čechy připadá bezmála třetina veškerých pojištěných osob (0·9 milionu), na Moravu 0·28, na Slezsko 0·12 milionu osob, na země koruny České tedy

dohromady téměř polovice všech pojištěných osob Rakouska, nečítajíc podniky železniční a paroplavební. Naproti tomu má Dalmacie pojištěných osob pouze 5103, Bukovina pouze 12.459!

Úhrnné výdaje pokladen v roce 1898 činily 22·49 mil. zlatých, z čehož připadalo 19·33 mil. zl. na výlohy pokladen pro členy v nemoci a úmrtí (12·45 mil. zl. na podpory nemocenské a platy nemocniční, 6·31 mil. zl. na lékaře a léky, 0·56 mil. zl. na pohřebné), výdaje správní činily 1·74 mil. zl., ostatní výdaje 1·1 mil. zl.

Průměrný denní stav nemocenský činil 61.005 osob.

*

Dle zatímních výsledků stávkové statistiky za rok 1900 v »Soziale Rundschau« stávkový ruch loňský velice vzrostl co do počtu dělnictva, zmenšil se však co do počtu stávek a závodů jimi postižených. Bylot stávek loni 295, předloni 311, závodů, v nichž se stávkovalo, loni 884, předloni 1330, ale stávkujících dělníků loni 106.020, předloni jen 54.763 — znamení, že stávkami postiženy byly loni veliké závody (hornické a textilní). Na Čechy připadalo 37·63%, na Moravu 7·8%, na Slezsko 3·05% stávek, celkem tedy 48·48% všech stávek v Rakousku. Nejčastější příčinou stávek byly opět poměry mzdové a doba pracovní. Ve většině případů mzdy a doby pracovní dosáhli stávkující úspěchu úplného nebo aspoň částečného. Co do odvětví stávkami stižených bylo nejvíce stávek v textilnictví (18%), v hornictví (14%), průmyslu dřevařském (12·5%), oděvnickém (9·5%) a kovovém (8·5%). Obrazec tento posunul by se ovšem, kdyby se odbory řadily dle počtu dělnictva stávkujícího, ale v tom směru je úřední statistika tato dosud neúplná.

*

V Praze měli jsme stávku orkestru a sboru Národního divadla. Jako u většiny stávek dělnických, dlouhá nespokojenost s materielním postavením, vysilující dobou pracovní atd. vyvřela konečně osobním konfliktem s chefem opery pro nešetrné prý zacházení s členstvem. A jako jinde žádána i zde nejprve jediná smírná oběť, propuštění chefa, k čemuž teprv pozdě připojeny požadavky materielní, až konečně citový původní požadavek vůbec opuštěn. Nebylo příprav, organisace, fondů podpůrných, střízlivého vedení a pod. záruk úspěchu. Když pak věci chopily se nepěkným způsobem některé noviny a osobnosti z ohledů osobních nebo strannických, byl osud stávky zpečetěn. Nestrannost žádá však vytknouti též správě divadelní a ještě více některým osobám s ní souvisejícím přílišnou velkopanskost, druhdy dokonce hotové milostpánství, v jakém nejlépe umějí choditi lidé, kteří, čím jsou, děkují fortuně, penězům, ženám a všemu jinému, jenom ne sobě.

Stávka nerozvážně vyvolaná a nerozumně vedená nemohla skončiti jinak než neúspěchem, jejž bohužel odpykají četné existence. Jde však o budoucnost, a tu, myslíme, je povinností zemského výboru, aby v ústavě tak vysokou subvencí zemskou podporovaném postaral se o nápravu hmotných poměrů nejmenšího členstva jednak vlivem na úpravu služebních smluv, zejm. práva výpovědního a disciplinárního, mzdy a doby služební, jednak pojištěním starobním pro členy u pojišťovacího fondu zemského.

Z pozoruhodnějších stávek cizozemských zaznamenáváme: Ve vánočním období 1900 vznikla generální stávka v přístavě janovském, která hrozila nabyti nebezpečných rozměrů připojením továrních dělníků v Janově a místech sousedních. Byla však poměrně rychle po 4 dnech zakončena, když byla vláda povolila opětné konstituování dělnické komory dříve rozpuštěné. Škoda, kterou stávka působila, činila denně 12 mil. lir.

Koncem 1900 vypukla rovněž všeobecná přístavní stávka v Antorfu. Trvala 14 dní, způsobivši ztráty nesmírné. Byla ukončena 7. ledna ústupkem dělnictva. Mzdy dělnictva přístavního obnášejí $4^1/_2$—6 franků denně při $8^1/_2$hodinné denní době pracovní s $50^0/_0$ním příplatkem pro práci po 6. hodině večerní.

V únoru stihla generální stávka i přístav v Marseille; podnět dala stížnost na některé dílovedoucí, kteří prý nechtěli zaměstnávati cizozemce, požadavky jsou však rázu materielního (pevné mzdy, 8hodinná práce, odstranění práce přes čas a v noci).

V dolech Monceau les Mines vstoupilo ve stávku v druhé polovici ledna 16.000 horníků, v Paříži zastavili na 2 dni práci veškeří zřízenci podzemní elektrické dráhy; pravý pařížský ráz měla stávka dělníků a dělnic v oboru dámského krejčovství — mužští dělníci objevovali se ve schůzích ve fracích a dělnice v toiletách, které jakoby byly objednány u vlastních jejich zaměstnavatelů, — v Dánsku vypovědělo službu na 4000 železničních úředníků, když jim nebylo povoleno žádané zvýšení mzdy.

*

Potěšitelné výsledky ukazuje organisace českého obchodního pomocnictva v Československé obchodnické besedě Pražské. Beseda měla loni členů činných 2998 a přispívajících 380, peněžní obrat v roce 1900 činil celkem 124.756 K, odborů měla Beseda v Čechách 33 a na Moravě 6, jednatelství v Čechách 5 a na Moravě 4, nové odbory zřízeny loni v Karlíně, Kolíně, Rychnově, Uher. Hradišti, Hranicích a Jihlavě, a nová jednatelství ve Valašském a Velkém Meziříčí, v Tišňově a v Opavě. V ústředním umísťovacím odboru Besedy a českých obchodních gremií bylo loni 662 míst a 927 uchazečů a docíleno 405 umístění — od počátku umísťování v roce 1883 bylo obsazeno 4412 míst, v útulně Besedy — jejíž frekvence ustavičně stoupá — bytovalo loni 2386 noclehářů, o 1007 více než v roce předchozím, a nová útulna zařízena loni v Brně. K úlevě nezaměstnaných nemajetných členů zařízena pracovna, v níž opatřuje se dočasné zaměstnávání členů psaním adres, opisováním, expedicí časopisů, skladnickými pracemi, agenturami, pochůzkami a j. Beseda konala loni řadu přednášek z morálky a techniky obchodní, z národohospodářství, z t. zv. věd obchodních, ze zbožíznalství, zeměpisu, literatury, atd. Beseda zařídila v Praze t. zv. vzornou školu obchodní, jíž bychom vytýkali přílišný počet žactva ve třídě, účastnila se s úspěchem voleb pomocnických do Nového obchodního gremia, do živnostenského soudu v Praze a pod. Zprávy a j. publikace jednoty trpí přílišnou rozvláčností a nepřehledností.

*

Prosincové sčítání obyvatelstva ukázalo opětně národní nebezpečí, které nám hrozí z postupujícího odlidňování našeho českého venkova. Ještě nejsou ani známy prozatímní výsledky sčítání, a již naše obce a okresy samy činí bilanci desítiletého pohybu obyvatelstva, bilanci, která namnoze ukazuje silné pasivum, svědčící, že kraj, město, obec nedovede uživiti své obyvatelstvo, které pak odchází za lepším výdělkem nebo vůbec za existencí do měst průmyslových, u nás většinou německých, a do ciziny.

Obce chudnou, jejich poplatní síla se zmenšuje, a poněvadž výdaje obecní a okresní stejným tempem neklesají, ba spíše rostou, znamená to zvyšování přirážek pro zbylé poplatníky a tím opět další ochuzování a vypuzování.

Některé obce obracejí se pak na různé instance o radu, co činiti, aby obyvatelstvo nacházelo dostatečnou obživu domácí. Všeobecně shledává se nutnost větší péče o průmysl a doporučuje se vedle zřizování podniků na zpracování výrobků rolnického hospodářství (mlékáren, sýráren atd.) řadu výrobků, které mají příznivé odbytné poměry, vyhovujíce současně žádoucímu požadavku snadného výcviku dělnictva. Jsou to zejména v oboru konfekčním prádlo, nákrčníky, ostatní mužská a ženská konfekce, zejména plátěná dělnická, pak zástěry, sukně, bluzy, s výrobou knoflíků jako vedlejší výrobou při některém z uvedených závodů. Z oboru výroby kovového zboží navrhuje se zřízení sléváren, hlavně pro drobné kovové zboží galanterní, obor u nás úplně zanedbaný a na přívoz hlavně z Německa odkázaný, anebo továrny na zboží plechové (hlavně kuchyňské) a ozdobné zboží klempířské, tedy spojené s kovotlačitelstvím, po případě i továrny na stavební kování a pod.

Docela nedostatečně jest u nás zastoupena výroba stolního náčiní kovového, jako nožů, vidliček, lžic, dále nůžek a pod. V těchto odvětvích průmyslových zaměstnán jest v Německu veliký počet českých dělníků, kteří by se dali zajisté sem přivésti v počtu k vyučení domácích sil pracovních potřebném. S touto výrobou dala by se vhodně spojiti výroba mlýnků na koření, jako i jiné obory drobného průmyslu kovového a strojnického; s několika stran bylo navrhováno zřízení lihovaru, škrobárny neb sladovny, výroba hliněného zboží jemnějšího (kuchyňského) dosud rovněž v značné míře z ciziny přiváženého a i plechové a železné zboží emailové zatlačujícího, zboží řemenářského a brašnářského, výroba melasového krmiva, v Německu velice rozšířeného, zřízení továrny na kartonáže (hlavně jemnější po vzoru saském, jichž výroba doposud u nás není náležitě zastoupena a vyvinuta a z daleka nekryje domácí potřebu), továrny na klih, pěstování vrbového proutí, děje-li se racionelním způsobem (jako na př. v Bavorsku a j.), a jako doplněk jeho zřízení továrny na jemné zboží košikářské, v němž dosud na přívoz z Německa jsme odkázáni. I při dnešním naprosto neracionelním extensivním pěstování vrby košikářské dávají lepší prutnice na př. na Mělnicku větší výnos než pšeničná pole.

Ovšem: v Uhrách poskytují obce za příkladem státu průmyslovým závodům, v jejich obvodě se usazujícím, levně potřebné pozemky, osvobozují je na čas od obecních přirážek a pod. — u nás obce rovněž za příkladem státu jako úřady stavební a policejní průmyslovým závodům kladou druhdy v cestu všemožné překážky jako nějakému zlu, jež od obce co možná dlužno odvrátiti.

Avšak i rozumnější provozování zemědělství musilo by povznésti výživnost krajiny a udržovati aspoň obyvatelstvo na stejné výši, ne-li počet jeho rozmnožovati. Tu narážíme však opět na staré thema: nedostatečné a při nejmenším neracionelní přičiňování našeho lidu, zemědělského jako řemeslnického, obcí jako jednotlivců. Ne že by naši lidé nebyli pilni; ale jsou daleko pracovitější pro jiného než pro sebe samy, přečasto bývá výborným dělníkem a šafářem ten, kdo vlastní hospodářství udržeti nedovedl.

I jiné thema musili bychom opakovati: o hospodářském významu esthetiky. Ta města, která ssají tolik mízy z venkova, zase by mnoho kapitálu jim vracela; vždy větší procento obyvatelstva soustřeďuje se do měst a v městech vždy více se vzmáhá dočasné stěhování se na venek. A co to také znamená hospodářsky pro obec, která se stala letním sídlem měšťanů, netřeba vykládati. Ale právě tyto dni obec vyzývající k návštěvě přírodních krás svého okolí dovolává se okresu a země, aby odstranily louže z jejího náměstí; a přítel, který procestoval valnou část Čech, sděluje mi z národnostního pomezí, že, spatřil-li spravené ploty u zahrad a vrata u dvorů, soudil — a z pravidla dobře — na obyvatelstvo německé.

*

Výpočet zaměstnání průmyslových, shora uvedený, připomíná jinou národní vadu naši: ulpělost na starobylých, třeba již antikvovaných odborech povolání. V Nár. Listech bylo loni dovozeno, že vlastní příčinou výrobního i odbytového chřadnutí řemesel je nestřídmé dávení se dorostem učednickým. Na př. obyvatelstvo Prahy vzrostlo v letech 1890—1896 asi o 9%, s předměstími o 16%, ale v téže době činil přírost živností krejčovských jen v Praze 42% a v jediném roce 1896 dostalo za vyučenou 709 učedníků! Řezbářů v Praze přibylo o 32%, pomocníků řezbářských o 51%, učňů o 320% a jedině v roce 1896 činil počet učňů, kteří dostali za vyučenou, 40% úhrnného počtu mistrů z téhož roku. A podobně jest u obuvníků, truhlářů, kovářů a v řadě jiných starých řemesel. Co s tímto dorostem, jaké zostření krise maloživnostenské skrývá se v tomto hromadném nadbytku učňů za asistence úřadů a společenstev, netřeba vykládati.

*

My však přeplňujeme i řemesla ve Vídni a německých krajích dorostem, pro nějž nemáme lepšího užití. Dr. Pollitzer vydal loni knihu o postavení učedníků maloživnostenských ve Vídni, která je spracováním učednické ankety r. 1897 ethickou společností ve Vídni podniknuté.

Pollitzer konstatuje, že venkovský dorost vídeňského řemesla pochází převážně z českých dílů Čech a Moravy, kdežto na německé obyvatelstvo bližších provincií alpských vídeňské řemeslo vykonává přitažlivost jen nepatrnou. Tito čeští jinochové ve Vídni národnosti své se odcizují, stávají se tam Němci jazykem i smýšlením. Úzké styky, v jaké vcházejí ve škole, v dílně, při odevzdávání práce s širokými vrstvami obyvatelstva, nutí je a zároveň jim usnadňují co nejrychlejší obeznámení se s němčinou. Nápadno je, že ani němečtí řemeslníci z Dolních a Horních Rakous a z jižní

Moravy neposílají svých synů ve větším počtu na učení do Vídně — patrně jsou jim sociální poměry vídeňského učednictva řemeslnického až příliš dobře známy. — Vedle Čechů je mezi vídeňskými učedníky hodně sirotků a velmi mnoho dětí nemanželských.

Přirozeno, že český element, jazyka německého málo a špatně znalý, daleko hůře než učednictvo domácí trpí všemi křiklavostmi poměrů učednických. Hned na nádraží sbírají agenti mladíky do Vídně příchozí, zavádějíce je — kus za zlatku — mistrovi, který právě učedníka potřebuje. Jsou mistři, kteří berou učedníky »na sklad«, přenechávajíce je příležitostně jiným mistrům za odměnu dohazovačskou. Pocházejíce namnoze sami z venkova, lákají dorost ze svého rodného kraje, dokud se známost o vykořisťovatelské povaze jejich prostředkovatelství příliš nerozšířila. Učňové nebývají od mistrů po léta u společenstev přihlašováni a nemohou pak ovšem dostati ani za vyučenou. Odtud je počet učňů a učednic několikrát větší, než se ve výkazech udává. Ubytování, noclehárny, dílny, strava, zacházení s učni, jednostranný výcvik, vykořisťování učně jakožto dělníka v dělené práci k jednotlivým věcně stejným úkonům, obcházení školy pokračovací — ve všem potvrzuje vídeňská anketa trudné zprávy živnostenských inspektorů.

*

V anglické dolní sněmovně byl 21. února opět přijat 8hodinový pracovní den pro horníky, který od r. 1892 byl několikrát s měnlivým štěstím předmětem jednání sněmovních. Pět šestin horníků je pro 8hodinovou směnu, proti ní jen horníci northumberlandští a durhamští, kteří sami pracují $6^3/_4$—$7^1/_2$ hodiny denně, nechávajíce však své mladé pomocníky dopravovati uhlí na den plných 10 hodin denně.

V rakouské poslanecké sněmovně vláda předlohu o 9hodinné pracovní době, loni neprojednanou, letos nepodala a pilnost návrhu, socialistickými poslanci dne 1. března t. r. podaného, byla sněmovnou odmítnuta.

*

Dne 11. února zasedala konečně rakouská pracovní rada. Oznámeno podání předlohy zákona o statistice pracovní, usneseno provésti vyšetřování o postavení hornictva v kamenouhelném revíru moravskoostravském, a sice nejen o poměrech mzdových v době od 1. července 1900 do 30. června 1901, nýbrž i o poměrech bytových a životních. Ústřední spolek těžařů po dlouhém odporu konečně přivolil účastniti se šetření, ale jen co do poměrů mzdových. Tím skončila na čas oposice uhlobaronů, tak pokořující pro naši vládu — jak zachovají se při šetření samém, ukáže budoucnost.

*

Ve Vídni zemřel 21. února Otto Wittelshöfer, známý spisovatel národohospodářský a sociální politik. Byl ředitelem dolnorakouské eskomptní společnosti — ó zpozdilá německá Vídni, tys měla bankovní ředitele, kteří rozuměli politické ekonomii! — ale odešel do pense, když mu bylo společností vytýkáno jeho intensivní účastenství v sociálně-politickém hnutí vídeňském. Ve výslužbě byl Wittelshöfer spolupracovníkem »Arbeiter-

Zeitungu«. Ještě nedávno potíral ve valné hromadě dolnorakouské eskomptní společnosti, jejímž zůstal akcionářem, v řeči velice bystré a pádné návrh na sloučení této společnosti s Českou eskomptní bankou. Bohudíky, v naší bankovní hierarchii není Wittelshöfrů . . . *V.*

*

ŠKOLSKÉ. Věci školské na říšské radě — Trůnní řeč o školství — Zmenšené vydání v rozpočtu na školství — Žádost haličskeho učitelstva k říšské radě — Symptomatický hlas učitelský po sestátnění obecného školství — Útoky na školu a učitelstvo v panské sněmovně — Pilné návrhy posl. Cerného — Rozšíření exercicií středoškolských — Věci školské ve sněmovně uherské — Výnos císaře německého o reformách ve školství středním — Pokusy o reformu školství středního na Rusi — Přestávky při vyučování — Drama »Flachsmann als Erzieher« — Volání po zjednodušení německého pravopisu — Povolení návštěv vyučování — Alkoholism mezi žactvem škol obecných — Výstava »Umění v životě dítěte« —

Trůnní řeč, kterou bylo 4. února zahájeno nové zasedání říšské rady, vytýká péči o vyučování jako jeden z nejkrásnějších úkolů státních. Vláda slibuje žádati sněmovnu za vydatné prostředky na moderní vybudování vysokých škol ve smyslu nejnovějších vědeckých pokroků a připraviti také prospěšné reformy v jiných odvětvích, zejména ve školství živnostenském a obchodním. Z rozpočtu říšské radě na rok 1901 předloženého, vyzírá však, že vydání k účelům vyučovacím a osvětovým určené je o 160.624 K menší, než roku minulého. Za to vydání na společnou armádu a zemskou obranu zvětšuje se proti roku minulému o 16,296.295 K. Zatím co vydání na školství v rozpočtu značně kleslo, vydání na vojsko ohromně stouplo. Je zjevem velmi povážlivým, že v říši naší, daleko za jinými státy kulturními v oboru školství pokulhávající, vydání na školství značně klesá, zatím co vydání na účely neproduktivní tak rapidně stoupá. Nový to doklad k tomu, že říše naše hledí se vyrovnávati ostatním velmocem jednostranně počtem bodáků, nikoli však rovnoměrně počtem dobře zřízených škol a hmotně i mravně povzneseného učitelstva.

V dalším odstavci trůnní řeči slibuje vláda zajistiti mravně náboženskou výchovu mládeže a vyhovovati postupem zákonodárství také četným pilným potřebám z oboru správy církevní. Nelze popříti, že tato slova trůnní řeči jsou ústupkem stále se v říši vzmáhajícím snahám klerikálním. Trůnní řeč jest a bude vždy výrazem proudů, deroucích se ve společnosti státní na povrch.

Na říšské radě podal poslanec učitel Seitz jménem sociálně demokratického sdružení poslanců návrh, týkající se odstranění nehumanního disciplinárního řízení u osob učitelských na veřejných školách obecných a měšťanských působících a návrh na změnu § 54. zák. říšsk. z 2. května 1883 (t. zv. školní novelly), dle níž všecko jednání učitele mimo školu podléhati má týmž zákonům, jako jednání ostatních občanů státních a nikoli jako dnes krutým řádům disciplinárním a jejich následkům. —

Na pomoc k říšské radě uteklo se učitelstvo haličské. Dne 2. února podal výbor »Towarzystwa nauczycieli ludowych« prostřednictvím poslance Danielaka petici, žádající, aby se § 55. říš. zákona ze dne 14. V. 1869 změnil v ten smysl, aby plat učitelův obecných a měšťanských škol rovnal se služnému státních úředníků XI.—VIII. hodnostní třídy. Petici svou odůvodňuje haličské učitelstvo tím, že ani jediný ze sněmů zemských výše uvedený paragraf zákona stanovící, že učitel má míti také služné, aby prost všelikého jiného zaměstnání mohl povolání svému cele se věnovati

a rodinu svou dobře opatřiti, v život neuvedl. V petici uvádí učitelstvo haličské, že nesčetněkráte již pomoc od zemského sněmu své země bezvýsledně žádalo. Na 3568 učitelův a učitelek má v Haliči pouze 300 až 360 zl. ročního služného, ve kterémžto počtu je na 1200 osob 10—15 let s plnou kvalifikací působících.

Odpor učitelstva proti zemským sněmům, oprávněných žádostí jeho nedbajícím, ve všech zemích stále roste. Jeden z nejrozšířenějších časopisů učitelských »Školský Obzor« přináší dne 12. února pozoruhodný a symptomatický úvodník nadepsaný »Postátněte školství obecné«. Ukazuje se v něm, kterak »uhnětený, bídou zmořený, zneuznávaný, vlastním lidem odstrkovaný stav učitelský« úpěnlivě hlasem volajícího na poušti volá o hmotnou pomoc. Autonomní poslanci na sněmu zemském nedovedli vymoci ani změnu krutého řádu disciplinárního. Autonomní místní, okresní i zemské úřady dopouštějí se na učitelstvu křiklavých přehmatů a bezpráví. Článek ukazuje, že nikdo nesmí dnes učitelstvo zrádcovati, když postátnění školství obecného domáhati se bude. Učitelstvo, podléhající de facto již dnes dozoru státnímu, bude moci po sestátnění školství pro lid pracovati vydatněji, protože v případě, bude-li od státu také placeno, nebude mu v činnosti jeho brániti hmotná bída. Touhy po postátnění školství obecného mají v učitelstvu své podstatné příčiny a lze bezpečně tvrditi, že tím více porostou, čím tvrdší srdce budou míti ke spravedlivým požadavkům učitelským autonomní sněmy zemské. Poslanci zemští chrání na zemském sněmu kapsy poplatnictva před zvýšováním zemských přirážek úpravou platů učitelských, aby tytéž kapsy mohli na říšské radě otvírati ochotným povolováním zvýšovaných rozpočtů na vojsko.

V panské sněmovně promluvil řeč plnou prudkých útoků na nynější obecnou školu a její učitelstvo zemský hejtman vorarlberský Rhomberg. »Národní Listy« pochválily její autonomní obal. Klerikální jádro její nadobro přehlédnuly. Za trochu autonomie spolknula by mladočeská strana i nejnezáživnější klerikalism. Na řeč Rhombergovu reagoval ve sněmovně poslanců posl. Seitz. Vytýkal nynějšímu ministru vyučování chabost jeho odpovědi na útoky Rhombergovy proti škole a učitelstvu a prohlásil, že »organisace dělnická je odhodlána zahájiti boj o školu tam, kde ho bylo zanecháno, aby konečně vybojována byla svobodná škola«.

Pilné návrhy na zrušení známých výnosů Kielmanseggových z r. 1895 a na změnu § 54. říš. zák. z 2. května 1883 o disciplinárním řízení proti učitelům jednající, odůvodnil pěknou řečí českou posl. Černý. Konkretními doklady doplnil řeč jeho posl. Seitz, který posvítil ostrou kritikou na jednání křesťanských sociálů vídeňských proti učitelstvu vídeňskému. Řeč posl. Seitze donutila k odpovědi posl. Luegra, vytýkajícího učitelstvu sociálně-demokratickému a německo-nacionálnímu nevlastenectví. Posl. Lueger obviňoval učitelstvo, že nevychovává dítky křesťansky a že nedodržuje přísahu. Řeč jeho vyzněla tvrzením, že učitelé jsou tuze drzí a že by je mělo ministerstvo zkrotit. Největší drzostí učitelstva vídeňského a dolnorakouského ovšem bylo, že vlivem svým přivodilo straně Luegrově ztrátu několika mandátů. Pilnost návrhu Černého byla zamítnuta. Nejen na sněmech zemských, ale i na radě říšské není pro naléhavé požadavky učitelstva porozumění.

Duchovní cvičení vícedenní, t. zv. exercicie, vydatné to zřízení pro vypěstění klerikálního ducha mládeže středoškolské, zavádí ministerstvo vyučování zvláštním výnosem letos i na paedagogia.

Zatím co v Cislajtanii je průchod snahám klerikálním ve školství do kořán na mnoze otvírán, v Translajtanii průchod tento je pečlivě střežen. Ministr vyučování Wlassics odpovídal k dotazu dne 20. února, že vláda uherská nikdy nepřisvědčí náhledu, že výchova a vyučování je výhradním oborem církve, protože by se tím porušila státní svrchovanosť. Církvi se nebrání, aby při vychování školním spolupůsobila. Nejvyšší dozor nad veškerým vyučováním školským musí býti státu zachován. Na dotaz posl. Tiszy odpovídal ministr vyučování, že ani při nejvyšším tlaku neodhodlá se vláda k vyloučení němčiny z vyučování. Uhři uznávají a respektují kulturu celého světa, aniž by dávali přednosť kultuře jednoho národa. U nás zrádcují politické strany, které jinak mlčky trpí nepovinné učení se němčině u osmiletých dětí škol obecných, českou stranu lidovou za to, že domáhá se pro střední školy vedle povinného učení se frančině, angličině, ruštině i povinného učení se němčině. Bezhlavý šovinism národní nevidí, že ozbrojiti se jazykem svého nepřítele znamená sesilovati svou posici proti němu. Němci na západě učí se povinně ve školách frančině, jako na východě ruštině, tedy řečem svých úhlavních soupeřů. V Hamburku, Bremerhafenu a v jiných přístavních městech německých zavedeno jest na školách středních ano i ve vyšších třídách škol obecných učení se angličině.

Zatím co střední školství v Rakousku je ve škodlivé, nehybné stagnaci, je školství střední v Německu v živém ruchu oprav. Panovník sám zasáhnul v obor školství středního zvláštním výnosem svým, daným v Kielu dne 26. listopadu 1900. Výnos uvádí hlavní zásady, dle nichž se má při reformách školství středního postupovati.

Všechny tři kategorie vyššího středního školství t. j. gymnasia, reální gymnasia a vyšší reálky mají se státi ústavy rovnocennými. Zvláštní zřetel má býti brán k ústavům reální vzdělání podávajícím. Vědomosti reální mají se pokud možno sevšeobecňovati. Při uznání rovnocennosti má každá z uvedených škol středních zachovávati svůj význačný ráz. Císař nemá nic proti úsilnějšímu pěstění latiny na gymnasiích a reálných gymnasiích. Zvláštní důraz ale klade na pěstování angličiny v těchto školách. Na vyšších reálkách požaduje výnos panovníkův větší znalosti zeměpisu.

Při vyučování veškerém má býti dbáno uznané paedagogické zásady »Multum, non multa«. Důležité předměty vyučování nemají býti zanedbávány ve prospěch méně důležitých. Při vyučování řečtině mají býti odstraněny nepotřebné formálnosti, a má býti brán zřetel k aesthetické stránce a k poměru antického světa k moderní kultuře. Při vyučování řečem moderním má se ukazovati na příbuznost řečí a vésti k porozumění přístupnějším autorům cizojazyčným. Při učbě dějepisné neměly by se zanedbávati důležité partie věku starého a německé dějiny XIX. století se svými povznášejícími vzpomínkami a velkými vymoženostmi pro vlasť. Vyučování zeměpisu mělo by býti podáváno důkladnými učiteli odbornými. Ve vyučování přírodovědeckém má býti položen důraz na experimentování a názor. Častější exkurse mají vyučování toto oživovati. Ve fysice a chemii má býti stále připomínáno praktické užití jednotlivých zákonů. V kreslení mají žáci osvojiti si zručnosť ve skizzování nazíraných předmětů. Na

gymnasiích zvláště ti žáci, kteří se věnovati chtějí technice, přírodním vědám, mathematice nebo medicině mají si osvojiti potřebnou zručnost v kreslení. Také výchova tělesná nemá býti ve školách zanedbávána. Přestávky při vyučování dnes skrovně vyměřené, mají býti z ohledů zdravotních prodlouženy.

Výnos vyslovuje dále přání po odstranění zkoušky maturitní a přeje si dalších pokusů ve vyučování dle učebných plánů frankfurtského refomního gymnasia, o němž svého času jsme na těchto místech referovali. V celku shrnuje výnos panovníka německého souhrn zásad, o kterých byla v paedagogických kruzích zaváděna v poslední době diskuse.

Také na Rusi dějí se pokusy o reformy ve školství středním. V Moskvě zřízeno z odkazu jisté občanky moderní gymnasium, jehož vyučovací plán vypracovali moskevští paedagogové Cojetkov a Njedačin. Hlavní zásady vyučovací, dle nichž gymnasium moskevské je zřízeno jsou: 1. Pravidelná příprava dětí ke vstupu na střední školu. 2. Racionelní a praktický systém při vyučování jazykovém. 3. Rozmnožení výkladů z oboru věd přírodních. 4. Roztřídění žáků na oddělení, odpovídající jich duševnímu rozvoji a věku. 5. Fysický rozvoj žáků dle nejnovějších vymožeností hygienických.

Reformní toto gymnasium bude rozděleno na dvě vzájemně se nestýkající části. V přípravce budou žáci vyučováni frančině prakticky. S theoretickými výklady — frančiny — počne se až v I. tř. gymnasijní. V této třídě bude prakticky vyučováno také němčině, s jejíž theorií obírati se budou žáci až ve třídě II. Řečtina bude nepovinnou a počne se s ní až ve tř. V. Výklad nauk přírodních bude se lišit podstatně od nomenklatury jednotlivých předmětů přírodovědeckých. Žáci budou pilně přidržováni ku praktickým výkonům v laboratořích a kabinetech. Ve vyšších třídách budou výklady provázeny demonstracemi z anatomie, fysiologie, hygieny a j. Hlavní myšlenkou ruských reformátorů jest zdůrazniti reální ráz vyučování, aniž by ráz humanitní v základech utrpěl.

O reformě středního školství ruského pracovala také zvláštní komise za předsednictví kuratora kavkazského učebného okruhu Janavského. Plodem práce této komise je elaborát, dle něhož latině má se učiti na střední škole od tercie a řečtině od kvinty počínajíc. Oběma jazykům má býti ubráno hodin. Rozšířiti se mají výklady z jazyka ruského, dějepisu zvl. ruského, zeměpisu a přírodních věd. Němčina a frančina mají zůstati na dále předměty obligátními. I Rusové nebojí se obligátní němčiny na školách středních. Ze zkoušek podržeti se má přijímací a zkouška na postupnou ze třídy do třídy. Zkouška maturitní má odpadnouti.

O přestávkách při vyučování a prázdninách školních pojednal v lednovém sešitě »Die Umschau« prof. Eulenburg. Přestávky při vyučování jsou z hygienického stanoviska nutné. Vyučovací hodina neměla by v nižších třídách trvati déle než 45 minut a měla by býti od hodiny následující oddělena čtvrthodinovou přestávkou. Také ve vyšších třídách měla by na čtyři hodiny vyučovací připadnouti 45 minutová přestávka. Více než 5 hodin vyučování nemělo by za sebou následovati. O polednách měl by býti tam, kde je zavedeno vyučování odpolední alespoň tříhodinový odpočinek. Autor je pro zavedení 2 prázdných odpůldnů v témdni, dvou-

měsíční prázdniny a odložení konce školního roku před hlavní prázdniny, což v Rakousku je zavedeno.

Hamburský spisovatel Otto Ernst (Smidt) vylíčil v posledním svém dramatu, »Flachsmann jako vychovatel« zvaném, řadu učitelů jisté školy nemilosrdnými, ostrými karikaturami. Z kruhů učitelských bylo mu vytýkáno, že kusem svým snížil školu a učitelstvo. Spor došel tak daleko, že Otto Ernst byl donucen svoje místo učitelské opustiti. Na výtky učitelské odpověděl v »Paedagogische Reform« následujícími slovy: »Česť a vážnosť učitelského stavu je závisla od toho, jak úkol a práce učitelstva dle svého významu je oceňována a jak učitelstvo dle toho hospodářsky a společensky je postaveno. Česť a vážnosť učitelského stavu nezakládá se na fikci, dle níž všickni učitelé jsou hodnými a moudrými lidmi. V učitelském stavu jsou právě tak pošetilci a darebáci jako v každém stavu jiném. Nemůže to ani jinak býti, protože i učitelé jsou lidmi. A každý básník má právo opovržení zasluhující a směšné učitele tak vyličovati, jako duchovní, soudce, úředníky stejné vnitřní hodnoty. Jak žalostně by na tom býti musilo učitelstvo, kdyby světlo s jeviště na ně padající tíž snášelo, než všechny ostatní stavy jiné. Bohu díky je na tom učitelstvo německé lépe.«

Také učitelstvo naše ještě nedávno vážně se pobuřovalo, když ve Vilímkových »Humoristických Listech« nebo v jiném podobném časopise objevil se nějaký ten nejapný, hloupý granát proti učitelstvu namířený. V učitelských časopisech vyrukovalo se hned s celými články, naříkajícími nad podrýváním učitelské autority. Před několika léty ještě dostala neoprávněně v učitelských listech svůj díl učitelka Růžena Jesenská za svoji jinak umělecky bezcennou divadelní hru »V žití proudech«, ze života učitelského vzatou. Výše uvedená odpověď Ernstova je správnou. Pevně a správně založenou autoritou učitelovou ve škole neotřese ani deset divadelních her, proti směšnostem a pošetilostem učitelstva namířených.

Ve schůzi německo-rakouského spolku učitelského přijata nedávno resoluce, jíž se vláda vyzývá, aby ustanovila pravidla ku pronikavějšímu zjednodušení německého pravopisu. Vláda rakouská má se k tomu cíli dohodnouti s vládou německou a švýcarskou. U nás pro zjednodušení pravopisu horlí prof. Jokl z Brna, který také hlavní zásady pro zjednodušení českého pravopisu podal.

Místo dosavadních veřejných zkoušek velikonočních na školách povolí se ve Schwarzburg-Sondershausen občanstvu jeden volný den k návštěvě vyučování. Obecenstvo bude míti tak příležitost pohlédnouti do denní práce školské, místo aby vyslýchalo parádní připravované zkoušky výroční ve školách. Aby vyučování nebylo v průběhu trvání svého vyrušováno, musí se návštěvníci shromážditi v síni školní před počátkem vyučování.

Školy vídeňské dostaly dotazy, kolik žáků požívá denně nápojů alkoholických. Měl se tímto způsobem sebrati materiál k uspořádanému sjezdu. Ve mnohých školách konstatováno, že téměř všichni žáci i nejnižších tříd nápojů alkoholických požívají. 50% žactva pije k obědu pivo, 48% víno a 2% dokonce kořalku. V době mimo obědy a večeře pili alkoholické nápoje pouze ti žáci, kteří živí se podomním obchodem, jako prodáváním sirek a pod. zboží.

V budově berlínské »Secession« otevřena bude v tomto měsíci péčí komitétu složeného z učitelů, spisovatelů a malířů zvláštní výstava, věnovaná »Umění v životě dítěte«. Ve třech odděleních vystaveny budou předměty k umělecké výzdobě školních místností a domácností, umělecké knihy obrázkové pro mládež. Třetí oddělení »Dítě umělcem« obsahovati bude bohatý materiál dětských kreseb. Katalog výstavy obsahuje cenná pojednání. Fritz Stahl píše tu »O umělecké výzdobě školy i domova«, Vilém Spohr »O knihách obrázkových«, Otto Feld »O dítěti umělci«. Mimo to je v katalogu článek »O potřebě a způsobu reformy při vyučování kreslení«. Redakci katalogu, který vyšel v Lipsku, měl dr. Osborn. Výstava tato bude výsledkem snah o umělecké vychování mládeže školské.

— rt —

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.

Boj o Zeyera.

Případ, který se stal s Zeyerem, málokdy se u nás opakuje: hned při jeho smrti, kdy jindy se spokojujeme s několika tesknými elegiemi, nadšenými projevy žurnalistickými, hrstkou dat a názvů knih rychle snesených, vyrovnáváme se plně s jeho činností spisovatelskou, s jeho dílem životním. O něm jako básníku pronesly již svůj soud všecky význačnější směry literární. Dlouhé jeho odumírání tělesné poskytlo redaktorům časopisů dost času, aby v čas objednali obsáhlejší a přesněji odvažující úvahy, nežli bývá při nekrologu. Zeyer svým dílem básnickým usnadňoval sám nemálo svým kritikům a essayistům práci: skoro po 30 let byl po mnohé stránce týž, bez velikého podstatného vývoje. Povšechný soud o něm byl tedy hotov. Smrt jen uvolnila mnohým péro, že pověděli svůj soud otevřeněji, nežli by byli učinili ještě za jeho života.

Shrnuji přehledně významnější hlasy, pokud mně ovšem časopisy a noviny byly přístupny.[1])

Všestranně a duchaplně načrtl relief Zeyerův *Jaroslav Vrchlický* (v úvodníku »Hlasu Národa« z 30. ledna t. r.). Vychází z poměrů jeho rodinných, k nimž zrovna kontrastem Zeyer vyvinul se umělcem. Mluví o jeho železné pracovitosti a obrovské píli, o všestranném studiu jazyků, veliké sčetlosti a znalosti v oboru kulturní historie, o rozsáhlých cestách a zkušenostech v cizině. Na cestách vyvinul se v něm smysl archaeologa a sběratele. Zeyerova poesie je charakteristická báječnou, přímo orientální fantasií, zálibou v bizzárním a exotickém, vysokým vzletem a snahou po umělecké dokonalosti. Východiskem Zeyerovy svéráznosti jest jeho exotismus, jenž prostupuje všecky jeho látky, jenž zabarvuje někdy i některé jeho náměty čistě české. Jeho exotismus není vždy exaktní, ale jest vždy

---

[1]) Při takovýchto příležitostech ukazuje se naše nedostatečně organisovaná práce literární. Literární články zejména v novinách venkovských jsou nám přístupny skoro jen v kavárnách; veřejné knihovny podle svého řádu nemají je z pravidla půjčovati. Chcete-li po čtrnácti dnech užiti některého článku v takových novinách k literární potřebě, nedopídíte se ho tak snadno, aspoň ne bez veliké ztráty času. O Zeyerovi objevily se dobré charakteristiky v některých venkovských novinách (na př. v »Pozoru«, v »Moravské Orlici« a j.), ale dnes jsou jako zapadlé.

poetický. V pozdních letech ustoupil poněkud mysticismu — exotismus transponovaný v zásvětí. Při těchto směrech setrvával s uměleckou tvrdošíjností, jež byla jeho silou; vytrval v ní i naproti kritice i naproti obecenstvu. Své zásady umělecké hájil zejména obrněnými předmluvami. Ba dovedl si utvořit svou obec Zeyerovskou, zejména mezi ženami. Na ně působil neobyčejnou suggescí, snad proto, že je nejméně znal. Poddalo se mu i divadlo. Základní vlohou však byl Zeyer epikem. Epik v něm často ubíjel i dramatika. Proto byl vlastním jeho polem román a epos. Kreslil »bohatou paletou barev«, měl »svou pyšnou dikci, samý lesk a drahokam«. Vrchlický přizvukuje závislost Zeyerovu na jeho vzorech — jako nebyla ještě nikde přizvukována. »V pojímání těchto látek, v cestách, jich zpracování jsme se vždy základně rozcházeli,« praví o tom Vrchlický . . . »on bral svou látku, kde ji našel, a myslil často, že její pouhá transskripce do češtiny jest již prací tvůrčí . . . ale mne vždy takové přímé obírání starých štěpů zaráželo.« Proti »libovolnému transskribování starých lejster« Vrchlický vždy prý se bránil. Vrchlický chce v tom ukázati první příčinu svého rozchodu s Zeyerem. Vrchlický dotýká se ještě Zeyerova češství. Nepochybuje o něm ani za mák. Ale jeho »češství« bylo prý aristokratické, kdežto naše je silně demokratické. U nás mu bylo vše malé a těsné a nesnesitelné.

A význam Zeyerův básnický podle Vrchlického? »Odešel v něm veliký básník především.«

Soud Vrchlického o významu Zeyerově, jejž pronesl hned první den po smrti básníkově, ozývá se hlasně jako echo na jiných místech. Tak na př. v nekrologu ve Zvonu (č. 19. a 20.) od *J. B.* (Borecký?). Podle něho »literární význam Zeyerův kotví v epice a význačným rysem reliefu jest aristokratičnost a exotika. Epičnost vlohy Zeyerovy vyznačuje jeho zálibu v minulosti a neosobnost jeho poesie. Epikem především zůstává i jako dramatik. V pojímání krásy blíží se »l'art pour l'artistům«, »stejně aristokraticky pojímal umění, stejně vyhýbal se popularitě a nenáviděl davy«. Láska ve všech stupních a odstínech je nejoblíbenější motiv básníkův; k ní druží se činy rekovné. Náboženství, zvláště legendární náměty doplňují okruh jeho látek. S počátku rozšiřovaly se na všemožné kulty, ale čím dále se úžily kolem jediného ritu, katolického. Zeyer je ve svém rázu vůbec důsledný: vyrostl z romantiky a setrval jí v srdci i písmu věren proti celému proudu své doby. Od jiných romantiků-bouřliváků liší se hlavně velkou duševní rovnováhou. Jako Vrchlický i pisatel nekrologu ve Zvonu přizvukuje nepůvodnost Zeyerovu: Zeyer byl více umělcem nežli tvůrcem; látky čerpal nejraději z hotového; s počátku předlohy přetvořoval. »Avšak s postupujícím věkem básník spokojoval se pouhými parafrasemi, stojícími na půl cestě mezi překladem a původní tvorbou.« »Karolinská epopeje« na př. a »Rustem a Sohrab« »jsou již takovými přepisy.« Zeyerův zůstává jen způsob výrazu. A tento karakterisuje J. B. svorně s ostatními: skvělá řeč, výrazy vybrané a syté, sloh bohatý, určitý a malebný, velmi individuální, ač formalistou Zeyer nebyl. Na jeho sloh látka nemá vlivu. V jeho verších leží kus vlašské renaissance. —

Velmi blízký oběma předešlým je nazíráním na Zeyera dr. *Jar. Borecký*, jenž napsal v »Meziaktí« z 8. února jako prolog k slavnostnímu

představení Zeyerova dramatu »Sulamit« stručnou črtu. Borecký klade Zeyera na čtvrté místo po Nerudovi, Vrchlickém a Sv. Čechovi. Zeyera charakterisuje v celku tak, jak napsal již do III. d. »Č. Poesie« str. 9—11. V »Obzoru literárním a uměleckém« Borecký začíná podrobněji rozebírati »Julia Zeyera jako dramatika«.

V »Osvětě« v čís. 3. roč. 31. napsala *Eliška Krásnohorská* článek »Nad hrobem Julia Zeyera.« Spisovatelka ukazuje Zeyera ze svých vzpomínek zejména jako člověka, hlavně v literárním kroužku u Karoliny Světlé. Vedle toho pokouší se o karakteristiku jeho. Zeyer vypadl z běžného typu českého literáta, jenž bývá více rázu demokratického; Zeyer je aristokrat, demokratem je prý jen v duchu humanismu a křesťanství. Zeyer byl přemítavý, blouznivý, zanícený idealista a optimista prosáklý romantismem; jednostranný a jednolitý; byl člověk vnuknutí a citu. Hluboký mravní pathos vyznačuje všecku jeho tvorbu, v níž nemá místa žádná frivolnost a žádné lehkovážné pohrávání s jakoukoli otázkou životní. Jako hlavní závadu v tvorbě Zeyerově vytýká nedostatek humoru. Z jedné sceny u Náprstka dokazuje Zeyerovo české cítění.

Obšírnou pilnou stať, v níž zejména básnická díla Zeyerova utříděna a jednotlivě podrobněji rozbírána, podal *F. V. Krejčí* ve Zlaté Praze (č. 14 a n.). Zeyera Krejčí staví v české poesii na přední místo po Sv. Čechovi a Jar. Vrchlickém. »Dílo, jež zanechává,« praví v úhrnném ocenění, »imposantní svou rozlohou, neobyčejných, vzácných a vybraných poetických kvalit, jest jedním z nejvyšších vrcholů, k nimž až dosud umělecká a duchová kultura dospěla.« Zeyerovo dílo je nečasové a protičasové; proto nemá přímý vliv na literární vývoj. Maurice Maeterling je prý nejbližší Zeyerův duševní bratr, ač později přišlý. V Zeyerovi je kus novoidealismu, ač romantika jeho neplynula z programového a theoretického protinaturalismu. Jeho poesie je odpoutána od časového vývoje literárního.

Poesie Zeyerova je plodem určité země — naší země české a plodem určitých jejích let. Přes svůj exotismus je docela dobře česká a přes svůj zdánlivě anachronistický ráz docela dobře moderní. Krejčí vidí Zeyerovu poesii »typickou pro jisté sklony a touhy, pro jistý druh východisek, která hledá česká duše ze svého smutku, ze svého pokoření, z mrtvé šedi skutečných poměrů.« Ráz poesie Zeyerovy Krejčí vykládá částečně z jeho původu, z jeho vychování, zejména vlivem známé chůvy Zeyerovy a celého prostředí, v němž žil. Zeyer je aristokrat, ale chápe lidovou duši v její prosté vznešenosti. Zeyer je exotik, kolorista a fantastik hotový. Sklon jeho povahy je kontemplativní, anachoretský.

Básnický odkaz Zeyerův Krejčí rozděluje na dvě skupiny: 1. díla, v nichž vystihuje a opakuje dané formy, přebásňuje je; básník je v nich vázán látkou i stilovou formou i danou psychologií. Patří sem jmenovitě veliké útvary epické; Zeyer je zejména pod vlivem staré epiky keltské a severofrancouzské; tu vnáší i do našich pověstí. Ale ve svých mythech podává všeobecný ráz indoevropského mythu jakožto projev svého velikého horizontu kulturního. 2. Do druhé skupiny patří díla, v nichž Zeyer tvoří více ze sebe sama. Jsou to romány, novelly a všemožné útvary povídek. V nich Zeyer je samostatnější; v nich proniká poměrně nejvíce jeho duše. V nich jest nejsilněji pozorovati jeho vývoj, kdežto v epose je hned hotový. Krejčí dovozuje to pak na jednotlivých dílech.

Zeyer je poeta epický par excellence. Ale lyrické potřeby svého srdce ukájí subjektivní romantikou: sladkou nyvostí citů, neustálým sklonem k čarovnému rozkochání, kolébáním se v lahodných snech, tony něhy a lásky, delikátním poetickým kouzlem scenerií přírodních. Charakteristický projev subjektivní Zeyerův je emoční přízvuk, lahoda a barvitost mluvy. Má neodolatelnou sílu suggesce jiným sdělovat mlžné šero dávnověku. Ale nedovede vystihnout naivitu lidového názoru.

Jako erotik Zeyer je v naší literatuře jeden z nejohnivějších. On je romantik lásky, nikoliv její analytik. Jeho láska často splývá s mystikou a náboženstvím v jedno. Rád lásku pojímá v nejkrajnější její vášnivosti, ale vždy jako záležitost srdce a duše, ne smyslů. Hlavním jejím jevištěm je ženské srdce; žena hraje v ní větší úlohu nežli muž. Zeyer je největší feminista mezi našimi básníky.

Vedle erotických jsou náboženské motivy nejsilnější pružinou Zeyerovy tvorby. Náboženství u Zeyera není víra, nýbrž láska a touha nebeská na rozdíl od lásky pozemské. Ale náboženství u Zeyera neproniká jen v křesťanském smyslu, nýbrž on zabíhá i do jiných náboženství. Teprve později, zejména v »Třech legendách o krucifixu« proniká charakteristický vroucí rys ke křesťanskému pietismu. V legendě »Inulta« je prý docela tendence protikatolická (?), tíhnoucí k duchu českobratrskému. Při tom probírá díla jednotlivá Zeyerova toho rázu.

V Zeyerově prose objevuje se charakteristický rys — bolestný patriotism. Na konec u Zeyera proniká láska k prostému lidu. Chudý lid je mu v této trudné době nositelem češství. V rozboru jednotlivých děl nejpodrobněji Krejčí zabývá se románem »Jan Maria Plojhar«. Chce v něm viděti jistou příbuznost s Goethovým Wertherem a Wagnerovým »Tristanem a Isoldou«. Popírá běžný názor, že by byl v Plojharovi ztělesněn český typ dekadentní. Netypický pro dnešní češství jest i zvláštní ráz Plojharova patriotismu — je naskrze aristokratické a romantické. Hlavní sílu tohoto románu Krejčí vidí v náladě: jeho nekonečný smutek, věčné rozloučení, hrůza před zející prázdnotou a sladká oddanost lásky. V české literatuře spisovatel nezná knihy, v níž by bylo více citové ušlechtilosti, jemnosti a pýchy.

V »Rozhledech« (č. 10., str. 403—406) týž F. V. Krejčí obírá si hlavně heslo Vrchlického — exotismus. Snaží se objasniti je literárně, historicky a psychologicky, zejména z prostředí, v němž Zeyer žil. Spisovatel napovídá v této stati, že Zeyer má mnoho rysů společných s d' Annunziem.

Za nejmladší směry promluvil o Zeyerovi *Jiří Karásek* »Za Juliem Zeyerem« v »Moderní Revue« seš. 5., roč. VII. Ze stručných rysů nejcharakterističtější: Zeyer je mu »literárním velmožem«, »hrdou individualitou uměleckou«; vytýká jeho básnický a lidský aristokratismus; jeho uměleckou hrdost a neodvislost. Celý život a celé dílo Zeyerovo je protestem a bojem proti všednosti reality. Proti výtce nepůvodnosti J. Karásek hájí originalitu Zeyerovu jeho výběrem látky, čistě zeyerovským ovzduším a stilem, které do nich vkládal. Zeyer byl básníkem minula, snu; ale jeho knihy jsou výrazem toho, jak na něho působila přítomnost. Výtvorům své fantasie propůjčoval radost barvy, smyslnost tonu. Jeho postavy ovšem neexistují; Karásek je přirovnává k ženám moderního malířství anglického.

Hájí pak jejich uměleckou pravdivost. Zeyer uměl dát figuře pravdivý relief vzhledem k prostředí, v něž ji umísťoval. V tom Karásek vidí reálnost. Ovšem ta realita jest umělá, fiktivní; tu jde však o vnitřní pravdivost, ne o vnější. Zeyerův smysl pro realitu spisovatel vidí zejména v »Domu u tonoucí hvězdy«, kde je zachycena suggestivně hrůza přechodu. Zeyer je epik, proto je v románě jeho síla. Je plastik, pro hudbu slova nemá smyslu. Jako dramatik Zeyer nenašel svého jeviště. Jeho dramata jsou krásné knihy, jež každé provozování jen profanuje.

Strana klerikální přirozeně při Zeyerovi přizvukuje jeho katolictví, jehož zesnulý dával tolik na jevo (modlil se prý podle Obnovy na př. v neděli a ve svátek v chrámě ve Vodňanech růženec). *K. Dostál-Lutinov* přivěsil k úmrtí Zeyerovu v Novém Životě (č. 3.) kus chlubné historie svého časopisu a při Zeyerovi se svezl, aby hodně malicherně vztyčil před svými ctiteli svou osobu. Proti stručnému vystižení celkovému (»aristokrat«, »exotik«, »mystik«) K. Dostál označil ho »krásným cizincem, jenž se zvučným varitem a bájemi vzdálených a vzdušných zemí přišel do naší vlasti« (t. j. = »poeta exotik«). K jeho vývoji p. K. Dostál klade váhu na jeho přátelství s Bílkem — jeho díla prý z posledních šesti let »jsou prodchnuta duchem Bílkovým«. Zeyerův poměr k Bílkovi osvětlují poněkud úryvky »Z listů Julia Zeyera sochaři Fr. Bílkovi« v Květech (březnové číslo, str. 389 a n.).

Nejzdrženlivěji postavili se k poesii Zeyerově oba kritikové »Času« (v »besedě« v čís. z 31. led. 1901 a v »Besedách Času« v č. 19., str. 152). Feuilletonista (v č. 31.) konstatuje o něm, že byl přijímán všemi směry a vrstvami naší literární obce; ale stejným právem mohly se všecky postaviti proti němu. On však nikomu nepřekážel, proti ničemu a za nic umělecky nebojoval (?), netvořil školy ani proselytů — byl bez tendenčnosti, stál zcela stranou se slabounkou výrazností své básnické individuality. Poesie Zeyerova jest poesie snů, páry a mlh. Skutečnost pro něho neexistovala, neměl pro ni smyslu. Často máme při čtení jeho knih vědomí, že o něco zápasí, že se mučí nějakým svým vnitřním faktem; ale jemu jako člověku málo myslivému (?) a filosofickému unikají jeho vývody pod rukama — zanikají v mlhách, přízracích a obrazech jeho fantasie. Uměleckým obsahem — látkou, koncepcí i stilem — je Zeyer velmi chudý a jednotvárný. Stále tytéž postavy s týmiž city a vlastnostmi, táž invence, a zvláště stejné obraty a obrazy. Zeyer sám jednotvárnost svého díla, ničím podstatně neobohacovaného, snaží se obnovovat a obrozovat tím, že se hledí vpravit v různé stily cizí: norský, japonský, čínský, biblický, trouverský. V imitacích toho druhu kritik nevidí nic jiného »nežli pestrou nezcelenou mosaiku přejatých obrazů, metafor a příběhů s vlastním neměnným fondem«. Dílo Zeyerovo je pro něho« smutné svou absolutní odtržeností od života, svou neschopností vystoupit ze začarovaného kruhu, svými nerozřešenými a nepostižitelnými problémy, svou touhou a snahou o něco věčně marného a vzdáleného«.

Stručněji narýsována podoba Zeyerova v »Besedách Času«. Spisovatel vytýká jeho osamocenost v české literatuře, jeho klášternické záliby, nezdravý cit pro kostel, církev katolickou a mariánský kult, exotické záliby a exotickou poesii vlastní. »Ráz jeho umění není národní vůbec, zvláště pak není český; mohl se objevit v kterémkoli národě a byl by

v něm stejně cizí, osamocený. Soudobý život, naše otázky české, problémy sociální takřka pro něj neexistovaly.« Všechen jeho zájem jako spisovatele naplňovaly romantické, krásné smyšlenky, dobrodružné děje a mythy všech věků i národů. Co plnilo jeho nitro, to nikomu nepovídal. Vykřikovat své bolesti příčilo se jeho aristokratické vzácné povaze. Čtenář nemohl k němu vstoupit v živý poměr. »Neviděl's člověka s lidskými zájmy, s láskou a nenávistí, s vášněmi a tendencemi, se slabostmi a silami, a to právě, aspoň nás, od Zeyera odcizovalo. Plachý duhový pták z neznámých končin, neznámo kam letící.«

Zajímavo je stopovati, která díla jednotliví kritikové kladou z přečetných prací Zeyerových nejvýše — pokud se o to pokoušejí. Vrchlický cení nejvýše román »Jan Maria Plojhar«. Vedle něho prý »Ondřej Černyšev«, některé z menších novel a »Obnovených obrazů« zůstanou nejzářivějšími skvosty naší literatury do věků budoucích. Pisatel nekrologu ve Zvonu naproti tomu míní, že »Vyšehrad« a »Román o věrném přátelství Amise a Amila« náležejí k nejlepšímu, co vyšlo ze Zeyerova péra«. El. Krásnohorská pokládá za nejcharakterističtější z jeho odkazu básnického »Kroniku o sv. Brandanu« a »Karolinskou epopeji«. Spisovatelka míní, že v Karolinské epopeji »vyjádřil básnické své ‚já' s nejvědomějším důrazem« a že »celá bytost Zeyerova nalezla ve velebásni Karolinské nejvěrnější výraz. Vrchlický, pisatel ve Zvonu a Krejčí zrovna v tomto díle vidí Zeyera nejzávislejším a nejméně individuálním. Krejčímu, subjektivně, je nejmilejší »Jan Maria Plojhar«. Vedle něho klade »Obnovené obrazy«. Vedle těchto označuje superlativem »Z letopisů lásky«, že patří »k nejlepším básnickým činům Zeyerovým«; »Kronika o sv. Brandanu« že je »nejzajímavější dílo Zeyerovy epiky náboženské«; »Sestra Paskalina« »jedno z nejryzejších a nejzladěnějších děl«.

Zeyerovo úmrtí dalo vznik hojným osobním vzpomínkám na básníka. »Zvon« zahájil v č. 20.—23. vzpomínky svých spolupracovníkův »Vzpomínkami na Julia Zeyera« od důvěrného přítele básníkova z Vodňan, *F. Heritesa.* Pro Zeyera je tam mnoho charakteristických rysů, jež jeho básnickou činnost dost často vysvětlují, ale v nejednom případě ještě více zahalují. Po něm přichází na řadu se svými vzpomínkami již méně výraznými Ad. Heyduk. Nejnovější podrobný seznam spisů Zeyerových (vedle vzletného úvodníku nekrologu a stručnější biografie přinesla »Politik« v č. 30. z 30. led.)

Smrt Zeyera přinesla nám též obšírnější essaye. Za takovou lze pokládati stať F. V. Krejčího, kterou jsme již stopovali. Šíře a více biograficky je založena studie *Jar. Kampra* v »Časopise Čes. Musea« (1901, str. 36—48). V části dosud uveřejněné seznamuje nás biograf s raçovým původem Zeyerovým (matka jeho byla z židovské rodiny), s jeho mládím, vychováním, jak na něho působilo celé okolí jeho, zejména Stará Praha a její minulost, cesty; Zeyer doveden až k svému vystoupení na veřejnost. Prostředí, v němž žil, vylíčeno kulturně historicky s detaily často velmi podrobnými.[1])

---

[1]) Aspoň při korrektuře chci upozorniti ještě na studii *F. X. Šaldy* o Zeyerovi, jejíž první část je vytištěna v právě vyšlém březnovém čísle »České Revue«.

*

Nadepsal jsem svůj článek »Boj o Zeyera«. Ale když jsem se probral všemi vývody jednotlivých posuzovatelů Zeyerových, vidím, že v posuzování básníka samého se tolik nerozcházejí; našli při něm znaky v celku docela podobné. V čem jsou si však vzdáleni, je spíše individuální pojímání umění vůbec. Právě Zeyerův zvláštní směr básnický, ač on sám byl málo výbojný, dráždí kritika jako při málokterém básníku, aby k němu zaujal své subjektivní stanovisko, aby při něm promluvil o úkolu umění.

Zeyer je odvislý od svého čtenáře, jak to snad jen nacházíme u nejnovějších směrů. Míval jsem příležitost mluvit o Zeyerovi s lidmi, kteří nejsou s to, aby z něho přečtli snad jedinou stránku; naopak je zase mnoho čtenářů, kteří dovedou Zeyera zrovna hltat. Totéž jeví se patrně u jednotlivých kritiků. A pak ještě jedna věc: jsme zvyklí dnes hledat básníka víc nežli kteréhokoli jiného umělce jakožto bojovníka za nové idey a snahy, jako řešitele těžkých problémů. Takové nazírání na umění básnické má snad dnes pořád ještě více zastanců. Od malíře na př. této ideovosti ve smyslu rozvoje kulturního nežádáme. Boeklinovi na př. docela podobný směr v umění, jako jej nacházíme u Zeyera, nic nevadí, aby nebyl počítán mezi největší malíře současné. —

Měl bych na konec pověděti svůj názor o Zeyerovi. Řeknu upřímně: netroufám si. Mohl bych říci to, co ve mně zůstalo jakožto výslední dojem po přečtení jednotlivých děl Zeyerových, která jsem čítal ještě k tomu ve velmi rozličných dobách svého věku. Ale takové dojmy vyslovila většina těch, kteří se právě o Zeyerovi dali slyšeti. Řeknu jen, že patřím k těm, kteří se poddávají básníkovi, u kterých dosahuje plnou měrou dojmů, jež chtěl v čtenáři vyvolati. Přizvukoval bych tedy podle svého subjektivního stanoviska zrovna tuto velikou sílu emoční Zeyerova umění.

Ale pro ocenění Zeyera pokládám za nutné hlubší studium k vůli vědečtější analysi jeho díla básnického. Tyto nesnáze, zdá se mi, měli také essayisté a kritikové, kteří psali právě o Zeyerovi. Skoro napořád namáhají se umění Zeyerovo vystihnouti řečí silně obraznou, často i frásovitou. Ovšem až na několik hesel o Zeyerovi již ustálených nebo teď přidaných (aristokratismus, exotismus, mysticismus, romantismus). Ta nesnáze vychází asi z básníka samébo.

A pak ta holejší hesla nejsou také tak samozřejmá. Uvedu příklady. U Zeyera konstatuje se jeho závislost na vzorech. Ale jak se jeví tato závislost? Látkou? V invenci? Ideově? Ve výraze? atd. Tento rozbor přece pro poznání ducha básníkova je důležitý. Anebo uvedu nejvýznačnější vlastnost, romantismus. Že je Zeyer romantik, je každému patrno, kdo z něho dost málo četl. Ale jaký je romantik? To se objasnit nepokusil nikdo. Je to pouhá kopie romantiky středověké, při níž pro Zeyera nic neexistuje, co duch lidský vytvořil za posledních 800 let? Je pod vlivem moderní romantiky německé? francouzské? anglické? atd. Je jeho romantism pouhý otisk dosavadních podobných směrů? Či přidal jim něco ze svého, jako romantismy moderní? Je to pouhý romantismus knižní či docela podobné disposice duševní zachycují se z mnohých směrů, s nimiž přece básník byl dobře seznámen, právě na tomto? Myslím, že v romantice našel pravý ohlas své duše. Aspoň tomu svědčí jeho život. Touha jeho hnala ho v ta místa vzdálená, jež poznal ze starých vypravování romantických a tam studoval vše, co se vztahovalo zrovna k romantice. A jiný

důvod: romantik Zeyer končí jako mnozí romantikové němečtí — v těsném přilnutí ke katolictví jakožto hlavnímu ideovému projevu středověkému. Šel v něj bez výhrad, docela orthodoxně. A takové otázky měli bychom ještě v mnohých podrobnostech: co do konstatovaného koloritu, co do stilu, co do výrazu, jak tuším F. X. Šalda již při vyjití studie Vobornikovy o Zeyerovi (z r. 1897) ve své kritice upozornil. A právě tak žádají vědeckého rozboru sporné stránky Zeyerovi poesie; na př. je-li v ní přece projev českého ducha a života čili nic atd. *Jc.*

Hudební.

Letopisec konce starého a začátku nového, dvacátého století zaznamená dvojí těžkou ztrátu, stihnuvší hudební svět úmrtím dvou vynikajících skladatelů: Zdenka Fibicha a Giuseppa Verdiho. S nimi odešli přední zástupci dramatické tvorby poslední čtvrti XIX. věku, představitelé dvou různých hudebních kultur, vonné, ohnivější, ale také prchavější jižní — a drsné, mračnější, ale trvalejší kultury severní, zástupci dvou hudebních světů, proti sobě nejednou zásadně stojících — románského a československého. Příznačné národní vlastnosti a povahy dvou plemen projevily se v těchto dvou umělcích přes všechen vliv souvěké osvěty evropské, stírající dnes všude rozdíly národní.

Verdi byl čistokrevný Ital, odchovanec staré, vyspělé a cizí vlivy jen v nezbytnosti přijímající osvěty románské, Fibich uvědomělý, pro duševní rozvoj a úspěch mladé, kvasící osvěty české žijící, ale v duchu německé osvěty vychovaný Čech. Umělec budující na základech a dosaženými prostředky západní hudby umění nové, české, žel, vlivem vychování a celého společenského prostředí nepoznavší úplně duchovní souvislosti, jednoty, původu a dějin ostatních národů slovanských, by na nich tím úspěšněji mohl dovršiti ideál všech Slovanů: vlastní, svérázné umění slovanských plemen. V té věci na díle počatém Křížkovským, Smetanou a Dvořákem Fibich zdárně a úsilně pokračoval a je povznášel, ale nedovršil, nedokonal.

Verdi a Fibich byli dramatiky z boží milosti. Ale tím končí jich společná, tvůrčí vlastnost. V ostatním jest mezi nimi propast rozdílů nejen plemenných, ale i ryze osobních. Duch Verdiho byl proti Fibichovi jednostranný, ale hudebně rozhodně bezprostředně tvořivější, plodnější. Fibich byl méně plodný, ale za to hloubavý, všestranný, rozvážný, opravdový a svoje vlastní plody přísně soudící a rozbírající. Srdce a um byly v jeho tvůrčím díle rovnovážné. Rozboru vlastního díla Verdi dlouho neznal — ni v stáří, ještě před »Otellem« a »Falstaffem«. Jeho tvůrčí síla spočívala hlavně ve zpěvu. A právě Verdiho výron zpěvnosti a věrnost v přilnutí k hudbě dramatické, hlavně k zpěvu a jeho nositelům, zabezpečovala mu vždy a všude přízeň, uznání a lásku vrstev nejširších, přes častou u něho jevící se mělkost, všednost a routinu.

Celá novodobá hudba dramatická, Wagnerem počínajíc, přešinuvši těžisko hudební na symfonický orchestr, polyfonii a přísnou deklamaci slova, prohřešila se nejednou citelně na přirozeném právu a zákonech zpěvu. A Fibich, proti Verdimu k nemalé újmě svého plného uměleckého úspěchu, sám šlapal nejednou právo a zákony zpěvu lidského. Konečně

v poslední době své činnosti vždy jasněji a plněji uznával tíhu svého nedostatku a snažil se ho odstraniti ne z ústupku, ale ze skutečného přesvědčení, nabytého vlastním vývojem, poznáním, životem.

Nejen Fibich, nýbrž i autor »Troubadora«, »Rigoletta« a »Traviaty« změnil svůj umělecký názor na stará kolena. I on ve kmetském věku poznal, že pouhý, lahodný, na bezprostřední účinek a zálibu davu účinkující zpěv není duší a kostrou dramatického umění. Poznal, že do pružného, ale slabého kmene světové slávy a prvenství národní opery italské opřely se ze severu prudké, silné větry nových reformních idejí. A tak stařičký Verdi, po celý život stejně zbožňovaný, na rukou obecenstva nošený, stejně vřelý a ohnivě, unášivě zpívající a stejně povrchní ve své první jako dvacátépáté opeře, chtěje zachrániti slávu svoji a s ní slávu dramatické hudby vlaské, uznal velikost, převahu, sílu a vznešenost umění Wagnerova a sklonil před ním konečně šíji »Otellem«, »Falstaffem« a »Stabat mater«. Pro Wagnera byla poklona a uznání kmeta Verdiho tím čestnější.

O Fibicha byl a bude ještě dlouho spor. Jsa z nejhlubšího přesvědčení mužem pokroku, směřuje k novým metám uměleckého rozvoje, Fibich nebyl a nemohl býti pochopen rázem v širokých vrstvách obecenstva. Neznal ústupků a tedy nepožíval jako Verdi přízně davu. Zjevem nepoměrně žalostnějším bylo, že nebyl dlouhou dobu chápán a ceněn jako duch pokrokový a svérázný ani lidmi skutečně osvícenými. Vzbudil i tu kupy nejnespravedlnějších předsudků. Křivda páchána ještě nad jeho chladnoucí mrtvolou výtkou — eklekticismu. Pravda, na Fibicha působily vzory a vlivy děl světových umělců. Ale ty působily na největší světové duchy, jak sám o sobě otevřeně tvrdíval veliký tvůrce »Fausta«. Totéž platí o Verdim jako o Fibichovi. Oba mistři nepodlehli vlivům slepě, rabsky. Zachovali si svoji uměleckou osobitost, a — dle slov Goetheových v jedné z jeho rozmluv s Eckermannem — »měli schopnost rozeznávati a voliti, viděné a slyšené vlastním duchem oživovati a vlastní schopností projevovati«. Umělecké, svérázné osobitosti Fibichovy nelze popírati.

Fibich, byť nebyl veleduchem prvého řádu, měl své ryze osobité hudební rysy. Dle nich poznává ho každý, nemluvě o dovršeném, hloubkou a rozsahem monumentálním jeho scénickém melodramatu. Zde dospěl Fibich významu světového. Nový, rozsáhlý melodram žádal také nových hudebních myšlenek, tvaru, výrazu. Fibich si ho našel a jeho stopa v dějinách umění je trvalá a nesmazatelná.

V opeře české Fibich nedostihl výše Smetanovy. Ani při své ostře vyhraněné pokrokové snaze. To dlužno říci také o jeho posledním díle, opeře »Pád Arkuna«, první novince operní za nové správy »Národního divadla«. Slohem, tvarem a šťastným souladem v použití všech dramatických prostředků šel Fibich v posledním díle svém proti předchozím skutečně výše. Také myšlenkově mistrným postižením a hudebním zobrazením zápasu světa křesťanského s pohanským podal Fibich dílo zralé, uznání hodné, ale přece v základní ideji jednostranné. Fibich — ne vlastní vinou — ale vychováním a nedostatečně u nás vyvinutým, skutečným duchovním stykem s ostatním světem slovanským nepostihl hudebně podstaty velikého národního zápasu dvou plemen povahou a bytem různých, obranného boje

baltických Slovanů s vyhlazovacím světem německým. Zápas ten viděl on — jako libretistka — pouze v náboženství. Šel s ní, snad bezděčně, přes dějiny pohanských Slovanů v Pobaltí a seslabil tím značně základní hodnótu svého díla.

Není-li význam a hodnota Fibichova ani u nás ještě náležitě oceněna, možná směle říci o Verdim, že dílo jeho před »Otellem« bylo nezaslouženě přeceňováno.

Starý verdism zůstavil svojí šablonovitostí a ústupky vkusu obecenstva v celé Evropě ještě dnes stopu nevyhlazenou, ale neblahou. Verdism, zvláště v letech šedesátých a sedmdesátých, škodil zdravému, úspěšnému vývoji dramatické hudby nejen u Němců, ale zvláště u slovanských národů. U nás, v Čechách, zvláště za Smetanovy činnosti dirigentské, dusil ho úžasně. Proti verdismu a jeho oblibě v širokých vrstvách divadelního obecenstva byli siláci ducha jako Smetana v Čechách a na Rusi Musorgskij, Balákirev, Rimskij-Korsakov nuceni skládati na čas zbraň a nabrati nových sil. Dnes je přílišné uctívání verdismu věcí nejen neodůvodněnou, ale zbytečnou. Vzdalo-li české obecenstvo v posledních dnech činnosti bývalého družstva »Nár. divadla« živým, upřímným potleskem na jevo svoji lásku, obdiv a zálibu k »Traviatě«, je v tom vidět moc tradice ve vkusu. A vrátí-li se týž zjev při »Troubadouru«, chystaném novou správou »Národního divadla«, bude to jen svědectvím úpadku vkusu obecenstva českého a malého pochopení, ocenění a vžití v ideje velikého bayreuthského reformatora, Wagnera, a průkopníků jeho snah u nás, Smetany a Fibicha, snad jen ze zvyku a z přemluvení vychvalovaných. Starý verdism a neúprosný wagnerism byl vždy vodou a ohněm. Jsou to nesmiřitelné živly umělecké.

S kmetem Verdim odešel na věčnost hlavní sloup a chlouba hudby románské. Zbývá dnes Saint-Saëns. A ten nedostihuje hloubky ni výše trojice největších soudobých skladatelů: Dvořáka, Rimského-Korsakova a Griega.

*

České umění dobývá větších a větších, nových úspěchů za hranicemi. O. Nedbal proslavuje se jako přední český dirigent, z nejlepších a nejnadanějších, jaké má dnes Evropa. Ze skladatelů českých, za hranicemi uznávaných, nové věnce odnesl mladý Jos. Suk z Ameriky, Německa, Belgie a Ruska. Skrovný dosud kroužek za hranicemi přijatých českých umělců rozšířil moravský skladatel — Vítězsl. Novák. Svými komorními díly dobyl si nepokrytého uznání hudebních kruhů v Berlíně a ve Vídni.

Na Rusi hnuly se letos neočekávaně silné ledy předsudku k českému hudebnímu umění. Odplovaly do moře minulosti. Návštěva ruské umělkyně paní Gorlenko-Doliné, skladatele a hudebního kritika »Nového Vremene« p. Mich. M. Ivanova v Praze, polemika »Samostatnosti« s hudební kritikou ruskou, zvláště s Vladim. Baskiným a Ivanovem, horlivé úsilí paní Doliné o šíření a úspěch české hudby na Rusi pořádáním českých koncertů a pozváním řady českých umělců: paní R. Maturové, »Česk. kvartetta« a pánů Osk. Nedbala, Jos. Jiránka, Em. Ondříčka a Bohum. Ptáka do Petrohradu a Moskvy — to vše mělo blahý vliv na vzájemný osobní a duchovní styk českoruských uměleckých kruhů hudebních a změnilo úplně názor ruské hudební kritiky a obecenstva o českém umění. Dnes, bohudíky, není a nebude již na Rusi — ni přezíráno, ni nepochopeno.

Největším uměleckým činem v Praze v letošní zimě bylo provedení cyklu všech tak zvaných reformních oper Christ. Glucka, prvého hudebního dramatika, v pražském německém divadle. Čin jeho ředitele zasluhuje neomezeného uznání. Hmotný zisk nemohl býti žádný. Stáří geniálních děl velikého reformátora nezvyšuje umělecký požitek širokých vrstev průměrného divadelního obecenstva. Velké, ale klidné, z hlubin lidské duše vyvážené umění Gluckovo a jeho téměř půldruhým stoletím značně sestárlý zevní útvar — nemůže dnes působiti na široké vrstvy odkojené a oslněné krvavými, novodobými dramaty veristů italských. Účast německého obecenstva na cyklu byla početně pramalá a byla by ještě menší bez účasti dosti zastoupeného obecenstva českého. Provedení však nestálo na výši umění Gluckova. Chvat přípravných prací, vědomí, že díla ta nebudou trvale na pořadu, že přežila již své poslání, zcela jiný sloh novodobé skladby a zcela jiná škola zpěvu, v naší době tak pokleslého — to vše zůstavilo v provedení děl Gluckových na německém divadle rušivé stopy. Pouhá ukázka obrozenského díla Gluckova, ale pečlivě, znamenitě provedená, prospěla by více než celý cyklus.

Opera česká za nové správy mistra Karla Kovařovice nemůže se pochlubiti takým činem jako divadlo německé. Provedeny pouze dvě novinky: Fibichův »Pád Arkuna« a Massenetova lyrická opera »Werther«. Ale za to dlužno s povděkem uznati, že v provedení jednotlivých známých již děl jde Kovařovic do hloubky a zevrubnosti. Orchestr pozvedl a — sám výborný znalec zpěvu — mění úspěšně způsob zpívání našich operních pěvců. Zde oprava a změna bude vyžadovati ovšem delší doby pro zdokonalení. V pořadu operním jeví se, pravda, jistá jednostrannost přílišným pěstěním operní tvorby francouzsko-italské na úkor tvorby domácí a německé, však nedostatek ten bude jistě odstraněn při dobré snaze ředitele opery v době nedaleké.

Velmi nepěkným zjevem v našem hudebním a společenském životě bylo nedávno pověstné »zasláno« pana Skřivana, agenta mistra Kubelíka. Proti mladému soupeři jeho svěřence, Eman. Ondříčkovi, jenž obecenstvem a většinou pešťské kritiky byl nadšeně přijat, sestavil nejnepříznivější kritiky o tomto vystoupení jeho v Pešti, aby prý české obecenstvo vidělo, že se s Kubelíkem nijak nemůže měřit. Jakým přívlastkem máme označiti takové přepadení mladého, do světa za vlastním posláním ubírajícího se umělce? *K—ý.*

Zprávy vojenské.

Vojenství Černohorské. Po osudné pro Srby bitvě na památném Kosovu poli r. 1389 podařilo se nepatrné části mocného kdysi cárstva srbského, knížetství Zetskému, uchovati si svou samostatnosť. Více jak pět set let bránili chrabří Černohorci kraje a hranice své proti nájezdům nepřátelským. Národ Černohorců byl přinucen právě těmito poměry státi se národem bojovným; v Černé Hoře náleží každý zbraně schopný obyvatel k zemské obraně. Stálého vojska Černá Hora nemá vyjímaje perjaniky, knížecí to osobní stráž čítající 100 až 450 mužů; pouze ze zvláštních příčin povolá se vždy část obrany zemské do zbraně, jsouť to: střídavě k službě u knížete povolaní perjaníci, kteří ve dvou setninách vřaděni bývají a činně pouze měsíc slouží; mimo to má černohorský kníže v nejnovější době také jízdeckou četu pro svou osobní ochranu.

Od roku 1897 má černohorské vojsko jeden kádr školního praporu, skládajícího se z velitele, 1 podvelitele, 4 setníků, 10 nižších důstojníků (kteří vojensky v Italii vycvičeni byli) a 60 poddůstojníků (kteří opět v Podgorici vojensky vycvičeni byli).

Co rok povolá se do zbraně 1300 branců čítajících 25 let, kteří se ve dva sbory po 650 mužů podělí a čtyři měsíce v zacházení zbraní vycvičeni bývají.

Každý rok povolá se na šest měsíců k dělostřelbě 100 mužů.

Ochrana hranic svěřena jest 200 mužům pohraničních praporů.

Celé knížectví dělí se na 8 brigádních okresů, které postaví ve válce 52 praporů, které jsou následovně rozděleny:

I.	brigádní	okres	Něguš	se	7	prapory,
II.	»	»	Vír	»	7	»
III.	»	»	Piperi	»	7	»
IV.	»	»	Goransko	»	9	»
V.	»	»	Podgorica	s	6 1	křesťanskými prapory, mohamedánským praporem,
VI.	»	»	Kolašín	se	2	prapory,
VII.	»	»	Gradšani	se	2 2	křest. prapory, mohd. »
VIII.	»	»	Andrievitša	s	5	prapory.

Dohromady 8 brigádních okresů s 52 prapory.

Vyšší velení zřídí se teprve ve válce na zvláštní rozkaz knížecí a jest pravidlem, že dva prapory pod jedním velitelem se nazývají brigádou; více praporů pod jedním velitelem má oficielní název »vojsko«. Každé brigádě přidělí se 2 polní a 4 pohorská děla.

V roce 1897 čítala celá armáda 43.500 mužů, což činí 19% veškerého obyvatelstva (čítá 227.841 lidí); největší rozpjetí černohorských sil vojenských obnáší 55.000 mužů.

Ve válce čítá »četa« (tak se nazývá v Černé Hoře setnina) nejméně 100 a nejvíce 200 mužů; prapor čítá z pravidla 6 čet a nesmí býti slabší jak 500, a silnější jak 1100 mužů.

Četa čítá 1 oficíra (velitele setniny), 1 podoficíra (pomocník setníkův), 5 vodníků (velitelé 5 rojů, na které se dělí četa ve válce), 10 desecarů (kaprálů, kteří velí 10 mužům) a 1 bajraktara (praporečníka); každá setnina má svůj prapor, červený kříž v bílém poli.

Praporní štáb skládá se z »komandíra« (velitele), »podkomandíra« (podvelitele, který i službu pobočnickou zastává), pak z »trubara« (trubače). Síla batterií ve válce čítá jednoho velitele, 3 důstojníky, 6 poddůstojníků a 94 mužů.

Branná povinnost zákonem ustanovená vůbec v Černé Hoře neexistuje; každý zbraně schopný občan jest povinnen vlast svou brániti, dosáhl-li 16. rok a nedokončil-li 60. rok věku svého. Občané vřaděni jsou do dvou tříd, a sice náleží do první třídy bojovník od 20 až do 45 let, do druhé třídy od 16 do 20 let a od 45 až do 60 let věku svého. Mohamedáni mohou, zaplatí-li dvacet dvacetníků, se od služby vojenské osvoboditi.

Nejvyšším velitelem vojsk černohorských jest sám kníže Nikita; mimo ministerstvo války a brigádní velitelství nachází se v Černé Hoře ještě velitelství dělostřelby.

Důstojníků čítá vojsko asi 750, z nichž 50 v cizích armádách vycvičeno bylo. Plat důstojníků v poměru k chudobě země jest dosti veliký, máť služného velitel 100, setník 90 a druzí důstojníci 80 zlatých rak. m., poddůstojníci obdrží 10 zlatých a celé zaopatření.

Celá armáda může během 5 až 6 dnů přivedena býti na stav válečný; mezi bojovníky rozdělí se již v míru 35.000 pušek s 20 náboji a 15.000 revolverů s 10 náboji.

V posledních letech obnášel výdaj na stálé vojsko ročně 120.000 a pro krajinskou armádu 150.000 zl. ročně.

Zbraně palné jsou různé soustavy, a sice čítá Černá Hora 30.000 pušek soustavy Berdanovy (dar to Ruska), 20.000 verndlovek (od Rakouska), 20.000 pušek soustavy Martiniho, Vencla a Krnkovek, pak 20.000 revolverů; v roce 1898 obdaroval car ruský Černohorce 30.000 puškami soustavy Berdanovy a 3 miliony patron.

Děl má Černá Hora 36 pohorských a 12 polních děl Kruppových, pak 60 různých děl a hmoždířů. Nábojů má vojsko pro kratší válku hojnost; každý bojovník má mimo pušku ještě handžár a revolver.

Celá armáda oděna jest v malebný svůj kroj národní, jediný předepsaný vojenský odznak jest čepice zvaná »kapica«.

Vojsko černohorské, ač malé počtem, vystačí úplně k obraně své užší vlasti, jak to po staletí bylo celému světu dokázalo. Způsob boje jest čistě obranný; Černohorci skryjí se za skalisky, nechají nepřítele až na velice malé vzdálenosti k sobě přiblížiti, vypálí na něho salvu a vrhnou se s břitkým handžárem na husté řady překvapených nepřátel; způsobem tímto uhájili Černohorci po pět set let proti každému nepříteli svou vlast.

K.

Úvahy a kritiky.

Problèms de philosophie positive par Guillaume de Greef. — Bibliothèque internationale des sciences Sociologiques — Paris, 1900.

Část první této knihy obsahuje řeč, kterou de Greef měl 19. října, 1896 při slavnostním otevření Nové University v Brusselu o integralném vyučování a positivné filosofii. Cílem jeho je dokázati, že jediné oprávněné a spravedlivé vyučování je vyučování integralné a všeobecné, t. j. každému má býti přístupna hierarchická serie věd lidských od mathematiky až po sociologii a všeobecnou filosofii věd. Autor je velikým nepřítelem našeho systemu vyučovacího, který mimo to, že je věrným obrazem nespravedlností sociálních, má i methodu venkoncem pochybenou. Z universit nevycházejí lidé, nýbrž lékaři a inžinýři. Jako dříve vyučování bylo náboženské, má býti budoucně filosofické. Je obdivuhodné, že na fakultě lékařské se nepřednáší o filosofii všeobecné ani specialní, ani o politické ekonomii ani o dějinách ani o sociologii. De Greef souhlasí s Zillerem: »Je-li filosofie základem věd, fakulta filosofická má býti základem ostatních fakult«. S Guyauem je de Greef proti »zastaralým methodám zkušebním.« »Diplom je často jen privilegium státi se opět ignorantem«. S tohoto pak stanoviska kritisuje všechny systemy paedagogické. Přehled tento je velmi kursorický a jednostranný, mnohých paedagogů významných uvedena pouze jména. Poněkud více všímá si toliko Komenského, Diderota, Condorceta a paedagogických návrhů za Veliké revoluce francouzské. Druhá část knihy má název: positivná filosofie a nepoznatelné. Nepoznatelné prošlo dosud tři stadia: stadium náboženské, stadium metafysické a nyní je v stadiu positivistickém. V náboženství nejhrubším, v animismu, pojem nepoznatelného není dosud známý. To, co lidé této periody rozeznávají, je »mnoho« i »málo«, methoda poznávání a vnímání je pak úplně emoční. Nejvyšší stupeň náboženství, náboženství zvané přirozené, pokládá nepoznatelné za domovinu víry. Stadium metafysické: De Greef je velikým nepřítelem každé metafysiky. Je tomu tak, poněvadž je positivistou a socialistou. »Metafysika nežila jako náboženství, její vliv na massy nebyl skoro žádný; byla planou domovinou několika čirých intellektualů. Vidíme ji objevovati se ve většině velikých civilisací s vývojem kapitalistickým«. V náboženství element vládnoucí je emoce, v metafysice intellektualisovaný cit. De Greef nesouhlasí ani s agnosticismem E. de Robertyho a vtipně persifluje ontologii Rabierovu Dle de Greefa nepoznatelné je odvislé od psychologie a sociologie de-

skriptivné a konkrétné, nemá povahy absolutné, nýbrž relativnou. Tak moderní filosofie positivná stanoví, že cit nepoznatelného je historický, pohyblivý, analogický vědomí vlastnictví, svobody, bratrství a že je podroben stálému transformismu. Nepoznatelné je vždy velmi relativné a často toliko neznámé! Tak samému Comteovi bylo nepoznatelným, co mikroskopická bádání Němců učinila známým, a Helmholz překonal fysiologa Müllera ve vypočítávání času od podráždění k sensaci. — Avšak psychický stav lidí současných není ve všech případech positivní, ba je dosud na milliony lidí, i v zemích civilisovaných, jichž pojímání náboženské je animistické, a sami učenci jsou buď ve stadiu náboženském anebo metafysickém. A jaké navrhuje de Greef proti tomu prostředky? Integralnou a universalnou výchovu, výchovu positivistickou, jako byla dříve výchova náboženská. Je přesvědčen, že »zobecnění věd sociologických učiní konec nepořádku socialnímu, který se týká všech přítomných forem společnosti, a uskuteční lepší stav, po kterém všichni lidé touží«. Tak staví se de Greef proti historickému materialismu. — Se stránky literarní zaráží dvoji při de Greefovi: affektovaná vědeckost a subjektivní optimismus. Je ku podivu, že s tak hlubokým historickým vzděláním může z čista jasna tvrditi, že »naše způsoby chápati život a žíti se budou modifikovati, parasitismus ekonomický a autorita politická nebudou více považovány za důstojnosti, nýbrž za nedůstojnosti společenské«. První a poslední tedy prostředek ku rozřešení všech problémů sociálních je vzdělání positivistické. To odstraní všechny křivdy, to odstraní i možnost jakéhokoliv náboženství a jakékoliv metafysiky. Řekne-li však de Greef »car c'est ma foi, ma religion, la république universelle et pacifique du genre humain«, vidíme, že vědeckost jeho není tak veliká, a že sentimentalní kníže Kropotkin stojí mu po boku. *J. V. Š.*

Hauptmann Joseph Schön, **Ueber die Ziele Russlands in Asien.** 2. vyd. Vídeň, Verlag von L. W Seidel & Sohn, 1900.

Popsav klima, přirozené a kulturní podmínky Sibíře a zemí amurských, líčí spisovatel význam těchto zemí pro ruskou říši. Poukazuje předem na rychlý vzrůst obyvatelstva ruské říše. Kdežto za doby Petra Velkého vykazovalo sčítání obyvatelstva číslo 13 milionů, representováno jest dnes obyvatelstvo Ruska číslem 129 mil. Vzrostlo tedy během 137 let téměř desateronásobně, kdežto obyvatelstvo Rakousko-Uherska zmnožilo se v téže době 3·5násobně, anglické 4·4násobně. Rusko tedy bylo nuceno, co nejdříve ohlédnouti se po zemi, která by vyhověla podmínkám kolonisačním. Tou pak jsou Sibíř a země poamurské. Vzdělavatelná půda prostírá se v těchto zemích v rozsahu 1,187.000 km^2 a jest obydlena 4·5mil. obyvatelů. Může však poskytnouti výživy pro počet obyvatelstva čtyř- až jedenáctinásobný. Mimo — akcentuje autor — země ty jsou s Ruskem historicky úzce spojeny a territoriálně s ním souvisejí, geografické podmínky jejich blízky jsou oněm země mateřské, tak že akklimatisaci kolonistů nebudou v cestě velké překážky. — Zajímavá jsou statistická dáta, týkající se počtu vystěhovalců. Až do roku 1891 nestoupl nad 50.000. Toho roku převýšilo se však číslo do 87.000, roku následujícího čítalo se vystěhovalců nad 92.000. Téže doby vydán byl zákaz přesídlení do Sibíře, následkem čehož počet vystěhovalců klesl. R. 1895 byl však zrušen, čímž

počet stoupl téhož roku na 120 tisíc, roku následujícího na 200.000. Poněvadž však během tohoto roku 40% vystěhovalců vrátilo se s nepořízenou zpět, obmezila vláda počet jejich, zařídila podpory pro ně a proud vystěhovalecký regulovala k určitým místům. Následkem toho vystěhovalo se r. 1897 jen 63 tisíc duší. V letech následujících čísla zase vysoce stoupla následkem postavení sibiřské dráhy, o které se autor široce rozepisuje a které připisuje nejvyšší význam pro budoucnost Ruska. — Pokud Mandžurska, Koreje a Číny se týče, usuzuje spisovatel velmi bystře a správně, že hospodářské interessy Číny a Ruska budou vždy totožny a parallelní interessům ostatních velmocí, ve východní Asii konkurujících. Neboť Rusko jest stát zemědělský, který není nucen pro industriální nadprodukci hledati odbyt u sousedů nebo Číně svoje zboží vnucovati. — Kroky Ruska v Turkestanu pokládá autor za etapu k daleko většímu cíli, který leží na Indu a indickém oceánu. Během 40 let rozšířilo Rusko svoje hranice od Ili, sev. břehu aralského jezera a vých. pobřeží kaspického moře o 1200 *km* na jih a východ k Pamiru a výběžkům Hindukuše. »Ani velké překážky ani vzdálenost nedělí dnešní ruskou hranici od Indu a Pendžabu,« podotýká autor. V Persii má ruská diplomacie převahu nad vlivem anglickým. Obchod perský a finance jsou v rukách ruských. Konečně uskuteční-li se odbočka od středoasijské dráhy do Benderabbasu, nejlepšího přístavu v zálivu perském, stane se Rusko úplným pánem Persie. Následkem toho domnívá se spisovatel, že Rusko v nejkratší době dosáhne hranic Indie a indického oceánu a že učiní konec privilegiím anglickým v Indii. Je-li tato domněnka správna, lze ovšem ještě mnoho pochybovati. — Na konec vysvětluje autor, proč vznikla právě v Rusku myšlenka odzbrojení, tím, že Rusko, aby cílů svých dosáhlo, potřebuje nutně míru. Ačkoliv nepochybuje, že »Konference míru« sešla se následkem osobního popudu a přesvědčení, myslí přece, že popud tento může býti pojímán jako akt státního raisonu a vnější politiky. — Připomínám ještě, že pěkná knížka Schönova psána jest zejména na základě ruských pramenů, nám těžko přístupných.

P. H.

Paul Wernle, **Die Anfänge unserer Religion.** 1901.

Právě jsem psal odpověď na článek, v minulém ročn. Času (č. 28) pod názvem »Moderní člověk a náboženství« uveřejněný, když mi pošta přinesla tuto novinku bohoslovecké literatury. Sotva jsem pročetl asi 200 stran, rozhodl jsem se svoji odpověď hoditi do koše a místo toho upozorniti raději jak autora onoho článku, tak i ty intelligenty, kteří se o náboženskou otázku zajímají, na tento zajímavý, originelní spis, chloubu moderní bohoslovecké literatury. — Nikoho nemusí zarážeti, že autor jeho — 28letý profesor církevních dějin na universitě basilejské, je bohoslovcem. Jeť bohoslovcem vědeckým, nehodlajícím hájiti za každou cenu dogmata a tradici, nýbrž hledajícím kriticky pravdu.

Spis je vlastně dějinami křesťanského náboženství a církve v nejstarší době. Je sice psán v první řadě pro studující, ale porozumí mu, alespoň z větší části, i vzdělaný laik.

Už úvod (str. —22) je zajímavý. Spisovatel skizzuje v něm náboženské ovzduší, v němž křesťanství vzniklo — antickou víru lidovou a židovství. Upřímně ukazuje, jak mnohé prvky antické víry lidové (antický názor na

zemi a na její postavení ve vesmíru, víru v zázraky v přírodě i v duši lidské a víru v říši démonů) křesťanství přejalo a končí:

»Vývoj vědy podryl půdu pod antickou vírou lidovou, v křesťanství obsaženou, a vyvolal tak ohromný konflikt víry s vědou. Kdyby víra v okouzlený svět (t. j. ony prvky antické víry, křesťanstvím přejaté) skutečně byla podstatou křesťanství, jak to tvrdí mnozí jeho obhájcové, pak ovšem byl by osud našeho náboženství zpečetěn.«

V části prvé (str. 23-236) vykládá autor, v čem podstatu křesťanského náboženství vidí on. Na základě ne legend a dogmat, nýbrž historicky zajištěných výroků Kristových a zpráv o něm ukazuje jeho naprostou neobyčejnost, jevící se v jeho bezpříkladném sebevědomí, sdruženém s bezpříkladnou pokorou, a ve způsobu, jak židovské představy o Mesiáši a království božím spracoval, očistil a přetvořil. Oddíl jednající o Kristu upoutá a poučí dozajista každého. Mistrovským kusem je však oddíl o Pavlovi. Vyžaduje sice studia důkladného, a jen znalec, bohoslovec nebo historik, může úplně oceniti geniální vylíčení Pavlova křesťanství: doufám však přes to, že v každém čtenáři vzbudí porozumění pro mohutnou postavu Pavlovu, u nás jen málo známou a proto zhusta — i jeho ctiteli — nedoceňovanou.

Část druhá (236—410) obsahuje dějiny křesťanství v nejstarší církvi.

Pro lidi, jimž je theologická orthodoxie jedinou pravdou, kniha psána není. Zbytečně by je pobouřila. Panu spolupracovníku »Husa«, který v 1. a 2. čísle na článek »Času« odpověděl, možno doporučiti k studiu zejména předmluvu. Snad nebude potom odsuzovat »hyperkritiky« šmahem. Nemá-li theologie být leda pro smích, takových »hyperkritiků« je velice, velice potřeba. *Il.*

M. Dugard, **De l'éducation moderne des jeunes filles.** Armand Colin & Cie. 1900.

Kniha tato vyšla ve sbírce Questions du Temps Présent. M. Dugard, autor knihy »Morální kultura,« je Kantovec. Kategorický imperativ »je podoben hvězdnatému nebi nad našima hlavama«, »naplňuje duše obdivem a úctou vždy novou«. »Krása tohoto zákona je duše naší duše a světa, připoutává nás k principu všehomíru samého a nutí nás spolupomáhati jeho cílům«. »City trvanlivosti a života širšího druží se k poslušnosti zákona, který váže naše denní skutky v dílo věčné«. Účelem pak moderní výchovy jest udělati lidi schopnými poslouchati tento zákon. Lidé mají míti spravedlivé myšlenky a vůli je provésti. Láska pravdy a provozování pravdy je jedinou podmínkou zdraví lidského. A Dugard je přesvědčen o objektivnosti svého názoru, neboť »v každé duši existuje vnitřní zákon, tajná spravedlivost, neodvislá od lidí a autorit, která se jeví svědomím, a jejížto příkazy jsou absolutní«. Dugard, jako francouzští filosofové XVIII. století, myslí, že hlavním nepřítelem lidstva jsou nejvyšší vrstvy společenské. Dříve život nebyl nic jiného než l' acceptation de la naissance, tak tomu je i dosud velkou měrou; než život budoucí bude těžší, bude třeba umět přemýšlet a chtít a jednat. Život nastává býti une oeuvre. Výchova odpovídá stavu sociálnímu. V současné krisi školské jeví se velmi zřejmě všeobecná krise společenská. A Dugard je morálista nad míru ideálný, dle něho moderní duch, který není nic jiného než starý Duch Svatý, vítězí. »Včera zničil nerovnosti, které urážely svědomí, dnes útočí na distinkce umělé, na

pověrečnost zámožné lenosti a na moc, která je jen násilím; zítra žádati bude na autoritě její práva, na zahálce její účty, na každém jeho hodnotu a uloží každému veliký zákon práce«. A tímto duchem je znepokojována vysoká společnost, odtud její reakce. Ruská carevna Kateřina psala jednomu gouverneurovi: »Ode dne, kdy mužíci by se chtěli uvědomiti, ani Vy ani já nezůstaneme na svých místech«. A dle Dugarda až nejširší třídy společenské se uvědomí a vzdělají, nastane konec třídy vládnoucí. A tato třída je pevně přesvědčena, »že nejbezpečnější prostředek omeškati hnutí idejí je položiti mezi tyto a muže ignoranci ženy«. »Ona (společnost) vždy usilovala, aby ji (ženu) udržela mimo myšlení«. To je pak bod, v kterém navazuje Dugard svou knihu k jejímu titulu. Již Stendhal řekl: »Většina mužů má okamžik ve svém životě, kdy by mohli vykonati veliké věci. Ignorance žen kazí pokolení lidskému tuto velkou náhodu«. Moderní žena je bez energie, neschopna zastávat nějakou povinost, je neschopna uvažovat, nezná idejí, z nichž žije moderní společnost, tak že myslící člověk se nedovede ani — dle Dugarda — s ženou vážně baviti. Moderní žena chce jednat, je však neschopna, chce býti svobodnou, musí však stále býti opatrována. Ženy takové jsou »ubozí tvorové bez principů vůdčích, kteří nedovedou se orientovati ve svém životě«. Jsou buď nervosní nadmírou světských zábav nebo anemické na těle i na duši životem bez slunce«. Vědomě nemívají se svým manželem nic jiného společného než snad zálibu v určitém sportu: jejich ideálem je rozkoš a luxus. Ony mají i svou literaturu a své umění, které obsahují sice věci jen nízké, než poskytují duchu nenasytnému neznámých dráždidel illusi okamžitého uspokojení. Některé z těchto žen, které opovrhují vulgarnostmi takovéto existence, utíkají do samoty a ničí se v marném snažení: odtud mají původ svůj tak četné zbytečné oběti, síly a slzy marně ztracené. A první a poslední příčinou této zuboženosti je dle Dugarda špatná výchova. »Pravá dívka francouzská, se svou otevřenou intelligencí, svou předčasnou soudností, svou spontaností a všemi energiemi« zůstává neznámou, a zdá se, že je to právě výchova, která ji ignoruje a umlčuje. — Knížka Dugardova není systematicky ucelena. Je to spousta záznamů historických a žurnalistických, fragmentů morálných, poznámek z paedagogické psychologie vůbec, mnohé exkursy o výchově žen nejen officielní, nýbrž i privátní, mnoho ostrých gloss proti naší mravní schátralosti. Dugard polemisuje proti de Vogüéovi, který se posmívá profesorům morálky nazývaje je »kazateli v převlečnících«, proti Brunetièrově morálce vnější podpory. Autor uvádí i některé praktické návrhy paedagogické. Tak schvaluje amerikánské Mother's Clubs, kde matky a učitelky se shromažďují, aby si promluvily o svém úkolu vychovatelském. Proti výtce křesťanské, že liberální výchova činí lidi bezbožnými, tvrdí pravý opak, liberální výchova v každém ohledu je dle předpisů a zásad Kristových, je pokusem uskutečniti jeho učení v době současné, moderní. Tuto odpověď — podotýká Dugard — dává však jen křesťanům v pravém toho slova smyslu a ohražuje se proti »esthetikům,« pro které křesťanství je »antickou písní, ukolébávající duše«, a proti nevěřícím autoritářům, pro které křesťanství je blud, potřebný k ovládání mass.

J. V. Š.

ZPRÁVY.

Boj proti alkoholismu. Ve Vídni bude odbýván VIII. mezinárodní sjezd proti alkoholismu a to 9.—14. dubna. V ty dny budou četné přednášky o předmětu a sice ve všech řečích. Kdo správě kongressu (Wien, IX./3. Schwarzspanierstr. 17., I.) zašle 6 korun, stane se členem kongressu a může za to navštěvovat přednášky a jednání, bude mít snížení na dráze a obdrží zprávy kongressové. Upoyorňujíce na kongress v čas, vybízíme k hojné účasti, aby z jednání a přednášek hojného užitku bylo těm mnohým krajům a městům naší vlasti, které nemocí a nemravností alkoholickou jsou stiženy. Tu lze v českých zemích odkrýti docela nové obory pro práci národní — národní v nejryzejším a nejvážnějším slova smysle.

Věstník samosprávný a národohospodářský Vydává 25. každého měsíce K. Harmach, okresní tajemník ve Velvarech. K Věstníku je stálá příloha a sice Úřední oznamovatel; občasnými přílohami jsou: Samospráva a Nár. hospodář. Předplatné nestojí než 4 K ročně. — Upozornili jsme na Věstník p. Harmacha, vydávaný v Litomyšli; Věstník je vlastně jeho pokračováním, jen že je rozšířen na list, hodící se pro kraje všecky. Můžeme a musíme Věstník doporučit co nejvřeleji, neboť slibujeme si od něho skutečné povznesení naší samosprávy a slibujeme si to nejen pro obsah dobrý, nýbrž také pro obsah praktický. Redakce a spolupracovníci znají samosprávu, jak je a proto podávají těm našim samosprávcům slabým, čeho by i při své slabosti mohli používat. V prvém č. uvažuje prof. Rieger o vedoucích myšlénkách samosprávy, ostatní články vesměs a zprávy jsou časové a vhodné. V příloze: Samospráva podává se »Účetnictví venkovských obcí« (vykládá redaktor).

Spolek »Tonnerovo nadání« v Praze zřízený k uctění památky prvního řiditele Československé akademie obchodní v Praze má účel: a) poskytovat mravní i hmotné podpory absolvovaným posluchačům Československé obchodní akademie v Praze, chtějícím tuto obohatiti své zkušenosti obchodní; b) dobrým ne dosti bohatým, z Česko-slovanské akademie obchodní v Praze vycházejícím žákům umožňovati účastenství na společných studijních cestách do středisk tržby světové, po případě pořádání takových cest studijních; c) podporovat i všech jiných snah za tím se nesoucích, aby absolvovaní posluchači Česko-slov. akademie obch. v Praze praktických vědomostí obchodních a širšího názoru světového buďsi obchodním cestováním doma neb za hranicemi, pobytem v cizině, neb jinakým účelným

způsobem nabývali. Aby spolek vydatnou činnost rozvinouti mohl, zve výbor naše obchodní a průmyslové kruhy, zvláště všechny absolventy Česko-slovanské akademie obchodní v Praze, aby ke spolku za členy přistoupili. Členové spolku jsou: zakládající, již nejméně 100 K jednou pro vždy složí aneb nejméně po 20 K v pěti po sobě jdoucích ročních lhůtách zaplatiti se zaváží, činní, již nejméně 10 K ročně přispívají, přispívající, s příspěvkem nejméně 5 K ročně.

Věci slovenské. Článek náš o Slovensku způsobuje potěšitelný a, jak jsem se přesvědčil, zdravý ruch, především na Slovensku. Očekával jsem, že někteří odpůrcové budou se chytat maličkostí vedlejších a že budou nadávat, podezřívat, zrádcovat; tu taktiku znám velmi dobře. Na nevěcné nájezdy odpovídat nebudeme — škoda času. Domnívají se někteří pánové z Martina, že bychom takový článek uveřejnili, kdyby nám Slovensko bylo lhostejné? Domnívají se pánové, že jsme si všecky možné následky článku náležitě nerozvážili? Kdo prý článek psal? To je věc docela vedlejší, proto že článek je správný. Ale chtí-li pánové vědět, já jsem v něm nenapsal ani řádky — pánové hádají docela mylně. Povídám, článek je správný. Některé docela vedlejší a nepatrné věci neodpovídají pravdě úplně; já sám to ono viděl v rukopise, ale pokládal jsem to, znaje poměry dobře, za tak nepatrné, že mně bylo líto času na opravení. A také jsem si myslil: počkej, z toho poznáš své lidi ještě lépe, nebudou-li se stydět schovávat se za tyto maličkosti — — skutečně se ti pánové nestydí. Nuže, pro lidi takové články psány nebyly, nýbrž pro ty, kdo Slovensko milují. *M.*

Pan Vaněk na můj posudek odpovídá v »Rad. Listech«. Odpověď je hodna kritisované brožurky. Na př. se p. V. vytáčí ukazováním, že nemluví ve své brožurce o tajné sektě, že prý píše o tajném zákoně. Já jsem nenapsal, že p. Vaněk mluví o tajné sektě, napsal jsem, že tajnou sektu suggeruje, neboť vím, že slovo zákon je jiné než sekta. Ale co je, prosím, tajný zákon? Kdo ten zákon tají a kdo jej drží? Kde je stopa, kde je důkaz, že takový tajný zákon (ať už psaný nebo v podání) existuje? Dva sjezdy orientalistů odborníků veřejně a slavnostně prohlásily, že není žádné hebrejské tajné literatury vůbec — p. V. dekretuje, že tajný zákon je. — Pan V. nerozpakuje se na př. také napsat, že nemám správného překladu St. Zákona; to je prostě nepravda, proto že nový překlad Kautzschův je výborný a přál bych p. Vaňkovi, aby takový překlad dovedl pořídit. Atd. *M.*

Odpovědnost za jednotlivé články a rozhledy spadá na autory — odpovídám na některé dotazy. Při článcích šiffrovaných, anonymních také lze rozsoudit, co spadá na vrub redakce, co na vrub pisatelův; příklad poskytuje článek o Slovensku a moje dnešní prohlášení. *M.*

Obraz světa podle vývoje astronomie.[1])

Výrazem »astronomický obraz světa« označujeme souhrn všech souvislých představ, jež lidská tvůrčí obrazotvornost vůdčích duchů tohoto oboru si činí a činila o podobách a stavech ve všemmíru.

Tito vůdčí duchové nejsou vždy astronomové z povolání; neboť k výsledkům přísně vědeckého bádání, jež tvoří zajisté vlastní půdu oněch obsažnějších představ o všemmíru, nutno připojiti básnicko-filosofické sdružení představ, totiž tvůrčí prvky duševní činnosti, aby vynikl světový obraz, jenž si získává přesvědčeného a uspokojujícího souhlasu nejen vynikajících astronomův, nýbrž i celého duševního světa.

Ovšem prvky takového obrazu světového mění se neustále pokrokem vědeckého poznání a pozvolným vnikáním jeho do širších a širších kruhů.

První obšírný obraz, jejž si vůdčí duchové lidstva téměř souhlasně o utváření a zařízení všehomíru učinili, byla sférická theorie. Představy sloužící za podklad této theorii, měly svůj původ v nejjednodušších pozorováních zdánlivého ohraničení prostoru kruhovou linií obzorovou a kruhovou klenbou nebeskou, jakož i denního pohybu hvězdnaté plochy nebeské na způsob koule o dvou pevných osách se otáčející.

Tisícileté práce horlivých pozorovatelův a vážných myslitelů ve východní Asii, v zemích eufratských, dávaly pozvolna nejprve představu o kulové podobě měsíce, slunce a konečně o kulové podobě země. Když pak mladá věda řecká, kvetoucí na maloasijských, řeckých a italských pobřežích a ostrovech, učinila toto učení o kulové podobě země všeobecně uznaným základem nauky o světě,

[1]) Přednáška professora Vilêma Foerstera na 71. sjezdě německých přírodozpytců a lékařů v Mnichově.

Aristoteles sloučil všechny tyto souhlasné prvky představy o světě a jaksi formálně zakončil.

Uprostřed je klidně spočívající zeměkoule: koncentricky k ní celý svět ohraničen objemnou kulovou klenbou, jež nesla nehybné stálice. Za touto hranicí panuje »princip pohybu«, jenž jest zároveň i zdrojem denní rotace hvězdné sféry a všech soustav baní uvnitř se nacházejících, které — rovněž koncentrické s koulí zemskou — nesly sedm putujících hvězd, včetně se sluncem a měsícem, počínajíc od nejvzdálenějšího Saturna až k nejbližšímu měsíci; průhledné, ale pevné soustavy kulové, z nichž každá, mimo všeobecný denní obrat, vykonávala ještě zvláštní otáčivé pohyby.

Tento přísně geometrický obraz světový, vytvořený z koulí a koncentrických baní, poskytoval veličinám lidstva téměř po dvě tisíciletí uspokojení a vzdělání. Podstatně utužen a prohlouben byl jeho vliv na mysli také tím, že k centrálnímu a klidnému postavení zeměkoule koncentrické spořádání a ohraničení celé budovy světové dodávalo všem zároveň od nebeských světel a těles vyzařujícím působením zvláštní poměr k pozemskému životu, položenému uprostřed toho všeho. Důležitý důkaz pro to podávala také představa, přišedší k platnosti již za dob Aristotelových, že účinky tíže směřovaly k středu zeměkoule.

Celý však tento postup představ otevřel dokořán dvéře nauce o řídícím vlivu souhvězdí na život lidský, když už prastarý objev východoasijský pravidelně každých 18 let a 10 dní periodicky se opakujících zatmění měsíce utvořil pevnou půdu pro autoritu astronomického předpovídání.

Při mocném účinku, kterým zatmění v oněch dobách na mysli působilo, přímo do rukou vtiskl onen objev astronomům velkou politicko-sociální moc (pomocí oné objevené periody) v dosti jednoduchém umění bezpečného výpočtu zatmění měsíčných.

Astrologie a koncentrická theorie sférická se zemí jakožto středem podporovaly se vzájemně za doby řecko-římské a potom arabské kultury až do pozdního středověku. Když sestavení souhvězdí na nebi tak mocně účinkovalo na běh života pozemského, jak se to vždy obecněji připouštělo, mělo pro tyto vlivy po stránce vědecké vedlejší význam: zda při tom země stojí ve středu sfér, či se pohybuje při těch relativných postaveních jiných souhvězdí k ní a vystavena je těmto vlivům. Avšak tato domněnka o »Bohem spořádaných účincích souhvězdí« měla ovšem cele jiný základ a pravděpodobnost pro sebe, dokud tyto účinky směřovaly také ku středu všehomíru.

A tak se stalo, že právě tak ve středověku proti prvému učení o pohybu země, jakož i na konci středověku proti učení Koperníkovu vznikl nejsilnější odpor z víry ve »hvězdy« a v astrologické předpovídání.

Za to však úchvatné je, když vidíme, jak v 17. století vynořil se v duši lidské, jako po dlouhém svítání slunce, nový hvězdářský obraz světový, rozšiřující světlo na vše strany. Ovšem tento obraz světový, nyní právem po Koperníkovi pojmenovaný, podlehl již v jednotlivých podstatných rysech od doby Koperníkovy a dokonce od doby Keplera a Newtona do nynějška, a ovšem také v posledním století značným změnám a jistě podlehne ještě, zvláště co se týče vzdáleností prostoru a času, mnohým rozšířením a obohacením, ale jeho hlavní základy a rysy budou i na potom stále tvořiti integrující podstatu astronomického světového názoru člověčenstva.

Rozplývání starého čistě sférického obrazu světového započalo se již před tou dobou, kdy od Aristotela dostal svou vlastní tvářnost a platnost, totiž již v prvním období pythagorejské filosofie a sotva za půl století po Aristotelovi dospěl tento process v duchu Aristarcha ze Samu k jasně uvědomělému a promyšlenému novotvaru světového názoru, který v základech je již úplně totožný se světovým názorem Koperníkovým.

Byla to hlavně hlediska filosofie přírodní a mravní, která již před Aristarchem začala viklati vírou v nehybné a centrální postavení země.

Jak jsme viděli, obdržela sférická theorie podstatného sesílení a utužení svého vlivu na duchy v oněch dvou tisíciletích od Aristotela až do 17. století tím, že zdálo se, jako by toto postavení země uprostřed koncentrických k ní světů soustřeďovalo působení celého zářícího nebe zvláštním způsobem na centrálnou zeměkouli a právě proto určeno bylo k projevení a za nástroj božího řízení.

Naproti tomu pythagorejcům zdálo se býti toto zvláštní postavení země a jí sloužící postavení všehomíru nanejvýš nesmyslným. Tam nahoře v prostorách nebeských zdálo se, že nejjednodušší formy a zákony pohybu panují. Člověk se mohl přiblížiti k poznání těchto zákonů, jak to dokázalo již nejstarši měření času, dále výzkum stálých oběžných dob planet a odkrytí periody zatmění pouhým spořádaným počítáním, a získati si tím již jistou moc nad zjevy, což se mu na zemi dosud dařiti nechtělo.

»Bůh počítá«, říkalo se proto. To jest: v jakýchsi prostorech nebeských, naplněných zvláštními bohy, panuje čistý zákon čísla,

o čemž máme na zemi toliko osamělý, ale za to uchvacující příklad v poměrných číslech chvění konsonančních zvuků.

Proto pryč se zemí jakožto středem onoho dobře spořádaného světa! A tak přicházelo až po Platona vždy silnější přesvědčení v řadách stejně smýšlejících duchův, že musí býti jiný řád světa, než ten, jejž zbudovalo prosté zdání a sférická theorie pak uměle zidealisovala.

K tomu přišlo vzrůstající poznání, kterého nabývali někteří hvězdáři právě o vzdálenostech a velikostech těles nebeských. Zvláště Aristarchos ze Samu domníval se, že může z některých starších a vlastních měření na nebi usuzovati, že slunce je značně větší než země a tak učiniti potom velký krok: přivésti zemi do pohybu kolem slunce, poznav, že tímto pohybem bylo by možno značné zjednodušení ve výkladu ostatních pohybů planetárních. Ano, on šel ještě dále vyslovuje domnění, že tato velká dráha země kolem slunce a příslušné dráhy jiných planet jsou ještě pranepatrné proti vzdálenostem stálic, a to je příčinou, proč se jeví účinek pohybu země kolem slunce jenom v pohybech planet, ne však v ročních změnách pohledu na nebe stálic. Přirozeně nemohlo se připouštěti tak daleko vzdálenému světu stálic ani denní otáčení, nýbrž muselo se toto nyní vysvětlovati jako následek denní rotace země kolem osy, paralelné se zdánlivou rotační osou nebeskou.

Teprve za 18 století dostalo se Koperníkem tomuto smělému názoru světovému hlubšího základu mathematicko-astronomického, avšak také toto prohlášení nového obrazu světového zůstalo skorem přes jedno století omezeno na souhlas několika odborníků.

Všeobecně neznámo a až dosud nikterak dostatečně oceněno není chování astronomických odborníků v době od Aristarcha až po Koperníka. Cítili, že nejsou s to, aby povalili moc, kterou panoval aristotelský obraz světový v myslích a v nich samých také, ale znenáhla přece překonali tento názor světový s rostoucí patrností přísně odbornou prací neustálých horlivých výpočtův a připravovali konečně na této solidní cestě, vedoucí jedině k cíli, Koperníkovi možnost, vydobyti myšlence Aristarchově nejplnější právo občanské ve vědě.

Je velmi pozoruhodno, jakým způsobem se bral tento přísný postup zkoumání, zvláště v prvých 400 letích po Aristotelovi a Aristarchovi uprostřed kultu orthodoxního obrazu sférického. Již oba velcí řečtí astronomové Hipparchos a Ptolomeos cítili se nuceni každým dalším krokem, který udělali k mathematickému výkladu vždy bedlivěji a přesněji pozorovaných úkazů pohybových na nebi, vždy urči-

těji upouštěti od centrálního postavení země a koncentrického rozložení sfér, třeba že vždy ještě podržovali pevné postavení země, poněvadž proti pohybu země panovaly ještě jisté pochybnosti v nerozvinutém stavu fysických představ a mechaniky pohybu.

Konečně však těmito pracemi a jejich pokračováním v arabské a maurské astronomii až po velikého hvězdáře norimberského Jana Müllera Regiomontana, bezprostředního předchůdce Koperníkova, úplně ztroskotány byly v očích odborníků z celé theorie sférické, ještě se svými zvláštními illusemi v plné platnosti stojící, právě ony základy, na kterých spočívalo zvláštní kouzlo tohoto názoru světového.

Odsud tedy Koperníkem a třemi stejně velikými mysliteli a velikány 17. století — Keplerem, Galileem a Newtonem — stal se nový obraz světový základem kosmického poznání netoliko v astronomii, nýbrž i v světovém názoru všech vůdčích duchův a konečně celého vzdělaného člověčenstva.

Na této pevné půdě a pomocí osvědčených a oním mocným bádacím pochodem zjemněných method a nových nástrojů pozorovacích a měřících, dostalo se tomuto obrazu světovému až po naši dobu hojného potvrzení a obohacení, jak v podrobnostech, tak i v celku. Abych tyto v hlavních črtách před oči předvedl, chci se pokusiti nyní podobně několika slovy pro novější pokroky, jak jsme to učinili v předcházejícím rozhledu pro minulé stupně vývoje až po Koperníka.

Jak známo, byla hvězdářská nauka o pohybu v té podobě, kterou sám Koperník přijal pro oběh země a ostatních planet kolem slunce, ještě téměř úplně téhož způsobu a zařízení, které Ptolomeus dal představě o pohybu kolem země. Všecky úchylky, objevené pozorováním již v době řecké zdánlivého pohybu na nebi od přísně jednotvárného a kruhového průběhu, znázorněny byly stavbou kruhových nebo kolových pohybů nad sebou; mohli bychom říci na způsob hodinového stroje, k čemuž přistoupil ještě předpoklad jistých přímočarých sem-tam směřujících pohybů, které s kruhovými pohyby podobným spůsobem spoluúčinkovaly, jako sem-tam se pohybující píst parostroje s otáčením pohonného kola. Když Alfons, král aragonský, v 13. století rozmrzele a posměšně se vyslovil o tomto komplikovaném soustrojí, unikly mu nejvýznamnější části ve veliké knize Ptolomeově, ve kterých tento veliký myslitel úplně odmítá každou estheticko-filosofickou kritiku svých umělých výkladův pohybů nebeských a akcentuje čistě mathematický a číslový ráz těchto — jak uznává — nanejvýš nedokonalých představ o stavbě

nebes. Běží prý předně jen o to, zjevy mathematicky a počtářsky napodobiti a na těchto nápodobách založiti předpovědi, které pak dle stupně souhlasu se skutečným postupem zjevu musely by sloužiti k potvrzení neb k zdokonalení těchto představ.

V tomto čistě přírodovědeckém pojetí dávno již nemyslilo se na realnost pevných průhledných sfér, jakožto nosičů planet.

Zcela v tomto smyslu měl Koperník úplnou pravdu, když ve svém novém spořádání systému planetárního upotřebil především týchž výkladův a zobrazení, které od hvězdářů byly již mathematicky vzdělány a mnohými výpočty potvrzeny.

Zavedením pohybu země již značně se zjednodušil celý systém pohybů kruhových neb kol; neboť v představeném mechanismu každé jednotlivé dráhy oběžnice perspektivními účinky pohybu země uspořeno bylo jedno kolo, které u Ptolomea tyto účinky již téměř dokonale představovalo.

K správnému ocenění trvalého významu všech těchto stupňů vývoje astronomického obrazu světového chtěl bych zde vytknouti ještě toto: Úplně ve smyslu výše vzpomenutého Ptolomeova pojímáni methodické hodnoty takových čistě mathematických představovacích forem pro určitá stadia postihování zjevů, hvězdáři ještě teď užívají počtářsky zcela podobných složení kruhových pohybů pro ony pohyby planet a komet, jež podmíněny jsou všeobecnou vzájemnou přitažlivostí hmot a nedají se vyjádřiti jednoduchými tvary neb příslušně jednoduchými uzavřenými vzorci. V novodobé fysice tento způsob počtářského představování periodických zjevů nadřaděním kruhových pohybův rozmanitého průběhu dosáhl pro první stadia každého zkoumání tohoto druhu nejplnějšího práva.

Bylo však při dalším postupu vývoje nového obrazu světového nanejvýš důležito a byla to nesmrtelná zásluha Keplerova, že aspoň pro veliké pohyby v naší soustavě planetární a to skutečným pozorováním a vyměřením pomocí Koperníkova pohybu zemského poznal uzavřené geometrické útvary jednoduchého zákona, totiž kuželosečky, nejdříve ellipsu, které nyní vstoupily na místo holých počtářských formulek a dosavadního umělého složení pohybů z nedostatečných kruhových konfiguračních elementův. Skutečně ony velké tahy geometrické, následkem ohromné převahy účinku slunečního v naší soustavě planetární, odpovídají velmi blízko skutečnosti a úchylky skutečných pohybů od těchto hrubých tahů, podmíněné vzájemnou přitažlivostí všech těles celé soustavy, ob-

jeviti se mohly také teprve následkem dalšího zjemnění měření, která byla umožněna zavedením dalekohledu, vynalezeného za Keplera v Nizozemí a Keplerem samým podstatně zdokonaleného.

Keplerovy zákony, zvláště také poznání skutečného platného vztahu mezi dobami oběhu planet a jejich středními vzdálenostmi od slunce, staly se východisky pro Newtonovy objevy zákonů všeobecné přitažlivosti hmot, jakožto skutečné vládkyně pohybů nebeských.

Druhý pramen těchto objevů byly výzkumy Galileovy, vrstevníka Keplerova, o základech nauky pohybové. Opíraje se o pozoruhodné poznatky Demokritovy, dospěl Galilei nejhlubším hloubáním a systematicky uspořádaným měřením pro poznání zjevů pohybových, zvláště úkazů vznikajících působením tíže, k zcela novým a nanejvýš plodným hlediskům, která mnohem významněji, než Galileovy astronomické objevy dalekohledem, účinkovaly také jako východ slunce po době přeludů, kterými starověk a středověk právě v tomto oboru byly ovládány.

Ještě před koncem tohoto 17. století, které září na poli kosmického poznání jako pravá doba herojská, vznikl v hlavě nevyrovnatelného Newtona mocný obraz myšlenkový, velkolepá myšlenka nebeské mechaniky, vyzbrojené ihned množstvím skvělých potvrzení pomocí vyčerpávajícího a osvětlujícího objasnění nejen oněch pohybů těles nebeských, jejichž tvary již v celku byly známy, ač vnitřní jejich důvod a souvislost nebyly pochopeny, nýbrž také některých jiných pohybů, které dosud zůstávaly úplnými záhadami. Sem náležejí zvláště pozoruhodné změny polohy zdánlivých točen klenby nebeské mezi souhvězdími, které již od prastarých dob bývaly předmětem úžasného přemýšlení a stále nedostatečných objasňování.

Předvedu jen zkrátka, jakou měrou dosud tento Newtonův zákon přitažlivosti se osvědčil jakožto mathematický zákon světový, dále, jak posud také tvoří podklad našich pokusů, podrobiti počtu pohyby v užších systemech stálic, a která hlubší hlediska zvolna začínají vynikati, všeobecné platnosti tohoto zákona přitažlivosti.

Budiž mi především dovoleno, než vyložím stručně nejnovější vývoj našich představ o oněch vzdálenostech světa, uvažovati trochu o postupu, kterým se bralo dokazování existence zemského pohybu.

Důkaz realnosti nauky o pohybu země byl vlastně dokonale podán již Keplerovým zkoumáním o podobě a rozměrech drah planetárních. Ještě vyšší měrou stalo se tak objevy Newtonovými, stále

přesnějším měřením pohybů planet a komet pomocí dalekohledu a hodin, a konečně dokonalejším a přesnějším formulováním jejich naukou Keplerovou a Newtonovou.

Přes to vzdělané obecenstvo vždy ještě až do 19. století požadovalo tak zvané názorné důkazy, t. j. zjevy, při nichž působení pohybu zemského bylo by pro každého aspoň trochu viditelným.

Sem spadal v přední řadě požadavek, aby aspoň nejbližší stálice následkem velké změny místa, jaké doznávala země ročním postupem kol slunce, podobným spůsobem se posunuly vzhledem ku vzdálenějším stálicím, jak se to na př. děje při rychlé jízdě; jedoucí postřehuje různosti zdánlivých pohybů pozorovaných předmětů bližších oproti vzdálenějším.

Právě na pozorováních tohoto druhu konaných na bližších a vzdálenějších planetách Aristarch a Koperník založili pohyb země a nedostatek podobných účinků při stálicích byl již Aristarchem vysvětlen supposicí velmi velkých vzdáleností od našeho systemu planetárního. Ale bylo snad jemnějším měřením nové doby přece možno, také na těchto vzdálených stálicích, třeba velmi nepatrnou měrou, podobné zjevy dokázati a to jasněji dokázati, poněvadž stálice zdánlivě žádných jiných pohybů nemají, čímž by působení pohybu zemského muselo vyniknouti názorněji.

Až do 19. století snažili se nejjemnějším měřením ony účinky v světě stálic odkrýti. Začátek učiněn s nejjasnějšími hvězdami, poněvadž tyto považovány za nejbližší nám. Po mnohých marných pokusech byl to Bessel, který jiné stanovisko přivedl k platnosti. Obrátil svou pozornost k dvojici nikterak nenáležející k nejjasnějším, která však zvláště silným pohybem k okolním hvězdám (jakož i vzhledem k pólu osy zemské a pólu dráhy zemské) se vyznačovala, tak že o ní předpokládal, že je našemu systému planetárnímu zvláště blízka. Výsledek odměnil tuto úvahu. R. 1838 uveřejniti mohl výsledek, že tato dvojice měla sice velmi malé, ale patrně měřitelné roční kolísání, jehož průběh úplně odpovídal hledanému působení pohybu zemského.

Od té doby dokázali na několika silněji se pohybujících hvězdách, konečně také dalším, jemnějším měřením i na druhých, a sice také na některých jasnějších hvězdách, zřetelně tytéž účinky a viděli takřka obraz pohybu zemského na nebi. Zdá se, že daleko větší počet stálic je přece příliš vzdálen, aby pro nynější naše měření připouštěl patrné působení tohoto druhu.

Pokračování příslušných nejjemnějších zkoumání místních změn co možno nejčetnějších stálic mají vedle nepotřebného potvrzení Koperníkovy nauky ten vysoký význam, že nám určují vzdálenosti prostoru světového; neboť z ročního periodického kolísání polohy hvězdy, aneb jinými slovy, z velikosti obrazu, v jakém se jeví s některé hvězdy roční pohyb země, stanoví se poměr její vzdálenosti k rozměrům dráhy zemské.

Již hodně dříve, než toto tak zvané neodvislé potvrzení nauky Koperníkovy se podařilo, totiž již v době Newtonově, položen byl základ dánským astronomem Olafem Roemerem objevením měřitelnosti světelné rychlosti k odkrytí jiného způsobu zobrazení pohybu zemského na hvězdném nebi, totiž k odkrytí tak zvané každoroční aberace, o kterou směr každého předmětu v prostoru nebeském, jenž nesúčastňuje se pohybu zemského, proti pravému směru visury zdá se pošinutým. Tato aberace byla počátkem 18. století anglickým astronomem Bradleyem objevena a objevitelem hned vysvětlena složením rychlosti a směru světelného pohybu s rychlostí a směrem pohybu zemského. Vlivem této aberace opisuje každý mimozemský předmět malý roční kmitavý pohyb na nebi, jehož celá velikost úhlová obnáší téměř $^1/_{45}$ průměru úplňku měsíčního a jehož podoba a poloha dají se úplně vypočísti z pohybu zemského a polohy předmětu ku dráze zemské. Denně poskytuje astronomovi dané místo každého souhvězdí, na které zaměří dalekohledem, svým souhlasem s přesně vypočitatelnou fasí onoho zdánlivého ročního pohybu jedno z nesčetných, veškeru astronomickou práci oživujících potvrzení základů nynějšího obrazu světového a v něm obsažených theorií.

Tyto aberační zjevy poskytují ostatně podobným způsobem také ve velmi malém denním kolísání míst hvězd na nebi patrný názor o pohybu pozorovatele, způsobeném rotací země.

(Dokončení.)

Škola pro ošetřovatelky nemocných při London Hospitalu.

V roce 1898 uveřejněn byl v anglické revui »Nineteenth Century« článek o poměrech ve všeobecné nemocnici ve Vídni. Jeho autorka, dívajíc se na vše očima Angličana, srovnává, co zde viděla, s tím, čemu byla přivykla doma. Úvaha její týká se z valné části rakouských opatrovnic. »Stav opatřování nemocných ve Vídni v tomto jubilejním roce — je skandál«, praví autorka do slova a dokládá tento úsudek podrobnostmi, jež každý znatel nemocničních poměrů našich prohlásí za pravdivé. Chodíme mezi nimi den ze dne a tak jsme jim přivykli, že se nám zdají nezměnitelnými. A najednou slyšíme o nich, že jsou — ostudou . . . . Což liší se tyto naše poměry tolik od stavu věcí v cizině, že má cizinec právo k takovému příkrému výroku? tázal jsem se po přečtení článku. Ano, odpovídám dnes, poznav plán výchovy a vysokou úroveň anglických opatrovnic. Srovnání Rakouska a Anglie i v tomto ohledu je opravdu nanejvýš kormutlivé. Otázka ošetřovatelek, která v Anglii již dávno uzrála k řešení a jež se tam řeší úspěšně — pro nás ještě vůbec nemá nalehavosti. Srovnání poměrů zde a tam vyvolává stud, třebas analogie v jiných oborech u nás v Rakousku dosti už otužila. Srovnání toto vyvolávalo by přímo malomyslnost, kdyby nezbývala možnost učiniti ihned aspoň malý krůček k nápravě: na ten nesmírný rozdíl aspoň ukázat.

Základní idea, rozhodující o rázu a duchu celé výchovy ošetřovatelek v Anglii, je — zdá se mi — hluboké přesvědčení o vyznamu a důležitosti tohoto povolání. Názor ten naleznete ve všech knihách o ošetřování nemocných, kterých je v Anglii vydáno, tuším, více než kdekoli jinde; s ním se shledáte ve výročních zprávách

nemocnic, kdekoli se činí zmínka o ošetřovatelkách; toto přesvědčení zní vám z řeči předsedy nemocničního komitétu, jíž oslovuje shromážděné opatrovnice, z každoročního listu k ošetřovatelkám, v němž matrona podává zprávu o činnosti uplynulého roku (Matron's Annual Letter); naleznete je vtěleno v oněch institucích, jimiž privátní dobročinnost hledí ošetřovatelkám ulehčiti jich zaměstnání a projeviti své sympatie a konečně nejzřetelněji shledáte je ve všech podrobnostech výchovného plánu a v organisaci této výchovy.

Utěšený přítomný stav vyvinuje se v Anglii již od r. 1858. Do té doby nebylo ani tam kladeno na zaměstnání ošetřovatelek nijakých zvláštních požadavků. Nebylo výběru a nebylo výcviku — ošetřovatelky přijímány nazdařbůh, jako u nás podnes. Toto primitivní stadium odstranila žena velice populární v Anglii — Miss Florence Nightingale. Po krymské válce, v níž svými humanními skutky ve válečných lazaretech vzbudila vděčnost svých krajanů, sebrán byl pro ni národní dar 52.000 l. st. Z tohoto fondu založila Miss Nightingale první školu pro ošetřovatelky nemocných při Hospitalu sv. Tomáše t. zv. Training School for Nurses. Dnes není téměř nemocnice v Anglii, jež by mezi své úkoly nepočítala organisovanou výchovu a výcvik opatrovnic. Z počátku bylo pokládáno 12 měsíců činné účasti při ošetřovatelských pracech na nemocničním oddělení za dostatečnou záruku způsobilosti k zaměstnání t. zv. sestry nebo i matrony. Táž doba je dnes minimum, jehož se vyžaduje od prosté ošetřovatelky. V několika větších špitálech žádaly se již dlouho 3 roky přípravy a výcviku. Od doby pak, kdy nemocniční komise ve sněmovně lordů odporučila tuto nejméně tříletou přípravu, přizpůsobily se požadavku jejímu nemocnice mnohé. Mimo to stále více cítí se potřeba, aby kandidátky, počínající svůj výcvik u lože nemocného — počínaly jej již s jistými nejnutnějšími vědomostmi anatomickými, fysiologickými a hygienickými, s jistou zručností v nejprimitivnějších základech svých budoucích úkolů. Zkrátka stále víc se uznává za vhodné, aby kursu pro výcvik a vzdělání ošetřovatelek předcházela ještě jakási přípravná škola, která by v krátké době orientovala, opatřila nejnutnější vědomosti, a kde by zároveň se zjistila způsobilost tělesná i intelektualní k budoucímu povolání. To by se dálo zkouškou. Skutečně už i takové přípravky jsou při některých nemocnicích a už se vyskytují i návrhy zřídit jednu centrální přípravku, z níž by všechny nemocnice vybíraly si své žačky po zjištění způsobilosti aspoň povrchní. — Organisace výcviku v jednotlivých větších nemocnicích je hodně podobna. Stačí tedy ukázat, jak je zavedena na

některé z nich. Vybírám si k tomu konci největší anglickou nemocnici London Hospital. —

I. Výběr kandidátek děje se podle určitých norem. Uchazečky jsou povinny nejprv písemně zodpovídat různé otázky tištěného blanketu, týkající se osobních, rodinných, zdravotních poměrů, výchovy a p. (věk? výška a váha? zrak a sluch? revakcinace? přestálé infekční nemoce? varikosní žíly na nohou? Zaměstnání otcovo nebo — u vdovy — manželovo? poslední zaměstnání uchazečky?). Při posuzování způsobilosti rozhoduje i písmo. Pravdivost odpovědí v dotazníku stvrzují podpisy dvou osob, jež uchazečku znají; byla-li poslední dobou v nějakém služebním poměru, pak jedna z těch osob musí být její poslední zaměstnavatel. I vysvedčení dentistovo o stavu chrupu nutno přiložiti. Věk žádá se mezi 25. a 35. rokem života. Podle těchto údajů vyloučí se předem některé kandidátky, jež nevyhovují. O způsobilosti ostatních býti přijatu rozhoduje úsudek lékaře a matrony.

Kandidátky, jež byly přijaty, ovšem mohou být matronou a komitétem vyloučeny v kterémkoli stadiu přípravného nebo vlastního výcviku.

»Žena, jež se chce státi dobrou ošetřovatelkou, musí míti značnou intelligenci, dobré vychování, fysické zdraví, klidnou povahu, sympatický temperament a obratné ruce« praví matrona Hospitalu sv. Bartoloměje v knize »Practical Nursing«.

II. Jsou-li požadavky kladené na uchazečku tak vysoké, odpovídá jim za to quale i quantum školou poskytovaného odborného vzdělání a výcviku.

Výchova ošetřovatelek London Hospitalu počíná přípravkou. Ale je možno nastoupiti i bez přípravky — v tom případě pak chovanky dohánějí v prvním měsíci (měsíci na zkoušku) to, čemu absolventky přípravky již se byly naučily.

Přípravka pro opatrovnice (Preliminary Training School for Pupil — Probationers) otevřena byla teprv r. 1895. Známa je pode jménem Treedegar House. Žaček přijímá najednou 28. Jejím úkolem jest v 6 týdnech docíliti, aby žačkám, jež po této krátké době počínají kurs vlastního výcviku nemocničního, jich nové zaměstnání se svými novými úkoly a požadavky nebylo úplně cizím. Treedegar House je internát, v němž žačky žijí pod vedením sestry. Vyučování, strava i byt poskytuje se zdarma.

Většina času v této přípravce zaujata je cvičením se v těch oborech ošetřovatelství, které je možno si osvojiti bez přímého

styku s nemocným: připravování jídel pro pacienty, obvazování; potom theoretickými předměty, jako základy fysiologie, anatomie, hygieny, arci vykládanými se zřetelem na účel a úkoly posluchaček začátečnic.

Vzhledem k fysickým pracem požadovaným od žaček, je zřetelem zjednat kandidátkám potřebnou míru zručnosti, navyknout je pořádku a hbitosti, ne jimi zároveň nahraditi služební síly.

O úspěchu každé žačky v jednotlivých předmětech vedou se záznamy. Vysvědčení však se nevydá, pokud první dva roky vlastního výcviku nejsou absolvovány.

Po skončení šestitýdenního kursu konají se zkoušky z různých předmětů a chovanky, jež shledány byly způsobilými, jsou přeloženy do nemocnice.

Preliminary Training House zřízen je na značný náklad Nemocnice Londýnské. Přípravná výchova v Treedegar House stojí nemocnici tuto 1000 l. st. ročně. London Hospital, nakládaje tolik na výchovu opatrovnic, žádá za to od svých chovanek, aby neopouštěly nemocnici dříve, pokud nemohly svou činností státi se špitálu užitečnými. Proto stanoví peněžitou záruku 10 l. st. pro případ, že žačka po absolvování přípravky z vlastní vůle studium skončí.

Vstupujíce z přípravky do školy pro opatrovnice (Training School for Nurses), stávají se kandidátky členy svazu ošetřovatelek (London Hospital Nursing Staff), bydlí s těmito pohromadě a žijí podobným životem. V čele tohoto svazu stojí matrona. — Po početí nemocničního trainingu nazývají se chovanky probationers (novicky, začátečnice). Po prvních dvou letech učení a výcviku následují dva roky služby, které však počítají se ještě do trainingu. Vstupujíce, zavazují se kandidátky k tomuto plná čtyři léta trvajícímu pobytu v nemocnici. První vysvědčení obdrží po absolvování dvou ročníků. Další vysvědčení vydává se teprv ku konci 4. roku.

Theoretické výklady obstarávají nemocniční lékařové a matrona. Vyučování toto skládá se ze 3 kursů tříměsíčních, které každoročně se vystřídají. Po ukončení každého kursu koná se zkouška, celoroční zkoušky pak, při nichž se rozdílejí ceny, vede cizí examinátor, pozvaný nemocničním komitétem. Pro chovanky připravující se k roční zkoušce jsou opět zvláštní opakovací hodiny.

První, úvodní kurs, jejž čte matrona, jedná všeobecně o úkolech ošetřovatelky; druhý o elementární anatomii a ranlékařském ošetřo-

vání přednáší chirurg; třetí o elementární fysiologii a lékařském (interním) ošetřování čte internista.[1])

Systematickému vyučování ve vaření pro nemocné jsou věnovány zvláštní hodiny. Vždy po skončení každého běhu kuchařského koná se praktická i theoretická zkouška.

Mimo to hodiny určené výcviku v obvazech a znalosti instrukcí konají se pod vedením některé ze starších sester. Výcvik i služba při oddělení (denní i noční) děje se rovněž pod vedením sestry. Už za první dva roky vystřídají se různá oddělení, aby výcvik byl všestranný.

Celodenní činnost i prázdeň rozvržena je na minuty. Probationistky konající noční službu mají ku př. rozvrh hodin takový: Vstávají v 8·15 večer; v 8·50 večeří; od 9·20 v noci do 9·20 ráno nemocniční služba; oběd v 10 dopoledne; odpočinek od 10·30 do do 1 odp.; v 1·30 jde se spat.

Vedle dvou hodin každodenního odpočinku mají probationistky po půldni v týdnu a po celém dni ve dvou nedělích prázdno. Probationistky sloužící v noci mají rovněž za 14 dní celý den volno. Vždy po tříměsíční noční službě smějí pak stráviti jednu noc mimo nemocnici. Před početím třetího roku nemocničního ustanoveny jsou jednoměsíční prázdniny. Rovněž po 6ti měsících nepřetržité služby následuje 1 týden prázdnin.

---

[1]) Některé kapitoly těchto kursů nadepsány jsou takto:

(I. kursu.) Rozdíl mezi činností lékaře a ošetřovatelky. Vzájemný poměr obou. — Obvazování. Preparace a přikládání obvazových látek. — Chlad a horko jako léčebné prostředky. — Operace. Zabránění proleženin. — Ošetření operovaných. — Pozorování nemocného. — Ošetřování dětí. — Ošetřování infekčních nemocí. — Ventilace.

(II. kursu.) Rány. Hojení ran. Zánět. Ošetřování ran. — Antiseptické léčení ran. Čistění a sterilisace instrumentů i obvazových látek. — Komplikace ran (Erysipel, pyaemie atd.). Popálení. — Kosti, fysiologie a choroby kostí (křivice). Fraktury. Obvazy při frakturách. Komplikované fraktury. — Klouby. Nemoce kloubů. Operace kloubů. — Svaly. Funkce svalů. Paralysa. Convulse. — Systém krevní. Krvácení. Stavění krvácení. — Lebka a její úrazy. — Pateř a úrazy pateře. Zkřiveniny. — Hrudník. Fraktury žeber. — Břich. Úrazy a chirurgické choroby břicha. — Příprava před operací a dodatečné léčení.

(III. kursu.) Systém zažívací. Strava a dieta. — Různé pokrmy. — Trávení. Játra. Lymfatický systém. — Průjem, zácpa. — Srdce. Cévy. Krev. Oběh krevní. — Nemoci srdce. Ošetření při mdlobách a vnitřním krvácení. — Plíce. Dýchání. Vzduch. Ventilace. Ošetření při nemocech plicních. Kašlání krve. Dušnost. Umělé dýchání. — Exkrece. Ledviny. — Kůže. Nemoci kožní. — Temperatura těla. Teploměr Horečka. — Horečnaté nemoci infekční i neinfekční. Desinfekce. — Nervový systém. Epilepsie. Obrna. Delirium. Coma. Duševní nemoci. — Náhlá pomoc. Otravy. Příznaky blízké smrti.

O chování se a způsobech v nemocnici platí určité a přísné předpisy. Mimo dobu služby nesmějí se probationistky zdržovat na odděleních, nesmějí vstupovat na oddělení bez uniformy, rozmlouvat po koridorech a schodištích, navštěvovat se navzájem po 10. hodině večerní a j. a j.

III. Kladou-li se tak přísné požadavky při přijímání do školy, poskytuje-li se tak důkladné odborné vzdělání — pak musí se rozumět samo sebou, že společenské postavení ošetřovatelky bude se daleko různit od postavení opatrovnice, jak jsme mu přivykli u nás, kde není výběru, kde není vzdělání, a ovšem opatrovnice stojí pak ve společenské stupnici na úrovni služky, ve veřejném mínění i hodně pod ní.

Společenské postavení opatrovnice londýnské ilustruje způsob jejího života nemocničního mimo službu, druh její činnosti na oddělení, výše její mzdy a p.

Jakmile žačky přesídlily z přípravky do nemocnice, stávají se, jak řečeno, členy London Hospital Nursing Staff. Hned od jich nastoupení do špitálu jde jim plat: 12 l. st. první rok, 20 l. st. druhý rok. Jistý obmezený počet probationistek není honorován, nýbrž platí sám. Práva a povinnosti obou kategorií jsou však stejny s tou jedinou výjimkou, že platící probationistky nezavazují se k pobytu na plná 4 léta a hranice jich předepsaného stáří jsou širší (22—40 let). Po prvních dvou letech výcviku odsluhují se další roky v nemocnici za mzdu 24 l. st., vzrůstající ročně o 1 l. st. až po 27 l. st. Postoupí-li opatrovnice na další, zodpovědnější stupeň sestry, obnáší její plat první rok 30, druhý 35, vzrůstaje až po maximum 40 l. st. — Jiná skupina opatrovnic je vysílána do privátních služeb. Mzda těchto soukromých ošetřovatelek (Private Nurses) obnáší první rok 30 l. st., druhý rok 35, třetí 40, až po maximum 45 l. st. I služby těchto soukromých opatrovnic určeny jsou však v první řadě nemocnici; použije se jich pro špitál arci jen tehdy, je-li toho nutná potřeba.

Způsob života opatrovnic London Hospitalu odpovídá rozumným požadavkům komfortu. Příbytky zřízeny jsou v částech nemocniční budovy, zvaných Nurses' Home a Neight Nurses' Department. V těchto traktech nalézá se rozsáhlá jídelna, sitting room, knihovna, čítárna, as 170 ložnic, koupelny a konečně vzdušný sál pro nemocné ošetřovatelky. — Fysické práce, jež vykonávají ošetřovatelky, nejsou jiné a těžší nebo nižšího řádu, než se od nich žádaly dokud byly žačkami. Tak z domácích výkonů oprašování, stlaní lůžka, smejčení, ne ku př. mytí nádobí nebo oken — práce, jimiž zaměstnány jsou ústavní služky a posluhovačky.

Privátní dobročinnosti děkují svůj vznik různé instituce sloužící zotavení a zábavě ošetřovatelek. Je to Home of Rest for Nurses (Dům odpočinku), budova, nalézající se v pěkné krajině, kam jsou vysílány choré a unavené opatrovnice; jsou to dále projížďky na loďkách čtyři dny v týdnu v letních měsících, vždy po dvou hodinách denně, určené hlavně pro opatrovnice konající noční službu. A jiné instituce podobné. —

Zbývalo by ještě zmíniti se o hodnostní stupnici ošetřovatelek, o rozdělení funkcí mezi jednotlivé kategorie a p. Už z nejrůznějších titulů lze se domysliti, že mezi probationistkou a matronou existuje celá hierarchie, avšak utvořiti si jasnější představu o ní, je těžko.

A tak obraz organisace výchovy i činnosti londýnských ošetřovatelek, zůstává nedokreslen. Ale i to, co bylo pověděno, stačí, tuším, aby vysvitl rozdíl mezi poměry v Anglii a u nás. Na jedné straně jasné vědomí o důležitosti úkolů a následkem toho přísný výběr, důkladné vzdělání, slušné sociální postavení a respekt v očích veřejnosti — na druhé straně lehkomyslná bezstarostnost, úplný nedostatek výchovy a následkem toho degradace celého stavu na úroveň, pod niž už jíti nelze. Cizinec, jenž toto srovnání provedl, má plné právo k příkrému výroku: »Stav opatrování nemocných v Rakousku — je skandal.« *D.*

Sociální postavení dětí v severočeském revíru.

Napsal Ed. Štorch.

(Dokončení).

IV. Předem sluší zodpověděti otázku, hodno-li vůbec pomýšleti na zlepšení mravních poměrů tohoto kraje. Mnozí totiž vzdali se veškeré naděje na zlepšení a nechávají vše osudu. Mnoho tu po městech a vsech severu mužů intelligentních, kteří vzdali se po četných pokusech a sklamáních veškeré veřejné akce. Sami předáci zdejší říkávají, že škoda krejcaru, který sem »Ústř. Mat. Šk.« posílá, škoda práce »N. Jednoty Severočeské« a »Sokola«. — »Jestli se nám zde lid odnárodní — žádná škoda: německý národ ničeho nenabude a český nic neztratí«.

Ale uvažujme: Nepolepšitelní jsou jednotlivci, ale celek nemůže se bráti za tak zkažený, aby absolutně nebyl schopen lepšího života. Je zde, můžeme říci, dvojí lid: jedni jsou prostí lidé obyčejné mravní ceny, druzí pak jsou vyštvanci jiných okresů. Koho kde v Čechách nechtěli trpět, kdo kde měl příčinu zmizet, kdo nikde se nedovedl vyživiti, koho lákal bezuzdný život — ten přibyl sem a žije tu, ovšem jen k ostudě českého jména. První přizpůsobili sice mravy své druhým, ale úplně zkaženi nejsou, potřebují ale pevného ramene, které by je udržovalo od sklesnutí a vedlo je.

Jsou tu také jednotlivci (řekněme 10%), kteří udrželi si mravy neporušené, nepodlehli vlivu okolí. Kdo zde se udrží, třikrát pevný jest. V některých spolcích je to dobře vidět. Naleznou se 2—3 pracovníci a ti často s obdivuhodnou energií a vervou pracují pro spolek. Jen že, jak dlouho vystačí jednotlivec? Přijde přece čas, ochabne, a dílo pracné se sesype.

V městech jsou poměry lepší.

Jest tedy přece možnost práce obrodné, ale: 1. ne najednou se všemi lidmi — 2. musí to býti práce systematická.

První starostí zde jest, naučiti lid snesitelně slušnému chování, které by vyhovovalo primitivním požadavkům společenského obcování. To možno učiniti jedině en detail, osobním působením v úzkém kroužku, poznenáhla rozšiřovaném. Záleží na tom, vybrati z davu

ty které schopné jednotlivce, nedat jim utonout, ale posilovati jich. Vytvořit jakýsi kádr dobrých lidí, střediště lepšího života a dobrých snah. Kdo se toho však odváží?

U dětí jsou poměry podobné. Poměrně hodných dětí tu je 20%, největších darebů je 10% všeho počtu mládeže. Jako se všemi dospělými nelze pracovati, tak i s těmito 10% spustlíků. Tito jsou doma otloukáni, slyší nejsprostší řeči a nadávky, proto ve škole žádné napomenutí a žádný trest učitelův na ně nemá účinu. Kazí veškeru ostatní mládež, kázeň ve třídách a auktoritu učitelovu. Nalehavě nutno je zříditi pro zdejší kraj ústav pro spustlou mládež. Kdyby těchto 10% nejhorších dáno bylo do polepšovny, znamenitě by tím mravnost ostatní mládeže získala. Pak by učitel spíše mohl žáky v kázni udržeti.

Zde padá také na váhu, že kraj je národnostně smíšený. Němci mají v rukou moc (závody průmyslové, obecní představenstva) a za nynějších štvanic šovinistických Němci pro dělný, český lid ničeho nepodniknou. Zde nutno spolehnouti jen na svépomoc. Kraj tento však sám nesvede ničeho, potřebuje vydatné pomoci z vnitra Čech. A pomoci této vskutku se dostává, jen že ta vzhledem k těžkým poměrům nestačí. Obětavostí českého lidu vydržuje tu »Ústř. Mat. Školská« 9 škol pro 2927 dítek, mimo to je tu 7 škol veřejných s 2690 žáky.[1]) Na jednu českou školu připadá 351 dítek. Jsou tu matiční školy s 400—500 a ještě s větším počtem dětí. (Zákon žádá ku zřízení veřejné školy — 40 dětí!) Zde zákon spí. Žádají-li čeští rodiče o školu, podávají obce rekursy, které zřízení školy do nedohledna oddálí, ačkoliv by měl stačiti již fakt zapsaných 500 dětí ku zřízení školy. Pro 5617 českých dětí je zřízeno — 7 veřejných škol! Jedna veř. škola připadne teprve na 800 českých dítek! Že přes 2000 dětí českých tu chodí do německých škol, smutno vysloviti. Věru, potřebí jest, vhodným zákonem pro minoritní školství poměry ty upraviti.

Po stránce hospodářské slibuje duchcovská, loni zřízená záložna platné služby českému severu, ale pro horníky je celkem bezvýznamna.

A česká veřejnost — ? —

V. Sem tam blýskne se našimi officielními žurnály zpráva z »uzavřeného« území, ale ani zdání po nějaké pozornosti soustavné. Území toto uzavřeno je — ale Čechům pod sedmerým zámkem nevědomosti. Dosud kolují většinou bajky o kraji tom.

---

[1]) Měšťanská škola není tu ani jediná!

Ale chápu, proč nikomu nechtělo se odhaliti roušku tajů, neboť realní zpráva odtud malou poklonu českému vlastenectví činí.

Strana mladočeská o dělnictvo se nestarala, zřetel k němu obrátila teprv, když jí hrozilo nebezpečí od socialní demokracie. Tu využitkovala vlasteneckého nadšení po onom zrádném projevu poslanců soc. demokratických na říšské radě a vytvořila si národní dělnictvo, ale z toho se stalo časem nezdárné dítě, proto strana mladočeská stoupenců zde nemá (až na něco úřednictva v městech).

A přece, jak důležitý úkol tu čeká pro vládnoucí stranu! Ve výchově zdejšího lidu neděje se téměř nic. Na koho as padá velká část viny oné mravní spousty, již jsem zpředu vylíčil?

»Sokol« nestačí na tuto práci obrodnou, zvláště když tento výchovný spolek počíná si strannicky. Rovnost — volnost — ale členové socialistického smýšlení se z jednot vyhazují. O duchu v Sokolstvu svědčí rokování o valné schůzi župy krušnohorské[1]). Když mělo se o bolavém místě, o otázce socialní promluviti, p. T., delegát z Teplic, »žádá, aby nebyla řešena otázka socialní« a necháno tedy vše při starém. Jediný p. jednatel Fr. P., hájil právo součinnosti socialistů v Sokolstvu. Jak věcně se o soc. demokracii soudí, vidět z věty: »Mezi hornictvem zmáhá se zhoubný internacionalismus a i mezi Sokolstvo plíží se jeho zásady«. — Charakteristické je další: »Ani jediná jednota zde nemá řádné knihovny. Ve většině jednot mají knih jen hrstky, jinde, jako v Bruchu, Bilíně, Kopistech, Litvínově a j. nemají knih vůbec. — Sokolstvo, jež lid chce a má vychovávati, otázce té dosud nevelkou pozornost věnuje. — Čítárnu nemá ani jediná jednota«. (Na českém severu je 30 jednot sokolských).

Stačí-li uvnitř Čech, v jiných poměrech, činnost Sokolstva, zde musí se bráti směrem jiným. Jsou-li jednoty a jich řízení dány do rukou, které se právě namanou a nechán-li vzrůst jednoty a vlastní práce Pánubohu, pak uvěříme, že jednoty jsou zde většinou jen dle jmena. Pitky a kuplety přece nejsou v programu sokolském!

Někde, vlivem jednotlivců (učitelů a j.), je život v jednotě utěšenější.

Nár. Jednota Severočeská projevuje se hlavně vánočními podílkami. Theorie krásná, avšak zkušenost ošklivá. Nadílky tyto více škodí, než prospívají. Jimi se lid demoralisuje, vzniká spolé-

[1]) K ruce mám referát o této schůzi duchcovské od p. V. Kukaně.

hání na veř. dobročinnost, závist, spory a mnohé špatné věci, o nichž by české učitelstvo, v podělování zúčastněné, mnoho vyprávělo. V novější době proto učitelstvo vůbec odmítá spolupůsobení při rozdělování dárků [1]).

Sokol a N. J. Sč. jsou v každé obci a mimo to i spolky politických stran.

Velký význam zde má soc. demokracie, která hluboce pojímá socialní stav, ale přece neuspokojuje. A můžeme také od prostých dělníků žádat uvědomění o tom, o čem veškera zdejší intelligence téměř tušení nemá? Má soc. demokracie zde prospívati, když vůbec nemá podpory a porozumění v intelligenci? Možno se diviti dělníkovi smýšlení soc. demokratického, který od vlastenecké společnosti a její časopisů je odstrkován, zrádcován a vyháněn, že nemá v sobě tolik síly ducha, aby přes to »vlastenectví miloval«? Zde jsme u pramene velkého zla. Když již se mluví o »utlačovaných bratřích«, o »ohrožené části národa«, o »baštách« a pod., nutno také něco pracovati pro ty utlačované. Ovšem práce, obětavost, studium — samé nepříjemné věci. Lépe se pracuje pro národ při pivě. P. V. Kukaň adressuje intelligenci to: »V celé župě krušnohorské není ani jediného (!) obětavého našince, který by byl ochoten lid přednáškami vzdělávati.« A když se již přednáška pořádá, bývá pro neznalost poměrů zdejších bezvýsledná a často stržena bývá v trapnou bouři.

Zde předem, při každé akci, potřebí znalosti poměrů, za druhé a za třetí zase znalosti poměrů. A česká veřejnost má pro hilsneriády málo času informovati se o utlačovaných bratřích. Pan Kukaň píše v referátu svém: — »Sem nepřijde nikdo. Též sousední okresy lounský, libochovický, roudnický a j. chovají se passivně. Nedostává se nám odnikud ani mravní posily v práci a boji. Též Praha chová se vůči nám upjatě.«

Zdejší dělnictvo je tedy opuštěno a pak se při každé zámince — kope.

[1]) Vánoční nadílky působí otravně na duši dětskou. Jak takové nadílky vypadají, načrtnu z vlastní zkušenosti. V jedné obci byla nadílka. Druhého dne vystoupilo několik dětí z české školy a přešly do německé, aby tam o nadílce, která byla o několik dní později, zase dostaly. Rovněž přestoupí dítě do německé školy, nebyl-li otec spokojen s dárkem. V H. před dvěma léty rozebrali nadílku výboři odboru N. J. Sč., dali svým známým, i renegátům — a bylo po nadílce. Když jsem se ptal dětí, co dostaly, odpovídaly: Já dostal tužku! — Já dvě pera. .!! V K. přišel hoch: Pane uč., maminka vzkazuje, abyste mi dal havelok. V H. vyřizoval žák: Mně máte dát »sokolky«! — Když bylo po nadílce, bylo následující dny slýchati nadávky učitelům . . .

Dosud jsou spolky soc. demokratické utraquistické. Ve spolku klidně sedí vedle sebe Čech a Němec, řeční se oběma jazyky — nedoceněná to škola národnostní tolerance. A ještě jednu přednost vidím u soc. demokratů: Hluboké myšlenky socialismu lákají k většímu a většímu vzdělávání se, a opravdu nalezneme mezi soc. demokraty muže velice sečtělé. Vytýkám však příliš velkou odvislost od vůdců. To vysvětluji právě opuštěností dělnictva — to přimkne se pevně k tomu, koho má.

Anarchisté, kteří zde četně zastoupeni jsou, rovněž pracují na větším vzděláváním se. Ale co platna chuť, když není knih, přednášek, intelligentních rádců? Nikde v Čechách nedychtí lid tak po knize, jako zde, nikde není tolik úkolů jako zde, avšak vše ponecháno samo sobě . . .

Od poslední stávky zmnožily se řady národního dělnictva, které však jeví dosti mělké pojímání všech otázek — vliv tradic mladočeských. Škoda veliká, že dělnictvo, místo vnitřní úsilovné práce, obrátilo hled na povrchnosti, jak vidí u bratří uvnitř Čech. Nedostihlá pohroma pro věc dělnickou vznikla tímto rozštěpením. Národní dělníci chtějí projevovati své češství a ze vzdoru k soc. demokracii zavrhují vše, co uznávají soc. demokraté. Tedy za to, aby okázale vystupovali češstvím, opustili i všecky ty dobré moderní dělnické myšlenky sociální demokracie. Ze vzdoru budou snad nár. dělníci i proti všeob. hlasovacímu právu! Ovšem, čím více budou nár. dělníci prohlubovati svůj program, tím více blížiti se budou soc. demokracii. Kdyby si zdejší lidé dali říci, že sociální demokracie a vlastenectví se navzájem nevylučuje, mohlo by mnoho sil, které nyní strannickým bojem se vyčerpávají, pro vnitřní práci býti získáno. Vůbec pozorovati možno celkem, že uvědomělá příslušnost ku straně některé působí blahodárně. Jen třeba je, aby řízení spolku bylo v náležitých rukou, jinak spolek nepřiměřeně vedený strannicky fanatisuje členstvo.

Jestli zřetel politických stran nebyl brán k dělnictvu, byl tím méně k dětem a ke školství. Vše stejně zanedbáváno. Slíbil sice poslanecký klub mladočeský, že vydá dobrý, informační spis o menšinách (ani už nevím, před kolika lety), ale dosud se o něm nic neproslýchá. (Snad v tomto století bude jistě vydán). Toto zanedbávání působí tísnivě na lid. Když někdy zjeví se nějaká pozornost tomuto kraji, děje se to způsobem boháče k žebrákovi. Almužny. Není divu, že vzniká vědomí jakési inferiority.

Děti vidí doma bídu, všude bídu, u Němců pěkné domy, bohaté krámy, — dítě vidí chudou, těsnou školu českou a krásnou

německou, dítě vidí všude nápisy německé, ví, že představený obce je Němec, policajti jsou Němci — vidí, že Němec pán a Čech rab. Dospělí i děti skličováni jsou pocitem opuštěnosti, uvěřují ve svou inferioritu, oddávají se resignaci a — živoří . . .

Když pomoc, tož pomoc řádnou. Tento kraj požaduje výchovy sobě přiměřené, hledící ku zvláštním jeho poměrům, bez čehož všecky výchovné prostředky odrážejí se jako hrách od stěny.

VI. Kraj tento, který tolik různí se od jiných, nemůže po stránce sociální vzkvétati pod zřízením centralistickým, totiž šablonovitým pro celou zemi, kteréž nevystačuje zdejším potřebám. Potřebí tu autonomie, zvláště ve školství. Celý hnědouhelný revír má tvořiti zvláštní školský okrsek se zvláštním zřízením, přiléhajícím k potřebám lidu zdejšího. Vedle náležitého zřizování škol[1]) rozšířena buď i pravomoc učitele tak, aby auktorita jeho netrpěla. Ku stihání velkých přestupků buď učiteli k službám policie.

Nařízení o přítomnosti dětí při tanečních zábavách, schůzích a podobná jiná buďte respektována.

Nechť vydán je zákon o zákazu prodeje lihovin a kuřiva osobám nedospělým.

Nechť zavedeny jsou zde na školách ruční práce rázu praktického. (Žádné nimrání.) O tomto doufám si mysliti, že jest to významu dalekosáhlého. Napřed řečeno již bylo, že na děti nepůsobí vlídné zacházení, mírné slovo, ať se namáhá učitel sebe více, klidu úplného neudrží. Děti pořád sebou vrtí, rukama si hrají, jsou neposedné. Někdo pomáhá si tresty tělesnými. Avšak příčina této neklidnosti dětí leží v duševní povaze dětí, splozené jejich sociálním postavením. Nutí-li se děti ve škole do klidu (je to vlastně násilí), nemůže se jejich pud pohybový vybíti a nutká je tak k činům darebným a rozpustilostem. Dáme-li ale dětem ruční práci, vyčerpá se tato »expanse pohybová« užitečnou a prospěšnou prací. Užitek by byl dvojí: 1. Zabránilo by se mnohým rozpustilostem a hravosti dětí. 2. Děti by nabyly praktických dovedností. Pokusy v některých státech konané dotvrzují prospěšnost tohoto zařízení. (A Tolstoj —!)

Potřebu lázní školních (sprch) netřeba snad oddůvodňovati.

Všichni učitelé pozorovali, že žáci zde poslouchají zajímavé příběhy (třeba při dějepise) zcela netečně, kdežto k tělesné práci jsou velice čilí. Když přinesl jsem na škole v zemědělském kraji obraz do třídy, vzrušilo to všecky, a zvědavost jen hořela v očích

[1]) Jsou budovy školní odporující důležitým požadavkům zdravotním.

žáků, zde ale si toho ani nepovšimnou. Za to mohou-li něco srovnávat, něco přinést, něco zrobit, jsou zrovna posedlí.

Celý program učiva školního nutno upraviti k potřebám tohoto kraje. Valná část učiva dosavadního je bez zajímavosti pro děti a valné části nikdy potřebovati nebudou. Toto vypustiti a za to přibrati partie, které by navazovaly na sociální a psychologický stav dětí. K tomu ovšem nutno poskytnouti učiteli dostatečné svobody.

Přísně buď hleděno, aby do školy nebyly přijímány děti ne mocné jazyka vyučovacího. Tyto bývají pravidlem největšími spustlíky. Hojně opatroven založeno buď, kde by děti ochráněny byly mnohých škodlivých vlivů v důležité době probouzení duševního života.

Alkoholikům a pod. spustlíkům nebuď dovoleno uzavírati sňatek manželský.

V hostincích a nálevnách nesmí nikdo napilý dostati nápoje.

Byty nutno pokud možno prozkoumati, zcela nezdravé zrušiti, jiné opraviti a hygieně přizpůsobiti. Buď určen nejvyšší počet osob pro jednu světnici. Rodiny, jichž byty při neočekávané prohlídce shledány budou čisté, dostaňte odměnu. Všude musí se zřídit kanalisace a záchody upravit dle moderního způsobu. (Dosud zcela primitivní.)

Strašlivě řádí v bytech špatných nemoci a často děti decimují. Z 10.000 dětí v tomto kraji zmírá 348 ročně. Z 10.000 novorozenců zhyne 1798. Pomohly by řádné dělnické domky, jaké jinde se zavádějí, ale ty zde asi nikdy nevzniknou. Hornictvo je lid velmi pohyblivý. Otevře se šachta, okolní osady hned zaplaveny jsou lidmi,[1]) za několik let důl je vyčerpán a všecko se stěhuje zase jinam. Pro tuto nejistou budoucnost nikdo nechce se odhodlati k stavbě domků dělnických. Zakládají se sice kolonie dělnické, ale obrovská tato kasárna jsou jen pařeništěm epidemií.

VII. Často viděti jest plaziti se děti po haldách (ač to zakázáno) u šachet a sbírati uhlí. V dusivém dýmu lezou a hledají v žhavé »léši« kusy uhlí. Po chvilce vždy slezou nadýchati se čerstvého vzduchu. A zase nahoru, nůše musí býti plná. Co dětí se již na haldách popálilo, kolik již to zaplatilo životem!

Nediví se nikdo, vida děti bledé a vpadlých lící, jejichž slaboučká těla stěží zadržují dušičku v sobě.

Děti zde žijí bez radosti. Slastí domácího kruhu nepoznají, přátelského slova neuslyší, dobrého nic neuvidí, tak že smysl ethický,

---

[1]) Jsou tu vesnice s 3000—7000 obyvateli.

hlavně altruismus, je jim úplně neznámý, za to škodolibost, mstivost a zlobivost tu vládnou. Mnoho se napravuje ve škole. Znám příklady, kde učitel vypěstoval jednotlivé vzorně mravné dítky. Jakost dětí výborně odráží se v jich fysiognomiích (zrovna jako u velkých). Zkušený učitel vejda poprvé do třídy, může hned prstem ukázati na žáky spustlé a na žáky, v nichž dobrá stránka posud neudušena. V každé třídě je několik žáků, kteří si učitele zamilují. Bývají to žáci, kteří poznají učitele jako osobu, která jediná k nim chová se vlídně a od níž dobrému se naučiti mohou. Někdy až dojímá láska dítěte k učiteli.

Pro pět spravedlivých odpustí Bůh Sodomě a učitel pro několik žáků, jež je s to vychovávati, obětuje zdraví své, pohodlí, příznivé poměry jiných krajů a utěšuje se ideály . . .

— Stopujeme-li to vše, vidíme, že příčiny všeho zla v lidu nejsou vnitřní, ale vnější, mimo lid. Neblahé okolnosti vytvořují zde neblahé mravy. Také u dětí není tak příčina zkaženosti v nich samých, ale mimo ně. Tento důležitý poznatek označí správnou cestu k léku. Leží-li trudný stav mládeže v její postavení sociálním, dlužno pracovati k nápravě zlepšováním tohoto sociálního stavu. Jiná cesta, marná cesta. Výchova nedá se přes koleno lámat. Zde musí přirozeně pedagogika jíti ruku v ruce se sociologií, tak že opravdu možno říci: Děti v severočeském revíru mají svou důležitou a akutní sociální otázku.

Návrh resoluce:

V přítomné době často pronášeny jsou stesky do spustlého chování mládeže, a často zodpovědnost toho bývá z některých stran přikládána škole a učiteli.

Ani nám, učitelům, nezůstává tajným mravní stav mládeže, uznáváme, že školní děti v některých případech jsou mravně pokleslé, ale v zájmu cti a vážnosti školy prohlašujeme, že tyto případy nezavinila škola (zejména ne moderní škola), ani učitel, nýbrž že tyto způsobeny jsou nepříznivými poměry sociálními, jež ovládati učiteli není možno.

Mezi příčiny mravní pokleslosti mládeže v tomto kraji klademe:

1. Špatné příklady lidí dospělých, surové mravy okolí.
2. Rozháraný život rodinný.
3. Alkoholismus.
4. Neurasthenii zděděnou i nabytou.
5. Nezdravé, nečisté a přeplněné byty.

6. Všeobecné holdování tělu.

7. Nevážnost rodičů ku škole.

8. Nedostatečnost pravomoci učitelovy vůči jednotlivým těžkým případům.

9. Vliv germanisace.

Aby škole bylo možno blahodárným vlivem svým co nejvíce k povznesení lidu pracovati a aby učitel mohl úspěšně čeliti příčinám mravní pokleslosti mládeže, k tomu vidíme pomoc v těchto[1]) věcech:

1. Autonomie školství krajiny hnědouhelné ve věcech speciálně zdejších.

2. Zřízení polepšovny pro spustlou mládež.

3. Rozšíření pravomoci učitelovy, aby vystačil všem případům.

4. Policie dohlížej, aby nařízení o přítomnosti dětí při tanečních zábavách a schůzích byla respektována.

5. Prodej kuřiva a lihovin osobám nedospělým budiž zakázán.

6. Alkoholikům a podob. spustlíkům budiž sňatek zakázán.

7. Program učiva buď přizpůsoben psychologickému a sociálnímu stavu mládeže. Zavedeny buďtež ruční práce rázu vážného pro všecky děti.

8. Nikde nepřijímej se do školy dítě ne mocné jazyka vyučovacího. (Kde je totiž škola jazyka dítěte.)

9. Potřebný zákon o školách menšinových buď co nejdříve vydán a také prováděn.

10. Zřízeni buďtež školní lékaři.

11. Počet dětí ve třídě buď co nejmenší.

12. Jednou za rok konána buď konference učitelstva každé obce s rodiči dětí školních.[2])

13. O prázdninách buď dětem dána možnost pobytu ve zdravé krajině.

---

[1]) Kardinální naše požadavky: 1. akademické vzdělání, 2. spravedlivý discipl. řád, 3. náležité služné, rozumí se samy sebou.

[2]) V tomto kraji není výročních okresních konferencí, jaké jsou zavedeny jinde po celých Čechách. Místo nich dobře by bylo zavésti místní konference s povinným účastenstvím rodičů, neb jich zástupců. Rokováno by bylo o různých věcech školských mládeže se týkajících. Prospělo by to nejen součinnosti rodiny a školy, ale rodiče naučili by se při tom hlouběji ceniti práci učitelovu. Mnohým rodičům jsou problémy výchovy terra incognita. Že i učiteli prospěl by tento styk s rodiči, netřeba objasňovati. Zisk mládeže by byl veliký.

Richard Wagner jako básník a myslitel.

(Pokračování.)

II.

Leč po periodě »komunismu« následuje éra rozluky (dissociace), po skvělém rozvoji umění hellenského 2000 let úpadku, tápání a bludů.

Hlavní příčinu tohoto úpadku jest hledati — po rozumu Wagnerově — ve všeobecné evoluci ducha lidského. V době řecké je člověk ještě velmi úzce spojen s přírodou: pozoruje ji očima umělcovýma, poslouchá spontanně zákona nutnosti, který mluví v něm hlasem pudu; není ještě tak vzdálen prvotní periody velikých výtvorů duše lidové náboženství, mythu, přirozeného státu, mluvy Leč během věků toto harmonické spojení člověka přírodního se rozloučilo. Po období intuice a instinktu následuje doba reflexe. Abstraktní rozum tíhne k tomu, aby vládl nad člověkem a povznesl se pyšně nad smysly. A tímto rozumem člověk odvažuje se rozpoznávati pod jevy zevnějšími samu podstatu věcí. Místo nazírání analysuje, a příroda, jiež druhdy chápal v její spojitosti, rozptyluje se mu pak ve stále rostoucí množství drobných faktů oddělených. Naivní výklady všehomíra, jimiž se spokojoval člověk instinktivní, zavrhuje jako dětské. »Lidové nazírání na přírodu přešlo ve fysiku a chemii, lidové náboženství v theologii a filosofii, lidový stát přirozený změnil se v politiku a diplomacii, lidové umění ve vědu a esthetiku, lidový mythus v dějinnou kroniku.«[1]) Všude, ve všech oborech přirozené ustupuje umělému, jednota rozluce. Tato všeobecná evoluce přináší sebou také rozklad tohoto díla živoucího a uceleného umění, jež bylo uskutečněno Řeky na vrcholu jejich civilisace. Umění plastická — architektura, sochařství a malířství — tanec a pantomima, hudba, poesie vzdalují se od

[1]) Sebr. sp. W.² IV. 34.

sebe, snaží se každé pro sebe zastkvíti se sobecky a tříští se v pyšném a neplodném odloučení. V díle »Das Kunstwerk der Zukunft« načrtl Wagner dějiny každého z těchto umění v různých stoletích a ukázal jednak, jak tato specialisace, příznivá na pohled zvláštnímu vývoji každého odvětví umění, jest provázena ve skutečnosti hlubokým úpadkem, jednak vyložil, že umění, nesoucí se různými směry, tíhnou v době moderní k tomu, aby se sblížila a doplnila navzájem. Nemůžeme Wagnera sledovati do podrobností v těchto myšlenkách; spokojme se aspoň nastíněním jeho myšlenek o vývoji dvou umění, která vystupují jako hlavní činitelé v celkovém díle lyrického dramatu: hudby a básnictví. Látka, kterou operuje hudebník, jest zvuk, jehož nesčetné nuance co do výšky, barvitosti a intensity jsou přirozeným a dokonalým výrazem nesčetných nuancí, jichž jest schopna čistá emoce, cit uvážený sám o sobě, neodvisle ode všech příčin, které jej vysvětlují, ode všech zvláštních okolností, které jej karakterisují. Wagner srovnává říši zvuků s nesmírným oceánem, prostírajícím se do nekonečna, bez přesných hranic, bez určitých obrysů, jehož vlastním zákonem jest harmonie. Harmonie jest abstraktní věda o vzájemném spojování zvuků. (Srovn. Sebr. sp. W.[2] III. 86.)

Nekonečný oceán harmonie spojuje — abychom pokračovali v přirovnání Wagnerově — dvě pevniny: tanec a poesii. Tanec dodává hudbě rythmus, totiž zákon, který řídí posloupnost pohybů v čase. Poesie pak ve spojení s hudbou plodí mimovolně melodii: a tak národní umění instinktivní vytváří bez jakýchkoliv učených pravidel, prostě na základě neklamného instinktu, naivní písně, v nichž cit se vyjadřuje přirozeně a současně poesií a hudbou, v nichž verše samy sebou se rozvíjejí v melodii. Když zmizela řecká tragoedie a hudba snažila se emancipovati od tance a básnictví, byla nucena povahou věci samé tíhnouti víc a více k čisté harmonii. Působením křesťanství, nepříznivého hmotě a smyslům, zduchovněla hudba, která stala se orgánem čistého citu křesťanského, a zbavila se skoro úplně živlů smyslových, melodie a rythmu. Ve vokální hudbě křesťanské pozbývají slova, vzatá nejčastěji z liturgie, veškeré vlastní důležitosti a stávají se tak bezmocnými zroditi melodii. Odloučena úplně od tance, jejž křesťanství pokládalo za umění profanní a prokleté, stala se hudba skoro výhradně harmonií. Leč poněvadž bylo nutno určiti nějak časovou posloupnost harmonických modulací, vypůjčilo si umění křesťanské od umění tanečního ony elementy rythmické, bez kterých se vůbec nemohlo obejíti. Rythmické figury, zbavené veškerého života a redukované na prosté formule

geometrické, měly dodati harmonii zdánlivého života: byly rozvinovány do nekonečna, spojovány vespolek a to nijak z vnitřní potřeby, nýbrž způsobem čistě vnějším a mechanickým, tak aby prostředky umělými dodávaly harmonii rythmu, bez něhož se nikterak obejíti nemohla. A tak zrodily se pedantské a složité zákony kontrapunktu, jejž Wagner nazývá »libovolnou hrou umění se sebou samým (Mitsichselbstspielen), mathematikou citu, mechanickým rythmem sobecké harmonie.«[1]) Celá historie hudby od doby křesťanské až na naše dny nás podle Wagnera poučuje o stálém úsilí umělců utonuvších v bezmezném oceánu křesťanské harmonie, dosáhnouti břehu, nabýti pevné půdy, opět nalézti rythmus a melodii a zbaviti se toho omezení, které je tížilo. Skladatelé lyričtí horlivě se pachtili po melodii, ostatně bez rozhodného výsledku. Jedni vyhledali prostonárodní píseň, svěží a vonnou květinu polní, kterou zhubili, přesadivše ji do umělého a přehřátého prostředí moderního umění lyrického. Druzí spěli za přeludem melodie čistě hudební, pokoušeli se uměle vytvořiti přirozený květ písně prostonárodní, v jeho podobě a barvě i poesii a v jeho vůni i melodii a stali se podle slov Wagnerových, »vyrabiteli umělých voňavek«,[2]) jimiž ihned napouštěli květiny z papíru, aksamitu a hedvábí. Jiní konečně snažili se přesně přizpůsobiti hudbu veršům, nechápajíce, že básně, jimi poskytované, byla díla »literární«, jež měla sama sobě postačiti, a nikoli díla, pojatá v duchu hudebním, a že překládajíce je tedy věrně do hudby, mohli vytvořiti toliko jakousi prósu hudební bez vnady a krásy.

Symfonikové přiblížili se více k cíli a dosáhli v hudbě ohromných pokroků. Jejich východiskem jest rythmický nápěv taneční se svými základy harmonickými, hraný na nástrojích. »Také harmonisovaný tanec padl jako velevítaná kořist v ruce kontrapunktického mechanismu. Než do tohoto kontrapunkticky upjatého tance pronikl dech prostonárodního nápěvu, a brzy tento neplodný organismus oživl, vtělil se v pružné tělo lidsky krásného díla uměleckého, jež jest ve své nejvyšší dokonalosti symfonií Haydnovou, Mozartovou a Beethovenovou.«[3]) V rukou těchto velikých umělců a zvláště největšího z nich, Beethovena, stává se tato melodie isolovaná od poesie mluvené, ale ozdobená naproti tomu vším bohatstvím harmonie, nástrojem nevyrovnatelné moci ve výrazu, mluvou zázračně ohebnou, vhodnou vysloviti neobyčejně instinktivně všechny záhady »člověka

[1]) Sebr. sp. W.[2] III. 88.
[2]) Sebr. sp. W.[2] III. 249.
[3]) Sebr. sp. W.[2] III. 90.

vnitřního«, vyjádřiti čistou radost srdce spokojeného a čistého právě tak jako volá k nebi melancholicky nebo zoufale z duše, v niž se loudí pochybnost. Ale tato podivuhodná mluva byla odsouzena již svou povahou samou, aby vyjadřovala vždy jen duševní stavy, nemohouc se nikdy povznésti k vyjádření citu morálního samého: »Absolutní hudba zůstává přece jenom citem; provází čin morální, ale činu samého nevyjadřuje. Absolutní hudba dovede city a nálady vedle sebe řaditi, ale vyvoditi z dané nálady náladu jinou nedovede — schází jí morální vůle.« [1])

S nezdolnou energií a vytrvalostí, která ničím neochabovala, Beethoven jal se probírati nekonečné moře harmonie, raze směle nové dráhy v každém směru, snaže se dodati mluvě hudby absolutní vždy větší jasnosti, přesnosti, hloubky, blíže se stále k oné nepřekročitelné hranici, které hudba nemůže přejíti bez cizí pomoci. Jednoho dne konečně překročil i tuto hranici. V IX. symfonii chtěl vyjádřiti definitivní formou velikou myšlenku, která ducha jeho naplňovala, chtěl vyjádřiti svůj náboženský optimismus, kterého nemohly zviklati nezdary životní, svou nezlomnou víru v lásku boží a v dobrotu člověka. Na konci své symfonie dal zpívati veškerou tíseň své duše vůči hrozné hádance světové, ukázal »v nejhroznějším světle myšlenku všehomíra«. Potom vůči tomuto smutnému obrazu chtěl postaviti vítěznou affirmaci své osvobozující víry. A puzen neodolatelnou potřebou vyjádřiti svou myšlenku úplně jasně, s přesností, která nepřipouštěla pochyby, povolal na pomoc poesii, aby korunoval své dílo, dal vzplanouti oživujícímu slovu uprostřed věčné tmy neuvědomělé touhy a uprostřed absolutní hudby; a jeho symfonie rozvířila se ve velkolepý hymnus radosti a všeobecného bratrství. Jako Krištof Kolumbus, tak objevil i Beethoven nový svět. Vyšed z pevniny Tance přešel vítězně oceánem Harmonie, aby zakotvil konečně v zaslíbené zemi. »Poslední symfonie Beethovenova jest vykoupení hudby z nejvlastnějšího živlu jejího ku všeobjímajícímu (allgemeinsam) umění. Jest humanním evangeliem umění budoucnosti. Nad ni není již pokroku, neboť bezprostředně po ní může následovati jen dokonalé umělecké dílo budoucnosti, všeobjímající drama, k němuž Beethoven ukul umělecký klíč.« [2])

A právě jako hudba, tak také poesie nevyšinula se na dokonalé dílo umělecké jen vlastními prostředky, nýbrž přispěním hudby

---

[1]) Sebr. sp. W.[2] III. 93.
[2]) Sebr. sp. W.[2] III. 96.

a tance. Po skvělém rozkvětu komunistického umění řeckého poesie sama snažila se isolovati egoisticky od ostatních umění a žíti sama sebou a pro sebe samu. Ale právě tím také ztratila veškerý přímý kontakt s bezprostřední skutečností a stala se dílem »literárním«. Přestala oblažovati zrak a sluch, přestala odnášeti se přímo k smyslům a omezila se na to, že působí na obrazotvornost prostřednictvím myšlenky. Místo aby byla živoucím obrazem světa, stává se jenom popisem přírody a člověka. Stává se jaksi katalogem, místo aby byla galerií obrazů samých.[1])

Formou literární, následující po tragedii řecké a karakterisující periodu rozluky v umění, jest román. Kdežto drama jest v podstatě kresbou individua, jest román především popisem prostředí; a tento základní rozdíl stačí, podle Wagnera, aby učinil z románu druh nižší. »Drama postupuje z nitra na venek, román z venku do nitra. Z okolí jednoduchého a vůbec srozumitelného povznáší se dramatik ku vždy bohatšímu vývinu individuality; tvůrce románu probírá se z obsáhlého, těžko srozumitelného okolí k popisu individua. V dramatě obohacuje okolí obsažná individualita, která se vyvíjí ze sebe samé; v románě živí okolí palčivý hlad prázdné individuality. Tak odkrývá nám drama organismus lidstva, představujíc individualitu jako bytost druhovou; román však líčí mechanismus dějinný, jímž druh stává se bytostí individuality. A proto také jest umělecké tvoření v dramatě organické, v románě mechanické; neboť drama podává nám člověka, román objasňuje občana státu; ono ukazuje nám plnou přirozenost člověka, tento ospravedlňuje nedostatek její státem: drama vytváří se tedy vnitřní nutností, román vnějším nátlakem«.[2])

Ku konci středověku v době renaissanční jest znamenati jak v literatuře tak v hudbě snahu po návratu k umění komunistickému. Poesie, kdysi literární a výpravná, ožívá: mluvené drama se objevuje v této době. Shakespeare povznáší je k vysokému stupni dokonalosti: shrnuje a kondensuje v jedinou zhuštěnou akci dramatickou dlouhé a rozvláčné vypravování historické nebo romantické a předvádí tuto akci před očima obecenstva společností herců. Tak působí jeho umění přímo na smysly. A jeho umění jest neobyčejně hluboké, neboť Sh. dovedl lépe než kterýkoliv z jeho předchůdců i následovníků dodati tomuto umění ráz opravdového života v jeho objektivní skutečnosti. »Jeho dramata jeví se jako

---

[1]) Srovn. Sebr. sp. W.[2] III. 106.

[2]) Sebr. sp. W.[2] IV. 47.

přímý odlesk světa, jenž v nich tak jest podán, že umělecké sprostředkování ideje ani pozorovati nelze, natož pak kriticky dokázati, pročež byla — obdivována jsouce jako plody nadlidského genia — našim velkým básníkům, skoro jako divy přírodní, studiem k vyhledávání zákonů jejich vývoje.« [1])

Shakespeare zaujímá zcela zvláštní místo v historii poesie; nemůže býti přirovnán k žádnému umělci — leda k Beethovenovi, jehož »svět motivů se svou neodolatelnou působivostí a určitostí právě tak mocně účinkuje na nejvnitřnější naše city, jako svět Shakespearových postav, jejichž charaktery na sebe vzájemně působící neobyčejně přesně jsou nakresleny; nevadí, že oba tyto světy zdánlivě se pohybují v naprosto různém ovzduší«. [2])

A přece drama, jak je Shakespeare pojal, má po stránce formové dosti závažné chyby. Inscenování bylo ještě tak primitivní, že se velikému dramatikovi nezdálo nutným měniti místo, kde se rozvíjel děj jeho kusů. Jeviště jeho divadla bylo vymezeno koberci. Aby nahradil postrádanou dekoraci, dovolával se představivosti divákovy, snadno zaměnitelný nápis označoval dle potřeby místo děje. Drama nebylo ještě plně realisováno, poněvadž se pohybovalo v rámci čistě ideálním a abstraktním. Vedle této možnosti změniti na nekonečně mnoho způsobů místo děje, Shakespeare ani neuznával nutným zjednodušiti intriku svých dramat a uvésti ji na minimum podstatných motivů. A s tohoto stanoviska zůstávají také jeho díla hranou historií nebo románem. Za daných poměrů současné divadelní techniky jsou dramata jeho nevyrovnatelnými arcidíly; ale tato technika, vadná sama sebou, brzy značně se zdokonalila. Tomuto technickému pokroku byl by měl odpovídati též pokrok ve stavbě dramatu samého. Dosud však nevyskytl se nový Sh., který by stvořil dramatickou formu, přizpůsobenou modernímu inscenování.

Dramatické umění francouzské neslo se zcela opačným směrem než anglické. Kdežto u našich sousedů bylo populárním, bylo u nás (t. j. Francouzů) aristokratickým. Knížecí diváci opovrhovali selským jevištěm Sh. »Za jeviště byla hercům poukázána nádherná síň v knížecích palácích, v nichž s nepatrnými modifikacemi měla se dramata inscenovati. Jednota místa byla považována jako rozhodný požadavek dramatu.« [3]) A tato jednota místa, stavši se dogmatem

[1]) Sebr. sp. W.[2] IX. 106.
[2]) Srovn. Sebr. sp. W.[2] IX. 107.
[3]) Sebr. sp. W.[2] IV. 13.

dle špatně pochopených pravidel Aristotelových, měla rozhodný vliv na osud tragedie. Aby nemusil dramatický básník měniti scenu, přeložil vlastní děj do kulis, ponechal na sceně toliko řeči a nahradil tak drama řadou řečnických přednesů. Z téhož důvodu musili se franc. dramatikové zříci toho, aby uváděli na scenu sujety románové a historické, jichž příliš složitý děj nedal se hráti na nezměněné sceně: byli nuceni vypůjčiti si od klassického dramatu antického nejen formu, ale i sujety a pokusiti se takto o strojenou renaissanci dramatu antického, je modernisovati a — znetvořiti. Kdežto Shakespeareovské drama vyvinulo se organicky z románu a historické kroniky, děkuje, podle Wagnera, tragedie Racineova svou formu rámci, v němž byla hrána; tato forma určuje obsah. Klassická tragedie, plod abnormálního vývoje, jest tedy jen plodem strojeného umění a proto neschopná života.

Moderní básníci němečtí, i největší, jako Goethe a Schiller, kolísali mezi oběma opáčnými poly dramatického umění — mezi Shakespearem a Racinem. Všichni vynasnažili se všemožně, ostatně bez určitého výsledku, smířiti intensivní život dramatu Skakespeareovského s krásnou formou tragedie Racineovy. Nikdo nedosáhl cíle tohoto nemožného pokusu. A Wagner usuzuje: »My (totiž Němci) nemáme dramatu a nemůžeme ho ani míti; naše literární drama jest právě tak vzdáleno od skutečného dramatu jako klavír od symfonického zpěvu lidských hlasů. Můžeme dospěti v moderním dramatě k básnickému umění pokud možno nejhledanějším sprostředkováním literární mechaniky právě tak, jako k vytvoření hudby nejsložitějším sprostředkováním technické mechaniky klavírní — což ovšem značí stvořiti »eine seelenlose Dichtkunst, eine tonlose Musik«. [1])

(Pokračování.)

---

[1]) Sebr. sp. W.² IV. 29.

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Nevíra v trvalou dělnost říšské rady — Nové nebezpečí obstrukce zažehnáno — Neúcta k právům poslaneckým — Disciplinární stihání poslance Seitze — Právo interpelační: místo ministra zemské obrany odpovídá nadporučík v interpelaci obviňovaný — Nutnost změny vojenského práva trestního — Zamlklost mladočeského poselstva — Doznání, že obstrukce byla zhoubná, z úst samého předsedy poslaneckého klubu na říšské radě — Nezdar agitace proti ústupu od obstrukce — Národní Listy proti politice svých poslanců — Co dále? — Otázka nové většiny — Svítá v domácí české politice? Ze Slezska.

Říšská rada zasedala v nejhorlivější práci téměř až do samých svátků velikonočních. Jednání její po mladočeském ústupu od obstrukce bylo celkem klidné a až na dvojí, trojí intermezzo byly její schůze přímo vzorem pracovitosti. Přes to však stále ještě se nezakotvila nikde, ani u vlády, víra, že by nynější klidný stav poslanecké sněmovny byl trvalý. Svědčí o tom jistě spěch, s jakým byly provedeny volby delegační. Je příliš patrno, že stačí nejmenší námět, aby vnitřní spory propukly na novo v parlamentu se starou bezohledností a vášnivostí. Vždyť již v krátké, třínedělní době dělnosti, která nastala po kajicném návratu českých poslanců do lůna pracovitých stran, hrozila sněmovně obstrukce se strany Všeněmců. Podnětem k ní bylo nadužívání práva censurního, jež si osvojil proti všem volnějším a radikálnějším dotazům sněmovním předseda hr. Vetter. Zažehnána byla všeněmecká obstrukce úplným ústupem presidia, jež sice ne formálně, ale fakticky resignovalo na právo censury interpelací, jež prováděl v předvelikonočním zasedání pan Vetter způsobem, hodným pravého rakouského — státního zástupce.

Snižuje-li sám prvý představitel poslanecké sněmovny její význam tím, že se neostýchá přímo policejně omezovat volnost projevů poslaneckých, není divu, že i mimo sněmovnu valně poklesla úcta k právům zástupců lidu. Poslední dny předprázdninového zasedání přinesly hned dvojí zjev nepopíratelné neúcty k volnosti poslanecké. Soc.-demokratický poslanec Karel Seitz, jenž je učitelem, byl disciplinárně potrestán křesťansko-sociální školní radou pro své politické projevy v době volební. Sněmovna, ač uznávala nepřípustnost podobného ohrožování svobod poslaneckých, neodhodlala se k účinné obraně poslance Seitze z důvodů formálných; neboť netroufala si vyložit ustanovení o immunitě poslanecké, jak je obsahuje základní zákon státní č. 141 z r. 1867, také na stihání disciplinární a přijala výklad slovný, dle něhož je poslanec chráněn pouze proti stihání trestnímu.

Méně závažný, ale dosti příznačný, je případ páně Klofáčův. Pan Klofáč podal dotaz na ministra zemské obrany o aféře Žilákově. Vojín Žilák byl při cvičení seknut nadporučíkem Budienerem do ruky. Interpelace Klofáčova tvrdila, že stalo se tak úmyslně, a ovšem velmi ostře odsuzovala podobné zjevy vojenské — discipliny. K dotazu místo ministra zemské obrany chtěl odpovědět sám pan Budiener. Představoval si parlamentní význam interpelačního práva patrně hodně primitivně, neboť soudil, že nejlepší odpovědí na poslanecký dotaz je vyzvání na souboj. Poslanec Klofáč jmenoval sice své svědky, ale zavčas dal se ještě poučit o tom, jakým by bylo zasahováním v poslanecká práva, kdyby nečlen sněmovny jedině na základě toho, že privileje jeho stavu ho staví mimo dosah prohlášení souboje za trestný čin, si troufal hnát poslance za jejich řeči a jednání ve sněmovně k zodpovědnosti. Se souboje tedy sešlo.

Ale interpelace o poranění Žilákově měla ještě smutnější dohru. Žilák, když jeho záležitost budila značnou veřejnou pozornost, se zastřelil. Jeho smrtí odstraněn nejdůležitější svědek, který jediný mohl celou událost uvésti do pravého světla. Ale nemůže-li mluvit Žilák, mluví jeho sebevražda až příliš zřejmě. Jí by měli býti pokrokovější lidé poslanecké sněmovny konečně pohnuti, aby s největším důrazem naléhali na úpravu vojenského trestního zákona zejména ve směru k modernějšímu trestnímu řízení, není-li již naděje, aby i osoby vojenské byly podrobeny obecnému zákonu trestnímu. Nutnost toho je tím patrnější, čím je zřejmější, že případ Žilákův není výjimečný. Neobyčejně četné sebevraždy ve vojště mluví o tom řečí srozumitelnou.

Mimo vzrušení, jež ostatně v míře dosti nepatrné vzbudila aféra Žilákova, zabývá českou veřejnost téměř výhradně mladočeský ústup od obstrukce. Přímo překvapilo, že velikonočních prázdnin sněmovních čeští poslanci nevyužili k hojnému styku se svými voliči, kdežto poslanci němečtí působili ve svých okresích s neobyčejnou agilností. Jak vysvětliti českou zamlklost, která se málo srovnává s vítěznou náladou, již vyvolávaly po ústupu od obstrukce Národní Listy? Což nemají čeští poslanci, co by lidu řekli? Mají a zajisté nemálo. Ale to, co mohou s lidem sděliti, je málo utěšivé a docela již ne vítězné. Proto spokojila se mladočeská delegace skromně listem svého klubovního předsedy, jenž vysvětloval vzdání se obstrukce, a jedinou schůzí Klubu národní strany svobodomyslné v Praze. Venkovu musejí stačit jako duha pestré výklady Národních Listů.

Ostatně mnoho venkov neztratil tím, že tentokráte přišel o potěšení vyslechnout své zástupce. Obsahem obojího projevu mladočeského poselstva bylo doznání, že od obstrukce bylo upuštěno ne v zájmu státu, ale v zájmu národa. Obstrukce nemá smyslu — přiznávají nyní Mladočeši — již proto, že dovede sice zastaviti parlamentní stroj, ale nedovede zabránit absolutismu § 14., který by nám působil čím dále tím větší škody národní i politické a mohl by na konec přivodit i nebezpečí státní němčiny. Že tedy s obstrukcí Mladočeši vůbec počínali a nevzdali se jí již za hr. Claryho, kdy dle svědectví poslance Heřmana Jandy mohli za to dostat výhodnější a vskutku cenné ústupky, vysvětluje dr. Pacák nutností dokázat, že Češi dovedou stejně jako Němci obstrukcí znemožnit parlament.

Nálada, s jakou se přijímá obrat mladočeský v Čechách, je v celku klidná. Sedm radikálů klubovních, kteří byli proti vzdání se obstrukce, a jejichž mínění tlumočil proti dru Pacákovi dr. Fořt, nenachází valných sympatií ani očekávané popularity u voličstva. Je příliš patrna neupřímnost jejich postupu, když dovedou při svém zásadním, státoprávním radikalismu trvat v klubu, který nastoupil na trvalo cestu oportunní politiky, aby kdo mohl věřit upřímnosti jejich rozhořčení. Ostatně ani agitace strany národně dělnické a radikálně státoprávní nenachází půdy. Manifest národních dělníků — psaný ve slohu Národ. Listů z let devadesátých — proti oportunní politice zapadl bez památky. Stejně nezpůsobilo valného dojmu několik protimladočeských schůzí. To i při tom, když nepřímo radikálničení po Čechách podporovaly Národní Listy. Zachovávaly obvyklou svoji taktiku. Zpříma postupovat proti politice poslanecké si netroufaly. Za to se snažily budit pochyby o výhodách všeho toho, co Mladočeši vyhlašovali za svoje úspěchy. Ve zvýšení daně z lihu, jež připadne zemím, nalezli centralistické čertovo kopýtko — neboť zvýšení bylo uzákoněno ústředním sněmem — a o stavbě nových vodních drah vyslovovaly občas pochyby, zda nebudou českému zemědělství spíše ke škodě než na prospěch. Je jisto, že hospodářský význam staveb průplavových není ani z daleka pro Čechy pevně stanoven. A jistě jsou možny a snad i ne bezdůvodny pochyby o míře zisku, který z nich pro české kraje poplyne. Ale Národním Listům ani z daleka o vše to neběželo. Chtěly prostě i zde ponechat si zadní dvířka, jimiž by mohly proklouznout mezi radikály, kdyby umírněný proud v mladočeské politice nenalezl ohlasu v lidu. Ze stejného důvodu přály si také svolání sjezdu důvěrnického.

Ale ani působení jediného pražského mladočeského denníku proti mladočeské politice nezdvihlo vlny radikalismu. Je příliš patrno, že lid sám uznává, že ústup od obstrukce byl národní nutností, a proto ani neodměřuje politicky úspěchy, jež mladočeští poslanci vyhlašují za kupní cenu obstrukce. Svobodomyslná česká delegace setkala se tedy u lidu se shovívavostí, jaké za minulé své hříchy ani si nezasloužila. Je nyní na ní, aby aspoň v budoucnu upřímnou, lidovou a pokrokovou politikou stala se hodná trpělivosti českého lidu. Ústupem od obstrukce jsou zavřeny účty neblahých a zlých let mladočeské politiky.

Co dále? táže se v obavách každý myslivý český člověk. Je jisto, že za klidných poměrů sněmovních budou se Mladočeši snažit dostat se do většiny. To je konečně úkolem stran parlamentních. Ale rozhodno je, jaká bude nová většina. V theorii zdá se, že proniká již poznání, že zisk nám může přinést pouze většina politicky pokroková. Ale ta je bez Němců nemyslitelná. A zajímavo je, že myšlenku parlamentní většiny německo-české zpříma vyslovily i Národní Listy a nepřímo ji nadhodil dr. Kramář výrokem, že »dnes bylo by nemyslitelno zříditi ve sněmovně majoritu, ve které by nebyli páni z levice«. Ale praxe zatím svědčí stále ještě tomu, že není vyloučeno znovuvzkříšení staré pravice. Při hlasování v poslanecké sněmovně po pravidlu se strany bývalé pravice sešly na jedné a strany bývalého německého souručenství na druhé straně. Ale i formálně se stará spojitost projevovala. Vyjednával-li dr. Koerber s klubovními předsedy, vyjednával odděleně se zástupci klubů bývalé pravice a odděleně s klubovními předsedy levice. Při tom nové je pouze to, že křesťanští

sociálové věcně (při volbě Kaizla a Fuchsa) i formálně (dr. Lueger se účastní jako host konferencí předsedů klubovních bývalé pravice) se přidružují k stranám staré pravice. Sněmovní prakse tedy činí předzvěsti nové většiny pramálo utěšlivými.

V domácím českém politickém snažení, zdá se, že svítá. Hrubé a chlapecké násilí, jež provozují národní dělníci za patronance jedné části Mladočechů, probouzí a šikuje dohromady lidi, kteří slušnost a poctivost žádají i v politickém životě. Profesor Masaryk byl ukřičen v Benešově, kam přijel přednášet »o politickém programu Palackého a Havlíčka 1848 až 1849«. Na samé schůzi i Mladočeši se otevřeně a upřímně pohoršovali nad chlapectvím národních dělníků. Po schůzi dovedly v ukřičení Masarykově vidět úspěch jedině Národní Listy, Katolické Listy a Šípy. Za to mladočeské Jihočeské Listy nejostřeji odsoudily podobnou politiku chlapectví, jež v pokřiku, v kravalistice vidí politické činy, a skončily vyzváním, »by konečně jsme se v Čechách vzmužili a promluvili rozhodné quo usque vůči teroristům, jichž drzost, všem nevzdělancům společná, každým dnem roste, každým úspěchem stoupá«. — *Gg.* —

*

Skoro bych mohl říci, že naše politické vedení jaksi ztrnulo. — Jednak je vidět až příliš mnoho úslužnosti ke klubu mladočeskému, za to že kandidoval našeho pracovníka do říšské rady. Příliš horlivě se hájí mladočeský obrat — ale nejen hájí — vychvaluje. Mohl se o tom každý přesvědčit z řeči samého poslance rady Hrubého. Snad on může s dobrým svědomím tak mluvit, ale je nás na Slezsku přece jen mnoho, kteří se nemůžeme nadchnout pro »nový kurs«. Nevíme, jaké jsou úmluvy našich zástupců s vládou — a pak, nikdy se nevystupovalo se strany byrokracie proti nám tak příkře, jako nyní. Do okresů, v nichž není pomalu ani Němce, dosazují lidi, kteří neumějí nebo nechtějí s lidem ani se domluvit. (Opava, Fryštát a j.) A přece se pořád ujišťuje, že nynější vláda chce býti nestrannou.

Radost i chválu p. posl. Hrubého do jisté míry i chápeme. Věří, že se takto podaří českému poselstvu najít cestu k utvoření jakési aspoň zatímní většiny. Dle jeho zdání je na obzoru koalice česko-německo-polská. Ta ovšem pomohla by jenom na chvíli — protože dnešní parlament nelze zachovat. Ten musí padnout. Ale my raději v něm pracujeme — začneme-li skutečně pracovat, rozbijí parlament Němci sami — a na ně padne pak odiósnost pádu říšské rady — vlastně i nynější ústavy. O poměru k Polákům nezmínil se p. poslanec skoro ani slovem (určitějším). Ovšem — právě naše slezská česko-polská shoda, jejíž on je nejhorlivějším zastancem, je naší nejbolavější stránkou a tedy i pro něho nejchoulostivější. Praská to na všech stranách. Napjetí roste, přese všechna chlácholení a přes výroky, že místní neshody jsou nepatrné (Michejda) a že jen shodě česko-polské mají Slované slezští co děkovat za své úspěchy. Je faktum, že Poláci se vtírají všude, kam jen mohou všude lepí polské školy. A přece nechce naše politické vedení pochopit, že třeba shodu zrušit a spojit se s dělnictvem. S dělnictvem spojeni — jsme pány na svém území až po Těšín. Patrně se čeká, až následky shody budou ještě makavější — a to se ví, že horší. Byrokratický »duch«

(možno-li o duchu mluvit) je u nás přímo až směšný. Věstník hejtmanství Opavského a Bílovského vychází ve dvojím vydání — jedno je německé, druhé německo-české — soudy (zvl. zemský ale i jiné) posýlají českým stranám výměry německo-české. Faráři, který poslal čtvrtroční výkazy o úmrtnosti a nemanželských dětech česky, dopsáno, aby je posýlal buď německy nebo německo-česky. Tedy dvojí práce, jako při věstníku pro naše lidi dvojnásobné předplatné, Úmysl je zřejmý — lidem se má čeština zmrzet a pomalu se máme připravit nejenom na německou státní ale i německou zemskou řeč.

Z Politicko-Hosp. jednoty opavské můžeme označit za potěšitelnou zprávu, že je předsedou Dr. Mlčoch místo poslance Dra Grudy. Jen že p. poslanec to dává cítit — nechodí do pracovních schůzí — krátce nemíní patrně dělat nic. Ale i to je dobré — lepší nic, než práce z poslednějších let jeho politické činnosti.

Ačkoliv hnutí školské by vlastně nepatřilo do politického přehledu — kladu sem několik slov o něm. U nás — jakož ostatně je »chvalným« obyčejem často i v Čechách a na Moravě — bere část vůdcův i toto hnutí politicky. Nesympaticky a přímo nešetrně, ba neurvale činěny výtky nadšené práci akademiků, že prý je ukvapena, že povídá Němcům, kde by co měli dělat. Páni patrně zapomněli, že sami v čas nedělali, co měli, a tak nutili k ostřejšímu postupu mladší generaci. Ale, že jsou tak naivní, a myslí, že Němci teprve čekají na naši »radu« kde by co měli dělat — toho by se byl přece jen málokdo nadál. V Polské Ostravě jsme nedělali nic a přece stalo se už dávno usnesení o stavbě zbytečné německé školy — Němci si ji prostě vynutili; podobně v Kunčicích, Svinově a jinde.

Jak naši vůdcové přejí hnutí školskému bylo vidět z toho, že položili na denní pořádek schůze v pondělí velikonoční na první místo zprávu o politické situaci, ač ji členové už většinou slyšeli a nebo jistě četli v Týdenníku. Tím zabrána dobrá polovice času, určeného jednání o školství a o národní radě. Tak nedocíleno ničeho, leda že po dlouhé tahanici přijat většinou návrh: Poslanci a předsedové obou matic slezských tvoří školský odbor, který akci školskou povede. Řeknu hned, že akce půjde pomalu. Školský odbor má býti sborem řídícím ale také agitujícím a organisačním. Mohou tuto práci zastat pánové, zasypaní čestnými a jinými úřady? Vypadá to, jako by se báli kus práce postoupit jiným, aby naposledy nepřišli o vůdcovství.

Veliká část antipathií proti Vesně a vůbec hnutí školskému padá na vrub stoupenců klerikálních, kteří nemohou odpustit české straně lidové, že tolik práce pro nás vykonala. Závist je ovšem zlá nemoc — dělá člověka kousavým. Než, snad předce jen se podaří ponenáhlu přivésti celé hnutí do pravidelných kolejí.

Měla se ustaviti národní rada — či vlastně výkonný výbor; výbor by mohl býti také národní radou — řekl v počátku jednání p. dr. Stratil.

Je předložen návrh statutu »výkonného výboru české strany národní«. — Už z názvu samého vidíte, že o národní radě není tu ani řeči. Národní rada nesmí býti výkonným výborem jedné strany, když je v národě stran více. A pak — výkonný výbor má mít v rukou jen politiku — to je pro národní radu málo. Ta musí býti naším svéprávným ná-

rodním ministerstvem všech odborů, aby mohla dávat direktivu veškeré práci národní, aby byla pojítkem všech našich organisací a svým přehledem přispívala k tomu, aby práce národní byla tak řízena, by nepřekážela a neškodila jedna část druhé, by nevyšlo mnoho práce na marno. Nepostará-li se naše vedení o takovou radu, pak se musí postarat o ni ti, kteří mimo vedení stojí, a tolik rozmyslu a dobré vůle najdou snad i u starších, aby se k této radě přidali. Naše práce trpí nejednotností a z ní často plynoucí nedůsledností, proto je potřeba všeobecného ústředí.

V hospodářské organisaci učiněn značný pokrok. Ústřední společnost má filiálku na Těšínsku (ve Frýdku) a zřídila spolu s Němci a Poláky nákupní komisi, která bude pro všechny slezské společnosti objednávat veškeré potřeby, aby výhody byly tím větší.

V těchto dnech bude ustavující valná hromada »Svazu« svépomocných spolků (družstev, záložen atd.) — a co nejdříve bude systemisováno místo revisora. Jinak je důležitější pouze jednání o kontribučenských fondech, k němuž vyzváni podílníci úředně. Ústř. hosp. spol. navrhuje: poněvadž je třeba, aby náš kapitál se příliš netříštil, dále aby právo podílníků zůstalo v podstatě neporušeno, jakož i aby fondy přinesly užitek rolnictvu, buďte fondy proměněny buď: 1. ve spořitelny okresní (s pupillární jistotou); tím by byly pro nás získány peníze sirotčí, nebo 2. správa fondů buď přidělena Svazu společenstev; tak by byl položen základ k selské bance, anebo konečně 3. založiž se z nich zemská pojišťovna se třemi sekcemi: českou, německou a polskou. Tak by zůstalo mnoho našich peněz v zemi, byla by to úspora národního jmění.

Na Dunajsko-oderský průplav bychom se těšili, kdybychom nebyli přesvědčeni, že ještě příliš mnoho vody Odrou uplyne, než k čemu dojde. Těšili bychom se proto, že by severní dráze sklapl trochu hřebínek. Nosí jej u nás vypjatý víc než jinde. *J. C.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Finanční politika státních drah železných — Finanční význam státních projektů průplavních — Přepjaté naděje v působnost vodních cest vnitrozemských — Průplavní projekt uherský — Bankovní bilance za rok 1900.

Investiční předloha vládní prošla prvým čtením — ne však bez úrazu pro veškeru státní politiku železniční. Poslanec Kaizl, známý už z počátku let 90tých jako nepřítel pasivních drah státních, odsoudil celé finanční hospodaření státních železnic v Rakousku. My jsme již při posuzování loňských tarifových zvýšení na státních drahách vyložili historicky jejich pasivitu a můžeme se dnes obmeziti na data nejnovější. Dle výpočtů Kaizlových obnáší dle státního rozpočtu na rok 1901 dopravní přebytek státních drah 62·9 mil. korun. Z toho však dlužno hraditi schodek v extraordinariu 11·2 mil. K, na zúročení a umoření zařizovacího kapitálu 117·3 mil. korun, a na úroky i amortisaci vídeňských prostředků dopravních 5·8 mil. K, úhrnem tedy 134·3 mil. K. Avšak ke schodku 71·3 mil. K, který plyne ze srovnání obou číslic, dlužno připočísti roční potřebu na nové investice, které v průměru 5 nejbližších let činí dalších 57 mil. K, tak že platíme nyní na státní dráhy z jiných finančních zdrojů, zejména tedy z daňových, ročně 128·6 mil. K, nečítajíc 6 mil. K na subvence

drahám soukromým celkem tedy asi 10% veškerých řádných výdajů státních. Státní dráhy mají naproti soukromým drahám nanejvýš nepříznivý a vždy ještě se zhoršující poměr mezi dopravními příjmy a výdaji, celé tři čtvrtiny dopravních příjmů je pohlceno výdaji dopravními (u jižní dráhy jen 44%, u severní Ferdinandské jen 49·6%, u státních drah 75·6%) a pak ovšem kapitál ve státních železnicích uložený zúrokuje se pouze asi 2%, zbytek zúročení zaplatí poplatníci, bohužel nejen ti, kteří po státních drahách lacino dopravují, nýbrž i ti, kteří musejí dopravovati draho po železnicích soukromých.

Novými drahami se pasivnost státní sítě železniční ovšem ještě zvýší, severní aktivní země budou ještě více připláceti na pasivum zemí jižních a východních, i vznikl v poslancích severních zemí požadavek výstavby splavných cest vodních. Když pasivní dráhy — trať terstská má vynášeti jen 2·10%, bude však vynášeti sotva polovic, o rentabilitě skoro všech ostatních tratí se ani nemluví — proč ne také pasivní vodní cesty? Budou-li severní země přispívati 70% na deficity nových státních železnic, proč by nenechaly přispívati jižnější polovinu státu 30% na své průplavy? Což budou však nové vodní cesty pasivní? Většinou zcela nepochybně, rozumíme-li pasivností správně výnos, který nedostačuje ke zúročení i amortisaci zařizovacího kapitálu nebo dokonce ani ke krytí výdajů udržovacích a provozovacích.

Jdeť o projekty obrovské: průplav dunajsko-oderský bude dlouhý 274 km. a má státi 150 mil. korun, průplav dunajsko-vltavsko-labský o délce 390 km. bude státi 240 mil. korun, spojení Moravy s Labem u Pardubic (346 km.) 170 mil. korun, spojení Odry s Vislou a Dněstrem (479 km.) 120 mil. korun, vodní dráha mezi Lincem a Budějovicemi (95 km.) 70 mil. korun; celkem tedy za 1584 km. 750 milionů korun, včítajíc i náklady kanalisace středního Labe od Mělníka k Hradci Králové nebo Jaroměři, rozpočtené na 50—60 milionů korun. Základní kapitál všech státních železnic činí v Rakousku koncem r. 1899 2456 mil. korun, na vlastní stavby a investice železniční vynaložil stát dosud jen 673 mil. korun (diference 1783 mil. korun jest kupní cenou za postátněné dráhy soukromé). Připočteme-li tedy k preliminovanému stavebnímu nákladu projektovaných cest erárních nejméně 20% na pravděpodobné překročení rozpočtu, shledáme, že tyto vodní stavby převyšují rozsahem veškeré státem dosud provedené stavby železniční a nepochybíme, odhadneme-li je prostě na jednu miliardu. Neboť u kanálů lze pravděpodobné výdaje stavební rozpočísti ještě daleko nesnadněji než u železnic a překročení rozpočtu o 50 a více procent není vzácností. Dokladem jsou průplav panamský, manchesterský, korinthský, emžský atd. A jistě ani prováděná již kanalisace Vltavy nebude činiti výjimku. Bude tedy jen zúročení stavebního kapitálu vyžadovati ročně přes 45 milionů korun. Kolik by tedy milionů tunových kilometrů musila činiti vodní doprava vnitrozemská v Rakousku, aby se vybralo kromě značných nákladů udržovacích a provozovacích 45 milionů korun nikoli na dovozném, které přísluší majitelům lodí, nýbrž pouze na poplatcích průplavních? A bude doprava průplavní skutečně tak silná, jak se očekává? Snad ano na průplavě dunajsko-oderském, který bude dodávati Vídni slezské uhlí kamenné, na dunajsko-vltavském pro hnědé uhlí severočeské, a na obou pro uherské obilí a mouku, i konečně na kanalisovaném

středním Labi, které protékajíc úrodnými kraji, vroubeno jest řadou měst. Co chtěli byste však voziti po Odře, Visle a Dněstru, když je v Haliči plno pasivních drah, jak slabou byla by místní pouze doprava po jalové Vltavě mezi Prahou a Budějovicemi i po průplavě mezi Budějovicemi a Lincem! A i na živějších tratích kanálových nebude doprava daleko uhrazovati zúročení i amortisaci stavebního kapitálu. Kdyby bylo pravdou přehnané tvrzení N. L., že při těchto nákladech »vydlužený kapitál s bohatými úroky se vrátí«, a že »finanční ministr desetkrát tolik by dostal upsáno na vodní stavby v zemích koruny české, než bude na ně potřebí,« nemusel by parlament doháněti neochotnou vládu, aby kanály stavěla sama, nýbrž vláda byla by naopak zasypávána žádostmi o průplavní koncese od soukromého kapitálu, ne-li našeho, tedy od belgického, francouzského, anglického, jemuž by stačilo zúročení 4—3½% ! Když pak ani v Německu není soukromých podnikatelů pro průplavy, když naopak stát donucuje provincie, aby připlácely k nákladům stavebním, jak lze mluviti o finanční výnosnosti kanálů u nás, vyjímajíc snad jediný dunajsko-oderský, který má na obou koncích zde obrovské centrum konsumpční, tam přebohatá ložiska uhelná?

Arciť by snad i u nás dostal finanční minis'r upsánu půjčku na stavby průplavní — ale jen proto, že — jako u železnic — poskytl by věřitelům pevné zúročení bez ohledu na skutečný výnos podniku, z půjčky provedeného, že tedy garancií úroku věřitelova je nikoli výsledek podniku, nýbrž berní mohutnost státu, z níž se za všech podmínek úrokové platy uhradí.

Proč tedy bychom stavěli pasivní průplavy? Stejně jako pasivní železnice, v naději, že tato pasivnost je pouze dočasnou, že nová dráha probudí hospodářský rozkvět kraje a že dosáhne časem transportů tak vydatných, aby se sama vydržovati mohla. A i zde zkušenost přinášívá trpké zklamání a nemilé sprchy rozníceným fantasiím. Kdyby k hospodářskému povznesení stačily levné komunikace a technicky dokonalé, nemohlo by se vlastně dlouho mluviti o drahách pouze strategických, protože za málo let by se vyplatily vzbuzeným rozkvětem hospodářským. Na českém jihu málo je průmyslu i na tratích státních železnic a naopak nejprůmyslovějšími kraji probíhají drahé železnice soukromé!

Právě naše průplavy pak mohou býti i dnes — za tak vyvinutého ruchu železničního — hospodářskými, spojujíce malými poměrně délkami svými rozsáhlé toky přirozené. V tom směru má průplav dunajsko-vltavský výhodu nad oderským; má nejen mohutné námořní východisko v Hamburce, nýbrž přibyl mu průplavem labskotravenským i Lübeck na moři baltickém a projektovaný středozemský průplav německý zjedná mu spojení i s Bremami a j. přístavy na Vezeře a na Rýně.

Průplav oderský má vydatného pomocníka v Uhrách. Vláda uherská zanáší se prý projektem velikého vodního spojení od Štětína Odrou a Váhem k Dunaji přes Budapešť a dole k Sávě a Kupou ke Rjece. Balt má býti spojen s Adrií cestou 2200 km. dlouhou, z níž 1400 km. připadá na řeky již splavné, 420 km. na toky, které by se musily teprve kanalisovat, a 380 km. na vlastní průplavy, ze dvou pětin snadno proveditelné. A aby Uhři nezbudovali průplav vlastní, postavíme jim jej my; předloha, kterou prý vláda chystá pro 18. duben, zabezpečuje v první řadě

kanál oderský, po němž teprv následovati bude dunajsko-vltavský a moravsko-labský.

Jak hleděti na hospodářský, nikoli státně finanční význam průplavů a cest vodních? Jsou prostředkem, zlevňujícím dopravu. Nečiní hospodářských divů, nevykouzlují obratem ruky blahobyt, jsou toliko jedním z mnoha činitelů rozkvětu hospodářského, nemohou však nahraditi nedostatek jiných jeho podmínek. Mohou — jako každý dokonalejší prostředek dopravní — ten onen zájem i poškoditi; tomu zdraží surovinu, zjednávajíce jí, dříve ve výrobním místě bezcenné, výhodnější odbyt do dálky, jinému uvalují na krk novou konkurenci, která dosud vzdáleností a dopravními náklady jako jakýmsi clem byla chráněna. Pošinují staroobvyklé poměry hospodářské, rozlučují staré závazky a tvoří nové. Podporují zejména velkoprůmysl a velkoměsta, protože ekonomie plavby vyžaduje co možná největší lodi, největší a nejjednotnější náklady a co nejméně zastávek a zdržování při nakládání a skládání. Neboť kdo může odeslati nebo přijmouti 40—60 vagonů uhlí, obilí, cukru a pod.?

Jsme tím proti stavbě průplavů? Zajisté nikoli; jenom proti jejich přeceňování, aby se nemyslilo, že jenom vodní cesty chybí k našemu hospodářskému spasení, že rozlévají požehnání, kudykoli vede jejich dráha. Správné a střízlivé jich oceňování může přinésti i prospěch finanční: enthusiasmus snadno by nás mohl svésti, že bychom povolili nepoměrně vysoký zemský příspěvek na vodní dráhu, která prospěje daleko více Uhrům, Vídni, severočeským uhlotěžařům, zahraničním lodním společnostem, nežli těm, z jejichž kapes by se zemský příspěvek musel zaplatiti, anebo těm, kteří ze sousedství průplavů budou míti jenom škodu.

Ale tím přicházíme k jiné kapitole, strachu z dopravních cest vodních, a o tom příště.

*

Březen jest měsícem bankovních bilancí. Z českých bank největšího úspěchu dosáhla loni Živnostenská. Majíc vlastní akciový kapitál 20 mil. korun, stala se loni též jakousi bankou spořitelní; aspoň stouply u ní vklady peněžní za loňský rok o 20½ mil. korun a vklady na spořitelní knížky bankovní činily koncem r. 1900 plných 37·92 mil. korun, peněžní vklady úhrnem 40·49 mil. korun, víc než dvakrát tolik co akciový kapitál. Počítáme-li ještě reservní fond (4·66 mil. korun), specielní reservu a pensijní fond, účet věřitelů (62·55 mil. korun), pracovala Živnostenská banka loni s provozovacím fondem přes 134 milionů korun. Banka přejala loni komisionelní prodej 4 cukerních rafinerií a 12 surovaren, súčastnila se finančně založení úvěrní banky v Lublani, přejala ve vlastnictví pozemky a budovy bývalé kadetky, těžila hojně z obchodu uhelného, eskomptovala za 220 mil. korun směnek, obrat kontokorentního obchodu činil loni 2521 mil. Filiálka její v Benešově byla koncem r. 1900 zrušena, filiálka vídeňská převýší znenáhla obrat hlavního ústavu pražského. Čistý výtěžek banky obnášel loni 2·55 mil. korun, t. j. 12¾% akciového kapitálu, daní bylo zaplaceno přes 588.000 korun, tedy skoro 3% akc. kapitálu. Bankovní budova na Příkopě je v bilanci vřaděna obnosem 2·269 mil. korun.

Pražská (dříve Kolínská) úvěrní banka zakoupila loni obuvnickou továrnu Bergmannovu v Novém Bydžově a zakoupila od hrab. Ledebura jeho

veškeren uhelný majetek v Křemuži u Teplic. Vydělala při akciovém kapitálu 4 mil. korun 432.494 korun a platí 10% dividendu; na daních odvedla 175.449 korun.

Zdá se, jakoby u nás po pivovarské nastávala opět horečka uhlířská. Aspoň vedle akciové společnosti, kterou chce utvořiti na zmíněné doly banka úvěrní, vydává se také projekt těžařské společnosti hnědouhelných dolů »Boží Požehnání« v Chodově u Karlových Varů s kapitálovou potřebou 1,024.000 korun pod patronací Českého úvěrního ústavu v Praze a zvláštní České horní družstvo rovněž hledá vhodný objekt těžební.

Pozoruhodno je, že banky vídeňské byly hospodářskou depresí r. 1900 stiženy daleko citelněji než pražské. Jsme u nás jaksi za větrem světové konjunktury, z níž prospěch i škoda docházejí k nám jen jakoby ve slabém odrazu. Pro naše banky i obecné hospodářské poměry není to valným svědectvím — spíše znamením malého skutečného významu národohospodářského vlivu bank a nepatrnosti našich hospodářských poměrů vůbec. Ani za loňský rok nevyplácí však žádná banka vídeňská dividendu menší než 5%, dividendu nejméně 6% vyplácí z 13 vídeňských bank 10, dividendu nejméně 7% vyplácejí 3 banky, 10% vyplácel úvěrní ústav a 20% ústav pro úvěr pozemkový.

I německé banky pražské loni prospívaly; Unionka vydělala přes 2·57 mil. korun a vyplácí 7½% dividendu, hospodářská úvěrní zotavuje se znenáhla ze známé aféry s ústeckou cukerní rafinerií, ač výtěžek její ani dnes ještě nedosahuje z daleka číslic před r. 1898.

S,

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Rozšíření obchodních akademií na ústavy čtyřleté — Vady vyššího školství obchodního — České odborné školy v Českých Budějovicích — Zemská školní rada živnostenská — Hospodářské obležení Olomouce — »Svůj k svému« ve vládních výnosech a v německém řemeslnictvu pražském.

Ve vyšším obchodním školství zuří boj; zde tři, tam čtyři roky vyučovací, zní heslo, vysílají se deputace, časopisy pořádají písemné ankety, obchodní komory a kuratoria školní podávají obsáhlá i ostrá memoranda proti reformě, kterou prý vláda vnucuje obchodnictvu proti jeho vůli a jeho lepšímu přesvědčení.

Co jest příčinou reformního projektu státního a čeho se má jím dosáhnouti? Dle přesvědčení vládního prý na školách obchodních, učivem přetížených, sotva 25% žactva dosahuje cíle vyučovacího, t. j. onoho positivního vědění a umění, zejména v cizích jazycích a předmětech kupeckých, jakého kupci na absolventech právem žádati mohou. Pro toto rozšíření jsou prý též učitelské sbory veškerých vyšších škol obchodních a bylo prý již provedeno dobrovolně v celé řadě ústavů; jediný důvod, jejž prý lze uváděti proti tomuto požadavku, pozdní vstup do praxe, není prý nijak závažným, aby mohl býti příčinou zmaru akce reformní.

Než obchodnictvo má i jiné námitky proti ministerské reformě. Předně právě o školství obchodní má stát nejméně zásluhy. Obchodní školy vyšly vesměs z počinu praktických obchodníků a jsou i nyní státem podporovány v míře jen velmi nepatrné. Stát má v Rakousku pouze dvě vyšší školy obchodní: v Terstu a ve Lvově — první vzniklou r. 1842

z obchodnického oddělení r. 1817 ke staré navigační škole terstské připojeného, tuto zřízenou teprv roku 1899. Všechny ostatní akademie (vyšší školy) obchodní založeny byly od obchodních gremií (německá v Praze 1856, ve Vídni 1857, ve Štýr. Hradci 1863), od měst (česká v Chrudimi 1862, v Král. Hradci 1895, v Plzni 1896), nebo dokonce od soukromých spolků (československá v Praze 1872, v Prostějově 1894 a v Brně 1895). Také k vydržování škol obchodních přispívá stát jen nepatrně; ve školním rozpočtu na rok 1901 figuruje školství obchodní obnosem 393.600 K, školství průmyslové však obnosem 7,920.522 K. Zvlášť vyšší obchodní školy vydržují se zpravidla ze dvou třetin školným, od žactva ve značných obnosech (100, 120—150 zlatých ročně) vybíraným a zřídka promíjeným.

Znamená tedy prodloužení studia ze tří na čtyři léta rozmnožení nákladu na tyto školy, po případě zvýšení deficitu pro činitele, kteří je vydržují — neboť ony blahé doby, kdy obchodní akademie vykazovaly značné přebytky, minuly skoro u všech ústavů následkem zvýšení učitelských platů novými regulacemi nebo prostým přibýváním kvinkvenálek a pensí, následkem částečného obmezení počtu žactva ve třídách a pod. Náklad vydržovací vzrostl by pak nejenom věcným zařízením i vydržováním (nájemné, udržování místností, pomůcky atd.) a přírůstkem hodin a sil vyučovacích, nýbrž i tím, že by pro některé předměty, obstarávané dosud při menším počtu hodin silami pomocnými, musily býti ustanoveny dražší — ovšem i po většině lepší — učitelské síly řádné.

Studium zdraží se však i žákům. Rok studia na obchodní akademii lze při vysokém školném páčiti na 1000 K, a počítáme-li ještě úbytek výdělku v praxi, vzroste suma tato snadno na výši dvojnásobnou. Co z toho vyplyne? Žáci méně zámožní, kteří bývají zpravidla nejpilnější a nejnadanější, budou se obraceti více snad ke školám dvoutřídním a zcela jistě k jednoročním školám soukromým a zjednají si právo dobrovolnické, které pak bude jedinou výhodou obchodních akademií, cvičným kursem vojenským, jaké nyní rostou jako houby po dešti. Úróveň vzdělání odborného ani všeobecného se tím ovšem nezvýší; budou prostě způsobem co nejméně namáhavým »nadřeni« na výcvik kontoární tak jako na tzv. vzdělání všeobecné pro inteligenční zkoušku dobrovolnickou.

Avšak rozhodnější prý jest ještě proti reformnímu projektu vládnímu okolnost, že absolventi po dokončeném čtyřletí budou míti již pozdě do praxe. I nejpečlivější školní vzdělání je prý jen přípravou pro praxi, která se nedá sebe delším vyučováním nahraditi. Čím později vstupuje mladík do praxe, tím více odcizuje prý se praktickému nazírání a konání, mechanické manipulační výkony, bez jakých se počáteční praxe obejíti nemůže, zprotivují se mu a ideálem jeho stává se ne obtížnější, ale vděčnější povolání obchodníka samostatného, nýbrž kariera úřednická v bankách, spořitelnách, pojišťovnách, při drahách atd.

Je ledacos správného v těchto námitkách. Jisto je, že se vliv školy na praxi vůbec přeceňuje. Zvlášť v našich kruzích nezasloužená činí se obchodním školám výtka, že nepůsobí k tomu, aby absolventi obraceli se k samostatnému povolání a ne k úřednickému, jakoby škola mohla nahraditi nedostatek vrozené náklonnosti k obchodu, zjednati žákům ono kupecké prostředí a myšlenkové ovzduší, jakého český jinoch nemá ani

doma u rodičů ani jinde v svém okolí, napraviti ve třech letech to, co předchozích 8 let výchovy rodinné a školské pokazilo!

Pravda jest také, že škola může uzpůsobiti žáka jen, aby svým vyšším vzděláním všeobecným a odborným snáze a důkladněji poznával obor, v němž pracovati učinil svým povoláním životním, i mechanický aparát závodu, v němž právě působí, aby učil se svých znalostí školních účelně upotřebovati v praxi i konečně aby vlastním dalším sebevzděláváním a přičinlivostí mohl na žebříku obchodnického podnikání postupovati rychleji a výše než konkurent méně vzdělaný a méně přičinlivý. Jeden rok dřívějšího či pozdějšího vstupu do praxe zde nijak nerozhoduje; samy některé obchodní akademie mají kursy pro abiturienty ze středních škol, kteří takto vstupují do praxe o 1—2 roky později než přímí žáci obchodních akademií, v Německu nechávají velkoobchodníci své syny vystudovati i práva a státní vědy a přibírají je pak do písáren a kolik techniků absolvovaných pracovalo jako tovaryši a dělníci v různých závodech chemických a pod. v cizině — proč by tedy byl pro praxi způsobilejší a ochotnější mladíček 17letý a ne již 18 a 19letý?

Co pak dále nerady uznávají kuratoria obchodních akademií, je špatnější materiál žákovský. Již způsob, jakým se akademie vydržuje, nutí ke kompromisům mezi zřeteli didaktickými a finančními, při čemž vítězí ohledy finanční, které jsou zároveň existenčními. Přijímají se žáci, jak se předpisy o přijímání a zkoušce dají jen trochu obejíti, a ponechávají se na ústavě, i když se úplná nezpůsobilost jejich záhy ukazuje. Obchodní školy staly se útočištěm žáků, kteří pro nedostatek pilnosti nebo kázně na střední škole zkrachovali, a na obchodní škole doufají s nejmenším poměrně nebezpečím a namáháním dojíti práva dobrovolnického. O mírnou klasifikaci a shovívavé posuzování při sebe hrubším porušení kázně, zejména naproti učiteli, postará se již ředitel, chtě nechtě, pod nátlakem toho onoho člena kuratoria, nebo z obavy, aby ústav neupadl v pověst příliš přísného u nadějných žáků nebo u starostlivých rodičů, zejména je-li na blízku ústav konkurenční. Ovšem —, ti správní výboři, kteří z úslužnosti nechávají se rádi posílati na své svéhlavé ředitele a profesory, za živý svět by nepřipustili, že jsou na ústavě přes všechnu snahu profesorů žáci, kteří zřejmě vzdorují nebo vyhrožují profesorovi, kteří chlubně rozhlašují, že toho profesora živí a kdyby atd. Nejsou ovšem poměry všude stejné, ale na nestejný a špatný materiál žákovský naříkají v Praze jako ve Vídni, Linci a Inšpruku a jen u nás zatušovává se věc jako všechno, o čem cítíme, že není v pořádku.

Přimysleme si k tomu přeplněné třídy, často se měnící a druhdy i méně kvalifikované (odborně i didakticky) pomocné síly učitelské a na druhé straně rozsáhlé učivo, které by plně zaměstnalo žáky značně nadanější a pilnější i učitele lépe připraveného s menším počtem žactva, a to disciplinovanějšího — a pochopíme snahu ředitelstev i správy vyučovací, umožniti reformu aspoň rozdělením učiva na čtyři léta. Postup, jaký zde zahájila správa vyučovací, nebyl však bezvadný. Předně dlužno souditi, že neodstraní-li se co možná ostatní nedostatky obchodních akademií, pouhé rozšíření na čtyři ročníky by celkem nemnoho prospělo — aspoň prospěch by nevyvážil oběti, které by museli žáci nadaní a pilní přinésti na výlučný prospěch soudruhů méně kvalifikovaných. Dále dohodovalo se ministerstvo

o reformu od ústavu k ústavu — slíbilo těm, které ji provedou, jisté výhody, dalo některým titul akademií a dodávalo, že ostatní budou musit následovati, nechtějí-li přijíti o výhodu jednoroční služby vojenské nebo státních subvencí, a když dostavily se deputace ústavů dosud trojtřídních, ubezpečoval ministr, že hodlá se vyvarovati všeho nátlaku na ústavy rozšíření se vzpírající, a připouštěl tak současné trvání ústavů troj- a čtyřtřídních vedle sebe v týchž místech nebo v městech od sebe jen nepatrně vzdálených! Stav tento je však neudržitelný a setrvají-li čelnější akademie na odporu, nezbude ministerstvu, které by bylo beztoho nuceno státní subvence školám čtyřtřídním značně zvýšiti, než aby odhodlalo se k postupnému postátňování jejich. Nenajde v tom snad ani valně odporu. Učitelské sbory škol obchodních trpí silně soukromým rázem škol a místními i osobními poměry, mají zkrátka všechny nevýhody, nikoli však výhody státních ústavů vyučovacích. I správní sbory těchto škol leckde uvítají postátnění s povděkem, poněvadž budou zbaveny starostí o úhradu hrozícího nebo již rostoucího deficitu. Budou sice zbaveny také onoho příjemného pocitu panství nad sborem mužů, z nichž leckterý inteligenčně stojí daleko výše než druhdy celé slavné kuratorium, ale konečně vždy silnější opora, jakou učitelské sbory nalézaly přirozeně ve vládní ingerenci naproti vlivům a rozmarům osobním a místním, konečně i tento příjemný pocit leckdy ztrpčovaly a jakýsi neškodný vliv se interesovaným kruhům odborným také přece poskytne.

Budou také nějaké sklenicové bouře ohledně postátnění či pozemštění. Naše malé vzdělání politické slučuje otázku kompetence zemského zákonodárství se zemskou správou a vydržováním těchto ústavů. Nechť již bude organisace školství obchodního upravena zákonem zemským či nařízením ministerským — ústavy samy, čím hlubší bude jich reforma, tím budou pasivnější, a nebude-li moci země převzíti jich vydržování, nebude míti také vlivu na jejich správu a působení. Jsou na př. i reálky předmětem zemského zákonodárství, o vlivu zemské samosprávy na školy reálné je však málo znamenati. A dotáží-li se nynější soukromé obchodní školy o vřelosti zemskovýborského objetí důvěrně řiditelstev komunálních všeobecných škol řemeslnických, zajisté jim nepochybně přejde chuť vyměňovati sekční přednosty vídeňské za pražské Adámky a soudruhy. Bohužel, ale pravda!

*

Českým Budějovicům dostane se v dohledné době dvou odborných ústavů vyučovacích. Obchodní komora česko-budějovická — jediná, která jest úplně v rukou českých a které škodí jenom lidé à la Holanský — usnesla se zříditi tam českou dvoutřídní denní školu obchodní, k níž připojila by se též pokračovací škola (večerní a nedělní) pro české učně obchodnické. České denní školy nalézají se dnes v Plzni, Praze, Chrudimi a Král. Hradci (vyšší), v Kolíně, Hořicích a Mělníce (dvoutřídní) — vesměs tedy v Čechách středních a severovýchodních. Český jih neměl dosud ani jediné české školy odborné. Doufáme, že česká škola obchodní v Budějovicích počtem žactva i významem záhy předčí obchodní školu německou, která se letos vzmohla ve dvou třídách na 41 žáků a v přípravce na 10 žáků.

Také ke druhé škole odborné v Budějovicích je základem péče malé, ale národně čilé komory budějovické. Poněvadž stát při zřizování škol odborných klade podmínku, aby obec poskytla jim při nejmenším místnosti a zařízení, což by ryze německé zastupitelstvo budějovické českému ústavu zajisté neudělalo — vždyť dokonce loni proti zřízení jeho vůbec neobyčejně důtklivě se ohražovalo — usnesla se komora k oslavě panovnického jubilea sama se postarati o zřízení budovy pro nižší státní školu průmyslovou, aby tím stát ke zřízení školy přiměla a zároveň mu je umožnila. Snad k tomu nyní dojde za koncesi, že bude zřízena německá státní průmyslovka v Chebu. Konečně i chebská škola je na místě. Ale že i takové věci jsou předmětem politických obchodů, je věru rakouskou specialitou.

*

Rozvoj a dílem provedené, dílem projektované změny obchodního školství z posledních let, rostoucí vliv i finanční účast státu na tomto školství i konečně návrhy na úplné postátnění či pozemštění denních vyučovacích ústavů obchodních povzbudily k návrhům, jimiž má zabezpečiti se intensivní součinnost obchodnictva při organisaci a správě škol obchodních. Také průmyslová rada rakouská v sezení III. oddělení svého ze dne 5. března t. r. přijala návrh na zřízení stálého poradního sboru pro kupecké vyučování jakožto ústředního orgánu poradního a po případě na zavedení podobných sborů poradních při politických úřadech zemských podobným způsobem, jako již existuje ústřední komise pro živnostenské vyučování při ministerstvu a poradní sbory pro toto vyučování při místodržitelství.

Uskutečněním požadavku tohoto bylo by však potřebě vlivu praktických kruhů vyhověno jen měrou nedostatečnou. Musilať by se tato ústřední komise pro kupecké vyučování skládati ze zástupců společného ministerstva vnějších záležitostí (departementu obchodněpolitického), ministerstev vyučování, obchodu, železnic (vzhledem k projektům na organisaci školství dopravního) a financí, rakouského obchodního musea, obchodních a živnostenských komor (aspoň těch, v jichž obvodě ústavy toho druhu existují), kuratorií a učitelských sborů denních škol obchodních, a byla by tudíž sborem tak rozsáhlým, že bý se mohla scházeti toliko ve značně dlouhých obdobích. Tomu nasvědčuje zkušenost, že sama ústřední komise pro vyučování průmyslové schází se v posledních letech velice zřídka, ano v nynějším složení svém, od února 1898 trvajícím, nebyla dosud vůbec k zasedání svolána, takže uplyne snad celá čtyřletá funkční perioda této komise, aniž bylo jediné zasedání provedeno. Není tudíž divu, že při návrhu na ústřední komisi pro kupecké vyučování sám list průmyslnický trpce prohlásil, že dekoračních poradních sborů máme již dost.

Avšak bylo by lze účinný kus samosprávy interesovaných kruhů ve školství odborném i pokračovacím zabezpečiti lépe v jiné formě než v nesvolávaném a bezvýznamném sboru poradním, ať již ústředním, ať dle zemí decentralisovaném, totiž zřízením zemské živnostenské rady školské, složené ze zástupců vlády, zemského výboru, obchodních komor a j. činitelů školy vydržujících a spravujících, a z odborníků průmyslových, obchodnických a školských -- dle analogie školní rady zemské. Jestiť

dosavadní styk vyučovacích ústavů odborných s ministerstvem prostřednictvím okresních hejtmanství a místodržitelství velice zdlouhavý; vyřízení podání ministerstvem protahuje se tím zpravidla déle než půl roku, někdy přes rok, a politické úřady okresní zabavují se tím zbytečně agendou, pro kterou přirozeně chybí jim po většině zájem i kvalifikace.

Této zemské živnostenské radě školské podléhaly by denní i pokračovací školy obchodní a průmyslové, jako podléhají školy obecné, měšťanské a střední zemským radám školním. Ministerstvo vyučování bylo by pak vyšší instancí, která by rozhodovala zvláště o zásadních otázkách, ponechávajíc — mimo běžné věci správní — zemské živnostenské školní radě zejména žádoucí přizpůsobování organisace a učebních osnov k specielním potřebám různých zemí a krajů. V otázkách principielních byly by pak zemské živnostenské rady školní ministerstvu vyučování oněmi poradními sbory, jaké pro jednotlivé vlády zemské měl na mysli návrh průmyslové rady rakouské. Zřízení podobné instituce prospělo by též nesmírně rozvoji pokračovacího školství, obchodního i průmyslového, a jaký politický význam by mělo, kdybychom pro 376 škol pokračovacích, pro 50 odborných škol průmyslových, pro 7 státních škol průmyslových a asi 15 denních škol obchodních v Čechách měli ve vlastní zemi správní orgán, v němž bychom mohli svými zástupci spolurozhodovati – kdežto nyní je scentralisováno všechno v ministerstvu, k němuž a od něhož je cesta jen prostřednictvím dvojích úřadů politických, a které se přítěže pouhých sborů poradních zbavuje tím, že je prostě nesvolává.

*

Hanáci oblehli Olomouc. Obléhání ovšem ryze moderní: hospodářské. Vy němečtí obchodníci a živnostníci podporovali jste při posledních říšských volbách kandidáty té strany, která, majíc panství v městě byla až na krev skoupá pro naše kulturní potřeby a pro nás měla jen nadávky a posměšek; vy obojetní nešli jste sice s Němci, ale ani ne s námi, když běželo o každého muže a když bylo nectí nepřiznati barvu; vy renegáti, kteří dovedli jste hlásiti se k nám, dokud jste mohli z nás bohatnouti, ale kteří v rozhodném okamžiku obrátili jste zbraně proti nám: vám vypovídáme boj, ne palcáty a sudlicemi, bez ztráty krve a životů, boj dnes jedině možný, boj prostý, ale také při dobré disciplině nejúspěšnější. Nebudeme vám prostě nositi svých peněz, abyste nám za ně s výdělkem dávali zboží, které jste sami nakoupili laciněji, a nebudeme vám dávati jiné, které byste po zpracování s velikým výdělkem zase nám prodávali. Na tom, že my spokojovali jsme se úlohou pasivního objektu, založili jste svou hospodářskou převahu a ta je zase jedním z hlavních zdrojů vaší převahy politické. Ale kdežto obchodník jednotlivec bývá samá ochota a zdvořilost naproti odběrateli jednotlivci, bývá dodavatel — národ krutým pánem národu — odběratele. Pokládáte nás za své kolonie a chcete z nás míti prospěch i posměšek zároveň, jako druhdy Anglie Americe chcete nám nařizovati, co musíme bráti od vás a co vám prodávati.

A k čemu by nebyly přiměly sebe delší úvahy o tom, jak nám je potřeba hospodářské solidarity, podnítilo klidné Hanáky hrdopyšství vládců olomouckých. Co neděli téměř konaly se schůze, nejprve žen v Olomouci, potom všeobecná shromáždění vždy v celé řadě míst okolních — vesměs

s thematem o našich národních a hospodářských povinnostech a vesměs vyznívající v heslo »svůj k svému«. A že se rána neminula cíle, svědčí farizejské interpelace na říšské radě, které — zapomínajíce, že jejich původcové sami ještě loni vydávali tištěné seznamy českých obchodníků za vodítko pro boykot německým obecenstvem — volají státní policii, aby zabránila hospodářskému poškozování německých obchodníků a živnostníků, které prý se děje z důvodů politických, o tom svědčí konečně i pokusy o smír, ku kterým dali podnět Němci, nedočkavše se ovšem příznivého výsledku.

Nepodceňujeme těchto náhlých hnutí, specielními podněty vyvolaných; i o nich platí »semper aliquid haeret«, a je psychologicky pochopitelno, že citové rozechvění působí často více než úvahy rozumové. Ale my bychom přáli si, aby se zásada hospodářské solidarity stala částí našeho myšlení a konání vůbec jako nezbytný prostředek k našemu hospodářskému i kulturnímu povznesení, ne pouze jako dočasná odveta nebo pomíjející vzmach. Také hospodářská emancipace může pokračovati jen znenáhla, a náhlé vzmachy mívají — ovšem nemusí míti vždycky — v zápětí, že dobré vůli odběratelů nedostačí orgány obchodnické nebo vyrabitelské, že vyskytnou se pak závady, které způsobují rozmrzelost, ochablost a nedůvěru v hesla národněhospodářská.

*

Že ostatně naše snahy národněhospodářské nijak nejsou naší specialitou, je i z nejposlednější doby několik dokladů. Tak na př. bund rakouských průmyslníků žádal vládu, aby k novým investicím byli připuštěni jen tuzemští dodavatelé. Ministr Wittek zaručuje železárnám, že potřeby státních drah budou od nich odebírány (železo naše je kartelem daleko zdraženo nad cizozemské), ministr vyučování vybízí, aby školy průmyslové své potřeby kreslicí braly od dodavatelů tuzemských atd.

Kterak i Němci pražští rozumějí důležitosti národní hospodářské solidarity v ohledu národním, o tom svědčí nedávno vydaná brožurka »Der deutsche Handwerkerverein in Prag seinen Mitgliedern. Wichtig für jeden Deutschen.« Již v úvodě promlouvá se o důležitosti vzájemné podpory na poli hospodářském, která čeliti má jako zbraň proti »počešťovacím zámyslům řemeslnictva pražského«. Jest prý tudíž povinností každého, své němectví otevřeně doznati a hrubému násilí počešťovacímu se vzepříti. Jest prý v Praze dosud zdatný německý stav řemeslný, který svědčí o dřívějším lesku německého řemeslnictva pražského, a proto nutno úsilovně hájiti každou píď němectví v naději na příští lepší doby. Aby se však mohl zachovati německý řemeslnický stav v Praze, k tomu není třeba almužny, nýbrž svěření veškeré řemeslné práce. Za tím účelem připojeny seznamy zboží a výrobků a prázdné listy, kam by si každý přítel německého řemeslnictva dle potřeby zaznamenal adresy německých výrobců. Zásady hlavní jsou: každý dejž přednost jen Němci. Nákup budiž obstarán jen u Němců a každá pouze česká firma budiž pomíjena. Nebuďtež přijímány neněmecké listiny a účty, ve veřejném obcování budiž používáno jen němčiny. Německé paní přijímejtež jen německé služky, němečtí živnostníci pouze německé tovaryše. Spolky počešťovací se prý bojí vydati český adresář živnostníků proto, aby mnozí nepřišli o své německé zákazníky.

Proto každý charakterní Němec nechť obrátí se jen na zřejmě německou firmu. Tak i pražský Handwerkerverein praktikuje to, co nedávno hlásal prof. německé obch. školy olomoucké Dr. Sommer: kupuje-li Čech u Čechů, je to »drzostí, která neměla dosud rovné a nesmí zůstati bez energického potrestání« — ale u Němců je »národní zradou, jestliže dnes někdo z lhostejnosti nebo úmyslně z nemístné spořivosti nebo pohodlí jde jinam, než k německému obchodníku«.

Handwerkerverein však dále odporučuje též všechny instituce jím zařízené, bezplatné sprostředkování práce, spořitelnu a záložnu jen pro německé řemeslníky, vlastní živnostenské pokračovací školy s německým učitelstvem, útulnu pro učenníky, vzájemný podpůrný spolek k podporování v nemoci a úmrtí jen pro německé mistry a tovaryše, spolkový dům, který právě koupen v Praze ve Smečkách za 65.000 zl. a na nějž všichni zámožní Němci v Praze přispěli značnými částkami, kdežto české řemeslnictvo pražské nevzmohlo se posud ani na stavební místo pro vlastní dům.

Toto výbojné vystupování pražského »Handwerkervereinu« a skrovňoučké vystupování českého řemeslnictva v Praze jest charakteristické pro naše poměry. Kdežto pražský Handwerkerverein čítá ve svém středu na tisíce členů ze všech vrstev německého obyvatelstva, zápasí naše representační české řemeslnické korporace o své bytí jen což. »Český řemeslník«, z něhož vyjímáme tento povzdech nad čilostí Handwerkervereinu a indolencí našich besed řemeslnických, zapomíná arci na jednu z hlavních příčin: Našim řemeslníkům bývalo k posměchu, že v Handwerkervereinu je daleko více doktorů, profesorů a továrníků než řemeslníků — ale tito u nás povrhovaní neřemeslníci dělali vlastní německou politiku řemeslnickou v Praze s úspěchem daleko větším, než naše soběstačné řemeslnictvo samo sobě. Kde má pražské české řemeslnictvo svůj dům, svou školu, útulnu, záložnu (kromě té, jejímž původcem je — továrník Zdekauer), vzdělávací akci, poptavárnu? Nic z toho nemá, ono má jen haldu vůdců, řečníků, agitátorů, organisátorů, poslaneckých kandidátů — avšak lepší živlové i z řemeslnictva samého se těchto »organisací« vzdalují. *T.*

*

SOCIÁLNÍ Výsledky sčítání obyvatelstva v Rakousku — Odlidňování venkova — Jubileum 50tiletého trvání organisace anglických strojníků — Pojišťování podnikatelů proti stávkám.

K minulým vývodům o pohybu obyvatelstva v Čechách dodáváme několik dat statistických dle zatímních výsledků loňského sčítání obyvatelstva, právě uveřejněných, které ovšem definitivními výsledky budou sice v jednotlivostech opraveny, sotva však co změní na celkovém obraze, jaký již dnes si učiniti lze.

Dvě věci vynucují si u nás hlavní pozornost: úbytek obyvatelstva v rolnických okresích, které jsou většinou české, a daleko značnější poměrně přírůstek Němců nad Čechy, vyvolaný nikoliv menší plodností, nýbrž vystěhovalectvím Čechů do ciziny, do jiných zemí rakouských, do průmyslových krajů německo-českých a sesílený hospodářským i politickým nátlakem na Čechy v uzavíraném území.

V posledním desítiletí ubylo obyvatelstva v Čechách v 26 politických okresích — české jsou to zejména: Benešov, Blatná, Čáslav, Chotěboř,

Jičín, Litomyšl, Jindř. Hradec, Pelhřimov, Rokycany, Sušice, Semily, Jilemnice, Strakonice, Tábor, Turnov (který ještě v předchozím desítiletí byl aktivním) — a připočteme-li 5 okresů, kde ubylo silně obyvatelstva v letech 1880—1890, seznáme, že v plné třetině (30) okresů v Čechách ubylo v posledních dvou desítiletích obyvatelstva bezmála o 60.000, kdežto v ostatních 64 okresích obyvatelstva — a v některých neobyčejně — přibylo. Největší přírůstek mají v posledním období sčítacím Most a Teplice (48·6 a 43·1%), za nimiž teprv následují Vinohrady se 40%, dále Duchcov (39%), za nímž jde Žižkov se 33·3%, Ústí n. Labem s 29·1%, Plzeň 29%, Smíchov s 28·9%, a z ostatních okresů majících přírůstek nad 10% jsou německé Karlovy Vary, Falknov, Jablonec, Chomutov, Aš, Liberec, Žatec, Kraslice, Děčín, smíšený Čes. Budějovice a české jen Louny, Karlín, Kladno, Slaný, Náchod a Hořovice.

Ostatní okresy, zejména Pardubice, Chrudim, Poděbrady, Kolín, Kutná Hora, Kr. Hradec, Ml. Boleslav, Čes. Brod, Mělník atd. vykazují přírůstek značně slabší. Celkem však i o německých okresích platí, že největší přírůstek mají okresy nikoli průmyslové ve vlastním (užším) smyslu slova, nýbrž hornické, Most, Teplice, Duchcov, Ústí n. L., Falknov — dlužno to vytknouti, protože hornictví je nepřenositelným darem přírody a přírůstek obyvatelstva v těchto obvodech závisí tudíž tak málo na německé inteligenci a píli, jako zase málo na české přírůstek v českém Kladně a Slaném, v Moravské Ostravě a pod. V okresích pouze průmyslových je obyvatelstvo již od dřívějška tak husté, že přibývá ho nyní jen měrou značně povlovnější. Ale ovšem je rozdíl mezi rozmnožováním obyvatelstva i jen v Aši a Jablonci a mezi úbytkem v Sušici a Jindřichově Hradci tak veliký, že volání po industrialisaci našich zemědělských krajů je úplně oprávněno. Ubytek v agrárních okresích jest ostatně ne vždy znamením úpadku zemědělství, nýbrž do valné míry i následkem toho, že potřeba lidské práce i v zemědělství je nahrazována stroji a že místo stálých dělníků nastupují vždy více přechodní dělníci sezonní.

Druhá věc jest relativní větší přírůstek Němců než Čechů. — Dle výsledků sčítání přibylo Němců v Čechách za desítiletí 1880 až 1890 107.525 čili 5·22%, za desítiletí 1890—1900 však dokonce 180.889 čili 8·33% — Čechů za první desítiletí jen 171.248 čili 4·98% a za druhé jen 251.012 čili 6·99%. Prosté srovnání číslic dokazuje, že přírůst Němců děje se »aklimatisováním«, jak oni to nazývají, přistěhovalého obyvatelstva českého, či větší ještě měrou nátlakem a násilím, jak jsme přesvědčeni my.

A tu bychom přímo řekli, že industrialisace našich krajů, i kdyby byla pěstěna daleko intensivněji, než jak se bohužel dosud děje, ani za 20 let neodstraní zjevu, že přebytečné obyvatelstvo české bude odcházeti do hornických krajů severočeských — opakujeme: do hornických, protože průmysl ve vlastním smyslu nikdy tak rychle a snadno neroste jako hornictví a nikdy neabsorbuje tolik přistěhovalého obyvatelstva, již proto, že z pravidla vyžaduje značnějšího výcviku technického než hornictví.

Také v Čechách jako celku přibylo obyvatelstva jen pod průměr cislajtánský (8·1 proti 9·3%) a na Moravě nečiní procento přírůstku ani tři čtvrtiny celkového průměru předlitavského. Země již od dřívějška silněji zalidněné přirozeně mívají přírůstek méně značný než země, které je hustotou obyvatelstva teprv dohánějí. Ale nicméně je tato částečná stagnace

v Čechách a zvláště na Moravě zjevem povážlivým, poněvadž ani zalidněnost Čech a Moravy není dosud tak veliká, aby stagnaci vysvětlovala, i konečně celkové procento přírůstku Cislajtanie (9·3%) není značné. V Prusku na př. přibylo obyvatelstva v letech 1882—1895 15·4%, v král. Saském o 24·5%, v říši německé úhrnem o 14·5%. A v Rakousku samém mají nad Čechy značnější přírůst Dolní Rakousy (16%), Terst (13·5%), Bukovina (12·9%), Slezsko (12·4%), Dalmacie (12·2%, Vorarlberk (11·8%), Salcburk (11·4%), Přímoří (8·6%) a Istrie (8·4%).

*

Zajímavé glosy čteme od Bernsteina v orgánu rakouské odborové komise k jubileu padesátiletého trvání organisace anglických strojníků, která počátkem letošního roku přestěhovala se do vlastní, nákladem 190.000 marek moderně zřízené budovy, berouc s sebou do nového útulku i nové směry. Vývoj této proslulé organisace odborové je charakteristický svým konservativním nazíráním na problemy průmyslové výroby; jedna z prvních postavila se proti staré bouřlivé periodě tradesunionismu, zříkajíc se zásadního potírání podnikatelstva, a spojovala soustavně úkoly odborové organisace s dalekosáhlými úkoly pomocných pokladen. Zmíněné nové směry záležejí v patrném ústupu od zásady dělnického odborového cechovnictví, které tvořilo jádro sporu ve veliké 30titýdenní stávce z r. 1897-8, dosud živé paměti, a záleželo hlavně v požadavku obsluhy strojů kvalifikovanými dělníky s nejméně pětiletou dobou učební v dílně, vedouc tímto a souvisejícími s ním požadavky co do počtu strojů, jedním dělníkem obsluhovaných, sazeb mezdních a j. zoufalý a tvrdošíjný boj proti moderním pokrokům techniky, činícím dělníky řemeslně vyučené zbytečnými a nahrazujícím je dělníky jednostranně v nějaké jen speciální funkci pracovní vycvičenými.

Byl to dlouhý a tichý zápas, hotová guerilla, kterou vedli angličtí strojníci proti technickému pokroku, kdekoli zdál se je poškozovati, a byl provázen stejnými účinky jako před stoletími boj o staré řády řemeslné: technický pokrok byl možným jen tam, kam vliv organisace strojnické nesáhal. Boj ten setkával se se zdarem potud, dokud trvala převaha Anglie ve strojní technice; jakmile však Unie severoamerická a Německo počalo ji dostihovati, ano i předstihovati, nezbylo anglickým továrníkům, než přijati otevřený boj s dělníky, a neváhali to učiniti, když r. 1897 strojníci pokusili se vymoci si osmihodinnou dobu pracovní — požadavek při řečeném jich stanovisku vůči technickému zlacinění výroby nesplnitelný. Organisace strojníků podlehla sice, jak známo, po 30titýdenním zápase, ale — za trvale příznivých a loyálních poměrů k svazu zaměstnavatelů — zotavila se rychle jak co do počtu členů, jichž čítala koncem předešlého roku přes 87.000, ale i finančně; jmění její čítalo počátkem velké stávky 350.000 £, loni v III. čtvrtletí 376.931 £ (víc než 9 mil. korun), nové potvrzení these Webbsových v známé jich knize, že zotavování se organisací dělnických vysmívá se přímo všem předpisům techniky pojišťovatelské. Od té doby otázka cechovnictví dosud sice není definitivně rozřešena; tu a tam dochází stále k třenicím, ale svaz, dohnán okolnostmi, byl nucen od průkazu výučního ustoupiti a připustiti zásadně i nevyučené dělníky, pokud aspoň jen před dokonáním 21. roku v dílně strojnické nebo

mechanické 5 let pracovali jako »učenníci« — zbylo tedy pouhé slovo místo dřívější snahy o udržení vyššího odborného niveau vyučených dělníků, jde již jen o zamezení přílišného vzrůstu učennického dorostu. Ochranu lidskosti dělníkovy ohrožené jeho zjednostraněním postupující specialisací strojovou dle náhledu Bernsteinova hledati jest v methodickém rozdělení úkolů mezi dílnou a školou (po případě odbornou nebo pokračovací). Je v tom mnoho poučné analogie pro naše maloživnostníky; jen že oni, aspoň ve velkém jádru svém, pořád ještě spoléhají víc na fušerské zákonodárství »svých« poslanců, a maloživnostenský Bernstein dávno ještě chodí kdesi po houbách.

*

Instituce soukromého pojišťování podnikatelského proti stávkám vstoupí tedy i u nás co nevidět v život k podnětu svazu rakouských průmyslníků. Až na některé námitky pojišťovatelské techniky došel projekt dotyčného pojišťovacího spolku již zásadního schválení vlády. Dosavadní pokusy ochrany zaměstnavatelstva před hmotnou škodou ze stávky plynoucí braly se rozmanitými cestami. Na tomto místě stala se již zmínka na př. o svazu severočeských průmyslníků a o lipské společnosti k odškodnění při stávkách, útvarech to rázu spolkového, omezujících se na střádání fondu, z něhož by při stávkách vypláceno bylo odškodné postiženým podnikatelům, od případu k případu — tedy ne dle zásad techniky pojišťovatelské — vyměřované. Pokusy pojišťovatelského rázu byly možny ovšem teprve od té doby, kdy došla rozšíření a prohloubení úřední statistika stávek jako nezbytný jich podklad. Prvním větším pokusem toho druhu byl pojišťovací spolek podnikatelů hor horního obvodu Dortmundského, povstalý po velké stávce hornické z r. 1889 s jměním na $1^{1}/_{2}$ mil. marek. Naproti tomu projekt berlínského svazu průmyslníků z r. 1898, zříditi akciovou pojišťovnu toho druhu s kapitálem 5 mil. M, stroskotal se na podmínce vlády, aby ve stanovy pojato bylo obligatorní podrobení se podnikatelovo dohodčímu řízení a na tom výplata odškodného v případě stávky učiněna byla závislou. Projekt našeho »bundu« má býti zbudován na základech čistě pojišťovatelských a má se tedy pojištěným dostati náhrady — zcela neb aspoň s větší části — škody stávkou utrpěné. Pojištění ovšem nevztahuje se na stávky zaměstnavatelem ze ziskuchtivosti vyvolané nebo vůbec (třeba lehkomyslností), zaviněné a musí tudíž v stanovách pojišťovny dána býti garancie objektivního a přesného zjištění příčin a vzniku stávky, opatření nejen se stanoviska techniky pojišťovatelské nezbytné, ale i loyalní a nutné, má-li od pojišťovny býti odvráceno odium bojovné organisace proti dělnictvu. Pojištění může se ovšem vztahovati pouze na skutečnou škodu (ne i jinaký ušlý zisk přerozmanitých ovšem forem), k jejímuž vypočtení má býti podkladem suma mzdy stávkujících dělníků jakožto cena čistého výkonu pracovního. Pojištění toho druhu liší se ovšem zásadně od běžných druhů pojištění ostatního; poněvadž dle povahy věci stanovení pojistné sumy předem a vypočtení premie podle ní není možno, musí bráti se postupem opačným a z premie předem stanovené (v poměru k pravděpodobným ztrátám stávkovým na základě materialu statistického a j.) stanoviti sumu pojistného, resp. odškodného, kterou bude pak tvořiti roční suma premií po srážce

správních výloh a dotace reservních fondů. Co se týče časového rozdělení stávek a tudíž i likvidnosti pojistného, je dána v principu tím, že pojišťovna má se vztahovati na všechny obory průmyslové, kde tedy různosť časového rozdělení stávek dána jest samou růzností odvětví průmyslových. Pro počátek, dokud pojištění nebude souměrně rozvětveno na pokud možno všechna odvětví průmyslová, budou ovšem stávky generální a skupinové působiti nemalé rozpaky. Pojištění má spočívati na zásadě vzájemnosti, počáteční premie nebyla by dle předběžných výpočtů větší než 4⁰/₀₀ mezdní sumy, sloužící za základ úrazovému pojišťování. Pojištění vztahuje se na každý pracovní den stávkou zmařený, vypočítá se na základě sumy mzdy, placené ve 4 nedělích stávce předcházejících a činí 50⁰/₀ takto vypočtené denní sumy mezdní (čítaje v to i dělníky stávkou nuceně zahálející). Tato výše pojistného pokládá se za dostatečnou, aby z ní zaměstnatel hradil pevné platy, zúročení investovaného kapitálu, udržování strojů, daně a j, tedy skutečnou škodu. Vyšší odškodné snadno by mohlo býti podnikateli podnětem k lehkomyslnému odmítání i spravedlivých požadavků dělnictva, protahování stávek a pod. Statut ukládá zároveň podnikateli vyčerpání všech pokusů a zamezení stávky, tak jako kdyby pojištěn nebyl. O to pokusí se také při každé oznámené stávce vyslaný delegát pojišťovny, který také na základě závodních knih učiní návrh na výši pojistného. O výši její rozhodne v případě sporu smírčí soud s konečnou platností. Pojišťovna vstoupí v život, jakmile se přihlásí nejméně 500 členů s přiznanou (u úrazových pojišťoven) sumou mezdní 50 mil. korun. Premie 4⁰/₀₀ zakládá se na statistickém materiálu z let 1891—7 a může být v případě potřeby zvýšena o stejný obnos. — Charakterisovali jsme již tendenci tohoto pojišťování, zmiňujeme se však nicméně obšírněji o něm, aby po zásluze oceněny byly i leckteré zdravé jeho sociálně politické momenty, závislé ovšem na svědomité a poctivé jeho praxi. Byly by tím cennější, kdyby jim byla po cizích vzorech již častěji zmíněných předcházela loyální dohoda s dělnickými organisacemi a teprve po eventuelním nezdaru jejím byl by nesporným obranný ráz tohoto pojištění. Tak ale přese všecko opačné ujišťování má nepopíratelnou příchuť vyzývavého ducha své vlasti, kde mělo vznik: K d o s k o h o? *V. P.*

*

ŠKOLSKÉ. Postupující rozklad učitelské organisace — Příčiny rozkladu — Zmena taktiky v Ústředním vedení — Výsledky nové taktiky — Poslední rozhodnutí zemského výboru v otázce služného učitelstva — Smutná perspektiva učitelstva do budoucnosti — Poslední valná hromada delegátů — Nový obrat v taktice — Úbytek zkoušených sil učitelských — Vzrůst neobsazených míst učitelských v Čechách — Zpráva zemské školní rady — Sjezd pokrokového učitelstva moravského v Brně — Porušení immunity poslance-učitele — Postup klerikalismu do školství — Emil Zola proti škole konfesionální.

Učitelská organisace, na níž neunavně, dlouho a s nadšením pracováno, octnula se ve stavu dočasného rozkladu. Nynější neblahé vedení působí v ní jako královská lučavka. Ještě před rokem postupovalo veškeré učitelstvo české jako jediný organism za jedním cílem. Na společnosti učitelské, organisující se dle správných zásad sdružování, bylo možno pozorovati přibývání a vzájemnost jednotlivých částic, z nichž se skládala.

Učitelstvo zůstávalo věrno svým pevně vytknutým požadavkům, rozhodně a sebevědomě získávalo a získalo si pro ně veškerou, jen trochu opravdovou národní společnost. A byla to právě ta rozhodnost, to sebevědomé vystupování, které imponovalo a respekt budilo. Veřejný tisk byl donucen otevříti věcem školským a učitelským své sloupce, mladé strany politické vypracovaly své školské a kulturní programy, ano i vládnoucí politická strana mladočeská mocným tlakem organisace učitelské puzena ustavila své školské komise a odbory.

Učitelstvo české tolikráte sklamané, tolikráte se svými požadavky odmrštěné, tolikrát poníženě o pomoc žebrající, uvědomilo si sílu svého společenského vlivu mezi lidem, vztýčilo hrdě svoji šíji a určilo si správný taktický postup. Nápravu věcí svých čekalo jedině od sebe, síly své a ideí, které je spájely v pevný, nerozborný šik. Tato jedině správná cesta musila dovésti učitelstvo k žádoucímu cíli.

Nové vedení změnilo však náhle osvědčenou a správnou taktiku za taktiku starou, neosvědčenou, za taktiku domlouvání a smlouvání se s rozhodujícími činiteli, za taktiku, která musila míti za následek osudný sestup v sociální otázce učitelské. Na srpnové valné hromadě delegátů předseda Ústředního spolku p. V. Rašín veřejně vykládal, že učitelstvo musí v otázce služného přistoupiti na kompromis a dopustil se tím jedné z největších chyb, která na vývoj palčivé otázky služného vliv velmi neblahý a přímo osudný měla.

Na jaře roku 1899 podány na sněmu království Českého se strany české i německé návrhy na služné, které v podstatě se kryly s přijatými požadavky učitelskými. Po mnohých a osudných intervencích starosty Ústředního spolku vypracovala na jaře roku 1900 školská komise zásady k nové úpravě učitelských platů, které daleko stály za návrhy před tím na sněmu zemském od poslanců Anýže a Werunského podanými. Návrh školské komise nemohl býti ode všech kategorií učitelstva pro svoji nedostatečnost přijat. Učitelstvo pražské v »Komenském« sdružené návrh školské komise odmítlo, trvajíc věrně při praporu s hesly posledních čtyř tříd úřednických, při praporu, pod nímž se jednomyslně sešlo veškeré učitelstvo cislajtanské.

Ústřední výbor však přes protesty proti návrhu školské komise v učitelstvu českém se ozývajícími prohlásil nešťastně, že by úpravu školskou komisí navrženou přijati mohl za přechodnou. To byla již zrada na požadavcích přijatých vším učitelstvem v Čechách i celém Rakousku. Řady učitelské dosud pevně semknuté počaly se trhati. Vystoupilo z organisace, jejíž vedení opouštělo program, učitelstvo pražské a okolní sdružené v největší jednotě, pražském »Komenském«. Nepěkné nařknutí, které se mu dostalo v pověstném Rašínově »Důvěrném sdělení«, neochota Ústředního výboru k žádané satisfakci, jakož i přijetí klerikální Besedy Učitelské v učitelskou organisaci dohnalo přímo pražské a okolní učitelstvo k tomuto rozhodnému činu.

Po učitelstvu pražském vystoupilo z organisace veškeré učitelstvo plzeňské v přesvědčení, že výbor »Ústředního spolku jednot učitelských v království Českém« nepočíná sobě nestranně a důstojně, jak toho representace české obce učitelské vyžaduje. Rozklad učitelské organisace stále pokračuje a dá se stěží při nynějším nešťastném vedení zastaviti.

V těchto dnech ohlásilo vystoupení své z Ústředního spolku veškeré učitelstvo českobrodské. Vystoupilo již také i několik okrsků učitelstva venkovského (Škvoretice na Blatensku a j.).

Mimo to Jednota učitelstva škol měšťanských, která již několikráte prohlásila sebe za jedině oprávněnou zástupkyni zájmů svých členů, zakazuje si v posledním čísle svého orgánu všelikou starost Ústředního spolku o zájmy učitelstva škol měšťanských. Veškeré učitelstvo této kategorie jednání její schvaluje. První neshody Ústředního spolku s Jednotou vznikaly již tehdy, kdy Ústřední výbor počal zpodrobňovati své postuláty v otázce služného dle posledních tříd úřednických bez přizvání oprávněných zástupců Jednoty. Vůbec to zpodrobňování materiálních požadavků učitelských vedlo přímo k neshodám v učitelstvu. Na návrhu Ústředního výboru je příliš určitě znáti nadržování řídícím učitelům a ředitelům škol. Tím přicházelo se vstříc jedině kruhům byrokratickým, které usilují šířením propasti mezi správci škol a ostatním učitelstvem utvořiti z řídících učitelův a ředitelů zvláštní orgány dozorčí. V zájmu pokroku ve školství bylo by však, ne aby správci škol od ostatních učitelů byli pokud možná hodně úředním svým postavením odděleni, ale spíše úzce sblíženi. Uherský pokrokový ministr vyučování Vlasics v jedné ze svých řečí se pronesl, aby ředitel školy byl primus inter pares t. j. první mezi sobě rovnými.

Musil-li již Ústřední výbor postuláty učitelstva dle posledních čtyř tříd úřednických zpodrobňovati, pak měl vzíti pro učitelstvo škol obecných a měšťanských normu dle úpravy státního učitelstva cvičného a hlavního na paedagogiích. Za učitele cvičné při paedagogiích bývají ustanovováni učitelé se zkouškou způsobilosti pro školy obecné a za učitele hlavní, zvláště v poslední době nedostatku učitelstva škol středních, téměř napořád učitelé škol měšťanských. To mělo býti Ústřednímu výboru hlavní direktivou, když požadavek posledních tříd úřednických byl jednou již veškerým učitelstvem cislajtanským přijat.

Jaký důsledek vyplynul z toho, že učitelstvo organisované přistoupilo na kompromis a veřejně přiznalo slabost tím, že by přijalo zlepšené návrhy školské komise, ukázal další vývoj otázky služného na sněmu zemském v prosincovém zasedání a v zemském výboru. Zemský výbor království Českého nerozvážné předvolební usnesení sněmovní neprovedl odkazuje se na to, že zemský sněm sice přídavky učitelstvu odhlasoval, ale o úhradu se nepostaral. Nejbídněji placeným třídám učitelstva venkovského nedostalo se dosud ani krejcaru odhlasované almužny.

Zprávy zemského výboru dávají tušiti, co v nejbližším zasedání sněmovním na utišení bídy učitelské se nejvýš stane. Na poslední schůzi (10. dubna) usneseno zásadně: 1. aby zrušeny byly poslední dvě platební třídy na školách obecných a poslední třída platební na školách měšťanských, 2. aby sněmu předložena byla úplná osnova zákona o celkové budoucí úpravě platů učitelských, 3. aby nový zákon o služném učitelstva byl t. zv. zákonem postupným, t. j., aby se s vyplácením jednotlivých požitků započínalo v určených dobách, 4. aby se veškerá místa podučitelská při školách obecných zrušila a 5. aby přídavky aktivní (příbytečné) uhrazováno bylo z prostředků školních okresů. Na základě tohoto zásadního usnesení má subkomitét (Herold, Werunský, Pražák) vypracovat co nejdříve (během čtyř týdnů) návrh zákona a předložit jej zemskému

výboru. Předlohu zákona vypracuje dr. Pražák, dobře známý přítel učitelstva. Že zástupce velkostatku bude míti při práci na zákoně na zřeteli více kapsy svých šlechtických volitelů než strádající učitelstvo a prospěch školství, jest více než jisto. O krytí výdajů spojených s úpravou platů učitelských se dosud nejednalo. Pravděpodobně dojíti má ku zvýšení zemských přirážek. Jak se k možnému tomuto zvýšení postaví mladočeští poslanci rolničtí, učitelstvo také si již dovede vypočísti. Před krátkým časem ještě ostentativně odešli ze sněmovny, když měla se zrušiti IV. třída platební na školách měšťanských a učitelstvu této kategorie pouze vrátiti to, co již starý zákon jim poskytoval, t. j. 800 zl. základního služného.

Perspektiva hladovícího učitelstva v Čechách do budoucnosti je zakalena. V nejbližším zasedání sněmovním zruší se nejbídněji placené poslední třídy platů učitelských, což znamená, že nejbídnější z bídných budou si moci klopotný život svůj 50—100 zl. ročně osladiti. V jak dlouhých intervalech provede se nový zákon o služném, kterým se dnes učitelstvo pro nastávající volby do sněmu zemského nalaďuje, je dnes ještě rouškou tajemství zahaleno. Nejspíše to budou intervaly šestileté. Před každými novými volbami do sněmu zemského zruší se poslední nejnižší třída platební, tak že po nějakých 18 letech domůže se veškeré učitelstvo škol obecných královského základního služného 800 zl. a učitelstvo škol měšťanských 900 zl. ročně. Se svojí starou bídou hmotnou i mravní bude se učitelstvo bohatého království jako Ahasver ploužiti »českým rájem to na pohled« do nedozírna . . .

Předsednictvo Ústředního spolku pokračujíc ve své naprosto pochybené politice přijalo zlepšené návrhy školské komise, uveřejněné ve »Škole měšťanské a živnostenské« za své a opustilo tím kardinální požadavek posledních čtyř tříd úřednických nadobro. V důvěrné však schůzi — patrně nejspolehlivějších delegátů — zvedla se proti kompromisní politice předsednické silná oposice, a usneseno trvati ve valné hromadě delegátů na den 9. dubna t. r. svolané pevně na základním požadavku úřednických tříd, nedosti správně rozvedeném v podaném na sněmě návrhu Anýžově.

Na valné hromadě delegátů dne 9. dubna konané přijata jednomyslně po referátu Jílkově, ostré řeči posl. Černého, namířené proti neupřímné hře poselstva českého s učitelstvem, a řeči Tučkově, líčící hroznou bídu, která v učitelstvu panuje — resoluce dosvědčující, že učitelstvo české »nezvratně a neoblomně trvá na návrhu poslance Anýže a splnomocňuje své Ústřední vedení, aby resoluci den před tím přijatou důvěrnou schůzí delegátů nedávalo na veřejnost až v době, kdy to uzná za dobré«. Tajnůstkářství v této resoluci obsaženého nedovedla se valná hromada zříci. Taktice předsednictva Ústředního spolku projevující se v pověstném již intervenování a konferování s rozhodujícími kruhy dostalo se na poslední valné hromadě odmítnutí. Žel, že se to stalo již v době, kdy učitelská organisace má silné trhliny, kdy proniknuta je živly klerikálními, kdy respekt učitelstva ve veřejnosti valně otřesen.

Neutěšené poměry hmotné, v jakých učitelstvo bohatého království tone, mají za následek stálé přibývání učitelských sil náležitě nekvalifikovaných. Dle poslední stručné »Zprávy zemské školní rady« bylo ve školním roce 1899—1900 na obecných a měšťanských školách 49 učitelů (39 če-

ských, 10 německých) a 79 učitelek (71 českých, 8 německých) bez učitelského vysvědčení. Mimo to bylo 68 míst (9 českých, 59 německých) úřady školními sice systemisovaných, ale vůbec neobsazených. Všech řádně neobsazených míst učitelských bylo tedy 196 (119 českých, 77 německých), t. j. o 15 více než roku minulého. Počet takovýchto míst stále stoupá a inspektoři nemohou pro nedostatek učitelských sil systemisovaná místa řádně obsazovati.

Obecných škol českých bylo 2915 a německých 2175 proti 2895 + 2158 v roce předchozím. Přibylo tedy obecných škol 37. Z těchto škol bylo 1063, t. j. celá pětina jednotřídních.

Měšťanských škol bylo 243 českých a 176 německých. Přibylo proti roku minulému 21. — Němčině učilo se na všech českých školách měšťanských a na 469 školách obecných, celkem na 712 školách. Češtině pouze v 117 školách německých dohromady.

Školou povinných dětí bylo 1,069.622 proti 1,065.011 roku předchozího. V českých školních okresech bylo 664.345 dětí v 10.260 třídách, v německých 405.277 dětí v 6.823 třídách. V českých okresích připadlo na jednu třídu průměrně 64 žáků, v německých pouze 59 žáků. Statistika školská ukazuje stále poměry pro německé školství příznivější než pro české.

Úlev v docházce do školy, tohoto zla, které do školství uvedla školní novela, nepoužilo pouze 72 obcí. Pokuta pro nedbalou návštěvu uložena byla ve 46.348 případech a provedena pouze ve 12.944 případech.

Náklad na obecné školství i s výdajem pensijního fondu učitelského obnášel 31,322.362·52 K, proti 30,588.583·80 K. Vydání na školství stouplo tedy v jediném roce o 733.778·72 K, což vzhledem k bídě, v jaké tone učitelstvo, ke všem neutěšeným poměrům ve školství a k tomu, jak v sousedních cizích zemích náklad na školství stoupá, je přírůstkem zcela nepatrným.

Cíle si vede pokrokové učitelstvo moravské. Konalo sjezd svůj dne 18. února v Brně za hojného účastenství. Rokovalo o důležité otázce svého dalšího sebevzdělávání. Povolaným referentem byl Jos. Úlehla. Po hluboké řeči jeho vyslovilo se shromáždění proti okresním knihovnám učitelským, které obsahem svým vzdělávání učitelstva nedostačují. Dotace jim poskytované měly by se raději věnovati jednotné universitní knihovně v Olomouci, ze které by učitelstvo moravské mohlo své vzdělání čerpati. Učitelstvu moravskému měla by se také poskytnouti příležitost k používání universitních knihoven v Praze a ve Vídni. Učitelské jednoty moravské požádají Ústřední výbor o roční dotaci 10 tisíc zlatých, které by se rozdělily na 100 stipendií po 100 zl. na cestování, studijní cesty a pod. V zásadě přijat návrh na vydávání jednotného, vědecko-pedagogického sborníku, který by vyhovoval veškerým organisačním snahám a vědeckým požadavkům učitelstva.

Učitelstvo moravské chce usilovati o zřízení universitních kursů prázdninových a žádati sněm za poskytování každoroční subvence, z níž by byli podporováni jednotliví učitelé, kteří by zmíněné kursy navštěvovali.

Sjezd rokoval také o organisaci osob a usnesl se po vhodném referátu F. Soukalově: *a*) aby strana pokrokového učitelstva na Moravě

v dosavadní organisaci jako strana zůstala a tak svoje zásady pokrokové spíše ku prospěchu všeho učitelstva uplatniti mohla; *b*) aby byl dobře sestaven a vypracován revers o povinnostech a působnosti každého příslušníka strany; *c*) aby při jednotách zřizovány byly právní odbory a *d*) aby učitelstvo pokrokové na Moravě konalo občas krajinské sjezdy.

Pokrokové učitelstvo moravské činí přípravy k utvoření ligy důvěrníků či zpravodajů a ústředního důvěrnického komité. Činnost podobné ligy zpravodajů při Ústředním spolku v Čechách, která minulého roku tak zdárně působila, po letošních rozmíškách v učitelstvu skoro usnula.

Učitelstvo moravské pokračuje v utužování své organisace s rozmyslem. Neusiluje jednostranně o organisaci osob, ale, což je hlavní věcí — o organisaci hlav, o organisaci duševní, bez níž žádná organisace neměla a nemůže míti pevného trvání. Příkladem toho jest rozrušující se organisace učitelstva v Čechách.

Pokrokové učitelstvo vydalo také o snahách a cílech svých pěkný spisek.

Vídeňští křesťanští sociálové, jejichž chování se k učitelstvu odchylného smýšlení politického je více než s dostatek známo, přidali k řetězu svých nepěkných činů nový článek. Pro jakýsi výjev v okresní školní radě vídeňské usnesli se dáti zemské školní radě návrh na suspendování sociálně-demokratického poslance učitele Seitze. Aféra dostala se do poslanecké sněmovny, kde po bouřlivé debatě vrhající na vládnoucí stranu vídeňskou světlo nejnepříznivější návrh posl. Schuhmeiera, aby sněmovna se vyslovila, že pod § 16. zákl. zák. ř. náleží i stíhání disciplinární, byl zamítnut. Rozumí se, že osvědčení příznivci svobod učitelských, poslanci mladočeští až na pět hlasovali proti návrhu. Přijat byl návrh posl. Marcheta, dle něhož ústavní výbor má uvažovati o přiměřené změně § 16. a co nejdříve podati návrh poslanecké sněmovně. Převládá přesvědčení, že immunita vztahovati se má nejen na soudní stíhání, ale i na vyšetřování disciplinární. Immunita poslance-učitele nebo státního úředníka byla by při mínění, jaké zaujal ústavní výbor dle zpravodaje Skene, ilusorní. Veškeré učitelstvo rakouské proti usnesení křesťanských sociálů vídeňských na schůzích i v časopisech silně protestuje, vidouc v tomto činu nové omezení občanských svých práv. Valná hromada delegátův Ústředního spolku v Čechách protestovati zapomněla. Poslanci Černému bylo by dobře slušelo, kdyby tu byl učinil jménem českého učitelstva projev ve prospěch svého poslance-kolegy. — Národní Listy ze dne 30. března míněním, že »učitel smýšlení socialně-demokratického za učitele mládeže do školy se nehodí,« nepěkný čin křesťanských sociálů vídeňských přímo schválily.

Smělost klerikálů, s jakou odvažují se vystupovati proti novodobé škole a školským zákonům, dostupuje povážlivé výše. Katolické Listy volají již zřetelně po zrušení školského zákona říšského. Dne 8. března věnují pozornost moderním pedagogům. Pedagogika těchto učitelů je nevěrecká a křesťanství vůbec nepřátelská. (?) Křesťanský lid vede boj za své dobré právo, za právo nedospělých, avšak stát vydává dítky těm moderním učitelům, kteří si udělali svůj zákon dle vzoru Dittesa, Jessena a j. Boj mezi moderními učiteli a křesťanským lidem zuří již 30 let, rozviřuje říši a neustane, pokud — toť se rozumí samo sebou — školství církvi katolické vráceno nebude. Božíhodový »Vaterland« naříká, že ve veřejné

výchově mládeže smějí působiti nezávisle na vlivu každé církve a náboženské společnosti stejně nesvědomití jako nevědomí učitelé a podkopávati špatným příkladem víru a náboženskou autoritu, a že katoličtí rodiče mohou býti nuceni, aby dítky své svěřovali nekatolickým nebo nekřesťanským učitelům. K takovýmto denunciacím neměl by se přece šlechtický orgán propůjčovati. Čelné osoby ve školství přicházejí samy klerikálním snahám vstříc. Dle zprávy Lidových Novin povoleny duchovní exercicie na »pokornou žádost« ředitelů brněnských Ant. Buriána a Ant. Wanje letos i na pedagogia. Ve schůzi spolku pro vychování katolických učitelů ve Vídni za předsednictví prince Windischgrätze a za přítomnosti arciv. Marie Josefy a arcivévody Ferdinanda Karla mluvil misionář dr. Giese a prof. dr. R. Harnich o zkázonosných následcích vychování na obecných školách, když učitelé jich dávají se do proudů socialistických a bezbožeckých, a o nutnosti, aby mládež byla svěřována jedině učitelům katolicky smýšlejícím.

Proti snahám o sklerikalisování školství francouzského uspořádala francouzská »Liga pro lidská práva« manifestační schůzi, na které proslovil za čestného předsedu zvolený spisovatel Emil Zola řeč. »Musíme chtít pravdu a hlavně pravdu ve vyučování. V tom leží veliké vítězství zítřka. Národ musí býti vyučován a získáván experimentálním pravdám vědy, aby dovedl býti spravedlivým. Lid francouzský neosvobodil se ještě od omylů a lží, v nichž od staletí držely jej katolicko-monarchické tyranie. Jen vyučování pravdě, která ničí hloupá a ubíjející dogmata, osvobodí lid a dodá mu síly k čestnému a zdravému žití. Do té doby není spravedlnost možna. Ta zavládne až v oněch dnech, kdy vzdělaný a vědomý lid sám ji uskuteční.« — *rt.* —

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ. Publikace »Slovensko« a vzájemnost československá. — »Bedřich Smetana« Ot. Hostinského. Z uměleckých výstav v Praze.

Umělecká Beseda podala svým členům za letošní premii pěkně vypravenou publikaci »Slovensko«. Ze stručné předmluvy se dovídáme, že k této publikaci podal návrh prof. dr. Fr. Pastrnek a Um. Bes. »přijala návrh s radostí. Doufala zajisté, že touto knihou český lid v království a v markrabství lépe pozná své bratry na východě, kteří v těžkých dobách nynějších nemohou vlastní silou šířiti poznání o své přítomnosti, minulosti i naději v lepší budoucnost. Umělecká Beseda slovem doufala, že tím vykoná kus své povinnosti národní.« Práce svěřena zvláštní redakci, skládající se z professorů drů L. Niederle, Fr. Pastrnka a Jar. Vlčka vedle zvláštní komise redakční.

Publikace vyšla tedy ze snahy utvrzovat vzájemnost československou, která se u nás po neustálém vlnění jednou větší přítažlivosti naší, po druhé větší lhostejnosti od Národopisné výstavy československé zase znatelněji vyřinula na povrch. Měl to býti další jeden pokus o naše sblížení.

Začnu s tím, co nás všechny, kdo se o Slovensko zajímáme, nejvíce zarazilo a co nám všem nejvíc leží na srdci.

Myslím první odezvu ze Slovenska na tento nejmladší pokus o sblížení. Vyšla ze střediska svatomartinského. Je zajímavá tím, že nevybuchla z vášnivé a snadno vznětlivé hlavy Svet. Hurbana Vajanského, nýbrž že se zrodila

v mysli nejrozvážnějšího a nejklidnějšího z martinských spisovatelů, Jos. Škultétyho, redaktora »Pohl'adů«.[1]) A přece se redakce »Slovenska« až příliš úzkostlivě vynasnažovala o to, aby nikde nezavadila, zeména u vedoucí strany svatomartinské. »Slovensko« pojímala kmenově, ne politicky; pojato v ně též moravské Slovensko s Valašskem, ač předmluva má na mysli jen Slováky uherské. Spisovatelé nejdoucí s officiálním vedením martinským nejsou vůbec při díle (K. Kálal, K. Salva a mladší spisovatelé seskupení kolem »Hlasu«), ač by byli mohli cennými pracemi přispěti. A přece tato ochota nedoznala mnoho povšimnutí.

Kamenem úrazu Škultétymu byl článek prof. Pastrnka, nadepsaný »Slovenština«. Slovenský referent docela o něm užil jednoho ze silných výrazů martinských Národních Novin. Uvádí ho až na konci, »aby ním neotravení mohli sme prebrať obsah knihy«. Článek je mu »vzorem neprímnosti« — pravda, i my bychom si v něm přáli rozhodnější mluvu. Oč jde v článku p. Pastrnkově? Prof. Pastrnek chce článkem svým ukázati, »jak daleko sahá jednotná oblast naší řeči, tohoto našeho nejpevnějšího pojítka a společného palladia«. V úvodě mluví o neblahém odtržení se Slováků od jednotné české řeči spisovné, omlouvá toto odtržení čistými pohnutkami, jaké vedly tehdejší vůdce této idey; ba připouští i to, »že za nynějších poměrů tato zvláštní uhersko-slovenská literatura je nutna, že je dnes jediným prostředkem, aby uvědomělost národní mezi uherskými Slováky konečně pronikla, a dodávám, že třeba v této snaze i s naší strany je podporovati«. V dalších vývodech vyslovuje zejména potřebu pěstovati a udržovati »jednotnost kulturní«, ježto nám to káže náš zájem národní; my Čechové musíme se starati o tuto jednotnost kulturní i v tom případě, když Slováci půjdou proti nám. Volání po té kulturní jednotě — to je tenor článku Pastrnkova, nebo spíše jeho úvodu. Požadavek osvětové a národní spojitosti, o kterou tolik horuje vstupná báseň dávného přítele Slováků, Ad. Heyduka, i závěrná báseň Hviezdoslavova, kterou historicky dokazují i v přítomném díle na př. Koula, Niederle, Vlček, i sami Slováci Križko, Holuby a j., a která je zjevna ve všech oborech naší kultury, nemůže nepřiznati ani Škultéty. Ale ve skutečnosti této jednoty málo dbali Slováci po svém odloučení od české řeči spisovné, této jednotě kulturní nejsou příznivi ani dnešní officiální zástupcové Slováků ve Sv. Martině. To by musel doznat sám Škultéty, kdyby chtěl být upřímný v této věci — sám si stýská na neupřímnost Pastrnkovu. Toho důkazem je tato publikace sama; marně v ní hledáme příspěvky Hurbana Vajanského, Škultétyho a j., toho důkazem je příkré nepřátelství martinských proti mladší skupině spisovatelů, kteří mají též ve svém programu pečovati o tuto jednotu kulturní československou, toho důkazem jsou mi tato animosní slova Škultétyho proti prof. Pastrnkovi. U nás v posledních letech proniká snaha pojímat Čechoslovany jako národní a kulturní celek zase mocněji. Vybočuje mocněji ze starých kolejí vzájemnosti československé podle ideálu slovenských vůdců — z pouhého blouznivého horování po bratrství — a ztělesňuje se v činech. Projevila se prvně silněji na Národopisné výstavě. Tam odtud byla přenesena do Národopisného musea, kde je tato jednotnost

---

[1]) V. jeho referát o této publikaci v Slovenských Pohl'adech seš. 3. roč. XXI. str. 159—168.

nejsilněji dokumentována. R. 1898 K. Salva a K. Kálal vydali publikaci »Od Šumavy k Tatrám« s úmyslným věnováním »Vzajomnosti československej«. Vzájemnost československá přivádí na Slovensko hojnější počet turistů českých, kteří chtějí seznat nejen proslulé krásy slovenské přírody, nýbrž i bratry Slováky. Kulturní jednotu československou snaží se zachytiti ve svých »Dějinách české literatury« Jar. Vlček; a myslím, že je to jedna z největších předností jeho díla. Snaha po této jednotě kulturní vedla mnohé redaktory našich časopisů, aby si všímali více věcí slovenských a šířili tak pro ni smysl ve svém čtenářstvu. Prof. Pastrnek těmto snahám po vzájemnosti československé stojí v čele. Vedle jiných uvedl v život »Jednotu československou«, která si vytkla za účel pěstovati styky československé, která se snaží kulturní jednotu utvrzovati prakticky, zakládáním knihoven, podporou slovenské mládeže ve studiích i ve vzdělávání praktickém. A přichází to snad ve Sv. Martině nevhod? »Kulturnu jednotu s Čechmi my,« tvrdí Škultéty, »dokazujeme vždy — skutkami.« Rádi bychom znali tyto skutky. Vždyť redaktor »Pohľadů« vytýká na př. Jar. Vlčkovi, že prý nachodil »sa pod tlakom tvrdenia o duchovnej jednote literatury slovenskej s českou«, když ukazuje některé zjevy v literatuře slovenské pod vlivem české literatury — ovšem zde tento vliv přizvukuje silněji nežli ve svých »Dejinách literatúry slovenskej«.

Prof. Pastrnek dopustil se však ještě jiného hříchu. Po několik let sbíral na Slovensku materiál dialektologický, který zpracoval ve velmi cenné studie; jimi ukázal se nejlepším theoretickým znatelem nářečí slovenských. Studiemi svými jazykozpytnými došel přesvědčení o tom, že nářečí slovenská tvoří se spisovnou češtinou, se živými nářečími československými přirozenou jednotu jazykovou. Dokazoval to zejména v důkladném posudku spisu »Čtení o slovanské filologii« od prof. Tim. Florinského (Listy Filologické, XXV., str. 215—238.). Florinskij ve svém díle snaží se dokázati, že dialekty slovenské čili, jak on říká, jazyk slovácký netvoří s českým jazykem spisovným jednotného celku. Naproti tomu Pastrnek snesl hojně dokladů a důkazů, že tato jednota vyplývá z celého základu jazykového, po stránce hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické a fraseologické i lexikální; vyvrací Florinského důkaz o samostatnosti mluvy slovenské vedený zvláštním »položením geografickým«, i všemi báchorkami, které si částečně na starých tradicích vybájili o zvláštním postavení slovenštiny Štúrovci. Pastrnek zde soustavněji jen zastává mínění, která před ním hájili Dobrovský, Šafařík, Miklošić, Jagić a j. Slovákům svatomartinským jsou ovšem mínění všelijakých ruských Florinských milejší nežli mínění těchto jazykozpytných autorit, a že hoví jejich stanovisku, i závažnější. Co Pastrnek v odborném filologickém časopise dokázal vědecky, to v této publikaci ukazuje více populárně na příkladech. Volil ukázky z dialektů uhersko-slovenských západních, pak středních a východoslovenských, vymezuje rozhraní, přechodné vlivy jiných jazyků slovanských, vykládá odchylky od české řeči spisovné a převádí takto ony ukázky na spisovný jazyk český. A to je v očích redaktora »Slovenských Pohľadů« takovým prohřešením?

Otázka jazyka slovenského bezděky vtírala se skoro všem spisovatelům Slovákům. Dotýká se jí Križko — jazyková stránka byla mu nejdůležitějším základem při vyličování historie slovenské — nemohli se jí vyhnouti ani spisovatelé, kteří psali o poměrech církve katolické a evan-

gelické na Slovensku. Té otázce tedy nelze se vyhnouti ani v našich stycích československých. Proč se tedy nezakousnout do ní, třeba to bylo pro obě strany sousto hodně trpké? Proč tedy taková podrážděnost, když někdo o tom vysloví své mínění, vědecky doložené? Proč hned vykládat takový projev jako záškodné vpadnutí Slovákům v týl, ani bojují proti mocnému bezohlednému odpůrci? Koho chce Škultéty přesvědčit naivním tvrzením, že by »pravdepodobne« bez odtržení se Slováků od společné české řeči spisovné byli Slováci podlehli »náporu maďarismu, duch slovenský bol by udusený a Česi asi na dlhý čas odrezanejší od Slovanstva«?

Redaktor Škultéty béře další podnět k své rozhořčenosti z toho, že články přispívatelů Slováků — až na Hviezdoslavovu báseň — jsou v tomto díle psány spisovnou řečí českou — vinou prý zase prof. Pastrnka. Nevím, pokud je tato výtka správná; také na ní nezáleží, protože je rázu osobního. Vím jen, že mnozí z týchž přispívatelů slovenských psali již před tím spisovným jazykem českým — zajisté bez cizího podnětu. Myslím, že bez jejich svolení byla by se redakce neodvážila vnucovat jim spisovnou češtinu. Nemohu si pomoci, vidím v tom zase zaujatost. Či vykládal by Škultéty týmž rodákům za zlé, kdyby s úmyslem, aby o věcech slovenských informovali širší vzdálenější veřejnost, napsali své příspěvky po rusku, po německu, snad i po maďarsku? Pochybuji. Je v tom zase doklad divné vzájemnosti československé. Ovšem zde mluvil strach o mladou spisovnou slovenštinu.

A vzhledem k jednotné řeči spisovné u Čechoslovanů. Připouštím, že se možnost, zavésti ji zase, nynějšími poměry čím dále tím více zatlačuje a že odtržení od české řeči spisovné ustaluje se víc a více v historický útvar. Ale proto v posuzování tohoto neblahého kroku mají pro nás důvody Šafaříka, Palackého, Kollára, Havlíčka a j. pořád svou přesvědčivou závažnost. A budou se názory jejich ve své závažnosti stupňovati, čím více budeme pronikati ono hnutí na Slovensku. Vždyť na př. sám Slovák Križko označuje první kroky k zavedení samostatné řeči slovenské za pohnutky náboženské, protireformační, jezuitské. Jezuité báli se spisovné řeči československé jakožto řeči českých kacířů (strana 40 až 41).

*

Ještě několik slov o publikaci samé. Mám-li shrnouti své mínění v povšechný úsudek, nepokládám ji za dílo literárně silné a pro Slováky uherské dost účinně podpůrné. Jak to, povím v dalších vývodech. Významná je spíše svou snahou po vzájemnosti československé, svým účelem. Proti spisu belletristicko-poučnému »Od Šumavy k Tatrám« vyniká určitějším plánem a systematičtějším uspořádáním látky. V základním plánu jde v celku kolejemi, které u nás razily jiné publikace. Začíná se nezbytnou básní a končí se básní. Proslulý přítel Slováků, Ad. Heyduk, obrací se láskyplným vzletným apelem k »Bratřím Slovákům«, a nejlepší lyrik slovenský Hviezdoslav odpovídá vřelou odvetou »Bratom Čechom« — tedy již vnějším rázem projev vzájemnosti a bratrství. Ostatním obsahem dílo pokouší se vystihnouti přírodní poměry uher. Slovenska (od A. Kmetě) a přilehlých východních krajů moravských (od Jos. Klvaně), doby předhistorické (L. Nie-

derle), historické (P. Križko), jazykových poměrů (Fr. Pastrnek), folkloristiky (M. Lichard, P. Socháň, J. Klvaňa, Jos. Holuby, Fr. Bartoš), náboženství katolického (Jan Gerometta), evangelického (Holuby), památek stavebních (J. Koula), školství (Križko), literatury (J. Vlček, Frant. Bílý), hospodářství (Ž. Pauliny-Tóth).

Při tom na mnoho oborů vůbec nedošlo (chybí tam na př. úplně část demografická, anthropologická, obchod a průmysl a j.). Naše publikace, kterým daly vznik příležitostné veliké podniky, zejména obě výstavy z roku 1891 a 1895 — »Sto let práce« a »Národopisná výstava českoslovanská« a j. — daleko tento spis předstihují. Ovšem zde byla práce dlouho připravována theoreticky i prakticky, měla bohaté prostředky, měla všeobecnější účastenství. Proto nechci s tímto měřítkem přistupovati k dílu, vzniklému za podmínek a okolností daleko nepříznivějších. Nedostatek kulturních prostředků, škol, vědeckých ústavů, bezpříkladná nepřízeň vlády, která odnímá možnost podniknouti účinnější revisi svého kulturního vynasnažování, jako se to stalo u nás oběma výstavami, omlouvají velmi mnoho. K tomu kratičký termin: r. 1899 podán byl návrh na vydání díla a počátkem r. 1901 mají je již čtenáři v rukou. Dílo zdá se mně zvláště charakteristické pro poměry slovenské literatury: proniká z ní zejména nedostatek odborných pracovníků. Srovnejte si některé partie, jak vylíčeny na př. přírodní poměry na Slovensku uherském od A. Kmetě a jak na Slovensku moravském a Valašsku od Jos. Klvaně. Jos. Klváňa líčí též rysy velmi stručnými, ale na pevnějším základě vědeckém. Čtenář vidí plasticky před sebou celý kraj v jeho složení geologickém, s přírodními dary, s krajinářským rázem, s životem, který se vyvinul z přírodních poměrů, i lidi, kteří v té krajině bydlí. Uznávám, že vylíčiti Uherské Slovensko v jeho poměrech přírodních je úloha daleko nesnadnější. Ale myslím, že hlavní příčina tohoto rozdílu vězí v tom, že tato stránka vůbec není vědecky propracována. Patrně mnoho viny má v tom uherská vláda, která na takové starosti ve svém úsilí maďarisačním nemá kdy. — A z jiných oborů. Jak nuzně je na př. vylíčeno slovenské školství. Spisovatel sám vytýká tento nedostatek v slovenské literatuře. Redakce nenašla patrně pro to odborných pracovníků. V slovenské literatuře pracuje se poměrně nejvíce ve folkloru. To je vysvětlitelno. Slovensko, jakožto kraj málo za sažený uniformující kulturou, je velmi bohato látkou folkloristickou. Tato pak je svou nápadnou odlišností od běžného průměru každému pozorovateli snadno přístupna. Naše doba pro ni vypěstovala smysl a zálibu. Folklor se nepropracoval ještě v přísnější vědu; zatím tone skoro napořád v prostém popisu a srovnávání. Sbírati látku národopisnou a psáti o ní je i laikovi snadno; činnost tato zejména nevyžaduje dlouhých a těžkých studií, nýbrž jen jistou zkušenost. Proto tento obor těší se na Slovensku takovému pěstování. I v naší publikaci proráží folklor velmi znatelně. Je mu věnována asi třetina všeho díla. Až zbytečně mnoho. Zejména části, které známe již odjinud, mohly buď vůbec odpadnouti, nebo, měly-li býti součásti většího celku, mohlo se právě zde jen skizzovat, jako to dělá na př. Fr. Bartoš v článku »Ze života moravských Slováků«. Tak na př. lze se dočísti od téhož Pav. Socháně o týchž »slovenských krojích lidových« a od téhož Jos. Klváně o témž lidovém kroji ve východní Moravě v díle »Národopisná výstava českoslovanská.« Oba ovšem jsou v tomto oboru nejlepší znatelé.

Předmět málo známý a velmi zajímavý obral si za svou studii prof. J. Koula v článku »Příspěvek k poznání ‚husitských' kostelíků na Slovensku«, v němž odborně vyšetřuje jednotlivosti stavební, ornamentální, ukazuje příbuznost s podobnými stavbami v krajích českých a objasňuje podobnost ze styků československých. Pěkný výklad, až posud myslím též méně známý, o rozličných vlivech na lidovou píseň podává se stanoviska odborně hudebního Mil. Lichard v článku »Slovenská národní píseň«. Méně známých věcí dovídají se čeští čtenáři z článků J. Gerometty »O náboženských poměrech katolických Slováků uherských« a J. L. Holubyho »O poměrech slovenské církve evanjelické«. Spisovatelé otevřeně doznávají též, jak povolným a zištným nástrojem maďarisace bývá v Uhrách zrovna duchovenstvo. Poukazujeme ještě k množství zdařilých vyobrazení (dva barvotisky) krajinných, památek stavitelských, podobizen zesnulých vynikajících mužů slovenských, předmětů lidopisných, lidových typů a j. K dílu je přidána hudební příloha »Slovenske spevy. Pro jeden hlas s průvodem klavíru zpracoval Vítězslav Novák.«

Rádi bychom se byli v »Slovensku« dočtli poučení v otázkách aktuelnějších, pro nás i pro Slováky životnějších. Publikace málo hleděla zejména k přítomnému stavu Slovenska. Nejvíc všímá si ho ještě článek Ž. Paulinyho-Tótha »Hospodářství na Slovensku«. Přáli bychom si na př. míti statistické poučení o tom, jakou péči a jaký náklad věnovala vláda maďarská na melioraci půdy na území slovenském, jak podporuje obchod a průmysl těchto krajin, kolik jim založila škol odborných, jak pečuje o jejich kulturu. Přáli bychom si objasnění stavu politického, rozkřičeného »liberálního« zákonodárství uherského, vysvětlení toho fakta, že skoro 2 miliony Slováků nemá jediného zástupce na sněmu. Přáli bychom si poznat skutečný počet Slováků, aspoň přibližně doložený naproti údajům vládním. Přáli bychom si podrobnější obraz o vystěhovalectví slovenského lidu, o alkoholismu mezi ním; o dnešním školství slovenském, jak to, že mají na př. Uhry přes 51% analfabetů. Takovou prací by se před světem dokázalo daleko více nežli neustálými, ač oprávněnými stesky na brutálnost a násilí maďarské. Některé věci jsou napověděny, ale nedopověděny. Jak vypadají na př. ty »oficiální hospodářské spolky«, na něž je narážka na str. 176? Tamže označena křiklavá výše daní. Věc ta byla by zasloužila zvláštního výkladu, atd. A podobně ve směru vlastního národního vývoje. J. Vlček podává na př. stručný přehled literatury, hlavně poesie, psané dialektem slovenským. Přes to, že vyličuje předmět, o kterém psal již dříve podrobněji, proniká v tomto náčrtu slovenské literatury hojně nových rysů, nových charakteristických známek. Ale přece pro historický vývoj slovenské literatury budeme sáhati raději k jeho »Dějinám literatúry slovenskej« nebo teď k příslušným partiím v »Dějinách české literatury«. Co bychom však rádi čtli v publikaci »Slovensku«, byl by podrobně provedený obraz o dnešní literatuře slovenské, tedy statistiku a charakteristiku časopisů a novin, spisů samostatných, o literatuře odborně vědecké a básnické, o lidovém čtení, zkrátka bilanci o slovenské literatuře za rok, za desítiletí atd. To by přece poučilo nás i zastance zvláštního samostatného spisovného jazyka slovenského mnohem určitěji nežli historický vývoj literární. Známe takové přehledy. Přečtete si na příklad takový přehled literatury anglické nebo jiné světové a vedle toho literatury

třeba maďarské a sotva postřehnete ohromný rozdíl v ceně obou literatur. Slováci sami jsou nám — aspoň světu slovanskému — povinni podrobným a přesným názvoslovím místním na svém území. Není k tomu ani místopisného slovníku slovenského, ani přesnější mapy Slovenska. A přece se tak rádo vytýká našim novinářům a spisovatelům, když užijí některého jména pomaďarštěného. Odkud se mají poučiti? Přítomná publikace kárá z těchto chyb samy spisovatele Slováky (na př. na str. 14. v pozn. a j.). A takovou práci bylo by vhodno vykonati za podpory od nás, zejména České Akademie.

Velmi charakteristický pro spolupracovníky Slováky je ton, který se ozývá celou publikací od úvodní básně Heydukovy až do závěrné Hviezdoslavovy. Myslím stesk, někde i hněv na útisky, násilí a nespravedlnost vládnoucích Maďarů. Ale mají-li stesky na násilí a příkoří Maďarů skutečně proniknouti, pak je nutno zevrubně a s přesvědčivými doklady toto násilí a příkoří skutečně osvětliti. Zní to smutně, tím smutněji, že stesky ty jsou oprávněny. Málo kde však poukazováno k druhému činiteli, který zaviňuje spolu tento žalostný stav. Míním Slováky samy, zejména jejich vedoucí kruhy. Poznat své chyby a ty pak se snažit odstraňovat, pro to v nynějších vedoucích kruzích není ještě pochopení. Je to asi podobný ton, jakým se vyznačovaly naše starší »vlastenecké« kruhy proti názorům směrů mladších. Na Slovensku mají ten svůj mladší směr, který jde v celku za ideami Masarykovými, též; ale o jejich působení tato publikace v celku nepodává světla.

A tak bychom si přáli, aby tato publikace Umělecké Besedy byla jen první částí většího díla. Druhou část mělo by tvořiti Slovensko přítomné, na němž by pracovali co možná všichni Slováci a znatelé jejich poměrů bez rozdílu směrů. To by jim mohlo být tužší zbraní proti maďarskému násilníku. S české strany by zajisté podpora nechyběla. Příklad, daný Uměleckou Besedou, je příliš pěkný a úrodný; škoda by bylo nechat myšlenku nedovršenu. *Jc.*

*

O. Hostinský: **Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu.** Vzpomínky a úvahy. V Praze 1901. Nákladem Jana Laichtera. Str. I.— VIII. a 464.

Uplynulo teprve sedmnácte let od smrti B. Smetany, a již jeho snahy a zásady, jeho povaha a raz celé doby zastírají se mlhavým závojem. Před nedávnem uváděn byl Smetana (zajisté bona fide) ve veřejné přednášce jako příklad umělecké nesnášelivosti, a o jeho uměleckých názorech vznikla i tuhá polemika. Nové generaci jest obtížno probírati se spoustou denních i odborných listů, sledovati důležitý vývoj našeho života hudebního v letech šedesátých a sedmdesátých ze současných dokumentův; těch pak, kterým popřáno bylo znáti zvěčnělého mistra z osobních styků, těch, kteří činně prodělali boje za jeho ideje, aneb aspoň sledovali pozorně jejich průběh, těch jest již poskrovnu.

Pamětník nejspolehlivější a bojovník z oněch dob nejčinnější jest prof. Hostinský. On to byl, který s nebožtíkem L. Procházkou první ujal se stíhaného Smetany a články svými hájil a vysvětloval činnost jeho

v dobách, kdy směr Smetanův za nevlastenecký byl vyhlašován. Vynikaje hlubokým vzděláním nade všecky ostatní spisovatele hudební, Hostinský vítězně porážel bludná mínění odpůrcův a zjednával Smetanovi uznání i v těch kruzích, jež nemohly neb nedovedly z vlastního názoru o věci souditi. Že obecenstvo vždy stálo při Smetanovi, že ve vrstvách skutečně hudebních byli odpůrci Smetanovi jen nečetnou výminkou, o to největší zásluhu měl právě Hostinský, který také tehdy stal se miláčkem všech, již o hudbu českou se zajímali. Jest přirozeno, že každá vzpomínka, kterou Hostinský o Smetanovi napíše, jest velevítaným příspěvkem k životopisu a ocenění velikého našeho mistra, tím více pak objemný spis, který cele Smetanovi jest věnován.

Dílo Hostinského skládá se ze dvou částí, které navzájem se doplňují a proplétají. Jednak jsou to otisky starších článkův Hostinského (devět kapitol), jednak stati nové (šest kapitol). Celek netvoří tedy souvislé studie, jak ostatně již nadpis ukazuje; není ani biografií, ačkoliv zajímavých črt životopisných najdeš tu dost a dost, ani úhrnným obrazem Smetanova tvoření, ježto jeho symfonické, komorní a vokalní skladby se zde nerozbírají. Nicméně poskytuje se tu jasný přehled Smetanova působení, ocenění jeho snah a skladatelské činnosti operní a věrný nástin současné doby, hlavně hudebních bojů tehdy vzniklých.

Všimněme si nejprve statí starších a odpovězme si na otázku: bylo včasno otiskovati obsáhlé úvahy, které před dobou nepříliš vzdálenou (v l. 1870—1893) byly uveřejněny? O většině z nich lze to zcela bezpečně uznati. Rozpravy zde znova uveřejněné opravdu upadly v zapomenutí. Jak často vyskytovala se výčitka, že o Smetanovi se u nás méně bádá a píše než u Němců. A přece to, co v cizině se objevilo, nezakládá se pravidelně na samostatných studiích, nýbrž skoro úplně na tom, co bylo dříve uveřejněno česky, hlavně na článcích Hostinského. Za nové pak doby opravdu počalo se psáti o Smetanovi tak, jakoby to, co dosud u nás v té příčině se vykonalo, nebylo hodno ani povšimnutí, a tak šířila se o zakladateli hudby naší mínění, »která nesrovnávají se ve všem s pravdou historickou.« Mimo to nelze konečně popříti, že právě nejhlavnější a nejobsažnější stati starší tvoří nezbytný doklad k poznání, na jakém stupni byla tehdy hudební společnost česká, a jak bylo si Smetanovi počínati, aby obecenstvo znenáhla k svým idejím povznášel.

Nejvíce vážíme si rozpravy páté (Wagnerianismus a česká národní opera), osmé (Smetanův Dalibor) a dvanácté (O zpěvohrách Smetanových). Úvaha o wagnerianismu, psaná před třiceti lety, podává nám jasnou představu o tom, čím Hostinský byl tehdejší době. Kdo jiný byl by dovedl napsati článek, který s historického i aesthetického stanoviska podával názory tak hluboké a správné? Kolik bylo u nás lidí, kteří znali Wagnera nejen z oper, ale i z jeho spisů? Není s podivením, že po článku tom neozvala se z nepřátelského tábora odpověď. Hostinský neměl soupeře, který by byl mohl s ním polemisovati o základních těchto názorech a jedinou odpovědí byly občasné narážky, prohozené v referatech některých denních listů. O významu této rozpravy svědčí též vyznání Smetanovo, že jej myšlenky v ní obsažené zbavily leckterých pochybností. Kapitola o Daliboru jest až dosud nejlepší rozbor této opery Smetanovy, a stať

»O zpěvohrách Smetanových« nejkritičtější, pragmatický obraz vývoje Smetanova ve skladbě operní.

Než obraťme se již ke kapitolám novým, které přece jen, hlavně pro starší pamětníky, jsou z celé knihy nejzajímavější.

Vylíčiv v odstavci, nadepsaném »Abonentní koncerty«, dirigentskou činnost Smetanovu v l. 1864 a 1865 (zvláštního povšimnutí zasluhuje upřímný, vlastenecký článek Smetanův, otištěný ze Slavoje), Hostinský podává v další rozpravě (První léta prozatímního divadla a Smetanova kritika) obrázek o stavu opery naší před Smetanou v l. 1862—1866 a poprvé upozorňuje na Smetanovy feuilletony a kritiky, které v Národních Listech obyčejně se chiffrou *A* byly uveřejňovány. Pocházejí z r. 1864 a 1865 a jsou překrásným doplňkem Smetanovy činnosti skladatelské. Jeho myšlenky o vytvoření národní opery a o pěstování domácího umění ukazují zřejmě, s jak ustálenými názory Smetana ujímal se svého poslání. Plány své podával zcela určitě, nevytýkal pouze, nýbrž ukazoval vždy i na způsob, kterým divadlo mělo se hráti, aby ponenáhlu, zcela přirozenou cestou domohlo se umělecké výše. Smetana má na mysli vše: skladatele, obecenstvo, výkonné umělce, chory, akustické poměry tehdejšího divadla, prostor orchestru vyhrazený a t. d. Kdyby ještě někdy vyskytla se pochyba o tom, že Smetana byl výborný dirigent, jeho tři feuilletony z r. 1864 najisto by ji vyvrátily.

Ve svých kritikách Smetana jest přímý a neuprosný. Neblahá nadvláda vlašských zpěvoher, poklesnutí vkusu, které připouštělo, že k Donu Juanu »na všeobecnou žádost« připojil se poslední akt z »Montecchi a Capuletti», že v meziaktích Rossiniho Otella vystupoval jednooký tanečník, a že v »Životu ve snách« produkovali se dva akrobati pařížští, to vše poskytovalo ovšem Smetanovi hojnou příležitost k přísným výtkám. Ale Smetana opravoval též chyby, jež poznati mohlo jen oko zkušeného znalce. Vyjadřoval se proti některým škrtům, špatně provedeným transposicím, proti nevkusným okrasám, jež zpěváci do svých partů přidávali. Za to jak se radoval, když repertoire vyhovoval uměleckému jeho vkusu, když mladý domácí umělec některý vzbuzoval naděje, když cizí host podal úlohu svou, jak náleželo! Smetana po tomto novém objevu prof. Hostinského (autorství kritik a feuilletonů H. zjistil zkoumáním rukopisné pozůstalosti Smetanovy) jeví se jako první náš uvědomělý kritik a zároveň poskytují referáty a úvahy jeho neocenitelný klíč k pochopení prvotní jeho činnosti.

»Od Braniborů k Daliboru« zove se čtvrtá stať. O cenu hr. Harracha, kterou vypsal r. 1862, ucházely se tři opery; Pozděnův Poklad, Smetanovi Braniboři a pak Horymír od tehdejšího kapelníka a ředitele J. N. Maýra. Cena udělena po mnohých průtazích teprve r. 1866 a to Braniborům. Dovídáme se zevrubně o osudech tohoto konkursu a konečném výroku poroty, o premiéře Braniborů (5. 1. 66) a o tom, kterak tato první Smetanova opera přijata byla obecenstvem a kritikou. S touž zevrubností vypravuje pak Hostinský o vzniku Prodané nevěsty. Důvtipně vykládá pozdější výrok Smetanův, že chtěl napsati něco v lehčím, Offenbachovském toně, a minutiosností historickou dokazuje, co vlastně vedlo Smetanu právě k tomuto dílu. Velmi vhodné je srovnání s výrokem Smetanovým z r. 1871, kdy stěžoval si na petrohradskou kritiku, která jej srovnávala s Offenbachem. Tehdy Smetana označil přímo Mozarta za vzor, jenž mu při

komponování Prodané nevěsty na mysli tanul. Další osudy Prodané nevěsty a Dalibora tvoří ostatní část tohoto oddílu.

V kapitole šesté (Pivoda contra Smetana) a deváté (Z hudebního bojiště let sedmdesátých) líčí se velmi zajímavě a podrobně onen zápas, který s počátku Smetanovi samému bylo vésti, ale ve kterém brzy našel statečné pomocníky. Boj tento měl vlastně starší kořeny. V kapitole třetí seznali jsme, že Smetanovy názory, hlavně pak jeho upřímné kritiky budily časem odpor. A jako dnes ještě nejednou politické strannictví rozhoduje o otázkách uměleckých, tak, ba ještě měrou mnohem větší, dálo se i tehdy. Smetana psal do Národních Listů, byla tedy domnělá povinnost časopisů druhé strany postaviti se proti němu. Referentem Pokroku byl Fr. Pivoda, učitel zpěvu a nepřítel reformy Wagnerovy. Obmeziv se dříve na brojení proti Wagnerovi a na umlčování skladeb Smetanových, přešel na začátku r. 1870 v přímý útok ve svém referátě o Lejle a Prodané Nevěstě, po čemž mezi ním a Smetanou vznikla ostrá polemika. Tyto výpady, jakož i články Pivodovy v Osvětě byly jen začátky toho boje, který pak po několik let se vlekl, a v němž Smetanovi s nepřátelské strany nevlastenectví, dirigentská neschopnost, nesnášelivost i sobectví a neplodná senilnost se vyčítaly.

Až dosud neměli jsme vylíčení této doby. Vyhýbal se tomu každý, neboť mnozí z těch, kteří tehdy stáli proti Smetanovi, dosud žijí, některé pak ze zemřelých obklopuje nimbus jiných jejich zásluh. Rozhořčení v tomto boji bylo tak veliké, že se zdálo nemožno podati dnes průběh sporu tak, aby jednotlivci se necítili osobně dotčenými. A přece byla již nezbytná potřeba, aby v té věci zavládl správný názor. Na Smetanovi nesmí lpěti legenda stále se šířící o jeho nesnášelivosti, jeho činnost dirigentská nesmí nadále podrývati se příležitostnými poznámkami osob zdánlivě kompetentních. Konečně (a to zdá se mi býti okolností velmi důležitou) bylo také již třeba vyvrátiti nedůstojný a nicotný blud, který se časem vyvinul, jakoby pro Smetanu nebylo bývalo u nás dosti porozumění, jako by nám jej byla objevila teprve Vídeň v době divadelní výstavy. Tato výčitka inferiority, kterou si tu a tam sami bezdůvodně činíme, jest vylíčením někdejšího sporu nadobro vyvrácena. Kdo toho nepamatuje sám, přesvědčí se nyní, že nejen publikum, ale i převážná část hudebnictva uznávala Smetanu hned od počátku za nejpřednějšího našeho skladatele a tvůrce české hudby, a že nebyly to vždy důvody jen umělecké, které část tehdejší intelligence uváděly do tábora protismetanovského. Přesvědčí se, že boj o Smetanu vybojován byl theoreticky i prakticky již dávno před rokem 1892, že v boji tom se užilo se strany ctitelů Smetanových všech poctivých zbraní i všeho vědeckého i uměleckého materialu s prospěchem nejlepším, a že nám Vídeň docela nic nového nepověděla.

Kapitola »Z hudebního bojiště« jest věru mistrovský kousek. Na žádnou důležitou okolnost tu nezapomenuto, vše dokumentarně doloženo a spravedlivě sice, ale velmi taktně posouzeno. Tato kapitola jest vlastně závěrečný kámen polemické činnosti Hostinského z let osmdesátých, jeho résumé, kterým byl povinen Smetanovi, sobě i nynější generaci.

Poslední nově sepsaný odstavec tvoří »Osobní styky a další vzpomínky«. Jsou to zajímavé podrobnosti z intimního života Smetanova, jeho

styky s pražskou společností, s Lisztem a Bülowem, jakož i přátelský poměr Smetanův k Hostinskému.

Neradi odkládáme péro. Jest ještě mnoho věcí v této knize, na něž bychom čtenáře rádi upozornili. Když probírali jsme se kapitolami prof. Hostinského, tak srdečně psanými, tu zdálo se nám, jako bychom znova prožívali onu dobu, kdy Smetana chodil v náš střed, kdy obdivovali jsme se jeho velikému a přeskromnému duchu, jeho uměleckému nadšení, hlavně pak té čisté lásce k českému lidu, jíž nic nedovedlo podvrátiti ani seslabiti. Na mysli tanula nám jeho přívětivá tvář, usmívající se i v dobách nejtrudnějších, a těšili jsme se z té duše, že zase učiněn byl krok k odčinění těžké křivdy, která se na Smetanovi kdysi páchala. *L. Dolanský.*

*

Tři umělecké výstavy má teď Praha — nelekejte se, prosím, že se už pomnichovštila; je to čirá náhoda, že má najednou tři: výstavu Jednoty umělců výtvarných, výstavu kolossálního Sochorova obrazu »Jezdecký boj u Střezetic« a Vochočovu výstavu několika svěžích studií a obrazů z Bulharska a z Hory Athosské, svědčících o zdravé a poctivé snaze umělecké. A než tyto řádky budou vytištěny, otevřena bude v Rudolfinu výroční výstava Krasoumné jednoty, o níž se z výstavního kanceláře tajemně napovídá, že bude veřejným slavnostním pokáním kajicného hříšníka, skutky už prý dokazujícího velikou nápravu. Uvidíme, zdali tyto fanfáry ohlašují skutečnou slavnost.

Výstava Jednoty uvízla na půl cestě. Má ráz nahodilosti, nepřipravenosti a přílišné shovívavosti, kterážto poslední vlastnost stává se v umění slabostí a nebývá nikdy pružinou k pokroku. Nad průměrnou čáru, jaká se bedlivějšímu pozorovateli sama sebou zjeví v každé výstavě, vynikají tu směle a rázovitě jenom dvě díla: kresby Jeneweinovy a Kastnerův oltář, který vrátil se z výstavy pařížské a snad za krátko bude trvale vystaven v Umělecko-průmyslovém museu s ostatním českým interieurem. Po nich upoutá pozornost maličká retrospektiva: Ženíškovy dva pevně, energicky kreslené kartony pro výzdobu villy, »Orba« a »Lov«, oba z r. 1887, a pět maleb nedávno zemřelého Alfreda Seiferta.

Vévodí tudíž výstavě motivy náboženské, což jest zajímavým zjevem pro nás. Ale hned pozorovati kardinální rozdíl mezi dílem Jeneweinovým a Kastnerovým. Jenewein vede si myšlenkově zcela samostatně, v pojímání svém stojí výše a sebevědoměji a povznáší pozorovatele k svému pojímání; Kastner sestupuje k ustálené tradici, jak ani jinak není možno, vždyť má stále na mysli účel, jemuž dílo jeho jest určeno, snaží se však dáti této církevní tradici nejvěrnější a pokud možná nejkonkretnější zevnější podobu. Jenewein hledí na svou látku s čistě lidské stránky, Kastner přirozeně se stránky církevně uzákoněné. Jenewein působí hlubokým výrazem duševním, Kastner bohatou dekorativností.

Jenewein (nar. r. 1857 v Kutné Hoře) poprvé vystavuje trochu souborněji. Dal totiž Jednotě z toho, co náhodou měl doma, většinu. Jednota byla by se velice zavděčila všem, kdyby si byla dala záležet a sebrala co nejvíce prací Jeneweinových a ukázala pokud možná celé dílo tohoto umělce světu, třeba jen našemu českému světu, který nezná ho buď naprosto,

buď povrchně a touto povrchností je sváděn k urážlivé nevážnosti a k rychlému odsuzování. Taková souborná výstava, po případě s tištěným krátkým výkladem, přesvědčila by obecenstvo, že jest o nového umělce, a opravdového, ryzího, bohatší, a ti všichni, kdo buď ničeho neb málo a nejasně věděli o umělci tomto, odcházeli by o tuto radost bohatší. Výstava má přec také vychovávat, význam kulturnosti v národě zvýšovat, lásku k umění a radost z něho sesilovat. Ale pak všecko musí být soustavně vedeno, pečlivěji připraveno a pečlivěji — upraveno!

Z patnácti vystavených kreseb Jeneweinových většina vzala látku ze Starého a Nového Zákona. Ale jak! Už v této volbě látky ukazuje se síla a originalita tohoto umělce. On jako málokdo čte mezi řádky; vybírá čistě lidskou stránku ze svatých a hluboce dojemných příběhů; vidí, co předcházelo, než došlo ke skutku, o němž s lapidarní úsečností evangelisté vypravují tak velebně prostě; jest v duchu svědkem těch otřásajících dramat, těch processů duševních, těch hrozných útrap a muk, které předcházely katastrofu. Tragika a vznešený pathos jsou dány jeho kresbě. A jeho kresba, jeho výrazná linie, jest jako jeho látka, lapidarně úsečná ve své prostotě velebné i v divokosti mohutné. Zrodila se s látkou, s myšlenkou, jak ani jinak býti nemůže, má-li cos opravdového vzejíti. Průvod barevný je vždycky velmi skromný a bývá jen někdy přibírán a to s přísnou rozvahou a jemným taktem i s přesnou znalostí jeho nepatrného rozsahu. To všecko viděti hned v prvním obraze »Jidáši«. Je trojdílný. Kožený měšec s třiceti stříbrnými maje v ruce a hadí svatozář nad hlavou — zištnou radost v srdci, ale zároveň zmiji svědomí, která už hotoví se uštknout toto srdce na smrt — Jidáš ubírá se krokem, jakým nekráčívají lidé spokojení. (Prvý díl obrazu.) Jde podle polorozlámaného plotu po pahorku, s něhož viděti kus Jerusaléma. V tom proti sobě spatří bráti se pádnými kroky dva muže, nesoucí dlouhé kusy dřeva. Tesaři jsou to, kteří s největší lhostejností nesou kříž u nich objednaný — bezděčně hledal jsem u nich, jsa zvyklý na naše tesaře, dýmky! — a Jidáš uviděv ten kříž, kříž pro Něho, jako přeražen klesá k zemi, rukou zakrývá si třeštící zraky — zmije zakousla se mu s veškerou prudkostí do srdce a stříkla do něho smrtící jed. Kožený měšec vypadl z ruky, a stříbrňáky kutálejí se z něho, lesknouce se chladně a zrádně. (Střední část, hlavní.) »A odšed osidlem oběsil se . . .« (Třetí část.) Jak krásně je to všecko myšleno, s jakou velikostí a mohutností cítěno a vyjádřeno, a při tom s jakými věru nepatrnými prostředky vyjádřeno a zcela nově. Jak se tu umělec dovedl obmezit! A tak je tomu i u jiných obrazů. Na př. »Dopoledne Velkého Pátku«. Náměstí jerusalemské plno je lidu, plno jásotu, smíchu, posměchu, plno všelijakých paškvilů na toho, jenž vydával se za krále Židovského a za syna Božího a teď zrovna byl odsouzen a odpoledne bude ukřižován. A tímto povykujícím davem, těšícím se na velikou odpolední podívanou, hle, ubírá se matka odsouzencova s nejvěrnějším jeho učenníkem. Hrubé posměchy a paškvile zbujnělých zástupů jako kameny doléhají k jejich srdcím, ještě bolestněji rozdírají v nich rány, ale ještě více zvětšují v nich zároveň lásku. A od obého, od bolesti i lásky, oba div sami nezmírají . . . To je opět krásně cítěno a rovněž tak vyjádřeno. A totéž možno říci o trojdílném obraze »Narození Páně«, »Madonna pod křížem« a »Svaté ženy navštěvují hrob Ježíšův« i o ostatních listech menších. Ale je tu ještě jeden karton větší, hrozná satira na milosrdenství lidské

a zvláště na milosrdenství veliké církve, »Pohřeb samovraha«. Místo smilování, odpuštění, soucitu naprosté zavržení a opovržení. Avšak z obrazu cítit ne to poslední, ale to prvé. Takové obrazy měly by se rozšiřovati ve způsobě letáků, kalených to střel civilisace, nesmrtících, ale hojících.

Umění Jeneweinovo zdá se snad leckomu na pohled středověké, někomu snad i zastaralé, starožitnické, ale jistě jenom na pohled letmý. Stačí jen poněkud trvaleji a hlouběji oddati se vážným těm chorálům mohutně vedených linií, slohu zcela svého, původního, silně pathetického, ale vesměs přirozeného, a vystoupí z nich lidskost a nerozlučná s ní poesie, které nedají jim stárnouti. Ne, nejsou to zastaralé, strnulé »historie«, jsou to ztělesnělé akordy, ztělesnělé elegie, jimiž čistá lidskost zvučí. A ostatně co jest v umění zastaralého? Jen dílo slabé.

Oltář prof. Jana Kastnera byl částí interieuru naší umělecko-průmyslové školy na výstavě pařížské a byl jistě částí ozdobnou. Bohatě vyspělý smysl pro dekorativnost mluví z něho a z každého jeho detailu. Z tabernakulu vyrůstá divný jakýs, nezemský keř, mystická réva, a dvěma silnými větvemi rozrůstá se do velikého oblouku, plného zlatých listů a hroznů. Pod tím obloukem, jakoby v rajské besídce, na prostém trůně sedí Madonna s Ježíškem, dva rozmilé zjevy, jejichž přirozená naivnost dodává jim velikého půvabu. Klečící sv. Václav před nimi v historicky věrném kostymu, s rukama s naprostou oddaností sepjatýma, dýchá středověkem a vzbuzuje živou představu rytíře neohroženého, ale zbožně pokorného. Ale nade všecko vyniká sv. Ludmila, stojící před Madonnou. To je skutečně velebná stařena a vznešená kněžna, přísná a laskavá, důstojná a prostá. Slovem, celek je pěkně myšlen a působí velmi dekorativně. Soulad barevný, už nyní příjemný, čas ještě více zpříjemní. — Při tom jen podotýkám, že prof. Kastner měl v Paříži v témž interieuru ještě druhý oltář, domácí, a v interieuru obchodní komory pražské byl rovněž oltář, tak že český umělecký průmysl byl zastoupen třemi oltáři na světové výstavě! Patrně oltáře mají u nás čilý odbyt.

Posmrtná výstavka pěti obrazů Alfreda Seiferta, nedávno v Mnichově zemřelého (nar. 1850 v Hořovicích), přinesla malé překvapení. Seifert krajinář, tu vystupuje malíř hlubokých nálad krajinných, malebných pohádkových zákoutí, a přesvědčuje nás, že v něm bylo něco lepšího, než co z něho trh umělecký udělal a okolnosti asi nutkavé. Zdá se, že zakmitl se nám tu naposled — jako na usmířenou — kus duševního zápasu umělcova v boji o život, v němž zevnější okolnosti byly silnější, než ryzí snaha nevýbojného umělce. Snad je takových prací Seifertových více. I tu viděti, že výstavní výbor neuběhal si nohy a neupsal si ruce shledáváním a vymáháním dobrých věcí. Co přišlo, to přišlo; jen když přišlo.

Z ostatních děl na výstavě je zajisté leccos dobrého a pěkného, ale silnější a smělejší originality a osobitosti tu není. Naopak vidna tu sem tam podivná proměnlivost malířského karakteru, ne z nitra, z vlastního úsudku a přesvědčení vyrostlá, než přejatá od silně vyjádřených malířských karakterů cizích, od Lenbacha, krajinářů škotských a ruských; nápadna tu přílišná starostlivost, aby sebe menší podrobnůstka v krajině neušla, kterážto zbytečná pečlivost má za následek suchost dojmu; jinde opět model zůstal nestráven, na př. v řadě světců a světic, v studii Krista, a nic jim nezpomáhají přimalované aureoly, sepjaté ruce a biskupské čepice,

Co je strávený model, poučí pouhý pohled na Wattsovy »Aspirations« a model k nim. Tvůrčí dech neulpí na hmotě.

Ale někdo snad namítne: Nač takové poznámky? To všecko vysvětluje se malými poměry, nevyspělostí obecenstva atd. Na polévce v chudé míse nehledej mastných ok! — Nikoliv, není tomu tak. Schiller měl nepoměrně víc pravdy, když řekl, že člověk roste, čím výš se snaží. Druhá výstava Jednoty není nikterak pokrokem od výstavy prvé. Také několik jmen, a zvučných, na ní se neozvalo. Proč?

*

Upozornili jsme na uměl. měsíčník »Volné Směry«, svědomitě a s širokým rozhledem řízený, vkusně a bohatě vypravený. Dnes doporučujeme ruský umělecký měsíčník »Міръ Искусства«, který hned svým prvým ročníkem vřadil se k nejlepším uměleckým listům světovým. Přivítán byl sice od usedlejších a usedlých a tudíž pohodlných rozumů a vtipů nepřátelsky, ba i s posměchem a záštím, ale zvítězil a už na třetí rok drží se vítězně, maje okolo sebe skoro všecky lepší umělce ruské. Vychází v nákladné úpravě, s četnými dobrými illustracemi, krásnými přílohami (heliogravurami, chromolitografiemi, chromoautotypiemi atd., jichž v I. ročníku bylo 43, v druhém 25), ročně za 10 rublů, za hranice za 14. Bez něho nemožno míti pravého a celého pojmu o Rusku, hlavně o mladém Rusku. V části obrázkové seznamuje se vším, co je vynikajícího v umění ruském i západním vůbec. Hlavní váhu klade ovšem na umění domácí. Ze staršího přináší překvapující ukázky vysokého stupně umění ruských portretistů ze stol. XVIII. a z poč. XIX., vzdělaných ovšem na vzorech západních; většina pak čísel je věnována umělcům nejnovějším. Jest jich pěkná řada a je v nich mnoho svého, samostatného, původního. Na tuto vzácnou a drahou vlastnost časopis klade zvláštní důraz, vybírá přísně a s vkusem, chtěje vnášeti do světového umění také svou notu, ruskou. A vnáší ji. V části pak literární probírá různé otázky hlavně z oboru umění výtvarného, ale také z umění básnického a hudebního, seznamuje se životem a dílem uměleckým na západě i na Rusi a to v obšírných statích a důkladných referátech z per ruských i cizích. Bohatost a solidnost obou ročníků i tří čísel III. ročníku přesvědčí každého, že předplatné jest vlastně malým vstupným do světa nového, krásného, v němž rád prodlí a do něhož rád občas se vrátí. *T.*

Zprávy vojenské.

Bulharská armáda.

Skoro pět set let úpělo Bulharsko pod jařmem tureckým, až ve válce 1877-78 se Rusku podařilo vyrvati ho z jha tureckého a utvořiti samostatné knížectví bulharské pod nadvládou tureckou.

Po revoluci r. 1885 přivtělena i Východní Rumelie ku knížectví bulharskému; toto ač vlastně ze dvou zemí se skládá má jednotnou armádu.

Armáda bulharská skládá se z 24 pluků pěchoty po 4 praporech, z 24 záložních pluků pěchoty po 3 praporech a 1 vozatajské setnině a doplňovacího kádru po 5 setninách, ze 6 samostatných pohraničních praporů (po 4 setninách a $^1/_2$ setniny jízdné).

Jízda skládá se z 6 pluků (dohromady čítajících 25 škadron) po 4 polních škadronách, 1 vozatajské čety, 1 náhradní škadroně po 5 četách, pro službu na knížecím dvoře jest zvláštní osobní knížecí škadrona. Dělostřelba čítá 6 pluků po 3 polních a 1 záložním oddílu po 3 batteriích, s 54 batteriemi (dohromady 432 děl), a 1 pluk pohorské dělostřelby s 9 batteriemi (dohromady 54 děl).

Pevnostní dělostřelba čítá 3 prapory po 5 setninách a má 5 hmoždířových batterií (ráže 12 cm). Vozatajských setnin pro dopravu špíže má Bulharsko 6. Zákopnických praporů jest 12 setnin, pak jest jedna železniční a jedna telegrafní setnina. Zdravotních oddílů je šest; polní četnictvo dělí se na 6 samostatných škadron.

Mimo armádu polní, má Bulharsko ještě armádu záložní, která z následujících pluků se skládá: pěchota 24 pluků po 3 až 4 praporech po 4 setninách, 1 setnině nebojovníků, 1 vozotajské škadroně, jedné záložní setnině, dohromady 96 praporů, 24 vozotajských a 24 náhradních setnin.

Jízda skládá se z 6 divisí po 2 škadronách; dělostřelba čítá 6 záložních pluků dělostřelby po 3 až 6 batteriích se 6 děly, pak 6 pohorských batterií po 4 dělech.

Mimo toho jsou k záložní armádě přiděleny zákopnické setniny (šest), vozotajské prapory (šest).

Národní obrana dělí se na 24 praporů první a 24 praporů druhé výzvy. Celá armáda dělí se na 6 pěších válečných divisí po 4 pěších plucích, 2 dělostřeleckých oddílů a 1 pohorské batterie, 2 škadron jízdy,

1 škadroně polního četnictva, 1 zdravotní setnině, 1 divisi nemocniční a 1 zásobovacím oddílu.

Jízda dělí se na 3 brigády jízdecké po 2 plucích. Záložní armáda skládá se ze 4 pěších divisí, po 4 záložních pěších plucích, 1 divisi jízdy, 1 zál. dělostřeleckém pluku, 1 pohorské batterii, 1 zdravotní setnině, 1 zásobovací setnině a 1 divisní nemocnici.

Síla bulharské armády ve válce jest při armádě samé 129.378 důstojníků a mužů, 20.484 koní a 1.755 vozů; záložní vojsko čítá 70.000 důstojníků a mužů, 11.000 koní a 1.400 vozů; národní obrana čítá 24.960 až 39.360 mužů.

Dohromady má bulharská válečná moc 188.256 pušek, 8.022 šavlí a 324 až 432 polních a 60 pohorských děl.

Ročně vstupuje do vojska 18. až 19.000 nováčků. Povinnosť služební trvá 25 let a sice v činné armádě až do 30. roku věku, do 37. roku v záložní armádě, v první výzvě do 41 a v druhé výzvě do 45 let. Činná služba trvá dvě leta u pěchoty, 3 u jízdy, dělostřelby, zdravotního sboru, námořnictva, vozotajstva, šest měcíců u kádru záložní armády.

Bulharsko rozděleno jest na 6 divisních okresů se 4 okresy plukovními (i doplňovací velitelství).

Důstojníků čítá armáda dohromady 1.639, z nichž jeden jest jenerálem, 61 plukovníků, 89 podplukovníků, 120 majorů, 451 setníků, 629 nadporučíků a 288 poručíků.

O dorost důstojnický se stará vojenská škola v Sofii. Co se platu týče, jsou bulharští důstojníci mnohem lépe placeni než v Rakousku, tak má služného plukovník 9000, podplukovník buď 6600 nebo 7200, major 6000, setník 3900. 4200 nebo 4800, nadporučík 2700 nebo 3000, poručík pak 2340 franků.

Záložní důstojníci doplňují se vystoupivšími z činné služby důstojníky, pak z vysloužilých poddůstojníků, záložních důstojníků čítá Bulharsko as 850. Důstojníci v činné službě, smí, dosáhnuvše 28. roku, se oženiti.

Výcvik bulharské armády děje se z větší části dle ruského vzoru; co rok povolávají se záložníci na 2 až 4 týdny ku cvičení ve zbrani.

V roce 1879 vynaložilo Bulharsko na armádu svou $8^1/_2$ millionů franků (první rok to samostatnosti), v roce 1898 však již 23,357.620 franků.

Vyzbrojena jest celá armáda 165.000 puškami a karabinami soustavy Manlicherovy, ráže 8 mm (právě tak jako Rakousko); náboje kupuje Bulharsko dosud v cizozemsku, an vlastních továren na náboje nemá.

Výzbroj a odění jest velice podobné ruskému, pouze místo tmavozeleného sukna užívá se v Bulharsku lodenu.

Nábojů jest v míru pro každou pušku 120, pro dělo 130 a revolver 36; pluk pěchoty má mimo toho do války ještě jeden million patron sebou.

I v Bulharsku jest již zavedena četa bicyklistů (6 důstojníků a 50 mužů), pak zvláštní oddíl s poštovními holuby (jsou stanice ve Varně a Viddinu).

Úvahy a kritiky.

Pierre Leroy Beaulieu, **La Rénovation de l'Asie: Sibérie-Chine-Japon.** Paris, Armand Colin & Cie., 1900.

Autor, známý nám v oboru východních záležitostí velkým dílem o Rusku, také do němčiny přeloženým, a některými články v posledních ročnících Revue des deux mondes, líčí v přítomné knize politické a hospodářské poměry Sibíře, Číny a Japanu na základě autopsie. — Část prvá, Sibíři věnovaná, počíná líčením geografických a klimatických poměrů této nadějné země. Rozeznáváme trojí pásmo. polární, neúrodné a neobydlitelné, střední, většinou hustě zalesněné, a jižní, na něž nejvíce obrací se zraky kolonisátorů. Půda jest zde velmi úrodná, ale řádné, plánovité vzdělávání chybí: existují dosud jen malé, sedlácké statky. Rovněž tak má se věc s hornictvím a dobýváním uhlí. Ohromná ložiska minerálná čekají na dobyvatele a především na — kapitál. Následkem toho vývoz jest ještě nepatrný a existuje tu skoro veskrze jen transitní obchod čínsko-ruský přes Kjachtu. Pokud sibířské dráhy se týče, zdá se autorovi budoucnost její problematická. Myslí, že význam její bude vždy jen skoro výhradně strategický, a že za dnešního tarifu dopravného nemůže býti konkurentkou obchodu čínsko-evropského. Jenom drahé zboží je možno po ní dopravovati do Evropy. Spisovatel nepopírá ovšem kulturní její význam až do jistých mezí. — V části druhé líčen jest postup evropské civilisace v Japaně a dnešní význam této říše. Autor poukazuje zejména na důležitost smluv evropsko-japanských vzhledem k Číně a očekává, že Japanci evropskou kulturu během doby úplně assimilují. — Nejzajímavější, protože nejčasovější, jest část věnovaná Říši Středu. Leroy staví dvě alternativy: buď se říše působením vnitřních zmatků rozpadne a následkem pokojných smluv nebo války, v niž celý svět bude stržen, nastane rozdělení Číny mezi jednotlivé velmoce, anebo renovuje se nejstarší stát světa přijetím evropských ideí, z čehož vzplane rozhodný boj hospodářský mezi raçou bílou a žlutou. Autor z mnoha důvodů kloní se k hypothese druhé, a ježto domnívá se, že Evropa jest a vždy bude slabou k tomu, aby jen část Číny ovládala, jest pro zachování integrity říše. Také vládu čínskou není radno si pohněvati, poněvadž jedině ona může býti prostředníkem mezi konservativním lidem a bezohlednými cizinci. Za sídlo uzavřenosti čínské označuje Leroy mandariny, za příčiny její různost názorů evropských a východoasijských, jakož i bezohlednost Evropanů. Pokud dnešních poměrů a vyjednávání o mír se týče, vyslovuje se autor: »Může však nemocný muž v Pekingu snésti silné prostředky, které se mu předpisují? Neusmrtí jej spíše, nežli uzdraví? A neodpovídal by výsledek ten tajným přáním několika jeho lékařů, kteří se už chystají rváti se o jeho dědictví?« *P. H.*

Die Paedagogik des Pessimismus. Von L. Veeh. Lipsko 1900. Hermann Hacke. Str. 46.

Dokázati, že pravá výchova možna jest jen na filosofickém podkladě Hartmannova pessimismu, je účelem spisku. Cílem výchovy dle Veeha je stupňování vědomí chovancova. Tím slovem míní autor, že chovanec má si uvědomiti absurdnost snah po individualním štěstí a plynoucí z přesvědčení toho nutnost ničiti tyto snahy. Takovým způsobem dojde člověk k bezbolestnosti, k duševnímu klidu, v němž očekává zánik vědomí svého v bezvědomém principu světovém, ve Vůli. Autor se pokouší i evolucionismus sloučiti s pessimistickým názorem světovým, ovšem marně. Sloh spisku je svěží. *Dí.*

D. Adolf Jülicher, **Einleitung in das Neue Testament.** 1901, XVI. 501, za 8 mk.

Střízlivé, orthodoxní i hyperkritické fantastiky prostá kritika, umění na základě dokonalé znalosti nové i staré odborné literatury vylíčiti jasně a poutavě — při vší možné stručnosti — hlavní problémy novozákonní vědy a jejich řešení, a konečně svěží, neunavující podání jsou přednosti, které už prvnímu vydání tohoto spisu získaly i mezi uznanými odborníky hojně ctitelů. Ještě vřeleji, než vydání 1. a 2. (r. 1894), lze doporučiti vydání toto (3. a 4.), opravené, zcela přepracované dle výsledků nejnovějšího bádání, všem těm, kdo by se rádi poučili o vzniku N. Zákona. Že i objem poněkud (o 100 str.) vzrostl, není snad chybou.

Některé, tu a tam se vyskytující vady -- který spis by jich neměl — ztrácejí se u porovnání se skvělými stránkami tohoto díla. Partie, jako str. 22.—40. (Vylíčení života Pavlova, ocenění jeho osobnosti a díla atd.), 41.—156. (Úvody k jednotlivým, Pavlovou etiketou označeným epištolám; pouze o ep. k Timot., Tit. a židům — ne k Efezsk. a Kol.! tvrdí autor, že rozhodně nejsou listy Pavlovy), 229. - 303. (Synoptická evangelia; v tomto odst. vynikají zejména str. 290.—303., jednající o ceně synopliků [1]) jako historických pramenů — doporučuji je vřele pozornosti českých čtenářů — a těžší, ale neméně zajímavý odst. na str. 266.—290. o synoptické otázce), 341.—360. (Skutk. apošt.), a 363.—451. (Dějiny novozák. kanonu [2]) opravňují k úsudku, že máme před sebou nejlepší dosud existující úvod do N. Z. Je určen i pro laiky: »Za čtenáře přál si«, praví autor v předmluvě, »jen takové lidi, kteří uznávají oprávněnost přísně historického bádání v novozákonní vědě; kromě tohoto názoru nepotřebují žádného zvláštního odborně bohosloveckého vzdělání a doufám, že vyhovuji nepopíratelné potřebě nebohosloveckých, vzdělaných kruhů,

---

[1]) Synoptikové = Matouš, Marek, Lukáš.

[2]) Podávám obsah alespoň prvých dvou kapitol (str. 363.—376.):

Starý zákon je jediným kanonem Ježíšovým 363. Starý zákon je jediným psaným kanonem apoštolů. I nepsaná slova Kristova jsou v době apoštolské kanonické 368.

Žádný křesť. spis z této doby (ca. 70—140) nechce být považován za knihu kanonickou 370. Kanonickou platnosť mající slova Kristova jsou čerpána z psaných pramenů, ale teprvé t. zv. II. list Klementův (ca. 145?) počítá i tyto prameny k Písmům, atd.

podávám-li jim, líče co možná jednoduše pouze hlavní věci, dějiny N. Z. a jeho vzniku.«

Směl-li bych dáti čtenářům, kteří se novozák. vědou dosud neobírali, radu, řekl bych, aby prostudovali (ne jen přečetli) z počátku pouze některý oddíl, na př. o Pavlovi nebo o synopticích, ale při studiu aby hojně používali nejlepší vědecký překlad N. Z., jaký existuje, od Weizsäckra: Das N. Text; übersetzt v. D. Weizsäcker. Cena 3 marky váz.

Il.

Johann von Bloch: **Zur gegenwärtigen Lage in China.** Eine politisch-wirtschaftliche Studie. Berlin 1900.

V této studii snaží se spisovatel ukázati na dobrodružnost evropské, resp. německé politiky a na problematičnost vyhlídek na zlepšení styků cizích států s Čínou. Ježto dle slov Napoleonových »nic není brutálnějšího jako číslo«, podporuje svoje důvody hlavně doklady statistickými.

Povinností evropských státníků a učenců jest ujasniti si, jak velké prospěchy lze očekávati od Číny. Jakmile se však vezmou čísla do počtu, ukáže se, že veliký kapitál, který se v Číně ukládá, nese a ponese nepatrné úroky. V Číně bylo roku 1897 celkem 551 cizích obchodních domů a 8267 příslušníků cizích států. K vůli této kapce v oceánu 400 millionů Číňanů, táže se autor, třeba jest Čínu reformovati? K ochraně jejich bylo by potřebí na 50.000 vojínů, a jsou onino, svým vlastem tak málo prospěšní, hodni tak velikých s tím spojených výdajů?

Z obchodu s Čínou mají cizí státy malý prospěch. Tak roku 1897, vypočítává spisovatel, celkový zisk importu čínského, na němž celá Evropa měla podíl, obnášel jenom asi 43 millionů franků. A proto jest třeba míti vlastní přístavy v Číně? — Export Číny stoupl od roku 1873 do roku 1897 ze 106 millionů jenom na 127 millionů dolarů. A ovšem také vzrůstu exportu čínského není si co přáti. Konkurencí čínskou na cizích trzích byla by Evropa málo příjemně překvapena.

Při vyjednávání o mír s čínskou vládou měli by si evropští státníci méně pánovitě počínati. Jest ještě nerozřešenou otázkou, je-li vláda přítomnými poměry vinna. Mandžuská dynastie jest slabá a ocitla se mezi dvojím ohněm. Nesměla užívati energických prostředků proti vzbouřenému lidu a zároveň nemohla Evropany hájiti. Jednala tak, jak jedině mohla jednat. Vháněti ji do úzkých není se strany evropských státníků prozřetelným. Číňané nejsou sice přáteli Japanců, ale s tím lze málo počítati. A čínsko-japanská unie — voilà l'ennemi!

Nutno uvážiti, co by se stalo, kdyby vzplanul boj proti cizincům po celé Číně. Nežli Mandžuové podmanili Čínu, trvaly boje 40 let, Taipingská revoluce trvala téměř dvě desítiletí. Známý vojevůdce Gordon nepokládal sice čínského vojína za zdatného v evropském smyslu, ale dokládal, že jeho schopnost dressury, životní skromnost, tupost proti nouzi a bolestem a divoký fanatismus nesmí Evropané podceňovati. Bídné cesty, nedostatečné zásobování, nesnesitelné vedro v létě, prudké mrazy v zimě a epidemické nemoci učinily by takovou válku strašnou. Mimo to vizme příklad: V Transvaalu stojí proti 50.000 Búrů 200.000 anglických vojínů — a válka přece není u konce.

Politika Evropská v Číně po tolika zkušenostech jest pořáde ještě nerozumná. Nerozumná politika je příčinou nynějších zmatků, jejichž následkem bylo zavraždění německého vyslance. Pak nastala opravdová křižácká tažení, za kterých císař německý provázel vojsko svoje slovy: »Ihr müsst den Tod nicht nur unseres Gesandten rächen, sondern den vieler Deutscher, vieler Europäer; wenn ihr vor dem Feinde steht, so wisst: Pardon wird nicht gegeben, Gefangene werden nicht gemacht.« Jest to jednání moderní, době přiměřené?[1]) To není správné! Třeba je vášeň potlačiti aspoň teď a ukázati, že německá mravnost není mrtva. Vynakládati na exotické expedice à fond perdu veliké summy, kterých by bylo možno k užitečnějšímu použiti, to není také souhlasno s duchem doby.

Aby se »žluté nebezpečí« odstranilo, jest uvážiti, že se 400 milliony Číňanů třeba jednati jako s evropskou mocí, musí se zanechati politiky, která jest vedena nebezpečnými illusemi, ve své dobrodružnosti nestará se o příští ráno a praví si: »Po nás potopa«. *P. H.*

*

Nové spisy.

Ch. M. Gayley — Fred. N. Scott, An introduction to the Methods and Materials of Literary Criticism I.: The Bases in Aesthetics and Poetics, 1899. — Istoria živopisi v XIX. veke R. Muthera. (Něm. dílo je rozebráno, poslouží tedy ruský překlad Z. Vengerové, v němž dějiny malířství ruského tvoří doplněný, samostatný svazek.) — Leslie Stephan, The English Utilitarians, 3. sv. 1901. — Tomitsu Okasaki, Geschichte der japanischen Nationalliteratur von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, 1899. — The Dollar Literary: nový anglický podnik, podávající výběr nejčtenějších románů a novel amerických. Slibují se hned pro počátek tito spisovatelé: Hough, Wells, Laut, Lloyd, Garland. — G. Saintsbury, A History of Criticism, I., 1901. — A. de Pouvourville, L'Empire du milieu, 1900. Na 200 str. pěkné vypsání Číny a jejího vlivu na evropskou budoucnost. — L. Strumpell, Die paedagogische Pathologie oder die Lehre von den Fehlern der Kinder. 3. vydání rozhojněné A. Spitznerem, 1899. —

---

[1]) Spisovatel vzpomíná tu prozřetelnosti ruského cara Mikuláše, který, když roku 1830 po povraždění vyslance ruského a jeho družiny v Teheránu praví vinníci nebyli od vlády potrestáni, poněvadž to byly vysoce postavené osoby, nežádal dále ničeho více a pravil: »Nechtěl bych býti na místě těch, kteří takové skutky páchají; přijde den, kdy se objeví před Bohem a budou musit vydat počet ze svého jednání.«

ZPRÁVY.

K oslavě básníků Otakara Mokrého a Julia Zeyera ustavil se ve Vodňanech »Komitét k uctění památky spisovatelů Otakara Mokrého a Julia Zeyera ve Vodňanech«; usnesl se zříditi desky pamětní s reliefy na domech, kde oba básníci ve Vodňanech bydleli. Posluchači vysokých škol pražských z Vodňan darovali komitétu 200 korun a přistoupili ke komitétu. Svým čestným předsedou zvolilo si komité druha zesnulých, rodáka a čestného měšťana Vodňan, spisovatele Frant. Heritesa. Dary přijímá předseda komitétu purkmistr Frant. Bělohlávek a pokladník p. Václav Kohout, městský důchodní ve Vodňanech, a budou dary tyto veřejně kvitovány. Za komitét: František Bělohlávek, předseda; MUDor. K. Pokorný, jednatel.

III. Sjezd českých přírodozpytců a lékařů v Praze 1901. Usnesením všech českých kruhů přírodovědeckých a lékařských pořádati se bude v Praze III. sjezd českých přírodozpytcův a lékařů ve dnech od 25. do 29. května 1901 v Praze. Pro sjezd ustavilo se 9 sekcí a sice: I. Sekce biologická; II. Mathematicko-fysikální; III. Lékařská; IV. Ranlékařská; V. Zdravotnická-demografická; VI. Chemická; VII. Mineralogicko-geografická; VIII. Farmakologická a farmaceutická; IX. Agronomická a zvěrolékařská.

Zvaní ku sjezdu již je téměř u konce. Jen tu a tam ještě doplňky, reklamace se vyřizují. Kancelář organisačního výboru vykonala slušný kus práce. V nedlouhé době rozesláno bylo na 4000 pozvání, jednak na osoby, jednak na korporace a spolky i učené společnosti a ústavy. Poslední dobou každým dnem stává se i došlá pošta štědřejší: Každým dnem přichází větší počet přihlášek, jež dosáhly (4. IV.) počtu 400. Se stránky hmotné dlužno s potěšením zaznamenati dary král. hlavn. města Prahy 10.000 K, Vinohradské záložny 500 K (jež dílem vyplaceny, dílem zajištěny byly), Spolku českých lékařů v Praze 1000 K a garantie dalších 1000 K pro event. nutné potřeby. Organisační výbor spoléhá, že i obce předměstské ku svátku českých přírodních věd přispějí. Prof. Kostanecki v Krakově oznamuje organisačnímu výboru, že se právě konstituovai v Krakově polský komitét pro obeslání III. sjezdu českých přírodozpytcův a lékařů pod předsednictvím prof. Wicherkiewicze. Ohlášených přednášek zatím 201.

Podpůrná činnost ve studentstvu. Zase svépomoc. Finance Husova fondu jsou podobně jako »Radhoště« neutěšené. Studenti sami

přemítají, jak zvýšit příjmy, když veřejnost se mnoho nestará o to. Nedávno navrženo bylo, aby universitní profesoři právnické fakulty dali právo vydávat lithografované své přednášky fondu Husovu, jenž by z toho měl značný zisk. Nevíme v jakém stadiu věc je, ale bylo by opravdu žádoucí, aby dobrý návrh ten byl co nejdřív realisován. (Z kruhů studentských.)

Časopis pokrokového studentstva vychází od 1. února; účel listu navázat na pokrokové hnutí starší a jeho zásady domyslit.

Sociální význam školních lékařů. Poukážeme jen k jednomu případu, z něhož vysvitne, jak těžce hřeší škola proti společnosti tím, že nesleduje úzkostlivě zdravotní stav svých žáků. Podobných případů by se dalo uvésti celé množství.

Školní děti nemají pravidelně normální zrak; mnoho jest krátkozrakých, některé dalekozraké a některé mají slabý zrak. Berlínský oční lékař dr. Radziejewski [1]) prohlížel po dvě léta oči berlínských školních dětí, většinou z obecných škol. Dětí bylo 2476 a z nich více než 60% nalezeno se zrakem abnormálním; jen 1027 dětí mělo normální zrak, ostatní byly jednak dalekozraké, jednak krátkozraké, jednak byly slabého zraku.

Rodiče a učitelé poznají dosti snadno krátkozrakost i dalekozrakost a mohou tedy učiniti v zájmu dítěte vhodná opatření, ale slabost zraku poznají jen velmi zřídka. Tato choroba způsobuje časté bolení hlavy a děti jí trpící bývají nepozorné, lenivé. Ale poněvadž rodiče a učitelé neznají příčiny těchto zjevů, považují je za chyby v povaze dítěte a dle toho jednají. Dítě pak zůstává ve škole pozadu a zdržuje své pilnější a fysicky zdravé spolužáky; když vyjde ze školy a vstoupí do života, často, poněvadž je velmi bídně připraveno, podlehne v sociálním boji a stane se i zločincem.

Vzpomeneme-li, že vychování takového člověka dala směr tak nepříznivý poměrně nepatrná jen choroba tělesná, nebudeme jistě ani okamžik váhati a přidáme svůj hlas k volání stále všeobecnějšímu po školním lékaři.

Lékař poznav u dítěte chorobu, zpraví o tom rodiče a učitele a zároveň poradí, kterak dalšímu vývoji zabrániti. Určí na př., že oko dítěte potřebuje přiměřených skel, aby normálně fungovalo, oznámí, která práce a které zaměstnání škodí zdraví dítěte, upozorní, že intelektuální schopnost dítěte nestačí k povolání, jež mu rodiče snad zvolili atd. Když se pak rodiče dovědí od spolehlivého lékaře, který dítě delší čas bedlivě pozoroval, že jest třeba v zájmu jeho zdraví něco učiniti a něčeho se stříci, jistě ochotně uposlechnou. Tím se působí na rodiče a žáky stále a zejména při volbě povolání co nejpřiměřeněji k přirozeným schopnostem dítěte, jemuž je tím dána možnost, aby zaujalo ve světě místo přiměřené jeho schopnostem.

---

[1]) Zeitschrift für Schulgesundheitspflege 1900.

Přehled vývoje sociálních dějin ruských.[1])

1. Osazení půdy a vývoj života pospolitého vůbec.

Poměry přírodní. Nejstarší obyvatelé. Nářečí a kmenové slovanští. Kolonisace. Stálý pohyb, vzrůst a hustota obyvatelstva. Hospodářství extensivní a intensivní. Zemědělství. Města. Řemeslnictvo. Továrny a kustarstvo. Obchod a doprava zboží. Jarmarky. Vývoz a dovoz. Cizí kupci. Peníze a jich nucený kurs. Úvěr. Peněžní ústavy.

Díváme-li se na mapu, zobrazující nám ohromné prostranství Ruské říše, vidíme, že tu jsou při veliké jednotvárnosti půdy co do rozlohy i výšky, co do členění i složení jejího přece jenom převeliké rozdíly pro obývání jí člověkem. Není to jenom klima, na sev. polární, na jihu skoro subtropické, nýbrž jsou to i rozsáhlá jezera, bažiny a močály severní a suché bezvodé stepi jižní; jsou to obrovské proudy vod vryté do naplavenin nebo do puklin kůry zemské s nepřístupnými břehy a pro primitivního člověka s nepřekonatelným proudem, zvláště za doby jarního tání a podzimních dešťů. Tu mohli staletí bydleti lidé v pravěku, aniž mohli vcházeti ve styk, aniž museli se mísiti nebo potírati. Proto nemůžeme o pravěkém obyvatelstvu těchto krajin nic více říci, nežli že tu bylo hojně podmínek pro jeho primitivní živobytí, a že tu mohlo býti usazeno dávno před jakýmkoli nám pochopitelným projevem svého života. Rovněž

---

[1]) Kdo by chtěl blíže seznámiti se s předmětem, nalezne kromě všeobecných dějin Solovčva, Bestužev-Rjumina, Ilovajského, Kostomarova, Rambauda a j. velmi mnoho v těchto spisech: *Leroy-Beaulieu* L'empire de Tsars et les Russes; *Милюковъ* Очерки по исторіи русской культуры; *Забѣлинъ* Исторія русской жизни: *Бѣляевъ* Лекціи по исторіи русск. законодательства; *Ешевскій* Русская колонизація сѣверо-восточнаго края; *Хлѣбниковъ* О вліяніи общества на организацію государства въ царскій періодъ русской исторіи; *Костомаровъ* Очеркъ домашней жизни и нравовъ великорусскаго народа въ XVII. и XVIII. стол.; *Бѣляевъ* Служилые люди въ Московскомъ государствѣ; *Хлѣбниковъ* Общество и Государство въ домонгольскій періодъ русской исторіи; *Устряловъ* Исторія Петра Великаго; *Бильбасовъ* Исторія Екатерины II. a j.

možno se domnívati, že tu žilo již v těchto dobách několik plemen — ale jakých, může věděti pouze pohádkář.

Jak žili tito národové, rovněž nevíme. Že v polárních krajinách od dob prvního osídlení až podnes mohou živiti se pouze *lovectvím*, je samozřejmé, jako že jižní a východní stepi mohly obydleny býti pouze *pastýři*. Jen tam, kde byly lepší podmínky klimatické, mohlo vzniknouti *rolnictví*, které ve styku s lovcem a pastýřem o výměnu vzájemných přebytků dalo vzniknouti směnnému *obchodu* a *průmyslu*. A z těchto dvou posledních zaměstnání skládá se společenský vývoj každé lidské společnosti. Lovec, pastýř i rolník vedeni jsou přímo k obchodu, aby si opatřili to, čeho jim vlastní zaměstnání neposkytuje. Naproti tomu řemeslná výroba vzniká u každého zvlášť, neboť má každý jiné potřeby.

V Rusku namnoze podnes udržují se zbytky tohoto primitivního života, avšak pouze zbytky, protože umělé sblížení všech obyvatel říše nedopouští, aby nadále šli starou cestou. Chtíti souditi však z těchto zbytků na *praobyvatelstvo* těch krajin a vytvořiti si nějakou ethnologickou mapu, jest dovoleno pouze — básníkům.

Prvý paprsek, nám posud nezaniklý, padá na jižní krajiny kolem Černého moře a dolní Volhy. Zbytek Oretinů v Kavkaze jest dle Millera památkou velikého kmene *sarmatského*, pod jehož jménem před narozením Krista ještě i jiní kmenové se zahrnovali. Pak dovídáme se o občasném příchodu »branou národů« kmenů *uralo-čudských*, z nichž někteří daleko na západ pronikli, po nich konečně tyto proudy zavírají se *mongolským* plemenem Tatarů. Proudění toto bylo jako jarní rozlív mátušky Volhy: vzdutý proud daleko široko se rozlil a v sebe pojal vše, kam zasáhl, pak slábl a slábl, zanechal celé rybníky od proudu oddělené, i mnohé rameno docela vyschlo, voda ztratila barvu jarního přívalu, změnila se létem, dravost její spoutána zelení — kulturou. Z toho vznikala utěšená rozmanitost zvláště na okrajích, ale nemělo to přímo vlivu na plemenný stav ruského obyvatelstva v jeho jádru.

Z osedlosti jednotlivých kmenů zbyla nám názviska zeměpisná z dob, z nichž není jiných zpráv historických. Z těch tedy soudíme, že střední Rus zaujímají *Čeremiši*, *Mordvíni* a j. kmenové finnští, kteří od Uralu sáhali až k Baltijskému moři. Na západním konci tlačeni byli kolem r. 500 po Kr. k severu a v VIII. stol. již ustálena v celku tato hranice. Při pramenech Dvíny, Dněpru a Volhy stýkala se asi hranice *Slovanů*, *Litvanů* a *Finnů*.

Dle toho bylo by hledati *prvotní sídla* Slovanů nad horním Dněprem a Němenem, odkud v neznámé době šířili se na západ do

Polabí a na jih do Podunají. V V. stol. nastává velké hnutí na Dněpru, jedna část sráží se se západními Litvany a Finny na Dvíně, druhá část proniká po Děsně a Sejmě proti Mordvínům a usazuje se na horním Donu. Za kievských knížat končí se osazení Podněpří, nejhořejší Volhy a Lovati a také ustaluje se rozdružené kmenové rozdělení. Avšak prve nežli vzdělanost v ty kraje pronikla a tehdejší stav nám před zapomenutím zachránila, staly se v té příčině dalekosáhlé změny, s nimiž zanikla nebo potemněla jména jednotlivých kmenů. Leč jedno nezaniklo, třeba rozličným rovněž podléhalo změnám, t. jejich řeč, která dnes jeví se nám v *nářečích ruských*. Tato nářečí jsou tím zachovalejší, čím méně splýval kmen s kmenem rozdělen velikými lesy nebo řekami a močály. Dle prvobytných sídel vidíme pak, že se od pradávna dělí na severní a jižní skupinu. Pěkný rozhled po nich podal ruský učenec Sobolevskij. Dle toho lze stanoviti prvotní kmeny.

Z maloruských nářečí se vymykají při ústí Dněstru *Ugliči* a *Tiverci*, jakož i o něco severnější *Dúlěbi;* pak na Pripeti *Drevľané* a *Poľané* i na druhé straně Dněpra podél Děsny *Sěverjané*, kteříž úplně zanikají v XIII. stol., ostatní tvoří směsici jazykovou. Tudíž jádro rusko-slovanské nachází se na poříčí horní Pripeti, Sluči, Bugu, Dněstru a Sanu. Západní část tlačena Poláky stěhovala se na okraj jižní stepi, ostatek tvoří *sev. ukrajinské nářečí.* Odtud pne se pruhem od Lucka přes Kiev na Černihov k sev. a na Lubny k jihu. Osazení těchto končin provedeno do smrti Ivana IV.

Jižní pruh podél tohoto tvoří *střední ukrajinské nářečí*, jehož příslušníci krváceli v staletých bojích s pronárody asijskými. Během času rozšířili se až k pramenům Doňce. Odtud až k moři sahá *jižní nářečí*, které zde nalezlo místa po zlomení moci tatarské. Během XVIII. století roztáhlo se přes pobřeží Černého moře až k horám Kavkazským. K němu druží se od vrchoviska Dněstru k pramenům Pripeti *červenoruské* nářečí.

Nynější *polěské* nářečí skrývá v sobě zbytky *Dregovičů*, *Poľan* a *Sěverjan* a činí jižní a východní ovrubu *běloruského dialektu.* K tomu patří staří *Kriviči* a *Radimiči*; tito však záhy vyhubeni nebo částečně splynuli s ostatními pokrevenci. Jdou od řeky Velké přes Lovať k pramenům Dněpru a odtud na horní Němen a přes Viliju k Velké. Kraj neveliký, za to však soustředěný.

Ostatní sev. a vých. kraje zabírají *Velkorusové*, kteří později kolonisovali své kraje a v sev. i vých. stranách pomísili se s Finny, Mordvíny, Čuvaši, Čeremiši a j. Ze sev. Novgorodu šel proud podle

Volhy dolů na Nižní Novgorod, kdežto druhý (*aka*jící) Krivičů šel po řece Oce na Rjazaň a rozšířil se odtud až na horní Dněpr.

Tak poznáváme již pro nejstarší dobu tři veliké skupiny kmenové totiž *Malorusi*, *Bělorusi* a *Velkorusi*, jichž osudové však teprve ve XIV. stol. počínají se nám vyjasňovati historií. Ale teprve důkladné prostudování nynějších nářečí bude schopno dáti uspokojivou odpověď na sporné otázky zašlých věků. Studie ty však jsou posud v začátcích.

Pro rozšíření obyvatelstva slovanského v nynějším Rusku má veliký význam *kolonisace*. V staré době byla dvojí: *kupecká* a *klášterní*. Novgorod v XIV. stol. pronikl k sev. Dvíně a po té až k Bílému moři za obchodem. Za ním šly kláštery, které šířily se i na jih i na východ. V XVI. stol. po Suchoně a Vyčegdě pronikají ku Kamě. Za těmito jde pak v XVII. st. proud raskolničí utíkající před pronásledováním do málo přístupných lesů. Toto osazování nedá se však stopovati, nýbrž známo nám teprve po svých výsledcích.

Směrem k Černému moři a Volze seděli rozliční *neslovanští* národové. V jich území dála se kolonisace daleko později pod ochranou moskevské vlády a velkými zástupy. Proto jest nám lépe známa.

Jako po pádu Zlaté Ordy ustupovali Rusové za Oku, neboť zvláště v XV. stol. Girejové spojivše Povolží s Krymem strašně na ně doráželi až, i přes tu řeku. Proto vznikl tu *pás vojenských stráží* ruských. Tvrze a hrady jsou osazeny vojskem a spojeny příkopem a zásekami. Ivan IV. Hrozný zmocniv se Kazaně dal *Stroganovými* zalidniti Pokamí a *Jermak* odtud přešel pak do Sibíře. Na jihu podmaněni *Baškyři* a *Nogajci* a mocně bráněno *Kalmykům* překážeti ruské kolonisaci. Od Černihova k Voroněži vznikl druhý řetěz vojenských tvrzí, za nimiž zakládány vesnice. V době zmatků přerušen tento postup, ale již Alekseěem Michajlovičem obnoven a od té doby krok za krokem tlačeni maločudští kmenové vždy dále na okrajinu.

V XVII. stol. spatřujeme podobně postupovati *Polsko*. Mezi Čerkasami a Kamencem osazena řada vesnic a tvrzí vojensky řízených proti Turkům, čímž vzniká *Ukrajina*. Odtud postupuje proud přes Dněpr a Sulu na Don, čímž pustne záp. kraj. To jsou osady kozácké. Ty byly později (1680) připojeny k Rusku a od nich na jih vznikli noví *hraničáři*. Petr Veliký dal jim zřízení miliční, jež později zdokonaleno. Kozáci udržují své svobody. Štěpán Bathory užívá Záporožců proti Turkům, Ivan IV. donských kozáků proti

Tatarům. Pak nastanou jich útisky, z těch bouře, které ohrožovaly stát. Proto zrušeny Kateřinou II. jich svobody.

Volha chráněna velikými lesy. Závolží až k Uralu obsazeno teprve v XVII. a XVIII. stol. Řada tvrzí na Volze byla vojenskou linií, která se přesunula od Samary k Orenburku a Verchněuralsku. Tu nejdůležitější úkol hrálo *hornictví*, kde Petr Vel. usadil mnoho nového obyvatelstva a i vojska na jeho ochranu. Sem jde proud podnes.

Po smrti Petra Vel. na jižním okraji Ukrajiny osazováni uprchlí *Srbové* a *Chorvati* z Turecka, kteří tu splynuli se zbytky Kozáků v *Novou Rus*. Toto houfné osazování dálo se pak ustavičně i po dobytí Krymu a můžeme říci, že proud se děje směrem k řece Uralu i horám Kavkazským. Tu vznikla (1777) linie těrekkubanská převedením donských Kozáků.

A naposledy usazováni i *cizinci*, když je Kateřina II. vyzvala ve vší Evropě, aby se stěhovali na Rus. Povolží tak osazeno Němci (Saratov). Raskolníkům pak s nimi se osazujícím slíbena svoboda.

Avšak tím vším není podnes dokonáno osazení země, neboť podnes pro ohromnost prostranství jednotlivé ty částky úplně nesplynuly, proto ani pevně nesedí, nýbrž čas od času se zdvíhají a přecházejí s místa na místo, čímž jeví se nám *ustavičný pohyb* obyvatelstva. Zátopy a neúroda nutí selský lid hledati lepších pozemků tím spíše, že posud je mnoho výtečné půdy netknuto rádlem a rovněž špatné půdy, na níž nikdo rád na dlouho se neosazuje.

Vláda všemožně, jak z kolonisace patrno, starala se, aby opatřila obyvatelstvu co možná nejvýhodnější podmínky k zjednání prostředků živobytních a tím působila k jeho rozmnožení. Největší vada však byla v tom, že politika finanční ihned chtěla míti ze všeho zisk a tím v zárodku takřka podlamovala novému vzrůstu kořeny.

Vzrůst obyvatelstva totiž podmíněn je povahou půdy, na níž je osedlé, do té míry, že čím více a snadněji nabývá člověk prostředků k živobytí, tím je silnější a schopnější k plození (biologický zákon). Potřeba nových pracovníků při množení orné půdy nutí ho pak k větší péči o zdraví dětí (psychologický zákon), při čemž přebytek statků jako základ blahobytu přispívá k zlepšení bytu a dává mu převahu nad okolím méně pokročilým (sociologický zákon). Takové podmínky životní pak hojně poskytuje obyvatelstvu Ruská říše.

Vidíme to jasně ze vzrůstu obyvatelstva. Za Petra Velikého († 1725) bylo v Rusku 13 mill. obyvatel, na témže prostranství —

nepočítáme nově dobytých území — bylo r. 1796 již 29 mill., roku 1851 již 39 mill. a r. 1897 dokonce 65 mill., t. j. obyvatelstvo vzrostlo pateronásobně, i jest to neobyčejný a nepoměrně rychlý vzrůst, jaký sotva jest v jiných státech.[1]) Veliký počet sňatků -- bývát velmi často ženich 16 a nevěsta 14 let — a porodů způsobuje roční přírůstek skoro 1·5%, přes to, že nedostatkem zdravotních opatření nepoměrné množství dětí umírá. Někteří sociologové vykládají, že množství sňatků pochází z nevyvinutého individualismu (zákon biologický) a nedostatku blahobytu (zákon ekonomický), jakož i z osamocenosti nižších tříd a tudíž beznadějnosti povznésti se (zákon sociální), avšak to je hypothesa, kterou sluší teprve dokázati, aby nabyla obecné platnosti.

Hustota obyvatelstva za Petra Vel. byla 3·7 lidí na km^2, kdežto dnes jest 17 osob, t. j. Rusko tehdy bylo zalidněno asi tak, jako jest dneska astrachaňská gubernie. Jako nejlépe zalidněné jižní gubernie ruské, tak již před 500 lety byla obydlena Francie, a jako Rusko celkem, tak již před 1000 lety zalidněna byla Anglie. To vysvětluje se i tím, že má dnes Rusko 38·8% vší půdy pokryto lesy a 58% neobydlené půdy, ačkoli z ní dobrá čtvrtina je osazení schopna. Podobné poměry jsou již jen ve Skandinavii. Nepřihlížíme-li tudíž k těmto částem, můžeme říci, že v posledních dvou stoletích málo změnilo se Moskevsko, poněkud se povznesly gubernie severní, velice vzrostly Kazansko, Azovsko a Smolensko. I poznáváme, že nejrychleji povznáší se jih (2%).

V nové době značně se zlepšují tyto poměry jednak svobodným určováním povolání všech tříd obyvatelských, postupem vzdělanosti a tudíž kulturního pokroku vůbec, racionálnějším hospodářstvím polním a zlepšenou politikou vládní, která nestará se jedině a pouze o své fiskální potřeby, nýbrž hledí nabýti jich přirozenějším postupem: podporou zemědělství, průmyslu a obchodu.

Člověk pracuje pravidlem jenom tolik, aby své potřeby ukojil. *Práce* tudíž roste dvojako: s rostoucími potřebami (civilisace) a s klesajícím bohatstvím přírodním. Zvířena jest snadnou kořistí lovce — vyhuben bobr, černá liška, černý sobol a j. — a proto pán nutí poddané, aby nadbytkem lovili zvěř. Tím nabývá prostředků k zlepšení svého živobytí. Ale hubením zvěře nucen člověk pěstovati domácí zvířata. Z Bobřínů, Rybínů, Brtínů a j. stávají se záorné vsi. Člověk jde za zvěří a kolonisuje divoké kraje. Za lovcem jde rolník;

[1]) Ruská říše měla r. 1725 — 13 mill., 1796 — 36 mill., 1851 — 67 mill. a 1897 — 129 mill. obyvatel.

ano i pastýř nucen část půdy zorati. Tím kočovník stává se usedlíkem. V Rusku ovšem zorána jen malá část, ostatek byl nechán pro zvěř. V Povolží, Podoní a Přiuralí osedlí kozáci neradi a s odporem oddávali se rolnictví a podnes jich část jsou lovci (na Jajku). Marny jsou snahy vlády proti tomu.

Minulost Ruska ukazuje na *extensivní* nikoli *intensivní* hospodářství: příroda za malou námahu poskytuje mnoho darů. Podnes vytýká se lidu tato náklonnost a vykládá se nesprávně přirozenou leností. S tím souvisí, že až do polovice minulého století žilo obyvatelstvo v periodě *samorobné*: každý si opatřil vše, čeho potřeboval; pánovi to opatřovali poddaní. Panovala od starodávna výměna zboží, jež později zaměněna obchodem za peníze a konečně za papírové poukázky. Selský lid vedl obchod jen z nutnosti: musel opatřiti si peníze na daně. Všude však převládá zemědělství.

V sev. Pomoří a Pojezeří nedošlo se k rolnictví, ba ani k *podkosnému* hospodářství, neboť v těch krajích jest jen 0·2% luk a rolí (v oloněcké gub. 3·8%). I potřebí sem obilí dovážeti. V středním Meziříčí (mosk. gub.) naproti tomu jest již v XV. st. hospodářství *trojdílné* (ozim-žito, jař-oves, ouhor), neboť tu výborná půda (černozëm). Zde hospodařeno i *podkosem* a *přelohem* t. j. mladý les zžehnut a změněn v louku, louka v role, role v ouhor, ouhor v les, a zase znovu. Dnes panuje ten system jen v nejvýchodnějších krajích. Na západě počíná se racionální hospodářství, neboť vymrskáním půdy i černozëm dává chatrný zisk. Vinu nesou kolonisovaní cizinci. Ti najímali zvláště po zrušení roboty pole od poměščíků na tak dlouho, až je vymrskali, pak najali nová, tím klesala jejich cena i výnosnost, klesal i nájem — kraj chudnul. Dnes mnohá neúroda v tomto má svůj kořen. Teprve nejnovější dobou šlechta i selstvo počíná melioracemi půdy a racionálním hospodářstvím majetek povznášeti.

S rozkvětem zemědělství povznáší se kraj hospodářský, blahobyt vede k zjemnění životních potřeb a poptávce po řemeslných výrobcích. Poptávka děje se v obchodně průmyslových ústředích t. *městech*, kde zase jeví se větší potřeba pracovních sil, a lepší plat láká je z venkova. I stoupá tím obyvatelstvo v městech, která mění se ze zemědělských na průmyslová. V Sasku 72% všeho obyvatelstva patří městským živnostem. V Rusku bylo v r. 1796 pouze 4·1% a za sto let 12·8% městského obyvatelstva. Z porovnání obou mohlo by se zdát, že v Rusku není průmyslu, ale závěr takový učinil by pouze ten, kdo říše nezná. Ve skutečnosti jest průmysl v Rusku velmi značný, avšak nesoustředil se posud ve

městech, *řemeslníci* neusazují se v centrech obchodu, nýbrž ostávají ve svých venkovských bydlištích.

Vždyť jsem ukázal, že na př. na severu, kde není zemědělství výnosné, byla vesnice střediskem řemeslníků, kteří své tovary odnášeli na trh do města. Zde udržuje se práce *pojedinečná*, kdežto v Evropě již dávno přechází v práci *družnou*, zde jest práce ruční onde strojní, zde mistrovská onde kapitalistická (tovární). Ba v Rusku ještě podnes, jako bylo kdysi v Čechách, jsou jisté výrobky soustředěny na celé vesnice ano i okruhy: suzdalští »bogomazi« (malíři sv. obrázků), pavlovští zámečníci a j. pracují po stařině.

Petrovská revoluce i tu zasáhla zaváděním *práce tovární*. Jakkoli však dány jim výsady, půjčen kapitál atd., přece nechtěly se zakořeniti jsouce něčím násilným ve vývoji ruského průmyslu. Co stálo obětí, aby jen se udržely: jimi trpěl stát i lid a pouze schytralý podnikatel bohatl. Poručnictví vlády zrušeno za Kateřiny II., dovoleno zakládati továrny kdekoli a jakékoli a slíbena soukromým vlastníkům pdpora. Tím rozmnožily se továrny čtvernásobně, tak že jich bylo skoro 2000. Odtud vzrůstá povolně jich počet:

1804 —	2423 továrny	95.202 dělníci	— 39 dělníků	na	1 továrnu.
1850 —	9843 »	517.679 »	— 52 »	»	»
1865 —	14.257 »	592.718 »	— 41 »	»	»
1880 —	16.564 »	616.925 »	— 37 »	»	»
1890 —	17.542 »	716.850 »	— 40 »	»	»
1891 —	22.669 »	878.580 »	— 39 »	»	»

Již tento přehled jasně nám ukazuje *velkoprůmysl* ruský, jak značně je nevyvinut, ačkoli stále uměle podporován. Zvláště textilní průmysl těší se ustavičné přízni, a rovněž železářský. Děje se to často na škodu samých podniků a skoro vždy na účet odběratele. Zvláště clem všelijak bráněno přívozu cizích výrobků. Nejsouc nucena ke konkurrenci nechávala velkovýroba starost o rozvoj vládě, naopak i překážela dobrým úmyslům této pouze z krátkozraké hamižnosti. Zatím Anglie a Německo úžasně se povznesly. Zrušením roboty a uvolněním živnosti prodělal tovární průmysl velikou krisi, odtud však se počíná sesamostatňovati a růsti. Proto také není v Rusku dělnické otázky v evropském smyslu, není kapitalistického zotročování mass, ba na této dráze vůbec nepostupuje kapitál vítězně, neboť ruský národ od šlechtice po sedláka vidí v této jeho formě něco nepřátelského a celku zhoubného.

Národním jest pouze řemeslnictvo — *kustarstvo*. Na 15 mill. dělníků připadá v Rusku 4 mill. řemeslných sedláků. Toto řemesl-

nictvo nemá s továrnou nic společného, ba továrna nedovede mu ani odejmouti odbyt ani stlačiti cenu jeho výrobků. Spíše tovární výrobky působí, že jeho jsou hledanější, že svádí vítězný zápas a že nejednu továrnu přivedl na mizinu. Jako v Čechách řemeslnictvo továrnou znenáhla je zničeno, tak kustarstvo se zdvíhá a roste, neboť není odkázáno pouze na řemeslo, máť i pole, jež mu dává alespoň poloviční živobytí.

Vznik kustarstvu daly klimatické poměry, rozlehlost říše, nedostatek měst a hojnost suroviny. V Rusku je dlouhá zima, 8 měsíců nemůže mužík v poli pracovati — hledá zaměstnání v jizbě: řemeslo. V některých stranách nedá dosti výživy půda — třeba doplniti: řemeslem. Daně se musí platit, ale kde vzíti hotových peněz? Prodej výrobků jich poskytne. Do města je příliš daleko, lehko najde sedlák odbyt ve svém okolí, neboť tu s ním nemůže měšťan konkurovati. A jak může lacino pracovati: velkou část suroviny má zdarma (lesy!) a čas zimní se necení. Může pracovati důkladně, neboť nikdy nespěchá s prací.

A pak je kustarstvo z těch dob, kdy vůbec řemeslo v lidu vznikalo. Nezůstalo však na primitivním stupni, nýbrž úžasně pokročilo, tak že dovede podati v pravdě umělecké ano kabinetní kousky svého umění. Proto mu nehrozí zhouba, nýbrž jistě má otevřenou budoucnost. To ví i vláda a proto obrací k němu pozornost a všemožně je podporuje zvláště odbornými školami, kde nabývá řemeslník pokynů k zužitkování svých schopností nejvydatnějším způsobem. Dokud je výroba individualisována, nemá se čeho báti, ovšem družná práce mohla by učiniti průlom pro kapitalisování jistých odvětví. Ale zchytralost venkovského lidu spojená s vypočítavostí a nedůvěřivostí vítězně ještě dlouho bude vzdorovati. A pak obliba v tom výborném zboží roste, a to je dobrou zárukou budoucnosti.

Jako průmysl zrovna tak těžkou krisi prodělával ruský *obchod*, ačkoli kupectvo od dávných dob slyne nejlepší pověstí a v rozličných dobách hrálo předůležitou úlohu, třeba že nemělo po způsobu západním všelijaké výsady a svobody na újmu ostatního obyvatelstva.

Největší obtíže ve starší a rovněž v nové době měl v nedostatku komunikací. Při ohromném prostranství, většinou to naplavenin, nebylo dobrých *silnic*. Petr Vel. spojil Petrohrad s Moskvou silnicí namnoze upevněnou koly a proutím, za krátko však byla tak neschůdná, že jezdilo se po stranách mimo ni. Jedině baltijské provincie měly lepší silnice pro pevnější základ a lepší stavebn

materiál. Teprve *Aleksandr I.* r. 1816. začal stavěti pevnou silnici z Moskvy do Petrohradu, kterou *Mikuláš I.* r. 1830. skončil. Při ohromnosti říše bylo pevných silnic r. 1896 pouze 12.720 *km*, kdežto Francie jest pětkráte menší a má dvacetkráte tolik silnic, tedy poměrně 100krát více. Náhradou v nejnovější době jsou *dráhy* (prvá 1838), ale i těch bylo roku 1895 pouze 35.000 *km*, od té doby přirostly obrovské dráhy asijské a spojovací dráhy evropské, skoro o $^1/_3$ více všech dosavadních.

Rusko má mnoho velikých řek, tedy *vodních drah*. Ale ani tyto nejsou v lepším stavu. Pro lodi jest pouze $^1/_3$ všech splavna (36.240 *km*), pro plti $^2/_3$. Regulovaných řek není, umělých kanálů jest pouze 1%, kdežto Německo při stejné povaze půdy má jich 16%. Již v XVI. stol. za carů počato s úpravou řek, ale pro nedostatek peněz upuštěno od toho a peníze obráceny na silnice, jichž stavbu přerušily železnice. Teprve v nejnovější době hledí se dráhy rozvíjeti síťovitě a připojovati k důležitým přístavům říčním a tržištím.

Při těchto spojovadlech zvláště dříve nerozhodovaly zájmy obchodní, nýbrž vojenské a státní. V XV. stol. vznikly *poštovní cesty* (jamki), které měly v XVII. stol. 200 stanic a za cís. Mikuláše I. již 3240. Na těch z prvu vyloučena doprava soukromých zásilek a ani vládní nešly pravidelně. Teprve roku 1663 dovoleno *cizím* kupcům užívati spojení jich mezi Rigou, Vilnem a Archandělskem. Proč bylo domácí obyvatelstvo této velké výhody zbaveno, naprosto nelze vysvětliti. Pomoc státu při tom vztahovala se na pouhý dozor a stráž. Jest kletbou slovanských vladařů, že vždy bývali ochránci hrabivých cizinců na škodu krevních poddaných. Za Petra Vel. doprava sestátněna, za Kateřiny II. všecka doprava sloučena. Při nastoupení Mikuláše I. přišlo 1 psaní ročně na 10 obyvatel, na sklonku minulého století skoro 4 psaní na jednoho.

Špatnými spojovadly trpěl obchod. Zámořský obchod šel do polovice XVII. stol. z Archandělska do Vologdy (v létě po vodě) a do Moskvy (jen v *zimě* po saních) asi 1590 *km*. Před Petrem Vel. stál dovoz 1 pudu[1]) na saních 4 kop.[2]), po vodě 15 kop., dneska je po dráze až 20kráte lacinější. Proto nechával se obchod skoro jen na zimu, kde se zboží měnilo. Na *jarmarky* přijížděly četné karavany, kupci byli pověstní šejdíři. Ještě dnes v Povolží viděti karavany, ale již pomalu zanikají právě tak jako jarmarky, které

---

[1]) pud = 0·16381 q.

[2]) dnešní kopějka = 1·3 kr.; v této době devětkráte tolik.

nahrazuje obchod usedlých kupců, kommissionářů a vzorkový. Obchodník odkázaný na kruh zákazníků, nesmí jich podváděti a okrádati, ceny se ustalují a sjednocují, ač ještě je velmi daleko k tomu, co v záp. Evropě zve se »pevná cena«.

Pro nedostatek spojovadel v starší době byl *vnitřní* obchod daleko menší nežli *vývozný*. Rusko mělo množství surovin[1]) a domácích některých tovarů, které vyváželo, což měli v rukách cizinci. Pro nedostatek peněz a primitivní domácnost jen málo se do země přiváželo. Švédové a Němci od XII. stol. v Novgorodě a později i jiných městech měli obchodní monopol. Teprve r. 1553 přišli do říše Angličané a Hollanďané. Kdežto však Němci kupovali od ruských kupců, zaváděli si Angličané vlastní agenty, čímž velice trpěli domácí kupci. Odtud vysvětlujeme si nepřátelství ruského kupce k cizinci.

Ani vlády ani kupci neuměli tu pomoci. Tito namáhali se vůbec vypudit ze země cizince násilím, nikoli vyrvati jim zisk konkurrencí. Byliť na to příliš nevzdělaní. Ani Petr Vel. nedovedl najíti pravý prostředek. Cizince přemohla teprve vlastní zpupnost a nenasytnost vrozená anglickým kupcům. Kateřina II. ze státních ohledů zrušila jich výsady.

Petr Vel. diplomatickou cestou zjednal v evropských zemích ruským kupcům výsady obchodní, zřídil i jakýsi druh konsulátů a nutil obchodní kompanie stavěti loďstvo: ale vše to nedovedlo povznésti zahraniční obchod na prospěch ruského kupce. Nedůvěra a nechuť k cizině plynula z nevzdělanosti a taky z odporu k revolučnímu duchu oprav Petrových.

I nechybíme, řekneme-li, že teprve po smrti Petra Vel. počal vzmáhati se zahraniční obchod. V tu dobu obnášel vývoz 4 mill. rublů a dovoz 2 mill., po 25 létech 6·9 mill. a 5·7 mill., což zavdalo podnět cís. Alžbětě, že zavedla ochranná cla v obavě, že by jinak dovoz převýšil vývoz. Týkalo se to zvláště oněch tovarů, jež vyráběly továrny s velikými obětmi státu udržované. V době napoleonských válek stoupl vývoz na 68 mill. a dovoz na 50 millionů rublů a již po nich poprvé ukázal se obrácený poměr, vývoz 62 mill., a dovoz 69 mill. r. Na některý čas zase se přivedla převaha vývozu zápovědným tarifem (1822), která utrpěla liberálnějším tarifem na počátku vlády Alexandra II., takže po roce 1866 stoupl dovoz na 212 až 364 mill. r., kdežto vývoz činil pouze 192 až 303 mill. r. To bylo zase příčinou ochranářských cel, čímž opětně se poměr

[1]) kožešiny, med, vosk, vlnu a j., později obilí a j.

obrátil a v letech 1890 dokonce klesl dovoz na 224 mill. r., kdežto vývoz stoupl na 380 mill. r., rozdíl asi půldruhého sta mill. r.

Ovšem při tom velice padá na váhu, že dovoz značí skoro výhradně zboží zpracované, kdežto vývoz posud s největší části zastoupen surovinou, která v cizině se zpracuje a částečně zase jako výrobek se vrací. Taky však zlepšil se vnitřní obchod za poslední dobu znamenitě. Jen na jarmarce novgorodské obrátí se ročně na 500 mill. r., v celé zemi čítá obchod asi čtyři milliardy. To nejlépe ukazuje na vnitřní mohutnění říše, na vzrůstání blahobytu a na zlepšování života jednotlivých tříd. A správná politika obchodní musí vždy míti za účel vnitřní povznesení země a obyvatelstva a nesmí se vraceti k starým převráceným snahám plniti pouze pokladnu státní třeba na úkor blahobytu lidu: tím zacpává se přirozený pramen státních příjmů. Takový státník jest podoben Indiánu porážejícímu strom, aby mohl očesati ovoce.

Jiný činitel, který působil mocně na vývoj a vzrůst obchodu, bylo rozšíření *peněz*. Směnný obchod, i kdyby se ve velikých prováděl rozměrech, má vždycky velkou vadu v tom, že činí oběma stranám obtíže. Znamenité ulehčení nastává prostřednictvím peněz. Mezi Ruskem a Sibiří i Čínou podnes vlastně panuje směnný obchod: karavanna přiveze asijské zboží na jarmarku a odnáší za ně v plném počtu ruské výrobky. Rozdíl jest proti staré době však v tom, že Asiat prodá své zboží za peníze, a za tyto zase nakoupí zboží pro svůj domov.

V Rusku bylo ve staré době *málo peněz*. Carové neuměli dolovati na kovy, takže měli jich drahé zástupce pouze obchodem získané a z těch razili svou minci. Zase Petr Vel. byl prvý, který počal dolovati v Uralu vedle průmyslových nerostů na *stříbro*, kdežto Kateřina II. nabyla již touto cestou i *zlata*. Peníz jindy tak zřídka viděný a tudíž vzácný stával se běžnějším, množil se, levněl a obecněl: dříve (XVI st.) neznal mnohý sedlák skutečný stříbrný rubl, po Petru Vel. již takových případů nebylo, ba většinou takový peníz i mnohokrát prošel rukama chudších lidí. Poměr ceny peněz v XVI. a XIX. stol. jest 1 : 100 (130), neboť cena stříbra klesla 15—18 kráte. S tím opětně souvisí zdražení zboží. Ukáži to na příkladu.

V XVI. věku koupil sedlák *jizbu* (stavení) za 30—50 kop., *krávu* za 3 čtvrtáky[1]) a *koně* za rubl; selské *sáně i s postrojem* dostaly se za grivenník (stř. groš) a *nádenník* měl platu 1 kop.

[1]) rubl má 100 kopějek, nebo 4 čtvrtáky nebo 10 grivenniků.

Mnohý čtenář zvolá: Bože, to byly zlaté časy v tak laciném kraji! Ale velmi se mýlí. Neboť to pouze znamená, že jsou peníze velice vzácné a že tudíž jejich kupní síla jest veliká. Srovnejme na př. obilí: toho za 1 r. koupilo se v XV. stol. tolik jako dnes za 130 r.; na počátku XVI. stol. za r. dostal jako dnes za 83 r. a ku konci stol za 60 r. t. j. rubl měl poloviční cenu. A tak to jde dále: na počátku XVII. stol. 1 r. rovnal se 12—17 nynějším, za Petra Vel. klesl na 9 r. nyn. a za cís. Pavla na 5 r. Ovšem tu padá na váhu i zlehčení hodnoty kovové v rublu.

Petr. Vel vydal první *peníze s nuceným kursem* t. j. cena kovu obsažená v nich neodpovídala hodnotě platebné, neboť byla nižší. Drobné peníze (kopějky a patáky) raženy z mědi v ceně stříbra. To působilo k sevšeobecnění peněz, ale způsobilo nesnáze velkoobchodu. Proto založeny za cís. Kateřiny II. 1768 assignační *banky* v Moskvě a Petrohradě, jichž papíry měly cenu peněz. Ty nabyly v obchodním světě rychle obliby. Vláda však jsouc tehdy v tísni zneužila této obliby a vydávala papíry, aby získala peněz na válku, bez garancie. To postupovalo až r. 1815 bylo těchto papírů vydáno za 826 mill., čímž klesl papírový rubl na 20 kop. stříbra. Nápravu zjednal cís. Mikuláš vydav r. 1843 papírové peníze, které měly stejnou cenu se stříbrnými. Leč kurs zase padal, zvláště v krymské válce, tak že teprve zavedením *zlaté měny* za Alexandra III. nabyl rubl pevné ceny.

Rozvoj společenských poměrů nezávisí pouze na skutečném majetku a na velkém obchodu nebo průmyslu, nýbrž závisí zároveň na rozdělení statků ve společnosti mezi jednotlivé členy a také od možnosti získati tyto statky snadnou cestou. Dnes možno na př. zbohatnouti osobě, jejíž čestnost a poctivost je nám známa, neboť možno jí získati prostředků k provedení obchodních a průmyslových předsevzetí cizím kapitálem na *úvěr* svěřeným. Stará doba této formy úvěru neznala. V starém Rusku nebylo soukromého úvěru dáváno ani osobám, jež měly nemovité statky. Kdo měl majetek v penězích všeho druhu a drahocenných předmětech, zavíral je do železem pobitých dubových truhel a ty schovával na tajném místě: ve zdi, ve sklepě, v zemi. Jestliže takový přece půjčil, požadoval nejméně 20% úrok, jehož míra drží se až do nastoupení Alexandra I. (1801—1825), který ji stanovil na 10%. Pouze *kláštery* v starší době půjčovaly na poloviční úrok. Již v XVIII. století starala se vláda o ulehčení úvěru a snížení procenta. Tak roku 1733 dávala půjčky 8%, pro hypoteční úvěr (1754) založena šlechtická banka a pro obchodní úvěr kupecká banka s úrokem 6% na záruku mo-

vitého i nemovitého jmění dlužníkova. Po 30 letech nahraženy »říšskou půjčovní bankou«, která opět po 30 letech změněna v »komerční banku«, jež vyhovovala lépe potřebám obchodním a dovedla zjednati rychlý a vydatný úvěr kupcům.

Již tyto stálé změny ústavů státem zřizovaných svědčí, jak nesnadno bylo vůbec vybavovati národ ruský ze starodávných zvyků, které neposkytovaly výhod, naopak byly škodlivé, ale byly pohodlnější, nebylo při nich předpisů a formalit, a tudíž lépe se hodily málo vzdělanému kupectvu. Do banky chodili se dlužiti šlechta i kupci, jen když na ně ulehl věřitel, a oni octli se v náhlé tísni. I dlužili se pouze tolik, mnoholi právě nutně potřebovali, nikoli tolik, aby povznésti mohli tím své panství nebo obchod. Tak se stávalo, že v bance hromadily se veliké summy peněz a při nedostatku obratu jich ocitovaly se v nesnázích, neboť samy platily 5% úrok a jen 6% braly z půjček. To mělo za následek snižování úroků ze vkladu a konečně půjčení peněz státu. Když ani to nedovedlo vnésti trochu života do těchto zařízení, snížen docela úrok z půjček až na 4% (1857). Konečně hrozila správa banky, že sníží úrok z vkladů na 2%.

To teprve mělo vliv na oběh peněz. Lidé jednak brali své peníze z banky a dávali je do obchodu a hospodářství, druzí pak dlužili se větší měrou. Po zřízení *říšské banky* (1860) a zrušení nevolnictví vznikaly v městech nové úvěrní ústavy, jichž dnes jest 248. V letech 60tých založeno 39 bank kupeckých, po francouzské válce zakládaly se akciové banky, také jistý druh záložen, jichž do konce století bylo přes 100, jež daleko předstihly selské záložny. Tento značný ruch nejlépe svědčí o nové vzpruze hospodářské na Rusi a nejjasněji osvětluje následek zrušení nevolnictví a roboty.

(Pokračování.)

Obraz světa podle vývoje astronomie.

(Dokončení.)

K názornému potvrzení základních domněnek nynějšího obrazu světového náležejí konečně ještě dvě skupiny objevů, které děkujeme druhé polovině 19. století: předně důkaz o skládání pohybu zemského s pohyby potkávajících nás, rovněž kolem slunce putujících malých těles světových, která při vniknutí do naší atmosféry jsou patrna jako létavice; za druhé, nejjemnějšími spektrálními rozbory světla stálic dosažené přísné měření oněch rychlostí, se kterými vzdálenost země od dotyčných stálic roste neb klesá. Tyto rychlosti se ukázaly souhlasnými s našimi theoriemi ročního pohybu zemského.

Co se nyní týče platnosti základního principu naší představy a výpočtu nebeských zjevů pohybových, totiž Newtonova zákona přítažlivosti, stačí zatím v krátkosti podotknouti, že se tento denně nejplnější měrou potvrzuje u problémů, které se nám naskytají v pohybových zjevech v naší soustavě planetární. Jest všeobecně známo, jakým povznášejícím způsobem v polovici našeho století celá nauka o pohybu nebeské mechaniky, spočívající na tomto zákoně přítažlivosti, došla úchvatného potvrzení ve světě zjevů, když z jistých odchylek pohybů planet vypočtených dle Newtonova zákona přítažlivosti, usouzena byla existence a místo neznámé ještě planety, která pak skutečně velmi blízko u vypočteného místa na nebi bez námahy spatřena a jakožto planeta poznána byla a jak od zařadění této planety a její účinků přítažlivosti na ostatní již známé planety všecky ony obtíže zmizely.

Ačkoliv tak dokonale se osvědčila platnost zákona přítažlivosti v podobných vynikajících a v nesčetných jiných prostějších, však právě tak přesvědčivých případech, tož přece v druhé polovici našeho století vždy ještě, třeba že velmi malý počet problémů s jistotou byl

konstatován, při nichž zvláštnost několika velmi malých aneb velmi volně probíhajících, ale přece nepochybných úchylek mezi pohyby, vypočtenými nebeskou mechanikou a pohyby skutečnými jistých komet a planet, vyžadovala ještě zevrubnějšího zkoušení.

Toto zkoušení vedlo však právě k pokusu zavésti do počtu vedle zákona přítažlivosti hmot ještě některá působení jiného druhu, ku kterým snad budoucně všeobecněji a zevrubněji bude přihlíženo, ačkoli v nejčetnějších případech mohou býti vzpomínány jen jako nepatrné vlivy vedlejší.

Sem náležejí v přední řadě účinky odpuzování a narážení, které jsou způsobeny tělísky vyplňujícími prostor světový, avšak ponejvíce neviditelnými, velmi malými a v rozmanitých pohybech se nalézajícími.

Bylo vždy jasněji poznáváno, že prostory mezi drahami planet a komet a ovšem také naším systémem planetárním a nejbližšími tak daleko od nás vzdálenými stálicemi nikterak za prázdné nesmějí býti považovány, nýbrž že kromě vše pronikajícího, takřka ideálního praprvku, tak zv. světelného etheru, obsahují ještě bezčetná malá a nejmenší tělesa v skupeninách nejrůznějšího způsobu a hustoty se proháněјící. Můžeme je předně pozorovati, když neustále a při tom ve velkých rojích vnikají do naší atmosféry a pak následkem vysoké teploty a rozžhavení, které tam vzniká zastavováním rychlosti jejich, jako padající hvězdy nebo ohnivé koule náhle zazáří, konečně však mizí nebo se rozptýlí. Dále pozorujeme je ve větších rojích, seskupené ve větší vzdálenosti, jakožto komety v odraženém světle slunečním, jakož i v blízkosti slunce stupňováním jistých světelných procesů těchto komet. Konečně možno je viděti jako malé temné body neb kruhové skvrny tíhnouti přes sluneční kotouč jakož i přes osvětlené části měsíce.

Mezi těmito malými, nesmírně četnými částicemi hmotnými vyskytují se, kromě volných molekul plynových, pevné, ale při rychlém svém letu prostorem světovým také množstvím plynových částic takřka prosycená tělíska světová s průměrem málo centimetrů až několika set metrů.

Jest téměř nepochybno, že tato neviditelná výplň prostorová působením odporu a nárazu též na pohyb větších těles světových až po malé planety a komety ve všeobecnosti sice jen velmi nepatrné poruchy, ale snad také nenáhle větší trvalé účinky způsobují, jejichž stopy téměř již se objevují.

Zcela chybnou však je domněnka, jakoby snad světelný ether mohl býti příčinou podobných účinků odpuzování.

Jiný snad ještě důležitější obrat dosavadních názorů o silách působících v prostoru světovém a hmotách, zdá se, vyplývá z hojných představ, kterými přispívá elektromagnetické zkoumání k řešení záhad astronomických. Nejen taková záření, která pociťujeme jako světlo a teplo, prostupují neustálým vlněním všepronikavý, jinak klidný, totiž hrubšími místními změnami ve světě molekulárním nedotčený ether, nýbrž pravděpodobně existují v nebeském prostoru záření toho druhu, jež elektrické a magnetické účinky způsobují aneb těmto velmi jsou příbuzna. U větších těles světových, která udržela si hutnější atmosféru, zdá se ovšem, že jen hořejší vrstvy bezprostředně podléhají účinkům takových záření, poněvadž tato záření hořejšími vrstvami velmi silně jsou absorbována. U menších a nejmenších těles, na př. u oněch, z jejichž skupení, jak se zdá, vznikly komety, pravděpodobně účinky nejrozmanitějších záření slunečních mají větší bezprostřední význam pro vývoj mnoha zvláštních, dosud teprv nedokonale vysvětlených processů světelných, a skutečných neb zdánlivých změn podoby. Jest ovšem velmi myslitelno, že takové působení záření slunečního u větších těles rovněž může míti vliv na zjevy pohybové; neboť za jistých okolností vývojových taková tělesa, podobně jako země, jsou magnety, a to v rychlé rotaci kol pevné osy, jakož i magnety v rychlém pohybu oběhovém se nalézající, tak že celkový obraz, jak účinkuje na ně působení elektrických záření slunce, velmi se blíží obrazu mnohého elektromagnetického apparátu naší techniky.

O Newtonově zákoně všeobecné přítažnosti hmot ještě jiná zkoumání se rozpředla. Když platnost jeho jako hlavní činitel zjevů pohybových v našem systému planetárním stala se evidentní, pravilo se právem: Nyní vysvětlete nám tuto přítažlivost, tuto záhadnou, zdánlivou působnost do dálky, jež se šíří patrně ještě s větší rychlostí než postup pohybu světelného. A jak pak se to má s platností tohoto zákona přítažnosti až do nejvzdálenějších prostorů světových? Nepovstávají paradoxní důsledky a přímo nemožnosti, necháme-li Newtonovu formuli, jež mnohému se objevuje jako nepodvratné dogma, platiti také pro největší vzdálenosti a hromadné působení hmot nesměrně četných těles nebeských?

Profesor Seeliger provedl o té věci veledůležitá badání, jež skutečně ukazují, jak v takových otázkách opatrni musíme býti s některými zevšeobecňováními dogmatické povahy a jak málo jsme oprávněni, považovati Newtonovu formuli za absolutní zákon světový přes její vysoce cenný praktický význam v určitých hranicích. Snad také hlubší výzkumy o mechanice pohybův etherových, zá-

roveň s jasnějším poznáním podstaty účinků přítažnosti do dálky, poskytnou nám pro ony světové problémy v budoucnosti zjemněnou a zdokonalenou formu onoho zákona.

Dalekohled přivedl nás k poznání, že světové prostory vyplněny jsou až do velmi velkých dálek ohromným počtem svítících sluncí, z nichž my prostým okem na úplně temném nebi nočním při zcela průhledném vzduchu jasně vidíme pouze několik tisíc. Fotografická deska v dalekohledu pak pomocí trvalých působení ještě rozšířila naši známost o množství hvězd v světovém prostoru. Mezi oněmi miliony sluncí poučilo nás od jednoho století trvající jemnější měření, že jsou jisté užší skupiny, mezi nimiž v poměrně velkém počtu dvojhvězdy, tedy systémy dvou svítících sluncí, ale též skupiny tří až i více, až do nahromadění set a tisíců sluncí v poměrně úzkých hranicích prostorových.

Příbuznost sluncí na způsob hvězd svítících v takových užších systémech dvoj a vícenásobných hvězd neb velkých shluků hvězdných dokazuje se dílem společnou postupnou změnou polohy, dílem zřejmým obíháním kol společného těžiště. A tak známe dvojhvězdné systémy, v nichž obě slunce již od konce předešlého století, totiž od objevení Viléma Herschela takových pohybů, jeden neb více úplných oběhů vykonala.

Jsou mezi nimi takové, při nichž doba oběhu jen málo let trvá. Nejnovější objevy v tomto oboru podaly takřka důkaz, že vyskytují se zcela úzké systémy tohoto druhu, v nichž obě slunce vykonávají oběhy kol společného těžiště v jednom neb málo dnech; při tom vzdálenost obou sluncí je přirozeně tak malá, že bychom nikdy nesměli doufati v oněch velikých vzdálenostech viděti je skutečně odděleny. Jejich oddělení, a zvláště poznání jejich pohybů, bylo tím zprostředkováno, že po čas takových oběhů při určité poloze roviny oběžné delší neb kratší pausy vznikají, v nichž jedno z obou sluncí vstoupí mezi nás a slunce druhé, tak že pak v tu dobu k nám nedochází všecko plné světlo systému v jediném bodě splývající, nýbrž jen časově seslabený účinek světla úplným neb částečným krytím jednoho slunce druhým vzniklý.

Nejprve obrácena pozornost na možnost takového stavu věcí jemným měřením světlosti, jež byla již od delší doby na některých stálicích pozorována. A správnost vysvětlení těchto zjevů vylíčeným právě průběhem pohybu stkvělého potvrzení došla hlavně na observatoriu v Postupimi zdokonalenými novými methodami, jejichž pomocí v účincích světelných, rozšířených ve spektrum, možno jasně poznati, ve kterých okamžicích a periodách a s jakou rychlostí

jedno z obou slunci k nám, druhé současně od nás se pohybovalo. Tento výsledek tím tak zvláštně úchvatně působí, že tímto postupem, zároveň měříce kolísání světelnosti dotyčného systému, poznáváme dráhy těchto slunci a dovedeme takřka změnu polohy a podoby této dráhy zvolna stopovati, jakkoli i pro naše nejjemnější pozorování nerozloženého světla jeví se celý systém jen jako nedělitelný svítící bod.

Ony nejužší systémy ohromných hmot, s oběžnými dobami nejvýše několika dnů, jsou patrně ještě velice blízky počátečním stavům stvoření světa a poskytnou proto také důležitá východiska pro kosmogenické zkoumání, které se velmi pozdvihlo v nejnovějším čase pracemi Jiřího Darwina, znamenitého syna velkého biologa.

Po této stránce jsou ještě v podstatných rysech v plné platnosti především Kantem a Laplacem utvořené představy o počátečných stadiích tvoření světů a vývoji soustav. Ovšem pokračujícími objevy došly mnohých omezení v jednotlivostech, za to však jiných, netušených obohacení a potvrzení.

Představy o účincích rotace žhavě tekutých hmot centrifugálných, o odloučení větších a menších hmot, neb celých vrstev osamělých hmotných částí, jakož i o počátečním tvoření prsténců a podobných formací pozorováním nejrůznějších stupňů tvoření světa a jejich postupu v dalekých světových prostorech vždy více se budou osvědčovati a vyvíjeti.

Proto důležité ještě příspěvky slibuje podati prozkoumání mlhovin ze žhavých plynů, snad na hranicích, snad také za hranicemi našeho světového ostrovu položených, pozoruhodny jsou obzvláště poměry stavby, které v nich pozorujeme.

Budiž mi dovoleno poohlédnouti se na tomto místě své úvahy také po naší představě o obydlenosti světů.

Od mocného vývoje, který také fysika a chemie doznaly důkladnějším rozkladem světla, a od příslušného vývoje astrofysiky a astronomie, zvláště také od hlubšího prozkoumání stavů slunečních Kirchhoffem a Bunsenem zavedeného, úplně zanikla představa chovaná až do polovice XIX. století, jako by také slunce mohlo býti obydleno pomocí zvláštních zařízení, jejíž stopy — mezi jiným — ve skvrnách slunečních poznávali. Z plnějšího vystižení fysikálných a chemických podstat a podmínek života odvozena byla všeobecná představa, že jevy životní existují vůbec jen uvnitř jistých hranic temperatury.

Nyní víme o našem slunci, že jeho záření pro vývoj a udržování života na nějakém temném tělese nebeském, na jehož povrchu

udržení oněch hranic temperaturných na velmi velkou dobu zaručeno, jsou nejmocnějšího a nejrozhodnějšího významu. Slunce jsou tedy ne sice hlavními nositeli, ale nepostrádatelnými ošetřovateli života, a docela nic nám nevadí, všechna ona četná slunce a sluneční systémy našeho světového ostrovu, tak zv. systému mléčné dráhy, obklopiti libovolně četným průvodem planet, na nichž po příslušném uklidnění jich procesů vývojových, a po příslušném ochlazení pod budícími i zúrodňujícími účinky záření slunečních mohou nejrozmanitější formy života se dařiti.

Na kterých planetách naší soustavy sluneční tyto podmínky životní tohoto času již neb ještě jsou (vyplněny), je dosud neznámo.

Pravděpodobně jsou takové na Marsu jako na zemi, a je naší fantasii zcela dovoleno sledovati takové myšlenky, podobně věda má velmi významný úkol pátrání sem hledící s veselou důvěrou dále prováděti.

Vedle pohybů hvězd v užších systémech, které jistě především účinky vzájemného přitahování jsou řízeny, v světových prostorech existuje ještě velmi veliká skupina jevů pohybových, při nichž dosud změny směru a rychlosti ještě nebyly pozorovány; při nich tudíž musí býti předpokládáno neomezené pokračování neb aspoň příslušnost k drahám největších rozměrův a v periodách neb oběžných dobách ohromného trvání, pro které naše obyčejné vysvětlení pozorovaným účinkem vzájemné přítažnosti a rotací počátečních stavů obsáhlých spoust hmotných, úplně vypovídají služby. Známe některé stálice, tedy slunce neb sluneční systémy, které rychlostí několika set *km* za sekundu (řekněme 10 až 20násobnou střední rychlostí země na její dráze kol slunce) se pohybují a při nichž můžeme dokázati, že rychlost a směr jejich pohybu za několik set let se znatelně nezměnily.

U mnoha tisíců jiných hvězd známe pohyby tohoto druhu, jakkoli třeba se zdánlivě nepatrnou rychlostí. Zdá se, že také naše slunce s celým systémem planetárním putuje podobným způsobem prostorem světovým. Známe však dosud jen směr tohoto putování; rychlost je posud nejistě stanovena, zdá se však, že není větší než rychlost země na její cestě kol slunce. Byl to Vilém Herschel, jenž před něco více než sto lety poznal, že blížíme se oněm jasnějším hvězdám, které v krajinách souhvězdí Herkula a Lyry stojí, přesněji řečeno, že v tomto směru poněkud rychleji postupujeme než ony hvězdy, jež přece pravděpodobně také nestojí v klidu.

Dá se mysliti, ba takřka tvrditi, že s veškerým nás nejblíže obklopujícím světem hvězdným máme ještě společný postupový

pohyb, a že prozatím jen svůj relativní pohyb vůči tomuto okolí pozorujeme, kdežto řady hvězd, jejichž rychlost pohybu v jednom a témž směru naší poněkud se předstihuje, zdají se nám otvírati jako řady stromů před poutníkem.

V oněch postupných pohybech jiných hvězd na ploše nebeské poznány byly také jinak jisté společné vlastnosti a vztahy. Patrně v společném postupném pohybu, kterým snad celý nás světový ostrov, systém mléčné dráhy, své místo k neznámým, takřka absolutním pevným bodům a směrům mění, jsou ještě skupiny neb tahy relativně společných neb stejně podmíněných pohybů četných jednotlivých hvězd. Tak by se na př. dalo mysliti, že také mezi oněmi hvězdami, jež nyní zdají se na nebi státi zcela klidně, naleznou se některé, jež nám zvláště jsou blízky. Zdánlivý klid může právě tak dobře býti podmíněn velmi velkou vzdáleností, jak zvláštní blízkostí; neboť tato blízkost obzvláště by mohla způsobovati úplnou rovnost pohybu objektu a pozorovatele, která způsobuje dojem zdánlivého klidu.

Se všemi úvahami tohoto druhu objevují se vnitřně spojenými zkoumání o nynějším prostorovém rozdělení větších a svítících hmot, jedním slovem — sluncí v prostoru. Opět a opět mluvil jsem o »našem světovém ostrovu«, systému mléčné dráhy. Vilém Herschel provedl poprvé myšlenku, určovati systematicky množství hvězd na různých místech nebes tím, že spočítával všecky hvězdy, které na ploše určité velikosti v zorném poli jednoho a téhož dalekohledu bylo ještě zřetelně viděti.

Tímto způsobem stanovil, že se vzrůstajícím přibližováním k pásmu mléčné dráhy, které se táhne kol celé báně nebeské, hustota hvězd značně roste. Mléčná dráha není tudíž jen nahromaděním zvláště četných a hustých houfů hvězd, jež se nám jeví jako světelné mraky, nýbrž má fundamentální význam pro složení veškerého prostorového rozdělení sluncí v nejbližším nás obklopujícím prostoru. Stále četnější pokračování v určování míst a světlosti hvězd umožnila nám ještě jiná počítání toho druhu, jež Herschleovy výsledky v podstatě potvrzují, a nejnověji profesor Seeliger na veškerém tomto materiálu založil ještě hlubší zkoumání o prostorovém rozdělení hvězd.

Proto zdá se záhodno v našich představách o množství hvězd a dimensích obklopujících nás hmotných systémů upustiti poněkud od hejření »velkými čísly«, povstalého od dob Herschelových. Na všecken způsob ze Seeligerových výzkumů na jevo vychází neobyčejná důležitost pokračovati a zdokonalovati nejširší počítání hvězd

na celé ploše nebeské, k němuž nám teď také fotografie nebes podává vždy lepší základy. Pomocí zdravé logiky a vývojem mathematického myšlení taková počítání na místě pustých nekonečností podají snad úplně nové obrysy obrazu světového a dopřáno nám bude aspoň formálně svět ohraničiti.

Při všech pozorováních postupných pohybů hvězd, jakož vůbec pohybů a utváření ve velmi velkých vzdálenostech od nás, podléhali jsme dosud mylnému předpokladu, že v takých vzdálenostech i ty nejmohutnější pohyby ukazují se našemu zraku i při nejsilnějším zvětšení jen v mizivě malé velikosti úhlové neb poměrové.

Jsou patrně vzdálenosti v prostoru nebeském, ve kterých by se pohyby a změny tvaru ohromnou rychlostí, jakou se světlo pohybuje, po léta díti mohly, aniž by tyto změny na obraze, utvořeném v našem dalekohledu světlem z této vzdálenosti, jasně pozorovány býti mohly.

Tím stává se, že mlhoviny, jež, jak rozkladem světla dokázáno, skládají se ze žhavých plynů a které se nacházejí na hranicích, ba snad za hranicemi našeho ostrova světového, nejeví od desítiletí vzdor opětovanému přesnému měření a zobrazování žádné značné změny, třeba že v jejich vzezření dají se předpokládati ohromné chaotické postupy rotační. Odtud ten dojem, jako by tyto útvary uprostřed nesmírných pohybů náhle byly ztrnuly.

Tu však naučil nás vždy jemnější rozklad světla ve spojení s fotografií způsobu měření, které může platit za největší dosavadní vymoženost v tomto století a vůbec ve vývoji člověčenstva, totiž způsob, jak téměř neodvisle od vzdálenosti předmětu a skoro okamžitě rozkladem světla z něho sálajícího lze rozpoznat a změřit rychlost v poměru k rychlosti světla, kterým se jeho vzdálenost od pozorovatele mění. Tím však docílena bude možnost, poznat okamžitě a až na *km* za sec. změřit pohyby v ohromné vzdálenosti se nacházející hvězdy, a také pohyby uvnitř nějaké soustavy aneb mlhoviny, pohyby, jejichž podstata a zákony bez tohoto prostředku teprve za století byly by poznány. Základní princip tohoto způsobu měření, již v předcházejících mých vývodech jakožto neobyčejné pomůcky novějšího bádání vzpomenutého, byl znám vlastně již více než 200 let; neboť při určení rychlosti světla Roemerem bylo upotřebeno téže myšlenky, třeba že obráceně.

Roemer pozoroval, že doby oběhu družek Jupiterových jevily se tím kratšími, čím rychleji se vzdálenost mezi zemí a Jupiterem v tu dobu zmenšovala pohybem země a Jupitera, a že jevily se tím delšími, čím rychleji se vzdálenost mezi Jupiterem a zemí zvětšovala. Zmenšení vzdálenosti za oběhu družice uspořilo světlu malou cestu

a zvětšení vzdálenosti po čas pohybů trabantů zvětšilo cestu světla a tím také zdánlivé trvání oběhu.

Ze zdánlivého zvětšení a zmenšení doby oběžní bylo lze určiti poměr rychlosti světla k rychlostem změn ve vzdálenostech.

Doppler, pražský fysik v polovici 19. století, připadl na tu dobrou myšlenku: chvéjné pohyby částiček etheru, které jsou nositelky efektu světelného, v podobném smyslu bráti, jako jsem to právě dělal s oběhem neb chvěním družic. Dle toho každý záchvěj etherový, který přijme pozorovatel od nějakého předmětu, jehož vzdálenost od něho se zmenšuje rychlostí značnější než rychlost světla, musí se zdánlivě rychlejším pohybem vykonávati, než to odpovídá skutečnosti, jinými slovy, musí se projeviti pošinutím ve spektru dotyčného světelného působení na stranu fialovou. Naproti tomu při zvětšení vzdálenosti mezi pozorovatelem a předmětem, jenž vysílá světlo, opačný zjev musí nastati, a sice pošinutí k červenému pásmu.

Toto působení, také v akustice dokázané, které rychlé změny vzdáleností mezi pozorovatelem a svítícím neb znějícím předmětem mají na zdánlivou rychlost chvění světla neb zvuku stalo se teď ve spojení s fotografií spektra neocenitelným prostředkem ku měření a zkoumání právě pro astronomický obraz světový. Můžeme tvrditi, že vývoje a zdokonalením této methody, při které zejména Vogel a Scheiner v Postupimi, jakož i Pickering v Cambridgu u Bostonu získali si zásluhy, překonání prostoru a času duchem lidským také v kosmických poznáních učinilo krok velkého významu.

Dovolte, bych své líčení vývoje astronomického obrazu světového až po naši dobu tímto výhledem skončil a ještě jenom závěrečné poznámky udělal.

Nejvyšší význam astronomie pro kulturní vývoj člověčenstva nespočívá v obsahu poznání, která nám umožňují nahlédnouti do světů prostoru nebeského a vniknout v zákony tohoto nesmírného zjevstva. Spočívá v důvěře, pošlé právě z těchto poznání a jejich rozšířením a prohlubováním rostoucí, že totiž zákonnost celého světa, pojímaje v to i život zemský, je stalá.

Technika hvězdářská poskytuje nám také pro zemi základ všeho prostorového orientování a časového uspořádání.

Ale na půdě oné důvěry v pracích astronomických vzrůstající oceňování přesnosti a stálosti bylo a jest nejenom zdrojem světla i pro všechna ostatní odvětví poznání a konání ale ono také v podobě pravdivosti a spravedlnosti sílí také základy našeho celého duševního a společenského života.

Richard Wagner jako básník a myslitel.

(Pokračování.)

III.

V polovici 16. století však rodí se v Italii nový útvar umělecký, složitější než literární drama — opera —, o které s počátku zdá se, že uskutečňuje onen ideal kommunistického umění, jak o něm snil Wagner. Hudba, vyjadřovaná po celý středověk neplodnými umělůstkami kontrapunktickými, uvědomuje si od té doby svou moc výrazu; umělci pokoušejí se o to, vypsati dle možnosti různé dojmy duše lidské a chápou se směle problému, jenž týká se vzájemnosti mezi hudbou a básnictvím; jich uvědomělým cílem jest vyvolati znovu ztracené umění starých tragiků řeckých, jež renaissance právě postavila na čestné místo. Plodem tohoto nového hnutí je zpěvohra, která od tohoto svého zrození nalézá nádherné útočiště v palácích knížecích, zvláště v Římě a ve Florencii, a která rychle šíří se nejen v Italii, nýbrž v krátce i po celé Evropě. Wagner studoval velmi pečlivě v první části díla »Oper u. Drama« vývoj opery od prvních jejích počátků v Italii až do složitého útvaru jejího, jakého nabyla v 19. stol. Meyerbeerem a jeho napodobiteli. Není zde místa sledovati Wagnera v jeho obšírných výkladech historických a vykládati důvody, jimiž snaží se dokázati, že v žádném období svého vývoje opera neuskutečnila plně ono intimní spojení hudby a poesie, které jest cílem, k němuž směřuje současné drama. Omezíme se shrnouti hlavní námitky, jež obrací proti moderní opeře vlašské a francouzské. Abychom plně pochopili ducha reformy Wagnerovy je zajisté důležito věděti, jak soudil o díle svých bezprostředních předchůdců a z jakých důvodů soudil, že nezbyno je, aby přerušil všechen styk s tradicemi, jež uskutečňovali.

Nejzávažnější námitka Wagnerova proti moderní opeře jest, že jsouc daleka toho, aby uskutečnila ono splynutí hudby, poesie a tance, k němuž nésti se má zpěvohra, jest toliko zvrhlým a slátaným dílem, jakýmsi druhem kompromisu mezi trojím uměním oním, jež místo aby navzájem se pronikala a oplodňovala, ze všech sil se vynasnažovala, aby udržela své, od ostatních umění neodvislé postavení.

Nejprve jdou oba, jak skladatel, tak i librettista, svou vlastní cestou. Hudebník — v celku nejzávažnější činitel tohoto spolčení — zavazuje básníka, by mu opatřil jistý počet lyrických situací, jež by hudebně bylo možno illustrovati; je mu třeba záminky, aby zpívati dal svým předním pěvcům, ať samým, ať několika najednou, záminky, uvésti sbor nebo dáti příležitost orchestru, aby své síly plně mohl rozvinouti; a tak librettista je nucen obětovati zájem pro předmět svůj, jehož vývoj podmíněn jest nikoliv požadavky dramatické logiky, nýbrž požadavky skladatelovými; tu jest mu zkrátiti podstatnou část děje, poněvadž neobsahuje dosti vhodné látky pro hudbu, tam zas musí proti pravděpodobnosti přidati nové situace, aby měl hudebník příležitost dle vůle se uplatniti. Jindy zase právě librettista přes všechnu dobrou vůli svoji překáží hudebníkovi: není takřka dramatu, zvláště dramatu historického bez takých situací, jež buď špatně, buď vůbec se nehodí k spracování hudebnímu, a pro něž přece musí vynalézati více méně banální recitativy, aby hudebně provázel slova básníkova, právě tak jako jsme viděli, jak básník namáhal se, aby našel text, jenž by mohl být podkladem myšlence hudební. Pokud pak týče se tance (třetího z oněch pojících se umění), ten nijak nepomáhá oběma svrchu uvedeným; bývá mu přáno v každé opeře prázdného prostoru, v němž volno mu rozvinouti dle libosti svůj přirozený půvab; hudebník přestává na tom, že dá mu rythmus, básník nechává mu na vůli vésti si, jak mu libo. Tanec, jenž úzce spojen byl v dramatu Sofoklově s poesi, emancipoval se v moderním balletu — pod ztrátou své oduševnělosti

Zkrátka, základní neřestí opery moderní jest dle mínění Wagnerova to, že skladatel, librettista, zpěvák, tanečník jsou spojenci egoističtí, na sebe nevražící, kteří místo aby horlivě spolupracovali na dramatě, na tom přestávají, že snaží se zaskvíti na vlastní vrub a dbají úzkostlivě, by přesně lišili se navzájem. (III. 120 a násl.)

Opera jest tedy svou podstatou dílem e g o i s t i c k ý m. A v této vlastnosti jest uměleckým symbolem světa moderního. Toť zlo, jímž podle Wagnera trpí teď společnost i umění. Všichni

spolutvůrci opery, od hudebníka a básníka až ku dekoraterovi a dodavateli kostymů, staví v popředí svůj zájem egoistický, místo aby pečovali o společný výtvor. Než tento nedostatek lásky (Lieblosigkeit) jest jen zvláštním útvarem kultu egoistického, jenž jest neštěstím moderní společnosti. Až změní se veřejný mrav, až zlomí revoluce nespravedlivou správu, jež tísní Evropu, až vláda nenávisti a závisti postoupí místo vládě lásky, pak také opera sama sebou promění se v hudební drama. Právě tak jako běžná opera jest obrazem nynějšího světa a béře své raison d'être z tohoto světa, tak také velké dílo vykoupení, úplné obrození lidstva bude kráčeti stejným krokem s nastolením umění komunistického.

IV.

Tak dospíváme k positivní části díla Wagnerova, která celou onou částí negativní a kritickou byla připravena a stanovena. Jak zroditi se má umělecké dílo kommunistické? Jak mají různá umění spojiti se, aby vytvořila hudební drama budoucnosti?

Každý člověk, který zkoumá jakýkoliv zjev v době jeho se vyvíjející, cítí v sobě celkový soubor různých dojmů, cítí více méně přesnou intuici, jdoucí více méně do podrobností, dle stupnice jeho smyslového vývoje, dle schopnosti, emoce a rozumu jeho.

Umělec liší se od obyčejného člověka nejprv přesností intuice, jíž je schopen, potom schopností vtěliti své intuice v umělecké dílo a učiniti je tak přístupnými sobě podobným. Ostatně není nutno, aby každý umělec byl schopen reprodukovati jistou intuici ve všech směrech, v celé její složitosti. Jeden bude způsobilejším vyciťovati a reprodukovati vnější dojmy, druhý vynikne v hudebním vylíčení emoce; u jiného pak rozumová stránka intuice nabude největší důležitosti. Ale vyšší dílo umělecké bude nutně úplnou reprodukcí dané intuice; tím chce se říci, že dokonalým dílem uměleckým jest drama, neboť drama jest jediným útvarem uměleckým, který obrací se k celé bytosti lidské, právě tak k jeho smyslům jako k rozumu jeho, útvarem uměleckým, který tím právě schopen jest dokonale reprodukovati intuici. Drama — ať již jest dílem vyjímečně nadaného jednotlivce, nebo ať je výsledkem společné práce odborných umělců — není tedy dle názoru Wagnerových zvláštním odvětvím umění, stejnorodým druhem jakýms mezi ostatními druhy: drama je vyšším útvarem uměleckým, jest živoucí synthesí od

borných umění, z nichž každé jen ve spojení vzájemném dosahuje plného svého rozvoje, stavíc k disposici sobě vlastní prostředky k vytvoření uměleckého díla celkového. Problém, k němuž dnešní umělec má tíhnouti, jest vytvoření uměleckého díla, jež má býti době moderní tím, čím byla hellenskému světu řecká tragedie.

Jak zrodí se toto drama?

Pro zjednodušení tohoto problému můžeme zatím nechati stranou všechna umění, jichž úkolem jest sprostředkovati smyslům koncepci dramatickou: totiž umění herecké, jež mimicky předvádí děj, umění dekorační a strojnické, které dílo na scenu staví atd. Jsa uveden na své podstatné prvky, jeví se nám problém zrození zpěvohry takto: Jak mohou poesie a hudba sobě vlastní prostředky spojiti tak, aby vzájemně se nestavěly proti sobě, aby jen tak prostě vedle sebe nestavěly své účinky, nýbrž aby docílily intimní a plodnou součinností úspěchů, jichž by nemohly dosíci, užívajíce každé vlastních prostředků. Vizme nejprve, jakou úlohu může míti v této associaci poesie.

Podstatným úkolem básníkovým jest především vytvořiti děj dramatický. Jen jemu možno jest zhostiti se tohoto poslání, neboť hudebník jest neschopen vyjádřiti vlastními prostředky uměleckými něco jiného než city. Básník však, který má k ruce řeč a obrací se k rozumu a obrazotvornosti, může podati exposici děje, vypsati vývoj jeho, vyložiti motivy jeho co nejpřesněji. Nesmí však k dosažení vytčeného cíle obraceti se jen k rozumu, ale musí prostřednictvím rozumu rozprouditi citovost samu.

Podává-li exposici děje, nemůže si počínati jako filosof neb historik, který svádí vše v ideový řetěz, tak jasný, tak logický jak jen možná. Nechce líčiti dojem, jejž událost přenáší na hloubající rozum člověka, nýbrž živý obraz, jemuž vyrůsti dává ta která událost v duši člověka instinktivného. Nesnaží se vypsati událost, jak ve skutečnosti se jeví, nebo — přesněji řečeno — tak jak se vyvíjí v rozumu, jenž analysuje a přemýšlí; musí předmět dějový líčiti tak, jak jeví se bezděčně a nutně, bez všeho abstraktního rozumování člověku prostému, postavenému tváří v tvář divadlu věcí. A prostý člověk vyjadřuje své myšlenky o vesmíru formou mythu, staví do světa nadpřirozené bytosti, jež chápe jako sobě rovné, nadané rozumem, smysly, vůlí. Umělec bude pokračovati právě tak: také on vytvoří mythy anebo užije ve svých výtvorech mythů, jež vznikly v obrazotvornosti obecné.

Historie zajisté nemůže býti vhodnou látkou dramaturgovi: příčina jest na snadě. Historie rodí se, právě tak jako věda, tehdy,

když člověk, místo aby odevzdal se bezděčně svým dojmům, pokouší se analysovati je, pronikati dále za zevnější znaky ku pravdě, k podstatě. Nestaví nám před oči prostého člověka, věčně lidského podkladu daných zjevů, nýbrž vykládá nám jednotlivá zvláštní hlediska, z nichž jeví se nám člověk vzhledem ku svému vývoji celých věků; popisuje nám bezděčné a náhodné výtvory jeho rozumu.

Odtud onen konvencionálný a náhodný karakter, který jest společný všem historickým vypravováním a který činí je tak málo vhodnou látkou, již má spracovati básník, tvořící v duchu hudby. Člověk instinktivný, stojící tváří v tvář událostem života lidského, tvoří mythy a legendy, žádné však historie. Učinil-li by tedy básník podkladem svého dramatu historický předmět, musil by se podjati v historii takového přepracování, jakého doznávají skutečné fakty obrážející se v instinktivní duši lidu. A takové přepracování, jehož cílem jest zbaviti historii jejího náhodného karakteru, jest skoro ve všech případech naprosto nemožné. Naproti tomu jsou vypravování mythická a legendární látkou nekonečně příznivější pro dramaturga. A ve skutečnosti jest v těchto vypravováních tato přizpůsobovací práce, jež nutna jest, aby skutečný fakt stal se poetickou látkou, z větší části již hotova a básníku netřeba tu zasahovati. Mythy nemají tu známky přesně ohraničené historické epochy; vypravované události odehrávají se »za onoho času«, v dávné minulosti; hrdinové, jež opěvají, jsou velice prostí, jež snadno jest uvésti ve scénu, žijí již v obrazotvornosti lidu, jenž je stvořil, a několik určitých rysů stačí, aby se opět vyvolaly; jejich city jsou ony spontanní a elementární dojmy, jež od dávných časů zmítaly lidským srdcem; to jsou nové duše, duše primitivní, které v sobě samých nesou pohnutky činnosti, duše, jež nemají za sebou minulosti, jež nemají ani dědičných předsudků, ani konvencionálných mínění. Toť tedy jsou hrdinové, to jsou vypravování, jež hodí se dramaturgovi.

Ať už jakýkoliv jest původ děje dramatického, dvěma podmínkám v každém případě musí vyhovovati: jednak musí být opravdově závažný a vzhledem k tomu vyličovati lidský život v jeho karakteristických momentech; jednak musí býti co možná nejjednodušší, ježto příliš složitý děj nepůsobí dojmu na citovost. Básník musí si tedy uložiti dvojí práci. Bude mu především uvážiti děj, jejž spracovati míní, vzhledem k všeobecným zjevům lidským a stanoviti složité vztahy, jež může míti se zjevy jinými. Tento děj nikdy není osamocen, leda že by byl beze vší důleži-

tosti a následkem toho nevhodný k dramatu; děj takový jest článkem onoho obrovského řetězu příčin a následků, a snahou básníkovou musí býti tento řetěz v celé jeho složitosti, v celém rozsahu pochopiti. Když pak dokonal tuto analysující práci, musí dáti se protilehlým směrem synthese. Uvědomiv si rozumově obsah děje dramatického a utvořiv si tak rozumový obraz svého předmětu, bude klásti si za úkol přetvořiti rozumový tento obraz v obraz citový, vylíčiti svůj předmět formou, jež by mohla působiti na citovost posluchačovu. Za tím účelem nutno děj zhustiti, zredukovati jej na podstatné prvky, aniž by se tím nějak ubralo mu na závažnosti a zájmu. Tento neobyčejný děj, který uchvacuje rozum velkolepým divadlem souvislých, krásně seřazených zjevů, musí básník (abychom užili vlastních slov Wagnerových) přetvořiti v »zázrak« (Wunder), jenž vzbuzuje u prostého člověka účinek, odpovídající účinku, jímž působí tento děj na člověka rozumového.

Z tohoto vidíme, že Wagner, když odporučuje básníku mythické předměty, nemíní tím ani zdaleka raditi mu, aby šel zpět do minulosti, aby snad uměle stvořil primitivní duši. Ten by špatně pochopil jeho myšlenku, kdo by jej tak vykládal. Wagner nepopírá nikterak ohromných pokrokův, k nimž dostoupila vzdělanost lidská; není nikterak nepřítelem vědy a dějepisu a nevidí nijak svůj ideál v prvotném a nevzdělaném tvoru, u něhož rozum není ještě prost instinktu, nevidí jej v »dobrém divochu« Rousseauově. Chce toliko, aby všechny vymoženosti vzdělanosti byly pošinuty blíže citovosti. Výše jsme viděli, jak si Wagner představuje světový vývoj: člověk jest na počátku bytostí instinktivní, potom stává se bytostí rozumovou, pokouší se řídit rozumem a vědou; ale věda, dospěvši k nejvyššímu svému vývoji, směřuje znovu k ospravedlnění instinktu, jímž projevuje se zákon obecné nutnosti. Básník má býti do jisté míry pojítkem mezi instinktem a rozumem: má přizpůsobiti si poslední výsledky vědy a lidské moudrosti a přetvořiti výsledky tyto tak, aby přístupny byly instinktu; to vyjadřuje také Wagner, když praví, že cílem vší poesie jest »úplné vtělení úmyslu v dílo umělecké, v přetvoření myšlenky v emoci« (die Gefühlswerdung des Verstandes, IV. 78). Vidí tedy v dramatě mluvu, jíž dospělý věk nejlépe může dosíci porozumění u mládeže a sděliti jí výsledky své zkušenosti. Při vstupu svém do života jest mladý člověk bezděčně řízen přirozeným zákonem svých instinktů a ve svém opojení činnostním není vždy s to oceniti spravedlivě skutky své a zvláště ne skutky druhých.

Hotový člověk, jenž naučil se naslouchati naukám životním, uvědomil si tuto obecnou nutnost, která působí v instinktivném tvoru a která projevuje se ve skutcích mládeže; stáří, odhalujíc mu zákon lásky a učíc jej vybaviti se ze sebe sama, dalo mu potřebný klid, aby s prozíravou spravedlností všecky zjevy životní dovedl posuzovati. Bude tedy s to podati mládeži přesný obraz její neuvědomělé činnosti. A mládež, jež zůstává hluchou k naukám, odnášejícím se toliko k jejímu rozumu, dá se přesvědčiti živou emocí, vycházející z obrazu načrtnutého básníkem dramatickým: naučí se tak sebe samu lépe poznávati a zároveň vedena sympathií vnikati v myšlení jiných.

Tak uskutečňuje básník, který přírodu v mythus přetvořuje a který, tvoře dramatický děj, sune blíže instinktu rozumem poznané pravdy, právě tak záslužné dílo a snad i užitečnější než vědec. Právě tak, jako je prostředníkem mezi mládím a dospělým věkem, právě tak navazuje sympathický svazek mezi přírodou a člověkem: »Mluví s přírodou, praví Wagner, a tato mu odpovídá. Člověk v takých chvílích miluje přírodu, zušlechťuje ji, činí ji svou důvěrnicí, která podíl bere na nejvyšších emocích lidského ducha, ona, jejíž fysické bytí má své kořeny v nevědomé evoluci samotné přírody«. (IV, 87).

Když dramatický děj již byl vyvolen a ustálen ve svých podstatných motivech, zbývá hledati nutný výraz pro věrné a živé předvedení. Právě tak, jako musí obsah děje býti nejen rozumu srozumitelný, nýbrž především přístupný instinktivnému člověku, právě tak forma, jakou tento děj jest předváděn, musí na se vzíti takřka konkretní krásu, která vnucuje se nejen uvažování obrazotvornosti, ale i smyslům. Tu pak nemůže básník, odkázán-li jest k vlastním toliko prostředkům svého umění, nalézti tohoto živého výrazu pro své drama. Látka, kterou disponuje, t. j. jazyk, stala se zvláště v moderní době příliš abstraktní. V prvotných dobách, kdy rozum a instinkt se nedělily, splývaly jazyk a zpěv v pramelodii (Wagnerova Urmelodie). Touto melodií, která jasnou se stávala posuňkem a výrazem obličeje, přírodní člověk předváděl zároveň své city i své ideje, a tento instinktivní a samovolný projev jeho myšlenky měl zároveň rozumu přístupný význam i krásu hudební působící na smysly.

Než právě tak jako během obecného vývoje rozum odlišil se od instinktu, právě tak také jazyk odlišil se od melodie. Místo pramelodie máme dnes s jedné strany system slov, která sama sebou postrádají jakékoliv smyslné krásy a jsou jen abstraktními znaky,

odpovídajícími uměle jistým pojmům našeho rozumu, a s druhé strany pořad tonů, které rozechvívají naši citovost, nevzbuzujíce ostatně žádné přesné myšlenky v naší duši.

Mezi »absolutní mluvou slov« a mezi »absolutní mluvou tonů« není nutného svazku. Jsou navzájem neodvislý a nemohou ani skládati svého působení: jest naprosto marné chtíti buď v hudbu uvést daný text, buď podkládati slova dané hudbě. Slovo jest projevem myšlenky, hudba jest projevem citu; ale myšlenka neprojevuje se tony, ani cit slovy. Tak jest celkem illusorní domýšleti se, že jest přirozená spojitost mezi slovem a hudbou (Srov. IX, 103).

A jest zase na druhé straně neméně jisto, že mluva tíhne k hudbě, právě tak jako hudba k mluvě. Dříve již jsme viděli, jak Beethoven snažil se po celý život dáti svým hudebním skladbám přesný a srozumitelný smysl. Zjistili jsme na druhé straně, že hudebník sám na sebe odkázaný nemůže stvořiti melodie. Vlastní říší hudby jest harmonie: spojujíc se s tancem, dochází k rythmu. Hudebník může tedy vymýšleti různé rythmy; může rozvíjeti a obměňovati do nekonečna danou melodii. Ale jest neschopen vytvořiti si sám melodii pomocí prostředků, jež mu jeho umění podává, jest neschopen vyznačiti bez cizího přispění rythmický postup tonů, tvořících hudební »frasi«. Ostatně ani básník nedospívá — právě jako hudebník — k lepšímu výsledku, chce-li dostatečnou měrou uskutečniti své úmysly. Verše jeho představují ovšem smysl, jenž uspokojuje rozum, ale tyto jsou beze vší výrazové krásy. Nepůsobí nijak přímo na cítění. Básnická intence jest sice naznačena, nastíněna, ale není provedena. Básnictví dráždí a rozněcuje duši, nemohouc však nikdy úplně ji uspokojiti. Vědomo si toho, co mu chybí, snažilo se přisvojiti si jisté prvky hudební.

Metrikou a rýmem snaží se básník dodati své myšlence zdání rythmu a harmonie. Ale tento konvencionálný a libovolný proces jest již od samého základu neschopen dáti mluvenému slovu opravdovou platnost hudební. A tak jest na konec básníku právě jako hudebníku nemožno vytvořiti melodickou frasi. Jen ten, kdo jest básníkem-hudebníkem, dosáhne úspěchu tam, kde nutně uvázne hudebník a básník.

Pozorujeme-li instinktivní výtvory lidového umění, shledáme, že prvotní tanec není leč mimický děj; obyčejně představuje něžné neb vášnivé roztoužení zamilovaného párku; děj ten, znázorněný gesty tanečníkovými, jest komentován taneční melodií

a písní zpívanou na tuto melodii. A tytéž prvky shledáváme v hudebním dramatě. Milostné roztoužení, tanečníkem mimicky předváděné, vyspělo v dramatický děj se vším prohloubeným složením psychologickým; a tento děj se mimicky představuje a takřka »odtancovává« herci na scéně. Dramatická symfonie jest hudební výraz tohoto děje, dramatická pak báseň jest jeho výrazem básnickým, právě tak jako jest lidová píseň a její melodie hudebním a poetickým vyjádřením lidového tance. A tak není dramatická melodie hudebním výrazem dramatické básně, jak soudil Gluck a škola jeho, nýbrž ona komentuje scénický děj, právě tak jako sama báseň dramatická.[1]) Mezi poesií a hudbou není tedy přímého poměru, nýbrž obě jsou neodvislým výrazem téhož faktu: dramatického děje, který se odehrává na scéně. A oba tyto výrazy podivuhodně se doplňují navzájem, ježto každý z nich se svého stanoviska vyjadřuje přesně to, co druhému není dáno.

(Dokončení).

---

[1]) Proto neodvolává se W. nikdy ke Gluckovi, nýbrž vždy k Beethovenovi, jehož dramatická symfonie připravila a umožnila příchod hudebního dramatu.

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Úspěchy hospodářské a kulturní jsou pro Mladočechy svědectví o neúspěšnosti jejich politiky. — Galerie umění v Praze bude míti politický význam — pro Němce. — Vládní bezohlednost k Mladočechům. — České zemědělské poplatnictvo má zaplatit mladočeské úspěchy pro německý průmysl a obchod? — Ze Šavla Pavel: radikální metamorfosy dra Forta. — Dr. Ed. Grégr, radikál, jenž spoluprovozuje oportunní politiku. — Mladočeská důtka klubovním radikálům. — Nouze naučila Dalibora housti a Mladočechy učí touze po programovosti. — Vypisuje se několik míst na vůdčí místa mladočeského dorostu. Konkursní podmínky sdělí p. dr. L. Dvořák. Méně kvalifikovaní mohou na sjezdu mladé generace mladočeské účinkovat jako statisté. — Spojení mladých stran. — Radikálové a Mladočeši průkopníci klerikalismu. — Sankce klerikalismu s nejvyšších míst. — Jan Křtitel Koerber. — Klerikalism v Uhrách. — Uhry na cestě pokroku.

Úspěchy, za něž Mladočeši vzdali se obstrukce a s nimiž v prvé době nadělali plno tajností, jsou již asi známy všechny. Mnoho jich není a cena jejich je problematická. Je příliš již patrno, že pravdu měli, kdož soudili, že mladočeské tajnůstkářství, které se pojilo k ústupu od obstrukce, nemá jiného účelu než zabránit nebezpečnému srovnávání mezi cenou, kterou Mladočeši před volbami za upuštění od obstrukce požadovali, a mezi tím, co 4. března skutečně dostali. Neboť jakékoli srovnávání by bylo ukázalo, že hospodářské a kulturní úspěchy mladočeské jsou politickými neúspěchy české delegace na radě říšské. Ale do pasiv mladočeské politiky je nutno zapsat nejen slevu, jakou učinili Mladočeši se svých požadavků z doby obstrukce, nýbrž i způsob, jakým se jim dostává toho, co jim v březnu bylo slíbeno. Mohl-li by kdo přisuzovat císařskému daru dvou mil. korun na založení umělecké galerie v Praze význam politický, jsou to Němci. Neboť je již téměř jisto, že i při ryze kulturním podniku, jakým má být galerie umění, provedou svůj politický požadavek národního rozdělení. Hůře ještě pochodili Mladočeši s vlastním a nejvýznačnějším svým úspěchem — s předlohou o vodních stavbách. Vláda sice v době povelikonoční předložila, jak slíbila, návrh zákona o vodních drahách, ale na nejnutkavější české požadavky, regulace řek, nevzala v něm dostatečného zřetele. Českým svobodomyslným poslancům nezbylo než pustit se v nová, nekonečná vyjednávání s Němci i s vládou, aby vládní předloha se opravila způsobem, který by ji učinil přijatelnou Čechům. Že ani toto smlouvání se neobešlo bez nových slev, je na bíledni. Mladočeši tedy upustili od obstrukce nejen za sliby, nýbrž docela za neurčité a nejasné sliby, při nichž si musejí způsob jejich splňování teprv těžce a cestou parlamentní vymáhati. Vláda nemá k nim ani tolik ohledu, aby ve svých

předlohách vycházela vstříc českým požadavkům a tím aby usnadnila mladočeský postup. Neboť je vždy snadnější uhájit původní ráz podané předlohy než vynutit její změnu.

Bylo-li třeba důkazu pro to, že se Mladočeši nevzdali obstrukce za nějaké cenné úspěchy, nýbrž jedině proto, že obstrukce byla neudržitelná a zhoubná, bylo li třeba důkazu, že mladočeský čin ze dne 4. března byl kapitulací na milost a nemilost, podává jej nešetrný způsob, jakým vláda přešla přes česká přání v otázce vodní k dennímu pořádku. Postavení mladočeského říšského poselstva, je-li si vědomo jen trochu své těžké odpovědnosti, je trapné. Neboť, dojde-li i dohody v otázce regulace řek, ještě daleko nedocílilo, čeho všeho musí dosáhnout v zájmu českého poplatnictva. Při projektech průplavových střetají se již zájmy agrární -- a to jsou zájmy valné většiny českého obyvatelstva — se zájmy průmyslovými. Výstavba průplavů bude v prvé řadě prospěšna průmyslu. Je proto přirozeno, že zemědělské poplatnictvo jen nerado ponese nová břemena, která mu uloží náklady nových vodních staveb. A nejtížeji jistě by tato břemena neslo ve formě zemských příspěvků. Zbývá tedy Mladočechům vybojovat ještě, aby příspěvky zemí, které vláda požaduje, byly co nejnižší.

Mají-li Mladočeši velmi těžkou úlohu na říšské radě, mají za to tím snadnější postavení doma. Nikdo nevyužívá jejich nouze, aby pro sebe i proti nim čileji agitoval. Nejméně již stavějí se na odpor dnešní oportunistické politice mladočeští klubovní radikálové. Pro zachování oblíbenosti v lidu učinili svá platonická osvědčení proti oportunnímu kursu a nyní i hájí i spolupřičiňují se v oportunistické mladočeské politice, jakoby ode vždy byla jejich doménou. Věc je ta: politika klubovních radikálů je vším jiným, jenom není politikou zásadovou. Prostě o udržení mandátů běží pánům Fořtům, Grégrům, Sokolům a jak ještě jinak se jmenují. Proto vůči voličstvu odhalují svoji radikální tvář, ale hned ji zase zakrývají, když je zakřikne vedení strany. Dr. Fořt týden po svém vystoupení proti obratu v mladočeské politice obrátil sám. 13. dubna mluvil v Klubu voličů novoměstských klidně a způsobně jako nejumírněnější politik. Na ráz odsoudil obstrukční hazard, uznal pro Čechy nutnost rakouské politiky. Za to vystřídal po novém týdnu 21. dubna pana dra Fořta dr. Ed. Grégr. V Nových Podřipských Listech cejchoval mladočeskou politiku za cislajtánskou, ve snaze o hospodářské úspěchy viděl jen tanec kol »zlatého telete materielního blahobytu«, jímž byla učiněna »chyba, která může míti v zápětí pro národ náš nedozírné následky«. Národní Listy přijaly projev Grégrův s pochvalou, neboť je zcela podle jejich srdce: ostře radikální a přece na konec se smiřoval s oportunismem strany, aby nemusil učinit nutné jinak důsledky: vzdát se míst, jichž došel od strany. Za to nemilosrdné bylo tentokráte mladočeské vedení. Mladočeská tisková kancelář sestavila rejstřík všech hříchů Grégrových od pověstné fajfky tabáku až po kozačiny nejmladšího rázu a žádala, aby dr. Grégr vystoupil z klubu. Ale pan dr. Grégr pokyn mladočeský ignoroval. Zůstal v klubu, mlčí a provádí oportunistickou politiku spolu s druhými.

Ale nejen klubovní radikály, nýbrž celou mladočeskou stranu vyznačuje nezměrná péče o mandáty. To je patrno i při nej-

vážnějším podnikání strany. Po léta se Mladočeši málo starali o program a nejméně již o programy speciálné. Až letos se rozhodli a vydali zatím aspoň návrh programu — agrárního. Jistě by bylo pokrokem, kdyby národní strana svobodomyslná konečně se odhodlala programově formulovat své zásady. Ale prvému kroku ve směru tom nelze věřit. Neboť je patrno, že nevyšel z vnitřní potřeby, nýbrž z vnějšího donucení. Rozvoj a úspěchy strany agrární v Čechách, prvé počátky politické organisace agrární na Moravě — Selská jednota a její mluvčí Selské Listy horlivě pracují pro založení samostatné selské strany — nutí Mladočechy k tomu, aby více si všímali rolnictva a jeho potřeb. Pokus o agrární program mladočeský není tedy než prvá příprava pro sněmovní volby ve venkovských obcích.

Že nouze naučila Dalibora housti, osvědčuje se již nejen při poměru národní strany svobodomyslné k rolnictvu a jeho tužbám, nýbrž i v nově probuzené péči mladočeské o dorost. V červnu má se konati sjezd mladé generace mladočeské — ovšem seženou-li se do doby té účastníci a referenti.

Mandátová horečka zachvacuje i některé strany mladé. Ničeho jiného než touhy po mandátech nejsou příznakem zprávy, které vždy se nově vynořují o spojení t. zv. mladých stran. Zatím asi nejsou kombinace o volební dohodě (pro zemský sněm) mladých jiným než vzájemným ohledáváním půdy. Nejčastěji se mluví o spojení stran radikálně-státoprávní, národně-sociální a radikálně-pokrokové. Z chování tisku těchto stran lze souditi, že u všech trvá nálada příznivá dočasnému volebnímu spojení. Jejich zevní odpor proti mladočeské straně a upřílišená touha po positivné práci politické, za kterou dosud u nás se považuje jen poslancování, jsou asi hlavními jejich pojítky. S tím snad mohou vystačit jakž takž pro dobu volební. Ale jiná je otázka: jak dále? Konečně pro některou tu volbu lze docílit shody nejen státoprávních stran mladších, nýbrž všech protimladočeských stran, pokud jsou ovšem osvědčeně vlastenecké, jak ukázala doplňovací volba na Kladensku 30. dubna. Pan JUC. Choc byl tu kandidátem nejen národních dělníků, nýbrž docházel podpory i radikálních státoprávníků, agrárníků, radikálních pokrokářů i Staročechů. Obdržel také 288 hlasů proti 244 hlasům sociálně-demokratickým a 109 mladočeským. V užší volbě byl potom zvolen za přispění samých mladočechů. Podobné seskupení hlasů — ne stran — lze v jednotlivých případech konečně chápat. Ale k závaznému spojení (třeba jen pro volby) mezi samými stranami je zapotřebí aspoň jakás takás blízkost zásad. Mohly by tu strany, které činí nárok na pokrokovost, se spojovati, byť jen na okamžik, s radikálními státoprávníky, kteří se vybarvují pěkně klerikálně? Již nejen svým antisemitismem, pod jehož vlivem se postavili zcela do služeb rituální pověry, upravují cesty klerikalismu. I přímo a bez ostychu obhajují činy zřejmě klerikální.

Radikální Listy stejně sympatisují s bojující církví ve Francii, kde stát je nucen na vlastní obranu zakročit proti náboženským řádům, které ohrozily celou republiku svou podkopnickou činností, stejně považují katolicism pro Francii za národní nutnost, za duchovní obranu proti »německému« protestantismu, stejně jako v Rakousku schvalují posílení Říma

projevem samého následníka trůnu. Toho zapomenouti nelze, že v Čechách ze všeho neklerikálního tisku jediné »Národní Listy« a »Radikální Listy« dovedly považovat skutek, který čelil na posílenou klerikalismu, za český národní úspěch.

Arcivévoda následník přijal po vlastním svém přání protektorát nad katolickým spolkem školským. Když se oficiálně v protektorát uvazoval, vyslovil se k deputaci s výslovným přáním, aby jeho výrok byl uveřejněn, nejen odmítavě o hnutí Los von Rom, jež považuje za totožné s Los von Oesterreich, nýbrž i velice pochvalně o snahách, které propaguje Katholischer Schulverein. Ale katolický školský spolek je bojovný, klerikální spolek se zřejnými tendencemi politickými. Nespokojuje se tím, že vydržuje soukromé církevní školy (i učitelský ústav), nýbrž organisuje stálou agitaci o změnu platných zákonů školských na prospěch školy konfesijní. A podobný spolek došel za aplausu českých radikálů a svobodomyslníků schválení s míst nejvyšších.

Klerikálové přirozeně činu a projevu následníkova využívají pro svoji agitaci. Obnovili pod jejich egidou snahy o založení katolické, církevní university v Solnohradě. Ve Vídni využívají nálady, kterou vyvolal skutek arcivévodův, aby pořádali demonstrační procesí, jichž se účastní nejen šlechta, nýbrž i vysocí hodnostáři civilní i vojenští, pořádají odpustkový průvod katolických šlechtičen, který vede manželka následníkova kněžna Hohenbergová, pro slavnost katolického spolku školského získají protektorát arcivévodkyně Marie Josefy, dr. Lueger všech těchto projevů s vysokých míst využívá neunavně k politické agitaci po schůzích, které se pořádají téměř denně... Nejsou vše to podivná, ale srozumitelná znamení na rakouském nebi?

Klerikalism chystá se v Rakousku ujmout zase otěže vládní. Dnešní doba má být jen jeho politickým adventem. Vláda Körberova hraje, jak se některé listy německé ne bez důvodu obávají, pouze úlohu Jana Křtitele pro příští vlády klerikální. Zeit se táže: Či mohou si klerikálové stěžovati za vlády dra Körbera do nepatrné pozornosti? Kdo uzákonil křesťansko-sociální volební reformu ve Vídni, kterou se neodvažovalo předložit k sankci ani feudální ministerstvo Thunovo? Pan dr. Körber, nemýlíme-li se. Čí vláda zavedla duchovní cvičení na středních školách, za čí vlády přišla na denní pořádek politická disciplinární stíhání protiklerikálních učitelů, za které vlády mohlo propadnout konfiskaci obsažné dílo vědecké, jakým je kniha hr. Hoensbroecha, nebo práce tak exclusivně literární, jakou je práce Lynkeova, za které vlády mohly být zakázány jakožto nemravné i reprodukce Ticianových a Rafaelových obrazů na pohledových lístcích, za které vlády mohly být podrobeny censuře i samy parlamentní interpelace, která vláda jmenovala klerikálního historika profesora Pastora ředitelem historického institutu v Římě? Vše to stalo se za vlády, která se vydává za příznivkyni umění a věd, za vlády dra. Körbera, průkopníka měšťáckého pokroku, a jeho kolegů byrokratů pánů Hartela a Spensa. Nic z toho by se nemohlo stát za vlády nepokrytě feudálně-klerikální, aniž by tím nebyla vyvolána bouře uvědomělého obyvatelstva, jejíž příboji by reakce dnes ještě neodolala, poněvadž jí schází k provedení státního převratu, jak jej nadhodil v panské sněmovně kníže Lobkovic, jedno ještě — peníze. Peníze musí ještě opatřit pod pláštíkem

investic, vodních drah a refundace 80 mil. korun, jež byly vydány z kasovních přebytků v letech absolutismu § 14tého, pan dr. Körber a potom teprve jako mouřenín, jenž vykonal svou povinnost, učiní místo vládě feudálně klerikální . . . Že tento odhad je správný, svědčí četné politické zjevy poslední doby. Nejzřetelnější z nich je skutek a řeč následníkova.

Ale nejen v Rakousku, i v Uhrách podniká klerikalism nové výboje. A práce jeho není zcela bezvýsledná. Klerikální útok na svobodu učení, který sorganisovali klerikální náhončí mezi studující mládeží na peštské universitě, a který v parlamentě učinila svojí věcí strana lidová, se ovšem nezdařil. Demonstrace, které vyvolali klerikálové na universitě proti prof. Piklerovi pro domnělý jeho výrok protináboženský, skončily žalostně a uboze. Neméně smutně pochodila lidová strana, která chtěla universitní aféry využít proti svobodě učení v parlamentě. Přes to však je aféra Piklerova dosti povážliva, neboť je jen jedním článkem v řetězu klerikálních výbojů, jimiž se snaží katolická církev v Uhrách ohrozit vysoké školy. Svědčí o tom boje o zavedení kříže do peštské university, které již loni vypukly a teprve letos byly proti klerikálům rozhodnuty.

Povážlivější je politický postup klerikalismu. Klerikalism uherský cítí dosud, že je příliš slabý, aby mohl samostatně vystupovat. Proto se snaží usadit živly sobě blízké v jiných, neklerikálních stranách politických. Podobným způsobem hrozí porušit stejně liberální vládní většinu jako oposiční Kossuthovu krajní levici. Běží totiž o to, aby se před letošními volbami spojila se stranou Kossuthovou Ugronova strana neodvislosti. Společnou je oběma stranám pouze myšlenka neodvislosti Uher, personální unie s Rakouskem, která ovšem není akutní. Za to politicky se obě strany velmi liší; kdežto Kossuthovci se hlásí k politickému i hospodářskému liberalismu, strana Ugronova je antisemitická, je klerikální a je agrární.

Potěšitelnější zjevy nežli v politické konstelaci vykazují Uhry ve své činnosti zákonodárné. Reforma správy učinila nový krok ku předu předlohou zákona o zjednodušení správy. Tendence, která vyznačuje pokusy o reformu samosprávy uherské, je: omezení municipální samosprávy na prospěch moci státní, zavedení pevného řádu a konečně usjednocení správy. Nový zákon v hlavních rysech upravuje policejní právo trestní, styk se stranami, jednací řád a finanční správu municipální. — *Gg.* —

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. »Válečný rozpočet« Anglie na rok 1901. — Podnikatelská a spekulační činnost bank českých.

Anglický rozpočet, nedávno předložený, je pravým rozpočtem vojenským, finanční důsledek války jihoafrické a expedice čínské. Výlohy těmito podniky vyvolané obnášejí dosud přes 200 mil. lib. št. Anglie byla jediný stát Evropy, jehož státní dluh během 19. století se nezvětšil, nýbrž naopak zmenšil. Ovšem byl tento dluh po skončení válek napoleonských obrovský — 900 mil. liber št., přes 22 tisíc mil. korun —, ale před válkou jihoafrickou zmenšil se na pouhých 598 mil. liber, kdežto obyvatelstvo spojeného království zatím se ztrojnásobilo.

Avšak Anglie nesvaluje břemena válečná pouze na budoucnost — hromaděním dluhův — nýbrž zvyšuje také daně v přítomnosti. Daň příjmová je však nyní již tak vysoká (pětiprocentní se slevami pro důchody pod 400 liber), jak nebyla již od krymské války z polou let padesátých, a je pětkrát větší, než byla v polou let sedmdesátých století minulého. Daň dědická byla již za posledního ministerstva Gladstonova velice zvýšena, daně z realit přikázány jsou místním svazkům, a tak nezbývalo leč zvýšiti daně spotřební a některá cla. Avšak i cla zahrnují vlastně jen nápoje a některé poživatiny (víno, pivo, čaj, kakao, cikorii, tabák a pod.), všechno ostatní zboží se dováží beze cla, zejm. clo na průmyslové výrobky téměř neexistuje.

Vynořil se tedy projekt zavedení dovozného cla na cukr, který se v Anglii vůbec nevyrábí, nýbrž dováží vesměs, zejm. z Rakouska, kde je i nehledíc k dani spotřební dražší než v Anglii (následkem vývozní premie, státem při vývozu cukru z Rakouska poskytované). Byl jen spor o to, má-li býti zdaněn veškerý cukr ze států, exportní premii poskytujících, o obnos této premie po příkladě americkém, anebo vůbec cukr řepový, tak že by cukr třtinový z anglických kolonií západoindických mohl v Anglii konkurovati nebo i vytlačiti cukr pevninský.

A vedle dovozu cukru má se zdaniti také vývoz uhlí. Vyvážíť se anglické uhlí v massách na pevninu evropskou, do Německa, Francie, Italie, Skandinavie, Ruska, ano i na Balkán a do Rakouska (zvlášť pro výbornou jakost k potřebě loďstva námořního).

Obojí opatření zasáhnou snad dost citelně hospodářství rakouské. Clo na cukr bylo by novou pokutou pro státy evropské pevniny, které se přes opětovné konference nemohou dohodnouti o zrušení exportních premií, obtěžujících naše poplatnictvo na prospěch cizozemských konsumentů a nyní dokonce na prospěch státních financí anglických a amerických, a bylo by novým znesnadněním soutěže cukrovarství našemu v nejvydatnějším jeho odbytišti. Clo na uhlí sesílilo by monopolické postavení našich těžařů a zdražování uhlí, na čas ustalé, stalo by se zlem chronickým.

A tak by kus anglických politických a kapitalistických dobrodružství zaplatila i naše výroba a náš konsum.

*

I v denních časopisech, s bankovními podniky našimi přirozeně úzce spjatých, začínají — zatím nesměle — proskakovati kritičtější poznámky o »obecně prospěšné« jejich činnosti. Nápravy hlubší však sotva brzy se lze naditi. V bursovních přehledech odporučují se druhdy papíry ne proto, že by skutečně byly k uložení nejvýhodnější, nýbrž jakoby se mělo prospěti zájmu banky, která je favorisuje nebo se jich po případě hodlá zbýti. Na chování se skoro všech českých bank k českému podnikání skoro nikdy ani se neukáže, a na soustavnou skoro výchovu našeho obecenstva k bursovnímu hazardu ukázaly nedávno přímo jen Rad. Listy, upozorňujíce zejména na Pražskou úvěrní banku, která prý české kapitálové ovečky do Berlína odvádí k bursovnímu ostříhání, a nový Finanční Věstník Lidové banky zásadně pojednal o zhoubnosti bursovní hry vůbec.

Výtka svádění k spekulacím bursovním padá i na většinu českých bank ostatních. Lidé, kteří chtějí prosté uložení kapitálu, ovšem výhodnější, než jsou čtyřprocentní knížky vkladní, dovídají se od bankovních komptoirů, že je možno dnes ty ony papíry výhodně koupiti, aby se za týden či dva se ziskem prodaly — a koho hráčský moloch jednou se zmocnil, nepustí jej leč až po oškubání. Bursovní spekulační komptoiry některých bank činí prý dojem obchodů s pařížskými specialitami — tvrdil nám kterýsi znalec poměrů — tolik místní odloučenosti, tajeplnosti, diskretnosti atd.

Vytkli jsme také minule České průmyslové bance finančně pochybné obchody s německou klientelou; jsme požádáni konstatovati, že také Živnostenská banka jest ve věřitelském výboru skrachované soukenické továrny Kahlovy v Roketnici a Liberci, t. j. tedy v příjemné naději ztratiti až na málo procent svoji pohledávku. Nevytýkali bychom pracovati s německou klientelou vůbec, kdyby prostředky bank českých byly tak veliké, že by úvěrní potřeby naše byly již úplně ukojeny. Uvažme však, že valná část českých podniků jest u bank německých a to nejenom ze starého zvyku, nýbrž proto, že poskytují často úvěr výhodnější nebo snažší, nebo konečně z nedostatku discipliny národní. Podniky německé jsou v národním ohledu daleko solidárnější, zřídka přijde německý podnik k české bance, zejm. k mladé, dokud má dostatečný kredit u peněžních ústavů německých — zkrátka obchody takové jsou v jednotlivém případě pro naše banky snad výhodnější, ale také riskantnější. A rádi bychom věděli, kolik ztrát utrpí naše banky v podnicích českých a kolik v německých, hledíc ovšem k celkovému rozsahu provedených obchodů.

Finanční výtěžky našich bank arciť mohou akcionářům dostačovati. Také Česká průmyslová banka vykazuje za loňský rok čistý zisk o 22.878 korun větší (úhrnem 217.515 K) a rozdílí $4^1/_2{}^0/_0$ní dividendu, její peněžní vklady a věřitelé stoupli ze 6 na 10 mil. K (banka vydává dlužní úpisy $4^1/_2{}^0/_0$ní). Ale finanční výtěžek není zároveň stupněm významu a užitečnosti národohospodářské.

*

V polou dubna ustavila se v Praze ústřední banka německých spořitelen za účasti 50 spořitelen z Čech a 2 z Moravy a velkého počtu německých spolků spořitelních a záloženských, usnesši se ihned zvýšiti akciový kapitál ze 2 na 4 mil. korun. Současně rozešlo se německé úvěrní družstvo pro Čechy, které mělo jako »lidový ústav úvěrní« »sloužiti současně účelům národním i hospodářským«, zlevňujíc a usnadňujíc úvěr německým podnikatelům a věnujíc své výtěžky přímo účelům národním. Jeho aktiva i passiva přešla na novou banku spořitelní. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Průplavní předloha vládní a změňovací návrhy v parlamentě i mimo parlament — Strach agrárníků z průplavů — Meliorace a regulace — Nové místní dráhy — Nepřímá výnosnost dopravních prostředků — Sociální zřetele — Technika a hospodářství — Komunikace a vojenství — Správné určení zařizovacího kapitálu a výnosnosti — Státní oběti pro komunikace — Hospodářská společenstva na Moravě.

Vláda skutečně podala parlamentu osnovu zákona o stavbě vodních cest, osnovu, která jest jistě unikem mezi kanálovými předlohami všech

států světa. Mají se stavěti kanály od Dunaje k Odře a Vltavě, od Moravy k Labi a od Odry k Visle a Dněstru — ale neví se, půjde-li průplav dunajskovltavský od Budějovic k Linci či k Vídni, u dunajskolabského znají se jen konečné body Přerov- Pardubice, u haličských není ani stopy vůbec po nějaké pevně určené trati a není ani jisto, půjde-li vodní dráha po hranicích ruských Vislou a Sanem nebo uvnitř na území haličském dlouhým umělým průplavem až k Dněstru.

Neví se, užije-li se při stavbě soustavy plavidel komorových, s jakými dělá úřední vodní stavitelství rakouské více méně zdařilé experimenty na dolní Vltavě a která znamenají vlastně nekonečný počet schodů s velikou spotřebou vody a dlouhou plavbou, či soustavy mechanických zdvihadel, která překonávají značnější výškové rozdíly, ale nebyla dosud vyzkoušena v rozměrech, jaké se projektují u průplavů rakouských. Jsou dosud v cizině provedena jen nečetná kolmá zdvihadla do výše 15 metrů, tedy asi do výše třípatrového domu, kdežto v projektech našich troufají si inženýři na překonání výškového rozdílu až 100 metrů a jest otázka, obstojí-li ve skutečnosti překonání plavebního Semmeringu, jak nazývají rozvodí dunajskovltavské, tak jako proslavilo naši techniku překlenutí alpského Semmeringu náspy a kolejemi železničními.

Poněvadž chybí dosud úplně rudimenta technická, nemůže býti řeči o byť i jen přibližném určení stavebního a provozovacího kapitálu pro jednotlivé podniky, a vládní předloha spokojuje se sumárním odhadem stavebního nákladu všech projektů na 750 milionů; co na tom, bude-li to 800 nebo 900 nebo 1000 milionů korun; rakouské státní finance snesou přece obtížení takovým pakatelem . . . A stále se neví, zdali a jaké »přiměřené« příspěvky poskytnou »súčastněná království a jiní interesenti«, zejm. hlavní města Vídeň a Praha.

Příspěvky těchto činitelů jsou arciť nezbytnou podmínkou provedení kanálových projektů mohou však záležeti v subvencích, které se poskytnou jednou pro vždy nebo v ročních splátkách, nebo dále v ročních příplatcích k zúročení a umoření státní průplavní půjčky nebo v provedení některých součástí průplavních projektů (přístavů, výkladišť, přívozních silnic a pod.), a má se jenom se stavbou těch průplavů počíti nejméně v roce 1904, o kterých vláda dosáhne právoplatného dohodnutí s interesenty.

Ve všech případech těchto ponechává osnova vládě volnou ruku. Může tedy v jedné zemi býti shledán dostatečný příspěvek pětiprocentní, v jiné třebas až dvacetiprocentní; Dolní Rakousy nebo město Vídeň mohou zmařiti provedení průplavu dunajskovltavského prostě tím, že odeprou příspěvek; v Čechách může vláda žádati na př. budování přístavů a překladišť nákladem obcí nebo země, v Haliči nikoliv atd. — neboť »přiměřený« příspěvek je velmi relativní pojem a osnova k jeho vymezení ničím nepřispívá.

Za toto, dle okolností velmi značné, přispívání přísluší interesentům právo účasti v poradním sboru pro jednotné vedení stavebních prací zřízeném — právo hodnoty dosti pochybné, kdežto správa vodních drah po jich zbudování a stanovení i vybírání poplatků za používání vodních cest má příslušeti státu samému.

Zajímavo bylo hleděti na dojem, jejž vládní předloha vyvolala. Poslancům českým muselo z průplavů běžeti především o dunajskolabský,

neboť průplav oderský má mocné příznivce v samé Vídni, a poněvadž technické obtíže při něm jsou daleko menší než u průplavu vltavského, poněvadž projekt sám zevrubněji než ostatní je vypracován a poněvadž očekávají se pro něj hromadné náklady uhlí slezského do Vídně a snad i uherského obilí do Německa, a přes Německo pokládá se i finančně za poměrně nejvýnosnější a zbudování jeho za zajištěné.

Pochopitelno, že obchodní komora Pražská ihned domáhala se toho, aby nebyla dána průplavu oderskému přednost před vltavským, aby spojení Dunaje na sever nešlo jen mimo Čechy a Prahu. Ale tu vyskytly se hned obtíže, odborné i politické. Od r. 1892 existuje totiž zvláštní komitét pro průplav dunajskovltavskolabský, jehož úkolem bylo zejm. vyjasniti projekt tento po stránce technické i národohospodářské, a v němž zasedají též poslanci Kaftan a Dr. Fořt. Nuže, podnes není zde rozřešena ani otázka trati ani otázka systému a subkomitét národohospodářský spí po léta spánkem spravedlivých tak, že dnes po nějakém pokusu o zjištění aspoň t. zv. národohospodářské rentability průplavu není ani řeči a že jedinou cennější monografii o průplavě dunajskovltavském napsal nám Němec z říše.

*

Nejen to, nastal i strach z průplavů. Německé oddělení zemědělské rady České vyslovilo se rozhodně a bezpodmínečně proti průplavům, český odbor s podmínkou: je pro kanalisaci řek Labe a Vltavy, pro meliorace a regulace — vše nákladem státním — ale průplavy stavtež se v poslední řadě a jen s podmínkou příspěvku zemí a měst t. j. nebuďte stavčny, protože poskytování příspěvků interesentů je při bídě financí českých i pražských velice pochybno.

Stanovisko toto je pochopitelno. Agrární korporace jsou ve vleku velkostatkářském, přímo či nepřímo, ale skoro vesměs. Po kanalisované Vltavě nepůjdou vory ze Šumavy do Německa snáze, ani laciněji. Kdo vyrábí dále více obilí a plodin vůbec, než s rodinou spotřebuje, má interes na dražších cenách — a chová se obava, že vodní dopravou zlevní se uherskému obilí a mouce přístup do Čech a že tedy ceny obilní zde klesnou. Proto mají vodní cesty končiti ve slepé uličce u Budějovic, aby se zamezilo přímé vodní spojení s Vídní a Budapeští — asi jako kdyby za éry železniční nedovolilo se na české půdě železnici dále než do Litoměřic, aby se nemohla spojiti s tratí od Drážďan k hranicím. A dále nejsme enthusiasty, nemyslíme, že by hned po kanalisaci Vltavy hrnuly se lodě hnědouhelné na český jih, kde by pak tovární komíny rostly jako houby po dešti — ale průmyslový čert nikdy nespí, a což kdyby pak lidé z 30 a 20 krejcarové mzdy na panských dvorech přecházeli na zlatkové do továren?

Tytéž názory hájil Dr. Fořt v parlamentním výboru a ve svém »Mlynáři«, připojuje v důvodech ještě, že zlevněním dopravy pro uhlí země české přijdou o přirozenou svoji výhodu před zeměmi vnitrorakouskými, a klada požadavek, aby se přede vším jiným postátnily soukromé dráhy, Čechami probíhající.

Tento strach z komunikací, je věc ne nová, naopak velmi stará. Již ve středověku cechovní mistři láteřili na cesty, po kterých do města na

trhy chodívala konkurence, a když před 60—70 lety začínaly železnice, ctihodné městské hlavy jezdily deputacemi, aby neštěstí jich městům ze železniční tratě hrozící co nejdále od města bylo pošinuto. Potomci nyní ovšem naříkají, že nádraží jest hodinu a dále od města — ale v době stavby drah byly přednější zájmy povozníků, omnibusů a zájezdních hostinců. A když byl vynalezen knihotisk, přišlo také v Lipsku — podotýká List — několik opisovačů o výdělek — a co je dnes knihotisk Lipsku a světu?

Uherská konkurence! Průplavy budou hotovy teprve po 20—24 letech, snad ještě později; kde bude do té doby agrární převaha Uher, kolik budou moci vyvézti ročně vlastního obilí a nebude spíše potom pasivní i celá monarchie? A udrží se vůbec jednotné celní území rakousko-uherské, nebudeme snad chráněni clem naproti Uhrám tak jako naproti Německu, Rusku atd.

Ne v těchto strašácích, nýbrž ve finanční a technické stránce vězí Achillova pata našich průplavních projektů: bude doprava po průplavě tak výhodná, aby přilákala massy transportů, které by uhrazovaly výdaje provozovací a poskytly časem naději i na zúročení a umoření stavebního kapitálu? jsme finančně tak silni, abychom vedle milionových železničních deficitů snesli další desítky milionů na zúročení výpůjčky kanálové? A obávati se jest, ne že by bylo dopravy, která by škodila, nýbrž že by jí nebylo v dostatečné míře vůbec!

*

Poslanecký klub, z patrného ohledu na agrárníky a na technickou nepřipravenost celé akce průplavní, usnesl se na kompromisním návrhu: nejdřív kanalisace Vltavy a Labe, potom regulace přítoků a meliorace, a na konec průplavy. Našli se lidé, kteří myslili, že objevili Kolumbovo vejce výrokem, že dříve musí býti splavněny řeky, než se zbudují mezi nimi průplavy. Vždyť přece ani nemohl býti vystavěn na př. průplav z Vídně k Budějovicím, když by nebylo dříve nebo aspoň současně postaráno o to, aby lodi mohly z Budějovic dále! Ostatně jenom kanalisace středního Labe má smysl jako podnik samostatný, jsouc technicky neobtížna, majíc v svém atrakčním obvodě hojně lidnatých měst, na 50—60 cukrovarů, přeúrodné pozemky a na severu (u Králové Dvora, kam by se vedla pobočka) mohutný průmysl textilní. Zato průplav Pardubice-Přerov by musil býti asi napájen vodou po železnici dováženou!

Meliorace dokonce pak již vystupují z rámce předlohy, dané hlavně k účelům plavebním a obchodním. A pak: meliorace i neplavební regulace může týmž právem chtít každá země, Halič, Bukovina, Štýrsko atd. jako Čechy a Morava, a požadavky jednotlivých zemí mohou pak růsti do nekonečna.

A to se již ukazuje. Čtyřstránková osnova zákona s povrchním odůvodněním a ledabylou mapkou s jedné a rostoucí rozsah vodních požadavků s druhé strany, svědčí, že většina projektovaných vodních cest bude jakosti pouze papírové a náhradou že bude a jest zase mnoho »vody« v papírových i mluvených projevech pro kanály i proti nim.

*

Vedle t. zv. investiční předlohy železniční a osnovy zákona o stavbě vodních cest podala vláda poslanecké sněmovně předlohu o zajištění nových 18 místních drah v úhrnné délce 605 *km* o skutečném stavebním nákladu 69·4 mil. korun. Pro některé dráhy přejímá stát garancii 4⁰/₀ního zúročení a umoření zápůjček, které bude nutno uzavříti k opatření stavebního kapitálu, tak že, nedosahuje-li roční čistý výtěžek garantovaného výnosu, doplní státní správa zbytek. Z českých projektovaných drah místních náleží sem dráha z Volar k zemské a říšské hranici, dráha z Rakovníka do Loun a ze Žďáru do Tišnova s garantovanými kapitály stavebními 2·2, 7·5 a 6·16 milionů korun. U ostatních drah súčastní se stát železničního podnikání tím, že převezme kmenové akcie akciových společností, které by se utvořily, do jistých maximálních obnosů s podmínkou, že potřebný zbytek kapitálu stavebního opatří se převzetím kmenových akcií obcemi, okresy a jinými interesenty v plné nominální hodnotě, anebo zabezpečí se za finančního spolupůsobení zemí. Z českých projektů zabezpečují se takto místní dráhy Sudoměř-Stará Paka (od místní dráhy Mšeno-Dolní Cetno přes Mladou Boleslav do Staré Paky k připojení na dráhu severozápadní) a Kutná Hora-Zruč (s připojením k projektované místní dráze ze Světlé do Kácova), dále místní dráhy Kadaňská a dráha z České Lípy do Kamenného Šenova.

Finanční účast státu pro všech 18 nových projektů znamená nové obtížení nominelně asi 1·46 mil. korun; obtížení to nastane však i skutečně, protože finanční výnosnost místních drah je z pravidla velice nepatrná. Mnoho se za to však mluví o hospodářském povznesení krajů novými lokálkami protínaných, o podnícení průmyslové a vůbec výrobní a obchodní činnosti, které v čase blízkém i nové dráze samé zjedná dostatečné transporty atd.

V tomto povzbuzujícím účinkování zdokonalené dopravy na výrobu a obchod, které s druhé strany pak zase dopravním prostředkům zjednávalo hojnější transporty a tím i příznivější finanční výsledky, a dále v úsporách, jichž dosahuje národní hospodářství užíváním levnějšího prostředku dopravního, spatřují se t. zv. nepřímé prospěchy čili národohospodářská rentabilita dopravních prostředků.

Vypočítává se pak, jak veliký kapitál representuje úspora dopravného novým prostředkem dopravním docílená a dovozuje se národohospodářská výnosnost podniku, jakmile touto hodnotou, která bývá pak ovšem daleko vyšší než přímý výnos finanční (přebytek výkonu), zařizovací kapitál jeho jest převyšen. Užitek tento je pak důsledně tím větší, čím jsou dopravní ceny nižší. Úspor dosahuje však také národní hospodářství na př. zavedením strojové výroby, a přece neklade se dosud nikde požadavek, aby nákladem státním opatřeny byly výrobě stroje a jiné pomůcky (methody) výrobní, ač by i tím stoupla výrobnost a poplatnost obyvatelstva.

Stát tedy může k budování komunikací pasivních přikročiti jenom tehdy, je-li pasivnost tato pravděpodobně toliko dočasná, obět z prostředků všeobecnosti poskytovaná musí míti časové i číselné hranice, i bezpečnou naději na úplnou náhradu v nedalekém hospodářském povznesení kraje. Padají tu na váhu i zřetele sociální, neboť kruh vlastních interesentů státní dopravy nikterak není totožný se širokými kruhy poplatnictva státního. Odpočtěme obrovské hromadné transporty uhlí, železných rud, železa v nej-

různějších podobách, strojů, bavlny, stavebního materiálu atd., určených pro potřeby velkopodniků výrobních, transporty obilí, mouky, cukru, tovarů textilních a j., určených pro velkoobchody — a zbude nám malý celkem počet státních transportů železničních, určených pro přímé potřeby širších vrstev dopravovatelů. Neboť pro širé kraje zůstává pořád ještě významnou soukromá, plně úplatná doprava silniční, zejména v krajích železniční sítí dosud nedostatečně protkaných, dále i při hustší síti železniční na malé vzdálenosti, kde výhody levnější dopravy mařeny jsou po většině výlohami skládání a nakládání, dopravy ke stanici a od stanice, v příčné dopravě mezi stanicemi atd.; zkrátka ono přímé proniknutí hospodářství soukromých moderními komunikacemi daleko není tak všeobecné, jak by lze bylo souditi z obrovských číslic úhrnné dopravy železniční, poštovní atd.

Naproti tomu daň státní vyhledá každého občana, ať je sebe menší jeho pozemek nebo dům, jeho živnost nebo důchod pracovní, pokud ve státě jí a pije, bydlí a se šatí — v dani pozemkové nebo domovní, výdělkové nebo příjmové, v poplatcích a v daních spotřebních, ve finančních monopolech a clech dovozních.

Jsme tedy pro střízlivý postup i v otázce místních drah. Technika předstihuje sice druhdy hospodářský vývoj; hned v počátcích éry železniční byl stav dopravy, která byla železnicím k disposici, ve většině zemí tak málo povzbuzující, že podnikání železniční mělo více ráz podniku obecně prospěšného než výdělkového, a státy viděly se, chtěly-li ze státních — vojenských, správních, národohospodářských — důvodů míti co možná úplnou síť železniční, nuceny přispěti garanciemi i těm drahám, které se později ukázaly velice výnosnými. Také ve státech s vyvinutějším hospodářstvím národním jsou vedle tratí velice výnosných celé kraje, které ani dnes neslibují zisku podnikání železničnímu, a jež musí opatřiti železnicemi — i jinými komunikacemi — stát dle zásad obecně hospodářských, t. j. bez naděje na okamžitou výnosnost finanční.

Příkladem je tu protiva mezi soustavou soukromých drah, bez všelikých finančních obětí státu zbudovaných a vydržovaných, v Anglii s massou dopravy a spekulativního kapitálu, a mezi státními subvencemi pro železnice v Irsku a v koloniích anglických, zejména i v Australii.

*

Přesvědčení o hospodářském i kulturním a politickém významu komunikací a s druhé strany obtíže dosáhnouti v brzku finanční úhrady vynaložených kapitálů vedly u četných starých spisovatelů k návrhům, aby na př. zakládání nových silnic a průplavů bylo uloženo vojákům, kteří v míru zahálejí a k tomu výborně způsobilými se zdají. Prapor, který srovná návrší, prospěje prý zemi více, než porazí-li nějaký bataillon nepřátelský. Žold, jejž by vojsko obdrželo, stál by méně než mzda obyčejných dělníků, a posádky by aspoň nezahálely. Část silnice nebo průplavu, kterou by některý pluk provedl, nesla by jméno jeho, prostý památník dosvědčoval by tuto službu i jiné pozoruhodné činy, jimiž se pluk kdy vyznamenal. Již Napoleonovi byl r. 1802 činěn tento návrh, ale Napoleon chtěl užívati vojska, aby národy ujařmoval, nikoliv aby jim sloužil. Dnes ovšem theoretičtí národohospodáři daleci jsou ukládati vojskům v zemích kulturních missi, jakou konaly legie Césarovy v Galii; a vojsko je dnes

budovatelem komunikací toliko k vojenským účelům v koloniích (Egyptě, jižní Africe, Indii a východní Asii, také dráha Zakaspická a pod.)

Přece však ani dnes není vojenství bez vlivu na komunikace — ale ve smyslu, alespoň finančně, dost neblahém. Působení požadavků vojenských správ na finanční výsledek státního výkonu železničního jeví se totiž jednak v úbytku příjmů, způsobeném levnější dopravou velikých druhdy transportů vojenských i za doby míru, jednak zvýšením nákladů zařizovacích státní sítě železniční. Stavějí se četné dráhy k účelům ryze strategickým snad potřebné, hospodářsky však skoro bezcenné, a i dráhy hospodářsky sice užitečné budují se často následkem požadavků správy vojenské daleko nákladněji, než by bylo potřebí k účelům pouze komerčním (hlavní dráhy místo místních, viadukty a podjezdy místo křížení silnic v niveau dráhy, rozsáhlejší zařízení staniční a pod.).

Správa vojenská opírá se dokonce i stavbě jistých drah vůbec, zdají-li se závadny se stanoviska vojenské obrany říše, třebas byly hospodářsky sebe prospěšnější. Vliv vojenské správy jest zejména v Rakousku na základě koncesního zákona železničního, z doby absolutismu (1854) pocházejícího, velmi značný, kdežto Uhry ve svém zákoně koncesním, hned po dosažení samostatnosti vydaném, vliv společného ministerstva války na své železniční záležitosti podstatně obmezily a obezřetným výkladem a prováděním zákona časem téměř odstranily. K interpelaci Dra Sylvestra a soudruhů v sněmovně poslanecké stran obmezení vlivů vojenských na míru nezbytně potřebnou tvrdil sice min. Wittek v sněmovně v listopadu 1898, že větší výkonnost drah především se stanoviska vojenského nutná má druhdy i výhody národohospodářské — ale zdali v poměru s učiněnými výdaji?

*

Určiti tedy správně kapitál, který ve státní síti železniční k účelům komerčním investován jest, není snadno i také z toho důvodu, že četné dráhy byly postátněny příliš draho. Stát by měl tedy předsevzíti jakési kupecké odečtení kapitálů ztracených při koupi a věnovaných při stavbě na účely mimoobchodní. Kromě správné redukce kapitálu investovaného, jehož zúročení pak při nejmenším slušně žádati dlužno, měly by se aspoň účetnicky v bilanci státního výkonu železničního provésti bezplatné nebo nedostatečně splacené transporty pro jiná odvětví státní správy, zejména vojenství a poštu a vnitřní správu, i vypadla by pak číslice zúročení kapitálu v státní síti železniční investovaného zajisté zcela jinak.

Plnou — aspoň účetnickou — úhradou nákladů, jaké způsobuje železnictvu bezplatná či polobezplatná doprava pošty, pozbylo by pak zjevně podstaty i obecné domnění, že pošta, zejména povozní, jest silně aktivním odvětvím státního dopravnictví.

*

Ve skutečnosti ovšem státy vesměs, vyjímajíc snad jedinou Ameriku, přinášejí dopravnictví veliké oběti z peněz státních v nejrozmanitějších formách, jako jsou garancie úrokové drahám soukromým, deficity drah státních, bezplatné poskytování vodních cest nebo aspoň nedostatečné poplatky k úhradě jejich nákladů zařizovacích a vydržovacích atd. I Prusko, které ze svých železnic těží ročně přes 7% (naše státní dráhy vynášejí

jen něco přes 2$^0/_0$) a užívá jich výnosů nejen k zúročení a amortisaci železničních dluhů, nýbrž i k úhradě jiných potřeb státních chystalo se nyní věnovati přes 260 milionů marek na průplavní projekty, jichž finanční výnosnost při nejmenším v blízké budoucnosti byla .velmi pochybnou.

Velmi značné oběti přinášejí státy rozvoji paroplavby námořní, ovšem i z důvodů politických i válečnických. Tak na př. sama Velká Britanie od konce let 30. století 19. poskytuje subvence parní, protože rychlolodi, poštovní spojení a dopravu rychlozboží do zámořských zemí obstarávající, by ani v Anglii, kde přece obchodní ruch je nejvyvinutější, bez subvence obstáti nemohly. Suma, kterou Anglie se svými koloniemi ročně na subvencování poštovních linií parníkových věnuje, obnáší přes 16·58 milionů marek, Německo podporuje Severoněmecký Lloyd ročně subvencí 5·59 mil. marek, Francie zavedla celou subvenční soustavu pro stavbu i jízdy obchodního námořnictva věnujíc na poštovní linie parníkové ročně přes 20·56 mil. franků, Italie 5·3 mil. marek, Rakousko má od r. 1893 zákon na podporu obchodního námořnictva příspěvky provozovacími a cestovními, poskytuje mimo to speciální subvenci pro 19 linií rakouskému Lloydu, jemuž splácí též poplatky za plavbu průplavem Suezským — všechno, aby se obchodní a zejména poštovní spojení se zeměmi zámořskými co možná emancipovalo od sprostředkovatelství cizího, povážlivého nejen hospodářsky, nýbrž i národně-politicky.

I v plavbě vnitrozemské je bezplatnost řek, třebas velikým nákladem regulovaných, a druhdy — ve Francii, Italii, Holandsku — i státních průplavů a řek kanalisovaných axiomatem. Teprve nejnovější velkolepé projekty (středozemský průplav) v Německu přiměly i stoupence co možná bezplatného užívání cest vodních připustiti potřebu jednotlivých dávek na celé síti cest vodních (tedy i přirozených), aby se snáze uhradily výdaje cest umělých, o sobě jinak nezbytně pasivních.

*

Ústřední svaz českých hospodářských společenstev v markrabství moravském vydal právě (druhou) zprávu o působnosti za r. 1900. Svaz čítal koncem r. 1900 331 členů se 443 podíly (o 140 členů a 203 podílů více než koncem 1899), a sice: v odboru společenstev mlékařských 46 členů s 46 podíly, v družstvech nákupních a prodejních 41 s 43 podíly, záložen a společenstev úvěrních vůbec 81 s 178 podíly, společenstev pro zvelebení chovu dobytka 50 členů s 50 podíly a v odboru pro organisaci hospodářských společenstev 113 členů se 126 podíly.

Ze členů odboru pro organisaci hospodářských společenstev, jimiž jsou pouze jednotlivci, nikoli společenstva, jest asi třetina rolníků, skoro dvě pětiny (44) úředníků a profesorů, učitelů, kněží, advokátů a lékařů, asi čtvrtina pak připadá na obchodníky, průmyslníky a pod. (jen jediný je velkostatkářem). Peněžní obrat dosáhl koncem roku 7·12 mil. korun, vklady 0·43 mil. korun, půjčky 0·33 mil. korun, přebytky ukládány u českých ústavů peněžních.

Provedeny velmi četné revise k žádosti společenstev, pořádány sjezdy ve Vyškově, Tišnově, Valašském Meziříčí a Zábřehu, konán kurs obchodně-ovocnářský a kurs účetní pro zástupce družstev nákupních a prodejních, připravují se kursy účetnické pro mlékařská družstva, žádáno za zřízení

samostatné české mlékařské školy na Moravě (druhá budiž zřízena v Čechách, až se zde mlékařství rozvine potěšitelněji), jednáno o zařízení společných prodejen mlékařských výrobků v Praze, Brně a ve Vídni. Ku zprávě připojena mapka territoriálního rozložení družstev v markrabství.

T.

*

SOCIÁLNÍ. Dělnická úrazovna v Praze v roce 1899 — Zřízení rakouské společnosti pro dělnickou ochranu — Ústřední ústav pro dobročinné snahy v Paříži — »Office social« v Lyoně. — Sociálně politická činnost vlády Millerandovy.

Úrazová pojišťovna dělnická pro království České v Praze vydala právě s ročním datem 1900 a s datem předmluvy z ledna 1901 — zprávu o své činnosti v roce 1899. Provedeno v něm nové zařadění podniků do tříd nebezpečenských, kdežto příspěvkový tarif zvýšila vláda dnem 1. ledna 1900 z moci úřední. Pronikavější reorganisační plány, zvl. nová organisace příspěvkové kontroly odloženy do budoucna, bilanční schodek ústavu rozmnožil se za poslední rok opět o 1·08 milionu zl., tak že činil na konci roku 1899 dokonce 5·42 mil. zl. Tento finanční výsledek přiměl správu úrazovny, že požádala opětně vládu o předepsání povinných záznamů mzdových, o vydání závazných ochranných předpisů proti úrazům pod trestem, o osvobození úrazoven od poštovného, od příspěvku na instituci živnostenských inspektorů a od placení výloh za komisionální šetření politických úřadů první instance, o poskytnutí státního příspěvku k úrazovému pojištování atd.

Úrazovna zakročila podobným způsobem již několikrát, ale vždy marně; že však se smutného stavu skoro všech territoriálních úrazoven dělnických neujme důrazněji parlament? Či se čeká, až sanace bude vyžadovati desítky a sta milionů?

*

Od mezinárodního kongresu pro dělnickou ochranu v Brusselu 1897 datují v Belgii, Německu, Italii, Rakousko-Uhersku a ve Švýcarsku snahy uskutečniti mezinárodní sdružení pro dělnickou ochranu, až konečně toto na mezinárodním kongresu pro ochranné zákonodárství dělnické v Paříži v červenci 1900 za účasti zástupců z těchto států skutečně založeno. Sdružení má sídlo ve Švýcarsku, kde mu spolková rada poskytla subvenci 8000 franků a vláda městského kantonu basilejského propůjčila bezplatně potřebné místnosti úřední. Národní sekce povstaly již v Německu, ve Švýcarsku, Francii, Hollandsku a Belgii a nyní má se zříditi společnost pro dělnickou ochranu též v Rakousku.

Dle stanov má býti jejím účelem podporovati slovem i pérem snahy k dalšímu vybudování dělnické ochrany a sociální dobročinnosti směřující, jakož i podporovati utvoření soukromé mezinárodní kanceláře pro ochranu dělnickou. Společnost nemá sloužiti žádné politické straně, nýbrž spojovati na půdě neutrální ke společnému působení přátele sociálních reformních snah, jednání o politických otázkách a agitace ve prospěch určitých politických stran jsou vyloučeny. Nová společnost bude ve stálém spojení s mezinárodní jednotou pro ochranu dělnictva ve Švýcařích. Účelu svého

hodlá dosíci zřizováním sekcí a místních odborů, pořádáním poučných přednášek a kursů, vydáváním a rozšiřováním letáků a brožur, peticemi k sborům zákonodárným, správním úřadům a obcím, pořádáním kongresů. Sídlem společnosti jest Vídeň.

Členský příspěvek činí ročně 2 K, pro ty, kdo chtějí dostávati publikace mezinárodního sdružení, 12 K. V čele přípravného výboru rakouského je profesor Philippovich, ustavující schůze má se konati v květnu.

*

V Paříži dokončil nyní desítileté trvání ústřední ústav pro dobročinné snahy, jejž r. 1890 založil León Lefébure k tomu účelu, aby konání dobročinnosti se stalo úspěšnějším, bída a kroky k jejímu zmírnění určené aby se staly známějšími a tak aby se nouze zamezovala a potírala. Ústav vede v evidenci všechny spolky a zařízení dobročinná, mezi nimiž prostředkuje, pro něž přijímá dary, dědictví a odkazy, ústav navštěvuje dále nuzné, kteří se na něj obrátí a jež po vyšetření poměrů odkáže k dobročinnosti veřejné nebo soukromé nebo jimž zaopatří práci, postarav se jim dle potřeby o pracovní nástroje, šicí stroje atd. Nezaměstnance pařížské diriguje na venkov, kde se jim nabízí práce, ano posílá dělníky i do kolonií, čímž dle možnosti zabraňuje přeplnění pracovního trhu pařížského.

S ústavem jsou ve spojení dva pracovní domy, jeden asi pro 140 nezaměstnaných žen, jež zásobuje po 40 dní nejdéle praním a šitím, staraje se o jejich jinaké umístění, druhý pro mužská zaměstnání, a dále jiný ústav pro poskytování práce ženám do bytu, čímž v posledním roce poskytnut 786 ženám výdělek 59.086 franků.

Za příkladem hlavního města utvořily se podobné spolky i v Lyoně, Marseille, Bordeaux, Lille, Nancy a j.

*

V Lyoně založen 1. lednem t. r. po příkladě sociálních museí a pod. zařízení v Paříži, Novém Yorce a Amsterodamě »office social«, který má podávati zaměstnavatelům zprávy a poučení o zakládání sociálních zařízení pro dělníky a zřízence, o ochranných zařízeních proti úrazům, a o hygienických opatřeních, a dělníkům i syndikátům dělnickým o rozvoji spolků úvěrních a svépomocných, sbírati materiály o pracovních a sociálně hospodářských poměrech v lyonském obvodě, založiti knihovnu a konati učebné kursy a přednášky k hospodářskému a sociálně politickému vzdělávání přednašečů, dávati podněty k sepisování monografií o průmyslových odvětvích a dělnictvu z francouzského jihovýchodu atd.

*

Také nynější vláda francouzská, jejímž členem je socialistický ministr obchodu Millerand, vykonala dle případné zmínky v O. N. již jen v prvním roce svého trvání (teď dovršuje druhý) na poli reforem sociálních víc, než všechny dřívější vlády za třicet let trvání třetí republiky dohromady. Jedním z prvních činů Millerandových bylo dosažení zákona, jímž jednotně se upravuje pracovní doba žen a dětí i mužských dělníků společně s nimi zaměstnaných, na 11 a postupem příštích 4 let na 10 hodin, což

platí dle úředního zjištění pro 82% všech dělníků ve Francii. Francii náleží tedy v otázce zákonné 10hodinné doby pracovní primát mezi všemi státy evropskými. Millerand krátce po nastoupení svého úřadu učinil zadávání veřejných dodávek závislým na celé řadě podmínek ohledně zachovávání nedělního klidu, normální doby pracovní, normální mzdy, omezení počtu dělníků cizozemců a vyloučení práce akordní — vesměs to dávných požadavků francouzských socialistů. Prudké spory ohledně praxe zákona z r. 1898 o ručení z úrazů a pojišťování úrazovém, kterou měla se část břemene převaliti na dělníky, intervencí i nařízeními rozřešil ve prospěch dělníků, zažehnal hrozivý rozvoj stávky v Creuzotských železárnách světové pověsti, přivodiv rozhodčí výrok předsedy ministerstva, jímž zásadně byly uznány organisace dělnické. Koncem roku 1899 došlo k osnově zákona, která uznává odborové organisace za právnické osoby, reorganisována dále nejvyšší pracovní rada, do níž delegáty dělnictva volí syndikáty atd.

Millerand hledí dělnické syndikáty přímo včlánkovati v organismus správy státní, postaviv na př. již v lednu 1900 živnostenskou inspekci nepřímo pod kontrolu syndikátů, jimž inspektoři povinni jsou do 14 dnů podati zprávu o shledaných při inspekcích závadách, nemluvě ani o nuceném dohodčím řízení při stávkách, a pokouší se po vzoru belgickém uvésti je v organickou souvislost s ruchem družstevním, tedy vybudovati hospodářskou organisaci dělnictva na místo dnešní rozháranosti organisací politických. *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Pokrokové hnutí v učitelstvu moravském — Snahy a cíle hnutí tohoto — Spisek důvěrníků pokrokového učitelstva moravského — Cíl pokrokového hnutí v učitelstvu moravském — Studie o našem školství obecném — Škole našeho venkova.

V učitelstvu moravském, sdruženém v Ústředním spolku českých jednot učitelských pro Moravu vyrostl a sesílil v posledních létech zdravý a svěží pokrokový proud, způsobilý dáti myšlení učitelstva moravského nový směr, uvésti práci jeho na nové lepší dráhy. Proud tento, vedený nejbystřejší hlavou v učitelstvu československém Jos. Úlehlou směřuje proti ztrnulosti, v jakou zabředlo učitelstvo v práci své vychovatelské a vyučovatelské, proti nehybné a proto nezdravé konservativnosti, v jaké se octnulo vedení Ústředního spolku moravského. Strhuje s sebou pomalu, ale tím jistěji všechny jen poněkud přemýšlející učitele moravské a působí zdravě i na české učitelstvo z království, které z bludné cesty, na kterou bylo v posledním roce pochybeným vedením zavedeno, počíná pomalu vybředati a vraceti se na cestu, kterou slibně před léty nastoupilo a která jediná je s to, přivésti je z nynější hmotné i mravní mizerie na výsluní časů lepších.

Nové toto hnutí v učitelstvu moravském bylo po ustáleném již zvyku od vedoucích kruhů podceňováno a zrádcováno. Pokrokoví učitelé moravští voláni na soud veřejnosti, aby pověděli, jaké že jsou jejich snahy a jaké že voliti chtějí prostředky k jich uskutečnování. Důvěrníci pokrokového hnutí v učitelstvu moravském odpovídají výborným spiskem »Snahy a cíle pokrokového hnutí v učitelstvu moravském.« Spisek takto nadepsaný

svým vysokým nazíráním na věci školské a učitelské vyniká nad běžnou úroveň podobné produkce literární a zasluhuje pilné pozornosti všeho učitelstva československého a přátel školství vůbec. Z té příčiny věnujeme i my spisku tomuto zaslouženou pozornost.

Vzácný spisek líčí v prvním oddílu svém poznání, které jest podstatou pokrokového hnutí v učitelstvu českém vůbec, v učitelstvu pak moravském zvláště. Říšským zákonem z 25. května 1868 ruší se konkordát z 18. srpna 1855 a s ním i škola, ve které učitel nejčastěji hladový, nesmírně ponížený a nevědomý byl podřízen dozoru církevnímu. Nový zákon školský, proti němuž se strany české zdvižen v tétech sedmdesátých zcela neoprávněný odpor, zaručuje nejširším vrstvám lidovým školní vzdělání, učitelstvu pak poněkud slušnější postavení sociální. Vítězí v něm zásada Komenským poprvé hlásaná, aby všechna mládež národa bohatá i chudá, obojího pohlaví vychovávána a vzdělávána byla ve školách. Zákonem tímto počíná se uskutečňovati nejušlechtilejší zákon moderní vzdělanosti, to jest zákon o naprosté rovnocennosti a rovnoprávnosti všeho lidu před soudem a před úřadem. Doplňují se jím prohlášené svobody občanské a náboženské.

Školství obecné v Čechách i na Moravě po stránce vnější velkými náklady peněžitými od vydání květnových zákonů značně pokročilo. Idea pokroku na poli školském od vydání školských zákonů se však krok za krokem opouští. Vnější podoba pokroku ve školství, projevující se stavěním školních paláců, nestačila. Je třeba pokroku vnitřního, je třeba, aby sama práce učitelova podléhala pokroku, aby vědě paedagogické byla uvolněna cesta k dalšímu pokračování v duchu svobodomyslného zákona školského z roku 1869. A toho pokrokové učitelstvo se dnes v celém Rakousku domáhá.

Zatím co vědy přírodní během třicetiletí od vydání školského zákona značně pokročily, methody bádání přírodovědeckého se měnily, vládla na poli paedagogickém strnulost. Pokračující rozvoj jako nutný a daný zákon přírodní pro práci vědeckou a řemeslnou neplatil také pro práci vychovatelskou. Zákon školský, obsahující ustanovení o místních, okresních a zemských poradách učitelských, zdál se zabezpečovati také vnitřní pokrok práce učitelské a vychovatelské. Porady tyto žádoucího vlivu na rozvoj práce školské míti nemohly. Ministerským výnosem práva konferencí učitelských súžena. Nařídilo se totiž jenom pečovati o to, aby se provádělo, co zákon nařizuje. Opravdová iniciativa poradám učitelským se nepřiznala. Porady tyto zvrhly se ve shromáždění, do kterých učitelstvo přicházelo poslouchat a trpně přijímat fermany svých dozorců a schvalovat patentované methody vyučovací. Jediná půda, ze které vyrůstati mohly reformy a náměty k pokroku, hned od prvního počátku byla sterilní a zůstala takovou nezbytně až do dnešního dne. Za takovéto stagnace ve školství musilo se státi, že přesídlila k nám hotová škola německá, zřízená dle ideálů německých myslitelů paedagogických, která se tehdy zdala býti vyvrcholením veškerého rozvoje školního.

Filosofie Herbartova byla půdou, z níž německá škola k nám přesazená vyrostla. Sám Lindner, duševní vůdce učitelstva českého všecku píli a sílu svého života vynaložil k uplatnění filosofie Herbartovy a k uvedení její paedagogiky do škol. Myslitelé němečtí byli přesvědčeni, že znak

v duši lidské může vzniknouti jen tehdy, když attribut prošel smyslem, že veškeré nesnáze a nesrovnalosti na světě mají jediný pramen svůj v nesprávných názorech a pojmech. Z toho vyvodili, že jest samozřejmou povinností postarati se o to, aby do duší dětských dodány byly všecky názory potřebné, ale jenom názory správné, které vcházeti mohou jedině branami do duše, to jest smysly, a to v pořádku, jaký žádá správný logický postup. Herbart proto kázal, aby dítěti již nad kolébkou byl na očích trojúhelník pravoúhlý z lesklých knoflíků, Froebl pak, aby už i malé děcko nazíralo na správné a dokonalé formy: krychli, kouli, válec. Ve snaze, aby prostřednictvím smyslů vcházely do duší dětských attributy pravé v pořádku náležitém ustanovila německá škola, aby při vyučování vládlo posvátné ticho, aby děti ve škole konaly za hrobového ticha pohyby jenom vykomandované, aby učitel stoje na určitém místě neodvracel ničím pozornost mládeže od attributů, které v duši dětskou chtěl přivésti. Tak vyrostla z filosofie Herbartovy škola, kterou právem odsoudil Tolstoj jako zřízení, které se stává trýzní pro mládež a ve které učitelé předčasně umírají nervovým ochabnutím celého těla.

Z filosofie Herbartovy vyrůstaly jedině správné methody vyučovací, filosofie tato stala se jedině správným kriteriem vzorného vyučování. Okresní a zemští dozorci školští konali kritiku práce školské jedině dle tohoto kriteria, stávali se krok za krokem samovládnými rozhodčími o tom, které methody jsou pravé, které vyučování vzorné. Samovláda školních inspektorů dolehla krutě na pracující učitelstvo zbavené veškerých práv k samostatnému hledání a ražení si cesty při vyučování. Úředně přijatý ideál školy německé stlačil vědomě nejen samostatnost žactva, ale i učitelstva.

Toto poznání učitelstva pokrokového o nedostatečnosti školy k nám přesazené sesílily ještě důležité okolnosti vnější. Ve školství postupovala brzy po vydání školských zákonů tuhá reakce, vyvolaná jednak stranou ústavověrnou, jednak vynucená stranou klerikální. Prvá strana usilovala udělati z nové školy obecné poněmčovací ústrojí, jež by zlomilo životní sílu národa českého a sílu odporu jeho proti vládě centralistické, strana druhá toužila po vládě ve školství a tím po vládě nad duchem lidským, kterou vlivem pokračujícího rozvoje vědeckého ztratila. Obě tyto mocné strany zasahovaly rušivě do přirozeného a klidného rozvoje školy, čímž vyvolaly jako přirozený následek rostoucí podrážděnost a roztrpčenost v řadách pracujícího učitelstva.

Učitelstvo tlakem byrokratickým nuceno bylo k naprostému konání práce školní dle diktátu školních dozorců. Nabývalo sice učitelstvo zkušeností, přemýšlelo o nich, dospívalo k vlastnímu přesvědčení, avšak přesvědčení toto nesmělo ani projevovati, tím méně ve školství uplatňovati. Tuhými řády disciplinárními a zavedenou namnoze subordinací při práci školské sevřeno tak, že z uvolněných prsou dýchati ani nemohlo.

Podstatou pokrokového hnutí v učitelstvu moravském je poznání, že jediným pramenem pravých method, jediným jejich kriteriem jsou vlastní zkušenosti pracujícího učitelstva. Pokrokové hnutí ukládá učitelstvu pracujícímu přímo za povinnost výsledky své práce pilně a svědomitě zaznamenávati, roztřiďovati a zákony vědecké z nich vyvozovati právě tak, jak se děje při práci vědecké. Staví se proti duševní spoutanosti, v jaké během

uplynulého třicítiletí od vydání zákonů školských učitelstvo bylo sevřeno, protestuje proti ztrnulosti a neúrodnosti těchto let, proti nevolnosti, která mu nedovoluje míti nejen vlastního přesvědčení, ale ani vlastních zkušeností. Ukládá učitelstvu zaznamenávati nejen výsledky své práce vyučovací, ale také a to hlavně výsledky své práce vychovávací, ukládá mu studovati dítě a dívati se na ně nejen jako na předmět své činnosti, ale také jako na subjekt, jako na tvora, jenž po daných zákonech roste a se rozvíjí, jenž po daných zákonech na své okolí a na dráždidla z toho okolí reaguje.

Staří paedagogové vyvozovali svá pravidla a své zákony z domyslu, pokrokové učitelstvo ukládá si vyvozovati je ze zkušeností, při práci školské se hromadících. Staří paedagogové počínali si jako dogmatičtí filosofové, pokrokovému učitelstvu nastává úkol konati práci svou dle method zpytatelů přírodních. Pokrokové učitelstvo opírajíc se o nabyté zkušenosti, chce tam, kde tyto zkušenosti nestačí, řešiti vzniklé záhady moudře uspořádanými pokusy při práci školské.

Herbartovská škola, která se přežívá, odpírala dětem potřebný k životu vzduch, pohyb, nedovolovala jim vlastními smysly poznávati obklopující je svět, odpírala jim dokonce potřebných zkušeností k pozdějšímu občanskému životu. Systémem školy herbartovské tělo mládeže malátnělo, tkanivo svalové a nervové se porušovalo a tím chorobnost všeho organismu dětského se přiváděla. Filosofie scholastická dívala se na dítě školské jako na objekt, s duší jako arch čistého papíru, na nějž možno vše napsati. Novější pozorování psychiatrická, přečetné a bezpečně zaznamenané případy o chorobě paměti, vůle, zjištěné doklady o vlivu tělesných chorob na činnost duševní dokazují však, že projevy duševní vycházejí z prostředí daleko spletitějšího a tajemnějšího, že dítě a jeho rozvoj duševní je zjevem daleko záhadnějším a úžasnějším, než o jakém mluví filosofie scholastická a herbartovská. S herbartovskou paedagogikou padati musí současně oprávněnost dosavadního dozoru školního, považujícího za jediný pramen vzorného vyučování a pravých method svou bezmála neobmezenou vůli.

Možnost rozumné iniciativy v otázkách školských přiznati lze jedině učitelstvu, a v tom směru musí jíti potřebné reformy. Pokrokové učitelstvo žaluje i vedoucí intelligenci českou pro nepromíjitelné zanedbávání školy obecné v létech minulých. Jí právem přičítá tu vyrostlou nenávist, ve kterou lid školu obecnou si vzal. Intelligence nezakřikla byrokracii, když učitelstvo olupovala o práva občanská, když na ně pro politické přesvědčení a politické projevy uvalovala pokuty, nezakřikla nepřítele osvěty lidové, když náklad na školství prohlašovali za příčinu hospodářského úpadku, působení pak učitelstva ve škole a mimo školu za první a hlavní příčinu všech nepořádků ve společnosti lidské. Vedoucí intelligence během třicítiletí od vydání základního zákona říšského neuznala za dobré odměňovati práci učitelskou alespoň příbližně tak, jako jiné vzděláním a prací učitelstvu na roveň postavené třídy společenské. K těmto povinnostem vůči škole pokrokové učitelstvo moravské vedoucí intelligenci s důrazem volá s poukazem, že je povinna v písemnictví, ve spolcích i v rodinách otevřeně hlásati, že národu českému je třeba nejen nových škol středních, vysokých a odborných, ale i náležitého podkladu, na němž jedině dobře školství vyšší musí stavět, t. j. náležitě uspořádaného školství obecného i jeho klidného rozvoje.

K uskutečnění snah svých považuje pokrokové učitelstvo moravské za potřebný svaz veškerého učitelstva všech českých škol v zemích českých, z něhož vycházely by potřebné opravy zákonů školských. Tomuto svazu svěřil by národ samosprávu ve věcech školských, jemu by se svěřily všecky otázky dalšího rozvoje školství vůbec, školy obecné zvláště. Ústřední spolky učitelstva českého, moravského a slezského, spolek učitelů ze škol středních, školy vysoké a odborné vysílaly by důvěrníky své do společné porady o důležitých otázkách vychovatelských a školských.

Toto zřízení je obdobné s nejvyšší radou školskou, poslední to instancí národa v otázkách výchovy a vyučování, které program naší české strany lidové se dovolává. Poselstvo školské stalo by se důležitým ústrojím duševního života našeho, bedlivým strážcem toho, by školství vždy na dráze pokroku zdatně kráčelo ku předu. Svaz všeho učitelstva domáhal by se toho, aby se učiteli každému zajistily tytéž podmínky pracovní: svoboda vědění, svoboda zkoumání a volného projevu, aby se mu dostalo bezpečné záruky, že nebude podlehati zlostem a nemravnostem upadajících stran politických.

Pokrokové učitelstvo moravské žádá vzdělávání učitelstva na školách vysokých a velkou přísnost mravní, jako nutnou podmínku pro výchovnou jeho práci. Dožaduje se rovněž zřízení zvláštních právních odborů při ústředních spolcích, které by učitelstvo v různých případech braly v ochranu a poskytovaly mu právní pomoci. Starší politické strany české využívaly sice učitelstva více než s dostatek pro své agitační práce a propagaci svých programů, nutné právní ochrany však učitelstvu v ničem neposkytovaly. Učitel, který pro politickou stranu do té míry se engažoval, že se dostal až v disciplinární vyšetřování, zůstal v kritickém okamžiku od politické strany opuštěn, osamocen a zvůli svých úřadů nadřízených na milost i nemilost vydán. Z mladších politických stran zřizuje právě česká strana lidová při politickém klubu svém právní bezplatnou poradu učitelskou ve věcech politických, sociálních a hospodářských.

Pokrokové učitelstvo moravské, jak spisek jím vydaný zřejmě ukazuje, pojímá kulturní svůj úkol ve škole i v lidu se vší vážností a opravdovostí. Organisace, jíž se domáhá vésti má ku přísné mravní sebekázni, k opravdovému stálému sebevzdělávání, k povznášení stavovského sebevědomí, k zabezpečení svobody, která dle Tolstého jest jedině správným kriteriem výchovy. Lepší organisace učitelstva má býti prostředkem k cíli vyššímu, kterým jest vyšší duševní, mravní i hospodářská úroveň českého lidu vůbec, lidu moravského zvláště.

O potřebném vnitřním reformování školství všech kategorií počíná se již nejenom v cizině, ale i u nás vážně přemýšleti. Nákladem Fr. Šimáčka vyšla právě první řada »Studií o našem školství obecném«. Úvahy tyto prozrazují spisovatele se širokým rozhledem v oboru školství, poukazujícího na potřebu přizpůsobování školství obecného časovým proudům. Nejmenovaný autor ukazuje v prvním oddílu, kterak vyučování náboženské ve školách zabředá vždy víc a více v duchamornou dressuru církevních dogmat, nehledíc přizpůsobovati se novodobému hnutí mravnímu, stále důrazněji doléhajícímu na školu obecnou. Hnutím éthickým nemálo je podporována idea národnostní, která stále ještě je na postupu současně s osvětou přírodovědnou a proudem národohospodářským.

Autor ukazuje ve spisku, kterak ve školství vyhledávány jsou prostředky pro vzdělání praktické. V otázce osnování učiva podotýká, že je třeba přihlížeti nejen k rozsažnosti, ale hlavně k obsažnosti učiva a k ustanovení nového výběru učiva. Vytýká hlavní vady našich osnov učebných, které úplně pominuly posloupnost v učivu, vypěstovavše jednostranně encyklićnost. Ve druhém oddílu pojednává o jazyku mateřském ve službě ideje národnostní. Líčí tu vyučování v době starší, kritisuje školní knihy učebné a ukazuje na obrat ve vyučování jazykovém. Pojednává o českých dějinách při vyučování a posuzuje různé methody vyučování toho u nás i v cizině. Správně vytýká, kterak dějiny kultury, tato pravá tresť dějepisná je stále zanedbávána ve prospěch dressury nejrůznějších dat bitev, posloupnosti jednotlivých panovníkův a pod. Ve stati další, o osvětě přírodovědné pojednávající, ukazuje, že škola musí se státi prostřednicí mezi vědou a prací a v poslední pojednává o národohospodářském proudu ve školství. Spisek tento, otevírající perspektivu pro další práce školské ve mnohém směru učitelstvu i veřejnosti poslouží.

»Škola našeho venkova« není spokojena s našimi zprávami školskými, pokud opovažují se kritisovati tohoto času neomylné a nedotknutelné vedení Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Nepokouší se sice vyvrátit ani jediný z námi uvedených a zcela zjištěných faktů, svědčících o pochybeném vedení Ústředního spolku, ale všímá si bedlivě změny značek pod našimi zprávami školskými, za něž jsme svému svědomí, redakci a straně zodpovědni a zrádcuje, což v české společnosti značí, že zastírá námi konstatované pravdy.

Škola našeho venkova ještě před dvěma léty měla velmi silný bystrozrak pro sebe nepatrnější a malichernější vady a chyby Ústředního vedení, jehož tehdy ještě sama činně účastnou nebyla. Dnes přijímá Ústřední výbor klerikálně konservativní živly z učitelstva, vypuzuje živly pokrokové a Š. n. v. jednání toto mlčky schvaluje. Nově přijatý člen organisace učitelské přimlouvá se v městské radě pražské za to, aby mateřské školy pražské svěřovány byly jeptiškám na úkor osvědčených světských sil učitelských a Š. n. v. mlčením souhlasí. Ústřední vedení užívá zcela nečestného, nepravdivého »Důvěrného sdělení«, štve v něm jednu kategorii učitelstva proti druhé, radí v něm učitelstvu, které dle programu má představovati těleso mravní, užívati prostředků k dosažení cíle nečestných, nemravných, jezuitských, tak že z toho klerikální listy vytloukají proti učitelstvu kapitál — a Š. n. v. je jako zařezaná. Organisace učitelská vlivem »Důvěrného sdělení« tohoto a vlivem oslepeného strannictvím vedení se rozkládá — vystoupilo z ní téměř všechno učitelstvo Prahy a okolí, učitelstvo plzeňské, českobrodské, hlinecké i některé okrsky učitelstva venkovského — a Š. n. v. pokouší se hledati příčiny toho rozkladu všude jinde, než kde skutečně jsou, t. j. v Ústředním vedení a ve složkách, které na ně působí. Ústřední výbor opouští pevně vytčené požadavky, které byly tmelem, držícím všechno učitelstvo pohromadě a Š. n. v. nemá ani slůvka výtky. Akce učitelská, směřující ku hmotnému povznesení učitelstva, pozbýváním respektu z učitelské organisace má chatrné výsledky a Š. n. v. má za to, že vše je zdravé a dobré ve státě dánském.

My ukazovali jsme přímo na nebezpečí organisaci hrozící, když před léty ještě za starého vedení počaly v Ústředním výboru vznikati pro nepatrné,

uměle vyhledávané příčiny rozbroje mezi učitelstvem městským a venkovským, učitelstvem škol obecných a měšťanských a varovali jsme před nimi. Tím více máme to za svou povinnost dnes, kdy jest již nejvyšší čas, aby Ústřední vedení nestavělo se strannicky na stanovisko některé ze zastoupených ve spolku kategorií učitelských a aby organisační vůz učitelský vybřednul z bludných kolejí a zabočil na cestu pravou, kterou veškeré učitelstvo ještě před rokem kráčelo a která jediná vésti je může bezpečně k vytčeným metám. Pobouřiti venkovské učitelstvo proti »Naší Době«, která ve svých zprávách vždy na nezměrnou bídu učitelstva, zvláště posledních tříd platebních poukazovala a poukazuje, která tolikráte vlivnou veřejnost českou k povinnosti její vůči učitelstvu s důrazem vždy volala a volá, Škole našeho venkova se nepodaří. — *rt.* —

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.
Práce archaeologické — Z literatury lidopisné — Gebauerův Staročeský slovník. Zemská galerie — Václav Brožík — Výstava Krasoumné jednoty.

Mezi vážné větší publikace starožitnického rázu vyšlé v poslední době patří předně druhý svazek I. dílu velké práce prof. J. L. Píče: Čechy předhistorické (Praha I. 1899—1900) a příslušná k tomu větší stať K. Buchtely: Vorgeschichte Böhmens I. Nordböhmen bis zur Zeit um Christ-Geburt, vyšlá původně jako příloha Niederlova Věstníku slovanských starožitností III., pak i o sobě.

Píčův spis bude tvořiti bez odporu jeden ze základních kamenů české práce archaeologické. Význam jeho a velká váha spočívají v tom, že zde s pílí uznání hodnou sebrány, seřaděny a popsány jsou skoro všechny důležitější nálezy odkryté během XIX. století na půdě země české a že se tím českým pracovníkům dnešním i budoucím dává do ruky nezbytný sborník, nezbytný podklad k dalšímu studiu. Slabší je jeho stránka vývodová. Píčovy výklady, pokud se týče systematiky nálezů archaeologických, pokud applikují archaeologii na starou historii země české, dlužno z části odmítnouti, z části přijmouti jen s reservou. Velmi poučnou v tom směru je právě svrchu uvedená práce Buchtelova. Není to jen kritika zamítavá spisu Píčova, nýbrž zároveň hluboká positivní práce, kterou nám zde Buchtela podává, třeba že v rozměrech nevelikých; a nemýlíme se asi, řekneme-li, že bude pro nejbližší dobu vývoje české archaeologie směrodatnou. Zejména vytýkáme po stránce methodické to, že Buchtela neohlíží se ve výkladu nálezů na theorie jiných nauk, to, co u jiného nenalézáme. Všichni poddávali se více méně vlivům jiných věd. Buchtela řeší čistě jen archaeologicky. Chceme-li pak několika větami naznačiti výsledky, k nimž ve svých dílech oba tito čeští archaeologové dospěli, jedná se asi o následující. Prof. Píč dokazuje v obou dosud vydaných svazcích, že první stálé obyvatelstvo obdržely Čechy z Durinska, na základě shod archaeologického materiálu doby t. zv. kamenné v obou zemích, a že toto obyvatelstvo v severních a středních Čechách pevně usazené sedělo zde podléhajíc různým vlivům kultur okolních až do doby historické, zatím co na počátku doby bronzové vniklo do západních a jižních Čech z Bavor jiné obyvatelstvo »neznámé« a o něco později,

v 4. stol. př. Kr., bojovní gallští Bojové (uložení v hrobech t. zv. latenských). V I. stol. př. Kr. počínají Píčovi vnikati od severu Slované (hroby rázu t. zv. lužicko-slezského). — Proti tomu Buchtela rozebrav archaeologické důvody Píčovy zamítá hypothesu o příchodu prvotního obyvatelstva z Durinska, zamítá datování hrobů latenského rázu do 4. stol. a tím i spojenou s tím hypothesu, že tyto hroby náležely gallským Bojům, zamítá Píčovo datování lužicko-slezských hrobů do stol. I. př. Kr., poněvadž jsou mnohem starší, a vedle toho zamítá i celou řadu detailů rázu čistě archaeologického. — Slovem výsledky obou stojí v mnohém proti sobě; kde pravda je, ukáže další bádání. Vedle těchto dvou hlavních prací celá ostatní archaeologická práce česká r. 1899—1900 je zcela podřízena.

Obsahem svým připojuje se k spisům předešlým ještě větší článek L. Niederla »O počátcích dějin zemí českých«, ale ten nestojí více na půdě archaeologické, nýbrž historické. Vyšel v 1.—3. sešitu Českého Časopisu Historického a probírá kriticky staré zprávy o počátcích české historie ve 4 statích. Stať první probírá zajištěnou existenci gallských Bojů v Čechách, při čemž upozorněno, jak novými pracemi mimočeskými dostává se osídlení Čech od Bojů do nového světla, stať druhá probírá okupaci zemí našich od kmenů germánských, stať třetí kriticky oceňuje dosavadní domněnky o době, v níž přišli Slované, a stať čtvrtá dosavadní výsledky archaeologické.[1]) Hlavní váhu klade Niederle ve svém článku na průkaz, že germánští Markomani a Kvadové neseděli u nás, jak se obvykle soudí, do 5.—6. stol., ale ustoupili mnohem dříve, z části už v 2. stol., na jih k Dunaji, tak že země naše mohly býti a asi také byly mnohem dříve postupně okupovány od Slovanů, dle mínění Niederlova, už v době před Kr. narozením.

Za periodické orgány archaeologům našim slouží jednak prof. Píčem redigované a Museem vydávané »Památky archaeologické«, jednak prof. Niederlem vydávaný »Věstník slovanských starožitností«. První přináší většinou material, totiž popisy nálezů, druhý bibliografii, referáty a občas práce kritické. — *k* —

*

Měli jsme příležitost vytknouti své stanovisko k rostoucí literatuře folkloristické hned v I. roč. Naší Doby (str. 786 a n.). Ukázali jsme na příčiny jejího vzrůstu; vytkli jsme výstavní — abychom tak řekli — ráz studií lidopisných: zachycování víc toho, co je zevnější, okázalé, do očí bijící. Vyslovili jsme požadavek, aby lidověda pronikala více individualitu lidovou; aby se snažila od zevnějších projevů pronikati v lidskou duši, v lidskou duši jakožto člena určitého národa. Lidověda aby se stávala víc odvětvím věd sociálních. Naše folkloristika, jak se pěstuje, že je příliš rázu retrospektivního; že by měla hledět více vystihovat přítomný stav našeho lidu.

Od té doby můžeme zaznamenati jisté pokroky v studiích lidopisných u nás. Ale jednotlivé publikace jsou většinou pořád ještě toho zevního

[1]) O polemice vzniklé z toho mezi Píčem a Niederlem viz Čes. Čas. Hist. 1901, 206.

a historisujícího rázu. Ve většině našich lidopisných knih lze celkem pozorovati od časů Krolmusových malý pokrok, až snad na to, že se obor jejich rozšířil. Neupíráme podobným studiím, jež se snaží hlavně co možná sebrati dochovaný materiál, ceny; je to práce nutná. Ale přáli bychom si, aby spisy, jako jsou »Lidské dokumenty« Aug. Šebestové, nezůstávaly v naší literatuře lidopisné pořád ještě bílými vranami.

O literatuře folkloristické za poslední dobu podáváme zde obraz.[1])

Samostatné spisy lidopisné jsou věnovány určitým krajům, jež chtějí co možná po všech stránkách zobraziti.

Chodové, strážcové českých hranic. Obraz národopisný a zeměpisný. S 32 vyobrazeními a s 2 obrazovými přílohami. Nákladem Fr. Šimáčka.

Knížečka o třech arších vyšla jako 1. číslo v nové sbírce vzdělávací populární četby, nazvané »Dalekohled«. Při knížce vystupují do popředí hojné a dobré illustrace. Stručný průvodní text, jenž se zakládá hlavně na pracích pilného pracovníka národopisu chodského, J. F. Hrušky, místy na pracích Al. Jiráska, seznamuje nás s územím, Chody osazeným, podává kratičkou historii tohoto proslulého kmene pohraničního, popisuje lid, zejména zevrubněji jeho kroj, stavby, zaměstnání a obyčeje; na konec prodlévá při nejvýznačnějším momentu chodské historie, při jejich bojích v 17. stol. za staré svobody a privileje, které se staly tak populárními románem Jiráskovým »Psohlavci« a stejnojmennou operou K. Kovařoviče. V poesii českou Chody před nimi uváděly Bož. Němcová a El. Krásnohorská. Čtenáři rádi dávají se unášeti romanopiscem a lnou k Chodům dnes se zvláštní sympathií, jejížto svědky jsme byli na Národopisné výstavě, jako by jim chtěli spláceti dluh za jejich věrné strážcování pohraniční. Knížka s tolika vhodnými vyobrazeními stojí pouze 48 h. To je vysvětlitelné jen tím, že nakladatel mohl k ní užiti hojně illustrací svých starších. Jen tak mohla jako knížka laciná vyhověti svému účelu — popularisování svého předmětu. Obraz o Chodech si z ní čtenář odnáší jen hrubě narýsovaný, ale přece dost úplný.

F. J. Čečetka. Od kolébky do hrobu. Lidopisné obrázky z Poděbradska. Se 42 vyobrazeními. V Praze. Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba 1901. Cena 3 K.

Našim jednotlivým krajům, po případě okresům, od Národopisné výstavy dostává se zevrubných popisů zejména po stránce národopisné. K obsáhlejším takovým popisům, jako mají Hořicsko, Hlinecko, druží se touto prací též Poděbradsko. F. J. Čečetka podává v něm v dvaceti oddílech soubor zvykoslovných a kulturních obrázků ze středního Polabí vůbec. Částečně byly již dříve uveřejněny po časopisech. Ač kniha p. Čečetkova dosáhla dosti značného rozsahu, přece ještě nevyčerpává veškeren materiál lidopisný z Poděbradska. To ostatně doznává auktor sám; nechceme mu z toho činiti výtku, znajíce sami ze zkušenosti, jak nesnadno jest chtíti vyčerpati úplně tento materiál z širšího území. Ale spisovatel při sbírání látky nepostupoval správně a tím zaviňuje často sám tuto neúplnost. Podává na př. při rolnictví názvy polní práce; to však nám nestačí. Čtenář přál by si též jasnější představu této práce a tu třeba krátce,

[1]) Referujeme podrobněji jen o publikacích, které byly zaslány Naší Době.

ale význačně vystihnouti postup její. Nebo sbírá písně a dá si je diktovat, jak doznává v poznámce na str. 227. Takovéto sbírání pouhého textu písně bez nápěvu jest málo cenné. Pro nás dnes nápěv a píseň lidová je nerozlučný celek. Kromě toho málokterý lidový zpěvák dovede píseň odříkati celou; ale dejme mu ji vyzpívati, a nevypustí jedinou slohu. Aspoň nás o tom zkušenost poučila. Při záznamu zvyku, písně atd. mělo by býti vždycky označeno místo a osoba, od které pochází. Při osobě neškodí po případě stručná charakteristika její. Záznamy lidové mluvy nezdají se nám přesné (na př. str. 38 ze mne (asi m. ze mně), str. 218 k sedlákově straně (asi m. k sedlákovy) a j. v. Při zpracování materiálu žádáme aspoň nejjednodušší postup vědecký — srovnávání lidopisných prací z jiných krajů. Ale ani tomu požadavku není vyhověno. Neupíráme však, že i tímto pilným sbíráním látky a prostým shrnutím jejím získal si F. J. Čečetka o naši folkloristiku zásluhu. Dobré a poměrně nejúplnější jsou stati: svatba, kořenářky, ranhojiči a pak kulturní obrázky z doby poddanství.

Některé z posledních prací lidopisných jsou věnovány krajům a lidu mimo země koruny československé žijícímu.

Jan Vyhlídal, Čechové v Pruském Slezsku. Třetí valně rozmnožené vydání. Nákladem Viléma Povonry v Kroměříži. 1900. Cena 2 K.

Jan Vyhlídal, katolický kněz na Moravě, v předmluvě vykládá, že o tomto spisku pracoval osm let. Jednotlivé články také v té době uveřejňoval, zejména v Českém Lidu. Doba práce ovšem nepadá na váhu; jinému byla by stačila dobře doba jednoho roku. Zvláště když spisovatel nemá vše z vlastního názoru, jak doznává v předmluvě. Úkol svůj spisovatel pojal na dost širokém základě. V 12 odstavcích podává stručný dějepisný přehled země Opavské, vyličuje dějiny národnosti naší v Pruském Slezsku od r. 1742 až na naše časy; náboženství a mravnost. Pak vedle školství ve vlastním oddíle folkloristickém zvyky a obyčeje, pohádky, písně, taneční popěvky, kroj, léčení, život lidu v domácnosti, v obci i zemi. Nářečí až na některé ukázky vypravování vůbec nezachyceno. »Čechové v Pruském Slezsku« je práce bez odporu velmi pilná a svědomitě pracovaná. Co je jí na závadu, je málo vlastního názoru a její silná tendence klerikální. Spisovatel sice proputoval až na kolonie české i Pruské Slezsko, ale právě vzhledem na postavení jeho jako duchovního lid mu zůstal upiatější a nedůvěřivější nežli jinému pozorovateli. Pak silná tendence klerikální: rádi připouštíme, že o českou národnost v Pruském Slezsku mají hlavní zásluhu duchovní, ježto dnes Čechům v Prusku je škola vyrvána, ale zveličovat zásluhu i kostelníka, že mezi Čechy pruské vypravoval knížky klerikálního obsahu, nebo že se místně proslavil nechutnou slataninou, kterou spisovatel uznal hodnou zaznamenání (na str. 38), to je víc než naivní. Národnost česká v Pruském Slezsku je věru dvakrát nešťastná a velmi ohrožena: ohrožena bezohledným násilím pruské vlády, která českému živlu úplně odnímá školství a ohrožena takovýmto kulturním vedením, jak nám je objevuje spis p. Vyhlídalův. O českých koloniích, jež z vylíčení vypuštěny, spisovatel by našel pomůcky v literatuře české i německé; podobně o ostatních částech. Ale auktor nedal si ani práci, aby shledal příslušnou literaturu. Že je knížka opatřena illustracemi, rozumí se dnes při folkloristickém díle samo sebou. Na konec připomínáme, že

čistý výtěžek z tohoto spisku bude věnován vlasteneckým podnikům slezským. Kterým, ovšem není udáno.

O publikaci Umělecké Besedy: »Slovensku«, jež je převážně rázu lidopisného, referovali jsme obšírněji v čísle předešlém.

Česká folkloristika má hojně svých organů — na naše poměry až překvapuje ta hojnost jejich. Od r. 1891 vychází pro ni zvláštní časopis »Český Lid«. Příspěvky folkloristické rády přijímají též jiné časopisy. Hojnější měrou lidovědu pěstují vedle ostatních oborů, zvláště archaeologie a historie, zejména Časopis Musejního spolku v Olomouci, Časopis moravského musea zemského, Časopis Matice Moravské, »Věstník« (Rozhledy historické, topografické, statistické, národopisné, školské po Poděbradsku a sousedních okresích). Na Slovensku slouží tomuto účelu hlavně »Sborník Musealnej Slovenskej Spoločnosti« a »Časopis Musealnej Slovenskej spoločnosti«.

Národopisná Společnost Československá vydává každý rok objemnější »Národopisný Sborník Československý«, jehož nám zaslán právě VII. svazek. Kdežto druhý orgán českého národopisu, »Český Lid«, položil vedle odborných článků hlavní váhu na sbírání materiálu, podávané soustavně i ojediněle, Národopisný Sborník vytkl si za účel více kritické zpracovávání materiálu folkloristického — hlavně toho, jenž je hojnou měrou soustředěn v Národopisném museu československém. Orgán tohoto musea, řečený Sborník, dosahuje toho články o jednotlivých oborech folkloristických i posudky a zprávami o literární činnosti folkloristické u nás, v literaturách slovanských a cizích.

VII. svazek Národopisného Sborníku má tento obsah: St. Ciszewski: Z dějin mnemotechniky a prvotných pověr; Jos. Klvaňa: Hanácký kroj vůbec a Tovačovský zvlášť; Jan Jakubec: Lidovost v Havlíčkově řeči básnické; Jan Máchal: Několik poznámek k »Přehledu knížek lidového čtení«; V. Tille: Povídky sebrané na Valašsku r. 1888; F. J. Čečetka: Pověrečné léčení; Jan Valchář: Zápisky Jos. Jakla, svobodníka z Bud na Dolnokrálovicku z r. 1753. Z hojných posudků, jež podali J. Polívka, A. Černý, Arn. Kraus, L. Niederle, V. Tille a j., zvláště budou asi zajímati obšírný referát a kritika V. J. Duška o »Národních písních moravských nově nasbíraných« od Fr. Bartoše a referát Fr. Čady o »Wundtově pojímání sociální psychologie«.

Mezi spisy lidopisné podle našeho pojímání lidopisu zařadili jsme též knížku Čechové v Dolních Rakousích *Ant. Hubky*[1]), známého výborného pracovníka o českých menšinách. Víme, že knížka není lidopisného rázu podle běžného rázu; nedočítáme se v ní nic o krojích, o zvycích, o tancích atd., nýbrž všímáno si v ní skoro výhradně poměrů národnostních, politických, sociálních, mravních se zjevnou snahou a povědomou tendencí. Spisovatel přál si, jak vykládá v úvodě »poznati z vlastního názoru, pokud asi lze na český živel v Dolních Rakousích spoléhati v našem existenčním boji«. Svou pětinedělní dovolenou věnoval vyšetřován poměrů českých menšin v Dolnich Rakousích a jak šel směr jeho cesty, tak tyto poměry poutavě a přístupně vyličuje. Spisovatel všude dovede

[1]) Vyšla jako VII. svazek »Knihovny Samostatnosti« V Praze 1901. Cena 1 K.

vystihovati zkušeným bystrým okem; v krátké době postřehuje nedostatky i vady českého pospolitého života — na přednosti a dobré stránky bohužel málokdy naráží. Spis p. Hubkův vyniká však i svým rázem praktickým. V pozorujícím spisovateli proniká zároveň talent organisatorský; on nejen objektivně pozoruje, nýbrž nachází z pravidla vždy radu, kde a jak by se mělo zlořádům a nedostatkům čeliti, jak věc zaříditi na prospěch těchto našich příslušníků a na prospěch národního celku. Bývá to z pravidla volání po intensivnější nezištné práci a činnosti, po účasti našich vedoucích činitelů — a to jest bohužel, co u nás chybí a po čem asi budeme ještě dlouho marně volati.

Předmět, který si obral Ant. Hubka, je kus aktuální otázky naší národní: jak pečovati a na prospěch celku národního zužitkovati ty členy, kteří žijí v národním živlu cizím. Až posud rozhojňovali a zúrodňovali národnosti cizí. Má se tak díti též na budoucno? Němci se na př. o své příslušníky v cizích živlech národních starají zcela jinak. Od nich mohli bychom se všeličemus naučit. Naši příslušníci v Dolních Rakousích, nejvýznamnější pro nás nejen svým počtem, nýbrž i tím, že žijí v státě, v jehož vedení a zákonodárství my sami máme též účast, musí býti naší první starostí. To spisovatel dobře vycítil. *Jc + Aj.*

*

Ze souvislého přehledu o české literatuře filologické vytrhujeme referát o počínajícím se díle, jemuž v naší literatuře bude vykázáno velmi významné místo. Míníme G e b a u e r ů v »S l o v n í k s t a r o č e s k ý.« [1]) Výsledek to veliké vytrvalé práce, plné sebezapírání. Jaké síly duševní a lásky vědecké k tomu třeba, vytrvat přes 30 let při jednom předmětu, jenž badateli neposkytuje nic, nežli vědomí vykonané práce! Po celý život sbírat a pořádat látku a teprve v posledním období svého života vidět znenáhla celé dílo se uskutečňovat — uskutečňovat za našich zvláštních obmezených poměrů!

Ještě nežli dokončil první část svého úkolu životního, svou rozsáhlou »Historickou mluvnici jazyka českého«, prof. Gebauer podává veřejnosti druhý oddíl — bohatý poklad jazykový, jak se vyskýtá v českých památkách od dob nejstarších až asi po ustálení se spisovné mluvy novočeské. Staré listiny české i latinské, rukopisy jednotlivých památek, spisy staré vytištěné, jež byly až do té doby, kdy Gebauer své dílo dovršoval, vůbec známy, jsou zde podány celým svým fondem jazykovým. To ovšem bylo možné jen za spolupůsobení hojných pomocníkův, žáků to Gebauerových. Doklady slov, o něž jde, podány jsou diplomaticky věrně s přesným citováním stran, u vydaných básní i veršů. Hesla sama jsou ovšem tištěna pravopisem nynějším. K výkladu přibrána slova německá i latinská. Do jazykového pokladu staročeského pojal Gebauer též jména vlastní, domácí i cizí, vyskýtající se v onom období staročeském. Při nich právě nacházíme nejstarší doklady v listinách latinských. I tato jména vlastní přijata do staročeského slovníku jistě vším právem: jeví se v nich, jako ve

[1]) Slovník staročeský. Napsal Jan Gebauer. Vydávají Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická společnost »Unie«. V Praze 1901. Cena 4 K.

jmenech obecných, stejnou měrou jazyková tvořivost a duch řeči. Gebauer vede si, jak rozumí se samo sebou, s nejpřísnější akribií vědeckou: do etymologie pouští se jen tam, kde je jistá; kde se nelze s bezpečností dobrati určitého významu nebo kde starý záznam je nejistý, raději se utíká se vzácnou otevřeností učeneckou k otazníkům — otevřené to pole budoucímu bádání.

Při tomto počínání bezděky tane nám na mysli srovnání s Jungmannovým slovníkem, jenž při etymologisování a označování významu nebyl tak úzkostlivý. Ovšem bylo to v povaze tehdejší doby. Srovnáváme-li s Jungmannem, je nám ještě jedna věc nápadná. V Staročeském slovníku Gebauerově překvapuje nás spousta slov původu staroněmeckého a středoněmeckého vedle hojných slov z latiny. Pochod tento je ovšem přirozený a obdobně běžný v každém jazyku, ale antagonismus národní za dob Jungmannových přece jen tento vliv německý nerad připouštěl. A další rozdíl. Gebauer při jednotlivých slovech dokládá se z pravidla jen slovem ze staré slovênštiny, po případě upozorňuje na tvar praslovanský, Jungmann přibírá co nejvíce na podporu českého slova výrazy z ostatních jazyků slovanských co možná všech. Někde byl mu jediným pramenem Lindeho Slovník polský. Počínání zajisté nevědecké, ale byl to příkaz vzájemnosti slovanské. Po stránce praktické vyslovil bych jen přání již jinde pronesené, aby nakladatelství učinilo slovník přístupnější lacinějším vydáním. Pravda, Staročeský slovník Gebauerův nemá té aktuálnosti pro širší kruhy spisovatelstva a čtenářstva, jako měl svého času slovník Jungmannův, nýbrž je míněn jako dílo přísně vědecké; ale myslím, že se k němu budou utíkati spisovatelé rozličných odborů vědeckých přece jen dosti často. Aspoň by se tak mělo díti. V poslední době byli jsme svědky nepřípustného novotvoření terminologického. V jazykovém pokladu staročeském najde se bohdá ještě dost slov, které bude moci novočeská řeč spisovná oživiti. První sešit o 80 stranách velikého formátu kvartového dospěl až k heslu »boj«. Podle toho lze si aspoň přibližně představiti velikost celého díla.

Jc.

* * *

Nejnovější a nejvýznamnější událostí pro umělecký náš život je mocnářův dar dvou mil. korun na zřízení zemské galerie v Praze. Dávné přání všech, kdož v umění vidí mocného činitele v životě národním, blíží se k vyplnění.

Když Muther začátkem devadesátých let psal své »Dějiny malířství v 19. století«, nevložil do nich z umění českého ničeho, leč jméno, den a rok narození a rodiště Václava Brožíka. Ani slovíčka víc. Neznal českého umění. Už tehdy napsali jsme na tomto místě, že vina a obžaloba v té příčině nezní na jméno Mutherovo, ale obé především k nám se vztahuje a z nás se vysvětluje. Muž, jako Muther, pravá duše umělecká, který s touž láskou a s týmž nadšením mluví o umění ať kdekoliv vzniklém, kterému srdce se směje, uvidí-li kde kus originality, rázovitosti, samorostlosti, nepřešel by mlčením to, co původního, svérázného, nového jest v malířství českém; nepřešel by je mlčením, kdyby je — znal. Ale odkud mohl by je cizinec poznati? Z galerií? V cizích, světových obra-

zárnách a výstavách jest a bývá jich pramálo a snadno jeden mezi tisíci se ztrácí, zvláště je-li menší. A v domácích? Jediná pražská je dosud našemu umění macechou. Schází nám česká galerie... Teď ji dostaneme a jí přiblížíme se více k světu a především k sobě; neboť především musí ona býti naše a pro nás. Bude velice mnoho záležeti na tom, do jakých rukou řízení její se dostane, jaké vlivy budou v ní rozhodovat. Doufáme, že umělecké obci samé dostane se důležitého slova v jejím uspořádání i v jejím vedení.

Umění je květem života. Nechať také galerie naše, jako schránka umění našeho, je výrazem všeho toho, čím duše česká prokvítala a prokvítá, čím žije a sní, proč horuje a se rozohňuje. Nechať je výrazem toho všeho, co a jak duch český v sobě krásného zpracuje a vytvoří, kde a v čem se mu krása zjevuje, půvab naší přírody, našich polí a lesů, hor a pasek, lučin a potoků, plání a skalisk, lomů a zřícenin atd. atd. a veškerého života současného. Nechať umění naše vejde tam čisto a silno, svěží a smělé, jako pravý rytíř duchovní s břitkým mečem, jenž poráží kdejaké pokrytectví a veškeru faleš. Nechať duch mohutný plápolá z něho, jako plápolával, když stáli jsme jako národ vysoko mezi národy, veškerým životem svoji, samostatní. Aby každý, kdo na místo to povznešené vkročí, cítil se skutečně povznesen z hlomozu všedního života, očistěn z prachu a dýmu jeho, přenesen v náladu sváteční a v radost ze života, aby, slovem, cítil se — v chrámě české duše.

Buď důstojný on otce svého;
jak matka krásný, všechněm milý syn;
buď klidný, pevný buď duch jeho
a v pravdě silný jak Boží Cherubín!

Lermontov napsal do vínku novorozenému synku svého přítele. A otcové naši bývali důstojní, a země naše je skutečně krásná.

Až sneseno bude v novou obrazárnu všecko významné, co výtvarné umění naše v 19. století vytvořilo, a vůbec vybrané výtvory nynější umělecké generace, budeme překvapeni, co krásného přec máme. A toto poznání — vedle požitku čistě uměleckého — bude míti ještě ten úspěch, že zvýší v nás sebevědomí, sesílí naši energii, dodá chuti a veselosti k životu a práci.

*

V Paříži dne 15. dubna t. r. zemřel Václav Brožík, autor »Odsouzení mistra Jana Husi«. Není tomu tak dávno, co on téměř jediný po delší dobu zastupoval umění české v cizině. Ale hlavou a vůdcem jeho nebyl ani tehdy, ani se jím nestal později. Byl bohatě nadán smyslem pro živý kolorit a toto své nadání sesílil a zušlechtil studiem znamenitých mistrů starších i novějších v Paříži, v Belgii a Nizozemsku. Cítil v sobě povolání, aby pozvedl u nás na vyšší stupeň malbu historickou, a to se mu podařilo velikou měrou, ale víc jen nádherou zevnějšku, než pravdivostí vnitřní podstaty. Koloristicky i obsahově povznesl ji vysoko, ale nedostávalo se mu mohutného ducha tvůrčího, jenž by jedinou jiskrou projel všemi částkami obrazu, všemi jednotlivými osobami a spojil je v celek jednotný a živoucí. Ne sloučeno v život tvůrčí jiskrou v celek

jednolitý, než rozestaveno jest u Brožíka a rozsazeno všecko, tu skupiny, tam jednotlivci, a pozorovatel pocítí hned, že tu rozestavoval a rozsazoval režisér a nikoliv život sám. Odtud ta strnulost většiny jeho obrazů, ba více méně všech. Výjimkou je snad »Poselství krále Ladislava ke dvoru francouzskému«, nejsvěžejší obraz Brožíkův, z r. 1878, tedy dílo umělce 27letého; velmi mile ono uvítá příchozího do berlínské Nationalgalerie.

Ani největší dílo jeho »Odsouzení mistra Jana Husi«, dokončené roku 1883, není prosto této strnulosti a strojenosti v různých skupinách a jednotlivých osobách. Není v něm také středověké atmosféry ani středověké fysiognomie, není v něm starého ducha — vlastnosti tak vzácné a nevyhnutelné, jako jest patina na starých bronzech. Neznámý mistr, který na začátku 16. století vyzdoboval kancionál Litoměřický skvostnými miniaturami, namaloval též mistra J. Husa před koncilem, a to s mnohem větší pravdivostí vnitřní i zevnější. Ale přes to Brožíkův »Hus« uchová si vždycky své místo v dějinách českého umění i v budoucí galerii české (což lepší jest). A není to zdvořilá fráze, podotkneme-li, že místo to bude poctivě zaslouženo. Vlastností uměleckých obraz má dosti i přes řečené nedostatky. Lásku k věci z obrazu také cítit. Lásku k veliké době naší. To vycítily rázem široké širokánské zástupy, a obraz stal se nejpopulárnějším dílem našeho umění výtvarného. Vůbec mladý Brožík byl zanícen pro velikost doby husitské, a množství kreseb, zvláště perokreseb, o tom svědčí. Také doba bělohorská ho vábila. Později činnost jeho přechýlila se v jinou stranu — těžko říci, zda vlastním puzením či vlivem objednavatelů. Ale správnější asi jest okolnost poslední, protože náklonnosti, zanícení se strany umělcovy necítit v pracích z druhé té doby, jako ji cítit v pracích předcházejících. Cos nalomeného bylo v povaze Brožíkově v poslední době, cos rozladného. Zda působilo to odtržení od rodiny po větší část roku, zda odtržení od mladých ideálů, českých to ideálů, ať už stalo se jakkoliv (k jich uskutečnění nenabízely se stěny našich radnic, našich (?) paláců, našich zámožných domů), či jiná ještě neuspokojenost, kdo může jistě rozsouditi? V celé naší veřejnosti, ve všem našem životě viděti tolik neurovnalosti, kolísavosti od pólu k pólu, nevyzrálosti povah a nevyjasněnosti zásad — tolik cizích větrů duje na naše osení, aby jen po česku neuzrávalo. Krutost odsudku tu nepomůže, poněvadž je nespravedlivá. Pomalované plátno snadněji se posoudí a ještě snadněji odsoudí; ale k posouzení a dokonce k odsouzení povahy třeba být soudcem svrchovaně jemným a svědomitým. Takového svědomitého soudu bylo by u nás třeba, mužného, klidného a pevného, přímého a taktního. To těžší jest jak chlapecké prostořekosti tak kramářského vychvalování a kostelnického kroucení očima, vůbec způsobů nesvobodných občanů, o nichž Shakespearův Koriolan dí, že potřebují nad sebou senát, jinak by sežrali jeden druhého.

Brožík ještě jednou se vzchopil a vrátil se k mladým svým ideálům — namaloval »Zvolení Jiřího Poděbradského za krále«. Ale úspěch se nedostavil. Umělecká schopnost jeho vydala se už pracemi dříve zmíněnými. Přál si býti Palackým naší malbě historické, ale slohem i duchem připomíná Tomka.

Podle přání svého pochován jest v Paříži.

*

Krasoumná jednota pro Čechy zahájila v polovici dubna svou 62. výroční výstavu. Podle předběžných ohlášek představovali jsme si ji hodně bohatší. Ale co platno? Veliký proud umění daleko, daleko valí se od naší Prahy. Na jeho květnatém břehu Praha dosud nestojí. Stojí jen na jeho přítoku. Slavné jeho koráby zlatolesklé k nám nemohou. Snad až otázka průplavová bude pro nás příznivě rozřešena, přiblíží se také Praha k velikému tomu proudu uměleckému, až totiž také břehy jejího toku zakvetou zlatými květy, opravdovsky zlatými, dukátovými. Neboť umění nejde jenom za krásou, ale také za zlatem . . .

— Fi! zvolal poutník spatřiv sovu, jak chutě požírá lapenou myš. Sluší se to na posvátného ptáka Athénina?

— Proč by se neslušelo? odpověděla sova. Protože jsem ptákem Athéniným, mám snad nejísti? Vím, že vy, lidé, žádáte to po svých umělcích.

Pořád ještě má mnoho platnosti tato bajka Lessingova, maličko zde pozměněná.

Mezinárodní tato výstava pražská má tudíž ráz výstavy nižšího řádu. Není to totiž výstava s vysokými uměleckými aspiracemi, s viditelnou snahou zvyšovat uměleckou úroveň v obecenstvu znamenitým výběrem, třeba počtem menším. Je to vlastně stěhovavé skladiště obrazů, kočující po městech třetího, čtvrtého řádu, s dobrou vůlí, aby zboží bylo solidní a aby byla nějaká atrakce co možná prvního řádu. Taková je zatím rudolfinská výstava mezinárodní. Je na ní přemnoho Němců (přes polovici všech vystavovatelů), mnohem méně Francouzů a Belgičanů, ještě méně Skotů, kterýsi Hollanďan a Vlach, Slovan žádný, kromě našich domácích. Většina Němců vyhlíží zcela prostředně, je málo zajímavá, ba až na málo výjimek fádní; Francouzové skoro všichni, ačkoliv zaslali jenom malé ukázky — krajiny a lepty — ba někteří jen drobty, jsou velmi zajímaví, a jeden z nich jest dokonce největší ozdobou výstavy — August Rodin; mladí belgičtí malíři zdejší všichni dohromady neváží tolik, co jediný jejich Emil Claus, zrovna jako belgické sochaře zde vystavující převáží Konstantin Meunier; Skotové všichni jsou milí, protože jsou tak přirození; a naši vypadají zde spíše jako různorodá deputace, a to neofficielní; z nich nejvýše vyčnívá a stranou stojí Myslbek.

Nejvzácnějším hostem je August Rodin, největší sochař francouzský a vůbec naší doby. Tři práce jeho zde vidíme: hlavu Viktora Huga, poprsí Puvise de Chavannes (obě ze sádry) a bronzovou skupinu »Polibek«. Mocný dech tvůrčí síly dýchá ze všech. Myšlenkou, citem, vášní žijí tyto hlavy a tato těla. Jaká radost, viděti takové tvoření! Hlava V. Huga jest michelangelovská. (Škoda, že má tak nízký podstavec! Je to přece část velikého pomníku, na nějž se bude vzhlížet a nikoliv zhlížet.) Toť hlava, v níž těžká myšlenka se rodí. A z poprsí Puvise de Chavannes přímo čísti lze povahu velikého idealisty poety-malíře, pevnost a poctivost přesvědčení, čistotu a vznešenost názorů, důstojnost ve vyjadřování. O třetí práci ani nemluvím; ta bude všem nejsrozumitelnější.

Z Belgičanů Emil Claus a Konstantin Meunier a poangličtělý Frank Brangwyn mají zde ukázky svého znamenitého umění. Prvý vyniká neobyčejnou technikou, jíž zachycuje hru světelných a barevných tonů a dává život veškerému ovzduší; druhý svými dvěma bronzy (proč jich není celá

kolekce!), představujícími upracované postavy dělnického lidu »černé země« belgické, postavy a hlavy plné velkosti.

Zůstane z těchto prací Rodinových, Clausových a Meunierových něco na vždy v majetku Krasoumné jednoty, jako zůstal skvostný Brangwyn z výstavy lonské?

Z Němců vyniká Hanuš Bartels podivuhodným akvarelem; Ludvík Dettmann krajinou hluboké nálady; Fr. Stuck, modla německých boháčů, svůdnou virtuositou koloritu i skulpturních prací — nádherné jsou to práce, ale bez duše; Emil Orlík dvěma rozkošnými studiemi z Žapanska; a ještě několik jiných. A ovšem z nejmilejších umělců německých je nám neohrožený sbor statečných lukostřelců ze »Simplicissima«.

Myslbekovým »Oldenburským hřebcem«, druhou to studií ke koni, na němž sv. Václav vyjede na Václavské náměstí, a podobiznou presidenta Hlávky umění naše přispívá k nejlepšímu, co je na této výstavě. Vedle takového mistra těžko vystavovat mladým. Bohumil Kafka na sebe upozorňuje z nich nejvíce. Z malířů nový jest nám prof. Ottenfeld; v jeho podobizně děvčátka a v rozměrném obraze »3. července 1866« jest pravé umění, život a duše. Jeho výjev válečný není lesklá paráda, to je opravdová válka. Duše lidská z něho úpí... Noví a zároveň sympatičtí jsou Jar. Šetelík, jenž velmi šťastně zachytil kus zasněženého Smíchova, a Josef Schusser svými podobiznami. Ostatní jména dobře známá nebo dobře začínající. Jediný Ot. Lebeda má zde dílo zakončené — předčasně. A krásné je to dílo.

Konečně nový mně byl na této výstavě Fr. Bílek, poněvadž jsem jej uviděl zcela jiným, než jak jsem jej na výstavě »Manesově« opustil. Tam probíral se k jasnosti, zde boří se do mlh. Či snad je tu nějaké nedorozumění? Tomu, co zde jest, stíží porozumívám, místy naprosto nerozumím. Zdá se mi, že tyto kresby sochařovy, zcela sochařsky cítěné, jsou toliko vytržené listy z umělcova zápisníku, a ta nadměrná spousta přípisů, že jest toliko dočasná a že budoucně, v hotovém díle, ať už sochařském, ať malířském, vtělí se v plastické rysy a zmizejí jako literatura. To všecko zatím pokládám jenom za poskytnutou nám možnost, nahlednout, jak dílo Bílkovo vzniká, ale nikoliv za hotové dílo umělecké. Tu a tam zakmitne šlch mocného ducha, ale hned na to zas mlha, mlha, mlha. Veliká něha zadýchne z děvčátka s beránkem, za to dřevěná kaplička, myšlená asi do zahrady jako rodinný koutek, ja přeplněna a tím o mnoho půvabu oloupena.

Zprávy vojenské.

Armáda srbská.

Srbsko počalo již v roce 1804 boj za svobodu proti Turkům, však podařilo se mu to teprve v letech 1826—1829, jakési existence uznané druhými státy a vlastní vlády si vydobýti.

Mír berlínský dal Srbsku úplnou samostatnost a rozšířil o značný kus země panství srbské. V roce 1882 za knížete Milana povýšeno Srbsko na království. Co se armády srbské týče, skládá se tato z 5 divisí, čítajících 20 pluků pěchoty, po 2 praporech a 4 setninách, dohromady tedy 40 praporů a 160 setnin.

Jízda čítá pouze 1 brigádu se 4 pluky a 14 škadronami; dělostřelba pak dělí se na 5 pluků s 15 oddíly a 46 batteriemi; pevnostní dělostřelba čítá 1 pluk s 2 prapory a 9 setninami.

Zákopníků jest $2\frac{1}{2}$ praporu, dohromady 10 setnin, vozatajských škadron jest 5, zdravotnických oddílů jest také pět.

Srbská armáda čítá včetně četnictvo 2.100 důstojníků a úředníků, 29.900 mužů a 5.900 koní.

Ve válce čítá každá z pěti divisí (Morava, Drina, Dunaj, Timok, Šumadija) 580 důstojníků, úředníků a lékařů, 22.550 mužů, 4.310 koní, 2.360 volů a 1.240 vozů; válečný stav obnáší $16\frac{1}{2}$ praporu, 2 škadrony, 9 batterií s 15.730 puškami, 360 šavlėmi a 54 děly. Jízdecká brigáda čítá 119 důstojníků, 2.845 mužů (2.380 jezdců), 3.040 koní, 6 děl a 102 vozů.

Válečný stav celé armády čítá 80 praporů, 26 setnin, 24 škadron a 46 batterií s 80.450 puškami, 4.570 jezdci a 276 děly.

Mimo toto vojsko, které se čítá k řadovému vojsku, jsou ještě sbory náhradní, skládající se z 20 praporů, $2\frac{1}{2}$ setnin, 5 škadron a 5 batterií, dohromady s 23.435 puškami, 1.532 jezdci a 40 děly.

Národní vojsko I. výzvy (ban) čítá 80 praporů, 20 setnin, 10 škadron a 20 batterií se 76.710 puškami, 1.800 jezdci a 120 děly.

Národní vojsko II. výzvy (ban) čítá 60 praporů, 10 setnin, 5 škadron, 53.500 pušek a 850 jezdců.

Co se síly jednotlivých oddělení týče, čítá prapor 22 (22) důstojníků, [1]) 477 (1.025) mužů a 7 koní; škadrona má 6 (6) důstojníků, 129 (200) mužů a 100 (197) koní; jízdecká batterie 3 (4) důstojníky, 72 (154) mužů, 4 (6) děl a 2 (8) vozy s náboji; pohorská batterie čítá 3 (4) důstojníky, 63 (189) mužů, 4 (6) děl.

V srbském vojště musí sloužiti každý zbraně schopný občan od 20. do 50. roku věku svého. Branná povinnost sahá v stálém vojště od 20. do 30. roku, v národní obraně v první výzvě od 30. do 40. roku, v druhé výzvě od 40. do 50. roku. Činná služba trvá pouze dvě léta, možno však sděliti, že služba vojenská pro špatný stav financí zemských se zkrátí až na 15 měsíců.

Od roku 1883 rozdělena jest celá srbská říše na 5 okresů divisních, každý s pěti plukovními a 4 praporními doplňovacími okresy; nováčků bylo v posledním roce k vojsku vřaděno 13.600.

Král srbský jest vrchním armádním velitelem, armádním však vlastním velitelem jest ministr války.

Ministerstvo skládá se z 8 oddílů.

Důstojníků čítá srbská armáda: činných 1.074 a nečinných 954; ve válce potřebuje vojsko 3.020, národní vojsko I. ban 3.000 a II. ban 1.460 důstojníků.

Důstojnický sbor doplňuje se z vojenské akademie bělehradské, štábní důstojníci musí kurs trvající 6 měsíců absolvovati.

Předpisy pro srbskou armádu jsou větším dílem vzaty z rakouských, jak i celé zařízení armádní si za příklad béře celé zařízení rakouské armády, avšak s tím pouze rozdílem, že v Srbsku jsou důstojnické platy větší než v Rakousku; zvláštní zmínky zasluhuje, že každý důstojník ročně 8 sáhů dříví dostává.

Roční výdaj obnáší na vojsko 70 milionů franků. Pušky jsou soustavy Mauserovy (zadovky), národní vojsko jest vyzbrojeno puškou soustavy Berdanovy, druhá výzva jest vyzbrojena puškou Peabodyovy soustavy, dělostřelba má zadovky Hitteovy soustavy. Pevnosti srbské jsou mimo děla starší soustavy vyzbrojeny 42 děly velké ráže soustavy Canetovy. V roce 1880 nakreslil mapy pro celou zemi v míře 1 : 75.000, právě tak jako v Rakousku, srbský generální štáb.

Armáda španělská.

Dle »Anuario militar« pro rok 1899 skládá se španělská válečná moc po zhoubné a nešťastné válce španělsko-americké z následujících pluků:

Stálé vojsko skládá se z 56 řadových pluků pěchoty, 4 regionálních pluků Balearských, 2 afrických pluků, 20 mysliveckých praporů, trestného praporu v Melille, 2 regionálních pluků na Kanárských ostrovech, 28 pluků jízdeckých, 1 škadrony na Balearech, jedné v Melille a 1 na Kanárských ostrovech, 14 dělostřeleckých pluků, 11 praporů dělostřelby pevnostní,

[1]) Čísla v závorce znamenají sílu ve válce.

4 zákopnických pluků, 1 pontonierského pluku, 1 železničního pluku a 1 telegrafního praporu, dále pak z jedné vzduchoplavecké setniny.

K armádě mimo to náležejí halapartníci, královská škadrona školní, karabinníci a civilní garda jakož i zeměbranecké setniny v Ceutě a Melille.

Dle »Anuaria« čítá armáda mužů: pěchota 111.409 mužů, jízda 15.903, dělostřelba 15.484, inženýři 7.204, vojenská správa 1.886, vojenský zdravotní sbor 1.260, měřičská brigáda 1.260, dobrovolná milice na Ceutě 59 mužů; civilní garda čítá 18.140, karabinníci pak 14.156. Vše dohromady 187.029 mužů, z kterých jest 153.917 bojujících.

Co se důstojnictva týče, čítá španělská armáda 5 generálních kapitánů, 44 generálních poručíků, 72 divisních a 128 brigádních jenerálů, dohromady čítá španělská armáda 303 generály.

Důstojníků má generální štáb 250, halapartníci 40, pěchota 7.513, jízda 1.755, karabinníci 623, jenerální štáb pro pevnosti 50, pro vojenskou správu 971, lékařů 638 a lékárníků 114, atd. dohromady 16.214 důstojníků a úředníků.

Záložní armáda skládá se z 56 pluků záložní pěchoty, 14 záložních jízdeckých pluků a 8 pluků záložní dělostřelby.

V celé armádě španělské nachází se 500 generálů, 23.599 placených důstojníků a úředníků, pak ještě 957 neplacených, dohromady všech 25.056; pod prapory nalézá se 187.029 mužů. V první záloze nachází se 55.000, v druhé záloze nachází se 122.000, tak že celá španělská armáda ve válce čítati může, napne-li celá země veškeré své síly, 364.000 mužů.

Úvahy a kritiky.

Ernst Brausewetter, **Finnland im Bilde seiner Dichter und seine Dichter.** Berlin & Leipzig 1899.

Účelem knihy Brausewettrovy jest vzbuditi porozumění pro boj Finska za politickou samostatnost a za svéráznost kulturního života. Část prvá obsahuje všeobecný úvod, část druhá anthologii z finské literatury v překladech.

Finové náležejí ethnograficky k finsko-ugrickému kmeni, k němuž také Maďaři se počítají. Švédové v 12. a 13. stol. je pokřestili a zřídili ve vévodství. Odtud země trpěla nejen nadvládou švédskou, nýbrž i boji, které se v ní — mezi Švédskem a Ruskem položenou — mezi oběma soupeři odehrávaly. Pokoj jí nastal teprve, když r. 1809 Švédsko bylo nuceno postoupiti ji Rusku. Tenkráte také car Alexandr I. slíbil Finsku politickou i národní samostatnost. Od té doby Finové požívali klidu a pracovali o svém kulturním povznešení. Dnešní kultura jejich není ani století stará; až do počátku 15. století vládla ve Finsku švédština a s ní kultura švédská. Jenom obecný, venkovský lid mluvil finsky, intelligence byla pošvédštěna.

Záblesky nového života počaly se jeviti ku konci století osmnáctého. Jako u nás, počalo se také ve Finsku se studiem starověku a domácího básnictví. R. 1831 založena byla na podnět jazykozpytce Eliáše Lönnrota »Finská literární společnost«, kdež vlastenecké kruhy našly pevné půdy a podpory. Čtyři léta potom vydán byl Lönnrotem slavný národní hrdinský epos »Kalevala«, po němž nedlouho následovala »Kanteletar«, sbírka národních písní finských a založení časopisu společnosti »Suomi« (= Finsko).

Odkrytí mohutné poesie národní nemohlo jinak nežli mocně působiti na probouzející se nacionální cit Finů. Dříve odstrčená a pronásledovaná finština stala se najednou miláčkem intelligence, a selský lid, dříve nevšímaný, vzbudil pozornost literátů. V tuto dobu mocného vzmachu zrodil se největší a nejhlubší básník Finska Jan Ludvík Runeberg (1809—1877). Poesie jeho, jakož vůbec celá literatura finská té doby, charakterisována jest vášnivou láskou vlasteneckou.

Zároveň se národ také politicky pozvedá. R. 1860 Snellman, filosof a politik, dosahuje odstranění zákazu finského jazyka. Počínají býti zakládány školy s vyučovacím jazykem finským. Mezi literáty vznikají ne-

shody. Jedni obávají se vzmahající finštiny a prohlašují švédštinu za spisovnou řeč Finů (Svekomani), druzí žádají řeč lidu (Fennomani).

Za dnešních dnů s pokrokem kultury tlačí se do předu vedle snah vlasteneckých také jiné otázky. Karel A. Tavaststjerna klade v jednom svém románě otázku: »Netrpíte zde v tom dusnu?« a odpovídá: »Hynu tím — ale tak je tomu všude ve Finsku, následkem věčného míru ve vzduchu jest ten dým hustý až k zadušení. Právě ten proklatý večerní mır, který nad celou zemí ve dne v noci spočívá, vzdor všemu jazykovému hašteření a pokoutnímu patriotismu, ten mír je to, který mne rozčiluje.« Dnešní Finsko nespokojuje se již jen bojem politickým, volá po hluboké práci kulturní.

Pěkná je ta kniha Brausewettrova. Ale komické jest, že o Finsko Němcům tolik jde, kdežto sami jiným národům jsou horší Rusův i Švédův.

H.

*

Nové spisy.

Školní knihovna děl německých a francouzských. Výbor z německých a francouzských spisovatelů doby nové ku četbě školní i domácí na školách středních. Dle požadavku nových učebných osnov pořádá Leander Čech, ředitel zemské vyšší realky v Novém Městě. Svazek II.: Contes populaires français. Pohádky. Pro střední školy české s poznámkami a slovníčkem vydal Josef Kubín. Telč. Knihkupectví a nakladatelství Emila Šolce. — Stoika Epikteta rukověť mravních naučení. Přeložil prof. Frant. Drtina, za 90 h. (Prvé číslo nové sbírky Laichterovy »Otázky a názory«.) — Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850—1900. Sepsal dr. Josef Gruber, 1900. — Henoch, Einleitung der Brochure »Das Wesen des Antisemitismus« von Dr. H. Graf Coudenhove, 1901. — O kouření. Pro mládež i dospělé sepsal K. Kálal. Za 8 h. — Účinky lihových nápojů. Pro mládež i dospělé sepsal K. Kálal. Za 12 h. (Oba spisky vyšly nákladem »Holubova Učitelského Rádce«, hodí se velmi dobře k poučné agitaci.) — Życie Apulejusza Platończyka z Madaury. Przetłomaczył, rozebrał i objaśnił prof. M. Kawczyński, Krakov, 1901. — Über Museen des Ostens der Ver. Staaten von N.-Amerika. Reisestudien von Dr. A. R. Meyer, 1900. — Slovensko. Prémie Um. Besedy za r. 1901. — Prof. J. Pražák, Rakouské právo ústavní. I. Ústava obecní. 2. vyd. 1900. — Dr. C. M. Cypkin, Ženskij vopros. Sociolog. etjud. Moskva, 1900. — Slovanská knihovna redakcí Ad. Černého I.: Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Napsal dr. Zd. Tobolka. 1900. Za 3 Kor. — Prof. R. Dvořák, Čína, 1900. — Pathologie a therapie nemocí vnitřních. Sestavil a sepsal prof. J. Thomayer. 2. vyd. 1896—1897. — Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu. Napsal Ant. Hubka. Za K 3·60. 1900 (Knihovna Samostatnosti). — M. Zdziechowski, Szkice literackie. Varšava, 1900 (Sienkiewicz — neoidealism franc. — Edvard Schuré — katolicism a proudy náboženské v literatuře — idea boha

v umělecké tvorbě — spor o krásno — německý romantism a polská dekadence). — Zdravotnický slovník. Poučení o věcech lékařských. 2. vyd. Rediguji prof. Chodounský a Thomayer. — Česko-německý slovník. Za pomoci četných odborníků sestavuje prof. J. Herzer. Seš. po 80 h. u J. Otty. — Jednota Bratrská v prvém vyhnanství (1548-61). Sepsal J. Bidlo. (Histor. bibliotéky č. 2.) — J. V. Prášek, Dějiny starověkých národů východních. I.: od prvých počátků po vznik staroorientálských velmocí. — Dr. Kadlec a Heller, Německo-česká terminologie úřední a právnická. (II. díl: něm.-český.) — Idealism a realism v přírodní vědě. Sepsal prof. F. Mareš, 1901. Za 10 Kor. — Makedonská otázka, dr. L. Niederla, otisk z Č. Revue, 1901. — Zdravotnictví veřejné a lékaři obvodní. Zkušenosti venkovského lékaře vypravuje Dr. Leopold Batěk. — Vlastivěda Moravská. II. Místopis Moravy. Vydává Musejní spolek v Brně. Díl I. místopisu: Brněnský kraj. Rediguji Fr. J. Rypáček a Fr. A. Slavík. Bučovský okres, napsal Č. Kramoliš. V Brně 1900. — Výminek. Úvaha agrárně-politická. Napsal Dr. Cyril Horáček. — Moravská zřízení zemská. Napsal Jindřich Dvořák. — Jüdische Realpolitik in Oesterreich. Ein Vademecum für ernst Denkende. Von Dr. M. Rosenmann, Bezirksrabbiner in Floridsdorf. 1900. — Moravské mlékárny. Statistické poznámky k vývoji mlékařství na Moravě. Napsal Jan Máša. 1900. — Vypovídací právo obce. Napsal Jakub Soušek, c. k. okr. komisař v ministerstvu vnitra, Vídeň I., Judenplatz. (Spis lze obdržeti pouze u spisovatele pod udanou adresou za cenu 2 K za vázaný exemplář, poštou za 2 K 20 h.) — Die Succession in die gräflich Kaunicsche Secundogenitur Jaroměřic. Genealogisch-kritische Studie von Dr. Vinzenz Pinsker, Advocaten in Wotic. 1900. — Děje Židů v Čechách. Dle pramenů stručně sepsal rabín Adolf Stein v Radnicích. 1901. — Životem k idealu. Literární vzpomínky a skizzy od Frant. Kvapila (1888—1899). 1900. — Misya Kościuszki do Paryźa w r. 1793. Napisal Wł. M. Kozłowski. Lwów 1899. — Snahy a cíle pokrokového hnutí v učitelstvu moravském. Napsali důvěrníci pokrokového hnutí učitelstva moravského. Výtěžek se věnuje organisačnímu fondu. Za 60 h. — O ochraně oka. (Lidové rozpravy lékařské.) Napsal prof. dr. J. Deyl. (Za 60 h.)

ZPRÁVY.

Slovensko po dlouholeté pasivitě účastní se zase voleb do sněmu navrhnouc své národní kandidáty. Příprava k volbám byla až dosud nedostatečná. —*n*.

Alkoholism a slovenská representace. Je obecně známo, že alkoholismus je největší chorobou Slovenska. Proto překvapuje zpráva, že na dubnovém sjezdě proti alkoholismu ve Vídni nebyl kromě dra Blaha z celého Slovenska nikdo. Národ se alkoholem hrubě degeneruje a vůdcům národa nepřipadne jíti za poučením, jak národ z nejtěžší choroby léčiti. Ale není dost. Hlas v č. 10. žaluje, že slovenské časopisy sjezd vůbec umlčely; Salvovy Slovenské Listy měly krátký referát, jinak nikde ani slova. Jak si tento úkaz vysvětlit? Četná inteligence a mnozí členové redakcí sami v alkoholu vězí. Ubohé Slovensko! —*n*.

Doktor věd technických. Od studijního roku 1901—2 mohou podle císařského nařízení absolventi technik ucházeti se o hodnost doktora věd technických.

III. sjezd českých přírodozpytcův a lékařův od 25. do 29. května 1901 r. v Praze. Vědecké snahy III. sjezdu českých přírodozpytcův a lékařů došly příznivého ocenění i se strany vládních kruhův. Organisační výbor podal na počátku své činnosti žádost za povolení vládní subvence. Žádost tato byla v těchto dnech c. k. ministerstvem kultu a vyučování příznivě vyřízena a k účelům sjezdovým poukázáno k výplatě 2000 korun. Sjezd těší se neobyčejné pozornosti i zahraničných našich krajanův. Není již pochybnosti, že stane se dostaveníčkem nejen přírodozpytcův a lékařů ze zemí československých, nýbrž i z dálné ciziny z Chorvatska, Švýcar, Německa, Ameriky a j. sjedou se u nás a stisknou si na domácí půdě ruce krajané. Tím větší povinností domácích kruhů jest přičiniti se, aby sjezd náš vyzněl co nejimposantněji. Počet přihlášených členů sjezdu dosáhl sice dnešním dnem (18. IV.) čísla 550, zdá se nám však u porovnání s intensitou a pílí, s jakou naše vědecké kruhy chopily se práce, a přihlásili ve krátké době 225 themat, o nichž Przegląd lekarki v Krakově v čísle 15. velmi pochlebným způsobem se vyslovil, není dosud přiměřeně vysoký. Přihlášky sice každým dnem rostou, ale bylo by si přáti ještě rychlejší tempo. Organisační výbor prosí, aby nebylo přihlašování odkládáno na poslední dobu. Podle počtu přihlášených bude třeba učiniti některé předběžné disposice, jako je volba sálů ku přednáškám, dále hlavně byty, proto je potřebí, aby delší dobu před zahájením sjezdu znal

se přibližný počet účastníkův. Docházejí též oznámení, že neobdrželi někteří pánové listiny informační a ku přihlášení ku sjezdu potřebné. Organisační výbor prosí, aby byly ihned v takých případech reklamovány, a reklamace budou obratem pošty vyřízeny. Členské příspěvky přijímá docent Karel Petr Kheil, Praha II., Myslíkova ul. č. 3. n., přihlášky ku sjezdu doc. dr. Antonín Veselý, Praha I. Nábřeží, 14. n,

Klub přátel veřejného zdravotnictví pro Čechy, Moravu a Slezsko má ve svých stanovách mimo jiné též šíření levných lidových letákův o důležitých otázkách zdravotnických. Jako 1. číslo vydán v těchto dnech leták »Deset článků proti lihovým nápojům«, jehož autorem je odborný lékař nemocí nervových a duševních Dr. J. Šimsa. Je žádoucno, aby obce, továrny, spolky dělnické atd. se postaraly o rozšíření poučného letáku toho do škol (možno též nalepiti na stěnu), [1]) mezi dělnictvo a obyvatelstvo vůbec (hodí se též k nalepení na nároží na ulicích). Objednávky vyřizuje Klub přátel veř. zdravotnictví v Praze, Bojiště, hygienický ústav lékařské fakulty. Cena výtisku 1 haléř.

Výstava zdravotnická bude uspořádána o svatodušních svátcích hygienickou sekcí III. sjezdu českých lékařů a přírodozpytců, jenž se koná v Praze 25.—29. května t. r. Umístěna bude výstava ta v místnostech hygienického ústavu české lékařské fakulty (Praha II., Bojiště), kamž se nutno ve všech záležitostech výstavky obraceti. Přístupna je výstava ta všem předmětům zdravotnictví se týkajícím ze všech odvětví hygieny: hygieny měst (plány, modelly, pojednání, diagramy atd.), hygieny průmyslové, školní, hygieny potravin atd. atd. Poplatek bude nepatrný, jen ku krytí nákladu na instalaci. Autoři, resp. nakladatelé spisů a spisků do oboru zdravotnictví spadajících žádají se o propůjčení, resp. darování dotyčných publikací, ježto též česká literatura zdravotnická má býti vystavena.

Klub přátel veřejného zdravotnictví konal svou ustavující schůzi dne 28. března t. r. v hygienickém ústavě v Praze.

Výbor zvolen takto: Předseda prof. Kabrhel; jeho náměstek profesor J. V. Hrázký, t. č. rektor české techniky; pokladník dr. A. Štych, universitní assistent; jednatel dr. Stan. Růžička; ostatní členové výboru: architekt F. Velich, řiditel školy A. Mojžíš; revisoři účtů: Ph. Mag. J. Štěpánek, inženýr J. Vancl.

Ze stanov Klubu přátel veřejného zdravotnictví vyjímáme:

Činnost klubu vztahuje se na království České, markrabství Moravské a vévodství Slezské. Klub má právo zakládati kdekoli v těchto zemích odbory.

Účelem jeho jest: a) býti střediskem těch, kdož se v těchto zemích zabývají otázkami veřejného zdravotnictví — na poli vědeckém nebo technicko-praktickém nebo konečně jako interessenti sledující soukromě řešení problémů zdravotnických — v němž by se zejména projednávaly časové otázky praktické, spadající do oboru veřejného zdravotnictví; b) šířiti zájem pro otázky ty a správné názory o nich též do širších kruhů.

Prostředky k dosažení účelu toho jsou: a) schůze členské s přednáškami a rozhovory, po případě b) schůze veřejné, c) šíření vědomostí a zásad zdravotnických tiskem, d) podporování rozvoje veřejného zdravot-

---

[1]) Pro nalepení na stěnu navrhujeme listy s velikým tiskem. *Red.*

nictví podáváním resolucí o aktuálních otázkách zdravotnických na kompetentní místa.

Klub má právo konati své schůze ve všech místech oněch zemí, na které se činnost jeho vztahuje. Klub vybízí své přátele mimopražské, aby co nejhojnějším zakládáním místních a krajinských odborů — třeba o sebe menším počtu členů — v jednotlivých větších městech podporovali snahu rozšířiti práci v oboru zdravotnictví po všech zemích českých.

Odbory tyto tvoří zvláštní filiální spolky a každý odbor musí si tedy zadati stanovy k příslušnému místodržitelství a teprve po jich schválení se může ustaviti. Znění těchto stanov určuje ústřední Klub.

Program pokrokové a lidové mládeže slovinské. Mládež slovinská měla v Lublani dne 12. září 1900 a 1. ledna 1901 schůzi a svolavatelé jejich vydali teď k mládeži poslání (Kaj hočemo i Poslanica slovenski mladini, 1901). Program napsán pod vlivem českého realismu, je to program kulturní a specielně se rozbírá liberalism, klerikalism a socialism. Překlad Drtinových »Ideálů výchovy« (z »Času«) zakončuje užitečnou práci.

Mezinárodní řeč Esperanto. Úplná mluvnice a cvičebnice se slovníkem esperantsko-českým a česko-esperantským. Sestavili dle autora Dra Zamenhofa Čejka, Bílík, Holub. Nákladem Čejky v Bystřici pod Hostýnem. Cena 2 K.

Výhody, které by plynuly ze zavedení dorozumívací řeči mezinárodní, přivedly mnohé jazykozpytce k tomu, že vytvořovali řeči neutrální, zbavené gramatické přítěže.

Svého času šířil se Schleyerův Volapük. Od roku 1887, kdy dr. Zamenhof ve Varšavě vydal svůj systém mezinárodní řeči, přichází Volapük k zapomenutí. Příčina, proč z řečí mezinárodních se Esperanto nejvíce rozšířila, leží v povaze tvorby jazyka. Kdežto ve Volapüku jsou tvořena slova a tvary libovůlí autorovou, je tvoření řeči Esp. dáno podmínkami přirozenými. Zamenhof zkoumal zákony, jakými se řeči vyvíjejí, a dle nich spracoval řeč. Tím, že internacionální slova podržuje, pro jiné vybírá kmeny, které jsou v živých řečech nejužívanější (patr = otec), a příponami, jež zase z vývoje jazyků bere (na př. příponou ist značí se osoba, jež se čím zaměstnává: botist obuvník), dosáhl velmi značného zmenšení slovního. Pravopis je fonetický. Esperantisté, počtem přes 5000, netvoří sice společnosti stanovami vázané, jsou však zapisováni do seznamu, který vede a každoročně vydává Zamenhof ve Varšavě, tak že tvoří přece — beze všech formalií — jakýsi celek, podobný jiným internacionálním koresp. spolkům. Naučiti se Esperantu lze velmi snadno.

Tolstoj píše, že »po půlhodinovém studiu ne-li Esperantem psáti, tedy aspoň volně čísti mohl«. Literatura řeči Esperantu tvoří nyní přes 130 čísel. Kromě toho jsou vydávány v Esperantu časopisy »Lingvo internacia« v Uhrách a »L'esperantiste« v Paříži. Vedle těchto přinášejí různé články esperantské i jiné časopisy společností mezinárodních. Ku propagaci Esperantu jsou v některých zemích založeny spolky. U nás zakládá se nyní »první rakouský spolek esperantistů« v Brně. *K.*

Typy a lebky zločinců. Jak známo, jest Lombroso mínění, že existuje určitý typ zločinecký. Velmi poučný rozbor předmětu toho podal dr. Hopf v »Anthropologickém spolku« v Štuttgartě. Jeho vývody

jsou asi následující: Pokusy, poznávati ze zcela určitých tělesných znaků zločince, nejsou nové, jak již z rozličných lidových výrazův (obličej taškářský, šibeniční a pod.) a předsudků, na př. proti ryzounům a bezvousým, zjevno; a již Aristoteles a oň se opírajíce arabští lékařové Avicenna a Lasis sestavili dosti patrný počet znaků zlomyslných a zločinných lidí, jež se vztahovaly na pleť a zejména na obličejové části lebky. Na počátku minulého století vytknul známý lékař a přírodozpytec Gall novou theorii. Dle jeho mínění vytiskují se duševní vlastnosti na povrchu mozku a mohou se rukama vyhmatati. Lavater chtěl duševní vlastnosti poznávati na posuňkové hře. Ale žádný z obou ani jejich nástupcové nedostali se k vlastnímu ustanovení fysiognomického typu zločince. Lombroso má, jak známo — za to, že jsou zločincové, kteří jednají z vnitřní nutivosti, kteří jednají zločinně buď pro nedostatečný vývoj morálního citu, jsou tedy říkajíc rozeni jako zločincové, nebo mozkovou chorobou nutkáni bývají k zločinům (alkoholikové, epileptikové, pološílení). Z nich ovšem zabírá rozený zločinec (Lombrosův »reo nato«) hlavní zájem. Jest dle jeho názoru jedincem, jehož ethická organisace jest utvářena tak, že nemůže a nechce pokušení odpírati. Jemu neschází soud o tom, co jest pravé a nepravé, nýbrž způsobilost, jednati dle svého poznání, mysl. Pro Lombrosa jsou tací lidé morální idioti, nepříčetní a nenapravitelní. Vnější znaky jsou: assymetrie lebky, špičatá hlava, létavé čelo, vyčnívající obočí, vyčnívající kosti jařmové, vyčnívající horní čelisti a veliké, voluminosní dolní čelisti. K tomu se druží: veliké, odstávající uši, veliká ústa s tenkými pysky, husté vlasy a žádné vousy, a jako fysiognomické znaky: šilhání a potměšilý pohled. Z toho Lombroso utváří svůj zločinecký typus a vykládá jej vývojově podle Darwina, při čemž jde divným způsobem zpět až na rostliny hmyzožravé.

Při tom srovnává zločince s dětmi a přírodními národy a s lidmi předhistorickými. Za tohoto posledního případu prý tak řečený atavismus, reakce odrůdy k původnímu tvaru, hraje hlavní roli. Případně podotýká dr. Hopf, že srovnávání zločinců s dravými zvířaty (vzhledem k velikosti dolní čelisti) není případno, poněvadž zločinnou činnost rozličných druhů taškářů sotva lze uváděti zpět na silné žvýkání, které pokládáme za příčinu silného vývoje čelistí u dravců. Také nemají všichni přírodní národové, nýbrž toliko jednotliví z nich, podobnost s našimi zločinci. Dále se proti typu zločineckému bojuje s úspěchem právníky a lékaři na základě statistiky, zvláště poněvadž některá z těch Kainových znamení, zdá se, že sounáležejí k jistým duchovým vlastnostem, které příslušejí netoliko zločincům, nýbrž vyšší měrou ještě lidem duchově velmi vyvinutým.

Jest vůbec pevný vztah mezi duševními vlastnostmi a případným tělesným výrazem? Ano! všeobecně, ale šetření sem hledící nesmí se omezovati na zločince. Musilo by býti vyšetřeno při velikém pokud možno počtu lidí, pokud jsou spojeny s jistými tělesnými zvláštnostmi určité duševní vlastnosti. Při tom bylo by míti zřetel, že onyno zvláštnosti ještě trvají, any tyto vlastnosti mohou býti pokládány již za dávno zmizelé výchovou a sebekázní. Vždyť učiněna zkušenost, že se jisté stavy (faráři, důstojníci, učenci) poznávají často snadno po obličeji, poněvadž, jak zkušenost dosvědčuje, duševní život se nejtrvaleji obráží ve výrazu tváře. Tato

kriminálně anthropologická studia mají veliký význam pro názory trestně právní naší doby a jest je tedy stopovati s největší opravdovostí.

Aby ustanovil rozdíly mezi lebkami zločinců a normálních lidí, srovnával Piţard lebky 51 zločinců, kteří zemřeli v trestnické osadě Nové Kaledonii, s průměrnými lebkami obyvatel pařížských. Stálého rozdílu nemohl shledati, toliko vertikální index lebek zločineckých jest poněkud vyšší, t. j. jinými slovy, zločincové měli poněkud více mozku nežli normální lidé. Také mezi lebkami zločineckými byly různosti. Některé byly dlouholebé, jiné širokolebé; některé byly prostorného obsahu velikého, jiné malého. Různosti ty se srovnávají naprosto s různostmi u lidí normálních. (Jahrbuch der Naturwissenschaften 1899—1900.) *Kč.*

Devatenácté a dvacáté století. Na rozhraní dvou století činí se rozličné úvahy, pohledy nazpět v minulý uplynulý věk a výhledy u věk nastávající. Známý hrabě Montalembert, šlechtic francouzský rodem i duchem, z předních bojovníků pro zájmy katolické ve Francouzsku i mimo svou vlast (* 1810, † 13. března 1870), který prohlášení papežské neomylnosti pokládal za velikou chybu pro zájmy řečené a proti němu na smrtelné své posteli protestoval, srovnával před třiceti třemi lety již počátek a konec devatenáctého století. Srovnání to, psané nedlouho před smrtí autorovou, pro námitky rodiny jeho nebylo uveřejněno Teprve P. Hyacinthe Loyson uveřejnil je v »Bibliothèque universelle e Revue Suisse« (1876). Podáváme jádro z pojednání u nás málo známého

Sunt, sunt Lachrymae rerum et mentem mortalia tangunt. Je však dvojí smutek: mužský a stařecký neb chlapecký. Onen jest hrdý a důstojný vzniká z přirozenosti věci a zkušenosti života. Jest vlastní duším slušným a neporušeným, neodzbrojuje muže, nýbrž jej posiluje a činí jej k boji obratným. Tento záleží v mrzuté, rozhořčené náladě, která svět svou kletbou a svými výhrůžkami unavuje, aniž jej obrací, ba aniž jej leká. Zoufale a zbaběle vyznívá tento duševní stav vysílením a zmalomyslněním. Smím-li již o sobě mluviti, rád dávám tomu, že tato nicotnost lidských podnikův a nadějí mne osobně naladily smutně pokud možno a dovoleno. Nad čím bych se mohl ještě radovati? Ani má strana, ani mé vlastní názory a námahy, ani moji přátelé nepronikli v té věci. Jsme všichni poraženi, upadali jsme z porážky do porážky. A přes to nemohu se ubrániti nepřemožitelné důvěře. I pohled na boje, bouře, ztroskotání lodí, jakžto doznává naše dnešní společnost, vyluzuje ze mne vzkřik odvahy a naděje. Kdo mi může učiniti z toho zločin, věřím-li a doufám-li, dokud jsem odsouzen žíti, a dívám se na triumf všeho toho, co se mi protiví? A kdo může býti v takové důvěře méně než já interesován? Budoucnost není pro mne více illusí, ani mi nemůže podávati nějakých šancí. Stáří jest přede mnou a já se vracím právě od bran smrti, abych se — buďte bohu díky — zase k nim navrátil, už na vždy. Není mi více potřeba zajišťovati si souhlas jiných, šetřiti stran nebo honiti se za popularitou, které jsem ostatně nikdy nehledal ani nenabyl. Moderní společnost, jejímžto zástupcem jsem se tu ondy velmi zbytečně činil, nemůže mi dáti nic, jako mi nedala nic stará. Nic jí nejsem dlužen; ta troška, co jsem zde platil, byla dědictvím po mých otcích a tedy staré společnosti. Jsem tedy úplně nesúčastněn; jsem ještě upřímnější nežli neinteresovaný, neboť řeknu stručně a bez okolků, co pokládám za správné.

Věřím pevně v budoucí, ba již nynější vítězství dobra nad zlem. Tu víru budu vyznávati až do posledního svého dechu a hlásati ji netoliko z poctivosti, nýbrž také z lásky k bližnímu, z oné bratrské a otcovské lásky, kterou jsem povinen sobě rovným a svému morálnímu a duchovému potomstvu. Byl jsem jednou mlád a nezapomenul jsem; ještě cítím ozvěnu onoho žáru, onoho vytržení, s kterým jsem obdivoval a chápal dobré; ale též ozvěnu pozbývání odvahy a hořkosti vůči triumfu lži a zla Vím velmi dobře, že vznešená a upřímná duše, která se nechce uspokojit. obyčejným žírem požitku a otupělými illusemi, vím velmi dobře, že srdce a ctnost mladých lidí jsou žádoucí víry, jistého vnitřního osvícení, které jim pomáhá v boji proti klamům života a ošklivosti, již boj ten nám vlévá.

Právě tak mládež, která po nás bude následovati, která na nás zapomene, dá nám, aniž bude tušiti, za pravdu a pomstí nás; onať jest, jíž bych chtěl upokojiti, osvítiti, posíliti. Jí bych chtěl vlíti onu důvěru, onu čilou radost, bez kterých se v tomto světě nepořídí nic opravdového a trvalého. Jí bych chtěl až do své smrti říkati a opakovati: naše století má takovou cenu jako staletí předchozí, a považováno všechno všudy, nevěděl bych žádného, jež by zasluhovalo, aby mu byla dávána přednost.

Právem náš ctěný a veliký biskup z Orleansu (Dupanloup) vyslovil: činí se bezpráví, osočuje-li se naše doba. Moderní duch doby donucuje vlády, ať chtí ať nechtí, býti proti církvi spravedlivější; odklizuje veliký počet předsudků, které nedávno omezovaly její činnost. Z hloubí srdce svého se církev těší všude, ač ještě tak mnohého jest si přáti a do lecčeho si stěžovati, že vidí přece vládnouti lepší zákony, mírnější správu, že malý muž požívá lepší ochrany, chudobný větší podpory, že otrok se stal svobodným.

Co se mne týká, klaním se na bolestném svém loži pln úcty minulosti, ale dávám také její právo přítomnosti a ze zdálí pozdravuji budoucnost. Vítám pokrok, pravý pokrok, ať jest tak — jakož bude vždy — spojen s tisícem omylův a nedopatření: pokrok je tu, bohatě, přebohatý od nesmírných a nepředvídaných dobrodiní pro boží tvory. Vítám vždy ještě nepostačující, ale přece mnohem stejnoměrnější rozdělení pozemků, statků a národního blahobytu. Vidím vypínavost bohatých a mocných této země ještě dosti často jeviti se způsobem nevraživým a nesnášelivým, ale přece zcela jinou měrou zdrželivou a označovanou nežli za dob sv. Ludvíka; vidím otroctví, hrozný a nenorozumitelný osud tak mnohých dle obrazu božího stvořených lidí zrušeno, pro blaho černochův i bělochů. Vidím svobodu ještě namnoze potíránu a hlavně vinou jejích vlastních předních bojovníků kompromitovánu a zadržovánu, zejména ve Francouzsku, které by mělo býti přece její kolébkou a neporušitelnou svatyní: a přece je jisto, nekonečně jisto, že svoboda brzy v Evropě jako v Americe zvítězí. Již vidím infamie, pronásledování, hromadné proskripce, deportace, pobrání majetku, všechno to věci, které bývaly jednou všední, zapovězeno až na Rusko — jen v nešťastné nesmrtelné Polsce se ještě udržely. Vidím náboženství, ač ještě daleko jest toho, aby vykonávalo vládu nad myslemi jemu v budoucnosti určenou, přece lépe

známo, věrněji milováno, poctivěji obsluhováno nežli za dnů své mladosti a zejména za dnů mládí našich otcův. Vidím konečně a dívám se s podivením, jak celé člověčenstvo, ač jest ještě daleko toho, čím by mohlo a mělo býti, přece daleko méně bývá vykořisťováno, méně utlačováno, že se s ním méně špatně zachází, že jest méně zkaženo nežli v kterémkoli století předcházejícím.

Budoucnost ukáže, mám-li pravdu — qui vivra verra. Pokládám za nepopíratelné, ba také za nepopřené, že náš náboženský a politický svět roku 1868 má větší cenu než r. 1800, ještě větší než r. 1700 a pravděpodobně také r. 1600. Zůstaňme při tom, abychom nemusili psáti celý kurs dějin světových. Z toho činím závěr, že dvacáté století bude se alespoň tolik haliti jako devatenácté. A tak odcházím s tohoto světa se slovem Horácovým, jak je po obměně uvádí de Maistre: spem bonam certamque reporto. *Kč.*

Trvalost plemen. Statistickými vyšetřováními dokázáno, že kavkazské plémě se svými odrůdami se bytně nemění. Virchow to tvrdil již po léta, a znamenití zástupcové anthropologie se k němu přidávají. Ještě nikdy nebylo pozorováno, dí, že by se bílé plemeno bylo nějak změnilo, ani plemena sama, ani odrůdy. Jeden z největších experimentů, osídlení Australie, dopadl ve smyslu trvalosti bílého plemene. Tak bylo také v jižní Africe. V Americe je dokázána tatáž houževnatost bílé rassy a jejích variet ode tří století. Když se také tvrdí, že Severoameričan doznal znatelné změny netoliko duchové bytosti, nýbrž i tělesných vlastností, tedy přece z něho nepošlo individuum, které by se mohlo srovnávati přímo s rudochem. Není ani v severní ani v jižní Americe nového amerického plemene. Velikolepé experimenty, které byly učiněny nevědomě národy jejich putováním, zasahují ovšem teprve několik století, ale trvalost plemen jest už také dosvědčena pro tisíciletí egyptskými pomníky. Z rozličných období šedého starověku, i z takových, které by byly pro nás předhistorickými, zachovalo se vyobrazení tehdejších národů, z nichž i nováček může znamenati rozdíly plemen. Tu jsou vedle nepochybných negrů také semité a arijci vyobrazeni, částečně i barvami, ale není mezi nimi přechodů. Vyobrazení na těch pomnících blíží se časově k mladší kamenné době střední a západní Evropy. Znaky plemen a odrůd Evropy jsou ještě dnes tytéž jako před pěti nebo šesti tisíci lety. Zděďuje se, to právě ukazují egyptská zobrazení, netoliko povaha kostí, nýbrž zděďují se také měkčiny, jako barva očí, vlasů, pleti, tvary svalů, tuku, chrupavky.

Protivníci toho názoru poukazují rádi k tomu, že okolí působí s rozhodným vlivem na lidskou přirozenost. Lokální životní podmínky, závislé na potravě a bydlišti, prý mají na vývoj kostry vliv; to, praví, dokazují soupisy branců všech zemí. Potrava působí na výšku těla: při špatné výživě výšky ubývá, při dobré jí přibývá. Bylo by zpozdilostí, pochybovati o správnosti těch početných a obezřele stanovených pozorování. Ale nesmí býti zapomínáno, že v každém lidském organismu se vyskytují trojí rozdílné vlastnosti, téměř nezávisle na sobě, vlastnosti individua, rodu a plemene. Vlastnosti posléze řečené nemění se po dlouhé doby.

Byť i vnější vlivy trvají po generace, vlastnosti plemenné se tím nemění, tupý nos se tím nestává orlím, a dlouhé kosti obličejové nerostou

do šíře; pozměňují se tím jediné individuální znaky, jako kolikost tuku, mocnost svalů, délka píšťal, ale nic ze všeho toho, co jest uznáno za speciální vlastnost plemene nebo odrůdy. Tak jest i u zvířat. Jest nejjistějším výsledkem studia, že příroda vtiskne svým tvorům ráz druhu a odrůd hluboko, nesmazatelně. Paleontologie jest plna dokladů, že organické útvary zachovávají se po dlouhé doby nezměněny. Veliké úspěchy chovu zvířat — zdá se – že sice na první pohled podávají důkaz, že za několik málo generací může býti z dvou rozličných tvarů skotu, ovce, vepře a především holuba, vytvořen říkajíc nový, třetí tvar. Ale je známo, že takové nové tvary se zakládají toliko na hromadění nebo na rozličném rozdělení tuku a masa a že jsou kolísavé. Také chorobné zjevy, jejichžto dědičnost po generace je prokázána, jako krvácivost (haemofilie), nebo slepost barev a j., nemohou smazati znaků plemene. Karakteristické vlastnosti zůstávají tytéž a jsou jako staré dědictví nezměnitelné. Zvláště je tomu tak vzhledem kostry a útvaru lebky, uspořádání svalů, cév a nervů.

Od těchto zjištěných skutečnin vycházeje Kollmann dle známých lebek praobyvatel Evropy se pokusil zobraziti obličej těch starých osadníkův evropských tak, aby se říkajíc poznával portrét plemene a odrůdy. Dle těch pokusů může se s jistotou tvrditi, že již tehdy kavkazské plémě žilo v Evropě. To dokazuje lebka ženy, nalezená v Auvergnieru. Odrůda, kterou representuje, žila za kamenné doby v Evropě a dochovala se dědičností až podnes a může býti prokázána ve všech krajích evropských, jak v tvaru ryzím, tak skřížena dlouhoobličejovou odrůdou kavkasana podobně všude se vyskytujícího.

Představíme-li si skutečnost trvalosti evropského plemene — i širokoobličejového i dlouhoobličejového — uvážíme-li dále, že plavovlasí i hnědovlasí, dlouholebí i krátkolebí jsou původu starého, stává se tím srozumitelným nejen složení nynějších národů Evropy, nýbrž i některé z dějinných pochodů vývojových. Nesčíslní národové zanikli od doby kamenné, a to na všech místech. Napřed národové doby kamenné sami, pak národové doby bronze a železa až po národy Keltů, Gallů a Germánů, Řeků a Římanů. Týž rušný proces zničil staré Egypťany, Peršany a Karthagy, ale plemena a jejich odrůdy zachovaly se nezměněny. Naproti národům jsou odrůdy a plemena nesmrtelnými. (Correspondenzblatt für Anthropologie. 1898, 1899. — Jahrbuch der Naturwissenschaften. 1899 až 1900.) *Kč.*

Český Skansen v Praze. Nedávno proveden pěkný čin: obec pražská a smíchovská zakoupily společně rozsáhlé nádherné sady Kinského. V několika hlavách najednou zrodila se stejná myšlenka, jak by se dalo nejúčelněji a nejskvěleji jedné části těchto sadů užiti. Podnětem byl proslavený Stokholmský Skansen. Myšlenka tato praví: zřiďme v části sadů nově získaných český Skansen, t. j. národopisné sady, v nichž by byl zobrazen lid českoslovanský se svými charakteristickými projevy života. Zámeček, který je již v parku, dal by se upraviti snadno pro sbírky národopisné. Několik vzorných staveb lidu českoslovanského dodalo by jen celkovému dojmu sadů malebnosti. Živá fauna a flora poskytovala by návštěvníkům nejen pěknou zábavu, nýbrž měla by též svůj ráz paedagogický. Čtli jsme nedávno v tomto časopise, jaké procento

dětí — zvláště chudých — ve velikém městě nepoznalo z vlastního názoru neobyčejnější zjevy přírodní. Takový český svět v malém by tomuto nedostatku odpomohl. Naše učitelstvo a jiné korporace by zajisté své podpory neodepřely, Český Skansen byl by opravdu čin velikého dosahu a významu. Jsme jím povinni svému lidu. Život vyšších vrstev máme znázorněný v několika museích. Zobrazme si úplně též život českého venkova. Český Skansen by byl trvalým zachycením té svorné kulturní práce, jejím pokračováním i rozšířením, kterou jsme provedli s takovým prospěchem na Národopisné výstavě. Řid. F. A. Šubert dal již v zastupitelstvu pražském podnět k tomuto činu. Snad brzy přijde týž návrh do druhé korporace — zastupitelstva obce smíchovské. Doufejme, že tato pěkná a úrodná myšlenka najde pochopení u rozhodujících činitelů a bude v brzku provedena. Smíme to doufati tím spíše, ježto se tím náklad na úpravu sadů nezvětší, nýbrž spíše zmenší.

Filologické listy obírají se naším článkem »Staré gymnasium a nová doba« (v č. 6.). Ukazují, že Fischer v tom onom se dopustil chyby a nelíbí se jim úsudek o klassických spisovatelích. Profesor Král přímo se táže mne, pokládám-li Fischerovy charakteristiky řeckých autorů, zvláště Platona, za správné? — Prohlásil jsem v témž čísle, ve kterém je také kritisovaný článek, že odpovědnost za články a rozhledy spadá na autory; v prohlášení tom tuto odpovědnost přisuzuji také článkům anonymním a šiffrovaným. Přes to chci prof. Královi odpovědět ještě věcně: Omylů a chyb Fischerových, rozumí se, neschvaluji; ale prof. Král ví, že na př. výtka, činěná Platonovi, neučiněna jen Fischerem, nýbrž už častěji spisovateli různými. O jiných výtkách může být spor; jestli na př. Demosthénes je spisovatel skutečně znamenitý. Že Fischer to ono vyjadřuje poněkud drasticky, mně nevadí. Hlavní věcí v článku je, projevit souhlas s reformní tendencí středoškolskou — o míru té reformy a ráz její může být spor; prof. Král může v Naší Době nalézt článek o věci od profesora Foustky, článek mnohem mírnější — z toho mohl poznat, že Naší Době neběží o jednotlivé úsudky o tom onom klassickém spisovateli, nýbrž o reformu našich gymnasií a zejména o to, aby duchaprázdný, srdcemorný filologism nahrazen byl skutečným poznáváním světa antického, nikoli jednotlivých nepravidelných řeckých aoristů. Pryč s tím filologickým nimráním, pryč s tím nekritickým a zpátečnickým zbožňováním všeho, co napsáno latinsky nebo řecky — toť naše heslo. O to zajisté běží mně a prof. Král už dovolí, aby Naše Doba o literární »vážnosti« (!) měla úsudek svůj.

M.

Několik slov o hesle: „Svůj k svému“.

(Návrh.)

Obležení Olomouce, válka českého venkova proti německému městu vedená s takovým úsilím přiměla mne, abych znova přemýšlel o hesle, jež napsáno na našem praporu.

Pod týmže praporem jako v Olomouci bojujeme i jinde. A nejsme všude stejně silni, jako u Olomouce. Proto také se nám nedaří všude stejně — někde dokonce potkáváme se se značnými ztrátami. Zdá se mně tudíž, že je nutna regulace našeho boje za vymanění se z područí cizí hospodářské nadvlády.

Všimnu si tedy našeho hesla, hlavně pokud potřebuje boj za ně úpravy, pokud je třeba doplnit a ucelit naše šiky.

Ježto však uvažuje se občas také o tom, zda má národ právo užiti proti nepříteli tohoto hesla či nic — zmíním se i o tom.

Je jisto, že každý člověk má právo na svobodný život — svobodný v mezích spravedlivé společnosti. A jako každý člověk, tak i každý národ má totéž právo. Samostatný, svéprávný a svérázný život v rámu nutné, spravedlivé jednoty státní a v rámu veškerého lidstva, toť jest cíl poctivé a spravedlivé snahy každého národa.

Spojit práva jednotlivcova s právy společnosti (ovšem také povinnosti jednotlivcovy s povinnostmi celku) v harmonický celek, nebo jinak řečeno, spojit socialismus s individualismem, toť umění jehož je nevyhnutelně třeba těm, kdo chtějí řídit národy.

Právo národa na samostatný národní život, na život co nejplnější nemá žádných jiných mezí než stejné právo národův ostatních, než právo společnosti celé, či — což je konečně jedno — právo lidstva a lidské.

Jen potud lze národu spravedlivě překážeti v jeho snaze, pokud směřuje dále, než k sesílení a upevnění vlastní existence, pokud tedy směřuje k ujařmování druhých.

Neníť prospěch lidstva v tom, aby některý národ pohltil několik ostatních — toho lidstvu netřeba. O blaho jeho je lépe postaráno, když každý národ se rozvíjí na svých základech, dle své přirozenosti. Jako vedle příliš velikých hromad zlata tvoří se nezbytně propasti sociální bídy tak vedle přílišné mohutnosti národa panovačného tvoří se propast bídy národa potlačovaného. První generace národa odnárodňovaného nevyhnutelně zakrňují — nemohou se rozvíjeti tak, jak by se rozvíjely na svém přirozeném základě, nemohou se zdokonalovat, jak by bylo třeba, a jak je konečně také povinností všech.

Tak škodí se celému lidstvu, když části jeho se násilím degenerují, když se cizorodou mocí seslabují.

Je tudíž národ, jemuž se překáží v cestě za jeho cílem, jemuž se nedopřává, aby se zdokonaloval, nejen oprávněn, nýbrž i povinen bránit se proti násilí, aby mohl těžit ze všech hřiven, jež mu svěřeny, aby byl »služebníkem dobrým a věrným« ve službě všeobecného pokroku. Každý pak, kdo staví se na této cestě proti národu, je jeho nepřítelem.

Užívá-li tento nepřítel své hospodářské síly, svého majetku — právě také k tomu, aby národu v této jeho nutné cestě překážel, není jiné obrany, než aby národ se hleděl vymanit z područí hospodářské moci nepřítelovy.

A tu jsme u hesla »svůj k svému« v té podobě, v jaké se nám nyní nejčastěji jeví.

Němci jsou tu nepřítelem, jenž užívá u nás a na nás rychle vydělaných peněz k potlačování našeho národního bytí.

Jaký účel (hospodářský) má tu naše heslo? Sesílení, zdokonalení našeho národního hospodářství, či vlastně hospodářské sesílení našeho národa.

Německý továrník (na př.) němčí naše dělnictvo, má vliv i na obec, v níž bydlí a užívá ho na naši škodu. Co zbývá než postarat se, abychom nemuseli své peníze jemu zanášet, abychom dostali od našich výrobců věci, jež od něho jsme brali. Výhoda je pak dvojí: Sesilujeme své výrobce a zachováváme národu »malé lidi«.

Právě proto však, že teprve zakládáme takové podniky, které to umožňují, mají jejich zakladatelé, ať akcionáři, ať soukromí podnikatelé často těžké postavení. Jednak nebývá kapitál vždy největší, není dostatek vyškoleného dělnictva, ale hlavně je silná konkurence starších, pevných firem cizích, které mají zkušenosti a kapitál. Sníží ceny (mohou-li to), ale začátečník toho vždy dělat nemůže.

Je-li začátečník tak silný a schopný, že hned z počátku může dávat zboží takové jako továrníci cizí — třeba jenom upozornit: má takové zboží jako továrníci cizí a je náš. Tu netřeba ukládati důrazně povinnosti, není tu třeba obětí — lidé si dají dosti snadno říci. Ale většinou jsou naše začátky slabší. Což tedy, nechat zakládání nových vlastních podniků? To bychom se nevymanili z cizí moci nikdy.

Proto se prohlašuje — Svůj k svému. Kupujme a dávejme dělat u svých, co jen můžeme. A z počátku musíme se pak spokojovat i zbožím o něco snad slabším nebo dražším, chceme-li se vymanit z moci cizího kapitálu. Potud žádá heslo »svůj k svému« jisté oběti. Pro tuto vlastnost nazval bych je nejvhodněji (dle mého zdání) národním clem.

Má také míti všechny vlastnosti dobrého cla. Ale nejlépe vysvitne podobnost obou, provedeme li si srovnání podrobněji.

Stát některý — řekněme X — má slabé strojnictví — jeho občanstvo musí kupovati stroje z ciziny. Ale stát má potřebné suroviny (rudy, uhlí), má dostatek lidu, který nemá skoro co dělat, mohl by tedy míti železárny a strojírny své! Avšak není dosti velikého kapitálu, není dobře vyučeného dělnictva a chybí jiné ještě věci. Nicméně rozumná vláda nechce, aby se peníze vyvážely ze země na věky — proto podporuje snad koncesemi a subvencemi, ale jistě také nutí lid, aby podporoval. Jak? Určí z každého cizozemského stroje tak vysoký plat (clo), aby domácí podnikatel mohl stačit, aby stroje z ciziny přišly dráže než domácí. Tak se zajistí domácím výrobcům odbyt a dělnictvu nový zdroj výživy. Clo vybírá se tak dlouho, pokud nenastanou poměry takové, že domácí průmysl i beze cla může konkurovat s cizím. A to je také účelem cla, pojistit domácí výrobu, pro niž jsou přirozeně vhodné podmínky, která však na čas potřebuje z té neb oné příčiny úlevy nebo pomoci. Ovšem že musí vláda hledět, aby takoví průmyslníci uměle neoddalovali to, co přijíti má, odstranění cla. Neboť to, oč se clem zdraží cizí a tedy i domácí stroje — zaplatí lidé domácí odběratelé. Proto je jen to clo rozumné, které se ukládá na věci, jež v zemi možno dobývat nebo vyrábět s výhodou, s užitkem, jakmile dočasnou podporou (a takovou je i clo) náležitě sesílí, z nichž plyne prospěch celku, ne jenom několika jednotlivcům, a u nichž je naděje, že úleva a podpora jim poskytnutá nebude přesahovat, nebude větší než užitek z nich plynoucí — třeba ovšem užitek přijde až později.

Tak je i při hesle »Svůj k svému«. Je to clo, které národ dobrovolně si ukládá, aby si průmyslově a vůbec hospodářsky pomohl na vlastní nohy. Na čas tedy se musí odhodlat a musí rozhodně říci: Raději své a z počátku — dokud to nejde — méně dokonale nebo snad o něco dražší — pokud se naše podniky nemohou upevnit. Ale jako stát i národ musí hledět, aby této podpory nebylo od podnikatelů, kupců, továrníků zle užíváno, aby pracovali, jak nejlépe mohou.

Proto se také musí dbát, aby oběti lidu nebyly příliš veliké, a tudíž aby se zřizovaly zvláště podniky, pro něž jsou takové podmínky a poměry, že je možno počítat na zdar, když ne hned první, druhý rok — tož přece na jistý zdar při dobrém řízení, na skutečné zvětšení národního majetku a tím i jeho hmotné bezpečnosti.

Podniky národní, které by bylo třeba udržovat oběťmi nepoměrně velikými k jejich užitku, přispívaly by k ochuzování a ne k obohacování národa. A potom, bude-li se dbát těchto přirozených podmínek, ztratí i heslo svůj k svému, to jest boj za jeho provádění hodně mnoho své drsnosti, právě té, která je zbytečna.

Že by který národ mohl míti na dobro všecko, nenapadne nikomu tvrdit. Ale o tolik se má přičinit: aby měl všecko co mu svědčí, čeho je možno spravedlivě, třeba že bojem dosáhnout. A tak je heslo svůj k svému v nynější podobě, kdy totiž ukládá ještě i částečně hmotné oběti, dočasnou pomůckou, aby se národ náš vymanil z cizího područí všude, kde to jen jde. Ale právě proto je také cílem hesla »svůj k svému«, cílem tohoto národního cla: sesílení domácího průmyslu, obchodu — vůbec hospodářství, a tím zajištění existence našich lidí, kteří jednak jsou nuceni zapírat svou národnost, zříkat se jí a kromě toho získání nutné hmotné síly, abychom svým žádostem a přáním dodati mohli potřebného důrazu.

Již z té příčiny — jak tuším patrno — je třeba, aby provádění hesla nebylo ponecháno náhodě, okamžikovému nadšení, ale aby bylo řízeno z jednotného národního ústředí — národní rady, ale skutečně všeobecné národní rady, beze zbytečného lomozu. Jen tak by bylo možno řídit zakládání podniků a naše vymaňování se z područí cizích lidí co nejúčelněji a nejúspěšněji. Jen tak by se dodalo této práci pevnosti, trvalosti a také naprosté solidnosti, když by pod ústředím stály jednotlivé rady krajské, okresní, místní.

Ale této organisace, tohoto jednotného vedení je třeba ještě z jiné příčiny. Boj za heslo »svůj k svému« je boj je válka. Ve válce užívá se s obou stran stejných prostředků — t. j. je dovoleno

užívat stejných zbraní. Pakli se tedy my vyhýbáme německým a jiným závodům, nesmíme se divit, když Němci zase tam, kde mají moc, jednají podobně. Kde jsou naši lidé slabší, trpí, kde jsou Němci slabší, trpí oni. V boji to jinak nejde, rány se rozdávají ale také dostávají. Není vojny bez šrámu, slýchával jsem už jako chlapec.

Také v boji o hospodářskou samostatnost svoji máme raněných dosti. Všichni naši lidé trpící boykotem Němců, vypovídáni z práce pro národnost, již nechtějí zapřít, vůbec všichni, kdož trpí prováděním německého svůj k svému — jsou ranění v boji, jejž vypověděli jsme si vzájemně s Němci. Jsou-li raněni v boji řádně vedeném, či užívají-li Němci místo obyčejných nábojů koulí třaskavých — nepadá pro to, nač myslím, na váhu. Nač myslím? Od jakživa je pravidlem, že ten, v jehož jméně se válka vede, je povinen starat se o raněné a dle nynějších pravidel také o náhradu těm, kdož válkou byli zvláště poškozeni. Heslem svůj k svému vede se válka jménem národa. Národ tedy jako celek má se starati o své raněné, o ty totiž, kteří trpí válkou za usamostatnění národa více než jiní.

Nelze tu namítat — obětí je třeba — ovšem je jich třeba ale nesmějí se žádat od jedněch přepjaté, od jiných téměř žádné. Také válkou trpí celá říše, ale přece nejvíce ti, kteří jsou bojištím nejblíže. A těm se dává náhrada proto, aby břemeno války bylo stejněji rozděleno — a snáze se neslo.

Nejvíce raněných a nejvíce ztrát bývá v předních vojích — které vnikly do těla nepřátelského šiku. Tak i při našem hesle tam je nejvíce ztrát, kde naši lidé jsou vklíněni v lid cizí. Což nemělo by nám záležet na tom, abychom své raněné (lidi, kterým hrozí ztráta existence nebo kteří ji už ztratili pro národnost, vůbec kteří utrpěli pohromu neb jsou v nebezpečí) zachránili, uzdravili, aby neubývalo nám tolik bojovníků, aby ozdravíce rozmnožili naše řady a pomáhali vítězit?

Jménem národa se vede boj a jménem národa třeba se starat o jeho řízení, aby obtíže jeho nesly se co nejsnáze, aby ztráty byly co nejmenší. A tu zase by bylo třeba ústředí pro celý národ, jemuž by podřízena byla a s ním pracovala ústředí krajská, okresní, místní. Ti, kdo jménem národa mluví, kdo jménem jeho vyhlašují boj — jsou povinni se také o tuto věc postarat. —

Obětavost je dobra jen tehdy pro všecky, je-li všeobecná, t. j. žádá-li na všech jen tolik, kolik mohou unésti, aniž by si trvale škodili, žádá-li na každém tolik, kolik může snésti tak, aby své síly nejen

zachoval, ale ještě otužil, aby odříkání, které se mu ukládá, nebylo na darmo. Napjetí je třeba, ale jenom dobře napjatá struna dává jistý, plný a čistý ton, struna přepjatá — praská.

Vím dobře, že je dosti těžko — ba v našich poměrech hodně těžko dáti této myšlence život, stělesniti ji. Ale povinností naší přece jen je starat se o to. Dali jsme se do boje, máme si tedy také býti vědomi jeho důsledků — a pokud jej chceme vésti, musíme plnit veškery povinnosti, které klade na naše bedra. Kdyby bylo dosti dobré vůle a kdyby vůdcové našich stran — ať už generálové či jen setníci — ať si zemští či okresní či místní byli schopni součinnosti ve věcech národních, myslil bych si potřebnou k tomu organisaci takto: Ústřední národní rada, rady zemské, krajské, okresní s místními důvěrníky. Rady by byly rozděleny tak, že v každé by byli referenti pro všecky obory národního života o nějž se třeba starati. Národní rada takto míněná by podporovala svým všeobecným, širokým rozhledem, svými informacemi naše svépomocné organisace (společenstva, záložny, družstva, svazy zemědělských družstev, družstev výrobních) — mohla by jim všem udávati direktivu a starala by se, aby činnost jejich byla souladná t. j. aby zamezovala nedorozumění tak častá, pokud není ústředního řízení, pokud každý voják bojuje zvláště.

Že by takové národní radě bylo třeba lidí čilých a hodně čilých, je víc než patrno. V ní by měly býti vtěleny rozum i vůle národa.

J. Svozil.

Školní výchova dětí málo nadaných.

Uvažuje a referuje E. Růžičková.

V našich obecných školách zapíše se každé 6tileté dítě do I. třídy, tělesně způsobilé. Jeho duševních schopností nikdo nevyšetřuje. Ve třídě je pravidelně mnoho dětí, tak že učitel si nemůže všímati jednotlivých individuí, musí postupovati jediné dle průměrného prospěchu žáků, tedy řídí se prospěchem žáků prostředního nadání. Představme si nyní, že jest v takové třídě dítě hodně nechápavé, můžeme říci slabomyslné. Dítě je samo sebou již málo nadané a následkem toho i jeho příprava, totiž výchova do 6ti let, obyčejně menší a třeba i daleko menší než je průměrně příprava u ostatních dětí. Je tedy zřejmo, že ve škole brzy zůstává pozadu, jeho nedostatky ve vědomostech stále rostou, poněvadž novým poznatkům schází vždy pevná půda, k níž by přirostly. Škola snaží se věc napraviti tím, že dítě nechá třídu opakovati. Opakuje tedy třeba první třídu s dosti dobrým prospěchem, potom postoupí do druhé třídy, ale tam je zase postup učení pro něho příliš rychlý, na konci se jeví prospěch velmi špatný, ale dejme tomu, že přece není nedostatečný, a dítě jde do třetí třídy. Tam je již mezera jeho vědění příliš velká, tedy opakuje zas. Tak uplynulo již 5 let od jeho zápisu do školy a teprv může vstoupiti do 4. třídy. I kdyby nyní postupovalo zcela pravidelně, totiž v jedné třídě bylo vždy jen rok (což ale není pravděpodobno), tedy se nedostane do 14 let dále než do 6. třídy a — poněvadž obyčejně ve 14 letech děti vystupují ze školy — jeho vzdělání je tím skončeno. Jeho vědomosti nejsou značné ani pevné, z vyšších tříd úplně scházejí, a nyní se má hoch neb děvče živiti.

Až posud jsme si všímali intellektuální schopnosti slabomyslného dítěte, pokud záleží jen v jeho přirozenosti. Ale jsou ještě jiné věci. Víme všichni ze zkušenosti, že takové dítě je svému okolí předmětem posměchu a pohrdání. To má ovšem vliv na jeho

sebevědomí a ohromný vliv na jeho mravní život. Docela snadno se vyvine u takového individua nedůvěřivost, vzdorovitost, potom nenávist k lidem, která se jeví již ve škole v jeho poměru k spolužákům, kteří svým posměškem byli vlastně první příčinou jeho mravní hniloby. Celý ten proces se opakuje, ale ještě ve větších rozměrech, když dítě, ještě k tomu velmi pochybně připravené k existenčnímu zápasu, opustí školu, a nedivme se potom, jestli se stane zločincem! Tak je vychovala lidská společnost. Již z toho je patrno, že náležité vychování slabomyslných individuí je socialní problem, který musí býti co nejdříve a co nejdůrazněji rozřešen.

Pozorovali jsme dvě hlavní chyby ve vychování slabomyslných dětí, totiž neindividuální způsob vyučování a vliv společnosti normálních dětí. Zcela přirozeně dají se odstraniti tím, že se zařídí speciální vyučování ve zvláštních třídách. Tím se také prospěje svědomitému učiteli, který měl ve své třídě slabomyslné dítě, viděl jeho nedostatky a mravní zkázu, která mu hrozila, a při nejlepší vůli mu nemohl pomoci, tím také se odejme normálním dětem příležitost k úsměškům, kterými jen jejich duše tvrdla a zavírala se před utrpením bližního.

Němci — pokud vím — byli první, kteří zřídili pro své slabomyslné děti zvláštní třídy, resp. nyní zvláštní školy, kromě privátních ústavů. R. 1898 bylo v Německu 45 ústavů a 33 tříd, v Rakousku 5 ústavů, 1 několikatřídní škola ve Vídni a několik speciálních kursů pro slabomyslné děti při obecných školách v Dolních Rakousích[1]). Roku 1899 bylo vyučováno v Německu v 211 výpomocných třídách 4464 žáků[2]).

První zařízení jsou zvláštní třídy. Jsou to vlastně jakési paralelky s malým počtem žáků (na př. v Berlíně 12 žáků), kde se pracuje s každým individuem zvlášť. Učebná osnova je celkem táž jako ve školách pro normální děti, ale postup učení je — jak jsme již řekli — individuální, v každém případě pomalejší než v obyčejné škole.

Dr. Heller (Zeitschrift für Schwachsinnige und Epileptische) činil zajímavé pokusy, kterými chtěl konstatovati míru únavy, způsobené vyučováním u slabomyslných dětí, a shledal, že děti vyučováním mnoho trpí. Proto se odporučuje, aby byly denně co nejméně duševně zaměstnány, a předměty aby se střídaly v kratších intervalech, než je dosud zvykem. V berlínských třídách jest vy-

[1]) Österreichisches Sanitätswesen 1898: Hans Hild »Deutschland Hilfsschulen«.

[2]) Zeitschrift für Schulgesundheitspflege 1899.

učování denně pouze 2hod., na kterési soukromé škole střídají se předměty po $^1/_2$ hod.; obojí prý s příznivým výsledkem.

Učitelé do těchto tříd jsou vybíráni co nejpečlivěji, ač zatím bez zvláštních zkoušek. Speciálního vzdělání nabudou hospitováním, kromě toho jsou povinni navštěvovati kursy pro správnou výslovnost v řeči a pod. (Sprachcurse) a řemeslnické kursy.

Cílem výpomocných škol je vychovati dítě tak, aby bylo schopno samostatně se živiti. Některé ústavy v Německu se starají o své žáky po propuštění ze školy. Činí to pomocí zvláštních spolků (většinou náboženské tendence), jehož členy jsou především učitelé ústavu neb školy a interesenti. Spolek se stará, aby mladík neb děvče byli vyučeni některému řemeslu neb vhodnému zaměstnání u dobrého mistra, sám mistra vyhledává a i dále nad učenníkem bdí. Potřebuje-li, podporuje jej i hmotně, dává mu oděv a pod., vždy je ochoten poraditi mu. Tak je hoch neb děvče stále ve spojení s ústavem, který mu dal první základ k možnosti poctivé výživy. Ústav je laskavým pomocníkem úbohým těm mozkům a zároveň záštitou před světskou zlomyslností. Je jisto, že takový poměr ústavu k jeho vychovancům musí na ně působiti velmi příznivě.

Nyní je nejdůležitější otázka, které děti vlastně patří do výpomocné školy a jak se o tom rozhoduje?

Byly shledány v rozličných ústavech a školách rozličné způsoby takového šetření, přece ale v hlavních momentech se shodující. Nám se zdá nejvytříbenější postup, kterého užívají v Amsterodamě v nově zařízené škole pro děti slabomyslné, nenadané a vůbec takové, které v obecných školách neprospívají. Uvádíme jej v krátké zprávě.

Učitel dítěte (na obyčejné škole) — které nejméně rok vyučoval — vyplní tabulku A, kterou připojujeme, a pošle ji zvláštní komisi ustanovené starostou obce. Komise spolu s ředitelem výpomocné školy vyplní tabulku B, dle níž se rozhoduje o přijetí do školy, ovšem s náležitým ohledem na vůli rodičů.

Tabulka A.[1])

Jméno dítěte . . . .
Datum narození . . . .
Kdy začalo choditi do školy? .
Ve které třídě jest nyní? . . . .
Kolikrát opakovalo tutéž třídu?
Jakou má paměť? . . . .
Naučí se čtyřřádkové sloze nazpaměť? . . . .

[1]) Obě tabulky dle Zeitschrift für Schulgesundheitspflege 1900.

Umí počítati? Do kolika? . . . .
Počítá též nazpět? . . . .
Jaká jest jeho schopnost poznávací? . . . .
Zná barvy? ne-li všechny, tedy které? . . . .
Naučí se zpívati dle sluchu? . .
Pozná obrazy předmětů? . . .
na př. jednod. předmětů, jichž se při vyučování užilo? . . .
Který jest jeho temperament? .
Jest prchlivý? . . . .
Má záchvaty? . . . .
Mluví dobře? . . . .
Sedí tiše nebo činí mimovolné pohyby? . . . .
Jsou některé zvláštní příčiny, proč nemůže býti ve škole? (Onanie, mimovolné močení, trapičské choutky etc). . . , .
Proč soudíte, že jest dítě slabomyslné nebo málo způsobilé? Co lze vůbec ještě o tom říci?

Tabulka B.

Škola pro málo nadané děti v Amsterodamě.

Číslo . . . . Zpráva o . . . .
narozeném dne . . . . v . . . .
nyní bydlí . . . .

1., 2. Otec a matka (jména, datum a místo narození) .
3. Rodiče . . . .
Ví-li se něco o náchylnosti k pití, o nervových neb duševních chorobách, o samovraždě, zločinu, tuberkulose neb pod. .
4. Předkové . . . .
5. Pobočni linie příbuz. . . . . .
4. a 5. jako 3.
6. Kolik dětí mají rodiče dotyčného žáka? . . . .
7. Kolik dětí zemřelo a kterou nemocí? . . . .
8. Kolikáté dítě jest žák? . . . .
9. Byla matka zdráva ve stavu těhotenství? . . . .
10. Byl porod normální? . . . . .
11. Navštěvovalo již dítě školu a kde? . . . .
12. Má poručníka? . . . .
13. Jeho jméno a obydlí! . . . .
14. První čas života dítěte:
a) Mělo křeče? . . . .
b) V kolika letech dostalo první zuby? . . . .
c) Kdy se naučilo choditi?. . .
d) Kdy začalo mluviti? . . . . . .
e) Kdy bylo čistotné? . . . . . .
f) Mělo spalničky, spálu, záškrt, mozkové afekce? . . . .
15. Status praesens:
a) Celkový dojem, status physicus a psychicus . . . .
b) Tvar hlavy (objem, délka, šíř.)
c) Barva vlasů . . . .
d) Oči (barva, štěrbina oční, pohyby, zřítelnice) . . . .
e) Uši (tvar, postavení boltců pravidelné či nepravidelné)
f) Obličej (nos, ústa, rty, zuby, patra) . . . .

g) Vydrží dítě klidně držeti natažené ruce? . . . .
h) Může tiše státi, když má nohy těsně u sebe, po případě též má-li zavřené oči?
i) Může kráčeti do předu i do zadu, i se zavřenýma očima?
k) Má nějaké zkřiveniny páteře? . . . .
l) Chyby ve výslovnosti? . . . .
m) Vidí? . . . .
n) Slyší? . . . .
o) Má představu o čase? . . . .
Činí rozdíl mezi »včera« a »zítra«? . . . .
Ví, co jest měsíc a týden? .
p) Má představu o prostoru? .
Ví, co jest v pravo, v levo, napřed, v zadu, nahoře, dole?
Trefí ze školy domů? . . . .
q) Nakreslí jednoduchou figuru?
r) Rozeznává barvy? . . . .
s) Umí základní druhy počítání v oboru 10, 20, 100 neb i přes 100? . . . .
t) Které nejznámější čítance pro obecné školy asi porozumí?
u) Píše? . . . .
a) opisování . . . .
b) dle diktátu . . . .
16. Zvláštní připomenutí . . . . .

Z tabulek se dá souditi o duševní kvalifikaci dítěte a dle toho se zařídí jeho další vychování. Připojujeme ještě s důrazem, že při posuzování jest velmi důležito spolupůsobení lékaře (jak ostatně je již z tabulek zřejmo), poněvadž často jen tělesná choroba stěžuje psychické pochody.

Ředitel výpomocné školy píše o každém dítěti po čas jeho pobytu ve škole určité poznámky a zprávy. Z nich a z obou tabulek se dá souditi, čeho lze asi od dítěte v budoucnosti očekávati. —

Konstatujeme ještě, že výsledky ve výpomocných školách i ústavech jsou neobyčejně příznivé.

Takovým způsobem tedy je třeba, aby se lidská společnost postarala o odstranění nebezpečných individuí, které sama až posud svým řádem si vychovává. Je dokázáno, že veliká většina oněch nešťastných lidí, kteří plní naše káznice a vězení, byli v mládí takové děti slabého rozumu, kterým nebyla nic platna škola, která posud dbá jen prospěchu mass. Zřiďme nyní školy pro ně: ty nám dají skutečné lidi, kteří budou — podle svých sil — také užitečnými členy lidské společnosti.

Přehled vývoje sociálních dějin ruských.

(Pokračování.)

2. Právní a hmotné proměny života selského na Rusi.

Stěhování. Daňové spoutání sedláka. Poměščík a sedlák. Starousedlí a poběhlíci. Zákaz stěhování a připoutání k půdě. Poroba. Týrání lidu. Zmatek právních řádů. Majorát a sedlák panský. Prodej duší. Zákaz žaloby na pána. Robotní manifest 1861. Stíny jeho. Třídy selské. Samosprávný sever a jih: porobení jejich. Podušná daň. Snaha o sesoukromnění půdy. Bezzemci. Přehled.

V nejstarší době nacházíme v Rusku ustavičný *pohyb* všeho *obyvatelstva* daleko u větší míře, nežli je to v záp. Evropě, ač ani tu nemůže býti řeči o trvalé usedlosti místní. Na Rusi stěhuje se šlechta ode dvora ke dvoru za službou, stěhuje se lid s místa na místo za živobytím. Země bylo všude hojnost a stavba dřevěných obydlí nevymáhala zvláštních obětí a námah. Vždyť i dnes sroubí sedláci jizbu za 3—4 dny. Když však přinucena byla knížata platit poplatek Tatarům, bylo třeba dbáti toho, aby v čas sešly se peníze, i nezbývalo, nežli omeziti tuto přílišnou volnost. Sedláci na panství sdruženi byli v jakýsi druh *robotných setnin* a tu zapsáni (pismennyje ljudi), tak že tím vázáni byli na vesnici. Stěhování jim nepopíráno, avšak pán vymáhal, aby stěhující postavil za sebe náhradníka pro placení berně. Bylať totiž daň upoutána na těhlo či robotniště (ťjaglo) a ne na robotníka (ťjagleca), tak že opuštěním pozemku díl berně naň připadající museli platiti ostatní a tím zkrácena vrchnost na svých důchodech. To trvalo až do XV. stol.

Ve stol. XVI. byli sedláci povinni vedle berně živiti ještě knížecí úřednictvo (služilyje ljudi) tím, že tito dostali od knížete *pomêstie* k dočasnému držení se všemi sedláky na něm usedlými. Toto panství nebylo dědičné, byloť pouhou výsluhou na čas služby. Proto ani sedláci nebyli uvedeni v nový nějaký služebný poměr,

pouze dosavadní dávky placené knížeti odváděli poměščíkovi. Dále však se kníže o ně ani o poměščíka nestaral, jich poměr vzájemný utvářel se dle osobní povahy a poměrů obou stran, neboť nebylo vůbec při knížecí komoře orgánův, jimž by dohled na ně mohl býti odevzdán.

Že se hleděli poměščíci všemožně ujistiti svými lidmi a že snažili se rozličnými způsoby rozmnožiti své důchody, jest zcela přirozeno a vysvítá z rozličných ustanovení, která nabyla postupem času právní platnosti. Aby mu nemohl sedlák snadno se odstěhovati, půjčil mu pán při příchodu 2—3 ruble (dnes 120—300 r.), po jichž zaplacení mohl se zase dále stěhovati. Ale při tehdejších majetkových poměrech a při povinnosti platiti *nedodržné* bylo to z pravidla sedlákovi nemožno. Leč to bylo proti zájmům sousedních poměščíků, neboť každému se jednalo o to, aby měl co nejvíce sedláků na svém panství, a proto všemožně lákal cizí poddané. Tu chodili zvláštní najímači, kteří nemohouce dosáhnouti sedláků *výpovědí* obcházeli toto ustanovení *vybavením* jich t. j. zaplatili za ně dluhy a platy pánovi a odvedli je na nové panství.

Kdo vydržel na jednom místě padesát a více let, zval se *starousedlíkem* (starožilec), který střídavě přecházel s pána na pána. Jiní, kteří nevydrželi na místě, zavírali smlouvy s pánem na určitou dobu, po jejímž uplynutí se toulají (broďjatsja) po zemi. Z opuštěného statku (jizba) stanoví vláda *svatojirský úrok* (požiloje), a kdo bez ohlášení se u pána odešel, byl stíhán jako *poběhlík* (bêglec) soudně.

V krajích, které se kolonisovaly — na hranici stepí a v sev. lesích — bývalo mnoho poběhlíků přijímáno beztrestně. To se množilo od dob Ivana IV. Hrozného, tak že z bývalého knížectví moskevského hromadně lid se stěhoval. Ještě značněji se to usílilo v době zmatků (smutnoje vremja), tak že Boris Godunov, aby si získal šlechtu, *zakázal vůbec stěhování* i vybavením, výjimka připouštěla se jen, když sedlák přišel na panství stejně zámožného poměščíka, jako byl jeho pán. Tím mělo býti zabráněno tomu, aby bohatí nepřiváděli na mizinu chudší šlechty. Leč v mezivládí nikdo se neohlížel na takové ukazy carské, každý hájil pouze svého zájmu; poběhlíky neměl kdo stíhati. Utišením bouří upravily se i tyto poměry. Vešlo ve zvyk vymáhati na sedláku zvláštní *dlužní úpis* (ssudnaja zapis), jímž zřekl se práva splatiti dluh a zůstal za to navždy v pánově službě. Stejného cíle dosáhl pán, dovedl-li po pět let míti u sebe sedláka, aniž v tom čase vrchnost, od níž

utekl, se toho dověděla a soudně jej stíhala. Poněvadž se tento případ velmi množil, byla zvýšena doba úkrytu v XVII. st. na deset let.

Upevněním těchto zvyklostí v zákonnou platnost hyne možnost volného stěhování a zdánlivě dobrovolně *lid připoutává se k hrudě*, stává se nuceným robotníkem, kde dříve byl služebným, ale přece jen volným sedlákem.

A vzpomeneme-li státních poměrů v XVII. stol., kde vláda nemálo času věnovati musela válkám, sporům náboženským, opravám správy upadlé v době zmatků a konečně reformám petrovským, vidíme, že měla málo času a chuti přihlédnouti k poměru vrchnosti a sedláka, tak že tento stává se úplným bezprávným *rabem*. On jest povinen vrchnosti nejen pracemi polními a dvorskými, nýbrž jest i proti své vůli převáděn z panství na panství, otec — sedlák ztrácí právo nad rodinou, kterou pán kdykoli rozděluje a kdekoli její členy usazuje, konečně je i prodává. Ruší se svazky ženy a muže, dcery jsou povinny každou službou pánovi — hůře nežli v době tatarské.

Vrchnost je soudcem, má vězení s kládou a mučidla k vyslýchání. Soudí zvůlí ne zákonem. Pán Bůh je vysoko a car daleko — kdož se staral o mužíka? Zákon nedovoloval poměščíku mořiti sedláka hlady, zakazoval mučiti jej do zmrzačení, trestal jeho popravu. Zákon nezkracoval sedláka, dovoloval mu domáhati se práva a chránil ho — ale jenom na papíře. Nebylo nikoho, kdo by stíhal rušení zákona v té příčině, car neměl ani úředníků k tomu, ti pak, co byli, byli poměščíci a nedopustili sedláka k žalobě při soudu. Jen zřídka byl potrestán pán, který příliš křiklavě přestupoval zákon, že to vedlo k bouřím. Ani církev nehleděla zmírniti bídu lidu: popstvo bylo nevzdělané a žilo jako mužíci v rabství pánově, vyšší duchovní nepřišli do styku s lidem a měli své hádky a křiky.

Tak nastal velikánský zmatek ve všem právním ponětí společenského stavu. Sedlák byl sice rabem své vrchnosti, ale, jakkoli sám mohl býti prodán na jiné panství, přece měl právo si sám koupiti jiného mužíka. Sedlák podléhal úplně vrchnostenskému soudu, avšak mohl býti při tom soudcem na *mirovém soudě* a vynášeti rozsudek nad sobě rovnými. Jakkoli byl jeho statek — jejž vlastně jen vzdělával — úplným majetkem vrchnosti, přece mohl zavírati državní smlouvu s vrchností, ano i se státem. Ačkoli byl vydán na milost a nemilost pánovu, přece byl svobodným členem příslušné obce.

Tento zmatek nastává právě tím, že prvotní svobodný sedlák stává se nenáhle a bez zákonného ustanovení — pouze formou daňovou — jakýmsi *majetkem státním*, jenž podobnou cestou přechází v majetek poměščíka a bez výslovného ustanovení pouze vývojem faktického stavu ztrácí svá práva a sběhem okolností klesá na pouhého raba. Proto na jedné straně zůstává řada starobylých zvyklostí právních v platnosti vedle nových a při lhostejnosti vlády a jejích orgánů vše splétá se v nerozmotatelný uzel.

R. 1714 se zdálo, že nadešla pro sedláky poněkud lepší doba. Do toho času spadá *vymanění* (raskrêpoščenie) šlechty zákonem stanovícím nástupnictví nejstaršího syna pánova v panství. Dotud byl pán i sedlák připoután k službě a roli, tak že mužík byl vlastně majetkem státu. Uvolněním šlechty chtěli se uvolniti i sedláci a žádali rovněž osvobození, protože se domnívali, že nejsou povinni živiti pána, který nesloužil státu. Avšak se zlou se potázali. Neboť posud jsouce příslušní státu požívali možnosti svobody (třeba skutečně se jim jí nedostávalo), nyní však stali se příslušníky panství t. j. poddanými vrchnosti a r. 1726 zakázán jim následkem toho odchod z panství za výdělkem, po pěti letech popřeno jim právo bráti nájem z vlastního majetku a přijímati dodávky průmyslové i obchodní, konečně r. 1761 vzato jim právo dlužiti se peníze a býti rukojmím na dlužním úpise.

Mezi tím co šlechta namáhá se o zrušení povinnosti služby státní a konečně toho cíle dosahuje od cís. Kateřiny II. (1762 února 18. st. p.) uzákoňuje se *prodej poddaných* 1747 a uděluje se jí právo posílati provinilé sedláky na Sibiř. Poslední zbytek práva selského zrušen pak byl r. 1767, když táž císařovna svolila, aby zakázáno bylo poddaným *žalovati vrchnost*. Bylo zcela pochopitelno, že tato Němkyně na trůně ruském neměla opravdové lásky k lidu obecnému, který svými poměry a životem zdál se býti tak hluboce pokleslý, že se mnozí domnívali, že mu to není ke škodě, nýbrž ku prospěchu, když pán nad ním vykonává neobmezenou moc.

Za to jen nepatrná náhrada přiřknuta byla lidu tím, že vrchnost byla povinna v *čas neúrody* opatřiti mu *osev* a v *čas hladu* jej *živiti*; neboť to bylo pouze ze zájmů státních nařízeno, aby z poddaných mohl býti stavěn dostatečný počet rekrutů a aby daně správně se odváděly. Vrchnost nutila sedláky, že rekruty z poddaných kupovali a obilí pro čas neúrody si museli schovávati na panské sýpky. Vláda neměla moci míchati se do těchto poměrů a proto stavěla se nevidouc a neznajíc. Tak ve všem rostla libovůle šlechty, až nebylo možno tento gordický uzel rozvázati, a proto

jej konečně vláda přeťala — *robotním zákonem* roku 1861 února 19 st. p.[1])

Tato reforma byla nesnadná a prováděna byla předně v *gubernských výborech*, odkud všecky návrhy přešly v *hlavní výbor*, jenž je spořádal a sjednotil, načež konečné formulování připadlo *státní radě*. Manifest carem vydaný stanovil: zrušení poddanské závislosti a udělení svobody selskému obyvatelstvu. Poměščíci mají podržeti právo vlastnictví na všecku půdu, jsou však povinni postoupiti sedlákům jich *osadu* a jistý *díl orné půdy*, začež sedláci po určitou řadu let jsou zavázáni jistými povinnostmi vrchnosti, ze kterých však se mohou *vykoupiti*. Tím zbaveni budou všeliké závislosti na vrchnosti.

Nesnáze ukázaly se již před vydáním manifestu. Měla býti zrušena nejprve *nesvoboda osobní*, protože se vidělo zvláště na panstvích kolonistů, že práce najatých dělníků jest daleko lepší nežli robota. Tímto osvobozením z osobní závislosti měly získati vrchnosti pozemky, které byly posud v selských rukách, a sedlák měl býti nucen vstupovati za umluvený plat do práce velkostatkářovy, který byl by získal lacinou dělnou sílu, protože najednou byla by velká nabídka. Leč prozíravější poznali, že by lid bez bouří nedal si jen tak vzíti pole, jež již často děd jeho vzdělával, a že by tito bezzemci mohli se státi nebezpečnými šlechtě i státu. I sešlo s toho a také jiné podobné návrhy musely býti zavrženy.

Konečně dohodla se státní rada na *vybavení sedláků z roboty* a na povinném *prodání jim orné půdy*. Ale ani to nevyhovovalo všem krajům dostatečně. Na severu pozemek byl skoro bez ceny, neboť neposkytoval dostatek výživy, lid živil se po většině průmyslem, tu chtěl šlechtic, aby mu byla přiřknuta náhrada za *duši*[2]) ne za pole, protože osvobozený sedlák se ho mohl zříci. Naproti tomu na jihu a v černozjomu měla opět půda větší cenu nežli dělná síla, proto chtěla vrchnost náhradu za pozemky.

Při zadluženosti šlechty mohla býti pro ni tato reforma velmi výhodna, ovšem když by užito bylo výkupu na zvelebení hospodářství. Stát pak nemohl na dlouho ji oddalovati, neboť bylo patrno, že státy, v nichž zrušeno bylo poddanství, rychle se vzmáhají a že tudíž špatný stav národohospodářský v Rusku zaviňován je robotou. Vedle toho skoro rok co rok opětovaly se selské bouře, jež nepostačovalo pouze násilně pomocí vojska udušovati, nýbrž bylo po-

---

[1]) Naše Doba IV. str. 580.

[2]) t. j. poddanou osobu.

třebí odstraniti jich kořen. Také byla ve vládních kruzích obava, že by mohlo dojíti k všeobecnému povstání a k zrušení nevolnictví bez ohledu na zájem šlechty a státu. I nezbývalo nežli ze dvou zel voliti menší.

Jest zcela dobře vysvětlitelno, že při provádění reformy s hora, za veliké součinnosti šlechty, nebylo dbáno příliš úzkostlivě zájmů selských. Posuzujeme-li nestranně tuto reformu, vidíme, že přes všecko upřímné snažení mužů opravy milovných přece jen *sedláci špatně pochodili*. Dostali totiž méně půdy, nežli nutně potřebí jest k uživení rodiny, a museli za ni zaplatiti víc, nežli zač skutečně stála. Stát hleděl poškozeným zjednati náhrady a pomoci založením *selské* (hypoteční) *banky*[1]) a pak převáděním sedláků na úrodnou půdu stepní, kterou sám měl v držení. Také snížil výkupné a zrušil »podušné«, avšak to všecko přineslo jen malé části selstva výhody, tak že velká většina uvržena přece jen do poměrů velmi neutěšených. Jen v tom rozhodně stál stát na straně sedláků, že vymohl, aby jim postoupeno bylo nejméně pět šestin vší půdy, kterou právě vzdělávali, kdežto šlechta v úrodných guberniích kazanské, voroněžské, saratovské, pskovské, novgorodské a simbirské chtěla jim popustiti pouze polovinu.

Poněkud lepší postavení nežli panští sedláci měli tak zvaní *»údělní«*, jichž bylo r. 1861 asi 24. část všech sedláků robotných, tedy jen velmi malá část. Prvotně byli to sedláci na statcích knížecích a sluli *dvorcovyje* (korunní) a splývali velmi často se *státními* (kazennyje), protože v starších dobách těžko se rozeznati dal aerar a fiskus. Velkokníže měl nejvíce statku v střední Rusi v nynější moskevské gubernii, a proto nacházíme zde i tyto sedláky. Vedle nich přicházejí *černé* či svobodné selské statky, které již před Ivanem III. octly se úplně v moci knížecí — okněžněny — a pak prodávány, udíleny šlechtě nebo vyměňovány z vůle knížecí a bez ohledu na »svobodného« majitele.

Asi v polovici XVI. stol. byli odděleni *korunní sedláci* od ostatních a podřízeni pod správu *Velkého dvora*, a když tento úřad byl v XVIII. stol. zrušen Petrem Vel. a zřízena *Dvorská kancelář*, podřízeni jsou této. Kateřina II. podřídila je *Kamerálnímu dvoru* (správě cís. statků), načež Pavel III. r. 1797 je odtud vyňal a utvořil z nich zvláštní skupinu *údělných sedláků* se zvláštní správou. Po vydání robotního manifestu dostalo se jim svobody a to za daleko výhodnějších podmínek nežli panským sedlákům.

---

[1]) Naše Doba IV. str. 897 sled.

Třetí velikou skupinu tvoří *státní sedláci.*

Půda náležející sedlákům nazývala se *černou*, kdežto vrchnostenská slula *bílou*: ve skutečnosti obě — kromě votčin [dědin ve vlastním slova smyslu] — byly státním majetkem a kníže mohl je udělovati jako pomêstí »služebným lidem« (šlechtě). Votčina však byla soukromým vlastnictvím, s nímž majitel úplně volně mohl naložiti. Mezi bílými a černými sedláky nebylo velkého rozdílu; *černosošní* všechny platy odváděli státu, na bílé půdě platili jen polovici těchto platů, ale za druhou polovici svému pánu byli povinni robotou. Výhoda byla v tomto druhém případě při hodné vrchnosti, že unikli útiskům knížecích berníků a že se jim snáze platilo prací nežli výtěžkem z vlastního pole. Pozemky měli černosošní od klášterů, šlechty i sedláků a tvořily *mir*; vše rozdělily na tři díly, díl na lůsy a o ty rozdělili se losem. Tento řád měl svůj střed na severu.

Na jihu měli převahu *jednodvorci* a na východě pak zvláště v Povolží *jasační*, kteří skládali se z rozličných cizinců přistěhovavších se sem z Evropy, ale také byli to obyvatelé plemene žlutého, pokud se zabývali rolnictvím a platili daň jasak.

Od Volhy na sever v krajině lesnaté a močálovité usazovalo se pomalu obyvatelstvo ze středu země a proto i vliv carský sem pomalu pronikal. Z počátku přicházel sem lovec a kupec a řídčeji rolník. Sem nebylo potřebí vysílati vojsko a zde je osazovati jako na jihu, tu nebylo třeba míti úředníky a rozdávati jim pomêstie, tak že ještě v XVII. stol. nenacházíme tu ani šlechty. V krajinách skoro půl roku pod sněhem nebylo lákavého živobytí a pak bylo v středu i na východě a jihu tak ohromné množství výborné půdy, že odpadala příčina tlačiti se na sever.

Sem přicházel občas pouze *berník* nebo *vojvoda* a ostávali tu jen tak dlouho, nežli vykonali svou povinnost. Vojvoda měl pouze administrativní moc: oznamoval sbírku daně, poslání potahů, obilních zásob a j. ke dvoru, odklízel spory mezi volostmi a stížnosti sedláků na »obecní výbor«. Soud a dozor již patřil miru.

V celku panovala tu *samospráva.* Mir volil obecního soudce (zemskago sudějku) a jeho druhy — starostu a porotce (cêlovalniki). Výbor skládal se ze všech hospodářů. Písařem byl d'jaček. Jednání bylo ústní a jen obsah jeho zapisován. Odvolání šlo k *prikazu* (knížecí komoře). *Volost* (okres) dělila povinnosti zvláště berně na »*sochy*« (svazek i několika vesnic) a ty zase na *vyti* (díly = lán), *čtvrtky, třetinky, osminky* atd. Již však tu přiházely se nespravedlivosti, kdo se neuměl brániti, na toho břemena jen se hrnula. Sedlák

žaloval i na obecní výbor, že drží s vojvodou, který je vydírá. I stávalo se, že celé lány pustly, celé vesnice byly eksekvovány pro nedoplatky.

Vedle volosti tvořil se větší celek správní *újezd*, jehož výbor zasedal v »ujezdnoj jizbê«, obyčejně ve středu kraje. I ten měl za hlavní úkol vybírání a vymáhání berní pro vládu: byl to pouhý orgán knížecí komory a tudíž samospráva jeho nemá pro vnitřní vývoj újezdu pražádné ceny. Pomáhal jen tisknouti obecní výbory a nutiti je, aby stejně tiskly sedláky.

Zmínil jsem se, že berní jednotkou v říši jest socha zvaná dle půdy černá [svobodná]. Ačkoli volost měla moc správní i finanční i soudní, přece nebyla prvotnou ruskou obcí (*obščina*), neboť nebyla hospodářskou obcí (*chozjajstvennaja obšč.)*; lány (t. j. díl jednoho sedláka jako v miru lůs) patřily jednotlivým hospodářům, kteří mohli s nimi prvotně nakládati dle své vůle: nebylo společného majetku půdy. Tato forma vyvinula se ve velkoknížectví Moskevském a sice v okolí Moskvy a odtud ponenáhlu šířila se k hranicím, paprskovitě, až na severu zasáhla v XVIII. stol. i černosošné sedláky. Jako kdysi — jak bylo ukázáno — v středu říše pokněžnili carové »černou zemi«, tak že ze svobodných sedláků znenáhla učiněni robotníci, tak šlo to s velkým odporem na severu a lid proti tomu se bouřil. Až do XVIII. stol. dovedl uchrániti si samostatnost, ale při soustředěné a sesílené moci státní ve vnitřních částech říše nedovedli dále odolávati a byli rovněž zroboceni.

Byliť povinni z 50 (někdy 20) dvorů stavěti rekruta, ze sev. krajů odváděli námořníky; z vousů platil sedlák dva peníze; při vjezdu do Moskvy odevzdal tři kameny na dlažbu, ale to vše ho netísnilo. Leč platil *podvorné* t. j. daň ze dvorů, které zapsány před dávnými časy a nyní jich ani nebylo. Tak v některém kraji musel zbytek dvorů platiti dvoj- i trojnásobnou daň, ba někdy rozutekli se sedláci a utekl i poměščík ze svého panství boje se carova hněvu. Proto Petr Vel. nařídil nový soupis a dle něho zavedeno *podušné* t. j. daň z počtu sedláků. Leč k této dani, která všelijak se scházela (zatajován pravý počet »duší«) přidána nová t. zv. *obročné* (úrok), čímž černosošní t. j. svobodní sedláci stali se pouhými nájemci vlastních statků a postaveni tak na roveň vrchnostenským sedlákům. Vrchností jejich byl stát a tudíž přešli přes tuhý odpor, který padesáte let trval, v státní majetek a stali se státními robotníky.

Po potlačení bouře v Oloněcké gubernii zřízena zvláštní kommisse, která měla vyšetřiti selské stížnosti a zjednati narovnání.

Učinila to, jak se dalo očekávati, v úplný neprospěch sedláků. Nařídila po některém jednání, aby všecky majetky soukromé spojily se v celek (mir) a pak aby se znovu rozdělily dle »duší« na t'jagla. V obcích za starý výbor má se zříditi »mirská správa«, ruší se dědičnost a posloupnost statků (půdy) a rovněž zakazuje se prodej, koupě, zástava nebo výměna pozemků. Tak ovšem nemohl býti zjednán mír a pokoj a skutečně až do vlády cís. Mikuláše I., čas od času vznikaly nepokoje a bouře v jednotlivých újezdech sev. části říše.

Na pokraji jižní stepi naproti chanátu krymskému během času utvořil se dlouhý řetěz vesnický složený ze sedláků — *jednodvorců* a služebné šlechty. Ti tu tvořili vojenskou hranici, měli zde své dílce pozemků, byli *hraničáry*. Toto osazování trvalo asi sto let, až do polovice XVII. stol. Od této doby byly sem převáděny maloruské *polky*, Petr Vel. sem vřadil *landmiliciju* a po něm zaujali tu místo vojenští *vysloužilci* (vychodcy). Ale tím, že noví usedlíci měli sídla svá za jednodvorci, octli se tito uprostřed, přestali sloužiti vojensky a Petr Vel. je následkem toho vřadil mezi ostatní sedláky a podrobil je podušnému. Bylo to současně se severem, ale nalezlo to ještě tužší odpor nežli tam. Jednodvorci měli totiž na svůj majetek *zápis* — dokument — od carů a tento nemohl býti jen tak prohlášen za neplatný. Tito *čtvrtníci* odvolávali se na svůj zápis a tak jen velmi zvolna šel před se převod jich v státní sedláky. Přes sto let to trvalo, nežli bylo jich 533.000 duší zroboceno a ještě za cís. Mikuláše I. bylo 540.000 čtvrtníků skutečnými vlastníky polí. I viděti, že nemohl býti zaveden *mir* nežli v jedné polovici jižních sedláků; také vidíme, že znamená pro jih novotu v popetrovské době vzniknuvší. A poněvadž tomu tak bylo i na severu, jest jasno, že vůbec *pro třídu státních sedláků jest společné polaření novotou*, kdežto *pro panské sedláky jest řádem starodávným.* A jestliže přes to sociálně hospodářský stav jest u všech ruských sedláků stejný, vysvětlujeme to a) z nízké úrovně hospodářského pokroku vůbec a b) z finančního systemu státního zvlášť.

Již dříve jsem ukázal, že skoro všecka správa státní a starost o lid vrcholila ve zřízeních finančních, pokud měla za účel rozmnožiti a zajistiti důchody státní. Svobodné vlastnictví za tehdejších poměrů skutečně ohrožovalo státní příjem, neboť vedlo k zbohatnutí, bohatí pak skupovali půdu ornou od chudých a jsouce voleni do obecního výboru, který rozvrhoval daně, dovedli se sami z platů vytáhnouti a svrhnouti je na chudé. Avšak chudí jsouce takto přetíženi nemohli vůbec platit, eksekuce měly za následek útěk sedlákův

a tak stát přišel zkrátka. Kromě toho, kdo neměl rolí, stal se nádenníkem (batrak) či *podruhem* ve službě bohatých a neplatil rovněž daní. Také se stávalo, že skupovávali pozemky *ne*sedláci, kteří rovněž nemohli býti obtíženi selskou daní.

Tu nezbývalo vládě — neměla-li správa říše pro nedostatek důchodů vržena býti ve zmatek — nežli postarati se o to, aby půda mezi selský lid byla rovnoměrně rozdělena, rovněž aby stejnoměrněji nežli posud rozvrženy byly povinnosti a tím povzneseny státní příjmy. Takový pokus bylo sečtení selského lidu na statku i ve dvoře pánově a zavedení *podušného*, leč ani to se neosvědčilo. Proto agrární politika byla založena na zásadě: orná půda patří buď státu nebo panstvu (duše'vladêl'cam), a z té zase vyplynuly ohromné nesnáze při vybavení selstva z poddanství r. 1861.

Jak známo, byly všechny kommisse k tomu zřízené za jedno, že jest nutno zrušiti *společnost půdy* (obščinu) a zavésti znovu *soukromé* vlastnictví. S tím zároveň měl padnouti všechen státní vliv na vesnici. Dělení půdy (občasné) přestávalo, lány (lůsy) stávaly se dědičnými, na což byly vydány i úpisy, obščina měla přejíti ve jmění *podvorné* (samostatných statků). Hospodář měl si vykoupiti budoucí své vlastnictví.

Avšak tyto chvalitebné a jedině správné zásady měly svůj stinný rub. Sedlák jsa úplným vlastníkem orné půdy, mohl ji prodati boháči kupci a j. Proto tito chtějíce nabýti selské půdy přímo sváděli sedláky k lhotnému výkupu, který jich úmysl podporoval. Následkem toho dostalo se do vsí hojně cizích živlů, většina sedláků zbavila se pozemků a stala se *bezpozemkovou* t. j. nastaly po celé říši asi takové poměry, jaké byly na začátku XVIII. stol. na severu a jihu, nežli vláda postátnila sedláky. I není divu, že opět vláda majíc obavu o daně hleděla zastaviti takovou hybnost vlastnictví selského a zavésti společné ho užívání, jež nepřipouštělo cizích živlů.

(Pokračování.)

Podstata a methoda sociologie.

D.

29. Sociologické pozorování. Konstatování faktů. Svědectví. Přistupujeme-li k objasnění jednotlivých methodických pochodů sociologických, přirozeně započneme pozorováním. Vypozorovat ve spletitosti společenského a historického dění, co vlastně je, konstatovat sociální fakty, je úkol nesnadný. Tím nesnadnější, že pozorující pozoruje to, co se ho samého dotýká nejintimněji, a že zároveň pozoruje sám sebe: sociální a historické jevy jsou právě především také jevy psychickými a proto platí o nesnadnosti sociologického pozorování totéž, co se od psychologů uvádí o obtížnosti sebepozorování. I když pozorujeme jevy pozorovateli prostorově (na př. studium t. zv. divochů) a časově (minulost) vzdálené, objektivné, konec konců běží o konstatování jevů psychických. Po stránce tělové (hlavně biologické) pozorování a konstatování jevů sociálních a historických je snažší; ale přece ještě obtížné dosti.

Snad více nežli ve vědách jiných sociolog spoléhat musí na pozorování, na zprávy cizí. Velmi často zprávy ty mají charakter svědectví a platí proto pro kontrolu zpráv sociologických všecka pravidla, která se dají ustanovit pro určování pravděpodobnosti jednotlivých svědectví, ať už jsou to svědectví písemná nebo jiná. A ovšem není rozdílu mezi zprávami starými a novými — sociolog čte denní listy s touž kontrolující pozorností jak historik své kronikáře. [1])

30. Pozorování jevů obyčejných. Pozorování vědecké znamená do slova: dávat pozor na to, co se děje. A co se děje?

---

[1]) Srv. alespoň Laplace, Essai philosophique sur les Probabilités, 1840, 136: O pravděpodobnosti svědectví. Laplace vyšetřuje také vliv doby na pravděpodobnost faktů podávaných řetězem svědků. Zejména je stará otázka, do které míry svědkové přítomnosti jsou hodnověrnější než svědkové dob minulých.

To, na co většina lidí pozoru nedává. Většina lidí si všímá jen toho, co bije do očí, do smyslů, co je veliké, nehorázné; Caesar, Napoleon zajímají, nikoli však tisícové a tisícové jejich vojáků, ani jednotlivá zřízení vojenská, ani správa vojska atd. Dnes historik bude statisticky počítat obyvatelstvo Francie za Napoleona a srovnávat s počtem obyvatelstva států jiných, bude vyšetřovat tehdejší stav prostředků komunikačních, jak se vojsko stravovalo atd. — Napoleon tím přirozeně ustupuje, třeba že se nestával Tolstého »vignetkou«. Buckle na úzký obzor starší historie ukázal dobře, třeba že jednostraně rozvinul širší myšlenku Comteovu. Co o historii platí o sociologii, platí o všech vědách vůbec; srovnejme na př. starší museum přírodovědecké s museem moderním — tam nehoráznosti, zvláštnosti (telata o 5 nohách, kostry velrybí atd.), zde zvířata domácí, obyčejná a způsob jejich života, po případě vývoje. Chemie stala se vědou, když se začala zabývat vzduchem, kdežto alchimii zajímalo zlato — sociologie stává se vědou podobně, že pozoruje společenský život t. zv. všední, nepatrný, t. j. nepatrný pozornosti obyčejné, nevědecké.

V politice odpovídá tomuto vývoji moderní požadavek práce drobné, kdežto starý radikalism požaduje činy bohatýrské (ve fantasii).

31. Pozorování jevů hromadných. Statistika. Sociolog pozorovat musí netoliko jednotlivá individua, nýbrž společnost, spolčení individuí v massách; sociolog přihlížet musí netoliko k částím, nýbrž k celku, musí poznávat, jak individuum jedná v masse.

Pozorování hromadné provádí se již v mnohých oborech soustavně statistikou. Při důležitosti methody pro vědu se stalo, že statistiku mnozí pokládali za vlastní sociologii. Jestliže statistik se nespokojuje pouhým vyčíslením a učíslením některých jevů sociálních, nýbrž snaží se svým počtem zachytit co možná jevy všecky, a snaží-li se k tomu, svá data — rozmanité pravidelnosti — vyložit příčinně a v souvislosti historické, pak ovšem statistik takový sociologem být může. To právě znamená, že statistická methoda slouží sociologické indukci; avšak indukcí sociologická methoda není vyčerpána a ovšem je sociologická indukce širší než statistická, protože mnohé jevy vymykají se kvantifikaci. Jen na statistickém pozorování hromadném sociologie se zakládat nemůže, v sociologii neběží pouze o jevy hromadné, nýbrž také jednotlivé o tom ani nemluvíc, že pojem hromadnosti je relativní sám o sobě a podle dokonalosti statistické techniky a jejího rozšíření na obory větší, menší.

Další poznámky týkající se statistiky čtenář nalezne v dějinách sociologie; zde budiž jen upozorněno na to, že statistická methoda se pro sociologii často přeceňuje a také se jí zneužívá. Často pouhé sčítání jednotlivých případů nepodává jiného poučení než pozorování případu jednoho; často statistická data jsou jen jakousi »mathematickou« okrasou sociologických pozorování a vývodů a t. p. O tom zejména, jak statistika znejasnila pojem sociálního zákona, řeč bude níže.

32. Methoda srovnávací. Pozorování jevů hromadných, jevů tak četných a spletitých, jaké poskytuje organisace a vývoj společnosti lidské, mimoděk stává se srovnáváním. Srovnáváme na př. různé národy, jazyky, srovnáváme monarchie navzájem a podobně ostatní ústavy, zvláštní stavy společenské a hnutí, a vůbec není srovnávací methodě v sociologii mezí. Tak že se jí až zneužívá (viz o analogii níže).

Srovnávání je netoliko statické, ale také dynamické, historické; methoda historická, uvidíme, je zvláštním druhem methody srovnávací.

33. Klasifikace. Typy. Pozorování srovnávací vyzrává v klasifikaci sociálních jevů. Ovšem žádáme si v sociologii jako v přírodopise klasifikace t. zv. přirozené. Klasifikace umělá se opouští také; na př. klasifikace národů podle vlastnosti jen jedné (pleti) jsou již zastaralé, podobně klasifikace ústav politických podle počtu vládnoucích atp.

Při spletitosti jednotlivých jevů, jejich souvislosti a jejich splývání, při stálém vývoji částí a celku lze velmi často užít klasifikace stupniční, klasifikace seriemi, jak to logikové zovou. Máme příklad v klasifikaci věd. Ale celá společnost jeví se nám stupniční řadou, ať pozorujeme vlastnosti individuí nebo větších celků, vlastnosti fysické (na př. národové dají se ustupnit podle pleti od nejtmavších až k nejsvětlejším), nebo duchovní (na př. národové podle kultury rozumové); a stejně celý historický vývoj sám jest stupnicí celkových stavů kulturních a právě moderní evolucionism logický význam přirozené klasifikace a zejména klasifikace seriemi nám vyjasnil.

Touto srovnávací klasifikací sociolog ustanovuje své typy — určitá, konkretní individua, dané instituce a sociální fakty vůbec mu představují, representují celý druh. Schopenhauer na př. je typickým představitelem novodobého pesimismu, Blanqui revolucionismu, Goetheův Faust německého moderního člověka, stát Ludvíka XIV. může sloužit za typ státu absolutistického atd.

Typ je representantem, tedy vybraným, zvoleným ztělesněním generalisujícího a abstrahujícího pozorování; mění se tedy vývojem poznání a života společenského vůbec. Typ není pouhou generalisací, nýbrž vzorem vybízejícím k srovnání dalšímu; typ je princeps, ale při tom par inter pares.

Typ sociologický liší se od abstrakcí a generalisací statistiků, ustanovujících rozmanitá data průměrná právě tím, že je historicky daným konkretním představitelem a že nevznikl pouze generalisací a abstrakcí z určení kvantitativních (číselných), nýbrž také srovnáváním a analysi kvalitativní, sociologickou a psychologickou. Hromadné jevy sociální nejsou pouze hromadné číselně, ale velmi často zároveň psychicky, pokud totiž člověk individuum v hromadě individuí duševní činnost jeví zvláštní, činnost právě hromadnou, sociální.[1])

Přirozeným klasifikováním dostupujeme konečně posledních kategorií sociálních jevů, jejichž vlastnosti a působení ustanovujeme.

34. Sociologický pojem příčiny: soupříčiny. To stálé srovnávání a poznávání různých a podobných vlastností vede k poznání sociálních a historických sil. Na společenském životě ještě více než na jednotlivém organismu — společnost je složena z organismů nesčetných — nebo na přírodě neživé postřehujeme zvláštní mnohost příčin a jejich spletitost a splývání, postřehujeme velikou spletitost a splývání účinů; pečlivé srovnávání vědecké nutí nás stále k eliminaci příčin, jež populárním míněním za poslední příčiny sociálních jevů se ustanovují. Člověk každý v ustanovování příčinného svazku je velmi rychlý a bezstarostný; člověk pozorující a myslící vědecky liší se tu větší diskretností.

Vědecká pozornost nás poučuje, že účiny sociální způsobovány jsou příčinami mnohými, často velmi četnými, pojem příčiny doplňuje se pojmem soupříčiny.

Sociálně historické dějstvo je účinem dvou kategorií sil: vnější přírody a vnitřní přírody lidské, tělových a duchovních vlastností člověkových.

Sociolog, stopuje vliv těchto příčin, především si jednotlivé síly rozloží na rozmanité v nich obsažené činitele; nebude tedy operovat

---

[1]) Za jistých okolností a v jistých oborech sociologický typ a statistický průměr mohou souvpadat; v tom smysle statistik Bodio mluví o »průměrném člověku« — u Morpurga, Die Statistik u. d. Socialwissenschaften, 1877, 93.

Tímto upozorněním na pojem hromadnosti objasněn je také Poissonův »zákon velikých čísel«, o němž statistikové starší často mluvívají, označujíce takto pozorování hromadné; není to než zneužití slova a pojmu: zákon.

vlivem přírody vůbec, nýbrž rozloží, učlení si pojem přírody na jednotlivé síly na př. podnebí, a také tuto sílu podnební si rozloží na působení vzduchu, tepla a t. d. Kolikeré jsou tu síly![1])

Sociolog bedlivě bude stopovat, působí-li nějaké síly stále nebo jen určitou dobu (přerývavě, přetržitě — periodicky — ojediněle); budeme rozlišovat příčiny působící přímo nebo nepřímo, příčiny vzdálenější nebo bližší, dřívější nebo pozdější.

Sociolog však také musí co možná odměřovat neb aspoň odhadovat moc, intensitu sil působících, musí rozhodovat, které jsou důležitější, podstatnější, kterých snad smí si nevšímat (quantité negligeable). Při takovéto methodické opatrnosti poštěstí se nám určit, která ze soupříčin je rozhodující. O to při mnohosti a spletitosti příčin obyčejně běží. Sociolog velmi dobře pochopuje, co se skrývá za slovem: příčina příležitostní (příležitost); často totiž účin, připravený příčinami dřívějšími a mocnějšími, příčinou poslední je pouze dovršen, umožněn. (Příčiny přípravné, pomocné, podmínky atp.)

35. Jsou-li zákony sociální a historické. Sociologie stanoví zákony, a sice jsou zákony sociální a historické zákony témž smysle, v jakém slova užívá věda přírodní.

O sociologických zákonech je pořád mnoho řečí, ale, zdá se mi, dost zbytečných.

Značná rozháranost pojmů a výkladů pochodí předně z toho, že mnozí odborníci věd sociálních nemají patřičného vzdělání logického. Musí to být řečeno — nejen sociologové, ale zejména mnozí národní hospodářové a historikové, kteří dnes o věci vedou živé spory, neznají prostě vymoženostÍ novodobé logiky, o noetice ani nemluvíc. A protože nemůže být mojím úkolem zde poučovat o všeobecných učeních logických, nýbrž upozorňovat na zvláštnosti methody sociologické, odkazuji také pro poučení o pojmu zákona a co s tím souvisí k logikům, zejména k Millovi.[2])

Po stránce věcné vznikají o zákonech sociologických pochybnosti posud tím, že panují nejasnosti o t. zv. svobodě vůle. Myslím, že dnes svoboda vůle nemůže být přijímána jinak nežli ve smysle naprostého determinismu lidského chtění a psychického života vůbec, a s toho stanoviska přijímáme a pojímáme také sociologické zákony.

---

[1]) Příklady takového učlenění jednotlivých sil dány budou později často.

[2]) Z četných pojednání o sociologických zákonech uvádím národního hospodáře Fr. J. Neumanna: Naturgesetz und Wirthschaftsgesetz, Zeitschr. f. d. g. Staatswissenschaft 1892; Wirthschaftliche Gesetze nach früherer u. jetziger Auffassung, Jahrb. f. N. u. St. 1898 (srv. Neumannovy: Grundlagen der Volkswirthschaftslehre, 1889, I.). Neumannovy výklady opírají se také o Milla.

Někteří sociologové, speciálně statistikové, vykládali sociální a historický determinism nesprávně. Queteleta a po něm A. Wagnera zarazila pravidelnost některých hromadných jevů; v tom, že statistika pro řadu roků udává přibližně (!) stejný počet vražd, sebevražd, krádeží atd. Quetelet na př. viděl budget, jejž společnost splácí s hrozivou pravidelností.

Především není počet sebevražd atd. rok co rok stejný, nýbrž jen přibližně stejný a sice jen pro řadu málo let; počet sebevražd, hledíme-li na dobu delší, stoupá. V některých zemích pro řadu let klesá atp. O nějaké pravidelnosti přímo fatální nemůže vůbec být řeči.

A dále: statistická data dovedou sice působit na fantasii, zejména čísla veliká, ale z těch velikých čísel nenásleduje nic pro chtění individua! Slyším-li, že v státech, majících statistiku, ročně svému životu dělá konec při nejmenším 60.000, snad 90.000—120.000, tož to veliké číslo právě svou velikostí působí na pozornost a obrazivost; avšak je otázka, zdali psychologicky těch 60—120.000 sebevražd jinak je determinováno nežli případ jeden? Jistě že ne. Z dat statistických nemůžeme čerpat zvláštních a jiných důvodů pro determinism nežli z analyse každého jednotlivého případu. [1])

(Pokračování.)

---

[1]) Velmi nepřesny jsou rozmanité formulace vyznívající v ten smysl, že člověk (jedinec) je svobodný, člověčenstvo (celek) že je nesvobodné. Tak to neformuloval pouze Tolstoj ve svém velikém historickém románě, také sociologové podobně mluvívají, na př. Bodio (u Morpurga, Die Statistik und die Socialwissenschaft, 1877, p. 65). Bodio je statistik a statistikové vůbec o věci mívají názory nesprávné, hlavně tím, že mluvu statistických číslic přenášejí do psychologie vůle. Sem hledí výrazy, jako na př. u Queteleta, že účin svobodné vůle se jeví v úzkých mezích a že svobodná vůle je pouze příčinou accidentální, že se tyto akccidentálné příčiny navzájem neutralisují, že svoboda vůle působí rušivě, atp. To je mluva mathematická a mechanická; sociolog psycholog nevidí v přibližných číslicích statistických nic »rušivého« atd., pouze prostý fakt, že se psychické síly nedají tak přesně učíslit jak mechanické. Comte mluví přesněji potud, že neprohlašuje vůli jednotlivcovu za svobodnu; ale také (vedle rasy a podnebí) »činnost politickou« (ne vůli) zove příčinou modifikující, rušivou, sekundární, accidentální.

Richard Wagner jako básník a myslitel.

(Dokončení.)

Zatím co sám na sebe odkázaný básník nutně zůstává abstraktním a vyčerpává se bezmocnou snahou, aby přibližně vyjádřil emoce svých osob, jest si vědom básník, tvořící v duchu hudebním, že jsou mu na ruku nekonečné prostředky hudby, a bude mu dovoleno v tomto případě mlčeti: neboť city, jichž verše jeho by nijak nedovedly vyjádřiti, volně se rozvíjejí v melodickém neb harmonickém proudu.[1])

Tak také symfonik spojující se s dramaturgem může — bez obavy, že stane se nesrozumitelným — odložiti prosté formy taneční hudby, může dáti se volně unášeti svou inspirací a líčiti nejsložitější stavy duševní, nejrůznější odstíny citové. (Srovn. Sebr. sp. VII. 129.).

Tak zrodí se melodie, společné dílo básníkovo a hudebníkovo. Básník, nevšímaje si pravidel metrických a rýmovnických, vynasnaží se jedině, aby oděl myšlenku svou co možná nejživějším, nejkonkretnějším rouchem. Právě tak jako dramaturg redukuje děj na podstatné jeho prvky vymítaje, co bezvýznamné jest neb zbytečné, konvencionální neb náhodné, tak také musí básník zhustiti dle možnosti slovný výraz své myšlenky. V hudebním dramatu má zůstati — ať se stanoviska výrazu, ať se stanoviska děje — jen to, co jest věčně lidské, přístupné stejně rozumu jako srdci. Tato poesie, kde idea jest zhuštěna v několika naprosto

---

[1]) Odtud ona zdánlivě paradoxní a často též špatně pochopená formule, již vyjádřil W. ve svém »Listu k Villotovi«: Vskutku měřiti jest velikost básníkovu po výtce tím, co zamlčuje, aby nám mlčky dopřál říci si, co nevyslovitelno jest; hudebník pak vyvolává jasně zvuk toho co zamlčeno, a neklamná forma jeho hlasně se ozývajícího mlčení jest nekonečná melodie«. (VII., 130.)

nutných, plně výrazných slovných útvarech, poesie tato vyžaduje zřejmě hudebního projádření. Hudebník chápe se díla, ku zdárnému je veda konci, v tom právě okamžiku, kdy přestal básník.

Básník zhustil a zjednodušil: ohromné množství roztroušených prvků, náhodných faktů, které toliko rozum zajímaly, svedl v dramatický děj, schopný dojmouti i člověka instinktivního; a vyjádřil tento děj nejjednodušší, pokud možná nejvýraznější řečí obecně lidskou. Než tu končí jeho moc: básník jen k rozumu může se obraceti, nemoha působiti na citovost. Jen velmi nedokonale může projádřiti citový obsah svého dramatu; vykládá ovšem rozumu, jak a proč rodí se a vyvíjí ten který cit; co však je tento cit, toho říci nedovede. Tu zasahuje hudebník; vyvíjí v celém rozsahu citový obsah zjednodušeného děje, poetou vytvořené, zhuštěné básně; líčí velkolepě vše, o čemž musil básník pomlčeti. Demarkační čarou mezi oborem básníkovým a hudebníkovým jest melodie.

Jest určena veršem, dodávajíc plnou platnost hudební a výrazovou hláskám poetické frase; a v této platnosti jest poesií. Ale zároveň jest melodie vlnícím se povrchem okeanu harmonie; a v této platnosti jest hudbou. (Srovn. IV., 142.)

Ostatně nic neodporovalo by více myšlence Wagnerově než na roveň stavěti melodii uměleckého díla budoucnosti s »pramelodií«, původním pramenem řeči a hudby.

Právě tak jako mythy moderního dramatu hudebního vysoko se povznášejí nad mythy starých národů, tak neskonale povýšena jest také melodie hudebního dramatu nad pramelodii. V jednom případě jest to náhodná směs, v druhém synthesa.

Duch lidský ve všech projevech svých postupuje od intuice k vědě až dospívá k uvědomělé intuici. Také vyjadřování lidské myšlenky prochází tímto vývojem.

Jsouc na počátku instinktivní a neurovnanou, stává se zenenáhla promyšlenější a přesnější; řeč, rozumový orgán, odpoutává se od hudby, orgánu citového. Ale jako vede dospěvší k vrcholu věda k ospravedlnění instinktu, tak touží také řeč státi se opět hudbou. Vždyť vyspělá melodie stojí právě tak vysoko nad pramelodií, jako uvědomělá intuice »věštce« budoucí humanity nad neurovnanou intuicí prvotní, jež nepovznesla se ještě k vědomí sebe sama a všehomíra. (IV., 142 násl.)

Vyšetřivše takto, co jest v dramatě budoucnosti vlastním dílem básníkovým — děj a jeho básnické spracování — a společným

dílem poety a hudebníka — zpívaná melodie — budeme pátrati, jaké jest vlastní dílo hudebníka a v jakém duchu má je také provésti.

Viděli jsme, že básník realisuje svou myšlenku z počátku zpívanou melodií, vytryskující bezděčně z deklamovaného verše. Ale tato melodie, pokud se týče hudebního stanoviska, může býti přirovnána k vodorovné linii, vedené povrchem harmonických vln; každý bod této linie je vrcholem kolmého sloupu zvukového, harmonického akkordu, zvedajícího ze se základního tonu k povrchu. Zpívaná melodie — a následkem toho také smyslový výraz básnické myšlenky — jest nedokonalá, ozývajíc se samotna, bez harmonického podkladu. Skládaje své verše slyší básník bezděčně ozvuk nejen zpěvu, ale i harmonie, jež je doplňující částí zpěvu. Jenom harmonická melodie zrozená z tanečního nápěvu, melodie, jak umožněna jest podivuhodným vývojem symfonické hudby v moderní době, jest schopna vyjádřiti přibližně smyslům koncepci básnickou.

A básník nemůže vlastními prostředky svého umění vytvořiti tento harmonický podklad zpívané melodie. Ve skutečnosti nevynalézá tedy básník melodii, nýbrž odkrývá ji, jak rýsuje se v duši jeho spolupracovníka hudebníka. (Srovn. IV., 158).

Chtěje vytvořiti svou symfonii dramatickou, nesmí se spokojiti hudebník tím, že užívá jedině lidského hlasu, ponechávaje na př. podřízeným osobám nebo sboru péči dodati harmonického podkladu zpívané melodii. V hudebním dramatu není osoby tak bezvýznačné, aby její zpěv byl pouhým doprovodem melodie, zpívané hlavní osobou (Sebr. sp. IV. 162.). Naproti tomu má po ruce moderní skladatel, aby zhostil se uloženého mu úkolu, podivuhodně výrazný nástroj, jenž k netušené výši dospěl pokrokem instrumentální hudby v moderní době; nástrojem tím jest orkestr. V jakém duchu má ho užíti? Skladatel obyčejných oper užívá orkestru jako obrovské kytary, jejíž úkolem jest provázeti prostě pěvcovu melodii; kde tomu tak není, klade mu za úkol předváděti kusy »absolutní hudby«, jež mají se líbiti samy o sobě, beze všeho vztahu k dramatickému ději. Naprosto jiný jest úkol orkestru v hudebním dramatu. Tak jako má básník, ať sestavuje děj, ať píše libretto, skládati v duchu hudby, tak nemá také hudebník psáti ani taktu, který by nevycházel z ducha dramatu.

V hudebním dramatu není místa ani pro absolutní poesii, ani pro absolutní hudbu. Úlohou orkestru jest říci to, co slovu vyjádřiti možno není.

Orkestr vyjádří především sluchu to, co označují posuňky různých jednajících osob v dramatě zraku. Posuněk zajisté vyjadřuje, co slovo vypověděti nedovede. Člověk, obraceje se v rozmluvě pouze k rozumu spolumluvícího, negestikuluje, přestává na pouhém slově; chce-li naproti tomu působiti dojmem na citovost, připojuje ihned posuněk k slovu a dává vyjádřiti gestu přesně ono plus citové, jež řeč nevyjadřuje.

Toto citové plus chce být také hudbou vyjádřeno. Nuže, zpívaná melodie obrací se ovšem k citům; poněvadž však původ má ve verši, může také jen onu dávku citu vyjádřiti, jakou podává řeč. To, co člověk praví svými posuňky, bylo by představováno jenom zraku, kdyby orkestr neprovázel gestikulaci hercovu, tak jako melodie činí smyslům přístupným básníkův verš.

Ale to není všechno. Orkestr — a to jest snad nejdůležitějším jeho úkolem — dovede vylíčiti duševní stav jednajících osob v dramatu ve vší složitosti, dovede vysloviti neuvědomělé nebo polouvědomělé žití jejich ducha. Člověk vyjadřuje slovem dominující cit, emoci, která ho cele naplňuje. Ale skoro vždy jest mohutná emoce již nějaký delší nebo kratší čas připravena brzy zřetelnými, brzy zmatenými předtuchami; a právě tak zanechává v lidské duši vzpomínku, jež tlakem okolností může se opět probuditi, může se vybaviti nad prah vědomí, tu silná a jasná, tu zase nepřesná a kolísajíc jako neurčitá reminiscence. Orkestr vyslovuje tyto předtuchy a vzpomínky.

Hlavní momenty dramatu charakterisovány jsou melodickými motivy, označenými v celku průběhem děje zpívaným slovem, nebo vyzvednuty a vyloženy scenickým dějem.

Tyto motivy, převzaty a dále rozvedeny hudebními nástroji tou měrou, jak dotčený dojem vzniká nebo se probouzí v duši osob v dramatě, seznamují posluchače přímo s předtuchami, vzpomínkami, reminiscencemi, zkrátka s celým vnitřním životem osob, jež vidí jednati na sceně.[1]) Tím, že hudebník znovu vyvolává různá

[1]) Wagner dospěl k »příznačnému motivu« (Leitmotiv) ne snad theoretickým uvažováním, nýbrž skladatelskou zkušeností. Myšlenka ta zrodila se v něm při skládání »Bludného Holanďana«. Náhodou počal práci svou skládáním pověstné ballady, kde Senta vypravuje svým družkám legendu »Bludného Holanďana«. Se stanoviska dramatického jest ballada shrnutí celého kusu. Zpracovávaje pak hudebně tuto balladu, vytvořil zároveň jakési hudební shrnutí celého kusu. Při komposici svého díla nalezl v balladě všechna themata, jichž potřeboval k vyjádření různých situací dramatu a emocí, jichž byly původem. (IV. 322 násl.). Ale teprve v »Lohengrinu« opustil navždy tradicionální formu operní a užívá s přesnou důsledností svého systému thematického propracování.

tato themata melodická, že vespolek je mísí a spojuje, nabývá možnosti reprodukovati v celé jejich složitosti pohyby přítoku a odtoku, vlnění, vrchní i spodní proudy tohoto ustavičně se pohybujícího toku citového, který tvoří vnitřní děj hudebního dramatu.

A tato orkestrálná symfonie, která sprostředkovává sluchu hudební ekvivalent děje, herci na sceně představovaného, označil W. ve svém »Listu Villotovi« jako »nekonečnou melodii« (unendliche Melodie), názvem, jenž tak často se uvádí a zřídka bývá chápán. Praví v podstatě toto: Orkestr hraje v hud. dramatě úlohu, již srovnati možno s úlohou choru v řecké tragedii. Antický chor byl vždy přítomen na sceně; zatím co děj se rozvíjel před jeho očima, snažil se rozpoznati pohnutky jednánı představitelů v dramatě a podle nich stanoviti soud o ději samém. Orkestr wagnerovského dramatu vykonává obdobnou funkci. Také on jest neustále přítomným svědkem všeho jednání dramatického: stanoví přesně slova všech jednajících osob, dodávaje každé jimi zpívané melodii harmonického podkladu; vykládá jejich gesta, počínání, ba i mlčení jejich: ví, co odehrává se v hloubi jejich srdce, proniká k nejskrytějším tajům jejich činů, dohaduje se předtuch a vzpomínek, jež prochvívají dušemi jejich.

Ale kdežto antický chor stanovil své soudy formou abstraktních reflexí, sám nesúčastňuje se nijak děje, moderní orkestr vše, co ví vykládá formou, která přímo působí na smysly, a tou právě měrou, jak se vyvíjejí rozuzlení v dramatě. Svou nepřerušenou přítomností tvoří tak dokonalou souvislost hudební symfonie, tříštěnou kdysi v tradicionálné opeře v řadu nesouvislých kusů. Ve dramatě wagnerovském není onoho protivného kontrastu v opeře mezi velkou, zcela lyrickým vznětem prosycenou arií a secco-recitativem, tak často prázdným všeho vzněcujícího obsahu a beze vší hudební krásy. Ať již vyjadřují herci v dramatě zpívanou melodií své nejhlubší city, ať hudební deklamací, příbuznou řeči mluvené, vykládají fakty, jež především zajímají rozum, ať konečně umlkají, orkestr stále je po ruce, udržuje každým okamžikem rovnováhu mezi různými částmi dramatu: brzy přestává na prostém provázení nebo stupňování melodie zpěvákovy; brzy sesiluje hlas, strhuje k sobě melodii a klade si za úkol sprostředkovati sluchu emoci, která vychází z dramatu. Od začátku až ku konci utvrzuje tak svou intervencí souvislost melodického proudu a harmonické jednoty celkového dojmu (IV., 190).

Vyplývá tedy wagnerovské drama v celku z nejužšího splynutí, ze vzájemného proniknutí hudby a poesie. Básník sestrojuje děj;

stanoví každé slovo, každé gesto svých jednajících osob: když to dokonáno, jest drama uskutečněno pro rozum a pro smysl zrakový, nikoliv však pro smysl sluchový, pro cit. Básník jest tedy nucen sesíliti dojem svého verše tím, že tvoří melodii. Ale to všechno nedostačuje; této melodii musí dodati harmonického podkladu, musí vyjádřiti smyslu sluchovému to, co gesto podává, říci hlasem orkestru všechen souhrn emocí, jež obsahuje drama a jež nemůže lidské slovo vyjádřiti. Postavíme-li se na toto stanovisko, může se zdáti na první pohled, že W. ve svém hud. dramatě přiznal poesii význačnější část.

Každým způsobem jest jisto, že ve spojení obou umění poesie představuje podle W. mužský prvek, zúrodňující símě, jež chová v sobě zárodek celého dramatu. Ale bylo by s chybou mysliti, že i v sebe menší míře podřizuje hudbu poesii. Postavíme-li se na iiné stanovisko, vidíme vskutku, že hudba stanoví drama právě tak jako poesie. Hudebník, nepopíratelný autor orkestrální, drama provázející symfonie, jest nad to do jisté míry původcem zpívané melodie, ježto tato jest ovšem s jedné strany stanovena přízvukem verše, ale s druhé strany také prvkem specificky hudebním, harmonickým podkladem naprosto nutným, aby se stala opravdu melodií.

Potom má hudebník stejně rozhodný vliv na samu činnost básníkovu. Ten musí skládati své verše a tvořiti svůj děj v duchu hudby, chce-li, aby se stalo spojení jeho s hudebníkem plodným. Je-li tedy pravda, že drama stanoví orkestr. symfonii až do nejmenších podrobností, jest neméně jisto, že básník nemůže stvořiti svůj kus, nemůže složiti scény, nemůže napsati slova, nemyslí-li stále na hudební výraz, jímž má se odíti jeho myšlenka. Abychom užili přirovnání, která znovu a znovu se vynořují z péra Wagnerova, hudba jest milující ženou, která snoubí se se svým božským chotěm, slovem, aby splodili dílo dokonalého umění; jest úrodným klínem, kde klíčí a vyvíjí se símě, vycházející ze Slova (III., 316 násl.)

»Velmi špatně«, praví W., »si představuje vztahy mezi hudbou a »představením« (Schauspiel), kdo se domýšlí, jak nyní se stává, že jest pouhou částí celku. V tom případě byla by toliko zbytečnou věcí vedlejší, ba dokonce překážkou, a proto také byla konečně odstraněna z divadelních kusů ve vlastním slova smyslu. V skutku však jest hudba »částí, jež na počátku byla vším« a nyní domnívá se býti povolána, aby ujala se jí náležející antické důstojnosti jako matky dramatu.

V té hodnosti nestojí ani před ani za dramatem: není soupeřkou, nýbrž spíše matkou jeho. Promlouvá, a to co praví, můžete viděti představované tam na sceně; a za tím účelem shromáždila vás. Čím jest, můžete pouze tušiti; a proto také rozvíjí se před zrakem vaším ve symbolické formě, scenickým obrazem právě tak, jako matka uvádí své dítky v taje náboženství pomocí vymyšleného legendárního vypravování (IX, 305).«

Tak možno dojíti k hud. dramatu dvojí různou cestou, cestou »poetickou« nebo »hudební«, vycházejíce od Shakespearea nebo Beethovena. Budeme je definovati buď jako »drama, jež bylo promítnuto dovnitř a stalo se přístupným srdci hudebním výrazem«, anebo zase naopak jako »symfonii, která projevila se na venek, která přesně se ustavila viditelným a srozumitelným dějem«. Snad jest druhá tato definice schopnější charakterisovati wagnerovské drama.

Pravým mistrem wagnerovským, umělcem, jejž nejvášnivěji W. miloval při svém prvním vystoupení v životě a jejž na konci své dráhy ještě s týmž velebil nadšením, tím není Shakespeare, nýbrž Beethoven, týž Beethoven, který zápasil po celý svůj život, aby hudbou uskutečnil své koncepce dramatického básníka, a který tímto geniálním a úrodným omylem (W. zve jej dvakrát »der nothwendig irrende Künstler«) otevřel umění nové dráhy. Proto také W. sám se zálibou v posledních svých spisech definoval svá dramata jako »viditelně se projevivší činy hudby (ersichtlich gewordene Thaten der Musik. IX., 306).« *Přel. Fr. V. Žlábek.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Pracovní horlivost poslanecké sněmovny — Panská sněmovna ukazuje smysl pro svoje poslání — Jak se snaží pan dr. Koerber »urovnávat silnice pro budoucí poutníky a poutnice« — Pokusy oživit německý liberalism. Proč myšlenka liberální ztratila půdu v německém lidu — Austrogermanism proti pangermanismu? — Svornost pracovní nebo svornost volební? — Zmatek nad zmatek v mladočeské straně. — Z mravní pathologie českého života.

Říšská rada od doby, kdy čeští poslanci svobodomyslní svinuli prapor obstrukční, vykonala při krátkosti zasedání a namnoze i při nehotovosti prací přípravných neobyčejný kus práce zákonodárné. Při tom povolovala nejen — jak by Mladočeši rádi lidu namluvili — předlohy, které jsou ve výhradném prospěchu lidu, nýbrž i ukazovala, že nemá srdce zatvrzelé ani k t. zv. nezbytnostem státním. Z prací říšské rady vyšly a z části již byly uzákoněny: předloha investiční, změna novely poplatkové, zrušení erárních mýt, změna § 59. a 60. živnostenského řádu (zahrocená proti podomnímu obchodu), předloha o vodních cestách, zákon o devítihodinové době pracovní, přirážka k dani z lihu . . . . Ale poprvé také zase od r. 1897, tedy po celých čtyřech letech, povolila poslanecká sněmovna vládě rozpočtové provisorium a jednáno, aby sněmovna aspoň dobrou vůli ukázala, o kvótě.

Při projednávání tolika zákonů byla poskytnuta i panské sněmovně příležitost, aby vydala známky života. Učinila tak ovšem způsobem, který osvětlil celé její poslání a který by měl být poučením pro rakouské národy o tom, že by již bylo na čase, když ne druhou sněmovnu vůbec odstranit, alespoň změnit její základy. Zákon o devítihodinové době pracovní v dolech prošel v panské sněmovně — většinou 2 hlasů. Visel-li takovýmto způsobem na nitce osud zákona, který je jedním ze zákonů, jež se nejcitelněji dotýkají života lidu, co jich v posledních zákonodárných periodách bylo vydáno, není a nemá to býti mementem všem pokrokovým lidem, aby nezapomínali blahovolně či lehkomyslně na rakouský dům pérů? Že se panská sněmovna dovede lehce odhodlat, aby se svým usnesením postavila proti sněmovně poslanecké, svědčí osud zákona o zvýšení daně z lihu, na němž závisí při zvrácených českých poměrech osud úpravy platů učitelských. Panská sněmovna pramálo dbala toho, že pro jednotlivé země je rychlé zvýšení daně kořalecní přímo životní nutností. Nepřijala návrh, jak vyšel ze sněmovny poslanecké, nýbrž jak jej prvotně předložila

vláda. Tím však způsobila, že zákon musí nově, zpět do poslanecké sněmovny, která se asi — jak svědčí dosud jednání výborové — poslušně podrobí.

Ostatně nejhorlivější činnosti poslanecké sněmovny dosud nevěří ani sama vláda, jejíž zásluhou je dělnost říšské rady. Nejtěžší zkouška dosud říšskou radu očekává, až dojde k projednávání rakousko-uherského vyrovnání a obchodních smluv. Do doby té musí mít vláda svou pevnou většinu. Ale zjednati si většinu je tentokráte pro vládu oříšek dvojnásob tvrdý, a kdož ví, stačí-li na jeho rozlousknutí zuby páně Koerberovy. Neběží tentokráte jako za dob předobstrukčních jen o otázku, za jaké ústupky koupit většinu, nýbrž i o to, jak udržet v dobré náladě oposici, aby se neuchýlila k obstrukci. Nejjednodušší by ovšem bylo, kdyby se podařilo vládě zavčas provésti změnu jednacího řádu sněmovního, která by obstrukci znemožnila. Dle zpráv časopiseckých se k tomuto cíli také dosud a stále nesou všechny zbožné tužby dra Koerbera. Leč dvojí je otázka: budou-li strany, jež zakusily sladkost obstrukčního ovoce, — po třikráte od r. 1895 vyskytla se v rakouském parlamentu obstrukce a po třikráte nebyla zdolána — ochotny vzdáti se své vydatné zbraně. A kdyby se podařilo obstrukci na trvalo jednacím řádem zameziti, je otázka, zda žeň by sklízel ještě dr. Koerber. S parlamentem, který nemůže provozovat krajní, obstrukční odpor, dovedlo by vládnout i ministerstvo klerikálně-feudální. A mimoparlamentní vlivy v Rakousku vždy mnohem více přály směrům hodně konservativním než sebe méně pokrokovým. Většina parlamentní pak až dosud nalezla se v Rakousku pro každou vládu.

Že v Rakousku poměry politické ještě ani z daleka nejsou uklidněny a že pořádek, který 4. březnem zjednala vláda Koerberova, není definitivní, pozoruje kde kdo. Vlastní rozhodnutí teprv nastane-li, pochodí při něm přirozeně nejlépe ti, kdo budou nejpřipravenější a nejvyzbrojenější. V tom je přední důvod — mnohem více než v přípravách k zemským volbám — že se německé staré strany politické reorganisují, aby byly schopny nového, svěžejšího života. 19. května konala v Praze svůj sjezd strana německopokroková, 2. června německá strana lidová. Strana pokroková spokojila se obrodou ryze zevní, decentralisující změnou organisační, a všechno sjezdové jednání, jež čelilo celým svým rázem proti vše-německému radikalismu, vyznačila také zhola povrchním pátráním po příčinách úpadku myšlenky liberální mezi německým lidem. Nedostatek agitace, slabý styk s mládeží, demagogie radikálů a nepřízeň vlády Němcům jsou příčiny, v nichž našel sjezd kořeny německoliberální slabosti. Hlouběji hledati se neodvážil. Jinak by byl musil seznat, že příčina úpadku německého liberalismu je vnitřní, že je jí — mimo jiné — nepochopení, které uchovávali se vzácnou důsledností představitelé německého liberalismu pro svoje poslání v říši. Německý liberalism živil v sobě vždy dvojí myšlenku: myšlenku nacionální a myšlenku politické svobody. Nedovedl však mezi nimi nalézti smíru a nedovedl ni jednu ni druhou domysliti do všech důsledků. V něm idea politického pokroku stále zápasila s ideou nacionální, jedna žila na úkor druhé. Což tu divu, že pole uchvacují strany, jež — když již smíru nenalezly mezi obojí myšlenkou — aspoň dovedly tu či onu ideu domyslit. Nacionální radi-

kálové chopili se takovýmto způsobem myšlenky národnostní a myšlenka pokroku politického našla své představitele u Němců v sociální demokracii.

Poněkud hlouběji snaží se provésti svoji obrodu německá strana lidová. Přiklonila se otevřeněji a bezpodmínečněji k myšlence národnostní. Svědčí tomu nejen její vývoj v Čechách, kde rostla a do nedávna postupovala společně s nacionálními radikály, nýbrž i stálý a výlučný důraz, s jakým se její program zabývá otázkou národnostní a zejména jazykovou. I letošní sjezd, který jinak se konal ve znamení odporu proti všeněmeckým radikálům, proti nimž má být založen odbojný spolek Deutscher Volksverein für Böhmen, jednal výhradně jen o národnostní otázce. Vyslovil se pro německou řeč státní, pro národnostní rozhraničení, které by bylo trvalé, nezávislé na výsledcích občasného sčítání lidu, pro rozdělení všech státních úřadů a to tak, že by německá oddělení nejvyšších zemských úřadů měla své sídlo i v německých krajích země, a že by úředníci každého národního oddělení tvořili samostatný status; pro zemský sněm požadoval sjezd národnostní kurie s právem veta; menšinové školy nákladem sice by měly zatížiti — po německo lidovém přání — pouze menšinu, které by sloužily, ale existencí svou závisly by byly v jednojazyčných krajích na svolení obce a tím tedy na většině jinonárodní. Proti německým radikálům asi zvláště čelí austrogermanism (»spojení všeho němectví v Rakousku«) jakožto protiva politického pangermanismu. Kulturní pangermanism ovšem hájí i německá strana lidová, jež se vyslovuje pro »zachování smluvně mezinárodní a kulturní souvislosti s říší německou«. Rakouské nazírání došlo asi také výrazu v tom, že bylo upuštěno od volání po vyloučení Dalmacie ze svazku zemí předlitavských. Dalmacie má moře; ztráta značného jejího pobřeží by značila pro budoucnost oslabení Předlitavska zejména také proti Uhrám.

I na české straně občas se probouzí svědomí a vedoucí naše strana počíná uvažovat o své nutné reorganisaci. V poslední době častěji dr. Engl ve svém listě upozorňuje národní stranu svobodomyslnou na nutnost toho, aby se zreformovala a soustředila všechny české síly při práci, které by byl podkladem společný národní program český, v němž by došly po způsobu německého programu svatodušního výrazu nejnižší požadavky národnostní všech českých stran. 25. května docela i sám dr. Herold uváděl, že »povinností vedoucí strany svobodomyslné je, aby vším úsilím provedla soustředění veškerých opravdových, vážných, vlasteneckých mužů v našem národě, kteří representují pracovní sílu národa ve všech jeho vrstvách«. Leč nedovedl zakrýti, že se při tom Mladočechům vlastně jedná jen a jen o svornost volební. Mladočechům je před podzimními volbami sněmovními zle, hůře ještě, než jim bylo před volbami říšskými. Cítí dobře, že — i když vlivem setrvačnosti politické, vlivem veřejné a hmotné moci, kterou mají k disposici jakožto strana vedoucí, dosud vítězí — přece jejich dobrý styk s lidem je rozvázán na dobro. Svědčí tomu, že netroufají si více na schůze veřejné (dr. Škarda v Mladé Boleslavi, dr. Kramář v Pacově mluvili s voličstvem jen při zavřených dveřích) a že již předem vzdali se pro nové volby naděje agitovat schůzemi a tím se musejí vzdát agitace nejlevnější a nejvydatnější. Proto jsou příliš, příliš průhledny obavy dra Herolda, »zdali zájem a prospěch našeho národa toho vyžaduje, abychom do voleb sněmovních vstoupili — rozdro-

beni na různé, vzájemně se potírající frakce?« Proto však také nelze snaze Mladočechů soustředit na těch národních požadavcích, jež jsou společny všem stranám, také společnou a svornou práci všech politických stran — věřit. Co Mladočeši chtějí, není pracovní svornost — a té by jistě právě mladé strany dobře rozuměly — nýbrž svornost volební. Vedle toho, kdyby se měly strany dohodovat o požadavcích společných, je nezbytnou podmínkou, aby předem každá strana sama znala, co vlastně chce. Ale právě u Mladočechů panovala vždy a panuje dosud naprostá programová nejednotnost a nehotovost.

I v nazírání na poslední období mladočeské politiky (od 4. března) trvá hotový zmatek nad zmatek. Poslanci národní strany svobodomyslné patrně sami nevědí, na čem jsou, a proto také nejsou ani důslední ani jednotni v tom, co namlouvají lidu. Prvotně, po ústupu od obstrukce 4. března vykládali shodně i poslanci i samy Národní Listy, že běží o dočasné odstavení jazykové politiky. Uplynuly sotva dva měsíce a 17. května hlásal ve Vídni v rozpočtovém výboru dr. Stránský, že český národ trvá na požadavku dostiučinění za 17. říjen (zrušení jazykových nařízení) a že nikdy ani na okamžik neustoupí od jazykové své politiky, leč že by došel plného uspokojení. Dále ještě zašel vůči svým voličům pan dr. Kramář. Kdežto samo mladočeské vedení po provededém obratu od obstrukce přiznávalo — a tím se i omlouvalo — že jde o pouhý obrat taktický, ne však o upuštění od zásad, prohlásil jednoduše v Táboře pan dr. Kramář, že ani změna taktiky nenastala . . .

Na důkaz, kolik shnilého je i mezi stranami t. zv. mladými, bylo by třeba se zmíniti o aféře Klofáč-Fárek. Ale to je tak trapná kapitola, která by spíše než do politického přehledu patřila do črt »z mravní pathologie českého života«, jak je kdysi Čas uveřejňoval, že zatím prostě jen a co nejstručněji (abychom referentské povinnosti vyhověli) zaznamenáme, oč běží: Pan Fárek obvinil ve svém časopise Vpřed! pana V. J. Klofáče, vůdce a poslance strany národně sociální, z podobných činů proti mravopočestnosti, na jaké sám trestní zákon pamatuje ve svých paragrafech. Pan Klofáč vymohl si konfiskaci časopisu Vpřed! a pana Fárka žaloval. Když však pan Fárek chystal se provésti důkaz pravdy, pan Klofáč žalobu odvolal, prý proto, že si pan Fárek opatřoval křivé svědky.

—Gg.—

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Daň z jízdních lístků železničních. — Státní účetní závěrka za rok 1899. — Osobní doprava po železnicích. — Doprava po parnících a tramwayích. — Státní půjčka pro investice železniční a vodní. — Půjčky loterní a prémiové. — Společný rozpočet říše. — Svaz českých spořitelen. — Poštovní spořitelna v Rakousku. — Peněžní trh. — Banky cedulové v Rakousku, Německu a Švýcarsku. — Valutní krise ve Španělsku.

Finanční ministr Böhm-Bawerk podal předlohu zákona o dani z jízdních lístků. Zrušení erárních mýt silničních a převozních způsobí prý zmenšení státních příjmů o 2·1 mil. a poplatková novela o 1·5 mil., zlepšení platů diurnistských bude vyžadovati obnos asi 5 mil. a zvýšení pensí pro státní úředníky dle starších pensijních norem pensionované i pensí pro vdovy a sirotky, pokud rovněž ještě dle starých norem jsou vyměřeny, zvýšeného výdaje nových 2·6 mil. K. Tento úbytek příjmů a vzrůst nové obrněné lodi, torpéd, dunajských monitorů a hlídkových člunů atd.

výdajů činí úhrnem as 11·2 mil. korun, pro něž nelze prý nalézti úhrady v dosavadních prostředcích rozpočtových a potřebí tudíž nové daně.

Dne 20. května však podána předloha, mající zdražiti cestování po železnicích, a dne 24. na to uveřejněna účetní závěrka o hospodaření státním za rok 1899, v níž důvody ministrovy docházejí valného vyvrácení. Účetní závěrka tato konstatuje totiž, že přebytek státního hospodářství, který v roce 1898 činil 21·65 mil. zlatých, stoupl v roce 1899 na 30·01 mil. zl. Státní příjmy jsou tedy v rozpočtech preliminovány tak opatrně nízko, že převyšují pořád ještě výdaje v dvou letech o více než 51 mil. zl., a není tedy pochyby, že by v mezích dosavadního šroubu berního našlo se úhrady i pro nepatrná celkem břemena, zvýšením diurnistských platů a starších pensí úřednických a vdovských rozmnožená.

Arci však bylo v roce 1899 za éry bezparlamentní vydáno z pokladních přebytků 66·09 mil. zl. — na investice 27·71 mil. zl., k umoření státovek 1·17 mil. zl., k částečnému splacení 80milionového dluhu Rakouskouherské bance 30 mil. zl., k úhradě zvýšení platů úřednických 2·2 mil. zl. atd., — tak že celkem přece pokladniční přebytky o 39 mil. zl. se zmenšily. Avšak tyto pokladniční zásoby obnášejí dosud (koncem 1899) plných 227·35 mil. zl. a mají býti dle přijatého zákona investičního půjčkou 80 mil. korun, tedy asi o tolik, co činilo jejich zmenšení v r. 1899, rozmnoženy. Poněvadž dále pro nejhlavnější státní investice — železniční a nyní průplavové — budou opatřeny peníze nikoli z hotovostí, nýbrž opět půjčkou, poněvadž i druhá značná položka mimořádného výdaje z r. 1899 — 30 mil. zl. bance Rakouskouherské — nebude se opakovati leč až po letech, lze očekávati skutečné, nezkrácené značné přebytky řádných příjmů, tak že by se zlepšení existence diurnistů a pensistů nemusilo právě činiti odiosním okamžitou dávkou novou.

*

Jaká má však býti tato nová daň? Z jízdních lístků platil se dosud v Rakousku kolek, obnášející 2 haléře z každé koruny ceny jízdní, nejvýše však 50 haléřů, kteréžto obmezení znamenalo výhodu pro cestování na větší vzdálenosti a ve vyšších třídách vozových. Na místě tohoto kolku zavádí se nyní zvláštní daň z jízdních lístků pro osobní dopravu po železnicích ve výměře 12% jízdní ceny pro dráhy hlavní, 6% pro místní a 3% pro drobné dráhy. Osvobozeny jsou od daně ryze místní prostředky dopravní, t. j. ty, které provozují dopravu uvnitř obce nebo v okruhu 7 km. od hranic obce, dále osobnosti nejvyššího dvora, osoby dopravované dle vojenského tarifu a dělníci dopravovaní se zvláštními sníženými lístky jízdními. Daň vybírají a eráru odvádějí železné dráhy samy pod přísnou zodpovědností a kontrolou. Výtěžek nové dávky odhaduje vládní předloha na 11 mil. korun, asi tolik, co obnáší shora zmíněný úbytek příjmů a vzrůst vydání státních.

Kdyby této daně bylo skutečně potřebí k úhradě kulturních a hospodářských úkolů státu, nebylo by lze proti ní příliš mnoho namítati. Mají daň z osobní dopravy velmi četné státy evropské: Francie, kde byla již od konce 18. století zavedena proporcionální dávka z veřejných podniků povoznických, vybírá 10% daň s $^{2}/_{10}$ novou přirážkou z ceny jízdních míst, v Italii přiráží se kromě jízdního kolku ještě 16% daň k cenám

jízdním, v Anglii platí se 5% z obyčejných osobních transportů (kromě jistých vlaků dělnických) a 2% z dopravy po drahách městských, v Rusku platí se 15% daň dopravného za osoby, zavazadla a rychlozboží, ve Španělsku 20% z dopravy osobní a 5% z nákladní, konečně i Uhry mají daň 18% z dopravy osob a zavazadel, 7% z dopravy rychlozboží a 5% z dopravy nákladní, kromě kolku, placeného z jízdních lístků ve výměře kolku rakouského, ale bez obmezení na určitý obnos.

V Rakousku byla daň z dopravy železniční navrhována již v roce 1879 a 1897 — v tomto posledním roce i z dopravy nákladní — nedošlo však k jejímu projednávání. Na zdanění osobní dopravy vodní (parníkové) se nepomýšlí: jednak tomu vadí smlouvy mezinárodní (u Dunaje, Bodamského jezera, Labe, Visly, Prutu a Dněstru), jednak jest osobní doprava na jiných vodách nepatrná.

*

Vadou daně však jest, že zavádí progressi jenom co do druhů železničních tratí, nikoliv co do tříd, t. j. že určuje stejné procento pro všechny třídy téže trati, což sice znamená při vyšší základní ceně jízdního lístku i vyšší obnos daně, ale jen proporcionálně, na progresivně, a celkem tedy vyšší zdanění cestujících třídy třetí.

Neboť co se týče poměru jednotlivých tříd v osobní dopravě, převažují daleko třídy s poplatky nejnižšími, poněvadž přestala býti jízda po železnici luxusem a jednotlivé třídy poskytují za velmi různé ceny sice též různé pohodlí, ale vlastní výkon dopravní úplně stejný.

Z 68,357.009 osob roku 1899 na státních drahách v Rakousku dopravených připadalo na I. třídu vozovou 281.231 osob, na II. třídu 3,430.669 osob a na III. 62,512.579 osob (zbytek na vojsko a IV. třídu na haličské trati Lvov-Belzec), čili v procentech na jednotlivé třídy pořadem 0·41, 5·02 a 91·45% (na IV. třídu 0·18 a na vojenské osoby 2·94%). Co do příjmu z osobní dopravy účastnily se jednotlivé třídy u státních drah rakouských a sice: I. 6·11%, II. 17·43% a III. 72·89% (IV. 0·23% a vojenské osoby 3·34%). Na soukromých drahách v Rakousku připadlo roku 1899 ze 73,939.230 osob dopravených na I. třídu 1·24%, na II. 8·39% a na III. 87·79% (zbytek na vojenské osoby), a z příjmů na I. třídu 6·42%, na II. 21·59% a na III. 69·20%. První a II. třída nečiní dohromady ani čtvrtinu příjmů z osobní dopravy na státních drahách, v osobní dopravě poskytují tedy největší část příjmů třídy se sazbami nejnižšími a hledí-li se k tomu, že na př. dle dat úřední statistiky rakouské za rok 1899 připadalo průměrem na každou osobu v III. třídě státních drah dopravenou 31·51 kilometrů cesty a 0·37 zl. jízdného, a že dále na dopravě rychlíkové súčastnily se téhož roku na státních drahách ve III. třídě pouze 1,122.642 osoby, t. j. asi 1·8% všech cestovatelů třídy III., znamená to, že massu cestovatelstva železničního tvoří lidé na krátké vzdálenosti cestující.

*

Ponesou tedy novou daň hlavně cestující třetí třídy. Avšak ani to nejsou vesměs třídy nemajetné. Nemáme ovšem statistiky, z které by se dalo posouditi, z jakých prvků se skládá osobní doprava, ale lze to sou-

diti právem z řady důvodů: předně nejchudší kraje bývají také nejřídčeji protkány drahami. I kde pak železnice jest, patří k cestování ne pouze dopravní prostředky, nýbrž také jiné náležitosti: peníze, jichž nejnezámožnější třídy nemají nazbyt; čas, jehož nemají ti, kdož prací a povoláním na určité místo jsou vázáni; konečně účel cesty — k cestování má člověk pranemajetný obyčejně málo podnětů.

Nehledíme-li tedy k výjimečným případům, jakými jsou transporty dělnictva v obvodech velkoměstských, hornických neb velkoprůmyslových, transporty sezonního dělnictva rolnického, stavebního a pod., cestují lidé opravdu chudí jen zřídka a ony miliony obecenstva i jen v III. třídě cestujícího tvoří cestující živlové obchodní — osobně nejčastější to frekventanti železnic — a obyvatelstvo celkem lépe situované. Že se i zde ostatně rozmohlo cestování luxusní, t. j. zbytečné, malichernými druhdy podněty vyvolávané, je známo.

Konečně i při tomto daňovém zvýšení budou osobní sazby našich železnic, zejména c. k. státních drah vždy ještě značně nižší nežli u státních drah v Prusku, Bavorsku a j., zvlášť pokud jde o třídu třetí, která se svými cenami dosud téměř rovnala čtvrté třídě drah pruských.

*

Ostatně, když jsme četli rozčarování, ochlazení, sklamání atd., jaké nastalo po horečce průplavové a investiční v našem časopisectvu po ohlášení nové předlohy daňové, tázali jsme se, jak jest možno žádati na státu jedněmi ústy obrovské výdaje a zároveň diviti se, že dle těchto výdajů také příjmy musí býti zvýšeny, a jak jest dále možno, že totéž publikum, které bude z počátku lomoziti, zaplatí-li na dráze místo 10 krejcarů 12, platí dobrovolně a zbytečně konduktérům tramwayí stejně veřejných, jako jsou železnice, k jízdnému ne právě nízkému ještě zpropitné činící 20 až 40% tohoto jízdného.

Letos také paroplavební společnost vltavská zvýšila značně — o 25 a více procent — své dopravní sazby, tak že se v některých relacích rovnají až sazbám železničním, neposkytujíc nad to při dopravě dětí výhod, jaké poskytují železnice. Představte si nyní, že má paroplavba vodní dráhu zdarma, upravovanou na útraty veřejné, že má nanejvýš primitivní zařízení přístavní, že obecenstvo strpí při těchto podnicích nepřesnosti a nepohodlí v jízdě, proti nimž by se co nejrozhodněji obrátilo při železnicích — a téměř bude vám nemyslitelno, že by jedno a totéž obyvatelstvo tolik shovívavosti a ochoty k placení mělo na straně jedné a tolik požadavků na straně druhé.

*

Schválení zákonů o železničních investicích a o vodních stavbách v poslanecké sněmovně činí nezbytnými přípravy finanční: opatření peněžních prostředků. Na rok 1901 bude potřebí 78·8 mil. korun, na rok 1902 92·6 mil. korun a s připočtením 80 mil. korun k doplnění pokladničních hotovostí tedy celkem asi 250 mil. korun. Vláda prý vyjednávala o převzetí celé půjčky s bankovní skupinou Rothschildovou, s níž súčastní se i poštovní spořitelna jako při poslední emisi rentovní, za kurs asi 94% v ten způsob, že by banky přejaly polovici ihned a na polovici že by si

vyhradily právo opční. Vláda prý se dokonce zavázala nevyjednávati, pokud by se bankovní skupina Rothschildova nerozhodla, se žádnou jinou bankovní skupinou.

Podrobnosti celého zatímního ujednání byly takové, že 4. června byly v parlamentě se tří stran podány interpelace (Dr. Kramář, Dr. Gross a Kaiser), poukazující na bezpříkladné toto vydírání státní pokladny i na to, že kursy rent našich právě následkem jednání o investičních předlohách uměle jsou stlačovány bursovními činiteli, i konečně, že by daleko lépe prospělo státním financím místo ukvapeného zadání celé potřeby vydávati půjčku investiční postupně dle skutečné potřeby k veřejné subskripci.

Interpelace Kramářova prohlašuje též za jedinou možnou formu půjčky investiční rentu korunovou. V »Obzoru nár.-hosp.« byl v dubnu učiněn též jiný návrh, upozorňující na jinou finančně výhodnou formu opatření peněz na účely investiční: na půjčky loterní a prémiové, kterýžto úvěrní zdroj odjakživa byl ve všech zemích nejlacinější a pro dlužníka nejvýhodnější.

Zvláště se však u nás vzmohla poptávka po loterních půjčkách od r. 1889, kde stát zákonem z 28. března 1889 si vyhradil právo vydávati loterní a prémiové půjčky pro sebe na základě zákona zvláště k tomu cíli vydaného, práva toho od té doby však nikdy nepoužil, tak že loterní půjčky jsou tím určeny jaksi k vymření; poněvadž se ani žádné nové soukromé losy domácí ani cizí k obchodu u nás nepřipouštějí, jsou dovoleny jen losy před r. 1889 vydané a tehdy u nás kolující.

Úhrnná bursovní cena všech losů v oběhu jsoucích následkem toho obnáší 825,287.860 korun a všech výher, úroků a splátek vyplatí se do posledního slosování u všech těchto půjček dohromady jen 929,413.136 K. Je tedy zřejmo, že by dlužník, kterému by se podařilo za nynějších kursů ty půjčky prodati, by obdržel $825^1/_2$ mil. korun, za které by během dlouhých let (některé půjčky budou teprve až v letech 1930—50 úplně slosovány) byl povinen splatit pouze asi $929^1/_2$ mil. korun. Jsou tedy úroky požadované od těch, kteří loterní půjčky kupují, pranepatrné. U značné části půjček by dlužník žádné úroky dokonce ani platit nepotřeboval.

*

Delegace povolily společný rozpočet říše na rok 1902. Celkové výdaje řádné obnášejí 327·89 mil. korun, mimořádné 36·11 mil. korun; první jsou o 5·31 mil. větší, druhé o 4·24 mil. K menší než v r. 1901. Odečte-li se vlastní úhrada 6·19 mil., zbývá jakožto ryzí úhrnná potřeba 357·81 mil. korun. Z toho uhradí se příjmem celním, který rozpočten jest v Předlitavsku 99·23 mil. korun, v Uhersku 15·83 mil. a v zemích okupovaných 0·58 mil. korun, tedy úhrnem 115·64 mil korun, po srážce paušálů režijních a celního paušálu zemí okupovaných jakožto čistým důchodem celním 110·54 mil. korun. Zbývajících 247·27 mil. korun musí se tedy uhraditi kvotovými příspěvky obou polovic; o rozdělení klíče kvotového dohodnutí mezi kvotovými deputacemi dosud se nestalo.

Z výdajů říšských připadá celkem 348·33 mil. korun na vojsko a válečné námořnictvo, z čehož je 35·9 mil. korun výdajem mimořádným (20 mil na vojsko, a 15·9 mil. na námořnictvo) na účely známé: doplnění zásob ručnic a nábojů, vyzbrojení několika pevností novými děly, pokusy s novými děly rychlopalnými, úvěry stavební, opevňovací atd., na stavbu

Rozpočet Bosny a Hercegoviny vykazuje příjem 44·84 a výdaje 44·58 mil. korun.

Rozumí se, že jednání delegací nevybočilo z obvyklých »státnických« forem, skončivši hladčeji a bezvýznamněji než snad kdykoliv jindy.

*

Na prvním sjezdu českých spořitelen, který konal se v Praze dne 11. listopadu 1900 za přítomnosti zástupců 64 spořitelen, byl hlavním odstavcem programu návrh na zřízení svazu českých spořitelen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Návrh ten setkal se také s obecným souhlasem. Schváleny stanovy a zvolen výbor k zadání stanov, které byly vládou dne 22. března 1901 vzaty na vědomí, načež dne 2. června konala se ustavující valná hromada. Za členy svazu přihlásilo se dosud 64 spořitelen, z nichž 56 v Čechách a 8 na Moravě. Spořitelny přihlášené representují celkem přes 342 milionů korun vkladů.

Některé spořitelny se nepřihlásily, toužíce na to, že ve svazu není po příkladu spořitelen německých zřízeno též středisko finanční, do kterého by plynuly přebytečné úspory, vklady atd. Na valné hromadě bylo také projeveno přání, aby se zřídila ústřední banka, dále bylo navrhováno zřízení zvláštního sboru účetních znalců pro zkoumání účtů spořitelních, pronášeny stížnosti na obmezování se strany vlády v ukládání sirotčích peněz do venkovských spořitelen, na nucené ukládání reservních fondů v cenných papírech, na příliš veliké jich zdaňování, na placení diet vládním zástupcům a pod.

Že také účetnictví spořitelen potřebuje řádného, znaleckého dozoru, vidno z četných nekalých afér minulých i — teprv očekávaných.

*

Poštovní spořitelna rakouská vydala svou sedmnáctou zprávu za rok 1900. Koncem t. r. činil počet vkladatelů v oddělení spořitelním 1·48 mil. osob s pohledávkou 140·88 mil. korun v hotovosti a 55·61 mil. korun v státních papírech. Z každých 1000 obyvatelů v Předlitavsku mělo 57 osob vkladní knížky poštovní spořitelny, v Čechách, na které připadá celkem 344.527 vkladatelů, průměrně z 1000 obyvatel jen 55 osob. — Úhrnná pohledávka českých vkladatelů obnášela 27.61 mil. korun.

V oddělení chekovním bylo 42.568 účastníků s obratem 10.412·93 milionů korun. Z chekových kont připadalo 12·471, t. j. přes 29% na jedinou Vídeň, na Prahu s předměstími 2.667, t. j. něco přes 6%, na Brno 807, na Štýrský Hradec 665, na Linec s Urfahrem (poměrně velmi mnoho) 500, na Terst jen 488, na Liberec 415, na Plzeň 323, Teplice 284, Ústí 218, Budějovice 205 — na česká města počet poměrně velmi nepatrný.

*

Na peněžním trhu našem zavládla ochablost; o podnikavosti není téměř stopy, peníze hrnou se do bank — do pražských přibylo, mimo jedinou Pražskou (dříve Kolínskou) úvěrní, za jediný květen přes 4 mil. korun — pražské peníze hledají zúročení až v Anglii, papíry podnikové

v kursech klesají, kdežto po bezpečných rentách je poptávka. Toliko ve spořitelnách pražských peněz ubývá, v české za květen o 0·92 milionu, v Pražské městské o 0·29 mil. korun, tak že tato spořitelna rozhodla se zvýšiti od července úrok ze vkladů nových na 4%.

Banka Rakouskouherská půjčuje na trhu i pod oficielní míru úrokovou, neobyčejně levně, a přece zápůjční její obchod klesl až na pouhých 334 milionů. Výtěžek banky silně jest ohrožen, nové filiálky, zvlášť v Uhrách štědře zřízené, nemajíce obchodů jsou jen zdrojem pasivnosti.

*

Arciť musí zúrokovati banka Rakouskouherská zbytečně vysoký kapitál akciový, značně vyšší, než jest na př. kapitál říšské banky německé i po nynějším obnovení privilegia.

Jako loni v Rakousku bylo totiž prodlouženo letošním rokem bankovní privilegium také říšské bance německé. Jednání trvalo velmi dlouho a bylo potřebí četných kompromisů, než bylo prodloužení říšským sněmem na dalších 10 let povoleno.

Zajímavo je srovnati vůbec úpravu tuto s novým statutem banky Rakouskouherské. Základní kapitál říšské banky německé zvýšil se od r. 1901 ze 120 na 150 milionů marek, r. 1906 zvýší se o dalších 30 milionů marek. Teprve v roce 1906 dosáhne tedy bankovní kapitál německý obnosu, který rovná se přibližně akciovému kapitálu banky Rakouskouherské (do loňska 90, nyní 105 mil. zl.). Reservní fond říšské banky německé musil býti zvýšen na 60 mil. marek, reservní fond banky Rakouskouherské zvyšuje se, dokud nedosáhne 20% základního kapitálu.

Kontingent bankovek byl zvýšen, zisk akcionářů nemálo snížen. Obdržíť ze zisku akcionáři nejvýše jen 3% (u nás 4%, v Německu do nynějška $4^1/_2$%, u nás do loňska 5%); ze zbývajícího zisku přijde 20% reservnímu fondu a z toho, co zbude, obdrží čtvrtinu akcionáři a tři čtvrtiny stát (v Rakousku připadne ze zbytku 10% fondu reservnímu, tedy opět akcionářům, 20% fondu pensijnímu a o zbytek se do 6% akciového kapitálu dělí polovicí akcionáři a stát). Akcie budou zníti místo jako 3000 M (jako dosud) příště jen na 1000 M. Kdybychom tedy počítali zisk říšské banky německé i banky Rakouskouherské obnosem 10 milionů marek, resp. korun, připadlo by v Německu akcionářům dle nového privilegia asi 9·1 mil. marek a státu 6·9 mil. marek, v Rakousku však akcionářům 11·74 mil. a státu pouze 4·26 mil. korun.

*

Ve Švýcarsku přibyla ke 34 cedulovým bankám, kontrole finančního oddělení spolkové vlády podléhajícím, třicátá pátá banka k vydávání bankovek oprávněná, basilejská kantonální banka. Kdežto v jiných státech evropských cedulové bankovnictví vždy více se soustřeďuje a monopolisuje v jediném ústavě, účinné státní kontrole podrobeném, má Švýcarsko při 3·3 mil. obyv. bank 35 s úhrnným výdajem bankovek 239 5 mil. franků, na 1 obyvatele více než dvakrát tolik co v Německu.

*

Valutní krisi prodělává Španělsko, jehož financím zadala smrtelnou téměř ránu válka s Kubou, Filipinami a Sev. Amerikou. Stát zadlužil se u banky, čímž nastal převýdaj bankovek, mající v zápětí jich znehodnocení, ažio na zlato a vývoz jeho ze země, vysoké stoupnutí směnečných kursů a jiné známé účinky kleslých valut. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Předloha zákona o drahách bosenských. — Předloha investiční a vodní. — Zpráva výboru o vodních cestách. — Sjezdy o vodních drahách na Moravě a říční i průplavní spolek moravský. — Česká společnost národohospodářská v Praze 1900. — Keramická výstavka Českého obchodního musea v Praze. — Hospodářská činnost Národní Jednoty pro východní Moravu. — Živnostnictvo proti průmyslovým ústavům vzdělavacím a živnostenské dodávky pro vojsko. — České odbory zemědělských rad v Čechách a na Moravě.

Předloha o bosenských drahách, o které zmínili jsme se již v číslech listopadovém a prosincovém, byla nyní parlamentu na základě ministerských úmluv ze dne 7. listopadu 1900 skutečně podána. Vláda se zmocňuje svoliti k tomu, aby zemská vláda bosensko-hercegovská směla přijmouti zápůjčku k úhradě stavby železné dráhy od Sarajeva k hranici sandžaku novopazarského blíže Uvace s odbočkou přes Višegrad k hranici srbské v úhrnném obnose do 75 milionů korun, k jejímuž zúročení a umoření by se dále užilo přebytků železnic již dříve na společné útraty v Bosně zřízených, pokud ovšem dráhy tyto vůbec přebytků poskytují. Po dokončení této dráhy, která má býti zatím úzkokolejná, ale co do stavby zřízena jakožto normálněkolejná dráha hlavní, má se pak finančně zabezpečiti současná stavba dráhy ze Šamace do Doboje a z Bugojna do Aržana na hranici dalmatské.

Jak známo, jde hlavní trať bosenská z Brodu nad Sávou přes Doboj do Sarajeva a odtud přes Mostar do Metkovič, odkud se teprve nyní staví spojení k námořským přístavům dalmatským, zejm. k boce kotorské. Od této hlavní trati odbočuje severozápadně jiná přes Travnik a Dolnji Vakuf do Jajců, kde však končí, až zase v Banjaluce počíná trať nová severozápadně k hranici chorvatské, kde připojuje se k železnici Sisek-Záhřeb. Tato chybící trať Banjaluka-Jajce zbavuje Předlitavsko přímého spojení se Sarajevem a s Mostarem a činí pro Předlitavsko bezcennou i novou železnici projektovanou, která, až dojde na turecké půdě pokračování k Mitrovici, zjedná Uhrům přímé spojení se Soluní v době, kdy přímé spojení Předlitavska do Bosny bude pořád ještě končiti v Banjaluce. Neboť o zbudování této krátké chybící tratě není v předloze té vůbec řeči, a nám nabízí se za dvě dráhy sloužící účelům uherským — i dráha Šamac-Doboj totiž zkracuje a usnadňuje toliko spojení Bosny s Budapeští — toliko příční úzkokolejná dráha z Bugojna ke Splitu, která půjde částečně po výšinách nad 1000 m. nad mořem, překonává na dvou místech prudké stoupání tratěmi ozubenými, potřebuje na ochranu proti sněžným bouřím krasským ochranných zdí atd. a má jen — k tomu ještě dost nepatrný — význam lokální. Vládní předloha teprv nyní ví, že Split svojí polohou a svým přírodním, prostranným a bezpečným přístavem jest určen státi se důležitým obchodním střediskem, ale spojuje jej úzkokolejnou horskou drahou s krajinami neplodnými. Předloha též velmi opatrně mluví o tom,

že dosavadní i nové dráhy bosenské mají Bosnu spojiti s »monarchií«, ve skutečnosti ovšem jedině s Uhrami, imputujíc tak parlamentu velmi silnou dávku duševní obmezenosti — zdali právem či neprávem, ukáže se — a prohlašujíc za »nikoliv neuspokojivý« výsledek, že dosáhla uherského svolení aspoň k této dráze, kterou Předlitavsko dvěma třetinami bude musit zaplatiti. —

Na spojení s Bosnou interesovány jsou i Čechy: neměl by i český sněm na základě zemského zřízení ozvati se co nejdůrazněji proti této předloze, která jest posměchem našeho »společenství« s Uhrami?

*

Jednoho a téhož dne přijala sněmovna poslanecká v třetím čtení obě předlohy investiční i vodní a obě přijaty též sněmovnou panskou. Zákonem ze dne 6. června jest zabezpečeno druhé železniční spojení s Terstem a ostatní projektované dráhy alpské a haličské i česká trať Rakovník-Louny, a brzy bude publikován i zákon o stavbě průplavů a kanalisaci i regulaci řek.

Dlužno tu však rozeznávati. Investice železniční jsou projekty úplně propracované, co do předběžných prací již hotové, s jichž prováděním započne se ihned, jakmile bude vydána renta zápůjční. Zákon o stavbě vodních drah nařizuje však jen, že se mají vodní dráhy, spojující Dunaj s Odrou, Vltavou a Labem a Odru s Vislou a Dněstrem, státem provésti, zaváží-li se země platiti roční příspěvek stačící k zúročení a umoření jedné osminy těch obligací, které se vydají k stavbě dotyčného průplavu nebo části průplavní nebo ke kanalisování dotyčné trati říční (Vltavy od Budějovic ku Praze a Labe od Mělníka k Jaroměři). Tyto příspěvky zemí přestanou, jakmile příjmy dotyčného průplavu po srážce nákladů vydržovacích a provozovacích překročily dvě léta po sobě obnos potřebný k zúročení a umoření nominálního kapitálu zařizovacího. Péče o příspěvky zemské a ostatních interesentů (místních) zůstavena zemskému zákonodárství, zemský příspěvek může se však dle úmluvy se státní správou poskytnouti také zřízením jednotlivých projektů (přístavů a pod.), přenecháním pozemků atd.

Toto ustanovení rozhodne dle všeho o tom, které z vodních staveb budou se prováděti. Zcela nepochybně průplav dunajsko-oderský, protože u něho lze očekávati časem i finanční výnosnost nebo aspoň samostatnost — našliť se pro něj před lety i soukromí podnikatelé — a protože Morava i Dolní Rakousy rády povolí žádaný příspěvek.

Rovněž provede se kanalisace středního Labe, protože o výhodnosti tohoto podniku rovněž není pochyby, a též pochybnější již kanalisace Vltavy od Prahy do Budějovic, protože oboje bude platiti osminou samo království České. Hůře je s průplavem od Budějovic k Vídni. Průplav tento větší polovicí leží v Dolních Rakousích a silně pochybujeme, že Dolní Rakousy obtíží se osminou nákladu na jejich část tohoto průplavu připadající. Neposkytnou-li tohoto příspěvku, průplav se nezbuduje, leda by Čechy převzaly i celou nebo část kvoty dolnorakouské, t. j. pomáhaly stavěti svými příspěvky kanál v zemi cizí. O průplavech haličských nemluvíme; najdou se svého času jistě »obecně státní« a jiné ohledy, pro které se zemský příspěvek Haliči sníží nebo jinak vynahradí, nehledíc

k tomu, že ustanovení o způsobu, jakým lze příspěvek tento také poskytnouti, podává zadní dvířka, jimiž lze při dobré vůli vlády podniku průplavnímu výhodně přenechati lecjaká bezcenná zařízení a práva. Známoť, jak se kupovaly před lety nynější státní dráhy haličské.

*

Zajímavo je, že ve správě vodního výboru jsou vedle hlavního referenta Mengra pro každý z obou dunajských průplavů referenti dva. Primavesi a Šílený pro oderský, Kaftan a Scheiner pro vltavský; haličské vodní dráhy krátce odbyl Merunowicz (co měl také povědět!) — průplav od Přerova k Pardubicům speciálního referenta nenašel. Posl. Kaftan (v speciálním referátě!) nejvíc se do vody pohroužil, s prospěchem použiv svého článku v »Nár. Listech« a vykládaje známé všeobecné věci opětně od Adama; že mu pak za to ušly důležité momenty právě našeho kanálu se týkající, není divu!

Průplavní projekty vyvolaly větší ruch shromažďovací jedině na Moravě. Po sjezdu v Brně následoval 19. května veliký sjezd českého lidu v Přerově, který prohlásil požadavky regulace řek moravských, zejm. Moravy, a urychlení a podporu prací melioračních, vítal předlohu o stavbě průplavů, zejm. dunajsko-oderského, ale zároveň žádal opatření, aby výrobky tuzemské byly cly a průplavními poplatky chráněny před dovozem výrobků cizozemských, dále aby při provádění vodních staveb brán byl hlavně zřetel k domácím živnostníkům, podnikatelům a dělníkům i aby dělnický poměr pracovní a mzdový byl před započetím práce zák. upraven. Sjezdový referent popíral, že by zlaciněním dopravy cizího obilí po průplavech poškozeno bylo zase naše rolnictvo, naopak získal by se snažší vývoz a vydatnější odbyt pro náš cukr a ječmen, jehož vývoz do Německa, konkurencí Spojených Států Severoamerických ohrožený, levnější dopravy nezbytně vyžaduje. Dne 9. června pak konán sjezd rolnictva moravského o stavbách vodních v Uher. Hradišti.

Na Moravě utvořil se též ihned říční a průplavní spolek k tomu účelu, aby z nového usnadnění dopravy zabezpečen byl skutečně také prospěch českému národnímu hospodářství a ne pouze cizincům.

*

Česká Společnost Národohospodářská v Praze konala dne 8. t. m. výroční valnou hromadu. Dle jednatelské zprávy činnost společnosti o něco se rozšířila a povznesla a slibuje znenáhla rozvinouti se ještě intensivněji. Zpráva konstatuje nejprve, že od té doby, co sešel se sjezd národohospodářský z r. 1895, aby hledal šťastnou formuli, jak osvěžiti a rozprouditi vlažné, stagnující naše žilobití hospodářské, mnoho v našem podnikání změnilo se k lepšímu. »Svědčí o tom celý náš ruch podnikatelský z posledních let, který zdá se, nadobro vyvázl z dřívější jednostrannosti a vlažnosti a rozvíjí se stále rozmanitěji a stále ve větším slohu, bez výbojné posy, ale za to hospodářsky tím střízlivěji a zdravěji. Nevystavěl nám větrné bašty průmyslové na národnostním pomezí, nestavěl »soustavně scházející nám dosud závody« na podkladě pouhé papírové rentability národní spotřeby, tak oblíbené dřív, ale zapustil kořeny v celé řadě odvětví, kde k tomu vybízela objektivní rentabilita hospodářská, jíž v míře stále

větší přichází vstříc porozumění i chuť k průmyslovému i obchodnímu podnikání. »Svůj k svému«, střízlivě hospodářsky pojato, přestává býti sypkým leckdy spekulačním podkladem výnosnosti nových českých závodů, ale dostavuje se jako prémie odbytová u podniků střízlivě hospodářsky založených. Společnost národohospodářská, varujíc se všelikeho podobného »regulování« ruchu podnikatelského, neopomíjela nicméně napomáhati k uskutečnění nových projektů a podnětů podnikatelských, kdekoli k tomu udála se příležitost. Tak zabývala se v prošlém roce m. j. projektem zřízení české tkalcovny hedvábných látek nábytkových na Lanškrounsku, opírající se o tamní rozvětvený domácký průmysl hedvábnický, projektem zřízení obchodní společnosti pro komisionářský sklad a odbyt výroby českých tkalcoven, zřízením družstevní přádelny bavlněné českými tkalcovnami, které dojde snad ještě letošního roku provedení soukromou iniciativou tkalcoven severočeských. Mohlyť by samy jen české mechanické tkalcovny tímto způsobem bezpečně založiti a zaměstnati 10—12 (místo dosavadních jen tří) českých přádelen, číslice nijak přehnaná, hledíme-li k značnému rozmnožování počtů mechanických stavů, jaké v posledních letech v českém průmyslu textilním jest znamenati.«

Akce čítanková dospěla v tomto roce tak daleko, že pro trojdílnou školskou čítanku (pro trojtřídní školy venkovské) dodána byla řada článků národohospodářských a podáno dobrozdání o jiných článcích obsahu hospodářského, které komisi čítankovou došly. V novém vydání čítánek těchto objeví se tedy poprvé ve formě přístupné a přesné nové čtivo, šířící správný názor o celé řadě základních pojmů národohospodářských, základ, jejž pak postupně v čítankách čtyr- a pětidílných a posléze čítankách pro školy měšťanské bude lze rozšiřovati a prohlubovati.

Společnost vydala dále některé publikace, účastnila se živě činnosti přednáškové v Praze a po venkově, zvláště čilý odbor chrudimský vedle několika cyklů přednáškových uspořádal na jaře v Chrudimi výstavku předmětů denní potřeby českého původu a pořídil soupis vyšívaček bílého prádla ve východních Čechách, na jehož základě v průmyslovém museu chrudimském vypracována petice k vládě o zřízení vyšívačské školy při tomto museu.

Výbor společnosti rozhodl se rozestoupiti se v sekci theoretickou (poučovatelskou) a praktickou, vyhradiv každé plnou autonomii co do agendy v její obor spadající a právo doplniti se odborníky. Sekce theoretická uspořádá, bude-li dost účasti, na podzim t. r. kurs národohospodářský v Praze v zásadě dle vzoru kursů, pořádaných v roce 1898, ovšem s thematy rázu asi speciálnějšího, a cyklus přednášek v nově zřízeném místním odboru českobudějovickém. Také v Plzni je zřízení odboru již zabezpečeno a jedná se o pořádání cyklu přednáškového. Místní odbor společnosti v Pardubicích pořádá koncem t. r. manifestační schůzi o vodních cestách.

*

České obchodní museum v Praze, nevědoucí, co vlastně dělati, a potácející se bez pevného směru od jednoho nahodilého pokusu k druhému, konečně zase vzchopilo se k nějaké činnosti, pořádajíc v místnostech uměleckoprůmyslového musea Pražské obchodní komory odbornou

výstavku keramickou — věc, která by byla příslušela vlastně tomuto museu samému. Výstavka je zdařilá a bude snad museu umělecko-průmyslovému podnětem k vlastním podnikům podobným.

*

Pozoruhodnou činnost i v oboru hospodářském projevila Národní jednota pro východní Moravu. V prosinci 1900 pořádala hospodářský sjezd severní Moravy v Zábřehu, pečovala o usazování českých živnostníků v českých městech, upozorňovala a informovala o volných místech učňovských a dělnických, opatřovala úvěr, pečovala o rozproudění čilejšího života v živnostenských společenstvech, konala v posledním roce 78 schůzí s 86 přednáškami o předmětech odborných, šíříc zejm. svépomocné české snahy hospodářské, zařídila v Olomouci veřejnou lidovou čítárnu, zasílá časopisy do chudých a ohrožených obcí atd.

*

V živnostnictvu našem, jemuž se právě uzákoňuje v poslanecké sněmovně nová »ochrana« proti čilejší obchodnické podnikavosti sbíráním zakázek cestujícími, rozproudil se nový ruch agitační, který obrací se jednak proti »nekalé konkurenci« státních průmyslových ústavů vyučovacích, jednak proti způsobu, jakým se zachází se živnostnictvem při odvádění dodávek veřejných, zvláště vojenských. Na jedné straně vytýká se školám odborným, že nevzdělávají své žactvo prakticky a jejich absolventi že jsou k odborným výkonům praktickým nezpůsobni a nepotřebni, na druhé pak zvedá se pokřik, jakmile škola vyrobivši — pro cvik a methodou školskou, tedy ovšem ne hromadně a ex professo — něco skutečně praktického, výrobek třebas ojedinělý zpeněží; a provede-li umělec — profesor — na monumentální budově musejní, bankovní a pod. římsy, průčelní vchod nebo schodiště, cítí se ve svých »oprávněných« zájmech poškozeným kde který zedník, pozlacovač, lakýrník atd.

I ony stížnosti na chikány při dodávkách dlužno bráti cum grano salis! Že by bylo lze při známém vlivu živnostnictva v parlamentě a v tisku veřejném odmítnouti zhola bezdůvodně tolik dodaných předmětů, je věru nemyslitelno, naopak dlužno míti za to, že právě vědomí o vydatné ochraně ve veřejném mínění i v parlamentě, způsobilo leckde malou péči o provedení dodávky, jež pak ovšem byla odmítnuta.

*

České odbory rad zemědělských pro království České i pro markrabství Moravské rozeslaly právě výroční zprávy o své činnosti.

V otázkách, týkajících se zákonodárství a národního hospodářství, stojí roku 1900 v Čechách v popředí činnost odboru, směřující k ochraně zemědělských zájmů při obnově obchodních a celních smluv; dobré zdání českého odboru rady zemědělské, o této otázce ministerstvu orby podané a vynikající zejména střízlivým názorem na výrobní a tržební poměry zemědělské i průmyslové v Rakousku bez jednostranného, upřílišeného zdůrazňování druhdy jen domnělých interesů zemědělských, dalo směr obdobným akcím četných jiných zemědělských korporací.

Český odbor rady zemědělské konal též šetření o rozšíření alkoholu mezi zemědělským dělnictvem, podal dobré zdání o příčinách parcelací selských statkův, návrhy na zavedení zákonné povinné revise záložen a jiných výdělkových a hospodářských společenstev, na změnu zákona o odepisu daně pozemkové za příčinou živelních pohrom a pod.

Kočovné vyučování nedoznalo žádných podstatných změn; pokračovací školy hospodářské vykazují poněkud větší návštěvu žactva (951; v r. 1899 pouze 886). Zákonná úprava tohoto oboru pokračovacího školství, proti průmyslovému a obchodnímu dosud velice opozdilého, jeví se naléhavě nutnou. V zřizování středních, rolnických a zimních hospodářských škol nastal klid; toliko školy již zřízené se zdokonalují, ač i tu by po našem názoru bylo žádoucí i rychlejší tempo i větší intensivnost. Četným školám povoleny byly veřejné podpory na stavby, na zkušebná pole, na učebné pomůcky a pod. Otázka zřízení české zemské školy mlékařské spěje ku konečnému rozřešení. V oboru školství hospodyňského věnuje se zvláštní péče hospodyňským kursům pětiměsíčním, které se pořádají v době letní při zimních školách hospodářských; ku stálým školám hospodyňským v Lounech, Něm. Brodě a ve Stěžerách nových v roce 1900 nepřibylo.

Zvláštní zmínky zasluhuje akce směřující ku zřizování okresních ovocných školek, které dle návrhu českého odboru zřizují okresní výbory, dávajíce je spravovati odbornými zahradníky. Podobné školy zřídily si již okresy Chlumecký, Novo-Bydžovský, Čáslavský, Mlado-Boleslavský, Libaňský a Velvarský, řada dalších okresů hlásí se k tomu účelu o podporu zemskou i státní, a k organisování domácí produkce ovocnické domáhá se český odbor rady zemědělské systemisování místa instruktora pro ovocnictví a vinařství. V návrzích českého odboru jest obsaženo též, aby aspoň pokusně zavedeno bylo přímé sprostředkování mezi producentem a konsumentem prostřednictvím drah dle způsobu anglického. V oboru pěstování ovocných stromů a zužitkování ovoce děje se u nás skutečně pokrok jen velmi pozvolna. Celé kraje, tak na př. samé okolí Řipu, jsou co do stromoví učiněnou pouští, a snad by neškodilo, působiti morálním nátlakem v tom směru, že by se výslovně každoročně oznamovaly okresy a obce, které o pěstování stromoví na svých cestách a pozemcích náležitě se starají (na př. ročním oznamováním počtu vysázených stromů), ale také obce a okresy, které v tomto směru ukazují netečnost veřejného pokárání hodnou, na př. zrovna okresy vinohradský, smíchovský, karlínský, roudnický a j.

Nejpatrnější jsou výsledky činnosti odboru co do chovu zvířat; na zvelebení chovu skotu bylo vydáno v roce 1900 119.472·22 K.

Vedle toho věnuje se vždy větší péče i mlékařství; družstevní ruch mlékařský v některých okresech jest velice čilý (nejvíce v okresích Vysokomýtském a Litomyšlském).

V oboru l e s n i c t v í vyvinul český odbor rady zemědělské význačnou činnost podporováním zalesňování holých strání a neplodných pozemků: v roce 1900 zalesněno bylo celkem 488 jiter 548 $\square^0$ se subvencí 16.474 K 66 h; počítáme-li na 1 jitro průměrně 6.400 sazenic, bylo vysázeno asi 3,125.000 sazenek. Celkový výsledek dosavadní akce za čtyři léta 1897 až 1900 vykazuje 2.017 jiter 528 $\square^0$ zalesněných pustých strání a neplodných pozemků. Akce tato našla jak u ministerstva orby, tak

u zemského výboru štědré podpory a německý odbor rady zemědělské pro království České, zahájil v roce 1900 pro obvod své působnosti akci obdobnou. Také zde měl by český odbor víc podpory docházeti u obcí a okresů; holých strání jest u nás k hanbě naší samosprávy venkovské až příliš mnoho. Upozorňovali jsme již několikráte, že nejde tu pouze o esthetiku a zdravotnictví, ale i o důležité zájmy materiální, a právě poslední akce vodní měla by i po této stránce přivoditi u nás obrat a naučiti nás většímu přemýšlení a přičinění. Málo pomohou nákladné meliorace a regulace, nebude-li rozumným lesním a vůbec stromovním hospodářstvím pečováno o pravidelnější napájení řek a potoků, a ony dravé povodně, za nimiž následuje nedostatek vody při sebe kratším suchu, jsou jen svědectvím našeho vlastního nehospodářství a nedbalosti. O potřebě umělých nádrží zahrazováním údolí atd. ani nemluvíme.

V oboru hospodářského výzkumnictví sluší uvésti zřízení hospodářsko-fysiologické výzkumné stanice českého odboru rady zemědělské pro království České při české technice v Praze. Stanice zřízena byla ovšem jako pouhé provisorium od českého odboru s podporou ministerstva a zemského výboru; konečným cílem snah jest jednotný veliký výzkumný ústav pro celé království.

R. 1900 uspořádána prvá odborná výstava mlékařská a způsoben značný pokrok v zakládání hospodářských družstev: povstala řada družstev mlékařských a jednota družstev nákupních a prodejních, a zřízeno pět družstevních skladišt obilních (v Jaroměři, Kouřimi, Čes. Skalici, Novém Bydžově a Rychnově n. Kn.). K organisování ruchu družstevního zřízen při českém odboru rady zemědělské poradní sbor družstevní.

Český odbor zemědělské rady moravské působil zejména horlivě v kočovném vyučování zemědělském, v podnětech k zařizování a spoluúčinkování při správě rolnických mlékáren družstevních, jichž bylo koncem m. r. na Moravě 63 (z toho 8 zařízeno na pohon parní), v pořádání kursů hospodářských a hospodyňských a pod. vedle ostatní činnosti na zvelebení ovocnictví, chovu dobytka atd., pokračující celkem podobně jako v týchž směrech činnost zemědělské rady v Čechách. Zajímavá šetření provedl český odbor zemědělské rady moravské o domáckých průmyslech dřevařském na Vyzovsku a kartáčnickém na Šilpersku. I svým časopisem rolnickým český odbor moravské rady zemědělské výborně přispívá k šíření vzdělanosti a tím i k povznášení blahobytu v rolnictvu moravském. Vůbec znamenati na Moravě po stránce hospodářské hojné svěží počátky silné a slibné akce, které bychom přáli, aby brzy dosáhla účinné podpory zařízením zemědělského oddělení při české technice brněnské. *T.*

*

SOCIÁLNÍ. Výroční zpráva živnostenských inspektorů rakouských — Závady v podnicích maloživnostenských — Devítihodinná doba pracovní v dolech uhelných — Sjezd Dělnické Akademie — Předloha zákona o pensijním zaopatřeni soukromého úřednictva — Ustavení rakouské společnosti pro dělnickou ochranu — Sjezd sociální demokracie uherské — Soustřeďování obyvatelstva v městech — Berlín, Londýn.

Jako každoročně zmíníme se několika slovy o výroční zprávě živnostenských inspektorů za rok 1900, ministerstvem obchodu právě vydané. Celkový dojem ze zprávy letošní je příznivější než ze zpráv minulých.

Postavení dělnictva co do mzdy, doby pracovní a jiných podmínek smlouvy pracovní se poměrně zlepšilo, také sociálně-politické porozumění podnikatelů, zdá se, že vzrůstá — aspoň u větších. Pokud jde o maloživnostenské závody, konstatuje zpráva inspektorská, že maloživnostníci kladou opatřením, jež inspektoři navrhují nebo žádají co do zařízení a jakosti dílen a nocleháren a pod., nejtužší odpor i tehdy, když nejde o větší výdaje finanční. Proto také zpráva energickými slovy domáhá se soustavného zdokonalování živnostenské inspekce a zejména vydatného rozmnožení personálu, podotýkajíc, že řada inspektorátů je přetížena pracemi nad míru své výkonnosti, že účast při nejrozmanitějších komisích, byrokratická agenda všeho druhu, požadavky úrazových pojišťoven dělnických stěžují inspektorům vlastní činnost dozorčí i potřebné soustavné objíždění dozorčích okresů. Loni byl zřízen jediný nový obvod v Lubně osamostatněním štýrské části dosavadního inspektorského obvodu celoveckého, tak že je nyní v Rakousku 21 dozorčích obvodů mimo speciální živnostenské inspektoráty pro vnitrozemskou plavbu a pro vídeňské dopravní prostředky. Zřízena též loni komise pro zamezování úrazů v ministerstvu obchodu a živnostenské soudy v Praze, Plzni, Teplicích, Ústí n. L., Štýrs. Hradci a Lubně (1. říjnem 1900) a v Krňově (1. lednem 1901).

R. 1884, kdy byla živnostenská inspekce v Rakousku zavedena, bylo dozorčích okresů 9 a všeho personálu dozorčího 10 osob; nyní je okresů 21, v Čechách byly roku 1884 obvody inspektorské 4, nyní je jich 7.

Počet inspekcí za loňský rok stoupl na 16.493 (proti 12.457 v r. 1899), počet revisí na 15.393 (proti 11.383 za rok 1899). Toto stoupnutí vysvětluje zpráva tím, že jednak minulého roku nebylo již inspektorům zaměstnávati se namáhavým vyšetřováním o poměrech v domáckém průmyslu, které zabíralo dvě léta předchozí, jednak že v několika dozorčích obvodech českých byla místodržitelstvím nařízena soustavná obchůzka po četných podnicích maloživnostenských. Proto také počet dělníků, připadající na jeden prohlédnutý závod, klesl s 56 v roce 1899 na 46 v roce 1900.

*

Vypočítávati závady, které byly shledány v prohlédnutých podnicích maloživnostenských, bylo by opakováním věcí již z dřívějška známých. Jen několik ilustrací: V pražském obvodě byly shledány pekárny a uzenárny provozované po léta v podzemních místnostech beze všeho úředního schválení. V pražském jednom předměstí shledáno 9 pekáren v sklepích, pod uličním niveau ležících, většinou tmavých a nečistých, často vlhkých, nevětraných a jen malými mřížovými otvory z chodníku osvětlovaných. V některých pekárnách bylo nemile cítiti sousedství kanálů, v jiných byly shledány ložnice vedle pecí, na chodbách, v skladištích mouky a pod.

Zpráva stěžuje si na to, že nejsou náležitě hlášeny nemoci živnostenské ani tam, kde je to přísně nařízeno, a to — zejména v sirkárnách — ani se strany lékařů a že se ani občasné lékařské vyšetřování dělnictva těchto podniků neděje s potřebnou svědomitostí. Co do pracovní doby, konstatují inspektoři, že se ustavičně zkracuje; přes 53% prohlédnutých podniků má pracovní dobu kratší než zákonných maximálních 11 hodin, v grafické živnosti převládá pracovní doba 9hodinná, následkem stávek silně klesla prů-

měrná pracovní doba v průmyslu textilním, nezřídka byl — aspoň pro jisté druhy obtížnějších prací — zaveden pracovní den osmihodinový.

Povážlivým zjevem jest, že následkem živnostenských soudů značně vzrostla náklonnost podnikatelů k odstraňování výpovědní lhůty vůbec a že začasté dělničtí přísedící těchto soudů byli od svých zaměstnavatelů z místa propuštěni.

Dělnické hnutí bylo v roce 1900 celkem slabé, výsledky jeho jen nepatrné a nepoměrné k obětem pro ně přineseným.

Co do výcviku živnostenského dorostu poměry — dost smutné a těžko napravitelné — skoro se nezměnily; zejména společenstva úkolu svému hoví z valné většiny jen měrou praskrovnou a zhola nedostatečnou.

Chvalně vyslovují se někteří inspektoři o výsledcích výstavek učednických prací na povznášení učednického výcviku; výstavky tyto zná však inspektorská zpráva toliko v Celovci, Brně, Znojmě a Olomouci — učednické výstavy v českých městech, nejčetnější, nejhustěji obeslané a nejlépe organisované však živnostenskému inspektoru pražskému a tím i ústřednímu inspektorátu ušly. Je dále stilistickou komičností, jmenuje-li se výslovně každá obec, kde byla zřízena či zrušena pokračovací škola, kdežto současně mluví se o tom, že státní průmyslová škola byla zřízena »v jednom průmyslovém místě v dozorčím obvodě královehradeckém« místo prostě v Pardubicích. Zbytečně také nejmenují se ve zprávách inspektorských státní školy odborné, které byly inspektorem prohlédnuty.

*

Říšskou radou byla — ne bez nesnází — přijata osnova zákona o zavedení devítihodinné pracovní doby v hornictví — avšak jen pro doly uhelné a pro dělnictvo pod zemí pracující, kdežto návrhy sociálně-demokratické, aby zavedena byla pracovní doba osmihodinná pro všechny dělníky a v hornictví vůbec, i mírnější návrhy křesťansko-sociální, aby zákon platil pro všechno hornictví, byly zamítnuty. A i takto krotký zákon byl by v panské sněmovně málem neprošel. Vládní zástupce prohlásil totiž v poslanecké sněmovně, že oněmi 9 hodinami rozumí se doba od vjezdu prvního muže do šachty až do výjezdu muže posledního po skončené směně, čímž skutečná pracovní doba se prakticky zkracuje na pouhých 8 hodin. V panské sněmovně byl při jednání učiněn návrh, jímž se naproti tomuto prohlášení určovala na 9 hodin skutečná doba pracovní, nečítajíc vjezd a výjezd — a toliko hlasy přítomných tří ministrů, kteří jsou spolu členy panské sněmovny, zachráněna předloha bez tohoto dodatku. Zachrániti faktické provádění zákona ve smyslu vládního prohlášení bude věcí organisovaného hornictva. Zákon má hlavně význam pro hornictvo českomoravské; uhlokopů je v Rakousku na 65.000 a veliká část uhlí (u hnědého 80%) rakouského těží se v Čechách a na Moravě.

*

Valný sjezd Dělnické Akademie ukázal nepopíratelně žalostné poklesnutí vzdělávacích snah naproti politickým a odborným i v organisovaném dělnictvu — stejně jako v stavovských organisacích měšťáckých. Na sjezdu doznána otevřeně potřeba nápravy a zejména ukázána právem

pomíjející cena frásovitých ponejvíce přednášek a prázdného časopisectva naproti vzdělávání knihovému. I dělnictvo je tělem z našeho těla a vady naší povahy jsou i jeho vadami!

*

Poslanecké sněmovně podána byla předloha zákona o pensijním zaopatřování soukromého úřednictva. Pojištění tomuto podléhají po dokonaném 18. roce věku všechny osoby zaměstnané v soukromé službě za plat měsíční neb roční, pokud mají u jednoho a téhož zaměstnavatele nejméně 600 korun ročního platu, jakož i osoby zaměstnané ve službách veřejných, pokud nemají normálního nároku na invalidní a starobní pensi, vyjímajíc zřízence dvorní a státní i ústavů s'átních, dále osoby podrobené čelednímu řádu a ty, které dosáhnou postavení pojištění podléhajícího teprve po dokončeném 50. (muži) nebo 40. (ženy) roce věku.

Předloha zavádí tedy novou tuto kategorii pojišťování obligatorního jenom pro část osob v závislém postavení soukromém, pro t. zv. úředníky soukromé, ale též pro t. zv. nedefinitivní zřízence ve službách veřejných mimostátních, obecních tedy, okresních, zemských, obchodních a j. komor, společenstev a jednot společenstevních atd. Na tomto podkladě technicky nejsnažším a nejjednodušším bude pak časem pokračováno dále až snad k zavedení invalidního a starobního pojišťování po vzoru německém.

Obsah pojištění je v tomto obmezeném kruhu osob dosti rozsáhlý: lze pojistiti se na rentu invalidní a starobní a na podporu při nezaměstnanosti, na rentu pro vdovu i na příspěvky výchovné pro děti, konečně na odbytné pro vdovu a děti. Nároků na rentu starobní nabudou muži za 480 a ženy za 420 měsíců, za něž byly příspěvky zapraveny, a sice muži po dokonaném 65. a ženy po dokonaném 60. roce věku, ať již zůstanou i na dále ve služebném postavení čili nic. Nároku na ostatní renty a příspěvky (invalidní, vdovské, dětské) nabude dotyčná osoba za 60 měsíců, za které byly příspěvky zaplaceny.

Osoby pojišt'ní podléhající roztříděny jsou dle ročních příjmů (platu s příbytečným, funkčním i aktivním přídavkem a s naturálními požitky) ve tři třídy, jichž hranicemi jsou příjmy ročních 1200 a 2400 K Renta invalidní činí pak pro třetí-nejvyšší třídu 1200 K, pro druhou, střední třídu 900 a pro první třídu (s platem pod 1200 K) ročně 600 K, renta starobní pro tytéž třídy ročně 1800, 1350 a 900 korun, ne však více, než obnášel nejvyšší roční plat pojištěncův v době, kdy platil příspěvky. Vdova obdrží rentu 600, 450 resp. 300 korun ročně, rok po uzavření sňatku, dále byl-li sňatek uzavřen před dokonaným 50. rokem pojištěnce a ne snad v době, kdy manžel požíval již renty invalidní, nebyla-li dále vdova v době úmrtí manželova od něho svou vinou soudně rozvedena nebo pro zavinění smrti svého manžela soudně rozvedena.

Předloha zavádí též podporu v případě nezaměstnanosti v měsíčním obnosu jedné dvanáctiny renty invalidní, nepozbyl-li pojištěnec místa dobrovolným odchodem nebo zaviněným propuštěním, je-li zcela bez podpory a nenajde-li si v době tří měsíců po svém propuštění bez vlastní viny jiného zaměstnání — nejdéle však po dobu 12 měsíců; byl-li kdo úhrnem po 12 měsíců podporován, nabude práva na další podporu po dalším 60 měsíčním přispívání.

Pojišťování toto vydržuje se dle předlohy výlučně příspěvky pojištěnců a zaměstnavatelů — bez všelikého přispívání státu, a sice platí na pojištění starobní a vdovské v I. třídě platební zaměstnavatel 4·5, pojištěnec 3 K měsíčně, v II. třídě (plat od 1200 do 2400 K) zaměstnavatel 6·75 a pojištěnec 6 K měsíčně, v třetí třídě oba po 9 K měsíčně; tedy ročně v první třídě platební 90 korun, v druhé 153 a v třetí 216 korun. Výdaje všech ostatních druhů pojištění rozvrhnou se dle výšky potřeby přirážkou na zaměstnavatele. Stát tedy pojišťuje soukromé úřednictvo z peněz jeho vlastních a jeho zaměstnavatelů, právě tak jako ničím nepřispívá na dělnické pojišťování nemocenské a úrazové.

Pro pojištění invalidní zavádí se pensijní ústav se sídlem ve Vídni, jehož členy jsou pojištěnci a jejich zaměstnavatelé a v jehož správě — mimo presidenta jmenovaného ministrem vnitra — obě tyto kategorie stejným počtem členů (celkem 20—24) jsou zastoupeny. Dle politických okresů se pak utvoří místní svazy pro pojištěnce a jich zaměstnavatele v dotyčném okresu.

Předlohu dlužno zásadně vítati, ač leckterá její ustanovení — přílišné kautely pro podpory v nezaměstnanosti, přílišný centralismus správy, výhradné svalování břemen pojištění na bedra pojištěnců a jich zaměstnavatelů a j. — vyžadovala by pilné nápravy. Pojistění má význam teprv pro další budoucnost, pro nynější úřednictvo jen potud, pokud v čas vydání zákona nebudou jednotlivci než 25 let. Kruhy průmyslnické nestaví se ani zásadně proti předloze, namítajíce jen formálně, že nebyla předloha podána dříve k vyjádření komorám ani průmyslové radě, tak že teprv z parlamentních akt dovídají se o nových sociálních břemenech jim přibývajících. K uzákonění předlohy dojde ovšem nanejvýš v zasedání podzimním. Právem dlužno však alespoň pro počátek obávati se, že zaměstnavatelé pod tlakem hrozících břemen tímto pojištění budou hledět zneužívati personál, nahrazovati účetnické síly diurnisty, spořiti se zvyšováním platů atd.

*

Rakouská společnost pro dělnickou ochranu se ustavila ke konci května t. r. ve Vídni. Jsouc ustavičně ve styku s mezinárodním sdružením pro zákonnou ochranu dělnickou ve Švýcarsku má společnost slučovati přátele sociálních snah reformních bez rozdílu stran, vylučujíc naprosto politickou agitaci nebo projednávání otázek politických. Prof. Philippovich v úvodním proslovu zmínil se, jak Rakousko — r. 1885 co do dělnické ochrany nad jiné státy vynikajíc — od té doby kromě nedělního klidu nic nevykonalo, ač by bylo úkolů dost a dost. Co do mezinárodní ochrany dělnické byla by potřebna ochranná opatření pro dělnice a mladistvé dělníky k odstranění nebezpečí pro zdraví a život dělníkův, k rozšíření dělnické ochrany na maloživnostnictvo a domácký průmysl, na dělnictvo dopravní a zřízence obchodnické a hostinské. Dalšími otázkami jsou zdokonalení živnostenského dozoru, utvoření zdravotních dozorců a přibrání inspektorů z řad dělnictva, zřízení komor dělnických, bytová reforma, sociální pojišťování atd.

Je tedy práce na řadu let. Potěšitelno je, že pro opravu společnosti získáni i zástupci organisovaného dělnictva.

*

Koncem května konala sociální demokracie uherská valný sjezd v Budapešti za účasti 187 zástupců z 61 organisací. Odmítnut návrh na přípravu generální stávky k dosažení všeobecného práva hlasovacího, o jehož provedení však mají se společně přičiňovati dělníci všech národností v zemích uherských. Usneseno, aby byl vydáván odborný list hornický i (k návrhu Slováka Moravského) slovenský socialistický časopis Nová Doba.

*

Z uveřejněných výsledků sčítání obyvatelstva zajímá nás dnes hromadění obyvatelstva v městech. Zejména v posledním desítiletí vzrostlo překvapující měrou obyvatelstvo v místech nad 20.000 obyvatelů, kdežto v desítiletí 1880—1890 stoupal počet obyvatelstva nejvíce v místech středních od 5.000 do 20.000 obyv. V roce 1880 bydlilo ještě v Rakousku v obcích s méně než 2.000 obyv. 61·6% všeho obyvatelstva, dnes již jen 53·7%, velkoměsta s více než 100.000 obyvatelů soustřeďovala před 20 lety jen 5·2%, nyní pak již 9·4% všeho obyvatelstva a toto úhrnné procento by ještě více stouplo, kdyby Praha — jsoucí celkem sice hospodářským, ale nikoli ještě správním — figurovala ve výkazech ne pouze s 204·478 obyvateli vnitřního města, nýbrž s více než dvojnásobným počtem obyvatelstva vlastního a svých předměstí nebo dokonce celého obvodu policejního. Počítáme-li totiž ku Praze ještě jen Karlín, Libeň, Žižkov, Vinohrady, Vršovice, Nusle, Smíchov a Košíře, stouplo v celém tomto obvodu v posledním desítiletí obyvatelstvo ze 347.509 na 447.834 duší, tedy právě o 100.000, kdežto na př. v Liberci vzrostlo obyvatelstvo pouze ze 30.890 na 34 204 (asi o 10·7%), předstiženo jsouc daleko rychlejším vzrůstem Ústí n. L. (z 28.692 na 37.255 obyvatelů).

Postup k velkoměstům nedosáhl však ještě u nás daleko té intensivnosti jako v Německu. — Mámeť pouze 6 velkoměst (největší Vídeň s 1·66 mil. obyv., načež následuje Praha, Terst, Lvov a Štýrský Hradec, a poslední přibylo r. 1900 Brno se 108.944 obyvateli) s úhrnem 2·45 mil. obyvatelů, 6 měst od 50.000 do 100.000 obyv. s úhrnným počtem 400.571 duší a 41 středních měst (20—50.000 obyvatelů) s úhrnným počtem 1,191.104 duší.

V Německu na př. Berlín roste tak rychle, že by z domů a obyvatelů, týdně přibývajících, bylo lze utvořiti městečka o 3000 obyvatelích. Koncem 1899 čítal Berlín již bezmála 1,850.000 obyvatelů, dosáhl tedy dle dosavadního vzrůstu do konce m. r. počtu dvou milionů, nečítajíc ani předměstí Charlottenburg, Schöneberg a Wilmersdorf, která si uchovala svoji komunální samostatnost. Berlínská telefonní síť je větší než londýnská a největší na světě. Celá Francie má pouze na 40.000 telefonních stanic, jediný Berlín 50.000, jsa telefonicky spojen s 800 městy jinými.

V Anglii čítá Londýn (správní obvod londýnský) sice jen 0·2% veškeré plochy anglickowalesské, soustřeďuje však přes $^1/_7$ veškerého obyvatelstva a přes $^1/_5$ zdanitelné hodnoty pozemkové v Anglii, platí přes $^1/_4$ všech daní anglickowalesských a — hostí sedminu vší anglické chudiny. Od r. 1870 do 1897 stoupl výnos londýnských pozemků a staveb o 21 milionů liber, což znamená zvýšení kapitálové hodnoty londýnských pozemků o pět miliard marek. *V.*

*

ŠKOLSKÉ. Macešská péče země o učitelstvo — Hrozivé příznaky hmotné bídy v učitelstvu — Nový elaborát subkomitétu zemského výboru na úpravu učitelských platů — Projednávání jeho v zemském výboru — Politická svépomoc učitelská — Uzákonění středoškolských extensí — Extense učitelstva škol obecných a měšťanských — Sjezd českých přírodozpytcův a lékařův o školských otázkách: přetěžování mládeže, masturbaci s hlediska školního.

»Vlast vaše — stará, zlá macecha . . . .« Tato slova Macharova, adresovaná dělnickému proletariátu, mohou býti v plném slova smyslu adresována jednomu z nejuboženějších inteligentních proletářů — učiteli v království Českém. Krutou bídou hmotnou zkrušen, v občanských právech svých omezen, s mraky nelidského disciplinárního řádu nad sebou, byrokratismem školním spoután, klerikalismem ohrožován, autonomií utlačován, upírá stále zrak svůj ku sněmu zemskému v očekávání, že tentokrát jistě již, alespoň v jednom směru stane se mu po právu. Rok co rok dochází krutého sklamání. Malá jiskra naděje, sotva že vznícena, je hned po vzplanutí utlumována a není ani divu, když — jako v poslední době několikrát se stalo — zmalomyslnělý učitel bohatého království vysvobozuje se z utrpení svého ranou z revolveru.

V pravdě macešsky chová se k učiteli — vlast jeho, země česká. »Když má chleba dáti, třikrát jej obrátí« — jako se to zpívá ve známé národní písni. Na zemském sněmu však obrátí se chléb ne třikrát, ale třicetkrát, má-li se z něho učitelstvu skýva ukrojiti. O úpravě platů učitelských, jich nutném zvýšení a spravedlivějším rozměření hovoří a píše se ve veřejnosti již léta, aniž tato nutnost přivedena na sněmu jen ku poněkud příznivějšímu konci. Nijak se koženého svědomí poselstva na sněmu zemském nedotýká fakt, že všechny sousedící země s královstvím Českým služné učitelstvu zvýšily a spravedlivěji upravily. Mladočeští poslanci zemští mají sice spravedlivé požadavky učitelské zvláště před volbami stále na jazyku, ale skutky svými, svou rozhodností k jich uskutečnění v ničem nepřispívají Srdce jejich je k požadavkům učitelským ve skutečnosti právě tak tvrdé, jako srdce velkostatkářů a malých agrárníků.

Vlivem svým nedovedli dosud ani vymoci, by almužna 100—200 K usnesením sněmu z 22. prosince minulého roku těm nejbídněji placeným třídám platebním povolená, byla vyplacena. Mladočeští poslanci nedovedou ani chápati, jak značný zdvih národních a kulturních věcí by mělo v zápětí možné zvýšení platů učitelských. Ústa svá mají sice plna státního práva českého, ve skutečnosti však provozují stále politiku protistátoprávní. Na učitelstvu svém dopouštějí se od let jenom českého státního bezpráví. Napřed odhlasují ve Vídni všechny možné řádné i mimořádné vojenské a jiné rozpočty a potom v Čechách na státoprávním sněmu zemském ukazují farizejsky učitelstvu kapsy ve Vídni vyprázdněné. Důsledná politika státoprávní počínala by si zajisté jinak. Zajistila by napřed doma ty, o něž pečovati na sněmu zemském si na starost vzala a potom by ve Vídni mohla poukazovati vhodně na nemožnost dalšího upřílišněného zvyšování nákladu na vojsko a podobné státní nezbytnosti.

Protikulturní politika mladočeská má v zápětí se dostavující povážlivé symptomy. Mladší, nadanější učitelé utíkají houfně ze školství a nabízejí síly své těm oborům práce společenské, ve kterých budoucnost jejich jest lépe zajištěna. V Čechách nedostává se touto dobou více dvou set zkoušených sil učitelských a číslo toto rapidně stoupá. V poslední době zaznamenaly noviny několik případů učitelských sebevražd z nouze. Časo-

pisy učitelské zaznamenávají časté žádosti učitelů o místa lépe placených obecních strážníků, skladníků a pod. Zjištěna jsou fakta, že mnozí učitelé z bídy jsou nuceni přiživovati se o prázdninách na zapřenou na chmelnicích, štípáním pařezů a podobnými pracemi, vedle obvyklejších již prací jako je vycpávání ptactva, včelaření, knihařství, varhanictví a pod. Že za takovýchto poměrů je posice učitelstva vůči stále se rozpínající síle klerikalismu stále seslabována, je samozřejmo.

Otázkou úpravy učitelských platů obíral se v posledních dnech zvláštní subkomitét ze středu přísedících zemského výboru zvolený (dr. Herold, dr. Pražák a dr. Werunský). Elaborát jím vypracovaný dostal se do schůze zemského výboru, kde o něm prof. Pražák referoval. V tomto roce nemá se pro učitele víc státi, než že zrušeny býti mají poslední dvě třídy platební na školách obecných a poslední třída platební na školách měšťanských. Jinými slovy má se provésti usnesení sněmovní z 22. prosince minulého roku. Teprve od 1. ledna 1903 má býti upraveno základní jednotné služné učitelstva způsobem následujícím. Na obecných školách mají dostati zatímní učitelé se zkouškou dospělosti 900 K, učitelé II. třídy se zkouškou způsobilosti 1200 K, učitelé I. třídy na školách obecných základní služné 1600 K, učitelé I. třídy na školách měšťanských 2000 K. Aktivní přídavky vypláceny mají býti pouze v městech čítajících více než 10.000 obyvatelů. V místech, čítajících 10.000—30.000, mají se rovnati 20%, ve městech čítajících přes 30.000 obyvatelů 30% a v Praze 40% základního služného. Kvinkvenálek má býti na obecných školách šest po 200 K a na školách měšťanských rovněž šest po 250 K.

Proti návrhu školské komise z roku minulého měl by návrh subkomitétu výhodu v tom, že se jím zavádí základní služné opravdu ve všech obcích jednotné (1600 a 2000 K). Nevýhoda jeho je v tom, že v menších obcích do 10.000 obyvatelův, a těch je veliká většina, učitelům by se žádných přídavků aktivních nedostalo.

Návrh subkomitétu zemským výborem přijatý v celku ani z daleka nevyrovná se návrhu Anýžovu, vyslovujícímu požadavek učitelstva o úpravu platů dle posledních čtyř platebních tříd státního úřednictva. Mimo to není postaráno jasně o úhradu ani při tomto jen částečném zlepšení platů učitelských. Poslanci zemští spoléhají stále na pomoc vlády, která jakýmkoli způsobem přispěti zemi na úpravu platů učitelských již několikráte odmítla. Přímo a poctivě navrhnouti zvýšení zemských přirážek o několik procent mladočeští poslanci se bojí z předstíraného strachu před poplatnictvem.

Celý průběh jednání o úpravě platů učitelských v poslední schůzi zemského výboru svědčí, že dobrá vůle učitelstvu pomoci jest jen klamně předstírána. Velkostatkářští přísedící hr. Schönborn a prof. dr. Pražák zřejmě prohlásili, že by pro navrhovanou úpravu byli jedině v případě, kdyby se našla úhrada. Také rozhodující a všemohoucí maršálek sněmu zemského prohlásil, že za usnesení ve příčině úhrady nemůže převzíti žádné zodpovědnosti.

Učitelstvo tolikráte sklamané nemůže ani tentokráte oddati se klidně naději, že otázka úpravy jeho služného, dlouhá léta se vlekoucí dojde v nejbližším zasedání sněmovním byť i jen částečného rozřešení. Ve své

bídě a beznaději počíná rokovati o politické svépomoci. »Český Učitel« podal nedávno některé návrhy, jak by politická organisace učitelská měla vypadati.

Zřízeny býti mají v každém okrese volebním důvěrnické volební výbory. Důvěrníci několika volebních skupin sestupovati se mají ve zvláštní výbory krajské. Členové volebních výborů okresových a krajských zvolí zemský výkonný výbor volební. Ten vypracuje společný politický program učitelský. Další úlohou zemského výkonného výboru učitelského má býti vyjednávání s výkonnými výbory všech politických stran o všech záležitostech politických a volebních. Tímto způsobem doufalo by učitelstvo prosaditi několik svých kandidátů na sněm zemský. Učitelstvo chce se dále domáhati zastoupení ve výkonných výborech těch kterých politických stran. Zvolený zemský výbor volební přijímati má od výborů okresních a krajských referáty o všech věcech týkajících se politického života. Volba učitelských kandidátů poslanectví ponechána má býti výborům okresním a vyhlášena má býti teprv po bedlivé úradě se všemi politickými předáky, a kluby těch kterých volebních okresů. Úkolem volebních výborů okresních má býti vedle vyjednávání s politickými stranami, dohodování se o kandidáty poslanectví, jich volební podporování, politické vzdělávání a vychovávání učitelstva a prostřednictvím tohoto vedení lidu k politické práci.

Pomocí takovéto své politické organisace domáhalo by se dále učitelstvo přiměřeného zastupování v samosprávných korporacích jako v obecních, okresních zastupitelstvech, v ústavech peněžních, záložnách, spořitelnách a j. Dle toho všeho nejde tu o založení zvláštní politické strany učitelské. To by byla věc bláhová a nemožná. Jde o to, aby učitelstvo prostřednictvím svých kolegů, hlásících se k určitým stávajícím stranám politickým vliv svůj v nich ve prospěch věcí školských a učitelských náležitě uplatňovalo. Není pochyby o tom, že by takto zřízená a organisovaná politická svépomoc učitelská, dobře a rozumně vedená, učitelstvo ku splnění jeho spravedlivých požadavků značně přibližovala.

Po universitních extensích, jichž působnost před dvěma roky u nás slibně zahájena a jichž teritorium působení počíná se pomalu po venkově šířiti, došla řada na extense středoškolské. Před rokem již byl v »Čase« propagován návrh středoškolských extensí, odůvodňovaný nejen všeobecnými, ale hlavně speciálními potřebami Moravy a Slezska. Návrh vyslovoval přání, aby extense středoškolské staly se organickými součástkami školních ústavů středních. Brněnský prof. dr. Ferd. Jokl navrhoval, aby se zatím extense organisovaly mimo ústavy, ale aby poslanci na sněmích a říšské radě sami přičinili se o zákonné přičlenění extensí k organismu středoškolskému a důsledně žádali k tomu účelu o příspěvky zemské a říšské. Na některých místech středoškolská extense ochotou učitelů uvedena v činnost. Mnohé sbory profesorské žádaly protokolárně o jakési uzákonění středoškolských extensí, o čemž požádány zemské školní rady k rozhodnutí.

Dnes dostalo se středoškolským extensím zvláštním nařízením ministerským jistého uzákonění. Vynesení toto poukazuje na příznivé výsledky, jakých docíleno na různých středních školách veřejnými přednáškami pro rodiče, žáky a širší kruhy účastníků. Mluví o důležitých aktuálních otázkách (zvláště o poměru mezi žáky a učiteli, rodiči žákův a učiteli),

dále o všeobecných zkušenostech ve vyučování, o lidově projednávaných vědeckých otázkách, zvláště o výsledcích cest středoškolského učitelstva na státní stipendia do ciziny každoročně vysílaného, které při extensích středoškolských sdělovány býti mohou. Protože přednášky takové potřebám obyvatelstva sloužiti mají a na rozvoj průmyslu, obchodu, živností a hospodářství zdárný vliv míti mohou, vyzývá ministerstvo vyučování zemské školní rady, aby konání přednášek na středních školách podporovaly. K výnosu připojen zbytečný byrokratický přívěsek, ukládající zemským školním radám zároveň bdíti nad tím, »aby přednášky konaly se způsobem školy důstojným a aby veliké nepříslušnosti byly vylučovány«.

Středoškolské extense budou míti za výsledek mimo šíření poznatků naukových také ten fakt, že se jimi působnost střední školy na celé okresy rozšíří, že činností vzdělávací zvýší se dosud namnoze velmi nepatrně znatelný vliv profesorů středoškolských ve veřejném životě jako dobrá protiváha proti jednostrannému dosud vlivu advokátnímu a kněžskému.

K universitní a středoškolské extensi musí se družiti také extense učitelstva škol měšťanských a obecných, má-li světlo vzdělání vnikati až na kraje nejširších vrstev lidových. Ke cti učitelstva škol obecných musí býti připomenuto, že ono již před několika lety na mnohých místech v pořádání populárních vzdělávacích přednášek se ochotně uvolilo. Zvláštní činnost vyvíjely tu učitelské jednoty: svojanovská, lomnická a jiné. Učitelstvo škol obecných a měšťanských stálým svým stykem s nejširšími vrstvami lidovými je v přední řadě povoláno, aby prostředí, v němž je mu působiti, poznávalo, vhodná themata lidových přednášek vyhledávalo a pro ně dobré a vzdělané přednášeče volilo.

Rozvoj extensí nedá se ani dobře mysliti bez náležitých zemských, státních i okresních dotací na cestovné, pomůcky a honoráře za duševní nadpráci účinkujícího učitelstva. Jest na obecních, okresních, zemských i říšských zastupitelstvech, aby potřebné dotace na umožnění extensí každoročně zařazovala.

Sjezd českých přírodozpytcův a lékařů v Praze dotknul se v něčem také otázek školských. MUDr. B. Bouček z Poděbrad přednášel tu o vlivu moderní školy na mladou generaci. Moderní škole činil výtky, že velikým počtem hodin vyučovacích, objemnou vyučovací látkou, nedostatečným pěstěním tělesných sil zhoubně působí na ducha dětského. Žáci škol středních a posluchači škol vysokých nemohou ovládati s trvalým prospěchem veliký vyučovací materiál, předčasně duševně umdlévají a sestarávají, protože k jich tělesnému vývoji škola zcela nepatrný zřetel měla. V resoluci po řeči přijaté vláda se vyzvala, aby svolala anketu pedagogův a lékařů, kteří by námitky proti moderní škole ohledně přetížení dětí obsáhlou látkou vyučovací, velikého počtu školních hodin a nedostatečné přiměřené tělesné výchovy zkoumali, a aby tato anketa navrhla případně opravy učebné osnovy obecné i střední školy, pokud se zmíněné nedostatky na těchto školách zjistí.

Lékař dr. Vl. Klíma dožadoval se v přednášce své větší zemské i státní podpory pro pražské osady feriální. Jinde stát sám vede náklad na takové osady, u nás žádá dokonce plný poplatek při dopravování dětí na venek. — Učitel Klenka dožadoval se dostatečných volných prostor při školách, potřebných pro tělesná cvičení mládeže. — V přednášce

o profylaxi akutních exanthemů ve školách přál si dr. Jar. Elgart z Brna zřízení míst školních lékařů a vedle toho dostatečného vzdělání učitelstva v tom směru, aby v primárním afektu dětí t. j. při zánětu mandlí, rýmy, katarrhu spojivkovém mohli přispěti k jejich odloučení z návštěvy školní a tím k zabránění, by choroby zmíněné epidemicky se nešířily.

V sekci zdravotnicko-demografické přednášel dr. Č. Klíma o masturbaci s hlediska školního. Zlo toto jest u obojího pohlaví velmi rozšířeno zvláště v městech. Děti, jež zlem tímto netrpí, jsou téměř výjimkou. Pravým pařeništěm masturbace jsou ústavy, v nichž se mládež kolektivně vychovává jako sirotčince, vychovatelny, ústavy hluchoněmých, slepých, slabomyslných, semináře a četné pensionáty. Masturbace, jak referent přesvědčivě dovozoval, ač nezanechává u většiny stop ihned patrných, škodí v důsledcích svých nesmírně, zvláště pak dětem, jež jsou nervově praedisponovány. Masturbace je chorobou velmi vážnou a bylo by hříchem pomíjeti ji mlčením z ohledů na veřejnou pruderii. Mívá v zápětí poruchy organismu velmi značné. Jako následné choroby přidružují se k masturbaci později oligospermie, melancholie, hypochondrie, někdy i sexuální cerebrasthenie a mnoho jiných chorob. V morálním ohledu vzniká často trvalý defekt v karakteru. Referent obracel se předem ke škole, která by veliké toto zlo měla zamezovati. Než učitelské sbory a konference okresní rozvádějí osnovy, hovoří o všech možných rubrikách byrokratismem k vyplňování ustanovených, referují pilně o mravném chování, kde jaký hoch na chodbě nebo na ulici hlasitěji vykřikl — a na důležitější věci, jako je masturbace mládeže, nedbají. Příčinou masturbace je předčasné probouzení pudu pohlavního. Ve velkých městech k tomu přispívá celé okolí, v němž žáci žijí. Vzpomeňte na účinnou Holárkovu pérokresbu, satyricky nadepsanou »Neumělé učiti«. Předčasné probouzení v mládí zhoubných pudů děje se vlivy vnějšími i vnitřními. V přední řadě působí tu temperament, předčasný rozvoj duševní, ať přirozený nebo umělý. Protože pak pud jest podroben nejen rozumu, ale i vůli, tedy působí tu slabost vůle. Mimo to dědičnost, pohlavní výstřednosti, nemoci kožní, vedoucí k jistým manipulacím silným pocitem svrbění, pálení a pod. Dále tu působí pochybená výživa masem, kořeněnými pokrmy, alkoholem, silnou kávou, nepřiměřené odívání, těsný šat, příliš teplé a měkké lůžko. Velkou část viny nese způsob veřejného života, divadla, cirkusy, obrazy, lascivní literatura, noviny. Referent obsažnou obžalobu shrnul ve větu, že dnešní generace má velmi málo respektu před dětstvím a jeho myslí. Rodiče a vychovatelé nemají potřebné úcty k duši svých dětí a chovanců.

Referent správně podotknul, že už sama zásada školního odlučování pohlaví je mládeži nápadna, vede ku přemýšlení a na scestí. Ve školách venkovských, kde je zavedeno společné vyučování hochů s dívkami, masturbace mládeže je zjevem velmi řídkým. Proto v poslední době z kruhů vychovatelských bývá častěji voláno po koedukaci při výchově školské.

Největší kontingent masturbantů rekrutuje se imitací. Žák jeden masturbaci oddaný dovede svésti k imitaci celou třídu. Dozor rodičův a vychovatelů je při výchově věcí velmi důležitou. Nejlepší lék proti chorobě shrnul referent ve dvě hesla: správná výchova a dobrá rodinná životospráva. K tomu je třeba, aby učitelstvo i rodiče byli v ohledu hygienickém náležitě poučováni, aby se jim přednášely kapitoly života pohlavního. Také

v tomto směru jeví se instituce stálých školních lékařů nezbytnou. Učitelé musí otázce masturbace mládeže školní věnovati ve svých konferencích náležitou pozornost a zbaviti se v tomto směru vší nemístné pruderie.

—*rt*—

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.

Prof. Mareše »Idealism a realism v přírodní vědě« — Vikové-Kunětické »Vzpoura« — Souborná vydání a nová vydání — Nerudovy Sebrané spisy.

Prof. fysiologie *Frant. Mareš,* Idealism a realism v přírodní vědě, 1901.

Profesor Mareš ustoupil před několika lety od spoluredakce »Živy« z toho důvodu, že nesouhlasil s materialistickým směrem svého spoluredaktora, prof. Raýmana. V knize své prof. Mareš stanovisko své snaží se vyložit. Profesor Mareš vzpírá se proti materialismu přírodovědeckému a zároveň proti dogmatismu — jistě právem, neboť materialism je hypothesí vědecky neoprávněnou; skutečně jen krátkozraký dogmatism mohl a může dělat materialism základem vědy, a třeba jen vědy přírodní.

V tom jsem s autorem docela za jedno a také mu věřím, že v naší neveliké obci vědecké a literární je dosti povrchního materialismu. Mám z knihy prof. Mareše dojem, že tento materialism pociťuje také nemilým vlivem mravním a sociálním; škoda, že to autor nevyslovil zřejmě a nedoložil. Profesor Mareš chce nám svou knihou povědět, jak se vědecky myslí a co vědecké myšlení je, ovšem vědecké myšlení správné. Profesor Mareš ukazuje, že správná methoda vědecká, také přírodovědecká, nespočívá v tom nekritickém, více méně pasivním, nahodilém nalezení nějakého faktu nebo fakteěku, nýbrž v uvědomělém faktů hledání. Přírodovědec pravý, přírodozpytec klade přírodě otázky; pravý přírodozpytec také experimentem hledá jen důkaz nebo protidůkaz pro své hypothese, pro své předvídání. Vzorem takového přírodozpytce-myslitele byl na př. Faraday — a vlastně všichni velicí přírodozpytcové. U nás Purkyně, také Rokytanský.

Proti této a takové přírodovědě stojí přírodoševcovina, to neúčelné přestávání na jednotlivém faktě, domnění, že ten fakt o sobě bez souvislosti s velikým celkem má význam světový, víra, že nahodilé nalezení jednotlivého faktu člověka již spasí. Methodicky tato ševcovina není než slepý empirism, empirická slepota vůbec. K tomuto upřílišenému empirismu zejména vede materialism, materialism psychologický a metafysický. Dějiny filosofie a methodiky ukazují nám, jak se samého počátku po dnes proti empirismu vždy stál racionalism a jak racionalism byl methodou všech duchů vynikajících.

Prof. Mareš velmi chybil, že všech těchto a souvisících pojmů přesně nedefinoval, a že otázku po výtce methodickou učinil hned u samého východiště otázkou metafysickou. Chyba je tím větší, že proti sobě postaveny realism a idealism tak, jako by se těmito protivami soustavy filosofické daly charakterisovat všecky.

Protiva »realism a idealism« hodí se snad za titul knihy, ale nelze se spokojit tím protipostavením noeticky. Autor sám v postupu své práce musí vykládat o racionalismu, empirismu, positivismu,

monismu atd. — to všecko vyžadovalo pečlivého a přesného vyměření. Jasnost vyloučena je hned úvodní základní definicí: »Realism pokládá věci, rozprostřená tělesa, hmotu v pohybu za původní a pravé skutečno, ze kterého odvozuje pocity a myšlenky jako skutečno druhotné a podmíněné. Idealism uznává naproti tomu idee u vědomí, pocity, city, tužby, snahy za prvotné a pravé skutečno, ze kterého jest utvářeno skutečné věcné jakožto druhotné a odvozené.« Realism, jak jej tu definuje autor, je hrubý materialism; ale většina realistů materialisty nebyli; říci při idealismu, že skutečno věcné »je utvářeno« ze skutečna prvotního, nepodává vůbec smyslu. Na této základní nejasnosti tříští se analyse všech noetických soustav a tím se stalo, že celý obraz filosofického vývoje je skreslený. Nelze říci na př. (2), že v starověku byl dokonale proveden jen názor realistický — platonism že nebyl »dokonale proveden«? Je Demokrit skutečně vzorem moderních materialistů? Avšak tu by bylo mnoho vytýkat. Locke prý osvobodil filosofii od vrozených poznatků (19); to jednak není spravné a mimo to si autor sám uřezává haluzi, na které sedí. Ostatně při výkladu o Leibnitzovi čtenář je uveden v pochybnost, co vlastně autor přijímá, učení Lockeovo nebo Leibnitzovo (třeba že to neb ono pozměněné)? Berkeley na př. nehlásal »čirého idealismu«, když přece přijímal boha jako původce našich idei; autor marně si tu pomáhá výkladem, že prý Berkeley v boha jen věřil. To je lhostejné — věřil-li, že bůh je, nebyl tím »čirým« idealistou, kterého z něho dělá autor.

Obzvláště učení Kantovo není podáno kriticky. Jistě pro autora je nad míru důležito podat přesnou definici pojmu: a priori; autor jí nepodává — a nepostřehuje, že mnohý filosof a přírodovědec týmž slovem označoval pojmy různé. Autorovi na př. stačí Kantův důkaz, že máme apriorní formy nazírací; na těch formách prý můžeme zakládat apriorní úsudky vůbec (134): ale proč Kant tak úzkostlivě dokazuje a odvozuje kategorie, proč dokazuje apriorní ideje, proč apriorní kategorický imperativ? A dokázal Kant apriornost nazíracích forem prostoru a času? Myslím, že ne.

Autor při jednotlivých autoritách podškrtuje idealism — a jako by přijímal kde koho, kdo je idealista. Rozumím-li dobře, akceptuje proto také Schopenhauera (154); ačkoliv by jinak musil vidět, kolik je v tomto filosofovi fantastiky a mystiky.

Nedovedu souhlasit se základním nazíráním autorovým na otázku po podstatě pravdy. »Spor mezi idealismem a realismem je nerozluštitelný, jakožto výraz antinomie lidské mysli. Zájmy vůle člověka rozhodují, na kterou stranu se dá; poznávající intellekt podrobí se vůli a shledá důvody k libosti vůle« (371). V tom ozývá se Schopenhauer, ale je to nesprávné. Žádný silný intellekt nekapituluje takto před vůlí a proto nekapitulujeme ani před Schopenhauerem. Všecka čest před vůlí — silnou, jasnou, ale k tomu je právě třeba toho — intellektu; poměr intellektu a vůle nedá se dnes tak nekriticky ustavit, jak to činí autor »Realismu a idealismu«.

Prof. Marešovi učenec hledající ve vědě poznání pravdy je věřícím, knězem; úkolem vědy je prý sloužit životu. »Biologický ideál vědy je podati člověku úplnou orientaci; jiný ideál nedá se uskutečnit a nemá smyslu.« Nemám nic proti tomu, že věda má sloužit životu; ale je život lidský bez — rozumu?

Při pojmu víry třeba upozornit, že jsou víry rozmanité, hlavně sem hledí rozdíl víry slepé a kritické; jestliže autor sám to ono »nutně postuluje«, tož je to také víra. Slovo je nešťastně voleno a opět nelze souhlasit s tím, když prof. Mareš proti věřícím staví badatele tvořícího. Splývá mu tu tvořící práce vědecká s uměleckou.

Umění prý vykonalo pro poznání pravdy mnohem více, než věda vůbec může. Možná; ale pečlivější analyse processu poznávacího musila by nám přesněji povědět, co to je to umění, ta poesie, kterou prof. Mareš hledá v poznávání. Je tu na stopě vědecké vynalézavosti a synthese — ale umění to není ani poesie.

Prof. Mareš hledání pravdy odkazuje těm nekritickým věřícím; přece však hned na to čteme o poznání — pravdy: »Umění... nehledá pravdy v tom, co jest, nýbrž v tom, co býti má. (Ethicky? Estheticky?) Každé dílo, které ukazuje na tuto pravdu, jaká býti má, vzbuzuje radostný souhlas lidí, kteří cítí, že je povznáší ku pravdě«.

Nepochopitelná je mně věta (4): »jednajíce o filosofii a přírodní vědě nové doby nenajdeme příčiny ke sporu s křesťansstvím a jeho nadpřirozeným původem a posláním.« Autor sice, jednaje na př. o scholastice, sem tam s křesťanstvím polemisuje; než to by byla pouhá nedůslednost a neuvědomělost. Z knihy však cítí se jakási nezdravá mystika, nezdravá svou zvláštní slabostí a nerozhodností. A ta zvláštní nerozhodnost mne už dávno v mnohých vývodech prof. Mareše zarážela. Té slabosti přičítám také jeho úvod o kritice, jejž předeslal Živě. »Realism a idealism« — je té slabosti jen dovršením. *T. G. M.*

* * *

Božena Viková Kunětická: Vzpoura. Nákladem F. Šimáčka 1901.

Muži bojují za emancipaci žen. Otvírají jim komptoáry, university, chtějí pro ně hlasovací právo do sborů samosprávných i zákonodárných, právo voliti i volenu býti, volnou soutěž v každém zaměstnání, ba i kategorický imperativ čistoty pohlavní před manželstvím kladou si za příkaz — emancipace široká, obsáhlá, zápas na řadu desítiletí... A ženy, bojovnice za své »já«, jdou s muži vděčně v jednom šiku; pořádají schůze, píší protesty, manifesty, sdružují své slabé síly ve spolcích, vysílají deputace a ty, jimž byl dán spisovatelský talent údělem, zapřáhají umění ve služby šlechetné tendence. Je leccos již dosaženo, pravda, ale cíl je daleko. Cíl? Má vůbec člověčenstvo cíle? Má je to ono hnutí? Ne. Jsou to jen viditelné etappy, k nimž se probíjíme, a docházíme-li k nim, spatříme etappy nové, nový pochod zvěstující. Básníci jsou tykadla člověčenstva. Oni vědí a cítí, co přijde dále, co nastává tam, kde my doufáme nalézt cíl cesty a zápasu...

V roce 1897 vydala paní Božena Viková Kunětická knihu »Medřická«. Román učitelky, která se stala matkou. Práce vyšla ve »Světozoru« před tím a skoro bez povšimnutí. Knižné vydání opatřila autorka předmluvou. Myslím, že po zkušenostech, kterých my, čeští autoři, nabyli jsme během let všichni. I s obecenstvem i s kritikou. Naše obecenstvo čeká, že mu kritika vysvětlí a poví zorný úhel na knihu a autora, a naše kritika myslí, že má jenom úřad soudce, tož soudí a hodí obecenstvu delinkventa. Dobré obecenstvo myslíc, že taková cejchovaná kniha je fádním lupičem času,

nechá ji ležet. A tak píší autoři předmluvy, které má vlastně psát kritika.

Než, vraťme se. Žena je učitelkou, komptoaristkou, profesorkou, doktorkou, je nevdána, ale podle práva a zákonů přírody stane se matkou. Co teď? Tu otázku vykřikla paní Kunětická svou Medřickou. Bojovníci za emancipaci žen stávají se soudním tribunálem a odsuzují — přírodu. Co teď? Co chcete dělat? Zde je otevřená propast na vašem pochodu za emancipací ženy — cavete! Dáte ženě chléb a samostatnost, ale také coelibát, ne, to by byl nepřirozený a mlhavý poměr ku společnosti, v ženě musí vždy a všude »musí být respektována matka bez ohledu na její poměr k muži, který ji matkou učinil. Nic nesmí podlamovati její síly, aby své dítě mohla vychovat. Nemyslím tím pouze prostředky hmotné, ale i mravní. . .«

*

neboť — a toto »neboť« silné, důrazné, nepřipouštějící odporu, jest obsahem románu »Vzpoura«. Žena miluje muže, miluje jej jako stvořitele své duše, dárce vnitřního života, jeho myšlenky a sny stávají se vlastnictvím duše její, stoupá za ním a vedle něho na Himalaju aristokratického egoismu, prolne duší jeho, stane se součástí jeho »já«, a ta jedna bytost ve dvou tělech dostoupí vrcholu vniterného i společenského vývoje vůbec — tu žena stane se matkou. A je konec všemu. Malý vrnící zarudlý tvor stal se těžištěm duše její, ze srdce vytlačil muže, z mozku filosofii individualismu a aristokratismu, a jako tyran strhl svou roditelku s oblačných výšin k sobě, bezvládnému nerozumnému zvířátku. A ona opustí vše a jde za svým malým tyranem, neboť žena jest od přírody určena k mateřství a mateřství jest obsahem ženy. To jest věčný, nezvratný zákon.

*

Takovým způsobem súčastňuje se básník bojů za veliké ideály a »největší statky lidstva«. Těm, kdož stojí v šiku, připomene další etappy, otázkou obrátí pozornost jejich k okolnosti opomenuté a volá jim na paměť zákony Věčnosti. Paní Kunětická ukázala opomenutou stránku boje za emancipaci žen, Scyllu a Charybdis ženské otázky, materiální samostatnost a přirodní nezvratitelný zákon — to jest věcí básníka, umělce. Rozluštění však — to jest starostí nationálních ekonomů, filosofů, zákonodárců, vlády.

*

Román »Vzpoura« jest zajímavý i stilem a formou. Začnete čísti: hotový naturalismus, jako stránky zolovské nějaké historie. Rodina malíře souchotináře, který umírá a umře, matka jest v požehnaném stavu, dítě se narodí po smrti otcově — k vzteku a hanbě Milči, patnáctileté nejstarší dcery, která je švadlenou a udělá si známost se sběhlým studentem Melišem. Čtete, najednou vás zarazí sloh: takové hymnické věty, vonné, barevné se hrnou jakoby vytrysknuty vulkánem. Čtete je chvíli, poddáte se jim a najednou cítíte, že se vznášíte kamsi vysoko daleko, mimo naši společnost, náš svět, reální půda vám zmizela pod nohama, jste jako v baloně. Pochybnosti vám zúžují hrdlo: jest ruka autorčina dost pevnou? Neslétneli její balon s hymnické výše náhle na zemi? Bylo by vám dost líto

i knihy i autorky, ne, dostaví se pocit jistoty. A v té hymnické sféře, v tom hotovém bacchanale vět a slov stopujete dva lidi, o nichž jste již dávno zapomněli, že to byla švadlenka a sběhlý student, stopujete muže a ženu, stojící a žijící na špičce vývoje sensitivního aristokratického individualismu. Oba jsou postaveni tváří v tvář přírodě panenské, hýřící, nekultivované. Několik lidí, s nimiž se setkají, jsou děti právě té přírody, primitivové, čtoucí v přírodě srdcem a žijící srdcem. A příroda ta jásá, láme barvy a světla, voní, zpívá — — přivřete-li na chvíli oči a vzpomínáte-li na podobné dílo, najdete jen jediné: Zola, Prohřešení abbé Moureta. — A kniha končí mohutnou hymnou, jako když v chrámě duní Tedeum. . . Žena se vrací k svému dítěti, k svému ženství.

Pověděl jsem několik osobních dojmů a osobním dojmem končím: dávno již neotřásla mnou kniha tak jako »Medřická« a »Vzpoura« paní Kunětické. *Machar.*

* *
*

Sebrané spisy a nová vydání.

Málokdy zaujímají v naší produkci literární souborná vydání nebo druhá a další vydání starších spisů takové procento, jako v posledním desítiletí. Dostali jsme a dostáváme takto do rukou nová vydání spisů Šmilovského, Nerudových, Václava Beneše-Třebízského, J. J. Kolára, Bozděchových, Stroupežnického, K. Světlé, Klicperových, S. Podlipské, Ehrenbergrových, Kosmákových, Chocholouškových, Jiráskových, Vrchlického, Heydukových, Čechových, Zeyerových, Macharových, Herrmannových, Mrštíkových, Quisových, Raisových, G. Preissové, V. Vlčkových, Klecandových a snad ještě jiných, jež nám nepřijdou do rukou. Při tom souborná vydání nepřivádí nám určitá pevná myšlenka a plán, jako byla třeba svého času Kobrova Národní bibliothéka, neprovádí je nějaká instituce, vědomá si přesného cíle, Akademie nebo některý literární spolek, ba ony je ani mravně ani hmotně nepodporují.

A jsou z těchto souborných vydání opravdu celé bibliothéky. Kdežto sebrané spisy Čelakovského, Kollárovy vydaly (kromě odborných rozprav) jen na čtyři svazky, je Jirásek již nyní u svého třicátého svazku s dosti hustým tiskem, souborné přepychové vydání básnických spisů Vrchlického, často s dvěma, čtyřmi verši na jedné straně, dospělo již k sešitu 215. a ještě nelze dohlédnouti konce, Čechových již k 72. sešitu (konec VIII. sv.), Heyduk, jenž zůstal i v sebraných spisech věren oblíbenému drobnému formátu z prvních vydání, dospěl již k XXIII. svazečku. A tak bude i jinde.

Souborná vydání u nás se ponechávají soukromému podnikání nakladatelův. Tak se to děje také u velikých národův. Ovšem za jiných podmínek a s jiným výsledkem. Soukromí nakladatelé podnikají souborná vydání se svého stanoviska, řekněme víc obchodního nežli literárního. Nevytýkám jim toto obchodní stanovisko. Spíše je mně východiskem, s něhož je otevřenější pohled do našich poměrů literárních a do duše čtenářstva.

Soukromý nakladatel řídí se psychologií svého čtenářstva, aspoň čtenářstva, jež zároveň kupuje knihy. Tohoto čtenářstva je nakladatel nejspolehlivějším barometrem. Pravda, že při tom pase po vhodné příležitosti

zevního rázu. Všimněte si na př., že skoro všecky sebrané spisy, jež jsem výše uvedl, zachytily se na životní událost ze života spisovatele, nejvíc na nějaké jubileum nebo na smrt. Z pravidla bývá mrtvola spisovatelova ještě teplá a reklama nakladatelská již ohlašuje v novinách, že památku zemřelého každý jeho ctitel oslaví nejdůstojněji, když bude odbírat nové souborné vydání jeho spisů. Ale příležitost sebe sensačnější by zajisté neměla trvalejšího působení. To vězí jinde. Snad že starší spisovatelé z pravidla byli blíže čtenářstvu svými ideami, svými sklony a snahami, snad že nejnovější směry v básnictví jsou mu příliš vzdáleny, jako naopak tyto se zásadně nestarají o své čtenářstvo. Snad rozhoduje účel praktický: souborné vydání hodí se nad jiné knihovnám veřejným i soukromým. Pořadatel knihovny nemá s tím mnoho práce, navrhne několikery sebrané spisy a fond určený na rozšiřování knihovny je vyčerpán.

Počtem exemplářů ovšem nelze měřiti skutečný význam literárního díla. Bylo rozebráno v málo dnech často několikero vydání velikých děl, ale častěji těší se daleko většímu úspěchu hmotnému díla jen chvilková, jak nás poučují zprávy o knihách nebo vytištěné statistické přehledy z veřejných knihoven. Ale je v tom vždycky zajímavý příspěvek kmenné psychologie. Dá se měřit, jak který básník tkví v tak zvaném »duchu doby«. Řekl bych, že po této stránce panujícímu duchu doby je nejblíže z našich básníků Sv. Čech. Žije v ideách, které živě ovládají největší počet příslušníků našeho národa: v idei národnostní, dá se unášeti vždycky nejširším proudem běžných aktuálních snah politických; žije oddaně v minulosti české, je proniknut ideálem volnosti a humanity. Odtud jeho úspěch. Jeho »Písně otroka« dočkaly se tuším ke třiceti vydáním; jiné vycházejí v sebraných spisech již po páté (na př. »Evropa«, »Václav z Michalovic«, »Nová sbírka veršovaných prací«, »Čerkes a jiné básně«), jiné ve čtvrtém a ve třetím. Ne tak daří se Vrchlickému. Málokterá z jeho přečetných prací dočkala se třetího vydání. Maje široký rozhled ve světových literaturách, podléhá ideově a citově dojmům děl uměleckých, vžívá se snadno v nejrozličnější umělecké směry a snahy, v světové proudění ideové — vše, co činí nepopulárním. Zvuky jeho lýry zní příliš rozmanitě, příliš neurčitě, čtenářstvo nestačuje ani zažíti bohatou tvorbu jeho. Z mladších básníků je dnes nejčtenějším Machar. Jeho díla básnická v druhém vydání v pěkné úpravě naplňují nás největší radostí. Proč — k tomu se ještě vrátíme.

*

Souborného nebo nového vydávání svých spisů básníci užívají k tomu, aby podnikli revisi svého dosavadního díla básnického, aby svým pracím dřívějším dali prolnouti životními i uměleckými názory zralejšími. Dostane-li se spisovatel k soubornému vydání svých spisů za živa, je si nejen upravovatelem, nýbrž často i kritikem své práce sám. Ovšem je to kritika nevyslovená, spíše negativně vedená: čteme ji hlavně z toho, co ze svého životního díla vypustil, co v ní ještě doplňuje, co na něm pozměňuje, jak pojímá svou práci životní jako celek.

Skoro nikde nespokojuje se básník s tím, aby urovnal jen svá díla starší. Zatím co pokračovalo vydávání starších prací, vznikaly nové a ty pak sbírány v celek a vydávány jako nová čísla v souborném vydání. Tak pokračuje Vrchlický při svých sebraných spisech, tak Heyduk, Sv. Čech,

Jirásek a tak budou jednati zajisté i jiní. Autorové sami často se starají o objasnění literárně historické. Zejména Sv. Čech a Ad. Heyduk podávají udaje, kdy byla která práce napsána, kde byla poprvé uveřejněna, v kolikátém se objevuje vydání. V jiných vydáních nese se k tomu aspoň letopočet, jenž ukazuje, kdy která sbírka vznikla. —

Při sebraných spisech daří se lépe belletristům nežli spisovatelům vědeckým. Belletrista populárnější u nás už bude moci být pomalu živ ze své činnosti spisovatelské. Nakladatelé honorují skvěleji ještě cestopisy, ovšem jen cestopisy do vzdálených krajin. U jednoho známého cestopisce uvádějí se na naše poměry honorářové summy až závratné. Pane Bože, jen houšť! Jinak je se spisovatelem vědeckým. Vědecký spisovatel uveřejní své rozpravy v časopise; zřídka kdy může je vydati ve větším celku samostatně. Belletrista uveřejní svůj román nebo povídku též v časopise, a je-li oblíbenější, ještě téhož roku přihlásí se mu nakladatel, který je ochoten vydati práci knižně v nákladné úpravě. Za dvě tři léta dočká se pak třeba druhého vydání. Kdy se dočká něčeho podobného spisovatel vědecký, třeba jeho práce svým významem někdy mnohem vynikala nad ono dílo belletristické? Dojde na př. k soubornému vydání spisů V. Vlčka; hned po úmrtí známého kritika H. G. Schauera, který k nám po mnohé stránce razil cestu novému nazírání, bylo oznámeno samostatné vydání jeho statí, ale nedočkali jsme se jich podnes Tak u jiných.[1])

A kritikové, essayisté jsou ještě širšímu čtenářstvu blíže. Pracovníkům odbornějším se daří mnohem hůře. A nebývalo tak vždy. Dříve mohli si upraviti přece někdy souborná vydání svých prací drobnějších.

Měli jsme kdysi svou Novočeskou bibliothéku při Matici České, měli jsme i Národní bibliothéku, a dnes? Dnes ze starších dostanou se na řadu ještě největší, jako Palacký při svém jubileu, Havlíček při své populárnosti a při hlubším vystižení jeho významu prof. Masarykem.

Spisovatel odborný je pak nucen pracovat pro den, pro okamžitou potřebu, chytat se modních otázek. Odborný spisovatel musí přejít v publicistu, chce-li proniknouti.

Při sebraných spisech odcházejí u nás starší básníci a belletristé pořád s prázdnou. Nakladatel vyhledá jen ta díla, která mají životní působnost též pro naši dobu. Tak objevuje se G. Pflegera-Moravského »Ztracený život« právě ve čtvrtém vydání. Ale podat dílo staršího spisovatele jen za tím účelem, aby se o něm šířilo důkladnější poznání, to bychom od soukromého nakladatele marně očekávali.

Starší spisy české uchylují se často do všelijakých knihoven. Nejvíc ze starších i mladších autorů přijala jich pod svá ochranná křídla Ottova »Světová knihovna«, zřízená podle vzorů cizích knihoven obdobných. Ze starších českých spisovatelů byli do ní pojati na př. Čelakovský (Ohlas písní českých a ruských), Erben (Kytice), Mácha (Básně a Cikáni), Vocel (Labyrint slávy), Tyl (Strakonický dudák), Klicpera (Zlý jelen), Rubeš (Tři humoresky), Světlá (Hubička) a j. Ze žijících pak Sv. Čech, Vrchlický, Jirásek, Arbes, Herites, Lier a j. Jiná knihovna, Kohoutova »Čítárna če-

[1]) Z novin se dovídáme, že spolek Sokolů přichystal k soubornému vydání stati a rozpravy Tyršovy.

ského lidu«, ujala se spisů Chocholouškových. Některé spisy přináší v novém vydání »Libuše« (posledně na př. Ant. Staška »Nedokončený obraz«), některé spisy Lad. Quise vydává po druhé »Čítárna Švandy Dudáka« (Ballady, Třešně).

Každá z těchto knihoven má svůj účel, namířený na určité čtenářstvo To rozhoduje, nikoli pieta k autoru a k jeho dílu. A nejvíc zájem knihkupecký; ten nakladatele žene, aby byl náklad spojený s vydáním spisu co nejmenší. Platí-li na př. jeden nakladatel za arch spisku pojatého do takové knihovny 5 zl., je nám vysvětlením, proč se v takovýchto vydáních věnuje spisovateli znovu vydávanému tak malá péče. Ovšem každý z vydavatelův má i při takovéto příležitosti jiné měřítko svědomitosti. Ve »Světové knihovně« je na př. veliký rozdíl mezi péčí, s jakou jsou vydány Čelakovského »Ohlasy« (Quisem) a mezi ledabylostí, s kterou tu jsou otištěny Máchovy »Básně« (J. Kvapilem). A přece, myslím, nelze všecku vinu špatného vydání přičítati vydavateli. Tím se dostávám k poslednímu odstavci své úvahy.

*

Máme být potěšeni z tak čilé starosti o souborné spisy? Ano, pokud je pořádají autorové sami. Hůře je se souborným vydáním mrtvých spisovatelův. Chybí jim, co sebraným spisům chyběti nemá — kritické vydávání. Naše stará jizva, pořád ještě živá. Když někde někdo otiskne něco nesprávně ze starší literatury, pohubuje se na tento nedostatek a starý šlendrián jde dál. Jinde se otiskuje též a ještě ve více vydáních, ale tam to nemusí nikoho bolet. Tam když vydavatel potřebuje některé dílo určitého spisovatele otisknout jakožto číslo nějaké knihovny, jako je u nás na př. Světová knihovna, převezme je z kritického vydání a neublíží ani spisovateli ani čtenáři. Když je jednou kritické vydání hotovo, je to již pro další otiskování spisů stejná práce, otiskuje-li se z dobrého vydání nebo ze špatného. Má se někdo, když potřebuje nějaký spis jako číslo větší bibliothéky, starat sám teprve o kritické vydání? Je to myslím, přílišný požadavek. A kritických vydání u nás bohužel není. Co jsme zažili svého času s Máchou, zažíváme s jinými stále.

Začaly vycházet sebrané spisy určitého autora. Nakladatelství zaplavuje veřejnost prospekty, reklamami, chválou, třeba i charakteristikami zesnulého spisovatele nebo spisovatelky, ale marně budete hledat na titulním listě jméno vydavatele, který by ručil za vydání. Naši nakladatelé, aspoň svědomitější, mají své literární rádce, kteří ovšem nestačí tomuto úkolu; u jiných se tato starost ponechává docela úřednictvu, zaměstnanému v závodě. Odtud potom vypadá souborné vydání jedno jako druhé: vydají se spisy, které již vyšly samostatně nebo jsou snadno přístupny v časopisech, a to je konec práce vydavatelské. Studiu pramenů, korrespondence, lopotnému shledávání v časopisech, kritickému zkoumání, zkrátka skutečné práci literárně historické se takový vydavatel již vyhne. Souborným vydáním nebylo vykonáno nic pro literaturu.

Jak by se posloužilo dobré věci za náklad poměrně nepatrný! A jak by se posloužilo literatuře! Nakladatel by tímto způsobem v mnoha případech dal zajisté zároveň podnět k biografii, jako se děje jinde. Kdo se odborně zapracuje do spisů některého autora, kdo ke kritickému vydání

by sebral látku literárně historickou, sotva by již ustal v díle polovičním a zpracoval by látku soustavně.

Ohlédněte se v souborných vydáních a najdete dokladů dost a dost. Začalo vycházet souborné vydání K. Světlé. Kdo za ně zodpovídá? Od nakladatele sotva to bude kdo očekávat. A přece tu máme důkladného pracovníka o literární činnosti K. Světlé — L. Čecha. Začaly vycházet sebrané spisy J. Zeyera. O literárním významu J. Zeyera napsal F. V. Krejčí podrobnější rozbor, J. Kamper píše o něm obsáhlou biografii, rozepsalo se o něm několik autorů jiných. Myslíte, že někomu z nich byla svěřena péče o souborné vydání? Ani pomyšlení! A nejnověji máme v rukou asi tři sešity sebraných spisů S. Podlipské. Bylo při tom použito nejnovějších vymožeností technických na reklamu, ale na starou jinde osvědčenou věc zapomenuto — na kritické vydání. Ovšem naše veřejnost, zejména rozhodující kritika, není zvyklá klásti tento požadavek.

Ale buďme spravedlivi a uvěřme našim nakladatelům, že jim naše malé poměry nedovolují zvyšovati rozpočet péčí o kritické vydání. Vyplývá z toho ještě smutný resultát, že se máme pořád obcházet bez tohoto základního požadavku? Neměly by zrovna zde přispěti naše ústavy vědecké. Akademie, Svatobor, Matice, Máj a j., jak jsme se za to již svého času přimlouvali? Má být pro nás to rozhodnutím, že to jinde u velikých národů takovéto instituce také nedělají, nýbrž že tam se o to starají z pravidla nakladatelé sami? Nežádají toho naše zvláštní poměry, aby se pomohlo také zvláštním způsobem? Než — marné volání.

O sebraných spisech jednotlivých bude příležitost promluviti zde podrobněji.

Jc.

* * *

Sebrané spisy Nerudovy.

Národní Listy ve středečním čísle ze dne 2. prosince (č. 332.) roku úmrtí Nerudova uveřejnily tuto zprávu reklamní: »Včera rozeslán po pilných přípravách první sešit spisů Nerudových. V knihkupeckých závodech pražských bylo celý den neobyčejně živo — expedice zaměstnávala skoro veškerý personál. Také ve městech venkovských jevila se nepochybně činnost zvýšená, jaká bývá jen v případech mimořádných a toho významu literárního, jaký mají spisy mistra Nerudy. Již dlouho nebylo vydáno dílo, které s takovým zájmem nejširší vrstvy obecenstva očekávaly. Více méně dvacet tisíc výtisků prvního sešitu Sebraných spisů Jana Nerudy rozesláno včera do zemí koruny české, na Rus a do Ameriky a nový náklad ještě se dotiskuje. Budouť spisy Nerudovy zajisté majetkem každého českého vzdělance.«

Posmrtné vydání sebraných spisů Nerudových začalo vycházet počátkem prosince (4./XII.) 1891., čtrnáctidenně, ze začátku dosti pravidelně, ale později, prý vinou pořadatelovou, velice nepořádně. Ba vyšel také za rok jediný sešit. Sešitů vyšlo 129. Poslední byl vydán před třemi lety. Co se tady děje, v jiných variacích jest i jinde. Ale tu je to přímo typické. Náklad prvního dílu byl 10.000, dalších přirozeně že postupně méně; XIIIého, který vychází (?) v sešitech, tiskne se 4600[1]). Nemusí se zvlášť vytýkat, že jako vždy zbývá část nákladu z každého dílu.

[1]) Na 609. str. 2. dílu »Písemnictví českého« dra V. Flajšhanse čteme, že »Sebrané spisy, jež pořádá Ign. Hermann, vyšly ve 12 dílech 1892—1899.«

Specificky české je, co stihlo Nerudu.

V »Literárních Listech« 1884. (roč. V.) čís. 15. ze dne 1. srpna v článku »Jan Neruda«. K jeho padesátým narozeninám, napsal J. V. Peckovský na str. 115. »— otázka nakladatelská, která vůbec v celém našem rozkvětu literárním náleží k nepříliš utěšeným úkazům —«, zcela správně.

»Čilý« pan nakladatel počítal, spekuloval . . . a chytře, jako vždy, vyspekuloval, že jako nejlépe by bylo pro to Nerudovo (feuilleton z roku 1880) »hodné obecenstvo, hezké obecenstvo«, takhle chytit pro funkci pořadatele osobu — populární. Nic jiného nepotřebuje, než mít tuto vlastnost, již měl ovšem také Neruda, ale arci kromě jiných vlastností . . . Nesáhl daleko, kolem sebe jen. Populárnost jako populárnost, myslil.

Tu je vidět, co znamená: — nakladatel. Jako je prozatím těžko rozhodovat, kdo vinen je nedbalým vydáváním, zda skutečně jen pořadatel, či nakladatel, neb oba, komu má být na konec přičteno vše to, co vnitřně natropí pořadatel? Snad autoru? Či také nakladateli?

O vnitřních některých nesprávnostech prvních tří svazků napsal také jv.: »Glossy k »Sebraným spisům Jana Nerudy.« »Literární Listy« 1893. roč. XIV.) str. 149. ad.

Tam vzhledem k feuilletonům viděl se p. autor nucen na str. 184. napsati: »jsou bohužel pořádány mužem, jehož předmluva nezaručuje naprostou beztendenčnost a nestrannost výboru«, tam str. 150. rozebírá »jaký důvod mohl vésti k tomu, začíti »Sebrané spisy Jana Nerudy« »Drobnými klepy«, feuilletony z let 1877—91?« Glossa je podrobná kritika vyšlých prvních sešitů, z níž (str. 153.) vyplývá:

»1. p. pořadatel nevytkl jasně, chystal-li Neruda projektovaný výbor feuilletonů z let 1877—91 pro nějaké vydání svých »Sebraných spisů«;

2. do přítomných »Sebraných spisů« nepojaty, jak by bylo bývalo žádoucno, feuilletony všechny, nezačato také od jeho nejstarších feuilletonův a nevzat za princip pořadu sled chronologický, jak by pro názor o historickém vývoji povahy feuilletonové tvorby Nerudovy a pro její karakteristiku vůbec bylo bývalo nezbytno;

3. přítomný výbor obsažený ve třech dosud vyšlých svazcích je pořízen bez systému a bez vůdčího principu co do celku i co do jednotlivých svazků«.

Že správně hledí jv. na sebrané spisy, vidno ze slov str. 152.: — »Sebrané spisy Jana Nerudy nejsou jen pro nás, jsou také pro příští pokolení a mají býti podkladem literární historii«. Rozumí se, že vydání, jež má před sebou, musí odsoudit »jako nejvýš nekritické, pochybené a vzhledem k památce i významu Nerudově nešetrné« (str. 153.).

Podotkl bych k celku, že vlastní důvod, proč se začalo feuilletony, je na snadě. je to důvod knihkupecký, ne literární. Rozumí se, že o něm ani p. nakladatel ani p. pořadatel nikde se nezmínili, rozuměl se jim (aspoň p. nakladateli) sám sebou. Na jiném systému přec knihkupci nezáleží než na — knihkupeckém.

»Národní Listy« 1892 ze dne 21. května ve feuilletonu (tedy na místech, kam psával Neruda) píší sic »k novému svazku Nerudy« — B. V., ale pochopení pro »Nerudu« naprosto nemají, pokud se týče stránky námi dotčené.

V literaturách je dost a dost příkladů, jak se má vydávat posmrtné vydání — rozumí se kritické. U nás zrovna u Nerudy pociťovala se všeobecně potřeba kritického vydání sebraných spisů. Karel V. Rais ve Světozoru 1891. str. 507. (»Vzpomínka na Jana Nerudu«.) píše: »Neruda byl spisovatel, jejž milovati a jehož práci ctíti málokde bylo učeno s katedry: a přece tak ctěn a milován nebyl žádný jiný spisovatel. Neruda dlouho byl zneuznáván a plně pochopen daleko ještě není. Naše obecenstvo věnuje příliš malý poz r literatuře, často veliké práce přejdou mu před očima, a milé obecenstvo ani se neohledne. Tak bylo s Nerudou! Až budou vycházeti Nerudovy Sebrané spisy — ale prosíme za úplné, podrobné vydání — naše čtenářstvo, i to dosti pilné, často se chytí za hlavu podivem, co všechno ten Neruda napsal, co propáslo neb o čem nevědělo. Literární dílo Nerudovo dosud je plně známo pouze jednotlivcům!«

Sebranými spisy rozumíme více než jen spisy libovolně sebrané, vlastně vybírané. Ale my nepotřebujeme klasika (v. Vrchlického: »o poesii Jana Nerudy«, díl 12. str. V. a VI.: »Dnes není tajemstvím, že poetický odkaz Nerudův řadíme k svým velkým básnickým pokladům, že on jest naším národním klasikem, jedním ze stěžejních sloupů naší nové poesie«), klasika správně a lacino[1]) vydaného, kriticky vydaného.

Vácslav Vlček v řeči své pronesené dne 25. srpna 1891 v Umělecké Besedě: »U rakve Jana Nerudy« (»Osvěta« 1891/2) pravil mezi jiným (str. 874): »Dramaturgických a vůbec kritických statí jeho jest téměř bez počtu; měly na písemnictví naše rozhodný vliv, až pak budou souborně vydány, zůstanou na vždy památným a poučným materiálem pro českou literární historii.« Neřekl bych materiálem a jen pro literární historii, ty stati jsou něčím větším.

Nemusíme být zrovna u rakve Nerudovy. V Světozoru 1878 str. 526 (18/10) čteme: »Literární historik bude se zajisté časem svým s potěšením probírati v časopisech Nerudou redigovaných, aby vyhledal, kde a jakým způsobem uváděl Neruda nejcharakterističtější práce nejlepších spisovatelů cizích v naši literaturu a zajisté mu přizná, že i v tomto směru osvědčil Neruda neobyčejný talent reformátorský.« To netýče se jen literárního historika. Podobně ve Květech 1883_2 Frant. Chalupa: »O literárních poměrech u nás koncem let padesátých«: »Literární dějepisec nebude se také moci jistě do dnes obejíti bez úvah, které přinesl tento ročník především z péra Nerudova«. (str. 460). Dovolujeme si doprovázet slova svá citáty, aby bylo vidět, že svorně různé strany stejnou hudou a že nepíšeme strannicky a předpojatě. —

Úvod »České poesie XIX. věku«, 2. svazku str. 7,. datovaný 13. říjnem 1897, píše: Z desíti básníků, které zde čtenářstvu předvádíme, jest bez odporu Jan Neruda největší a nejsilnější. A poroste ještě ryze básnický význam, až sebrané jeho poesie budou úplně v rukou českého čtenářstva stále.« Pak J. V. na str. 44.: »Celou však rozsáhlost a celé bohatství jeho neobyčejného ducha, jakož i zvláštní jeho

[1]) V »Časopise českého studentstva« roč. III., čís. 15. (17. září 1891.) napsal Abn na straně 252. při zprávě o sbírce na pomník Nerudův: »rozumnější a o hloubce duševní svědčící bylo by sbírati peníze na laciné, pralaciné vydání spisů Nerudových . . . vydejte Nerudovy spisy za 1 zl. nebo za 2 zl. a Neruda bude zapsán na vždy v srdcích všech generací budoucích . . .!« Sešitové vydání Topičovo je o 32 str. za 16 kr.

způsob tvoření básnického, celé moře jiskřivých myšlenek, obrazů a nápadů ukáží v pravém světle teprve sebrané jeho spisy (vycházející právě u Fr. Topiče), kde z tříště aforismů, sentencí a náčrtků teprve se objeví jádro bytosti jeho, spoutané, bohužel, po celý život jhem povinnosti žurnalistické.«

V jakém poměru je Herrmannovo vydání, jak je dnes, k tomuto požadavku, když tamže na str. 43. ve výčtu jeho prací se praví: » . . . vedle množství básní rozmanitých, po sbornících a časopisech roztroušených, které čekají ještě vydání souborného«? Pěkné »pravé světlo.«

Šimáček M. A. »Za Janem Nerudou« (Světozor 1891. str. 482 a 483.) napsal: »S kritikami Nerudovými musí literární naše historie počítat. K rozvoji a rázu českého umění přispěly měrou vydatnou.« A dále: »Smrtí Nerudovou nastaly literatuře a literární historii dva důležité úkoly: Vydati nesebrané ještě jeho feuilletony a napsati jeho životopis, jenž bude vlastně životopisem celého jednoho období literárního, jemuž Neruda dal směr a vtiskl ráz. Nejen pieta k Nerudovi, ale i prospěch literatury káže, aby k úkolům těm přikročeno bylo bez otálení se vší svědomitostí a s plným porozuměním.«

Biograficko-literární studie od B. Čermáka »Jan Neruda« (Čechovy »Květy« 1895_1, $1897_{1,2}$.) nač na vše už ta upozorňuje? A lze vydávat bez studií? Nám nesmí stačovat slova Čermákova (1897_1 str. 40.): »Poslední červencový feuilleton postrádá zajímavosti« a pod. v obměně na j. m. Nemáme práva při vydávání pak vytýkat některé jen; tak se nerozumí »kritickému« vydání. Ocenění nesmí být jednostranné: holá chvála, holá hana. *Všechno Nerudovo patří nám.*[1])

»Sebrané spisy Jana Nerudy pořádá Ignát Herrmann«. Tak hlásá prvý a další svazky Nerudy. Tážeme se, jak se stalo, že pořadatelem je Ignát Herrmann? Věc je jednoduchá. Citát vysvětlí (?). Při slovech úvodních prvního svazku str. II. »Jenom na výslovné, důtklivé vybízení nakladatele p. F. Topiče odhodlal se podepsaný — ač s ostychem — ke spořádání oněch tří — čtyř sbírek feuilletonů, o něž dosavadní knihy Nerudovy dle úmyslu mistrova mají býti rozmnoženy.« Na důvod onoho »vybízení« nahoře bylo poukázáno. A o kus dál: »Pořadateli budiž přičteno na vrub, kde u výběru a sledu pochybeno — budiž mu to také prominuto!«

»Ostychem« se věc nedá oddisputovat ani apelem na t. zv. »povolané posuzovatele« (str. II). Takové pořádání právě vzhledem k stručným a skoupým poznámkám mistra odnese v první řadě ubohý autor sám a pak publikum, myslím to, jež chce mít dle moderních požadavků věc cennou, dobře rozlišuji od »modního«.

S bombastem začalo vydávání, s reklamou Nerudy nedůstojnou. A dnes? — Dnes se nevydává. Přec hrozba Hromádkova o »katolických« odběratelích nemůže být příčinou. V prosinci 1891 začal Neruda vycházet. Dnes — po deseti letech — dosud není vydán, neřku-li tak, jak by být měl. Že se Neruda nečte?

---

[1]) A je jen litovat, že se setkáváme se zjevem nemilým, že totiž pod rouškou »soukromosti« odpírá se průchod pravdě uveřejněním příležitostných věcí, jež otevřeně povídají víc než práce více méně upravené pro tisk.

Čte se, ale nevydává, o tom obojím není nejmenší pochyby. Neběží o nějaké poškozování nakladatelského podniku, právě naopak. Věc je čistě literární. Se škodou takový nakladatel, který vydává Třebízského v třetím vydání, vydává spisy Čechovy — jisté slovo o věci té padlo — jistě nepracuje; sešitová vydání jsou dost drahá, škodu má jen odběratel. Zvlhne mu zrak, když podívá se do ciziny . . . Jací odběrateté jsou, je jiná rubrika, ale nevyvrátí nic z uvedeného.

Ovšem, soukromé poměry vysvětlují mnoho, ale ne všechno. A teď, když jiné starosti padají na hlavu pořadatelovu? —

»Zvláštní úmluvou, jakož i závětí svou ustanovil zvěčnělý Jan Neruda k vydání svých ‚Spisů sebraných' knihkupectví p. Topičovo v Praze.« »Nár. L.« 8. září 1891. A »Nár. L.« 21./5. 1892 píší, že Neruda Topičovi »již za živa svoje spisy dílem odevzdal, dílem přislíbil«. Na pořadatele Neruda patrně nepamatoval. Literární pozůstalost je tedy v rukou páně Topičových bez ohledu na universální dědičku po Nerudovi.

Nevěděl skutečně p. Topič o nikom jiném, jenž by spisy Nerudovy náležitě redigovat byl schopen než p. Ign. Herrmann? Či kdo psal a píše do »Národních«, jako psával Neruda, eo ipso má schopnost vydavatelskou redigovat takového klasika, jako Nerudu?! Ignát Herrmann nemá k tomu kvalifikace — bohužel, to dokázal, a obětí jeho zdařeného důkazu stal se Neruda. Škoda, že neměl pan Ignát Herrmann tolik autokritiky . . .

Napadlo někdy p. Topiče pozeptat se v ohledu pořadatelském dra Quise? Bylo by to zajímavé vědět.

Jak jsem citoval, mluví Šimáček M. A. o životopise. Scházelo by, aby psán byl p. Ign. Herrmannem. Rádi bychom také věděli nejen, pracuje-li se na něm, ale kým; že bude ke spisům připojen, sotva lze pochybovat. Ign. Herrmann je, jak známo, výtečný znatel Nerudy . . . Jen ať zůstane pan pořadatel při svém »Švandovi«, udělal by z něho jistě víc, kdyby nebyl v rukou nakladatele z profese, o tom jsme přesvědčeni, ale vydávat Nerudu neměl.

Studie o Nerudovi nejsou, aspoň ne tak pokročilé, [1]) aby slušný životopis se mohl napsat, specielně, když nedokončil svou práci B. Čermák, jež sama má mnohé nedostatky, jak možno slyšet z úst nejkompetentnějších, z úst dobrých přátel Nerudových, kdož znali ho od malička.

Národní Listy 11. října 1892 č. 281: »Jsou nepopíratelné jisté choroby literárního života českého, anebo řekněme knihového trhu . . .« Napsal — Ignát Herrmann. *J. S.*

[1]) Eliška Krásnohorská v »Osvětě« 1891/2 v článku »Neruda autokritik« píše: »Budiž i mně dovoleno naznačiti rys, kterého jsem si u zvěčnělého zvláště vážila. Drobných takových připomínek bude mnoho, mnoho potřebí, než bude možno, aby literární historik se podjal slavného úkolu podati celistvou charakteristiku Jana Nerudy jako spisovatele i jako člověka.« Nemohl by se letos (po desíti letech) vydat takový »Nerudův Sborník«? Smrt pomalu odstraňuje ty, již znali Nerudu, stýkali se s ním denně . . . Má s nimi zhynout vše, čím přispět by mohli k poznání Nerudy? Najdou se, doufáme, kdo by byli ochotni své vzpomínky na Nerudu upravit do formy literní. Tím arci nedá se sankce ústním tradicím a legendám, než dnes už netřeba se před nimi uzavírat. — Najde se i nakladatel?

Úvahy a kritiky.

Friedjung H.: **Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—1866.** Vierte Auflage. Stuttgart 1900. 8°. 2 díly.

Benedeks Nachgelassene Papiere. Herausgegeben und zu einer Biographie verarbeitet von Heinrich Friedjung. Leipzig 1901. 8°.

v. Schlichting: **Moltke und Benedek.** Berlin 1900. 8°.

v. Lettow-Vorbeck, Oscar: **Geschichte des Krieges von 1866 in Deutschland.** Berlin 1896 - 1899. 8°. 2 díly.

Za několik posledních let nevyšlo knihy o moderních dějinách rakouských, která by byla větší rozruch způsobila nežli kniha p. Friedjunga »Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866«. Kniha dočkala se již čtyř vydání, páté její vydání se připravuje a všechny zprávy a kritiky o ní vyzněly velice příznivě pro autora. Úspěch knihy p. Friedjunga vším právem je veliký, neboť jeho práce založená na dlouholetém důkladném studiu pramenném přinesla velice mnoho nového pro dějiny rakouské v století devatenáctém. Pan Friedjung maje líčiti veliký boj Rakouska s Pruskem r. 1866, nechtěl jen líčiti vojenské pohyby a srážky, nýbrž jednalo se mu i o to, aby vystihl motivy jednajících osob a jich charaktery. Středem díla svého učinil p. Friedjung poměr císaře Františka Josefa I. k jeho ministrům a generálům, zvláště k Benedekovi, pak poměr Benedekův ke Krismanićovi, který byl vlastní řiditel operací rakouské armády severní r. 1866. Zvláště zmínky zasluhuje vylíčení činnosti ministerstva Schmerlingova.

Ve vypravování o diplomatickém jednání před válkou roku 1866 v mnohém pan Friedjung doplňuje se stanoviska rakouského známé dílo Syblovo: »Die Begründung d. deut. Reiches« a zvláště snažil se v části té dokázati thesi, že rakouská politika aliancí byla pokračováním politiky svateb, jimiž bylo Rakousko založeno. Ale tuto thesi, jak pěkně ukázal v recensi díla páně Friedjungova M. Lenz (Syblův Hist. Zeitschr. 1900, 104 ad), nepodařilo se p. Friedjungovi dostatečně podepříti a sotva dá se these ta i v budoucnosti držeti. Panu Friedjungovi bude náležeti vždy zásluha, že v detailech se stanoviska rakouského mínění Syblovo doplnil a opravil, třeba že v celém pojetí své první části na pravdu neuhodil. Nepochybnou předností díla p. Friedjunga je, že při rozhodování otázky, proč Rakousko prohrálo proti Prusku, postavil se na vyšší stanovisko a nepřikládá vítězství Prusku snad jen proto, že mělo o 6000 vojáků více, nýbrž snaží se ukázati, že Prusko musilo zvítěziti nad Rakouskem proto, poněvadž stálo morálně i intelektuálně výše. Prusko r. 1866 předčí nad

Rakouskem ve vojenství i v státnictví. Prusko je r. 1866 na nových cestách v těchto oborech, Rakousko drží se starých přežilých method. Prusko r. 1866 mělo již všeobecnou brannou povinnost, Prusko odstranilo ve vyšším důstojnictvu nepotismus, Prusko mělo na základě zavedení všeobecné povinnosti navštěvovati školu prosté vojáky vzdělanější, mělo lepší zbraň (zadovky) a důsledek toho, stálo na moderní taktice ve válečnictví: na taktice palných zbraní (Feuertaktik). A nejen stav vojska u Pruska je lepší nežli u Rakouska, ale i vedení pruské je pořádnější nežli vedení na straně rakouské. Ostatně r. 1866 Rakousko je stát zubožený. Protireformace otupila a zlomila v Rakousku duchovní život lidu, krásné a slibné doby pokrokového panování Marie Terezie a Josefa II. záhy přestaly, a v duchu protireformačním vládlo se dále. Výplynem toho ducha byl Metternich. Za něho vyrůstaly osoby, které hrály vůdčí role r. 1866, a osoby ty byly v státnictví i válečnictví nepokrokové a jako lidé bály se energického jednání a vyhýbaly se zodpovědnosti. Oč stálo Prusko v otázce mravní zodpovědnosti a energického i rozumového jednání roku 1866 dále! Pruští státníci, odchovanci protestantismu, za pravidlo svého poznání měli rozum, idea humanity byla jim nejvyšším příkazem mravním. Prušáci r. 1866 byli žáci filosofie Kantovy, znali se k Vilémovi z Humboldtu a Scharnhorstovi, k svobodnému pánu ze Steinů a jeho spolupracovníkům. Ideově jsou Prušáci r. 1866 silnější, jsou proto energičtější, svědomitější — a odtud jejich úspěchy.

Celý proud nového světla vrhl p. Friedjung na osobu Benedekovu. Na základě archivního materiálu ukázal, že dne 12. května r. 1866 Benedek převzal velení při severní armádě teprve po dlouhém váhání. Benedek byl zcela dítkem poměrů. Původem i temperamentem byl Maďar, vychováním, povoláním i cítěním byl Velkorakušan. U Benedeka střídaly se chvíle plné růžových snů s nejhroznější beznadějností. Benedek se proslavil zvláště v bitvě u Solferina a od té doby rostly v něho naděje. Benedek považoval válku Pruska a Rakouska za veliké neštěstí. Když odjížděl ze svého dřívějšího působiště, z Italie, k armádě severní, tušil, že nastávající boj bude pro Rakousko nešťastný. Když mu bylo nabízeno velitelství, Benedek ukazoval, že k takové úloze nemá dostatečných schopností. Necítil v sobě odvahu říditi armádu čítající kolem 200.000 mužů, mínil, že nedovede rozčleniti masy a připraviti rozhodnou bitvu. A k tomu ke všemu Benedek neznal na severu Rakouska ani terrain; k arcivévodovi Jindřichovi pravil: »Zde dole (t. j. v Italii) znám každý kámen, všechny čety a velitele; tam nahoře jsem cizincem.« Benedek žádal, aby byl ponechán u italské armády, ale marně. Benedek nedůvěřoval také ve stav rakouské armády. Neměl naději, že by vojska rakouská odolala nepříteli na dvou stranách, v Italii a na severu. Podoben v poslušnosti vasalovi převzal Benedek velení, chtěje obětovati svému panovníkovi svoji vojenskou čest. Jako velitel podřizoval se Benedek generálu Krismanićovi. Ale ten byl voják neschopný, nesamostatný a domýšlivý; žil z cizích myšlenek, byl stratég staré školy, který si ve válce počínal s fatalistickou resignací. Benedek také nepřál si rozhodné srážky. Ještě před polednem 1. července r. 1866 telegrafoval: »Prosím, aby Vaše Veličenstvo za každou cenu uzavřelo mír. Katastrofě pro vojsko nelze se vyhnouti.« Bohužel Benedekovy pokyny vyzněly na prázdno. (Konec příště.)

ZPRÁVY.

Slovensko. Dne 11. dubna měli slovenští národovci důvěrnou poradu, na které se vedle jiného usnesli, že se nesmí v časopisech »brýzgať«, nadávat. Usnesení platilo Svetozaru Hurbanovi (Vajanskému). Slyšme, jak si je vzal k srdci. Dne 30. května píše v úvodním článku Nár. Novin, že nepřátelé Slovanův z každé maličkosti, na př. z demonstrací ruských studujících, dělají velkou otázku, chtíce jen Slovanstvo potupit. » . . . každý lump vykladá svoje rozumy, aby nás nimi ponížil, sympatií zbavil. Tí postavení, tučno platení agenti (máme i takých) zarevú na trúby, aby sa čím skôr srútilo slavianské Jericho.« Dále cosi o pamfletech Tolstého, kterak »veliká intrika vzala do rúk Tolstého blasfemie, bohoruhačstvá, telesné sviňstvá, aby ich použila na zhanobenie, ošarpanie a, možno-li, na kastrovanie Slavianstva, aby stalo sa eunuchom pre chlipných sultánov europejskej civilisácie. A tak možno íst radom od vecí vel'kých, od titánov, akým je bezsporne Lev Tolstoj, až po platených otrusinkárov realistických, ktorí tu u nás »pozdvihli svoje l'úbezné hlásky«. Sami neznamenajú nič, sú nečinní, hlúpi, nevzdelaní, všade, kde sa ukážú, vyhadzovaní na psovu drúku, ale v ruke vel'kej intrigy i tupá ihla bôl'no raní.« — V následujícím čísle Nár. Novin píše týž básník: »Panák, čo nevie rozumom pohnúť ani tak ako krává chvostom, roztvorí na široko hubu a vyteperí s vážnosťou nezdravého pajáca: organisácia — — — a myslí atd.«

Na Slovensku vyšla právě nevelká knížka Co hatí Slováky? napsaná od Slováka, ale česky. Dílko kritisuje národní slovenskou společnost vidouc úpadek Slovákův netoliko jako následek maďarisace, nýbrž též jako následek slovenské nepočetnosti, chudoby, lenosti, pijáctví atd. Obšírnější zprávu o spisku tomto — v komisi má Kar. Salva v Lipt. Ružomberku — podáme příště. — Zatím jen poznamenáváme, že dílko napsáno před uveřejněním našich článků o Slovensku — poučné potvrzení!

Hlasu, měsíčníku mladší (oposiční) generace slovenské, vyšlo dvojité (11. a 12.) číslo s pěkným obsahem. Zvláště cenný je článek Školstvo na Slovensku v čísliciach, jejž napsal mladý národohospodářský literát Fedor Houdek. Vyšel-li kdy podobný článek v Martině? Potěšil nás tu článek dra Škrobára (Glossy k organisácii »Národnej strany slovenskej«), jehož součinnosti v Hlase jsme po nějaký čas postrádali.

Falešné rukopisy. V roce 1811—9 vyšla sbírka politických spisů prince Evžena Savoyského; vydal ji bibliotékář vídeňského Tereziana J. v. Sartori. Sbírka tato je falsifikát. Provedení důkazu je ve mnohém zajímavou paralelou k důkazům podaným o podvrženosti našich literárních rukopisů. Srv. Bruno Böhm, Die »Sammlung der hinterlassenen politischen Schriften des Prinzen Eugen von Savoyen«. Eine Fälschung des 19. Jahrhunderts. (Studien und Darstellungen aus dem Gebiete der Geschichte. Hgb. von Hermann Grauert. I. Bd., 1. Heft.) Freiburg, 1900, za 2 mk.

Komenského labyrint světa přeložen hrabětem Lützowem do angličiny; soudíme-li podle různých referátů v listech anglických, Komenský stal se tím v Anglii populárnější. Není nezajímavo poznamenat, že Angličané počínají místo latinského Comenius psát Komenský a že si lépe uvědomují jeho národnost.

Zdravá mládež školská. Právě vyšlo 1. a 2. číslo nového německého časopisu, věnovaného školské hygieně. Název časopisu: Gesunde Jugend. Je vydáván německým spolkem pro hygienu školskou; stojí ročně (asi 6 sešitů ročně) 4 mk.

Oslavy dne Husova. Podepsaní obrali si za úkol starati se o prohloubení Husových oslav v lidu českém.

Pro letošní rok bylo nutné omeziti se na uspořádání slavnostního představení v Národním divadle a na pořádání přednášek o významu Mistra. Přihlášky o přednášky buďte laskavě zaslány pod adresou: p. J. B. Pešek, filosof, Praha, Petrská ulice č. 1. co nejdříve, aby mohl býti stanoven jich pořad.

Zároveň žádají se všickni, kdo jsou ochotni přednášeti, by se tamže přihlásili, aby byly veškery slavnosti Husovy pořádány z jediného ústředí důstojně a opravdově.

Peněžní příspěvky na pořádání Husových oslav přijímá p. Ant. Hubka, zemský úředník v Praze, Jáma čís. 3.

Očekáváme, že lid český v pravém pochopení úkolu, který jsme na se vzali, přijde nám všestranně vstříc, aby mohlo býti soustavně pracováno k tomu, bychom při pětistyletné památce Husova upálení, která již kvapem se blíží, mohli poctivě říci, že není v českém národě uvědomělého jedince, který by neznal významu a důležitosti Kostnického mučedníka.

V Praze, dne 3. června 1901.

JUDr. Karel Baxa, zem. poslanec a advokát, Dr. G. Blažek, profesor čes. techniky, Dr. Lad. Dvořák, zem. poslanec a advokát, H. Folprecht, medik, Dr. A. Frič, univ. profesor, Ant. Hajn, redaktor, Dr. Jan Herben, redaktor, Ant. Hubka, zem. úředník, J. V. Hráský, rektor techniky, V. Kukaň, JUC. Fr. Mašek, G. Moudrý, tajemník strany svobodomyslné, Jindřich Nechanský, Fr. Papírník, filosof, Dr. Fr. Pastrnek, universitní profesor, Fr. Pauk, právník, J. B. Pešek, filosof, JUDr. Jan Podlipný, zem. poslanec a advokát, JUDr. Jos. Scheiner, advokát, Jindřich Schrotz, B. Skála, učitel, Karel St. Sokol, redaktor, Al. Smažík, redaktor, JUDr. Vladimír Srb, starosta král. hl. města Prahy, JUDr. Jos. Stupecký, rektor university, Dr. Zd. V. Tobolka, univ. úředník, Ing. C. Jar. Volenec.

Prvá doktorka na české universitě byla promovována na filosofické fakultě dne 17. června. Dr. Baborová složila doktorské zkoušky ze zoologie a filosofie.

Zeměpisný atlas. Ottovo nakladatelství v Praze konečně se podjalo dávno čekaného podniku a vydává český zeměpisný atlas; vyšel 1. sešit; soudíce podle prvé ukázky můžeme dílo doporučit vřele. Předplácí se na 5 sešitů 11 K, na 10 sešitů 22 K. Jednotlivé sešity s poštovní zásilkou za 2 K 30 h. Při odebírání nejméně 10 výtisků společně se zásilky frankují.

Produkce knih v nejdůležitějších kulturních zemích. Dle Bernské mezinárodní kanceláře »Unie na ochranu děl literatury a umění« jeví se statistika duchových děl nejdůležitějších kulturních zemí následovně: V Německu dosáhla produkce tiskovin roku 1885 čísla 23.000. Od té doby trvá na témže stupni. Dle odborův ubylo r. 1898/9 pedagogice, jazykovědě a belletristice; přibylo právnictví a státní vědě, medicině, zeměpisu a vojenským vědám. Roku 1899 přeloženo z německé literatury na západoevropské jazyky 433 děl, na východoevropské jazyky 340 děl. Dovoz knih do Německa měl r. 1899 cenu 20·3 mil. marek, vývoz naproti tomu 70·8 mil. marek.

V Rakousko-Uhersku vydáno — dle Oesterreichische Bibliographie Junkerovy & Jellinkovy — roku 1900 úhrnem 2342 tiskovin, a to 1219 knih, 755 brožur, 255 časopisů, 113 map. Nejvíce jsou zastoupeny vědy právní a státní (incl. vojenství) — 672 tiskovin (mezi nimi 469 knih) — pak následují »užité« vědy (399 tiskovin, v tom 256 knih), exaktní vědy (316 tisk.; 276 knih), dějepis a zeměpis (297 tisk.; 209 kn.). Nejmenší produkce se jeví v krásných uměních (82), ve filologii (81) a filosofii (19). V Dolních Rakousích vydáno 1775 nových děl, z kteréhožto počtu připadá na Vídeň 1680. Všechny ostatní země vykazují 1065 spisův. Více než 50 knih vydáno v Čechách (165), v Tyrolích (83) a Štyrsku (56). Všechny ostatní mimo jmenované mají dohromady jen 240 nových spisův. Počet překladů je proti veškeré produkci mnohem skrovnější, nežli se dosud domníváno. Ze 7500 děl jest toliko 700 překladů, mezi nimiž 270 maďarských, 160 českých, 90 srbských. — Časopisů r. 1900 vycházelo 2184 (o 37 více nežli roku předcházejícího), a to 1309 německých, 352 českých, 213 maďarských, 111 polských. — Mnozí rakouští autoři vydávají svá díla v cizině. Zejména to platí o hudebninách.

V Nizozemsku r. 1899 vydáno 2891 (r. 1898: 2984) tiskovin. Roku 1899 byla největší produkce v belletrii, ve spisech pro mládež a v knihách vzdělávacích. — V Belgii jeví se od r. 1895—1899 silný vzmach děl týkajících se práva, správy, sociologie a průmyslu. Naproti tomu se znamená úbytek literatury náboženské, medicinské a zemědělské měrou značnou (ale časopisů v oborech těch přibylo); měrou dosti patrnou také v pedagogické, filologické, zeměpisné a dějepisné literatuře úbytek se jeví.

Veškerá produkce anglická vykazuje za r. 1999 7567 nových tiskovin (1000 více než roku 1895). Mezi tím jest 5971 nových děl (proti 1895 přírůstek 500 děl). Ubývá děl v oboru státního a národního hospodářství, dějepisu a životopisu. Silně se rozmáhá belletrie (vydáno

r. t. 400 nových románů). Časopisů bylo 2383, z nichž 460 vydáváno v Londýně.

V Dánsku roku 1899 vydáno děl 1218, ve Švédsku 1538, v Norsku 678. Přírůstek jeví se v zemích těch v belletrii a vojenství, v Dánsku mimo to v přírodních vědách, v Norsku v technologii, v Švédsku v dějepisectví.

Ve Francii jeví se všeobecně ubývání. Roku 1899 ubylo 1369 publikací. Neubývá produkce toliko vědě právní, lékařství, cizojazyčnému písemnictví a učebným knihám. Nejvíce ubylo oborům: náboženství, živnostnictví, francouzskému písemnictví a prostonárodní literatuře. Akademické disertace rozmnožily se o 104. V Paříži vydáváno 2790 časopisův, a to 146 denníků, 915 měsíčníků, 428 půlměsíčníků, 735 týdenníků a j. Cena dovozu tiskovin se nezměnila, ale cena vývozu (knih a uměleckých děl) činila asi o $2^1/_2$ mil. franků více než rok předcházející (38,000.000 franků).

V Italii se produkce literární nevzmohla. Jeví se tam od desíti let stabilní; ba spíše znamenati sklon k ubývání. Roku 1890 vydáno 10.339 děl, r. 1899 jen 9855. Ubylo zejména právnickým publikacím a knihám školním; přibylo pedagogických děl (o 90), lékařských (o 89) a zemědělských, živnostenských a obchodnických (o 67). Časopisů bylo r. 1899: 2423 (t. j. o 311 méně než r. 1890).

Ve Spojených státech severoamerických r. 1899 vydáno 5321 knih (435 více nežli rok předešlý). Vzrůstá zejména obor biografický a memoárů, cestopisů, románů, děl pedagogických, filologických a právnických. Ubývá produkce v písemnictví náboženském, lékařském, státních a sociálních věd a v dějepisectví. Časopisů prý tam vycházelo asi 21.000; v New-Yorku samém 788.

Z Ruska jsou toliko šetření vzhledem časopisectva. Roku 1899 bylo časopisů 967 (proti 856 r. 1896).

V Čudsku vydáváno r. 1899 periodických tiskovin 205, z nichž bylo 120 čudských, 80 švédských a 5 v jazyku čudském i švédském.

Kč.

Idealism a materialism v přírodní vědě.

Napsal F. Wald, chemik na Kladně.

I.

Čtenáři Živy pamatují se, že před lety znáti bylo v časopise tom zajímavé zápolení dvou různých směrů, jež z počátku jen formou co nejuhlazenější se jevíc, stávalo se později prudším, aby náhle a neočekávaně skončilo vystoupením prof. Mareše z redakce, čímž jeden z obou směrů byl umlčen. Aby názory své podrobněji vyložil a ospravedlnil jak před čtenářstvem tak i před vlastním svědomím, vydal nyní prof. Mareš spis »Idealism a realism v přírodní vědě«. V Živě spis odbyt krátkou polemikou, za níž v témž letošním čísle VI. následovala ještě úvaha delší z péra páně Raýmanova, ve smyslu odmítavém; však i ještě na některých jiných místech téhož čísla Živy vyskytují se různé narážky na spis Marešův.

Před vydáním spisu páně Marešova, kdy pozorovatel odkázán byl jen na články Živy, bylo nezasvěceným asi dosti nesnadno poučiti se o tom, oč vlastně běží. Nyní ovšem jest každému zřejmo, že v Živě již před lety střetly se v obou pánech redaktorech dva různé názory světové, z nichž jeden (realism či spíše snad materialism) do nedávna platil v přírodních vědách za jedině oprávněný, druhý pak, idealism, v různých odstínech počíná se uplatňovati ve fysice, chemii i vědách biologických. Prof. Mareš snesl v díle svém velikou řadu referátů ze spisů strany té i oné, a čtenář překvapen jest hojností závažných hlasů, které rozhodly se pro směr novější, a nepřeháněl tedy spisovatel řka, že »století přírodovědeckými výzkumy bohaté skončilo živým sporem o principie přírodovědeckého poznání«; dokázal, že spor ten skutečně jest a že jest v cizině daleko živější, než zdálo se i těm mezi námi, kdož sami již dříve

přiklonili se směru novému; ba dokázal také, že jest v cizině téměř již rozhodnut proti staršímu realismu. U nás ovšem, vyjma episodu v Živě, o sporu takovém potuchy skoro nebylo; původním a pozoruhodným zdá se mi pak názor páně Marešův, že přírodní věda v základních názorech svých tkvěla dosud ještě na půdě filosofických názorů 17. století, Descartesova a Lockeova, a hotoví se nyní myšlenkově postoupiti o století dále k Humeovi a Kantovi. Neubrání se tu nikdo poznámce, že přírodní věda v principiích svých za filosofií nejméně o století pokulhává, a byť si to bylo trpké, nesnadno jest názoru tomu odporovati.

Kdokoli s pozorností přečte spis Marešův, třeba se spisovatelem nesouhlasil, vycítiti musí, že jedná se tu o předmět pro přírodní vědu nesmírně důležitý, o věc vážnou a neosobní. Vezme-li pak do ruky květnové číslo Živy, jež z valné části přímo či nepřímo obírá se spisem Marešovým, podiví se, jakým způsobem se tam proti novému směru polemisuje. Pravím směru, neboť důvodů páně Marešových kritik si nevšímá. Mám při tom na mysli ovšem jen články páně redaktorovy, jelikož články biologické vymykají se mému úsudku.

Jest zajisté hojně čtenářů Živy, kteří nemají buď času nebo chuti, aby obírali se knihou Marešovou a sami vnikli v látku dosti těžkou; ti všichni čerpati budou své informace o spise tom ze Živy. Vmysleme se v situaci čtenáře takového, a čtěme v Živě nejprve v přehledu literatury: »Od roku 1898 zaváděna »Živa« do *jedině oprávněných* kolejí experimentálných nauk přírodních *exaktních.*« — »Kniha jest v přírodovědecké literatuře celého světa tendencí svou unikem, neboť nám známo není, že by století přírodovědeckými výzkumy bohaté končilo živým sporem o principie přírodovědeckého poznání.« — »Není přece míněno vystoupení Ostwaldovo . . . což na práce školy tohoto velikého chemika nemělo vlivu pražádného.« »Rozumím-li jí (knize Marešově) . . . rozumím-li jí, pravím, vede ku přírodovědeckému agnosticismu . . .«

V »Hlasech obranných« nalézá se pak úvaha delší, z níž mi (zkrácena) uvésti lze jen některá místa zvláště markantní: »Chemik si vysoce váží fakt; jemu jsou správně vyměřená, vypozorovaná fakta vším. Hrůza ho obchází, vidí-li používání hrubých method, odhadování od oka, přepsání v cifrách a j., nebo přehánění s druhé strany, kde desítitisíciny se píší a celá čísla jsou špatnou methodou nejistá. Chemik vidí v tom počínání ledabylé, neseriosní; hádání

a vymýšlení fakt dokonce posuzuje za nedostatek charakteru, za prostý švindl . . . Proto u nás chemiků jsou fakta vším.«

»Pan prof. F. Mareš počal v Živě význam fakt zlehčovati a činí to pořád. Obraz o panákovi, jejž dítě roztrhá, a z něhož vypadnou piliny, se objevil — a mne hluboce urazil. Názor ten opakuje se v této jeho knize str. 236, 285, 409, 417, 418 a jinde . . . Jakožto chemik s názory svými o faktech nemohu přece redigovati list, v němž cena faktům správně určeným se upírá . . . Jak vypadal bych před žáky svými?«

»Tažením vůči vysoké hodnotě fakt ztrácí přírodovědecký realista vše, idealista ničeho.«

»My chemikové pokládáme Naegeliho za filosofujícího povídala, a Pictetovi vytýkáme, že psal, že ztužil vodík v látku podobnou kovu, která cinkala, a zatím vodíku neztužil, ztužený vodík necinká, ale někteří filosofující učenci vymyslili si o vodíku, že je kov a říkali to jen tak.« (Na jiném místě tam stojí: »Omyly lidské nejsou ovšem ani v chemii vzácny.«)

Pozoruhodny jsou ještě některé věty v článku o principu Dopplerově, jimiž zřejmě se na věc spornou naráží: »Proto vážíme si tak mnoho těch fakt a klademe malou váhu i na své vlastní theorie, proto pronásledujeme u svých žáků ledabylou práci i prázdné povídání . . .«

»S naprostou jistotou souvisejí jisté procesy (ve fotografii) s určitou konstitucí elementárných součástí, jak říkáme — atomů, o čemž my mnoho z experimentů víme, ať si o atomech a objektivné existenci paraamidofenolu (rodinalu) myslí pan inženýr X., filosof Y. neb student Karásek, co chce.« —

»Nejsou dvě psychologie (praví pan Janet), není žádné jiné mimo tu, která počítá s fakty.«

I když se přidržíme jen slov přímo proti spisu Marešovu mířících, budeme se domnívati, že Mareš fakta zavrhuje, schvaluje přepisování se v cifrách a používání hrubých method vůbec, že horlí pro hádání a vymýšlení fakt, krátce pro švindlování; že jest filosofující povídal, který si cokoliv vymýšlí a říká to jen tak. Vyběřu tedy maně několik případných citátů ze spisu Marešova.

V proslovu na str. VII. opakuje ze Živy slova páně Raýmanova, končící větou: »Zde nepomůže promýšlení velkých představitelů filosofie a přírodovědy, zde třeba zkoumat, bádat, hledat a pozorovat — a praví proti tomu:

»Tato filosofie zdravého rozumu . . . očekává rozluštění principiálných otázek vědecké methody a vědeckého poznání od fakt, a ne od promýšlení představitelů filosofie a přírodovědy; má za to, že vědecká methoda podá se z fakt samých i že z nich samo vyplyne vědecké poznání. Proto prohlašují za vlastní úkol vědy vyhledávání fakt a vzpírají se promýšlení vědeckých principií . . .; nepomyslili, že jen taková fakta přinášejí poznání, která jsou odpovědí na určité z rozmyslu kladené otázky.« (V obou citátech »promýšlení« podškrtnul jsem sám, jakož i »principialných otázek« resp. »vědeckých principií.«)

Na str. 21. stojí: »cílem vědy není jen stanoviti fakta, která po případě . . . nemají pro nikoho zajímavosti; věda má srovnávati fakta a stanoviti zákon, dle kterého nastávají.« Na str. 22.: »Vědecký výzkum nespočívá tedy na pouhém sbírání fakt, na induktivných úsudcích, které delší sbírání ušetřují: je v něm více, totiž rozumová synthese na základě srovnávání a roztřiďování fakt, stanovící krátkou formulí souvislosti a vztahy mezi fakty jakožto přírodní zákon.«

V slovech těch, jimž snadně přičiniti lze řadu obdobných, marně hledati budeme snižování fakt, tím méně nalezneme návod k vymýšlení a švindlování fakt. Snad tedy jich nalézti lze v citátech Živy. Na str. 236 slovo fakt vůbec není; ale vrátíme-li se k stránce předcházející, vidíme, že tam referovány byly názory Ludwigovy o biologii, načež dí Mareš: »Ludwig a jeho škola vykonali zajisté znamenité věci v objektivném výzkumu zjevů životních; ale všecky jejich výzkumy směřovaly k důkazu předpojaté pravdy, že život je dle své povahy hmotným mechanismem . . . mechanismy tu musí býti, mechanismy sice zcela neznámé, ale zcela jisté; měřily se tlaky a rychlosti, analysovalo se vše do nejmenších podrobností; jako chlapci analysují panáčka a nalézají v něm piliny. Zatím však ztrácel se přehled organismu jakožto harmonicky spořádaného a účelného celku, ano ztrácel se přehled organického celku života . . . Fysika a chemie nemají před sebou žádných harmonických celků; fysiologie má však před sebou samé takové organické celky. Čeho fysika viděti nemůže, toho fysiologie nemůže neviděti.«

Kde jest tu snižování fakt? Mohu tu viděti leda snižování Ludwigových mechanistických theorií v biologii, o nichž příti se chemikové nejlépe zůstaví biologům.

Na stránce 285, kde má býti doklad další, jest polemika, snad proti Machovi: »Člověk pochopuje souvislost zjevů dle toho, co

sám bezprostředně prožívá. Z toho jde, že exaktní věda nestanoví ani působících příčin ani účelných příčin, nýbrž jen faktické sledy a spojitosti zjevů. Kdo nechce jíti dále, může zůstati na tom . . . lidská mysl však požaduje jednotné poznání dle idee totality, hledá výklad . . . ; člověk nespokojí se nikdy hromadou fakt, jakou mu předkládá positivná věda, nýbrž bude vždy tato fakta sestavovati v architektonickou budovu jednotného poznání . . . Tato synthetická činnost nedá se z vědy vyloučiti . . . «

Stránka 409 celá jest zaujata referátem z J. Schultze, o němž Mareš před tím praví, že vystoupil proti přepjatému positivismu poněkud přepjatě. Schultzova slova jsou skutečně trpká, ale když Mareš referoval svědomitě z jiných, i těch, kdož se s ním neshodují, proč by byl měl umlčeti Schultze? A tak čteme na př. ku konci stránky: »Mach je jistě jemný myslitel, avšak nenávist fysikálního odborníka k veškeré filosofii žene ho až k nesnášenlivosti: jen fakta, jen fakta.«

»Filosofie povstala kdykoliv silný duch podrobil němá, hloupá fakta jhu své vůle, až nabyla tvaru a jednoty; ale to nehodí se našim demokratickým časům; anarchicky ať stojí fakta! Nechceme žádného myšlení, chceme fakta: nejlépe bylo by zničiti vše subjektivné, aby vystoupilo čistě objektivné pozorování; čistá zkušenost je první, ale myšlení zmocňuje se jí a znešvařuje ji svými kategoriemi, kalí positivný obraz . . . «

Zde křivdí se Machovi; ale pohrdání fakty vzdor silným slovům tu nevidím, ale ovšem pohrdání holými fakty a zdařilý posměch na oblíbené pohrdání filosofií a myšlením vůbec.

Na str. 417 stojí o faktech:

»Pouzí vědcové, pěstující vědu pro vědu, sbírající fakta pro fakta, v domnění, že budují základy příštího vědeckého poznání pravdy, sklamou se; jejich neunavná, čínská práce, která je sama sobě cílem, nejsouc potřebna k ničemu, leda jako zábavná hra, zůstane planou, neutvoří-li nic; pyšnit se prací pro práci je podlou pýchou pilného pracovníka . . . Badateli tvořícímu přináší uspokojení jeho vlastní práce, má radost z práce tvořící hodnoty«. (Poslední dvě slova podškrtl jsem sám.)

Zajímavo jest, jak si Živa tento citát upravila; vynechala Marešem podtrženou podmínku »neutvoří-li nic« a za to vložila a podtrhla odjinud slova »aby došli pochvaly a slávy«. Praví tedy Živa: »V doslovu staví p. M. proti sobě učence pracující neúmorně a sbírající fakta, aby došli pochvaly a slávy,

konající práci čínskou a pyšnící se pýchou podlou pilného pracovníka — učence věřící — proti badatelům tvořícím.« Slovo o »podlé« pýše, beztoho zbytečně tvrdé, dostalo tím zcela jiný význam než v originále.

Snad každý badatel chce něco utvořiti a jistě se domýšlí, že něco utvořil, tak že když čte Marešovu podmínku »neutvoří-li nic«, nemá podnětu, aby slova jeho vztahoval k sobě.

Zbývají citáty »jinde«. Vybírám tu ze »Závěru« str. 412 a pak ze str. 114:

»Všichni učenci souhlasí v tom, že jedině zkušenost je pevným základem vědy; zkušenost podává jistá, nepochybná, exaktně stanovená fakta. Ale mnozí učenci nerozmyslí se o tom, co jsou fakta zkušenosti a co je zkušenost vůbec, pokládajíce takové otázky za plané mudrování; nechtějí nic míti s filosofií.«

»Ti, kdož věří, že úkolem vědy jest poznání pravdy . . . pracují s neúmornou pílí a vytrvalostí; sbírají fakta k faktům, hromadí veliké množství vědomostí o nejnepatrnějších věcech . . . ačkoli se mnohdy neví, co s nimi . . . Ten, kdo se táže po významu vědeckých fakt, neuznávaje, že by fakta měla býti sama sobě cílem, jest jim mudrlantem; . . . neznaje fakt, pohrdá jimi, zlehčuje drobnou ale nadějnou práci, podkopává autoritu vědy, šeptaje ignorabimus. Ať dá pokoj takový přírodní filosof klidně pracujícím a následuje jejich příkladu!« Zde skutečně se mluví o zlehčování fakt, ale — od slova »mudrlantem« jest vše další Marešův citát ze článku proti snahám jeho uveřejněného v — Živě!

Tuším, že těmito ukázkami dostatečně jest charakterisován obraz, jejž poskytuje Živa těm svým čtenářům, kteří na ni spoléhají. Jen zdánlivě jedná se tu o »fakta«. Živa má dle vlastních slov bezohlednou úctu k miligramům a setinám stupně kruhového, zřejmě však filosofování pokládá za plané povídání »jen tak«, za mudrlantství, za vymýšlení fakt a švindlování. Prof. Mareš proti tomu klade důraz na duchovní činnost badatelovu při hledání fakt. Živě jsou fakty jen výsledky pečlivého měření a vážení, Marešovi jest faktem nejjistějším a nejbezpečnějším člověkovo vědění o sobě samém, o vlastním niterném životu, a fakta přírodopisná nejsou mu věcmi o sobě, ale jen částí toho niterného života. Cenu fakt přírodopisných Mareš nesnižuje, ale uvádí na pravou míru, čehož u nás i jinde tím více jest potřeba, jelikož v kruzích přírodozpyteckých jest modou význam fakt nesmyslně přeháněti. Přehání zajisté pan redaktor Živy, opakuje stále, že jemu

jsou fakta vším, a snadně lze opak prokázati z vlastních jeho slov. Praví sám, že chemik při práci své jest odměněn, když získaná fakta přehlíží; tedy teprve přehlížení fakt jej odměňuje, nikoliv fakta samotna. »Spoléhaje na své číslice hájí své formule a konkluse jako matka své dítě; konkluse (někdy) padají přímo do klína.« Ale zdá se, že ani jemu někdy žádané konkluse přes všecko úsilí dostaviti se nechtějí, neboť touží po Mesiáši, který by oživil »ztrnulé molekulové komplexy, aby vedle vztahů statisíce známých sloučenin vytknul též uvolnění vazeb chemických, přesmykování, proměny tepelné a elektrické atd.«

Nesprávně určená či dokonce vymyšlená fakta zajisté jsou bez ceny vědecké jako bez ceny vůbec; ale přesné určení fakt nedává vědu, leda užitečné použití vědy. Mohu posloužiti celou knihovnou co nejsvědomitěji určených, přesných fakt: jsou to rozbory železa, strusek, rud, ocele a pod. k účelům železářským v huti naší konané, ale vědě nebudou nic platna. Ani rozumný badatel přírodovědecký nepodnikne stanovení fakta nějakého jen k vůli faktu, ale při nejmenším v naději, že buď sám nebo někdo jiný užije fakta toho k nějakým vědeckým konklusím. Kdyby mezi oběma pány byl spor jen o hodnotě fakt, bylo by škoda papíru jak v Živě tak ve spisu Marešově; o předmětu tom mohli se pánové domluviti již tehdy, když se ještě dělili o redakci Živy, a nebylo by bývalo třeba změny v redakci ani spisu Marešova.

Že fakta samotná bez tvůrčí jiskry ducha lidského jsou naprosto bezcenná, ukazuje se na příklad tím, že J. R. Mayer koncipuje svou myšlenku o stálosti »síly« či jak nyní se praví »energie« nalezl pohotově dáta k vypočtení mechanické rovnomocniny tepla. Již asi 40 let před Mayerem prokázal Thompson-Rhumford, že třením tvoří se teplo; Davy roztavil třením dva kusy ledu, ale tato fakta, jež dnes poskytují základy nauky o energii, zůstala naprosto nepovšímnuta, dokud nevyskytl se duch, jenž dovedl je oživiti. A tento duch nebyl ani duchem odborníka, nebyl »Fachphilister«, jak říká Mach, a neznal z prvu ani tato fakta, ale doveden byl k názorům svým hlubokým uvažováním fakt daleko odchylných. Když namítnul mu znamenitý fysik Jolly, že dle názorů těch musila by se voda třepáním ohřáti (Jolly patrně toto »známé« již faktum také neznal), nesáhl Mayer k faktu Rhumfordovu, ale šel a třepal lahvičkou sám.[1])

---

[1]) Mach, Die Principien der Wärmelehre, první vydání str. 246—247.

Přehánějíce slovy a snad i v mysli své skutečný význam fakt, očekávají přece vzdor slovům svým přírodozpytci ze stanovení nových fakt nových myšlenek; ač zříkají se přírodozpytci všeho úmyslného filosofování, užívají přece bezděčně filosofie dávno obnošené, a staví se tím na stanovisko mnohých praktiků, kteří pohrdají každou »theorií«, netušíce, že sami upravili si již v hlavě theorii co nejledabylejší, kterou však za theorii nepokládají, ale za čistý výraz svých zkušeností. [1])

Ač zříkají se přírodozpytci všeho vědomého a úmyslného »filosofování« a myšlení vůbec, přece fakticky hledají nikoliv pouhá fakta ale myšlenky, a nelze upříti, že z neznámých dosud fakt často myšlenky takové vzklíčily. Žádá-li si tedy prof. Rayman na př. rozšíření a rozhojnění laboratoří, dlužno s ním souhlasiti, neboť bez těchto pomůcek nelze pracovati, »pracovati« ve smyslu zjišťování fakt nových. V odporu se slovy svými bude pak jistě dbáti, aby se tam konaly jen práce, které slibují vědecký úspěch, poskytujíce konklusí. Nelze však také upříti, že máme již nesmírné hromady fakt, jež dosud nepřinesly znatelného vědeckého prospěchu, leda tím, že v nynějších theoriích nenalézají místa a nesrovnávajíce se s nimi ukazují jejich vratkost. Tu přece není chyba ve faktech ale v theoriích, a chyba se nezmenší, přibude-li fakt takových; ba jsou lidé, kteří se domnívají, že zmatek ve faktech jest tím větší, čím více jest fakt v theorii nezařazených, a že lze pomoci jen zlepšením theorie, aby pojala alespoň na čas fakta dosud již známá.

(Dokončení.)

---

[1]) Klasický doklad četl jsem před lety v časopise elektrotechnickém. Anglický praktik nevěděl si rady se svými elektrodynamickými stroji. Když ptal se jej povolaný k tomu odjinud rádce, mnoho-li má proudu, odvětil: »Ale co, proudu je dost, ale elektřinu máme špatnou.« Zatím ampèremetr byl pokažen a vedení přerušeno.

III. Sjezd českých přírodozpytcův a lékařů.

Napsal Dr. Edward Babák.

Mezinárodní sjezdy vědecké a sjezdy vědeckých odborníků národů velikých upadají svým významem. Původně měly shromažďovat roztroušené pracovníky, seznamovat je osobně, umožňovat bezprostřední výměnu názorů diskussemi sporných záležitostí, stanovit výšku, k níž dospěly tou dobou různé obory vědní, kritisovat směr a methody výzkumné, ukázat mezery, kde by měly zasadit ruce detailních pracovníků, pomáhat neuznaným a odmítaným k veřejnému slovu a kritice; demonstrace přístrojů jich vynálezci, demonstrace pokusů a method badání i method léčebných atd. oživovaly zasedání sjezdů. — Mnohé prospěchy tyto umenšovaly se dobou a stinné stránky nabyly, zdá se, převahy takové, že veliké tyto sjezdy pozbývají obliby; právě tak jako světové výstavy a jiné velkolepé podniky: množství, okázalost, vnějšek vadí vnitřní ceně, individuální hodnotě; duch massy snižuje pravý význam myšlenek, objevů, návrhů atd. Proto největší badatelé a nejjasnější hlavy stranili se často lesku a hluku množství a na mnohých sjezdech ovládli drobní lidé; jednání nepřinášívá nových znamenitých věcí a velkých objevů, nýbrž rozplizne se v hromadách podrobností; diskusse bývají plané a nudné i nevěcné; brillantní řečník fulminantními frázemi oslní davy a skromný duch opravdu vědecký je nepovšimnut. A místo co by sjezdy odkrývaly jasným pohledem mnoha nepředpojatých očí bludné stezky, na něž výzkum se svezl, ozřejmil chyby, udal cestu k nápravě a postavil nové cíly — ulpí na všednostech a průměrnosti, utvrdí pochybené směry a nadme prázdné hlavy. —

Rostoucí počet vědeckých sborníků súžil ostatně také i diskussní, polemický význam jednání sjezdových; písemné diskusse vůbec vyžadují daleko větší svědomitost, věcnost a hloubku. A tak ponenáhlu sjíždějí se lidé více z vnějších důvodů: prožít několik dní v rušném životě, poznat toho onoho badatele, známého jen z jeho prací — z důvodů společenských a zábavních. —

Zajisté jiné měřítko — do jisté míry — dlužno klásti na sjezdy menších národů. Naše, české sjezdy přírodozpytcův a lékařů, měly zcela zvláštní smysl. A nelze pochybovati, že se přežijí, až právě tento smysl vymizí. Naše sjezdy byly totiž vyvolány potřebami kulturními, nesplněnými a stále žhavějšími požadavky školskými — a tím liší se zcela od jiných. První sjezd důrazně volal »Chceme universitu«, druhý už vítal blížící se splnění požadavku, a třetí v těchto dnech mocně prohlásil vládě, že musíme mít řádně vypravenou pražskou universitu, že musíme mít druhou universitu, vysokou školu zemědělskou a zvěrolékařskou.

Pracovní hodnota prvých dvou sjezdů nebyla valná: celé velké obory vědní neměly zástupců z povolání, řádní odborníci dali se spočítat na prstech. Ale nešlo o to, ukázat pracovní sílu a jí imponovat — jak by bylo možno imponovat někomu, kdo znal výši, na jaké byly přírodní a lékařské vědy tou dobou jinde? Bylo vidět pouze chuť k práci, silný a rostoucí zájem o pokrok národní v oborech lidské práce u nás zanedbaných, prudkou touhu po kulturním zvednutí národa a snahu o pojištění čestného místa našemu národu mezi ostatními. S té stránky opravdu budí v nás úctu a podiv hrstka nadšených a odvážných pořadatelů oněch dvou sjezdů. Leta uplynula a vidíme, ze právě od nich bylo mnoho vykonáno. Vyrůstá nová generace, jimi odchovaná; byla zbavena nejtrudnějších obtíží, s nimiž musili zápasiti staří (a vyplýtvali jistě mnoho životní síly jen na překonání překážek!). Kdežto staří neměli téměř tradice vědecké — pomyslete, prosím, na slavné dějiny přírodních a lékařských věd u Francouzů, Angličanů, Němců! — neměli ústavů vědeckých, prostředků hmotných, terminologie atd., mladí už se mohou opříti o mnoho. Budou se moci mladí měřit se starými svou prací a významem?

Neváhám označiti hlavní ráz III. Sjezdu konaného ve dnech 24.—30. května za manifestační, chcete-li, demonstrační. Ve veřejné, slavnostní proklamaci našich neodložitelných požadavků vysokoškolských je těžiště sjezdu — a zajisté silný jeho hlas, hlas

tisíce inteligentů a vědeckých pracovníků, bude padati na váhu a dodá akci o vysoké školy, provozované po leta s občasným ochabováním a novým vzplanutím, nebývalého důrazu a akutnosti.

Pozoruhodný byl počet členův a účastníků sjezdu (1062); značnou převahu měli lékaři (680), poměrně slabě súčastnili se sjezdu professoři středních škol. — Předsedou sjezdu byl prof. dr. Hlava, místopředsedy prof. Strouhal a Weyr, členy výboru doc. dr. Veselý, doc. K. P. Kheil, doc. Votoček, dr. Semerád. Přednášky rozděleny byly na 12 sekcí (biologickou, mathematicko-fysikální, lékařskou, ranlékařskou, zdravotnickou-demografickou, chemickou, mineralogicko-geografickou, farmakologickou-farmaceutickou, agronomickou, zvěrolékařskou, stomatologickou, tiskovou). Ve všech těchto sekcích ohlášeno bylo dohromady asi 350 přednášek, z nichž ovšem některé odpadly. Nejmohutněji vynikaly počtem themat sekce lékařská a ranlékařská, jichž návštěva byla také nejčetnější a diskuse nejživější. Sekce biologická, zastupující anatomii, histologii, embryologii, zoologii, botaniku, fysiologii a fysiologickou chemii, tedy řadu rozsáhlých oborů vědních, byla navštívena nepatrně; abstinence řady zástupců těchto věd byla zcela nápadná, ale nezdá se, že by byla o sobě vedla k slabé účasti posluchačstva; spíše možno mluviti o chabém zájmu o biologii u nás vůbec. Nevelkou činnost může vykázati dále sekce mathematicko-fysikální, chemická, mineralogicko-geografická a agronomická, s nimiž kontrastují neobyčejně čilé schůze sekcí zdravotnické a zvěrolékařské. S povděkem vítáme ruch zdravotnický, který u nás utěšeně roste zejména od zřízení hygienického ústavu, jehož naše lékařská fakulta tak dlouho postrádala. Velmi soustavně a pečlivě pojednáváno bylo ve zdravotnické sekci o sociálních poměrech stavu lékařského vůbec a jednotlivých jeho větví zvlášť. — Stavovské hnutí projevuje se dále význačně v organisačních snahách českých zvěrolékařů, kteří — lze říci k jich chvále — zároveň vytrvale a neodbytně se domáhají úpravy zvěrolékařského studia, povýšení vědeckosti jeho a řádně vypravené vysoké školy české.

Sjezd — i mimoděk leckde — odhalil naše nedostatky a potřeby. Jest u nás nezdrávo v některých směrech badání biologického a vědecké spory tu vystupující mají důležitý význam tříbící; na sjezdě samém ovšem rozpor základních názorů se nijak veřejně neprojevil. Vyjasnění v těchto theoretických vědách povede někdy k revisi disciplin applikovaných (lékařských). Sekce lékařské jeví jako na jiných sjezdech rozdrobenost kasuistického zkoumání klinického, jež hromadí nepřehledné spousty materiálu nestejnorodého,

často s jednotného hlediska nespracovatelného a tak mnohdy bezvýznamného; všeobecná themata jsou tu nezbytna a na našem sjezdu skutečně několik takových cenných přednášek bylo promluveno. Sekce chemická nepochybně odhaluje bídný stav chemických ústavů našich vysokých škol. Mnoho vody uplyne, než se zmůžeme na významnou školu zemědělskou; ostatně naši zemědělci dosud ještě nechápou plně důležitosti takové instituce.

Stačí srovnati náš sjezd s nedávným sjezdem přírodozpytcův a lékařů polských, abychom ihned vycítili, jak máme mnoho doháněti v mnohých oborech. — Polský sjezd vyznačoval se, nehledě k naprosté převaze v různých vědách v poměru k jich stavu u nás, také tím, že pořádána řada povšechných přednášek založených na vyšším hledisku filosofickém. U nás byly dvě slavnostní všeobecné přednášky. V prvé (při zahájení) prof. Thomayer mluvil »O vlivu civilisace na nervy člověkovy«, snaže se ukázat, že v dnešní době žije člověk klidněji, není děšen a týrán tolika pověrami a hrůzami, a že tedy spíše ubylo příčin rušících nervovou činnost člověkovu. Avšak civilisace vyžaduje dnes zas větší práci duševní a od mnohých lidí, rozuměj práci intellektuální; je-li ta příčinou chorob duševních a nervových, pak civilisace by měla snad značný vliv na nervy člověkovy? — V závěrečné schůzi přednášel prof. Rayman »o rozmachu chemie mezi vědami přírodními«; řeč je zajímavou illustrací názorů jeho na vědu a principy badání přírodovědeckého. — Upozorňujeme, že v přednášce jsme slyšeli o »překrásné dámě M. Lavoisier de Rumford«, »staré přísaze Isidině« v plném jejím znění, »bohu bohatství a zlatu, světlu světa«, o »králi oceli americké, jenž nesouhlasí se vzdychavým dialogem Kroesa se Solonem, jenž nejde k pouhé abnegaci Tolstého« a »rozdal dvě stě sedmdesát milionů korun« atp. Dovídáme se tu »o kinematografech i biografech, jimiž hnutí mysli i vzrůst rostlin lze sledovati«. A »co organická chemie svými bohatými, minutiosními methodami k životním procesům určitější a určitější stanoviště zaujímá, objevují se na obzoru pěkné výsledky psychofysiky. Ano experimentálně psychologické studie to jsou, od nichž čekáme zdravé sblížení mezi přírodní vědou a filosofií, sblížení, které Hegelovsko-Schellingovským poblouzením bylo oddáleno. I zde jest ustavičné lopotné sbírání fakt, srovnávání zkušeností, jímž míníme tajemství lidského ducha vypátrati, jako chemie a fysika budí tajemství přírody. Již jsou úkoly rozdány, nej-

jemnější přístroje postaveny, laboratoře pořízeny.«[1]) Posluchačstvo shromážděné v Pantheonu musejním nemohlo si rozmysliti tyto vývody řečníkovy, neboť už už bylo strženo k hromovému potlesku tímto zakončením: »Vzrůstati bude věda, dokud v hrudi lidské bude touha po pravdě a krásnu! Dej Bůh, aby v touze té čelil národům ostatním též milý národ náš český! Tam jest spasení! Tam naše státní práva!« —

Nelze se šířiti o jednotlivých pracích v odborných sekcích přednesených. Upozorňujeme, odkazujíce jinak na »Věstník III. sjezdu českých přírodozpytcův a lékařů« (redigovaný prof. Thomayerem a Schrutzem), na tyto přednášky, jimž (po mém zdání) přísluší zvláštní cena buď jako významným pracem podrobného výzkumu, ale nesoucím se k širším cílům, buď jako všeobecným úvahám týkajícím se zvláště poměrů společenských (školských). V sekci biologické: prof. dr. Horbaczewski: *a)* K otázce tvoření se tuku v těle živočišném. *b)* O dokazování barviva krevního. Prof. dr. Čáda: Experiment v paedopsychologii. V sekci lékařské: Doc. dr. Syllaba: O vzájemném poměru mezi rozpadem a tvorbou červených krvinek u anaemie. Prof. Obrzut: Domněle progressivní změny v krvi z cév vystouplé. Prof. dr. Reinsberg: Příspěvek k nauce o otravě nikotinem. Prof. dr. Scherer: Profylaxe chorob, jmenovitě infekčních, ve věku dětském. Dr. Kučera: Morphologie bacilla malleu. Prof. dr. Chodounský: Příspěvek k sanování farmakotherapie. Dr. Podhajský: Zúmyslná sebepoškození v c. a k. vojště v posledních 25 letech. Prof. Kuffner a doc. dr. Heveroch: O opatřeních při akutních a transitorních psychosách. V sekci ranlékařské: Prof. dr. Deyl: O nervosní chabozrakosti školních dětí. Dr. Jedlička: O spinální analgesii. Doc. dr. Frankenberger: Hoření cesty dýchací u školní mládeže. V sekci zdravotnické: Dr. Bouček: podal návrh, jímž se vyzývá vláda, aby svolala anketu paedagogů a lékařů, kteří by zkoumali námitky činěné proti moderní škole obecné (přetížení, nedostatečná tělesná výchova atd.). Doc. dr. Růžička: Žádoucí opravy po stránce zdravotnické v našem školství. Dr. Semerád: Účast českého praktického lékaře ve vědecké literatuře lékařské v budoucnosti. Prof. dr. Reinsberg: Český soudní lékař. Dr. Batěk: Český obvodní a obecní lékař. Dr. Procházka: Lékař úrazový. V sekci chemické: Prof. dr. Brauner: O chemii vzácných zemin. V sekci mineralogické: Doc. dr. Barvíř: O potřebě intensivnějšího studia petrografického u nás. V sekci tiskové: Dr. Panýrek: Jazyková ryzost v lékařském tisku českém.

---

[1]) Mnou podtrženo.

Jednání sjezdového účastnilo se slušné množství slovanských hostí, jmenovitě Poláků. Třeba se neoddávám velkým illusím »vzájemnosti slovanské«, považuji vědecké styky především s Poláky za žádoucí; jižním národům slovanským pak by prospělo, kdyby se k nám těsněji přimkli.

Vědecký význam III. Sjezdu českých přírodozpytcův a lékařů se od mnohých přeceňuje. Hledíme-li na sjezd střízlivě, můžeme říci, že vědecky nebyl na nižší úrovni než cizí sjezdy podobné, ba vážností práce v některých sekcích spíše vynikal; co lze od sjezdu ve vědě čekat, snad dal. Doufejme, že nenadělal škod jako jiné okázalé podniky. Jeho manifestační ráz má důležitý význam v našem boji o splnění našich neodkladných kulturních požadavků.

Podstata a methoda sociologie.

(Pokračování.)

Statistika a historie nepodává pro determinism důkazu nového a dokonce nepodává žádného důkazu pro fatalism. Determinism není fatalismem, ustanovením a poznáváním historických a sociálních pravidelností neboli zákonů svoboda vůle ve smyslu determinismu není ohrožena. Ba právě tím poznáváním pravidelnosti fatalism je vyloučen.

Protože chtění je determinováno dovedeme poznáváním příčinného svazku předvídat, co se stane a v tom předvídání máme svou moc. Ovšem moc obmezenou.

Fatalism tkví v nepředvídání a tkví v pasivitě, kdežto determinism právě naopak nutká k aktivnosti. Fatalism vyplývá z indeterminismu: kdo je přesvědčen, že jeho chtění není nutným následkem předchozích, determinujících příčin a motivů, kdo věří, že jeho chtění samo od sebe a ze sebe, nezávisle na příčinách a motivech z hloubi nitra se vynořuje, ten je fatalista; naproti tomu determinism učí, že v daných člověku mezích poznáváním příčinného svazku můžeme, podobně jako v přírodě, mít vliv na sebe a vlastní chtění.

Pravda: někteří deterministé hlásají fatalism; avšak to není důvod proti determinismu, jen proti nesprávnému výkladu determinismu. Obzvláště mnozí materialisté determinismu takto zneužívají, ale více z oposice proti spiritualismu, jenž se často staví na stanovisko indeterministické. Avšak rozhled po novodobé historii poučuje, že sílením přesvědčení deterministického fatalismu nepřibývá, naopak ubývá. Pracovitost a energie moderních národů spočívá na determinismu; obzvláště národové přijavší determinism kalvinistický

(církve reformované) jsou vzorem energie, nepasivnosti, odporu proti fatalismu, kterého posud je více u národů katolických, trvajících na středověkém názoru indeterministickém. Angličané, Američané, Holland'ané a protestantští národové vůbec jistě nejsou fatalisty, za to u národů katolických a dokonce na Rusi fatalistická pasivnost a čekání na zázrak bez vlastního přičinění je mnohem rozšířenější, pokud i tam nepronikl determinism z vědy. A tak nám historie sama dává docela zřejmý důvod proti ztotožňování determinismu s fatalismem ukazujíc, že fatalism spojen bývá s indeterminismem a ovšem s nevzdělaností.

Otázka po zákonech historických a sociálních je tedy, resumuji, podstatně otázkou psychologickou. Psychologie empirická nemůže než poznávat, že chtění člověkovo a jeho činnost rozumová a citová jsou determinovány tak, jak příroda. Ty stavy duševní, jimž se říká svoboda vůle (volení mezi motivy — po případě nerozhodnost a kolísání mezi motivy přibližně stejně silnými — vědomí, že volíme atd.), determinismem nepřestávají, jen se musejí náležitě analysovat a správně pochopovat. Chybné je, ze stavů těchto si vážit důvody pro indeterminism, jak se to posud šmahem dělává. Theologové mnozí na př. říkají: »Bůh nemůže být vinen zlem, odpověden je zločinec a tudíž je jeho vůle »svobodná«. Pedagogové a soudcové říkají, chybující musejí trestem být napravováni, tudiž musejí mít vůli »svobodnou«. To je methoda nesprávná. Má-li být ustanovena vlastnost vůle, tož pozorujme tu vůli psychologicky; toto pozorování přesvědčí nás, že chtění determinováno je. Tudíž musí theolog, kriminalista, vychovatel atd. s tímto psychologickým faktem počítat — theism a trestání, jsou-li pro ně důvody, musejí determinism akceptovat, nikoli však psychologii předpisovat, jakou vůle má být. Ostatně je snadno pochopitelno, že na př. trest může mít smysl jen se stanoviska deterministického: kdyby nebyl příčinou, motivem pro jednání jiné, správnější, k čemu by vůbec byl? Indeterminista trestat nemusí, protože vůle je absolutně svobodná, trestem = příčinou = motivem (strachem před trestem) nedeterminovaná. K čemu trestat, když vůle si dělá sama ze sebe a nezávisle, »co chce«? Co se pak důvodu z theismu týká — jen scholastika a rabulistika dovede tu hájit indeterminism: jestliže bůh předvídal, co se stalo, a jestliže všeho, co se děje a dít bude, je stvořitelem a řiditelem — jak je možno věřit v boha jiného, a ničím jiným než bohem vůle absolutně svobodná není. Připouštím, že indeterminism je tu pohodlnější, protože se velikému problému odpovědnosti vyhýbá, ale to není důvod, abychom jej přijímali. Proti

výtce, že deterministický theism svádí všecku odpovědnost na boha odpovíme se známým scholastikem deterministou. Když se mu sedlák vymlouval na pána boha, že pole neobdělává, protože bůh předviděl vzrůst obilí i bez práce, scholast mu správně odtrumfl, že bůh také předviděl, jak umře hladem, nebude-li pracovat. Připouštím, že tu stojíme před záhadou záhad, ale chytráctvím indeterminismu jí neznikneme.[1])

Zákony historické a sociální tedy jsou a nemají jiného noetického a logického smyslu nežli zákony přírodní; rozdíl mezi oběma není v determinismu a indeterminismu, nýbrž v tom, že v přírodě máme jevy mechanické, ve společnosti a historii duševní; v přírodě není té veliké složitosti sil jako v společnosti lidské a jejím vývoji a proto zákony přírodní dají se již stanovit určitěji a přesněji nežli v sociologii a historii.

36. Zákony přírodní a sociálně-historické. Příroda a historické dějstvo: naturalism. Monism? V sociologii a filosofii pořád panuje v té příčině naturalism upřílišený; naturalism ten je částečně zbytkem překonaného materialismu, částečně mnohým filosofům a duchovědcům imponuje přírodověda svými úspěchy a methodou. Své postavení v otázce vyložil jsem vlastně již svou klasifikací věd: odmítám všecek naturalism, o materialismu dokonce vědecky mluvit nelze.

Vědecky myslit znamená především vědět, co víme a čeho nevíme — podle toho pravidla připouštíme, že sociologie dnes nemá tak zabezpečených zákonů jako některé obory přírodovědy, ale to při složitosti jevů sociálních je více než pochopitelné.

Nestavím proto historii a přírodu v protivu naprosto příkrou. Monism, dnes tak oblíbený, nespočívá přece v totožnosti všech věcí a bytostí (pantheism), nýbrž v harmonii všech věcí a bytostí. Takovýto monism, řekl bych methodický, přijímám se svého stanoviska theistického, ku kterému se tu nehlásím z metafysické indiskrece, nýbrž jen proto, abych i po této stránce objasnil věcný základ své methody.[2])

---

[1]) Ve své práci Selbstsmord ukázal jsem na konkretním případě, na moderní sebevražednosti, jak sociálními a historickými příčinami je determinována; z toho vysvítá (srv. p. 238), že v tomto determinismu a v determinismu vůbec neni fatalismu. Je komické, když jesuita Cathrein (Moralphilosophie) mne přes to viní z fatalismu. Pročetl jsem si výklady Cathreinovy a j. indeterministů velmi pozorně, ale opět a opět se přesvědčuji, že jsem indeterministům nekřivdil, vraceje jim výtku fatalismu. Srv. Marxismus, §. 64., § 51.—64.

[2]) Na př. Rickert, Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, 1899 příkře proti sobě staví vědy přírodní a kulturní co do předmětu i co do methody a právě také se stanoviska theistického.

37. Nejen filosofie dějin, ale také konkretní historie vědou zákonů. Proti stanovení historických a sociálních zákonů uvádí se důvod ten, že prý přírodověda je vědou zákonů, (»Gesetzeswissenschaft«), historie vědou událostí, jednotlivých faktů (»Ereigniswissenschaft«).[1])

Třeba že se takto mluví jen proti historii, týká se to také filosofie dějin a tudíž sociologie vůbec.

Nelze proti historii takto stavět přírodovědu v širokém slova smyslu. Přírodověda rozpadá se na mnohé vědy speciální a to vědy abstraktní a konkretní; historie je obdobně sociologickou vědou konkretní vedle abstraktní sociologie. Má-li historie, jak zároveň se nám říká, líčit minulost a minulost tu oživovat, tož bych rád věděl, co jiného má dělat zoologie nebo zeměpis? Na př. Nansenův popis jeho cesty k severní točně — to že není vědou faktů a událostí? A kdo by tu nevzpomněl přání Kirchhoffova, že také mechanika (mechanika abstraktní!) má jen popisovat?

Při historii dob starých zdá se být zvláštním úkolem historie to obživování toho, co není, a v tomto smysle říká se často, že historie je uměním, totiž uměním popisným, uměním do značné míry tvůrčím. Lze to tak vyjádřit, ale totéž platí o zoologii, botanice, zeměpise atd. o všech vědách konkretních. Rozdíly jsou tu dány věcí samou! Zoolog může užívat ilustrací, třeba fotografií — toho prostředku historik nemá anebo jen v míře skrovné a proto musí mnoho popisovat slovy. Ostatně i historik i všichni ostatní vědcové spoléhají při svém popise konec konců velmi na to, že čtenář a ten, kdo věcí se obírá, svou obrazností si pomůže sám. Každá věda spoléhá na dané znalosti věcí.

Co se pak zákonů týká, tož vědy všecky stejně usilují o poznání zákonů a to netoliko vědy abstraktní, ale také konkretní. Ustanovuje zákony fysik, mechanik, chemik, ale také zoolog, botanik, zeměpisec, meteorolog atd. a stejně podává zákony sociolog a také historik. Pokud podle všeobecného pravidla vědy konkretní se budují na abstraktních, zoolog užívá zákonů biologie a obdobně zákonů sociologie bude užívat historik; ale vedle těchto zákonů i zoolog i historik budou ustanovovat zákony své speciálnější.

38. Sociologický výklad. Sociologie, jako přírodovědy, usiluje o výklad kausální. Ale je snadno pochopitelno, že výklad

[1]) Srv. Windelhand, Geschichte und Naturwissenschaft 1894; Rickert l. c. a také Simmel, Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1892. Stein, Wesen und Aufgabe der Sociologie, 1898, 17, klade sociologii v prostřed mezi vědu zákonů a událostí, je prý přechodem od prvé k druhé.

kausální sociologovi nepostačuje, protože zákony kausální ustanovují se jen pro posloupnost jevů sociálních; pro koexistenci těchto jevů zákony kausální neplatí a tato koexistence jevů sociálních nezajímá nás méně než posloupnost. Naopak právě výkladem kausálním, dostáváme se k posledním příčinám, jejichž koexistenci kausálně již vykládat nedovedeme. Kausální výklad stačí na koexistenci účinů z daných příčin, nestačí na koexistenci příčin a faktů posledních.

Sociologové velmi často na tuto koexistenci zapomínají, soustřeďujíce svůj hlavní interes na studium posloupnosti; proto nebude škodit, uvědomíme-li si přesněji, co sociologie rozumí výkladem.

Předně tedy výklad faktů kausální. Jak řečeno, stačí tento výklad na koexistenci účinů z daných příčin.

Sociologie dále, podobně jako přírodovědy, dobírá se ke koexistenci příčin posledních; jsou to dané vlastnosti individuí, vlastnosti psychologické, biologické a ostatní, ze kterýchžto vlastností v toku času vzniká všecka ta bohatost a plnost jevů sociálních a historických.

Sociologie pokouší se také o výklad svých kausálních zákonů, buď že zákony složité se rozkládají na zákony jednodušší nebo že se zákon méně všeobecný (zejména t. zv. empirický) subsumuje pod zákon všeobecnější.

Ovšem je zřejmo, že tento »výklad zákonů« je čistě logický, formální — konec konců vždy běží o ty poslední příčiny, poslední fakty.

A tyto poslední příčiny, fakty rozkládáme hlavně psychologicky — psychické vlastnosti individuí, toť poslední nám dané příčiny jevů sociálních a historických. Mluvíváme-li o silách sociálních, míníme právě hlavně psychické vlastnosti individuí lidských. Vedle vlastností psychických máme pak vlastnosti biologické, chemické atd.; pečlivá analyse všech těchto vlastností, ustanovení posledních jejich prvků, konstatování jejich koexistence a successe — toť posledním úkolem sociologického výkladu. Ovšem i při tomto výkladě a zejména také při psychologickém, dostáváme se konec konců k některým posledním faktům nám nepronikнutelným, faktům, jimž nerozumíme — snad nic tak člověkem neotřese jako poznání, že svému vlastnímu, nejintimnějšímu nitru vlastně nerozumí, nerozumí více než faktům přírodním . . . .

39. Sociální a historické zákony všeobecné a speciální. Každá věda, také sociologie, domáhá se zákonů co možná všeobecných a přímo posledních, prvotních a domáhá se toho, aby si zákony vyložila.

Nežli však o stupni všeobecnosti zákonů sociologických promluvím, nutno upozornit na veliký zlozvyk v naší vědě, totiž na nepřesné užívání slova »zákon« a logické terminologie vůbec. »Zákonů«, »principů« atp. se v sociologii a jednotlivých vědách sociálních (ekonomika!) jen hemží; proti tomu musíme si navykat, slova zákon užívat diskretně a v přesném logiky smysle.

Budeme tedy dělat přesný rozdíl mezi zákony posledními (do opravdy posledními!) a zákony empirickými, kterýmižto nedosti šťastnými, ale již ustálenými názvy se vyznačuje stupeň všeobecnosti a zároveň vědecké jistoty. Zákony odvozené jmenujeme zákony visící na zákonech posledních aneb alespoň vyšších anebo zákony vyplývající z nějakého posledního faktu (faktů). Na př. zákon empirický: v létě více sebevražd než v zimě. Tento zákon stává se odvozeným poznáním hospodářského významu léta, vlivu teploty a světla na nervy atp., tedy ustanovením vyššího zákona o intensivnější živoucnosti v létě a konstatováním některých posledních faktů.

Lišíme také zákony všeobecné a speciální. Pojmu: všeobecný se tu užívá rozmanitě. Mluvíme o všeobecném zákoně historickém a míníme tím zákon, jímž se všecek posavadní vývoj historický dá obsáhnout; takový zákon na př. Comteovi byl zákon tří stadií. Naproti tomu Marx mluvil o zákonech spravujících každou speciální periodu historickou, zákona všeobecného někdy (ne vždy [1]) neuznávaje.

Často slovo všeobecný platí jen pro jistý obor vývoje a života sociálního a historického; může se v tom smysle mluvit o všeobecném zákoně vývoje hospodářského, filosofického atd.

Vzniká ovšem otázka, platí-li všeobecné zákony sociální a historické jen pro historii (lidskou), anebo jsou-li zároveň zákony platícími pro organismy všecky anebo dokonce pro hmotu a všecek vývoj vesměrný. Ale to jsou dnes více otázky terminologie, neboť nikdo by nechtěl do opravdy tvrdit, že již máme všeobecný zákon celého vývoje vesměrného (alespoň naší soustavy sluneční). Není pochybnosti, že historie (lidstva) souvisí s historií světovou; v tom smysle již napsal Herder své Idee, v tom smysle uvažoval

[1]) Základové marxismu §. 52.

Comte o tom, platí-li zákon gravitační také pro sociologii a nejinak pojímá svůj evolucionism Spencer. Avšak podle dnešního stavu vědy vůbec a speciálně sociologie jsou všecky takové úvahy o všeobecném (= nejvšeobecnějším) zákoně vývoje vesměrného inclusive historického alespoň předčasny. Methodicky správné je pro nás postupování čistě sociologické a historické: domáhat se zákonů v oboru života sociálního a dějstva historického. To nevylučuje ohlížet se po dějinách světa (kosmologii, geologii atd.), vždyť přece historie má své dějiště na zemi a osud lidstva visí na osudu země a s ní celé soustavy sluneční, snad všehomíra celého.

40. Methodický simplism. Výklady sociologické jsou podle přirozenosti předmětu často velmi složité. Přirozená touha po jednoduchosti svádí často k výkladům, jež nelze jinak označit, nežli, že jsou násilné. Tou měrou, kterou duch lidský proniká do spletitostí společenských a světových vůbec, výklad vědecký stává se složitější — jednoduché formule nahrazují se stále složitějšími. V sociologii naturalism a materialism svádí k simplismu, svádí k němu (na př. kárané zneužívání analogie)[1]) vzor věd méně složitých.

(Pokračování.)

---

[1]) Nazval jsem v Marxismu § 35. přepjaté úsilí o jednoduché výklady (jak na př. marxistický materialism historický) primitivismem; slova tohoto, zdá se mi teď, lépe užívat pro politickou praxi, pro theorii akceptuji terminus Izouletův. Izoulet vidí pramen simplismu v spiritualistické theorii o jednoduchosti duše: i tato theorie je simplistická, — simplism a primitivism, jak na uvedeném místě ukazuje, prýští z původní náchylnosti, vystačovat v theorii i praxi danou zkušeností.

Přehled vývoje sociálních dějin ruských.

(Pokračování.)

Teprve po uplynutí delší doby od vydání manifestu robotního samo rolnické obyvatelstvo začalo se zajímati o polní hospodářství a to nejen, aby mohlo platiti daně, nýbrž že vidělo, že lze nabýti velmi značných z něho důchodů, založiti si spokojenou domácnost a žíti v blahobytu. Z toho přirozeně plynula touha po vlastní orné půdě, neboť jenom na statku, který nemohu ztratiti, jsou na místě meliorace a svědomité zpracování; tím obščina hynula. Co udržuje poněkud mir, jest jeho »ťjaglyj« ráz, neboť »souborná daň« spojuje i ty členy, kteří mají zcela soukromý majetek polní ve vesnici, v nucený celek, a tento zbytek jistě postupem času zajde jako přežitek plynoucí z agrární politiky, která posud nedovede se vymaniti ze starých okovů. Vládě nezbývá nežli uvážiti, jak má se na budoucnost upraviti finanční zákonodárství: má podržeti obščinu, která rok od roku sama upadá, nebo má nastoupiti pojedinečný systém, který jedině poskytuje záruku blahobytu pilného rolníka. Otázku nelze řešiti v područí vlivu nacionalismu, tu třeba zřetel bráti pouze k hospodářské stránce.

Pomůže-li vláda lidu či pomůže tu lid vládě sám?

* * *

Srovnáme-li tedy Rusko s jinými státy evropskými, vidíme, že v něm rolnictvo či stav selský docela jinou mělo a posud má úlohu nežli v těchto, protože jest císařství Ruské zemědělským státem.[1]) Čtyři pětiny všeho obyvatelstva zabývají se zemědělstvím a pouze jedna pětina ostatními živnostmi. Zemědělci dělí se na soukromé

[1]) Naše Doba IV. str. 890—897.

majetníky půdy, jichž jest jen asi půl millionu (z nich polovina sedláků), a ti drží asi čtvrtinu všech pozemků. Ostatních je ohromný počet a mají půdu společnou [mir], dělenou v úděly jednotlivým členům a ti mají asi třetinu vší půdy, ostatek — převahou lesy — náleží státu. Ukázal jsem v předcházející části, že v nejstarších dobách přešla půda v úplné vlastnictví zemědělců, ale postupem času jim toto vlastnictví odňato, a oni stali se pouze společnými vzdělavateli svého polstva. To bylo nejen v Rusku, to bylo i v Čechách, kde z prvotních svobodných sedláků stali se nepříznivými poměry robotězi jsoucí pouze nádenníky na otcovské kdys hroudě. Ale zde konečně nastal úplný obrat a půda se rozvlastnila. V Rusku i po zrušení roboty nevyvlastněna úplně půda od jednotlivců — kromě nepatrné části — nýbrž ohromné množství půdy zůstalo společným majetkem, »obščinou« vesnic, jsou to tak zv. miry.

Národníci mají tento typ majetku za něco speciálně ruského, za něco, s čím se nesmí hnouti, nemá-li vzejíti z toho selstvu nenahraditelná škoda, naopak má se k tomu hleděti, aby tento typ rozšířen byl na veškeré polstvo. Západníci opětně považují to za přežitek uchovaný z minulosti jako sociální anachronismus, jejž sluší všemožně omezovati a konečně zákonodárnou cestou odstraniti. Avšak nemají pravdu ani národníci ani západníci, neboť oba tábory stojí na nejkrajnějším výstřelku, kdežto pravda leží právě tam, odkud se oba směry rozbíhají.

Stopujeme-li v dějinách vznik obščiny, vidíme, že se objevuje zároveň s *daňovou porukou* t. j. s nuceným ručením zaplatiti jistou summu (daň) do státní pokladny z vesnice, tak totiž, že se platí společně bez ohledu na platební schopnost jednotlivcovu. Jest tudíž nucenou organisací, kterou si vláda zajišťuje státní důchody hojíc se na těch, kdo platit mohou, a nestarajíc se o ty, kteří z jakýchkoli příčin pozbyli schopnosti berně platiti. Stát si z ní vytvořil daňovou obec (ťaglaja obšč.), kdežto vlastní správa vesnice spočívá v rukách selské obce (chozjajstvennaja obšč.). Tato má právo děliti společnou půdu na díly a ty čas od času vyměňovati tak, že vzrostším rodinám dává díl větší, seslábnuvším pak část ubírá. Při tom nevede ji potřeba výživy jednotlivých selských rodin, nýbrž možnost většího výdělku a schopnost uplatiti větší podíl ze společné summy daňové. Z toho vyplývá, že daňová obec upravuje podíl sedláka na společné dani, druhá pak hledí tento plat uvésti v rovnováhu s pracovní silou hospodářovou. Proto prvá v dobách dávných nevyměňovala občasně majetek členů miru, nýbrž pouze jej vymě-

řovala, aby byla mirskaja rovnost, dle provazců[1]) půdy a dle toho stanovena výše platu na rodinu.

Jinak v této době měl každý sedlák stálý majetek dědičně, který pouze tenkráte připadl obci, když se sedlák vystěhoval a jej opustil.

Vyměňování pozemků mezi rodinami, asi jako se nyní shledává, mohlo býti pouze tam, kde sedlák neměl dědičného majetku, tedy na panských a klášterních pozemcích; tu nedělila obec ze své moci, nýbrž z rozkazu pána, nebo dělil správce. Proto odpovídají tyto obce nynějšímu miru zvláště od XVI. století. I jakkoli nelze přímo dosvědčiti z prvobytné minulosti národa tuto hospodářskou formu, přece nelze pochybovati, že je to *obraz pradávné primitivní formy selského života.*

V životě selského lidu na Rusi nastala nejdůležitější změna *zrušením roboty* (1861 února 19. st. p.). Ovšem zákonem tímto nepřešla půda kdysi selská bezvýjimečně do rukou sedláků, ježto by tím byla bývala zničena šlechta, nýbrž nařízen výkup pozemků, při němž všemožně pomáhal stát. Ten bude úplně proveden teprve r. 1931 po vší říši. Po provedení tohoto zákona bude všecko selstvo změněno ve skutečné vlastníky pozemků, které posavade drží úročně nebo údělně, takže mu budou náležeti všecka práva na tomto majetku, jakých požívají ostatní stavové.

Všecko selstvo rozděluje se výkupem ve tři veliké skupiny. Bývalí *robotníci panští*, kterým výkup uložen sice robotním zákonem, avšak rozšířen na všecky teprve r. 1883, kdy uklizena konečně veliká řada sporů mezi bývalými poddanými a vrchnostmi, při čemž vláda půjčila sedlákům potřebnou summu výkupní s amortisací na 49 [výjimečně i více] let.. Poněvadž velká část hned z počátku vzpírala se všemu výkupu tvrdíc, že půda jest jejím vlastnictvím a pouze výtěžek práce že patří vrchnosti, stalo se, že nejhůře pochodili: 73% všech dostalo pouze 1—4 děsjatiny[2]) půdy, tedy ani tolik, kolik je potřebí k výživě rodiny.

Údělní [či korunní] sedláci tvoří druhou skupinu, která z rozkazu vlády začala se vykupovati, při čemž stát ulehčil jim tuto povinnost, neboť dosavadní platy od stara odváděné se jim počítají za výkup, který bude ukončen rovněž za 49 let. Nejmenší podíly 2—6 děsj. půdy dostalo 74% všech.

---

[1]) U nás také v staré době pole se měřila provazcem.
[2]) Děsjatina má 2400 čtverečných sáhů a měří 1·09252 hektaru.

Nejlépe byli na tom od starodávna *státní sedláci*, kteří dostali od státu své díly r. 1865 v dědičné držení za úrok (obročnaja podať), a kdo chtěl, mohl si je koupiti v soukromé vlastnictví. Novou úpravou r. 1886 pak ustanoveno, aby i oni úroční stali se úplnými vlastníky půdy a sice tím, že úrok zaplacený průběhem 44 let má jim býti započítán za výkup. Z těch dostalo 4—10 děsjatin půdy celkem 70·7% všech, takže pouze 29·3% obdrželi 4—6 děsj. Připomeneme-li, že již od dob Kateřiny II. bylo jim mnoho poskytnuto ulehčení oproti ostatnímu robotnému lidu, vidíme, že tvoří v podstatě nejlépe postavenou část selstva vůbec.

3. **Právní a hmotné proměny života obyvatelstva městského.**

Vojenský původ měst. Nová města v XVIII. stol. Statistický přehled. Zemědělská povaha měst. Poddanství měšťanů. Hosté. Správa měst. Zrušení poddanství. Samospráva. Tovární dělnictvo. Dělnické bouře. Ukaz z r. 1863.

Města vznikala v záp. Evropě ze zájmů kupeckých a průmyslových na místech bývalých trhových vesnic, na křižovatkách velikých kupeckých drah a při sídlech zeměpanských. V Ruské říši vznikala města na základě vojenském. Již samo jméno *górod* značí hrad t. j. místo opevněné, ohrazené, založené od vlády na obranu území kolkolem se prostírajícího. Ve staré době málo liší se od *kreml'u* t. tvrze ve středu města, která jest ohrazena palisadami čili kolovou hradbou. Proto ve všech městech, která vznikla před XVIII. stol., nacházíme kreml'. V něm měl svůj dům velitel goroda, tu nacházela se vězení, skladiště na střelivo, potraviny a j. Zde byla obydlí úředníků, kteří měli na starosti správu městskou a okolní, vojínů, jichž úlohou bylo tvrze hájiti pro případ nepřátelského vpádu do území, konečně nacházely se tu *osadní* dvory t. j. stavení, jichž v míru se nevždy užívalo, za to ve válce sloužily za kasárny v našem slova smyslu. To vše tvořilo *osadu*, což značí prvotně obležení, potom obležené místo t. hrazené.

Městské obyvatelstvo žilo mimo tuto osadu a sice mělo své příbytky v *posadě*. Odtud říkalo se těmto kupcům a řemeslníkům *posadšti*. Posad založen kolem města jako druhý okruh a tvořil podměstí. Kromě toho ještě později ovinut byl třetím okruhem zvaným *sloboda* či předměstí, kdež nalezli obydlí pouzí výrobci a cizí kupci.

Jest tudíž město složeno z kremlu či tvrze, osady či města (podhradí), posadu či podměstí a slobody či předměstí. Takovouto

formu mají zvláště města odpovídající asi římským koloniím t. j. vojenská střediska na Volze a v kozáckém řetěze při jižní stepi. Proto v něm má převahu úřednictvo a vojsko.[1])

Moskva ve starší době, ačkoli byla jedním z největších ruských měst, měla ještě za Petra Vel. obyvatelstvo převahou v carské službě stojící, tak že vlastně byla *usaďbou* čili carským dvorcem. Obchod nedostihoval jarmarky Makarijské nebo Novgorodské. Stavení byla většinou dřevěná, nízká, pro nebezpečí ohně od sebe oddělená soutkami, uličkami a zahradami, ulice křivolaké, neúhledné a jen tu a tam kládami dlážděné, tak že dobře rozumíme nařízení Petra Vel., že každý sedlák přijíždějící do města musel přivézti 3 kameny na dlažbu. Náměstí blátivá, nečistá, všude mrva a smrad, hygienicky odpuzující. Jako dnešní Caricyn — veliká, neurovnaná vesnice. A vypadala-li takto »stolice«, jak vypadala venkovská města, lehko si představiti.

Za Petra Velikého bylo asi půl třetího sta měst. Kateřina II. zakládala nejen kolonie, nýbrž povýšovala velké vesnice na města, aby tím povznesla státní důchody a pomohla průmyslu a obchodu, leč potkávalo se to s tak velikými obtížemi, že později mnohá z těchto nových měst zase proměněna ve vesnice. Měšťanům nevadilo státi se sedláky, neboť města venkovská byla vlastně selská a tak kromě správy a daní nic se touto změnou nezjinačilo. Vždyť podnes Rusko je velikou převahou zemědělské, máť měst (1896): 1319, kdežto městeček, sěl a děrěveň 536.607. Ještě lépe ukazuje se tento poměr z obyvatelstva dle stavu a živnosti: měšťanů a kupců jest 8·5 mil., selského obyvatelstva 112 mill., šlechty, úřednictva a duchovních asi 2 mill. a vojenských osob 5 mill. Z tohoto poměru velmi jasně vychází na jevo, že městské obyvatelstvo zaujímá vskutku značně malé procento celku.

Za dnešních dob, hledíme-li k počtu měst a městeček, jeví se nám počet o málo příznivěji: přes 1 million obyvatel má 1 město, přes 500 t. rovněž 1, přes 200 t. jen 2, přes 100 t. jich 13, přes 50 t. jich 29, přes 20 t. jich 145, přes 10 t. 189, ostatní nemají ani 10 t. obyvatel. Prvých jest v celku 380 a druhých o něco více nežli dvakráte tolik.

---

[1]) Ve starých městech Novgorodě, Pskově a j. byli první třídou *bojaři* nim přidruženi *gridi* (bojarské děti), druhá třída byli *kupci*, třetí *černí lidé* (svobodní) t. j. drobní kupci, řemeslníci a nádenníci, poslední »*podruzi*« buď volni nebo nevolníci, byli bohatí i chudí nepatřící k žádnému společenstvu. Těm říká se, pokud jsou v službě, *smerdi*.

Jiný zvláštní úkaz, že samospráva velice trpěla nedostatkem *příjmů obecních*, neboť za císaře Mikuláše I. byla pouze 4 města, (Petrohrad, Moskva, Nižnij Novgorod a Oděsa) která měla více nežli 40 t. rublů příjmů, kdežto z ostatních jen asi polovice došla nad 20 t. rublů, z nichž namnoze pouze třetina připadla na obecní potřeby. Odtud lze si nejlépe vysvětliti pověkou zanedbanost hygienických, hospodářských, aesthetických, policejních a kulturních poměrů v městech. Hospodářské poměry obecní byly toho příčinou, že se měšťanstvo nemohlo povznésti ze zvláštního druhu poddanství, že nemohlo nabýti onoho stupně blahobytu a samostatnosti jako v západní Evropě.

Městské obyvatelstvo nedovedlo se přetvořiti ve zvláštní *stav městský*, nýbrž tento nemaje kořene ve svobodách a výsadách mohl povstati pouze působením vlády. Ukázal jsem již výše, že ve městě v starší době žili šlechtici, kupci, svobodníci a podruzi; vlastněji dali by se rozděliti na »prodavače« a »oráče« t. j. na třídu průmyslově kupeckou a zemědělsky kupeckou. Městské pozemky dělily se i mezi kupce, jako v Čechách byly i u měst »lůsy«. *Posadskij mir*, do něhož patří všichni měštští zemědělci, je vázán zrovna tak *porukou* jako vesnický a správu jeho vede rovněž výbor.

Město a ves v principu ničím se nelišily a přec nebylo možno zaměňovati je pro rozdílnou poruku. Lišily se vlastně jen daněmi. Platily z »dvora«, který měl 15 děsj. půdy *potrojné* (úhor — podůra — osev). Dvorů 80—120 tvořilo *sochu*, která měla u selského zemědělstva 800 až 1200 čtvrtí (3 čtvr. = 2 děsj. = 2·18504 hekt.) půdy. Tak městská socha rovná se selské, tedy oba se v té příčině neliší. Rozdíl je v tom, že platí se v městě vládě *úrok* (nájem) z krámu, v XVII. st. pak *důchodová daň* (t. zv. pátý peníz a j.). Na vsi byly kromě toho *ťaglo* (sborná daň) a zvláštní dávky. Tyto nebylo možno zavésti ve městě, rovněž svoboda stěhovati se v městě nebo z města do města nemohla býti zrušena. A tu jeví se něco, co v záp. Evropě nemá příkladu. V XVI. století nacházíme, že v krátkém někdy čase vystěhují se držitelé městských pozemků a nahradí se zcela novými, nebo zůstává mnoho lůsů neosazených a ty městská správa ochotně postupuje šlechtě, klášterům a jiným uchazečům. Tím ovšem se město nepovznáší.

Také bývá ve městě mnoho *živnostníků*, kteří nevezmou od města pozemků, nepatří k určitému sboru daňovému (těhlu) a vyhnou se tím jisté části daní. Zvláště předměstí či slobody tím vynikají. Z toho povstává značná směsice lidí a zájmů: duchovní a úředníci mísí se s kupci (měšťany) a sedláky jsouce v těhle nebo

nikoli. Chtějíc vláda zabrániti, aby nebyla lstivě připravována o daně, raději jich zbavila úřednictvo, za to však pod přísnými tresty zakazovala mu všeliký obchod. Když ani to nepomáhalo, protože dozor státní byl špatný, sáhla vláda k poslednímu prostředku. Všichni *obyvatelé městští uvedeni jsou v poddanství* a upoutáni na svou živnost a na své městiště — jako sedláci na dvůr — a zakázáno jim stěhovati se z města do města (Uloženie Alekséja). Zároveň přísně zakázáno všem stavům — kromě měšťanů — kupovati ve městě dvory a krámy. To týkalo se zvláště šlechty a klášterů. Měšťané, kteří opustili posad a vystěhovali se do slobody nebo vesnice, byli násilím přinuceni k návratu. Rovněž odňaty posavadní výhody slobodám vedoucím obchod tím, že je vřadili do knih městských a s nimi spojili.

Teprve v tomto čase lze mluviti o vlastním *stavu městském*, který však jest něco zcela jiného, nežli byl v záp. Evropě; jest to vládou upoutané obyvatelstvo na městiště zrovna tak jako selstvo na hrudu. Ti, kteří při vší nesvobodě dovedli zbohatnouti, začali pomalu tvořiti zvláštní třídu zvanou hosté. Vláda boháče z malých měst převáděla do Moskvy a tam z něho udělala výběrčího daní z nápojů a cel. To činila proto, že mu napřed ustanovila summu, kterou měl odvésti, a »věrný výběrčí« ručil za správné sehnání svým jměním. Za to požíval některých výhod úřednických, jako že se mu mlčky dovolovalo mírné vyděračství a pod. Je to něco podobného, jako bývalo v římských koloniích, ač není naprosto historického vztahu mezi obojím.

I tato vládní politika byla příčinou úpadku měst provinciálních, neboť právě bohatí odcházeli a chudí je nahrazovali, čímž úroveň blahobytu snižována.

Správu města vedl v starší době *vojevoda*, který byl zároveň náčelníkem újezda. Ten měl dozor, aby nebylo loupeží, krádeží, podloudných výčepů, aby všecky státní daně plně se odváděly. Musel vyznačovati se správným odváděním peněz, jichž komora vždy měla nedostatek, a posílati zároveň značné dary svým příznivcům v Moskvě, sám se živiti s rodinou a ušetřiti něco pro strejčka Příhodu — černyj děň — neboť mohl každou chvíli býti ze služby vyhnán. Nemaje platu dal si jej nahraditi dobrovolnými dary měšťanů i venkovanů a dbal, aby pravidelně a hojně ho docházely.

V konci XVII. a v XVIII. stol. byl tento úřad zbytečný, neboť jeho nejdůležitější pro stát úlohu t. vybírati daně převzali *»věrni správci«*. Proto v nevojenských městech byl zrušen a tito převzali

správu majíce k ruce *přísežné*, které volilo měšťanstvo. Petr Veliký přezděl správce — burmistry a sbor hostí nazval *burmistěrskou palatoj* či ratušej (radnice). Později pokročil v nařízení, aby *státní daně* a *obecní* vybíraly se každé zvlášť, také chtěl rozděliti úřady na státní a městské, ale sešlo s toho pro tehdejší nevzdělanost obyvatelstva a tudíž nedostatek schopných sil.

Až do druhé polovice XVIII. stol. udrželo se poddanství měšťanstva. Teprve Kateřina II. provedla osvobození — *raskrêpoščênie* — a zavedla dle cizího vzoru *gildy* a *cechy.*[1]) Ale to bylo zase uměle vyvoláno a nehodilo se měšťanstvu nerozumějícímu výhodám a cítícímu tudíž pouze stinné pro sebe stránky. I nebylo možno vyvolati v měšťanstvu živý zájem pro to a tudíž opravdu se tím skoro ničeho nedocílilo. Vždyť všecky posavadní reformy pocházely ze zájmů státních a to zejména finančních a lid cítil, že ani tentokráte neběží státu o blaho měst, nýbrž o povznesení důchodů státních, tudíž odkrytí nových platebních zdrojů. A to byla vždycky nejnepopulárnější stránka státní politiky. Ostatně se málo změnilo; měšťan platil dále *podušné* a *vojančil*, což považoval za povinnost poddanskou a tudíž necítil se osvobozeným. Jediný ideál, jaký měl, byla touha po bohatství a tím nabytí možnosti, aby se *vkoupil do šlechtického stavu.* Tím si můžeme vysvětliti, že ještě v XIX. stol. považovali takovíto šlechtici »obec« za něco ponižujícího a nedali se voliti do rady ani nevolili jsouce osvobozeni s obcí »trpěti«.

Proto samospráva považována — a posud se považuje [2]) — za břemeno, a komu jen možno, se jí vyhne. Kromě toho zákon Kateřiny II. učinil velkou chybu, že neohraničil postavení *obce* a *rady* (obščaja a šestiklasnaja duma) k státním úřadům, které následkem toho zákon umlčují a samosprávu ubíjejí hledíce při tom pouze k osobnímu svému prospěchu.

Do obce (obščaja duma) patřili všichni měštané, ale na schůze sotva 2—3% se scházela, takže obec úplně zanikla, rada pak převrátila se pomalu na berní úřad, a poněvadž radové často ani pérem nevládli, byl duší úřadu *písař* (tajemník), který však pohodlně šel podle starých šimlů v osvědčených cestách, až udělal rok 1870 do těchto »pořádků« průlom a nastala doba skutečných oprav.

---

[1]) Za Petra Vel. obyvatelé měst rozděleni na tři třídy: a) bankéři, hosté čiii velkoobchodníci, lékaři, lékárníci, správci lodí, zlatníci, stříbrníci a malíři; — b) kupci a mistři; — c) svobodní dělníci a podruzi. Prvé dvě třídy sluly gilda, volily náčelníka, starostu a jeho pomocníka; třetí třída volila dozorce (děsjatskie) a starší (staršiny).

[2]) Naše Doba IV. str. 889.

A nebylo ani jinak možno dříve, nežli zrušena v celé říši robota a poddanství, neboť města bez volnosti stěhování ostatního obyvatelstva nemohou se vyšinouti nad úroveň velikých trhových vesnic.

A tak vidíme, že ani pokrokem času se ve městech nevytvořil zvláštní *svobodný stav městský* vlastní silou ani vládním zasažením Petra Vel. a po něm Kateřiny II. nebyl uměle vyvolán. Teprve od roku 1870 lze říci, že vymíráním starého kupectva a postupem vzdělání městského obyvatelstva, jakož i volným stěhováním s místa na místo, zakupováním domů a půdy i volným vedením všech živností bez odporu finanční politiky státní počíná se vytvářeti nový stav městský na přirozeném základě vývojovém. Úhelným kamenem je tu jmění jednotlivcovo a vzdělání jeho. I teprve z tohoto fakta můžeme pochopiti, proč tak volně postupuje rozvoj života, který jest podmíněn městy.

Zbývá nám ještě promluviti o *továrnách* a *továrním dělnictvu.*[1]) Tyto vznikly v Rusku za Petra Vel. Těšily se zvláštním privilejím. Tak dostávaly suroviny z ciziny beze cla, kdežto hotové zboží přivážeti ze zahranice bylo zakázáno, aby se nestížila konkurence tovaru, pokud se doma v dostatečném množství vyráběl. Podnikatelům býval zapůjčen od státu závodní kapitál a oni spláceli jej zbožím. Jako šlechtici dostali i továrníci dvory v majetek a zároveň slevena jim břemena obecních povinností, rovněž směli zakupovati ornou půdu a lidi. Na 30—50 let zavázal se stát postarati o odkup všech výrobků. I musely továrny odváděti zboží dříve vládě, nežli je odevzdaly na trh. Rovněž jistou řadu let směly prodávati výrobky bez cel. Zvláštní výhodou bylo, že měli ruské dělníky v učení, a i když pracovali, *neplatili* jim továrníci mzdy.

Bylo-li mnoho práce nebo byla nouze o dělníky, odevzdány do továren i děti vojáků právě sloužících. Rovněž brali do díla všemožné po okolních místech přecházející lidi, nebyli-li to poběhlíci. Ba na Urale brali i tyto a, bylo-li zle, zaplatili za ně vrchnosti nějakou částku. Poněvadž bylo málo obyvatelstva a to nebylo volné, byl jenom zřídka najímán volný lid do práce za *mzdu*. Při dolech i továrnách, které nacházely se na nezalidněných místech, byl lid dělný *osazován násilně.*

Při tom však továrny trpěly tím, že stát předem stanovil cenu zboží, kterého potřeboval a které musel továrník prodati. Tím snižován zase plat dělníků a nebylo možno, aby získáno bylo lepších řemeslníků na povznesení průmyslu.

---

[1]) Naše Doba IV. str. 982 sled.

R. 1724 bylo clo z tovaru 10—37·5%, ale již po pěti létech skleslo na 5—10%, což bylo na prospěch i domácímu průmyslu. Státní továrny za doby Petra Vel. zřízené přecházely za Alžběty v soukromý majetek. Přes to však nebylo jediného továrního města v moderním smyslu slova, více závodů měla pouze Moskva.

Za té doby vypukly prvé *dělnické bouře*. Příčinou bylo špatné živobytí a bídné zacházení s dělníky. Když r. 1768 zasedala *Veliká kommisse* na úpravu zákonů, bylo tu sneseno veliké množství materiálu o útiscích dělníků v továrnách, ovšem šlechta je přednášela pouze proto, že zároveň žádala, aby jenom jí bylo uděleno výhradné právo stavěti továrny. Při tom mínila zůstati na těchže podmínkách výrobních a dělnických jako současní továrníci. Téhož domáhali se kupci. Ale ani jedni ani druzí nemínili při tom ulehčiti dělnictvu. Jednalo se již tenkráte sice o zrušení nevolnictva — císařovna Kateřina II. si toho přála — ale zůstalo pouze při theoretických rozpravách.

Sedláci darovaní továrnám a závodům byli nespokojeni. Byli to prvotně státní sedláci, kteří měli za povinnost odpracovati si v továrně daň zvanou podušné, jíž byli povinni státu. Na počátku vlády Kateřiny II. platili podušného a úroku (nájmu) 1 r. 70 kop., kdežto denní plat měl jezdec 10 a pěší 5 kop. Avšak továrníci samovolně i se státním dovolením nutili pracovati za týž plat i kromě podušného. Při tom usadili selské dělníky v továrně nedavše jim půdy k živobytí, nebo je brali ze vzdálených dvorů až 600 verst ($642^1/_2$ *km*). Ti nemohli vzdělati svá pole, neměli výživy a trpěli s rodinami hlad. Nechtěli-li jíti, museli dáti za sebe zástupce a platiti mu. Při tom je páni všemožně odírali, bili důtkami, mimo práci poutali na řetěz a svírali kládou, holili jim brady a hlavy, což dělníci jsouce většinou raskolníci přetěžce nesli, neboť dle jich víry zničen v nich obraz Boží.

Kdo si na toto nelidské zacházení stěžoval, byl v *poutech* a *železném obojku* veden v žalář do Orenburku. I není divu, že od polovice XVIII. stol. ustavičně v Urale se dělnictvo bouřilo. Za Kateřiny II. byli za to dělníci veřejně po řadě mrskáni až k zmrzačení a mnoho jich odsouzeno k věčné práci. Když to nevedlo k cíli, bylo jim konečně uleveno zákazem, že nesměli býti nuceni k delší práci, nežli kolik obnášela náhrada za daně a nesměli býti převáděni ze závodu v závod. Konečně jen osedlí kolem závodu měli bráni býti do práce.

Brzy potom vypuklo Pugačevské povstání, v němž sta dělníků se účastnilo a zahynulo olovem a knutem.

O dělnické třídě v nynějším slova smyslu nemohlo tudíž býti v XVII. a XVIII. stol. ani řeči. Kromě cizinců jenom malá část dělného lidu zaměstnávala se pouze prací v továrně, většina pracovala část roku v poli a druhou v závodě. Teprve po r. 1861 počal vznikati vlastní stav dělnický, takže r. 1870 bylo na 228.400 horníků a dnes je jich přes $^1/_2$ mil. osob. Také továrny značně vzrostly. R. 1865 bylo továrních dělníků 392.718 osob a dnes jest jich daleko přes milion. Také výdělek se podle toho změnil. Za Petra Vel. byla denní mzda asi 5—10 kop., dneska je průměrem 60—80 kop. Cizinců poměrně ubývá, ale vždy ještě ostává jich veliký počet v závodech průmyslových.

K zlepšení stavu dělnického velmi přispěl *ukaz z r. 1863* dubna 17. (st. p.), kterým zrušeno tělesné trestání navždy. S tím souvisí i soudní reforma z r. 1864. Také k zlepšení stavu dělnického nepřímo vedl zákon z r. 1884 o nespojitelnosti státní služby s účastenstvím v továrních podnicích, čímž odstraněn přímý zájem státních úředníků na zisku závodním a z toho plynoucí nezákonná ochrana utiskování dělnictva.

Mnoho napraveno, ale více ještě schází. (Dokončení.)

Změna volebního řádu do zemského sněmu v Čechách?

Poslední dobou vzbudily v české veřejnosti značný rozruch zprávy, které přinesl — jak se ukázalo, dobře zpravený — německý tisk pražský o kompromisu mezi velkostatkem konservativným t. zv. českým se strany jedné a mezi německým velkostatkem ústavověrným se strany druhé. Zprvu mluvilo se o pouhém kompromisu volebním. Postupem se však ukázalo, že neběží o nic menšího, než o návrh na opravu zemského volebního řádu ve smyslu Zeithammerovy říšské opravy ze 4. října 1882 č. 142. ř. z. Již v prvé dny červnového sněmování podal hrabě Buquoy Longueval osnovu zákona, kterým by se činil volební kompromis v nesvěřenském velkostatku zbytečným t. j. kterým by se vlastně kompromis, k němuž ad hoc již pro letošní volby dojde, uzákonil. A ku podivu. Zprávu o změně, kterou provésti pro říšskou radu považovala před dvacítiletím za prvou svoji povinnost na poli volebních oprav autonomistická většina poslanecké sněmovny, které docela přední český lidový poslanec propůjčil svoje jméno, zprávu o této změně pro zemský sněm přijala zprvu česká veřejnost bez rozdílu, mladočeská i staročeská, — s roztrpčením. Mladočeši vidí v obmýšlené změně útok na sílu českého postavení na zemském sněmě. Národní Listy hrozí, že lidoví poslanci uzákonění změny překazí třeba i krajním taktickým postupem. Klidněji nazírají Staročeši, za něž Hlas Národa požaduje, aby změna volebního řádu pro velkostatky byla provázena ústupky, jež by přibližovaly i v druhých kuriích volební řád zemský národní spravedlnosti. Postupem doby však obě strany valně slevily se svého zprvu příkře odmítavého stanoviska. Za Mladočechy zejména některé listy poslanecké (Englovy Hlasy od Blaníka a Špindlerův Podřipan) uváděly proti Národ. Listům, že navrhovanou změnou se zabezpečí na dohlednou vůbec dobu česká (velkostatkářská) většina sněmovní. Z tisku staročeského revue Alétheia domnívá se, že není naděje na vážnější lidové reformy, jež by občanští poslanci mohli získat kompensací za svolení k opravě v kurii velkostatků. Proti tomu mladočeské listy i ty, které se smiřuji jinak s opravou velkostatkářskou, trvají na požadavku, aby aspoň některé volební změny (zejména utvoření nových městských okresů) i pro druhou a třetí kurii byly provedeny současně.

Lze-li získat jakékoli ústupky ve směru k národní nebo k třídní spravedlnosti volebního řádu, proč by se občanské strany politické o ně nepokoušely? Je jen přikazem politické moudrosti, využít v tomto směru každého jednání o změnu volebního řádu. Ale činit z ústupků těch

conditio sine qua non? Postup proti zamýšlené změně volební pro kurii velkostatků, jaký ovládl v české veřejnosti, celá rozhořčenost českých stran občanských je jen výsledkem naší politické nepromyšlenosti. Roztrpčení, které za neústupnosti a upjatosti Němců by bylo při pouhém volebním kompromisu, při ústupku z dobré vůle, ad hoc, zcela pochopitelno, je nepochopitelné, když běží o zásadní opravu ve směru k národní spravedlnosti — třeba jen v kurii velkostatků — a ve směru **emancipace sněmu z vlivu vládního.** Je pravda, že při tom okamžitý prospěch Němců bude větší než náš a lze této okolnosti užít pro vyjednávání o další ústupky. Ale nedocílilo-li by se podobných ústupků, nebo docela a priori zamítat chystanou změnu, byl by politický nerozum. Oprava ve smyslu zákona Zeithammerova byla by nejen v prospěchu německém, nýbrž i v zájmu českém.

Oč vlastně zamýšlené změně běží? Vzít rozhodování o většině na českém sněmu z rukou vlády a vložit je do rukou stran. Učinit nový krůček k tomu, aby přestalo platit o Rakousku posměšné rčení, že zde »většiny nedosazují vládu, nýbrž vláda dosazuje vetšiny«. Dosud dle složení českého sněmu vláda obchodovala s většinou, dávala ji odměnou za dobré politické mravy a hrozila jejím odejmutím při odporu. Z poslední doby je toho nejlepším dokladem vázanost mladočeské obstrukce. Mladočeské vedení nepřímo samo doznalo, že na ústup od obstrukce působila i výhrůžka vlády, že českému sněmu odejme českou většinu! Je také známo, že české většiny na českém sněmě jsme nabyli teprv r. 1884 — dobrou vůlí vlády Taaffeho. Jakým způsobem je podobný, přecenný vliv vlády na složení zastupitelstva lidu umožněn?

Český sněm má 242 členů. Dle třídního seskupení je z nich: 6 virilistů, 70 velkostatkářů (a to 16 za velkostatky svěřenské, 54 za velkostatky nesvěřenské), 87 poslanců za města a obchodní komory a 79 za obce venkovské. Němců může býti nejvýš: z virilistů 2, z kurie měst a obcí venkovských 70. Čechů nejvýše může býti: z virilistů 4 (z nich 3 biskupové), z občanských poslanců (II. a III. kurie) 96. O většině na českém sněmu rozhoduje velkostatek. 16 zástupců velkostatku deikomisního při nepatrném svém počtu samo není rozhodno pro většinu, k níž je nutno 122 hlasů. Materiál virilistický je národnostně nespolehlivý. Tedy stojí proti sobě 96 hlasů občanských českých a 70 německých. Rozhodnutí vlastní o většině připadá 54 poslancům velkostatku allodiálního. Velkostatek nesvěřenský volí dosud v jediném okresu. Mocenský poměr mezi jeho stranami: konservativní a ústavověrnou je při tom nevalně různý (při posledních volbách kol 30 hlasů). Proto o vítězství, o všech 54 hlasech allodiálního velkostatku rozhodovala vždy vláda (svým vlivem autoritativným i hmotným) a koupě ad hoc (chabrus!) Pokud běží o koupě ad hoc, netřeba připomínati, že Němci jsou ve výhodě větší svou finanční silou. To platilo do r. 1884, kdy jsme teprv nabyli většiny na českém sněmu a platí po dnes. Za posledních 17 let se poměry držební deskových statků nezměnily v náš prospěch. Spíše se horší. Vždyť lze jen od r. 1897 zaznamenat na 16 přechodů deskových statků z rukou českých do německých. Je tedy patrno, že dnes nebylo by o nic tíže pro vládu dopomoci v kurii velkostatkářské k vítězství Němcům a tím

k německé většině na českém sněmu, než jí to bylo před nějakým dvacítiletím.

Leč i kdyby nebylo národnostního nebezpečí: ústavně je vliv vlády na složení zastupitelstva lidu protismyslný, mravně-národnostně pokořující. Vzít vládě nenáležitý vliv a vrátit jej stranám je nutné, je stejně v zájmu českém jako v zájmu německém.

Při tom novou změnou by český živel na zemském sněmě ani vlastně neutrpěl újmy. Neboť poměry mocenské mezi sněmovní většinou a menšinou se tím změní pouze nevalně. Mravní váhy národnostně nedodávaly Čechům hlasy velkostatkářské nikdy. Klesne-li jejich počet, po této stránce tedy újmy utrpět nemůžeme vůbec. Význam spojenectví a hlasů velkostatkářských pro Čechy byl vždy jen praktický: pro hlasování sněmovní. Kolik by se v tomto směru změnilo obmýšlenou opravou volební? Většina sněmovní činí dosud 122 hlasů. Nyní mají Němci nejvýše 72 a Češi s velkostatkem nejvýše 170. Ale ani po provedené reformě by Češi spojení s konservativním velkostatkem neztratili většiny. Oprava týkala by se sboru velkostatku nesvěřenského a pozůstávala by v tom, že 54 poslanců za allodiální velkostatek by nevolilo více v okresu jediném (v celé zemi), nýbrž v okresech pěti, z nichž tři s 33 poslanci by byly české a dva s 21 poslanci německé. Po volební reformě by tedy velkostatkářskočeská většina na sněmě čítala as 149 hlasů proti 93 německým. Nad nadpoloviční většinu by Čechům dle toho zůstalo 27 hlasů. Je ještě otázka, jak by se změnil poměr mocenský mezi Čechy a Němci vzhledem k většině kvalifikované. Kvalifikované většiny je třeba pro změnu zemského zřízení (a volebního řádu zemského mimo stanovení nových okresů v kurii třetí) a žádá se k ní přítomnost $^3/_4$ všech poslanců a $^2/_3$ většina z přítomných. Je nutna tedy přítomnost 182 poslanců a většina 166 hlasů (za předpokladu, že je přítomno všech 242 členů sněmu). Dnes má sice velkostatkářskočeská většina sněmovní zabezpečenu $^2/_3$ většinu, které by po opravě neměla. Ale — nečítáme-li ani s tím, že se velkostatek nikdy nezíská pro jakoukoli spravedlivou, lidovou a pokrokovou změnu zemského zřízení, — je celá $^2/_3$ naše většina přece bezvýznamná. 72 Němců může kdykoli zamezit usnášení o předmětech, jež vyhledávají kvalifikovanou většinu. A není za pravidelného vývoje věcí vůbec naděje, že by velkostatkářskočeská většina mohla získat 12—14 hlasů nových, nutných ke kvalifikovanému hlasování. Podobné stoupnutí hlasů bylo by umožněno jenom změnou volebního řádu — a tu mohou právě Němci svojí abstinencí vždy překaziti. Stejnou možnost ovšem mají nyní a měli by i po reformě čeští lidoví poslanci. Proto nehrozí z obmýšlené změny praktické nebezpečí na poli národním.

Jak vysvětlit, že za podobného stavu věcí nebyla oprava Zeithammerova aplikována i pro zemský volební řád, jako se stalo roku 1886 (20. května č. 52. z. z.) s opravou Lienbacherovou, která r. 1884 povolala pětizlatové voliče k volbám říšským? Jak vysvětlit, že dnes ještě setkává se tato změna s tolika odporem? V prvé době působilo jistě silně spoléhání na vládu. Dnes k němu přistupuje domnění, že se sněmovní status quo příliš vžil, aby vláda měla odvahu jej porušit. Je-li spoléhání na vládu ubohé, je spoléhání na moc veřejného mínění v Rakousku vratké. Troufalost se shora a bezodvážnost zdola vyznačují rozhodné okamžiky

českých politických dějů všeho posledního půlstoletí. Vedle toho: jak se vžil sněm, jak se sblížil s lidem, jaký mají široké vrstvy na sněmu zájem, aby bylo možno spoléhat na působení veřejného mínění? Zájem pro sbory zákonodárné budí v lidu hlavně dvojí: jednak jejich vlastní, vnitřní význam, jednak těsnost jejich styků s lidem. V prvém směru je sněm zemský úplně zastíněn říšskou radou; kompetence jeho je příliš omezena. Vedle toho právě nejširší vrstvy postrádají naprosto pochopení pro význam stávající sněmovní kompetence pro jejich zájmy — působí k tomu hlavně výlučné zření jen k zákonodárné působnosti, pokud upravuje t. zv. práva a svobody politické. Ale sněm od patnácti let neučinil ničeho ani pro své sblížení s lidem. Naopak oddaloval se lidu; neboť kdo stojí, kráčí zpět. Zprvu, po r. 1873, kdy zavedeno bylo přímé obesílání říšské rady, povoláni byli stejní voličové k osudí, jak při volbách zemských tak při volbách říšských. Teprve za autonomistické většiny pravice byla posílena říšská rada tím, že bylo její obesílání postaveno na samostatnou půdu. Prvými kroky byly tu oprava Zeithammerova a Lienbacherova, kteráž znamenala také krůček k většímu zlidovění poslanecké sněmovny. Oprava Lienbacherova ještě došla ohlasu ve volební reformě českého sněmu r. 1886. Ale další pokroky k zlidovění poslanecké sněmovny (povolání poplatníků čtyřzlatových, 5. pros. 1896 č. 226 ř. z., a zavedení páté kurie, 14. června 1896 č. 169 ř. z.) nedošly již na českém sněmě ohlasu žádného. A teprv v letošním červnovém zasedání dospěl český sněm k tomu, aby zrušil nepřímé volby v třetí kurii, ač jiné země, sousední, zpátečnické Dolní Rakousy na př., mu předcházely dobrým příkladem. Tím jsou v některých aspoň bodech vytknuty nejen hříchy, kterými se český sněm svévolně oddálil lidu, nýbrž i kompensační body — bude-li lze jakých ústupků dosáhnout — pro povolení volební reformy velkostatkářské.

Volat proti opravě velkostatkářské pojednou po všeobecném právu volebním, je pohodlné, ale není u Mladočechů upřímné a nemůže vést k cíli. V Rakousku, jak ukazuje čtyřicítiletí ústavního života, děje se všechen vývoj jen krůčky a nikdy ne skoky. Sněm český, který je — bohužel — konservativnější ještě než říšská rada, neučiní ani tentokráte výjimky. Všeobecné právo volební, přímé a rovné, nikdo lidu nevykompromisuje. Lid musí si je vynutit. K tomu však musí míti lid na sněmě zájem. A podobná IV. kurie zemská jistě by přispěla k tomu, aby vzbudila zájem širokých vrstev o zemské volby a potom i o zemský sněm. Zde je dán směr, jakým museji postupovat opravy volebního řádu zemského. Pokus o volební opravu velkostatkářskou je tedy příležitostí pohnout otázkou reformy volební pro český sněm vůbec. Využít jí je správno. Ale nepodaří-li se docílit úspěchů v druhých kuriích, není proto nutno zamezovat opravu v kurii prvé; neboť jí konečně se také činí krůček k spravedlnosti ústavní (emancipace od vlády) a k spravedlnosti národní (přiměřené zastoupení v dané kurii) — k zlidovění volebního řádu sama ovšem přímo nepřispěje, ale také je neoddálí.

— Gg. —

ROZHLEDY.

POLITICKÉ. Ze slavnostních dnů — Smířlivá nálada Čechů — Němci proti smíru — Hospodářský a sociální pokrok hradbou proti pokroku národnímu? — Mladočeši jsou ochotni k pracem hospodářským. Chtěli-li dříve za úspěchy národní přijímat škody hospodářské, chtějí nyní zisk hospodářský za národní odříkání: tedy variace lidového rčení »z bláta do louže«. — Dojem z císařských dnů a rusko-české sbratření dnů sokolských; čili: jak Národní Listy matou plány mladočeských politiků — Mladočeská kadetka pod firmou »mladší generace národní strany svobodomyslné« — Agitace k volbám — Klerikální bezohlednost vůči místům nejvyšším — Cizina o eších — Interviewy — Dr. Riegr a dr. Herold pro společný postup staročesko-mladočeský — Národnostní smír — Po etapách — Profesor Masaryk o české politice na soudu ciziny — Národnostní otázka na zemských sněmích — Volební právo do zemských sněmů ˇ
Čilské snahy po nadvládě nad jižní Amerikou.

Měsíc červen byl pro český národ zase jednou měsícem slavností Lid měl své circenses — ani Barnum a Bailey nescházel — a pro ně byly politické zájmy stlačeny na míru nejnižší. Masy spokojovaly se vznícením ve slavnostních okamžicích. Po smyslu a významu okázalých projevů, jejichž jevištěm byla Praha, ptaly se pramálo. A vůdčí kruhy politické se nestaraly, aby vyložily lidu vnitřní význam jásavých. manifestací při návštěvě panovníkově. Neboť bývaly by musily přiznat, že vedoucí strana politická, národní strana svobodomyslná, pozměnila své názory v otázce rakouské. A nebývaly by mohly nechat o čtrnácte dnů později, za slavností sokolských, tonout lid v nadšení rusko-francouzském, které se — přese všechny opatrné výklady — nijak nedá srovnat s novými cestami rakouské politiky Mladočechů.

Účel cesty mocnářovy do Čech byl působit pro národnostní smír. Všechny výroky císařovy vyznívaly v přání, aby se rozvadění národové v zemích českých konečně sešli ke klidné, společné práci. Na české straně docházely projevy panovníkovy ochotného sluchu a to nejen pro chvíle slavnostní. Mladočeši si přejí smíru a upírají k němu všechny své naděje. A není nic přirozenějšího nad to, že rozhodující česká strana politická ráda by se pustila v nové národnostní vyrovnávání. Neboť při smíru Češi musejí získati. Němci jsou dosud držitelé politické moci, jejich je skutečná nadvláda. Proto, kdyby se mělo vůbec jednat opravdově o národní dohodě, Němci by musili slevovat se skutečné moci. Češi však, kteří teprve se chtějí o politickou moc s Němci děliti, kteří v poměru k své síle hospodářské a osvětné jsou politicky utlačovaní, nemohli by slevovat s faktické moci, nýbrž pouze s požadavků svých. Proto na české straně snaží se udržet pověsti o smiřovacích poradách nad vodou, proto Mladočeši (od Národních Listů až po dra Kramáře a Engla) projevovali

i po císařských dnech smířlivost až nadbytečnou. Ovšem marně. Neboť Němci ze stejných důvodů vyslechli a zodpověděli sice projevy mocnářovy pro smír s povinnou zdvořilostí, — ale ve skutečnosti pracovali a pracují i proti tomu, aby se vůbec obnovoval pokus o národnostní dohodu. Již za samých dnů slavnostních dychtivost, s jakou se uchopili německé věty v uvítací řeči pražského starosty a snažili se jí podsunout smysl politicky státoprávní, neomalenost, s níž zanesli takto hned v prvý den panovníkovy návštěvy politicky strannické tóny v slavnostní náladu, svědčily, že na německé straně mnoho smířlivosti není. Později, v tisku svém Němci nově a nově opakovali zcela otevřeně, že si nepřejí smiřování.

Němci jsou se současným stavem spokojeni. Proto jim běží pouze o to, aby nenastaly změny a to nejen hluboké změny, které by nutně musilo způsobit vyrovnání, nýbrž ani zevní změny politické, jakými by na př. byla politická rekonstrukce kabinetu. Ovšem při tom dobře pozorují že nelze jen tak zhola odstaviti národnostní spory a neupoutati mysl lidu jinými, nepolitickými pracemi zákonodárných sborů. Ale o nahrážku nejsou na rozpacích. Hospodářská práce zákonodárná dovedla již na čas v Rakousku zatlačit národnostní otázky v parlamentě. Proto chtějí prostě na nastoupené cestě pokračovat. Opravné zákony hospodářské, zákony sociálně politické, zákony formálně právnické, jichž zastaralý právní řád v Rakousku potřebuje jako soli, vyrovnání uherské, obchodní smlouvy jsou práce, jež mají v podzimním zasedání odvrátit mysl ústředního sněmu od národnostních otázek. Vláda Koerberova, která postrádá vší odvahy k činům, ráda přijímá německé návrhy, jejichž účelem je uchovati na čas ještě nehotový a neudržitelný status quo. A Mladočeši? Svědčí-li dobře Národní Listy — podrobí se. Zprvu vyhlašovali, že nepřipustí, aby na podzim zůstala akta národnostní naší pře založena. Leč 10. července již připouštěl pražský mladočeský denník, že rozhodné postavení vlády na obranu hospodářských zájmů Předlitavska při jednání o rakousko-uherském vyrovnání a při obnově zahraničných smluv obchodních by mohlo zaujati úplně zájem parlamentu a odvrátiti ho od národnostních sporů.

Je dle toho příliš patrno, že obmýšleného, vlastního výsledku návštěva císařova v Čechách nedosáhla. Naděje na národnostní smír nebyly jí valně posíleny. Pro Čechy ziskem z císařských dnů v Praze měl býti příznivý dojem, jakým působilo na panovníka okázale nadšené vítání, do něhož nezalehl ani jediný nesouzvuk. Kdo uváží, jak vzdáleno je ještě Rakousko státu do krajních důsledků konstitučního, v němž by mocnář byl pouhý osobní představitel moci státní, který nezasahuje samočinně v běh politických událostí, pochopí, že pro českou politiku není bezvýznamná a bezcenná nálada v nejvyšších kruzích. Pochopí potom ovšem horečnou snahu Němců dojem císařské návštěvy seslabit. Vhodnou látku nalezli při tom Němci v některých projevech ze dnů sokolských. Zejména dopis ruského generála Rittich a, který byl zaslán jako soukromý list redakci Národních Listů, a který mladočeský denník uveřejnil ve formě hotového manifestu k národu, způsobil Mladočechům mnoho neklidných nocí. Německý tisk využíval fantastického a romantického slovanství, jež z dopisu čišelo, za doklad, že se v Praze o sokolských dnech konala panslávská propaganda, a bájil vše možné o ruském nebezpečí. Národní strana svobodomyslná, která pluje plnými plachtami do vod

oportuní politiky vládní, ovšem se zříkala projevu Rittichova a mírnila jeho smysl, jak mohla. Moravský oficiální mluvčí Mladočechů Lidové Noviny, list předsedy klubu zemských poslanců dra Engla Hlasy od Blaníka, Information, v níž české zprávy rediguje čelný mladočeský poslanec, uváděly proti německým výkladům listu Rittichova mladočeský austroslavism a i jinak napravovaly, co Národní Listy mladočeským politikům nadrobily.

Že z císařských dnů se pokoušely české strany těžit i pro domácí svou politiku, je pouze přirozeno. Vždyť německé a maďarské listy přímo se dohadovaly účelu návštěvy v tom, že mají býti posíleni umírnění živlové v českém národě t. j. Mladočeši proti všem stranám mladším, které buď jako strana státoprávní a národně sociální vycházejí myšlenkově z mladočešství, ale jsou radikálnější v taktice, nebo jako ostatní strany mladší jsou programově radikálnější a myšlenkově se postavily zcela mimo mladočešství. V celku však národní strana svobodomyslná mnoho vytěžiti nedovedla; to i při tom, že vzhledem k blízkým zemským volbám je hodně agitačně činna: — v době sněmovního zasedání pořádali mladočeští poslanci neděli jak neděli celou řadu (až i na desíti místech) schůzí: agilnost to, které mimo dobu volební u nich dosud nebylo. Na sesílenou agitační zdatnosti svolali si svobodomyslní poslanci docela i sjezd mladší generace, který se však stal pouhým svědectvím mladočeského úpadku. Ukázal, že Mladočeši nemají mládeže ani věkem ani duchem. Vše, co ze sjezdu mladší generace vyšlo, je organisace několika lidí, kteří by byli ochotni státi se poslanci. Duševního osvěžení sjezd nepřinesl. Smysl všech jeho projevů — až na dvě lepší výjimky, které zanikly bez ohlasu — byl: svornost, opovězení boje stavovské politice a obvyklá donquijotiáda proti beznárodním proudům v české politice. Ukazuje se stále zřejměji, že Mladočeši nejsou již ani schopni značnějšího agitačního rozpjetí. Neboť agitace, má-li být účinná, musí být podepřena výslednou osvětnou prací a rozumí se, pevným programem. Sehnat trochu dobrovolných a hodně námezdných agitátorů a novinářů nestačí ani z daleka k tomu, aby strana mohla vnikat v mysle lidu.

Síla klerikální agitace a její působnost se vysvětluje jistě v neposlední řadě právě tím, že klerikalism má přesný a vymezený myšlenkový podklad. Ovšem vedle toho působí i neomalenost a troufalost, kterou klerikalism pro své politické cíle — ve víře, že docházejí vyššího posvěcení, — dovede zneužíti všeho. To ukázalo se i po císařské návštěvě. Mimotného výroku panovníkova o misiích využívají dnes klerikálové na všech místech, jež jsou přístupna jejich politické agitaci. A kolik je v Čechách kazatelen, tolik je agitačních tribun, s nichž se nyní politicky využívá nejvyšší autority státu, jehož obyvatelstvo náleží k církvím různým, k propagandě církve jediné, k propagandě katolicismu.

Slavnosti císařské i sokolské upoutaly zase na čas pozornost ciziny k Čechům. Ovšem stalo se tak způsobem hodně zevním a hodně povrchním. Mohly-li i nyní ještě psáti francouzské listy o návštěvě svých soukmenovců při sokolských slavnostech v Uhrách, kam položily Prahu, — mohou s tím být a jsou spokojeny právě jenom Národní Listy. Větší význam pro informaci ciziny o nás měly již interviewy, jichž se domohli cizí žurnalisté, kteří meškali o slavnostech v Praze, u čelnějších

českých politiků. Dr. Rieger svému dotazovateli nepověděl v celku více, než že není rozdílu mezi politikou staročeskou a současnou politikou národní strany svobodomyslné, a že Staročeši jsou ochotni vyjednávat s Mladočechy o společný postup. Dr. Herold ve svém interviewu opakoval svou nabídku, kterou učinil již 25. května na schůzi »Politického klubu« mladočeského v Praze; dovolával se nově volební svornosti. Vedle toho ukázal, že by Mladočeši byli ochotni k národnímu smíru — po etapách, t. j., poněvadž je nemožno docílit dohody o celém komplexu vyrovnavacích předloh, přejí si svobodomyslní poslanci, aby se uzákonily aspoň předlohy, o nichž je shoda mezi Čechy a Němci. Ovšem Němci prohlásili již při jednání roku 1900 a vyhlašují dosud junctim mezi všemi předměty vyrovnání.

Že není nutno poutat pozornost ciziny k nám jen okázalostmi, ukázal zájem, s jakým právě ve dnech sokolských přijaly německé i ruské listy řeč, kterou proslovil o politické situaci profesor Masaryk v nevelké české obci, ve Velími. (Řeč prof. Masaryka vyšla tiskem nákladem »Politického klubu české strany lidové«.) A zajímavo: řeč, která odporučuje spoléhání na vlastní sílu a zanechání nadějí ve slovanského strýčka, došla v Rusku — i v listech slavjanofilských — mnohem vlídnějšího přijetí než projevy, které se stále Ruska dovolávají. Věc je prostá: nemůžeme cizině imponovati, dokud chodíme k ní pro almužnu, třeba by jí měla býti jenom cizí přízeň. Sympatií ciziny nedostaneme almužnou; uvědomělým a samostatným postupem je získáme a udržíme. Proto docela již selhávají jednání, do jakého se pustil dr. Rieger s maďarským dobrodruhem drem Rimlerem, jehož pověřoval posláním, aby působil v Petrohradě, by Rusko položilo ve Vídni své veto v náš prospěch a proti hnutí všeněmeckému.

Červnové slavnosti zatlačily do pozadí zájem o všechny jiné děje politické, zejména zájem o zasedání zemských sněmů. A přece právě zemské sněmování bylo nad míru příznačné pro vnitřní poměry rakouské. Národnostní spory, jež se podařilo na čas potlačiti vládě Koerberově na říšské radě, propukly plnou silou v celé řadě sněmů. Sněm štýrský zasedal za abstinence Slovinců; sněm istrijský vůbec nezasedal: vlašská většina sněmovní zahájila trpný odpor proto, že je sněm svolán do Kopru, čímž prý vláda vyšla vstříc Slovincům; sněm tyrolský končil obstrukcí Vlachů, kteří byli zklamáni tím, že vinou Němců nedošlo k projednání vyrovnavacích předloh; sněm haličský byl předčasně uzavřen, když Rusíni zahájili pro národnostní utlačování, jež je jim údělem od polské většiny, pasivní oposici; sněm dalmatský a bukovinský měly zasedání velmi neklidné; sněmy moravský a dolnorakouský netrpěly sice bouřemi národními, ale i na nich stála v popředí otázka národní: na Moravě ve způsobu vyrovnavacích jednání, jež se dála se zdvojenou pílí ve stálém vyrovnavacím výboru moravského zemského sněmu, a v Dolních Rakousích v návrhu Koliskově, aby vyučovací řečí na obecných školách v Dolních Rakousích byla pouze němčina; pouze do českého sněmu mimo debatu o sčítání lidu národnostní spory téměř ani nezalehly. Český sněm vyřizoval a konečně vyřídil aspoň jakž takž uspokojivě předlohu o úpravě učitelských platů a zrušení nepřímých voleb v obcích venkovských. Tím je zrušeno nepřímé volení i pro

čtvrtou a pátou kurii při volbách říšských. Konečně tedy jedna z křivd zemského volebního řádu byla odstraněna. Ale kolik jich ještě bude se musit postupně překonat, než bude zemské zastupitelstvo postaveno na jedině spravedlivý podklad všeobecného a rovného práva volebního se zastoupením menšin? Zatím vedle české strany lidové a radikálně pokrokové volá opravdově a úsilovně po všeobecném hlasovacím právu do zemského sněmu sociální demokracie. V době sněmovního zasedání byly manifestační schůze pro všeobecné volení se strany sociální demokracie na stálém denním pořádku. — *Gg.* —

*

Jižní Amerika nikterak není vyjmuta ze zajímavého pravidla, že malé a menší státy nejraději dávají se na cestu výboje. Tak v letech šedesátých republika paraguayská hrála úlohu tamního Pruska. V předminulém věku otcové jesuité v dokonalý národ kostelníků dovedli vychovati obyvatele její, Indiány guaranijského kmene. To nijak nevadilo, aby pod vládou diktátora dra Franciy a obou Lopezů, I. a II., nástupců jeho, nezměnili se v národ znamenitých válečníků. Na pokyn svého taitá guassu (velikého otce = presidenta) po pět let vytrvali v poli proti spojeným sborům brasilsko-argentinsko-uruguayským. Ze začátku se štěstím nemalým, ale vždy se statečností největší. Proto kromobyčejných námah obou dvou velkých států trojspolkových k tomu bylo třeba, aby odpor jejich konečně byl zlomen.

Dědičkou vojáckých a výbojeckých tradic paraguayských samovládců stala se v posledních dvaceti letech republika čilská. Musí se říci, že s větším oprávněním jak co do rozlohy, tak co do počtu obyvatelstva svého. Táhlé území její, stěsnané mezi mořem a nebetyčným hřebenem Cordiller, jest skoro 5000 kilometrů dlouhé, ale i v nejprostornějších částech svých 140, v nejužších jen 110 široké. Hornatá krajina mírného podnebí k tomu nad jiné jest určena, aby byla kolébkou zdravého a jadrného lidu. Není také pochyby, že Čilané v nejednom ohledu velmi prospěšně od španělsko-amerických soukmenovců svých se rozeznávají a liší. Za to mají děkovati předem rázu otčiny své a silnému vstřiku jinorodé krve ve svoje žíly. Značný počet cizokrajných jmen mezi obyvatelstvem ukazuje, že zvláště skotské, irské a německé. Lid čilský jest ostatních spolubratří mnohem drsnější a otužilejší, ale také energičtější a důslednější. Tyto vlastnosti ochraňují jej před citovou rozkypělostí ale předmětnou neurčitostí, jež jsou tak význačným příznakem politických zápasů ostatních republik hispanoamerických. Čilsku schází mládež, pravidelné práce duševní neb výrobní zcela postrádající, už z touhy po fysickém vzruchu nevyčerpatelný materiál nejbezpodstatnějších pronunciamentos (vzbouření). Politika čilská ode vždy mívala velmi reální cíle a sledovat je uměla s velikou umíněností.

Mezi Čilskem a republikou Perú, severní sousedkou jeho, panovalo vždy historické jakés soupeřství. Už od dob, kdy mocní Inkové Araukánů, bojovných horalů čilských, nedovedli sobě podrobiti. Tato rivalita, quasi poděděná v obou zemích i vnuky dobyvatelů, vedla v letech 1879 až 1881 k známé válce pacifické. Republika Bolivie Peruány dala strhnouti se do vojny, zcela zbytečně a vzhledem k bezvýznamnosti své vojenské

i nanejvýš lehkovážně. Něco vítanějšího Čilanům vůbec nemohlo se přihodit. Neboť právě Atacama (Antafogasta) jediná boliviánská provincie přímořská, dělila jižní pomezí peruánských nepřátel od vlastních krajin jejich. Nešťastnou válkou ztratilo přemožené Perú bohatou provincii Tarapacu na všechny časy, Tacnu a Africu na dobu deseti let. Po uplynutí jejich obyvatelstvo všeobecným hlasováním zcela volně mělo rozhodnout se, pod kterou vlajku že slušeti si žádá. Za to získávající strana měla pak zaplatiti druhé deset milionů dollarů. Příměřím uzavřeným na dobu neurčitou Bolivie odstoupila Čilsku Atacamu, dosti pustou, ale bohatstvím solí nerostných velecennou, a ztratila přístup k moři. Kdyby byla zůstala neutrální, nový peruánský majetek vítězů Atacamou byl by odtržen býval od jižní vlasti jejich.

Doba určená k onomu hlasování už dávno minula, ale Čilští přirozeně na provedení jeho ani z daleka nemyslí. Aby splnili přání Bolivie po sjednání definitivního míru, už dokonce jim nepřipadá ve snu. Republice té, od války zcela vnitrozemské, asi sotva kdy podaří se restitucio in integrum. Ředitelé státní lodi čilské troufají jednati si se sousedkou, spory vnitřními zcela nadobro rozervanou, zcela bezohledně. Seňor Abraham Koenig, čilský vyslanec v La Pazu, obdařený tak strašně nešpanělským jménem, zcela otevřeně prohlásil ministrům tamním, že Čilsko Atacamy nutně potřebuje a že si ji také proto podrží. Vše, co nabízí Bolivii, jsou autonomní úřady celní na břehu mořském, pomoc při stavbě drah a snaha o hospodářský rozvoj země. Bije při tom mnohem více na svůj, než na sousedky své prospěch. To patrno jest i z nároků na solnou step (Pampa salada), pustinu bohatou užasně boraxem. Rozloženou v úhlu, jejž nejseverovýchodnější hranice čilská tvoří s nejjihozápadnější mezí boliviánskou, v pustém koutě, kdež nikdo pro zdánlivou bezcennost půdy pochopitelně o přesné vytčení pomezí se nestaral.

Že Čilsko všemi prostředky o to se snaží, aby jak hospodářsky, tak politicky Bolivii dostalo v svou moc, o tom není sporu. Ochrany proti tomu asi nikde není. Naděje na zakročení severoamerické Unie zůstane asi pouhou chimérou. A Peruáni, jichž vinou Bolivie o přímoří své přišla, nemají síly dost, aby v Tacně-Arice hlasování sobě vynutili. Naopak, ani neváhali použiti nesnází bývalého spojence, aby sáhli na majetek jeho v poříčí řeky Purús. Z hrotu ostrého trojúhelníka, kterým severozápadní Bolivie mezi Perú a Ecuador vniká, přisvojili sobě celé okresy.

Zbývala by ještě Argentina, starý soupeř a odpůrce Čilska.

Dohodnutím, uzavřeným mezi nimi přede dvěma léty, rozsudkem vlády londýnské definitivně má být urovnán desítky let již trvající spor o hranice. Na těch ale dosud zápalné látky v celých stozích leží narovnány. Čilané nikterak nepřestali pohlížeti na argentinskou Patagonii zvykle chtivými zraky. Totiž na západní část její, lehko osídlitelnou, východní svahy And, svlažované četnými vodami a porostlé mocnými hvozdy. Může-li se vůbec mluviti o historické oprávněnosti čilských nároků, řekl bych otevřeně, že listiny starých španělských archivů správních jim zřejmě odporují. Jak těm na Patagonii, jimž dnes na čas dáno usnouti, tak oněm na Pampu saladu, jež dnes drží se s největší rozhodností. Argentinci, po nedávných zmatcích, snaží se velice sesíliti svou zdatnost finanční, brannou i námořní. Ale čilí soupeři na druhé straně And nelení stejně.

Chéf generálního štábu jejich, v nedávné válce kongresu s násilnickým presidentem Balmacedou tolik osvědčivší se generál Koerner, dlel loni v Evropě na nové »studijní« cestě. Nedávná přátelská schůzka čilského předsedy Errazuriza a argentinského Rocy jest obřadnickou episodou, jíž umožnilo jen chvilkové poutuchnutí tuhého sporu dvou neslučitelných zájmů. Pro konečné řešení jeho jest zcela bez významu. Aspirace lidu čilského, vychované zeměpisnou povahou vlasti jeho, a vypěstované dějinami její, donutí jej dříve nebo později, aby se přelil přes pohoří svoje a střetl se s Argentinci ve velikém zápasu nejen o západní Patagonii, ale o nadvládu nad španělskou Amerikou jižní.

Že by Brasilie rameno Čilských zadržela, jest utopie, které v Argentině nikdo se neoddává. Přes všecky oslavy, které v Buenných Ayrech nedávno Dru de Campos-Sallesovi, hlavě státu toho, byly uchystány. Však Dr. de Campos dalek byl toho, aby zapomněl čilskému svému kolegovi ze hlavního města hostitelů svých osvědčiti přátelství své srdečným telegramem.

Iberskoamerický kongres, který v Madridě v loni zasedal, bez odporu sledoval cíle dalekosáhlé. Mířil na duševní, hospodářské a posléze i politické sjednocení španělské vlasti a její odbojných kdys amerických dětí. Ale republiky španělské, duševně daleko více poplatné Francii nežli Španělsku, nechtěly přistoupiti ani na prvé. Nepodařilo se ani proraziti s požadavkem, aby zrušena byla předepsaná revalidace španělských hodností universitních před fakultami domácími. Tím méně řeči mohlo býti o tom, aby jihoamerické obce odřekly se ochranných cel, hlavního pramene pravidelných svých příjmův. Když posléze zamítnut byl návrh, dle něhož státy súčastněné výslovně měly zavázati se, že spory své řešiti budou cestou smírčího soudu: tu i mravní effekt, který ze sjezdu zbýval, povážlivě byl ohrožen. Jest pozoruhodné, že právě čilský vyslanec nejrozhodněji proti návrhu se vyslovil.

Snahám kongresu jednání takové arci příliš neodpovídalo, však za to tím více tradicím politiky čilské. Těch nezřekla se vláda republiky ani letos, když jí bylo zaujímat stanovisko vůči panamerickému sjezdu, jejž do Mejica svolávají Severoameričané — jak povědomo — dnes velmi »imperialisticky« naladění. Ten mezi jiným také sankcionovat má přísnou zásadu, že spory mezi státy americkými na příště nesmí býti roztínány mečem, ale výlučně řešeny rozsudky rozhodčích soudův. Proto vláda čilská žádá sobě z předu od kabinetu washingtonského míti zaručeno, že zásada ta nemá míti zpětného účinku, jinými slovy, že spor o Tacnu-Aricu bude ještě rovnán po staru.

Jestli Unie nesvolí, Čilsko nesúčastní se sjezdu, svolí-li, neobešlou ho Perú, Bolivie, Paraguay, Uruquay, Argentina a (snad i) Brasilie.

Mocní pánové ve Valparaisu čerpají — je-li vůbec dovoleno slova toho užit — mravní oprávnění k jednání podobnému z jasného vědomí všestranné převahy lidu čilského nad obyvatelstvem sousedních republik. Však jedna věc velmi důrazně měla by je volat k rozvaze. Čilsko, položené na západních březích pevniny jihoamerické, již tou svou zeměpisnou polohou jest v nevýhodě proti východní Argentině, která v každém případě by asi větší část evropského vystěhovalectva zachytila. Však nade všecko pomyšlení špatná organisace ministeria pro kolonisaci způsobuje, že ji za-

chycuje bez mála všecku. Vystěhovalců, již jdou do Argentiny, jsou sta tisíců, těch, jichž cílem Cilsko, sotva desítky. Tak musí jednou dostavit se doba, kdy vnitřní zdatnost převážena bude silou početní, neb nepoměr jest již tak veliký, že i sebe pronikavější reorganisace ministerstva kolonisačního sotva zjednala by zde nápravu.

Heslo republiky hlásá v její štítu, že občané její jsou odhodláni dosíci cílů svých Rozumem nebo — silou. Prvá část hesla je zajisté jen galantní kompliment před pomíjejícím božstvem revoluce. Čilští vždycky shledávali, že jest mnohem sladší opříti se o to, co Leibnitz nazval slabou třtinou moci, než spoléhati na pomoc bohyně sebe víc jasnohlavé.

Čilští jsou dnes vůči Argentincům v poloze Japanců v Koreji oproti Rusům: rázný apel k moci, dnes nepopěrné, as doved by je k vítězství. Za deset let dle všeho tomu bude jinak. Dávný sladký zvyk — jenž nebýval bez oprávnění výhod a proto tak snadno z myslí lidu i vůdců jeho se neztratí — stane se potom zásadou velmi nebezpečnou. *J. P. M.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Zemský rozpočet království Českého na rok 1901 — Zemská dávka z piva — Místní železné dráhy zemí garantované a jejich finanční výsledky — Nová emise rakouské renty korunové — Výdaj bankovek desetikorunových — Bankovní a průmyslová krise v Německu — Podvodné zakladatelství — První státní rozpočet knížectví Černohorského.

Zemský rozpočet království Českého zavdal sněmu podnět k úvahám o finanční budoucnosti království a zemí v tomto státě, kde zákonodárství i správa požaduje na samosprávě tolik výkonů a obětí, zdroje příjmové však vindikuje státu samému. Úhrnná finanční potřeba království Českého v roce 1901 činí 50·29 mil. korun, vlastní úhrada jen 3·69 mil. korun, takže zemský deficit obnáší letos 46·6 mil. korun, jež nutno uhraditi přirážkami, dluhy nebo daněmi. Dle dosavadní výměry by zemská přirážka (55 % k veškerým daním přímým, vyjmouc osobní daň příjmovou) vynesla 36·59 mil. kor., z výnosu osobní daně příjmové přikáže se dle finančního plánu státní berní reformy zemi 1·58 mil. kor., a zbytek 8·53 mil. kor. má se uhraditi jednak novým dluhem 6 mil. korun, jednak účastí země na přirážce k dani kořalečni (1·2 mil. korun) a konečně zvýšením zemské přirážky k přímým daním o další 2 procenta.

V roce 1895 činila ještě finanční potřeba král. Českého 35·7 mil. kor., do letoška stoupla tedy o 14·61 mil. korun (41 %), čili ročně o 2·43 mil korun; preliminovaný náklad na obecné školství vzrost v témž období (od posledních voleb sněmovních) ze 17·21 mil. na 22·65 mil. korun, rozpočtená zemská přirážka z 23 mil. na 37·69 mil. korun. A k tomu přistoupí ještě v málo letech zvýšené požadavky z konečně provedené vhodnější úpravy platů učitelských a z příspěvků zemských na nové stavby průplavní a kanalisační. Neboť stát sice dovedl obětovati sta milionů na vídeňské dopravní podniky, na strategické dráhy v Haliči a pasivní železnice v zemích alpských, na beznadějné povznesení Terstu a regulace říční v Tyrolsku, ale na kanalisování Vltavy pod Prahou i uvnitř Prahy požaduje od země příspěvkem třetinu, resp. polovici nákladu stavebního, a na stavby prováděné dle programu letošního zákona o vodních cestách aspoň osminu nákladu zařizovacího.

Bude tedy finančnímu hospodářství zemskému počítati pro budoucnost se schodkem aspoň 17·22 mil. korun ročně, nebudou-li zemi odkryty nové zdroje příjmů. K tomu se provedenou státní reformou berní postavení země namnoze ještě stížilo. Slevami daně pozemkové, domovní a výdělkové zmenšil se podklad zemské přirážky, stará daň příjmová zmizela a na novou osobní daň příjmovou přirážek samosprávných ukládati nelze; přebytky výnosu osobní daně příjmové, pokud se zemím přikazují, nejsou dostatečnou náhradou za tyto újmy, a také poměr, dle kterého se súčtují výtěžky a daně těch pobočných závodů, jejichž kmenové podniky nalézají se v jiné zemi — jako u nás se děje s četnými filiálkami hlavních závodů vídeňských — znamená nemalé poškození zemských financí.

Uhrazovati běžné — nikoli pouze investiční — výdaje dluhem znamená však vlastně finanční sebevraždu.

Kde tedy hledati úhradu? Vláda ukazuje zemím cestu zatím jen negativně: odmítá rozhodně zemskou daň na minerální vody a na uhlí, nechce svoliti ke zvýšení školního příspěvku ani k zavedení nového zemského příspěvku pozůstalostního a zavrhuje naprosto zemskou přirážku ke státním poplatkům z majetkových převodů mezi živými. Zbývají tedy vedle zemské daně ze služného, jíž by se obešly dřívější sliby, že na osobní daň příjmovou nebude ukládáno přirážek, toliko zemské daně, pojící se ke státním daním spotřebním, t. j. tedy pouze zemská daň z piva, protože daň cukerní je již státem zvýšena na sumu horendní, a u lihu je zavedení přirážky ke státní dani pro finanční potřebu zemí hotovým faktem

Zemská dávka z piva, přičleněná k dani státní, navrhována byla již v roce 1892 spolu s dávkami zemskými na cukr a kořalku, s přepychovými daněmi z povozů a koní, domestiků a honebních listů, ze psů, kulečníků a hudebních nástrojů, ale tehdy pro silný odpor průmyslových kruhů nedošla uskutečnění. Železná nutnost jí snad nyní dopomůže k platnosti. Na sněmu bylo vysvětleno, že při konsumu $9^1/_2$ milionů hl. piva v království Českém vynesla by daň tato ve výměře 2 korun z hektolitru 19 milionů korun a při výměře 4 korun — přípustné vzhledem k tomu, že jednotkou prodejnou u piva jest $^1/_2$ litru a jednotkou mincovní, o kterou by se pivo zdražilo v konsumu, jest a zůstane krejcar — vynesla by daň 38 milionů korun, t. j. asi tolik, co nyní vynese $57^0/_0$ zemská přirážka k veškerým daním přímým.

*

V této finanční situaci země tím tísnivější dojem činí české místní dráhy, zemí garantované, o kterých zástupce zemského výboru podával zprávu v červnové zemské radě železniční. Na jeden vlak připadá dle této zprávy u místních drah zemí garantovaných průměrem 21·8 osob a nákladu 12·4 tun netto a 57 tun bruto (nečítaje lokomotivy o 30 tunách), t. j. nehledíc k osobám, jest váha vozidel šestkrát větší než váha nákladů, které se jimi dopravují. Na 1 *km* činily dopravní příjmy průměrem 3162 korun ročně a výdaje 3213 korun ročně, poměr výloh ku příjmům byl tedy u zemských lokálek loni $101·6^0/_0$, t. j. dráhy tyto nekryly svými příjmy ani výlohy výkonné, o zúročení a umořování zařizovacího kapitálu ani nemluvě. Proti roku 1899 stoupl tento t. zv. výkonný koëficient — tlakoměr, jímž se měří hospodárnost drah železných — o plných $8·2^0/_0$.

U ostatních železných drah rakouských činí tento koëficient u státních 73%, u buštěhradské železnice 50% atd. Vesměs jsou prý příliš veliké výlohy na udržování dráhy a na staniční službu a příliš vysoké poplatky za staniční službu na přípojných stanicích drah soukromých.

Iluse o dopravoplodné a tvůrčí působnosti dokonalých komunikací samých — nehledíc, jsou-li tu zároveň též jiné podmínky hospodářského rozvoje — poměry českých lokálek ruší nemilosrdně. U pěti drah klesla proti loňsku doprava osob, doprava zboží se zvětšila toliko u dvou železnic, u všech ostatních klesla, rovněž jen u dvou místních drah se zvětšily příjmy dopravní, u všech ostatních klesly, naopak výlohy dopravní u 6 drah se zvýšily, ze 12 zemských lokálek nyní provozovaných 7 neuhrazovalo ani svých výloh dopravních. Obtížení země činí u těchto 12 drah za loňský rok ve skutečnosti 1·79 mil. korun, převyšujíc ještě o 160.000 korun obtížení nominální, které se při povolování lokálek pokládalo za maximum zemského břemene, ku kterému prý nikdy v celku nedojde.

Zejména zklamaly naděje, kladené v hojnější používání dráhy tam, kde lokálka zkracuje vzdálenost mezi dvěma místy, která již jinými drahami, ačkoliv oklikou, jsou spojena. V takových případech dráhy ať státní ať soukromé raději vezou celé náklady třebas po třech stranách železničního obdélníku mezi dotyčnými místy — ale ovšem po svých vlastních tratích — než by pustily náklad na čtvrtou daleko kratší stranu, již probíhá zemská dráha lokální.

Stesky na zemské železnictví nejsou nové a též my poukazovali jsme již několikrát za příležitosti sněmovních zasedání na nesoustavnost a nepromyšlenost akce, na protekční a nevěcné posuzování leckterých projektů dokonce i dle technické kanceláře, v které byly pracovány, na povážlivé finanční výsledky atd. Ale k nápravě je daleko a zemský výbor obmezuje se dnes pouze na to, aby finanční břemeno země aspoň novými drahami příliš se nezvyšovalo. A tak krajiny dosud ani hlavních ani místních drah nemající odkazovány budou na znenáhlý postup, zatím co jiní beati possidentes pilně se živí z měšce zemského a státního.

*

Po řadě let vypsána opět veřejná subskripce na rakouskou rentu korunovou. Skupina Úvěrního ústavu Rothschildova převzala od rakouského státu k emisi 125 milionů korun renty korunové, jež vyložila k veřejnému upisování za kurs 95%. V roce 1893 byla 4% korunová renta nabídnuta majitelům dřívější 5% papírové renty k výměně za kurs 93½%, a dosáhla ještě v témž roce kursu 96·50, koncem roku 1894 znamenala 99·60, koncem r. 1896 překročila nominale, znamenavši 100·80 a koncem r. 1897 dosáhla až kursu 101·95. V posledních dvou letech klesla, vždy však znamenala ještě koncem roku 1900 98·25%. Byl tedy emisní kurs nynější dosti nízký a banky spokojily se nízkým hrubým výdělkem jednoho procenta, z čehož přes polovici připadne na výdaje emisní.

Arciť že si banky skrovný zisk nynější vynahradí při emisi druhých 125 milionů korun, které si vyhradily převzíti nejdéle do podzimu roku příštího. Zlepší-li se kursy rentovní, prodají banky obnos převzatý z volné ruky po částkách bez subskripce za kurs, dosahující výtěžek daleko značnější.

Při subskripci nynější — dne 20. června upsáno na oněch 125 mil. přes 400 mil. korun — výsledek sice čestný, ale nikoliv přeskvělý, hledí-li se k vystřízlivění nastalému na trhu průmyslovém, ke klesajícímu úroku a k opětné větší zálibě obecenstva v bezpečných papírech ukládacích. Na př. 3% říšská půjčka německá 30 milionů marek byla letos v dubnu přepsána patnáctkrát — ovšem je v Německu mnohem více než u nás koupí spekulačních. Za to dosáhly Uhry loni na 70 mil. korun vypsané renty po velké námaze upsaných toliko 100 mil. korun; také v Rakousku byla investiční renta v roce 1897 přepsána pouze dvakrát.

S bankovní skupinou spolupůsobila tentokrát opětně poštovní spořitelna, při níž upsáno bylo přes 50 milionů korun. Při investiční rentě 3½% v roce 1897 se poštovní spořitelna neosvědčila a i nynější výsledek není právě valný; malí ukladatelé nejsou dosud zvyklí důvěřovati papírům, s nimiž neumějí disponovati. Také aparát poštovní spořitelny je těžkopádný, reklamního aparátu není vůbec s dostatek a velký kapitál, soustředěný ve větších městech, má svá pravidelná spojení bankovní. Přes to je cesta přímá k soukromému kapitálu drobnému nalezena, a bude lze jí užiti podruhé s výsledkem vydatnějším.

V Čechách bylo úhrnem upsáno asi 40 milionů, z toho jen v Praze 33 — v Haliči, pokud ve známost vešlo, jen něco přes 2 mil. korun.

V Německu bylo naší korunové renty nyní upsáno asi 115 mil. — vyložení její k úpisu i v bankovních místech německých znamená, že účast německého kapitálu pokládá se za žádoucí vzhledem k budoucím emisím, pro které se spotřebivosti našeho kapitálového majetku již méně důvěřuje.

*

Dne 2. září počne Rakouskouherská banka s výdajem bankovek 10korunových, kterými budou vystřídány dosavadní zbývající státovky, pětky. Za nové bankovky uloží stát u banky ve zlatě 160 milionů korun (Předlitavsko 112, Uhry 48 mil. korun), za které banka odvede stejný obnos v stažených pětkách. Tím zmizí konečně z oběhu poslední zbytky státovkového dluhu, veškeré obíhající papíry budou bankovně založeny. K úplné nápravě měny bude pak chyběti jediný krok, prohlášení volné směnitelnosti bankovek za zlato, jemuž prý však bude předcházeti bankou zavedená směnitelnost dobrovolná.

*

V Německu po několikaletém rozmachu hospodářském nastala částečná krise. Vysoká průmyslová konjunktura loni povolila, tím oslaben i trh bankovní a ostřejší vítr láme a pochovává, co bylo slabého, nezdravého a nemorálního v hospodářství německém. Z Berlína vyšel počátek, který ukázal vedle ryze ekonomické laxnosti také úpadek kvality mravní. Po něm následovaly Pomořany, Meklenburk a nyní vybuchla sopka i v Drážďanech; úvěrní banka drážďanská byla již dříve v nebezpečí insolvence, po níž následoval zcela formální krach, a tyto dni dokonce také Lipská banka, mající finanční styky s celým finančním světem německým, upadla v konkurs stejně jako akciová společnost pro sušení mláta, s ní souvisící a jí vlastně již po delší dobu před záhubou — jak nyní vidno, za cenu vlastní existence Lipské banky — uměle udržovaná. Německý ka-

pitál přespekuloval; jen v roce 1899 bylo vydáno papírů průmyslových, obchodních a dopravních za 588 milionů marek, ale v kursovní hodnotě 932 mil. marek, kapitál bankovní zvýšen byl novými emisemi k zakládání nových podniků o 229 mil., které byly odbyty s kursovým ziskem 85 mil. za 314 milionů marek.

O jaké podniky tu běží, vysvitne z několika dat. Úvěrní ústav pro průmysl a obchod v Drážďanech trval již od roku 1856, zprvu v Desavě, od r. 1875 v Drážďanech; jeho akciový kapitál obnášel 20 mil. marek, do r. 1895 byla společnost tato súčastněna i při uhelných dolech severočeských. V posledních letech platila dividendy 9%, ještě nedávno zaplatila za loňský rok dividendu 7½%. Úvěrní ústav provozoval zakládání nových průmyslových společností, zejména elektrických, v nepoměrném rozsahu, takže, nemoha jejich akcie odbýti kapitálu soukromému, musel si je ponechati sám a nad to opatřovati nové společnosti ještě dalším úvěrem. Tak uložil úvěrní ústav drážďanský v papírech podobných nejen svůj skoro celý akciový kapitál i s reservami, nýbrž ještě silně se zadlužil, a úpadek elektráren Kummerových, jichž akcie měl úvěrní ústav v rukou a jež mu byly ještě dlužny plných 9 milionů marek, zpečetil též osud Úvěrního ústavu drážďanského.

Ještě příznačnější pro poměry německé jest úpadek lipské banky. Banka tato trvala 62 let, před málo lety ještě měla právo vydávati bankovky, její akcie ještě den před pádem znamenány byly 140 procenty. Osudným stalo se lipské bance její, při nejmenším, neuvěřitelně lehkomyslné spojení se sušárenskou společností kasselskou, jedním z nejpověstnějších výstřelků nejnovějšího hospodářského rozkvětu říšskoněmeckého. Společnost tato je typem moderního gryndéřství. Založena byla teprv 1889 s akciovým kapitálem pouze 350.000 marek, jejž však od r. 1891 téměř rok co rok rozmnožovala, zprvu dvakrát vždy o 150.000, pak o 350.000, 500.000, 1½ milionu, 3 a 6 milionů a konečně teprv loni o 9 milionů marek, až dosáhl akciový kapitál úhrnné výše 21 milionů. Společnost, která zabývala se původně výrobou a obchodem se sušeným mlátem a pod. odpadky, získala později patent ke zpracování bukového dřeva k rozmanitým výrobám chemickým, k jehož využitkování založila ve spojení s Lipskou bankou velikou řadu společností na destilaci dřeva ve Vídni, Lvově, Košici, Hamburce, Frankfurtě, Petrohradě, Helsingforsu, Antverpách, Janově atd., které vesměs musely od kaselského »mateřského ústavu« za drahé peníze zakoupiti právo k využitkování patentu a odebrati stroje k tomu potřebné. Ale záhy se ukázalo, že draze zakoupený patent je bezcenný, resp. že nelze v dostatečném množství opatřiti si surovinu k jeho využitkování nezbytnou. Naproti časopiseckým půtkám prohlašovaly továrny, že užívají též jiných patentovaných method výrobních, ale posléze usneseno počátkem roku 1901, aby společnost kaselská zakoupila veškeré podružné ústavy a ujednotila jejich správu. To se stalo, akcie jejich zakoupila kaselská společnost, a sice daleko pod pari, třebas že většina podružných továren vykazovala dobrou výnosnost — muselyť právě veliké statisíce a miliony, továrnami za bezcenné patenty zaplacené, býti úplně odepsány.

S touto jedinou společností, která pomocí fingovaných 50% dividend vyhnala kurs svých akcií až na 800%, aby při emisi nových akcií dosáhla co nejvyššího kursu nad pari, vešla Lipská banka v závazky, do-

sahující obnosu 87 mil. marek, obnosu daleko většího, než činil vlastní kapitál i reservy banky, uživši pro své investice v kaselské společnosti i jmění sobě svěřeného.

A zajímavo je, že mezi věřiteli této banky, jejíž úzké spojení s dávno pověstnou tovární společností bylo obecně známo, funguje několika miliony také říšská banka německá, která jinak, na př. počátkem minulého roku, dusila přepjatou spekulační podnikavost úrokem až 7%, že dala se k poskytování značného úvěru Lipské bance strhnouti, i vysoce obezřetná cedulová banka saská, a že má u ní nyní pohledávku 10 milionů marek konečně i saská správa loterní... Co stát na malých lehkověrných spekulantech vydělal, o to neméně lehkomyslně přichází u podobných spekulantů velkých.

Rafinované podvody, které ukázaly se při úpadku hypotéčních bank východopruských, vředy, které nyní co měsíc téměř propukají brzy zde brzy onde na hospodářském těle Německa, jakmile dost krátce zavanul ostřejší vítr méně příznivé konjunktury, svědčí, že ani v říši bázně boží a dobrých mravů není nedostatek elementů, kterým kupecká solidnost i občanská mravnost jsou neznámy, a které až do poslední chvíle bilančními manipulacemi, klamnými vyhláškami a časopiseckými zprávami ošizují důvěřivost mas obecenstva. Když nastával úpadek drážďanského ústavu úvěrního, lidé valem ukládali peníze do Lipské banky, která platila za skálopevnou a která za málo neděl zkrachovala rovněž.

Přes to nepějeme vítězné chvalozpěvy nad našimi bankovními a podnikatelskými poměry, které prý jsou úplně zdravé, a kde prý by něco podobného snad ani nebylo možno. Nemáme, pravda, těchto velikých úpadků, ale nemáme také toho velikého hospodářského těla, na kterém by se vůbec teprv mohly projevovati, a na skrovné hospodářské poměry naše je u nás úpadků, zpronevěr a s námahou druhdy sanovaných débaclů až až dost!

*

Černá Hora obdržela letos poprvé státní rozpočet. Dosud spočívalo veškeré finanční hospodaření státu v rukách knížete, který vládl důchody státními jako svými penězi vlastními. Poněvadž za těchto patriarchálních poměrů docházelo na Černé Hoře čas od času k největším finančním rozpakům, ze kterých vypomáhali tu car ruský, tu druhdy i císař rakouský, byl odeslán loni na Černou Horu ke studiu finančních poměrů ruský státní rada Miller, k jehož radě nyní spořádané budgetování státní i na Černé Hoře má býti zavedeno. Příjmy i výdaje státní obnášejí na Černé Hoře letošního roku as 1·2 milionu zl. Ve výdajích činí civilní listina knížete 100.000 zl., apanáže pro následníka 25.000 zl., armáda 30.000 zl. atd., příjmy skládají se hlavně z pozemkové daně, cel a monopolů, nepřímých poplatků a rozličných menších dávek. Nad řádným zachováváním rozpočtu bdíti bude zvláštní dozorčí komise, v jejímž čele bude jaksi jakožto důvěrník své vlády ruský konsul skutarský. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Vyhlídky na úrodu v roce 1901 — Schválení zákonů o stavbě železnic a drah vodních — Naděje průmyslu — Státní síť železniční a vodní doprava po Labi a Vltavě v roce 1900 — Nové kursy národohospodáské v Praze — Nová dvoutřídní česká obchodní škola v Praze — Činnost státu na povznesení malých živností — Technologicko-průmyslové museum v Praze — Malá účast a pomíjení českého živlu při státní akci živnostenské — Výsledky zemské akce — Průmyslové a obchodní školství pokračovací v Čechách 1900 — Konsumní úvěr v drobných živnostech a obchodech — Informační kanceláře.

Počátek července přinesl obvyklé zprávy, úřední i neúřední, o pravděpodobných vyhlídkách na úrodu v roce letošním. Veliká sucha květnová a červnová silně uškodila a deštivé počasí později nastalé může značněji prospěti jen krajinám severnějším nebo v polohách vyšších. V Uhrách však nelze prý očekávati ani úrodu prostřední, na všechen způsob značně menší než v roce loňském. Ostatně bývají úřední zprávy uherské vlády o úrodě obyčejně zbarvovány pesimisticky; Uhersko, jakožto prodavač, nerado budí domnění, že obilí bude dost a dobrého a že tudíž by ceny mohly býti levnější.

Také naše polovice říše potřebovati bude dobré úrody. Přes všechnu naši pasivnost co do výroby a spotřeby obilin, přes všechnu pokračující industrialisaci, odlidňování venkova atd. atd. není zajisté pro nás lhostejno, jaký výtěžek poskytne miliardový kapitál v půdě tkvící milionům obyvatelstva, svou existencí a blahobytem na půdě závislého, a »chudý sedlák — chudé království« platí pro nás i dnes stejně ještě jako za dob fysiokratů.

A nejenom malí, i velcí závisejí na výsledku polní úrody: i velkoprůmysl očekává od větší kupní síly obyvatelstva rolnického zvětšení odbytu a výroby, dráhy sledují výsledek žní, nahradí-li jim rozmnožené transporty obilní silné úbytky dopravních příjmů, způsobené v prvním pololetí kleslou konjunkturou průmyslovou a báňskou, zatím co neustále a neodvratně stoupají jejich výdaje.

*

Zákony ze dne 6. června t. r. o stanovení stavebního a investičního programu státní správy železniční pro dobu do konce r. 1905 a ze dne 11. června t. r. o stavbě vodních cest a provedení regulací říčních jsou již v platnosti, se stavbou tří velikých tunelů pro dráhy karavanskou, pyhruskou a turskou o úhrnné délce $10^1/_4$ kilometrů bylo již započato, na sestavování prováděcích předpisů pro zákon o vodních drahách se v ministerstvech pilně pracuje.

Dle výslovného předpisu obou zákonů má se při stavbě železnic i vodních drah těchto dáti přednost tuzemskému průmyslu a dělnictvu, a poněvadž investice železniční do konce roku 1905 obnášejí úhrnem přes 483 mil. a investice vodní v letech 1904—1912 250 mil. korun, slibují si od těchto staveb a investicí nemalé oplodnění přečetná výrobní odvětví, železárny, strojírny, montárny, továrny na železniční vozy a lokomotivy, cementárny, cihelny atd., deputace průmyslových korporací a spolků děkovala již panovníkovi v audienci za schválení obou zákonů a průmyslnický klub dal podnět k podepisování adresy též min. předsedovi Körbrovi strhnuv do svého vleku skoro všechny komory rakouské.

Pro nás Čechy dosud není valné příčiny k jásotu. Z nových železnic je v Čechách pouze neveliká dráha Rakovník-Louny, z vodního stavebního programu je zatím nejjistější provedení kanalisace středního

Labe a snad i Vltavy s $12\frac{1}{2}\%$ním a kanalisace Vltavy uvnitř Prahy s 50%ním příspěvkem zemským, kdežto alpské země příspěvky na nové dráhy skoro vesměs odmítají (jen Salcbursko a Korutany dávají po 100.000 zl.). A podíl svůj na stavbách v jiných zemích bude si český průmysl zajisté musit teprv vybojovat svou vnitřní zdatností.

*

Dle statistiky ministerstva železnic zahrnovala státem provozovaná síť železniční koncem roku 1900 celkem 11.239 *km*, z čehož připadalo 7762 *km* na státní dráhy, 602 *km* na soukromé dráhy provozované na účet státu a 2875 *km* na soukromé dráhy provozované na účet soukromých vlastníků. Dopravní příjmy drah provozovaných na účet státu a městské dráhy vídeňské činily úhrnem loni 262,979.000 K, dopravní výdaje (mimo platy za zúročení a umořování a mimo výlohy regulace platů státních zřízenců železničních) 187,352.000 K; příjmy stouply proti roku předchozímu o 14·68 mil., výdaje o 17·268 mil. korun. Osobních jízd bylo podniknuto na těchto drahách loni 73·55 milionů (2422 milionů osobních kilometrů), nákladů bylo dopraveno 32·248 mil. tun.

Nedávno uveřejněny též číslice dopravy po rakouském Labi a Vltavě. V dopravě pohraniční plulo Žandovem 1859 parníků osobních, proti vodě 101 a po vodě 99 rychlých a nákladních, proti vodě 7877 a po vodě 8441 lodí plachetních a vlečných s nákladem 4·32 mil. metr. centů (proti vodě) resp. 23·08 mil. metr. centů (po vodě), dále 392 parníků kolových a 919 řetězových; po vodě kromě toho ještě 2225 vorů s 506.262 pevnými metry dříví a 6000 metrickými centy nákladu. Doprava tuzemská činila proti vodě 0·189 mil. a po vodě 0·924 mil., celkem tedy 1·113 mil. metr. centů a s dopravou hraniční (27 403 mil.) dohromady 28·516 mil. metr. centů, k čemuž přistupuje ještě 3·954 mil. metr. centů dopravy vorové. Na Vltavě nad Prahou bylo lodních zpětných plaveb 1991, jimiž bylo vykonáno 33.847 *km*. — Hlavními přístavišti na Labi jsou ovšem Ústí n. L. (15·2 mil. *q*), Rozbělesy (3·57 mil. *q*), Laube (3·78 mil. *q*, hlavní překladiště pro zboží přicházející po lodi z Německa) a Březnice (1·535 mil. *q*).

*

Česká společnost národohospodářská pořádá od 7.—12. října v Praze druhý kurs národohospodářský a sociálně-politický. Přednášeti budou: prof. dr. Bráf o mechanismu oběhu (6 hodin), dr. Fáček o úvěrnictví v malých živnostech a obchodech (3 hod.), prof. dr. Fiedler o stěhování obyvatelstva a sociální otázce zemědělské (3 hod.), doc. dr. Gruber o veřejných podnicích a jich významu v hospodářství státním a obecním (6 hod.), docent dr. Horáček o agrární reformě (5 hod.), dr. Pilbauer o zahraničné tržbě a obchodních smlouvách rakousko-uherských (6 hod.), dr. Salaba o socialisaci umění (4 hod.), dr. Schuster o industrialisaci zemědělství (3 hod.). Kurs bude konán, přihlásí-li se nejméně 100 účastníků, v udané době od 8—12 hod. dopoledne a od 4—6 hod. odpoledne, po případě s večerními rozhovory. Zápisné činí pro celý kurs 10 K, pro jednotlivý kurs šestihodinový 2 K, pro kursy o méně hodinách 1 K. Přihlášky (s udáním stavu a bydliště, ale zatím bez zápisného) do 31. srpna t. r.

*

Nové obchodní gremium Pražské otevře v září t. r. v Praze novou českou dvojtřídní školu obchodní (denní), jaké zřízeny jsou u nás v Kolíně, Mělníce a Českých Budějovicích (která rovněž již v září bude otevřena), a v čelných městech německých. Zřízení tohoto obchodního učiliště, pro které právě v Praze jest místo, dlužno vítati s povděkem, poněvadž se jím naproti množícím se soukromým obchodním školám kvality druhdy dosti pochybné dostane veliké potřebě obchodnického vzdělání pro střední vrstvy kupecké ústavu zajisté dokonalého, všem požadavkům vyhovujícího.

*

Do naší rubriky spadá i zpráva sněmovní o stavu pokračovacího školství průmyslového a obchodního. Na prospěšný rozdíl proti školství rolnickému pokračovací školství průmyslové a obchodní neobyčejně se rozvinulo. R. 1894 činil počet těchto škol 291, roku loňského 390, počet tříd před šesti lety 949, nyní 1393, počet žáků tehdy 31.153 a nyní 50.930, ale též náklad jejich vydržování stoupl v těchto letech z 874.000 na 1,293.000 korun a zemská subvence ze 140.000 na 184.000 korun. Počet žactva stoupl tedy o 63%, počet škol o 34%, počet tříd o 46%, vydržovací náklad však jen o 34% a zemská subvence jen o 31%. A v školním roce 1900—1901 bylo opět založeno 12 nových škol českých a 3 německé. Ze 372 chlapeckých škol pokračovacích jest 222 českých a 150 německých (40·3%), kdežto žactva bylo na školách českých 28.092 a na německých 13.678 (čili jen 32·75%). Na českých školách bylo německých žáků jen 447 čili 1·6%, na německých školách žáků české národnosti 1912 čili 13·97%, tedy poměrně asi devětkrát více. Počet českých žáků na některých německých školách pokračovacích stačil by úplně k zařízení samostatných škol českých. Na 15 školách, z toho 12 českých, vyučuje se v neděli dopoledne i odpoledne, v neděli jen odpoledne vyučuje se na 23 školách (z toho 18 českých) a jen dopoledne na 287 školách (z toho 180 českých). České kraje jsou tedy menšími přáteli nedělního klidu učňů než německé; úplně bez nedělního vyučování je pouze 12 škol českých, ale 35 německých, českých tedy asi jen osmnáctina, německých skoro čtvrtina! Obchodních škol pokračovacích mají Němci 22, my jen 24, smíšených Němci 2, my 5, jen průmyslových Němci 121, my 192, ryze odborný ráz mají 4 školy loďařské a vorařské (něm.), 1 zlatnická (čes.) a 1 hostinská (německá).

*

Vydána nedávno též zpráva ministerstva obchodu o akci na povznesení malých živností v roce 1900. Známy jsou účely této akce: technické podporování maloživností, hospodářská organisace jeho, povznesení učednické výchovy. V prvním směru zřizování trvalých a dočasných výstav odborných pomůcek a strojů živnostenských, pořádání a podpora pokračovacích kursů pro živnostníky a pomocníky, ustanovování kočovných učitelů, konání odborných přednášek a udílení pokynů a rad odborných; poskytování strojů živnostenským sdružením a podpora zájmů maloživnostenských při zadávání dodávek, zvl. vojenských. V druhém směru působení k zakládání svépomocných družstev živnostenských a vliv na zařízení a správu podniků společenstevních, konečně poskytování zápůjček družstvům

živnostenským. V třetím směru konečně výstavky učednických prací, subvencování vzorných mistrů a podpora k zařizování útulen a besídek učednických.

Prostředky, jimiž akce tato vládne, jsou dosti značné. R. 1892 začala s 20.000 korun a loni jedině stát věnoval 559.040 korun, o 132.000 K více než v roce předchozím a dvojnásobný obnos toho, co věnoval ještě v roce 1897. Úhrnem věnoval stát k tomuto účelu od roku 1892 přes 2·9 mil. korun. Vedle toho účastní se akce této vždy rostoucí měrou jednotlivé země, obchodní komory a okresy, které loni vydaly k témuž účelu dohromady na 370.000 K a v letech 1892—1900 přes 1·6 mil. korun, tak že bylo celkem v těchto devíti letech vydáno k povznesení maloživnostnictva přes 4·5 mil. korun.

Od let ukazovali jsme na přílišnou zcentralisovanost celé akce, Stálá výstava pracovních pomůcek zřízena jest vládou pouze ve Vídni a živnostníkům »přespolním« poskytují se pouze stipendia k její návštěvě. zatím co vídeňští živnostníci — většinou přímo typ živnostnictva spoléhajícího na pomoc s hůry a těžícího ostatně bez valné námahy z privilegovaného hospodářského postavení Vídně — jsou v odborných výstavách vzácnými hosty. Stálé výstavky v jiných městech jsou vládou toliko skrovně podporovány — ostatní náklady jejich zřízení a vydržování svaleny na bedra místních činitelů — a výstavky dočasné pořádány byly rovněž vesměs činiteli místními. Také v kursech je pečlivý rozdíl mezi kursy vídeňskými a přespolními; ony jsou »mistrovské«, jsou »vyšším stupněm vyučovacím«, konají se s velikým aparátem technickým, trvají delší dobu (6—8—12 neděl), zařízení vzorných dílen pro ně ve Vídni stálo přes 100.000 korun, vyučovací jazyk jejich je pouze německý (z počátku byly aspoň obuvnické kursy částečně české) — tyto, přespolní či vnější kursy, jsou pouze »odborné«, trvají kratší dobu, učební osnova jest obmezenější, zařízení jednodušší, učiteli jsou jen absolventi mistrovských kursů vídeňských, kursy konají se dle potřeby v místech, kde živnost dotčená silněji je zastoupena, a ovšem také v jazycích neněmeckých.

Je tedy zřejmý rozdíl mezi živnostníky německými a německy neumějícími; v Rakousku můžeš v českém jazyce vystudovati universitu i techniku, můžeš býti lékařem, inženýrem, stavitelem atd. bez valné znalosti němčiny — ale »mistrovských kursů« pro obuvníky, truhláře, krejčí, zámečníky a tesaře bez německého jazyka a vyučování účastniti se nemůžeš. Odtud také procento Čechů, povolávaných na mistrovské kursy vídeňské, je čím dále tím menší. A i nižší, odborné kursy byly vládní akcí pořádány v českém jazyce dosud pouze pro obuvníky, kdežto v německých městech mimo Vídeň pořádá státní akce nákladem státním již i kursy pro truhláře a krejčí.

*

Nechtěli-li jsme opozditi se co do živnostenského výcviku za živnostníky německými, ze státních peněz podporovanými, musili jsme se — podobně jako ve školství obecném a středním — chopiti svépomoci. Pražská komora marně usilovavši o zavedení češtiny na státních kursech mistrovských a o větší zřetel k speciálním živnostenským potřebám Českého království v této akci vzdělavací, založila v Praze technologické museum,

které hned v prvých dvou letech trvání svého značně předstihlo činnost technického vykonavatele státní akce, technologického musea vídeňského. Stálá strojová výstava v Praze čítá 556 motorů a strojů a 25 sbírek nástrojů a materialií. Pořádány dvě dočasné výstavy: v Praze výstava prací, které byly provedeny při musejních kursech pražských, a v Kutné Hoře výstava vzorných dílen řemeslnických při loňské výstavě krajinské. Činnost kursová je v Pıaze daleko rozmanitější než ve Vídni; pořádány kursy pro knihaře, mistrovské kursy kožešnické, 10 kursů lučebních pro soukenníky, kloboučníky, pro zdobení kovů drahých i obecných, pro čistění skvrn, čistění a barvení per, kožešin atd., celkem v Praze 7 a na venkově 17 kursů. Zejm. lučební, knihařské a kožešnické kursy jsou původními a dosud ojedinělými podniky technologického musea pražského. Výstavky učednických prací organisovány v 19 místech českých a v Praze konána ústřední výstavka prací, které na venkovských výstavkách byly vyznamenány.

Museum technologické jest ovšem subvencováno státem; ale subvence tato je nepatrnou částí toho, co věnuje se na prostředky sloužící výhradně k povznesení živnostnictva německého. Na př. jen na stipendiích státních pro čtyři truhlářské kursy ve Vídni bylo loni vydáno přes 10.000 kor., nečítajíc ani desítitisícové výdaje na zařízení a vydržování těchto kursů samých; ale na stejně zařízené kursy mistrovské mimo Vídeň udíli stát subvence pouze 400 korun, ponechávaje starost o náklady ostatní na kurs i na stipendia pro účastníky činitelům místním, kursy zařízené jednodušeji subvencuje pak pouhými 200 korunami.

*

Přímo zaráží též nepatrná účast českého živnostnictva při státní akci úvěrní; ze státních úvěrů v celkovém obnose 131.6000 korun povolených připadá na česká družstva živnostenská (pouze čtyři!) 9 600 korun, na jedno české v Brně 10.000 korun. Máme sice v Čechách svůj zemský jubilejní úvěrní fond maloživnostenský, ale ani ten není dosti využitkován. A máme státní dotace ponechati snad úplně zemím ostatním a sami na ně jen v daních přispívati?

*

Vidíme tedy v průběhu státní akce maloživnostenské vždy větší pomíjení českého elementu naproti německému; že pak mezi ostatními národy slovanskými v Rakousku jest účast na státní akci pranepatrná, ba druhdy skoro žádná, je pochopitelno. Na př. dočasné výstavky byly v Haliči a v jižních zemích a krajích se slovanským obyvatelstvem konány pouze ve Lvově a v Černovicích, z učednických výstavek ve slovanských krajích mimo Čechy a Moravu ani jediná, počet účastníků mistrovských kursů vídeňských je ze slovanských krajů (i v Čechách a na Moravě) vůbec nepoměrně malý, kursy odborné konány v celé Haliči pouze 4, v Černovicích 1 (státní), v Krajině 3 (státní a německé), nesmírně řídko rozsety jsou v slovanských krajích státem propůjčené moderní pomůcky výrobní.

Je-li v ostatních zemích a krajích slovanských příčinou malý stupeň průmyslového a zejména i řemeslnického vývoje, můžeme u nás naříkati jen na ústup a při nejmenším stagnaci snah svépomocných a sdružovacích,

pokud jde o iniciativní dožadování se výchovné a materiální podpory se strany živnostnictva a na malou péči, jakou právě česká delegace věnuje této záležitosti.

Při státní akci maloživnostenské spolupůsobí totiž zvláštní sbor poradní, v němž zasedali dříve čeští poslanci Adámek, Dr. Kramář a Skála a v němž za nynějšího složení zasedá pět poslanců říšských a zemských. Působnost tohoto poradního sboru je sice ustavičně obmezována, sbor svolává se nyní jen jednou až nanejvýše dvakrát do roka, těžisko akce přechází vždy víc a více ve státní orgány výkonné — ale rovněž jest pravda, že od českých členů tohoto poradního sboru až do nejnovější doby nedostalo se českým interesentům jediného pokynu nebo jediné informace, že ono znenáhlé obmezování se akce na pouze německé živnostnictvo prošlo dle všeho úplně bez jejich pozornosti, při nejmenším není nic známo, že by se byli proti této tendenci ohradili a české oprávněné požadavky k platnosti přivedli. Jen na Moravě, zdá se, že dosaženo něčeho, ovšem ne zásadního.

*

Současně skoro podal zemský výbor sněmu zprávu o své činnosti maloživnostenské v r. 1900. Skromný sněm vzal zprávu loňskou na vědomí s úplným uspokojením. Bůh ví, čemu mělo platiti toto uspokojení: snad jen tomu, že povolené dotace nijak se nevyčerpávají a prospějí snad časem k posílení pokladních hotovostí zemských. Za to letos padla na sněmu ostrá slova Adámkova o indolenci živnostnictva našeho; slova celkem správná, aspoň pokud jde o masy, ale byl by je řekl p. Adámek, kdyby jeho zemskovýborská existence nepoutala se nyní dle všeho více ke straně a okresům agrárním? A kdo to byli, kteří po léta a desítiletí živnostnictvu místo poučení a povzbuzení k práci a vzdělávání podávali jen lichotné fráse, nežli mladočeští řečníci na městských schůzích volebních?

A i nynější obrat je pouze zdánlivý a dočasný. Až půjde o hlasy voličské, nebude uvědomělejších a pokrokovějších živnostníků jako rolníků nad české, a jenom vláda, cislajtanismus a co všechno budou vinny, klesá-li u nás ruch družstevní, odborný výcvik, výrobní technika atd. v malé výrobě živnostenské a rolnické, a dosáhneme-li státního práva, obratem ruky budeme míti též vzdělání a blahobyt . . .

*

Zatím jsou výsledky zemské akce české, jak již naznačeno, velmi skrovné. Dotací k zakupování strojů, motorů a pracovních pomůcek bylo v Čechách sněmem v letech 1895—1900 povoleno úhrnem 120.000 kor. (ročně po 2.000 kor.); ale záloh z této dotace živnostnickým družstvům povoleno bylo v této době jen 110.640 korun, a skutečně vyplaceno, t. j. podělenými společenstvy použito bylo dokonce jen 58.248 korun, tedy ani polovice obnosů sněmem věnovaných, tak že se již loni sněm usnesl zmocniti zemský výbor, aby také této dotace užil k účelu zcela jinému, pro který jest i v živnostnictvu více smyslu, na cestovní stipendia k návštěvě světové výstavy pařížské, pro něž tedy z této položky věnováno 4.268 korun, kdežto ostatních 41.752 korun vlastně koncem r. 1900 propadlo.

Pařížská výstava pomohla vyčerpati též zbytky druhé dotace, věnované od r. 1896 obnosem 10.000 korun ročně pro různé, většinou skutečně či domněle vzdělávací účely maloživnostenské; činilť úhrn stipendií k návštěvě pařížské výstavy pro živnostníky 17.850 korun, na všechny ostatní účely (učednické výstavky, strojovou část výstavy kutnohorské, mistrovské kursy a vydávání odborných spisů) bylo vydáno necelých 8.000 korun. Kdežto za předchozí čtyři léta nebývala vyčerpána ani tato dotace, musilo nyní po vyčerpání starších zbytků pro stipendia pařížská býti sáhnuto i k části dotace strojové.

Budou-li pak častěji výstavy za hranicemi, světové či zemské nebo i krajinské a odborné, vyčerpá se zcela nepochybně i zbývající nepoužitá část strojové dotace, jak si k tomu zemský výbor dal uděliti zmocnění...

*

K nejbolavějším stránkám postavení maloživnostnictva i obchodnictva našeho patří nespořádané úvěrnictví. Obuvník dodá obuv, a předloží-li zákazníkovi po čtvrt i půl létě účet, bývá zákazník uražen; dluhy krejčímu, švadleně a druhdy i pradleně platí se co možná nejpozději a s ochotou, která se čím dále od doby, co výrobek nebo práce byla dodána, tím více zmenšuje; zámožnější rodiny pokládají se za svrchovaně pořádné, platí-li svým drobným dodavatelům účty polo- nebo celoročně, třebas pak po dalším ještě měsíci nebo čtvrtletí; stavební živnostník čeká na peníze za dodanou práci nebo výrobek rok a půldruhého roku, až stavba je schválena nebo druhdy i prodána neb aspoň pronajata; drobný obchodník, kupec či hokynář, který by neposkytoval na úvěr, byl by u nás většinou nemožný. A tak nás musí živnostník anebo obchodník kreditovati třetinu, polovici i dvě třetiny svého odbytu, přečasto i lidem, u nichž je neplacení zbytečným pohodlím, nepořádností nebo nesvědomitostí. Tím vyčerpává se provozovací kapitál živnostníkův, také on nemůže pak platiti hotově, ale jemu úvěr znamená platiti dráže zboží, spokojiti se s ledabylou kvalitou, jemu věřitelem nabídnutou, býti připoután, »viseti« na určitém dodavateli. Poněvadž kreditování znamená v těchto poměrech také četné ztráty, dodavatel každý, nechce-li konečně sám utonouti ve ztrátách, přiráží je na ceny zboží jakožto risikovou prémii, kterou platí pořádní za nepořádné. S druhé strany zbytečné braní na úvěr svádí spotřebitele k lehkovážnějšímu rozhodování se o nákupi, ke spotřebě zbytečné a luxusní, ke zvyšování životní úrovně nad míru vlastním důchodem určenou. Jsou druhdy celá města a celé kraje, žijící vlastně na dluh, t. j. aspoň konsumující již napřed to, co teprv z budoucích příjmů bude moci býti zaplaceno, nebo co snad vůbec nebude moci býti zaplaceno. A ti jednotlivci, rodiny, kraje zdražují konsum, znejisťují výrobu a odbyt a bývají příčinami kalamity řady existencí výrobnických a obchodnických. Plní se knihy obchodníkovy, ale pokladna jeho se vyprazdňuje; bývají velké a v skutku jinak i dobře situované továrny, u kterých o větší hotové peníze bývá nouze, protože všechno uvázlo u neplatících odběratelů.

V loňské úvěrní anketě u ministerstva obchodu konané ukázalo se, že mezi nepořádnými platiteli jsou i státní úřady, které dlouho zadržují dodavatelům placení smluvené ceny za výrobek nebo práci dodanou, dlouho

protahují přezkoušení dodávky nebo kolaudaci stavby, i když ručení již pominulo. A když to se děje na dřevě zeleném, co teprv na suchém?

*

Anketa loňská úvěrní problém malého muže nikterak nerozřešila a vláda koná další šetření. Novodobé poměry úvěrní mají však i další stránku: ochranná zařízení proti nebezpečím kreditování, jakási to nutná zla s úvěrnictvím spojená. Zmínime se o jednom, protože má pro nás i národně větší důležitost a vyložíme stručně jeho ústrojí. Jsou to moderní informační kanceláře.

Kdokoliv dává na úvěr, musí býti o svých dlužnících neustále informován, a sice jak o jejich hmotných poměrech, tak i o jejich vlastnostech osobních, zejména též mravních, protože ty právě rozhodují o jeho schopnosti i vůli platební. V poměrech obmezenějších mohl a hleděl se také každý obchodník o zákaznících, jimž poskytoval úvěr a jež většinou osobně znal, informovati sám; za dnešn ho rozvoje styků obchodních, prostředkovaných nad to většinou jen korespondencí listovou a telegrafní, adresáři, cestujícími atd., musí se obchodník o zprávy o svých komitentech uchylovati velmi často k placeným službám jiných osob a ústavů.

Ústavy tyto čerpají své zprávy o poměrech osob, které tazatel zvěděti si žádá, hlavně zase svými placenými agenty a korespondenty, dílem i od úřadů, konsulátů, obchodních komor a z dobrovolného zpravodajství svých vlastních komitentů a předplatitelů o zkušenostech s jednotlivými dlužníky nabytých. Zprávy, takto z různých pramenů docházející, uschovávají se v archivu, zkoumají, doplňují a sestavují v obraz celkový, jejž potom kancelář s tazatelem sděluje.

Zřejmo, že řádné funkcionování informačních kanceláří předpokládá řadu podmínek, jež dosti zřídka dokonale mohou býti splněny: vlastní, obsažný a přesně vedený archiv, čestný, kupecky vzdělaný, přesný, nestranný a rozvážný personál, nákladnou službu a organisaci zpravodajskou. I když pomocné a výkonne orgány informační kanceláře jsou s největší péčí vybrány, není správě podniku možno je v jejich činnosti pátrací nebo v jejich posuzování poměrů vždy zevrubně sledovati a kontrolovati. Také korespondenti a jiné způsoby, jakými kanceláře zprávy si zjednávají, mohou velmi často zklamati.

Uznávají-li kanceláře pro sebe možnost omylů a nedopatření, vyhrazujíce si, že za danou informaci nepřejímají právní zodpovědnosti (»bez obliga«), má tím více obchodník býti pamětliv, že informace kanceláří daná jest jen jakousi orientací ceny více méně problematické, která nesprošťuje tazatele vlastního přemýšlení, usuzování a po případě i pátrání, zejména když na př. výše objednávky nebo úvěru, rychlé následování objednávek, způsob života uchazečova a pod. okolnosti budí zvláštní pochybnosti a napomínají k prozřetelnosti. Dvojnásob je pak potřebí opatrnosti z toho důvodu, že i do služby informační dostaly se živly nepovolané a nesvědomité.

Nesprávné informace jsou stejně škodlivé, ať zní o dotázaném neprávem přízniněji či nepřízniněji. Informace omylem příznivá působí věřiteli ztráty uvěřených pohledávek, informace omylem nepříznivá ničí nespravedlivě toho, kdo se o úvěr uchází, a připravuje i věřitele o obchod, který

by byl mohl bezpečně s prospěchem učiniti, o spojení, které mohlo býti po případě výnosným.

Informační kancelář má tedy v rukou úvěr dlužníkův, t. j. jeho existenci, při nejmenším jeho úspěch obchodní. Potřebujete úvěr 10.000, jež byste dle svých poměrů svědomitě mohl přejmouti a podmínkám přesně dostáti — ale kancelář doporučuje vás věřiteli či dodavateli pouze k úvěru 5000 nebo i 1000, a vy nemůžete převzíti obchod, na němž byste byl vyzískal, nemůžete si opatřiti zboží nebo zařízení, jehož potřebujete, jste zkrátka odsouzen k živoření. A jaké následky může pro vás míti informace úplně nepříznivá!

Naproti tomu informace, která vás vylíčí příznivě, nejen co do hmotných poměrů, ale i co do vlastností odborných a mravních, otevírají vám úvěr, zjednávají dodávky, podněcují odbyt: můžete snáze prospívati a ospravedlníte potom snadno dodatečně skvělou kvalifikaci, která v době, kdy byla dána, nebyla vlastně zcela správnou. A neospravedlníte-li, byla právě informace »bez obliga« a »zmýliti se může každý«.

A tu tvrdívá se, že u informačních kanceláří soukromých spolurozhodují sympatie i antipatie národní a kmenové. Pravda-li? Zajisté ne vesměs, ale přece leckde. Nejde tu jistě o protivu mezi informací příznivou a nepříznivou, nýbrž jen o trochu více světla či černě — ale tento odstín, nikdy dosť jemný, aby jej nevystihlo bystré oko obchodníkovo, může váš úspěch podnítiti nebo zničiti.

Také vlastní informační kanceláře úvěrní jsou tedy postulátem národní hospodářské politiky! *T.*

*

SOCIÁLNÍ. Rozšíření kořalečního moru v Čechách a prostředky reformní — Vystěhovalectví z Rakousko-Uherska — Reorganisace živnostenské inspekce v Uhrách — Mezinárodní kongres hornický v Londýně a devítihodinná pracovní doba v hornictví v Rakousku.

Zajímavé a záslužné šetření provedl zemský výbor král. Českého o rozšíření moru kořalečního v Čechách i o prostředcích proti opilství.

Šetření jeho týkalo se ovšem hlavně jen rozšíření nemírného piti silných lihovin, hlavně kořalky, a prostředků proti alkoholismu kořalečnímu. Pití vína není u nás obecněji rozšířeno, požívání piva — mimo ojedinělé případy — nemá prý zlých následků ani pro jednotlivce, ani pro jeho potomstvo anebo pro ostatní společnost lidskou. Rozumí se arci, že při požívání piva, jak se u nás děje, nelze mluviti o alkoholismu jaksi technickém, a že tedy nemohlo býti předmětem šetření o moru alkoholovém, ale že také pití piva u nás je rozšířeno nad míru zdravou a přiměřenou našim jinakým poměrům zejm. hospodářským a že následky přílišného popíjení po hostincích s průvodními zjevy, jako hazardní hra v karty a pod., projevují se rovněž ve zničených existencích celých rodin, konečně že pití slabších lihovin, jako piva, bývá zhusta předchůdcem alkoholismu kořalkového, jest neméně jisto.

Uvedeme něco z výsledků šetření. Z 212 okresních výborů odpovědělo 191; ostatních 21 tak si váží zřízení samosprávného, že svému nejvyššímu orgánu samosprávnému ani v době bez toho dle povahy věci dosti dlouhé neodpovědělo. Asi polovice (105) všech výborů království

vyslovila se, že v jejich krajině alkoholism rozšířen není, nicméně doporučovalo 61 výborů provedení jistých opatření i proti jednotlivým případům v zájmu veřejného blaha a veřejné mravnosti. V 9 dalších okresích prý alkoholismu ubývá, ale v šesti se přece ještě doporučují zvláštní opatření proti němu. V dalších 64 okresích bylo konstatováno přibývání nebo více méně značné rozšíření alkoholismu. Při tom dlužno arci míti na paměti, že alkoholismem vyrozumívaly jednotlivé okresní výbory rozmanité jevy; zjeví se alkoholism někdy pouze ve větším počtu případů náhlého zpití při různých zábavách, slavnostech atd., jinde ve větším počtu osob oddaných stálému pití kořalky (pijáků), jinde konečně ve stálém požívání lihovin se strany většího počtu nebo jisté třídy obyvatelstva, třebas v dávkách menších a k náhlému zpití o sobě nedostačujících. Dle došlých zpráv alkoholism rozšířen jest hlavně v okresích východočeských, okresy s velikým počtem pijáků kořalky (4%) tvoří takořka souvislý obvod, který podle jihovýchodních hranic země sáhá až k Třeboni, Týnu n. Vlt., Milevsku a Sedlčanům a který na severu vysílá výběžky k Dubé, Mnich. Hradišti, Turnovu, Frýdlandu až na Šluknov.

V jisté obci okresu humpoleckého s 20 čísly domovními vyčepuje se ročně 20 *hl* bílé kořalky kromě lihovin strojených a kromě toho kupují hospodáři ještě kořalku odjinud, tak že v obci, která čítá 24 dospělých mužů, připadá na každého přes 1 *hl* kořalky ročně. V jiné obci, okresu mladoboleslavského, dělnické rodiny v lomech i s nejútlejšími dětmi pojídají v poledne a večer kořalku s nalámaným chlebem z mísy lžícemi místo polévky — zvyk, vyskytující se daleko obecněji, než by se za to mělo. Tkalci v pohorských vesnicích na severovýchodní hranici království propíjejí nepatrný peníz od zaměstnavatele za odvedenou práci stržený v sobotu nebo v neděli v městě v kořalně (stejně konstatoval neobyčejně rozšířený alkoholism Dr. Bauer v domáckém tkalcovství na českomoravské vysočině). Na jihovýchodě trpí kořalečním morem i zaměstnavatelé; hospodář jsa k vůli pracovnímu lidu nucen kořalku míti v domě objednává ji ve větším množství a zvyká pak na ni i sám i členové rodiny.

Jako pijáci kořalky byly v Čechách zaznamenány celkem 25.292 osoby. Z tohoto armádního sboru pijáctva českého je 95·38% mužů a žen 4·62%; skoro 70% pijáků bylo ve věku přes 40 let, a z toho zase 12½% ve věku přes 60 let.

Zpráva zemská dobře tento zjev vysvětluje, že jednak v mladším věku následky nemírného pití nevystupují tak zjevně, aby mladší osoby byly tak často za pijáky prohlášeny, jednak že v pozdějším věku vynikají po oslabení excesů pohlavních více výstřednosti gastronomické, konečně že v obtížích zápasu o život mladší elementy pomáhají si vystěhováním nebo násilnými zločiny, kdežto elementy méně resistentní podléhají samovraždě nebo zločinům úskočným (podvod atd.) nebo konečně alkoholismu. Velmi veliké procento pijáků připadá na osoby ovdovělé; dle povolání pak bylo 49% z konstatovaných pijáků nádenníci, 19% profesionisté (živnostníci), 19½% majitelů pozemků a domkářů a 12½% osob práce se štítících a tuláků. Srovnání těchto číslic s procentuálním zastoupením jednotlivých druhů povolání v celkovém obyvatelstvu není možno, již vlastně proto, že není zjištěno, z jakých vrstev rekrutovaly se druhdy ony četné osoby, které nyní sumárně vřaděny jsou v rubriku lenochů a tuláků z povolání!

*

Jaké jsou příčiny alkoholismu? Rozšířené pití kořalky bylo všude konstatováno, kde na jednoho obyvatele připadalo průměrem méně než 1 hektolitr piva v příslušném finančním okresu navařeného. Podporou alkoholismu je především podávání lihovin dělnictvu vůbec neb při jistých pracích; dělnictvo mezi dvěma zaměstnavateli-hospodáři vybere si z pravidla toho, kdo za podmínek jinak zdánlivě stejných poskytuje více nebo silnější kořalku. Dále jsou podnětem alkoholismu příliš časté příležitosti k požívání lihovin, přečasté zábavy a slavnosti za všemožnými záminkami v sousedících obcích po řadě konané, aby se jich všech jednotlivci vždy co možná z celého okolí mohli súčastniti. V některých krajích poskytuje se kořalka při obvyklém večerním modlení u mrtvol a potom v den pohřbu. Velice působí také počet kořalečních výčepů; kořalečníci lidem kořalku druhdy přímo vnucují a k jejímu požívání svádějí. Leckde po zrušení kořalečního výčepu zvyklo si obyvatelstvo i tříd zcela chudých na místě ranní kořalky spokojiti se polévkou nebo kávou, leckde způsobila nápravu již pouhá změna v osobě majitele koncese. Nemáme kořalen a nemáme opilců, praví dobře jedna ze zpráv.

Ovšem nepřipadá prý poměrně největší počet výčepů a obchodů s lihovinami na východní politické okresy království Českého, nýbrž (dle počtu obyvatelstva) na okresy severní, což však lze snad vysvětliti tím, že mezi výčepy a prodeji lihovin zahrnut je veliký počet kantin zřízených při severočes. podnicích továrních. Ostatně záleží, jak už podotčeno, velice mnoho na osobě majitele koncese a na tom, jaké jsou tu jiné disposice pro šíření alkoholismu. Poněvadž však živnostenský řád skutečně dopouští obmezení počtu koncesí kořalečnických na míru nejmenší, dlužno za hlavní podporovatele alkoholismu v tomto směru pokládati naše úřady živnostenské. Zpráva zemského výboru dále tvrdí, že pro opilství nerozhoduje způsob zaměstnání, zemědělství či průmysl a hornictví, nýbrž daleko více způsob života, a že zejm. neklidný, stěhovavý nebo přímo potulný život je daleko více než druh zaměstnání podnětem alkoholismu. Konečně patří okresy alkoholismem stížené k těm, v nichž obvyklá průměrná mzda denní jest nejmenší, ačkoliv nemajetnost a chudoba sama o sobě k opilství nevede — ovšem u obyvatelstva mravného, vzdělaného a spořivého.

Jak obmeziti mor kořaleční? Nějaká přemoudrá hlava v zemském sněmě nebyla zvědava dověděti se, co o reformě soudí zemský výbor resp. jeho referent, všecek skutkový materiál ovládající a i jinak studiem literatury, cizozemských zařízení a pod. připravený, a tak bylo učiněno nepochopitelné usnesení, aby se zemský výbor (resp. jeho úřednický referent) obmezil na to prostě uvésti návrhy okresních výborů, aniž zaujati k jednotlivým návrhům určité stanovisko! A poněvadž z p. t. pp. členů zemského sněmu převeliká většina nebude míti způsobilosti nebo času a chuti z přerozmanitých návrhů, co jest možného a žádoucího, vybrati, v soustavu uvésti a jednotlivým činitelům (zákonodárství říšskému a zemskému, správě státní, okresům a obcím) přikázati, znamená toto usnesení, že zprávě zemského výboru bude dle všeho souzeno býti cenným skutečně příspěvkem k poznání hospodářských a kulturních poměrů království Českého, ale bez účinku praktického.

Navrhují pak okresní výbory a správy zemských ústavů humanitních prostředky proti alkoholismu přerozmanité: snížení daně z piva a zdražení

kořalky; zřizování pivovarů v krajích alkoholismem nejvíce ohrožených; podporu zřizování výčepů neškodných nápojů; zápověď poskytovati lihoviny jako část mzdy nebo stravy dělnictvu a pod. Má se dále obmeziti příležitost k požívání lihovin: obmeziti taneční a j. zábavy a povolovati je pouze v určité dni a současně v obcích sousedních nebo ve všech obcích okresu, zapověděti k nim přístup dětem a osobám mladistvým a nedovoliti při nich výčep kořalky; obraceti pozornost lidu na jiné zábavy a zaměstnání, než která poskytuje život hostinský; obmeziti výrobu, prodej a výčep lihovin, toto zejména v malých obcích venkovských; obmeziti míru lihovin, které se smějí jednotlivci nabídnouti; nevydávati lihoviny ve výčepu nebo prodeji dětem nebo mladistvým osobám, třebas byly pro ně poslány z rozkazu osob dospělých, nedávati lihoviny na dluh, za naturalie nebo zástavu, nenalévati osobám podpory veřejné požívajícím, nestřídmým nebo opilým; trestati podněcování k opilství; zavésti kuratelu a asyly pro pijáky, zdravotní a policejní dozor nad výrobou, prodejem a výčepem lihovin atd.

A ovšem pak i prostředky proti nezaměstnanosti, nevzdělanosti, toulavosti obyvatelstva, obmezování potulnosti (stravovny), zprostředkování práce, usnadnění stěhování za lepším výdělkem, navádění k šetrnosti (Raiffeisenky), lidové kuchyně, vzdělávání lidu a výchova mládeže, podporování spolků střídmosti atd.

Mnoho je dobrého v těchto návrzích — ale jak málo jsme připraveni k jejich provádění i tam, kde netřeba zákonů ani příkazů vrchnostenských!

*

Zpráva rakouského konsulátu novoyorského konstatuje opětný silný vzrůst vystěhovalectví do Severní Ameriky. Do Spojených států přistěhovalo se za loňský rok 472.126 osob, kdežto roku předchozího 361.318 osob. Polovina přistěhovalců jsou nádeníky a zemědělskými pracovníky, málo vzdělanými a nedostatečnými hmotnými prostředky opatřenými. Zpráva konsulátní spatřuje příčinu stoupnutí vystěhovalectví v lákání agentů paroplavebních společností; ale že pro toto lákání musí býti půda již dříve připravena domácími poměry hospodářskými, sociálními, politickými, zpráva nepovídá, ale dokazují číslice, kterými na těchto dodávkách lidského materiálu pracovního súčastněny jsou jednotlivé státy. Speciálně ve značném stoupnutí vystěhovaleckého ruchu ve všech státech Evropy v roce loňském dlužno právem spatřovati příznak stísněnějších poměrů hospodářských, po několikaletém rozmachu konjunktury od polovice loňského roku nastalých. Tak z Italie vystěhovalo se loni do Severoamerické Unie 111.088 obyv. (o plných 29.000 více než v roce předchozím), a hned za Italií následuje Rakousko-Uhersko se 108.701 obyvateli (o 24.000 více než v roce 1899) a konečně Rusko s 92.486 vystěhovalci (o 16.000 více než v r. 1899). Jsme tedy po zubožené Italii největším dodavatelem amerického přistěhovalectví, od nás přichází skoro čtvrtina všech amerických přistěhovalců! Naproti tomu Německo se svým více než půlmilionovým přirozeným ročním přírůstkem obyvatelstva dodalo Spojeným Státům toliko 20.768, sama blízká a kmenově příbuzná a z nemalé části ne na bídný výdělek, nýbrž na průmyslový a obchodní výboj jdoucí Anglie pouze 49.532 vystěhovalců.

A silné vystěhovalectví toto z Rakouska je vlastně plodem toliko posledního dvacítiletí. Před 30 lety, v roce 1871, čítalo se z Rakousko-Uherska vystěhovalců jen asi 9.500 a jen v roce národohospodářské krise (1873) dosáhla číslice vystěhovalců 11.228, klesla však hned v následujících letech na 5.620—8.150 osob. Roku 1880 skočilo vystěhovalectví rázem na 29.360 osob a nekleslo pak již nikdy pod 28.000 osob; v r. 1889 překročena byla hranice 50.000 osob, roku 1891 vystěhovalo se již přes 78.500 osob, v letech následujících kolísalo vystěhovalectví mezi 64 až 75.000 osob, až jsme r. 1899 dosáhli 84.837 a loni dokonce 108.101 osob! A národně smutno jest, že z vystěhovalců rakouských jsou tři pětiny Poláci a Chorvati, asi $2^1/_2{}^0/_0$ Češi a Moravané. Materiál, který se vystěhovává, není nejhorší; naopak živly, které nejméně jsou schopny zápasu o život, nemají ani k vystěhovalectví dost energie.

Když bylo loni poukázáno ke smutným číslicím vystěhovalectví, padlo s ministerské lavice slovo o vystěhovalecké vášni Slovanů; jistě oni Poláci z Haliče, Slováci a Rusíni z Uher, Chorvati byli náramně chtivi opustiti země, které je nejen blahobytem, ale i politickými svobodami, péčí o kulturní a mravní povznesení přímo zahrnovaly...

Reakčně-militaristicko-policejnímu státu, jakým se nyní zase v nové metamorfose vždy více stává Rakousko, jsou hrůzně stoupající číslice vystěhovalectví, pro které pořád ještě nedostává se nám potřebné organisace a účelného vedení, velmi smutným vysvědčením.

*

V Uhrách provedeno 1. dubnem rozmnožení okresů živnostenské inspekce. Instituce tato nabyla v Uhrách zákonného podkladu teprv v roce 1893. Byli sice již dříve v Uhrách živnostenští inspektoři, nikoli však k účelu dělnické ochrany, nýbrž — jako svého času v celém Rakousku — k podpoře průmyslu a odborného vyučování. Těmto inspektorům, jichž bylo šest s dvěma asistenty, svěřen nyní též dozor nad zachováváním zákonů živnostenských a dělnických. Rozumí se, že při tomto malém počtu, při rozsáhlosti obvodu, nad nímž měli vésti dozor, a při rozmanitosti úkolů, které jim byly svěřeny, o činnosti jen poněkud intensivnější nemohlo býti řeči. K tomu ještě byla úředním sídlem inspektorů vesměs Budapešť, a teprv r. 1898 provedena territoriální decentralisace.

Potřebě zvýšení sil dozorčích hleděno odpomoci sloučením živnostenské inspekce s revisí kotlů, rozmnožen též počet obvodů z dosavadních 9 na 17 (dle obvodů obchodních komor) a počet sil inspektorských na 55, a vydána nová instrukce pro službu dozorčí. Všechny závody jistých druhů, v zákoně z roku 1893 označených, musí býti ročně aspoň jednou prohlédnuty, při inspekcích může se inspektor dotazovati též dělníků, ale — vyjímajíc jen zcela zvláštní případy — jen v přítomnosti zaměstnavatelově, což ve valné části případů činí dotaz vlastně ilusorním; s inspekcemi spojena též předepsaná každoroční kontrola parních kotlů vyšetřování o příčinách úrazů smí inspektor na místě provésti jen, je-li oznámen větší počet úrazů, při stávkách má toliko jednotlivé fáse pozorně sledovati a zakročiti smí jen k příkazu ministra obchodu.

Zřejmo, že i reorganisovaná živnostenská inspekce jest v Uhrách vlastně pořád ještě spíše zařízením na podporu podnikatelů než k ochraně dělníků.

*

V Londýně konal se počátkem června mezinárodní kongres hornický, obeslaný 65 delegáty z Anglie, Skotska, Belgie a Francie. Z Německa delegátů nebylo. Debata o osmihodinné pracovní době v hornictví skončila tím, že všechny zastoupené organisace žádaly zákonné zavedení osmihodinného dne pracovního, vyjímajíc, jak obyčejně a ze známého důvodu, delegáty durhamské. Francouzští delegáti uvedli na přetřes otázku všeobecné stávky hornické, jejíž vypuknutí lze prý ve Francii skoro jistě očekávati ještě letos v listopadu, a chtěli zvěděti, jak by se v tom případě zachovali horníci angličtí a belgičtí. Jak známo, dováží Francie z ciziny uhlí ročně asi za 150 milionů franků z Anglie, Belgie a Německa, a dovoz uhlí zahraničního jest silně usnadňován splavnými řekami a průplavy, jimiž celá severovýchodní Francie jest protkána. Delegáti belgičtí stěžovali si nyní, že za poslední belgické stávky hornické byl trh belgický zaplavován uhlím anglickým, a uhlokopové angličtí souhlasně oznamovali, že proí mezinárodní stávku nejsou ještě připraveni. Francouzští a belgičtí hornci žádali též postátnění veškerých dolů, kdežto angličtí namítali, že způsob, jakým spravuje podniky vláda, horníky málo povzbuzuje k požadavku postátnění dolů. Nicméně byl požadavek tento v principu kongresem přijat.

V Rakousku byl konečně přijat a vyhlášen zákon o devítihodinné pracovní době v hornictví. *V.*

*

ŠKOLSKÉ. Přijatý zákon o služném učitelstva — Jeho přednosti a nedostatky — Jednotlivá jeho ustanovení — Do jaké míry splňuje oprávněné požadavky učitelské.

Zákon na úpravu platů učitelstva škol obecných a měšťanských podaný zemským výborem království Českého poslednímu zasedání sněmovnímu byl školskou i rozpočtovou komisí projednán, částečně zlepšen a ve dnech 5. a 6. července přijat ve čtení druhém i třetím. Mocný tlak širší veřejnosti, kterou si učitelstvo pro spravedlivou věc svou získalo, jakož i skutečnost blízkých voleb do sněmu království Českého byly asi hlavními příčinami toho, že většina poslanců zemských přijetí zákona oddáliti se neopovážila. Jde nyní jenom o sankci zákona, jímž zvýší se platy učitelské v základním služném až od r. 1903, a v pětiletých přídavcích dokonce od r. 1904, tedy od doby poměrně vzdálené. Ihned dostati se má učitelstvu dosavadních posledních tříd platebních zatímního, do pense nevpočítatelného příspěvku v prosincovém zasedání odhlasovaného (100 až 200 K) s platností od 1. ledna letošního roku.

Přijatý návrh zákona proměňuje dosavadní podučitelská místa při školách obecných v místa učitelská II. třídy, pro něž bude míti působnost ustanovení základního říšského zákona o podučitelích. Změní se tedy jenom titul a ne právní postavení dosavadních podučitelů. Místa učitelská, zřízená ve smyslu základního zákona říšského, označí se v budoucnosti jako místa učitelská I. třídy.

Učitelé s vysvědčením dospělosti ustanovováni budou po nabytí platnosti zákona jako učitelé zatímní a dostanou roční odměnu ve výši 900 K. Proti nynějšku zvýší se služné učitelů se zkouškou dospělosti ročně o 180 K. Ústřední spolek učitelstva žádal pro učitele se zkouškou dospělosti 1000 K služného, pražské učitelstvo sdružené v »Komenském« 1200 K.

Základní služné osob učitelských s vysvědčením způsobilosti učitelské, nechť budou ustanoveni zatímně či definitivně, činiti bude pro učitelská místa II. třídy 1200 K, pro učitelská místa I. třídy 1600 K. Ustanovením tímto vyhovuje se přáním učitelstva potud, že se jím poprvé zavádí základní služné pro všechny obce v zemi jednotné. Vyhovuje se jím také Ústřednímu spolku pokud se týče výše základního služného Po r. 1903 bude se základní služné učitelstva škol obecných rovnati základnímu služnému úřednictva státního nejposlednější třídy platební. Učitelstvo pražské domáhalo se pro učitele II. třídy základního služného 1600 K a pro učitelstvo třídy I. 2200 K (předposlední třída úřednických platů a služné učitelů cvičných na ústavech učitelských).

Tímto ustanovením zákona zvýší se základní služné veliké většiny učitelstva (přes 70%), která dosud nejvíce strádala, od r. 1903 o 600 K ročně, učitelstva nynější IV. třídy platební o 500 K, III. třídy o 400 K, II. třídy o 200 K. Nezvýší se základní služné učitelstva dosavadní I. třídy platební v Praze, předměstích, Plzni. Nynější podučitelé se zkouškou způsobilosti získají v budoucnosti proti nynějšku jako učitelé II. třídy dle jednotlivých tříd platebních 100, 200, 300 až 400 K ročně.

Základní služné učitelů s vysvědčením způsobilosti pro školy měšťanské ustanovených na těchto školách zatímně nebo trvale bude činiti od roku 1903 2000 K. Minoritní návrh velkostatkářů, který tlumočil a hájil posl. Zedwitz, hodlající zavésti také pro učitelstvo škol měšťanských dvě třídy platební, byl právem plenem sněmovním zamítnut. Zástupcům velkostatku bylo patrně neznámo, že učitelé škol měšťanských musí z pravidla projíti namnoze dosti dlouhou řadu let oběma platebními třídami učitelstva škol obecných.

Proti nynějšku zvýší se základní služné učitelstva škol měšťanských v dosavadní IV. třídě platební, v níž jest velká většina tohoto učitelstva, ročně o 600 K, ve III. třídě o 400 K, ve II. třídě o 300 K a v I. třídě platební pouze o 200 K.

Ústřední spolek učitelský domáhal se pro tuto kategorii učitelstva souhlasně s Jednotou učitelstva škol měšťanských základního služného 2200 K (X. třída platů úřednických), pražský »Komenský« 2800 K (IX. tř. úřednických platů a služné učitelů hlavních na ústavech učitelských, které si nyní ministerstvo vyučování vesměs vybírá při nedostatku učitelstva škol středních z učitelstva škol měšťanských).

Zvláštní učitelé náboženství na stálý plat ustanovení ať prozatímně nebo trvale dostanou na školách obecných základní služné, vyměřené pro místa učitelská třídy prvé, t. j. 1600 K, na školách měšťanských základní služné 2000 K.

Dle toho také po vejití nového zákona v platnost budou míti katechetové ve školství obecném a měšťanském zvláštní výsady. Neprojdou místy učitelů II. třídy, kde je základní služné nižší, ale dostanou hned po

vkročení do budovy školní nejvyšší základní služné, kteréhož se světským učitelům škol obecných a měšťanských bude i podle nového zákona dostávati namnoze až ve 13.—14. roce služby. Mimo to katecheti mají na školách povinnou práci menší. Jsou dle zákona povinni učiti nejvýše 24, někde dokonce 21 vyučovacích hodin týdenních, v něž se jim počítají církevní obřady (mše, exhorty), kdežto učitelé světští jsou povinni učiti týdně až 30 hodin. Mimo to katecheti ušetřeni jsou všech prací písařských ve škole (vedení třídních katalogů, inventářů, různých přehledů, zpráv školních, vysvědčení, opravování úkolů a pod.), jimiž byrokratický aparát školský učitelstvo ostatní přímo zasypává.

Učitelé obecných škol II. třídy budou podle nového zákona školského po desítileté nepřetržité bezúhonné služební době od nabyté učitelské způsobilosti jmenováni učiteli I. třídy s požitky těmto příslušejícími.

Minoritní návrh poslance Leglera na osmiletou dobu přechodní byl zamítnut. Také přehlasováno učitelstvu nepříznivé stylisování tohoto odstavce zákona v tom směru, že učitelé jmenovaní »mohou« býti k návrhu toho, kdo má právo presentační, zemským školním úřadem za souhlasu zemského výboru býti jmenováni učiteli třídy I. Tím mohlo by se opět často stávati, že by učitel II. tř. (nynější podučitel) ani po 15 i víceleté službě nemohl býti jmenován učitelem I. třídy, když by autonomie k tomu nedala souhlas. Tohoto práva zneužívá podle nynějšího znění zákona na př. německá samospráva v Liberci při žádostech českých podučitelů za místa učitelská po desetileté uspokojivé službě od zkoušky učitelské způsobilosti.

Dle dalšího ustanovení přijatého zákona bude všem osobám učitelským (i učitelům náboženství se stálým platem), jež jsou ustanoveny na obecných a měšťanských školách definitivně, působí-li dle povinnosti a nepřetržitě, patřiti, čítajíc od zkoušky způsobilosti šest zvýšení služvého od pěti do pěti let, a to na obecných školách po 200 K a na školách měšťanských po 250 K.

Velkostatkáři chtěli místo přijatého tohoto odstavce zákona zavést opět křiklavou nespravedlnost, aby totiž pětileté přídavky počítaly se ode dne nabytého definitivního místa. Tím by opět se stávalo, že by někdo z učitelstva ustanovený před školní novelou měl na př. po 20. roce působení 4 kvinkvenálky, jiný proti tomu ustanovený po novele měl by po téže kvinkvenálku pouze jednu, první dočkal by se plného služného po 30letém působení, druhý by musil sloužiti 43 i více let, aby posledního zákonitého přídavku ke služnému se domohl.

Dle starého posud platného zákona o služném dostává učitelstvo škol obecných tři kvinkvenálky po 100 K a tři po 200 K, učitelstvo škol měšťanských tři kvinkvenálky po 160 K a tři po 200 K. Získá tedy učitelstvo škol obecných v roce 1904 při nabytí všech kvinkvenálek 300 K, učitelstvo škol měšťanských 420 K.

Postulátu učitelstva, který byl vyjádřen v podaném na sněmu návrhu Anýžově, vyhovuje nový zákon jenom pokud se týče výše kvinkvenálek. Ústřední spolek učitelstva žádal zvýšení služného po třech letech od zkoušky učitelské způsobilosti (trienálky), také Jednota učitelstva měšťanských škol. Pražské učitelstvo v »Komenském« sdružené žádalo, aby se služné učitelstva zvyšovalo šestkrát po 4 letech od zhoušky způsobi-

losti na obecných školách po 300 korunách, na školách měšťanských po 350 kor.

Do služební doby, vpočítatelné za podmínek výše uvedených pro zvyšování služného, lze v případech zvláštního zřetele hodných za souhlasu zemského výboru a v samostatných městských okresech školních za souhlasu obecního zastupitelství vpočítati dobu, po kterou učitelé po nabyté učitelské způsobilosti působili na soukromých školách s právem veřejnosti.

Ustanoví-li se učitelská osoba (také katecheta) obecné školy definitivně na škole měšťanské, nabude také podle nového zákona za týchž podmínek týchž zvýšení služného, která by mu příslušela, kdyby byl působil na měšťanské škole stejně dlouhou dobu jako učitel.

V dalším odstavci zákona stanoví se, kdy osoba učitelská nepůsobí dle povinnosti. Je to dle přijatého zákona tehdy, jestliže v době, ku které se nepřihlíží při přiznání zvýšení služného, se jí dostalo buď písemné domluvy nebo disciplinárního trestu. Poslanec Schwarz marně navrhoval, aby písemná domluva žádných následků trestných neměla.

Písemná domluva odloží v budoucnosti přiznání zvýšení služného nejvýše na jeden rok, disciplinární trest nejvýše na tři roky. Dle návrhu zemského výboru odkládati mohl disciplinární trest zvýšení služného nehumanně dle Haliče až na 5 roků. Docíleno tedy, když ne odstranění nehumanních trestů, alespoň jejich zmírnění.

Zadržení některého zvýšení služného nebude míti vlivu na další zvyšování služného.

Funkční přídavky správců škol, které se počítají do pense, nový zákon v podstatě proti nynějšku nezvyšuje. Správcové jednotřídních škol a řídící učitelé škol dvoutřídních dostanou 200 K, trojtřídních 250, čtyřtřídních 300, pěti- a vícetřídních 400; ředitelé škol měšťanských 400 až 600 K funkčního přídavku dle počtu tříd. K návrhu posl. Schwarze bude moci zemský úřad školní v dohodě se zemským výborem, poskytovati správcům škol obecných s více než 5 pobočkami kromě funkčního přídavku 400 K ještě přiměřenou remuneraci.

Ústřední spolek, Jednota měšť. škol i pražský »Komenský« domáhali se zvláštního starobního příspěvku těm, kdož se po dvacetileté službě řídícími učiteli nebo řiditeli nestali. K těmto tužbám učitelstva se v novém zákoně zřetel nevzal.

Správcové škol budou míti i podle nového zákona nárok na byt nebo příbytečné a to v obcích čítajících méně než 2000 obyv. 200 K, v obcích s nad 2000—4000 obyvateli 300 K, se 4000—10.000 obyvateli 400 K, v předměstích, pražských obcích s předměstími souvisejících, v hlavních místech lázeňských a v obcích s více než 10.000 obyvateli 600 K a v Praze 800 K.

Novum v přijatém návrhu zákona jsou aktivní přídavky, kterých se veškeré učitelstvo domáhalo. Vyměřovati se však nebudou, jak by právem mělo býti, všemu učitelstvu činně působícímu, ale jenom učitelstvu obcí, čítajících více než 8000 obyvatelů. V obcích s 8—16 tisíci obyvatelů budou se aktivní přídavky učitelstva rovnati 15%, v obcích se 16—30 tisíci 20%, v předměstích pražských, hlavních místech lázeňských, v obcích s pražskými předměstími úzce souvisejících, pak v místech, čítajících více než 30.000 obyvatelstva 30%, v Praze pak 40% základního služného.

Aktivní přídavky učitelstva vypláceny budou z okresních fondů školních a nikoli, jak chtěli velkostatkáři a někteří menší agrárníci, školní obce. Osoby učitelské, které mají právo na naturální byt nebo přibytečné, dostanou jenom polovinu přídavku aktivního.

Dle starého zákona o služném mají učitelky tři kvinkvenálky o 100 K menší než učitelé. Dle zákona nového vyrovnají se i v tomto ohledu učitelům, čímž nabude platnosti ve školství zásada: za stejnou práci stejný plat! Učitelky obecných škol získají při všech 6 kvinkvenálkách 600 K, učitelky škol měšťanských 750 K.

Učitelům výpomocným stanoví nový zákon odměnu 70, nejvýše 80$^0/_0$ základního služného učitelů II. třídy. Učitelkám industriálním na školách obecných 900 K, na školách měšťanských 1000 K ročního služného.

Učitelstvo veškeré žádalo, aby po 35leté službě od zkoušky způsobilosti, tedy po 38leté celkové době služební měla každá osoba učitelská právní nárok na plné výslužné. Také v tomto ohledu nový zákon učitelstvu nevyhovuje, stanově dobu 40tiletou. Jenom katechetům dává nový zákon právo vstoupiti do pense s plným služným po dokonaném 35. roce služebním.

Práv na výslužné pozbude také dle nového zákona člen učitelstva tehdy, kdy dobrovolně se vzdá služby nebo když službu o své újmě opustí. Za dobrovolné vzdání se služby bude se i po vejití nového zákona v platnost považovati nespravedlivě, když se ženská osoba učitelská provdá. V Dolních Rakousích, na Moravě a v jiných zemích rakouských nepozbývají učitelky po provdání se míst svých, jenom v Čechách dostává se učitelkám existence za cenu úplného zřeknutí se svých lidských práv.

Odbytného, rovnajícího se dvojnásobnému, vpočítatelnému ročnímu služnému dostane se osobám učitelským, jestliže dobrovolně ze služby nevystoupí, nebo jest-li služby disciplinárně zbaveni nebudou. Učitelé, kteří budou dáni na odpočinek po dokonaném desátém roce služebním od zkoušky způsobilosti, dostanou výslužné, které po dokonaných desíti letech služebních činiti bude 40$^0/_0$, za každý další rok služební 2$^0/_0$ posledních vpočítatelných důchodů. Katecheti zase budou proti ostatnímu učitelstvu za poměrně menší povinnosti služební ve výhodě v tom, že se jim po desítileté službě budou připočítávati do pense 2·4$^0/_0$.

Poněkud zlepší se novým zákonem právní poměry vdov a sirotků po učitelích. Nabyl-li zemřelý pro sebe nároku na výslužné, t. j. učil-li nejméně deset let od zkoušky způsobilosti učitelské, bude vdově po něm příslušeti pense, která se vyměří 40$^0/_0$ posledních vpočítatelných ročních důchodů zemřelého. Dodnes vyměřovala se pense vdovám pouze třetinou služného po zemřelých učitelích. Pro manželské nebo následujícím manželstvím legitimované děti člena stavu učitelského příslušeti bude vdově, bude-li míti sama nárok na stálou pensi, bez ohledu na počet žijících dětí, příspěvek na vychování jednou pětinou vdovské pense pro každé nezaopatřené dítě, které se nachází v jejím ošetřování. Počet všech příspěvků na vychování nesmí však převyšovati sumu vdovské pense. Stálé normální zaopatřovací požitky vdovy a dětí po učiteli, na odpočinku zemřelém, nesmějí dohromady převyšovati 80$^0/_0$ posledních vpočítatelných ročních důchodů zemřelého.

Dodnes nesmí pense vdovy se všemi příspěvky na vychování dětí přesahovati polovinu služného nebožtíkova. Je tedy v novém zákonu jisté zlepšení. Příspěvek na vychování dětí přestane, jakmile dítě dokoná dvacátý rok věku svého nebo dne, kdy se dříve zaopatřilo. Dosud přestával příspěvek po dokonaném 18. roce věku sirotkova.

Sirotkům, nemajícím rodiče, pokud nebudou zaopatřeni a pokud jim nebude 20 let, příslušeti bude totéž odbytné nebo, učil-li otec zemřelý 10 let od zkoušky způsobilosti, konkretální pense, jejíž úhrn rovnati se bude polovici vdovské pense, které požívala jejich matka nebo macecha, po případě, která by jí byla příslušela. Sirotčí pense i s přídavky nesmí býti, než 40% posledních vpočítatelných ročních důchodů zemřelého. Z nároků na pensi budou vyloučeny děti, pocházející z manželství uzavřeného v době, kdy učitel byl na odpočinku. Provdá-li se vdova po členu učitelstva, vstoupí na místo jednotlivých přídavků na vychování výše uvedená pense konkretální. Vdova po členu učitelstva, po případě děti nebo, není-li jich, příbuzní a dědicové mají právo žádati, aby jim k uhražení výloh, spojených s nemocí a pohřbem byla vyplacena čtvrtina vpočítatelného ročního služného, jehož zemřelý naposledy požíval.

Všichni učitelé a učitelky spláceti budou po vykonané zkoušce způsobilosti do pensijní pokladny v prvním roce 10% svého služného, přídavku, funkčního přídavku, v každém pak dalším roce 3% svých do pense vpočítatelných příjmů místo dosavadních 2%.

Zákon tento, pokud se týká ustanovení o disciplinárních trestech, nabude platnosti hned prvním dnem měsíce po vyhlášení následujícího, pokud se týče základního služného od 1. ledna 1903 a pokud se týká kvinkvenálek a přídavků aktivních, až od 1. ledna roku 1904

Úhrady ku provedení zákona nutné sněm království Českého dosud nenašel, ale rozhodl, že se to nemá státi zvýšováním dosavadních přirážek k daním. Učitelstvo má oprávněnou obavu, jest-li vláda zákon, pro který dosud nenalezena úhrada, dá k sankci. Nový zákon o služném, ačkoli zvýšuje základní služné velké většiny učitelstva škol obecných a všeho učitelstva škol měšťanských, ačkoli zvýšuje některé kvinkvenálky učitelstva škol obecných a všechny kvinkvenálky učitelstva škol měšťanských, ačkoli tyto kvinkvenálky spravedlivě a jednotně od zkoušky učitelské dle přání všeho učitelstva počítá, ačkoli ve větších obcích poskytuje učitelstvu přídavků aktivních, ačkoli zvýšuje všechny kvinkvenálky učitelkám a staví tyto po právu na roveň učitelům, ačkoli poněkud zlepšuje právní postavení vdov a sirotků po učitelích — nemůže býti pokládán za konečné rozřešení palčivé otázky učitelské, nýbrž jenom za jakousi neodkladnou pomoc v nouzi, která mimo to neposkytuje se hned, ale teprve průběhem několika let. Veškeré učitelstvo proto bude i na dále a s důrazem žádati, aby služné jeho upraveno bylo tak, jako služné učitelů cvičných a hlavních na pedagogiích, t. j. dle posledních čtyř dietních tříd státních úředníků. Učitelstvo veškeré je přesvědčeno, že jen v tomto případě vyhověno bude § 55. říšského zákona z r. 1869, který stanoví: »Nejmenší plat vyměřen buď tak, aby učitel a mladší učitel, jsa prost všelikého překážejícího zaměstnání vedlejšího, mohl ze vší síly povolání svému se oddávati a učitel pak aby mohl rodinu svou dle poměrů místních vyživovati.« *—rt—*

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.

M. A. Šimáček: Světla minulosti.
Fritz Schumacher: Im Kampfe um die Kunst. Beiträge zu architektonischen Zeitfragen.

M. A. Šimáček: Světla minulosti. Román. Nákladem F. Šimáčka.

Všem posuzovatelům této knihy dává autor v předmluvě aviso, že mu ani nenapadlo řešiti jí nějaký problém, že názory sociální, politické a snad i jiné (řekněme jen přímo: literární), které ta ona osoba pronáší, jsou názory právě jenom jejími, on že chtěl jedině, aby osoby ty byly lidmi živoucími, zájem i účast budícími a poutajícími. — Ale milý autor hned dodává, že, když s nimi žil, miloval je, radoval se s nimi i trpěl s nimi. A protože přenášíme vždy část svých bytostí na ty, které milujeme, tak i v osobách tohoto románu, právě že vyšly z lásky autorovy, leží kus jeho bytosti. — Ah, tedy ty jejich názory, úsudky a soudy by přece snad neležely tak daleko, jak autor právě před tím byl tvrdil?

Nešťastná předmluva! Kdybych neznal M. A. Šimáčka už tolik a tolik roků skrz na skrz, nebyl stopoval celou literární dráhu jeho, musil bych dnes doznati, že se stal najednou diplomatem. Posuďte: hlavní osoba románu, p. dr. Vejvoda, vyšel si na desíti stránkách I. dílu na naše literárně kritické bojiště, (dílo bylo psáno v l. 1895—1898, v letech bojů mladých proti starým), přehlíží a soudí, ne obě strany, ale jen stranu revoltující a odsuzuje ji, jak by to jen Ferd. Schulz a Eliška Krásnohorská byli dokázali a jak to dokázali. Procházka a Karásek dostali co proto (opičáci, pseudoaristokrati, lajtnantští barónkové z Nemanic), dostal prof. Masaryk (velkopanské slunce, přesvědčená všemoudrost, jeden prorok) a dostali konečně apoštolové nenávisti a tvrdosti, totiž přítel F. X. Šalda a já. S p. dr. Vejvodou nebudu se ovšem příti, nebudu mu ani poukazovati, kde a v kterých listech by si měl přečísti, co řekla ta odsouzená jím altera pars — opakuji ještě jednou: ta nešťastná předmluva! Činíte autora zodpovědným za ty jednostranné injurie? Pokrčí rameny a řekne: prosím, tak soudil p. dr. Vejvoda. Ale zítra si takových nějakých deset stránek vypůjčí ostrovtipný Zíkrejs nebo Václav Vlček, který miluje cizí soudy o nepříjemných mu lidech, vycpe jimi svou starou »Osvětu«, vy ho klepnete přes prsty, že je to soudem nějakého dr. Vejvody a ne M. A. Šimáčka — a on vám docela správně odsekne: čtěte předmluvu, v tom dru. Vejvodovi leží kus autorovy bytosti, jeho radost, žal, sympathie a antipathie . . .

Nešťastná předmluva, opakuji do třetice.

*

Jedinou větu akceptuji z ní: Spisovateli nenapadlo řešiti nějaký problém, také v knize skutečně problému není. Ale podařilo se mu něco, o čem se mu jistě ani nesnilo, poněvadž, kdyby ten plán byl jej ovládal, byl by jistě podle všech zákonů z řečeného dr. Vejvody, hrdiny románu, udělal karikaturu. Román »Světla minulosti« jest přírodopisem typu českého šosáka. Ano, dr. Vejvoda je buržoastický filistr, jak jich žije na tisíce po vlastech našich. To jsou ti čelní sloupové honorace našich měst, v jichž stolku leží diplomy, v jichž hlavě jsou různé vědomosti ve školách nabyté, ale jimž schází ta vyšší kultura srdce a ducha,

které se nabývá bolestmi, ranami osudu, zkouškami a ztrátami a která bývá tak často údělem lidí prostých a malých. (Pěkně ji ukázal Šimáček na několika lidech svého díla, zejména na starém mlynáři Fabianovi). Filistři ti jsou autoritami a vůdci veřejného mínění ve svém okruhu, jsou konservativními, poněvadž jsou egoisty; jejich »já« jest předmětem stálé jich pozornosti a pozorování a revoluce, která by zavířila kolem nich a jimi, odtrhla by je od tohoto milého »já«; oni v politice jdou s vládnoucí stranou, dnes s Mladočechy jak šli včera se Staročechy, v literatuře mají rádi spisovatele uznané, kteří bývají jmenováni při každé příležitosti v novinách, a které vidí uvedeny v čítankách svých synů gymnasistů. Oni jsou vlastenci: milují svou vlast jako tolik a tolik set □ kilometrů, cítí ponížení svého národa a hromují při pivě na »odvěké naše nepřátele«. Sebeobžaloba, odkrývání vředů na vlastním těle, stopování vlastní nemoci a zoufalost z toho všeho jest jim čímsi cizím, jest jim dílem podvratných živlů a nevlasteneckých snah. Oni si stáhnou čepici přes uši, zapějí »kde domov můj?« a rozslzí se, pak si zabouří: »Hej Slované!« a jdou v povznešené náladě spat.

Jejich život jest jedna veliká lež, jejich svědomí se ozývá, upozorňuje je na ni, oni nazvou ten hlas »černými ptáky« a jsou rádi, když je aspoň na chvíli zaženou. Za dnů mladosti radostné píší verše, někdo někde jim vytiskne dvě tři básničky, dotyčná čísla chovají si po celý život ve stolku a rádi se na ně tu a tam podívají, jako akademičtí občané udělají si známost, prožijí kus intimní Bohêmy, doufajíce, že to závazků a následků pro další solidní život míti nebude, po ukončených studiích se ožení s dobře a cudně vychovanou dívkou, manželství to bývá jim z různých příčin peklem, které ovšem před světem opatrně zakrývají a zemře-li taková ubohá žena, pak teprve povolí filosofii a tužbám svého srdce — vezmou k sobě nějakou plnou, masitou, růžolící Lény, stloustnou, chodí večer do hospody a když zemrou, objedná se jim u kamenníka veliký pomník se zlatým nápisem:

MUDr. J. Vejvoda,
městský lékař a lidumil.

Pozemský prach tu země kryje,
duch jeho na věčnosti žije.

*

Román Šimáčkův nekončí takto, ne, dr. Vejvoda žije, žije a tloustne u své masité Lenky a nejen on, takových Vejvodů, jak jsem již řekl, žije na tisíce u nás. Obsah knihy (dva díly, dohromady 786 stran) jsem už vlastně podal karekteristikou našeho českého šosáka vůbec. Podotýkám ještě, že prvé manželství Vejvodovo bylo svazkem lásky, jinak se žení ovšem naši filistři na poprvé většinou z rozumu. Vracím-li se ještě k ději, jest to pro jedinou osobu — Bettynu Kunzovu. Málo jest takových figur v celé světové literatuře. Tak hotová, ucelená, graciesní, duchaplná, skrz na skrz ženská hovorem, logikou, gesty a činy jest tato postava triumfem autorova umění, osvěžujícím elementem v této epopeji venkovského šosáka. Dr. Vejvoda jest osou celého děje, ale zorný úhel Bettyny Kunzovy jest

to, kterým se čtenář dívá na jeho život a do jeho duše. Ona stojí mimo zákon morálky, stranou t. zv. dobra a zla filistrův, tančí životem, ale má onu kulturu ducha a srdce. Vše chápe a vše odpouští, ne následkem nějaké filosofie, ale že to tak v její povaze. Ona byla láskou Bohêmy medika Vejvody. Napolo ji svedl, napolo se dala svésti. Připravovala se zaníceně na dráhu zpěvačky, když tu ucítila dítě pod srdcem. Její máť, typická vdova pensistka, zakročila a medik Vejvoda kysele pomýšlel na ženění. Ale Bettyna ho vysvobodila.

Zmizela z Prahy. Vejvoda udělal doktorát a oženil se. Vzal si slušně vychované děvče, kterou také »napolo chtěl, napolo ona jeho«, Bettyna zatím slehla, poslala dítě k matce pensistce, dr. Vejvoda si je později vzal k sobě — když mu druhé legitimní dítě umřelo a žena se rozstonala tak, že už nebylo naděje na řádný rodinný přírůstek. Potom mu žena umřela k veliké vnitřní radosti, dr. Vejvoda si dal na klobouk černý flor a přemýšlel, koho by si vzal nyní. Byl tam mlynář Fabian, starý nemocný muž, jemuž vedla dům bělounká, plná Lenka. Ta se Vejvodovi líbila, počítal, že Fabian také asi zemře a pak — tu najednou zjeví se v městě k hrůze doktorově Bettyna Kunzova! Toť se ví, že domýšlivý šosák mínil, že přijela, aby uvrhla ohlávku manželskou na hrdlo jeho. Bránil se zuby nehty — ale to se musí čísti, doslovně všechno čísti! Bettyna ho vyléčila důkladně; když už se mu zdálo, že by si pranic nezadal, kdyby si ji vzal, řekla mu: ne, můj milý . . .

*

Znáte Th. Th. Heina? kreslívá do mnichovského »Simplicissima» Bilder aus dem Familienleben. Jediný umělec, který by dovedl tohoto dra. Vejvodu illustrovat. A jsou stránky, které se zdají býti textem k obrazům, které už Heine nakreslil. Napsati historii a vylíčiti duši intressantní osobnosti, zamilovaného reka, duchaplného umělce atd. věru není dnes už těžkou věcí — ale chytiti takového filistra, rozložiti jej takřka chemicky v jeho prvky, prostudovati jej vně i uvnitř a s láskou jej provázeti po tolika stu stranách — to jest něco, co imponuje.

A s toho stanoviska se mi zdají »Světla minulosti« býti vrcholem Šimáčkova díla a jedním z typických románů naší literatury. *Machar.*

* * *

Fritz Schumacher: Im Kampfe um die Kunst. Beiträge zu architektonischen Zeitfragen.

Umělec prý má tvořiti a nikoliv mluviti. Ale má-li co mluvit a dovede-li to, proč by nemluvil? Proč by zakopával hřivnu do země O jemném ústrojí děl uměleckých dovede on zvláště mnoho důležitého říci

Mnoho takových důležitých poznámek, pokynů a rad vyslovil znamenitý architekt Fritz Schumacher, působící v Lipsku, v neveliké knížce, ale nad míru obsažné: »Im Kampfe um die Kunst. Beiträge zu architektonischen Zeitfragen.« (V boji o umění. Příspěvky k architektonickým časovým otázkám.) Vyšla v Štrasburku r. 1899 jako prvý svazek serie »Über Kunst der Neuzeit«, nákladem J H. Ed. Heitze.

Fritz Schumacher jest ryzí, silný umělecký duch, tvůrčí duch, který do dosavadních forem a schemat architektonických vnesl oživení, mnoho nového, živého, výmluvného. Jiní touží po čestném atributu Dor. (— přejeme jim ho od srdce —); on touží po tom, aby architekt byl básníkem, a to všude, nejen v monumentální stavbě, nýbrž i v skromném obydlí soukromém; nejen v obřím pomníku, ale i v malém, prostinkém náhrobku. Sám mluví a básní architektonicky jako muž své doby, svou vlastní řečí, vlastním výrazem. Nespadl ovšem s nebe, dobře zná a dobře strávil, co krásného před ním vytvořili jiní, a s úctou o tom mluví; ale proto nekráčí s hlavou otočenou na zad, do minulosti. Linie jest mu mohutným prostředkem výrazovým pro to, co duše jeho sní a vysloviti chce. Do umění pomníkového vnesl zvláště mnoho nového, jako před ním Schmitz. Pomník jeho je srostlý s daným okolím, do něho jest vmyšlen a s jeho liniemi splývá v celek přímo organický. Ale pomník jeho je zároveň výrazem povahy toho, jejž zvěčňuje. Není to tuctový sokl s tuctovými alegorickými postavami. Jakýkoliv locus communis jest umělci tomu protivný. Vybraná jest mluva jeho linií, když tvoří jako architekt; vybraná jest jeho mluva, když píše jako spisovatel. Silného, energického, vzdorného ducha germanského cítit v jeho návrzích na most s pomníkem Bismarkovým, na věž radniční; sílu, pevnost a upřímnost citu v návrzích na chrám pro svobodnou náboženskou obec, pro krematorium; pomník Wagnerův zas jest vtělenou harmonií — atd.

Kéž také u nás přejde se od starých šablon k samostatnému tvoření uměleckému, aby také naše pomníky (Husův, Palackého), naše monumentální budovy (nová radnice, galerie, sněmovna) staly se básnickým výrazem naší doby, uměleckým vyjádřením naší české duše!

Knížka Schumacherova »V boji o umění« dotýká se celé řady uměleckých otázek, které doba naše řeší. U nás nestala se o ní dosud zmínka; proto podám její obsah obšírněji. Stála by ovšem za překlad. *)

Má dvanáct kapitol.

*

1. Touha po »novém«. Kalamář naší doby přetéká superlativy, superlativy chvály a superlativy hany. K nim patří též pojmy »nový« a »originální«; třeba jsou prý skromně oblečeny do mluvnických positivů, jsou to superlativy všech superlativů, nejvyšší řády umělecké. Třeba jich opatrně užívati, abychom neztráceli pravého měřítka. Zvláště v umění stavitelském a v uměních aplikovaných »nové« a »originální« staly se požadavkem. Sympatické jest v tom snažení zdravá reakce proti nemírnému užívání předloh. Už Goethe záviděl Řekům štěstí, že nijaké vzory jich nemátly. Jak teprve my ve století 19. a 20.! Neobyčejným rozvojem umění reproduktivních a zdokonaleným bádáním v dějinách umění možno si v každé lepší studovně vyvolati před oči kulturu kterékoliv doby. Umělec tvořivý ocítá se v pokušení — podobně jako člověk velmi sečtělý s dobrou pamětí — mluviti citáty, citáty kamennými. Ale jest ohromý rozdíl, mluvíme-li jen citáty či vyslovujeme-li v daný okamžik své mínění, k němuž jsme dospěli svým vzděláním, dobře a zdravě strávivše četbu a studium

*) Vyjde v Laichterově Sbírce.

cizích myslitelů a umělců. Toho se však dnes v umění architektonickém nedbá. Přemnozí, opojeni myšlenkou »nového«, už už zaměňují spravedlivý požadavek chorobným ideálem. Chtějí úplnou rozluku s minulostí, křičí po »novém slohu« a vidí ve všem, co vzniklo v posledních desítiletích, jen ozvuky. Zrovna jako v hudbě teď obecenstvo většinou nedovede chápati celek nějaké skladby, nýbrž pořádá »honbu na reminiscence«. Autor nechce tím nijak přeceňovat, co vzniklo v posledních desítiletích, aniž říká, že už dosaženo, oč musíme se snažiti; žádá jen u každého úsudku nejdříve úvahu o celku a pak teprve kritiku jednotlivostí. Takto v architektuře naší doby můžeme nalézti, zdali a kde zárodky k »novému« v naší tvorbě vězí, a podle toho zaříditi své požadavky. K takovému pojímání díla architektonického třeba ovšem hlubšího porozumění a pronikání.

Rychlý technický rozvoj a sociální přeměny daly naší době řešiti veliký počet stavebních úkolů, pro něž není vzorů — nádraží, justiční palác, obchodní dům, obrovský most, parlamentní budovu, tržnici, ba i moderní obydlí. Tu jde o to vytvořiti něco nového netoliko estheticky, nýbrž především takřka organicky, co by vyjadřovalo typ daného úkolu. Slohový útvar zevnějšku je zatím vedlejší věcí. Najednou tak veliké věci nebudou rozřešeny, zrovna jako v dobách dřívějších. Nejde o revoluční převrat, nýbrž o další pokrok ve stavitelství. Hlásání blížící se revoluce jest nepochopitelno a zakládá se na přeceňování významu stránky ornamentální v architektonickém umění, jehož se dopouští široké — i umělecké — obecenstvo. Architekt hledí na ornament především se stanoviska kontrastu — na př. k velikým klidným plochám. Ornament není melodií, nýbrž průvodem. V organismu celku, ať myšlen je v kameni, železe nebo dřevě, jest jádro věci, o niž nám jde.

2. Sloh a moda. Dějiny architektury v 19. věku, jinak tak bohatě požehnaném, nejsou nijak kapitolou obzvláště hrdou, ale za to psychologicky zajímavou. Pořadí, v němž vynořují se různé slohy v architektuře 19. věku, jest zúplna pořadím jejího vlastního historického rozvoje. Antikou ono začíná; toto uměle oživené pohanství vystřídal sloh románský a gothický v době romantiků; reakcí proti gothice vystupuje klasická renaissance; národní živel dává v Němcích vítěziti německé renaissanci (— podobné snahy byly i u nás, v Čechách —); touha po větší svobodě vede k baroku; ba i rokoko a cop připojily se k tomuto podivnému architektonickému reji; teď ve Vídni a v Mnichově zabočují do empiru — potom už k antice jest jen krok, a historický slohový karusel mohl by začíti znovu. Ale v tom ozval se z novin a tržišť pokřik — nový sloh! Jakoby najednou ochutnali se stromu poznání a poznali, že jsou nazí. Náš nový, moderní sloh! Máme jej? Není to jen pouhá moda, co vydává se za moderní sloh, moda, která přejde a z které vyloupne se konec konců trochu přeměněný empire nebo barok? V dřívějších dobách bývala to vždycky struktivní potřeba, která souvisela s novou myšlenkou prostorovou, co dávala popud k přechodu jedné epochy slohové do druhé. Máme my v době naší nové útvary prostorové? A tu zjeví se nám všecky ty útvary prostorové, jež zrodily se ze železa a souvisejí se zvýšenými poměry dopravními a správními. Tu snad vězí kořen toho, co může býti novým slohem. Zdali už z tohoto kořene vyklíčily zárodky květu, jiná jest otázka.

3. Umění monumentalní. Tuto kapitolu podáme v překladu v přední části našeho měsíčníku. Jest velice poučná zvláště pro naše poměry. Také my strojíme se k řešení velikých úkolů monumentalních: přístavba radnice staroměstské a s ní spojená nová radnice, pomník Husův, pomník Palackého, v nedaleké době stavba nové galerie, sněmovny. Ukázalo se, že pravého porozumění pro umění monumentalní jest u nás smutně málo a že třeba se nám mnoho a mnoho učiti.

4. Měšťanská architektura. »Možno říci, že Angličan bude vždycky usilovat o takový dům, který bude se jeviti nejangličtějším, kdežto v Německu bude asi vždycky dost lidí, jejichž ideálem jest, bydleti v italském palazzo, v barokním zámečku anebo v anglické cottage, zvláště jestli jim takové dobré věci imponovaly někde pořádně na cestách« — směje se autor a vážně podotýká v kapitole čtvrté. Poukazuje na odstrašující příklad — na kolínský »Ring«, kde od arkýřů, věžiček se to jen hemží, všemožné materialy a barvy se překřikují, a celek působí strakatě, a v této strakatině veliký dojem je zničen. Zcela jinak v Mnichově. Tam v obou posledních desítiletích vznikla měšťanská architektura, která má ostře vyjádřený a specificky jihoněmecký ráz. Umělci Gabriel Seidl, Emanuel Seidl a Hocheder navázali na historické formy domácích staveb, studovali jihoněmeckou renaissanci a přenesli bytové půvaby její na moderní obydlí. Dovedli to a provedli to přirozeně a jsou zajímavým dokladem, jak netřeba odsuzovati všecko, co zavání slohem historicky pojmenovaným. Možno prý obdivovati se Spitzwegovi vedle Böcklina. Oba našli pro to, co chtěli zobrazit, pravý výraz, v němž jest zároveň otisk jejich osobnosti. Každé dílo, které toho dosáhne, jest »moderní«, t. j. živé a nikoliv vykopané. Z toho však nevyplývá, že by také fresky měli malovati po spitzwegovsku, zrovna jako všecky úkoly v architektuře nemožno řešit podle měšťanských staveb obou Seidlů a Hochedera. A přec tak mnozí falešně usuzují a pak odsuzují. Jediné, zač možno bojovati pérem, jest prý strhání falešných ohrad, které na cestě ku předu a na cestě do zadu bývají zřizovány; neboť cesta musí být svobodná, nemajíc žádného cíle, jenž leží v určitém směru, nýbrž má jen vyplňovati účel, aby kus pěkného světa, jímž ona vede, lidé příjemně mohli užívati.

Přirozené budiž všecko! Jen to se zachová i v architektuře, co je přirozené. A pak uměti vzbuzovati náladu! To je nejpodstatnější cíl pro měšťanské stavitelství. »Jsou umělecké úkoly různé povahy, které nesmíme theoretisujíce házeti do jednoho hrnce, úkoly, které ukládají umělci mravní povinnost, aby ukázal kus svéraznosti bezohledně ven se deroucí, a úkoly, které jenom tehdy mohou býti zcela řešeny, když markantní osobnost umělcova takřka stydlivě skryje se za schopností vpraviti dílo celé do nálady jeho nejbližšího okolí anebo do nálady celého města a jeho zvláštního lokalního tonu. Většina úkolů měšťanského stavitelství patří jistě do této druhé skupiny.« Netřeba však zakletu býti do schemat historických forem; jen internacionalní umělecká řeč, jíž mnozí »moderní sloh« vyrozumívají, jest vyloučena. Ale byl by to falešný ostych, kdyby moderní umělec styděl se navázati při vhodném úkolu na historické formy, které danému účelu a povaze úkolu jsou konformní, jen proto, že jsou historické. »Což máme dát — volá autor — všem starým ovocným stromům uschnout, protože jsme jich sami nesázeli? Což je to bláznov-

stvím, když jdouce podle starých stromů a zušlechťujíce je snažíme se o nové druhy?«

5. Umění v náhrobcích. K charakteristice národa a jeho rozvoje uměleckého přispívá též podstatně pozorování způsobu, jak pochovává své mrtvé. Touha, zachovati památku jejich, probouzí v lidstvu ušlechtilejší tvořivost. Skalné hroby Foeničanů, terassovité pomníky Peršanů, pyramidy Egypťanů vyprávějí nám snad více než cokoliv jiného o cítění a chtění těch, kdo je zřídili, i o jejich době. I ve složitějších kulturních poměrech umění náhrobkové má svůj význam; v protivě s uměním chrámovým a státním obírá se individuem, vyprávějíc o citovém životě jednotlivcově. Kus kulturní historie možno čísti na hřbitovech Na italských hřbitovech, na př. Camposanto v Janově, ucítíme honosivý pathos Vlachů, na pařížském Père-Lachaise ovane nás dech konvencionelní slušnosti Francouzů, a na hřbitově vídeňském cítíme odlesk koketní elegance Rakušanovy. Naproti tomu v Lipsku starý Johannisfriedhof, trojdílný, jest v nejstarší své části poetický a má ve svých kamenech vyjádřený cit; druhá část už je chudší a má sochařské práce méně, ale přece všelicos z něho vyčteme; třetí, nejnovější, má sice bohatý material, lesklé, hlazené obelisky, kříže, sarkofagy v dlouhých řadách vedle sebe — ale je to zkamenělý adressář. Doba tovární práce nastala. Individuum dělníka náhrobek provádějícího zmizelo a s ním také individuum mrtvého se ztratilo, jemuž práce ta platila. Práce sochařská úplně tu zmizela. Bohatost procovská roztahuje se po hřbitovech a dusí všecku vroucnost. Největším nepřítelem nynějšího umění náhrobkového jest hlazená žula; kdyby jí nebylo, hřbitovy naše byly by daleko snesitelnější. — Autor mluví o hřbitovech německých, ale můžeme jeho výrok plnou měrou přenésti na hřbitovy naše, české, ve všech zemích českých, neboť naše hřbitovy, pražské i venkovské, dusí už také strašnou měrou ty hladké, ale chladné, na vždycky mrtvé kameny. »Nikdy takový pomník nemůže průběhem času srůsti s přírodou, což i nejchudšímu kameni dodává půvabu, zůstává ve svém prázdném lesku nedotknutelný a přírodě odcizen, a tak tedy stojí tu ony na našich hrobech, ty obelisky, kříže a sarkofagy, ty sarkofagy, kříže a obelisky, a jen někdy prokoukne mezi tím antikující aedicula anebo poprsí na soklu čistě hlazeném. Kdybychom peněz, vynaložených na bezduché hlazení kamene, užili k tomu, aby umělecká myšlenka oživila kámen, jak bohaté pole otevřelo by se tvorbě našich umělců!«

Tu jest nekonečné pole pro umění dekorativní, protože nekonečná a nevyčerpatelná jest potřeba jeho. Ale ne aby si umělec mátl pojmy! Hřbitov není museum! Ať tudíž nemyslí, tvoře anděly, genie, podobizny, allegorické postavy, že tím řeší už správně účel umění hřbitovního. Musí vytvořit něco, co těsně a nerozlučně je spojeno s architektonickým útvarem náhrobku; krásné umělecké písmo, svérazně vypracovaný erb, ornamentalní páska vlysová, stilisovaná květina a podobné prosté věci dodávají hrobu uměleckého půvabu a zvláštního rázu. Zbavme se také šablony školáckých forem římsových; bez říms, bez nákladných soch dávejme výraz své lásce, naději a vůbec svému poměru k těm, jejichž hroby ozdobujeme. Nechať zazní opět s náhrobků našich hřbitovů řeč citová, nyní tak řídká na nich! Netřeba užívati symbolů náboženských, které přečasto jsou jen běžnou frází. »Jest mnoho nuancí výrazových v umění, které mohou

vtisknouti náhrobku pečeť svatosti a posvátnosti, které mluví o mystičnosti smrti, o lásce bližních a o naději každého lidského srdce, že nepotřebujeme oněch prostředků výrazových, jestliže při nich nic necítíme« . . . »Často architektura může k nám mluviti srozumitelnější řečí, než illustrující plastika, zrovna jako hudba dovede často více říci, než filosofie.«

6. »La Démocratisation du Luxe.« Demokratisace luxu jest nepřátelská moc, která se všude vzpírá proti zdravému rozvoji uměleckoprůmyslovému. Laciný tovární šmejd s vypůjčenými formami, které se k němu naprosto nehodí, z materiálu mizerného, samá napodobenina nejlaciněji a nejpovrchněji provedená, falešná »nádhera« nalepená na façadě domu, na nábytku, nade dveřmi, na rámci obrazu, napodobené tapety, kůže s tlačenými vzorky, lampy petrolejové s hlavami andělů a jinými ozdobami, vzatými z drahocenných starých chrámových kalichů, atd. — slovem, samý plastický žvást, samá »ornamentální« fráze a nedostatek prostoty, pravdivosti, až to bolí. To jest demokratisace luxu. Pod jejím návalem těžce vzdycháme. Vypudila dekorativní jemnocit a přinesla příliš mnoho ornamentu, anebo ornament na nepravém místě, anebo obé.

Došlo k tomu ovšem nevyhnutelně — báječným rozvojem strojů. Továrny zaplavily lacinými padělky svět. Obecenstvo umělecky nevychovávané, ba reklamou sváděné, bylo ovšem omámeno a tleskalo pochvalu a tleskalo a tleská hodně dlouho. Zcela poznenáhlu začínáme však už se tázati také otázkou »jak« — po způsobu vzniku, když zaslepovalo nás dříve jen obsahové »co« u výrobku. Odpor proti stále hrozivějšímu snižování člověka na otroka strojů, sociální boj mezi řemeslem a průmyslem rozdmýchal oheň nejdříve v Anglii (Ruskin, Morris, Crane). Avšak průmysl s hromadnou výrobou nedá se se světa odstraniti, a proto měli bychom vésti umělecký boj nejenom proti této moci, nýbrž hledět dosíci jeho cílů ve spolku s průmyslem; měli bychom se snažit využitkovat tohoto mocného soudruha místo k demokratisaci luxu více a více k demokratisaci vkusu. Proti tam té modle, nepravému luxu, veďmež boj! Nenos nikdo na sobě nic falešného, netrp v domě nic nepravého; pak demokratisace luxu ustoupí demokratisaci vkusu.

7. Individualism v obydlí. Nemyslí se tím »jinak než jiní lidé«. Tu jde o to upraviti vnitřek pro speciální potřebu jistého individua: uzpůsobit jej pro funkci, kterou tento prostor má plniti v protivě k jiným prostorům. Architekt — dle Richarda Wagnera — jest pravý básník výtvarného umění, a tuto poetickou stránku svého tvoření — dokládá autor — prý snad nejlépe uskuteční v tom, jak vytvoří a uzpůsobí nejbližší okolí jistého člověka, kde pomocí architektonické řeči musí provésti kus charakterní kresby.

V zajímavém přehledu autor charakterisuje poměr člověka k jeho obydlí za všech dob, počínaje Asyřanem až do doby naší; vykládá o hlavních činitelích, kteří dodávají prostoru individuálního rázu (rozměry, rozdíly výšek, způsob osvětlení, barva, potom ornament a j.); o hnutí, které vyšlo z Anglie, Ameriky, jak vůdcovství posléze přešlo na Belgičany, pod jejichž vlivem stojí Francouzové; jak toto hnutí nabylo povážlivě rázu mezinárodního; důkladně rozbírá činnost belgického mistra Van de Velde; kárá slepé přenášení vandeveldeštiny do Němec, do jehož tradic ona se nehodí, a zakončuje: »Ne, jenom když každý umělec u nás pokouší se

tiše pro sebe, aby vyjádřil, co v sobě má individuálního, a jenom když pozoruje individuální náklonnosti svého národa, můžeme přirozeně mluviti o vítězství individualismu v umění naší doby. O tento cíl musíme se snažiti; ve všech oborech ducha, ve filosofii a v přírodních vědách, v malířství, básnictví a hudbě doba naše stojí ve znamení porozumění jemnějším, intimnějším hnutím lidské bytosti, — tato jemnější, intimnější hnutí měla by se také tam zrcadliti, kde bychom jejich nepřítomnost nejvíce pociťovali: ve vytváření nejbližšího okolí člověkova.

8. Malíř a umělecký průmysl. Živě načrtnutá scéna — rozhovor architekta s žurnalistou, filosofem a enthusiastkou pro umění — po způsobu oněch rozhovorů, jež v anglickém »Studiu« každý měsíc »The Lay Figure« zachycuje a jež se týkají různých otázek uměleckých. Architekt upozorňuje na nebezpečí, jež vězí v tom, že malíři úprkem se ženou do uměleckého průmyslu. Jiný prý jest umělecký pochod myšlenkový u díla »čistého« umění a jiný u díla »aplikovaného« umění. U malíře bude vždy tendence, aby dílu užitkového umění vtiskl pečeť samostatného uměleckého díla, díla umělecké fantasie, a tu je nebezpečí, že umělecký průmysl stane se nervosním. Kuchař zaměňuje se lahůdkářem. Umělecký průmysl potřebuje zvláštního vyškolení a to v souvislosti s architekturou.

9. O zarámování. Poučná stať pro každého, i pro umělce mnohé. Není tomu tak dávno, co umělci sami kazili vkus plyšovými rámy, »ozdobováním« rámů pozlacenými kytkami a jinými cetkami. Z Němec ten nevkus přišel i k nám. Ubližoval obrazu samému, rušil jeho náladu. Autor ukazuje, co asi žádá olejový obraz, akvarel, rytina, jakou šířku rámu, jaký tón, jaký profil, aby rám byl obrazu činitelem nejen ochranným, nýbrž pomáhal mu, dával vynikati jeho povaze, tónu, náladě.

10. O dekorativním v dílech Klingerových.

11. John Ruskin, apoštol moderního anglického uměleckého hnutí.

12. Anglické dojmy. Řada trefných aforismů. Na příklad: »Prochází-li kdo, jsa tvořivým umělcem, South-Kensington-Museum, lehce ztratí všecku důvěru v sebe. »Co můžeš vykonati, co by desetkrát lépe tu již nebylo od dávna? Vzdej se toho a kopíruj, co nejlepšího tu!« — Zdá se, jako by angličtí správcové byli vycítili tento jed krásného květu a ohlédli se po protiléku: jedna strana dlouhé galerie, pokryté uměleckými díly, otvírá se velikými okny naproti malým jeskyním, které jsou plny nejnádhernějších listnatých rostlin. »K studiu« je tam nápis, aby snad někdo se nedomníval, že jen k pouhé rozkoši. Jsou však k obému. Jediný pohled do tohoto nevyčerpatelného světa forem, a zas jsi zdráv a věříš na další vzrůst.«

T.

Úvahy a kritiky.

Friedjung H.: **Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—1866.** Vierte Auflage. Stuttgart 1900. 8°. 2 díly.

Benedeks Nachgelassene Papiere. Herausgegeben und zu einer Biographie verarbeitet von Heinrich Friedjung. Leipzig 1901. 8°.

v. Schlichting: **Moltke und Benedek.** Berlin 1900. 8°.

v. Lettow-Vorbeck, Oscar: **Geschichte des Krieges von 1866 in Deutschland.** Berlin 1896—1899. 8°. 2 díly. (Dokončení.)

Benedek později po válce byl obviňován z neštěstí u Králové Hradce; nebránil se proti nepravým výčitkám chtěje dostáti danému slovu, že bude mlčeti o všem, co se r. 1866 sběhlo.

Nejdůležitější mnou stručně uvedené výtěžky knihy pana Friedjunga zvýšeny jsou tím, že založeny jsou na materiálu novém. Pan Friedjung nejen, že užil všech tištěných pramenů, zvláště publikací generálního štábu rakouského a pruského, nýbrž zjednal si i přístup do válečného archivu rakousko-uherského, ptal se účastníků v Rakousku i za hranicemi a u příbuzných Benedekových zjednal si Benedekovu pozůstalost. Dlouholeté pramenné studium p. Friedjungovo učinilo z jeho knihy práci ceny trvalé.

Užití celé řady stěží přístupných pramenů přirozeně vedlo p. Friedjunga k práci další; k vydání aspoň některých materiálií, na základě jichž zosnoval své vypravování. Již k druhému svazku svého velkého díla přidal jako přílohy některé důležité akty, před několika pak týdny vydal ve zvláštní knize pozůstalost Benedekovu pod názvem: »Benedeks Nachgelassene Papiere«, na základě níž jest možno revidovati jeho pojetí charakteru Benedekova.

Papírů, jež po sobě Benedek zanechal, není mnoho. Když dne 19. listopadu roku 1866 zavázal se arcivévodovi Albrechtovi, že bude na vždy mlčeti o všem, co se sběhlo r. 1866, považoval Benedek jako čestný muž za nutné spáliti i všechny písemnosti, které by se týkaly událostí r. 1866. Ale tím přece tajemství Benedekovo nezůstalo nám na vždy a zcela uzavřeno. Žena Benedekova jako drahé pozůstatky uschovávala listy, jež jí psal vždy stejně vřele ji milující muž, a z dopisů těch dnes aspoň tušiti můžeme Benedekovo tajemství a můžeme zachvěti se nad jeho tragickým osudem. Když roku 1881 pohřbívali dle přání zesnulého bez všech odznaků bývalé vojenské hodnosti sedmasedmdesátiletého Benedeka, ukládali do země muže, který trvale byl smířen se světem a který zemřel,

se shroucenou vírou v právo, spravedlnost a slušnost. Ve svém testamentu napsal o těchto věcech sám Benedek: »Dne 19. listopadu 1866 slíbil jsem písemně pod Pers. čís. 22 tehdejšímu vrchnímu veliteli, polnímu maršálkovi arcivévodovi Albrechtovi, »že také na dále mlčky vše budu snášeti a že své tiché úvahy vezmu s sebou do hrobu«. Tento můj slib byl snad přenáhlený, snad i hloupý, ale právě tento slib byl nejvynikající projev mé vojenské povahy. Že rakouská vláda, majíc v rukou můj slib mlčení a důvěřujíc v opravdovost mého slibu, dne 9. nebo 10. prosince r. 1866 svůj zvláštní článek o mně dala vytisknouti ve »Wiener Zeitung«, kde se mi dokonce celá moje minulost odpírá, že tento ne příliš kvalifikující článek vládních novin byl sepsán v presidiální kanceláři generálního štábu, že byl od FML bar. Johna, polního maršálka arcivévody Albrechta a j. korigován a vypilován a konečně že byl zcela zvláštním způsobem na rozkaz vlády publikován — to přesahuje mé pojmy o právu, spravedlnosti a slušnosti.«

Uvedená tragedie života Benedekova svedla, jak se mi zdá, p. Friedjunga k nedosti kritickému pochopení povahy válečníkovy. Pan Friedjung příliš na některých místech podléhá své citovosti, příliš staví do jasného světla Benedeka a zapomíná všímati si také stínů. Po přečtení Benedekovy pozůstalosti ani na chvíli pochybovati nelze, že Benedek byl muž vysoce čestný, dbalý pořádku, přísný, ba i tvrdý ve vystupování, ale pod tvrdostí tou že ukrývalo se citlivé srdce, milující vášnivě svoji choť a žijící s láskou pro své vojáky. Při těchto krásných vlastnostech však třeba si všimnouti i u Benedeka, že je velitel staré školy — Radecký byl jeho ochráncem a učitelem — že zná jen vojenskou poslušnost, vasalskou oddanost k svému panovníkovi a naprosto že nemá pochopení pro hnutí mezi národy rakouskými. Každá událost bouřlivější u národů rakouských je Benedekovi hloupá, on stejně odsuzuje hnutí r. 1848 v Čechách jako proudění nacionální za sjednocenou Italii, nebo boje Maďarů, a jest v úžasu a pln ustrašeného údivu nad těmi, kdo pro své idee chopili se zbraně a postavili se proti rakouskému panství. A pro tyto vlastnosti již Benedek nese také vinu na událostech r. 1866.

Co p. Friedjung vypravuje jako úvody a přechody při aktech v díle »Benedeks Nachgelassene Papiere« odchyluje se v něčem od prvních vydání jeho spisu »Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland«. Tak ku př. proti prvnímu vydání tohoto díla líčen jest nyní jinak poměr arcivévody Albrechta k Benedekovi před bitvou u Králové Hradce a podobně změněny jsou i některé detaily v líčení válečného tahu v r. 1866. Změny ty vysvětlují se mimo jiné tím, že knize Friedjungově »Der Kampf etc.« dostalo se veliké pozornosti ze strany vojenských spisovatelů, a na základě jich pobídek odhodlal se Friedjung k opravám. Tak ku př. jako přílohu připojil k práci »Benedeks Nachgelassene Papiere« rozpravu: »Des Generals von Schlichting Buch »Moltke und Benedek«, jejíž výtěžek bude pojat do p. Friedjugnem připravovaného pátého vydání knihy »Der Kampf«.

Kniha generála Schlichtinga vznikla z kritických poznámek ke knize p. Friedjunga. Generál v. Schlichting, odchovanec Moltkeův a theoretik vojenský se stanoviska strategického a taktického obírá se v ní tažením vojsk od 27. června až za bitvu u Králové Hradce a ukazuje na nesprávnosti ve vedení Benedekovu. Lituji, že jako laik v strategii i taktice vá-

lečné, nemohu více pověděti, nežli, že generál v. Schlichting snaží se dokázati, že Benedek, kdyby byl zvláště dne 28. června r. 1866 obratně operoval, mohl Prusy přemoci, politiku Bismarckovu zničiti a dokonce snad i Slezska vydobýti, a tím ovšem chce generál v. Schlichting vzbuditi mínění, že Benedek, mlčel-li o událostech r. 1866, mlčel i k svému prospěchu. Snad kniha generala v. Schlichtinga neuhodila ve všem na pravdu, ale že v mnohém podstatně změňuje názory p. Friedjungovy, to přiznává v doslovu k práci »Benedeks Nachgelassene Papiere« sám pan Friedjung.

Práce p. Friedjunga o válce r. 1866 doplňována jest se strany pruské dvousvazkovým dílem Oscara von Lettow-Vorbecka: »Geschichte des Krieges von 1866 in Deutschland«.

Po přečtení několika stránek poznáte, že autor velkou část svého života prožil pod vítěznými korouhvemi německého císaře Viléma I. a že chefem měl hraběte Moltkea. Dílo Lettow-Vorbeckovo je práce s důkladnou znalostí taktiky i strategie psána a proto také více hledí si vojenské znalostí vojenské stránky celého dějství r. 1866 nežli stránky politické. Avšak ani v této věci není Lettow-Vorbeck bez ceny. Zvolil sice, jako učinil i p. Friedjung, za základ svého vypravování o vztazích a jednání diplomacie Sybla, ale nedrží se ho otrocky, doplňuje jej a poopravuje. Lettow-Vorbeck užil vedle materiálu archivního, který byl přístupen i Syblovi, ještě nových archivalií (ku př. list Bismarckův z 13. července 1866 a tím jeho vypravování proti Syblovi nabylo novosti (ku př. pro jednání Bismarckovo před r. 1866), ale nepochybná cena práce Lettow-Vorbeckovy je ve vylíčení válečných tažení r. 1866. V díle prvním zmiňuje se Lettow-Vorbeck o bojích v Německu (Gasteni-Langensalza), v druhém uvádí nás na půdu rakouskou (Der Feldzug in Böhmen). A třeba že Lettow-Vorbeck ponechává často vlastní slova svých pramenů, přes to jeho práce čte se dobře a zajímá. Čtete-li p. Lettov-Vorbecka, pozorujete, že co chvíli mění se scenerie, stopujete postup vojska, čtete depeše, doprovázíte osoby k vlakům, slyšíte klepání telegrafického aparátu, a jako vůdcové tehdy tak i vy nyní jste chvílemi napjati nejistou situací a až upřílišněným chvatem v jednání. Pokud se týče Benedeka a generála v. Falckensteina, drží se celkem p. Lettow-Vorbeck práce p. Friedjungovy: »Der Kampf«, jejíž první vydání pro druhý díl svého spisu mohl dobře užívati. Lettow-Vorbeck měl pro studii svoji materiál jiný, obšírnější nežli p. Friedjung. Vedle sdělení současníků (seznam jich viz D. I. S. IX.) mohl užíti cenného materiálu z válečného archivu Berlínského a Drážďanského, částečně též Vídeňského; jeho prameny vysvětlují také, že více a obšírněji poučuje o operacích vojska pruského nežli o operacích armády rakouské. P. Lettow-Vorbeck podobně, jako učinil i p. Friedjung, k oběma zde zmíněným svým knihám připojil mapky a plány. Dobře doplňují jeho spis, který třeba že není psán slohem nejskvělejším a po stránce formální nedá se srovnati se spisy p. Friedjunga, přece je cenným dílem pro dějiny války prusko-rakouské r. 1866, a není možno, aby historik oné doby přes něj chtěl přejíti k dennímu pořádku. *Zd. V. Tobolka.*

Idealism a materialism v přírodní vědě.

Napsal F. Wald, chemik na Kladně.

(Dokončení.)

Jakýkoli fakt v theorii neumístěný jest planý, neboť se na něj zapomene, a kdyby třeba desetkráte za sebou znovu byl objeven, zapadne zase bez užitku, dokud se nedostaví myšlenka, která jej uvede v platnost. Odtud snahy provésti novou revisi v registratuře fakt, v theoriích. I káže prof. Mareš, že v přírodních vědách třeba ducha obroditi hlubším filosofickým nazíráním, a jest práv, neboť na základě názorů běžných neudělá ze známých fakt nikdo nic jiného, než co již jest. Střízlivý pozorovatel uzná tedy, že snaha ta i ona jest oprávněna, a že jest žádoucno, aby se pracovalo ve směrech obou; výstřelky pokárá jednou ten, po druhé onen. Někdy mladý badatel fakta přeceňující, nemaje rozhledu, konati bude práce bezcenné, jindy ucítí v sobě povolání theoreticky reformovati člověk neschopný zažíti třeba jen to, co již víme určitě. Ale moda zakazuje přírodovědcům přiznati se výslovně k tomu, že vědu nedělají fakta, ale myšlenky, jimiž badatel fakta spojuje a oživuje. Dle některých nepředložených slov takých přírodozpytců musili bychom se domnívati, že jak živi nemyslili na nic, než jak stanoviti přesně a svědomitě to neb ono faktum, faktum o sobě, beze všeho vztahu k jakýmkoli faktům jiným. Jest v modě jakási nenávist k filosofii a theoretisování vůbec, jestliže nestaví na nových faktech a jest, (aneb alespoň u nás byla) moda pokládati názor materialistický v přírodní vědě za jedině přípustný. Hmota, atomy, molekuly, ether, vířivé a kmitavé pohyby, to všecko má být faktem, ale že jsem, že myslím, cítím, chci, faktem není, než jen — sněním mašiny, sebeklamem mechanismu mozkového.

Tím teprve dostali jsme se k jádru sporu obou pánů redaktorů Živy. Nejedná se fakticky o fakta, to se říká v Živě jen tak, jedná se o přírodovědecký materialism, zvláště pak o atomistiku. Dokladů jest hojnost v Živě i spise Marešově, a tuším, že nebudou

na mně požadovány, ač ovšem stojím k službám, kdyby Živa to popřela nebo nějakým »vtipem« pozornost čtenářstva svého — třeba bez úmyslu — na jinou stopu svedla. Tu pak mohu již konstatovati znamenitý úspěch spisu Marešova: Živa zříká se již všech »ismů«, tedy též materialismu, a připouští k výkladu zjevů chemických názor, že atomy jsou nikoliv hromádkami hmoty, ale ohnisky energií; není to příliš dávno, co četli jsme tam, že hmota jest nevyhnutelný postulát chemie, a znáti jest tedy potěšitelný pokrok. Lze pak se nadíti, že Živa za čas připustí též, že atomy nejsou ani ohnisky energií, poněvadž snad nejsou vůbec, a že, jsou-li, nevíme to, ale že mnozí se atomů domýšlejí k jistým účelům, jimž vyhověti lze stejně dobře nebo i lépe jinými myšlenkovými útvary.

Proti nesmyslnému přehánění v oceňování holých fakt, jakož i v oceňování věd přírodních vůbec a exaktních zvláště, položil Mareš právem názor, že vědy ty nemohou vyčerpati všecky zájmy životní. Vedle vědy oceňovati jest člověku vůbec a zvláště vzdělanému také uměleckou a morální stránku lidského ducha, neboť nejsme jen fysiky, nebo jen chemiky, nebo jen botaniky atd., ale jsme především lidmi a zůstáváme lidmi také, když se staneme chemiky.

II.

V prvé kapitole na případě markantním ukázán způsob, jakým Živa poučuje své čtenáře o důležitějších zjevech vědeckého života vůbec a domácího zvláště, a jak staví se k rozpravě o principiálných otázkách vědy přírodní ještě nyní, kdy (po vydání spisu Marešova) každý, kdo rozuměti chce a čísti umí, snadně dovede postihnouti alespoň to, o co se panu Marešovi jedná, byť si třeba »nebyl k přemluvení«. Obrátím se nyní k některým stránkám sporného předmětu samotného.

Jsem také chemikem a shoduji se s Živou úplně co do posuzování ledabylé chemické práce, a zvláště též odsuzuji co nejpříkřeji každý švindl; to mne však nesvádí k pohrdání filosofií, která sice neměří ani neváží, ale též fakta nevymýšlí a tedy nešvindluje; ale širší veřejnost plna udivení ptáti se bude, kde se v diskusi o idealismu a realismu vzalo slovo švindl? Myslím, že věc vyložiti lze následovně. Výchova středních škol, obmezujíc se skoro výhradně na probírání knih, mívá za následek žalostnou nemotornost mládeže, na niž si stěžují všichni učitelé vysokých škol, učící praktickým výkonům, jako v chemii, chirurgii atd.; nevím, zdali snad

nyní věc změnila se vlivem sportu, ale jindy tak bylo. Stává se pak v laboratořích chemických na celém světě, že začátečník mnohý dochází k výsledkům nesprávným, nedbav na příklad úzkostlivé čistoty nádob a podobných podmínek. Některé práce však mají dáti výsledek předvídaný, a to svádí někdy mladého nešiku, aby svá dáta nalezená korigoval dle počtu. Tento »švindl« vykořeniti a posluchačstvo vychovati k pečlivé a svědomité práci jest těžkým a důležitým úkolem učitele na vysoké škole. Zdá se mi pak, že pan redaktor Živy chvalitebné své snahy ve směru tom se nesoucí zanáší do Živy zapomínaje, že Živu nečtou jen jeho posluchači. Mýlím-li se však, a chce-li obviňovati někoho jiného ze švindlování, dovoluji si upozorniti na naše časopisy odborné, v nichž taková tvrzení lze lépe umístiti, ač ovšem tam dlužno jich též prokázati fakty. Kdo vědě podává nová fakta, jest povinen provésti stanovení jejich co nejsvědomitěji, jako kdyby určoval je pro kohokoli jiného. Ale nejsvědomitěji určená fakta jsou ve vědě bez ceny, nedá-li se jich užíti k nižádným vědeckým závěrkám. Nějaká myšlenka býti musí při práci vědecké, nějaký účel vědecký.

Veřejnost bude se též asi ptáti, proč právě chemik klade tak úsilovný odpor rozpravě o principiích vědy přírodní, zvláště o theorii atomové, realitě hmoty a podobných otázkách. Tu pak dlužno přiznati, že podnět skutečně tkví v samotné chemii. V ní vyhranil se názor o substancích věčných, atomech, jejich polohách a pohybech v molekulách, zkrátka materialism vědecký co nejostřeji, a dnes skutečně plných 100% chemiků (»až na nepatrný zlomek, číslo to nerušící«) proniknuto jest názory těmi tak, že nedovede si žádný z nich ani představiti chemii bez atomů, molekul a prvků. Popírání těchto pomyslů jeví se chemikům herostratickým ničením chemie samotné. V kruzích nechemiků pak názory chemiků ochotně se přijímají, neboť kdož by také měl co věděti o hmotě než chemik? Proto chemie jest nejsilnější baštou materialismu vědeckého.

Chci zjeviti obecenstvu neodbornickému se stránky nové a ve formě co nejpřístupnější kozelce myšlenkové, jež zavinily tento stav věcí, když byl jsem (se stránky jiné) tak prve učinil již v listu odborném.[1]) Že však (jak milerád doznávám) pan redaktor Živy jest u nás nejhorlivějším a nejobratnějším zástupcem názorů v chemii obecně uznávaných, nemohu jinak než zde onde polemisovati přímo proti výrokům jeho; ale nemířím na něho, jen na věc, kterou

[1]) Listy Chemické XXIV., 220, 241.

jménem chemiků ostatních všech zastupuje, tedy nejen českých, ale chemiků vůbec.

V chemických vzorcích vyskytují se celistvé poměry jistých čísel, a odtud přijímá se v chemii, že jsou nedělitelné atomy. Tím obírati se není tu potřeba, jelikož jest již alespoň nepřímo doznáno, že dají se vyložiti ty celistvé poměry jinak. Namítá se mi však často, že nedovedu vyložiti tak zvanou isomerii; jsou na př. tři řady látek (jichž získati lze z benzolu), a které lišíme v chemii označením »ortho«, »meta« a »para«, a chemikům zdá se, že k výkladu okolnosti té theorie molekulárné naprosto nelze postrádati. Dovolím si tedy věc vyložiti neodborníkům a těším se, že pak dovedou ji nestranně ujasniti také těm chemikům, jimž snad v bezprostředním nazírání fakt chemických vadí theorie od mládí vštěpované. Abych rozpravu zjednodušil, vezmu za příklad látky tak zvané ústrojné, zůstavuje chemikům, aby si, když porozuměli, příklad rozšířili na jiné případy sami.

Dostane-li se čteňář neodborník do laboratoře chemické, zvláště »organické«, uvidí náramný počet lahviček s prášky neb krystaly a tekutinami, tedy látkami různých tvarů, barev, vůní atd.; na každé lahvičce jest nápis chemický, ale doufám, že mu čtenář nerozumí, jinak snad neporozumí mně. S těmito látkami mimo jiné pokusy podnikají chemikové tak zv. spalování; odváží se na př. jeden gram látky, dá se do dlouhé trubice skleněné, přičiní se ještě některé přístroje a trubicí prohání se plyn jakýsi. Trubice se žíhá, a látka zmizí, spálí se. Kdybychom druhý konec trouby (jímž uchází plyn přebytečný do přístrojů dalších) ochladili po čas spalování třeba na 20 až 30° C pod nulou, usadí se tam voda a zmrzne; kdybychom v další části trubice plyn takto vysušený schladili asi na 80° nebo lépe asi 150° C pod nulou, usadí se tam opět bílá látka, a když ji ohřejeme, vytěká. Některými pokusy pozná se pak, že ta druhá látka vytěkavši dává týž plyn, který uniká z piva nebo sodovky, t. j. dává tak zv. kyselinu uhličitou. Chemikové z důvodů dobrých tyto pokusy konají poněkud jinak, přesněji, ale konec konců jest, že v jednom přístroji jímají vodu, v druhém kyselinu uhličitou, a obé zváží. Ukazuje se dále, že ubude také nejmenovaného plynu, jejž chemik žíhanou trubkou prohání, a lze určiti také, mnoholi váží plyn v troubě hořením ztrávený. Jsou hojné případy, v nichž plyn ucházející (po zahlcení vody a kyseliny uhličité v přístrojích k vážení připravených) neliší se ničím od plynu původního než právě celkovou vahou, která jest menší, a pro jednoduchost případů takových se přidržíme.

Opakujeme-li spalování s toutéž látkou mnohokráte, při bedlivé práci docházíme vždy k stejným skoro výsledkům. Soudíme pak, že zbývající malinké rozdíly způsobeny jsou nahodilými chybičkami.[1])

Podnikneme-li spalování s jinou látkou ústrojnou než poprvé, získáme snad některé nové zplodiny, ale také když počet a druh zplodin je týž, různi se obyčejně čísla nalezená vážením zplodin i ztráveného plynu. Náhoda tomu chtěla, že za starších dob, kdy pokusů takových bylo ještě málo, získány vždy různé výsledky, když spáleny byly různé látky.

Odtud hádali chemikové, že různé látky ústrojné vždy dávati musí výsledky různé při spalování, a domněnka ta se v jistém směru skvěle potvrdila: kdykoli spálením získány výsledky bezpečně různé, různily se též původní látky, třeba někdy jen velmi nepatrně; ba stalo se často, že spálením teprve byly rozeznány látky, o nichž se myslelo, že jsou úplně stejné, a nalezl se dodatečně rozdíl dosti skrytý, třeba v temperatuře varu, hustotě a podobně. Různost výsledků spalovacích nikdy nevystupuje sama, ale vždy ve spojení s jinými, na př. fysikálnými různostmi původních látek. V jiném směru však domněnka selhala; vyskytly se látky, které různí se fysikálně více méně značně a liší se též podstatně při mnohých chemických pokusech, ale neliší se výsledky při spalování.

Nepředpojatý čtenář řekne, že ti staří chemikové nemohli bezpečně předvídati věci, které ještě nezkusili; že si tedy utvořili předběžný obraz o tom, co asi ještě najdou, čili, že hádali, a že tenkráte hádali špatně, jelikož zřejmě neuhádli; já pak jsem stejného mínění, ale nikoliv chemikové ostatní, kteří hledají pro jednoduché toto faktum výklad naprosto jiný. Oni totiž prostinkou tuto věc zamotali tak, že se již sami v ní nevyznají, a sice tím, že jeden libovolný příznak různosti látek povýšili za příčinu všech ostatních růzností. Dekretovali, že ústrojné látky, lišící se čímkoli,

[1]) Zkouška spalovací není jedinou, kterou chemik konává; jsou pak některé zkoušky, které ani při bedlivém provedení nedávají zcela souhlasné výsledky, poskytujíce zplodiny ve kvantech proměnlivých. Jelikož látkám nemůžeme přiznati vůli, kterak chtějí se měniti, nezbývá než usouditi, že jsme dosud podmínky různých výsledků zcela neprohlédli a že jich tedy neovládáme tak, jak bychom si přáli. Tak jest na př. když benzol vaříme s dýmavou kyselinou dusičnou, čímž vzniká vedle jiných látek ústrojná zplodina krystalující v dlouhých jehlicích nebo sloupcích, ale též podružně jiná, jež krystaluje v deskách, ba i třetí, která velmi podobá se prvé, ale přece jistě se od ní liší.

musí se lišiti též výsledky spalování, a řekli, že tato domněle jistá různost jest příčinou všech ostatních rozdílů ve vlastnostech látky; tuto poučku pak neodvolali v pravý čas, když se vyskytly prvé výjimky, neodvolali ji ani, když výjimek bylo na tisíce, a neodvolali ji podnes.

Tento báječný lapsus nestal se ovšem přímo, ale jako každý kousek kocourkovský oklikou, která skutečný postup zastírá. Dekretovali ve věci, že ústrojné látky, lišící se čímkoli, lišiti se musí též výsledky spalování; ale formu zvolili jinou. Chemie nepoužívá přímo výsledků spalování, ale vypočítává z nich »složení« látek původních; složení udává, mnoho-li bylo by třeba látek jistých (prvků), kdyby se sloučily, dávajíce za jedinou zplodinu látku, která byla spálena. Řekne se pak, že různé látky musí býti různě složeny, což liší se jen formou, nikoliv obsahem od věty s hora chemikům podložené, a ostatně dotud bylo míněno přesně v témž smyslu, dokud nevyskytly se výjimky.

Chemie praví, že různost látek způsobena jest různým složením jejich, místo aby řekla, že vždy naznačena jest různými výsledky některých zkoušek chemických, obyčejně (ale ne vždycky) zkoušek těch, z nichž vyplývá »složení« látky. Jestliže každá různost látek pochází z různosti složení jejich, nemůže býti rozdílu v látkách stejně složených, a k tomuto úsudku došli také dosud všichni lidé, i každý mladý student. Došli k němu z prvu i chemikové a nemálo se divili, když selhal. Ale chemikové mají svou vlastní logiku. Když jsou látky stejně složené, které vzdor stejnému složení velice se liší, tedy přece jen a jen složení jest příčinou různosti jejich; ale vedle složení zřejmého jest ještě složení tajné, neviditelné. Látky takové musí být neviditelně různě složeny z atomů v molekule, a pan profesor umí atomy v molekule urovnat, jak chce.

Člověk třeba jen rok ve škole v takovém zmatku myšlenek drainovaný skoro není již schopen prohlédnouti tento švindl, na němž dosud bezděčně visí 100% chemiků, a za nějž zajisté zodpovědni jsou všichni chemikové, co jich bylo od nalezení prvé výjimky z mylně dohadovaného pravidla (ať se již výjimka jmenuje allotropií, isomerií, poly- nebo metamerií) po dnešní den.

Těmito naukami ničí se systematicky v mládeži i dospělých každá jiskra zdravého myšlení. Když laik uvidí, že spálil jsem cukr a získal vodu s kyselinou uhličitou, spotřebovav k tomu určité množství plynu úmyslně nejmenovaného, řekne, že plyn s cukrem zmizel a že jsem z nich udělal vodu a kyselinu uhličitou; vždyť

je to očividné a laik logikou chemickou nezkažený nepochopí, že by mohl kdo říci co jiného. Ale úplných laiků v chemii bohužel snad již ani není — »bohužel« vzhledem k nápravě těchto zvráceností — a již i dětem s užitečnými jinak poučkami chemickými namlouvá se opak toho, co se jim ukazuje. Útěchou jest, že budou si pamatovati jen, co skutečně viděli, a zapomenou brzo každý nesmysl.

Spalováním nemění se totiž váha látek původních. Všecky skoro vlastnosti látek původních zmizí spalováním a jinými radikálními reakcemi, čelícími k stanovení složení, ale váha nemění se nikdy. Z toho pak usouzeno bylo, že těmi reakcemi nemění se vůbec nic, a že očividné změny se jen zdají změnami. Změna jest klam, skutečně ten prve nejmenovaný plyn — kyslík — trvá i po spálení cukru, a sice schován ve vodě a kyselině uhličité. Cukr je sice pryč, ale v něm byl ukryt koks nebo diamant, a ten je tu posud inkognito v kyselině uhličité. Ve vodě jest prý ještě jeden schovaný plyn, vodík, a pan profesor umí jej z vody a ještě něčeho udělat; dovede z vody samotné vedle vodíku udělat též kyslík, aniž by scházela jen stopa toho neb onoho, ba dovedl by udělat zase i ten vzácný diamant z kyseliny uhličité. Dalo by to sice mnoho práce, ale jde to; dovede pan profesor dokonce udělati ze zplodin spalování cukru zase původní cukr a kyslík, ale nestojí to skoro za práci, jest to hrozně zdlouhavé. Ale proto, že se to dá udělat, musí ubohé dítě říkati, že to jest. Zle by bylo, kdyby řeklo, že dá se udělat též kyslík nebo uhlík z něčeho jiného než právě jen z kyslíku, resp. uhlíku, resp. vodíku. Vodík, kyslík a uhlík jsou látky věčné a nezmarné a »vybavují« se pouze z látek, ve kterých sice nikdo je nevidí ani jinak nepostřehne, ale ve kterých přece již jsou. A tak složen jest cukr nevystižitelně z diamantu, vodíku a kyslíku, ty látky jsou v něm skryty a pěkně srovnány — jak poví pak pan profesor na škole vysoké do podrobna; on má té stavby plán.

Tomu věří malé i velké děti, zvláště všichni lidé vzdělaní, a názory ty tak hluboce se vžily, že návrat k nazírání přirozenému nebude snad ani jinak možný než vychováním nové generace.

K užitku těch (snad mnohých) chemiků, kteří nijak nedovedou se vymaniti z názorů jim vštěpovaných, a které proto ani tento výklad nepřesvědčí o zvrácenosti názorů obvyklých, připojím drastický příklad. Venkovan přijde do Prahy a uzří několikráte na rohu ulice tabulku s názvem ulice, v každé ulici jiným; bude pak hádati, že vůbec každé ulici přísluší zvláštní jméno, a naopak že každému zvláštnímu jménu připadá zvláštní ulice. Ulic vůbec že

jest tolik, co zvláštních jmen, a jmen tolik, co ulic. Jelikož skutečně každá ulice má jen jedno jméno správné, neklame se, když usuzuje, že zvláštní jméno jest neomylným příznakem zvláštní ulice; s úsudkem opačným se však šeredně sklame, neboť ve vlastní Praze, Vinohradech, na Smíchově a snad ještě jinde jsou ulice jména stejného, a počet různých ulic nerovná se tedy počtu různých jmen. Pozná brzo, že pouhé jméno ulice nestačí ku karakteristice ulice, a že ulice jména úplně stejného mohou se lišiti ještě polohou, směrem, výstavností, délkou, šířkou, dlážděním atd. Jestliže však nešťastnou náhodou učil se kdy chemii a použije v případě svém zvláštní filosofie této vědy, souditi bude takto:

Příčinou (nikoliv jedním z možných znaků) všech růzností ulic jest různost jména. Různost ulic není tedy způsobena (ve smyslu logickém) růzností polohy, směru, délky atd., nýbrž způsobena (ve smyslu objektivném, přírodovědecky kausálném) jen a jen růzností jmen, a všecky ostatní rozdíly ulic jsou pouze účinky tohoto rozdílu základního.

Proto ulice různící se jménem vždycky různí se nějak, tedy polohou, směrem, délkou atd. Ačkoliv ze jména nelze zvěděti ostatní karakteristické vlastnosti ulice, přece různost jména jest prapříčinou všech ostatních rozdílů ulic, a ulice složeny jsou (jako jejich jména) z písmen. Nesmírně důležité a tajůplné faktum jest však, že existují ulice stejného jména, které se sobě jinak pranic nepodobají, nebo alespoň v některých vlastnostech podstatně se liší. Tyto ulice nazveme isomernými; Praha skládá se z vnitřní Prahy, Smíchova, Vinohradů, Žižkova a Karlína, a tak vyskytuje se nejvýše pět isomerných ulic; nechť si pak utváří se budoucí vědecké theorie ulic jakkoli, budou musit počítati s těmito pěti isomeriemi, nikoliv snad šesti, a to jistě nedovedou, to svede jen theorie o vnitřní konstituci molekul ulic. Lišíme para- Palackého ulici od meta- Palackého ulice, ortho- a třeba ještě pravo- a levo- Palackého ulice. Tyto ulice mají úplně stejné složení jmen a jsou tedy úplně stejné, ale jen zdánlivě. Neliší se tím, že jedna jest tam, druhá onde, jedna dlouhá a druhá krátká, jedna široká, druhá úzká atd., nýbrž liší se konstitucí svých součástí — atomů, o čemž my chemikové z experimentů mnoho víme. —

Víme totiž, že jméno ulice neskládá se prostě z písmen, jak domnívá se inženýr X, filosof Y a vědecké nemluvně pan Karásek,[1]) nýbrž každá písmena skládá se ze skoro nekonečně malých, nevidi-

[1]) Čtenář se na mne nehorši pro tyto obraty, beru je ze Živy.

telných písmen a ty slučují se neviditelným způsobem v neviditelná slova, a z těch teprve vzniká jméno celé, ba celá ulice. Rozdíl ulic ortho-, meta-, para- atd. Palackého na Vinohradech, v Praze, na Smíchově atd. nezakládá se pak na ničem jiném, než že v molekulách ortho-, meta-, para- atd. atomy různě jsou urovnány, a různé uspořádání těchto neviditelných částic má neslýchané a neuvěřitelné důsledky. Způsobuje totiž, že ty ulice, které jsou vlastně dokonale stejné, přece se různí a sice někdy náramně. Nastává pak nesmírně důležitý problém toto vniterné ustrojení ve jménech ulic vyzkoumati, což se chemikům podařilo, ale nechemikům pro tyto otázky schází cit; nemají ho ani chemikové, kteří od rána do večera analysují po celý život železo, nezabývajíce se isomeriemi ulic.

Kdyby nebylo tohoto rozdílu ve vnitřním ustrojení molekul ulic, nelišila by se ulice Palackého para- pranic od ulice Palackého meta-. Ulicí para-Palackého lze však dojíti do Vodičkové nebo Jungmannovy ulice (ale para- musí býti ta ulice, prosím, para-, nikoliv ortho- ani meta-), kdežto z meta- ulice Palackého po ulici Plzeňské dostaneme se snadno až ke Košířím. A i pro ty věci máme rozumová vysvětlení. Také tím podán nezvratný důkaz, že bez theorie atomové a učení o tajné struktuře ulic vůbec nikomu nelze vyznati se v Praze, a že to nebude možno ani v budoucnosti, až již isomerných ulic nebude, jelikož se ortho-, para-, meta- atd. ulice prostě překřtí, a v chemii identitu, resp. různost látek ústrojných nebudou posuzovat jen dle pokusů spalovacích, ale dle všech pokusů vůbec, které se k tomu hodí, a nauku nynější o »složení« látek, viditelném i neviditelném, uloží k věčnému spánku tam, kde odpočívá flogiston. —

Nyní ještě několik slov Živě: Nestačí ve vědě jen zkoumat, bádat a pozorovat, když se při tom nesmí myslet. Zkoumat a bádat bez promýšlení fakt je ovšem nesnadno, ale Živa toho bezděčně požaduje. Třeba pak myslet, zvláště o principiálných otázkách, a jest lhostejno, činí-li to přírodozpytec nebo filosof, ač-li jen myslit dovede, neboť oba jsou lidé. V principiích bývají chyby nejtěžší, a ty se ani nedají nalézti zkoumáním zevního světa, neboť netkví venku, ale uvnitř v člověku a neprozrazují se jinak, než že mu svět činí nesrozumitelným. Budeme-li myslet jasně a přesně, nebudeme shledávati v chemii zvláštní filosofii jiným lidem nepochopitelnou, aniž budeme si osobovati zdání vyšší moci a přehlubokého, jiným smrtelníkům nedostupného vědění, jakým kdysi se vynášeli astrologové a dnes vynášejí se tak četní chemikové.

Přehled vývoje sociálních dějin ruských.

(Pokračování.)

4. Právní a hmotné proměny stavu šlechtického.

Samovláda knížat. Majetkové rozdíly šlechty. V knížecích službách. Votčina poměstím. Poddanství šlechtické. Šlechta z knížecích rodin. Majorátní zákon. Šlechta úřednická. Pomĕstí votčinou. Vznikání kastovního ducha. Rozmařilost. Úvěrní banky. Zadluženost. Státní služba.

V západní Evropě skoro ve všech státech vyvíjeli se národové na základě *feudálního zřízení*, v němž mezi panovníkem a pracujícím lidem stála z počátku šlechta, později i vyšší duchovenstvo. Zájem těchto vyšších stavů často stál proti zájmu koruny, vedeny o to boje a zápasy, při nichž i poddaný lid míval důležitou úlohu, neboť o jeho hmotnou a finanční sílu musely se opírati obě strany. I stávalo se nejednou, že mu z toho plynul prospěch, když jedna nebo druhá strana hleděla se ujistiti jeho válečnou službou nebo platy a za to slevovala v jeho zájmu se své posavadní moci nad ním. Známo, že touto cestou rychle vzrůstal *střední stav městský* z bývalého lidu poddaného selského a že se domohl nejen velkého blahobytu hmotného, nýbrž v dobách bouřlivých nabýval i moci politické a váhy mravní. A tento stav bral ustavičný přírůstek z vesnic, neboť obyvatelstvo městské při chatrných opatřeních hygienických daleko rychleji mřelo nežli na venkově, a tudíž vzrůst měst byl nutně podmíněn ustavičnou regenerací či obrozením nově příchozích. A tak vidíme v Evropě v rozličných dobách střídati se převahu moci státní: panovník chránící zájmy lidu a pevně oň opřen vzdoruje šlechtě, panovník ztrativší tuto oporu, již opět získala šlechta, musí se s touto děliti o vládu, ano jí se i podrobuje; nebo vyvinuje se i samostatná vláda lidová v městských republikách, které se následkem toho však aristokratisují.

V Rusku shledáváme se s docela jinými poměry. Již v nejstarších dobách vidíme *knížecí moc absolutní*, družinou knížecí (šlechtou) podporovanou v míru i válce, nikoli však omezovanou v moci. V těch dobách všichni jsou stejně poddaní knížeti, není výsad stavovských, třeba že kníže mnohonásobně odměňoval své válečníky — bojary. Později vidíme, že knížecí moc se utužuje na úkor šlechty i lidu, ale nepozorujeme, že by se proti tomu čas od času zdvihal odpor, kromě toho, že při sporech v rodu knížecím přebíhala šlechta od jednoho odpůrce k druhému. Při tom všem ostával kníže samovládným nad všemi, tak že jim nebylo se možno rozděliti postupem času v zájmové skupiny či stavy. Lid byl kromě toho pevně spoután zákonem o *poruce*, jenž jej rozděloval v menší části společného ručení vůči vládě za vše, co naň vloženo, avšak neposkytoval mu za to žádných náhradných práv. Proto nebylo ani možno, aby se v Rusku vytvořil postupem času nějaký stav prostřední, který by byl pojítkem mezi panovníkem a poddaným lidem.

Ruská říše jsouc naproti státům evropským ohromně rozlehlá má v jednotlivých částech zcela rozdílné klimatické poměry a následkem toho také zcela rozličné podmínky k živobytí. Ukázal jsem již, že ohromné prostory severní drahnou část roku zamrzlé, po rozmrznutí močálovité, hodí se pouze pro lesy a částečně k pastvě. V těchto nemůže zemědělské obyvatelstvo vyšinouti se k blahobytu, nýbrž musí se spokojiti s dosti chatrným živobytím. Naproti tomu pruh nejjižnější jest v letních měsících velmi horký, trpí opět nedostatkem vláhy a rovněž neposkytuje dostatečných podmínek zemědělci k bohatnutí a tudíž k samostatnosti. Dobrými vlastnostmi honosí se pouze střední pruh říše od západu k východu a pouze šlechta v něm mající své statky těšila se blahobytu a přebytku, který ji činil samostatnější a neodvislejší od milosti knížecí. Zámožnost dodávala jí pak vážnosti u lidu a přednosti v ostatní šlechtě.

I není divu, že šlechtici, již měli své statky na severu, jež málo a to ještě příliš chudého lidu vzdělávalo, opouštěli rodný majetek (votčinu) a přecházeli ku knížeti do služby. Tím šlechtic svého panství (bojarščina) neztrácel a měl výhodu, že chatrný důchod se rozmnožil, ba zněkolikanásobil. Poněvadž pak »jeho« lid i bez něho stejně pracoval, — neměl kromě důchodů žádných vrchnostenských práv pán nad lidem — stačilo, když čas od času mu sedláci dali, co mu patřilo. Měl pak takový šlechtic i tu výhodu, že nebyl vázán na »svého« knížete, nýbrž mohl kdykoli od něho

odejíti a dáti se najmouti u druhého, slíbil-li mu větší výsluhu. Jak viděti, má tato zemědělská šlechta asi takové postavení, jako měli u nás svobodní sedláci či zemané.

Dokud byl *šlechtic ve službě*, byl kníže povinen ho živiti, t. j. vším opatřiti jako svého služebníka, tento pak byl mu povinen poslušnou služebností. Tento poměr se znenáhla utužoval, tak že později, když velkokníže moskevský nabyl převahy nad ostatními knížaty a znenáhla násilně soustředil vládu nad vší Rusí pod svým žezlem, nikdo mu v tom nebránil, šlechta bez odporu poddala se novému stavu věci. Soustředění vlády mělo však přímo za následek, že byla jen *jedna knížecí služba*, že tudíž samo zmizelo právo volného přecházení z jednoho dvora na druhý, že, pokud chtěla šlechta sloužiti, musela služby vyhledávati pouze v Moskvě. Volná kdysi knížecí družina přecházela znenáhla v pevnou instituci vojenskou, s jakou shledáváme se v Evropě. Počet její rostl i bylo třeba tím spíše o ni se starati, čím více služeb jejích kníže potřeboval proti Tatarům a čím menší byl počet rodové šlechty (votčinné). I uděloval kníže nové šlechtě hojně statků *(pomêstie)*, které dědil pouze dospělý příbuzný, děti a vdova mohly dostati pouze *výživné* (prožitok). Tím pojišťoval si kníže dostatečný počet branných sil, což podporováno v XVII. st. i tím, že pomėstí podržela vdova nebo dcera, hned-li se po smrti otcově vdaly. Toto »léno« nestává se však postupem příznivých okolností »allodem« (votčinou), nýbrž naopak šířením hranic říše úží se práva šlechty, votčina stává se rovněž služebnou, t. j. votčinník vstupuje do vojska ne ze své vůle, nýbrž z rozkazu knížecího, tak že prvotní svobodný zeman stává se *nesvobodným vojínem* — poddaným.

A toto poddanství má týž ráz jako u sedláka, rozdíl jest pouze v tom, že sedlák jest připoután k *pozemku* a šlechtic k *službě*. Připoutávání sedláka k půdě jest výsledek daňové soustavy, neboť jen tím zajištěny byly státní příjmy, že sedlák musel vzdělávati svůj díl půdy (ťaglo), aby mohl zaplatiti naň připadající část daně; připoutávání pak šlechtice jest následek vojen a z nich plynoucí potřeba stálého počtu vojínů — bojarů. Z počátku obojí není uzákoněno, nýbrž rozumí se samo sebou, sesilováním však vládní moci dochází konečně k tomu, že v XVII. stol. obojí se kodifikuje: sedlák nesmí opustiti popluží právě tak, jako šlechtic nesmí opustiti službu a hledati živobytí jinde (na př. v městě). U obou stavů vyvinuje se *poruka* (souručenství) a sice tak, že poddaní obce tvoří daňovou i pracovní jednotku, mají na sebe vzájemně dozor, za uteklého musí všichni ostatní pracovati a platiti. Šlechtici jsou

v podobné celky sloučeni a za dodržení povinností jednotlivce k státu všichni ostatní ručí svým jměním. Následek toho jest, že nemohou se jednotlivci domoci zvláštního postavení, neboť jeden stlačuje druhého, a ani těch několik *starostů*, kteří spravují jednotlivé poruky, nemůže se z těsných těch pout vymaniti, pouze nátlakem na druhé poněkud vlastní břemeno si zlehčují.

Za to počíná se vedle šlechty votčinné i poměščiči vyvíjeti nový kruh panský a sice *z rodů knížecích*. Tito byli podmaněni od moskevského gosudara, avšak podrželi řadu výsad naproti ostatnímu obyvatelstvu: nebyly jim odňaty otcovské statky a nebyla jim vzata práva nad poddanými, nýbrž pouze omezena velkoknížecí mocí. Jsouce příbuzní samých vladařů přicházeli k jich dvoru a tu dosahovali nejvyšších úřadů, nebo byli pouze hostmi panovníkovými a povznášeli jeho výsost v očích národa. Právě však toto jich výlučné postavení nedalo se na dlouho udržeti, neboť se mohli v době zmatků státi nebezpečni panující rodině a proto byli již od Ivana III. a Vasilije všelijak omezováni a v řadu ostatní šlechty stlačováni, Ivan IV. pak dokonce v nich viděl své nepřátele a po r. 1560 těžce na ně dolehl.

Jako selský lid za tohoto caře úplně uhněten tak i bojarstvo. Vzpomínaje jich zlé vlády poručnické ztratil všecku víru k nim po uzdravení z těžké nemoci a r. 1561 bral od nich *zápisy věrnosti* sobě i svým dětem a »že nebudou hledati jiného pána a že neujedou do Litvy ani jiných říší« (Kostom. I. 475). Za jednoho vždy celá řada jiných musela se zapsati; provinil-li se někdo proti tomu a byl dopaden, ztratil hrdlo, nebyl-li dopaden, ostatní souručenci platili veliké pokuty, které je hmotně úplně zničily. Odpor byl nemožný, neměl-li jeden po druhém skončiti na »Krvavém« náměstí (Krasnaja ploščad'). Mohutných rodů seslabena moc také tím, že jich bohaté rodové statky jim odňaty a náhradou dány jim horší a v jiných krajích, kde nemohli se opírati o lid a menší šlechtu. Nové votčiny pak považovány za *dar carův* a tudíž klesaly na význam poměstí, třeba neměly toho jména přímo. Když bylo uhrozeno všecko obyvatelstvo v Rusi carskou opričinou a nesčetnými popravami, přikročil car k poslední dávno v duši jeho klíčící myšlence: *vyvraždění vysoké šlechty.*

Pod nejošemetnějšími záminkami — že jsou ve spojení s Kurbským, že by mohli v ně vejíti, že dobře nesmýšlejí s carem a p. — stavěni na soud, úskokem i násilně vynucovány od nich potakavé výpovědi a pak s celými rodinami (i dětmi) a často s celým příbuzenstvem posláni na popraviště. Někteří unikli zkáze pouze

tím, že neměli dědiců a zavázali se, že jich míti nebudou, nýbrž že bude po nich děditi car. Jen tím můžeme si vysvětliti, že z velikého počtu panstva udrželo se pouze několik rodin. Ale i tyto pozbyly úplně rodové moci a vážnosti. neboť byly připraveny o statky, zvláště o výnosná panství, jimiž obohatil se car nebo jež rozdělil na malé úděly pro své střelce a opričníky, z nichž mnozí jsou zakladateli nového rodu.

O úpadku panství šlechtických svědčí soupisy v následující tabulce:

R. 1613		R. 1647		R. 1698	
počet rodin	děsjatin půdy	počet rodin	děsjatin půdy	počet rodin	děsjatin půdy
1	49.000	1	7000	1	9000
1	23.500	1	6000	2	12.000
5	14—$7^1/_2$ t.	2	5—2·8 t.	15	2—1 t.
10	7—5 t.	8	2·5—1 t.	56	1 t.—500
—	—	10	1 t.—500	—	—

I vidíme jasně, jak poměrně v krátkém čase zmizelo několik velikých panství a jak na místo nich rychle množí se panství drobná zvláště v době Petra Vel., tak že majitelé menších statků tisíce děsjatin půdy třikráte převyšují všechny ostatní velkostatkáře. Petr Vel., který do Ruska přenášel řády evropské, nemohl si přáti, aby takto šlechta hmotně upadala, neboť to bylo na škodu jeho plánů. Zvyk rozdělovati majetek mezi děti s jedné a četné potomstvo s druhé strany způsobovaly, že mnohá bohatá rodina v třetím koleně rozpadla se na řadu větších sedláků, již sotva mohli býti ze svého majetku živi. To zvláště volalo po nápravě ve vzdálenějších guberniích, neboť ohrožovala se existence šlechty vůbec. I můžeme pochopiti, proč Petr Vel. r. 1714 vydal *majorátní zákon* (jedinonasledie), jehož provádění však narazilo na tak tuhý odpor, že ani mocný panovník nedovedl zjednati mu plné platnosti.

Co mohlo tedy šlechtu udržeti?

Byla to jedině *státní služba*, jež jsouc placena dovedla zjednati chudnoucí šlechtě náhradu v příjmech a proto více než kdekoli jinde shledáváme se tu s rostoucím počtem úřednické

šlechty. Avšak při tom opětně nevytvořuje se zvláštní třída ucelená a prodchnutá duchem solidárnosti, nýbrž naopak v *hierarchii úřednické* hledí se na hodnost (stan) tak přísně, vyšší od nižšího tak nepřeklenutelně je oddělen, že se to přenáší s otce na syna, který vstoupiv do služby nechce býti podřízen úředníku nižšímu, nežli byl otec. Znenáhla dle tohoto řebříčku rozdělily se bojarské rody moskevské a žárlivě přihlíženo k tomu, kto kakov v svojem rodê, t. j. přihlíželo se ke každé osobě zvláště, jaké má postavení ve vlastním rodě. A tak nejen stavovský duch udušen v neslučitelně rozdělených rodech, nýbrž i jednota rodu sama pohynula a každý jednotlivec na svou pěst zápasí s ostatními o »gosudarevo žalovanie« (služné). Taková šlechta nebyla naprosto schopna sdružení, tím méně bylo možno ji sloučiti k zápasu o společné zájmy naproti panovníkovi. Z toho pak nutně plynula vždy neobmezeněji vystupující moc carova, poněvadž ona jediná byla přesně vymezena vůči ostatním ne stavům, nýbrž pouze poddaným.

Čím níže upadá šlechta, tím výše vystupuje panovník. *Venkovská šlechta*, pokud neslouží, jest příliš hospodářsky slabá, aby z ní mohl se vytvořiti zvláštní jednotný a sebevědomý stav, také při ohromnosti říše nebylo styků, a bývalé kdysi sněmy a hromady zašly časem úplně. Nebylo styků, nebylo ani zájmů, ba při naprosto nedostatečném vzdělání nebylo ani porozumění pro nějaké sblížení.

Ale jako v knížecí době šlechta jsouc volná přecházela v nevolnou službu, tak v době moskevské rozpadá se v moskevské bojarstvo a neslužebnou nižší šlechtu venkovskou; v XVIII. stol. zase nabývá právě tato část některých výsad, vrchnostenská práva, původně jen votčině vlastní, přecházejí i na poměstie, a přestal úplně rozdíl mezi *votčinníkem* a *poměščíkem,* oba drželi statek v plném vlastnictví děditelném i po přeslici i nedospělými, ano i příbuznými. Samo o sobě nebylo by to pro šlechtu tak významno, kdyby se právní nárok byl týkal pouze půdy; té jest v Rusku v té době ohromná část nevzdělávané a tudíž její cena nepatrná. Avšak již za Ivana IV. Hrozného byl selský lid nerozlučně spoután s půdou, sedláci dříve svobodní stali se robotníky nevolnými (krêpostnyje) a vláda je nyní darovala šlechtě v úplný majetek. Teprve tímto faktem nabylo panství ceny, neboť zajištěn byl navždy z něho užitek.

S tím souvisela řada jiných změn.

Šlechta ostře odlišovala se od selského lidu a počala pociťovati navzájem k sobě více příchylnosti, nežli bylo dosud. Vědomí stejných zájmů, zvláště udržení robotníků na panství a utužování

jejich povinností, domáhání se nových výhod, jichž dosažení bylo umožněno vzájemnou oporou, dávalo v šlechtě vznikati stavovskému vědomí a počal zvláště v popetrovské době z různorodých živlů vznikati *duch kastovní*. Uspíšeno to bylo dvorskými revolucemi, jichž šlechta se horlivě účastnila a vždy od vítězné strany byla odměněna.[1]) Teprve v té době vzniká snaha zachovati zděděná práva, jichž beztoho nebylo mnoho, a domáhati se stavovsky rušení obtížných povinností, zvláště Petrem Vel. utužených. V té příčině nejvíce tížila šlechtu nucená *povinnost vojenská*, které byla skutečně zbavena a vyhrazena pouze těm, kteří dobrovolně se jí věnovali, místa důstojnická. Ano dosáhli i toho, že Kateřina II. odevzdala šlechtě *správu gubernií a provincií*, Petrem Vel. zřízených, čímž lid octl se úplně v její moci. Až dosud měla koruna ohromné statky a na nich statisíce korunních sedláků, kterým všelijak ulehčováno v robotách, ano i některých svobod zvláště v státních dolech a továrnách požívali: nyní za odměnu »věrných« služeb rozdáno bylo ohromné množství těchto »duší« a z chudé před tím šlechty počali vznikati velmožové.

S tímto náhlým obratem sociálních poměrů ve šlechtě krok za krokem loudil se nepřítel, jenž ji sladce přiváděl opět na mizinu — *rozmařilost*. Po Petrovi Vel. nastupovali panovníci a zvláště panovnice, které vedly život rozmařilý a hýřivý, ba i nemravný, což napodobeno šlechtou, která zapomínala na hospodářství a správu statků, tak že tyto hynuly, důchody pak všemožně na poddaných vymačkané nerozumně utrácela.

Jest známo, že ještě počátkem XVIII. století dcery nosívaly hedvábné šaty a drahé kožichy po matce i babičce, šperky byly vůbec rodinné a staré, zřídka k nim přinášela nový dar nevěsta. Ale nyní po vzoru francouzském utráceno nesmyslně za nové úbory, šperky a kočáry, jeden chtěl předstihnouti druhého, mužové rovněž v zlatě vyšívaných hedvábných šatech oslňovali dvorní plesy a tisíce při tom utráceli v kartách, hodech a lásce. Kdo měl 10.000 duší na panstvích, ten mohl jich pot a mozole takto prohýřiti a vždy ještě vyšel, avšak menší statkář musel na nejmenší vydání omeziti správu svého statku, zejména ničeho mu nezbývalo na stavbu hospodářských stavení, meliorace a ulehčení robotným. Tím panství hynulo a důchod se menšil. Avšak menšil se i tím, že robotní s takového panství utíkali, jsouce přes všechny zákony u souseda ochotně a »tajně« přijímáni. Šlechta klesá hloub a hloub a statek

[1]) Srovn. Naše Doba I., 401 sled.

její rovněž přes to, že *cena duše se zpateronásobila*, neboť, čím byla dražší pracovní síla lidská, tím menší byla možnost si ji opatřiti.

Aby nedošlo k úplnému rozvratu, zřízeny po evropském vzoru *úvěrní banky*,[1]) jež měly pomoc poskytnouti zadluženým panstvím, aby se zase povznesla. Ale nepomohly. Jediná pomoc byla přinutiti šlechtu, aby se chopila hospodářských oprav, a poskytnouti jí prostředky pouze na *meliorace*: ale tomu se tehdy ještě nerozumělo, úvěr byl omezen pouze cenou majetku a to ještě dost nedostatečně. Šlechta se o překot dlužila, ale peníze najednou a lehce nabyté utrácela pro svou osobu, při čemž panství uložena nová povinnost platiti úrok a spláceti dluh. Tím vysvětluje se, že všecky oběti státu na ochranu šlechty byly marny: vždyť bylo pro dluhy zastaveno 7 mil. »duší«, tak že pouze 4 mil. — většinou státních — bylo nezadluženo.

Když r. 1861 února 19. (st. p.) byla v Rusku císařem Alexandrem II. *zrušena robota*, museli se robotníci vykoupiti, což zprostředkoval stát. I dostala šlechta veliké sumy, které úplně postačovaly, aby začala nové hospodářství a povznesla své statky. Avšak ona většinou utratila výkupné a upadala v úplnou zkázu, neboť byla zbavena dělné síly a neměla prostředků, aby najala a platila mužíky. Mnozí pomáhali si odprodáváním kusů panství, jiní utíkali se o pomoc státu, který všemožně hleděl udržeti je před zkázou. Po úpravě uvolnění sedláků z roboty ostalo šlechtě ještě 78 mil. děsjatin [2]) půdy, ale již za třicet let klesl výměr ten na 57 milionů děsjatin a stále klesá. Jak zadlužování stoupá, viděti ze vzrůstu *hypotečních* (zeměl'nych) *bank*, r. 1870 byly dvě, r. 1875 již třináct a r. 1886 založena ještě zvláštní *šlechtická banka* (dvorjanskij b.); v těch r. 1870 bylo zadluženo *1000 panství* a r. 1892 již *87000*, t. j. dvě pětiny vší soukromé půdy.

Panská půda přechází částečně do rukou sedláků, částečně měšťanů a přistěhovalců.

Klesáním majetkových poměrů ztrácí šlechta mocného vlivu v guberniích a újezdech, nehledíme-li ani k tomu, že jest nucena hledati obživy službou státní. Změnou pak branného zákona, zrušením roboty, zavedením moderní správy finanční na základě pozemkové a důchodkové daně, jakož i předpisy o kvalifikaci pro státní službu postavení šlechty se ještě zhoršilo. Dnes platí stejně daně jako ostatní a v úřadech často postaven šlechtic pod ne-

---

[1]) Naše Doba IV., str. 897 sled.

[2]) Srovnej Naši Dobu IV., str. 897.

šlechtice, ano vzniká dle základů položených Petrem *nový druh šlechty úřednické,*[1]) již omeziti nemá rodová šlechta pražádné moci. Dlouho udržela moc při *soudech,* avšak i to přestalo vydáním nového soudního řádu.

V popetrovské době, jak jsem se zmínil, potáhla šlechta na sebe úplně administraci gubernií a újezdů, po zřízení však *volených zemstev,* jež neskládají se pouze ze šlechty, odňata jí i tato výsada. Nejdůležitější jsou snahy posledních dob brániti drobení rodového jmění — oč již Petr Vel. se zasazoval[2]) — nabýti, ne-li převahy, alespoň stejné moci s ostatními zástupci v zemstvech, obnoviti vrchnostenské soudy a zajistiti si volostné starostenství.

A tak vidíme, že šlechta v celku právně pojata v dnešní době ostává zcela podobna nejstarším poměrům. Nebylo v ní stavovského ducha v základě a poměry společenské a státní jeho vzniku nepodporovaly, od doby Kateřiny II. pak všemožně stát se namáhal uměle jej vzbuditi a vypěstovati, a zase poměry společenské a státní podvracely tuto snahu: ruská šlechta nebyla a není stavovskou kastou v evropském slova smyslu.

5. Proměny vládního systému bez ideového základu.

Upevňování vládní moci až k všemohoucnosti. Vojenský základ správy. Vojenské povinnosti. Přehled příjmů a vydání. Finanční politika. Daňové soustavy. Regalie. Nutnost kustarstva. Správa říše. Kníže. Opričnina a zemščina. Čtvrti. Oddělení správy finanční od vojenské. Gubernie. Senát a kollegia. Soudy a právní poměry. Instanční řízení. Reformy Speromského. Zákon a ukaz. Závěr.

Až posud přihlíželi jsme k jednotlivým třídám či stavům obyvatelstva a hleděli jsme pochopiti jejich vývoj společenský o sobě i soudružně, při čemž nad jiné bylo patrno, že stát všude vystupoval příliš egoisticky vůči obyvatelstvu, že i tam, kde staral se o reformy a pokrok, činil tak pouze z fiskálních důvodů, tak že i ředitelé státu i jeho poddaní zvykli mínění, že stát je všemohoucí. Chybný tento názor vedoucí na jedné straně k tuhému a někdy až tvrdému absolutismu, na druhé straně dával vzniknouti bezstarostnosti, ba lethargii a nevšímavosti k veřejným zájmům a tím stal se zarezavělou brzdou všeho pokroku. I bude snad čtenáře zajímati, jak se vyvinuly takové

---

[1]) »Tabel o rangach« zavedena od Petra I., aby lidé dle schopností, ne dle rodu byli ceněni (14 »dietních« tříd), při čemž každý státní úředník stal se šlechticem.

[2]) Zaveden od něho majorat, t. j. zemi děditi mohl pouze nejstarší syn, ostatní dostali díl na penězích.

poměry, kde měly svůj kořen, a zejména, jak vojenská a finanční politika se stotožňovaly, a jak následkem toho správa státní nemálo trpěla, neboť finance byly pro vojsko a pouze přebytek mohl věnovati se na státní administraci a vůbec civilní správu. Pozorujeme i v jiných státech až do konce XVIII. stol. cosi podobného, leč i tu má Rusko své zvláštní postavení, tak že se podstatně od jiných liší.

Řády, jež během staletí vyvinuly se v záp. Evropě v jednotlivých státech pro správu veřejnou, byly založeny na společnosti, z níž takřka vyrůstaly k státu — prvotní *svobodní zemědělci* postupem času přešli ve *feudálnou šlechtu*, která svým úpadkem způsobila povznesení moci královské v *absolutní*. V Rusku je postup právě opačný — nepostupuje se od společnosti k soustředění moci státní v jedněch rukách, nýbrž naopak moc panovničí působí proměny státní i společenské. V nejstarší době byl usedlý vlastně jen kníže, jeho družina pak — volní sluzi — přecházela z jednoho knížecího dvora na druhý, podle toho, kde se jí lépe vedlo. Také sedláci jsou v stálém pohybu. Podařilo-li se mocnějšímu knížeti sloučiti ve svých rukách několik panství, sloučili se i volní sluzi na jeho dvoře, a on, aby si pojistil takto rozmnoženou moc, hleděl je pevně usaditi na svém dvoře dav jim hojně pozemků za výsluhy, čímž odvrátil je od stěhování. Tak se stali volní sluzi *zeměvládci*, t. j. majiteli půdy. Vlastních zemědělců — sedláků — se tato novota nedotýkala, těm ponechána volnost stěhování a oni jí také hojně využívali. To bylo ovšem i na újmu zeměvládců a proto spojili se s knížetem ve snaze, aby tento »hybný element« stal se pevným, a tak vyvinulo se poddanství (krêpostnoje pravo).

Jak čtenář z předchozí části již poznal, Rusko nemělo privilegovaných stavů a tříd společenských, jež by byly mohly vstoupiti v zápas s knížetem o moc; naopak viděli jsme, že ústřední vláda obracela po staletí úsilovnou snahu po tom, aby uměle tak utřídila obyvatelské vrstvy, aby je mohla využitkovati co nejvydatněji k svým vládním účelům. Obyvatelstvo bylo tu živlem čistě pasivním, jako je hlína v rukou sochařových. Když pak v konci minulého století konečně vlivem ideových snah jednotlivců počalo se probírati z tohoto stavu ne vědomí nýbrž spánku podobného, ulekla se vláda této aktivnosti, posud nebývalé, a hleděla všemožně se jí opříti. Toho však netřeba se nám blíže dotýkati, spíše sluší připomenouti, že tento stav vyplývá z hospodářských poměrů národních, jak byly v předešlých odstavcích vylíčeny.

Druhá příčina vývoje tohoto vládního stavu ležela mimo národ a byla rovněž velice mocna. Vyplynula z potřeby *sebeobrany* proti

zevnějším nepřátelům. A poněvadž bylo nepřátel mnoho a mocných, přerůstaly státní potřeby přes míru hmotných prostředků, které poskytnouti mohl současný hospodářský stav národa. I nezbývalo — měla-li býti zachována existence státu — nežli nalézti nové prostředky k uhrazení rostoucích potřeb. A poněvadž přirozený vývoj hospodářský jich neposkytoval, musela je vláda vyvolati uměle; to však mohlo se díti jen s jistou bezohledností na obyvatelstvo, s jednostranností absolutním vládám vlastní, s osobováním si moci neplynoucí ze zákona a platných řádů, nýbrž nanejvýše z víry uměle lidu postupem času vpravené, že vláda je všemohoucí, že smí a může všecko, že není zodpovědna nikomu, ba ani svému — svědomí. Tak vyrostla v stále se rozpínající říši všemohoucí vláda na prachatrném hmotném (hospodářském) základě: napjetí všech sil poddaných bylo nutností vyvolanou zahraniční politikou — všemohoucnost byla nutností podmiňující možnost tohoto napjetí.

Úpadek tatarské moci koncem XIV. a postupem následujících století měl za následek rozdrobení Zlaté hordy na menší chanáty, jejichž panovníci činili ustavičné loupežné vpády do krajů ruských z východu a jihu. Ze západu pak sesílení Litvy a její nepřátelství nutilo velkoknížata ruská k soustředění moci v panství Moskevském (Ivan Kalita). a zbudování ho na základě vojenském a finančním, čímž i těžisko politiky hospodářské přesunulo se v nový směr. Proces tento trvá od XIV. až do XVIII. stol. a ukončuje se teprve Kateřinou II. Veliké převraty státní v létech 1490, 1550, 1620, 1680 a druhá část vlády Petra Vel. let 1700—1720 reformami vojska způsobují finanční změny, jež mají ohled pouze na vojsko, které pohlcuje stále větší a větší část státních příjmů, a to má zase za následek vzrůst daní neodpovídající nikterak poplatní síle obyvatelstva.

Všimněme si poněkud blíže *vývoje vojska.* V nejstarších dobách tvořila vojsko družina (knížecí) — volní sluhové a bojarské děti. Za Ivana III. rozšířila se tato válečná moc o zbrojence měst. V té době začíná hromadné rozdělování »pomětí«, tak že »poměščiky« (zemany) stávají se i sedláci. Z nich pak tvoří se nově dvořanská jízda, která jest zároveň jádrem vojska. Oběma částem reorganisované síly válečné přesně předepsána a vymezena služba. V XVI. stol. zavádí Ivan IV. střelnou zbraň a zřizuje *píšťalníky* [1]), jimž později dáno nové jméno *střelci.* Při tom stala se

[1]) U nás v husitské době říká se pušce rovněž píšťala.

další změna, že učiněni jsou stálým vojskem, a následkem toho bylo nutno jim platiti stálý žold; staré vojsko nastupovalo jen v čas války, nové stále i v míru cvičilo se ve zbrani.

S tou změnou souvisejí změny finanční. Od doby Ivana IV. Hrozného ustanoveny nové daně — *píšťalné peníze* (na pušky), *jemčužné* (na prach), *hradebné* (na pevnosti), *zásečné* (na příkopy a záseky) a *výkupné* (na vykupování zajatých při nepřátelských nájezdech). Daně tyto pak zvýšovány a nové zaváděny zvláště od dob Michajla Fëdoroviče, kdy do země uváděny nejen cizí stráže a trabanti pro dvůr (XVI. st.), nýbrž již celé cizí pluky a zejména mnoho důstojníků, aby reorganisovali armádu. Tak na př. stará daň [1]) (jamskaja) byla 10 r. z sochy [2]), nyní vedle ní ustanovena nová 800 r. z sochy s názvem »velká«; a tak i jiné stouply 50—80 kráte pod jménem mimořádných, ale — stálých. Ba i vládní zlehčení mince a nucené půjčky poddaných přišly k platnosti.

Se starším vojskem vystačuje vláda do XVII. stol. Když však v té době nabývá říše neobyčejných rozměrů a jest nutno vedle moskevského centra zřizovati ještě pohraničná střediska na ochranu dobytých částí, mění se opět vojenská úprava. Vláda ustanovuje města, v nichž usazeno je důstojnictvo, zvláště cizí, a část vojska, ostatek rozložen do ostatních vsí. »Dvořanská jízda« mění se v *dragony* a *rejtary* a »střelce« zaměňují *soldatské pluky*. Vojsko se rekrutuje a vycvičí, načež je rozpuštěno domů: na zavolání však musí každý pospíšiti na své — dříve určené — místo. Tím vzrostlo velmi vydání. Na počátku XVII. stol. bylo průměrné vydání 250 tisíc r. (= 3·5 mil. r.) a ku konci již 750 t. r. (= 12·75 mil. r.), t. j. vojsko spotřebovalo polovici všech státních příjmů.

Při tom všem vojsko tvořilo část národa, neboť kromě služby živilo se zemědělstvím. Teprve Petr Vel. udělal z něho soldatesku, t. j. stav mimo národ se stavějící, neboť bylo drženo ve stálé službě, ale bez stálého sídla, ba takřka v ustavičném pohybu s místa na místo. Tím padlo úplně na obtíž obyvatelstvu. Po vojně bylo ubytováno po městech a vsech, neboť nemělo v té době ještě stálých kasáren. Na uhrazení výloh za ně sloužily mimořádné válečné daně přešlé v stálou daň roční, převyšující 2·5krát všecky daně přímé. K tomu přistoupilo ještě nové vydání 12 mil. r. na *loďstvo*, neboť až do Petra Vel. Rusko nemělo válečného loďstva. (Dokončení.)

---

[1]) R. 1490 carský dvůr rozmnožen »bojarskými dětmi« z měst, na jejichž vydržování ustanovena tato daň.

[2]) Rovná se 400 děsjatin či 800 čtvrtí osevu, při čemž 2 čtvrti rovnají se nynější jedné.

Podstata a methoda sociologie.

(Pokračování.)

41. Analogie v sociologii. Místo výkladu, ba místo náležitého pozorování, sociologové (a dokonce politikové) rádi užívají analogie. Už Plato přirovnával stát k jednotlivci a dedukoval na př. nutnost stavů svých z trojdílnosti duše; kdo by nevzpomněl na srovnání Menenia Agrippy a jeho účinek?

Obyčejně se užívá analogie z oboru psychologie a ještě více z biologie, zejména od těch, kdo společnost (nesprávně) pokládají za organism.

Analogie má logicky své oprávnění, ale jen jako srovnání, jako prostředek nábady, ale analogie ničeho nedokazuje. Výklad sociologický musí se čerpat z věci samé, z pozorování jevů sociálních samých.

Analogií jest ovšem velmi mnoho. Přirovnává se buď společnost anebo její jednotlivé organisace (stát a j.) a jejich vývoj k částem společnosti a jejich vývoji; na př. přirovnává se rodina ke státu, nebo individuum k rodině, státu, církvi atd. Vývoji jednotlivcově: dětství, jinošství, mužství, stáří přirovnávají se obdobné epochy vývoje společenského. Dnes oblíbeno je srovnávání zvířat se společností (celou — částěmi) a srovnávaji se zvířata individuální nebo zvířecí společnost (»sociologie zvířecí«).

Lze ovšem také hmotné — mechanické věci připodobovat jevům sociálním: vzrůst, aggregace krystalů na př. k vývoji a organisací společnosti atd. Již užívání slov jako: pohyb obyvatelstva, pohyb historického vývoje atp. jsou analogie z mechaniky. Opakuji: nelze proti užívání analogií ničeho namítat, užívá-li se jich s vědomím, že jsou to jen analogie; lépe je analogií se vystříhat, jejich užívání svědčí o dětství sociologie. V té příčině dokonce autority, jako Spencer, nevedly si methodou dosti střízlivou.

K užívání, recte zneužívání analogií v sociologii svádí stupniční poměr naší vědy ku vědám ostatním, zejména ku psychologii a biologii. Avšak poměr ten ani methodicky ani věcně neomlouvá zneužívání analogií: sociolog vykládá psychologicky nebo biologicky' co těmito vědami má být vyloženo, (na př. psychologicky sdružení církevní — biologicky dekadenci některých panujících tříd), protože společnost je společností individuí psychických a zároveň biologických (také fysikálních atd.) — ale z poměru stupničního nevyplývá passport pro analogie. Výklad chceme — ne analogie!

42. Hypothese v sociologii. Hypothesí je v sociologii dostatek, více než by se na prvý pohled zdálo. Většina toho, co sociologie podává o době nejstarší, je hypothesí, ba ani hypothesí, často utopií nebo provisorním obrazem. Ovšem do značné míry celá filosofie dějin je provisorní. Hypothesí v logickém slova smyslu je na př. podle některých mladších marxistů Marxův t. zv. historický materialism atp.

Nejvíce zaráží v sociologii, že také výklady psychologické jsou hypothetickými; avšak ten nepochopil ještě mezí vědeckého výkladu, kdo nepostřehl, že člověk sám sobě je hádankou a že nerozumí právě vlastnímu nitru. Právě proto, že výklad sociologický, jak jsme řekli, konec konců vede k psychologii, musíme si toho být vědomi, že velmi často i psycholog nedovede než fakt nějaký konstatovat.

43. Výklad teleologický. Výklad kausální, opakuji, je jen formální v tom smyslu, že zákony kausální konstatují pouze jisté pravidelnosti mezi příčinami a účiny; odkud, proč a k čemu ty pravidelnosti a odkud, proč a k čemu ty příčiny, příčiny koexistující — — toho výkladem kausálním se nedovídáme a dovědět se nemůžeme. Sociolog pro tyto otázky uchýlí se k výkladu teleologickému, třeba že Comte svou positivistickou policií přemýšlení a pátrání po účelu zakázal. Ale positivistický zákaz je absurdní — sociologie podobně jako vědy přírodní, zejména biologie, bez výkladu teleologického se neobejde.

Mnozí přírodovědcové sice o výkladu teleologickém ničeho nechtí vědět, ale myslím, že je to stanovisko překonané. Připouštím ovšem, že dá se teleologie zneužít, a že se jí zneužívalo hodně, zejména theology, ale to je pouze důvod proti zneužití, nikoli proti teleologii. A právě darwinism, jenž teleologii chtěl odstranit, teleologický výklad přivedl ku platnosti právě tím, že teleologii chtěl vyložit mechanicky — máme tu hned jeden z četných příkladů teleologie, jež sociologovi se podávají, že totiž odporem a zdánlivým

překonáním některé názory se jen posilují. A tak je dnes situace vědecká ta, že přírodovědy teleologii, ovšem teleologii diskrétní, empirickou uznávají. A zároveň v sociologii výklad teleologický přichází k zasloužené platnosti.[1])

Příkladů teleologického výkladu je ovšem hojnost. Stále se nám otázka po účelu vnucuje. Tedy na př.: fakt, že Řekové vypracovali tak četné prvky kulturní: nejen počátek, také základ vývoji dalšímu. Současnost mnohých jevů jeví se účelnou: renaissance, reformace, vznik vědy moderní a filosofie, vznik absolutistického státu, odkrytí Ameriky. Účelným jeví se mnohý jev v souvislosti, jenž o sobě posuzovaný jeví se neúčelným, protiúčelným: účelnost otroctví Comte i Engels dovozují, podobně třeba posuzovat absolutism moderního státu, militarism atd. Nepoměr mezi účelem dosahovaným jednotlivci a účinem skutečným, nepředvídaným, zjevuje se být účelným atd. Pojem pokroku, vývoje vůbec je podstatně teleologický.

Výklad teleologický, přihlížíme-li kriticky, také je jen doznáním, že událostem nerozumíme, ale že jim rozumí duch jiný, vyšší . . . .

44. Smysl společenského žití a vývoje. Sociologie speciálně filosofie dějin v poměru k ethice a metafysice. Historický úsudek hodnotní — a historický relativism. Dilettantism. Otázka po smyslu společnosti a jejího vývoje je otázkou po smyslu života vůbec. — Život, toť právě život v historickém vývoji. Jiného života přece není. Příkazy a ideály ethické nutně jsou příkazy a ideály pro bytost společenskou a historickou a naopak člověk je členem společnosti, předmětem studia sociologického, jakožto bytost mravní. Ethika je eo ipso sociální, přihlížejíc k filosofii dějin a dějinám vůbec. Smysl života, smysl mého života nutně je také smyslem společnosti, ve které a se kterou prožívám část historie. Historie není vědou a poučením o tom, co bylo a co bylo dávno, je poučením a vědou o tom, co je a bude — historie stává se historií budoucnosti. Historia vitae magistra — to je do slova pravda.

Otázku po teleologii a smyslu vývoje někteří sociologové odkazují do — metafysiky. Řekl jsem, co rozumím filosofií, resp. metafysikou vedle speciálních věd a podle toho mohu zde stručně říci, že o všech těchto otázkách jednat má sociologie a žádná nadvědní

---

[1]) Vidím pro vědy přírodní v práci Cossmannově: Elemente der empirischen Teleologie, 1899 projev správného smyslu methodického; pro obory sociologické lze uvést spis podobně symptomatický: Stammler, Wirthschaft und Recht nach der materialist. Geschichtsauffassung. Eine socialphilosoph. Untersuchung, 1896.

»filosofie« nebo »metafysika« dějin. Proti terminologii ovšem ničeho nenamítám, tu pořád běží o náležité pochopení, co znamená filosofie dějin jakožto část sociologie a nikoli jakožto věda nebo část filosofie vedle a nad sociologií.[1])

Podle našeho pojmu filosofie padá také upřílišený relativism, ve který se historism často zvrhá. Pro samý vývoj, pro samou historii lidem se ztrácí věci a pojmy — idee, zásady, přesvědčení se převracejí v slabošský dilettantism, schovávající se často za domněle přesný positivism.

Moderní sociologie, historie a evolucionism vytříbily smysl historický, smysl, posuzovat všecko se stanoviska historického; ale zároveň smysl ten učinily jednostranným. Historism upřílišený (historicism) nejen, že rád zabíhá do minulosti příliš odlehlé, historism hlásá také nesprávné učení o relativnosti. Proto, že všecky věci se vyvíjejí, stále mění, ztrácejí se mnohým určité obrysy věcí — Heraklitovo *πάντα ῥεῖ* oživuje ve formě historického relativismu. Tím, že se klade důraz na vývoj věcí, ty věci samy ustupují jaksi v pozadí; tato zvláštní nálada jeví se nejurčitěji v učení o relativitě poznání a pravdy. Pokud běží o věci čitelné, historism tento jeví se v obtížích ustanovit biologický pojem druhu; v noetice mluví se o relativitě všech pojmů a míní se tím relativní oprávněnost všech pojmů podle dočasného stupně vývoje. Všecko je správné, všecko je pravda — tak hlásá krajní relativistický historism. Není nahodilé, že tento relativistický dilettantism, formulovaný Renanem, vyvinul se na půdě positivistické. Ale Comte, snažící se pojmy absolutní nahradit relativními, na konec sám podává svou positivní filosofii jakožto soustavu definitivní, absolutní; podobně historičtí

---

[1]) Praví-li na př. L. Feuerbach: Die Geschichte Gottes muss man nicht als Historiker, sondern als Metaphysiker denken. Das sei dir gesagt, lieber Daumer! — (Gedanken 1834—35, ed. K. Grün, I, 313), Feuerbach jistě si nepřál nějakou zastaralou metafysiku, mínil tu filosofii dějin ve smyslu naší klasifikace. O věci je stále mnoho zbytečných řečí; řeči ty odpadají promyšlenou klasifikací věd. Uvádím zde jen Simmela (Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1892, III. kap.): že prý názory o smyslu vývoje jsou do značné míry osobní, že jsou provisorní atp.; to přece se rozumí samo sebou; ale co tím má vědecky být získáno, strká-li Simmel tyto názory ze sociologie do nějaké té metafysické filosofie dějin? Simmel ve svém polopositivismu netroufá si tyto spekulace zakázat; k čemu tedy všecko to mluvení? Člověk myslící vědecky bude podle sil svých spekulovat vědecky — je-li tudíž takové spekulování dovoleno, pak je již věcí vedlejší, spekuluji-li v sociologii nebo v metafysice. Podle naší klasifikace věd a pojmu filosofie (metafysiky) všecky tyto spekulace náležejí také do sociologie.

relativisté Marx a Engels podávají svou soustavu jakožto definitivní. [1])

Z faktu, že společnost se vyvíjí, dělají se o relativitě vývody upřílišené. Promluvíme o pojmu vývoje později obšírněji; zde jen upozorníme na následující. Předně vývoj neznamená stvoření a tvoření věcí nových — vyvíjí se pouze, zdokonaluje, co již bylo, alespoň v zárodku. Přesvědčíme se, že nevznikají v člověku nové smysly, nebývalé posud nové city a pojmy. Relativnost pojmů a věcí má platnost jen ve smyslu zvolného zdokonalování.

Dále: Některé pojmy (na př. věta Pythagorova) byly již dávno ustanoveny na dobro, mají a budou mít svou platnost vždycky. Totéž platí o biologovi — nevznikají nové druhy, zejména nadčlověk je fantom.[2])

Konečně z téhož důvodu úsudek hodnotní historií a její výkladem nestává se nemožný ani zbytečný. Positivními fakty nejsou jen události, které se dají konstatovat smysly a přesně chronologicky, fakty jsou také pohnutky, z nichž jednotlivá viditelná konání prýští, faktem je celkový stav duchovní, z něhož čin a událost nějaká se zrodila. Nestačí na př. pouze konstatovat, čím Hus od církve a mravů své doby se lišil, a že toho a toho dne o tolik a tolika hodinách a minutách byl tam a tam upálen, faktem jsou také pohnutky Husových nepřátel, které k upálení vedly, faktem jsou jejich omyly a pohnutky, faktem je také úsilí Husovo o vyšší mravnost, faktem je jeho lepší methoda myšlení theologického. Slovem — svědomí člověkovo nepřestává proto, že se člověk studuje také historicky; má-li člověk svědomí, má je jako člověk vyvíjející se jako jednotlivec a zároveň jako člen společnosti v jejím historickém vývoji.

45. Methoda historická. V době poslední živěji se jedná o podstatě a methodě dějin; všimneme si diskuse, pokud toho je třeba k objasnění podstaty a methody sociologické. Především musím upozornit, co tu rozumím methodou historickou. Nikoli všecku tu práci a způsob myšlení, kterým se řídí historik v přijatém slova smyslu; o tom poučují spisy věnované výlučně historii, t. zv. historika.[3]) Historickou methodou míněna je tu v těsnějším smyslu logi-

[1]) Comte v závěrečné kapitole o methodě relativnost poznatků redukuje na relativnost »moudrou« (la philosophie positive, toujours sagement relative VI, p. 625 a podobně Enjels ve spise o Dühringovi (3. vyd. p. 88, srv. Marxismus § 128 129) relativnost poznání hodně restringuje.

[2]) O tom všem později bude jednáno obšírněji.

[3]) Novější: Langlois-Seignobos, Introduction aux Etudes historiques 2, 1899; Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte [2], 1894.

ckém filiace historických jevů, filiace kausální usilující o vědecký výklad v tom rozsahu, jak jsme jej právě ustanovili. Slovem filiace budiž podškrtnuto, že neběží o pouhý násled chronologický.

Sociologové, zejména filosofové dějin, přidržují se pravidlem methody deduktivní; nikoli, že by neužívali indukce, ale ustavování svazku příčinného děje se methodou deduktivní. Naproti tomu historikové kladou váhu na indukci, vyslovujíce se proti dedukci a ovšem proti filosofii dějin vůbec. V té příčině můžeme jmenovat s jedné strany J. St. Milla, s druhé Macaulaya: Mill vidí vlastní methodu historickou v dedukci, Macaulay v indukci.[1])

Opakuji ještě jednou: neběží tu o methodu konkrétní historie celé, nýbrž o historickou filiaci, pokud jí musí užívat sociolog (ovšem i historik); proto nemusím ubezpečovat, že nejsem nikterak proti pečlivé indukci faktů. Avšak otázka je, jak lze konstatovat kausální svazek chronologických jevů a jak jej lze konstatovat v té spletitosti příčin a účinů, kterou právě máme v dějstvu. A tu věřím Millovi, že se obyčejných method indukčních nedá užívat bezpečně — nelze eliminovat všecky souvislosti tak, aby příčinný svazek jen jedné příčiny a jejího účinu (nebo účinů) bezpečně vynikal právě v té spletitosti sociální. Tato eliminace — (a všecko pátrání po vlastních příčinách je takovým pozorováním eliminačním) — je tím nesnadnější, že sociolog a historik pravidlem nemůže užít experimentu.[2])

Nezbývá tudíž sociologovi než dedukce. Jen že při zvláštnosti procesu historického, totiž jeho plynulosti, také historická dedukce musí být podobně modifikována jak už ve vědách přírodních zabývajících se značnější složitostí příčin a splýváním účinů. Obyčejně postup dedukční se děje takto: Indukcí zjišťuje se zákon nebo zákonů více: z tohoto zákona nebo z těchto zákonů dedukuje se zákon nebo zákony pro případy složité, a konečně, k vůli jistotě,

---

[1]) Macaulay kritisoval názory o historické methodě Milla otce, jenž už před svým synem se vyslovil pro dedukci; J. St. Mill věnoval záhadě poslední knihu své logiky. O Macaulayovi srv. Bain, J. Mill, 230.

[2]) Sociolog při svém pozorování pravidlem postrádá tohoto účinného prostředku přírodozpytného, totiž experimentu přímého, umělého. Arci že je společnost sociologovi jakoby laboratoří, může stále a stále pozorovat cizí pokusy. V tom smyslu ustanovuje Comte pojem vědeckého pokusu vůbec: neběží mu o vlastní přímé vsahování v kterékoli dění, nýbrž o experimentaci nepřímou, o vyhledávání jakkoli způsobených změn jevů obyčejných. Comte, IV, 307. Mill, Logic VI, 7, 2 správně upozorňuje na nedostatek umělého experimentu (z vlastní iniciativy). (Někteří sociologové a logikové pořád zbytečně s Comtem polemisují; běží právě o definici experimentu.)

zákon (zákony) dedukovaný se verifikuje zkušeností (indukcí). Příklad tomu podává Buckle, jak ze všeobecného zákona stravování, stanoveného Liebigem, dedukoval a verifikoval kvalitu a kvantum potravy, práce a mzdy na severu a jihu.[1])

Avšak při filiaci historické tento methodický trojpostup — (generalisace : dedukce : verifikace) — není možný, protože se historický proces k vůli sociologově methodě nezastavuje: tu se generalisující indukce děje za stálého návalu zkušeností, generalisace a verifikace nedá se tak oddělit, nýbrž postup je ten, že generalisace se stále sesiluje a utužuje novou indukcí. Každá generalisace historická je provisorní.[2])

Touto historickou methodou dedukční ustanovují se všeobecné zákony historického vývoje. (Dokončení.)

---

[1]) Viz Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea 1884, 19.

[2]) Mill nazval tento methodický postup obrácenou methodou deduktivní: výklad v textu výklad Millův doplňuje a poopravuje. Mill klade důraz na složitost příčin, já upozorňuji vedle toho na plynulost historickou. Historická methoda je stálou vaticinatio ex eventu.

Umění monumentální.*)

Napsal Bedřich Schumacher.

Veliké části obecenstva pojem »architektura« začíná a končí stavbou monumentální. Všecko ostatní už se v to u průměrného pozorovatele nepočítá, leda že ze zájmu místního, zřídka kdy uměleckého, napadne mu, aby se optal, kdo to vlastně udělal, kdežto přece bývá to jeho prvou otázkou u nejmizernějšího žanrového obrazu po otázce »Jak se to nazývá?« a styděl by se, kdyby z dálky nepoznal svého Grütznera nebo Thumanna. — Ale sloupy a dokonce kupole, to přec imponuje, a možno všeobecně říci, čím více sloupů stavba má, tím »krásnější« bývá uznávána od širokých zástupů. Architekt stává často na stanovisku jen relativně různém, uznává sice, samo sebou se rozumí, vedle monumentální stavby veliké jiné tvůrčí obory architektury, — stavbu monumentální však taxuje všeobecně také podle sloupů, jichž užito; to znamená, pojem monumentální stavby stal se mu nerozlučný od pojmu klassické renaissance.

Snad nikde v architektuře nejsme v té příčině konservativnější jako v umění monumentálním, což těsně a zcela přirozeně souvisí s výchovou na vysoké škole technické. Mladý architekt bývá tu cepován na základě sloupoví; systémy vlašské renaissance, logicky a estheticky tak jemně vybudované, jsou fantomem, na němž on se učí architektonické dovednosti. Tyto systémy nutí k návrhům velikého a největšího slohu, a tak mladý architekt opouští vysokou školu se vzděláním, jako by teď měl stavěti parlamentní budovy, kdežto primitivní prostředky uměleckého účinku, jak by jich asi mohl použiti pro skromné úkoly, na které ve skutečnosti nejprve smí se samostatně odvážit, jsou mu španělskými vesnicemi; nemůže udati, jak se střecha malebně pokrývá, nezná žádných jiných říms než obvyklé římsy kamenné, neví ničeho o malebném zakončení komínů. Slovem, vede se absolventovi vysoké školy velice podobně jako absolventovi gymnasia, kterého humanistické vzdělání v nejvyšších sférách vznáší, který však sotva potuchu má o praktických, živých jazycích, a můžeme proti tomu způsobu vzdělání, ale také pro něj uvésti téměř tytéž důvody jako pro školní program humanistický a proti němu.

*) Viz rozhledy umělecké v předešlém čísle.

Rozumný bude pokládati ono klassické vzdělání za prostředek, aby se učil architektonicky myslit, a bude si vědom, že nyní teprve, kdy naučil se myslit, vlastní odborné studium začíná, které odpovídá jeho speciální bytosti. Ale mnoho je takových, kteří z formálního, zevního oné doby učební nikdy nevyjdou, oni utvrdili si z klassické renaissance nejen svůj pojem stavby monumentální jako schematu renaissančního, nýbrž přenášejí tento pojem teď na všecky úkoly, které se jim naskytnou a které s ním nemají co dělat. Tak vidíme dnes bídné renaissanční elementy na všech façadách činžáků; vidíme, jak horem pádem používají jednotlivých forem monumentálních na nejmenší nádražní stanici; kamkoli pohlédneme, základní monumentální tvary renaissance jsou prostituovány na falešném místě a ve falešném materiálu. Takto ona mluva tvarová jest nám zprzněna, a spatříme-li ji ve skutečných monumentálních stavbách pravou a přesnou, nemůžeme se už zcela zbaviti tohoto pocitu. — K tomu ještě jedna věc přistupuje: »Přesně!« Při vlašské renaissanci můžeme vždycky kontrolovat, je-li »přesně« provedena, a toto slovo ničí ve věcech umění každou jemnější radost; představa toho, co umělecky silně vycítěno, musí ustoupit, kde toto slovo se nám uvědomí, a proto dnes především naše stavba monumentální tlačí se ven ze sféry akademického slohu.

Osvobození postupuje jenom pozvolna, neboť v naší době mnoho věcí se spiklo k ochromení tvůrčí fantasie. V závodění mezi čistě uměleckými intencemi a praktickými požadavky, které se odehrává v každé vážně provedené stavbě a jest popudem k myšlenkám oživujícím, praktické potřeby stouply v naší vypočítavé době v netušeném tempu nad potřeby esthetické; boj stal se tím nerovný, a vyvinulo se ono kompromisní umění, jímž naše dnešní tvorba trpí; umělecká myšlenka nemůže proti počítajícím požadavkům dospěti plně k provedení, i jeví se snaha aspoň cestou kompromisu zachrániti z ní ještě něco, a tvorba architektonická stává se ustavičným esthetickým diplomatisováním. Přirozený následek toho jest místo povzbuzení — ochromení tvůrčí fantasie.

Jsou ještě mnohé jiné momenty, které za našich dnů podporují ochromení fantasie. Obecenstvo, které, jsouc polovzděláno v dějinách umění, cítí se mnohem pohodlněji vůči tomu, co dá se historicky klassifikovat, nežli vůči novému zjevu, přispívá mnoho ku znehodnocení fantasie. Ten však, kdo tvoří a jemuž rozvoj studia a veliký pokrok umění reproduktivních umožňují všeobsáhlý přehled po historickém vzrůstu mluv tvarových, vidí se obklopen takovou hojností materiálu, že, místo aby jenom čerpal podnět z tohoto pramene, cítí příliš brzy vlastní fantasii v něm utopenu.

A tímto cítěním trpíme, tímto cítěním ten především trpí, kdo naučil se na konci systematické dráhy akademické doby učební, jak jiní lidé všech možných dob mluvili, avšak chce-li sám mluviti, cítí se zaklet v oné důkladné vědecké methodě, podle které až dosud učil se tak pilně překládati. Úzkostlivé myšlení na pravidla, důkladnost, s kterou chceme se uvarovati chyb, ochromují onu vlastní schopnost hybnosti, kterou nazýváme fantasií. A co nově se přibéře v prvých dobách kancelářského života, kde na čas přijde do rukou stavba ve stavu jen rozdělaném, rozpáraném, to také není podle toho, aby podporovalo tuto stránku dovednosti.

Právem každý bude vděčen za těchto poměrů každému popudu, který rozvolní pouta, v nichž cítíme se vědomě neb nevědomě, a jedna z největších zásluh Otty Rietha, ba zásluha, která pomohla snad nejvíce k jeho popularitě tak bleskorychlé v kruzích snaživých druhů odborníků, navazuje zrovna na tomto řečeném bodě.

Riethovy skizze ukazují s onou přesvědčující zřejmostí, která jen tehdy vzniká, když někdo trefným způsobem něco skutečně ukáže, co jiní snad už dříve často předpovídali, že pro architekta není nutno, aby tak dlouho resignovaně mlčel, až ocitne se v šťastných okolnostech, že může kameny hovořiti, a že v architektuře vůbec naprosto není třeba míti ustavičně velké, dobře promyšlené a vypilované řeči, nýbrž že možno také besedovati. A tím otevrou se zcela tiše ochromené fantasii dvéře, tážeme se, co že vlastně vedle projevů, jež musíme konati v denním zaměstnání, zůstává nevyjádřeno, pokoušíme se, sníme, a co jsme jinak s neurčitým pocitem nespokojenosti v sobě nosili, to zjeví se anebo může přece se zjeviti.

Ale jak to souvisí s Riethem? Nebylo dosti mistrů před ním, kteří přebytek tvůrčí síly ukládali v ideálních návrzích? Neví-liž každý, že papír a péro ochotně přijímají nejbujnější sny architekturní? Zajisté, avšak patří k tomu již neobyčejně pevně obrysovaná touha po tvorbě, abychom dali se svésti k ideálním návrhům na způsob Piranesiho anebo Schinkela. Kdo má dnes čas a prázdeň, aby vyjádřil poutavý nápad v širokém, pečlivém pohodlí? Pronikající stránka v účinku abych tak řekl paedagogickém těchto Riethových skizz záležela ve způsobu, kterak ukazují, že účinek architektonické ideje dá se živě znázorniti také prostředky jak jen možno nejjednoduššími a nejnevázanějšími. V tom vězí stránka svůdná; Riethova technika dráždí k napodobování; a v tom vězí stránka osvobozující. Nikoliv jako by možno bylo beze všeho naučiti se této technice, jako snad druhu perspektivní stenografie, nikoliv, malířská dovednost a vyvinutá schopnost perspektivního myšlení jsou podmínkami; ale že vůbec se pokoušíme ujasniti si tímto způsobem účinky, že začínáme zkoušeti a studovati bez těžkopádného aparátu korektní práce, v tom jest pokrok, k němuž tyto skizze daly podnět v mnohých, mnohých případech.

Tak můžeme tudíž pozorovati pozvolné osvobozování v našem pojímání monumentální stavby, osvobozování, o něž Rieth jako mistr praktické propagandy má své zásluhy, a které v povaze své jest pod vlivem tvůrčích děl Pavla Wallota a Bruna Schmitze. Nadšení, které Wallotova budova říšského sněmu vzbudila zvláště v mladším světě architektů, zakládá se především v tom, že zde po dlouhé době poprvé ve velikém slohu akademické schema renaissance bylo prolomeno a vlastní vůle vystoupila, která s mužnou silou dovedla sloučiti výrazného ducha středověké ornamentiky s citem pro harmonii mistrů renaissančních. Viděli jsme tu, co také Rieth ukazuje ve svých návrzích, že mistr může suverénně nakládati s historickými vymoženostmi, má-li sílu vyjádřiti velikou jednotnou náladu v díle celkovém; v zachycení této nálady a v jejím utváření spočívá síla osobitosti, která se nás zmocňuje. Zde však leží jádro výrazu osobitosti, osvobozujícího se snad zcela od ohlasů.

Monumentální úkoly doby přítomné ztěžují rozvoj osobitého výrazu více, než bývalo v analogických úkolech dřívějška. Ty konglomeráty

drobných správních místností, které mají být přizpůsobeny detailovaným speciálním požadavkům, místností, které na venek vyžadují palácovitou výpravu a které nazýváme justičním palácem, budovou parlamentní nebo radnicí, poutají značně rozvinutí velikého rysu odporem malých základních poměrů s vyplývající kolosální celkovou massou; malé okenní osy, malé patrové výšky vyplývají neodvratně z kancelářských prostor, a tohoto komůrkového systému šosácky uzpůsobených prostor architekt při vytváření své façády se jednoduše nezbaví; těch několik architektonických motivů, jež jednotlivé veliké sály anebo síně poskytují, musí vytrhnouti celek, ale monumentální dojem velikých ploch stěnných a protiva neprolomených mass proti rozčleněným okenním partiím už z předu odpadají, jelikož všecky tyto malé prostory potřebují stejnoměrného osvětlení a hromadění oken nezbytně udusí veliký dojem. Tyto potíže odpadávají u jiných monumentálních úkolů, jež doba naše poskytuje; tak na př. rozmanité výstavy se svými velikými budovami dávají příležitost, aby monumentální umění se rozvilo, které zdá se tím vábnější, poněvadž architekt smí se zde mnohem svobodněji vrhnouti do praktického pokusu nových esthetických problémů, jelikož nestaví pro věčnost; tuto příležitost k studiím ve velkém slohu přáli bychom si viděti využitkovánu často mnohem směleji.

Obzvláště však jest to obor pomníku v jeho rozmanité formě, jenž otevřen jest umělci jako pole k individuálnímu tvoření monumentálnímu. Zde, kde žádných praktických potřeb s jejich překážejícími komplikacemi není, lehčeji jest, abys samostatně tvoře dospěl k harmonickému resultátu. Cestu, kterou Bruno Schmitz razil směle a jistě, tím že z kamenné spousty dal svým pomníkům věžovitě vyrůstati a srůstati se s jejich okolím, v Německu jenom málo kteří nastupovali. Všude vidíme opět a opět vznikati pomníky, které postavují portrétovou postavu na nudný sokl a jenom ten rozdíl ukazují, že válečník tu pěši, tam koňmo, civilista tu sedě, tam stoje pohroužen jest do nějakého přemítání. O nějakém vnitřním splynutí architektury a plastiky není při tom ani řeči, a mohli bychom ony allegorické dámy, nic nepovídající, které se na soklech prohánívají, většinou v noci odnésti, a cizinec nic by nezpozoroval, že tu cosi chybí. Jak jinak dovedl tu středověk charakterisovati podstatu svých velikých mužů architekturou dekorativně zdobenou! Také my mohli bychom opět získati takovou monumentální mluvu, kdybychom zanechali svého pomníkového schematu, kdybychom chtěli spojiti pomník třeba se studní, anebo kdybychom opřeli pomník o stěnu chrámu nebo jiné veřejné budovy; mnohdy možno by bylo dokonce učiniti jej integrující součástí budovy, jíž poskytly by se tím vítané prostředky k ozdobě, kdežto pomníku dostalo by se rázu mnohem slavnostnějšího a takřka historického, asi jako staří Rolandové anebo jako Pliniovy sochy na dómě v Como. Slovem, tuto jest kapitola, kterou by naše dnešní monumentální umění mělo kameny psáti a kde moderní svéráznost snad nejméně by překážela.

Pravé monumentalní úkoly stávají se řidšími, ztratily skoro úplně obor, jímž dříve vládly úplně, obor chrámový. Ty malé kostely, které dnes v takovém množství ve všech nových městských čtvrtích vznikají, přes všecky své věže a ostatní veliké allury nemají s monumentálním uměním nic společného, staly se suchými shromaždišti, která se snaží úzkostlivě zachovávati stín dřívějšího mohutně myšleného výrazu pocitového.

Vnitřní, intimní souvislost se skutečným cítěním a životem ztratila se tu úplně, a přece mohly by býti zrovna zde veliké idealní úlohy, jež by si umění stavitelské muselo zpět vydobýti. Neboť zrovna umění stavitelské, »jehož působící příčiny skrývají se ještě hlouběji než příčiny výtvarných umění za svým výsledkem«, jest přes to vše, aniž si to snad mnohý uvědomuje, v nejživějším styku s cítěním laikovým. Těsněji než jakékoliv jiné umění jest setkáno s denním životem, silněji než všecka jiná umění dovede vnutiti pozorovateli nálady: »ozvěnovitě sesiluje slavnostní vzrušení, pásku, která duchovní obce objímá, činí prostorně viditelnou«. (Justi.) A o tento účinek nesmí se v dnešním ruchu připravit ani šablonovitostí starých kolejí, ani nervosním rozčleněním konstruujících novotářů.

Aby se dosáhlo těchto nejvyšších effektů, k tomu není třeba v přední řadě slohu nového, abych tak řekl vyloupnutého a sankcionovaného, o němž sami říkáme, že odpovídá charakteru naší doby, jak už to dělávame my, bytosti reflektující, nýbrž třeba je básnických duchů, osobností individuálních, fantasií nadaných; ty mluví svou řečí nevědomě, a pitváme-li tuto řeč, snad najdeme v ní »staré« a »nové«, ale hlavní věc, básnického ducha, náladové kouzlo, jež nedá se definovat, marně bychom se snažili zjistiti při pitvě té.

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Politické prázdniny — Přípravy a plány pro činnost podzimovou — Před volbami — Agitace proti moravskému vyrovnávání — Nehody Národních Listů — Nekázeň v národní straně svobodomyslné — Zásadová nejednotnost Mladočechů — Námitky proti moravským smiřovačkám — Předvolební kompromisy.
Slezsko.

I v životě politickém nastaly s parnými letními měsíci prázdniny. Kdyby nebylo blízkých sněmovních voleb, nehnula by se jistě v domácím našem životě politickém ani živá myš. Leč volební boj, který na podzim bude musit podstoupit vedoucí česká strana politická, — a volební boj letos zejména v obcích venkovských jistě nebude lehký — nutká k činnosti i v době, jež jindy bývá vyhrazena politické prázdni. Je dosud ještě zhola nejisto, kdy budou vypsány sněmovní volby v Čechách. Když končilo letní zasedání sněmovní, slibovalo se (a zejména Mladočeši se za to přímo zaručovali), že starý sněm se ještě jednou, někdy v září, sejde. Dle toho byl vyhlašován program podzimních prací zákonodárných: Na září bylo projektováno zasedání zemského sněmu, na říjen říšská rada a teprv na listopad měly připadnout sněmovní volby zemské. Mladočeši však byli pramálo spokojeni s tím, aby v samý předvečer voleb ještě zasedala říšská rada; neboť její schůzí mohlo by být a bylo by využito k radikální agitaci. Národní Listy přímo žádaly z tohoto důvodu, aby říšská rada se sešla až po volbách. Skutečně také v poslední době, jak se zdá, disposice vládní se změnily. Zemský sněm prý se více nesejde, budou ještě koncem srpna nebo počátkem září vypsány nové volby a provedeny budou v prvých dnech října. V druhé polovici října mohla by potom zahájiti již své schůze a na delší zasedání říšská sněmovna. Tím by se vyhovělo i Mladočechům, kteří se bojí, aby zasedání ať říšského ať zemského sněmu nebylo zneužito pro radikální agitaci, vyhovělo by se i Němcům, kteří požadují, aby na podzim byla poskytnuta ústřednímu parlamentu nepřetržitá, delší doba k jednání, a konečně vyhovělo by se i vládě, která po volbách nalezne jistě na české i na německé straně mnohem více povolnosti a mnohem méně radikalismu, než by nalezla v době předvolební, kdy je nutno počítat s působením agitačním na davy.

Ač termin voleb není tedy ještě přesně znám, přípravy k volbám již se dějí přímo i nepřímo. Mezi nepřímé přípravy volební je nutno započíst radikálnější tón, v němž si zase libuje mladočeská žurnalistika v čele s Národními Listy a jemuž se podrobuje celá strana. Nejlépe

se ukázal tento nezdravý a nesnesitelný diktát na bouři, která se zdvihla v poslední době proti moravským »smiřovačkám«, »punktacím«, jak přezděl pražský mladočeský denník jednání permanentního vyrovnávacího výboru při zemském sněmu moravském. Po tři léta na Moravě se vyjednávalo, z české i z německé strany vycházely poloofficiální zprávy, že v nejedné věci se docílila shoda, a nikdo se proti smiřování neozval. Až pojednou Národní Listy vydaly povel k okamžitému přerušení jednání. Nyní již je patrno, že se jejich agitace setká s výsledkem. Leč přes to ani samy ani národní strana svobodomyslná nevyjdou z boje o moravské punktace vítězně. Pražský žurnalistický denní mluvčí mladočeské strany ukázal naprostou svoji neinformovanost a národní strana svobodomyslná ukázala hrubou svoji nekázeň a to nejen zevní, formálnou, nýbrž i vnitřní, zásadovou. Národní Listy počaly vyhlašovat již samu skutečnost, že na Moravě se Češi pustili ve vyjednávání a že v něm dosud setrvali, za chabost ne-li dočista za zradu národní. Ovšem myslily, že se jim podaří všechnu odpovědnost složiti na bedra moravských Staročechů. Ale dr. Žáček prohlásil výslovně, že původce moravského smiřování je v řadách čelných politiků moravské strany lidové (dr. Perek), a v Lidových Novinách stvrdil to dr. Stránský prohlášením, že »lidové straně nikdy nenapadne popírat, že podnět k akci vyrovnávací vyšel z jejího středu«. Nár. Listy bouřily proti moravskému vyrovnávání proto, že prý o něm v Čechách nebylo vedení strany svobodomyslné zpraveno. A dr. Žáček dokázal, že dříve, než jemu se dostalo zprávy o obmýšlené vyrovnávací akci, bylo učiněno o ní sdělení předsedovi českého klubu poslaneckého na říšské radě.

Pro nekázeň v moravské straně lidové vydaly svědectví nejen vlastní žurnály strany, které v době, kdy zástupci strany lidové se ještě účastní vyrovnávání a dříve než mohla sama strana vyslovit se o smiřování, začaly proti smiřovačkám bezohledně psáti. Leč i způsob, jakým sama strana poprvé se proti vyjednávání vyslovila, nesvědčil o strannické kázni. Prvý oficiální projev proti účasti české v permanentním vyrovnávacím výboru neučinil výkonný výbor strany, nýbrž její výbor volební, jehož příslušnost k podobným projevům je více než pochybná, a učinil tak ke všemu za nepřítomnosti vlastního vůdčího politika lidovců, dra Stránského.

Je-li zevní, formální nekázeň pro stranu zlá, je nekázeň vnitřní, zásadová pro ni přímo osudná. A zásadních rozporů právě při otázce vyrovnávací se ukázalo v národní straně svobodomyslné až nazbyt. Kdežto na př. Národní Listy vší silou hájily, že je nepřípustno, aby Morava se vyrovnávala s Němci sama, odděleně, dr. Stránský v Lidových Novinách se vyslovil pro separátní smír a vyhražoval, že pro moravský smír národnostní není jiné forum, než jakým je vlastenecké svědomí a znalost moravských poměrů moravských politiků. Národní Listy dále proto odsuzovaly moravské vyrovnání, že nepodává českým lidovým poslancům většinu samostatně, nýbrž pouze ve spojení s konservativním velkostatkem. Dr. Stránský však »výtku, že se chtějí spokojiti na Moravě s většinou, utvořenou jen pomocí velkostatku, snadně by snesl již proto, že ani v Čechách jiné většiny nemáme«. Konečně kuriátní veto, jež je vyvrcholením národnostní samosprávy, prohlásily Národní Listy přímo za zradu, za jidášství na české věci. A v permanentním výboru moravském Češi

kurie i s vetem přijímali, ba sám dr. Stránský činil o kuriátním vetu protinávrh d'Elvertově osnově.

V čem se tedy moravští lidovci (Mladočeši) při punktacích s Němci rozcházeli? Dr. Stránský v Lidových Novinách pověděl, že o aktivní právo volební v kurii velkostatkářské sboru svěřenského a o rozsah veta kurií národnostních a o přiznání veta kurii velkostatkářské. Pokud jde o prvé, je nutno pamatovat, že dosavade zemský sněm moravský sestává právě ze 100 členů, z nichž připadá na Čechy 35 mandátů, dva (arcibiskup a biskup) mají hlasy virilní, 30 mandátů má velkostatek a 33 mají Němci. Připočteme-li Němcům 23 velkostatkářských hlasů (liberální a střední strany), mají Němci 56 hlasů proti našim 35 hlasům, za přičtení sedmi konservativních velkostatkářů proti našim 42 hlasům. A když i na krásně hlasuje s Čechy střední strana velkostatku, máme 49 hlasů proti 49 hlasům. Časem ovšem dosúd nedozírným lze počítati s faktem, že získáme ještě čtyry mandáty městské a dva z obchodních komor, tak že by mohl počet lidových poslanců českých vzrůsti na 41, což by ani s konservativním velkostatkem nedosáhlo prosté většiny sněmovny. Nadíti se změny na prospěch Čechů lze buď jen na základě dohody s Němci nebo oktrojírkou. (Dr. Stránský sám oktroj nezamítá. Soudí sofisticky: »Stav Čechům nepříznivý přivoděn byl oktroyem nepříznivých pro nás zákonů a vnitřní slabostí našeho národa na Moravě na počátku konstitučního života. Měl by tudíž vlastně toutéž cestou, tudíž opět oktroyem býti odstraněn«. A lituje jen, že »k tomu rozhodující činitelé nemají ani vůle, ani dostatečné mravní síly«.) Nezbývá proto než s Němci vyjednávat. Leč dosavadní jednání ukázalo jen nepřijatelné požadavky Němců. Vždyť i sprostředkovací návrh o složení sněmu je Čechům nepříznivý takto: dle něho by čítal sněm 140 poslanců, z nichž by měli Čechové hlasů 64, Němci 44, velkostatek 30 a biskupové 2. V oněch 64 hlasech českých je obsažen 1 virilní hlas rektora české techniky, jeden předsedy českého odboru zemědělské rady a 5 hlasů za pátou kurii, kdežto v oněch 44 hlasech německých obsažen jest 1 virilní hlas rektora německé techniky, jeden předsedy německého odboru zemědělské rady, 6 hlasů obchodních komor a 2 hlasy za pátou kurii. K docílení většiny pro národnost českou musil by býti vzat na pomoc konservativní velkostatek a sice nikoli ve svém nynějším složení, nýbrž sesílen o 4 mandáty. Velkostatkářsko-česká většina by potom čítala 75 hlasů ze 140 všech sněmovníků. Avšak s rozmnožením počtu hlasů konservativního velkostatku, jež by se provedlo tím, že svěřenskému velkostatku by bylo přiřknuto 8 zástupců místo dosavadních 5, souvisí i přeřazení volitelů za statky církevní ze sboru velkostatku nesvěřenského do sboru velkostatku fideikomisního. Církevních volitelů je na Moravě 20. Příliv jejich do sboru svěřenského velkostatku by jednak na vždy zabezpečil klerikální ráz velkostatkářskému klubu konservativnímu, jednak by, poněvadž církevní volitelé jsou po pravidlu čeští (konservativní), usnadnil německé postavení ve velkostatku alodním. Z těchto dvou důvodů, jež se tedy týkají pouze složení voličských sborů velkostatkářských a ne toho, že by česká sněmovní většina byla závislá na velkostatku, je moravské straně mladočeské již vyrovnání nepřijatelno.

Jiná neshoda trvá mezi Čechy a Němci, pokud jde o rozsah kuriátního veta. V permanentním výboru vyrovnávacím učinil dr. Stránský protinávrh osnově d'Elvertově, jenž se od ní lišil těmito ustanoveními:

1. Volby do sněmovních odborů vyhraženy býti mají výlučně plenu sněmovnímu a kuriím nemá na ně přislušeti pražádný vliv.

2. Volby do zemského výboru konati se mají tím způsobem, že voliti má kurie česká tři, kurie německá dva a kurie velkostatkářská — tato dle soustavy proporcionálního zastoupení — taktéž dva členy. Tedy pro Čechy by se tím nezískalo sice ani o 1 místo v zemském výboru více, ale učinila by se volba třetího českého člena nezávislá na velkostatku, jak by byla při vysílání ze sněmovního plena.

3. Velkostatku nemá se vůbec přiřknouti právo veta.

4. Z referentovy osnovy mají se vyloučiti ona ustanovení, která podřizují kuriátnímu vetu změnu obecního řádu a obecního volebního řádu, pak statutu města Brna, Olomouce, Znojma, Jihlavy, Uh. Hradiště a Kroměříže. Také nemají podléhati kuriátnímu vetu usnesení, jimiž

a) provésti se má zřízení učilišť v obci, jejíž zákonité zastupitelstvo proti tomu podá odpor ke sněmu;

b) příspěvky poskytované dříve, než zákon tento nabyl platnosti, státním, zemským aneb soukromým školám odejmuty neb obmezeny býti mají;

c) složení neb rozdělení obcí proti zákonité vůli alespoň jedné z obcí, jichž se týče, provésti se má;

d) vydati se má zákon v příčině zřízení okresních zastupitelstev aneb — byl-li vydán — zákon ten změniti se má.

Dle toho tedy Češi moravští přijímají v osnově d'Elvertově tato ustanovení o vetu:

§ 10. Každá z národnostních kurií může podati odpor proti usnesením sněmu, kterými by nastala změna zemského řádu, řádu volení do sněmu zemského a přítomného zákona. Též může každá z národnostních kurií podati odpor proti zařízení takových voleb ve sněmu, po případě v kuriích, které by neodpovídaly ustanovením tohoto zákona.

§ 11. Kurie německé a české národnosti mohou kromě toho podati odpor:

A. Proti usnesením, kterými by změněny byly následující zákony:

1. Zemský zákon ze dne ......, jenž se týče zemské školní rady;

2. zemský zákon ze dne ......, jenž se týče okresní školní rady;

3. zemský zákon ze dne ......, jenž se týče zemědělské rady;

4. zemský zákon ze dne ..:..., jenž se týče užívání jazyka při úřadech samosprávných;

5. zemský zákon ze dne ......, jenž se týče dle národností rozděleného obstarávání a správy záležitostí školních, pokud tyto spadají do působnosti zemského sněmu, pak stanovení nákladu na vyučovací účely každé z obou národností; (zde jsou míněny zákony, o nichž se má státi shoda a kterými uvedené záležitosti mají být rozděleny dle národnosti).

Nejznačnější nebezpečí — a na to se se strany mladočeské málo poukazuje — tkví při moravském vyrovnání v tom, že jím má být politická moc mezi Němci a Čechy rozdělena trvale bez ohledu na další vývoj jejich osvětný a hospodářský. Němcům má být na vždy vyhražena více než čtvrtina všech sněmovních hlasů bez ohledu na jejich sílu populační a moc hospodářskou a kulturní. V nezměnitelnosti poměrů, která je nad to posilována i právem veta, jemuž však při ochraně menšiny vyhnouti se nelze, je hlavní kámen úrazu moravského návrhu smiřovacího.

Mimo živý zájem, který se upoutal k moravskému vyrovnávání, budí v domácí české politice ještě trochu pozornosti jednání o kompromis mezi českými stranami k zemským volbám. Národní strana svobodomyslná seznala při volbách říšských, že postavení její není více dosti pevné, aby ve volební záplavě odolalo příboji s několika stran. Proto vzpomněla si na starou, osvědčenou národní svornost. Dr. Herold již 25. května učinil veřejnou nabídku k volební dohodě. Odezvali se na ni radikální státoprávníci, za něž — dle České Revue — se ucházel dr. Baxa u Mladočechů o několik (5) mandátů. Vedle toho trvá vyjednávání mezi Staročechy a Mladočechy. Strana staročeská ráda by svedla do svého kompromisu s Mladočechy i agrárníky. Snaha její je přirozená: ani staročešství ani mladočešství nemůže na dlouho spoléhat na vlastní životní síly, neodhodlá-li se k vnitřní své reorganisaci. Proto — při spoléhání na příliš vnější působení — je pochopitelné hledání i dalších vnějších opor, mezi něž by patřila shoda s agrárníky. Národní Listy však, jimž je každé vyjasnění strannických poměrů v Čechách trnem v oku — neboť v kalných vodách nejlépe se loví — využívají snahy staročeské o kompromis i s agrárníky k tomu, aby křičely do světa o staročeské zradě na vyjednávání s Mladočechy. Ve skutečnosti však nebylo by nic přirozenějšího nad spojení Mladočechů, Staročechů a agrárníků, z něhož by mohla vyrůst pevná konservativní strana česká, jak ukázal Čas v článku »Kompromisem k reorganisaci stran« (č. 215). —*Gg.*—

*

Nepodával jsem žádných zpráv čekaje na ukončení sněmovního zasedání, na výlet česko-moravského rolnictva, jakož i na kroky našich vůdců ve školském hnutí. —

Sněm zasedal naposledy 27. července. Letošní práce sněmu je důležitější než průměrná zasedání jiných let. Proto také bylo jednání na mnoze zajímavé. Zmíním se o něm, pokud se týká speciálně věcí slezských, — ovšem jen těch, které by mohly zajímat také veřejnost mimoslezskou. —

Jako jiné sněmy neubránil se ani náš jednání o změně volebního řádu do sněmu zemského. —

Pětapadesát obcí podalo petice za přímé tajné hlasování ve venkovské kurii, ba z větší části (35) za všeobecné přímé volby. Většina sněmovní svým zpravodajem postavila se proti přímým, všeobecným tajným volbám. Není prý jich třeba ani z veřejných ohledů a nebyly by ani k prospěchu venkovských obcí! Proto navrhl zpravodaj přechod k dennímu pořádku. Naproti tomu navrhovala menšina (Hrubý, Türk), aby se osnově vypracované zemským výborem udělilo ústavní schválení a pak aby se petice za všeobecné tajné hlasování daly zemskému výboru s podotčením, aby na ně bral zřetel při šetření, jehož je třeba ku provedení osnovy sněmu předložené. Dále žádali, aby sněm vyslovil souhlas se zřízením všeobecné kurie na způsob 5. kurie do říšské rady. Zemský výbor pak ať podá příslušnou osnovu zákona v příštím zasedání sněmovním. Nebude-li návrh tento přijat, navrhla menšina: Zemský výbor podejž po dodatečném šetření osnovu zákona volebního v příštím zasedání a vyšetřiž bedlivě vše, co podáno v peticích. Zprávu o tom podej zároveň s osnovou zákona o změně

zemského volebního řádu. Za návrh menšiny se přimlouvali poslanci Hrubý, Dr. Türk, K. Türk, Grams, Dr. Michejda, Swiežy. — Ale přes to přijat byl návrh barona Zdenka Sedlnického, aby jednání o této věci bylo odloženo na příští zasedání a petice aby byly odevzdány zemskému výboru. Tento na polo kompromisní návrh přijat většinou 14 hlasů. Tak odročena oprava, o niž letos už po sedmé bylo jednáno, na rok osmý. — Vidět, že jsou věci také ve Slezsku, při nichž se svorně sejdou Němci (část jich) se Slovany, a že by jich bylo tím více, čím pokrokovější by bylo naše poselstvo. Vidět však také, že liberálové s velkostatkem se lidové změny bojí a proto jen ji stále oddalují.

Hlavně zástupcové venkovských obcí přimlouvali se za opravu. Je to docela přirozeno. Jako tu tak i při jednání o honební zákon stáli poslanci za venkov solidárně proti ostatním. Šlo jim o to, aby honitba vybavila se z poručníkování politických úřadův a dostala se do rukou obecních zastupitelstev. Šlo tedy vlastně o sesílení samosprávy. Celý zákon je vypracován dle zákona moravského. Proto se zmíním jenom o § 17., který byl hlavní příčinou exodu venkovských poslancův. Většina totiž navrhovala, aby se honitba pronajímala na politických úřadech v jejich sídle nebo tam, kde bývají »úřední dni«. Menšina zase žádala: Nájem děje se představeným obce za přítomnosti vyslance politického úřadu — ovšem v obci samé. Jestliže je více obcí spojeno v jeden honební obvod, pronajímá honitbu starosta té obce, která má nejvíce pozemků v obvodě. Přijat však byl návrh Dra. Bukovského: »Pronajímání děje se politickými okresními úřady; díti se má z pravidla v obci, může však nařízeno býti, pakli to pro pronájem s výhodou, v úředních dnech aneb v sídle okresního hejtmanství.« — Pro návrh menšiny bylo 11, proti němu 12 hlasů. Pak přijat zmíněný návrh kompromisní. Na to poslanci za venkov odešli. — V příští schůzi vymohli si nové projednávání osnovy zákona od § 11.

Ale nedocílili vážnějších změn, leda že období honební bylo zkráceno na 8 let, které může býti zvýšeno až na 10 a zkráceno až na 6 roků. — Jak patrno, vedla i tu celou menšinu česko-německo-polskou snaha prospěti lidu a samosprávě proti moci státní. — A to je, tuším, na celém jednání nejzajímavější a nejdůležitější.

Z podpor zemských, které byly uděleny, zasluhuje zvláštní zmínky 100.000 K věnovaných na podporu hospodářských družstev. Má se jim poskytovati půjčka na založení (stavby atd.) až do 25% nákladu na 2% a na 3% amortisaci. Pak třeba se zmínit, že sněm rozhodl se podporovat tkalcovská družstva (10.000 K) a vybídnout i říšskou vládu k jejich podpoře.

Největší však význam jistě má zákon o zřizování, rozšiřování atd. škol a o úpravě právních poměrův učitelstva. Kdežto dle starého zákona vydržovaly si školy obce, přejímá tuto povinnost dle nové osnovy země. Obcím zůstává pouze povinnost starati se o naturální byty nebo o příbytečné pro jejich učitelstvo. O zřizování a rozšiřování škol rozhoduje zemská školní rada po slyšení zemského výboru a ne, jak sněm původně žádal, spolu se zemským výborem. Zvítězil tu požadavek vlády, o nějž by se bylo jednání pomalu stroskotalo. Jako při této osnově tak i při druhé (o platech a právním postavení učitelstva) vypustil sněm na žádost vlády podmínku, že zákon vejde v platnost, až země bude míti zaručený příjem

na jeho provedení. Ostatně tato podmínka by vlastně byla tak jako tak odpadla, protože byl už před tím v říšské radě přijat zákon o dani z lihu.

K první osnově navrhoval Msgr. Swiežy dodatek: aby do škol obecných nebyly přijímány leč děti, které umějí mluvit řečí vyučovací. Vyučovací řečí pak smí býti pouze jedna — kdežto druhé se smí učit jen jako učebnímu předmětu. Návrh tento čelil germanisaci a utrakvistickým školám, ale byl zamítnut všemi hlasy proti hlasům českým a polským. Zvláště zajímavý byl důvod: že české obce žádají za německé školy. A ten bohužel není bez podstaty, — jak svědčí Kateřinky, Lubojaty, Bítov, Svinov — — — — —

Ve druhé osnově (o právním postavení učitelstva, tedy platech atd.) ustanoveny letos čtyři platební třídy učitelů pojatých ve status — a sice po 1400 K, 1600 K, 1800 a 2000 K platu. Správcům obecných víc než pětitřídních škol přiznán stejný funkční příplatek jako ředitelům škol měšťanských (600 K místo 400). Do první platební třídy má býti vřaděno 20%, do druhé a do třetí po 30%, do čtvrté zase 20% veškerého učitelstva. Služební doba plná je 40 let, ne 35, jak učitelstvo žádalo. Služebních přídavků platí se 10% z onoho ročního platu, který měli učitelé před přijetím nového zákona, tedy 100, 120 a 140 K. — Odměny za vyučování náboženství zvýšeny z 50 na 60, po případě ze 40 na 50 K, za ruční práce pak ze 30 na 50 K pro zkoušené učitelky a z 25 na 40 K pro nezkoušené.

Tak podařilo se přece úsilovným snahám učitelstva dosíci jakéhosi zlepšení proti lonské předloze, zvláště na platech (ustanovena I. tř., zvýšeny služební přídavky, remunerace za nezávazné předměty a j., celkem o 70.000 K).

Tuhý zápas byl sveden o § 19. této druhé osnovy. Jedná totiž o přesazování z příčin služebních. Učitelstvo žádalo, aby byl škrtnut, vláda zase setrvala na svém, že nesmí býti škrtnut. Návrh onoho § zněl:

»Všecky učitelské osoby mohou, vyžaduje-li toho zájem školy, na které jsou ustanoveny, přeloženy býti na jinou školu; o takovém přeložení rozhoduje na návrh okresní školní rady a v souhlase se zemským výborem zemská školní rada.

Zemský výbor před podáním svého vyjádření vyslechne školní obec, na jejíž škole učitelská osoba jest ustanovena, jakož i obec, na jejíž školu má býti přeložena.

Stížnosti proti přeložení, které se podají od dotyčných učitelů nebo školních obcí, mají odkládací účinek (§ 37. zákona z 28. února 1870 z. a n. v. 18.).

Nastane-li takové přeložení, zemská školní rada přeložené učitelské osobě povolí příspěvek na přesídlení, který se ustanoví po vyslyšení zemského výboru, až do nejvyššího obnosu čtvrtiny ročního platu (§ 22. a 24.).«

Poslanec Kudlich navrhnul, aby do § 19. bylo pojato ustanovení: »Kdyby škola odepřela svolení, nesmí jí býti učitel vnucen.«. — Dr. Stratil zase podal návrh menšiny, aby učitel směl býti přesazen jen po svém vyslechnutí a aby mu byly udány důvody přesazení. — Když i zemský president hr. Thun se vyslovil pro druhou část návrhu Stratilova, byl § 19. s dodatkem Dra Stratila přijat. Tak tedy jsou úřady školské povinny sdělit učiteli důvody přesazení ze služebních příčin.

Kromě ujednaných zákonů pronesl sněm také mnoho přání. Tak zejména, aby vláda provedla při stavbě průplavů regulaci slezských řek Visly, Ostravice, Olzy ano i Opavice na státní útraty. Dodatek, aby vláda předložila sněmu osnovu zákona na úhradu $^1/_8$ potřebného nákladu na průplavy Slezském stavěné, byl zamítnut. Vláda i zemský výbor mají uvažovat, jak by se daly zdravotní poměry, zvláště pokud se týče bytů a pitné vody, podstatně zlepšit. Sněm žádá za doplnění železniční sítě (Opava-Vítkov), spojení Strumeně a Klimkovic se železniční sítí, o provedení dráhy celým Slezskem, tak aby odevšad byl přístup do Opavy, a k tomu vyzývá, aby zavedena byla III. třída při rychlících všeobecně, aby ceny za II. třídu byly sníženy jakož i vysoký příplatek na rychlíky. Sníženy buďte i nákladní sazby na místních drahách, pokud jsou příliš vysoké; k tomu budiž odstraněn nedostatek nákladních vozů. — Pro Slezsko pak budiž zřízeno zvláštní poštovní a telegrafní řiditelství. Toť jsou nejdůležitější přání našeho sněmu, mimo ta, která se dovolávají podpory škol odborných. Plodné celkem zasedání sněmu bylo ukončeno 27. července obvyklými formalitami. Před ukončením však prohlásili čeští a polští poslanci ústy Msgra Swiežyho: »Přes protizákonné a protiústavní položení, ve kterém jest slovanská většina obyvatelstva v zemi, uložili jsme si největší reservu ve věcech národních a politických a takto podporovali jsme porady a umožnili, že uplynulé zasedání velice uspokojivé výsledky vykazuje a patří k nejplodnějším na poli hospodářském. Činili jsme tak v zájmu zdárného hospodářského vývoje naší země a zároveň za tím účelem, abychom dle možnosti přispěli k zavedení pokojných poměrů v říši. Musili bychom však zcela rozhodně proti tomu se ohraditi, kdyby naše chování tak bylo vykládáno, že jsme se smířili s bezútěšnými národními poměry slovanského obyvatelstva nebo něco z našich národních požadavků spustili. Naopak slavně prohlašujeme, že i na dále budeme zastávati práva slovanského obyvatelstva a požadavky zde od nás častěji vyslovené a vždy slavnostně protestovati budeme proti bezohlednému poškozování a poněmčování slovanského obyvatelstva ve směru jazykovém a to tak dlouho, až se nám dostane plné spravedlnosti.«

To se ví, že Němci dokazovali, že prý se s námi jedná spravedlivě.

*

Uznávám, že protest byl na místě, ale musí se mu dodati důrazu drobnou, kulturní a hospodářskou prací jednotně a účelně řízenou. Ale k té se má naše vedení příliš pomalu. O zřízení národní rady se nestará pranic. Proto svolána od mladších důvěrná schůze na 15. srpna do Svinova, aby jednala o zřízení národní rady a zvláště o školskou organisaci. Usnesení stalo se na valné hromadě akad. spolku Opava dne 3. srpna Na této schůzi jmenována paní Klenková z Vlastimilů čestným členem spolku.

Strnulost v nynějším vedení je pozorovat i v bojích č.sko-polských. Poláci v Zakopaném ukázali, jak daleko se odvažují. A naši? Mimo protesty v novinách nic a nic. Nepomůže výmluva, že vůdcové (poslanci) polští na Těšínsku nejsou mezi křiklouny a útočníky, když mlčky jednání polských šovinistů schvalují anebo aspoň proti němu ničeho nedělají. Nejde jen o místní spory, jde o celé Těšínsko. A tu bude třeba nejprve ukázat Polákům, že i my umíme bojovat. Pak teprve bude poctivý smír možný, jinak nikdy. Ale do boje musíme my všichni ve Slezsku — ne

jenom Čechové na Těšínsku. Vždyť už i Op. Týdenník uznává, že celá č.-polská shoda byla se strany polské jenom volební manévr. — Nebude-li chtít naše politické vedení řídit boj tento, bude nutno přes jeho hlavu organisovat Čechy slezské a na Ostravsku proti nestydatým už na mnoze radikálům polským.

Strnulost bylo také pozorovat při výletu rolnictva českého a moravského. V Opavě nebyli pranic připraveni na tuto pro nás přece jen hodně důležitou věc, ač o ní věděli přece dosti dávno. Celé jednání bylo zařízeno tak, aby hosté viděli Slezsko brejlemi vůdcův a jejich přívrženců. Ale selhalo jim právě pro jejich příliš malou čilost v přípravách.

Tím vším však vzbuzeno čilejší hnutí v ostatních vrstvách českých na Slezsku — a doufáme, že nedá se mu tak snadno uhasnout. Je v začátku, ale dává se již aspoň schůzí na 15. srpna stanovenou do práce. Vytrvá-li v ní, pak jistě bude lépe. — Měl bych ještě se zmíniti o Kateřinkách. Ale každý ví, že padly do rukou německých. A není naděje, že by rekurs dopadl příznivě pro nás. Vždyť jsou Kateřinky ve Slezsku. Řekl jsem už často, kde vina, Nač tedy znovu zas opakovat? Třeba začít jinak pracovat — a myslím, že není vše ještě ztraceno. Že brutálnost Němců byla veliká a že se dálo hodně volebních švindlů — je až příliš známo. Vždyť na př. posílány výhružné listy těm, kteří dříve volili s námi. Vyhrožovalo se jim všeličím, budou-li zase s námi volit; a opavská školní rada odepřela osvobození od školného dětem těch, kteří volívali a kteří by na dále volili s námi.

Tolik zatím. O pokroku hospodářské organisace a j. mohu se zmínit až později, protože právě nyní teprve dostal jsem o tom zprávy, jež bude třeba přehlédnout a urovnat. *J. S.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Výnos osobních daní přímých v Rakousku 1900 — Společnosti pro pojišťování na život — Průmyslová a úvěrní krise v Německu — Dokončení místní dráhy Posázavské a turistika v okolí Prahy — Železnice a kuřáctví.

Úřední list přinesl koncem července zprávu o výnosu osobních daní v roce 1900 v Rakousku. Celkem vybráno přímých daní osobních 142·18 mil. K. Z tohoto obnosu dostane nejprve dle finančního plánu státní pokladna o $2^1/_2{}^0/_0$ více než v roce předchozím, celkem asi 111·97 mil. K, zemím se přikáže 6 mil. K a z reálních daní sleví se nejprve $10^0/_0$ čili asi 15·07 mil K. Poněvadž pak se zbytkem z předloňského roku (0·4 mil. K) zbývá z nynějšího výnosu 9·53 mil. K, přistoupí se k dalším slevám a sice slevuje se z daně pozemkové nanejvýš $15^0/_0$, z daně domovní (činžovní a třídní) nanejvýš $12^1/_2{}^0/_0$ a ze všeobecné daně výdělkové $25^0/_0$. Připadne tedy dalších slev z reálních daní 6·63 mil. K, z výdělkové daně 0·6 mil. K, a poněvadž by ještě zbylo asi 2·3 mil. K, přikročí se letošního roku poprvé ke snížení daně podniků veřejně účtujících ze sazby $10{\cdot}5^0/_0$ na $10{\cdot}05^0/_0$, čímž bude vyčerpáno 2·25 mil. korun.

Co znamená snížení daně akciovým společnostem o $0{\cdot}45^0/_0$, vysvitne z toho, že na př. u jižní dráhy činila daň výdělková loni 8·55 milionů K a tedy zmenšila by se o 425.000 K, u společnosti státní dráhy při dani 5·04 mil. K činí sleva 250.000 K, u buštěhradské dráhy činí daň 3·71

mil. K a sleva tudíž 180.000 K, u rak. úvěrního ústavu daň přes 2 mil. a sleva tedy téměř 100.000 K, u bodenkreditky daň 1·5 mil. a sleva asi 75.000 K atd.

*

Zajímavý pohled v společenské poměry poskytují zprávy pojišťovatelských společností na život. Hygiena přispívá k jejich ziskům, militarismus a války jej stlačují. V letech 1872—1876 umíralo ještě v Rakousku z 1000 obyvatel ročně 32·7, v Uhrách 34·1, v letech 1892—1894 umíralo však v Rakousku z téhož počtu obyvatelstva jen 27·9, v Uhrách 33·3. Úbytek epidemií, rostoucí čistota a zdravotní opatření, zejména v městech, i zlepšené a racionálnější podmínky životní způsobují úbytek úmrtnosti u nás jako v celé kulturní Evropě — v Uhrách ovšem velmi nepatrný u srovnání s Předlitavskem. A naopak pojišťovacím společnostem anglickým působí veliké ztráty boje v Transválu; vyplacené pojistky jdou do milionů, nadbytek úmrtnosti dosáhl výše 100%. Arciže jest životní pojišťování v Anglii tak populární, že se dobrovolníkům vedle jiných výhod nabízejí i pojišťovací police, aby se jim usnadnilo a zpříjemnilo umírati po případě pro Rhodesa a Chamberlaina. Budou tedy anglické pojišťovny asi také u nás muset zdvojnásobiti své přičinění, abychom jim svou nerozumností přispívali k úhradě ztrát, jež jim způsobí jižní Afrika.

Také alkoholismus silně zajímá pojišťovny. V Anglii bylo zjištěno, že v období 16 let činila skutečná úmrtnost u zdrželivců 55·78%, u ostatního obyvatelstva 78·87% úmrtí, dle zásad pojišťovací mathematiky očekávaných.

Konečně jsou hlavními dodavateli životních pojištění v Rakousku země severní; veškeré země alpské, ani velké části Dolních Rakous nevyjímaje, poskytují společnostem pojišťovacím obchod jen zcela nepatrný, také Vídeň následkem neuspokojivých prý výdělkových poměrů obyvatelstva.

Zbýváme tedy my v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. A do čí rukou jdou naše pojišťovací prémie??

*

Průmyslová a úvěrní krise v Německu vrhá další stíny. Světoznámá elektrická společnost Schuckertova v Norimberce oznámila teprv skoro v posledním okamžiku akcionářům k valné hromadě se sešedším, že nebude platiti za uplynulý rok dividendu, poněvadž prý koupila od Lipské banky akcie hercegovské elektrické společnosti v Jajcích za 4·2 mil. marek, jež měla splatiti dle smlouvy ve dvou letech, jež byla však úpadkem banky této nucena splatiti ihned. Má se však za to, že zařízení Jajcké továrny, jež firma Schuckertova prováděla, bylo nedostatečné, tak že je firma musela vzíti zpět.

V Mühlheimu porýnském byla dále »Rýnská banka«, poměrně mladá, plod hospodářského rozkvětu německého za posledních desítiletí, zachráněna před konkursem jenom pomocnou akcí, jakou zahájily k nátlaku říšské banky nejčelnější bankovní ústavy německé. Zachráněna ovšem jen ke klidné likvidaci, nikoli k trvalé další existenci.

A velmi četných jiných úpadků a nesolidností, skoro po celém Německu nyní se rozbíhajících ani neregistrujeme.

Avšak i kde není padlých, utrpěli majitelé průmyslových papírů obrovské ztráty klesnutím kursů. Papíry, které dosáhly loni nejvyššího kursu na př. 240%, klesly na 69%, tedy bezmála na dvě třetiny nominální hodnoty, jiný papír, který znamenal loni až 455%, klesl na 115 atd., zkrátka běží o ztráty jdoucí do set milionů marek. Ovšem byly to druhdy hodnoty pouze vybájené nijak odůvodněné skutečným hospodářským stavem dotčených podniků. A že v těchto kalných vodách si nečetné »velké ruce« také hodně vydělaly, je též jisto.

*

Počátkem srpna zahájena byla jízda na místní dráze posázavské z Čerčan do Kácova. Dráha tato, 82 *km* dlouhá, stála 6 mil. zlatých; patří tedy k nejnákladnějším místním drahám v Čechách. Vedouc skoro neustále po samém břehu Sázavy, vyžadovala několika tunelů a vysokých hrází. Země věnovala 75% stavebního nákladu, stát dal 300.000 zl. — obnos poměrně velice nepatrný — a zbytek poskytli obce a jednotlivci.

Není pochyby, že nová dráha pasivnost místních drah, zemí garantovaných, při nejmenším pro řadu nejbližších let značně zvýší. Nemusela by, kdyby neležela v Čechách a u Prahy. Vede krajinou, která patří k nejkrásnějším v Čechách a snad v střední Evropě. Stavba dráhy sama jest, na místní dráhu, velmi zajímavá, a pouhý rozhled z vlaku odškodňuje za námahu a nepříjemnosti jízdy, tak že by se u každého jiného velkoměsta turistů po ní jen hemžilo.

Ale celá dráha posázavská od Vraného přes Čerčany až po Kácov jest u Prahy a proto má s hlavním městem spojení řídké a nedostatečné. Jízda je velmi pomalá, zastávek velmi mnoho a průtahy na nich zbytečné a k zoufání dlouhé. Z Čerčan k Jílovému dostal jsi se v létě jen dvakrát denně, a sice buď po 4. hod. ráno nebo teprv ke 4. hod. odpoledne, k ranním výletním vlakům pražským vůbec nebylo přípoje. Nezbývalo než jeti pražskodobříšskou lokálkou přes Krč, Bráník a Modřany — ale je málo místních drah na světě, které by trpělivost pasažérů podrobovaly tak kruté zkoušce, jako lokálka dobříšská. Má 72 dopravních kilometrů délky a jede se po ní přes $3^1/_2$ hodiny; na trati z Prahy do Vraného o délce 26 *km* potřebujete $1^3/_4$ hodiny, jedete tudíž průměrnou »rychlostí« 15 *km* za hodinu. Čekáte zbytečně dlouho ve Vraném, než vás vypraví jednoho dále k Dobříši, druhého k Čerčanům, kam se dostanete po 45 *km* jízdy — trochu zrychlený osobní vlak by je urazil za hodinu — za $2^1/_4$—$2^1/_2$ hodiny. Vyjedete v $6^1/_2$ hod. ráno z Prahy a jste šťastně za 3 hodiny v Jílovém a za 4 hodiny v Poříčí nad Sázavou!

Vůbec má na našich místních drahách všechno čas: jízdní řád, přednostové stanic, strojvedoucí, konduktéři i cestující. Přesednete z rychlovlaku do pobočné dráhy a všechno rázem se změní; pryč s chvatem a rychlostí — zde se může čekat, a již od vyvolavače stanic v nádraží cítíte jiný duch, duch pomalosti, zdlouhavosti, nepřipravenosti a ležérnosti!

*

A druhá příčina: turistická nezpracovanost, abychom tak řekli, širšího okolí Prahy. Málo upravených cest a pěšin, nedostatek cestovních značek, namnoze špatné hostince s mizernou obsluhou, neorganisovanost

ruchu výletního a cestovního. Naše spolky a kluby turistické a cizinecké pracují jen takořka na velké vzdálenosti, Dalmacie, Bosna, slovinské Alpy — pro massy lidí, kteří nemohou z Prahy leda na neděli, není poučení aniž organisace. Zanedbáno jest údolí šárecké, jehož půvaby po bezstinné cestě dost řídce a na krátko jsou rozsety, polní cesty i silnice v okolí Pražském volají po stromech, v dolním levém Posázaví není souvislé pěšiny, překrásná menší údolí a rokle v Povltaví a Posázaví — jako na př. údolí potoka Bojanovického, Záhořanského, pravý břeh Vltavy pod Prahou a j. — jsou druhdy zhola nepřístupny nebo vyžadují aspoň námahy, jíž ne každý rád se podrobí. A tuto litanii bylo by lze prodloužiti snad až do nekonečna.

Nezorganisovanost výletnictví podporuje však i bezohlednost dopravních prostředků; paroplavební společnost zvýšila v posledních letech několikrát značně sazby; scény, jaké se co neděli ráno odehrávají na př. na silně frekventované a zhola nedostatečné zastávce vinohradské, nebyly by ve Vídni vůbec možny, a zpozďování vlaků jest jenom vhodným doplňkem nevhodných řádů jízdních.

*

V městské radě Pražské učiněn nedávno návrh, aby při elektrických drahách obecních byla zařízena zvláštní oddělení pro kuřáky, kteří dnes uvnitř vozů elektrických kouřiti nesmějí. Nelze nic namítati proti této ochraně kuřáctva, ač by elektrické dráhy pražské snesly též opravy jiné a snad naléhavější: odstranění zpropitného, pravidelnější a stejnoměrnější jízdu, zkrácení zastávek atd.

Na železných drahách bylo by však potřebí spíše ochrany obecenstva nekouřícího před kuřáky. Naše dráhy pokládají kouření obecenstva za pravidlo, francouzské za výjimku; u nás musíte výslovně žádati oddělení pro nekuřáky, které na místních drahách druhdy ani nedostanete, ve Francii jsou vyhrazená kupé pro kuřáky. Kdyby byla u nás věc obráceně, užívání třetí třídy ještě více by zevšeobecnělo; bere-li si ještě někdo plnou druhou třídu — jak známo, jezdí v druhé třídě pasažéři z pravidla za polovic, v první z pravidla zadarmo — kupuje si tím ne lepší nebo jinaký výkon dopravní, nýbrž vlastně jen jinou společnost cestovní, ochranu před dusivým kouřem z dýmek a fosforových sirek, před plitím na podlahu a pod. příjemnostmi se strany bezohledných spolucestovatelů. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Sjezd českého rolnictva v Opavě — Přípravné kroky k provádění zákona o vodních drahách — Přístavy v Praze a na Smíchově — Uherské plány — Průplavní předloha francouzská — Nové průplavní projekty v Rusku — Osnova celního tarifu německého — Česká akciová tkalcovna v Zábřehu.

První červencovou neděli konalo české rolnictvo sjezd v Opavě. Dostavilo se hojně hostí z Moravy i z Čech. Čeští rozumní účastníci v lecčems se poučili a »Národní Listy« ve feuilletonu 23. července poučení to otevřeně tlumočily: nedostatek české četby, nedostatek českého překladu zemských zákonů slezských, panské chování leckterých vůdců, kteří lidu mimo čas voleb se straní atd.

Sjezd přijal resoluci, v které uznal potřebu hospodářské organisace tak všeobecné, aby pojímala v sebe každého, ať malého neb většího rolníka; z tohoto důvodu přihlíženo budiž k hojnému zakládání organisací místních, které pak pojiti se mají v okresní, zemské, a konečně veškeré české organisace hospodářské nechť mají jednu nejvyšší správu pro království české, markrabství moravské a vévodství slezské. Veškerá hospodářská organisace děliti se má v organisaci spolkovou a v organisaci družstevní.

Úkolem organisace spolkové jest starati se o vzdělání svého členstva a povznesení jednotlivých hospodářských odvětví, připravovati půdu pro organisaci družstevní a domáhati se větší ochrany zemědělství u správy státní a zemské.

Z organisací družstevních uznal sjezd za nejdůležitější organisaci osobního úvěru pomocí Raiffeisenek, družstva výrobní, zvláště mlékařská a družstva dobytkářská, nedoporučuje však ukvapovati se v zakládání družstev skladištních, aniž zřizovati družstva nákupní tam, kde pomocí Raiffeisenek dá se nákup hospodářských potřeb obstarávati výhodněji.

Sdružení všech družstevních organisací v zemích koruny české v jedno ústředí jest nadmíru žádoucno.

Se strany státu žádal sjezd zřízení větších fondů peněžních, z kterých by se povolovaly zemským jednotám dvou- až tříprocentní půjčky dlouhodobé s malou amortisační kvotou; snížení dovozného po drahách při zásilkách, jichž odesílatel neb adresát je družstvo; větší úlevy při placení daní a poplatků se strany družstev, zvláště výrobních; udělování většího množství kontingentu hospodářským lihovarům družstevním; zřízení fondů k levnému družstevnímu pojišťování rolnictva a hospodářského dělnictva pro starobu, nemoc, jakož i k družstevnímu pojišťování dobytka, proti ohni a kroupám pod správou ústředních jednot družstevních; podporu vývozu hospodářských plodin, zvláště másla, a přiměřené clo na přívoz másla a mléka.

Od jednotlivých zemí požadoval sjezd, aby do učebné osnovy všech hospodářských škol vzata byla hospodářská družstevní organisace, aby úředníci všech jednot družstevních vydržováni byli od země a zajištěna jim byla pense, aby zřízeni byli na útraty země pro každý družstevní odbor krajští praktičtí instruktoři (mlékařští, skladištní), kteří by družstva nejen zakládali, nýbrž i zvláště po technické a obchodní stránce revidovali a vedli.

Konečně budiž pamatováno více na hospodářské vzdělání žen a dívek rolnických ve Slezsku a to ve směru skutečně praktickém, lidovém a opravdu zemědělském, aby naše ženy byly zemědělství zachovány. Příštím rokem bude prý skutečně v Kateřinkách otevřena česká škola hospodyňská. Velmi doporučovaly by se však také české kursy hospodyňské kočovné, jaké od několika let s velikým úspěchem působí v Badensku a Virtembersku. Dáti děvče z domu bývá lidem obtížno ne pouze z ohledů finančních; škola musí tedy přijíti k děvčatům, má-li dojíti účinku, poskytnouti totiž hospodyňského vzdělání, každé ženě potřebného, co největší části venkovského ženského dorostu.

*

Provádění zákona o vodních drahách znenáhla se připravuje. U místodržitelství konala se porada vlády se zemským výborem a zemědělskou radou, v níž usneseno, aby program pro regulaci Vltavy od Budějovic k Mělníku a Labe od Mělníka k Ústí n. L. vypracovalo technické oddělení místodržitelství, program pro regulaci přítoků středního Labe až k Mělníku a horní Vltavy až k Budějovicím technické oddělení zemského výboru. Až tyto práce budou provedeny, dojde na regulační program pro ostatní české řeky.

Také oba přístavy pražské dostávají se v nadějnější stadium. Přístav vorový na Smíchově bude již na přesrok dokončen a bude zároveň přístavem obchodním a překladištěm, zvlášť pro náklady po západní dráze do Prahy přicházející příhodným. U přístavu holešovického největší nesnáz působilo spojení s železnicemi a vystrojení zařízeními překladními, věci, z nichž první byly by se jinde chopily samy dráhy a druhé města. Jenom u nás nikdo vlastně jako by byl nedůvěřoval rozvoji vodní dopravy k holešovickému přístavu, a tak ponechán přístav i miliony v něm zakopané po léta bez všelikého použití.

V Uhrách prohlašují teď zase, že průplavy dunajsko-oderský a dunajsko-labský — poněvadž jsou zákonem již zabezpečeny — nemají pro ně vlastně ceny, nýbrž pouze spojení se západem, tedy s Rýnem. Máme jim tedy regulovati Dunaj a připlatiti snad Německu na průplav dunajsko-mohanský, jako jsme pro uherské plodiny vystavěli dráhu arlberskou?!

*

Jednání průplavní v Rakousku a v Prusku navnadilo i jiné státy.

Ve Francii podána předloha zákona, kterou se na zlepšení dosavadních cest vodních má věnovati 41 mil., na stavbu nových průplavů a splavnění řek 456 mil. a na přístavy námořní 113 mil. franků. Z projektů těchto nejčelnější jsou průplav mezi Loirou a Rhonou, se značnými obtížemi terrainu spojený, o délce 130 km. a stavebním nákladu 110 mil., průplav od Marseille ke Rhoně o nákladu stavebním 91·4 mil., přístavy v Marseille, Nantes a Dunquerque o nákladu 34,13 a 26 milionů franků, průplavní spojení města posléz jmenovaného s průmyslovými a báňskými obvody východofrancouzskými a j. Podmínkou stavby jednotlivých projektů průplavních jest, že místní interesenti přispějí polovinou stavebního nákladu, začež jim příslušeti bude právo vybírati poplatky za užívání nových cest vodních a vyhraditi si vlečnou službu na těchto drahách, pokud nebude stavební kapitál umořen. Práce stavební, v tomto zákoně uvedené, mají býti provedeny do 12 let, kterážto lhůta počne ovšem teprve po 4 letech, jichž bude vyžadovati ještě provedení staršího programu stavebního.

Také francouzská předloha trpí všeobecností, která nedostatkem důkladnějších studií se vysvětluje; ovšem naprosté skoro neurčitosti, jakou se vyznamenává vodní zákon rakouský, předloha francouzská přece ještě nedosahuje.

*

V Rusku konají se zevrubná studia o spojení moře Černého s jezerem Kaspickým. Původně myslilo se na krátký průplav mezi Volhou a Donem, jemuž však vadí vysoké rozvodí. Nyní je v popředí průplav mezi

mořem Chvalinským a Azovským, kde přírodní překážky jsou značně menší a možno kde zříditi vodní dráhu i pro lodi mořské. Průplav stál by asi 100 milionů rublů, roční vydržování a amortisace na 8 mil. rublů. Průplav byl by zavodňován svodem přebytečných vod z Tereku a Kubáně, které z ledovců kavkazských ustavičně hojnými přítoky jsou zásobovány. Zároveň zúrodnila by se veliká plocha půdy, která dosud je pouští, a kraje poblíž obou toků kavkazských byly by zbaveny každoročních zhoubných povodní. —

Průplavu přikládá se význam i strategický i mezinárodně dopravní. Po obou stranách Kavkazu jsou mezi mořem Černým a Chvalinským železnice, z nichž Vladikavkazská dokonce o dvojí koleji, což svědčí o hojnosti dopravy, zejména z petrolejových zřídel podkavkazských. Dále bere se dosud hlavní část volžské dopravy proti proudu, směrem k Petrohradu a jiným přístavům moře baltického, kdežto po proudu plují lodi většinou prázdné. Očekává se tedy novým průplavem další proud dopravy po Volze dolů k přístavům černomořským.

Vše k vývozu obilí do ciziny, která je může zaplatiti, zatím co vnitř Rusi co rok zžírá hlad, větší či menší, dle menší nebo větší úrody, ale hlad ustavičný . . .

*

Německá vláda povolila nátlaku veřejného mínění i přáním obchodnických kruhů a uveřejnila návrh celního tarifu, jak jej vypracovala a spolkové radě předložila.

Osnova celního tarifu německého má rozhodný ráz ochranářský. Nejenom že chrání vysokými cly zemědělství německé naproti všeliké konkurenci, zejm. Ruska i Ameriky, ale také průmysl německý přes to, že v posledním čtvrtstoletí tak zmohutněl, že soutěží s Anglickem na trhu světovém, obmyšlen jest celní ochranou ve výši druhdy až neočekávané. Není pochyby, že tento sesílený ochranářský směr je do valné míry následkem stálého a rychlého vzrůstání průmyslu amerického spojeného s celní bezohledností Ameriky naproti jejím dodavatelům evropským, i že silná celní ochrana v Německu — na př. i pro chemický průmysl, který v leckterých směrech jest největší a nejdokonalejší z celého světa — bude také průmyslově slabším ostatním státům Evropy pobídkou ke všeobecnému zvyšování cel průmyslových i agrárních. K ideálu plné volnosti mezinárodního obchodu mezi státy kulturními, o jakém snili národohospodáři éry liberalistické, je tedy ještě velmi daleko a celní politika posledních desítiletí nás od něho vlastně vždy více oddaluje.

Celní tarif německý jest arci dnes ještě pouze osnovou. Leccos může na něm změniti spolková rada, protože zájmy všech států německých nejsou úplně stejné. Sasko na př. má značný zájem na volnosti pohraničního obchodu se severními Čechami, stejně jako Pruské horní Slezsko žije z pohraničních krajů Čech, Moravy a Slezska rakouského. Na volném co možná styku s Rakouskem, Italií a Švýcarskem má zájem Bavorsko a ostatní jihoněmecké státy atd.

Také v říšském sněmu německém najde návrh celního tarifu veliké odpůrce, zejm. v sociálních demokratech, kteří ve vysokých clech agrárních musí spatřovati zdražení obživy, zejm. chleba a masa.

Konečně bude pak úkolem celního vyjednávání s cizími státy, pokud naproti nim přijdou k platnosti vysoké sazby tarifu autonomního, či pokud a jak budou sníženy pro jejich plodiny a tovary.

Z mnoha položek samých jde ostatně zřejmě na jevo, že jde o sazby bojovné a negociační, které navrhuje osnova tak asi, jako kramář naceňuje zboží, aby mohl potom kupujícímu něco sleviti a přece na něm vytlačiti více, než kdyby ihned slušnou cenu požádal a dostal. Srovnají-li se pak tyto očividně převysoké a celý dovoz druhdy znemožňující sazby se statistikou přívozu, snadno se pozná, proti kterým státům ukuta tato zbraň pro budoucí celněpolitická vyjednávání.

A mezi těmito státy jsou ovšem také »spřátelené« Rakousko a Italie

Při tom ustanovuje osnova celního tarifu, že pro některé druhy obilí — žito, pšenici, ječmen a oves — nesmějí býti celní sazby ani při smlouvách s cizími státy sníženy pod jisté minimum, které samo je značně vyšší než dosavadní tarify smluvené s jinými státy. Na př. činila smluvní položka dosavadní na žito $3^1/_2$ M za metr. cent — nyní nemá se jíti ani ve smlouvách pod sazbu 5 M a maximální položka celní na žito činí dokonce 6 M. Na pšenici bylo dosud clo $3^1/_2$ M a nyní zvýšuje se nejméně na $5^1/_2$ a po případě na $6^1/_2$ marek, u ječmene má nastati zvýšení ze 2 nejméně na 3 a po případě na 4 marky, u ovsa dokonce ze 2·8 nejméně na 5 a po případě na 6 marek.

Toto zvýšení s dosavadních položek, platících naproti státům, s nimiž byly uzavřeny smlouvy obchodní, i pouze na navrhované nyní sazby minimální znamená obtížení německého dovozu v těchto druzích obilí o 60 mil. marek. Poněvadž pak právě účelem zvýšení cel přívozných jest vlastně zdražení domácích cen dotčeného zboží vůbec, lze domysliti si, jak ohromné obtížení znamenají tato vysoká cla agrární pro konsumenty na prospěch ani ne tak všeho rolnictva německého, jako především těch, kteří daleko více obilin vyrábějí, než sami spotřebují, t. j. tedy hlavně velkostatkářů.

Proti komu namířeno jest zvýšení agrárních cel německých? Rakousko-Uhersko vyváží do Německa skoro výhradně ječmen a slad, hlavním dodavatelem obilí do Němec jest Rusko; za to však silně bylo by stiženo zemědělství naše kromě ohroženého vývozu sladu též zvýšením cla na dobytek, maso a vedlejší produkty hospodářství polního. Nemálo má býti též znesnadněn přívoz řezaného a vůbec zpracovaného dříví; nadržoval-li dosavadní poměr mezi dřívím surovým naproti clu na dříví zpracované již velice německému průmyslu dřevařskému na úkor průmyslu našeho, má býti toto rozpjetí na prospěch vývozu surového dříví pro německé zpracování ještě zvýšeno.

Také průmyslová cla nové tarifní osnovy německé znamenají v tolika oborech ohrožení našeho exportu, že německé listy průmyslnické mluví přímo o políčku, který bezohledně vmeten byl v tvář zdejším soukmenovcům a který stejným prý způsobem musí býti oplacen. Arciť jest veliký skok mezi celní jednotou, o které před nedávnem tolik bylo napřednášeno v německo-rakouských korporacích národohospodářských, a mezi prohibitivní tarifní osnovou německou, že lze nevoli německého tisku průmyslnického snadno pochopiti.

*

Něco bychom však hned připojili: Rakousko-Uhersko dováží z Německa značně méně, nežli tam vyváží, v našem exportu zaujímá Německo mnohem vyšší procento, nežli my v exportu německém.

Jeden prospěšný účinek lze však přece očekávati od uveřejnění tarifní osnovy německé pro naše vnitřní poměry: osnova ukázala Uhrám hodnotu, jakou má pro uherské rolnické hospodářství otevřený trh rakouský, a posiluje tak postavení Rakouska při jednání vyrovnávacím — dovedeme-li toho jen využitkovati.

*

Brutální vystupování továrníka Brassa proti české národnosti v Zábřehu urychlilo zřízení české akciové společnosti pod názvem »Akciová tkalcovna v Zábřehu« se sídlem v Olomouci. Účelem podniku jest zříditi v Zábřehu samém nebo nejbližším okolí tkalcovskou továrnu pro výrobu tkanin surových a hotových a příslušenství a obchodovati všemi předměty těmito a závod takový najmouti nebo koupiti.

Základní kapitál obnáší 500.000 K v 1000 akciích po 500 K a může zvýšen býti vydáním stejných akcií po 500 K o dalších 500.000 K nebo jeden milion K. Představenstvem společnosti jest ředitelstvo 5členné valnou hromadou přímo na 4 léta volené, kontrolu správy finanční vede 7-člená rada dozorčí, která ve spojení s ředitelstvem jakožto sirší výbor usnáší a rozhoduje o veškerých významnějších záležitostech, jako o větším nabývání a scizování nemovitostí a uzavírání půjček, rozšíření podniku, rozmnožování akciového kapitálu, udělení prokury a pod.

Podnik jest úplně na místě a může prospívati, nehledíc ani k momentu národnímu. Textilních závodů českých je málo a stav textilního průmyslu celkem není nepříznivý. *T.*

*

SOCIÁLNÍ. Poměry úřednictva samosprávného — Nedělní klid letní v pražských obchodech — Rozmnožení obvodů živnostenské inspekce v Cechách — Pijácký rozpočet Virtemberska.

Strana radikálně-pokroková chystá pro příští valný sjezd svůj program, týkající se úřednictva státního, samosprávného i soukromého. Přikládali bychom největší důležitost akci pro zlepšení poměrů úřednictva obou posledních jmenovaných kategorií. Měniti poměry státní služby je především nesnadno; dále stát jevil dosud nejvíce smyslu pro sociální požadavky svých úředníků, kde jsou i nyní nedostatky a nesrovnalosti, dá se jim pomoci snáze v parlamentě a skutečně poměry státního úřednictva v poslední době silně se zlepšily a zlepšují. Osobním chikanám může se úředník vyhnouti, zažádá-li za přesazení do jiného místa nebo oddělení.

Naproti tomu úřednictvo samosprávy — mluvíme o českých poměrech — je hotová bída většinou po finanční a skoro vesměs po sociální stránce.

Již jmenování: vypíše se konkurs, ale slavný okresní či obecní výbor si vyhražuje jmenovati i kandidáta, nemajícího konkursní kvalifikace. Konkurs je totiž pouze forma na venek pro uchazeče přespolní; je-li v městě domácí synek nebo jiný příslušník, potřebující zaopatření, dá mu slavné zastupitelstvo bez jakékoli kvalifikace přednost před uchazeči sebe způso-

bilejšími. A z přespolních nejlépe se doporučují dobří zpěváci, hudebníci, anekdotáři atd., a zejména lidé mladší a neženatí (leda by se o nich proslechlo, že jsou již zasnoubeni). Dobrý tenor vás kvalifikuje na místo ředitelské pro průmyslový ústav, široká výmluvnost vám pomůže k místu tajemnickému a pod.

Doplňkem kvalifikace je vaše politické přesvědčení; v tom černožlutém státě můžete být profesorem a úředníkem, třebas jste jako student účastnil se jakkoliv politického života. Jsou i zde výjimky, ale řídké. Ale v samosprávě mějte nejlepší kvalifikaci, jste na protivné straně politické — a to vás zničí; neboť ona kupuje ne pouze vaši práci, ale vás celého, i vaše přesvědčení!

A pak musíte se všem vlivným osobnostem představit, vše možné slibovat, odporučení shánět; jen výjimkou vás jmenují bez osobního představení, jen na základě vysvědčení, ale sborů takových jest úžasně málo!

Potom vlastní služba a vnější postavení úředníka samosprávného. Vedle dobrých stránek znamená samospráva vlastně také panství laických živlů nad živly odborně vzdělanými a panství osobních, strannických a politických zájmů nad přesvědčením úředníka jdoucího přesně za předpisem zákona a nemajícího soukromých interesů na věci, o kterou jde. Sbory samosprávné, v nichž není druhdy jediného člena, který by měl potřebné vzdělání odborné, rozhodují druhdy o věcech ryze právnických, technických, lékařských atd. se závidění hodným přesvědčením o vlastní neomylnosti. Počestný živnostník, který by se právem osopil, kdyby mu »neodborník« chtěl předpisovati, jak šíti rukavici nebo stavěti kamna, bez rozpaku »trhá« starého městského sekretáře, lékaře, inženýra, ředitele neb profesora městského ústavu vyučovacího, protože jako obecní starší nebo dokonce městský rada rozumí všemu na světě a — protože »my si ho platíme«.

Platí sice občanstvo svými daněmi také státní úředníky, ale stát existuje v myslích našeho občanstva jako mlhavá abstraktní představa čehosi velikého, respekt vzbuzujícího, kdežto o obci ví se, že »to jsme my sami«. A proto týž obecní výbor, který neúprosně vymáhá pozdravování u vrbiček u sebe staršího městského sekretáře, u ředitele městské školy atd. pro sebe a u jeho choti pro svou choť, pokloní se velmi uctivě před soudním adjunktem nebo i před mladým konceptním praktikantem u okresního hejtmanství, protože neví, »zdali ho nebude někdy potřebovat«, protože ten státní úředník je mu představitelem jakési vyšší moci, kdežto obecního úředníka, lékaře, profesora pokládá jakoby za svého zřízence soukromého.

A stejně je s celými ústavy. Zcela jinak hledí naše demokratické občanstvo na obecní gymnasium a zcela jinak na státní. V jednom městě je ředitel státního gymnasia, státní reálky nebo státní řemeslnické školy co do hodnostní třídy bezmála nejvyšším pánem a členem všech čestných funkcí v obci a okresu, v jiném jest ředitel stejného, ba snad lepšího ústavu obecního jako by trpěným zlem, a kdyby se kdo odvážil navrhnout jej do obecní neb okresní representace, ohromil by svou smělostí demokratické duše všech otců města.

Horší je dále postavení samosprávného úřednictva, protože neshodám s představenými nemůže se vyhnouti přeložením na jiné místo služební. Kam úředník zapadl na počátku své kariéry, tam uvázne po celý život, protože není jednotného statusu úřednictva samosprávného; zemský výbor,

pražský magistrát, obecní úřady pražských předměstí a jiných velkých měst, okresní výbory atd. — každý úřad má svůj zvláštní úřednický status, tak že není tu naprosto oné jednotnosti, jaká je mezi všemi instancemi úřadů státních. Úředníci zemského výboru nejsou bráni z okresních a městských tajemníků a naopak by si koncipista zemského výboru dobře rozmyslil ucházeti se o místo při některém úřadě městském nebo okresním. Druhá a třetí instance je takto úplně odloučena od první a druhé, od obcí a okresů, úředníci její nemívají z pravidla valného ponětí o agendě podřízených úřadů, proti jichž rozhodnutím vyřizují rekursy, jimž posílají všelijaké oběžníky atd.

A sociálně, opakujeme, upadli-li jste v moc samosprávného tyránka úřednického, jste ztraceni na celý život, neboť nemáte, kam se vrtnout, a nemáte, ke komu se odvolat. Veřejné míněni, tak přísné ke správě státní, přikrývá špatné stránky naší autonomie, pokud špatnost sama násilím nepronikne na povrch.

*

Červencová nařízení pražského místodržitelství nařizují pro obchody v Praze a předměstích celonedělní klid v letních měsících, vyjímajíc pouze obchody, které výhradně potraviny prodávají. Je smutným znamením pro české obchodnictvo, že rázem a ve formě neobyčejně příkré ozvalo se proti tomuto sociálnímu požadavku, žádajíc za okamžité úplné odvolání místodržitelských nařízení, kdežto německá gremia si výnosu ani nepovšimla, pokládajíce jej za další krok k úplnému nedělnímu klidu, prospěšnému oběma stranám, zaměstnaným jako zaměstnavatelům. Právě v minulém čísle vytkli jsme příbuzný zjev při nedělním vyučování na školách pokračovacích českých s jedné a německých s druhé strany. Německé přísloví »leben und leben lassen« je našim lidem přečasto cizí; sám žíti nedovedu, proto ať nežije také můj soused, kolega, pomocník. Zloba, závist a pánovitost jsou charakteristickými známkami přečetných našich lidí, i když by jinak stavěli na odiv evangelickou spravedlnost.

Když byl nařízen nedělní klid — i nyní ještě jen částečný — u frisérů, tvrdili zástupci jejich zcela vážně, že lidé budou choditi s plnovousy, než by se dali holit v neděli dopoledne nebo dokonce hned v sobotu. A obchodníci tvrdí, že přijdou ve finanční zkázu, bude-li v neděli zavřeno — nikdo nekoupí již kávu, ani cukr, ani čokoládu, ani slanečky nebo pepř a nové koření, nebude-li moci do krámu v neděli . . .

V čem místodržitelství pochybilo, je rázu pouze formálního: nařízení bylo vydáno v polou sezony, mělo býti prováděno již 48 hodin po svém — dost nedostatečném — vyhlášení, a nejasné znění jeho zavdávalo podnět k pochybnostem a vyvolalo v zápětí vysvětlující doplňky.

*

Stálým — a zejména v poslední výroční zprávě důrazně vytčeným — steskům živnostenských inspektorů na přetížení agendou dostalo se částečné odpomoci zvýšením počtu inspektorských obvodů na 25. Zejména v Čechách zřízeny dva nové inspektoráty; Praha obdržela vlastního inspektora pro svůj policejní obvod, kdežto pro ostatní okolí zřízen inspektorát nový, a dále zřízen nový obvod se sídlem v Pardubicích, které se vždy více

kvalifikují na průmyslové centrum českého východu a splavněním Labe středního ještě většího nabudou významu. Je to také novým příznakem industrialisace českého východu, pokračující zvolna sice, ale bezpečně.

Z 25 živnostenských inspektorátů připadá tedy nyní na Čechy 9, na celé ostatní Předlitavsko 16.

*

Zajímavou statistiku sestavil Dr. Losch o »pijáckém rozpočtu« Virtemberska. Losch odhaduje spotřebu lihových nápojů ve Virtembersku za posledních 25 let dohromady na 4 miliardy marek, t. j. asi: jenom Virtembersko propilo za čtvrtstoletí celou ohromnou francouzskou náhradu válečnou z roku 1871. Losch soudí, že asi tři čtvrtiny této sumy připadá na normální t. j. oprávněný a přirozený »picí« rozpočet a zbývajících 1000 mil. marek na nadbytečný rozpočet »pijácký«, a dovozuje, že by se bylo pro tuto miliardu nalezlo i jiné (rozumnější) upotřebení, že tato miliarda je nezbytně ztracena a že měla v zápětí ještě řadu jiných špatných následků, které finančně nelze přesně v číslicích odhadnouti, ale které jevily se a dílem ještě se jeví v nákladech nemocnic, káznic, blázinců, úrazoven, ve výlohách léčebních, soudních a j. Za tento nadbytečně propitý obnos by se prý byly mohly zaplatiti veškeré dluhy státu a všech obcí virtemberských, za něž se nyní musí platiti úroky, soudcové by byli měli méně sporů k rozhodování, snad i soudů nemusilo býti tolik zřízeno, nebylo by tolik přibylo blázinců, leckteré dítě, nyní dědičně zatížené, bylo by zdravější a k výdělku způsobilejší — zkrátka řada dalekosáhlých účinků by byla nastoupila, kdyby občané své kapitály »ukládali« v lihových nápojích s horlivostí jen o 25% menší.

K jakým vývodům dospěla by asi pijácká statistika Čech a Moravy?

V.

*

ŠKOLSKÉ: Věci školské na sněmech zemských. — Úprava právního postavení slezského učitelstva. — Nový disciplinární řád pro učitelstvo moravské. — Zákon o učitelských pensích na sněmu dolnorakouském. — Těsnopis na měšť. školách v Horních Rakousích. — Dvacetileté trvání spolku pro české feriální osady. — Prázdninové kursy učitelské. — Feriální kursy universitní v cizině.

Vedle sněmu království Českého, který mocným tlakem širší veřejnosti, zvláště pak tlakem nacionálních poslanců německých puzen, přijal konečně nový návrh na služné učitelstva, vyhovující jen z části spravedlivým požadavkům učitelstva škol obecných a měšťanských, obíral se ze sněmů cislajtanských otázkami školskými a učitelskými ještě sněm slezský, moravský a dolnorakouský.

Slezský sněm přijal dne 17. července zákon upravující právní postavení slezského učitelstva. Význam nového zákona slezského třeba hledati v tom, že jím bude učitelstvo slezské vymaněno z nevolnosti a závislosti na obecních zastupitelstev a že se mu dá takové právní postavení, jaké má učitelstvo moravské již od r. 1870 a české od r. 1873.

Veškerý náklad na zřizování a vydržování obecných škol ve Slezsku uvalen byl na školní obce. Zemský sněm povoloval jenom jisté dotace na platy učitelské a ostatní potřeby školské a to jedině v případech, kdy obec nedostatečnost svých příjmů zcela přesně prokázala. Místo okresních

školních fondů, jaké jsou zavedeny v Čechách a na Moravě, byly dosud ve Slezsku jen školní fondy místní, spravované jednotlivými obcemi školními. Důsledkem tohoto zřízení bylo, že učitelstvo slezské bylo ustanovováno místními školními obcemi, které obsazovaly místa učitelská dle jistých pravidel, aniž byly povinny respektovati návrhy místních školních rad. Slovem: místní obce školní ve Slezsku měly při obsazování učitelských míst tutéž kompetenci, jakou mají v Čechách, na Moravě a v jiných zemích cislajtanských okresní školní rady. Jedině ty obce slezské, které dožadovaly se jistého zemského příspěvku na školy, byly povinny předkládati volbu učitelů zemskému výboru, aby ji vyslovením s ní souhlasu definitivně pověřil.

Učitelstvo slezské bylo za takovýchto poměrů společensky závislé na občanstvu, mezi nímž působilo. Intelligentní živel v obci byl podřízen živlu méně intelligentnímu a na mnoze i zcela neintelligentnímu, kterýžto fakt vnějšímu i vnitřnímu rozvoji školství byl ovšem velmi na úkor.

Novým zákonem slezským vymaněno bude učitelstvo slezské ze závislosti na místních obcích, útvarech to po většině velmi zpátečnických, a podřízeno bude jako v Čechách a na Moravě okresním školním radám, složeným již z činitelů vzdělanějších, při obsazování učitelských míst spravedlivěji si počínajících. V tom třeba viděti hlavní význam nově přijatého zákona o právním postavení slezského učitelstva, který jistě prospěje rozvoji českého a polského, dosud ještě velmi zanedbaného školství ve Slezsku.

Nový zákon slezský má ustanovení, na které zvláště vzhledem k učitelstvu českému třeba míti dobrý pozor. Učitelstvo české ve Slezsku, podřízené dosud přímo místním obcím na mnoze s většinou českou, přejde po uplatnění nového zákona přímo ve větší závislost na okresní školní rady, z nichž touto dobou ani jediná nemá české většiny. Zdůvodněna jest obava — počínáním si německých okresních školních rad v Čechách (Liberci a jinde) vůči podřízenému učitelstvu českému — že také nečeské většiny okresních školních rad ve Slezsku, zvláště pak okresní hejtmané a inspektoři budou často činit nátlak na české učitele, horlivěji ve veřejném životě působící. Vláda, kardinál Kopp a německé většiny slezského sněmu proto již s důrazem postaraly se o to, aby nový zákon umožňoval učitele buď disciplinárně, nebo ze služebních ohledů přesazovati na jiná místa. Proti tomuto ustanovení zákona učitelstvo slezské marně se bránilo. Vláda učinila podmínkou, že jen tehdy předloží přijatý zákon k sankci, bude-li jeho § 19. stanovící překládání učitelstva ze služebních nebo disciplinárních příčin, nezměněně přijat. Ku přijatému § 19. přijat dodatek, stanovící, aby se učiteli přeloženému oznámily důvody jeho přesazení.

Nově přijatý zákon na úpravu právních poměrů přinese učitelstvu slezskému neodvislost od místních obecních činitelů a tím, že služné jeho vypláceno bude z okresních školních fondů, jakousi pravidelnost vyplácení služného. Dosud obce slezské učitelstvu služné na mnoze až po několika měsících vyplácely. Nebezpečím nového zákona, která třeba hledati v přímé odvislosti od okresních školních rad s rozhodujícími většinami německými a v přesazování učitelstva z důvodů služebních i disciplinárních bude muset české učitelstvo ve Slezsku čelit rozvahou a promyšleným postupem. Vybere si zajisté činnost a způsob činnosti ve škole i mimo školu takový, aby byl ve shodě se situací novým zákonem utvořenou. Rozvážným cho-

váním svým nedá úřadům do rukou právo na používání § 19., stanovícího výše uvedená přesazování.

Zemský sněm moravský přinesl učitelstvu nový řád disciplinární, měnící zastaralého svého předchůdce z roku 1870. Nový tento řád disciplinární rozeznává dva druhy trestů a to pořádečných a disciplinárních, které ukládány budou dle povahy porušování povinnosti.

Nepatrnější porušování povinnosti, proti kterým nestačilo by napomenutí správce školy nebo okresního inspektora školního trestáno bude důtkou. Pořádeční tento trest ukládati povinna bude okresní školní rada, poskytujíc před trestním nálezem obviněnému dostatečnou příležitost k ospravedlnění. Proti udělené důtce podati lze do 14 dnů stížnost jedině u zem. školní rady. Další pořad práva se při důtce nepřipustí.

K disciplinárním trestům nový řád počítá: a) výtku, b) peněžité pokuty v případech opakování zvyšující se od 10 K až do 10% základního služného (t. j. až do 200 K), c) přesazení na jiné místo, aniž se stane ujma v důchodech, d) přesazení na jiné místo s peněžitou pokutou až do 10% základního služného, e) odejmutí funkce ředitele, naďučitele nebo řídícího školy, f) trvalé přesazení na odpočinek, g) propuštění ze služebního místa, h) propuštění ze školní služby vůbec. Disciplinární tresty tyto ukládati budou disciplinární sbory (senáty) u zemské školní rady dosazené.

Výtka jako nejmenší trest disciplinární uděluje se vždy písemně a má obsahovati výhrůžku na přísnější zakročení pro případ, že by porušení povinnosti se opakovalo.

Peněžní pokuty, od 50 K počínaje, mohou býti v měsíčních lhůtách spláceny a plynou do pensijního fondu. Funkce ředitelů, nadučitelů a řídících školy odejímá se tak, že se zároveň ustanoví změna služebního řádu.

Disciplinární sbory nejsou při ukládání trestů disciplinárních vázány stupňovitým postupem trestů. Nejtěžším trestem propuštění ze služby školní bez nároků na pensi může býti osoba učitelská jedině tehdy stížena, když přes to, že již alespoň jedním trestem disciplinárním byla stížena, na novo se dopustí závažného porušení úředních povinností.

Ze školní služby může býti vyučující osoba ihned a bez nálezu disciplinárního propuštěna, když proti ní byl vynesen takový právně platný rozsudek soudu trestního, který má za následek vyloučení z práva volitelnosti do zastupitelstva obecního.

Každé propuštění ze služby školní oznámí se ministerstvu vyučování, které to sdělí všem zemským školním úřadům.

Disciplinární, právoplatně uložené tresty budou zanášeny do osobních výkazů vyučujících osob a z nich vymazovány po tříletém bezúhonném chování se provinivších, ode dne, kdo tresty platnositi nabyly. Vyučující osoby mají o tomto vymazání trestů disciplinárních z výkazů osobních býti uvědomovány.

Osobám přesazeným z trestu má býti po tříleté bezvadné působnosti pro přítomné místo vydán nový dekret, v němž slova »z trestu« nemají býti obsažena.

Nový disciplinární řád pro učitelstvo moravské k sanci předložený ač ve mnohém směru nevyhovuje tužbám učitelským, znamená přece proti řádu starému značný pokrok, jsa dalším stupněm k žadoucímu uvolnění

učitelstva, na něž dosud doléhá tíha nynějšího byrokraticky klerikálního systému školského. Krutý trest odejímání kvinkvenálek, který i v přijatém novém návrhu na služné učitelstva v Čechách a to na dobu až tří let je zaveden nový řád disciplinární pro učitelstvo moravské již neobsahuje.

Zemský sněm dolnorakouský přijal v posledním zasedání předlohu zákona o učitelských pensích, která proti novým ustanovením zákona o služném učitelstva v Čechách znamená opět značný pokrok k lepšímu. Učitel v Dolních Rakousích bude míti právo na pensi, když nezaviněnou nemocí nebo úrazem stal se ku práci neschopným a to již po 5 letech od zkoušky učitelské způsobilosti. (V Čechách až po 10 letech). Počáteční pense musí se rovnati 40% ročního služného, nejméně však 800 K ročně. Vdovská pense v Dolních Rakousích dosud jedné třetině služného se rovnající vzroste na 40%, a nesmí pod 600 K ročně klesnouti. Příspěvky na vychování dětí po učitelích budou placeny až do 24. roku věku dítěte. V Čechách vyplácejí se příspěvky na děti jenom do 18. roku a po uplatnění nového zákona budou placeny jenom do 20. roku. Poslanec křesťansko-sociální Gregorig navrhl při rokování, aby se provdání učitelky považovalo jako v Čechách za dobrovolné vzdání se služby. Místodržitel poukázal při tom na fakt, že provdané učitelky zastávají úřad učitelský velmi pilně a že jako matky osvědčují velikou péči o svěřené dítky, načež návrh posl. Gregoriga zamítnut. Coelibát učitelek zůstane opět jenom v Čechách v platnosti.

Hornorakouský sněm vyzval dne 20. června zemský výbor, aby se zemskou školní radou se dorozuměl o zavedení těsnopisu, jako nepovinného předmětu do škol měšťanských. Je třeba, aby také v českých měšťanských školách byla žactvu poskytována příležitost naučiti se stenografii, jako potřebnému a praktickému doplňku psaní.

V době prázdninové nebude nevhodným vzpomenouti na těchto místech filantropického spolku pro české feriální osady, který již dvacátým rokem zdárně plní své poslání. Zakladatelem českých osad feriálních jest nedávno zemřelý pražský lékař dr. Medal. Vzorem byl mu lidumilný švýcarský farář Walter Bion v Curychu, který od roku 1876, každoročně vypravoval z Curychu dětskou feriální osadu do krásných a zdravých hor appenzelských. Zakladateli českých feriálních osad podařilo se již roku 1882. vypraviti družinu 48 dítek pražských ku čtyřnedělnímu pobytu na zdravý vzduch venkovský. Zdravotní výsledek u dítek z prázdnin se vracejících byl skvělý. Děti osmahly, sesílily, na váze jim mnoho přibylo.

Druhého roku sebráno ve prospěch lidumilného zřízení již 3.453 zl., tak že bylo možno vypraviti již 322 dítek Třetího roku pak přijal ustanovený již spolek 8.668 zl. a vypravil 389 dítek. Neunavnou činností dovedl dr. V. Medal získati pro české feriální osady mnoho příznivců, což další rozvoj a rozkvět spolku umožnilo. Pro pěstouny a pěstounky osad feriálních pořádal zakladatel odborné přednášky, v nichž poučoval, kterak jest si počínati v případech náhlých onemocnění dětí a pod. Opatřil jednotlivé kolonie příručními lékárničkami.

Loňského roku vypravil spolek 450 dítek na osady. V dívčí kolonii v Cerekvici u Hořic vystřídalo se ve dvou frekvencích čtyřnedělních 90 dívek, v Řenčově rovněž 90 dívek, v Mezříčí 91 hochů, v Navarově 84 hoši, v Chotouni u Jílového 73 hochů. Z těchto bylo 162 dítek řemeslníků,

111 dítek sluhů, sklepníků, kočí, školníků, zřízenců dráhy, pošty a potravní daně, 53 dítek živnostníků, 19 dítek švadlen, žehlířek, hospodyň, 60 sirotků, 32 dítek úředníků ze škol obecných, měšťanských a nižších středních. V posledních třech letech vypravuje spolek cestovní kolonii, čítající 15 studujících, která v době 14denní za vedení obezřelého turisty prohlédne kus vlasti. Pedagogický dozor každé kolonie svěřuje spolek třem učitelům nebo učitelkám a hospodyni.

Ve správním roce 1900 vydal spolek 40.634·98 K a přijal 41.137·98 K. Vydání kryje se subvencemi, a to zemskou v obnosu 800 K a města Prahy v obnosu 600 K, dále dary okresních zastupitelstev, peněžních ústavů, příspěvky členů, povolenými sbírkami ve školách, legáty a pod. Velkým zdrojem příjmů je každoročně pořádaná slavnost feriálních osad. Kapsa českého člověka nejochotněji se ve prospěch filantropických snah otevírá při slavnostech.

Vedle Prahy vysílají na venek děti z obecných, měšťanských a středních škol ještě města: Vídeň, Brno, Lvov. Vydání zvyšuje se přílišně jízdným na drahách. Je záhodno, aby dráhy rakouské filantropické snahy podporovaly dopravováním dětí na kolonie zdarma, jako to činí dráhy švýcarské a jiné. Dosud tak učinila jedině severní dráha kolonistům brněnským.

Prázdninová doba bývá vhodná k pořádání zvláštních kursů pro učitelstvo, které vedle universitních extensí prospěšně působí. Při státních průmyslových školách pořádány jsou kursy pro učitelstvo pokračovacích škol průmyslových, při obchodních akademiích kursy pro učitelstvo pokračovacích škol obchodních (letos na př. při obchodní škole v Chrudimi), při středních školách hospodářských kursy pro učitelstvo pokračovacích škol obchodních.

Vídeňští docenti uvolili se letos uspořádati universitní extensi pro učitelstvo ve Wolfsbergu v Korutanech, kde bohatá příroda poskytne příležitost k přírodovědeckým exkursím. Je to šťastný pokus spojiti velmi vhodně vědecké poznávání přírodní s prázdninovým občerstvením v krásném přírodním okolí.

V posledních letech pořádá universita v Helsingforsu o prázdninách universitní extensi, hlavně pro učitelstvo škol obecných. Přednáší se tu o finské řeči spisovné, z oboru geografie, zdravovědy, národohospodářství a mn. j

Nejoblíbenějšími staly se feriální kursy pro vzdělání v moderních jazycích. Jsou to zvláště prázdninové kursy moderní frančiny, které na universitách švýcarských (v Ženevě, Lausannu, Neuchatelu) a francouzských (v Paříži, Nancy a j.) bývají velmi hojně navštěvovány posluchači universitními, učiteli škol středních, obecných, jakož i interesenty jiného povolání, kteří vážnějšímu studiu jazyka francouzského věnovati se chtějí. Kursy frančiny bývají někde čtyř-, jinde šestinedělní. V Ženevě na př. trvá letošní kurs od 16. července do 28. srpna. Přednášky a cvičení konají se tu denně mimo sobotu, kdy bývají projektovány z pravidla výlety za účelem zdokonalení se v běžné konversaci. Letos přednáší se na př. v Ženevě o divadle XIX. století, o francouzských moralistech, pěstuje se analytická četba, při níž poznává se sloh, zvláštnosti řeči atd., zavádějí se cvičení řečnická a rozhovory o vybraných thematech, vykládá se o methodě vy-

učování frančiny, francouzské skladbě, psychologii a pedagogice — tedy program velmi bohatý. Zápisné činí 40 franků.

Z jiných universitních kursů frančiny těší se hojné účasti kursy pařížské, které od roku 1894 péčí »Alliance française« jsou zřízeny. Mezi feriálními kursy anglickými vynikají v první řadě kursy pořádané na universitě v Oxfortě. Přednášky o anglické řeči a literatuře, z pedagogiky a přírodních věd spojovány bývají vhodně s pracemi v laboratořích, s vycházkami, s nezávaznými rozhovory. Z německých universitních kursů prázdninových těší se velké návštěvě kursy v Greifswaldě, na nichž přihlíží se se zvláštním zřetelem k těm, kteří v německé řeči zdokonaliti se chtějí. *— rt —*

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ.

Machar: Alois Jirásek.
Z politické literatury: Výbor z politických řečí a úvah dra Karla Sladkovského — Ad. Srb: Politické dějiny národa českého od roku 1861 — Dr. Zd. V. Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848 — Karla Havlíčka Borovského Politické Spisy — Prof. Jos. Thomayer: Vliv civilisace na nervy člověkovy.

Alois Jirásek.

Padesát roků života, třicet roků neúnavné práce představuje dnes toto jméno.

Jsou dvě kategorie jubilantů v naší literární obci. Ti jedni byli něčím kdysi, za dnů dávných napsali nějakou či několik dobrých knih, a talent jejich vyschl; ze zvyku však či hnáni poměry životními produkují dále, ale nikdo není chtivým toho podzimního ovoce, nikdo ho také nečeká, nikdo není překvapen. Čas od času sbubnují mu bližší přátelé jubileum, napíší feuilletony pod čáru denních listů, a tu se doví obecenstvo řady titulů knih, životopisných dat a jiných věcí — potom je zase deset roků pokoj. A ta ubohá živá literární mrtvola vleče schlíplá křídla s vytrhanými brky prachem životní cesty tiše dále.

Ti druzí — ale řeknu hned jméno: Neruda. Řadu let se probíjel zneuznáním a lhostejností. Potom ho začali jmenovat s akcentem. Mohl jet klidně ujetou cestou jako miláček čtoucího obecenstva. Vidíme však, že přibýváním let rostla síla jeho, která si kladla každou novou knihou nové cíle a stoupala stále výš. Když mu bylo padesát roků, žasli jsme: Jakže, už padesát? — Když ho sklátila smrt, stál u »Zpěvů pátečních«, vrcholu své poesie. Jeho vzestup nebyl žádným fenomenálním letem, byly to těžké vážné kroky stoupajícího giganta, jenž sázel balvany na balvany, až vzrostla hora.

K této kategorii pracovníků vzestupujících náleží Alois Jirásek.

*

Roku 1871. vystoupil poprvé ve Světozoru básní »Žena podloudníkova«. Básněmi začínalo tehdy mnoho lidí, probírejte jen ty staré naše časopisy: bývalý primátor Prahy dr. Šolc, Excellencpán J. Kaizl, Jaromír Čelakovský, dr. Engel (vydal docela knihu, kterou mu, myslím, dr. Ed. Grégr tuze strhal) — jako komická pohádka jsou dávní osudové mnohých

nynějších výtečníků! Jirásek psal básně po několik roků, Světozor v dalších ročnících, Lumír a nějaké Almanachy přinesly je, poctivé upřímné verše, v nichž člověk chválí víc srdce autorovo než poesii. Rokem 1872. začíná však už jeho prosa, zprvu drobné obrázky, typy, příběhy vypravované prostým povídkářským stilem, později se rozvíjí děj, roste počet jednajících osob, naskytají se zápletky a konflikty — vznikají novely a romány: »Skaláci«, »Na dvoře vévodském«, »Filosofská historie«, »U rytířů«, »Ráj světa«, »Poklad«. Tyto práce vynesly Jiráskovi titul »oblíbeného povídkáře« a založily jeho popularitu v nejširších vrstvách čtenářstva, neboť v nich našlo vše, čeho požaduje: zajímavý a napínavý děj, vypravovaný teple a upřímně, průzračný sloh, demokratické a české stanovisko autorovo a nade vším neúprosný morální zákon, jenž dobré odměňuje a zlé tresce. Tyto knihy značí vrchol t. zv. lidového čtení, metu, k níž cílili Jan z Hvězdy, Chocholoušek, Ehrenberger a jiní, a kam dospěli vedle Jiráska Bohumil Havlasa svým románem »V družině dobrodruha krále« a Beneš Třebízský některými svými pracemi. Lyrická pathetičnost a sentimentálnost učinila Třebízského s počátku let osmdesátých vážným rivalem tvrdšího a mužnějšího Jiráska, a karakteristický nářek r. 1884, jenž se u nás strhne nad smrtí každého jen trochu vynikajícího člověka, zdál se přiznávati primát Benešovu dílu vůbec. Však právě v tom čase ležela před Jiráskem nová meta a prvý veliký krok byl k ní učiněn. Historický realismus a »Psohlavci«. V několika pracích vylíčil již Jirásek vzpouru robotujícího lidu proti pánům, zde popsal zápas Chodů se šlechticem o dávná privilegia. Dřív, než psal, studoval řeč, místa, kroje a zvyky toho lidu, dělal si poznámky dle methody realistů, a vyšla kniha, v níž žijí lidé dávno zemřelí a přece tak blízcí a srozumitelní, z níž zapadlá doba vyvstává před vašima očima, a není vám podivnou a nejasnou, kniha umělecká, čistá a vzácná. A udělala, co takové knihy dělávají: postavu zapomenutého, neznámého chodského sedláka ovila gloriolou a učinila jej svatým mučenníkem celému národu.

*

Trojím směrem v látce nese se tato nová činnost Jiráskova: historie, počátky našeho obrození a tradice rodného kraje. Mezi nimi ovšem vinou se a často je spojují řady drobnějších prací, novel, obrázků, typů, scén, z nichž nejedna jest kabinetním kouskem české prosy vůbec.

»Mezi proudy« byla nazvána serie knih, která měla obsahovati dobu husitskou od prvých počátků àž k bitvě lipanské. Ale dovedena byla jen »Do tří hlasů«, Kutnohorského dekretu krále Václava. Byla to lhostejnost a nevšímavost obecenstva i kritiky, které nemohly si jaksi zvyknout na novou tvářnost »oblíbeného povídkáře«, ale ještě více přímé denunciantství klerikálních slídičů (autor jest gymnasiálním profesorem!), které mu vyrazily péro z ruky. Čím ta serie mohla být, ukazuje zmíněný začátek, jakož i kniha »Proti všem«, část z pokračování celého cyklu, kterou autor ještě provedl a jíž se se svou myšlenkou rozloučil. Tam žije Praha a Čechy na sklonku čtrnáctého a v začátku patnáctého století: dvůr krále Václava, spory s arcibiskupem, mládí Žižkovo na jihu Čech, mládí Husovo v Praze a celá legie různých drobných lidí jako v kaleidoskopu se tu mihotá, studenti, páni, rytíři, lupiči, řemeslníci, kat, páteři, mniši, potulné ženy —

a nad vším tím životem stahují se pomalu černé mraky dějin k hrozné bouři; zde, v knize »Proti všem«, jest bouře v plné síle a slávě nad Čechami, blýská se, bije, hřmí, ale prsa se šíří, neboť dýcháš čistý svěží vzduch, ach, vzduch ten skoro již šest století starý, ale to ti nenapadá... Žijí tu Husité, Tábor, Žižkovi patříš v tvář, jeho hejtmany vidíš, a slavné bitvě na Vítkově hoře jsi přítomen.

S tou slavnou bouří husitskou se tedy Jirásek rozloučil — ale šel poslouchat přece aspoň její poslední rachocení na Slovensko. »Bratrstvo« zove se trilogie, jejíž prvý díl »Bitva u Lučence« jest hotov. Kdo přečte zde vytčené knihy, ví hned, co jsem mínil pojmenovav Jiráska vzestupujícím pracovníkem. »Bratrstvo« jest živou plastikou, vrcholem Jiráskova historického realismu a vrcholem českého historického románu vůbec. Po bitvě u Lipan šli bojovníci táborští řemeslnit do cizích zemí. Jan Jiskra z Brandýsa stal se pánem horních Uher ve jménu dítěte krále Ladislava. A Češi stáli se Slováky v jednom šiku proti starému Huňadovi... Tu dobu vyvolal autor či přenesl čtenáře do ní. Nechci plýtvati nadšenými slovy: když jsem knihu četl, nemohl jsem si představit, že by mohla přijít jednou od jiného spisovatele práce dokonalejší ve stilu, živosti osob, místa a doby.

Počátkům našeho obrození věnoval Jirásek cyklus »F. L. Věk« (4 díly), tradicím rodného kraje kroniku »U nás« (2 díly dosud).

I zde bych musil opakovati slova o živé plastice osob, míst i doby dílů posledních a ukazovati na pokrok proti dílům prvním a jiným pracím toho druhu. Osoby, které byly dříve zkizzované, kreslené jednoduchými čarami, nabývají života, dýchají, mluví a cítí, jinak sice než my, ale my cítíme, že jenom tak žíti mohly, jak je autor líčí, vnikáme v boje jejich, zápasy, strasti, touhy, porovnáváme boje jejich s boji svými a posíleni a očistěni jaksi hledíme klidně v líc svojim dnům...

V tom slavném slova smyslu jest Jirásek učitelem národa..

*

Soudíte-li z prací na duši a srdce autorovo, vidíte ji čistou, jasnou, mužnou, optimistickou, zapálenou láskou beze fráze k národu a řeči jeho, a srdce dobré, neznající falše a lsti. Z toho plynou přednosti tvorby jeho, ale i vady její. Lahoda, mírnost, osvěžení, hrdý vzdor, soucit s potlačenými, hněv proti mocným jímají vás; ale proto ten svět jeho bývá často také jednostranným až i monotonním: vystupují v něm lidé dobří a plní ohně pro svatou věc a v nové práci vracívají se vám pod novým jménem pouze; kněží buditelové bez pohany a stínu, takoví, že se vám až trochu nadzemskými zdají; situace bývají tu a tam tak osudné, že myslíte, že jen katastrofa smrti to všecko rozluští — ale dobré srdce autorovo, které se chví a trpí se svými figurami (cítíte to), nemůže se odhodlati, aby jim dalo zahynouti, vyvede je ze všeho a na vzdor všemu a spojí je — — cítíte to skoro vždy při těch panicích a pannách, kteří se do sebe zamilovali — — jest to sen mého života čísti jednou od Jiráska román bez milujícího se párku. Jeho zlí lidé jsou zlí skrz na skrz jako Jago, černé duše, zlosynové, jak v knize stojí — v posledních pracích ovšem nerozděluje světlo

a stín tak přísně, ale snaží se kreslit lidi, jak je život nese. Chtěl jsem říci: čtete-li Jiráska, byli jste ve společnosti vzácného člověka čisté duše a dobrého srdce.

*

Nezmínil jsem se o jeho pracích dramatických, ale řeknu li, že i v těch se jeví individualita autorova jako v jeho románech, dostačí snad. »Vojnarka« a »M. D. Rettigová«, první a poslední, podle času vzato, udrží se jistě na jevišti, i když se budou hráti práce nějakého budoucího našeho Skakespeara.

*

Je to obrovská práce, před kterou smekáme klobouk v den jubilea Jiráskova. Z drobného povídkáře vyrostl na velkého umělce, rok od roku, od práce k práci stoupaje, neúnavně, neúmorně výš a výš. Zasedl na na jedno z křesel, jež jsou respektovány kde kým: mecenáši, kteří ničeho nečtou; našimi vrchními desíti tisíci, kteří ovšem nevědí, píše-li verše či prosu; vládou, která dává řády a tituly, poněvadž mecenáši a těch vrchních deset tisíc toho dotyčného respektují; Fr. Zákrejsem, který mu v porotě přiřkne cenu, protože si myslí, že ti mecenáši, vrchních deset tisíc a vláda musejí takovým věcem rozumět — — jeden z těch řídkých zjevů literárních z tábora našich »starších«, jimž i my můžeme složiti uctivou poklonu.

Machar.

* *
*

Výbor z politických řečí a úvah Dra Karla Sladkovského. Pořádá Dr. *Servác Heller.* V Praze 1899. 8⁰. (Sborník spisů politických a národohospodářských. III.)

Vydaným výborem prací Sladkovského splatili Mladočeši povinný dluh svému přednímu politickému učiteli. Bylo dosti divné, že vůbec jeho pracemi nezahájili svoji sbírku. V Sladkovském naleznete tvůrce mladočešství se všemi jeho přednostmi a jeho chybami v politických názorech. Sladkovský myšlenkově náležel době radikálního liberalismu r. 1848. Tehdy naučil se ctíti a agitovati pro krásná hesla svobody, osvěty a rovnoprávnosti, která se tak často ozývají v jeho řečech a úvahách, tehdy navykl si té vášnivé a nadšené opravdovosti za ideály bojovat, která ho nikdy neopustila. Všeobecné idee, kterými prodchnuty jsou řeči a úvahy Sladkovského, snadno poznáte; jsou to: rovnost, volnost, vydobytá práva svobody a svědomí, myšlenka, že »jen pravdou může národ zvítěziti a že jen na pravdě má zakládati každý národ budoucnost svou« a »nejmocnější činitel věku našeho idea národnostní«. Sladkovský je prodchnut prací za rovnou všem svobodu občanskou i za úplnou rovnost a svobodu v zřízení církevním, chce svobody politické, úplnou bezpečnost osobní, svobodu spolčování, svobodný a porotními soudy střežený tisk veřejný a to právě tak vřele, jak vřele se chlubí nepřekonatelnou láskou k vlastnímu svému národu. A zeptáte-li se, čemu přednost dává, zda národnosti nebo politické svobodě, odpoví vám: »Národnost a politická svoboda jsou nerozlučné a podmiňují vzájemně jedna druhou.« Sladkovský nebyl — v tom dnešní Mladočeši se od něho hodně odchýlili — národní šovinista. Je národnostně

snášelivý. Nejlépe ukázal tuto svoji vlastnost, když hájil (r. 1879) proti mínění většiny pražského obyvatelstva práva pražských Němců, aby měli v obecním zastupitelstvu přiměřený počet zástupců vlastní volbou určených. Sladkovský, jak samo sebou se rozumí, všude žádá rovnoprávnost národní. Všichni národové mají míti stejná práva, a proto Sladkovský vystupuje proti privilegovanému postavení Němců. A rovnoprávnost národní má míti na každém místě své sídlo a to dle Sladkovského i u vojska zásada národnosti a rovnoprávnosti musí najíti platnosti. S krajany německého jazyka upřímně si přál Sladkovský narovnání, ba považoval je za nejnutnější potřeby státního života. Aby smír mezi Čechy i Němci byl docílen, toužil Sladkovský po upravení jazykových poměrů. Sám nevypracoval nějaký takový návrh, on chtěje ukázati smírnou náladu Němcům, byl by si přál, aby Němci dle své vůle návrh jazykový si vypracovali. Sladkovský však nebyl proti tomu, aby soudní okresy řídily se, pokud možno, dle národnosti, a aby tam, kde to zeměpisné poměry připouštějí, utvořily se čistě německé okresy vedle okresů čistě českých, byl pro zásadu, aby o jazyku úředníků rozhodovala většina a na případné námitky se stanoviska státoprávního odpovídal: »Mezi svézákonným a mezi jenom samostatným územím národním je velký, nesmírně veliký rozdíl;« tím vším ovšem není řečeno, že by byl býval pro úplné roztržení země české na dva díly.

Sladkovský stoje na zásadě úplné spravedlnosti důsledně stal se zastancem poměrného zastoupení. Práce »Výklad voleb zástupců dle práva a spravedlnosti« (z r. 1875) je nejlepší a nejpromyšlenější stať Sladkovského. Sladkovský nehlásá zde nějakou naprosto novou myšlenku, zavádí jen do Čech to, čemu se zvláště v literatuře anglické naučil, aplikuje ideu všeobecně známou na poměry české, odporučuje pro české poměry přijetí návrhu poměrného zastoupení, celkem dle Harea, a vidí pro země české v přijetí tom »hlavní základ skutečného provedení rovnoprávnosti národní«. Bohužel na tuto nejlepší práci Sladkovského jeho žáci velice brzy zapomněli. Sám vydavatel (Dr. Heller) povzdychl si v úvodu: »Zapadl takřka ve válečné vřavě a vešel v zapomenutí.«

Sladkovský hlásil se k praporu historického státního práva; ale vedle toho stál, a to o mnohem více, na stanovisku práva přirozeného. V »Hlasu« r. 1863 napsal tato významná pro něho slova: »Nemůžeme tudíž výhradně a naprosto zaujímati stanovisko pouze historické, poněvadž bychom si sami podepsati musili ortel smrti . . . *jenom pokud* historické stanovisko shoduje se s mocným duchem času nynějšího, bráněno musí býti námi co pevný základ, kdežto v opačném případě utéci nám se jest k novověkým, vše uchvacujícím ideám.« Sladkovský věřil v nedílnost království Českého, učil, že Čechy až do r. 1804 se starou říší německou nebyly v jiném spojení nežli v mezinárodním, a na základě práva, že království České po vymření nynější panující rodiny má právo voliti si svobodně svého krále, dovozoval, že koruna Česká je samostatnou, historickou, svéprávnou individuálností. Pokud se týče nepřetržitosti ústavní, těšil se Sladkovský, že ani uherské země nemusí se z ní těšiti a zcela po způsobu advokáta dokazoval, že v tom ohledu jsou nám Maďaři rovni. »Lichost náhledu, psal r. 1865, jakoby v zemích koruny české nižádné nemohlo býti řeči o ne-

porušenosti práva ústavního, poněvadž ústavní život v nich přes 200 let byl zastaven, jeví se však, jak už často k tomu bylo poukázáno, nejpatrněji v tom, že ústavnost také v zemích koruny uherské po celých 10 let byla zastavena, že však proto přece nyní obecně již se uznává, že další vývoj ústavnosti uherské počíti musí tam, kde před 10 lety výbojem byl přerušen.«

Sladkovský odsuzoval postup politiky české od r. 1848 v otázce státoprávní. On považoval za chybu, že r. 1848, kdy mělo býti nejmocněji háječo historické právo, dal se Palacký a Rieger strhnouti k myšlence »až do rozdělení Čech podle národnosti«, on za politicky pochybené vyhlašoval, že čeští poslanci bez odporu vstoupili do říšského sněmu. A jako nové chyby vůdcům české politiky přikládal, že uznali říjnový diplom, »ač i tento diplom choval v sobě porušení historické samostatnosti koruny České«, a že r. 1861 ochotně vstoupili do českého sněmu zemského a do říšské rady, »svolaných Schmerlingovými patenty k veliké pohromě koruny České«. A jako cestu rozřešení české otázky Sladkovský uváděl, po něm tak často opakovanou větu, že rozřešení české otázky závisí jen na dorozumění národa s dědičným králem a v narovnání státoprávním, že Češi nemají s nikým jiným na světě co jednat nežli jedině s korunou. Ač věděl Sladkovský, že český sněm založen je na oktrojované ústavě, přes to prohlašoval — a to se později také ujalo — že český sněm přece je vždy jen půda domácí, je přirozené naše zápasiště politické a snažil se, aby zahájil akci k rozšíření jeho kompetence. A již Sladkovský to byl, který v boji státoprávním zvykal spoléhati na cizinu. »Evropa, tak řekl r. 1866, nám dá postavení takové, jakého jsme hodni.«

Sladkovský bojuje za obnovu českého státu, nestál příkře proti Rakousku. Hlásil se k myšlence Palackým pronesené, že Rakousko je politickou nutností. A jako Palacký, tak i Sladkovský po něm opakoval, že Rakousko musí býti úplně samostatné, výhradně své, ono musí Čechům zaručiti samostatnost národní, a musí to býti stát hlásící se k idei národní rovnoprávnosti. Horuje pro Rakousko, nehoroval tím Sladkovský pro centralism; byl stoupencem federalismu a proto si přál, aby zachování říše Rakouské tak se událo, že by státní zřízení rakouské nepohltilo volnost a samostatnost různých národů a zemí, nýbrž že by jednotlivým zemím neb dějepisným skupinám jejich byly zachovány a zaručeny starobylé svobody a práva ústavní a všem národům jich individuality. O federativním programu měl Sladkovský názor, že spočívá částečně na historické půdě a federaci v Rakousku formuloval jako soustavu »takových zřízení a takových poměrů právních, jež stejně vyhovují dějepisnému vědomí právnímu různých království a zemí říše rakouské, jakož i požadavkům jejich nerozlučného a nerozdílného mocného svazku«.

Bojem za český stát byl Sladkovský tak prodchnut, že zapomínal pro něj na jiné důležité otázky. On vyřkl slova: »Dříve musíme míti svůj byt, svůj stát a potom teprv můžeme se starat o další potřeby své,« kterými k neprospěchu národa tak dlouho se řídili Mladočeši.

V Sladkovském vidíme také ochabování sebevědomí a důvěry na vlastní sílu, které se dovolávali Palacký a Havlíček. Sladkovský dovede již svalovati vinu i na nepřátele a omlouvati tím chyby vlastních lidí.

Pokud se týká otázky náboženské, nemá pro ni Sladkovský mnoho smyslu. V té věci je stoupenec liberalismu. Tam, kde mohl nejlépe ukázati své názory náboženské, při pojímání Husa a při otázce židovské, vyhýbá se otázce náboženské a staví se na stanovisko politické svobody a na stanovisko nacionální. V Husovi vidí mučedníka pravdy, ve všem všudy ale mučedníka přesvědčení svého, osvoboditele národa svého z okovů nevolnictví duševního, jednoho z nejpřednějších a nejvznešenějších bojovníků za všeobecnou svobodu lidskou. Židy Sladkovský považuje za politické a národní odpůrce své, za osoby protinárodně smýšlející a proto je proti nim; ohledu na jich náboženské vyznání vůbec nebral. A liberalistické stanovisko Sladkovského v otázce náboženské vystoupne ještě více v chování se jeho k pravoslaví, k němuž se klonil čistě z důvodů politické taktiky. Litovati jest, že o poslední otázce v projevech Sladkovského ve vydání p. Dra Hellera není ani slovem zmínka učiněna.

Sladkovský je idealista, věří ve vítězství duševní a mravní, žádá, aby hmotná síla podléhala vždy síle duševní, nerozum aby se podřizoval rozumu. Je muž vysoce charakterní, srdce čistého a zaníceného pro ideály lidstva. Po té stránce své bytosti mohl by všem Čechům býti do dnes krásným vzorem.

Jako řečník i jako spisovatel naleží Sladkovský minulosti. Jako nedají se držeti dnes všechny jeho názory politické, tak nedá se držet, způsob, jímž mluvil a psal. Sladkovský byl řečník hesel, veliký deklamátor, který hleděl více působiti na cit nežli na rozum; odsud také časté odpory i ve věcech důležitějších, jak vidno již z citátů zde uvedených. Při každé řeči jeho namane se nám myšlenka na řeč agitační, a agitaci pro probuzení a otužení národního vědomí věnovány jsou všechny slavnostní řeči Sladkovského. Bohužel tuto méně pěknou vlastnost jeho čistého charakteru příliš vypěstili jeho žáci.

Výbor řečí a úvah Dra Sladkovského, uspořádaný Drem S. Hellerem, není pořízen se snahou, aby Sladkovského okázal v celé jeho činnosti, nýbrž je to spíše výbor se silnou tendencí politickou. Tak vynecháno je mnoho zajímavého o Sladkovském z r. 1848 (poměr jeho k Havlíčkovi), a i z let pozdějších. Pořadatel, jak sám nejednou se přiznává, pojal do svého vydání většinou jen to, co do dneška jest z prací Sladkovského aktuální, to, co bylo »zastaralé«, vynechal. Zmíněným stanoviskem Dra Hellera se také vysvětluje, že v řečech i úvahách proloženě vytištěny jsou věty, jak je Sladkovský nezdůraznil. Dr. Heller ke každé stati Sladkovského přidal úvody. Jsou dobré, třeba že někde šel vydavatel až příliš daleko tím, že doslovně a bez důvodů otiskoval císařské patenty (s. 331.) a p. O některých řečech Sladkovského (zvláště řečech při slavnosti) není udáno, odkud je vzato jich znění, ač je to věc pro revisi velice nutná. Také zdá se nám býti nesprávné, jestliže řeči Sladkovského ve sněmu otiskují se ze současných novin, místo ze stenografických protokolů. K vydání připojeny jsou: jako úvod Tůmův »Dra Karla Sladkovského život, působení a význam«, sepsaný a otištěný r. 1880 v »Národních Listech«, a jako doslov stať Nerudova z r. 1880: »Nad rovem Dra Karla Sladkovského«. Nerudova práce do této sbírky právem pojata, ale chybou bylo otisknouti stať Tůmovu jako úvod. Črta p. Tůmy je dnes zastaralá, věcně nesprávná a pro svoje strannické tendence a neklidný způsob psaní odpuzuje každého jen poněkud kritického čtenáře. *Zd. V. Tobolka.*

* * *

Srb Adolf: Politické dějiny národa českého od roku 1861. Díl II. Od nastoupení Badeniova do odstoupení Thunova. V Praze 1901. 8⁰.

Kniha p. Srba je práce velice pilná a sáhne po ní každý, kdo se interesuje o českou politiku. Ad. Srb svedl v jednu knihu po různu roztroušené veřejné projevy stran politických, důležité články novinářské a výňatky z významných brožur a uspořádal je tak, aby přístupny byly každému vzdělanci. Tím je řečeno, že spis p. Srbův více slouží naléhavé potřebě praktické a že posuzovati jej se stanoviska materiálu pro vědce kriticky připraveného bylo by proti intencím samého autora. Kniha p. Srba má název »Politické dějiny národa českého«, ale to je název snad příliš široký. Panu autorovi šlo spíše o to, aby vylíčil postavení českých poslanců k jednotlivým vládám v Rakousku, nežli o vylíčení politického života národa českého v jeho plnosti. Jedině touto snahou dá se vysvětliti, že o české Moderně (str. 43) psáno je jen v poznámce, podobně jen poznámka je věnována vzniku strany národně sociální (str. 217), život v Čechách za výminečného stavu také nalezl místa jen v poznámce (str. 6) a p. O prvním díle knihy red. Srba bylo napsáno ne jednou, že chvály při něm zasluhuje objektivnost. Tato chvála platí o druhém díle také, ale ne tou měrou jako o díle prvním. Je-li spisovatel až úzkostlivě nestranný vůči straně staročeské, mladočeské, straně státoprávně radikální, radikálně-pokrokové a národně-sociální, nejeví tutéž míru objektivity vůči straně sociálně demokratické (na př. str. 198, 270.) a pak vůči Němcům (s. 261, 360, 362). Klid vypravování jistě také ruší vykřičníky, autorem přičiněné u některých myšlenek politiků, zvláště německých. Nevytýkám, ale pro další díly sluší v úvahu vzíti, zda by nebylo dobré a praktické, aby pod jednotlivá záhlaví byly dány chronologické údaje a aby některé akty, pokud jsou v poznámkách, ponechány byly v originále a nebyly otiskovány v překladě. Vždyť i p. Srb, jak patrno z aktu v poznámce na str. 8. (»nájezd — Vorstoss«), byl nucen ponechati německý termin vedle českého, aby tím smysl netrpěl. A pak nemohly by výňatky z řečí, otištěné dle referátů novinářských, příště býti revidovány dle stenografických protokollů?

Zdeněk V. Tobolka.

* * *

Dr. Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848.

V novější literatuře historické proniká směr, který chce svými pracemi osvětliti události nám bližší. Přivedly jej jednak rozličné příležitosti jubilejní (na př. 50leté jubileum r. 1848, 100leté narozeniny Palackého atd.), jednak myslím, že se v tom jeví vliv idejí Masarykových. Aspoň na spise p. Tobolkově je tento vliv patrný. Jistě na jeho prospěch. »Slovanský sjezd v Praze r. 1848« Dr. Tobolka nezachycuje jen ve vylíčení vnějších událostí, v jeho širokém proudění dějovém, nýbrž snaží se vystihnouti kausální jejich spojení s celým znenáhlým vývojem ideovým, s podkladem filosofickým. Obšírně zobrazuje v úvodní I. kapitole »Vývoj myšlenky slovanské ve věku novém«. Dr. Tobolka vznik myšlenky slovanské vykládá vlivem filosofie francouzské v 18. stol. Toto pojímání zdá se mně příliš jednostranné. Vznik slovanské myšlenky nedá se redukovati na jedinou příčinu. Filosofie francouzská jistě spolupůsobila na utváření její, ale jen

jako jedna z mnohých složek. Pravda je, že pozdější snahy nacionalistické rády sáhaly pro své odůvodnění k zásadám filosofie francouzské. Ale život slovanské myšlence podle mého mínění dalo učené bádání 18. stol., určité směry v něm. Z jednotlivých směrů učeného bádání filologického, náboženského i historického je mně na př. pochopitelný F. Durich, silně již po slovansku i cítící, Dobrovský z první své působnosti, ale není mně pochopitelný z francouzské filosofie. Je ještě těchto vlivů učených mnoho v slovanském snažení Jungmannově, Markově i Kollárově; ano bylo trochu pravdy v »Grenzboten«, když ještě v slovanském sjezdu r. 1848 viděl »výplod filologické učenosti« (str. 83). Zajímavo je, že u nás Herder je poměrně dost pozdě znám, (jeho kapitolu otiskuje Dobrovský teprv v r. 1806 v Slavíně — ne r. 1808. jak psáno na str. 9. — tento rok je jen na obálkovém přetisku Slavína); Dobrovský četl jej sám jen asi o 10 let dříve. V slovanské myšlence u nás je až do Kollára mnoho učenosti, ale málo filosofie a zejména málo politiky.

Slovanský sjezd sám vystihuje spisovatel ve dvou hlavních fásích v dalších třech kapitolách: »Vznik myšlenky sjezdu slovanského, činnost přípravného výboru; přijetí pozvání k sjezdu slovanskému doma i v cizině«. Podnět k myšlence připisuje se hlavně příkladu německému — frankfurtský parlament — a maďarskému hnutí. Druhá část vyličuje »Slavnostní zahájení sjezdu. Slovanský sjezd v činnosti.« Nesouhlas zpráv, jednostranné posuzování a osočování sjezdu i se strany vládní vnutilo spisovateli podrobnější vyšetření o »poměru sjezdu slovanského k bouřím svatodušním r. 1848«. Tobolkův »Slovanský sjezd« má přednosti jako jeho ostatní práce, věnované hnutí v r. 1848: široká znalost literatury příslušné; vedle toho však horlivé úsilí, využitkovat co možná nejvíce všech pramenů archiválních i soukromé korrespondence posud k tomu účelu nepoužitých. Při shledávání jich nešetřil času a práce: dopisoval na všecky strany, jezdil a přece musel doznati, že mu zůstalo mnoho pramenů nepřístupno. Čtenář v podrobném obraze Tobolkově o slovanském sjezdu, zachyceném nejen v celém průběhu událostí, nýbrž pokud možná se všemi významnějšími debattami, postrádá zejména nedostatek pozadí: podrobnější vylíčení toho, jak se chovala k tomuto činu vláda. To je na jeho obraze temné místo. Ovšem není to jeho vinou, nýbrž nepřístupností pramenů. Za to pokusil se Tobolka vystihnouti stručně ono hnutí v r. 1848 u všech jednotlivých národů slovanských souhrnem, zajisté záslužná to přednost. Na předmět svůj dívá se s kritickou střízlivostí — často opravuje dosavadní nesprávné udaje a mínění — a přece dost často proniká v díle jeho vřelost (na př. str. 99, 101 a j.). Vhodný je přídavek: »O pramenech pro sjezd slovanský a bouře svatodušní v Praze r. 1848.« Odborného pracovníka dobře orientuje v pramenech netištěných i v příslušné literatuře, kterou Tobolka stručně charakterisuje a kritisuje; laikovi podá hojnou literaturou, zde z rozličných jazyků snesenou, dobré ponětí o tom, jaký interes svého času Slovanský sjezd všude budil.

Za nedopatření vytýkáme nesouhlas mezi doslovným zněním slov Štúrových na str. 110 (v pozn.) a mezi vývodem, který z nich činí spisovatel (str. 111). Tobolka vypravuje, že prý Štúr dobře soudil a poznával, že pád Rakouska znamená pád slovanských národností v Rakousku« (str. 111). Ale protokoll o těchto slovech praví opak toho: »Pádem Ra-

kouska nepadáme my«. (Slova Štúrova v pozn. str. 110; omyl vznik snad z chyby tiskové nebo při opisu na začátku: »Štúr. Cíl náš měl by býti zachovati říši rakouskou« m. neměl, jak svědčí slova následující).

»Slovanským sjezdem« Tobolkovým udělala »Slovanská knihovna«, redigovaná Ad. Černým a vydávaná nákladem F. Šimáčka, vážný a dobrý počátek.

* * *

Dr. Zd. V. Tobolka., Karla Havlíčka Borovského Politické Spisy. Díl I.: »Pražské Noviny«. V Praze. Nákladem Jana Laichtera.

Zvláštní přítažlivosti a popularitě Havlíčkově lze přičítati, že se u něho v poslední době staráme o to, čím jsme povinni všem svým buditelům: míním soustavné vydávání jejich spisů, prací, korespondencí, osvětlování jejich myšlenek a vystihování jejich působnosti. Zachytit Havlíčkovu činnost publicistickou v úhrnném souboru, toho potřeba uznává se již od dávna. Kniha Masarykova o Havlíčkovi nejvíce nám ukázala, že Havlíčkova činnost publicistická pro nás dnes nemá jen význam historický, nýbrž stále ještě hojnou měrou aktuální; jeť vzorem poctivého snažení o povznesení kulturního života českého a českého charakteru; vzorem po stránce formální, jak se má psáti i pro nejnižší, méně vzdělané vrstvy lidové. Masaryk sám byl nucen hojně a obšírně citovati co možná vlastní slova Havlíčkova; byltť prameny samy roztroušeny po jeho novinách, nyní vzácných, čtenáři skoro nepřístupných. Zásluhu o to, že se nám dnes staly přístupnými, má Dr. Zd. Tobolka.

Dovedeme si takovéto práce vážiti, třeba že jsme si vědomi, kterak i při tak svědomitém sebrání všeho z Pražských Novin, co se jen dalo zjistiti, zůstává stále obraz o žurnalistické činnosti Havlíčkově kusý. Vydavatel pojal mezi politické spisy Havlíčkovy nejen významnější články, nýbrž i drobné zprávičky věnované domácím a zahraničním záležitostem, polemiky, lokálky, referáty o schůzích, žertovné šprýmy atd., tedy přesnější stanovisko, nežli bývá při vydávání politických spisů a řečí od jiných našich publicistů (Sladkovského, Eima a j.). Ale ovšem, jak zachytit ostatní — a snad větší — činnost Havlíčkovu při redigování novin? Jak podat v souhrnném vydání obraz o redaktorském vedení listu: kterak určoval, o čem kdo má v něm psáti, čeho si všímati v politice a v žurnálech cizích, jaký návod dával spolupracovníkům, jak mají psáti, jak příspěvky přečítal, po případě upravoval — někde je to zjevné »poznámkami redakce«, jež sem správně vydavatel též pojal — zkrátka mnoho, co nelze zachytiti. Snad přidané faksimile jednoho čísla novin bylo by aspoň takovou názornou pomůckou, aby si čtenář o tom učinil trochu ponětí. Vydavatel částečně poučil o této činnosti čtenáře v stručném úvodě, kde Havlíček v této své činnosti je dobře charakterisován — snad by byla mohla být tato část obšírnější. Až budeme mít vydánu úplnou korrespondenci Havlíčkovu, vnikne nám asi též sem více světla.

Při vydávání politických spisů Havlíčkových Tobolkovi tanul na mysli širší kruh čtenářstva, jemuž kniha má býti určena. Stanovisko při povaze prací Havlíčkových zajisté správné. V tom smyslu zařídil celé vydání. Velmi vhodně vydavatel předesílá každému článku stručný úvod,

dobře poučující o předmětu, o němž psal Havlíček. Čtenáři dostává se tu výkladu věcného, poučení o historickém vývoji otázky, o niž jde, zkrátka o všem, čeho mu k porozumění článku třeba. Někde jsou připojeny ještě zvláštní poznámky pod čarou k textu Havlíčkovu. Dr. Tobolka jednal zajisté jen v duchu Havlíčkově, když svými poznámkami mířil na čtenáře nejprostšího. Někde vydavatel vsouvá svou poznámku do poznámky Havlíčkovy (na př. str. 47 a j.); lépe bylo by přidávati je za poznámku Havlíčkovu. Na str. 57. nesprávně opraveno v Havlíčkově textu »poděkují« za původní »nepoděkují«. Naše »poděkovat se za něco« ve smyslu = nepřáti si něčeho, zamítati, je asi vlivem němčiny původu novějšího; u Havlíčka ještě má původní význam skutečného děkování. Ve významných věcech, jako při polemice s J. Malým o stanovisko v otázce slovanské, vydavatel otiskuje též článek odpůrcův této věci se týkající, čehož bylo třeba k porozumění.

Do I. dílu »Politických spisů Havlíčkových« zařazeny články z Pražských Novin. Významnější část publicistické činnosti Havlíčkovy bude pojata v další díly.

* * *

Prof. *Jos. Thomayer*, Vliv civilisace na nervy člověkovy. Řeč, o třetím sjezdě lékařů a přírodozpytců českých. 1901.

Prof. Thomayer už dříve se vyslovil proti mínění, že škola moderní žactvo učením přetěžuje a seslabuje, a tento svůj názor sevšeobecněl v úsudek, že »civilisace, duchovní práce, nervy člověka nekazí«. Důkaz: affekt v kterékoli podobě je nejuznanější příčinou nemocí nervových; avšak vzdělání, duchovní práce chrání duši davu před velikým počtem přerůzných rozčilení a znepokojení, tato duše podléhala v době starší, kdy panovala hrubá, rozčilující pověra — tudíž civilisací a jejím pokrokem nervy člověkovy nejsou poškozovány.

Prof. Thomayer uznává, že duchovní práce může škodit chvatností, přílišnou únavou, rozčilením »a podobně«; ale nemyslí, že tato »emoce z kulturní práce vznikající«, škodí více než emoce »nevědomého« člověka »primitivního«.

Těžko pochopit, jak autor může se spokojovat důkazem tak slabým, a jak vůbec o thematě tak vážném dovede promlouvat s takovou, mírně řečeno, nonchalencí. Tato nonchalence jeví se předně v neznání literatury, jako na př. Vierkaudta (Naturvölker und Kulturvölker, 1896), Schnetze (Psychologie der Naturvölker, 1900) a pod. spisů sociologických a psychologických; tato neznalost jeví se však i v užším oboru autorově, alespoň nevidět, že by si studiemi spisů, jako na př. Koch Patholog. Minderwertigkeiten a pod. byl pojmy rozšířil a hlavně upřesnil. Možná, že duch velmi nadaný, řekněme skutečný veleduch, poučení nepotřebuje; avšak v tom případě musí se geniálnost jevit pečlivostí pozorování, břitkostí analyse a jasností pojmů. A toho všeho ve »vlivu civilisace« není.

Všecky pojmy, s kterými autor operuje, jsou nepřesny. Co na př. znamená slovo, že civilisace nervů »nekazí« (»nepoškozuje«)? Co je »civilisace«? Autor ji ztotožňuje jednou s »duchovní prací«, po druhé se »vzděláním«. Nemusím vykládat, že obsah civilisace takto vystižen není;

a neběží pouze o duchovní práci a vzdělání, nýbrž o jejich kvale. Stejně neujasněným je pojem »affektu«, stotožňovaný pravidlem s »rozčilením«. Prof. Thomayer, rozumí se, také neurčil, od které doby počítá civilisaci. Uvádí-li na př. příklady neurasthenie z XVIII. stol. — není stol. XVIII. již civilisací?

Z domnělého důkazu autorova by vyplývalo, že vývojem civilisace nervových chorob ubývá, že tedy v době starší a nejstarší jich bylo poměrně více; avšak autor podává pro starší dobu příklady četnějších epidemických hnutí chorobných — to je něco jiného, než dokazuje. A nejsou podobné epidemie dnes? Je na př. přímo nepochopitelno, jak moderní psychiatr nemůže vidět a přemýšlet o moderní sebevražednosti.

Že by moderní psycholog-psychiatr nepřemýšlel o novodobém pessimismu ve filosofii a literatuře a jeho symptomatickém významu? Že by tento psycholog a psychiatr si neuvědomil, co znamená socialism? Civilisace podává tolik příčin k rozmanitým rozčilením, že referent nepochopuje, jak autor na to nemohl myslit. Že prý blesk lidi kdysi děsil, dnes blesk si podmanila fysika Je to pravda všeobecně? Jistě ne — jsou jistě tisíce a tisíce lidí, kteří se blesku ještě dnes bojí. Než dejme tomu, že tento strach je slabší; nemají za to mnozí »vzdělaní« lidé strach před — bursou a na burse? Nerozčilují se tisíce a tisíce »civilisovanými« poměry hospodářskými vůbec?

Všecku tuto nepřesnost v pojmech hlavních a detaillech (bez přepínání: kolik odstavců v knížce, tolik chyb, omylů a nemethodičností) lze zachytit v těchto dvou pojmově úžasně ledabylých antithesách: ». . . v dobách minulých obestřena bývala mysl člověka - jedince i davu nepoměrně více rozmanitými úzkostlivými a děsivými představami nežli dnes« — »Není pochyby, že duše jedince i davu žila na sklonku století devatenáctého nepoměrně lépe!« Vůbec pak sloh autorův odpovídá obsahu. Je nejasný, nedbalostí nahrazuje lehkost — ve skutečnosti je těžkopádný, neprůzračný.

M.

ZPRAVY.

Slovensko. Národní strana slovenská vydala 18. června tento volební program:

1. Sme za celistvosť, nerozdielnosť a neodvislosť našej vlasti uhorskej.

2. Ako Slováci žiadame uznanie a urovnoprávnenie slovenského jazyka v škole, pri súde a pri úradoch, menovite aby 44. z. čl. z r. 1868 do života uvedený bol.

3. Žiadame revísiu cirkevno-politických zákonov, menovite zrušenie zákona o bezkonfessionálnosti.

4. Žiadame autonomiu cirkví.

5. Žiadame, aby štát všemožne staral sa o pozdvihnutie ľudového školstva na základoch prirodzených.

6. Žiadame, aby uviedly sa také poriadky a zákony, ktoré slúžily by k pozdvihnutiu hospodárstva, malého priemyslu a obchodu; preto žiadame, aby na našich stranách zakládaly sa potrebám obecenstva zodpovedajúce hospodárské, priemyselné a obchodné školy na základe reči materinskej.

7. Sme za to, aby obmedzilo sa svobodné delenie maloroľníckých majetkov. Zákonom nech určí sa istá minimálná čiastka majetku, aká potrebná je k živobytiu, a tú že nesvobodno majiteľovi odňať, ani ju predať cestou exekúcie.

8. Žiadame spravedlivejší spôsob odanenia, menovite aby bral sa slušný zreteľ na naše menej úrodné kraje.

9. Žiadame regulovanie riek na našich horných stranách.

10. Žiadame dobrý čeľadný poriadok.

11. Sme za to, aby obmedzila sa svoboda priemyslu preukázaním schopnosti a aby štát chránil remeselníkov a robotníkov v závode s veľkokapitálom; preto žiadame, aby usporiadaný bol pomer medzi zamestnávateľmi a robotníkmi a aby donesené boly zákony na ochranu hmotných, mravných a zdravotných záujmov robotníkov a ich rodín.

12. Sme za prekazenie každého druhu úžery; sme za to, aby štát postaral sa pre malého gazdu a remeselníka o lacný úver a aby chudobný ľud dostal v čas potreby slušné zamestnanie.

13. Sme za to, aby potravné a výpomocné spolky požívaly ochranu a podporu štátu.

14. Sme za reformu administrácie, ale tak, aby občianstvo zo spoluúčinkovania vytvorené nebolo.

15. Sme za autonomiu obcí a okresov.

16. Žiadame zákony na rýchlejšie a lacnejšie prisluhovanie pravdy.

17. Žiadame spravedlivé podelenie volebných okresov, a sme za všeobecné direktné volebné právo a za tajné hlasovanie po obciach.

18. Sme za svobodné právo spolkovitosti a shromažďovania.

Těšíme se, že konečně vidíme na Slovensku — politický program. Koncem července vyšla brožurka: »Slováci, koho voliť?« v níž se tento program obšírněji vykládá a k voličům populárně a srdečně promlouvá.

Za to Nár. Noviny jsou pořád prázdny; vycházejí i v této době, před volbami, čísla, v nichž se téměř ničeho o Slovensku nedočtete, v nichž je úvodní článek zpracován dle cizojazyčných denníků a v nichž nenajdete ani dvacet původních řádků. Tak se poučuje a rozehřívá národ před volbami.

Sociální práce studentů v Upsale.*) Dva studentské spolky university v Upsale postavily se ve službu lidového vzdělání. Verdandi a Heimdal. Spolek Verdandi, založený r. 1882, tvořící ohnisko radikálního studentského ruchu, počal svou práci v oboru lidového vzdělání r. 1888 vydáním počtu knih pro lid populárně vědeckého obsahu »Studentförening Verdandis smaskrifter«. Vodící zásadou za redakce spisů bylo: »Palčivá sociální otázka není z rozprav vyloučena, ale nesmí býti pojednávána agitátorsky«. Spolek Heimdal, r. 1891 konservativními studenty založený, následoval příkladu spolku Verdandi a vydal r. 1893 první serii knih pro lid »Föreningen Heimdals Folkskrifter« obsahu ryze populárně vědeckého. V nakladatelské činnosti oba spolky pokračovaly; Verdandi vydal dosud 94, Heimdal 71 čísel. Ročně vyjde 8—9 sešitů v ceně 15—20 örů. Po ustálení této činnosti oba spolky počaly zakládati a vypravovati lidové knihovny. Tak Verdandi r. 1891 založil v Upsale knihovnu dělnickou, kterou ponechal družstvu Upsala arbetare bibliotheksförbund. R. 1896 počato postupovati za podporováním lidových knihoven novou cestou. Verdandi kupoval knihy antikvárně a nabízel je lidovým knihovnám asi za třetinu krámské ceny. Tím způsobem bylo možno založiti za čtyři léta 40 nových knihoven a rozšířiti více nežli 100. Heimdal r. 1896 sestavil vzorný katalog pro švédské lidové knihovny, kterýž obsahoval výbor ze švédské literatury, nemaje při tom zřetele k možnosti zjednání knih. Verdandi vstoupil pak ve spojení s většími nakladateli, aby dosáhl větší srážky, a pojal do svého katalogu (Studentföreningen Verdandis Folkbibliothekskatalog), počátkem ledna 1900 vydaného, toliko takové knihy, které mohl na takový způsob opatřovati lacino. Také toho příkladu následoval Heimdal. Knihy, zjednané za řečených podmínek až dosud oběma spolky, mají krámskou cenu 35.000 K.

Přednášky zdarma Heimdal zavedl r. 1893. Roku 1899 samého bylo jich vykonáno 171. Činnost spolku Verdandi omezovala se po té stránce na jednotlivé přednášky v dělnických spolcích v Štokholmu a Upsale. Aby dostaly zdarma časopisy pro čítárnu, kterou chtěly zříditi pro dělníky, dodával nejdříve spolek Heimdal, pak také Verdandi,

*) Upsala Studenternas sociala arbete.

jistému počtu krajinských listů články obsahu populárně vědeckého. Tím opatřeno 25 časopisův. Konečně jest ještě připomenouti večerni zábavy se zpěvem, deklamacemi a přednáškami, které zařizuje spolek Heimdal zdarma 6—7krát v roce ve venkovských okresích města. (Dle časop. Social Tidkrift v »Soc. Rundschau« 1901 č. 5). *Kč.*

Kočovné knihovny v Dánsku. Stát dánský činí pro povznesení lidového vzdělání poměrně mnohem více nežli kterýkoli spolkový stát německý. Od r. 1874 vláda podporuje výbor na povznesení lidového vzdělání (Udvalget for Folke oplysnings Fremme) ročním příspěvkem, který vzrůstal od 3000 korun pozvolna až na 20.000 korun (asi 26.000 našich korun) ročně. Výbor, v jehož čele jest od počátku dr. M. Steenstrup v Kodani, pořizuje lidové spisy dílem obsahu zábavného, dílem poučného a přenechává je za polovici nebo za třetinu — ba částečně také zdarma — spolkům, školám, chudobincům, žalářům. Mimo to stát od r. 1882 poskytuje knihovnám církevních okrsků (Sognebibliotheker) podpory úhrnem s počátku 6000 korun, od r. 1897 pak 14.000 korun ročně. Podpora ta se rozděluje zvláštním výborem (Statens Komité til Unterstöttelse af Folkebogsamlinger) po částkách 25—350 korun. Roku 1899/1900 zařídil tento výbor několik kočovných knihoven (Vandrebogsamlinger). Takovou knihovnu činí 36—50 svazků, které se půjčí úplně zdarma malým nebo vznikajícím knihovnám na venkově. (Soustava malých knihoven na venkově má vůbec tu nevýhodu, že knihy v knihovnách těch brzy bývají přečteny a zařízení jejich jest poměrně dosti nákladné. Nevýhody tyto se odklizují soustavou kočovných knihoven, které za poslední doby ujímají se také již v Němcích. Tak ve Verdenu zemský rada dr. Seifert již r. 1893 zavedl soustavu tuto v okresu svém. Zřídil napřed okresní knihovnu, která pozvolna vzrostla (do r. 1899) na 2500 svazků. Svazky ty byly r. 1897/8 čteny asi 7000krát. Knihy jsou totiž uloženy ve skříních po 60—90 svazcích. Takové skříňky se rozesílají z ústřední (okresní) knihovny na venek. Tak knihy kolují co možno nejvíce). *Kč.*

Zjednodušeny[1] pravopis.

Zpravu podava Dr. Ferdinand Jokl.

V letě r. 1897 podal jsem v časopise Naše Morava (v čisle ze dne 3. července a v nasledujicich čislech) navrh na zjednodušeni a zlidoveni českeho pravopisu zaroveň s rozborem všelikich namitek, ktere bi se mohli proti zjednodušeni tim neb onim směrem uvaděti.

Hned tyden po uveřejněni navrhu přinesli Narodni Listy, v nedělni přiloze (11. července), z pera paně Ypsilonova rozmarnou besedu o zjednodušenem pravopise, ktera však s předmětem timto souvisi jen potud, že vtipny a vinalezavi spisovatel čiperně užil nečekane novosti a naprostou nezviklost — každa rozsahlejši změna pravopisna na svem počatku pusobi groteskně — obratně vikořistil k učinum humoristickim.

Že navrh nebil vipraven do světa tak ledabile a dobrodružně, abi smichem — že bi članek p. Ypsilonuv bil vivolal posměch, o tom nemuže biti ani řeči, snad ani o tom, že bi jej bil zamišlel vivolati — opakuji, abi smichem snad bil mohl biti odbit, toho dukazem bilo, že současně s touto besedou a brzo po ni se ozvali hlasi, ktere zachazeli s navrhem važně. Tehož dne Čas, mluvě povzbudně o navrhu, upozorňoval jen na silu zviku, ktera, jak se samo sebou rozumi, stavi se proti každe novotě, i proti novotam nejlepšim; stran uspěchu navrhu poznamenal, že zaležeti bude nejvice na tom, kolik se najde pro změnu přizpusobivosti, a najde-li se ji dosti hned, či po několika nebo několiknacti teprve letech.

Pro co se jevila urodnou puda humoristicka v onu neděli, kdy o navrhu pronikli prvni zpravi do světa, pro to zplaněla už po čtrnacti dnech uplně. Skutečně, zrovna tyden po veselostech paně Ypsilonovich, zase v neděli, dne 18. července 1897, Hlas Naroda otiskl »Navrh« bezmala v celem zněni a promluvil o něm važně, ba i dosti značnou přizeň k němu projevil, vizvav ty, kdo rozuměji věci, abi se zabivali Navrhem a vislovili o něm.

[1]) Delkovani i čarkou i kolečkem přestava vubec. Ypsilonovani pouze po (tvrdem) *d, t, n* trva dale; to pamatuj podle jinych dvou ještě zvlaštnosti po tychž třech literach v slabikach: 1. *dě, tě, ně*; 2. *di, ti, ni* — obakrat po (měkkem) *d, t, n*.

Vizvani nevizně̌lo na prazdno, a po řadě začali se listy vislovovati o navrhu. Naše Doba otiskla daleko přes polovici Navrhu a ukazala na něm zejmena k snaze, zlidoviti a rozpovšechniti snadnym pravopisem jeden z nejduležitějšich prostředku a pomucek při pronikavem lidovem šiřeni osvěty. S hlediska potřeb dělnictva prohlasila Brněnska Rovnost, list strany socialně-demokraticke, navrh za prakticki. Česka Straž ujimala se navrhu horlivě. Brněnska Niva přiznala velkou obtiž pravopisu nezjednodušeneho, ale vislovila se, že zjednodušeny pravopis přece se sotva ujme a nepřemuže překažek, ktere představuje sila zviku. Hlidka nejprve referentski klidně a spravně ohlasila obsah Navrhu několika stručnymi slovi a připojila potom, že zatim prvnim dojmem bil smich (paně Ypsilonuv članek). V očich Osvětinych tato slova, ktera se sice pravopisu zjednodušeneho neujimala ani dost malo, bila hřichem proti povinnostem važneho listu, pro nic jineho než pro to, že Hlidka se nedopustila nespravnosti a nenavistnosti. Na obranu svou Hlidka nemohla Osvětě lepe odpověděti, než že, pišic jen važně, nema ve svich sloupcich mista pro legrace.

Kdežto jine hlasi, tuto uvedene, ozvali se už v červenci a v srpnu, Osvěta uznala za dobre vitknouti sve stanovisko vuči zjednodušenemu pravopisu teprv v zaři (1897, str. 951 a 952).

Když už se na Hlidku hněvala Osvěta pro několik tak nevinnych slov, jak se rozhněvala teprv na mne!

Projev Osvětin bil takovi, že jsem jej, pro jeho neslichanost, především slovo za slovem vitiskl (»Zjednodušeny pravopis« str. 11—14) a potom podrobil dukladne kritice. Po dukladnem rozboru o patnacti odstavcich, kteri se dotkl každinkeho zahibu vivodu Osvětinych, napsal jsem tato slova: »Co přinesla Osvěta, z toho bez mala nic nesouvisi s rozborem zjednodušeneho pravopisu, mislim s věcnym, važnym rozborem. — Kdybi to, co se čte o zjednodušenem pravopise v Osvětě, bilo višlo v listě beze vši osvědčene minulosti, bilo bi ode mne nerozumem jen dost malo si podobnych vivodu všimati ..... Tolik jest slov me odpovědi. Stači snad, abich směl, podle sve vule, příště odpovidati nebo — mlčenim hlasitě mluviti při každem takovem projevu.«

Osvěta sice proti tomuto odsouzeni napsala zase něco, ale, co napsala, je takove, že, kdo si to přečte, pochvali mi jen, když na to ani neodpovidam.

Všechny hlasi, ktere jsem posud uvedl, a z nichž proti navrhu se stavi jediny hlas Osvětin, jsou posudki a projevi, pochazejici řikaje z povinnosti publicisticke vuči otazce, ktera ma zajimavost pro kruhi nejširši.

Vedle těchto hlasu referentskich objevili se hned při samem počatku veřejnych rozhovoru o zjednodušeni českeho pravopisu a objevovali se take později soukromě i veřejně projevi osobni, ktere bezděčně, z vlastniho popudu, vislovovali souhlas s navrhem, v několika připadech i tak razny, že se projevoval zrovna praktickim uživanim navrhu.[1])

A tyto bezděčne projevi osobniho souhlasu jsou mi zarukou a dokladem, že nejsem osamocen, že jest už vice hlav, ktere pokladaji zjednodušeni pravopisu za velmi važnou a nalehavou potřebu, za potřebu, jejiž učelnost vidi tak oduvodněnu, že nevahaji ani dost malo prohlasiti se za stoupence hnuti, jdouciho za uskutečněnim a provedenim teto potřebi pokrokove.

Z řad učitelstva středoškolskeho ozval se projev souhlasu později, teprv koncem r. 1899. Časopis Hlidka ve svem sešitě listopadovem r. 1899 přinesla na str. 846—849 projev z pera pana Fr. V. Autraty, professora tehdy zemske realki v Uherskem Brodě. Pan Autrata, mluvě o me brožurce, pravi: »Povšiml jsem si několikastrankoveho pojednani toho, přečetl jeho zajimave vivody a v misli me navrhi dra Jokla, jimiž chce reformovati naš pravopis, zalibili se mi. Mohu je všecki podepsati a nelekam se, že za svuj podpis budu pikati klatbou te kritiki, ktera vistoupila proti dru Joklovi.« Pan F. Autrata přičiňuje po těchto slovich šestero poznamek, z nichž prvni žada, aby *y* vimizel uplně, tedy i ve slabikach *dy ty ny*.

Než jsem navrh svuj dal na hlas veřejnosti, uvažoval jsem jej obojim směrem — i pokud se tyka ypsilonovani, i pokud se tyka delkovani — velmi pozorně a se všech stran. Že jsem pomišlel, a to hned nejprve, na uplne odstraněni ypsilonu (i v službě značkovaci) rozumi se nejen proto samo sebou, že každemu je toto pomišleni nejvice na snadě, nybrž krom toho i proto, že z dějin českeho a slovenskeho pravopisu je tento pravě pokus Šturuv obecně znam.

Nerozvažoval jsem jen v misli, nybrž na podkladě hojnych pokusu, ktere jsem provaděl, uživaje při nich dlouho zpusobu Šturova a paně Autratova. Dlouho! Tak je tento zpusob každemu na snadě, než se přesvědči ze zkušenosti vlastni o jeho nevihodach, nejen piseckich a tiskacich, nybrž i ještě jinych.

Kdo bi misto *di, ti, ni* chtěl s p. Autratou psati *dï, ťi, ňi*, měl bi take psati *ďe, ťe, ňe.* Ale se stanoviska jak uhlednosti, tak po-

[1]) Podivno, projevi vichazeli nejprve z řad učitelu narodnich, v jednom připadě take od professora universitniho; učitelstvo středoškolske pro prvni dobu mlčelo uplně.

hodli a zřetelnosti bi se velmi brzo přesvědčil, že znami zpusob, označovati měkkost teprv na pismenu sousednim, je přece jen pohodlnějši a vihodnějši.

Kromě těchto přednosti technickich, naprosto nepopiratelnych, lze uvesti ještě přednosti pravopisne ve prospěch *dy*, *ty*, *ny*. Srovname-li tvrde slabiki *de*, *te*, *ne* s měkkimi *dě*, *tě*, *ně* neni možna, abi nerazila zrovna do oči souhlastnost uplně souměrna při psani slabik *dy*, *ty*, *ny* a *di*, *ti*, *ni*. V obou připadech vlastnost souhlaski — tvrdost, měkkost — dochazi označeni teprv na samohlasce nasledujici.

K pravopisnym přednostem označovani *di* a *dy* zbiva ještě dodati, že při tomto označovani zjednodušeny pravopis zachovava věrnost sve povaze vivojne. Nezavadi ani nebivalosti, ani nepřinaši novot, nybrž odstraňuje jen zbitečnosti, a to v uplnem souhlase s dějinnym pravopisnym rozvojem.

O všech ostatnich pěti poznamkach paně Autratovich a o jinych jeho ještě připominkach lze řici, že se vlastně ani zjednodušovani pravopisu nedotykaji.

Poznamki o *j* bez tečki a *ch* jednim znakem nemaji s pravopisem nic společneho, jsouce vlastně otazkami techniki psaci a tiskaci. Že bi *ch* bil znak složeny z *c* a *h*, nevšimne si nikdo, kdo se uči psati, leč, je-li na to upozorněn. A to proto, že zvukově *c* a *ch* jsou od sebe v češtině, kde *c* nema latinskeho zněni *k*, uplně odtrženy. Spřežka tato nepusobi obtiži, spřeženost jeji se ani z uvedene přičiny neciti. A proto, nahrazovati ji, bila bi novota zbitečna.

K čemu radi poznamka čtvrta (b u d e l i misto b u d e - l i), provadi se beztoho dusledně v časopise Osvětě. Pro svou osobu přal bich take tomuto zjednodušeni, ale nepojal jsem ho do navrhu jen pro to, abi navrh bil řikaje mathematicki omezen. Poznamce šeste (p ř i d o m ě, v d o m ě) nepřikladam pro zjednodušeni duležitosti prakticke, protože snaze je pochopiti, že p ř i d o m ě jsou dvě slova, než rozlišovati »při našem domě« (pro sebe) a »přidomě« (pohromadě).

Ostatně neosobuji si prava o žadne z těchto poznamek rozhodovati anebo ji snad určitě a konečně odmitati. A neni potřebi, abich rozhodoval, protože takove a přemnohe jine pochibnosti uplně vilučuji ze sveho navrhu. Vilučuji je, abi bilo o nich slišeno hlasu co možna nejvice. V pravopise nejsnaze a nejrichleji se mohou ujimati jen take změny, ktere jsou oduvodněny a určeny tak přesně, že je uplně a naprosto jasno, c o a p r o č to navrh chce.

Z toho duvodu ve svem navrhu omezil jsem se na to, co jsem mohl v přesnem omezeni a v přisnem oduvodněni předložiti.

Pan Autrata misli dale, že bi bilo uplně zavrhovati mou methodu, »přimo nově navrhovanym pravopisem cele pojednani tisknouti«.

Povaha navrhu je takova, že pro něj neni možna učinněji vistoupiti než živim konanim. Neniť muj navrh toho zpusobu, abi daval na rozvaženou, ma-li se psati *z*pusob či *s*pusob, ma-li se psati *z*bor raději než *s*bor. Kdybi navrh něco podobneho obsahoval, bilo bi možna psati o něm po staremu.

Zjednodušovaci navrh však je naprosto jinak založen. Prohlašuje-li ypsilonovani (rozuměj etymologicke) a delkovani za zbitečnosti, čini tak vuči obecenstvu, ktere, rozumi se samo sebou, zjednodušovaciho navrhu bi, nevidouc provedeni praktickeho, jinak neuvitalo než slovi: »Ať jen zkusi tak psati pan navrhovatel, uvidi, kam dojde, uvidi, kolikrat zabředne v dvojsmislne, ba nesmislne neurčitosti atd. atd.!«

Jaki odpor zrovna ohlušujici bil bi razem zbitečně povstal proti navrhu, kdybi se bilo někomu poštěstilo vinajiti, že zjednodušeny pravopis se opovažuje psati těchto sedm, pravim sedm slov: bílý, bílí, bili, bily, byli, byly, býlí pouze jedinym napsanim »bili«?! Zdaž nebilo rozumne, včasne a přiměřene na 6. straně Navrhu zažehnati makavě všechny starosti, že bi mohl povstati zmatek?

To je přičina, pro kterou bilo svrchovaně potřebno, učiniti, co jsem učinil.

»Tak jak spisek je psan, vinucuje dojem, jakobi novoty tu zavedene již bili bez podminki diktovany,« pravi p. Autrata. Nikoli, tohoto dojmu nevinucuje, ani nevzbuzuje. Vždyť spisek (str. 8) pravi vislovně: »Navrh nesmi se ukladati jako něco nevihnutelneho, nybrž smi se jen dati na veřejny hlas, abi si ho veřejnost povšimla — uzna-li za dobre — po připadě abi o něm rozhodla.« Navrh tedy vislovně, hned při prvni přiležitosti, zamezil nepokritě každou možnost takoveho vikladu. Vždyť navrh se nevnucuje, na to nema take prava; ale uplatňuje se, a tim je puvodce jeho svemu svědomi povinen, předkladaje soudu a hlasu veřejnemu navrh, podle sveho přesvědčeni, užitečny.

Časem nejposlednějši projev ve prospěch pravopisu zjednodušeneho višel od p. M. Danička, učitele ve Znorovach na Moravě. Projev paně Daničkuv (Narod a Škola, 1900, č. 15) je viznamny tim, že obsahuje rozbor nejen viučovatelskich, nybrž i vichovatelskich zavad a obtiži na panujicim pravopise.

Pan Daniček je přivržencem pravopisu zjednodušeneho rozhodnym a bezvihradnym, přivržencem nejen theoretickim, nybrž take stoupencem praktickim. Že tak uplně k němu přilnul, že zejmena v navrhu vidi jen veřejne a nelekave prohlašeni toho, o čem take jini bili přesvědčeni, jen že si to »nechavali pro sebe«, že o navrhu věři, že »nevišel z osobni libustki« a že se mnou je p. Daniček přesvědčen, že »čas k opravě — ja bich řekl k zjednodušeni — je tu,« to všechno je velikou potěchou pro mou uzkostlivost, s kterou jsem uvažoval o navrhu, než jsem jej podal veřejnosti.

V članku nadepsanem ‚Škola obecna a pravopis' (Narod a Škola, 1900 č. 15.) pravi p. Daniček: »Žak se sice nauči s velkou namahou učitele pravopisně — jsou ruzne stupně — psati, ale pravopis tento, sotva ze školi vijde, zapomene. Je toho přičina ve škole, v žaku nebo zpusobu učeni? — Přičinou je pravopis sam. Naš pravopis je složity, zabere mnoho času, nežli se mu ditě nauči, a prakticki vicvik, ten schazi.«

»Muže se nynějši pravopis oduvodniti pedagogicki? Vime, proč po *k* pišeme *y* a ne *i*? Mužeme na tuto otazku rozumnym duvodem odpověděti? Jen snad to odpovime, že jini tak čini. Divna to pedagogika. Mělo bi si proto učitelstvo všimati oprav pravopisnych. Vždyť tyto vice souviseji se školou než s veřejnosti, s lidmi starimi, kteři znajice nynějši pravopis misli, že musi takovim biti, jak oni ho znaji.«

»Při zavedeni pravopisu zjednodušeneho.... bi se nemohla viskitnouti vitka, že škola nenauči ani pravopisně psati.«

»Na stanovisku časopisu Osvěty, ktera pravi, že podobny pravopis je u každeho nedouka, nemužeme stati. Učitel, vichovatel nemuže biti takovim duševnim aristokratem jako referent Osvěty.«

»Ma-li se zjednodušeni pravopisu provesti, je třeba, abi učitele sami si ho všimali, sami o něm mluvili, psali a sami ho uživali. Budou-li pravopisu zjednodušeneho ve svich dopisech, novinach a časopisech uživati, rozšiři se znalost jeho i jinam. Napravu však od jineho čekati nemužeme; lide, kteři dosavadni pravopis znaji a nemaji přiležitosti sami jemu ve škole učiti aneb alespoň ono učeni sledovati, jistě pravopis měniti nezačnou. Záleži uskutečnitelnost v tomto směru na učitelich, kteři vidi ono plane mluvnicke a pravopisne pravidlovani, ono zabijeni času.«

»Dělnicke listy a jim sympathicke opravu pravopisnou bi jistě — z ruznych referatu mužeme to poznati — přijali.«

»Jedna se tu o zlidověni pravopisu.«

»Až se rozšiři znamost a uživani pravopisu zjednodušeneho po česke veřejnosti, pak nebude moci nikdo proti tomu nic namitati, abi nebil do škol zaveden.«

Viskitlo se take (pan dr. Arnošt Kraus v Literarisches Echo, I. sloupec 386—387) srovnani česke pravopisne opravi Dobrovskeho čili pravopisu obdobneho s opravou Grimmovou pravopisu německeho. Vislovuje se tam politovani, že už Dobrovski nepustil etymologickeho rozdilu mezi *y* a *i*, a očekava se, že »při postupujicim lidověni literatury, asi sto let po onom sporu (mezi ypsilonisty a jotisty), se odvaži podle všeho česki pravopis kroku, kteri se bohužel tenkrat už nestal.«

Viloživ miněni jednotlivcuv o pravopise zjednodušenem, povim ještě, jak po čtyřech letech se změnila nalada vuči němu v tisku. V tychž Nar. Listech, ktere zjednodušenym pravopisem, při jeho prvnim vistoupeni, se vlastně ani nezabivali, p. V. Doubek, mluvě o me ruske učebnici a čitance, piše (24. listop. 1900): »F. Jokl srdnatě podnikl u nas boj za zjednodušeni pravopisu . . . . Sveraznost, opirajici se o hluboke přemišleni s naležitou věci znalosti, jest zajiste podstatnou znamkou všech pokusu jeho . . . . V uvodu pan Jokl razi opět drahu zamilovane sve idei českeho pravopisu zjednodušeneho, a to zpusobem, kteri svědči o seriosnim zakladě puvodni mišlenki teto.«

Nejnověji take p. dr. Josef Karasek vzal si přiležitost při zpravě o me ruske učebnici a cvičebnici, abi se vzminil o zjednodušenem pravopise, kterim je psana nikoli kniha sama — ta je psana pro školu a tedy nezjednodušeně — nybrž obširna předmluva k ni, určena učitelum a samoukum. V Česke revue 1901, na str. 484 vislovuje se takto: »Dr. Jokl piše pro svou osobu[1]) svim českim pravopisem. Neoznačuje delki a piše *y* jen tam, kde se čte.[2]) S počatku nejde to richle, bichom si zvikli na novou orthografii; jsme lide konservativni. Ale kdybi se pokus jeho ujal, mnoho

[1]) Vizdvihuji toto svědectvi, že me psani nevnucuje dojmu, jako bich je někomu vnucoval. *J.*

[2]) Řečeno vlastně nepřesně. Ale jsem vděčen teto nepřesnosti proto, že mi ozřejmila vlastnost nezjednodušeneho pravopisu, na kterou je zahodno durazně upozorniti: že *y* se piše pouze tam, kde po něm zbila (v předchozim *d*, *t*, *n*) stopa posud sluchem postřehovana a kde tedy posud trva *y* jako znameni nezměkčenosti před nynějšim nikoli ještě ypsilonovim, nybrž už jotovim zněnim samohlaski. *J.*

cizincu[1]) bi se richleji a snaze naučilo česki a stali bi se přateli našeho naroda. Piši to jako stari praeceptor českeho jazika.«

Docela jinak ovšem bilo, pokud ještě mnozi měli v čerstve paměti jen Osvětin ortel ze zaři r. 1897 a pokud šiře znami nebili ani muj navrh vubec ve svem oduvodněni, ani ma odpověď na projev Osvětin zvlaště, ani — po tomto ortelu a přes něj — veřejne projevi osobni ve prospěch zjednodušeneho pravopisu. Tenkrate — bilo to 4. února 1898 — časopis »Komenski« svemu čtenařstvu beze všeho ještě předkladal tyto slohove perli jemnym vtipem sršiciho sveho besedaře: »Pravopis na prkenkach Azorovi budki bil ovšem tyž, jakim piši tito caparti nebo pan doktor Jokl na Moravě.«

Abich se neprohřešil proti uplnosti, oznamuji ještě podle zpravi otištěne v Literarisches Echo I. sl. 1495, že Aletheia nežada na usmířeni uraženeho ypsilonu nic vice a nic meně, než bai bil odstraněn z uřadu učitelskeho, kdo se dopustil na tomto pismeně takoveho přikoři. Trestni oznameni v Aletheii, ktereho — mimochodem řečeno — nikdo si nevšiml a ovšem ani nevšimne, ma mnoho podobi a přibuzenstvi s humorem oněch perel, ktere zname z »Komenskeho«.

Dlouho jsem nerozuměl a nerozuměl tomu, proč se mnozi — vidim to na nich — boji a ostychaji sve přesvědčeni, přiznive navrhu, take bez obalu projeviti. Po onom trestnim ohlašeni nedivim se už ani dost malo teto bazlivosti a nedivim se take, když někdo si o navrhu promluvi hodně potupně a hodně z visoka. Je-li už věci trestnou, šiřiti jen duvody navrhu, rozumi se, nemuže biti bez vihlidki na odměnu, hodně se viznamenati krutym navrhoborstvim. Ale, da Buh, pohinou časem i strach ztraty i naděje zisku.

---

[1]) Nejen cizincu, nybrž i samich Čechu, virostlich nebo zapadlich do prostředi nečeskich, v nichž nemaji ani kdy ani přiležitosti, abi si osvojili tak trnite stranki českeho pravopisu. O celem severovichodu naši oblasti jazikove ani zvlaště nemluvim!

J.

Přehled vývoje sociálních dějin ruských.

(Dokončení.)

Od té doby je vojsko nejpřednější potřebou státní a pohlcuje až do *čtyř pětin* všechny státní příjmy. Ačkoli stále tížeji tlačí tento náklad obyvatelstvo, nemá přeměna vojska v zápětí změny ve vší administraci státní, jako to bylo dříve. Rusko nestará se od té doby jenom o své záležitosti, nýbrž vážně ba rozhodně zasahuje i do záležitostí ostatní Evropy. Počet vojska vykazuje se: za Petra Vel. bylo 200.000 mužů, ku konci vlády Kateřiny II. 400.000 m., v napoleonských válkách za Alexandra I. 800.000 m., za krymské války 1,600.000 m. a dnes je přes *dva a půl* mil. mužů.

Všímneme-li si blíže vydání na vojsko a loďstvo, vidíme, že od smrti Petra Vel. kleslo o celých 35%. Avšak tato překvapující číslice jest pouze zdánlivě menší vydaj ukazující. V té době po marných pokusech dlužiti se za hranicí vláda až do r. 1794 zlehčovala minci (Petr Vel. o $^1/_2$ ceny) a vydala assignace papírové s nuceným kursem. Teprve Kateřina II. zjednala si zahraniční kredit a hned objevuje se v státním rozpočtu úhrada 2·03 mil. r. na úrok, která za sto let stoupla na 165·66 mil. r., t. j. ze 4·5% na 27·2%. Dnes je státní dluh 4 miliardy r. kov., z něhož pouze malá částka připadá na železnice a poddanství, vše ostatní pohltilo vojsko. Z toho viděti, že vždy vojsko spotřebovalo nejméně $^3/_5$ všech státních příjmů.

Ovšem nutno míti na zřeteli, že při dějinném vývoji ruské politiky zahraničné, až podnes expansivné, jest vojsko základem a hlavní potřebou státu. Ostatně tím neduhem trpí největší část Evropy, a bylo to právě Rusko, které chtělo odpomoci, ale — marně.

Nežli přejdeme dále, všimněmež si ještě tabulky. I vydání na *dvůr* klesá. Vidíme, že za Petra Vel. kleslo vydání skoro na čtvrtinu, kdežto po jeho smrti stouplo více než dvojnásobně, neboť císařovny

Vydání státní dle oborů správy.

ROK	Státní příjem	Vojsko a loďstvo		Státní dluh		Dvůr		Finance a říšské statky		Správa a soud		Osvěta	
		vydej	%	vydej	%	vydej	%	vydej	%	vydej	%	vydej	%
1680	1·5	0·75	50	—	—	0·22	15	0·067	4·5	0·02	1·3	—	—
1701	2·5	1·96	78	—	—	0·11	4	?	?	0·05	2	0·004	0·14
1725	9·1	5·97	65	—	—	0·33	3·7	0·89	9·7	0·20	2·2	0·027	0·3
1764	19·4	8·72	45	—	—	1·67	9	4·96	25·6	2·31	12	0·029	0·15
1794	49·1	22·65	46	2·03	4·5	4·27	9	9·80	20	5·63	12	0·629	1·28
1801	64·2	32·35	50	6·74	10·5	5·53	10	?	?	6·11	9	0·739	1·15
1825	111·6	48·44	43	15·32	13·7	5·48	5	c. 27	24	c. 10	7	0·522	0·45
1850	284·5	119·50	42	42·16	15	c. 10·75	3·9	c. 35·4	12·4			2·765	1
1870	376·5	129·44	34	63·28	17	6·88	2	84·59	22·5	49·22	13	8·150	2·2
1892	608·1	186·81	30·7	165·66	27·2	12·88	2·1	98·92	16·2	72·13	11·9	14·352	2·4

vedly život rozmařilý a nákladný. Teprve od dob Alexandra I. po válkách napoleonských trvale klesá a dnes činí pouze 2·1%. Ovšem nutno míti na mysli, že v staré době mnoho vydání, jež dnes patří eráru, tenkrát uhrazována z fisku, tak že fakticky poměr neklesl, nýbrž stoupl.

Za to stále stoupá náklad na *správu finanční* a říšských statků jednak přirozeným rozvojem hospodářských poměrů, zlepšením správy a sestátněním úřadů, jež v starších dobách byly neplacené sice státem, ale obyvatelstvo dvojnásobně muselo jim nahraditi plat — úplatkem a »dary«.

Civilní *správa*, soudnictví a osvěta v starším státě byly úplně v područném tlaku vojenského státu. Na ně se dalo, jen co bylo pro zachování finančně vojenských zájmů nezbytno. Na správu, jejíž velkou část zaujímá policie v rozličné formě, ve starém státě připadala nepatrná částka, tak že samospráva měla širokou působnost; ovšem tato samospráva byla všelijak vázaná, tak že neměla oné síly vývojové jako v Anglii. *Soud* rovněž z velké části byl ponechán obyvatelstvu pro ušetření vydání a teprve v nové době doznal od Alexandra II. oprav a tím vzrostlo i značněji vydání.

Nejhůře na tom byla *osvěta a kultus*, pokud se o ně stará stát. Starý stát se vůbec o né nestaral a ničeho na ně nedal. Teprve Petr Vel. počal ze státních důchodů vydržovati něco škol pro výchovu — důstojníků a úředníků. Při smrti Alexandra I. spatřujeme, že vydání toto nedosahuje (za sto let!) ani $^1/_2$% a r. 1892 je *pouze o $^3/_{10}$% větší nežli vydání na císařský dvůr!* To mluví úžasně jasně o nynějších poměrech vzdělanosti obyvatelstva v Rusku, a viděti, že podnes nepřestalo býti státem vojenským, jemuž běží pouze o potřeby státu a nikoli obyvatelstva, či lépe, který dosud nepoznal, že povznesením obecné vzdělanosti povznáší se hospodářská zdatnost, tou zvýšuje se blahobyt, tím poplatní síla obyvatelstva a tudíž příjmy státu. Ovšem kde civilní správu vedou vysloužilí generálové, kteří se osvědčili výborně jako policejmejstři, tam musí hospodářská stránka *pouze* — klesati!

Nejdůležitější stránkou státní správy je *politika finanční.* To, co dovedl Sully ve Francii, dovedlo jen málo státníků v jiných říších. Neběží tu o pouhou poplatní sílu státu, nýbrž, a to na prvém místě, o sesilování a regulování této poplatní síly. Otevírati nové prameny bohatství hospodářského — nikoli vymýšleti nové a nové daně — jest úkolem finančního správce říše. Jest lehčí utahovati daňový šroub nežli vymysliti zúročitelná zařízení hospodářská. Vláda, která stará se pouze o své potřeby bez ohledu na

potřeby obyvatelstva, podkopává budoucnost říše. Heslo »daně« bez hesla »blahobyt« je sebevražedné. Blahobytem rostou státní příjmy (daně), umělým vzrůstem daní klesá blahobyt a tím i státní příjmy. Jest velice zajímavo stopovati, byla-li ruská finanční politika vedena jakoukoli ideou či jen pouze denní potřebou. A dále přihlížeti k tomu, jakou měrou spolupůsobila ve vývoji sociálních dějin ruských.

Prvotní dávky na dvůr knížecí byly přirozeně pouze naturální. Zemědělec odevzdával obilí, med, zvěř, bobry a ryby a to jak pro knížete tak pro jeho sluhy při dvoře. Ale již v době tatarské nastala podstatná změna — vznikla potřeba peněz na zaplacení poplatku.

Všecky daně a dávky rozděleny na vsi. V každé vsi *mir* rozdělí půdu a na každý podíl (lůs) připadne pak stejně platu, jejž státu však odvádí mir. Dokud jsou platy menší nežli výtěžek půdy, přijímá sedlák i více podílů. Jakmile stát zvýší daně, že přesahují výtěžek z půdy, brání se sedlák přidělování více podílů, a nelze-li jinak, uteče z miru a, poněvadž vládne poruka, musí ostatní za něho platit. Vláda majíc v rukou mir nestará se o jednotlivce. Jednotlivec pak přirozeně nemá interesu na státě a jeho potřebách, neboť jest jím pouze utahován, nikoli také chráněn. Tento společenský řád jest souhrnný výsledek hospodářského *ne*rozvoje Ruska a neúměrného rozvoje jeho státních potřeb.

Tato poručná spoutanost všech tvoří *těhlé společenstvo* (ťjaglaja orgaňizacija). Kdy vznikla, nevíme, nacházímeť ji již ve zprávách z nejstarších dob; své vyspělé formy nabyla v době tatarské. Tataři zavedli stálou daň a ji dle svého soupisu vybírali. Po nich to dělali knížata. Písař zapsal v knihu (danskaja kňiga) poplatníky, rozdělil je na *setniny* a dal jim v čelo setníka. S ním chodil *berník* (danščik) a vybíral platy. Přebíhání z jedné setniny (ťjaglaja sotňja) do druhé bylo stíháno tresty. S vývojem a utužováním státní moci »zdokonalovala« se tato berní soustava. Vznikaly nové daně, opravy berní nesly se jen snahou po větším výnosu dávek a tak *podnes* ostalo, že rozdělování daní vykonávají v nejvyšší instanci sami poplatníci. I děje se to tak, že jakákoli daň rozvrhne se na *těhlé obce* (ťjaglaja obščina) a ty rozdělí ji dle těhla (ťjaglo) a vybírají pak od sedláků.

Za doby tatarské byla daňovou jedničkou *socha*[1]) rovnající se práci 2—3 koní; z té platilo se 5 kop. (= nyní 5 r.). Později

[1]) Vlastně *pluh*; pak pozemek pluhem za den zoraný, zde pozemek 2 až 3 pluhy zoraný.

nastala různost v rozdílných knížectvích. V moskevském rovnala se 32 robotníkům. Teprve za Ivana IV. Hrozného nastalo sjednocení. »Socha« stanovena na 400 děsjatin[1]) orné půdy dobré, 500 d. prostřední a 600 d. špatné. Vedle toho povoleny *lhůty* či slevy některým poplatníkům jako šlechtě, klášterům a svobodným sedlákům (čtvrt platu). Soupis platil až do roku 1680, tedy přes sto let.

V XVI. stol. šlechta se domáhala toho, aby její sedlák neplatil tolik jako »černý« (svobodný), který platil ze čtvrti zorané či »živoucí«, a dosáhla r. 1631, že jim »živoucí čtvrt« počítána po 10—16 selských statcích asi po 4 čtvrtích skutečných. I platil následkem toho »černý« sedlák z 1 čtvrti jako šlechtic ze 64 čtvrtí. K tomu pak v stejném poměru měřeny i nové daně, i vidíme, jak veliké břemeno uvaleno na »černé« selstvo, které platilo desateronásobně více nežli šlechta. Selstvo ze středu a jihu říše utištěno rekrutováním vojska, na severu zase většími daněmi. Při tom však ostal přece nepoměr mezi nimi. Vojenské okresy platily malé daně, ale nevojenské *nebyly* osvobozeny od vojenské služby, která se šlechty víc a více přesunovala se na sedláky zřizováním pěchoty a stálého vojska. Tu vláda chopila se v tísni starého prostředku. Daň šlechtě zvýšována, výsady její rušeny a pracováno k stejnoměrnému zatížení, zvláště když sedláci nemohouce unésti hrozná břemena houfně opouštěli své statky, ostavší pak za ně museli platiti, ale nemohouce ostávali dlužni. Při tom vláda nedala sepsati znovu půdu dle faktického stavu, aby se nezmenšily příjmy, nýbrž jen přísně přidělovala ornou půdu zoufalému a bídně hynoucímu selstvu. A tu lid chápal se steré lsti na oklamání státu, tak že v tomto zápase měl stát větší škodu, než kdyby spravedlivě rozdělil půdu i břemena.

Konečně v XVII. stol. za Alekséje Fedoroviče došlo k opravě. Za základ daňový vzat *dvorec*, za cara Fedora pak založeny »přepisné knihy«, dle nichž rozděleny daně, ale tím novým jménem zakryt jen starý útisk. Teprve nastalá tíseň vládní způsobila *provedení* reformy: staré daně skoro všechny zrušeny a potřebná summa pak rozdělena na dvorce. Měští a »černí« dvorové platí 80 k.—2 r., panští 5 k., duchovní 10 k. a dále $^3/_{16}$ a $^7/_{16}$ čtvrti obilí, knížecí $^5/_{16}$ (celkem panští 5—14 k., knížecí 8—23 k., duchovní 11—33 k.) a některé menší dávky. I tu ostal patrný rozdíl mezi svobodnými a poddanými sedláky, jen že se poněkud zmenšil. Přes to však lid

[1]) 400 děsj. *osetých*, 400 *zaoraných* a 400 *ouhorných*, tedy pro jednoho sedláka úhrnem 1200 děsj. půdy.

utíkal ze statků a podváděl berníky tím, že se několik rodin nastěhovalo do jednoho dvorce.

Tu Petr Veliký změnil systém. Ustanovil, aby se platilo z *duše* muže či podušné a sice robotník, sedlák, poměščík atd. platí stejně 80 k., jenom »černí« platí ještě 40 k. úroku či nájmu (obrok). Vzorem bylo Švédsko, avšak reforma neprovedena přesně, forma vybírání a stanovení poplatků ostala dle starého. Ani »duše« neodpovídaly skutečným poplatníkům, neboť soupis se obnovoval teprve za 20 let a změny v té době nezapisovány. Pak neměl Petr ani dost úředníků a zřízenců výběrčích, tak že zase vypočteny daně pro celé obce — dle nepřesného seznamu »duší« — a ty je rozvrhly na lůsy zabrané dle počtu dělných sil jednotlivých rodin.

Ale příjmy státu se tím přece rozmnožily. R. 1680 bylo daní 8·4 mil. r. a r. 1724 již 42·6 mil. r.; v prvém $^1/_3$, v druhém $^1/_2$ všeho byly přímé daně (nalog). S malými změnami ostává podušné do r. 1887, ale stále klesá v poměru k ostatním daním, tak že dnes tvoří pouze asi *desetinu* všeho rozpočtu.

R. 1874 zavedena *pozemková daň* od $^1/_4$—15 kop. z děsjatiny půdy, ale neučinila žádnou změnu v podušné. Snad teprve v budoucnosti bude možno stanoviti daň pro každého jednotlivce zvlášť s ohledem na všecky změny, jimž jeho stav podléhá.

Posud probírali jsme pouze daně zemědělské, při nichž bylo možno zcelování a uniformování dle povahy výtěžku. Avšak již v nejstarší době shledáváme v Rusku *kupce*, jimž nebylo možno hromadně předpisovati daň, nýbrž dle povahy jeho obchodu a zisku každému zvláště.

Nejstarší z těchto platů je *trhové* (lavočnyj obrok), jež bylo nájmem z místa na trhu.[1]) Stejně v nájem (obrok) dávala komora knížecí rybolov, medové lesy, bobřiny a j., jež vůbec považovala za svůj majetek. Ovšem část nájmu připadala na vzdělávanou půdu a druhá část pak na *promysl.*

Daň poměrná k důchodu byl t. zv. *5.*, *10.*, *15.*, a *20. peníz* (podůchodné); poněvadž však nebylo lze zjistiti u kupců skutečný důchod, byla stanovena summou a rozdělena mezi kupce jako podušné.

Kupci platili *podušné* i *podůchodné* až do Kateřiny II. Tato císařovna je zrušila a uložila jim *daň třídní* (gil'dějskaja podať) a to 1% z hlášeného kapitálu. Za vlastenecké vojny (1812) zvýšena

[1]) *Lavka* značí prvotně lavici, na niž se zboží vykládalo na trhu; v nynější řeči značí *krám* kupecký, přenesením významu na místo, kam se později lavice stavěly.

na 4·75%, ale brzy zanikla. Tato daň byla nepraktická: 1. že přiznání neodpovídalo skutečnosti, 2. že z ní vyňati měšťané a posadští. Proto vystupovali kupci z gild v měšťany, čímž vyhnuli se placení. R. 1824 vláda zaměnila tuto daň stálým platem zapravovaným při obdržení svolení k obchodu.

R. 1863 vláda spojila tento plat s podůchodným a kupci (torgovyje lj.) platili z místa, továrny a závody z počtu dělníků, leč vše ostalo na půl cestě. Teprve r. 1885 učiněn rozhodný krok k zdanění *důchodkovému* Bungem, tak že se mělo z čistého zisku z průmyslového zboží platit 3%, zároveň pak gildové podniky rozvrženy dle gubernií a celkově zdaněny; samy pak rozdělovaly mezi sebou daň (raskladočnyj nalog). Negildové obchody zdaněny r. 1889, že platily 2% a ostatní 1·75% čistého zisku. Téhož roku zavedena i *činžovní daň*. Přes odpor státní rady provedena oprava a r. 1893 zvýšena daň z velikých podniků na 5%. Důchodkové daně tvoří asi polovici všech přímých daní.

Vláda často obcházela zvýšení přímých daní tím, že vybírala *nepřímé* nedbajíc hlasů o jich nespravedlnosti.

Od starodávna bylo to *clo, nápojné*, Petr Veliký zdanil *sůl* (zrušeno 1880), Mikuláš I. *tabák* a *cukr*, Alexandr III. *petrolej* a *sirky*. Tento důchod dostihoval poloviny všech příjmů.

Z regálií či panovničích důchodů jsou příjmy z *ražby peněz* a to tím, že cizí mince roztaveny a raženy z nich ruské o něco dražší. Petr Veliký v tísni peněžní zlehčil dvojnásob minci a získal r. 1701 značný příjem, tak že mohl podporovati nově zřízené pošty[1]) a doly. Sem patří i výnos ze státních lesů a panství, konečně některé zvláštní poplatky (pokuty soudní, robotní a j.).

Celkový poměr zdanění jeví se v absolutních číslech takto: v dopetrovské době (—1680) platil jeden obyvatel 1·56 r., na konci vlády Petrovy (1724) asi 5·77 r. a nyní asi 8 r., tak že poměr je dosti příznivý — u porovnání s jinými velmocemi. A přece ve skutečnosti je veliká část obyvatelstva nepoměrně *přetížena*. Dobrá polovice rolnictva musí platiti více, nežli činí všecek výtěžek půdy, tak že deficit zemědělský musí sedlák nahražovati výdělkem mimo roli — průmyslovým. To vidíme zvláště na severu.

Selské obyvatelstvo musí se následkem této berní soustavy zabývati domácím průmyslem a prací mimo domov, tak že ruské *kustarstvo* není plodem zemědělského života, nýbrž státního daňového tlaku. Z takového tlaku vznikly i mnohé továrny, v nichž

[1]) Telegraf a železnice zřídil Mikuláš I.

měl býti zaměstnán sedlák *vedle* zemědělství, aby tu vydělal potřebné penize na daně. I viděti z toho, že tu neběží dokonce o povznesení země a obyvatelstva průmyslem, nýbrž především o uschopnění jeho platební síly. Odtud ona protekcionářská politika fabričná, z níž teprve postupem času přechází se k péči o rozvoj národního hospodářství, když totiž konečně i státní správa poznává úzký vzájemný vztah mezi státní hospodářskou politikou a národním hospodářstvím. Že stát je bohat, je-li národ bohat, příliš pomalu chápou vedoucí kruhy. Neboť finanční politika neprovedla toto správné ponětí k důsledkům plodným — snad teprve se zrodí státník, jenž bude reformátorem říše.

Sociální vývoj národa jest nemálo závislý na soustavě, dle níž spravuje se »říše«, t. j. obyvatelstvo, a to tím více, čím závislejší jsou obyvatelé na vládě. Proto potřebí k ucelení obrazů dosavadních připojiti ještě přehled vývoje *říšské správy*.

Až do XV. stol. *správa zemská* sloučena byla nerozlučně *dvorskou*. Nejstarší zřízení knížecího dvora ruského nelišilo se mnoho od českého. Úřady mají názvy dle místností: komora (kladovaja, kazna), sklep (pogreb), kuchyně (kuchňja), konírna (koňjusňja), psárna (psarňja) a ptáčniště (ptičij dvor) a dle toho úředníci jsou: komorníci (kaznačei), správčí (dvoreckie), číšníci, stolníci, maršálkové (koňjušie), psáři a sokolníci. V knížecích vsech (selo), župách (volost) a městech byli zvláštní prikazčíci (správci podobní asi našim purkrabím), berníci a písaři sbírali a zapisovali daně a dávky (přírodní). Všecka správa soustředěna pak na knížecím dvoře, avšak neměla ani rázu pouze soukromého ani pouze státního.

Kníže soudil, sbíral daně, vedl války, zavíral mír. Pokud za něho konali tyto povinnosti jiní, nebyli pouhými sluhy, nýbrž zemskými úředníky. Tím záhy počal se dělati rozdíl mezi záležitostmi pouze knížecími a zemskými. Správu vojenskou, finanční a zahraničnou měli na starosti vojenští, dvorští a vyslanečtí písaři (ďjak — jako u nás prvotně kněží). Proto *prikazy*, t. j. poručení těmto písařům, změnily se v XVI. stol. v trvalé instituce: *razrjad, dvorec* a *vyslanecký prikaz.*

Tak bylo u všech ruských knížat. Když pak Ivan III. a Vasilij III. sjednotil je v moskevském panství, převedeny »dvorce« a »razrjady« do Moskvy s oborem své působnosti provinciální, ale podřízeny »velkému dvorci« moskevskému. Místo nich do podrobeného knížectví poslán *náměstník*.

Teprve Ivan IV. provedl reorganisaci rozlišiv dvůr od státu (fiscus a aerar). Dvorskou správu vedla *opričnina,* jíž podřízena knížecí komora z 40 měst, žup a vsí: centrum tvoří »veliký dvorec«. Státní správu vede *zemščina.* Jí svěřena finanční správa (kazna) s centrem ve »velkém prichodě«.

Aby »velký prichod« snadněji vedl správu, rozděleny všecky obce (města i vsi) v zemi na čtyři *čtvrti* se zemským písařem v čele; byly to: vladimirská, usťjužská, haličská a novgorodská. To však nejsou skutečná území uzavřená, ani souvislé části vůbec, nýbrž do jedné každé čtvrti zvlášť patřily dědiny a města z nejrůznějších konců Ruska, tak že neměla žádného styku mezi sebou, nýbrž pouze každé pro sebe vázáno na Moskvu. To bylo z opatrnosti učiněno, aby nemohla vzniknouti drobná území a panství s mocnou úřednickou šlechtou. Proto má podnes Rusko význam pouze jako celek — ne jako na západě jsou říše složeny z mocných částí. Žádný stát v Evropě neprovedl skvěleji heslo římské »rozděl a opanuj« jako Rusko za Ivana IV. Obec k obci neměla zájmů, dobré i zlé přicházelo jen od panovníka. Jen tu chápeme plně ruské přísloví: Bůh na nebi — car na zemi!

Jako knížectví byla mechanicky s centrem spojována, zrovna tak dělo se s nově dobytými krajinami, jimž každé dán zvláštní úřad. *Kazanský dvorec* měl civilní i vojenskou správu Kazaně a Astrachaně, *sibirský prikaz* spravoval kraje kolem Uralu. Pro nově založená města v těchto krajinách zřízena vojenská velitelství.

A tak nejvyšší úřady nedělily se dle oboru působnosti, nýbrž prostě dle území, v němž vedly správu: finanční, politickou, soudní a vojenskou; byly to: velký dvorec; vladimirská, usťjužská, haličská a novgorodská čtvrť a vojenský prikaz. Při tomto rozdělení státní správy není divu, že všecko bylo zanedbáváno kromě vojenství a financí, všecky ostatní úřady byly nedostatečny a neměly váhy. Tak na př. soudy nejsou zvláštním úřadem, v Moskvě soudí každý, kdo má jakoukoli moc, a rovněž v kraji, tak že *sudí* znamená i administrativního úředníka. Jaká byla pak spravedlnost, to i bez výkladu čtenář pochopí.

Správa finanční nejširší působiště měla na severu, kde žili »černosošní« sedláci. V XVII. stol. zcentralisována zrušením »čtvrtí« a shrnutím všech příjmů z oněch krajů do státní pokladny (bol'šaja kazna), jež odpovídá nynějšímu ministerstvu financí. Zároveň soustředěno i vojenství pod tři velitelství či pluky. t. Novgorod (proti Švédům), Sěvsk (proti Litvě a Polsku) a Bělgorod (proti Krymským Tatarům). Z okolních měst jim přikázáni rekruti

a důchody na jich vydržování. To však zavinilo zase porušení finanční správy soustředěné nedávno v státní pokladně.

Když nastoupil Petr Veliký, ukázaly se všecky tyto úřady nedostatečnými pro jehó dalekosáhlé úmysly. Proto zrušil i finanční úřady i vojenské a podle jednotného plánu zřídil (1708—1712) zcela nové správní obvody s finančně vojenskou správou složené ze souvislého vždy území a nazval je *gubernie* (Petrohrad, Kiev, Smolensk, Azov, Kazaň, Moskva, Archandělsk, Sibiř). V nich vedli správu generálové. Zbytky starých úřadů říšských rozplynuly se v moskevské gubernii. Bývalá »duma bojarská« dávno již se nescházela, jen »sjezdy« úřednické Petr nařizoval. Středisko vší správy bylo v *senátu*, který znenáhla stal se vůbec nejvyšším říšským úřadem. Leč i tu osvědčily se staré neduhy správy ruské: gubernátoři nejsouce podřízeni přísnému dozoru vládli po své vojenské povaze libovolně a říše zase ztrácela na jednotě.

Petr Veliký postřehnuv nedostatky nové správy zřídil podle vzoru Švédska v hlavním městě *kollegia* a v kraji *provincie*, jež měly správu finanční, politickou a soudní vedenou placeným úřednictvem. Avšak tu zase nebylo dostatek peněz na tuto organisaci a také ne dosti schopných sil, tak že nastalo šetření a omezování, jež zahubilo všecky dobré stránky tohoto zřízení. Proto nástupci takové úřady rušili zavádějíce po starém způsobu »kanceláře« provinciální a guberniální. Jediné, co se udrželo, byly kollegie a senát. Prvé pro svou jednoduchost a schopnost sloužiti centrální vládě, neboť jejich působnost byla dle věci ne dle území stanovena. Senát pak vedl dozor nad nimi (mimo vojenskou, námořní a zahraniční) a prostředkoval mezi nimi a císařským dvorem.

A tak vidíme, že prvotní *mechanické zřízení státní* za Ivana IV. přešlo v systém po výtce finanční, jenž se pak rozdvojil na vojenství a finance zcelením důchodů a rozdělením moci. Za Petra I. *rozbita stará centralisace* a učiněn pokus o novou života schopnější. Při všem pak *ne*přihlíží se k obyvatelstvu a jeho potřebám kulturním a hospodářským, nýbrž pouze potřeby vládní tu rozhodují. Odtud ustavičné změny, odtud všecka slabost těchto soustav. Národ nemá jiné na nich účasti, leda že konec konců i ta nejlepší zvrací se mu na úkor.

Jednotlivec (občan) nemá v těchto soustavách vládních místa, pouze *porukou* je připoután ku vládě. A poněvadž v *zemském soboru* jest vešken národ zcelen obecnou porukou, mají poslanci úřad svůj pouze za břemeno.

A jak špatně postaráno je o poměr obyvatel mezi sebou, o tom křiklavé svědectví podává *zřízení soudní*. Soudy byly od stara velmi chatrné, jak jsem již výše ukázal. Nebyly samy o sobě pevnou institucí jako v záp. Evropě, nýbrž byly pouze částí politické správy. Proto nebyly pro ně ani zvláštní úřady ani zvláštní soudci. Až do Petra Velikého vždy byly v područí; ba nesmíme zapomenouti, že až do Kateřiny II. nebylo pro ně zvláštních úřadů.

Hrdelné právo bylo uzákoněno pouze potud, pokud sloužilo k stanovení poplatků za právní úkon pro komoru knížecí. Bylo-li toto pro občana nejdůležitější právo tak povrchně a naprosto nedostatečně kodifikováno ponechávajíc soudci vůli do zvůle, bylo *soukromé* (civilní) právo ještě hůře na tom. Za Alekséje, ač stejně nedokonale, poprvé po cizím vzoru je kodifikováno právo *veřejné* (gosudarstvennoje) v Uložení.

Dojíti práva bylo v starší době nesnadno, ba i nemožno. Kdo byl mocnější, právu prostě odpíral, nejednou obležen i dobyt byl jeho příbytek a on »na sílu« přiveden k soudu. Ale i tu našel prostředek k vítězství: obešel chatrný zákon úplatkem a přímluvou mocných přátel. Proto strany raději soudu se vyhýbaly, mezi sebou se smířily, i když se jednalo o vraždu, loupež a j., ačkoli tu úřad těžce nesl ušlé pokuty a poplatky. Tak to trvalo téměř do konce XVIII. stol. Poškozený žil bez práva, poškozující bez trestu, z čehož můžeme pochopiti, jak těžký úraz z toho odnášela veřejná mravnost, jak hluboce klesalo právní ponětí lidu o spravedlnosti, jak společenská ethika až podnes tím trpí v třídách nejnižších, kde znenáhla vyvinulo se mínění, že lze dojíti práva pouze lstí, chytře ustrojeným násilím, úskokem a šalbou!

Kateřině II. náleží zásluha vážných reform ve veřejné správě i soudech. Guberniím dala samosprávu, kollegie osadila pouze státními úředníky, soudy odděleny od ostatní správy a po vzoru záp. Evropy rozděleny na *instance*. Ovšem ani tu nemohla proniknouti reforma ihned a udusiti zlé bejlí staré soustavy.

Za císaře Alexandra I. byl to *Speranskij*, jenž provedl novou pronikavou reformu r. 1810. Vládní moc rozdělil v *zákonodárnou*, *správní* a *soudní*. Nejvyšší soudní instancí učinil senát. Správní moc rozdělil na *ministerstva* (místo kollegií), která jsou odpovědna za správné a včasné jednání. Proto každému v čele stojí zvláštní ministr, ne rada. Zákonodárství po francouzském způsobu mělo býti odevzdáno *říšskému sněmu* (gosudarstvennaja duma), když

pak k jeho ustavení nedošlo, bylo svěřeno *státní radě* (gosudarstvennyj sovêt).

Zvláště tato reforma byla důležita, neboť panoval po tu dobu v Rusku úplný zmatek v tom, co je *zákon* a co je *nařízení* (ukaz). Poněvadž nebyla zákonodárná moc nijak v starší době rozlišena od správní, bylo pro úředníka stejně důležito, co mu velel zákon, jako co mu poroučela vláda či panovník. Od doby Speranského ustanoveno, aby všecka ustanovení státní rady byla zákonem, nařízení panovníkova pak ukazem. Od tohoto lišil se *jimennyj ukaz*, t. j. minoritní návrh státní rady přijatý za zákon.

Ale státní rada jsouc složena z vysokých hodnostářů jest ústavem přec jen těžkopádným a v jednání zdlouhavým. Proto čilejší ministr, kde mohl, ji obešel a své návrhy opravné i direktivní přednášel přímo císaři a vyžadoval si pak pro ně nejvyššího schválení, aby je mohl prováděti. Tím nabyly platnosti zákona, ač podržely jméno »nejvyšší nařízení« (vysočajšeje povelênie.) V staré době vydáváno vůbec málo zákonů, v nové ovšem mnoho; vydávají se často jen rámcové zákony, jež doplňují ministerská nařízení se zákonnou platností. Z toho vznikají zmatky a nepořádky, neboť svévolný ministr často nařizuje pravý opak toho, co tanulo na mysli zákonodárcům, což bývá vždy na škodu obyvatelstva.

Alexandr II. chtěl zjednati nápravu, zejména aby nebyly zákony směšovány s nařízeními, nýbrž jasně aby jedno od druhého se rozlišovalo. Rádcem mu v tom byl baron *Korf*, muž pokroku a oprav milovný, který zejména snažil se vybaviti zákonodárství z přílišného tlaku administrativy. Leč v tom se mu postavili na odpor *Panin* a *Urusov*, ministři starého zrna, jimž běželo o moc co možná nejméně omezovanou, a ti dovedli zabrániti této tak nesmírně nutné opravě. Od té doby uplynulo již 40 roků, avšak po dnes nenašel se muž, který by měl poctivou snahu a dostatečný vliv na panovníka, aby se odstranila tato každému školáku pochopitelná nesrovnalost, jež podporuje pouze svévůli a zlovůli výkonné moci, která může i nesmyslné nápady svého správce prováděti s nezastavitelnou smělostí.

Taky pořídil Speranskij na rozkaz císaře Mikuláše I. *Svod zakonov*, pojav do něho staré i nové, platné i zrušené zákony a důležitá nařízení. Avšak při nechuti všech k pevné a řádné vládě málokdo se o »Svod« staral a jej znal. Byloť pohodlnější jíti vyšlapanými cestami. A pak tato práva byla vůbec jen jaksi pro vyšší třídy, selský stav na svých soudech soudil *svým* právem, t. j.

právem, které neplatí pro jiné vrstvy, jak říkají sedláci. Odtud lehce vyložiti, jak snadno možno sedláka i proti psaným zákonům *bezprávně* soudit a utiskovat.

Nelze popříti, že měl císař Alexandr II. nejlepší vůli potlačiti zmatećnou minulost na prospěch i státu i obyvatelstva, chtěl způsobiti pokrok pro lepší budoucnost, leč houževnatost vžilých řádů nedala mu pokročiti dále přes pouhý začátek.

A tak vidíme, že v staletém vývoji správy ruského státu nerozhodovaly idee, nýbrž denní potřeba. Odtud to ustavičné kolísání mezi starým řádem a opravou, odtud ta mechaničnost v zřizování úřadů a určování jich působnosti. Vláda nemá v žádné době důvěry v obyvatelstvo a jeho vlastenectví. Ona vidí, že lid se odcizuje státu, nemá proň zájmu — ale nevidí, že sama tuto propast mezi oběma rozšiřuje a že jen a jen sama je vinna na tom, protože má na obyvatele pouze nelítostný daňový bič a v čas vpádu nepřátel nehájí svých »občanů«, nýbrž pouze státního území. Ani spravedlnost nenašla u vlády nějaké péče, ani ochrana utištěného před násilníkem. Křesťanství nemělo na vládní soustavu žádného téměř vlivu, leda že prohlašovalo cara za náměstka božího na zemi a učilo lid svaté pokoře a trpělivosti i tenkráte, když vláda nejpohanštějším útiskem ho hubila — za Ivana IV. I vidíme, že systém vládní nejen nepodporoval rozkvětu vzdělanosti ani blahobytu, nýbrž přímo obé dusil a hubil. I můžeme si vysvětliti z toho dobře nynější smutný stav kulturní ruského lidu a nejpodivuhodnější lhostejnost zámožnějších vrstev ke správě politické a vůbec k veřejné. Snad sotva 0·1 všeho obyvatelstva zajímá se o státní správu a z té jen malá část došla přesvědčení, že nynější stav je právě tak nesnesitelný u porovnání s pokrokem vzdělanosti evropské, jako byl za Petra Velikého. Ale tato malá část je pronásledována a většina schvaluje to pronásledování a diví se ve své zpozdilosti, jak mohou býti lidé nespokojeni s překrásným pořádkem, jaký právě panuje. Bude to státi ještě mnoho bojů a práce a mnoho obětí hmotných i lidských, nežli pokrok přinutí změnu v systému na prospěch vzdělanosti a hospodářské síly národa.

Závěr.

Z toho všeho, co jsem vypravoval o vývoji všech vrstev ruského národa (bez duchovenstva), vidíme, jak ohromný převrat nastal v této říši za několik století v *společenských* i *hospodářských a sprá-*

vních poměrech. A pozorný čtenář jistě postihl, že není tu při nejdůležitějších změnách povlovného historického vývoje, složeného z dlouhé řady příčin a následků přirozeně postupujících. *Samovládná moc panovníků* příliš často, příliš mohutně a skoro vždy násilně působila proměny života jednotlivých vrstev společenských, takže tyto jevily obyčejně tajený nebo propukavší odpor k novotám a změnám, i když byly prospěšné a užitečné pro ně, ba i když byly v nejčistším zájmu k povznesení blahobytu a osvěty vyvolány. A bylo to po většině *napodobení řádů* pokročilejších sousedních národů, tudíž cizí řády.

Svatá Rus vzdavši se svých zřízení a obyčejů na prospěch cizích řádů nedovedla po dnešní dobu úplně je zažiti, úplně jim se přizpůsobiti, jimi se obroditi. Ruský člověk je tělem Evropan, duchem Rus. V hospodářském i společenském (ba i státním) životě setkáváme se s nejpokročilejšími vynálezy západu a s nejprimitivnějšími zbytky ze staré doby vedle sebe. Dřevěný pluh a sakovák, velbloudí karavana a elektrická tramway, železný parník a burlacký tah jsou v hospodářství, jako v obchodě směnka vedle obchodu výměnou zboží, peněžní bursa a na ní negramotnyj kupec atd. Pařížský elegán kráčí v Novgorodě vedle mužíka oděného v polovydělaných beránkách. Ale to jsou jen nepatrnosti proti tomu, co se jeví právě v nejmocnějších proudech jednotlivých tříd a jednotlivých odvětví života.

Odtud jeví se nám ten veliký rozdíl mezi Ruskem a západní Evropou. Rusko podnes převážnou většinou vyváží suroviny, nedovedouc jich zpracovati na tovar, a přiváží si z ciziny hotové zboží. Rusko je říše neobyčejně bohatá přírodně a má rovněž velmi mnoho kapitálu, avšak tyto *kapitály nemají živoucí síly*, neužívá se jich na povznesení zavedeného již průmyslu, na zavádění nového, na meliorace hospodářské a racionální zužitkování přírodních pokladů. Sedlák dluží se pouze, když nemá na jaře obilí k živobytí a setbě, nebo když nastane v některé gubernii hlad. Tu se půjčuje do set milionů rublů, leč takové půjčky zase sedlák vrátí, jakmile po žních prodá obilí, a na jaře přijde znova. Půjčky jsou mrtvé, jimi nepovznáší se hospodářství, spíše lze říci, že se o zaplacený úrok zhoršuje. Totéž viděli jsme u šlechty a u kupectva. Myslím, že jsou to zbytky z patriarchální doby hospodářské: pán půjčil pouze na dobu, až poddaný mohl splatiti, a ten při nejbližší příležitosti dostál své povinnosti, třeba že ihned musel obraceti se o půjčku.

Jakkoli mohlo by se zdáti, že tento stav jest pro Rusko velmi kormutlivý, nelze přehlédnouti, že dnes viděti všude a všude *po-*

vlovný pokrok k lepšímu. Nejlépe ukazuje k tomu snaha po soukromém majetku, snaha po vzdělání literním i technickém, zaváděním stroje za ruční a živočišnou sílu, užíváním rychlých spojovadel a tudíž *šetřením času*. Nejpodstatnějším znakem primitivních národů jest právě necenění času, kdežto u nejpokročilejších jest čas nejdrahocennějším statkem. Také probouzení *svépomoci* jasně ukazuje k lepší budoucnosti sociálního vývoje národa ruského: povznesení všech tříd hmotně i duchovně zjedná jistě Rusům přední místo mezi všemi ostatními národy evropskými.

A. A. Zaruckij.

Podstata a methoda sociologie.

(Dokončení.)

44. Historická filiace a srovnávání stupniční (sériemi). Jak v dalekém prostoře světovém ještě teď oko by vidět mohlo tažení Alexandrovo, proto že vlny etherové se pohybují dále, podobně v naší společnosti, třeba že se všemmírem co do velikosti a prostrannosti se nedá srovnávat, historie celá existuje vedle sebe, oko pozorné a zkušené ji může sledovat v přítomnosti. Historie vedle sebe.

Vývoj je vývojem toho, co již je, není stvořením něčeho docela nového; vývoj týká se mnohých individuí, tříd a celků, není všude stejně rychlý; proto v každém novém okamžiku nalézají se ve společnosti různá stadia vývoje. Na př. hospodářské poměry v Evropě, v jedné zemi, ba i na jednom místě podávají nám stupnici, odpovídající historickému vývoji. Od hospodaření někde v ruských stepích, anebo někde ve vesnici u nás v horách, anebo konečně v chudé domácnosti našeho veleměsta až k veleprůmyslu v hlavních městech a hospodaření veleobce nebo centrále státní dá se utřídit celá vývojová stupnice. Náležitou klassifikací různých stupňů, náležitým ustupněním vidíme celý vývoj.

Srovnejte všecky ústavy evropské: serie stupniční od ruské autokracie k francouzské republice nebo anglické aristokracii podává historický vývoj ústavní v Evropě a Americe.

Tato methoda stupniční nemůže ovšem nahradit indukci historickou, vždy musí se postup vývojový prokázat historicky, ale vydatnou pomůckou toto srovnání stupniční historikovi být může.

Pro užívání této methody stupniční sociolog a historik má poučný vzor v přírodovědě, zejména v biologii a anatomii člověka; moderní evolucionism vůbec této methody velmi užívá. To platí o stupničním srovnávání všeho tvorstva s člověkem, ale také o studiu embryologickém, o studiu orgánů rudimenterních, variet, a zejména

variet atavistických.[1]) V astronomii a kosmologii na př. Kant a Laplace svou hypothesi o vzniku našeho světa utvořili na předpokladu, že to, co se dnes pozoruje na odlehlých sluncích a stálicích. dálo se kdysi s naší zeměkoulí a celou soustavou sluneční.

Různé sociologické vědy pilně zabývají se studiem t. zv. přežitků (»survival«). Na př. šípy a luky, jimiž teď hrají naše děti, byly dříve zbraní našich dorostlých předků. Sem patří studium kroje atd.

45. Historické studium přítomnosti a minulosti. Se svého stanoviska kladu historii přímo požadavek, studovat více přítomnost než minulost, nebo lépe řečeno vykládat minulost přítomností, nikoli obráceně přítomnost minulostí. Vlastně běží jen o minulost a o žádnou přítomnost, neboť přítomnost je jen pojem t. zv. pomezní, přítomnosti není, je jen minulost a budoucnost. Methodický požadavek tedy se musí přesněji formulovat takto: minulost další vykládat minulostí bližší, nejbližší.

Pro historism uvádí se několik důvodů.

Na minulost prý pozíráme objektivněji. Není to pravda všeobecně. Také do minulosti zanášíme své osobní názory a svá přání — není to ani jinak možné. Ostatně neběží jen o tuto jednu stránku objektivnosti. Přítomnost je nám známější a přístupnější; je omyl tvrdit, že minulost je známa úplněji. Tolik ovšem lze připustit, že historikové posud minulostí se více zabývali než přítomností, ale právě i v tom jeví se již obrat, a obrat oprávněný.

Vezměme si příklad. Že prý podstatu náboženství nejlépe poznati ze studia starých spisů indických (Max Müller). Jiní zase, že ze studia Starého Zákona. Ve skutečnosti nepochopí tyto staré prameny nikdo, kdo nedovede číst ve svém nitru a kdo nerozumí náboženskému životu vlastní doby. Připouštím, že lze methody navrhované zneužít a proto sám pravím, že nesmí se minulost konstruovat podle přítomnosti; opírám se však tvrzení, že daleká minulost je klíčem k přítomnosti. Opak je pravdou a prostě proto, že přítomnost, nám dostupná, je pokračováním minulosti. Minulost nám tak dostupna není. Správnost svého methodologického požadavku mohu dotvrdit poukazem na historiky jako Mommsen nebo Grote. Vím, že Mommsenově římské historii vadí užívání moderních názvů pro starořímské funkce; avšak neupře nikdo, že do římské historie přivedl život, podobně jako Grote do řecké a to proto, že měli smysl pro politický život kolem sebe.

---

[1]) Nábadný spisek: Wiedersheim, Der Bau des Menschen als Zeugniss für seine Vergangenheit, 1887.

Minulost, lze říci, je jednodušší než přítomnost a proto je studium minulosti vhodným úvodem do studia přítomnosti. Proto — mohlo by se říci — studujeme posud římský zákon a klassickou osvětu vůbec. Proti takovému paedagogickému úvodu netřeba se vzpírat, o to běží, aby tento úvod byl zdělán se správným pochopením přítomnosti. (Ovšem nelze schválit, abychom přestávali na samých historických úvodech, jak se to na mnoze děje.)

Posud panuje upřílišený kult minulosti — upřílišený historism (historicism). Tento historism má různé příčiny. Většina lidí je konservativní, lpí na tom, co bylo; s tím souvisí, že historikové nemají dost volnosti, přetřásat politické, literární a j. události nejnovější, utíkajíce se takto do minulosti. Minulost vábí svým temnem — utopism vždy kladl své luzné obrazy nejen do budoucnosti, ale stejně do minulosti; romantism a jeho kult minulosti posud není překonán.[1]) Specielní příčinu historicismu (historismu upřílišeného) v XIX. stol. musíme hledat ve sklamání revoluce: romantism porevoluční utíká se do minulosti.

Avšak už se překonává. Lidé moderní mají a pochopili ideu vývoje a pokroku — a proto hled historický od minulosti obrací se stále více a více k přítomnosti a budoucnosti. Historia vitae magistra stává se teprve skutkem. Historie poznáním minulosti vedena je ku předvídání budoucnosti; třeba že prvý náběh tohoto nového myšlení historického je utopický, je právě nový, přece snaha je oprávněna, oprávněno totiž je pohroužení v studium přítomnosti a směřování k budoucnosti.

Poslední noetický důvod pro tento obrat k přítomnosti je v tom, že jen pamět, jak se říká, čerstvá je bezpečná: co noetika říká o evidenci vědomí, platí vlastně o paměti. Na čerstvosti této paměti zakládá se přednost individuelní i společné historie novější před starší.[2])

Přítomnost podává sociologovi a historikovi jiné prameny, než minulost. Nejen že prameny vůbec, čím dále se dostáváme do minulosti, jsou nepočetné a kusé, kdežto přítomnost poskytuje pramenů mnoho, až mnoho, také kvalita pramenů je různá; v přítomnosti

---

[1]) Literárně a akademicky (v přednáškách) tento upřílišený historism velmi se pěstuje. Často »historický úvod« nahrazuje soustavný výklad toho neb onoho učení; obzvláště v méně hotových a ustálených oborech duchovědných tato methoda »historická« (de facto chronologická) se pěstuje, ovšem i v oborech zastaralých, kde vlastně soustavného mnoho není.

[2]) O evidenci paměti srv. Meinong, Zur erkenntnisstheoretischen Würdigung des Gedächtnisses. Vierteljahrschrift f. wissenschaftl. Philosophie, 1886 (X, I).

(v době nové) máme zejména svědectví lidí jednajících samých, svědectví přímé, máme celé soustavy filosofické a politické, jak ten onen pojímal svět, co v něm chtěl, máme autobiografie úplné neb alespoň vlastní výklad plánů životních nebo jednotlivých dob a podniků; z minulosti starší a dokonce nejstarší máme pořád více svědectví nepřímých, až konečně jen zbytky a sice pravidlem hmotné zbytky činnosti kulturní. Ze zbytků, úryvků těch usuzuje sociolog a historik celkový stav podobně jak archaeolog z kosti jedné vytvořuje celé předpotopní zvíře. Tato methoda nejen v biologii, ale také v sociologii a historii spočívá na představě consensu: v biologii v organismu je jistá harmonie mezi jednotlivými orgány a částmi, v dané společnosti v dané době je obdobně consensus sociální, celkový stav společenský a stupeň kulturní, pro který určitý jev má význam, jak říkáme, symptomatický (symptomatologický).

46. Dějiny kulturní a filosofie dějin. Mluvíce o historické methodě, musíme se několika slovy dotknout historie vůbec.

Historie posud hlavně se pojímala jako dějiny politické, vlastně politiky zahraniční; byla po výtce dějinami válek a biografií, t. zv. velikých mužů politických, vojevůdcův, zákonodárců, panovníků. V novější době objem dějin stále se rozšiřuje. Politika počíná se pochopovat jako soujev s jevy ostatními; historie stává se také historií literatury, filosofie a věd, umění, náboženství a církve atd. a nejnověji zejména také poměrů hospodářských.

Posud historiky a lidi vůbec zajímalo více to, co bilo a bije do očí; počínáme lépe analysovat motivy a vůbec žití vniterní; chceme vědět, co k té oné válce vedlo, válka sama a její okázalé episody již má interes menší.[1]) Dnes zajímá nás všecek obsah žití společenského a netoliko ojedinělé jevy nápadné, nýbrž jevy všecky a právě jevy nenápadné.

[1]) Dávno před Bucklem napsal Šafařík: »Jest to odvěčná vada historie, že obyčejem obecné chatry vždy raději obracuje zřetel svůj ke zevnitřnim, hlučným, krvavým, na smysly tuze dorážejícím činům, nežli k bohulibým úkazům vnitřního života národův, že vždy hojněji vypravuje o krutých bojech, násilných podmanitelích a potlačitelích, plenitelích a zhoubcích, nežli o mírných zaměstknáních, domácích ctnostech, vzdělavatelích rolnic a polí, milovnících tichých umění a řemesel, obchodu a kupectví, učitelích lidu, rozšiřovatelích nauk, že nám vždy ochotněji maluje černou krví lidskou hojně vypestřenou a protož důraznější nežli bílou, při tom však jednotvárnější národního života stranu. — — Vysokost a jasnost místa, kteréž tento neb onen národ v historii člověčenstva zaujímá, nezakládá se pouze na množství vítězných a krvavých bojův, před stolicí vyššího soudce, nežli jest klátivý rozum náš, i tiché domácí ctnosti mají svou cenu. (Slovanské Starožitnosti 1864 I, 577, 581.)

Toto rozšíření zájmu historie na událostech nepolitických a nevojenských nedělá z historie, jak se myslívá, sociologii — to je vědeckost historie a sociologie zároveň (§ 30); rozdíl sociologie a historie je rozdílem vědy abstraktní a příslušné vědy konkretní.

Často se tato novodobá historie zove historií kulturní. Běží o to, co se tu rozumí kulturou: buď všecek život společenský vůbec aneb specielněji vedle života politického, vojenského, obzvláště mravy, mravnost a život duchový vůbec. V tomto užším slova smyslu užívá se slova kultura nebo civilisace pod vlivem literárního humanismu. [1])

Také historie kulturní je historií, t. j. konkretní vědou sociální, ať už je všeobecnou nebo speciální. Sociologie ve své části dynamické (filosofie dějin) liší se od všeobecných dějin kulturních podle vyložených zásad klassifikace věd. Sociologie musí být historikovi jako všem odborníkům konkretních věd sociálních hlavní vědeckou přípravou. [2])

47. Historie se specialisuje. Realism contra historism. Tou měrou, kterou se pojem historie takto rozšiřuje, také se zároveň a na vzájem zúžuje; totiž: vedle a již na místě staré historie vznikají speciální oborové historičtí. Tím se pojem historie valně pozměňuje, mnohem více než na př. historickým materialismem, o němž historikové vedou dosti nevěcné, proto že sociologické přípravy postrádající diskusse. Dnes právě, kde který obor a pojem je vzdělán historicky; máme historii jednotlivých organisací společenských (států, církví atd.), jednotlivých věd, umění a vůbec všeho, a z této specialisace vyrůstá novou synthesí historie všeobecná. Tato nová všeobecná historie liší se od starší historie všeobecné obdobně jako nová filosofie, vyrůstající ze speciálních věd, od filosofie staré. Novum je v obojím případě ta speciální propracovanost a methodická synthese celku z jednotlivých částí.

Moderní historik takto stává se (obdobně jako moderní filosof) odborníkem. Teď už nestačí historikovi, aby si osvojil t. zv. pomocné vědy historické (palaeografii atp.), historik má svůj zvláštní sociální obor, část nebo celek společenského života a vývoje. Má-li

---

[1]) Němci píší pravidlem dějiny kulturní, Angličané a Francouzové dějiny civilisace.

[2]) Na př. tento poměr sociologie a historie (kulturní) vidí se na pokusu Breysigově Kulturgeschichte der Neuzeit: tu se (I. sv.) ad hoc podává náčrt hlavních sociologických základů, třeba že se to jmenuje jinak (Umrisse einer historischen Staats- und Gesellschafts-, Kunst- und Wissenschaftslehre).

podávat historii státu, žádáme, aby rozuměl svému předmětu, t. j. státu, jako si nemůžeme představit historika mathematiky, jenž by nerozuměl mathematice; historik všeobecný pak musí odborně rozumět společenskému životu. Na mnoze se, pravda, na tento obor zapomínalo, kladl se důraz na »historii«, t. j. na vývoj, ale není vývoje bez věcí, které se vyvíjejí: realism contra historism.

Ten zvláštní historický dualism, to odtrhování přítomnosti od minulosti a to zvláštní kouzlo minulosti přestává a se ztrácí.

Smysl historický, který se připisuje člověku modernímu naproti staršímu, nespočívá v historismu upřílišeném — nelze to dost s různých hledisk naopakovat. Předmětem studia historického není jen vývoj a jeho zákony, ale také společenský řád, rovnováha společenských sil, uplatňující se ve vývoji stálém. Stručně řečeno: historik postřehnout a pochopit chce také moment statický. Ba myslím, že pochopení tohoto momentu je úsilím všeho myšlení. Po stránce methodické řečená methoda stupničního srovnávání současných studií vývojových sesiluje ten smysl pro statický moment historie.

Přepínáním hlediska statického a srovnávací methody stupniční u některých sociologů historie zase se až ztrácí; obzvláště u těch, kdo společnost pokládají za organism.[1])

43. Synthetický ráz sociologie. S deduktivní methodou historickou souvisí synthetický ráz sociologie. Jistě je v sociologii také analyse třeba; ale vlastní ráz sociologie je synthetický. Sociolog musí podávat obrazy celkových stavů společenských a líčit jejich posloupnost; sociolog způsobem zvláštním a vydatným užívá fantasie. Že by věda nepotřebovala fantasie — to, myslím, dnes už nebude tvrdit žádný logik; na jisto by toho nemohl tvrdit o sociologii. V té příčině již Proudhon o úkolu fantasie pro sociologa a politika dost pěkně mluvil. Při sebe pečlivější indukci historických faktů fantasie musí vyplňovat a doplňovat mezery, přechody a musí tvořit obraz celkových stavů současných a posloupných; fantasií vnikáme v temné přítmí minulosti a odhalujeme roušku budoucnosti. Přesně vzato, je nejpečlivější sociologická a zejména také historická indukce tak nedokonalá, že máme vlastně jen symptomy, ze kterých si obraz celkový dedukujeme, konstruujeme. Odtud význam, jejž dává historie velikým mužům a význačným událostem.

---

[1]) Na př. Spencer nepodává žádnou filosofii dějin, celé jeho myšlení je více statické, než dynamické; de Greef podobně historii redukuje na methodu (historickou) a p. j.

O historii všeobecné a poměru k ethnografii (historie »ethnografická«) atp. viz v dějinách sociologie.

Často se říká o historii, že je nejen vědou, nýbrž také uměním: ti, kdo to říkají, říkají jinými slovy to, co tu vykládám o synthetickém rázu sociologie a úkolu fantasie sociologické (historické).[1]) Ti, kdo kladou důraz na deskriptivní methodu v sociologii, vyjadřují touž myšlenku.

Jestliže tedy Aristoteles myslil, že historie je málo filosofická, nepodávajíc dosti všeobecného, nelze s tím souhlasit. Pro filosofii dějin a sociologii to jistě neplatí a Aristoteles, neznaje rozdílu sociologie a historie, srovnává historii s poesií a vidí v této větší filosofickost; avšak i sebe konkretnější historie je filosofická dost a také v tom smysle, že při vší vědecké snaze po objektivnosti úsudku a přesném konstatování faktů zbývá pro subjektivní názor badatelův široké pole. Jednak, jak řečeno, sebe pečlivější indukce je nedostatečná, mimo to však každý historik dělá historii také proto, že také on sám je historií; Anche io — — v tom je s té stránky řečeno všecko.

Smysl vývoje světového a společenského nelze ovšem postihovat tím pustým historickým, vlastně chronologickým empiricismem, jemuž značná část historiků hoví, nýbrž posuzováním a srovnáním filosofickým — právě hledáním smyslu ve spoustě faktů. O vývoji společenském platí, co platí o vývoji přírodním — svět není skladištěm věcí, společnost není směsicí faktů nebo sbírkou archivalií a dokumentů. Vnikáme duchem svým do smyslu jednotlivostí: racionalism contra historism, pokud upřílišený historism se také jeví jako bezduchý, passivní empiricism.[2])

---

[1]) Nejdále jde v té příčině Gothein (Gesellschaft und Gesellschaftswissenschaft, Handw. f. Staatsw. 2. vyd., IV, p. 214): Alle Geisteswissenschaft, zumal die Geschichte, ist Kunst . . .

[2]) Ve vědách sociálních (konkretních, ostatně také v sociologii) staví se proti sobě methody nebo školy historické (zejména v ekonomice, právech, státovědě) a školy ne- historické, nemající ani příhodného označení; příklad: Schmollerova škola historická contra Mengrova škola »exaktní«, »theoretická«. Skutečně běží o rozdíl, vznikající studiem statického naproti jednostrannému historickému momentu. Bez historického studia neobejde se obor žádný — vždyť vyvíjí se všecko; ale o to běží, nepamatovat stále jen na tu přeměnu, ale také na věc, která se vyvíjí.

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Rok voleb — Politická přeména v Uhrách — Úpadek liberalismu — Slováci k volbám — Základy národního programu Slováků — Nacionalism nebo demokracie má být politickým programem Slovenska? — Drobná práce pokrokové mládeže Slovácké — Drobné práce třeba i v Čechách jako soli — Jen drobnou prací lze čelit klerikalismu — Manifestace klerikálního mohutnění — Kněžské kandidatury — Volební hnutí — Staročeskomladočeský kompromis — Moc zpátečnictví v Předlitavsku — Volby v Haliči a v Krajině.

Letošní rok byl hotovým rokem voleb. Na samý jeho počátek, do prvých dnů lednových připadly volby říšské. A nedlouho před jeho sklonkem, do pozdních dnů letních a do prvého podzimku připadají v několika zemích Předlitavska volby zemské a v Uhrách volby do sněmu říšského.

Pětiletí uherského říšského sněmu, jež právě uplynulo, nebylo bez bouří a rozervanosti. V jeho období došlo i v Uhrách k obstrukci. Leč nástupci barona Bánffyho, nynějšímu ministerskému předsedovi Széllovi podařilo se nejen odstranit obstrukci, nýbrž i sestředit, upevnit a zveličit vládní většinu sněmovní. Ortodoxní liberalism uherský, jehož éra byla vládou nejbrutálnějšího násilí, a jenž přivedl Uhry stejně hospodářsky jako politicky a mravně na samu nejzazší mez snesitelného, byl v uplynulém sněmování na ústupu. Místo jeho zaujal mírný liberalism, jenž zejména na poli hospodářském již se nevzpíral omezujícímu zasahování státnímu na obranu hospodářsky slabších. Jeho pečeť nesla vládní strana, která nad to svým početným rozmnožením podstoupila nutnost přijati i některé živly přímo protiliberální. Leč i v samé politice v nejužším slova toho smyslu nezůstal přerod v základních názorech vedoucí strany bez účinku. Zejména vůči národům nemaďarským ovládl mírnější — ovšem zevně pouze — postup. Tím však se spolupřispělo k tomu, že se konečně Slováci odhodlali k aktivné politice.

V nových volbách súčastní se slovenská strana národní svými kandidáty. Zatím ustanoveni jsou všeho všudy definitivně čtyři uchazeči o mandát. Od dubna, kdy aktivita byla vyhlášena, je tím učiněno jistě málo. Na zevní úspěch prvých kroků v činné politice snad také na Slovensku nečítá nikdo. Lid je dosud nejen politicky nevyškolen, nýbrž přímo bez zájmu na věcech politických. Bude proto úkolem ještě dlouhých dob, aby drobnou prací národní byly buzeny účast a pochopení slováckého

lidu pro význam a důležitost politických akcí. Není pochyby, že značně by mohla přispěti k tomuto politickému probuzení právě činnost volební. Proto rozhodnutí martinského vedení zasáhnout činně do volebního hnutí bylo uvítáno téměř na všech stranách. K jednomu již slovenskou stranu národní volby přinutily. Volání po vytčení přesného národního programu dosud se odbývalo, jak se dalo: »Slováci programu prý vůbec nepotřebují, však vědí, co chtějí.« Do voleb s podobně jednoduchým heslem jít přece bylo nemožno. Proto byl vydán aspoň program volební, který by se mohl stát základem programu národního, kdyby — sám vůbec byl skutečným programem, t. j. kdyby byl vnitřně ucelený, myšlenkově jednotný. Je však pouhým skladem různých požadavků, mezi nimiž není duševního ladu, vnitřní souvislosti. Kolísá mezi klerikalismem a demokracií in politicis, omezuje se na požadavky jazykové po stránce národní a pouze hospodářsky je ucelený a důsledný ve směru mírné sociální reformy. Aby se lid získal, je však nutno, jak správně vytýká pokrokový měsíčník Hlas, odhadnout smýšlení a duševní výši lidu a ve shodě s ní pokračovat dále. Ale potom musí se program slovenský postavit oběma nohama na půdu demokratismu a humanity. Nacionální myšlenka nemůže být základem slovenského národního programu. »Nevěříme« — praví Hlas — »že by nás nacionalism mohl spasit. A že je nacionální myšlenka 3 milionům našeho lidu již přístupna, tomu nevěří asi ani slovenští nacionalisti. Potřeby naše ženou nás do demokracie a je bezpečno, že v ní je nejjistější záruka našeho rozvoje i národního i hospodářsky společenského. Nacionalism bez lidu je — nonsens; a demokracie má při obraně národnosti i tu velikou výhodu, že uvádí do veřejného života lid a hlavně lid. A jak si můžeme představovat budoucí útvary našeho státu? Či hospodářské přepjetí, ubité miliony, vyvýšená plutokracie nejsou samy známkou blízkých událostí? Či utlačované našeho státu může spojit jiná myšlenka než myšlenka lidové svobody? Ani alianci nemaďarských národností nedovedeme si představiti jinak než na základech demokratických.« Ale pokroková mládež slovenská, jejíž mluvčím je Hlas, nezůstává při pouhém mluvení o lidovosti. Chápe se drobné práce v lidu a úzký kroužek kol redakce seskupený vykonal v uplynulém roce 69 přednášek, z nichž 21 čelilo alkoholismu, založil 3 nákupní a úvěrní družstva, z nichž jedno postavilo vlastní spolkový dům, vydal dobrý a užitečný kalendář, podporoval slovenské studenty a šířil v Čechách známost a zájem o Slovensku.

Drobná práce však je nutna nejen pro Slováky, nýbrž i pro nás, Čechy. Klerikalism, který se již silně ukotvil mezi českým lidem, je nejlepším dokladem toho, kolik práce pokrokové v Čechách schází. Zatím, kdy si vedoucí strana česká dávala přímo záležet na tom, aby se mezi lidem hlouběji nepracovalo, kdy sama se vyhýbala každé práci v lidu, a kdy stěžovala drobnou práci mladších pokrokových živlů stálým kaceřováním, pracovali nerušeně klerikálové. Spojení mladočeského poselstva s německými klerikály na říšské radě zabezpečovalo klerikálům šetření i doma, v Čechách. Ke všemu ještě národnostně pohnutá poslední léta poskytla klerikalismu příležitost, aby byl nejen trpěný, nýbrž i uznávaný a vítaný spolupracovník proti němectví. Na lonských táborech byl učiněn počátek prvého uznání snah klerikálních za poctivě národní. A letos z plna je klerikalism rehabilitován, když přední mladočeští poslanci vydali proti

všeněmeckému »Los von Rom!« české heslo »S Římem!« Za podobných poměrů je pochopitelná troufalost římských církevníků, kteří nejen svolávají své šiky k okázalým manifestacím (jako 25. srpna na sjezd katolíků v Kroměříži), nýbrž zasahují i do volebního hnutí povelem, aby podporováni byli jen kandidáti, jejichž náboženské smýšlení je příznivé katolicismu. Ba v Čechách ohlašují se pro zemské volby již ve třech okresích samostatné kněžské kandidatury! Stačí tu na vyváženou klerikálního konání pouhá manifestace, jakou byl prostějovský tábor protiklerikální? Jistě ne. Neboť nelze zapomínat, že kroměřížská manifestace klerikálů byla vyvršením celé stavby mnohaleté a úsilné práce v lidu a proto měla svůj význam. Prostějovská manifestace protiklerikální však se stala beze vší předchozí průpravné práce; nemohla být vyvršením nýbrž nejvýše počátkem opravdové pokrokové práce v lidu. A je-li vhodno začínat práci manifestací, je jiná. To platí, i když by nebylo nedůvěry v opravdovost protiklerikálních úmyslů moravského mladočešství, jež se postavilo prostějovskému táboru v čelo.

Leč v Čechách dospěli jsme již až tam, že o politické práci mezi lidem naše starší strany nevědí, leč v době volební. Volby přispějí vždy k dočasnému oživení veřejného života a vylákají na politické kolbiště i lidi, kteří jinak se málo starají nebo vůbec nestarají o věci obecné. Proto je pochopitelno i nutno, že do voleb zasahují i strany, jejichž čáka na úspěch je rovna nule. A to lze, bohužel, jednak následkem nespravedlivých volebních řádů, jednak následkem nevykvašenosti českých poměrů říci téměř o všech mladších pokrokových stranách. Súčastní li se všechny mladší strany volebního boje vlastními kandidaturami, je nejisto. Zatím některé své kandidatury ohlásily strana radikálně pokroková, agrární, státoprávní a mladočeská. Volební provolání vydala česká a německá sociální demokracie v Čechách a strana státoprávní. Sociální demokraté vyzdvihli za volební heslo všeobecné a rovné právo hlasovací a invalidní a starobní pojišťování. Strana radikálně státoprávní jde do volebního boje pod praporem českého státního práva a prvenství českého národa v zemích českých.

Poněkud zmírňuje volební přípravy a činí volební půdu nejistou vyjednávání Mladočechů se Staročechy o volební kompromis Je zřejmo, že staročeská strana více nežli přemoci a síle Mladočechů ustoupila v politickém životě vlastní bezodvážnosti a nedůvěře v sebe. V průběhu posledních let stejným chodem, jakým se ujímalo upadající mladočešství staročeské politiky, nabývala strana národní sebevědomí a chuti k činům. Tím však stávala se zejména v městech dosti vážným volebním konkurentem Mladočechů, kteří zatím mnohé ze svých čilých místních pracovníků ztratili organisací stran mladších. Proto národní strana svobodomyslná zahájila jednání o kompromis se Staročechy. Jednání dosud — na tři neděle před volbami — nebylo skončeno. Staročeši prý požadují 10 mandátů a volnou ruku, aby ve venkovských obcích mohli podporovat agrárníky tam, kde tito volí staročeské muže. Mladočechům zdají se podmínky strany národní přílišnými. Zdá se proto, že kompromis smluven nebude. Ovšem i při tom Mladočeši získají: že ochromili volební přípravy staročeské a stížili Staročechům vyjednávání se stranami jinými. Ostatně valných překvapení asi ani v Čechách nepřinesou volby do sněmu.

Zatím již Halič, kde konservativci získali 12 mandátů, a Krajina, kde strana pokroková, pokud již se volby provedly, utrpěla ztráty, ukázaly, že v zemích Předlitavska lid se dosud nachází v ruce stran zpátečnických a to nejen hmotně, nýbrž i duševně. — *Gg.* —

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Stažení posledních státovek z oběhu — Placení zlatem — Zlatý poklad banky Rakouskouherské — Thesaurace a odplývání zlata do ciziny.

Ministerským nařízením z 10. srpna 1901 zastaveno nadobro vydávání státovek po 5 a 50 zlatých, určeno, že všeobecná dosud platná povinnost k přijímání těchto papírů v soukromém obchodě vyprší dnem 28. února 1903 a povinnost státních pokladen dnem 31. srpna 1903, načež se po další 4 léta budou moci za jiná platidla vyměniti jenom u hlavních ústavů a filiálek Rakouskouherské banky, jimž byla současně od státu předána veškerá peněžní služba směňovací, dosud směňovacími pokladnami státními vykonávaná.

Náhradou za tyto poslední státovky, které dosud v oběhu se nalézají, bylo již vydáno za 64 milionů K stříbrných pětikorun a za zbývajících 160 mil. K vydávají se nyní současně bankovky 10korunové, za něž banka Rakouskouherská musí míti úhradu ve zlatě.

*

Ve dvou letech nebudeme tedy míti v oběhu papírových peněz, které by neměly úhrady kovové nebo bankovní, státní nezaložené peníze papírové zmizí z oběhu, cesta k dokonání reformy valutní zavedením výměny bankovek za zlato bude urovnána, zlaté mince dosud pečlivě uzavřené ve sklepích banky budou moci vyjíti v oběh, Rakousko-Uhersko bude platiti zlatem jako Anglie, Francie, Německo a jiné státy se spořádanou měnou.

Část zlata uvedla banka již v oběh, provedši některé platy, zejména úřednické, na místě bankovek ve zlatě. Kdy však nastane ono pravé hotové, obligatorní placení zlatem, určí teprve zákonodárství obou polovic říše. Na čem bude však záviseti toto rozhodnutí?

Především arci na velikosti zlatého pokladu banky Rakouskouherské. Před samým vyhlášením zákonů státních, koncem července 1892, obnášel celý kovový poklad banky Rakouskouherské 497 mil. K, z čehož bylo zlata asi za 120 mil. K, cizích směnek za 41 mil. K a stříbra za 337 mil. K. O devět let později, dne 31. srpna 1901, překročil však zlatý poklad banky již obnos jedné miliardy (1008·3 milionů) korun, zlatých směnek bylo za 60 mil., stříbra za 263·7 mil. K, celý kovový poklad banky dostoupil tedy výše 1332 mil. K při celkovém oběhu bankovek 1430·5 mil. K.

Je tedy zlatý poklad banky značně silný, ba silnější než u říšské banky německé, kde činil téhož dne sotva přes 600 mil. marek, a než u banky anglické, kde činí asi 945 mil. korun; toliko se zlatým pokladem banky francouzské nemůže se měřiti žádná z ostatních cedulových bank světa. —

A přece jest mezi námi a všemi ostatními státy jmenovanými veliký rozdíl: banky anglická i německá mají snad méně zlata, ale za to má

dost zlata obyvatelstvo — u nás má banka více zlata, ale její zlato je skoro také to jediné, jež u nás vůbec máme, lid má pouze znehodnocené stříbro a papíry.

*

Bude tedy potřebí nasytiti oběh zlatem, vpraviti je mezi občanstvo, zvyknouti na ně obyvatelstvo, »vychovati« obyvatelstvo ke zlatu. Do dvou let zmizí z oběhu i dosavadní desítizlatové bankovky, po zavedení směnitelnosti budou nejmenší bankovky vůbec jen padesátikorunové, pro menší platy bude vůbec jen zlato a stříbro (nehledíc k mincím drobným). Nezmizí však toto zlato, s takovými obětmi opatřené, zase z oběhu do truhlic a pokladen z nedůvěry v trvalost spořádané měny či neodplyne dokonce do ciziny?

Jakási thesaurace ovšem nastane, ale nebude jí vůbec mnoho a bude jí vůbec ubývati, čím déle potrvají spořádané měnné poměry, neboť ztráta úroků ze zlata ladem ležícího vždy více vyváží vždy slábnoucí naději na zisk z eventuálního ažia. Obyvatelstvo hospodářsky pokročilé pak vůbec thesauruje nerado a vydělává raději penězi v průmyslu a obchodě, a obyvatelstvo méně pokročilé jest u nás zároveň obyvatelstvem chudým, které sotva by mohlo příliš velké sumy thesaurovati v drahém zlatě.

Důležitější jsou ohledy na platební bilanci říše a na její veledůležitou část, bilanci tržební. Bude náš export a naše jinaká aktiva bilanční tak značný, aby vyvážil naše každoroční zadlužení cizině? Budeme jinými slovy tak bohati, abychom si zlato udrželi? Dosud opatřovala bance zlato vláda výkupem státovek, posledních 160 mil. K zaplaceno právě nyní oběma polovicemi říše; příliv zlata do banky bude se příště moci díti jen dobrou diskontní politikou, příznivými kursy směnečnými a aktivní platební bilancí — ale ta právě jest výsledkem ne politiky bankovní, nýbrž celé hospodářské a zejm. tržební politiky státu. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Sjezd pro vnitrozemskou plavbu ve Vratislavi — Vodní stavby a projekty v Prusku a u nás — Reforma živnostenského řádu v Rakousku.

Ve dnech 1. až 4. září konal německo-rakousko-uherský svaz pro vnitrozemskou plavbu pátý sjezd ve Vratislavi. Vystřídaly se Drážďany, Vídeň, Norimberk, Budapešť a poprvé došlo nyní na Prusko a sice náhodou právě na onu jeho část, jíž právě uzákoněné vodní stavby rakouské dotýkají se nejtěsněji.

Sjezd žil také ve znamení rakouského zákona průplavního. Na programu skoro polovice bodů přímo či nepřímo dotýkala se Rakouska: stav průplavní otázky v Rakousku, pokroky v úpravě řečiště v rakouském Dunaji, Visle a Dněstru, projekt průplavu oderskoviselského, hospodářské vztahy východních Němec k dopravnímu obvodu průplavu dunajskooderského a jeho spojení s Vislou a Dněstrem i stav prací pro generální návrh velkoplavební dráhy mezi Dunajem a Mohanem, úprava Odry v Německu atd. Účast na sjezdu neobyčejně proti létům předchozím stoupla větší návštěvou z Rakouska. Druhdy bývali četněji zastoupeni jen Uhři, Vídeň a Praha; nyní čítalo se jen účastníků z Rakouska přes sto, Čechů bývalo čtyři až

pět, letos bylo přes třicet a český hovor nic nezadal co do četnosti maďarskému.

Litovati jest, že nebylo ani jediného referátu v rukou českých; vědecká úroveň referátů netechnických — o technických úsudku pronášeti si netroufáme — byla dosti skrovná, tak skrovná, že by si z českých účastníků - vyjimaje některé v tom ohledu osvědčené koryfeje — málo kdo troufal s podobnou přípravou před sjezd povahy do jisté míry mezinárodní předstoupiti.

*

Co účastníci rakouští viděli z provedených prací na Odře, přístavy ve Vratislavi a Kozlí, »velkoplavební« kanál ve Vratislavi, komorová plavidla a jehlová zdýmadla, zpevňování a zúžování břehů, dělalo dojem zařízení účelných, ale při tom co nejprostších a nejlacinějších. Inženýři naši tvrdili ne neprávem, že u nás staví se moderněji, ale také nákladněji. Tento rys střízlivé opatrnosti všude lze pozorovati. Pruský sněm bude po třetí rokovati o zevrubně propracované předloze průplavu středozemského, který by byl uzávěrkou hotové již sítě průplavní, jehož stavba je technicky velmi snadna a poměrně levna, jehož provozování by bylo rovněž neobtížné a nenákladné, a který má z části uleviti skutečně přetíženým železnicím v nejprůmyslovějších krajích Německa; rakouský parlament přijme předlohu o projektech, které musí býti teprv technicky propracovány, jsou-li vůbec a za jakých podmínek možné, které najednou mají Rakousko opatřiti novou sítí vodních drah, konkurujících namnoze s pasivními drahami státními. V Německu po staletí budovali jen krátké průplavy a v rovinách a dodnes couvají před každým projektem větším; my na poprvé směle rýsujeme průplavní trati přes hory a doly. V Německu spokojují se s krotkými, nevysokými plavidly komorovými, postavili jediné kolmé zdvihadlo mechanické a zdá se, že toho litují; u nás chystáme se na komory pro výškové rozdíly čtyřikrát větší a projektujeme šikmé roviny na zdvihání lodí do výše sedmero- až desateronásobné, než je dosavadní jediné zdvihadlo německé. Vodní úpravy východopruské zařizovány jsou vesměs na lodi o nosnosti 400—450 tun; my i pro Halič chystáme jednotný typ průplavní pro lodi 600tunové. Němci pochybují, dá-li se horní Odře na pruské půdě opatřiti dost vody pro laterální kanál plavební, my nepochybujeme o dostatku vody ani pro jediné rozvodí, které chceme průplavem přepnouti.

A bylo stereotypní odpovědí na naše dotazy a podivení: zkuste zdvihadla, lodní železnice atd., a my půjdeme, osvědčí-li se věc, za vámi; spojte svoji Odru za 70 mil. zl. s Dunajem a my dokončíme krátkou trať 30kilometrovou od Ratiboru k Bohumínu, abychom si zjednali novou dráhu k Vídni, Budapešti a Levantě; a budeme-li pro tuto spojku potřebovati vodních nádržek v údolích, vy nám je rádi zbudujete na své půdě a za své peníze; hleďte se svým hospodářským vývojem, k němuž v tom směru přispěje nově zdokonalené spojení dopravní, přizpůsobiti nám, a my si vás potom přičleníme — teď bychom vás ještě nestrávili. A přítomní Němci rakouští prohlašovali, že celní jednota německo-rakouská přijíti musí a že jednota rakousko-německá nebude se vůbec obmezovati na věci celní, že obsáhne také celý ostatní život a zákonodárství hospodářské atd.

Čeští účastníci pocházeli převážnou většinou z Moravy, kde odůvodněné naděje na zbudování průplavu dunajskooderského vůbec povzbudily ruch, o jakém v Čechách při dosavadních slabých vyhlídkách průplavu dunajskovltavského je málo potuchy. Než i tam bude dost sklamaných nadějí; Přerovu spadla již nyní kapka pelyňku do číše průplavních radostí: projekt pokusného zdvihadla, vyžadujícího stráně s pevným skalnatým podkladem, vykazuje vlastnímu kanálu dráhu značně daleko od města.

*

Vláda chystá k podzimnímu parlamentu novou předlohu na reformu řádu živnostenského. Nehledíc ke speciálním zákonům o živnostech stavebních, o výčepu a prodeji lihových nápojů, o výprodejích, o splátkových obchodech, o registrovaných pokladnách pomocných, o živnostenských inspektorech atd. dočkal se liberální živnostenský řád z r. 1859 od počátku let osmdesátých již tří novel a zákonodárství živnostenské ustavičně nedospívá ke klidu. Návrh stíhá v parlamentě návrh, čím méně je u nás důkladného studia skutečných poměrů, tím snadněji dělají se resoluce a kladou se požadavky, a výsledky této politiky zaplatí v dražší ceně a druhdy i menší kvalitě výrobku neorganisovaný konsument, tato oběť organisací stavovských i živnostenské, celní a finanční politiky státní.

Význačnější jsou následující ustanovení chystané předlohy: Průkaz způsobilosti pro řemeslné živnosti zostřuje se zavedením učednické zkoušky na sklonku doby učební o tom, zda-li si učeň osvojil vědomosti a zručnosti v živnosti potřebné. Zkouška skládá se před komisí při společenstvu zřízenou, skládající se z předsedy jmenovaného politickým úřadem zemským, a nejméně dvou přísedících, kteří jmenují se z polovice představenstvem společenstva, z polovice výborem pomocnickým. Neobstál-li učeň při zkoušce, prodlouží se mu učební doba až do té doby, kdy zkoušku s úspěchem složí. Z výroku zkušební komise není odvolání, nezastaví-li předseda sám její usnesení, rovněž nejsou, jak by se nyní slušelo, s potřebnou přesností dány předpisy o potrestání mistrů, kteří svým učňům příležitosti k řádnému vyučení se neposkytují, ani o tom, aby se zamezilo přijímání učňů mistry, kteří učňům příležitost tuto dle povahy své vlastní živnosti poskytnouti ani nemohou.

Pro absolventy průmyslových škol, na kterých se dotyčné živnosti nejméně 4 léta (nebo 2 léta s předchozí praxí odbornou) prakticky vyučuje, ustanovuje se pomocnické zaměstnání nejméně na jeden rok, než mohou opověditi samostatně živnost řemeslnou.

Pro krejčovství ženami provozované předpisuje se rozhodně řádné vyučení u mistra nebo ve vyučovacích ústavech, ostatní živnosti, dle zvyku ženami provozované, kde o průkazu způsobilosti rozhoduje sám úřad živnostenský, budou přesně určeny ministerstvem. Při veřejných a komanditních společnostech musí aspoň jeden veřejný společník podati průkaz způsobilosti pro řemeslnickou živnost, kterou by chtěli provozovati. Není-li průkaz způsobilosti vůbec zcela nepochybně proveden, musí živnostenský úřad vyslechnouti o tom společenstvo.

Malým pokrokem jest, že se na místě úplného potlačení soukromého výdělkářského prostředkování služeb a míst vřaďuje živnost tato mezi koncedované s kaučukovými požadavky dostatečného vzdělání všeobecného,

spolehlivosti a místní potřeby, nehledíc ke zvláštním podmínkám, které mají býti vládním nařízením ještě vydány pro koncese ke sprostředkování kojných. Osnova předpisuje dále pro poptavárny předložení jednacího řádu s určením výše poplatků ke schválení místodržitelskému, vedení knih, zákaz propachtování živnosti, zákaz spojovati poptavárnu bez výslovného schválení místodržitelského s jinou živností, zejména s hostinskou (přechovávatelskou).

Pověstného § 37. o tom, že každý živnostník smí provésti veškeré práce k úplnému dohotovení výrobku potřebné, osnova se nedotýká a rovněž nezavádí průkaz způsobilosti pro továrny a pro živnosti obchodní. Toliko konfekce má odstonati novou osnovu: obchodník smí přijímati zakázky a bráti míru na výrobky řemeslnické i konečně — jaká koncese! — přijímati provedení změn a oprav na výrobcích od něho dodaných, dá-li jen tyto práce provésti oprávněnými samostatnými živnostníky a — nejde-li o šaty nebo obuv, neboť o úpravě konfekčních živností bude vydán dle osnovy zákon zvláštní, jehož návrh je dosud tajemstvím ministerských kanceláří.

Ráz formální, většinou dle dosavadní praxe, mají předpisy o rozhodování sporů stran oprávněností živnostenských, o právu vdovském, o učednické smlouvě a j. Valných za to změn doznávají opětně předpisy o společenstvech živnostenských. Rozšiřuje se jich kompetence na určování denní doby pracovní, doby výplatné a lhůty výpovědní se subsidiární platností (neprokáže-li se, že živnostník se svými pomocníky učinil úmluvu jinou), na zakládání a podporu vyučovacích zařízení (škol a dílen cvičných, kursů, učednických výstav atd.), na pěstění zájmů humanitních a hospodářských. Zevrubná ustanovení podává osnova o pokladnách nemocenských a podpůrných pro členy, o prostředkování práce, které se společenstvům vnucuje, třeba že se k němu ukázala z pravidla naprosto nezpůsobilými, o rekursním právu společenstev proti rozhodnutím úřadů živnostenských, o jednání ve hromadách společenstevních, o dozoru nad společenstvy, o jednotách společenstevních atd , také instituce instruktorů společenstevních má býti nyní pojata v řád živnostenský a zrušuje se dosavadní nerovnost, že zaměstnavatel trestán byl dle živnostenského řádu zpravidla pokutou, zaměstnanec pak vězením.

Celkem lze charakterisovati osnovu nové reformy řádu živnostenského jako opětné zostření průkazu způsobilosti pro řemesla obligatorním zavedením zkoušky učednické, rozšíření kompetence a zodbornění společenstev s lepší úpravou dozoru nad nimi a pokus o vybudování jednot společenstevních. »Ochrany« ve smyslu, jak po ní volá agitace živnostenská, naproti velkokapitálu výrobnímu a obchodnímu, ani nová osnova neposkytuje, leda naproti konfekcionářství. Příliš jsou chráněni živnostníci samostatní, třeba že jen zase malí naproti malým, a příliš málo živnostníci nastávající: učňové a pomocníci. A jest obava, že všecka sebe krásnější ustanovení o působnosti společenstev roztříští se o indolenci živnostníků samých, zlákaných heslem o monopolu řemeslnické výroby pro vyučené řemeslníky.

T.

SOCIÁLNÍ. Letní dovolené v závodech obchodních a průmyslových — Stávka ocelářských dělníků v Sev. Americe — Pojištění podnikatelů proti stávkám v Rakousku — Novela k zákonu o živnostenských soudech v Německu — Socialistické sjezdy v Americe, Norsku a Dánsku.

Skončila doba letních prázdnin a dovolených, které stávají se vždy více obvyklými nejen ve školách a úřadech, nýbrž i v závodech obchodních a průmyslových.

I zaměstnavatelé živnostenští počínají oceňovati výhody, jaké jim samým přináší letní dovolená, personálu poskytnutá. Výhody nejen hygienické, nýbrž i mravní. Kontoarista, prodavač, dělník získá nejenom na zdraví, vyjde-li v dlouhém roce jednou na souvislých několik dní z pisárny, krámu a dílny v klid, světlo a zdravý vzduch — on získá mnoho i morálně, vnitřně, spokojeností a opětnou vyrovnaností svého vnitřního života, než kdyby týden co týden, rok co rok nezměněně vláčel káru svého výdělkového zaměstnání. A ti úředníci starého vydání, kteří se chlubívali, že po celých čtyřicet let služby nežádali a nebyli na dovolené — a byli takoví a jsou dosud představení, jimž by takový chudák byl ideálem podřízeného úředníka — dávali vlastně nejsmutnější vysvědčení nejen sami sobě, nýbrž i své práci: neboť oni jistě nemohli pracovati leč mechanicky, šablonovitě a na konec i špatně, jako stroj, jehož kolečka se vychodila a nebyla opravována.

Stojí-li i 2—4% výdaj, jejž způsobuje týdenní či čtrnáctidenní dovolená personálu v podnicích výrobních, slušnému zaměstnavateli za posílení zdraví a spokojenosti řádného dělnictva, přijde dovolená ještě laciněji závodům obchodnickým a úřadům, protože za dovolence pracuje v očekávání stejné výhody rád a ochotně ostatní zaměstnaný personál.

A tu přicházíme opět k úkazu, že mezi německými zaměstnavateli a představenými přesvědčení o prospěšném účinkování vnitřní spokojenosti na postup a jakost prací je daleko rozšířenější a hlubší než u zaměstnavatelů a představených českých, a řídkost dovolených pro dorostlý personál jest u nás jen obměnou oposice proti nedělnímu klidu zřízenců a pravidelného nedělního vyučování učňů na obchodních a průmyslových školách pokračovacích. My, kteří druhdy tak otrocky kopírujeme Němce, jsme jejich leben und leben lassen z pravidla pravým opakem.

*

Obrovská stávka vypukla v červenci v ocelářském průmyslu Spojených Států Severoamerických. Ocelářský trust, největší to kartel světa, zbudovaný na kapitále asi 2700 milionů zlatých, ocitl se ve sporu s dělníky, kteří, chtějíce se tak pevně organisovati, jako jsou jejich zaměstnavatelé, naléhali na to, aby všechno dělnictvo v dílnách trustu zaměstnané rovněž sdružilo se v jednotné pevné organisaci a aby za tím účelem ve všech dílnách trustu zavedena byla mzdová stupnice dělnického svazu ocelářského, k němuž příslušela více než třetina všeho dělnictva, trustem zaměstnávaného.

Když shody po třídenním jednání nedosaženo, prohlášena stávka, k níž slíbily prý peněžní pomoc i jiné velké organisace dělnické. Po třech nedělích boje stávkového, podniknutého ne bez přípravy a vedeného energicky i obezřele, vydáno vůdci dělnictva heslo o generální stávce dělnictva

ocelářského, ale bylo ho jen z části uposlechnuto a rovněž nedostavilo se obávané značné klesnutí akcií ocelářských, poněvadž také zaměstnavatelé s Morganem v čele napjali všechny síly, aby výrobu, ceny produktů i své převládající postavení na trhu kovovém udrželi.

Nicméně očekává se, že obě strany se přece dohodnou smírně; miliardový kapitál potřebuje rukou, které by pracovaly na převzatých objednávkách, určitou lhůtou vázaných, a bojí se, aby trváním stávky nebyly posíleny podniky dosud mimo trust stoj cí i živly rozkladné v trustu samém. Neníť každý účastník trustu dobrovolným a leckterým byla by vítána záminka k vyklouznutí. A dělnictvo, třebas mělo zajisté nastřádány bohaté fondy stávkové, nač by plýtvalo silami, dosáhne-li svých požadavků smírem. Pečujeť každý celkem jen o své interesy; o zájmy konsumentů oceli, veliké řady dalších výrobních odvětví a jejich dělnictvo nechť starají se tito další výrobci a jejich dělníci sami.

Ať již pak konečný výsledek stávky bude jakýkoli, krásný sen některých amerických kapitalistů, že obrovské trusty jsou bezpečným lékem proti hnutí dělnickému, byl rychle a na dobro zničen, dělnictvo snaží se čeliti monopolu monopolem a může býti sice na čas překonáno, ale ne udoláno.

*

V Rakousku schválila vláda stanovy spolku k pojištění průmyslníků proti škodám vznikajícím ze stávek dělnických. Podnikatelé budou platiti určité promille souhrnu placené mzdy dělnické a obdrží v případě nezaviněné stávky za každý den její náhradou polovici mzdy dělnické. Byla-li stávka podnikatelem zaviněna čili nic, rozhoduje sbor důvěrníků, kteří budou se snažiti též o dosažení shody mezi zaměstnavateli a dělníky.

*

V Německu uzákoněna byla v červnu novela k zákonu o soudech živnostenských. Soudy živnostenské učiněny nyní obligatorními pro všechna města s více než 20.000 obyvateli, čímž zavedeny budou nyní v padesáti nových městech, příslušnost jejich rozšířena též na nároky o náhradu za protizákonné zápisy v knížky a vysvědčení pracovní, knížky nemocenské a pod., živnostenské soudy mohou budoucně zahájiti činnost dohodčí ne pouze k vyzvání obou sporných stran, nýbrž pokusiti se o dohodu ryze z vlastní iniciativy bez vyzvání kterékoliv strany, mohouce nad to strany peněžitými pokutami donutiti, aby se k jednání před soudem dostavily. V dohodčí funkci působí pak jakožto přísedící čtyři osoby, jmenované po dvou oběma stranami spornými. Další úkol jejich, podávati dobrá zdání a návrhy úřadům, poskytuje nyní živnostenským soudům v jistém smyslu ráz komor dělnických.

*

V severní Americe došlo na sjezdu v Indianopoli v červenci a srpnu t. r. ke sjednocení obou dosavad se různících frakcí sociální demokracie pod jednotným názvem »Socialist Party« a s jednotným výkonným výborem, jehož sídlem bude St. Louis. Sjezd, který prohlásil se pro mezinárodní spojení se sociálně demokratickým dělnictvem všech národů, vy-

slovil mezi jinými požadavky též postátnění dopravních prostředků i průmyslových závodů monopolových, trustových a pod., a použití příjmů z těchto podniků ke zvýšení mzdy, zkrácení doby pracovní a zlepšení výkonů a výrobků pro spotřebovatelstvo, zavedení úrazového, nemocenského, starobního a prázdňového pojištění, zaopatřování práce při veřejných stavbách nezaměstnancům, bezplatnou výchovu dítek, zákaz dalšího prodeje veřejných pozemků a j.

Také sociální demokracie švédská, norvéžská a dánská konaly v létě sjezdy v Kodani. Norvéžská ve znamení nového volebního řádu do obcí, poskytujícího všeobecné volební právo pro muže a skoro všeobecné pro ženy. Při obecních volbách podzimních půjde strana v zápas pod hesly bezplatného opatření, všech vyučovacích pomůcek, provádění obecních prací ve vlastní režii, volby továrních inspektorů dělnickými organisacemi, zavedení 8hodinné doby pracovní a minimální mzdy pro obecní dělníky, obecní péče o nemocné, zřízení dostatečného množství levných bytů pro nemajetné atd. V Dánsku posílila sociální demokracii změna vládní soustavy ve smyslu liberálním a sjezd sociálně demokratický vyzval příslušníky strany, aby tiskem a politickou organisací bylo změny soustavy vládní co nejvíce využitkováno pro hospodářské prospěchy a politická práva dělnictva.

Ve Švédsku chtějí dělníci k vymezení všeobecného rovného práva hlasovacího sáhnouti dle potřeby i ku všeobecné stávce, dosáhše slibu hmotné i mravní podpory od organisací dánských a norvéžských, na sjezdu zastoupených. *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Valná hromada delegátů Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách — Bilance nynějšího vedení — Přijatý zákon na služné učitelstva v Čechách u srovnání se současně přijatým zákonem na služné učitelstva ve Slezsku — Přípravy ke svazu všeho učitelstva československého — Obmýšlená záložna svazu — Učitelské knihkupectví v Brandýse n. L. — Odepření náhrady za substituci posl. Černého — Sjezd absolventů pedagogií — Konflikt na schůzi delegátů Ustř. spolku moravského — Odchod a resignace Slaměníkova — Snahy »Jednoty učitelstva škol měšťanských« a její úspěchy — Sjezd a valná hromada učitelstva měšť. škol na Moravě — Návrhy na reorganisaci škol měšťanských.

Oba »Ústřední spolky jednot učitelských« v Čechách i na Moravě měly v měsíci srpnu své obvyklé valné hromady delegátů. První v Praze ve dnech 7. a 8. srpna za účastenství 225 delegátů, zastupujících 111 učitelských jednot, druhý v Tišnově dne 19. srpna.

Průběh valné hromady »Ústředního spolku« v Čechách byl klidný. Veškerá oposice vedená proti předsednictvu a výboru roku minulého pro přijímání a prolínání pokrokové organisace členy konservativně-klerikálními, pro nečestné zbraně, jakých vůči oposici užívalo předsednictvo v pověstném svém skrz na skrz nepravdivém »důvěrném sdělení« a později v ústředním svém věstníku — byla nucena z »Ústředního spolku« vystoupiti. Ústřední spolek ztrativ pochybeným vedením téměř všechno učitelstvo Prahy a nejširšího okolí, veškeré učitelstvo plzeňské, českobrodské, hlinecké a všechno téměř učitelstvo škol měšťanských, které jedině svoji »Jednotu« považuje za oprávněnou zastupkyni svých zájmů — pozbyl důležitého práva mluviti a jednati za všechno české učitelstvo v království. Tím ovšem váha českého Ústředního spolku hluboko poklesla a nemůže se nikterak vyrovnati váze, jakou má zemský ústřední spolek učitelstva německého, sdružující

německé učitelstvo v Čechách všechno. Trhliny organisace českého učitelstva v Čechách musily se zrakům veřejnosti a zvláště pak zrakům poselstva zemského objeviti při posledním zasedání, na němž upravovalo se učitelské služné. Zástupci Ústředního spolku na př. intervenovali všude, kde se dalo, pro jednotné kvinkvenálky jak na školách obecných, tak na školách měšťanských. Zástupci »Jednoty učitelstva škol měšťanských« žádali jak základní služné, tak kvinkvenálky a přídavky aktivní vyšší na měšťanských než na obecných školách — a domohli se skutečně proti Ústřednímu spolku značného úspěchu. Ústřední spolek domáhal se aktivních přídavků pro učitelstvo všechno a zatím přiznány přídavky aktivní jedině učitelstvu, žijícímu v obcích čítajících více než 8000 obyvatelů. Byla to při posledním zasedání sněmovním pravá podívaná pro bohy, při níž nejednotnost, rozháranost českého učitelstva ukázala se před veřejností v ostrém světle. Byl-li přes to zákon o služném učitelstva odhlasován, pak způsobil to ne respekt před organisací, ale hlavně strach poselstva před blízkými volbami sněmovními.

Valnou hromadu delegátů zahájil předseda Ústředního spolku V. Rašín proslovem, v němž konstatoval, že učitelstvo po dlouhých strádáních a zápasech dostoupilo ku první metě, vedoucí k vytčenému cíli. Pochválil sněm království Českého a jeho poselstvo uznav, že pro učitelstvo učinilo tolik, co za daných poměrů učiniti mohlo. (?) Jak velkou ochotu učitelstvu pomoci měli na př. mladočeští poslanci, vyzírá z fakta, že jednomu z nich bylo klubem uloženo dáti v posledních schůzích sněmovních návrh na opětné odročení otázky úpravy platů učitelských. Jedině pevnému odhodlání nacionálních poslanců německých, kteří prohlásili, že dříve sněm neopustí, pokud otázka úpravy učitelského služného vyřízena nebude, jest děkovati, že klub mladočeský záměr svůj neprovedl.

Předseda V. Rašín konstatoval dále před učitelstvem, že »není možno, aby zákonu bylo odepřeno schválení,« neboť jest dobře informován s kompetentních míst. Lze učitelstvu jenom přáti, aby nejbližší budoucnost potvrdila bezpečné informace starosty Ústředního spolku. Loni informoval předseda V. Rašín učitelstvo v pověstném »důvěrném sdělení«, že přičiněním jeho nastal v rozhodujících kruzích pro učitelstvo neočekávaný obrat, že návrh na služné bude v podzimním zasedání přijat a od 1. ledna 1901 že vejde v platnost, a zatím teprve v červenci r. 1901 před bezprostřední blízkostí voleb sněmovních přijat byl návrh, který bude-li sankcionován a — co důležitějšího — najde-li se proň úhrada, vejde celý v platnost až v r. 1904. Učitelstvo musí tedy veškeré bezpečné informace starosty Ústředního spolku a jeho všechno ujišťování bráti cum grano salis. Je-li u kterého stavu skepse oprávněna, je to zajisté u stavu učitelského. Vždyť ještě dosud nedostali učitelé posledních platebních tříd svoji v měsíci prosinci minulého roku odhlasovanou almužnu. Jisto jest, že každý přijatý i sankcionovaný zákon jest ilusorní, pokud proň nenalezena úhrada, a ta dnes pro přijatý zákon o služném učitelstva nalezena není.

Nově přijatý zákon o služném učitelstva v Čechách, za nějž předseda V. Rašín by nejraději přivedl učitelstvo české zpět do lůna strany mladočeské, jen kdyby mu za to slíbena byla podpora jeho pia desideria — poslaneckého mandátu — nemůže se nikterak vyrovnati současně přijatému návrhu na služné učitelstva v malém vévodství Slezském. Kdežto základní

služné učitelstva v Čechách (1600 K na obecných, 2000 K na měšťanských) se po celý věk učitelů nezvýší, vzroste průběhem doby služební základní služné učitele obecné školy ve Slezsku ze 1400 K na 2000 K, učitele pak školy měšťanské z 2200 K na 2400 K vedlé sedmi desetiprocentních kvinkvenálek. Funkční přídavky správců škol budou ve Slezsku rovněž až i o 200 K vyšší než v Čechách. Mimo to dostanou všichni učitelé slezští dle místních tříd, jež určí okresní školní rady, příbytečné ve výši 100 až 800 K. V Čechách veliká většina učitelstva v obcích do 8000 obyvatelů bude si musit příbytečné platit ze služného. Jedině učitelé v obcích, čítajících více než 8000 obyvatelů, dostanou v Čechách t. zv. přídavky aktivní ve výši 15—40% základního služného. Konečné příjmy učitele obecné školy v nejmenších obcích budou ve Slezsku o 460 K, v největších obcích o 220 K, řídících učitelů v nejmenších obcích o 610 K, v největších o 40 K, učitelů měšťanských škol v nejmenších obcích o 800 K, v největších o 300 K a ředitelů měšťanských škol v nejmenších obcích dokonce o 900 K, v největších o 100 K vyšší než konečné příjmy učitelstva v Čechách v r. 1904. Dle toho budou míti učitelé malého chudého vévodství vesměs vyšší příjmy než učitelé velkého bohatého království.

Tiskem vydaná a na valné schůzi delegátů Ústředního spolku v Čechách rozdaná zpráva jednatelská konstatuje, že spolek ve 120 jednotách sdružoval v posledním roce správním 7953 členů. Kolik set členů Ústřední spolek vinou svého vedení ztratil, jednatelská zpráva nevypočítává. Dle zprávy za rok předchozí bylo v organisaci učitelské 8325 členů, tedy o několik set více. Dnes je na 25% učitelstva českého mimo organisaci. Učitelstvo vyhledávalo dle zprávy jednatelské nejužší styk s lidem, oddávajíc se mimo školu pilně práci ve všech možných oborech, jsouc hlavním činitelem v různých spolcích lidových.

Zpráva pokladní sděluje, že z příspěvků ročních věnováno bylo fondu pro útulky 1800 K, podpůrnému fondu 5000 K, Samostatnému sirotčinci 1250 K a fondu na učitelský dům 1250 K. Vydání na správní záležitosti Ústředního spolku se proti vydáním za dřívějšího vedení zněkolikanásobila.

Valná hromada usnesla se založiti záložnu všeho učitelstva československého za tím účelem, by napomáhala poskytováním úvěru zájmům učitelstva tohoto. Nestane-li se svaz učitelstva československého skutkem, je výbor Ústředního spolku splnomocněn aktivovati záložnu Ústřední jednoty učitelské v Čechách s úvěrními družstvy po jednotách. Úkol poskytovati úvěr všemu českému učitelstvu v Čechách plní zdárně po několik let již učitelská záložna »Komenský« v Praze — jejíž velká většina členstva je z učitelstva venkovského. Za několik let svého trvání dostoupila netušeného rozkvětu. Místo jednoho mocného finančního ústavu učitelského budou zase v budoucnosti ústavy dva a snad i více menších a tím i malomocnějších. Ústřední spolek upadá zase do osudného tříštění slabých dosud sil finančních. Jako jsou zbytečně dva sirotčince učitelské, které dohromady nemohou dělati tolik, kolik by mohl velký sirotčinec jeden, tak budou dvě záložny menší, jichž síla nikdy se nebude moci tak rozvinouti, jako síla záložny jedné velké.

Zemská školní rada na žádost Ústředního spolku rozhodla, že není třeba žádosti za udělování kvinkvenálek kolkovati. Kvinkvenálky jsou za-

jisté částmi služného a nebylo by ani třeba o ně žádati. Školní úřady měly by samy bez žádostí, jako se to děje u státních úředníků, učitelům pětileté zákonité přídavky ke služnému poukazovati k vyplácení.

Valná hromada delegátů splnomocnila ústřední výbor, aby uzavřel projektovanou smlouvu s knihkupeckou firmou Drnek a spol. v Brandýse nad Labem. Učitelstvo chce veškerý konsum knih odebírati prostřednictvím svého vlastního knihkupectví a tím získati výnos, který jinak plyne do kapes jiných knihkupců. Otázka zřízení učitelského knihkupectví patřila by spíše k projednání literárnímu sdružení učitelskému, »Dědictví Komenského«, které také otázkou touto se již obíralo.

Zemský výbor království Českého odepřel náklad na substituci učitele a spisovatele J. Černého, který zvolen byl při posledních volbách poslancem do rady říšské. Valná hromada delegátů nad rozhodnutím zemského výboru, které nemá analogie v praksi úřadů státních ani autonomních úřadů jiných zemí, vyslovila politování, vidouc správně v odepření nepatrného přídavku jedinému poslanci-učiteli, jistý stupeň neblahovolnosti k celému stavu učitelskému. Poslanec J. Černý na schůzi dobře ukázal, že každý poslanec má míti dle platných zákonů o zastupitelstvech dostatek volnosti k vykonávání svého mandátu, který se neomezuje jedině na lavici v parlamentě. Poslanec musí míti dostatek času k získávání informací u voličstva, ku práci ve voličstvu, ke studiím návrhů a zákonodárných předloh. Případ posl. Černého je novým dokladem toho, jak zpátečnická jest nejvyšší autonomní instance zemská. Stát uděluje zvoleným poslancům učitelům ze škol středních, odborných i vysokých po jich zvolení do zastupitelstva říšského dovolené na celou šestiletou dobu sněmovní a to beze všech výhrad, zemský výbor království žádá pak, aby si zvolený poslanec-učitel školy obecné z bídného služného svého platil ještě substituta. Je smutno, že v bohatém království jsou nuceni platiti za sebe substituty i učitelé, kteří po několikaletém šetření vyžádají si dovolené ke studiím školství v cizině.

Myšlenka utvoření svazu všeho učitelstva československého, jehož úkolem by bylo stanoviti jednotný program národního školství a dbáti přísně o jeho zachovávání, vyslovována byla již v prvních ročnících »Českého Učitele«. Poslední valná hromada delegátů uložila výboru Ústředního spolku jmenovati delegáty, kteří by společně se zástupci Ústředního spolku moravského a slezského vypracovali stanovy svazu učitelských jednot československých. Jde o to, aby se umožnil do svazu učitelstva československého vstup učitelstvu všemu, tedy také tomu, které v Čechách po nepravdivých zprávách v »důvěrném sdělení« a po neochotě k žádané satisfakci bylo nuceno, pamětlivo jsouc své cti, z Ústředního spolku vystoupiti, dále pak učitelstvu škol měšťanských, sdruženému v samostatné »Jednotě«. Jen tak se setká myšlenka svazu s plným zdarem. Ústřední spolek v Čechách měl dříve, než se chopil iniciativy v otázce svazu sjednotiti nejprve všechno učitelstvo zemské, jehož veliký počet v posledním roce ztratil. Ovšem návrh na problematické soudní vymáhání příspěvků od pražského »Komenského« k bývalé jednotě všeho učitelstva v království, kterou nynější předsednictvo z rukou svého předchůdce přejalo, nepovede.

K valné hromadě delegátů družil se letos vhodně sjezd abiturientův ústavů učitelských. Před dvěma roky učinil pražský »Komenský« pokus se svoláním absolventů pedagogií. Promluveno jim bylo o dalším sebe-

vzdělání, o učitelské organisaci, jejím významu a úkolu. Sjezd abiturientů navštíven byl 50 účastníky. K. Tuček naznačil vhodně úkoly mladých učitelů, varoval je před klerikalismem, vyžaduje od nich prozíravost a rozvahu jednání, bezúhonný život a mravní charakter, a vybídnul je k uskutečňování všech velikých, svobodných a poctivých myšlenek. J. Ulehla naznačil v pěkné řeči různé způsoby práce sebevzdělávací, uvedl rozmanité methody učení se cizím jazykům, kteréhožto učení na pedagogiích tak málo se kandidátům dostává, promluvil vhodně o důležitosti studia dějepisu, cestopisu, věd přírodních, lučby, esthetiky a národního hospodářství. Sjezd abiturientů byl velmi zdařilý a jest si přáti, aby každoročně byl pořádán.

Na schůzi delegátův Ústředního spolku moravského v Tišňově přišly na přetřes organisační záležitosti, při čemž prudce se střetly pokrokový směr se směrem konservativním, který měl dosud v rukou vedení.

Jednatelská zpráva Ústředního spolku moravského udává, že učitelstvo moravské počtem 4000 soustředěno je ve 45 jednotách. Schůzí uspořádalo učitelstvo moravské 239, z nichž bylo 99 vědeckých přednášek, 37 cestopisných, 31 methodických a mnoho literárních. Živě rokováno bylo ve všech téměř jednotách o řádu disciplinárním, který byl sněmem přijat a o němž v minulém čísle jsme referovali.

O svazu učitelstva československého referoval ředitel Jos. Úlehla. Svaz bude míti na starosti mimo ostatní záležitosti také sociální postavení dětí a bude stupněm k autoritativní radě školské, skládající se všech kategorií škol. Na učitelstvo a snahy jeho působí silně rámcový program naší strany lidové žádající ve svém školském oddílu, by učitelstvo každého národa zvolilo si ze středu svého poměrně dle různých kategorií ústavů vyučovacích a stupňů školských výbory okresní a jednotný nejvyšší orgán, nejvyšší radu školskou, poslední to instanci národa v otázkách výchovy a vyučování, která by se stala vlastním kulturním a osvětovým střediskem života národního, bedlivým strážcem toho, by školství vždy na dráze pokroku zdatně kráčelo ku předu. Instance tato byla by ve smyslu našeho programu jediná pro celý národ a poměr její k ministerstvu kultu a vyučování byl by zvláštní normou určen.

Ke srážce na valné hromadě učitelských delegátů moravských došlo při jednání o změně stanov a o provedení na lonské schůzi v Litovli přijaté pokrokové resoluce. Zástupci nezdravě konservativního směru Slaměníkova chtěli se provedení důsledků litovelské resoluce pokud možno zbaviti. Tomu ovšem odporovali pokrokovci, kteří měli většinu a žádali provedení resoluce. Při pohnuté debatě odešel dlouholetý předseda Slaměník, ohlásiv svoji resignaci. S ním resignoval současně celý výbor. Na příští valné hromadě dojde k volbě celého nového výboru a ku projednání stanov.

V moravském učitelstvu vítězí nový směr pokrokový, zatím co v Čechách nynější předáci v Ústředním spolku hledí dle zpráv Školského Obzoru zavésti učitelstvo prostřednictvím strany radikálně státoprávní a národnědělnické za cenu několika pochybných mandátů poslaneckých zpět do lůna mladočeského.

Učitelstvo škol měšťanských v Čechách, které nemohlo v Ústředním spolku dociliti, by si o svých zájmech a požadavcích hmotných rozhodovati

mohlo samo, jako je tomu v zemském spolku německém, sdružilo se v samostatnou »Jednotu« a rozvinulo v poslední době horlivou činnost, směřující k úpravě platů a reorganisaci školy měšťanské. V prvém směru docílilo, jak jsme již v předu konstatovali, značného úspěchu, domohouc se proti intencím Ústředního spolku vyšších pětiletých přídavků. Po 10 letech dostane se učitelstvu škol měšťanských alespoň částečné náhrady za snížení služného, kterým valná část učitelstva toho postižena byla zákonem o služném z r. 1894. Ve směru druhém usiluje učitelstvo měšťanských škol o to, o co také náš program školský žádá, totiž o rozšíření měšťanské školy fakultativním IV. ročníkem, oddělení správou od školy obecné, menší počet žactva pro jednotlivé třídy, upravení počtu hodin vyučovacích, vyšší vzdělání odborové a výhody pro žactvo vystupující.

Učitelstvo škol měšťanských na Moravě konalo 6. srpna sjezd a valnou hromadu v Brně. Podnětem ku sjezdu bylo zrušení pěti měšťanských škol v místech, kde zřízeny nové reálky. Na sjezdu přijata resoluce, prohlašující: 1. Měšťanská škola je nejpřiměřenější průpravou pro vyspělost, zdatnost a vzdělání stavů středních (živnostnictva, rolnictva, obchodnictva) a na povznesení dělnictva. 2. Měšťanská škola jako pravá škola výrobních tříd nemůže býti nahražena školami středními — školami to stavů učených. 3. Zřizování středních škol na zříceninách škol měšťanských znamená vzdělávání vyšších vrstev na účet inteligence stavů středních, jichž duševní horizont má se snížiti v době, kdy vše tíhne v před a výš; proto sjezd varuje co nejdůrazněji před rušením měšťanských škol. 4. Sjezd z nejhlubšího svého přesvědčení vyslovuje se pro zřizování škol měšťanských všude vedle škol středních a pak ve všech lidnatějších obcích vůbec v zájmu zmohutnění stavů středních, opory to síly státu a podmínky rovnováhy ve společnosti lidské.

Na valné hromadě učitelstva škol měšťanských na Moravě pojednáno vedle formalií o dohodě mezi učitelstvem měšťanských škol z Čech a Moravy. Usneseno, aby obě Jednoty společně domáhaly se uskutečnění požadavků učitelstva a škol měšťanských. Výbory obou Jednot zřídí stálý čtyřčlenný poradní sbor, který bude míti péči o nejčastější udržování styků. Do zamýšleného svazu československého učitelstva vstoupí Jednota jedině jako útvar vedle Ústředních spolků zemských zcela samostatný.

V rozhodujících kruzích počíná se vážně již uvažovati o reorganisaci škol měšťanských. Ministerstvo zemské obrany zaslalo ministerstvu vyučování dotaz, »nemohlo-li by absolventům školy měšťanské vhodnou úpravou těchto ústavů (přizpůsobením učebné osnovy k učebné osnově nižších škol středních) umožněno býti přijetí do kadetní školy zemské obrany«. Ministerstvo vyučování výnosem svým z 11. července vyžádalo si v této věci dobré zdání od zemských úřadů školních a tyto vyzývají opět okresní rady školní k podání vhodných návrhů. Starosta Jednoty učitelstva škol měšťanských Josef Vlach doporučuje v dennících sborům učitelským i úřadům školním ku přijetí řadu návrhů na reorganisaci škol měšťanských. Návrhy tyto, pokud se týkají rozšíření osnovy učebné algebrou a frančinou, omezení počtu žactva ve třídě na 50, přísnějších podmínek ku přijetí do škol měšťanských, postavení absolventů na roveň absolventům nižších škol středních a zkrácení jich presenční služby vojenské jakož i právního postavení učitelstva škol těch jsou přijatelny. Ne tak návrh na připojení

čtyřtřídní školy měšťanské ku čtyřtřídní škole obecné. Jestli má býti nějaké rozšíření školy měšťanské, tož má se to v zájmu pokroku a rozšíření vzdělání díti vždycky směrem vzhůru do zralejšího věku žactva, a ne směrem dolů. V 15. roce věku, kdy smysly dětí jsou již plně otevřeny, dá se při vychování učiniti daleko více, než v roce 11. Vlachovým návrhem na rozšíření měšťanské školy by se mnoho ve prospěch rozšířenějšího vzdělání lidového nezískalo. První ročník reorganisované školy dle návrhu Vlachova o mnoho více by ani podati žactvu nemohl než pátá třída školy obecné. Mimo to: Měšťanská škola připravuje nyní mimo dorost živnostenský, obchodnický, rolnický a dělnický také dorost pro střední školy odborné, hospodářské, pedagogia, a připravovati má v budoucnosti pro kadetky zemské obrany. Na všech těchto školách žádá se pro přijetí dokonaný 15. rok věku. Dle návrhu Vlachova absolvovali by žáci školu měšťanskou již ve 14. roce svého věku. Musili by tedy, aby mohli do zmíněných ústavů vstoupiti, dobrovolně nejvyšší ročník školy měšťanské opakovati, jako se to dnes namnoze stává. To neznamená pak nic jiného, než skoro úplnou ztrátu jednoho vzdělávacího roku. Jestli tedy rozšíření školy měšťanské, tož — jak to navrhuje náš program školský — opravdové rozšíření o vyšší fakultativní ročník, připojený k nynějšímu ročníku třetímu.

— *rt* —

*

LITERÁRNÍ A UMĚLECKÉ. Z politické literatury (Dokončení): L. Niederle, Makedonská otázka. »Co hatí Slováky?« — Procházka, Zábavy psychologické. — Smetana, Paměti kněze z církve vyobcovaného. — Stuart Mill, Tři essaye o náboženství. — Stalker, Imago Christi. — Benj. Kidd, Sociální vývoj.
Divadelní: repertoire. výprava.
† Josef Mojmír Podhorský.

Velmi časové thema obral si za předmět svého líčení *Dr. Lub. Niederle* ve spisku »Makedonská otázka« (otisk z »České Revue«). Makedonská otázka ozývá se dnes velmi hojně v ústech státníků, zejména ministrů zahraničních věcí, plní sloupce novin a časopisů, uvedla v život již objemnou literaturu skoro u všech národů evropských. Celou literaturu u předních národů evropských a svůj vlastní názor o této otázce rozvíjí tu Dr. Niederle čtenářům stručně, ale obsažně. Spornou otázku makedonskou rozebírá po stránce politické — a to, jak se jeví v světové diplomacii jakožto významná část otázky východní, jak v politice církevní a školské na půdě domácí. O Makedonii utkávají se politické zájmy v první řadě Bulharska, dále Srbska, Turecka, Řecka a v neposlední řadě i Rakouska. Spisovatel přizvukuje zejména důležitost Makedonie pro Rakousko: od té doby, co s ohromným nákladem okupovalo Bosnu a Hercegovinu, přirozeně pro Rakousko je dán expansivní směr politiky k jihu na Soluň. Co jiné mocnosti hledají dnes v koloniích, Rakousko má hledati na Balkáně, zejména politikou hospodářskou. Dále spisovatel vyslovuje se proti revoluční propagandě makedonského komitétu, jenž v novější době opouští čím dál tím více staré tradice dřívější agitace bulharské v Makedonii: pomocí škol a církve, zvýšenou prací vědeckou. Moment politický v otázce makedonské je komplikován ještě problémem čistě ethnologickým. Makedonce osvojují si za své příslušníky stejně Bulhaři, Srbové a Řekové. Tendenční spisy dovedou si z Makedonců udělat šmahem buď Bulhary,

buď Srby, buď Řeky podle toho, psal-li je Bulhar či Srb či Řek. Avšak studie jazykozpytné nestranných pozorovatelů prohlašují je velikou většinou — až na menší některé kraje — za Bulhary. Ovšem historicky mohou si stejné právo na Makedonii odvozovati Srbové jako Bulhaři. Takto otázka makedonská vře dnes mocně pod pokličkou tajených i netajených zájmů politických. Zatím bojuje se agitací. Spor podle všeho rozhodne se, míní spisovatel, válkou mezi Srbskem, Bulharskem a snad i Řeckem; po případě zasáhnou do ní též velké státy, zejména Rakousko. Vývody Dra Niederle zasluhují vší pozornosti. Málokdy dostává se české veřejnosti o otázkách zahraniční politiky tak dobrého poučení. *Jc.*

*

V červnu t. r. vyšla v Hodoníně knížka »Co hatí Slováky?«. V rukopise byla hotova již před dvěma roky. Autor je Slovák, knížka je napsána česky. Je to spis kritický. Maďarské násilí vehnalo Slováky do takového naladění mysli, do takového pojímání věcí, že Slováci vidí příčinu všeho svého zla v Maďarech. Sebekritiky byl na Slovensku do nedávna naprostý nedostatek. Už také proto, že byla jen jedna strana. Všecko dobré bylo na straně Slovákův, všecko zlé na straně Maďarův: pojímání to nebezpečné, ať už ho jinak nekvalifikuji. A najednou se vyskytne knížka, která praví: Nikoli v Maďarech, v nás samých, v Slovácích, je příčina zuboženého stavu našeho. Poznej sebe sama! V tom tkví cena spisku.

Rozhlédněme se po obsahu důkladněji.

Síla národa spočívá v síle hmotné a v síle duchovní. Hmotná záleží v početnosti národa a zámožnosti. Slovákův je málo — autor počítá 2,000.000 — a jsou chudobni. Hle, tu je prvá, základní příčina nezdaru. Moudrých a silných, smělých a bohatých musí být dohromady mnoho, aby něco velkého vykonali. Slováky nelze přirovnávati k Dánům neb Švýcarům. Chudoba Slovákův je přílišná. Autor soudí, že Slováci drží jen asi čtvrtinu pozemků, a to jsou pozemky nejbídnější. Lepší tři čtvrtiny mají biskupové, odrodilá šlechta a židé, kteří svého bohatství užívají na škodu národa slovenského. Ale kdyby prý slovenský lid všecky dluhy židům zaplatil, sotva prý by mu zůstalo 10% toho kraje, který obývá. Táž bída je v slovenském průmyslu a obchodě, tu je majetníkem žid. Dobře prý Rieger Slovákům radil: »Pánové, hleďte zbohatnouti, pak budete mít i politickou váhu!«

Probíraje mravní stránku národa vytýká mu nejprve nedostatek lásky, zvláště svépomoci. Když byl před roky v Oravské stolici hlad, z celé země vezli Maďaři plné vagony darů, také Češi mnoho poslali, Slováci přispěli nejméně — prý »Orava hladuje každú zimu«.

Sedmá stať jedná »o slovenském opilství«. Čtenáře pojímá hrůza. Zápach kořalky vítá novorozeně, nebo ji pije bába i roditelka. Kmotři a domácí si »zdrávkují« kořalkou. Zpití kmotři — stalo se a snad ne jedenkrát — ztratili cestou dítě, sami zmrzli (známo, že opilí lidé snáze zmrznou, ježto alkohol odnímá nitru teplo) a dítě zůstalo na živu. I v t. zv. lepších domech nejednou »náboženská podstata křtu úplně mizí vedle grandiosní žranice«. (Spisovatel si vyžaduje, aby mu drsná slova nebyla ve zlé vykládána; chce prý věc označit tak, jaká skutečně jest.) »Opilost mládeže,

ožralství při svatbách, při stavbách, při svážení, kupování, prodávání, na pltnici . . . sotva kde jinde bují tolik jako na Slovensku.« Vypustí-li Slovák duši, první starost je poslati pro pálenku. Tu pijí domácí a příchozí truchlící celou noc pod titulem nábožnosti zpívajíce při tom i pohřební písně. »Dotrunčení vyprovázejí rakev ku hrobu, a vrátivše se, dále trunčí, odbavujíce »kar«. Stejně jako lid pije i intelligence, jen že za větší peníze. I při národních slavnostech pije se od večera do rána, tak že nejeden národovec, písně národní zpívaje, sotva na nohou stojí. Mnohý intelligent věří, že opilství patří k geniálnosti; aby osvědčil geniálnost, opíjí se.

Potom pojednává »o slovenské nesolidnosti«. Ptá se kněží: Zda jste kazateli aneb kaziteli slova božího? Pasete ovce aneb jen stříháte? Zda nekážete vodu, pijíce víno? Potom se obrací k pravotárům (advokátům): Zda o právu tárajíce nejste pachateli neprávа? K učitelům: Neučí se všelikde v židovské škole lépe než ve slovenské? Konečně vytýká nepoctivost v obchodě. My, slovenská intelligence, jsme v 80 až 90% vinni smutným postavením národa.

Devátý článek pojednává »o slovenské pýše«. Ale posudek náš by se velmi rozšířil, kdybychom podávali obsah dílka, byť sebe stručněji. Pýcha slovenské intelligence vůči lidu je skutečně zarážející a pravděpodobně vyvinula se zlým příkladem pyšného, nevzdělaného, po celém Slovensku hojně rozšířeného zemanstva. Zemané pravděpodobně jsou také učiteli opilství, požitkářství a zahalečství. Vždyť víme, od čeho zhynula Polska. Touž nemocí stůně i Slovensko.

Ve stati »o slovenské nesvornosti« mluví autor o nesvornosti dějinné, o nesvornosti mezi katolíky a evangelíky, o nesvornosti hrstky Slováků v Americe, o nesvornosti v národní straně . . . Slovensko je prý vtělená odstředivost, kteráž vlastnost prý též byla příčinou, že se Slováci od Čechův literárně odloučili.

Ve stati »o nebroušených drahokamích na Slovensku« autor uvádí citát učitele J. M. o slovenských učitelích. »Všetko na svete snaží sa za pokrokom, len učitel'stvo slovenské ostává pri flaši, ferble, kolkoch a faike. Lenivé je ešte len i o tom rozumom pohnúť, akoby sebe (sobě) z materiálnej biedy pomohlo, nič to, aby druhým bolo v stave k tomu dopomáhať.« I v našich Athenách (roz. Turč. Sv. Martin), komu vyšla attická sůl pravdy a vtipu, háže »blátem hrubiánstva«.

Článek »o nábožnosti Slováků« je napsán s vroucností. Tu poznáváme, že autorem knížky je kněz, kněz zbožný. V nábožnosti Slovanů vidí nejlepší záruku jejich budoucnosti. Želí, že místo pravé zbožnosti zahosťuje se v církvích plané řečnění a formálnost.

V článku »o obdobách mladého oslovstva a o barvě na vestě« obšírně uvažuje, jaké chyby se Slováci dopustili, literárně se od Čechův odloučivše. Ale tu poukazuji čtenáře na knížku samu. Nám by byla knížka stejně zajímavou a milou, i kdyby byla napsána slovensky, i kdyby byl autor neželel slovenského od Čechův odloučení: ona je první sebekritikou na Slovensku a my tak věříme, že sebekritika je počátek nápravy.

Další část pojednává o slovenské politice. Tu autor hodně theorisuje; nikoli planě, přece rozvláčně. Mnohý článek nevyhraňuje se v určitou, přesnou myšlenku. Rozvláčnost — řekl povolaný kritik — je příznakem slovenské spisby; v tomto spisku ji zvláště neradi vidíme.

Než, vyberme některé myšlenky z článků politických.

Mezi Slováky jsou i panslavisté; nechť jsou, každý národ má různé politické krajní strany, nespravedlivo je slovenský národ pro několik panslavistů pronásledovati, ale slovenský panslavismus jest jalový. Jaký je to panslavismus, když se bez vážné příčiny odlučují oď Čecha? Rusové o malé a chudobné Slovensko, obydlené jinověrci, šismatiky nestojí. Slovensku může přijíti podpora od Čechů, nikoli od Rusů. Budou-li Maďaři překážeti kulturní vzájemnosti československé, vženou Slováky do panrusismu, nebo Slováci cítí svou malost, odtud také potřebu o Slovany se opírati. Dosud slovanská vzájemnost pro Slováky neučinila ničeho.

Roku 1848 vydali Slováci t. zv. manifest, politický to program, a za třináct let, r. 1861, vyšlo memorandum, nový to politický program, prvému valně odporující. Na memorandu si Slováci zakládají jako na pevném programu, ale původce memoranda, Štěpán Daxner, napsal krátce před smrtí svou (1892): »To som vedel, že nepovolia nám osobitné (zvláštní) územie, veď je to otázka moci, a nie otázka idyllického kongressu, ako bol svätomartinský.« Nechť tedy Slováci vyslechnou bez pohoršení, pravíme-li jim, že nemají politického programu. Nemají a nemají. To, co v červenci národní strana prohlásila, prý ze dne 11. dubna, není duch memoranda a také to není žádný program.

Autor knížky »Co hatí Slováky?« mluví proti šovinismu, i proti šovinismu slovenskému; šovinismus je politika pohanská. I radí na konci článku tuto politiku: 1. Ať každý hledí očistit se od dluhů, které ho udržují v řetězích potupy, hanby a malomoci; ať hledí pokoupit propité, proparáděné a prosouděné domy a pole, bez nichž je jako cizinec, jako tulák a otrok ve vlastním domově. 2. Ať je každý Slovák pracovitý, střízlivý, mravný a skromný.

Ve článku »o církevní a školské politice Slovákův« spisovatel praví, že průměrný Slovák je nejprv katolík neb evangelík a potom teprv Slovák; oběma spoluvěřící z jiného národa je bližší než jinověřící Slovák. Proto je též u Slováků dvojí politika: katolická a evangelická. Slováci školství zanedbávají, lidové (obecné) školy jsou prý ve stavu vymírání.

Poslední článek pojednává o dějinném poslání Slovákův. To je théma zajímavé, každý národ by měl zpytovati, které jest jeho dějinné poslání. Autorovi se vidí, že posláním Slovákův jest zářit příkladem zbožnosti a konati důležitou kulturní drobnou práci. V nedávné době dal se katolický lid slovenský i k politice povzbudit náboženstvím — míněno politické hnutí způsobené t. zv. lidovou stranou. Celá země uherská nabírala si z kultury slovenské, jakož o tom svědčí na př. maďarské technické názvosloví, jež jest ze slovenštiny. Orbě, řemeslům, stavitelství učili se Maďaři od Slováků, také správa celé země od Slovákův přejata. Modlit se a pracovati v Uhrách — avšak národní život Slovákův závisí na zachování věkovitého historického spojení s Čechy, záležejícího v jednom literárním jazyku, v jednotné kultuře.

Co tedy hatí Slováky, co je zadržuje v rozvoji? Spisovatel, pseudonymem Meakulpínský, dílkem svým odpovídá: Je nás málo, jsme chudobni, je mezi námi málo lásky (svépomoci, obětavosti), příliš mnoho opilství, je nesolidnost, pýcha, nesvornost, špatná, nedůsledná politika, jalový panslavismus, národní šovinismus a k tomu jsme se literárně odloučili od Čechův. —

Potud autor.

Knížka zůstaví hluboký dojem. Toť je zcela jiné Slovensko! A sluší dodati: Slovensko ve světle pravdy, třeba že ta ona jednotlivost je snad méně černá, než autor vidí. Darmo jest, musíme mluvit pravdu, jinak není nápravy. Autor Slovensku nic neodpustil, ostrým a hrubým nožem pytvá... A přece cítíte jeho žal — mluvíť drsnými slovy o vlastním národě, jejž vroucně miluje. Kdož pochopí, jak těžký vzal na sebe úkol!

Po soudu referentově malá osvěta lidu (asi 50%) analfabetů) je zajisté jednou z hlavních příčin slovenského živoření. Dnešní doba chce osvětu, mravní osvěta pomáhá i k blahobytu a je silou i nepočetnost národu ve velké míře nahrazující. Autor se sice nevzdělanosti lidu dotýká, ale tomu bylo třeba věnovati celou stať a uvážit, kolik Slováci na vzdělanosti ztratili zaměnivše literaturu českou za chudičkou slovenskou, bylo třeba povědět, proč se literatura česká na Slovensku umlčuje, bylo třeba posoudit kromě škol a církví ještě jiný zdroj osvěty, totiž časopisectvo, většinou prázdné, neslovenské i nesvědomitě obsluhované.

Také tomu patřila stať, že slovenský lid je slabý, málomyslný, ponížený, lidské důstojnosti nenáležitě si vědomý, odtud též práva svého nedbalý, v otroctví téměř dobrovolně se vrhající. Kde je toho příčina? Jak věc napravit?

V příštím vydání buďtež články tu a tam přesněji dle obsahu seřaděny, také ať v každém článku je patrna disposice, budiž méně citátů, méně theorisování, více stručnosti. Po stránce slohové dílko kulhá; autor je si toho vědom a omlouvá se cizinskými školami. Ale právě, že je ve slohu nevybroušen, třeba se mu uvarovati básnických obrazů, na př. drží zajíce svého štěstí, žebra chudoby a psoty, hory velkých činů atd. Také je hodně tiskových chyb.

Spisovatel nazývá své dílko pokusem. My jsme je též jakožto pokus posoudili. Doufáme, že povzbudí k přemýšlení, k zpytování svědomí, a to mnoho znamená. Na Slovensku zvláště.

Knížka má formát osmerky a čítá 246 stran. Koupiti lze toliko za hotové (70 kr. poštou) u Kar. Salvy v Lipt. Ružomberku v Uhrách.

Št.

* * *

Dr. Frant. X. Procházka: Zábavy psychologické. Osm přednášek pro širší obecenstvo. V Jindřichově Hradci, A. Landfras syn 1901. Str. 115.

Spisek jedná o lidském štěstí a blahobytu, o citech a lásce, o vášni, o bolesti a soucitu, o dlouhé chvíli, o zvyku, o smíchu a pláči, o spánku a snění. Všechna pojednání jsou psána poutavým, lehce přístupným slohem, jak toho účel jejich vyžadoval. Zvláště třeba chváliti to, co bývá předností i knih, sledujících cíle přesně vědecké, četné, svědomitě vybrané příklady, vynikající případností i novotou zároveň. Články podávají pěknou ukázku, jak se má psychologie populárně podávat. Nesouhlasil bych s každou formulací, ale myslím, že není místné pustit se zde do diskuse. Nietzscheovi věnoval p. spisovatel více místa, ale píše o něm způsobem, jemuž se mají vyhýbati i ti, kdo s ním nesouhlasí. Noblesse oblige. *Dr. Jul. Glücklich.*

Dr. Aug. Smetana: Paměti kněze z církve vyobcovaného. Vlastní životopis. Přeložila *Leonora Pohorská.* S předmluvou Alfreda Meissnera a studií J. Tvrdého o filosofickém významu A. Smetany. V Praze 1901, Knihovna Samostatnosti, sv. VI. Str. 161.

Knihovna Samostatnosti ukázala posledními dvěma čísly (Smetanou a laciným vydáním Marešových listů Husových) šťastnou ruku a získala si tím opravdovou zásluhu. Pokud vím, nemáme před sebou první překlad Smetanovy autobiografie; již v letech 60tých byl životopis Smetanův přeložen, tuším od Bambasa (rok na ten čas nemohu zjistit), paní překladatelka asi o něm neví. Překlad paní Leonory Pohorské je plynný a přesný, jen jednu maličkost: německý originál má na titulním listě »Aus dem Nachlasse herausgegeben«, věta připojená patrně A. Meissnerem, kterou paní Pohorská nepřeložila. Ale myslím, že otázka Smetanovy pozůstalosti není docela bezvýznamná, a pokud vím, pátrání v té věci nezůstalo docela bezvýsledným. Studie J. Tvrdého o filosofii A. Smetany je dobrá, jen bychom vytkli některé menší věci. Tak bychom si přáli, aby spisovatel byl zdrželivější tam, kde sám rozhoduje o některých těžších problémech, a přesnější v některých formulacích, na př. tam, kde mluví o poměru filosofie a náboženství. Také mi není jasno, proč by spojení Pruska s ostatním Německem bylo »krokem nazpět«, pochybuji, že to Smetana chápal »velmi dobře«. Pieta k Smetanovi snad nevyžaduje, aby se každé jeho mínění à tout prix schvalovalo. *Dr. Jul. Glücklich.*

John Stuart Mill: Tři essaye o náboženství. Přeložil *Josef David Zvičínský.* Knihovna Rozhledů XXXI, vydává a pořádá Josef Pelcl, str. 7 + 204, v Praze 1900.

Knihovna Laichterova přinesla nám Humovy spisy jednající o náboženství, nyní dostalo se nám překladu Millových essayí, které většinou doplňují a někde chtí opraviti, co podal Hume. Hume pronesl ve svých »Zkoumáních« i v »Rozmluvách o náboženství přirozeném« zásadu, že se stanoviska přesně vědeckého smíme Bohu-příčině připisovati jen ty vlastnosti, které ve Světě-účinu nalézáme. Ve «Zkoumáních« v článku »o zvláštní prozřetelnosti« vůbec popírá, že bychom byli oprávněni ze Světa činiti závěry na Božstvo, není tu kausálního poměru přírodovědeckého. V »Rozmluvách« kloní se k theismu a jeho hlavní důvod — přizpůsobení prostředků k účelům — (str. 102, 117, 127 a j.) je i hlavním důvodem u Milla (str. 135 a dále). Je to důvod (Mill říká »ze známek záměru v Přírodě«) »povahy vskutku vědecké«, »cele založený na zkušenosti (str. 135)«. Mill potom dle methody již zmíněné pokouší se positivně vyvoditi vlastnosti Boha a dochází k následujícímu resultátu. »Bytost veliké, ale obmezené moci — jak a čím omezené, nemožno nám ani se dohadovati (srov. Hume, Rozmluvy str. 175), velikého a snad neomezeného rozumu, ale možná, že i úžeji omezeného než moc její; kteráž si žádá a jistou pozornost věnuje štěstí svých tvorů, která však zdá se míti jiné pohnutky jednání, na nichž jí více záleží . . .« Každá představa Boha »poutavější« než tato, dle Milla pochází buď z lidských přání nebo ze zjevení. Při tom tvrdí Mill, že závěry na existenci Boha a jeho vlastnosti jsou jen doklady, ale nestačí k důkazu; máme tu jen nižší stupeň pravdě-

podobnosti (str. 193). Mill i Hume zamítají dualismus (Hume říká soustava Manichejská) — odporuje tomu jednotnost a souhlasnost částí všehomíra, třeba že problém zla k tomuto řešení může sváděti. I pojednání o nesmrtelnosti a zázracích vybízí k paralelám s Humem. Celkem můžeme říci, že Mill mluví o náboženství mnohem méně nepřátelsky než Hume. Je v tom rozdíl století 18. a 19. Vydavateli patří zásluha, že k nám uvedl Millovu zajímavou knihu, ale musíme vysloviti přání, aby překlady takových děl byly pořizovány mnohem pečlivěji, než se stalo zde. Vedle celé řady nečeských výrazů nalézáme v překladě slova majetství (!), pobůdka, nadpřirozenostní (!), přídatný, pravděpodoba, ochroma, druhopříčina, přečasté a podivné užívání spojky an atd. *Dr. Jul. Glücklich.*

Dr. Theol. Jakuba Stalkera: Imago Christi. Příklad Ježíše Krista, se svolením spisovatelovým přeložil *J. V. Molnár*, v Praze 1901, Comenium, všeobecný odbor č. 7. Str. 230.

Napřed čteme několik pěkných, intimně teplých slov o Tomáši Kempenském, potom se nám líčí Kristus v domácnosti, ve státu, v církvi, jako přítel, ve společnosti, jako modlitebník, zpytatel Písma, pracovník, trpitel, lidumil, získávatel duší, kazatel, učitel, v učených hádkách, jako muž citu a konečně v poměru k citům jiných. Stanovisko autorovo je dáno slovy: »neboť dokonalost jeho člověčenství a vše. co jest v tom zahrnuto vzhledem k ceně jeho svědectví o sobě, jest nejpevnější hradbou víry naší, že byl více než pouhým člověkem« (str. 14). »Jsem přesvědčen, že přítomnost těchto bratří Páně uprostřed věřících v něho v takovéto rozhodné době (po smrti Kristově) dosud jest jeden z nejpádnějších důkazů, že Spasitel skutečně vstal z mrtvých (str. 28). Máme tu Krista vědy i víry, historie i zjevení; setkáme se s výklady přesně v duchu doby, ale i s nehistorickým modernisováním. Milý jest duch, jenž vane knihou, něžný, a řekli bychom opravdu evangelický. Kniha má četná vznešená místa (str. 38, 48 a j.), spisovatel se často hlásí k názorům velice pokrokovým i ve věcech politických a sociálních. Každým způsobem kniha milá i tomu, kdo s mnohým nesouhlasí. Překlad čte se plynně. *Dr. Jul. Glücklich.*

Sociální vývoj. Napsal *Benjamin Kidd.* Přeložil *J. Škola*, c. k. prof. Spisů Dědictví Komenského č. 19. V Praze 1900.

Nemohu úplně souhlasiti s překladatelem, praví-li v předmluvě, že ústřední idea knihy jest dosahu tak velikého, že stanovisko spisovatelovo je tak moderně vědecké, koncepce pak jeho tak vzdálena veliké předpojatosti, že nebude asi čtenáře, jenž by ji přečetl bez užitku. Pouze poslední větu lze připustiti, neboť kniha obsahuje leckterá zajímavá sociální fakta. Předpojatost autk rova bije však do očí po málo stránkách. »Zájmy sociálního ústrojí a zájmy jednotlivců, z nichž ono se skládá, v některé určité době, veskrze si odporují; nedají se nikdy smířiti; jsou niterně a podstatně nesmiřitelny« (str. 65). Jsou opravdu zájmy všech jednotlivců jistého sociálního ústrojí se zájmy celku tak diametrálně rozdílné? Nejsou a nebyly vrstvy společenské, jichž zájmům to které sociální prostředí zcela vyhovovalo? A pak: Není-li představa o »zájmech celku« konečně imaginární? Kde mám kriterium, co jsou »zájmy celku«?

Tato základní praemisa vede auktora po šikmé ploše dále k soudu, že pokrok sociální nebyl a není podmíněn sankcemi rozumovými, nýbrž vždy a všude jen sankcemi nadrozumovými, proti rozumu stojícími. Slova »rozum« užívá se v knize ve významu neurčitém. Dle souvislosti myšlenek vyciťujeme stále prospěchářský rozum. Kdyby auktor prostě řekl: prospěch jistých tříd společenských a pokrok společenského ústrojí jsou v protivě, mohli bychom přisvědčiti. Ale pak připravil by se o efektní termin »sankcí nadrozumových«. Na str. 86. nucen je Kidd omeziti své prvotní tvrzení. Definuje zde náboženství takto: Náboženství jest forma víry zjednávající nadrozumovou sankci pro ten veliký obor chování jednotlivcova (tedy již ne veškerý obor!), kde zájmy jeho a zájmy organismu sociálního si odporují a skrze niž zájmy ony podřizují se těmto ve všeobecném zájmu vývoje, jímž plémě prochází. V náboženství takto vymezeném vidí auktor hlavní nadrozumovou sankci, tvůrčí živel pokroku, kdežto rozum představuje si jako rozkladný živel u vývoji sociálním. Chce tudíž rozumu upříti vůbec vliv na sociální pokrok. Mimoděk však vklouzl mu do knihy výrok Leckyho, který je nejblíž pravdivému názoru o podmínkách pokroku. »Základ jeho (pokroku) jest položen v čistém životě rodinném, v poctivosti obchodní, ve vysokém měřítku mravní hodnoty a ducha pospolitého, v prostých návycích a v jakési zdravosti a umírněnosti úsudku, jenž pochází stejně z povahy jako z intelektu.« Podotýkám ještě, že sociální poměry na pevnině evropské jsou mu neúplně známy. Militarismus německý je mu »obranným« (str. 61). Míním, že zrovna tou knihou nemusel býti učiněn počátek v seznamování učitelstva se sociologií. Překlad, jak jsme u prof. Školy zvyklí, čte se plynně a jasně.

D.

* * *

Divadelní.

Druhá polovice prvního roku nové správy Národního divadla byla co do činohry dobou sklamání; v únoru stávka orchestru a sboru přenechala na nějaký čas divadlo úplně činohře. Ale velký okamžik nalezl malý lid, činohra stála tu úplně nepřipravena a neměla, čeho poskytnout. Nebylo novinek, a když na ně došlo, scházela novinka pravá, hřeb sezony — nedočkali jsme se jí vůbec; ze všeho, co nám prospekt podzimní sliboval, nevyplněno nic, měli jsme sezonu bez Shakespeara a bez náhrady z literatury moderní. V samém konci (v poslední týden) uhlídali jsme Moliérova »Šíbalství Scapinova« jako povinnou daň klasicismu a těšili se z jadrného humoru jejich, který ovšem působí již jen historicky. Kuriosum, že překladatelem této veselohry se zlopověstným pytlem a klackem byl J. Zeyer, zvýšilo literárně historickou cenu toho večera.

Za to poskytla nová a nejnovější literatura francouzská řadu novinek, jichž provozování lze vysvětliti jenom nějakým nenapsaným zákonem divadelním, že se musí hráti kusy francouzské, a není-li dobrých, že se hrají kusy třídy druhé.

Takovým kusem bylo tendenční drama Brieuxovo »Červený talár«, které jméno své má podle odznaku vyšších hodností francouzských soudců a chce charakterisovati jejich ducha inkvisičního, šplhalství, závislost na veřejném mínění a na poslanecké vládě. Tomu účelu slouží několik dosti

obratně stavěných scén, z nichž zvláště výslech v druhém jednání nemine se svým mrazícím účinkem. Ale formě dramatické děje se násilí tímto zneužíváním k politickým účelům a kus sám o sobě je nesouvislý a chatrný. Je významno pro naše slepé přijímání všeho francouzského, že si kritika ani obecenstvo nevšímly, jak autor, který vyhledává kde jakou chybičku v procesu vedeném proti Baskovi Etschepare, shledává zcela přirozeným a nevytýká toho, že soudcové v baskické zemi nejsou mocni jazyka Basků. A přece je to jedním z hlavních bodů naší politiky a není čísla novin, které by se touto otázkou nezabývalo!

Nopochopitelno je, že byl provozován Lefèvrův »Faun«, který látku operety offenbachovské projednává vážnými a přetěžkými alexandriny, plnými triad pantheistických, o sobě snad pěkných, které však v tomto rámci minou se zcela se svým účelem.

Nic lepší nebyl »Člověk třtina« od Vaquerie, který historku příliš jednoduchou odívá do roucha renaissance.

»Dobrák komisař« od Courtelina a Lévyho, obrázek ze života nervósního úředníka policejního, aspoň pobavil na malou chvíli; podobně jako Capusova fraška »Manželové paní Leontiny«, která dosvědčila, že ani nová správa nechce nebo nemůže se obejíti bez tohoto lehkého zboží, nad nímž se ohrnuje nos, jež však plní divadlo a pokladnu.

Jak neviňoučká a prostomilá byla naproti tomu ukázka veselohry starší, aktovka Dumasa otce »Vyzvání k tanci«, líčící setkání s milencem z mládí, který zatím se důkladně změnil — motiv, který se objevil ještě i v nejnovější frašce paní Vikové-Kunětické.

K novinkám francouzským zcela druží se rázem i cenou italská veselohra »Ideální žena« od Marca Pragy; ideálnost té ženy záleží v tom, že dovede manžela klamati a milence ušetřiti bouřlivých výstupů a o této ideální vlastnosti mluví se zcela vážně a nazývá se moderností. To postačí.

Literatura německá poskytla chudému repertoiru pouze tragikomický žert nebo satiru Wedekindovu »Komorní pěvec«, bičující poměry, jež jsou nám úplně cizí, a vrcholící v jediném vtipu na umělce, jenž se zaprodal úplně v otroctví svého impresaria, aby ze svého nadání vytloukl největší užitek.

Tvorba domácí byla representována jen velmi malým počtem novinek i nově nastudovaných her. Nemaje nic novějšího a lepšího, debutoval režisér J. Kvapil svým »Přítmím«, kterému k názvu »duchaplné nic« schází jenom duchaplnost. Herec Želenský svým dramatem »Návrat« hravě překonal Šmahovo »Zlato«, aniž proto napsal práci dobrou. Vytlučená okna, vybité krámy, vojsko, rány, mrtví, bez těchto ingrediencí, zdá se, že některým spisovatelům stávka a hnutí dělnické vůbec nejsou dosti dramatickými, ale tímto zevním hlukem nelze nahraditi vnitřního skutečně dramatického děje, kterého se dramatu Želenského, ač obsahuje historie vlastně dvě, dosti nesouvislé, nedostává naprosto.

Magd. Dobromilu Rettigovou, spisovatelku slavné kuchařské knihy jako básnířku uprostřed šosáků, jako vlastenku uprostřed poněmčené společnosti maloměstské, nakreslil Jirásek ve své tříaktové veselohře. Jádrem jejím je líčení staré Litomyšle, k níž básník barvy si připravil již ve svých prvních novelách, zvláště ve Filosofské historii. Děj veseloherní, zakládající se, jak víme nyní, na skutečné události, je ovšem přes všechnu dovolenou

míru hubený a průhledný, tak že Jirásek ani tímto dramatem nedokázal svého povolání dramatického.

Nově nastudovány byly »Z doby cotillonů« od Bozděcha a Kolárova »Žižkova smrt«; kteroužto poslední reprisou ani obecenstvu ani hercům a nejméně památce básníkově se posloužilo. Kolárova dramata jsou básněna z dobré polovice pamětí, jsou mosaikou z efektních scén dramat klasických, jen že scény tyto postrádají v nové souvislosti svého odůvodnění. Drama, pro které se pražská censura kdysi obávala nepokojů a jež přísně zakazovala, nemělo účinku téměř žádného, nejméně ovšem pobuřujícího.

To byla dramatická žeň tohoto pololetí a věru nemohla ani býti o mnoho hubenější. Kdo očekával od nové správy osvěžení repertoiru činoherního, musí po tomto roce přiznati se ke sklamání svému. Na jiném poli ovšem bylo znáti tím větší činnost a jedné staré stížnosti jest skutečně odpomoženo. Výprava kusů, která za staré správy byla předmětem stálých stesků a pošklebků, byla skvělou aktivní položkou nové. Bylo znáti, že v čele divadla stojí architekt; architektonika jeviště, úprava útulných koutků, komparserie, o všem tom šel jeden hlas zaslouženého uznání spojeného s politováním, že tato péče nevěnuje se skvělejším plodům literárním. Jeviště, které svou výškou věžovitou vzdorovalo snaze představiti na něm příbytek krytý stropem, přeříznuto ke všeobecnému udivení v půli a vykouzleno jeviště tak domácky nízké, tak útulné, že všechen intimní půvab scén hrajících v takových prostorech přišel k platnosti. A jako jeviště ztratilo polovici své výše, i šířce jeho a hloubce ubráno, aniž se herci na něm tísnili, a čarokrásné interieury závodily o cenu s mocnými prospekty a hlučnými scénami lidu. Inscenování a věrné kostýmy Čekanek Svobodových nebo Jiráskovy Rettigové, komparserie v Žižkově smrti, interieury z Přítmí nebo Vyzvání k tanci zůstanou každému v milé paměti a jest si přáti, aby péče o tuto zevní stránku dramatického působení neutuchla.

Nesmí ovšem se díti na úkor výpravy vnitřní, péče o souhru, o propracování úloh. V tom ohledu se nestal dosud krok ku předu, každý herec se snaží o své ujmě, k vážnému pokusu reformnímu nedošlo. I v druhé polovici roku vystupovala debutantka sl. Švagrovská, ale nevyplnila nadějí, které vzbuzovala její Antigona, ani jako slečna Champrosé v Bozděchově ani jako Cidlina v Kolárově dramatě. Že se divadlu nedaří při hledání nových sil, je tím smutnější, jelikož jeden po druhém z členů nejstarších odchází a není viděti náhrady za ně. Tak loučil se s jevištěm, s kterého tak často jako herec i básník obecenstvo rozesmál, F. F. Šamberk a nemocí byl mu urván pan Pštros. —*r*—

* *
*

† Josef Mojmír Podhorský.

Všichni, kdož mu blízko stáli v životě, vědí, že byl člověkem neobyčejným. Úžasná životní energie trýskala z tohoto fysicky tak nepatrného člověka. Hotový nezmar v každém ohledu: žár, pochod, prach silnice nikdy nezdolaly jeho živost a dobrou náladu, žádná debata ho neznavila, žádná autorita nezarazila; plány, nápady, kombinace řinuly se mu od úst jak

oblouky vodotrysku, a vyjadřoval je formou přesnou, dokonalou, zralou tisku. Formou svojí, tou zvláštní, barokovou, plnou slohových kudrlinek, zcela neznámých citátů a plnou parenthesí — a kdož jsme ho znali v životě, slyšíme jej, čteme-li dnes i jen jedinou řádku jeho, neboť jak mluvil, tak psal. A takovým barokem dýchaly i tahy rukopisu jeho. —

Ta úžasná životní energie pudila jej z tábora do tábora, z listu do listu, od přátel starých k novým. Ale s nikým se nerozcházel v trpkosti. Toužil po činech a činorodé práci — programy, hesla byly mu jen slovy, slovy . . . Byl členem mladočeského klubu na Starém Městě a srážel se v debatách s dr. Podlipným, Storchem a jinými; psal do České Stráže a Času; na Svatováclavském sjezdě mladočeském sekundoval statečně dru Kaizlovi v útocích na oportunismus Eimův; psal zahraničné politické hlídky pro Naši Dobu; dostal se také do Rozhledů a od nich do Hlasu Národa. Nikde neměl stání, všude mu nabízeli papírovou činnost a on cítil, že jest člověkem slova živého, agitátorem, politikem . . .

A s tím člověkem zahrál si Osud tragickou hru. —

Byli jsme spolu na nižším gymnasiu. Podhorský byl specialistou Ameriky a ještě správněji: Indiánů. Znal kmeny všelijakých těch Apačů, sídla jejich, ba i náčelníky, znal jejich způsoby a mravy, spoustu slov z jejich mluvy a indiánštinou tou šperkoval tehdy své hovory. Škoda té jeho bibliotéky z těch dob — taková snůška indiánských povídek, románů i spisů vědeckých neexistuje už jistě v Čechách! Od Cowpera přešel k Walteru Scottovi, a tím od Ameriky k Anglii, Skotsku a Irsku, jež se staly zaslíbenou zemí jeho snům. A tohoto fantastu vytrhl Osud a určil mu, že se bude starati o chov ryb, před Štědrým večerem prodávati kapry, v čas postní štiky atd.

Rodiče vzali jej z gymnasia a dali na obchodní akademii.

Tu se rozešly naše cesty.

Najednou jsem dostal známku života od něho. V roce 1889 poslal mi řeč svoji »O původu amerického lidstva«, v roce 1890 »Jindřich Flood, řečník a politik irský«. Hle, myslil jsem, jak mocně žijí v něm ty dvě staré lásky jeho! — Jindřich Flood nebyl však plodem pouhé osobní libůstky . . . vzpomeňme si na politickou situaci roku 1890 a čtěme, co Podhorský praví v úvodu k svým »Sporým čtenářům následujících stránek!«

»— Život Floodův zvláštní vskutku má podobnost ku životní dráze jistého vynikajícího politika českého, jenž stejně dobyl si ostruh na poli parlamentárním pod prapory svobody a opposice, však později opustiv idey mládí svého přilnul ku živlům nenárodním a na místo od sebedůvěry a odhodlanosti svých soukmenovců očekával spásu od blahosklonnosti a milosti mocných tohoto světa.

Osud obou jest tragický, ale ještě dojímavějším jest osud národů, jichž přední mužové tak málo dbají varovného hlasu, jejž na každé stránce kovem psané hnihy své mocně k nim pozvedá historia, magistra vitae! —«

Za čas po tom, jednou na podzim, když lovil rybníky v Plané, zajel si do Vídně. Debatovali jsme celou noc až do svítání — Podhorský byl sice »rybářem«, ale jeho energie životní pustila se s Osudem do zápasu. Vypravoval mi, jak si rozdělil život mezi obchod a svá studia; obchod že vede jen provisorně, až bratří dorostou, předá jim jej a potom že přijde čas jeho žní . . . —

Potom se dal zapsati na universitu jako mimořádný posluchač a doma při obchodu, v každé prázdné minutce studoval úžasně... Vzpomínám na jeho studii v Naší Době »Španělsko a Filipíny« — jaký to důkladný a přesný obraz na 23 stránkách! Vzpomínám na jeho zahraničné přehledy politické v témž listě — co sečtelosti a znalectví vězí za těmi skoro belletristickými obrázky »našeho Kalnokyho«!

Vsunuji ještě maličkost: řekl jsem, že byl debatérem. A byl skutečně k pohledání takový druhý. Při svých výstupech v různých těch klubech a schůzích nedal se ničím zaraziti, nikomu nezůstal dlužen odpovědi. Také ne tiskem. V Času má řadu zaslán, která jsou skvostná. A tahle maličkost mi tedy napadla. Po jedné schůzi kdesi polemisovaly druhého dne Národní Listy s řečí jeho a svým velkopanským a pepickým způsobem nazývali ho »panem Mojmírem«. Podhorský jim takhle ukázal patřičnou mez: »paní Grégrová může svého chotě volati Julkem a členové redakce mohou volati na redakčního sluhu Franc nebo Františku, ale aby mne redakce Nár. Listů směla oslovovati pan Mojmír, takovou familiárnost si od těchto pánů zapovídám.« Šleh seděl a Nár. Listy si daly podruhé už pozor. —

Řekl jsem, že bojoval s Osudem a tragickou hrou Osudu že byl život jeho. Ale to je zřejmo teprve dnes. Pokud v tom boji stál, byl vždy usmívavý, vždy veselý, vždy plný naděje a vždy ta energie trýskala z něho jako paprsky vodometu... Letošní rok měl býti prvým rokem jeho svobody: předal obchod svým bratřím. Tu mu v únoru zemřela milovaná žena... A když předal obchod docela a měl tu volnost a svobodu, pro které se s Osudem takovou řadu let bil, pokynul Osud a chmurná sudička Atropos přestřihla rázem vířivou a dobrou nit tohoto života...

Narodil se 3. června 1868, zemřel 16. srpna 1901.

Et sit humus cineri non onerosa tuo! *Machar.*

Úvahy a kritiky.

Frh. v. Helfert: **Kaiser Franz I. von Oesterreich und die Stiftung des Lombardo-venetianischen Königreichs.** Innsbruck 1901. 8°. (Quellen und Forschungen zur Geschichte, Litteratur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer. VII.)

Nová kniha Helfertova vyznačuje se jako předcházející jeho spisy cennou a pilnou snůškou látky, zvláště archivální. Helfert obral si za úkol vylíčiti založení království lombardsko-benátského v Italii r. 1815 a stanoviti poměr císaře Františka I. k tomuto novému údu Rakouska. Helfert vypravuje celou řadu nových údajů o panovnických rodinách, mírech, osobnostech vynikajících, zvláště šlechticích, o organisaci úřadů a pod., ale co marně hledáte v knize: jsou dějiny hnutí mezi obyvatelstvem království lombardsko-benátského. Středem svého vypravování Helfert učinil osobu císaře Františka I., kterého chce vylíčiti jako muže nad jiné významného pro kraje hornoitalské. Zdá se mi, že Helfert příliš nadržuje Františkovi I. na úkor pravdy, tvrdí-li ku př. o něm, že nebylo mocnáře konstitučnějšího nežli byl František I. Kdybych měl shrnouti vše, co uvádí Helfert o Františkovi I., řekl bych: František I. byl rodem po matce Ital, znal dokonale italsky, ale chyběla mu živost a čilost Itala. V jednání byl vážný, chladný, suchý a prostý. Stát považoval za svůj majetek a záležitosti státní již z toho důvodu rád vyřizoval. Byl pilný, v úřední činnosti přesný, všechny akty, jež podpisoval, revidoval, ale samočinnosti a nabádavosti v něm nebylo. Nového hnutí dějinného byl nepřítel, hlásil se k absolutismu, nenáviděl život konstituční — již slovo »konstituce« vzbuzovalo v něm úžas — pro šířící se hnutí národnostní a svobodomyslné neměl smyslu. Uzavíral se a nedůvěru měl ke všemu, co bylo francouzské, ne proto, že to francouzské bylo, ale proto, že se obával, že ve všem francouzském jsou zárodky revolucionářství. František I. byl nepřítelem hnutí za sjednocení Italie, mnoho svého času věnoval na udušení nových proudů a ničeho toužněji si nepřál, nežli aby obyvatelé rakouského panství v Italii zapomněli na to, že jsou Italové. Katolictví dává přednost před jinými církvemi, a to prostě z toho důvodu, že v něm nevidí prvky revolučnosti. Pokud se týče poměru k církvi, kráčel František I. cestou, již zahájili Marie Terezie a Josef II.; nejlépe dokazuje toto jeho stanovisko, že dbal, aby v italském jeho panství bylo placetum regium přesně prováděno.

Hnutí mezi obyvatelstvem italským dotkl se Helfert stručně při vypravování o tajných sdruženích italských. Helfert správně ukazuje, že hroty všech združení byly namířeny proti Rakousku, poněvadž Rakousko bylo překážkou v snahách za jednotu a neodvislost poloostrova Apenninského,

ale sotva lze naproti tomu věřiti tvrzení, že se stopy tajných spolků v rakouském panství italském těžko dají dokázati. Není pochyby, že tato věc bude vyžadovati dalšího šetření, které, soudíme-li dle událostí po r. 1815, asi povede k tomu, že v rakouské části Italie bylo hojně nespokojenců s panstvím rakouským.

Ke knize Helfertově připojeny jsou důležité přílohy listinné.

Zd. V. Tobolka.

J. A. Hobson, **The Social Problem.** Lefe and Work, 1901.

Autor je znám svými dějinami kapitalismu (The Evolution of Modern Capitalism, 1894); ve své nové knize podává velmi ostrou a odmítavou kritiku posavadní ekonomiky, na to pokouší se o rozbor hlavních otázek reformy sociální. Autor staví se svými názory na radikální křídlo nynějších anglických socialistů. *P.*

L. Lacour, **Les Origines du Féminisme Contemporaine:** Trois Femmes de la Révolution, 1901.

Více pikantně než správně podává se nám historie nového hnutí ženského; vliv veliké revoluce na hnutí stopuje se biografií tří Francouzek, proslulých v revoluci: Olympe de Gouges (recte Marie Gouze), Théroigne de Méricourt, Rose Lacombe. Životopis Marie Gouzeovy je skutečně velmi zajímavý a dává obraz revolučního rozčilení, zachvátivšího také ženy.

W.

L. Strümpell, **Die paedagogische Pathologie** oder die Lehre von den Fehlern der Kinder. 3. vyd. 1899.

Třetí vydání známé knihy pořízeno je Alfredem Spitznerem, jenž sám v oboru dětské pathologie pracuje; cena nového vydání spočívá v tom, že Spitzner knihu postavil na psychiatrický základ. *R. St.*

G. Beaujon, **L'école symboliste,** 1900.

Pěkná analyse jednotlivých symbolistů od Verlainea počínajíc až po G. Kahna; k tomu výklad o symbolistické metrice a její zvláštnostech.

F.

E. Fagnet, **Histoire de la litterature française.** 2 sv. 1900.

Jméno autorovo je také u nás známo různými literárními studiemi. Prvý svazek souborného spisu Fagnetova probírá dějiny francouzské literatury až do konce XVI. stol., v druhém svazku máme dobu pozdější až na naše dny. V prvém svazku je mnoho, úžasně mnoho chyb; druhý těch chyb nemá. Fagnet je na akademika poněkud povrchní. *F.*

ZPRÁVY.

Boj o bytí. Jindřich Kolb pojednává v časopisu Schäfflově (Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft — r. 1901, seš. 1) článkem »Der Kampf ums Dasein in der belebten Natur, insbesonderheit für den Menschen« o tomto thematě a dospívá v úvahách svých následujících výsledků: Výraz »boj o bytí« uveden byl v moderní přírodní nazírání Darwinem, kterýž mu podkládal smysl následující: zápas individua se všemi okolnostmi, které ztěžují jeho zachování a rozplozování. Dle anglického tohoto zpytatele podmíněn jest boj o bytí »geometrií přírůstku«, t. j. rozplozováním individuí dle zákona postupné geometrické řady. Na základě zkušenostního materiálu a příslušných výpočtů Kolb dovodí: 1. Pro všechny v život povolané tvory činí se rozličnými okolnostmi dosažení zralosti a zanechání potomstva částečně zcela nemožným, částečně se aspoň ztěžuje. V námahách za přemožením všech těch překážek, nezřídka v společném jednání několika individuí — záleží boj o bytí. — 2. Rozmnožování (rozplozování) jest organisováno měrou tak postačující, že trvá přes obětavý boj při stejně zůstávajících vnějších okolnostech stav rovnováhy úbytku a přírůstku — za neustálého nahromaďování zálohy pro kromobyčejné záhuby — za změny vnějších okolností však přivádí se brzy zase k místu postupným přešinováním poměrů stavu jednotlivých druhů — jistou měrou automaticky následkem ztížení neb ulehčení boje o bytí — porušená rovnováha. — 3. Převahou, v boji o bytí nejlépe přizpůsobených uplatňovanou, vykonává se neustále přirozený výběr, kterýž od počátku života s pokrokem individua k zralosti nabývá významu a konečně se připuštěním resp. nepřipuštěním, zůstaviti potomstvo opět plodné, při individuích zralosti dospělých rozhoduje. Vzhledem člověka uzavírá Kolb úvahu takto: Všechen vývoj vykonává se podle zákonnosti, a tytéž zákony mívají za všech dob a na všech stupních vývoje svůj účinek. Boje o bytí nebyli ušetřeni kulturní národové ani za minulé své bezkulturnosti ani za pozdějších stupňů přechodných; boj o bytí nešetří ani kulturních národův a jednotlivého kulturního člověka za dob našich. Boj o bytí jest zrovna největším dobrodincem lidstva; povzneslť kultivované lidstvo na jeho dnešní stupeň.

Za období dějin země, kdy na severní polokouli ovládalo nejnehostinnější ponebí dob ledových, položen základ evropské civilisaci. Ne za beznamáhavého požitku, jako jest u divochů v bujné plodnosti tropův,

nýbrž za krutého zápasu s protivnými poměry skrblého domova vytvořily se počátky duchového zavlažení, které se za poskytování toliko toho, čeho k uhájení života bylo naprosto potřeba, za neustálého přísného školení rozvíjelo k oné účinnosti, bystrosti rozumu a hloubce mysli, které jsou znaky pravého kulturního člověka. Jako upomínající známky toho, kterým poměrům máme děkovati za dosavadní vývoj, pociťujeme každý rok při návratu chladnějšího ročního údobí, při vzestupu do nehostinných velehor a při vnikání do ledových krajin točnových sílení své pružnosti. a naopak sestupujíce do sálavého vedra našich úrodných rovin nebo dokonce do krajů tropických nepřemožitelné ochabnutí. Od severu Evropy a s hor přicházejí jadrní duchoví boha'ýři nové doby; na jihu a na rovinách zabraňuje nervosní náruživost a rozmařilý požitkářský život vzmužiti se k myšlení a jednání velikých rysův.

Tím jest už naznačeno, kteří jsou hlavní nepřátelé v boji o bytí, podstupovaném kulturním člověkem. Surovým přírodním silám naučil se člověk čeliti, ba vyrozuměl, jak si je učiniti služebnými. Naproti tomu však jest ohrožován ve vlastním nejvnitemějším jádru plíživými nebezpečími, která, nebývajíce na počátku poznávána nebo dostatečně oceňována, stávají se proň jeho neúprosným osudem.

Biče dnešního světa jsou fysického a morálního druhu. Civilisace vzdálila člověka od přírody, od zřídla jeho fysických a psychických sil. Oloupen jsa o tu jistou půdu kulturní člověk dříve nebo později klesne a jeho pokolení posvěceno bude jisté záhubě. Zde jest pole, na němž jest mu vésti boj o bytí vlastní a jeho rodu až do ukončení; na tomto bojišti zůstávají miliony, jimžto se nepodaří, spolupůsobiti k zachování lidstva do daleké budoucnosti děly svého ducha nebo své ruky anebo zůstavením potomstva prostého zárodků předčasné nedužívosti . . . .

Městské obyvatelstvo, hlavní nositel kultury, nemůže se z vlastní síly na delší dobu zachovati. Po několika málo pokoleních rody, zůstávající ryze městskými, vymírají. Jen nepřetržitým příbojem z venkova a osvěžením krve s tím spojeným činí se možným zachování a vzrůstání městského obyvatelstva.

Moderní společnost jest především zachvácena v nejširších kruzích divokou závratí tance okolo zlatého telete. Této modloslužbě obětují se lehkomyslně nejvyšší statky člověčenstva. Lidská láska stala se při tom skutečně pohádkou a nastrkuje se toliko příležitě na ukojení ješitnosti jako pokrytecká škraboška na obličej lidský ošklivě zpitvořený, na němž již již vyhlazují hrubosmyslné materialistické nazírání na svět a bezúzkostná sobeckost poslední stopy lidské důstojnosti.

Tak se stalo, že veliký dav podle životního postavení, více méně jednotlivce uspokojujícího, vpadá v píseň »o boji o bytí« s pohodlným uklidněním, jestli ne s opovrhováním »mizerné chátry«, a s posměšným triumfem nebo s bezmocným nářkem a utajeným běsem, kterýžto boj prý musejí podstupovati všichni proti všem. Myšlenka o solidárnosti všech členů společnosti poklesla v zapomenutí.

Nauka školy manchestrovské připouští nebo, správněji řečeno, podmiňuje takové ponímání theorie Darwinovy, jest však důsledně také vinna přiostření protiv nepopíratelně stávajících. Ale jako nauka tato, dnes svět ovládající, byla vynálezem lidského ducha často bloudícího, naprosté pravdy

nikdy se nedozpytujícího, tak nelze nepochopiti, proč by jedenkrát neměla udeřiti hodina vysvobození z jejích pout.

Když pak bude zavedeno opět jiné cenidlo osobnosti nežli hotový majetek, až budou vyloučeny nepleché náruživosti lidí peněžnických z pospolnosti slušné společnosti, lidskou důstojnost při bohatci jako při chudáku stejně vážící: pak bude vyhlazena také hořkost zápasu v snažení členů této společnosti, dostati se nahoru. Spojenými silami bude pak státi společnost k sobě, aby výchovným bojem o bytí dospívala vždy vyšší dokonalosti. Pokolení, které se bude nejzdravěji omlazovati, učiní se pak pánem země a bude si pomocí přírodních věd a techniky otvírati vždy nové zdroje výživy pro svůj dorost. *Kč.*

Jubileum notového tisku. Dne 15. května t. r. uplynulo čtyři sta let ode dne, kterého vydán první mensurální notový tisk. První tento tisk byla sbírka trojhlasných a čtyřhlasných písní od rozličných mistrů, mezi jinými Josquina, Ockeghema, Obrechta, Brumela, Japarta, Compèra, Isaaka, nazvaná »Harmonice Musices Odhecaton A«. Sbírka tato pořízena jest pohyblivými litinovými typy v oficině Ottaviana de' Petrucci da Fossombrone v Benátkách. Prvotisky sbírky té nalézají se v knihovně filharmonického lycea (Lyceo filarmonico) v Bologni a v kapitulní knihovně (biblioteca capitolare) v Trevise. Tisk mensuralních not jest vynálezem Petrucciho, vydavatele řečené sbírky, který byl povoláním knihtiskař. Před ním sice již učiněny pokusy pohyblivými typy (před tím byl jakýsi druh notového tisku pomocí řezaných notových desk); Jiří Reyser ve Vircburku a Octavianus Scotus v Benátkách hotovili dvojitým tiskem — napřed líny a pak notové typy — rozličných missálův. Dne 25. května 1498 nabyl Petrucci privileje pro svůj nález a zároveň imprimaturu na dvacet let od republiky Benátské. První notový tisk byl od počátku až na překvap jemný, přesný, výrazný a krásný. Ale brzy po vynálezu samém se zhoršoval čím dále tím více, že bylo záhy pomýšleno na lepší prostředek rozmnožování. Roku 1586 počali noty rýti do mědi, později do cínu a zinku; a rytectví not jest nyní obvyklým, převládajícím prostředkem notové reprodukce. Nynější způsob reprodukce však nejeví valného pokroku proti prvním notovým tiskům, zejména proti tiskům Petrucciovým, které co do formátu, barvy a papíru zasluhují přednost před nynějšími. Hledíc k tomu odůvodněn je výrok (v časop. Monatshefte für Musikgeschichte 1873, str. 54): »Co byl vynález Gutenbergův asi před 50 lety dříve pro humanistická studia, cenu, kterou má jeho Biblí 42 řádková v dějinách umění, to jest Petrucciův pokus pro hudební svět, touže cenu má jeho Odhecaton pro dějiny hudby.« *Kč.*

Kočovné knihovny v Americe. Neobyčejně příznivého rozvoje dospěla za posledních let v Severoamerických státech soustava kočovných knihoven. Roku 1892 zavedl knihovník Melvil Dewey první systém »kočovných knihoven«. Města, která měla volné knihovny, opatřovala z nich jiná místa. Dewey počal tím, že zasílal několik malých knižnic o 100 svazcích na půl roku do rozličných vesnic. Po půl roce knihovny vráceny a vyměňovány. Práce té za následujících let se velmi přispořilo a rozšířila se téměř po všech státech, tak že na př. knihovna státu Albany sama roku minulého vyslala 600 kočovných knižnic. Úhrnem koluje nyní v Spo-

jených Státech Severoamerických 2500 kočovných knihoven, z nichž asi 1000 vypravil stát, ostatní soukromníci. Knihovny ty jsou v 30 státech a mají v oběhu na 11.500 svazků. Příkladu státu New-Yorku následoval nejdřív Wisconsin, pak Michigan a Iova, po nich brzy Ohio, Minnesota, Maine, New-Jersey a Pennsilvanie. *Kč.*

Plivání na podlahu, jakožto jeden z největších nepřátel hygieny, došlo zásluhou přednášky dr. Rzetkowského povšimnutí časopisectva polského a širší veřejnosti. V Kuryeru Warszawském (ze dne 4. května) obsažen je článek p. Kaprysa, který přísně odsuzuje plivání na zemi ve vagonech železnic, tramvají a navrhuje přísná opatření proti této neřesti (cestou administrativně soudní). Smutná to věc, že tato jediná cesta může vésti k cíli. Takové stati měly by se objevovati v časopisectvu všech národů. Bohužel je veřejný tisk vůči těmto zjevům dosud úplně lhostejný. Časopisy nedopřejí někdy místa ani výstrahám z kruhů lékařských zaslaným. Bylo by dobře, kdyby denní tisk přejímal a otiskoval zprávy o podobných důležitých otázkách z listů hygienických (Zdrowie, 1901, zeszyt 6.).

Odsouzen, že nedal děcko očkovati, byl nedávno jistý otec v Edinburku. Zdravotní úřad podal na tohoto občana žalobu, že nedovolil šesté už dítě svoje očkovati. (V Edinburku panuje nyní strach před vypuknutím epidemie neštovic). Žalovaný hájil se tím, že očkování mělo u jednoho jeho dítěte neblahé následky. Soudce ho poučoval, že nynější jeho obavy jsou nemístné, protože lymfa je nyní připravována takovým způsobem, že očkování nemůže míti žádných následků. Naposled byl však tvrdošíjný odpůrce očkování odsouzen k pokutě 18 šilinků (asi 10 zl.) a k zaplacení soudních útrat. — Opět nový doklad, jak se dovedou lidé vzpírati dobrodiní hygieny. — —

Chyby tiskové. V posudku Tho Vierkandt a Schultze; místo »tato«

